

वीर सेवा भा. . .
दिल्ली

क्रम संख्या

काल नं०

स्वयं

શ્રીયુક્ત જીવનકાર્યોમાં
કાર્યોમાં

શ્રીયુક્ત જીવનકાર્યોમાં

૧૧-૮-૨૮

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

પ્રથમ ભાગ.

[વિક્રમ તેરમા શતકથી તે સત્તરમા શતક સુધીના ગૂર્જરાતી ભાષાના
જૈન કવિઓની તેમની કૃતિઓ સહિત વિસ્તૃત સૂચી.]

‘જૂની ગૂર્જરાતી ભાષાના ઇતિહાસ’ની વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના સમેત,
સંગ્રાહક અને સંપ્રયોજક.

મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ.

પી. એ. એલ. એલ. પી.

વકીલ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ.

[જૈન રાસમાળા પૂર્વભાગ, જન ઐતિહાસિક રાસમાળા, જિનદેવદર્શન,
સામાયિકસૂત્ર, જૈન કાવ્ય પ્રવેશ, નયકર્ણિકા આદિના લેખક-વિવેચક,
વિવેકાનંદના પત્રોના અનુવાદક, ગત ‘જૈન શ્વેં કોન્ફરન્સ હેરેલ્ડ’ અને
ચાહુ ‘જૈનયુગ’ના તંત્રી.]

વિ. સં. ૧૯૮૨

વીરાત્ સં. ૨૪૫૨

ઈ. સ. ૧૯૨૬

કિંમત પાંચ રૂપીઆ.

શ્રી હાયમંડ ન્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં,
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.
સલાપોસ રોડ, અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૦૦૦.

પ્રકાશક
શ્રી જીન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ ઑફિસ તરફથી
મહનજી જે. મહેતા. બાર. એટ. લો.
મોહનલાલ બ. ઝવેરી, સોલિસિટર.
સ્થાનિક જનરલ સેક્રેટરીઓ
૨૦, પાયધુની, મુંબઈ

નિવેદન.

શ્રીમતી જૈનશ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ તરફથી જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અર્થે મૂળથી પ્રયાસો થયા છે અને તેને અગ્રે તેણે જૂદા જૂદા બંડારો- માંના ગ્રંથોની ટીપો કરાવી યા મંગાવી એકત્રિત કરી હતી. સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્ય માટેની સૂચિ ‘જૈન ગ્રંથાવલી’ એ નામથી તેણે પ્રકટ કરી છે તે પરથી બહો પ્રકાશ પડ્યો છે.

વિશેષમાં તેણે ગૂજરાતી યા બાષા સાહિત્યમાટે રા. મન:સુખલાલ કિરત્ત્યંદ મહેતાએ પ્રયોજેલી રાસાઓની યાદી-ટીપ ‘જૈન રાસમાળા’ એ નામથી પ્રકટ કરી અને ત્યાર પછી તેમાં ન આવેલ એવા બીજા રાસાઓ- ચોપાઇઓની વધુ ટીપ મેં તૈયાર કરેલી તે ‘જૈન રાસમાળાની પૂરવણી’ એ નામથી પ્રકટ કરી હતી. આ બંને ટીપમાં નાની બાષા પદ કૃતિઓ- સ્તવન સગાય સ્તોત્રાદિ તેમજ ગદ્યકૃતિઓ-બાળાવખોધોની સૂચિ આવેલી નથી. શ્રીમતી કૉન્ફરન્સ દેવીએ આ રીતે જૈન રાસમાળાના બે ભાગ ટીપ તરીકે પ્રકટ કરી ચૂર્જર સાહિત્યમાં જૈનોનો મોટો ફાળો હતો એવો ખ્યાલ આપ્યો હતો તે માટે તેને ધન્યવાદ ધરે છે.

આ ખ્યાલ માત્ર સપાટીપરનો નહિ, પણ ખરેખરો સાચો અને પ્રમાણપૂર્વક આવી શકે તે માટે દરેક રાસ-ચોપાઈ, ફાગ, ઢાળ, સ્તવન, સ્તુતિ, ચોવીશી તેમજ અન્ય પદ કૃતિના રચનારને શબ્દાનુક્રમે લખને તે દરેકની કૃતિઓનું વિગતવાર વર્ણનાત્મક ‘લિસ્ટ’-સૂચી, તેનો પરિચય, તેનો સમય અને કૃતિઓ સંબંધીની માહિતી દરેક બંડારોની ટીપો મળી તે પરથી-પણુ વિશેષે બંડારોમાંની પ્રતોને જાતે તપાસી તેમાંથી તેના આદિ અને અંતના ભાગો લેખકની પ્રશસ્તિ વગેરે ઉતારી લઈ તે ફેરિસ્ટ એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરાવવા માટે હું એક સંગ્રાહક તરીકે માત્ર પ્રીતિશ્રમની ખાતર આજથી આશરે પંદર વર્ષથી તે માટેના સંગ્રહ કરતો આવ્યો છું.

આ સર્વ સંગ્રહ કરવામાં અથાગ પરિશ્રમ, પ્રતો જોવા તપાસવામાં ને તેમાંથી ઉતારા કરવામાં પુષ્કળ સમયનો વ્યય મેં એક ‘ ધૂળધોયા ’ તરીકે આનંદથી ભોગવ્યો છે. આ સંગ્રહ માટે ખીજ સર્જનો પૈકી મુનિમહારાજો, ભંડારના માલેકો-સંધીયા સંધના શેડો-વિદ્વાનોએ પ્રતો જોવા માટે થોડા સમય માટે મોકલવા રૂપે તેમજ જોષ જવા માટે સગવડ કરી આપવા રૂપે તેમજ જૂદી જૂદી સહાય અને સલાહરૂપે હુંકમાં આ સંગ્રહ માટે જે જે અપેક્ષાઓ રહેતી તે પૂરી પાડવા રૂપે કૃપા બતાવી છે તે માટે તે દરેકનો ખરેખર મારાપર, સમાજપર અને સાહિત્યપર ઉપકાર થયો છે.

પહેલાં પ્રથમ જે મુદ્રિત રાસાઓ આદિ બહાર પડેલા તે એકલા કરી તેમાંથી તેમજ કૉન્ફરન્સ પાસેની આવેલી ટીપો પરથી તૈયાર કરેલી સૂચિઓ પરથી, હકીકત નોંધી લીધી. પછી મેં જાતે પ્રવાસ શરૂ કર્યો. વડોદરા અને અમદાવાદ જઈ આવ્યો. વડોદરામાં પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી, મુનિમહારાજ શ્રી ચતુરવિજય-જિનવિજયાદિએ સર્વ પુસ્તકો જોવાની સગવડતા કરી આપી હતી, પરંતુ થોડા દિવસના ફાજલપણથી પૂરું કામ નહોતું થયું તેથી મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ પ્રશસ્તિઓ લખી લખાવી મને મોકલાવી આપી હતી. અમદાવાદમાં મુરખી ભાઈશ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલની ભલામણથી મુનિ શ્રી ગુલામવિજયજીએ કેટલાક રાસોની પ્રતો જોવા આપી હતી તેમાંથી પ્રશસ્તિઓ તેમની પાસેજ રહી કેટલાક દિવસો અખંડપણે ચાર ચાર કલાકો ગાળી લખી લીધી હતી. સને ૧૯૧૫ માં ઉક્ત પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીએ મારી દ્વારા સુરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદના પ્રદર્શનમાં લગભગ સવાસો ઉપરાંત પ્રતો મોકલી હતી તેનો ઉપયોગ પણ કર્યો. આ વખત સુધી છેવટની પ્રશસ્તિજ નોંધવાનું લક્ષ રહ્યું હતું. ભાવનગર સંધ તરફથી મુરખી શ્રી કુંવરજી આણંદજીએ પંદર રાસની પ્રતો મોકલાવી હતી. ત્યાર પછી કૉન્ફરન્સદ્વારા ખીજ કેટલાક સંધોને પ્રતો ઉછીની મોકલવા માટે વિનાંતિપત્ર લખતાં મોરખીના સંધ તરફથી કાનજી સંધ-

વીએ, ગારીઆધરના સધે, ધોરાજીમાંના માણિક્યદંડજીના સંગ્રહીત બંડારના સેક્રેટરી રા. વનેચંદ પોપટે, ભરૂચના સંધ તરફથી શેઠ અનોપચંદ મલુક્યદે પ્રતો મોકલાવી હતી. આ બધી પ્રતો જોવાઈ ગયા પછી તે તે સ્થળે મોકલાવી દીધી, પછી અમૃતસર કોંગ્રેસથી આવતાં આગ્રામાં શ્રીયુત દાલચંદજીદ્વારા ત્યાંની અમુક કૃતિઓ મેં જોઈ તપાસી.

સન ૧૯૨૧ માં અકટોબરની છુટીમાં લીબડીનો મોટો બંડાર હતું જોતે જઈ જોઈ આવ્યો, અને ત્યાં રા. છોટાલાલ હરજીવન પારેખ અને રા. કેશવલાલ લગડીએ સારી મદદ તથા સગવડ મને કરી આપેલી. સન ૧૯૨૩-૨૪ માં પૂનામાં જઈ, મુંબઈસરકારે ખરીદેલી હસ્તલિખિત પ્રતોનો જે સંગ્રહ પહેલાં ડેકન કોલેજના મકાનમાં રાખેલો હતો ને પછી સરબાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં લઈ જવામાં આવેલો છે તે ત્યાંથી સાક્ષર મુનિશ્રી જિનવિજયજીદ્વારા જોઈ આવ્યો; તેમજ તે મુનિશ્રીએ પાટણના હાલાભાઈ બંડાર ને સાગર બંડારમાંના પુસ્તકોની પ્રશસ્તિઓ પોતે ઉતારેલી હતી તે પૂરી પાડી. આ દરમ્યાન વિજયધર્મસૂરિનું ચોમાસું મુંબઈમાં થતાં તેમના પ્રસિદ્ધ શિષ્યો મુનિશ્રી ઇંદ્રવિજયજી તથા મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીને મેં મારો સંગ્રહ જોવા આપ્યો, અને તેઓશ્રીએ પછી કૃપા કરી પોતાની પાસે તે વખતે જે હસ્તલિખિત પ્રતો હતી તે અને તે ઉપરાંત પડિત હરગોવિન્દદાસ પાસે ઇડરની બાઈઓનો બંડાર તથા ઉદયપુરના બંડારોમાંનાં પુસ્તકોમાંથી તૈયાર કરાવેલ પ્રશસ્તિસંગ્રહ-મને જોવા આપતાં તેનો ઉપયોગ કર્યો. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાં ચતિ નાનચંદ્રજી પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો બતાવ્યાં.

આ પછી ૧૯૨૪ ના સપ્ટેમ્બરથી આ પુસ્તક અમદાવાદના ડાયમંડ જ્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાવા ગયું. તેના માલિકના સુપુત્ર રા. પોપટભાઈએ જે મહેનત લીધી છે તે પ્રશંસનીય છે ને તે માટે તેમનો ઉપકાર છે. આ પુસ્તક છપાતું ગયું અને સાથે સાથે બીજા બંડારોની તેમજ અન્યત્ર જોવા મળ્યે જતી હસ્તલિખિત પ્રતોમાંથી વિશેષ નોંધ કરવાનું પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું.

મુંબઈમાં માંડવી પરના શ્રી અનંતનાથજી મંદિરના બંડાર હા. મેનેજર માસ્તર ખીમજી હીરજી લોડાયા, જૈન એસોસિએશન ઑફ ઈન્ડિયા તથા શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી હસ્તકનો બંડાર, સ્વ. યતિ નાનગંદજીના શિષ્ય મોહનલાલજી પાસેનો મુંબઈમાં પાયધુની પરના શ્રી શાંતિનાથજી મંદિરમાં રાખેલ સંગ્રહ તેમજ મુંબઈનો ભુલેશ્વરમાંનો દિગંબર પત્રાલાલ ચૈલક સરસ્વતી ભુવનનો સંગ્રહ જેવા મળ્યા. શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર લાયબ્રેરી સુરતથી પ્રતો મંગાવી આપી; જાલોરથી મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ રહી જેવાં છૂટક પાનાંઓ મોકલ્યાં. રાજકોટના દેરાસરમાં પણ તેવાં પાનાંઓ જોવા મળ્યાં.

વિશેષમાં ખાસ નોંધી રાખવા યોગ્ય ઉપયોગી સંગ્રહ ગત વર્ષ એપ્રિલે સન ૧૯૨૫ માં જોવા મળ્યા. તે વર્ષની મેની છુટીમાં હું વડોદરા ગયો હતો ને ત્યાં પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીના પ્રીતિપૂર્વક સહકારથી પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજીનો, મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો, અને વડોદરા સરકારની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીનો—એ ત્રણ સંગ્રહમાંનાં ભાષા-પુસ્તકો જોવા મળ્યાં; અને અકટોબરની છુટીમાં અમદાવાદ ગયો હતો ત્યાં વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીના તેવાજ પ્રીતિપૂર્વક સહકારથી ડેહલાના અપાસરાના બંડારો જોવાની સુંદર તક મળી હતી તેમજ ત્યાંની જૈન શાલાનો નાનો બંડાર પણ જોયો.

ત્યારપછી આ વર્ષના એપ્રિલ માસમાં મુંબઈમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના મકાનમાં ભરાયેલ આઠમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અંગેના પ્રદર્શનમાં મૂકવા માટે મેં 'જૈનયુગ'ના તંત્રી તરીકે જૈન હસ્ત-લિખિત ભાષાનાં પુસ્તકો સર્વે સંધ, સાધુ, યતિ તેમજ ગૃહસ્થોને વિનંતિ કરતાં આવેલાં પુસ્તકો પૈકી ખાનગીમવાળા યતિવર્ય શ્રી બાલચંદ્રજીએ, મુંબઈના કચ્છી ગૃહસ્થ શા. વર્ધમાન રામજીએ તેમજ સુરતથી રા.

લક્ષ્મીચંદ સુખલાલે મોકલેલાં પુસ્તકોને પણ જોવાનો લાભ મળ્યો. મુંબઈની વિલ્સન કોલેજના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર વેલનકર કે જેઓ સર્વે જન પુસ્તકોનું અંગ્રેજીમાં વર્ણનાત્મક કેટલોગ તૈયાર કરે છે તે પૈકી ભાષા-પુસ્તકોની તેમની નોંધો રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી દ્વારા મળી તેનો અને સીનોર ભંડારમાંનાં પુસ્તકોના આદિ અંત ભાગો મુનિશ્રી અમરવિજયજીએ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિ ચતુરવિજય પાસે લખાવી મોકલ્યા તેનો પણ લાભ લીધો. વળી આ વર્ષના મેની છુટીમાં રાજકોટમાં રા. ગોકુળકાસ નાનજી ગાંધી હસ્તકનો મુનિ વિનયવિજયજીનો પુસ્તકભંડાર પણ જોવાની તક મળી હતી.

આ સર્વેમાંથી આ પુસ્તકને ઉપયોગી જે જે મળ્યું તે નોંધી લીધું છે અને આ પુસ્તક છપાતું હતું તેથી તેમાં જેટલું ન આવી શક્યું તેટલું આ પુસ્તકના બીજા ભાગના પરિશિષ્ટમાં મૂકવામાં આવશે. આનું દળ પણ ઘણું સાઈ થયું છે. હુંકામાં આ પુસ્તકને જેટલું બને તેટલું સંપૂર્ણ કરવાની દરેક જાતની સાવધાની અને મહેનત લેવામાં આવી છે અને આવશે.

અનેકની મદદથી આ પુસ્તકમાંનો સંગ્રહ એકત્રિત કરી શક્યો છું અને તેથી તેના યશના ભાગી તે સર્વ સજ્જનોને લેખું છું અને તેમનો દરેકનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માતું છું. આવા મહાભારત સંગ્રહ કાર્યમાં એકલપટે એક સાહિત્યસેવક બીજાઓની સહાય સામગ્રી વગર વિશેષ ન કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે. એ સર્વ સત્પુરૂષોનો મારા પ્રયત્નેના તેમના સદ્ભાવભર્યા પ્રેમ અને વર્તન માટે હું ઝણી છું. એમનું અનુકરણ કરી અન્ય મહાશયો આવા સાહિત્યના કાર્યમાં પોતાથી બની શકે તે સહાય આપી સાહિત્યના ઉદ્ધારના પવિત્ર કાર્યમાં નિમિત્તભૂત બનશે. આવો સંગ્રહ ગમે તેટલી મહેનત છતાં સંપૂર્ણ બની શકે નહિ; છતાં તેને બને તેટલો સંપૂર્ણ કરવાની અને તે માટે સામગ્રી પૂરી પાડવાની દરેક સાહિત્યોત્કર્ષકચિંતકની ફરજ છે. હજી તો ઘણા ભંડારો જોવા બાકી છે. રાજપુતાનામાં જેસલમેર, વીકાનેર, જોધપુર,

આદિ, ને ગૂજરાતમાં પાટણ, ખંભાત, અમદાવાદ આદિ તેમજ અન્ય જૂદા જૂદા ગામોમાં ત્યાં ત્યાંના સંઘહસ્તકના, કેટલાક યતિવર્ષો અને શ્રીપૂજ્યો પાસેના, સંવેગી મુનિ મહારાજાઓ પાસેના ભંડારો છે (કે જેની ટીપ માટે જુઓ 'મુદ્રિત જૈનગ્રંથ નામાવલિ' એ પુસ્તકના પ્રથમના પૃ. LV થી LXII પર જ્ઞાન-પુસ્તક ભંડારો.) તેમને મારી ખાસ વિનંતિ છે કે પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો જેવા તપાસવાની સગવડ કરી આપવા તેઓ કૃપાવંત થાય.

પહેલાં આ સંગ્રહનું નામ 'જૈન દેશી કવિ નામાવલિ'—જૈન કવિ નામાવલિ આપવાનું મેં ધાર્યું હતું અને આ સંબંધીનો ઉદ્દેશ્ય 'જૈન શ્વેતાશ્વર કોન્ફરન્સ હેરેલ્ડ'ના ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭ ના (માધ સં. ૧૬૭૩ ના) અંકમાં તેના તંત્રી તરીકે ' તંત્રીની નોંધ ' માં પૃ. ૩૬ અને ૪૦ માં મૂકેલી નોંધમાં મેં કર્યો હતો, પરંતુ 'દેશી' નામને બદલે 'ગૂર્જર' કે 'ગૂજરાતી' મૂકવું ઠીક થઈ પડશે અને 'નામાવલિ' એ મૂકતાં આખું નામ લાંબું થાય તે ઠીક નહિ તેથી તે કાઢી નાખી 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' (એટલે ગૂજરાતી ભાષાના જૈન કવિઓ) એ ટુંકું અને અર્થપૂર્ણ નામ રાખવું એવી એક સાક્ષરની સૂચના થતાં તે ટુંકું નામ સ્વીકાર્યું છે. પહેલાં તેની યોજના કવિઓના અક્ષરાનુક્રમ પ્રમાણે ગોઠવી હતી, પરંતુ શતકવાર તેમાંના રચનાસંવત્ પ્રમાણે કવિઓને ગોઠવવાની યોજના કરવાની એક સજ્જન કરેલી સૂચના મહત્ત્વની લાગતાં સ્વચ્છ વાર ગોઠવણ કરી છે.

તેરમા શતક પહેલાંનું ભાષાસાહિત્ય અપભ્રંશ ભાષા (અતિ જૂની ગૂજરાતી ભાષા) નું છે અને જૂની ગૂજરાતીનો—એટલે કે ગૂજરાતીનો જૂનામાં જૂનો આરંભ વિક્રમસંવત્ તેરમાથી થાય છે કારણકે તે સમયની પદ્યકૃતિઓ મળી આવે છે, તેથી તેરમા શતકથી આરંભ કરવામાં આવ્યો છે. સત્તરમા શતક સુધી પહોંચતાં આ સંગ્રહનું કદ ધણું વધી ગયું તેથી તેટલાનો ' પ્રથમ ભાગ ' સ્વીકારી પ્રકટ કર્યો છે, અઢારમા શતકથી બીજો ભાગ મુદ્રિત થતો ચાલુ છે.

આ સંગ્રહની યોજના એ પ્રમાણે રાખી છે કે ૧ કર્તાનું નામ, ૨ તે કયા ગચ્છમાં કેની પરંપરામાં-તે પરંપરાથી કયા મુનિના શિષ્ય છે તે પરિચય, ૩ તેની નીચે રચનાસમયાનુક્રમે કૃતિ, ૪ તે કૃતિનો રચના સમય, ૫ તે સાથે તે રચનાનું સ્થલ, ૬ તેની નીચે તે કૃતિનો આદિ ભાગ, ૭ તે કૃતિનો અંત ભાગ-કવિની પ્રશસ્તિવાળો, ૮ તે પ્રશસ્તિ નીચે તે જે પ્રતમાંથી લીધેલ હોય તે પ્રતના લેખકની પ્રશસ્તિ લખ્યા સાલ લખ્યા ગામ વગેરે, ૯ તે પ્રતિનાં પાનાં અને પંક્તિની સંખ્યા, ૧૦ તે પ્રતિ કયા ભંડારમાં મળે છે તે. ૧૧ પ્રસિદ્ધ થયેલ હોય તો તે ક્યાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે. (તે પ્રસિદ્ધ થયાનું ખતાવવા માટે + આ ચિન્હનો ઉપયોગ કૃતિ પાસે કર્યો છે.)

આ ચિન્હ સિવાય આ પુસ્તકમાં વાપરેલાં બીજાં ચિન્હો અને ટૂંકા અક્ષરો સમજવા માટે ‘સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ’ આ પછી જુદી મૂકી છે.

પ્રસ્તાવનામાં ‘જૂની ગૂજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ એ નામનો નિબંધ લખીને મૂક્યો છે. તે લખવામાં સદ્ગત ચંદ્રસેન ગુલેરીજી એમ. એ. ના ‘પુરાની હિન્દી’ એ નામના નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૨ ના અંક ૧ થી ૪ માં આવેલા લેખો, દોષકવૃત્તિ (સંશોધક પં. ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર પ્ર૦ હેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રંથાવલી, પાટણુ), સદ્ગત પ્રૌ. ગુણેની ‘ભવિષ્યત કહા’ (ગા. ઓ. સીરીઝ નં. ૨૦) પરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તથા તેમના ઇ. સ. ૧૯૨૨ ના મેથી અક્ટોબરના વિવિધજ્ઞાનવિસ્તારના અંક માંના મરાઠી ભાષા સંબંધીના લેખો, શ્રીયુત હીરાલાલ જૈનના બે લેખ નામે હિન્દી માસિક મનોરમા (જુલાઈ ૧૯૨૪)માંનો ‘જૈન સાહિત્યમે હિન્દી કી જડ’ એ લેખ તેમજ અલ્હાબાદ યુનિવર્સિટી જર્નલમાંનો ‘અપભ્રંશ લિટરેચર’ નામનો અંગ્રેજી લેખ (પૃ. ૧૫૭ થી ૧૮૪), જૈન સાહિત્ય સંશોધકમાં શ્રીયુત નાથુરામજી પ્રેમીનો લેખ, સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલના લેખો, તેમજ

રાયબહાદુર પંડિત ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઝોઝાના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પહલાખંડ વગેરેનો આધાર લઈ-કેટલાકમાંથી અનુવાદ કરી, કેટલાકમાંથી સાર લઈ ઉપયુક્ત માહિતીઓ ૩૩૧ પાનામાં એકત્રિત કરી છે. તેા તે સર્વેનો હું પરમ ઝણી છું. આ નિબંધ સાત વિભાગ અને તેના કુલ ૩૬ પ્રકરણમાં વહેંચેલ છે અને તે ‘ગૂજરાતી સાહિત્યના પાયા જૈનોએ નાખ્યા છે’^૨ એ વસ્તુસ્થિતિ સમજળ પ્રમાણુથી પૂરવાર કરશે, અને તેમાંથી ભાષાના અભ્યાસીને ઘણું નવીન અને રસપ્રદ જાણવા જેવું મળી આવશે તેા હું મારો પરિશ્રમ સફલ થયેલો માનીશ. આ નિબંધની વિષયસૂચી વિષયાનુક્રમમાં મૂકી છે. આ પછી વિક્રમ તેરમી સદીના કવિઓ અને તેની કૃતિઓ શરૂ થાય છે અને તે સત્તરમી સદીના કવિઓની કૃતિઓ સુધીમાં આ પ્રથમ ભાગ પૂરો થાય છે. છેવટે ચાર અનુક્રમણિકાઓ આપવામાં આવી છે. (૧) કવિ ઓની, (૨) મોટી કૃતિઓની (૩) નાની કૃતિઓની એ ત્રણ અક્ષરાનુક્રમે અને (૪) સંવત્તવાર અનુક્રમણિકા જોડવામાં આવી છે કે જેથી કોઈ પણ હકીકત મેળવતાં સુગમતા મળે.

આ પુસ્તક અમદાવાદ છપાયેલ હોવાથી ત્યાંથી પ્રુદ્ધ આવતાં એક-વાર સુધારી મોકલવામાં આવેલ, તે કારણે પ્રેસની ભૂલો, રખડાનાઓ વગેરે થયેલી છે તેવું શુદ્ધિપત્રક આ ભાગનું કદ અતિ અધિક થવાથી આમાં મૂકેલ નથી, બીજા ભાગમાં મૂકાશે. વિકાસો આની અંદરના સુધારા વધારા સૂચવશે તેા તેમનો આભાર માનીશ.

આવું પુસ્તક કોઈ સંસ્થાના કે રાજ્યાશ્રય જેવા આશ્રય વગર પ્રકટ ન થઈ શકે. કારણકે આના ગ્રાહક અતિ અદપજ હોય, તેથી સુંગ્રહની જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ ઑફિસે આ પ્રકટ કરવામાં બતાવેલી ઉદારતા અને કાર્યદક્ષતા માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. જૈન સાહિત્યના

---

૨. જુઓ સાબરમતી પુ. ૪ અંક ૫-૬ પૃ. ૨૩૬ લેખક રા. શંકર-ભાઈ સોમાભાઈ પટેલ.

ઉત્કર્ષ માટેનું તેનું આ કાર્ય યશસ્વી રહેશે. આની પ્રથમ આવૃત્તિનો 'કોપીરાઇટ' મેં તેને આપી દીધેલ છે. બીજી આવૃત્તિ થાય કે નહિ એ એક પ્રશ્ન છે.

‘જૈનો અને તેમનું સાહિત્ય’ એ સંબંધી લખેલો એક વિસ્તૃત નિબંધ, તથા, ખરતર, અંચલ વગેરે ગઢોતી પદ્ધતિઓ, શતકવાર કવિઓની કાવ્યપ્રસાદી વગેરે ઘણી ઉપયુક્ત બાબતો બીજા ભાગમાં મૂકવા વિચાર છે.

હાલતો આ પુસ્તકનો પ્રથમ ભાગ સમસ્ત ગૂજરાત-ગૂજરાત અને બૃહદ ગૂજરાતને ચરણે ધર્યો છે તો તે તેની યોગ્ય કદર-પિછાન કરશે એટલી આશાભરી ખાત્રી રાખી વિરમું છું.

મુંબઈ, ૨૬-૬-૨૬.
જ્યેષ્ઠ વદ ૧ શનિવાર,
સં. ૧૯૮૨.

} મોહનલાલ દલ્દીચંદ દેસાઈ.

સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ.

+	આ ચિન્હ મુદ્રિત-છપાયેલ કૃતિ સૂચવે છે.
?	આ પ્રશ્નચિન્હ, શંકા સૂચવે છે.
અનંત.	અનંતનાથજી મંદિર, માંડવી મુંબઈમાંનો ભંડાર.
અમ.	અમદાવાદ.
અં.	અંચલ ગચ્છીય.
આ.	આગમિક, -અંચલગચ્છીય.
આં.	આંચલિક.
આ. ક.	શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પાલીતાણાની પેઢીમાં જે ૨૫૦ અંબાલાલ ચુનીલાલનો જ્ઞાનભંડાર સોંપાયેલો તે ભંડાર.
ઉ.	ઉપાધ્યાય.
ઝડ.	ઝડપિ.
ઐ.	ઐતિહાસિક.
ઐ. રા. સં.	ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ. (પ્ર. યશોવિજય ગ્રંથમાલા ભાવનગર).
ક. વિ.	કલ્યાણવિજય મુનિ.
ખ.	ખરતરગચ્છ.
ખં.	ખંભાતના ભંડાર.
ગ.	(૧) ગચ્છ (૨) ગણ્ડી.
ગુ. વિ.	ગુલાબવિજયજી પં. કે જે અમદાવાદમાં રહે છે તેમની પાસેનો તેમનો ભંડાર—અમદાવાદ.
ચં.	ચંચલ બહેનનો ભંડાર કૃતાશાની પોળ, હરકોર શેઠાણ્ડીની હવેલી—અમદાવાદ.
ચિ. ડા.	(સદગત) ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ.
ચો.	ચોપડ.
જેસ.	જેસલમેરનો ભંડાર.

જૈ. એ. ઈ. જૈન એસોસીએસન ઓફ ઈન્ડિયા. મુખ્ય હસ્તકનો ભંડાર
જૈ. જૈન.

૩. ડેહલાના અપાસરાનો ભંડાર અમદાવાદ.
જ ૩. એટલે બીજો ભંડાર (રત્નવિજયજીનો ભંડાર હમણી)
તેમાં મોંપાયેલો છે તે. શેઠ મંગળદાસ તારાચંદ ઝવેરી,
દોસીવાડાની પોળમાં—અમદાવાદ.

૩. કો. ડેકન કોલેજ પુનામાં સરકારી ખરીદેલાં હસ્તલિખિત પ્રતોનો
સંગ્રહ રહેતો હતો તે, કે જે હાલમાં કેટલાક વખતથી
સરભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટ પુનાને મોંપાયેલો છે.

ત૦ તપગચ્છ

દા૦ દાખડો.

દિ. દિગંબર

દે. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકુંડ, સુરત.

દે. લા. પુ. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકુંડ લાયબ્રેરી, સુરત.

ધો. ધોરાજી સ્વ. માણેકચંદજીએ સંગ્રહેલ સર્વસ ભંડાર.

નં. નંબર.

પ. પત્ર

પા. (૧) પાઠાંતર; (૨) પાનાં; (૩) પાટણનો ભંડાર

પા. ૧, પા. ૨ પા. ૩ પાટણના ભંડારો એક એ ને ત્રણ એમ જૂદા પાડવા.
માટે જણાવેલ છે; પણ તે દરેક કયો છે તે બરાબર જાણી
શકાયું નથી,

પં. (૧) પંક્તિ (૨) પંડિત-પંન્યાસ

પૂ. અ. જુઓ રા. પૂ. અ. પિં. } -પિંપલ ગચ્છીય

પ્ર. પ્રકાશિત પી. }

પ્રા. તી. સં. પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ (પ્ર. યશોવિજય અંબાલા,
ભાવનગર)

- પ્ર. કા. પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી પાસેનો ભંડાર નરસિંહજીની પોળમાં—વડોદરા.
- પ્રે. ર. શેઠ પ્રેમચંદ રતનજી ભાવનગરવાળા પાસેનો સંગ્રહ.
- ખા. બાળાવખોષ-ટખો.
- બ. ભરૂચમાંનો ભંડાર
- ભા. } ભાવનગરનો ભંડાર. ડોસાભાઈ અભેચંદનો જૈન સંઘનો
- ભાવ. } ભંડાર.
- ભં. ભંડાર
- મ. કી. રા. મનસુખલાલ કિરત્ત્યંદ
- મ. બ. (સ્વ.) મણિભાઈ બકોરભાઈ વ્યાસ.
- માણેક. માણેકવિજય યતિ, ઈંદોરવાળાનો ભંડાર
- માં. માંગરોળના સંઘ હસ્તકનો ઉપાશ્રયમાંનો ભંડાર.
- મો. મોરબી સંઘનો ભંડાર
- મો. સેં. લા. શ્રી મોહનલાલજી સેંટ્રલ લાયબ્રેરી, મુંબઈ
- રતન. રતનવિજયનો ભંડાર, અમદાવાદ કે જે હાલ ડેહલાના અપાસરાના ભંડાર સાથે રાખવામાં આવેલ છે. જુઓ ડે.
- રા. રાસ
- રા. પૂ. અ. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાંનો ભંડાર યતિ નાનચંદજીના શિષ્ય હસ્તકનો
- લિ. લિખિત, લિપીકૃત
- લ. લખ્યા
- લો. લોબડીનો ભંડાર
- લોં. લોંકા ગચ્છીય
- વ. સેં. વડોદરા સેંટ્રલ લાયબ્રેરી.
- વડો. વડોદરા
- વા. વચ્ચક-ઉપાધ્યાય
- વિ. વિક્રમ

- વિ. ધ. (સ્વ. શ્રી) વિજયધર્મસૂરિનો ભંડાર કે જે હાલ ખેલનગંજ
આઆમાં રાખવામાં આવ્યો છે.
- વિદ્યા. મુનિશ્રી વિદ્યાવિજય (શ્રી વિજયધર્મસૂરિશિ.)
- વી. પા. વીરબાઈ પાઠશાળા, પાલીતાણા.
- શિ. શિષ્ય
- શુ. શુદ્ધિ, શુક્લપદ્મે.
- શ્લો. શ્લોક
- સ. સત્તાય
- સ. મા. ભી. સત્તાયમાળા, શા. ભીમશી માણેકની પ્રકટ કરેલી.
- સં. (૧) સંવત્ (૨) સંસ્કૃત ભાષા.
- સા. ભં. સાગરનો ભંડાર, પાટણ.
- સૂ. સૂરિ
- સ્ત. સ્તવન
- સ્તો. સ્તોત્ર.
- સેં. લા. સેંકેલ લાયખેરી વડોદરા
- હા. ભં. શેઠ હાલાભાઈ મગનલાલનો ભંડાર, ફેફલીયાવાડા પાટણ.
- હં. મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો ભંડાર, નરસિંહજીની પોળમાં,
વડોદરા.

વિષયાનુક્રમ.

૫૪.

નિવેદન.

૩—૧૧

સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ

૧૨—૧૫

[પ્રસ્તાવના]

જૂની ગૂજરાતીના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

૧ થી ૩૨૦

વિભાગ ૧લો, ભાષાઓ

પ્રકરણ પહેલું સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાઓ.

૧-૪ સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહો, ૫-૬ જૈનસૂત્રોની ભાષા ૭-૮ પ્રાકૃતનાં વ્યાકરણો ૫-૧૩ પ્રાકૃત કવિતાનું ઉચું આસન, ૧૪-૧૫ શૈરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા) ૧૬-૩૪ અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતી. ૧—૧૮

પ્રકરણ બીજું પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૩૫-૩૮ પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ, ૩૯-૩૯ અપભ્રંશની વિશેષતાઓ. ૧૯-૨૪

પ્રકરણ ત્રીજું અપભ્રંશ અને તેની જીવંતતા.

૪૦-૪૨ અપભ્રંશ ૪૩-૫૧ તેની જીવંતતા. ૨ ૨૪-૩૨

વિભાગ બીજો અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પ્રકરણ ૧ હું દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૫૨-૫૩ હમણાં સુધી મળતું સાહિત્ય ૫૪-૫૭ ૮ મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચેનું સાહિત્ય-સ્વયંભૂદેવ અને ત્રિભુવન સ્વયંભૂનાં હરિવંશ પુરાણ અને પદ્ય ચરિત્ર. ૫૮-૬૨ દશમી સદીનું સાહિત્ય ધનપાલની ભવિષ્યવત કહા, મહાકવિ ધવલતું હરિવંશ પુરાણ, અને તે કવિનો પરિચય અને સમય. ૩૩-૪૨

પ્રકરણ ૨ શુ. ૧૧ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩-૬૮ મહેશ્વર સરિકૃત સંજમમંજરી, તે ૫૨ હેમહંસસૂરિના શિષ્યની ટીકા, ૬૯-૭૦ ધનપાલ અને તેનું સત્યપુર વીરાત્સાહનું ઢુંકું કાવ્ય, ૭૧-૭૬ મહાકવિ યુગ્મદંત અને તેનાં મહાપુરાણ-તિસક્રિ મહાપુરિસ ગુણાલંકાર, યશોધરચરિત્ર, અને નાગકુમાર ચરિત્ર ૭૭-૮૧ શ્રી ચંદ્રમુનિ અને તેનો કથાકોશ. ૮૨ સાગરદત્તનું જંબુચરિત્ર ૮૩ પદ્મકીર્તિનું પાર્શ્વપુરાણ ૮૪-૮૫ નયનન્દિનાં સુદર્શનચરિત્ર, આરાધના ૮૬-૮૭ કનકામરનું કરકંડુચરિત્ર. ૪૨-૫૪

પ્રકરણ ૩ શુ. મારગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮ અભયદેવસૂરિનું જયતિહૃયણ સ્તોત્ર, ૮૯ સાધારણની વિલાસવર્ધ કહા ૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસ, ૯૧ વર્ધમાનસૂરિનું ઋષભચરિત્ર ૯૨-૯૩ દેવચંદ્રનાં શાંતિનાથ ચરિત્ર અને સુલસામ્યાન. ૯૪ હેમચંદ્રનું દ્વ્યાશ્રય, ૯૫ ધાહિલનું પંડમસિરિ ચરિત્ર ૯૬ સદેશ રાસક, ૯૭-૯૯ જિનદત્તસૂરિનાં ત્રણ કાવ્ય ૧૦૦ વાદિદેવનું ગુરૂસ્તવન ૧૦૧-૧૦૪ લક્ષ્મણગણિનું સુપાસનાહચરિત્ર. ૫૪-૬૫

પ્રકરણ ૪ શુ. ૧૩ ગી થી ૧૫ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫-૧૧૦ યોગ્યચંદ્રના યોગસાર અને પરમાત્મ પ્રકાશ ૧૧૧-૧૧૨ દેવસેનાચાર્યનો નયચક્ર અને તેના શિષ્ય માધલ્લ ધવલનો દોહા-બદ્ધ નયચક્ર ૧૧૩-૧૧૪ દેવસેનસૂરિનો શ્રાવકાચાર ૧૧૫ હરિભદ્રસૂરિનું નેમિનાહ ચરિત્ર ૧૧૬ રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલા ૫૨ દોષદ્રી વૃત્તિ. ૧૧૭ વરદત્તનું વૈરસ્વામિચરિત્ર. ૧૧૮-૧૨૦ રત્નસૂરિ-રત્નપ્રભસૂરિની અંતરંગસંધિ તથા અન્ય કૃતિ ૧૨૧-૧૨૨ જયમંગલસૂરિનો મહાવીર જન્માભિષેક ૧૨૩ સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધનો ઉલ્લેખ ૧૨૪-૧૨૯ મહાકવિ અમરકીર્તિના છકમ્બુવએસો અને અન્ય અંધો ૧૩૦ અન્ય નાની કૃતિઓ ૧૩૧ મેરતુંગ સૂરિના પ્રબંધચિંતામણીનો ઉલ્લેખ ૧૩૨ જિનપ્રભસૂરિની ટૂંકી કૃતિઓ ૧૩૩, અન્ય નાની કૃતિઓ ૧૩૪-૧૩૯ ૧૪ શુ. શતક અને ૧૫ શુ. શતક-તેમાં થયેલ નાની કૃતિઓ. ૬૫-૮૪

અકરણ ૫ મું સોળગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪૦-૧૪૧ સનનંદિરની ઉપદેશતરંગિણિ ૧૪૨-૧૪૪ યશઃ કીર્તિકૃત ચંદ્રપાદ ચરિય ૧૪૫-૧૪૯ સિંહસેન-રઘુ કૃત મહેસર ચરિત્ર તેમજ અન્ય ગ્રંથો ૧૫૦-૧૫૨ જયમિત્ર હલ્લકૃત શ્રેણિક ચરિત્ર ૧૫૩-૧૫૮ દિમંબર નાની કૃતિઓ. ૧૫૯-૧૬૨ દોહાકોશ-સરોરહ વળ્લકૃત અને કૃષ્ણાર્યપાદ કૃત ૧૬૩ જૈન ગૂર્જર કવિઓ ૧૬૪ જૈનોનો ફાળો અને હળુ અપ્રસિદ્ધ સાહિત્ય. ૮૪-૯૬

વિભાગ ત્રીજો—હેમચંદ્ર.

અકરણ ૧ છું હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ.

૧૬૫-૧૭૪ સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન વ્યાકરણ, તેની સિદ્ધરાજ જય-સિંહના કહેવાથી રચના, તેનું મહત્વ અને તેમાંનું પ્રાકૃત અને અપ-ભ્રંશાદિનું વ્યાકરણ, તેનાં સૂત્રો અને કુમારપાલ ચરિત્ર વગેરે. ૯૭-૧૦૫

અકરણ ૨ જી હેમચંદ્રજીનામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત્ર.

૧૭૫ દેશીનામમાલા ૧૭૬ તેમાંના કેટલાક શબ્દો ને તે પરથી પ્રકાશ. ૧૭૮ દોષકર્તૃત ૧૭૯ સ્વ. શંકર પાંડુરંગની કુમારપાલ ચરિ-તની આવૃત્તિ ૧૦૬-૧૧૩

અકરણ ૩ જી હેમચંદ્રજીનું જીવનચરિત્ર અને કાર્ય.

૧૮૦-૧૮૨ હુંક પરિચય ૧૮૩ તેમના ગ્રંથો ૧૮૪ સિદ્ધહેમ વ્યાકરણની રચના ૧૧૩-૧૧૬.

અકરણ ૪ થું શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫-૧૮૭ દેશી શબ્દો અને નિયમો પર વિવરણ ૧૮૮-૧૯૨ દેશીનામમાલાની યોજનાનો ક્રમ ને તે પર વિવેચન ૧૯૩ શ્રી હેમ-ચંદ્રની જન્મભાષા-અપભ્રંશ ભાષા ૧૯૪-૧૯૫ કાવ્યાનુશાસનમાં અપ-ભ્રંશના ભેદ ૧૯૬ શ્રી હેમચંદ્ર પછીની સ્થિતિ. ૧૧૭-૧૨૪

અકરણ ૫ મું શ્રી હેમચંદ્રજીની રચનાના નમૂના.

૧૯૭ કુમારપાલ ચરિત્રમાંના અપભ્રંશમાં પોતે રચેલ કાવ્યના નમૂના. ૧૨૪-૧૨૭

પ્રકરણ ૬ થી ૮ શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૯૮. આમાં (૧) થી (૧૭૬) ઉદાહરણો આપ્યાં છે. ૧૨૮-૧૮૪

પ્રકરણ ૯ મું વાગ્ભટ્ટનું ભાષા સંબંધે વ્યક્તવ્ય.

૧૯૯-૨૦૫ વાગ્ભટ્ટનો વાગ્ભટ્ટાલંકાર; ચાર ભાષા, તદ્ભવ, તત્સમ, અને દેશ્ય ઉદાહરણો. અપભ્રંશ અને પૈશાચી ભાષા. ૧૮૪-૧૮૬

વિભાગ ચોથો સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧

પ્રકરણ ૧ હું સોમપ્રભસૂરિ.

૨૦૬-૨૦૮ સોમપ્રભસૂરિ અને તેમના ગ્રંથોનો પરિચય ૧૮૭-૧૯૦

પ્રકરણ ૨ જી કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈન કથાઓ.

૨૦૯ કુ. પ્ર. માંનો ઇતિહાસ, ૨૧૦ કથાઓ, હિંદુ અને જૈન કથાઓમાં રહેલો ફેરફાર. ૧૯૧-૧૯૫

પ્રકરણ ૩ જી કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧-તેમાંની જૂની દેશીભાષા. ૨૧૨ સોમપ્રભની તથા સિદ્ધપાલની જૂની દેશી ભાષામાં થયેલી રચના. ૨૧૩ થી ૨૧૪ તે પર વિવરણ ૨૧૫ કૃત્રિમ પ્રાકૃતની કેટલીક વાતો. ૨૧૬ માર્કડેવના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના ભેદ. ૨૧૭ ઉદાહરણોની વહેંચણી. ૧૯૫-૨૦૩

પ્રકરણ ૪ થું સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮-કુ. પ્ર. માંથી જૂની ભાષા-અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો. ૨૦૪-૨૧૬

પ્રકરણ ૫ મું સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯ સોમપ્રભસૂરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાનાં ઉદાહરણો. ૨૧૬-૨૨૪

વિભાગ પાંચમો મેરૂતુંગસૂરિનો પ્રબંધચિંતામણિ સં. ૧૩૬૧.

પ્રકરણ ૧ હું પ્રબંધચિંતામણિ.

૨૨૦-૨૨૩ પ્ર. ચિં. સંબંધી હકીકતો. ૨૨૫-૨૨૭

પ્રકરણ ૨ જી તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪-૨૩૦ જૈનો જે સંસ્કૃત વાપરતા હતા તેની વિશેષતા અને

તેનો ભાષા સાથે સંબંધ. તે પર દાખલા દલીલથી વિવેચન ૨૨૭-૨૩૪
પ્રકરણ ૩ બું પ્રબંધચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧-અપભ્રંશનાં-જૂની ગૂજરાતીનાં ઉદાહરણો. ૨૩૫-૨૪૬
પ્રકરણ ૪ થું, પ થું પ્ર. ચિ. માંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

૨૩૨-૨૩૩ મુંજ કવિ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ. ૨૩૪
તેનું પ્રમાણ વિશેષ ઉદાહરણો-૨૩૫ પ્ર. ચિ. માં ગદ્ય અપભ્રંશ ૨૩૬
ઐતિહાસિક સાલ. ૨૪૬-૨૬૫

પ્રકરણ ૬ કું. પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતો.

૨૩૭-૨૩૯ પ્રાચીન સુભાષિતોનાં સાધનો. તેનાં ઉદાહરણો-૨૪૦
અખંડ કથાનકમાંથી ૨૪૧ સૂક્તાલિમાંથી ૨૪૨ સિદ્ધચક્ર મહિમ સૂક્તો-
માંથી ૨૪૩ મનઃસંસ્કારકરણ સ્વાધ્યાયમાંથી ૨૪૪ પ્રિયંકર નૃપ કથામાંથી
૨૪૫ રૂપચંદ્ર કથામાંથી-ઉદાહરણો ૨૪૬ તેવાં પુષ્કળ મળે છે. ૨૬૫-૨૭૯
વિભાગ છ ઠો અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ હું ૨ બું ૩ બું. અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉદ્દેશો.

૨૪૭ અપભ્રંશ એ છેલ્લી પ્રાકૃત ૨૪૮ (૧) પતંજલીએ ૨૪૯
(૨) ભરતે, ૨૬૫ (૩) ધરસેને ૨૬૬-૨૬૮ (૪) ભામહે ૨૬૯-૨૭૨
(૫) દંડીએ, ૨૭૩-૨૭૪ (૬) રૂદ્રે ૨૭૫-૨૮૬ (૭) રાજશેખરે ૨૮૭
(૮) નમિસાધુએ ૨૮૧ (૯) બીજાઓએ-અપભ્રંશ સંબંધી કરેલા
ઉદ્દેશો. ૨૮૨-૨૮૫ અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો. ૨૮૦-૨૮૮

પ્રકરણ ૪ થું અપભ્રંશનો સમય.

૨૮૬-૩૦૧ અપભ્રંશના સમયની ચર્ચા કરી સાતમી સદીથી
તેનો ઉદ્ભવ. ૨૮૮-૩૦૧

પ્રકરણ ૫ મું અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨-૩૦૬ આભીરનું જમણું. તેમનું ઉચ્ચારણ. તેથી ભાષામાં
ફેરફાર. તેઓનું સ્થાન અને હાલ તેમના અવશેષો. ૩૦૧-૩૦૪

વિભાગ સાતમે જૂની ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ જીું ગુર્જરા અને ગુજર દેશ.

૩૦૭-૩૧૨ ગુર્જરા અને હુએ-સ્તંગ નામના ચીની યાત્રાળુનું વર્ણન. ગુર્જરાનો અધિકાર બીનમાલ સાથે સંબંધ. તેઓ દૂણો કે અનાય જાતિ નથી. ૩૦૫-૩૧૦

પ્રકરણ ૨ જીું પૂર્વભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી.

૩૧૪-૩૨૨. પૂર્વ ભાષામાંથી પછીની ભાષા કેમ થાય છે, હિદમાં વિદેશીઓનું આગમન તેરમા શતકથી દેશી ભાષા તથા સાહિત્ય ભાષા થઈ. વગેરે. ૩૧૧-૩૧૬

પ્રકરણ ૩ જીું ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા (૧૩મા શતકથી)

૩૨૩. કુવલયમાલામાંથી ઉલ્લેખ. ગૂર્જર સંસ્કૃતનું ઉદ્ભવરણ્ય અને લાટદેશ. ૩૨૪ વાંગમય ભાષા. ૩૨૫ પાલિભાષાનું ઉદ્ભવરણ્ય. ૩૨૬ પૈશાચી ભાષાનું સાહિત્ય. દેશી ભાષાનો કાળ. ૩૨૭ 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ'નું પુસ્તક ૩૨૮-૩૩૦ પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક જિમો. રા. જાની. ૩૩૧ ઉપસંહાર. ૩૧૬-૩૨૦

જૈન ગૂર્જર કવિઓ

[પૃષ્ઠ ૧ થી ૬૦૩]

વિક્રમ તેરમી સદી

૧ શાલિભદ્રસૂરિ ૨ ધર્મ ૩ વિનયસેનસૂરિ.

૧-૪

વિક્રમ ચૌદમી સદી,

૪ વિનયચંદ્ર ૫ સોમમૂર્તિ ૬ જગદુદ્ધ પ્રજ્ઞાતિલકસૂરિ ૮ અચ્ચદેવસૂરિ ૯ જિનપદ્મસૂરિ ૯ ક. પદ્મ ૧૦ સોભાણુ. ૫-૧૨

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખરસૂરિ ૧૨ જયારાંદસૂરિ (?) ૧૩ વિનયભદ્ર ૧૪ વિનયપ્રભ ૧૫ હરસેવક ૧૬ જિનોદયસૂરિ ૧૭ જ્ઞાનકલશ ૧૮ મેરૂતંદ્ર ૧૯ દેવસુંદરસૂરિ શિષ્ય ૨૦ સાધુહંસ ૨૧ વસ્તિંગ (વસ્તો) ૨૨ જયશેખરસૂરિ ૨૩ હીરાનંદસૂરિ ૨૪ દયાસાગરસૂરિ ૨૫ જયસાગર ૨૬ મેઘે (મેહો) ૨૭ દેવરત્નસૂરિ શિષ્ય ૨૮ ગુણરત્નસૂરિ ૨૯ સોમસુંદર સૂરિ ૩૦ ભાવસુંદર ૩૧ સાધુકીર્તિ ૩૨ તેજવર્ધન ૩૪ સર્વાનંદસૂરિ ૩૫ મંડલિક. ૧૩-૩૬

વિક્રમ સોળગી સદી.

૩૬ દેપાલ ૩૭ રતનાંરસૂરિ ૩૮ સંઘવિમલ ૩૯ ધનદેવગણિ ૪૦ સંઘક્લશગણિ ૪૧ આનંદમુનિ ૪૨ આસાયત ૪૩ રત્નશેખર ૪૪ કલ્યાણસાગર ૪૫ ઋષિવર્ધસૂરિ ૪૬ મતિશેખર ૪૭ જિનવર્ધન ૪૮ ન્યાયસુંદર ૪૯ રત્નસિંહસૂરિ શિષ્ય ૫૦ રાજતિલક ૫૧ (અ) જિનદાસ ૫૨ જ્ઞાનસાગર-સૂરિ શિષ્ય ૫૩ ભક્તિવિજય ૫૪ પેથો ૫૫ લક્ષ્મીરત્ન શિષ્ય ૫૬ જ્ઞાનસાગર ૫૭ મંગલધર્મ ૫૮ દેવકીર્તિ ૫૯ પુણ્યનંદિ ૬૦ દેવપ્રભ ૬૧ ઉદયધર્મ ૬૨ વચ્ચ ૬૩ વચ્ચભંડારી ૬૪ સંવેગસુંદર ૬૫ હેમવિમલસૂરિ ૬૬ **લાવણ્ય-સમય** ૬૭ નરપતિ ૬૭ ક. અજ્ઞાત ૬૮ શાંતિસૂરિ ૬૯ કીર્તિહર્ષ ૭૦ ક્ષમા-કલશ ૭૧ મૂલ (ભાવ ?) પ્રભ ૭૨ જયરાજ ૭૩ સુંદરરાજ (?) ૭૪ નન્નસૂરિ ૭૫ હંસધીર ૭૬ જિનહર (?) ૭૭ નેમિકુંજર ૭૮ તપ્તિસાગર ૭૯ હર્ષકલશ (?) હર્ષકુલ (?) ૮૦ સિંહકુશલ (?) સંઘકુલ ૮૧ હર્ષમૂર્તિ ૮૨ ઈશ્વરસૂરિ ૮૩ આણંદ ૮૪ ધર્મદેવ ૮૫ કુડવા ૮૬ પદ્મસાગર ૮૬ ક. અજ્ઞાત ૮૭ હીરાણંદ (૨) ૮૮ હંસસોમ ૮૯ ઉદયભાનુ ૯૦ લક્ષ્મણ (૧) ૯૧ ધર્મ-સમુદ્ર ૯૧ દેવકલશ ૯૩ અનંતહંસ ૯૪ **સહજસુંદર** ૯૫ કુશલસંયમ ૯૬ લાવણ્યરત્ન ૯૬ ક. સૂરહંસ ૯૭ સાધુમેર ૯૮ રત્નસિંહસૂરિ ૯૯ તેના શિષ્ય ૧૦૦ ભાવસાગર ૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય ૧૦૨ ભુવનકીર્તિ ૧૦૩ લાલ-મંડન ૧૦૪ જયનિધાન ૧૦૫ લામ (૧) ૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૭ મુનિચંદ્ર-સૂરિ, ૧૦૮ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ ૧૦૯ વિજયદેવસૂરિ ૧૧૦ સમરચંદ્ર ૧૧૧ બ્રહ્મ (વિનયદેવસૂરિ) ૧૧૨ કવિયણુ ૧૧૩ કલ્યાણ ૧૧૪ ખીમો ૧૧૫ લીખો ૧૧૬ વિજયગણિ (?) ૧૧૭ લાવણ્યદેવ ૧૧૮ કુશલહર્ષ ૧૧૯ ધર્મસિંહ ૧૨૦ દોષતવિજય ૧૨૧ વાસણુ ૧૨૨ વિનયસમુદ્ર ૧૨૩ જિનમાણિક્ય ૧૨૪ કનક ૧૨૫ ગજરાજ ૧૨૬ ગુણમાણિક્ય શિષ્ય ૧૨૭ નયસિંહ ૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય. સોળમ! સૈકામાંની ગણ કૃતિઓ.

૩૭-૧૮૦

વિક્રમ સત્તરગી સદી.

૧૨૬ સુમતિ ૧૩૦ દર્શન ૧૩૧ જયો ૧૩૨ **સોમવિમલસૂરિ** ૧૩૩ પુણ્યસાગર ૧૩૪ વિમલચારિત્ર ૧૩૫ રાજપાળ ૧૩૫ ખ પ્રમાદશીલ શિષ્ય ૧૩૬ **જયવંતસૂરિ** ૧૩૬ ક સહજરત્ન ૧૩૬ ખ કમલસાગર ૧૩૭ દેવગુ-પ્તસૂરિ શિષ્ય ૧૩૮ હેમરાજ ૧૩૮ ક દેવીદાસ દ્વિજ ૧૩૯ પ્રીતિવિજય ૧૪૦ હર્ષરાજ ૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૨ હેમરત્નસૂરિ ૧૪૩ **કુશલલાલ** ૧૪૪ લાવ-

श्रुयप्रति १४५ विनयसागर १४६ मान १४७ साधुप्रति १४८ देवशील
 १४९ व्याख्यं सोम १५० वेला १५१ जीम लावसार १५२ सुमतिप्रति-
 स्तुरि १५३ जिनयद्रस्तुरि १५४ रत्नसुंदर १५५ हीरकलश १५६ छरभञ्ज १५७
 लाह्या १५७ क अज्ञात १५८ हीरविनयस्तुरि १५९ आरित्रसिंह १६० पुण्य
 रत्न १६१ लावरेत्न १६२ इनकसोम १६३ मंगलभाषिक १६४ हीरकुशव
 १६५ नयसुंदर १६६ धर्मरत्न १६६ क कुशलवर्द्धन १६७ वच्छरोज १६८
 कल्याणदेव १६९ सखलस्यद्र १७० विनयरोषर १७१ ह्येभश्री १७२ रत्नसार
 १७३ मनञ्ज १७४ ह्येभाषुद्र १७५ नगो १७६ भस्त्रिदेव १७७ नरपति १७८
 श्रीतिविमल १७९ धनविनय १८० हयाकुशण १८१ विनयसेनस्तुरि (?) १८२
 कृष्णदास १८३ सारंग १८४ पद्मविनय १८५ भालदेव १८६ परभाषुद्र
 १८७ विवेकदर्प १८८ धनदर्प १८९ कुम्भरविनय १९० नयस्यद्र १९१ ज्ञान-
 सागर (२), १९२ नयविनय १९३ ललितप्रल १९४ नयुदायार्थ १९५ गुण-
 विनय १९६ समयसुंदर १९६ क रत्नकुशण १९७ मुनिशील १९८ पद्मराज
 १९८ क विद्याविनय १९९ नयविनय २०० ह्येभविनय २०१ जिनयद्रस्तुरि
 शिष्य २०२ आनंदोदय २०३ प्रेमविनय २०४ विमलवारित्र (२) २०५
 मेधराज २०५ क जलसागर स्तुरि शिष्य २०६ दामोदरमुनि=२०७ हयासागर
 २०८ पुण्यप्रति २०९ सुधर्मज्ञेयि २१० ऋषभदास (आ.) २११ इनकसुंदर
 २१२ पद्मकुमार २१३ संधर्ममूर्ति २१३ क वल्ल २१४ भाल २१५ विनय-
 सागर २१५ क श्रीधर (ननेतर) २१६ हीरानंद २१७ मेधराज (२), २१८
 भूला २१८ क प्रेमकुशण २१८ भ दर्पप्रतिस्तुरि २१९ विद्याभाल २१९ क
 शांतिकुशल २१९ भ गुणविनय (१) २२० संधविनय २२१ विनयमेइ
 २२२ ज्ञान(दास) २२३ परमानंद (२) २२४ अज्ञात २२५ हीरतंदन २२६
 विद्यायंद २२७ गंगदास २२८ कृपासागर २२९ राजसागर २२९ क प्रति-
 विनय २३० लालविनय २३१ उदयमंदिर २३२ धर्मप्रति २३३ विवेकवि-
 नय २३४ नयसोम २३५ मनोहरदास २३६ ज्ञानमेइ २३७ मतिसागर
 २३८ गुणसागरस्तुरि २३९ मतिसार २३९ क प्रलसेवक २४० (सु)धनदर्प
 २४१ अमरस्यद्र २४२ इमंसिंह २४३ ललितप्रति २४३ क कल्याण २४४
 जिनोदयस्तुरि (२), २४५ कमलविनय २४६ रायस्यद्र (१) २४७ नारायण
 २४८ गुणविनय (२) २४९ देशराज २५० सखलप्रति २५१ कल्याण (२),
 २५२ स्थानसागर २५३ पुण्यसागर (३) २५३ क लालोदय २५४ श्रीसार
 २५४ क भालस्यद्र २५५ वानो (आ०), २५६ सुमतिदर्श २५७ राजसिंह

૨૫૮ લાણુસાગર ૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ ૨૬૦ દર્શનવિનય ૨૬૧ જિનરાજસૂરિ
 ૨૬૨ ભુવનકીર્તિ (૨) ૨૬૩ પ્રેમ (૧) ૨૬૪ કંમલવિનય (૨) ૨૬૫ કનક-
 કીર્તિ ૨૬૬ લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૭ દયારત્ન ૨૬૮ રાજરત્ન ૨૬૯ ક સુમતિસિંધુ
 ૨૬૯ કલ્યાણ (૩) ૨૭૦ વિવેકચંદ્ર ૨૭૧ મતિકીર્તિ ૨૭૨ દેવચંદ્ર (૧),
 ૨૭૩ ભાવવિનય ૨૭૩ ક કનકકુશળ (?) ૨૭૪ કનકસુંદર ૨૭૫ દેવરત્ન
 ૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧), ૨૭૭ કીર્તિવર્ધન ૨૭૮ જ્ઞાનચંદ ૨૭૯ ત્રિકમ ૨૭૯
 ક ખેમ ૨૮૦ નયસાગર ૨૮૧ શુભવિનય (૧), ૨૮૧ ગુણુવિનય (૩), ૨૮૨
 ગુણુહર્ષ ૨૮૩ કીર્તિવિમલ ૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૫ ભદ્રસેન ૨૮૬ તેજચંદ
 ૨૮૭ ભીમ. ૧૮૧-૫૯૮

સત્તરમા સૈકાની ગદ્યકૃતિઓ

૫૯૯-૬૦૩

૧ કવિઓની અનુક્રમણિકા

૬૦૪-૬૦૯

૨ કૃતિઓની અનુક્રમણિકા

૬૧૦-૬૨૧

૩ નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા

૬૨૨-૬૨૪

૪ સંવત્સાર અનુક્રમણિકા

૬૨૫-૬૫૬

જૂની ગૂજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

૧ આ આર્યાવર્તમાં જૂનામાં જૂનું સાહિત્ય જે ભાષામાં મળે છે તેને ‘સંસ્કૃત’ ભાષા કહેવામાં આવે છે. તે નામના અર્થ પરથીજ જણાય છે કે આર્યોની મૂલ ભાષા તે નથી, પણ તે તો શુદ્ધ કરેલી સુધારેલા ભાષા છે. કેટલાં હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી કોણે તે સુધારી આ સ્વરૂપમાં મૂકી તે જાણવાનાં સાધનો બચી શક્યાં નથી. એમ સમજો કે ગંગાની નહેર બાંધી તેમાં બધું પાણી ભરવામાં આવ્યું છે, તેના કિનારા સરખા છે, તેપર હરીયાલી અને વૃક્ષ રહેલ છે, પ્રવાહ નિયમિત છે. કોઈ નાના મોટા કિનારાવાળી, નાની મોટી, પથરવાળી કે રેતાળ જમીનપર વહેતી નદિયોનું પાણી એક તરફ વાળી આ નહેર બનાવવામાં આવી અને તે સમયની સનાતન-ભાષા-પ્રેમીઓએ જૂની નદિયોનો પ્રવાહ ‘અવિચ્છિન્ન’ રાખવા માટે કંઈપણ કોઈ જાતનું આંદોલન કર્યું કે નહિ, તે આપણે જાણી શકતા નથી. હમેશાં આ સંસ્કૃત નહેરને જોતાં જોતાં આપણે અસંસ્કૃત યા સ્વાભાવિક, પ્રાકૃતિક નદિયોને જુલો ગયા, અને જ્યારે પુનઃ નહેરનું પાણી આગળ સ્વચ્છંદી બની સમતલ બાંધેલા કિનારાને છોડી જલસ્વભાવે ક્યાંહી વાંકું, ક્યાંહી સીધું, ક્યાંહી ગંદું, ક્યાંક સ્વચ્છ—ક્યાંક પથરવાળી, ક્યાંક રેતાળભૂમિપર અને ક્યાંક જૂના સૂકા માર્ગોપર પ્રાકૃતિક રીતિથી વહેવા લાગ્યું ત્યારે આપણે એવું કહેવા લાગ્યા કે નહેરથી નદી બની છે, નહેર પ્રકૃતિ છે અને નદી વિકૃતિ છે.—દૃષ્ટાંત તરીકે હેમચંદ્રસૂરિએ પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણનો આરંભ જ એ રીતે કર્યો છે કે સંસ્કૃત પ્રકૃતિ છે, તેમાંથી ઉત્પન્ન થઈ તેથી પ્રાકૃત કહેવાણી.—પણ એમ ન કહેવા લાગ્યા કે નદી હવે સુધારકોના હાથમાંથી ફરી ફરીથી સનાતન માર્ગ-પર આવી છે.

૨ આ પ્રમાણે વેદ યા છંદસૂની ભાષાનું જોટલું સરખાપણું જૂની પ્રાકૃત સાથે છે તેટલું સંસ્કૃત સાથે નથી. સંસ્કૃતમાં ગાળેલું પાણી લેવામાં આવ્યું છે. પ્રાકૃતિક પ્રવાહનો માર્ગક્રમ આ છે. ૧ મૂલભાષા ૨ છંદસૂની ભાષા. ૩ પ્રાકૃત-૪ સંસ્કૃત. ૫ અપભ્રંશ. સંસ્કૃત અજર અમરતો થઇ, પણ તેનો વંશ ન ચાલ્યો. તે કલમી ઝાડ હતું. એ ખરું કે તેની સંપત્તિથી પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ અને પછી હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી ભાષાઓ પુષ્ટ થતી ગઇ તેણે પણ કોઇ કોઇ સમયે તેની ભેટનો સ્વીકાર કર્યો.

૩ વૈદિક (છંદસૂની) ભાષાનો પ્રવાહ પ્રાકૃતમાં વહેતો ગયો અને સંસ્કૃતમાં બંધાઈ ગયો. આનાં કેટલાંક ઉદાહરણ છે—(૧) વેદમાં દેવાઃ અને દેવાસઃ એમ બંને રૂપો છે, સંસ્કૃતમાં કેવલ દેવાઃ એ રૂપ રહ્યું છે જ્યારે પ્રાકૃત આદિમાં દેવાસઃ માંતે આસસુ (બીજો જસ) પ્રત્યયનો વંશ ‘આઓ’ આદિમાં ચાલ્યો. (૨) દેવૈઃ ની જગ્યાએ દેવેભિઃ (અધરેદિ) કહેવાની સ્વતંત્રતા પ્રાકૃતને રિક્તકચ્ચ ( ) માં મળી, સંસ્કૃતને નહિ. (૩) સંસ્કૃતમાં અધિકરણનો ‘સ્મિન્’, સર્વનામમાંજ બંધાઇ ગયો, પરંતુ પ્રાકૃતમાં ‘સ્મિ’, ‘મ્હિ’ થતાં થતાં હિંદીના ‘મે’, ગુજરાતીના ‘માં’ બુધી પહોંચી ગયો. (૪) વૈદિક ભાષામાં છટ્ટી યા ચોથીનો યથેચ્છ પ્રયોગ કરવાની સ્વતંત્રતા હતી, તે પ્રાકૃતમાં આવી ચોથી વિભક્તિને જ ઉડાવી ગઈ, કિંતુ સંસ્કૃતમાં બંને, પાણી ઉતરી જતાં ચ્હડાણુપર ચિરકી રહે તેમ રહી ગઈ. (૫) વૈદિકભાષાના ‘વ્યત્સય’ અને ‘બાહુલક’, પ્રાકૃતમાં છવિત રહ્યા અને પરિણામ એ આવ્યું કે અપભ્રંશમાં એક વિભક્તિ ‘હ’ ‘હ’ ધણી કારકો તરીકે વપરાઇ, સંસ્કૃતની પેઠે જરાય પીટાઇ નહિ. (૬) સંસ્કૃતમાં પૂર્વકલિકનો એક ‘ત્વા’જ રહી ગયો, અને ‘ય’ નીકળી ગયો, અહીં પ્રાકૃતમાં ‘ત્વાન’ અને ‘ત્વાય’ અને ‘ય’ સ્વતંત્રતાથી આગળ વધતા ગયા-વપરાતા ગયા. (આગળ જુઓ). (૭) ક્રિયાર્થ ક્રિયા (Infinitive of purpose)નાં કેટલાંક રૂપો-

માંથી (જે ધાતુજ શબ્દોનાં ખીજ, છઠ્ઠી યા ચોથીનાં રૂપ છે તે) સંસ્કૃતને ભાગે ‘તુમ’ એકલુંજ આવ્યું જ્યારે પ્રાકૃતમાં ખીજાં ધણાં રૂપ આવ્યાં (૮) કૃ ધાતુનો અનુપ્રયોગ સંસ્કૃતમાં કેવલ કંઈ લાંબા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતમાં રહ્યો, છંદસની ભાષામાં ખીજ જગ્યાએ પણ હતો, કિંતુ અનુપ્રયોગનો સિદ્ધાંત અપભ્રંશ અને હોંદી ગૂજરાતી આદિ ભાષા સુધી પહોંચ્યો. આ વિષય વિશેષ વધારી ઉદાહરણો સાથે લખી ખતાવવાની જરૂર છે. અત્યારે હુંકમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૪ અકૃત્રિમ-સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહમાં (૧) છંદસની ભાષા (૨) જૈન સૂત્રોની માગધી (૩) બૌદ્ધ ગ્રંથોની પાલી (૪) અશોકની ધર્મલિપિયોની ભાષા (૫) લલિતવિસ્તરની ગાથા યા ગડબડી સંસ્કૃત, અને (૬) ખરેશી અને પ્રાકૃત શિલાલેખો તથા સિક્કાઓની અનિર્દિષ્ટ પ્રાકૃત-આજ પૂરાણુ નમુના છે.

૫ જૈન સૂત્રોની ભાષા—માગધી યા અર્ધમાગધી કહેવાય છે, તેને આર્ધ પ્રાકૃત પણ કહેવામાં આવે છે. પચ્ચીથી પ્રાકૃત વૈવાકરણીઓએ માગધી, અર્ધમાગધી, પૈશાચી, શારસેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશ ભેદ અનુસાર પ્રાકૃત ભાષાના ભેદ કર્યા. કિંતુ માગધીવાલા કહે છે કે મગધીજ મૂલ ભાષા છે કે જેને પ્રથમ કદમના મનુષ્ય, દેવ અને બ્રાહ્મણ બોલતા હતા.

૬ હેમચંદ્રાચાર્યે ‘જિહ્વિન્દ્રાણુ વાણી’—જિનેન્દ્રોની વાણીને દેશીના-મમાલાના આરંભમાં ‘અસેસ ભાસ પરિણામિણી’ એ વિશેષણ આપી વંદના કરતાં એવું અવતરણ આવ્યું છે કે:—

દેવા દૈર્ઘી નરા નારી શબરાશ્ચાપિ શાર્વરીમ્ ।

તિર્યંચોડપિ હિ તૈરશ્ચી મેનિરે ભગવદ્ ગિરમ્ ॥

૭ બૌદ્ધ ભાષાએ સંસ્કૃતનો અધિક આશ્રય લીધેલ છે, સિક્કાઓ તથા લેખોની ભાષા પણ તેવી છે. શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના જૈન સૂત્રોમાં મળે છે, અહીં એ વાત ખીજ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. (૧) એકતો

જે કોઇએ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ બનાવ્યું, તેણે પ્રાકૃતને ભાષા સમજીને વ્યાકરણ નથી લખ્યું. સામાન્ય વાતો જેવી કે પ્રાકૃતમાં દિવચન અને યોથી વિભક્તિ નથી, એ વાત એક બાબતુપર રાખીએ તો બધાં પ્રાકૃત વ્યાકરણો કેવલ સંસ્કૃત શબ્દોના ઉચ્ચારણમાં શું શું ફેરફાર થાય છે તેની પરિસ્પૃશ્ય-સૂચિ માત્ર રૂપે છે. (૨) બીજી વાત એ છે સંસ્કૃત નાટકોની પ્રાકૃતને શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના ગણવા લખિત નથી-તે તે પંડિતાર્થ ભરેલી યા નકલી યા બનાવેલી પ્રાકૃત છે, કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દો બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમો પ્રમાણે ત ની જગ્યાએ ય, અને ક્ષ ની જગ્યાએ ખ એમ મૂકીને સંચામાં વસ્તુ અને તેમ બનાવવામાં આવી છે. એટલે કે સંસ્કૃતનું રૂપાંતર કરી મૂકેલી છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી. અલબત્ત, ભાસનાં નાટકોની પ્રાકૃત શુદ્ધ માગધી છે. જૂના કાળની પ્રાકૃતની રચના, દેશભેદ નિયત થઈ જવાથી કાંતો માગધીમાં પરિણમી યા કાંતો મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતમાં. શૌરસેની પૈશાચી આદિ કેવલ ભાષામાં વિરલ દેશભેદ માત્ર રૂપે રહી ગઈ-એવું તે જાણાપર પ્રાકૃત વ્યાકરણોમાં કેટલું થોડું ધ્યાન દેવામાં આવ્યું છે તે પરથી સિદ્ધ થાય છે. માગધી અર્ધમાગધી તો આર્ષ પ્રાકૃત બની જૈન સૂત્રોમાંજ બંધ થઈ ગઈ, તે પણ એક જાતની છંદસૂની ભાષા બની ગઈ.

૮ પ્રાકૃત વ્યાકરણોએ મહારાષ્ટ્રીનું પૂરી રીતે વિવેચન કરીને તેને આધારરૂપે માની, શૌરસેની આદિના અતરને તેમણે અપવાદો રૂપે જણાવેલ છે. આનો અર્થ એ કે દેશભેદથી કેટલીક પ્રાકૃત થવા છતાં પણ પ્રાકૃત સાહિત્યની પ્રાકૃત-એક જ હતી. જે પદ પહેલાં માગધીનું હતું તે મહારાષ્ટ્રીને મળ્યું. આ પરમપ્રાકૃત અને સૂક્તિરત્નોનો સાગર કહેવાઈ. રાજ્યોએ તેની કદર કરી. હાલે (સાતવાહને) તેના કવિ-ઓની ચુટેલી રચનાઓ એકત્ર કરી સતસઘ (ગાથા સમશતી) બનાવી, પ્રવરસેને સેતુબંધ કરી પોતાની કીર્તિ તે દ્વારા સાગરની પેલેપાર પહોંચાડી. વાક્યપતિએ તે ભાષામાં ગૌડવંધ બનાવ્યો, -પરંતુ આ સર્વ પંડિતી પ્રાકૃત થઈ, બ્યવહારની નહિ. જૈનોએ તેને ધર્મભાષા માની તેનું સ્વતંત્ર અનુશીલન કર્યું.

અને માગધીની પેઠે મહારાષ્ટ્રી પણ જૈન રચનાઓમાંજ શુદ્ધ મળે છે, અને છદો થવાથી જૈન સંસ્કૃતનો ‘શ્લોક’ તે અનુષ્ટુબ્ છંદોનો રાગ છે, તેમ પ્રાકૃતની રાણી ‘ગાથા’ છે. લાંબા છંદ પ્રાકૃતમાં આવ્યા તો તેનાપર સંસ્કૃતની છાયા રપટ જોવામાં આવે. પ્રાકૃત કવિતાનું આસન ઉંચું થયું.

પ્રાકૃત કવિતાનું ઉંચું આસન.

૯ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે દેશી શબ્દોથી ભરેલી પ્રાકૃત કવિતાની સામે સંસ્કૃતને કાણુ સાંભળે છે? જુઓ—

લલિત્રે મહુરકપરચ્ચે જુવધયણુવલ્લ હે સસિંગારે ।

સન્ને પાધયકચ્ચે કા સકર્ષ સક્રયં પઢિવં ॥

—વજ્રમલગ્ન રટ

—લલિત, મહુરાક્ષર, યુવતિ જનવલ્લભ, સશૃંગાર-પ્રાકૃત કવિતા હોવા છતાં સંસ્કૃત કાણુ પઢી શકે છે ?

રાજશેખર કે જેની પ્રાકૃત તેની સંસ્કૃતની સમાનજ સ્વતંત્ર અને ઉદ્ભટ છે, તેણે પ્રાકૃતને મીઠી અને સંસ્કૃતને કઠોર કહી દીધી:—જુઓ.

પરસા સક્રઅઅન્ધા, પાઉઅઅન્ધો વિ હોષ સુઉમારો ।

પુરસ મહિલાણું જૈન્તિ અ મિહન્તરં તેત્તિય મિમાણું ॥

—કપૂરમંજરી

—સંસ્કૃતની રચના પરપ અને પ્રાકૃતની રચના સુકુમાર હોય છે. જેટલું પુરષ અને સ્ત્રીઓમાં અંતર હોય છે તેટલું આ બેમાં છે.

૧૦ પ્રાકૃત ભાષાનું મહત્ત્વ જૈન મહર્ષિઓએ ઉંચું આંક્યું છે, કારણકે જૈન ધર્મ ગ્રંથોનો મોટો ભાગ પ્રાકૃત ભાષામાં યોગ્યપેલો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પરમપૂજ્ય સિદ્ધર્ષિગણિનાં વચનો પણ આ વાતને પુષ્ટ કરે છે. ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથાના પ્રથમ પ્રસ્તાવમાં તેઓશ્રી કહે છે કે:—

સંસ્કૃતા પ્રાકૃતા ચેતિ માથે પ્રાચાન્યમર્હતઃ

તન્નાપિ સંસ્કૃતા તાવદ્ દુર્વિદગ્ધ દૃષ્ટિ સ્થિતા ॥૫૧॥

बालानामपि सद्बोधकारिणी कर्णपेशला ।

तथापि प्राकृता भाषा न तेषामपि भासते ॥६२॥

અર્થાત્—સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને ભાષાઓ પ્રધાનપણ્યને યોગ્ય છે, તેમાં પણ (કેવળ) સંસ્કૃત ભાષા દુર્વિદ્ય પુરુષોના ચિત્તમાં સ્થિત હોય છે અને પ્રાકૃત ભાષા (તો) બાલકોને પણ સદ્બોધકારિણી અને કર્ણપેશલા હોય છે. તથાપિ તે (પ્રાકૃતભાષા) દુર્વિદ્ય પુરુષોને રાચતી નથી.

૧૧ આ છતાં પણ પોતે તે ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં રચ્યો તેનું કાગળ સિદ્ધિ-પિંછમે એમ બતાવ્યું છે કે ‘ ઉપાયે સતિ કર્તવ્યં સર્વેષાં ચિત્ત-રંજનમ્ ’—અગર ઉપાય હોય તો દરેકનું ચિત્તરંજન કરવું જોઈએ તેથી તેમણે સંસ્કૃતમાં તે ગ્રંથ લિપિબદ્ધ કર્યો. ‘ અજિત શાંતિ સ્તવન ’ એ પ્રાકૃત સ્તવન એટલું બધું સુંદર અને ગુદાગુદા પ્રાકૃત વૃત્તાંથી ભરેલું છે કે તે જો મધુર સ્વરે, છદ્દોના બરાબર ઉચ્ચારણ અને રાગ સાથે ગાનાર આખી સભાને ચિત્રવત્ સ્થિર કરી નાંખે તેમ છે.

૧૨ ‘ શંભુરહસ્ય ’ નામના જૈનેતર ગ્રંથમાં પ્રાકૃત ભાષાની મહત્તા દાખવતા કેટલાક શ્લોકો છે તે અત્ર આપવા યોગ્ય થઈ પડશે (જુઓ ૧૯૧૬ ના સપ્ટેમ્બરનું ‘ ઇન્ડિયન એન્ટિક્વરી ’ પૃ. ૧૪૫)

“ वचः प्रियं भगवतः प्राकृतं संस्कृतादपि ।

प्रौढोक्तेरपि हृद्यं हि शिशूनां कलभाषितम् ॥१२॥

को विनिन्देदिमां भाषां भारतीमुग्धभाषितम् ।

यस्याः प्रचेतसः पुत्रो व्याकर्ता भगवानृषिः ॥१३॥

गार्ग्यगालवशाकल्यपाणिन्याद्या यथर्षयः ।

शब्दराशेः संस्कृतस्य व्याकर्तारो महत्तमाः ॥१४॥

तथैव प्राकृतादीनां षड्भाषाणां महामुनिः ।

आदिकाव્યकृदाचार्यो व्याकर्ता लोकविश्रुतः ॥१५॥

યથૈવ રામચરિતં સંસ્કૃતં તેન નિર્મિતમ્ ।
 તથૈવ પ્રાકૃતેનાપિ નિર્મિતં હિ સતાં મુદે ॥૧૬॥
 યાવત્ સંસ્કૃતભાષાયાઃ પ્રાશસ્ત્યં શ્રુતિ વિદ્યતે ।
 તાવત્ પ્રાકૃતભાષાયા અપિ પ્રાશસ્ત્યમિષ્યતે ॥૧૭॥
 પાણિન્યાદૈઃ શિક્ષિતત્વાત્ સંસ્કૃતી સ્યાદ્વથોત્તમા ।
 પ્રાચેતસવ્યાકૃતત્વાત્ પ્રાકૃત્યપિ તથોત્તમા ॥૧૮॥
 તસ્માત્ સંસ્કૃતતુલ્યૈવ પ્રાકૃતી ચાપિ ભારતી ।
 માન્યતે શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞઃ કિમતત્ત્વજ્ઞભાષિતૈઃ ” ॥૧૯॥

અર્થાત્—પૂજનીય સંસ્કૃત ભાષાથી પણ પ્રાકૃત વચન પ્રિય હોય છે, કેમકે પ્રાદ્ય બોલનાર કરતાં પણ બાલભાષિત મનોહર લાગે છે. ૧૨

સંસ્કૃતીના મુખ્ય ભાષણરૂપ આ ભાષાની (પ્રાકૃતની) કોણુ નિંદા કરે ? કે જેનું વ્યાકરણ કરનાર પ્રચેતાનો પુત્ર (વાલ્મિક) ઋષિ છે. ૧૩

જેમ ગાર્ગ્ય, ગાલવ, શાકલ્ય અને પાણિન્યાદિ ઋષિઓ સંસ્કૃત વ્યાકરણના કર્તા થયા, તેવી રીતે પ્રાકૃતાદિ છ ભાષાઓના વ્યાકરણના કર્તા પણ આદિકવિ સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય (વાલ્મિક ઋષિ) થયા છે. ૧૪-૧૫.

જેવી રીતે સંસ્કૃતમાં તેમણે ‘ રામચરિત્ર ’ બનાવ્યું છે, તેવી રીતે પ્રાકૃતમાં પણ બનાવ્યું છે. ૧૬

યાવત્ સંસ્કૃત ભાષાનું જેટલું પ્રશસ્તપણું જગત્માં વિદ્યમાન છે, તેટલુંજ પ્રાકૃત ભાષાનું પણ છે. ૧૭

પાણિન્યાદિ શિક્ષિત હોવાથી જેમ સંસ્કૃત ભાષા ઉત્તમ ગણાય છે, તેમ વાલ્મિકે વ્યાકરણ બનાવેલ હોવાથી પણ પ્રાકૃત ઉત્તમ છે. ૧૮

અત એવ—સંસ્કૃતની બરાબર જ પ્રાકૃત ભાષા છે, એમ

સાક્ષિના તત્ત્વનું પુરુષો માને છે; તો પછી અતત્ત્વનું પુરુષોના બોલવા વડે કરીને શું? ૨૦

૧૩ ઉપરના શ્લોકોના અર્થ ઉપરથી એમ ચોક્કસ જોઈ શકાય છે કે—પ્રાકૃત ભાષા સંસ્કૃત કરતાં કોઈ પણ દરજ્જે હલકી—કમ મહત્ત્વવાળી નથી, એમ જૈનોનું નહિ, પરંતુ હિન્દુ ધર્માનુયાયી વિદ્વાનો અને ઋષિઓ પણ સ્વીકાર કરી ગયા છે.

શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા)

૧૪ આ પ્રાકૃતના બેદોમાંથી આપણે શૌરસેની અને પૈશાચીનો દેશ-નિર્ણય કરીશું. જો કે આ બંને ભાષાઓ માગધી અને મહારાષ્ટ્રીથી દબાઈ ગયેલી હતી અને તેનું વિવેચન વ્યાકરણોમાં જોણુ યાતો અપવાદ રૂપે જ કરવામાં આવ્યું છે, તથાપિ હાલની હિંદી આદિ ભાષાઓ સાથે તેને ઘણો સંબંધ છે. તેમાં કોઈ મોટો સ્વતંત્ર ગ્રંથ નથી મળતો, પરંતુ તેનું ક્ષેત્ર એ છે કે જે વજ્જભાષા, ખડી બોલી અને રેખતાની પ્રકૃત ભૂમિ છે. પૈશાચીનું બીજું નામ ભૂતભાષા છે. આ ગુણુદયની અદ્ભુતાર્થા એવી બૃહત્કથાથી અમર થઈ ગઈ છે. આ ‘બુદ્ધકથા’ હમણાં નર્થા મળતી. બે કાશ્મીરી પંડિતો (નામે ક્ષેમેન્દ્ર અને સોમદેવે) કરેલા તેના સંસ્કૃત અનુવાદ (નામે બૃહત્કથામંજરી અને કથાસરિત્સાગર) મળી આવે છે. કાશ્મીરનો ઉત્તર તરફનો પ્રાંત પિશાચ (પિશૂ-કાચું માંસ અને અશૂ-ખાવું) યા પિશાચ દેશ કહેવાતો હતો અને કાશ્મીરમાંજ બૃહત્કથાનો અનુવાદ મળવાથી પૈશાચી ત્યાંની ભાષા માનવામાં આવતી હતી. કિંતુ વાસ્તવમાં પૈશાચી યા ભૂતભાષાનું સ્થાન રાજપૂતાના અથવા મધ્યભારત છે. માર્કેન્ડેયે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં બૃહત્કથાને કેકયપૈશાચિમાં ગણેલી છે. કેકય તો કાશ્મીરનો પશ્ચિમોત્તર પ્રાંત છે. સંભવ છે કે મધ્યભારતની ભૂતભાષાની મૂલ બૃહત્કથાનું કંઈ રૂપાંતર ત્યાં થયું હોય કે જેના આધાર પરથી કાશ્મીરીઓના સંસ્કૃત અનુવાદો થયા હોય. (લોકોટ-વિષેના ઓરિએન્ટલ સોસાયટીનું જર્નલ પુસ્તક ૬૪ પૃ. ૯૫ આદિ)

૧૫ રાજશેખર કેને વિક્રમ સંવત્ની દશમી શતાબ્દીના મધ્યભાગમાં હતો તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસામાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં તે સમયની ભાષા નિવેશની ચર્ચા છે:—

“ ગૌડ (બંગાલ) આદિ સંસ્કૃતમાં સ્થિત છે, લાટદેશીઓની રૂચિ પ્રાકૃતમાં પરિચિત છે, મરૂભૂમિ, ટક (ટાંક, દક્ષિણ પશ્ચિમી પંચજમ) અને ભાદનક (બીજોદ્યાના શિલાલેખમાં પણ ભાદનકનો ઉલ્લેખ છે, તો તે પ્રાંત રાજપૂતાનામાંજ હોવો જોઈએ) ના વાસીઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે, અવંતી (ઉજ્જૈન), પારિયાત્ર (ખેલવા અને ચંચલનો ભાગ), અને દશપુર (મંદસોર)ના નિવાસી ભૂતભાષાની સેવા કરે છે. જે કવિ મધ્યદેશમાં (કન્નૌજ, અંતર્વેદ, પંચાલ આદિ) રહે છે તે સર્વ ભાષાઓમાં સ્થિત છે. ” રાજશેખરને ભૂગોલ વિદ્યાપર ધણો શોખ હતો. કાવ્યમીમાંસાના એક આખા અધ્યાયમાં ભૂગોલનું વર્ણન આપી કહે છે કે વિસ્તારથી જોવા માટે મારો બનાવેલો ભુવનકોશ જોવો. પોતાના આશ્રયદાતાની રાજધાની મહોદય (કન્નૌજ) ઉપર પોતાને ધણો પ્રેમ હતો. કન્નૌજ અને પંચાલની તેણે ઠેકાણે ઠેકાણે અતિ પ્રશંસા કરી છે. મહોદય (કન્નૌજ)ને પોતે ભૂગોળનું કેન્દ્ર ગણ્યું છે અને દૂરતાનું માપ મહોદયથીજ કરવું જોઈએ— જૂના આચાર્યો અનુસાર અંતર્વેદીથી નહિ— એમ જણાવી (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૯૪) દીધું છે. આ મહોદયની કેન્દ્રતાને ધ્યાનમાં રાખી તેણે બતાવેલા રાજના કવિસમાજનો નિવેશ ધણો ચમત્કાર બતાવે છે. તે કહે છે કે રાજ કવિસમાજની મધ્યમાં ખેસે, ઉત્તરે સંસ્કૃતના કવિ (કાશ્મીર, પાંચાલ), પૂર્વે પ્રાકૃત (માગધીની ભૂમિ મગધ), પશ્ચિમે અપભ્રંશ (દક્ષિણી પંચજમ અને મરદેશ) અને દક્ષિણે ભૂતભાષા (ઉજ્જૈન, માલવા આદિ)ના કવિ ખેસે. (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૫૪-૫૫). આ પ્રમાણે રાજનો કવિસમાજ ભૌગોલિક ભાષા-નિવેશનું માનચિત્ર થયું. આ બાજુ કુરુક્ષેત્રથી પ્રયાગ સુધીનો અંતર્વેદ, પાંચાલ અને શૂરસેન. અને તે બાજુ મરૂ, અવંતી, પારિયાત્ર અને દશપુર— આ શૌરસેની અને ભૂતભાષાનાં સ્થાન હતાં.

અપભ્રંશ

૧૬ બાંધેલા બંધથી બચેલા પાણીની ધારાઓ, મળીને હવે નદીનું રૂપ ધારણ કરી રહી હતી. તેમાં દેશીની ધારાઓ પણ આવીને મળતી ગઈ. દેશી ભાષા એ બીજું કંઈ નથી, પણ બંધથી બચેલું પાણી છે અથવા જે પાણી નદી માર્ગ પર ચાલી આવ્યું ને બંધાયું નહિ તે. તે પાણી પણ કોઈ કોઈ વખત ગાળીને નહેરમાંથી લેવામાં આવતું હતું. બંધનું પાણી પણ ધસડાતું ધસડાતું અહીં આવી મળી જતું હતું. પાણી વધવાથી નદીની ગતિ વેગથી નિમ્નાભિમુખી (નીચે નીચે જતી) ગઈ, તેનો ‘ અપભ્રંશ ’ (નીચેથી વિખરાવું) થવા લાગ્યો. હવે કિનારા અથવા નિશ્ચિત ઉંડાઈ રહી નહિ.

૧૭ રાજશેખરે સંસ્કૃત વાણીને સુણવા યોગ્ય, પ્રાકૃતને સ્વભાવમધુર, અપભ્રંશને સુભવ્ય અને ભૂતભાષાને સરસ કહેલ છે. (બાલરામાયણમાં જુઓ) આ વિશેષણો અન્વયક-પ્રયોજન સહિત છે, તેથી તેની સાબિતપ્રાપ્તતા વિચારવા યોગ્ય છે. તે વળી એવું પણ કહે છે કે કોઈ વાત એક ભાષામાં કહેવાથી સારી લાગે છે, કોઈ બીજામાં, કોઈ બે ત્રણ ભાષામાં. (કાવ્યમીમાંસા ૫. ૪૮). તેણે કાવ્યપુરુષનું શરીર શબ્દ અને અર્થનું બનાવ્યું છે તેમાં સંસ્કૃતને મુખ, પ્રાકૃતને બાહુ-હાથ, અપભ્રંશને જંઘારથલ-સાથળ, પૈશાચને પગ અને મિત્રને હર કહેલ છે.

૧૮ વિક્રમની સાતમી શતાબ્દીથી અગિયારમી મુઘી અપભ્રંશની પ્રધાનતા રહી અને પછી તે પુરાની હિન્દી-ગૂજરાતીમાં પરિણત થઈ ગઈ. તેમાં દેશીની પ્રધાનતા છે. વિભક્તિઓ ઘસાઈ ગઈ છે, ખરી ગઈ છે. એકજ વિભક્તિ હું યા આહું કંઈક કામે આવી છે, એક કારકની વિભક્તિથી બીજાનું પણ કામ ચાલવા લાગ્યું છે. વૈદિક ભાષાની અવિભક્તિક નિર્દેશની વાત પણ આમાં ભળી. વિભક્તિઓના ખરી જવાથી કેટલાક અવ્યય યા પદ, લુપ્ત-વિભક્તિક પદની આગળ રાખતા જવામાં આવ્યા, કે જે અવ્યય યા પદ વિભક્તિઓ નથી. ક્રિયાપદોનું માર્જન

થયું. હા એટલું ખરૂં કે તેણે કેવલ પ્રાકૃતના જ તદ્ભવ અને તત્સમ પદ લીધાં નથી, પરંતુ ધનવતી અપુત્રા માસી (સંસ્કૃત)માંથી પણ કેટલાય તત્સમ પદ લીધાં છે.

[તદ્ભવ પ્રયોગોના અધિક ઘસાવાથી ભાષામાં એવી અવસ્થા આવે છે કે જ્યારે શુદ્ધ તત્સમોનો પ્રયોગ કરવાની ટેવ પડી જાય છે. હિંદી કે ગૂજરાતીમાં હવે કોઈ જસ કે ગુનવંત નથી લખતું, પણ યશ અને ગુણવાન્ લખે છે. બોલવામાં પણ ગમે તે રીતે જેમકે મોહનદાસ બોલવામાં આવશે; પણ લખવામાં આવશે મોહનદાસ.]

૧૯ સાહિત્યની પ્રાકૃત, સાહિત્યની ભાષાજ થતી ચાલી હતી. તેમાં ગતને બદલે ગય, અને ગજને બદલે પણ ગય; કાય, કાક, કાય (શરીર), અને કાર્ય એ બધાને બદલે કાય વપરાતું હતું. આમાં ભાષાનું જે પ્રધાન લક્ષણ સાંભળવાથી અર્થબોધ છે, તેનો વ્યાધાત થતો હતો. અપભ્રંશમાં બંને પ્રકારના શબ્દો મળે છે. જેકે શૌરસેની, પૈશાચી, માગધી આદિ ભેદો થયા છતાં પણ પ્રાકૃત એકજ હતી, તેવી રીતે શૌરસેની, અપભ્રંશ, પૈશાચી-અપભ્રંશ, મહારાષ્ટ્રી અપભ્રંશ આદિ થઇને એકજ અપભ્રંશ પ્રબલ થઇ. હેમચંદ્રે જે અપભ્રંશનું વર્ણન કર્યું છે તે શૌરસેનીના આધારપર છે. માર્ક-ટ્યુએ એક ' નાગર ' અપભ્રંશની ચર્ચા કરી છે કે જેનો અર્થ નગરવાસી, ચતુર, શિક્ષિત (ગામડીયાથી વિપરીત) લોકોની ભાષા યા ગૂજરાતના નાગર જ્ઞાત્રણો, યા નગર (વડનગર, વૃદ્ધનગર)ના પ્રાંતની ભાષા થઇ શકે છે. ગૂજરાતની અપભ્રંશ-પ્રધાનતાની ચર્ચા આગળ આવશે, પરંતુ તેના તે નગરનું વડનગર યા નગર નામ પ્રાચીન નથી, તેથી ' નગરની ભાષા ' એ અર્થ લેતાં માર્કટ્યુના વ્યાકરણની પ્રાચીનતામાં શંકા થાય છે.

૨૦ રાજશેખર કાવ્યમીમાંસામાં કેટલાક શ્લોકો એવા આપ્યા છે કે જેમાં બતાવેલ છે કે કયા દેશનો મનુષ્યકેવી રીતે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બોલી શકે છે. અહીં આ પાદ્મશૈલીના વર્ણનની ચર્ચા કરવી ઘટે છે. આ વર્ણન રસ્યક પણ છે અને કેટલાક અંશે તે હજી સુધી સત્ય પણ

છે. ઉચ્ચારણની રીત એ પણ એક વિચારણીય વસ્તુ છે. તે કવિ કહે છે કે કાશીથી પૂર્વ તરફ જે મગધ આદિ દેશોના નિવાસ છે તે સંસ્કૃત ઠીક બોલે છે, પરંતુ પ્રાકૃત ભાષામાં કુંઠિત છે, બંગાળીઓની હાંસી કરતાં તેણે એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં સરસ્વતી બ્રહ્માને પ્રાર્થના કરે છે કે આપને એવી વિદ્યાપના કરું છું કે મને મારો અધિકાર હોડવાની ઇચ્છા થઈ છે-કાંતો ગૌડલોક ગાથા બોલવાનું છોડી દે અને નહીં તો કોઇ બીજા સરસ્વતી બનાવી લ્યો. (**બ્રહ્મન વિજ્ઞાપયામિ ત્વાં સ્વાધિકારજિહાસયા, ગૌડસ્ત્યજતુ વા ગાથા મન્યા વાસ્તુ સરસ્વતી**)

૨૧ ગૌડ દેશમાં બ્રાહ્મણો ન અતિરપ્ષ્ટ, ન અશ્વિષ્ટ, ન રક્ષ, ન અતિ ક્રોધલ, ન મંદ અને ન અતિ તાર-એવા સ્વરથી બોલે છે. ગમે તે રસ, રીતિ કે ગુણ હોય, પણ કર્ણાટ લોકો ધમંડથી અંતમાં ટંકરા દેતાં બોલે છે. ગદ્ય, પદ્ય કે મિશ્ર કોઇપણ જાતનું કાવ્ય હોય, પણ દ્રવિડ કવિ ગાદનેજ બોલશે. સંસ્કૃતના દેવીલાટ પ્રાકૃતને લક્ષિત મુદ્રાથી સુંદર બોલે છે. સુરાષ્ટ્ર (સોરઠ-ગુજરાત-કાઠિયાવાડ), ત્રવણ (પશ્ચિમી રાજપૂતાના. જોધપુરના રાજા બાડકના વિ. સં ૮૯૪ ના શિલાલેખમાં પોતાના ચોથા પૂર્વપુરૂષ શિલુકે ત્રવણી અને વલ્લદેશ સુધી પોતાના રાજ્યની સીમા બાંધી હતી એમ જણાવ્યું છે. આમાં વલ્લદેશ તે ભારીઓનું જૈનસલ્લમીર છે, અને ત્રવણી તેની દક્ષિણેના દેશ હોવા જોઇએ) આદિ, સંસ્કૃતમાં અપભ્રંશના અંશ ભેળવી એકજ રીતે બોલે છે. શારદાના પ્રસાદથી કાશ્મીરીઓ સુકવિ થાય છે પરંતુ તેનો પાકક્રમ જોશે તો જાણે ગજાની પિચકારી છે. ઉત્તરાપથના કવિઓ બહુ સંસ્કારી છતાં પણ નાકમાંથી બોલે છે. પાંચાલ દેશવાળાના પાઠ તો કાનોમાં મધ વરસાવે છે તેનું તો બોલવું જ શું ? (**માર્ગાનુગેન નિનદેન નિધિ-ગુંજાનાં, સંપૂર્ણવર્ણરચનો યતિભિર્વિભક્તઃ, પાંચાલમંડલભુવાઃ સુમનઃ કલ્પીનાં, શ્રોત્રે મધુ ક્ષરતિ કિંચન કાવ્યપાઠઃ ॥**)

૨૨ જૂની અપભ્રંશ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાથે મળતી છે, અને પાછળની અપભ્રંશ તે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીને મળતી છે. ઉદ્ભવ ખતાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે શૌરસેની અને ભૂતભાષાની ભૂમિ જ અપભ્રંશની ભૂમિ થઈ અને તેજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની ભૂમિ છે. અંતર્વેદ, વ્રજ, દક્ષિણી પંચગ્ય, ટક્ર, ભાદાનક, મર, ત્રવણુ, રાજપૂતાના, અવંતી, પરિયાત્ર, દક્ષિણ અને સુરાષ્ટ્ર-અહીં જે જે ભાષા તે એકજ મુખ્ય અપભ્રંશ હતી-જેવી રીતે પહેલાં દેશભેદ થતાં પણ એકજ પ્રાકૃત હતી. હમણાં અપભ્રંશના સાહિત્યનાં અધિક ઉદાહરણ મળ્યાં નથી, તેમ તે ભાષાના વ્યાકરણ આદિપર હંજુ પૂરું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી.

૨૩ અપભ્રંશ ક્યાં સમાપ્ત થાય છે અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો ક્યાંથી આરંભ થાય છે તેનો નિર્ણય કરવો કઠણ છે પરંતુ તે રાચક અને અતિ મહત્વનો છે. આ બે ભાષાઓના સમય અને દેશના સંબંધે કંઈ સ્પષ્ટ લીટી દોરી શકાતી નથી. કેટલાંક ઉદાહરણ એવાં છે કે જેને અપભ્રંશ પણ કહી શકાય અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી પણ કહી શકાય. સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં તે લખાઈ તે કારણે અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની લેખશૈલીની રક્ષા થઈ નહિતો મુખસુખાર્થ લેખનશૈલીમાં બદલતી બદલતી એવી થઈ જત ક તેને પ્રાચીન સમજવી અશક્ય થાત. તે પ્રાચીનશૈલીને હિંદી કે ગૂજરાતી ઉચ્ચારણાનુસરિણી શૈલીપર લખવામાં આવે (કે જે રીતે તે અવશ્ય બોલાતી હોય) તો અપભ્રંશ કવિતા કેવલ જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતી થઈ જાય છે અને દુર્બોધ રહેતી નથી. આ પરથી એમ કહી શકાય નહિ કે જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનો કાલ ધણો પાછળ હઠાડી શકાય. ઉપમાવાચક 'નિમિ' યા 'નિમ'—નિમ, જ્યમ, તેને આવી જૂની કવિતામાં 'નિમ્બૈ' લખેલો મળી આવે છે. તેનક ઉચ્ચારણમાં પ્રથમ સ્વર સંયુક્તાક્ષરની આગળ હોવાથી ગુર થઈ શકતો નથી (નિમ્બૈવ), કારણ કે જે છંદમાં તે આવ્યો છે તેનો ભંગ થાય

છે. આથી તેને ભલે ‘નિર્ભવે’ લખ્યો હોય, પણ તેનો ઉચ્ચાર ‘નિર્વ’ થતો કે જે ‘નિર્મ’જ છે. સંસ્કૃત ‘ઉત્પદ્યતે’નું પ્રાકૃતરૂપ ‘ઉપ્પજ્જઈ’ છે કે જે ઘસાતાં ‘ઉપ્પજ્જ’ના રૂપમાં પરિણમે છે. હવે આ ‘ઉપ્પજ્જઈ’ને અપભ્રંશ માનવો કે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી માનવો? ‘જ્જ’ને તેના ઉચ્ચાર અનુસાર લખવાથી ‘ઉપજ્જ’ થાય છે (સંયુક્ત પ કારને કારણે ઉની માત્રાની ગુરૂતા માનતાં ઉપજ્જ ખરી રીતે થાય) કે જેને હમણાં હોંદી તરીકે પીઝનીએ છીએ અને ગૂજરાતીમાં ‘ઉપજ્જ’ એ રૂપ સ્વીકારીએ છીએ; અને આ રૂપ ‘ઉપ-જ્જઈ, ઉપજ્જઈ, ઉપજ્જ’ ઉપજ્જ, એમ કેટલી શતાબ્દીઓ સુધી ચાલુ રહ્યું છે.

૨૪ આ પુસ્તકોના લખનારા સંસ્કૃતના પંડિતો યા જૈન સાધુ હતા. સંસ્કૃત શબ્દોને તો તેમણે શુદ્ધિથી લખ્યા, તેમ પ્રાકૃતને પણ લખ્યા, પરંતુ આ કવિતાઓની લેખશૈલીપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. કોઈ વખત જૂનું રૂપ રાખવા દીધું, તો કોઈ વખત વ્યવહારમાં પરિચિત થયેલું નવું રૂપ મૂકી દીધું. આ આગળના પાઠાંતરોથી જાણવામાં આવશે.

૨૫ આવી કવિતાને માટે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી એ શબ્દ જાણીપ્રજ્ઞને વાપર્યો છે. જૂની ગૂજરાતી, જૂની રાજસ્થાની, જૂની પશ્ચિમી રાજસ્થાની આદિ નામ કૃત્રિમ છે અને વર્તમાન ભેદને પાછળ વધારે ધડકેલી બનાવવામાં આવ્યાં છે. ભેદપ્રુદ્ધિ દૃઢ કરવા સિવાય આનું ફલ પણ નથી. કવિતાની ભાષા પ્રાયઃ સર્વ જગ્યાએ એકજ જેવી હતી. જેવી રીતે નાનકથી લઈને દક્ષિણના હરિદ્વસો સુધીની ભાષા ‘વ્રજભાષા’ કહેવાતી હતી, તેવીજ રીતે અપભ્રંશને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહેવી અનુચિત નથી, ભલે પછી કવિના દેશ-કાલ અનુસાર તેમાં કોઈ રચના પ્રાદેશિક હો.

૨૬ પછીના સમયમાં હિંદી કવિ સંત લોકવિનાયકે માટે એક અર્ધ-પદ ગૂજરાતી યા પંજાબીમાં લખી પોતાની વાણિઓ ભાષામાં લખતા હતા-જેવી રીતે કંઈક શૌરસેની, પૈશાચીની છાંદ ઈઈ કવિતા મહારાષ્ટ્રી

પ્રાકૃતમાં જ થતી હતી. મીરાંબાઈનાં પદ જૂની હિંદી કે ગૂજરાતી કે મારવાડી કહેવાય ? કવિની પ્રાદેશિકતા આવ્યા છતાં સાધારણ ભાષા ‘ભાષા’ કહેવાતી હતી. જેવી રીતે અપભ્રંશમાં ક્યાંક ક્યાંક સંસ્કૃતનો પુટ છે, તેવી રીતે તુલસીદાસજી રામાયણને પૂરવી ભાષામાં લખતાં લખતાં સંસ્કૃતમાં ચાલી ગયા છે (જેવી રીતે-કવિહિં અગમ જિમિ બ્રહ્મસુખ અહમમ-મલિનજનેષુ, રન જીતિ રિપુદલ મધ્યગત પસ્યામિ રામમનામયં ધત્યાદિ) નાં છાપખાનાં, પ્રાંતિય અભિમાન, મુસલમાનોના દ્વારસી અક્ષરોનો આગ્રહ અને નવા પ્રાંતિક ઉદ્દ્યોધન ન હોતતો હિંદી ભાષા અનાયાસે દેશભાષા બની જત. અધિક છાપવા છપાવવા લખવાનું ચાલ્યું ને ઝગડાઓ થયા તેથી આ ગતિ અટકી.

૨૭ આજકાલ લોકો પૃથ્વીરાજરાસાની ભાષાને હિંદીનું પ્રાચીનતમ ૩૫ માને છે; પણ કહેવું જોઈએ કે અપભ્રંશની કવિતાઓને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહી શકાય તો તે રાસાની ભાષાને રાજસ્થાની યા ‘મેવાડી-ગૂજરાતી-મારવાડી-ચારણી-ભાટી’ કહેવી ઘટે, હિંદી નહિ. ત્રજભાષા પણ હિંદી નથી અને તુલસીદાસજીની મધુર ઉક્તિઓ પણ હિંદી નથી.

૨૮ આ પુરાણી ભાષા અહીં કહીં વિખરેલી મળે છે-કોઈ મુક્ત શુંગારરસની કવિતા, કોઈ વીરતાની પ્રશંસા, કોઈ ઐતિહાસિક વાત, કોઈ નીતિના ઉપદેશ, કોઈ લોકોક્તિ અને તે પણ વ્યાકરણના ઉદાહરણોમાં યા કથાપ્રસંગમાં ઉદ્ધૃત કરેલી; આવું ભાષાસાહિત્ય ધણું હતું એમ જણાય છે. આમાં મહાભારત અને રામાયણની સંપૂર્ણ યા તેના આશ્રયપર બનેલી નાની નાની કથાઓ હતી. બ્રહ્મ અને મુંજ નામના કવિઓ મળી આવે છે. જેવી રીતે પ્રાકૃતનાં જૂનાં ૩૫ પણ શુંગારની ચટકદાર મુક્તક ગાથાઓમાં (સાતવાહનની સમ્રાટી), યા જૈન ગ્રંથોમાં છે, તેવી રીતે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીના નમુના પણ શૃંગાર વા વીરરસના અથવા કથાઓમાં સુગ્રંથેલા યાતો જૈન ધાર્મિક રચનાઓમાં મળી આવે છે. હૃમચંદ્રજીને મોટી શાખાથી એ દેવાની છે કે તેમણે પ્રાકૃત

ઉદાહરણોમાં તો પદ યા વાંચેના કટકાઓ જ આપ્યા, પરંતુ આવી કવિતાઓનાં તો પૂરા છંદ ઉદ્ધૃત કર્યા. આનું કારણ એવું જણાય છે કે જે પંડિતોને માટે તેમણે વ્યાકરણ બનાવ્યું તેઓ સાધારણ મનુષ્યોની ‘આખા’ કવિતાને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કાવ્યને જેની રીતે કંઈસ્થ કરતા હતા તેવી રીતે કરતા નહિ હતા.

૨૯ આવી કવિતાનો રાગજેમ સંસ્કૃતમાં શ્લોક અને પ્રાકૃતમાં ગાથા તેમ દોહા છે. સોરઠા, છપ્પય, ગીત આદિ બીજા છંદ પણ છે, પરંતુ અહીં દોહા ને ત્યાં ગાથા એમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતી અને પ્રાકૃતના ભેદ છે. ‘દોહા’નું નામ કોઈ સંસ્કૃતાભિમાનીઓએ ‘દોષક’ બનાવ્યું છે, કિન્તુ શાબ્દિક સમાનતાને મૂકી દષ્ટએ તો તેમાં કંઈ સાર લાગતો નથી અને સંસ્કૃતમાં દોષક નામનો છંદ જૂદો હોવાથી આમાં ગોટાળો થાય છે. દોહા પદની નિરૂક્તિ બે એ સંખ્યા પરથી છે, જેમ ચોપાઇ અને છપ્પયની ચાર અને છ સંખ્યા છે તેમ.—દો+પદ, દો+પથ, યા દો+ગાથા. પ્રયંધચિંતામણિમાં એક સ્થલે પ્રાકૃતનો ‘દોષક’ પણ આપ્યો છે. તે દોહા છંદમાં જ છે. (પૃ. ૫૬, ૧૫૭). પુર્વાર્ધ સપાદવક્ષ (અજમેર —સાંભર) ના રાગએ સમસ્યાના રૂપમાં એકલું હતું અને ઉત્તરાર્ધની પૂર્તિ હેમચંદ્રે કરી હતી. (પૃ. ૧૫૭ પ્ર.ચિં ‘પહલી તાવ ન અનુહરં, ગોરી મહ કમલસ્સ, અદિત્તિ પુનિ ઉન્નમઇ, પડિપયલી ચંદસ્સ.) પ્રયંધ ચિંતામણિમાં જ એક સ્થળે બે ચારણોને ‘દોહાવિધયા સ્પર્ધાના’ અર્થાત્ દોહા વિધાથી હોડાહોડ કરતા જણાવ્યા છે. તેમની કવિતાઓમાં એક દોહા છે, એક સોરઠા, કિન્તુ રચના ‘દોહા વિધા’ એ નામથી જણાવી છે એ ખાસ ધ્યાન દેવા જેવું છે.

૩૦ જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનું ગદ્ય ઘણું ઓછું લખેલું મળે છે. પદ બે રીતે થયેલું છે—મુખથી તેમજ લેખથી. બંને રીતની રક્ષામાં—લેખકને હસ્તસુખથી અને વક્તાને મુખસુખથી એટલું પરિવર્તન થઇ ગયું છે કે મૂલ શૈલીની વિરૂપતા થઇ ગઇ છે. લખનારાઓ પ્રચલિત ભાષાનાં મંથો યા લોકપ્રિય કાવ્યોમાં ‘માખીની માખી’ એમ

લખતા નથી. પોતે જાણતા ન હોય છતાં નવાં શબ્દો લખી મારે છે. 'તદસિધ' 'બુદ્ધિ' 'કાલસુભાઉ' 'અઠરઉ' તે બદલે 'તૈસેહિ' 'યુક્તિ' 'કાલસ્વભાવ' 'ઔરો' એમ કરી નાંખ્યું છે. જે કવિતા મુખતી કાને, મુખતી કાને ચાલી આવે છે તેમાં તો ધણોજ ફેરફાર થઈ જાય છે. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના ૮મા અધ્યાયનાં ઉદાહરણોમાં એક 'અપભ્રંશ' યા જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો દોહો લખ્યો. અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતી વચ્ચે સીમારેખા ધણી અસ્પષ્ટ છે, અને કહેવામાં આવશે તેમ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો સમય ધણો પૂર્વનો જણાશે.

૩૧. આ દોહો એ છે કે:—

વાયસુ ઉઠાવન્તિઅએ, પિઉ દિઉઉ સહસત્તિ;

અધ્ધા વલયા મહિહિ ગય, અધ્ધા દુદ્ધ તડત્તિ.

(વિયોગીની કાગડાને ઉઠાવવા લાગી કે મારો પિયુ આવે છે તો ઉઠી જા. એટલામાં તેણીએ અચાનક પિયુને દીઠો. કાંતો તેણી વિયોગમાં એટલી દુખળી હતી કે હાથ લંબાવતાં જ અરધી ચુડીઓ જમીનપર પડી, અને કાંતો પ્રિય દર્શનના હર્ષથી એટલી વધી ગઈ કે બાકીની ચુડીઓ તડ તડ પુટી ગઈ.]

૩૨. ચારણોના મુખેથી કેલીટયે પેઢીઓ સુધી બોલતાં બોલતાં રાજપૂતાનામાં આ દોહાનું હાલ સાફ કરેલું ૩૫ એ પ્રચલિત છે કે:—

કાગ ઉઠાવણુ જાંવતી, પિય દીઠો સહસત્તિ;

આધી ચૂડી કાગગલ, આધી ટૂટ તડત્તિ.

આમાં નિશાન ઠીક લાગી ગયું, ચૂડીઓ જમીનપર ન પડતાં કાગડાના ગળામાં પહોંચી ગઈ, અને ચૂડી તટવાનું અપશુકન મટી ગયું.

૩૩. એજ વ્યાકરણમાંથી એક દોહો બીજો લખ્યો:—

પુત્તં જાએ કવણુ ગુણુ, અવગુણુ ક્યાણુ મુએણુ;

જા બપ્પીકી છુંહડી, ચમ્પિજનજઈ અવરેણુ.

(એ પુત્રના જન્મથી શું લાભ અને મરી જવાથી ? શું ખોટ કે જેના રહેવાથી બાપની ધરતીપર બીજો અધિકાર કરી લે.

૩૪. આ દોહાનું પરિવર્તન થતાં થતાં એવું રૂપ મધ ગયું કે:—

ખેટા જાયાં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ ધિયેણુ;

જો ભામાં ધર આપણી, ગંજજો અવરેણુ.

આમાં ધિયેણુ એટલે ધી—પુત્રીથી; ભામાં=ઉભાં ઉભાં, ધર=પૃથ્વી, ધરા. ગંજજો=ગંજન કરવામાં આવે, જીતવામાં આવે. આ પણુ જ્ઞાનમાં લેવા યોગ્ય છે કે મૂલ દોહામાં ‘મુએલા પુત્રથી શું અવગુણુ?’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ પાછળથી સ્ત્રી જાતિની પ્રત્યે અપમાન યુક્તિ વધી જવાથી અને તેને ઉત્તરાધિકાર ન હોવાથી ‘ધી (=પુત્રી, સંસ્કૃત દુહિતૃ. પંજળી ધી)થી શું અવગુણુ?’ એમ થઈ ગયું છે. અસ્તુ. આવી દશામાં જે પુરાણી કવિતા યા ગદ્ય, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતનાં વ્યાકરણુ અને છંદ આદિના ગ્રંથોમાં બચી ગયેલ છે તે પુરાણા વર્ણુ-વિન્યાસનો રક્ષા સાથે તે સમયની ભાષાનું વાસ્તવરૂપ બતાવે છે.

પ્રકરણુ બીજું.

પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૩૫ શ્રીયુત હીરાલાલ જૈન મનોરમા (ભાગ ૧-૪)માં ‘જૈન સાહિત્યમે’ હિન્દીકી જડ’ એ નામના લેખના પ્રથમ ભાગમાં જણાવે છે કે:—

“ સંસ્કૃત ભાષા સ્વયં, સનાતનાગત પ્રાકૃતભાષાને શોધી બનાવવામાં આવી છે અને તે પ્રાકૃત ભાષાનો સ્વતંત્ર પ્રવાહ પછી પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પ્રકટ થયો છે. ‘સંસ્કૃત’નો તેના પર કંઈ પ્રભાવ અવશ્ય પડ્યો પરંતુ તેથી તે મૂલતઃ સંસ્કૃતોપપન્ન કહી શકાતી નથી. આ સ્વતંત્ર પ્રાકૃત-પ્રવાહ આગળ જતાં હજારો વર્ષ આજકાલની પ્રચલિત ભાષાઓમાં વ્યક્ત થયો છે. તે માટે આ ભાષાઓનો સાચો ઇતિહાસ અને સાચું વિજ્ઞાન જાણવા માટે આપણે પ્રાચીન પ્રાકૃત ભાષાઓ અને વિશેષતઃ નિકટવર્તી ભૂતકાલની ‘પ્રાકૃતો’નું પરિશીલન કરવું જોઈએ.

પાણિનીના સમયમાં સંસ્કૃત ભાષાનો કંઈ એવો પ્રભાવ બ્રાહ્મણુ વિદ્વાનો પર જામ્યો કે તેઓએ સમયાનુસાર પ્રચલિત ભાષાઓની કંઈ પણ પરવા ન કરી. તેમણે તેને સંસ્કૃત્યનું રૂપ આપવાનો કંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. હજારો વર્ષો સુધી તેઓ બરાબર કેવળ સંસ્કૃતનું જ પઠન પાઠન અને સાહિત્ય-વર્ધન કરતા રહી તેમાં દત્તચિત રહ્યા. તેઓને પ્રાકૃતભાષાઓ પર કંઈક ધૂણા જેવું થઇ ગયું. આ પ્રવૃત્તિ કેટલાક પંડિતોમાં આજસુધી વિદ્યમાન છે, અને શાસ્ત્રાર્થ આદિમાં તેઓ કહેવા લાગે છે કે ‘**भाषाचारङ्गायाः किं प्रयोजनम्.**’ આવી અવસ્થામાં જો કેવલ બ્રાહ્મણુ સમાજનાજ શિરે અત્યાર સુધી દેશની સાહિત્યરક્ષાનો ભાર રહેત-જેવી રીતે આજથી કંઈ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે સુધી રહ્યો હતો-તો આપણને અવશ્ય દેશની આધુનિક ભાષાઓના ઉદ્ભવસ્થાન (ઉત્પત્તિ સ્થાન) નો કંઈ પતો લાગત નહિ^૧, પરંતુ આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે એ અન્ય (બ્રાહ્મણુતર) સમાજોએ દેશની સાહિત્ય રચનામાં ભાગ લેવાનો પ્રારંભ કર્યો-જેથી પ્રાકૃત ભાષાની રક્ષા થઇ શકી. વિક્રમની પૂર્વે ચોથી પાંચમી શતાબ્દિમાં પૂર્વભારતમાં પ્રચલિત ભાષાનું જ્ઞાન આપણને યૌધીનાં ‘પાલી’ ગ્રંથોથી થાય છે. પરંતુ આ સાહિત્ય પણ આપણને અધિક આગળના વખત માટે સહાયક નથી થતું, કારણ કે એક તો બૌદ્ધ સાહિત્યની ‘પાલી’ ભાષા પણ સ્થિર રૂપ યઇ ગઈ હતી, અને બીજું બૌદ્ધ ધર્મનું આધિપત્ય પણ લગભગ એક હજાર વર્ષના મહત્ત્વ-પૂર્ણ ઇતિહાસની પછી તેની જન્મભૂમિ ભારતમાંથી ચાલી ગયું.

૩૬. વિક્રમની પૂર્વે પાંચમી શતાબ્દિથી આજ સુધી મુખ્ય મુખ્ય ભારતીય ભાષાઓને સાહિત્ય દ્વારા જીવિત રાખવાનું શ્રેય જૈન આચાર્યોને છે. તેઓએજ પ્રાકૃત ભાષાઓને પોતાના ધર્મપ્રચારનું વાહન બનાવી તેને સાહિત્યનું રૂપ આપ્યું. આખું બ્રાહ્મણુ સાહિત્ય જોઇ લઇએ. તેમાં

૧ રૅકટર જોકોબીએ શોધ્યું છે કે ‘**Had it not been for the Jains, we would never have known what Prakrit Literature was.**’-જેનો વગર આપણે પ્રાકૃત સાહિત્ય શું હતું તે કહી પણ બહુી શક્યા ન હોત.

રાજશેખર (કે જેનો ઉલ્લેખ પૃ. ૫. ઉપર કરવામાં આવ્યો છે) જેવા ગણ્યા ગાંઠ્યા ઉદાહરણ એવા કવિઓનાં મળશે કે જેઓએ પ્રાકૃતભાષાની પ્રત્યે કંઈ સાચી સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરી હોય અને તેને અપનાવી હોય. બાકીના સર્વ તરફથી તેને તે ‘ભાષારંઢાયાઃ કિં પ્રયોજનમ્’ નો શુભાશીર્વાદ મળ્યો છે. અલગત નાટક ગ્રંથોમાં અવશ્ય કંઈ પ્રાકૃતનાં વાક્ય મળે છે. ભાસ, શૂદ્રક, કાલિદાસ, ભવભૂતિ આદિ સર્વ મહાકવિઓએ પોતાનાં નાટક કાવ્યોમાં યોડી ધણી પ્રાકૃતની રચના કરી છે પરંતુ સ્વ. પં. ચંદ્રશેખર શર્મા ગુલેરીએ કહ્યું છે કે તે વિશેષે કરી ‘કેવલ પડિતાષ્ઠ યા નકલી યા કૃત્રિમ પ્રાકૃત છે કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દો બનાવી પ્રાકૃત બ્યારણુના નિયમોથી ‘ત’ની જગ્યાએ ‘ય’ અને ‘ક્ષ’ની જગ્યાએ ‘ખ’ મૂકી સંઘા પર રાખી ‘બનાવી દીધેલી છે. તે સંસ્કૃત રૂઢિ પ્રયોગના નિયમાનુસાર કરેલું રૂપાંતર છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી’ (નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૨ પૃષ્ઠ ૮). આવી રચના નાટકોને સર્વથા અસ્વાભાવિક અને તેમાંથી બચાવવા માટે કરેલી છે. આ કારણે તેનાથી કોઈ પણ સમયની પ્રચલિત ભાષાનો યથાર્થ બોધ નથી થતો. કેવલ જૈન સાહિત્યજ બિન્ન બિન્ન કાલની પ્રાકૃત ભાષાઓને સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત કરે છે.

૩૭. જૈન આચાર્યોની પ્રાકૃત ભાષાઓ પ્રત્યે કેવી ભક્તિ રહી છે, તેમાં તેમનો કેટલો ઉત્સાહ છે, અને કયા અભિપ્રાય-ઉદ્દેશથી તેઓએ આ ભાષાઓને પોતાના ઉત્સાહનું અવલંબન બનાવી એ એક પ્રાચીન કથાથી સારી રીતે પ્રકટ થઈ જશે. વિક્રમાદિત્યના સિદ્ધસેન નામના એક મહા તર્કવાદી બ્રાહ્મણ વિદ્વાન થયા છે. તેમણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે કોઈ મને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરશે તેના હું શિષ્ય થવાનું સ્વીકારીશ. એકવાર ભૃગુકચ્છપુર (ભરૂચ)માં તેનો એક ‘વૃદ્ધવાદિ’ નામના જૈન ગુર સાથે ભેટો થયો અને તે તેની સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થઈ ગયો. પોતાની પૂર્વપ્રતિજ્ઞાનુસાર સિદ્ધસેનને તેના શિષ્ય થવું પડ્યું. તેને જૈન સિદ્ધાન્તના અધ્યયનનો આરંભ કરી દીધો, પરંતુ જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રાકૃત ભાષામાં હતાં અને તેને પોતે બ્રાહ્મણ હોવાથી પ્રાકૃતપર

કંઈક કૃષ્ણ હતી. આથી તે ગર્વમાં આવી બોલી ઉઠ્યો કે હું આ સમસ્ત સિદ્ધાન્તને આ ગ્રામ્ય ભાષામાંથી સંસ્કૃતપદ્ધ કરીશ. વૃદ્ધવાદિ ગુરુને પ્રાકૃતની આવી નિન્દા અસહ્ય હતી. તેમણે કહ્યું: “બાલ, સ્ત્રી, મન્દ, મૂર્ખ” આદિ સર્વે ચરિત્રના આકાંક્ષીઓના ઉપકારાર્થે તત્ત્વજ્ઞોએ સિદ્ધાન્તને પ્રાકૃતમાં રાખ્યા છે:—

બાલસ્ત્રીમન્દમૂર્ખાणां नृणां चारित्रिकांक्षिणां ।

अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥

તમે પ્રાકૃતની નિન્દા કરી ધોર પાપ કર્યું. ” પછી તેમણે આ આ પાપને માટે રસિદ્ધસેન દિવાકરને બાર વર્ષ સુધી મૈત્ર રહી પરિશ્રમણ કરવાનું ‘પારાચિક’ નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું. આથી વિદિત થાય છે કે જૈન આચાર્ય પ્રાકૃતને કેટલું ઉચ્ચ રચાન આપતા હતા. વિશેષ અગાઉ પૃ. ૫ થી ૮ ઉપર કહેવાયું છે)

૩૮ વિક્રમ સંવત્ થી ત્રણ ચાર સૈકા પહેલાં, પૂર્વ અને ઉત્તર ભારતમાં પ્રચલિત^૩ માગધી અને અર્ધ-માગધી ભાષાઓના જ્ઞાનને માટે

૨ સિદ્ધસેન દિવાકર અન્વ કોઈ નહિ પણ વિક્રમાદિત્યની સલાનાં નવરત્નો પૈકી ‘ક્ષપણક’ હતા. એણે ડા. સતીશચન્દ્ર વિદ્યાભૂષણનું અનુવાન છે જુઓ તેનો ગ્રંથ નામે Midaeval School of Indian Logic. જૈન ક્ષાત્રોમાં એ પ્રસિદ્ધ છે કે તેણે મજ્જુર પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું કરતી વખતે પરિશ્રમણ કરતાં કરતાં દિવાકરજી ઉજ્જૈન આવી પહોંચ્યા ને ત્યાં ‘મહાકાલ’ના મંદિરમાં એક અતિશય બતાવી તેમણે વિક્રમાદિત્ય રાબને જૈન બનાવ્યો.

૩ આ ભાષાઓ સંબંધે વાંચી નિચારો પંડિત બહેચરદાસજીના લેખ (૧) ગુણસતી ભાષા (આનંદ કાન્વ મહોદધિ યૌક્તિક પ ની પ્રસ્તાવના) (૨) જૈન આગમ સાહિત્યની મૂળ ભાષા કઈ—અથવા અર્ધ માગધી એટલે શું (જૈન સાહિત્યસંશોધક ભાગ ૧ અંક ૧) (૩) પ્રાકૃત ભાષા અને સાહિત્ય (આર્ષવિદ્યા વ્યાખ્યાનમાળા પૃ. ૧૬૫ થી ૨૩૧) (૪) અર્ધ માગધી ભાષા (પુરાતત્વ પૃ. ૩ અંક ૪ પૃ. ૩૪૬ થી ૩૬૬) (૫) તેમનું પ્રાકૃત ભાષાઓનું વ્યાકરણ [પ્ર૦ ગુણસત વિદ્યાપીઠ] તથા [૬] ધુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજીના લેખ નામે માગધી ભાષા [જૈનયુગ પૃ. ૧ અંક ૧ અને ૨]

આપણે જૈન શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયનાં મૂળ ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. આ ગ્રંથો વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દિમાં દેવદિ ગણિ ક્ષમાશ્રમણના પ્રશ્ન-અપદે સૌરાષ્ટ્ર-વલ્લભીપુરમાં મળેલી જૈન પરિષદમાં લિપિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. આ કારણે તેની ભાષા કંઈક વિકૃત થઇ છે તોપણ તે વિક્રમપૂર્વની કેટલીક શતાબ્દિઓની ભાષા સમજવામાં ઘણી સહાયક થઈ શકે છે. આ કાલની ભાષાનું રૂપ બોદોના ‘પાલી’ ગ્રંથો અને અશોકની ધર્મલિપિઓથી પણ થોડું ઘણું જ્ઞાત થાય છે. આથી અગાઉ વિક્રમ સંવત્સરા પ્રારંભથી સાતમી આઠમી શતાબ્દિ સુધીની ભાષાઓના જ્ઞાન માટે આપણે દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર આચાર્યોના રચેલા શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી અને મિશ્રિત પ્રાકૃતના અનેક ગ્રંથોને જોવા ધટે. આ સર્વગ્રંથ આચાર્ય છે અને તેનો વિષય ધાર્મિક છે. દિગમ્બર જૈનોનાં કુન્દકુન્દા-ચાર્યે સ્વામી કાર્તિકેય વધકેર આદિ કવિઓના ધણુક ગ્રંથ તેમજ શ્વેતા-મ્બરાચાર્ય વિમલસૂરિનું પઉમચરિયમ હરિભદ્રસૂરિની સમરાષ્ટ્રિય કહા, દ્વાક્ષિણાંકસૂરિની કુવલયમાલા રચ્યાં સં. ૮૩૫ આદિ ગ્રંથ આ કાલની ભાષાના વિજ્ઞાનને માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. નવમીથી સોલમી શતાબ્દિ સુધી જૈન આચાર્યો દ્વારા રચેલા સેંકડો ગ્રંથ એવા છે કે જે દેશની આધુનિક ભાષાઓ-હિન્દી, ગૂજરાતી, મારવાડી, મરાઠી આદિના ઇતિહાસ અને વિજ્ઞાન માટે ઘણા ઉપયોગી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ બહુ આવશ્યક છે. આ અધિકાંશે કથાવિષયક હોવાથી સર્વને માટે રચિત થઈ શકે તેમ છે, અને તેનાથી દેશની તાત્કાલિક ઘણી ઐતિહાસિક સામગ્રી પણ એકઠી કરી શકાય તેમ છે. અપભ્રંશ શબ્દ ઘણા ભ્રમોત્પાદક છે. તેથી જે ‘અપભ્રંશ’થી અહીં તાત્પર્ય છે તેને સ્પષ્ટ કરી દેવો આવશ્યક પ્રતીત થાય છે, ‘અપભ્રંશ’નો શબ્દાર્થ વિકૃત બ્રહ્મ અથવા બગટેલી થાય છે. આ શબ્દ ઘણા કાલથી એક ખાસ ‘પ્રાકૃત’ ભાષાનો ખેતક થયેલો છે. વરરચિ ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’ નામના વ્યાકરણમાં તો ‘અપભ્રંશ’ ભાષાનો ઉલ્લેખ આવ્યો નથી પરંતુ આજથી લગભગ બે હજાર વર્ષ પૂર્વના એક પ્રાકૃત વ્યાકરણના કર્તા જૈનાચાર્ય ‘ચર’ આ.

ભાષાનો ઉદ્દેશ્ય કયો છે અને તેનું વિશેષ લક્ષણ કેવલ એક સૂત્રમાં આપ્યું છે. (ગુપ્તો ડા. આર. હોર્નલ સંશોધિત કલકત્તા ૧૮૮૦ વાળી પ્રાકૃત લક્ષણની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તાવના તથા મૂળ-ન હોપોડપમ્પ્સોડધો રેફરેન્સ ૩-૩૨૦ પરંતુ ડા. ગુણે ચંડનો કાલ ઈ. સ. ૭૬૬ સૈકા પછીનો આપે છે.) કિન્તુ આ અપભ્રંશ અને નવમી દશમી શતાબ્દની અપભ્રંશમાં બહુ અંતર છે. ડા. હોર્નલનું અનુમાન છે કે 'ચંડના સમયની 'અપભ્રંશ'ના ઉદાહરણ રૂપે આપણે અશોકની જે પ્રશસ્તિઓ શાહબાજગઢી અને 'મન્સહરા'ની શિલાઓ પર ખોદેલી મળે છે અને જેની ભાષાને સર કનિંગહામે ઉત્તરી-ભાષા (northern dialect) કહી છે તે પ્રશસ્તિઓને ગણી શકાય તેમ છે. આ ભાષા થોડી ઘણી માગધીનાજ જેવી છે. વિશેષ ભેદ કેવલ એટલેજ હતો કે માગધીમાં 'ર' ને સ્થાને 'લ' આદેશ થતો હતો પરંતુ અપભ્રંશમાં 'ર' જ રહેતો હતો. પરંતુ નવમી શતાબ્દના પછીની અપભ્રંશ પ્રાકૃતમાં કેટલીક એવી વિશેષતાઓ છે કે જે તેથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં જણાતી નથી.

૩૯. આ વિશેષતાઓ મુખ્યપણે ચાર છે.

(૧) કારક અને ક્રિયા વિભક્તિઓની ઘણી ખરી મન્દતા. ક્રિયા-પદોમાં ૩૫ બનાવવામાં પ્રત્યયો લગાડવાની મન્દતા. ભાષા લગભગ પ્રત્યય વગરની વલણ પકડતી જાય છે.

(૨) ઘણા એવા દેશી શબ્દો અને ૩૬ શબ્દોનો પ્રયોગ કે જેના સમાન-૩૫ શબ્દો સંસ્કૃતમાં મળતા નથી.

(૩) ઘણા નવા છંદો ઉદ્ભવે છે. બીજી પ્રાકૃતમાં આર્યા-ગાથા કે શિષ્ટ સંસ્કૃત છંદો સિવાયના અન્ય છંદો સામાન્ય રીતે દેખાતા નથી પણ અપભ્રંશમાં અસંખ્ય નવા છંદો વપરાયા અને તે અક્ષરમેળ છંદો વપરાયા-માત્રામેળ છંદો કે જે વૈદિક કવિતામાં જોવામાં આવે છે તે નહિ. આ અસંખ્ય નવા છંદોનાં લક્ષણો તથા ઉદાહરણો 'પ્રાકૃત-પિંગલમાં મળી આવે છે.

(૪) પ્રાસખંધ છંદનો પ્રાદુર્ભાવ. તેવા પ્રાસાનુખંધ છંદ પહેલી વખતજ અપભ્રંશમાં મળી આવે છે. ૪

આમાંની પહેલી અને બીજી વિશેષતાઓ તો કેટલેક અંશે તેનાથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં મળી આવે પણ ચોથી વિશેષતાનું ઉદાહરણ તેનાથી પૂર્વે મળતું નથી.

પ્રાસાનુખંધ છંદનો પૂર્ણ વિકાસ આધુનિક ભાષાઓમાંજ જોવામાં આવે છે. કેટલાક લોકોનો એવો ખ્યાલ છે કે પ્રાસાનુખંધ છંદનો પ્રયોગ ભારતીય કવિઓએ મુસલમાનો પાસેથી લીધો છે. આ મતથી વિરુદ્ધ આ સમયે કેંઈ પણ નિશ્ચિત રીતે કહી શકાતું નથી, પણ સંસ્કૃત અલંકાર નામે પાદ્યન્તયમકમાંથી તેનો જન્મ થયો હોય તે વિશેષ સંભવિત છે. વિક્રમની છઠ્ઠી સાતમી સદીની પૂર્વથીજ અરબ નિવાસીઓનું પશ્ચિમ ભારતમાં ધણું આવાગમન થયું છે. મહમદ બિન કાસમની ગૂજરાત પર ચડાઈ ઇ. સન ૭૦૭ માં થઈ હતી અને અત્યાર સુધી પ્રાપ્ત ધરેલ અપભ્રંશ ભાષાનું સાહિત્ય, દેશના આ ભાગ-ગૂજરાતના કવિઓ દ્વારા રચાયેલું સિદ્ધ થાય છે, આ વાતનો બરાબર નિર્ણય કરવા માટે આપણે આપણા સાહિત્યની પૂર્ણ મીમાંસા કરવી જોઈએ અને આ વાતનો પણ નિકાલ કરવો જોઈએ કે મુસલમાની સાહિત્યમાં પ્રાસાનુખંધ કવિતાનો પ્રચાર ક્યારથી જણાય છે. આ પ્રશ્ન ધણો મહત્વનો છે. ”

પ્રકરણ ત્રીજું.

અપભ્રંશ અને તેની શ્વંતતા.

૪૦. સ્વ. સાક્ષર ગ્રીમનલાસે અપભ્રંશ એ મથાળા નીચે ‘સાહિત્ય’ માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું હતું કે:—

૪ ક્ષિપ્ર સંસ્કૃતમાં પ્રાસાનુખંધ છંદનો મળતો એકજ પ્રકાર પાદ્યન્તયમક નામના અલંકારમાં મળી આવે છે (કંઠિના કાવ્યાદય) પ્રકરણ ૩ પારાબ્રાહ્મ ૪૧. ૪૪) એ સંભવિત છે કે આ અલંકારમાંથી પ્રાસ મેળવવાનું જન્મ્યું હોય.

“ વૈયાકરણોએ છ મુખ્ય ભાષાઓ ગણાવી છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, પિશાચિકા, માગધી અને સૂરસેની.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચૈવાપભ્રંશોય પિશાચિકા ।

માગધી સૂરસેની ચ ભાષાઃ षટ્ સંપ્રકીર્તિતાઃ ॥

વાઝ્ઘટાલંકારમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પિશાચિકા (ભૂત-ભાષિત) એમ કાવ્યની શરીરભૂત ચાર ભાષાઓ ગણેલી છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશો ભૂતભાષિતમ્ ।

इति भाषाश्चतस्रोपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥ ૨-૧

અહીંઆ અપિ શબ્દથી વીકારો માગધી અને સૂરસેનીનો અંતર્ભાવ કરે છે. એકા ભાષા અપભ્રંશઃ હરિવિજયાદિ...ચત-સ્રોપિ ભાષા=કાવ્યશરીરપ્રાપ્તા इत्यर्थः જે જે દેશોમાં અપર ભાષાથી અમિશ્રિત શુદ્ધ ભાષા તે અપભ્રંશ એવી વ્યાખ્યા વાઝ્ઘટ આપે છે.

अपभ्रंशस्तु तच्छुद्धं यच्चक्षेत्रेषु भाषितम् ।

તે તે ક્ષેત્ર ધાંચાળાદિ દેશોને વિશે બોલાતી શુદ્ધ બીજી ભાષાથી અમિશ્રિત ભાષા તે અપભ્રંશ. જે દેશને વિષે સ્વભાવથી જે ભાષા બોલાય છે તે અપભ્રંશ. માગધી અને સૂરસેનીનો પણ આમાંજ અંતર્ભાવ થાય છે.

यत्नेषु तेषु कर्णाटपाञ्चालादिषु देशेषु शुद्धमपरभाषादि-
भिरमिश्रितं भाषितं सोपभ्रंशः । यस्मिन्देशे स्वभावतो या
भाषोच्यते सोपभ्रंशो भवतीत्यर्थः । मागधी सूरसेनी चात्रैवा-
न्तर्गता ॥

૪૧. વાઝ્ઘટના કાવ્યાનુશાસનક્રિપ્તુર ભક્ષરક નરેન્દ્રકીર્તિના શિષ્ય

શ્રેષ્ઠિ ખોમરાજના પુત્ર વાહિરાજની ટીકામાં ૨૭ અપભ્રંશ ભાષાઓ ગણાવી છે.

ત્રાચંડો લાટવૈદર્ભવિપનાગરનાગરૌ ।
 વાર્બરાવંત્યપાંચાલટાકમલચકૈકયાઃ ॥
 ગૌડોદ્રદવ પાશ્ચાત્યપાંડ્ય કૈતલસિંહલાઃ ।
 કાર્લિંગપ્રાચ્યકર્ણાટકાંચ્ય દ્રાવિડગર્જરાઃ ॥
 આભીરો મધ્યદેશીયઃ સૂક્ષ્મમેદન્યવસ્થિતાઃ ।
 સપ્તવિંશત્યપભ્રંશા વૈઠાલાદિમમેદતઃ ॥

આ શ્લોકો ટીકાકારે કયા ગ્રંથમાંથી લીધેલા છે તે જણાવેલું નથી, તેજ ટીકાકારે પિશાચિકાના ૧૧ ભેદ ગણાવેલા છે.

કાંચીદેશીયપાંડ્યે ચ પાંચાલં ગૌડમાગધમ્ ।
 ત્રાચંડં દાક્ષિણાત્યં ચ સૌરસેનં ચ કૈકયમ્ ॥
 શાવરં દ્રાવિડં ચૈવ ઇકાદશ પિશાચજાઃ ।

આ ઉપરથી જણાય છે કે એકજ દેશમાં (ઉદાહરણ તરીકે ત્રાચંડ) અપભ્રંશ અને પૈશાચિકા બન્ને ભાષાઓ બોલાતી હતી. પૈશાચિકા એ પિશાચોની—બૂતોની ભાષા હતી. એટલે તે દેશોની મુખ્ય ભાષા અપભ્રંશ હશે, પરંતુ પિશાચ લોકો પૈશાચિકા બોલતા હશે. માર્કંડેયના પ્રાકૃત સર્વસ્વમાં તથા કૃષ્ણભિશ્વની પ્રાકૃત ચંદ્રિકામાં પણ ઉપરના અપભ્રંશ સંબંધી શ્લોકો ઉતારેલા છે.

૪૨. માર્કંડેય આ સત્તાવીસ ભેદોમાંથી ત્રાચંડ, ઉપનાગર અને નાગરને મુખ્ય ગણીને બીજાઓને સૂક્ષ્મ ભેદને લીધે પૃથક્ ગણેલા નથી. ઉપરના ત્રણ મુખ્ય અપભ્રંશોનું તેણે વર્ણન કરેલું છે અને બીજાઓની તો ફક્ત ખાસીયતો જણાવી છે.

ગૌર્જરિ અપભ્રંશ ભાષાનો વિશેષ એટલે જણાવ્યો છે કે તે સંસ્કૃત શબ્દોથી ભરપુર છે અને ટાક ભાષાની સાથે તે નિકટ સંબંધ ધરાવે છે.

સંસ્કૃતાદ્યા ચ ગૌર્જરી । ચકારાત્ પૂર્વોક્તક્રમાષાઙ્ગમ્ ॥

બ્રાહ્મ અપભ્રંશ સીંધમાં બોલાતો હતો એવું માર્કંડેય કહે છે. પરંતુ નાગર, ઉપનાગર અને ટક્ર ક્યાં વપરાતાં હતાં તે જણાવ્યું નથી. નાગર અપભ્રંશ નગરકોટના પ્રદેશમાં બોલાતો હશે, અને ઉપનાગર તે પ્રદેશના નજીકના ભાગની ભાષા હશે. ટાકી ભાષા ઉત્તર પંજાબમાં ટક્ર દેશની ભાષા હતી. (જ. રા. એ. સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૧૩ પૃ. ૮૭૫-૮૮૩) માર્કંડેયના નાગર અપભ્રંશ અને હેમાચાર્યના સૌરસેન અપભ્રંશને ઘણું મળતલાણું છે. આ ઉપરથી ડો. ગ્રીઅર્સન એમ ધારે છે કે નાગર અપભ્રંશ તે ગૂજરાતમાં બોલાતી ભાષા હશે, અને ઉપનાગર અપભ્રંશ ગૂજરાત અને સિંધની વચ્ચેના પ્રદેશ-પશ્ચિમ રજપૂતાના અને દક્ષિણ પંજાબના ભાગમાં બોલાતો હશે.

હવે અચ્ચારમા શતક સુધી અપભ્રંશ ભાષા જીવંત હતી તેના પુરાવા આપીશું. કઇ ભાષા ક્યારે મરણ પામી, એટલે કે તે બોલવાનો વ્યવહાર તૂટી ગયો એ સંબંધી પ્રત્યક્ષ પુરાવા મળવા ધણી વિકટ હોય છે, તેમ તે મરણ પામ્યાથી તેનું સાહિત્ય નિર્માણ થઇ શકે છે છતાં વાત જરા દુર્ધટ છે, તોપણ સુદૈવે અપભ્રંશના સંબંધમાં આપણને પ્રત્યંતર પુરાવા પણ મળે છે.

(૧) અગાઉ પૃ. ૯ ઉપર ટુંકમાં જણાવ્યું છે તેમ વિશેષપણે જણાવતાં રાજશેખર પોતાના કાવ્યમીમાંસામાં (ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝ પા. ૫૪, ૫૫) પોતાના કવિ-રાજની કાવ્ય પરીક્ષાની સભા કેવી હોવી જોઈએ એ સંબંધમાં લખતાં જણાવે છે કે:—

મધ્યેસમં...વેદિકા । તસ્યાં રાજાસનમ્ । તસ્ય ચો-
તરતઃ સંસ્કૃતાઃ કવયો નિવેશોરન । તતઃ પરં વેદવિદ્યાવિદઃ

ગ્રામાણિકાઃ પૌરાણિકાઃ સ્માર્તા મિથ્યા મૌઢ્યતિકા અન્યેપિ તથાવિધાઃ । પૂર્વેજ પ્રાકૃતાઃ કવયઃ । તતઃ પરં નટનર્તક-ગાયનવાદક વાગ્જીવન કુશીલવતાલવચ્ચરા અન્યેપિ તથા-વિધાઃ । પશ્ચિમેનાપઞ્ચિનઃ કવયઃ । તતઃ પરં ચિત્ર-લેખ્યકૃતો મણિકવ્યબંધક વૈકેટિકાઃ સ્વર્ણકાર વર્ણકિલોહ-કારા અન્યેપિ તથાવિધાઃ । ૬૦

—એટલે મધ્યે રાજ્યાસન, તેની ઉત્તરે સંસ્કૃત કવિ, અને તેની પાસે વૈદિક, નૈયાયિક, પૌરાણિક આદિ પંડિત લોક, પૂર્વે પ્રાકૃત કવિ અને તેની પાસે નટ, નાચનારા, ગાનારા, વગાડનારા આદિ કલાવન્ત લોક. પશ્ચિમે અપભ્રંશ કવિ અને તેની પાસે ચિત્ર કરનાર-રંગ પૂરનાર, રત્નકાર આદિ કસબી લોક અને સોની, સુતાર, હુવાર આદિ કાર-કારીગર ઇત્યાદિ.

૪૪. આ સભાની રચના કાલ્પનિક હોય તો પણ પ્રત્યેક સાહિત્ય ભાષાના કવિની પાછળ તે ભાષા જેઓમાં વ્યવહાર સાધન રૂપે બોલાતી ભાષા છે તેના લોક રાજશેખરે બોલાડયા છે, એ તે પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. સંસ્કૃત કવિ પાછળ પંડિતોનું પૂર, પ્રાકૃતિ કવિ પાછળ જે નાટકમાં પ્રાકૃત વપરાય છે તેનો ભગતા નટાદિનું મુકતું, અને અપભ્રંશ કવિ પછવાડે માત્ર વશિષ્ઠવર્ગ અને કારીગર આદિનો વર્ગ—અર્થાત્ સામાન્ય જનસમૂહ—એમ બોલાડવાથી આચિત્ત સાધ્યું છે. એમ ન હત તો વ્યાપારી વર્ગ અને ધંધાદારી લોક સંસ્કૃત કવિ પછવાડે શા માટે ન બોલાડયા અથવા નટ નર્તકાદિ કલાવતોના વર્ગને અપભ્રંશ કવિની પાછળ કેમ સ્થાન ન આપ્યું ? એવા પ્રશ્નોનો ખીજો સમર્પક ઉત્તર નથી. આ પરથી રાજ-શેખરના સમયમાં સામાન્ય જનસમૂહની બોલી અપભ્રંશ હોવાથી તેમનું તેજ ભાષામાં સાહિત્ય હતું એમ માનવામાં હરકત નથી. રાજશેખર ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટમાં અને દશમાના આરંભમાં થઈ ગયા.

૪૫. (૨) રૂદ્રના રૂદ્રાલંકારના ૨-૧૧ સૂત્ર નામે ‘સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં

‘સામ્યવપ્રશ્ન’ इति त्रिधा’ એ શ્લોક પર પોતાની વૃત્તિમાં ટીકકાર નેન નમિ સાધુએ અપભ્રંશના ગુણગુણ ભેદ બતાવી તેના લક્ષણ સંબંધે જણાવ્યું છે કે ‘तस्य च लक्षणं लोकादेव सम्यगवसेयम्’— એટલે તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી-માંથી જ સારી રીતે સમજી લેવું. પ્રાકૃત સંબંધે બોલતાં તેનું લક્ષણ ‘ग्रंथान्तरावसेयम्’-ખીજી ગ્રંથોમાંથી જણી લેવું એમ તે જણાવે છે; આ પરથી ‘लोकात्’ એટલે પ્રત્યક્ષ લોકવ્યવહાર પરથી, એવું કહેવાનો તેનો ઉદ્દેશ જણાય છે તે સ્પષ્ટ છે. નમિ સાધુ ઇ. સ. અગ્યારમા શતકના મધ્યમાં થઈ ગયા. તેના સમયમાં અપભ્રંશ જીવંત હોવા સિવાય તે ‘तस्य च लक्षणं लोकावसेयम्’ એમ કહે નહિ. આ પરથી અપભ્રંશ બાંધા અગ્યારમા શતકના મધ્ય સુધી આસ જીવંત હતી એ કહેવામાં હરકત નથી.

૪૬. (૩) હેમચંદ્રચાર્યે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ પ્રકરણમાં જે અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો અપભ્રંશ કવિતામાંથી આપ્યાં છે તેમાંથી બે મહત્વનાં છે.

(અ) ‘બાહ વિછોડિવિ જાહિ તુહું, હઉં તેવઈ કો દોસુ,
હિઅઅઠિઉં જઈ નીસરહિ, જાણઉં મુંજસું રોસુ,

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હું પણ જાઉં છું,
(તેમાં) કેનો દોષ ? પણ હૃદયમાંથી તું જો નીસરી જશે, તો પછી મુંજનો મારા પર રોષ છે એમ હું જાણીશ.

૪૭. આમાં મુંજરાજ પર દ્વિદા થયેલી તરૂણીના તેને અનુલક્ષીને કહ્યો છે. આમાં તેની પ્રશસ્તિ સરખા મહાકાવ્ય જેવો પ્રકાર ખીલકુલ નથી. શિવાય કે મુંજ જેવો રાજા ખીજો થયો નહોતો કે તેના સંબંધે કોઈ પછીથી પણ કાવ્ય રચે. તેથી મુંજની અને વિશેષતઃ તેના સ્ત્રીલપટવની વાત લોકહૃદયમાંથી બુસાઈ નહોતી, તે વખતે લોકમાં ૩૯ થયેલા આ લોકનાં

જ પદ હોય એમ કહેવામાં હરકત નથી. મુંજ ૧૦મા શતકના મધ્યમાં થઇ ગયો તેના પછી થોડા કાળના તરીકે આ પદને સમજાએ, તો દશમા શતકના છેવટે અપભ્રંશ ભાષા લોકમાં પ્રચાર પામી હતી એમ દિસે છે.

૪૮. (બ) 'રકખમ સા વિસહારિણી, તે કર ચુંખિવિ જીઉ;
પડિમિંમિ અ મુંજલુ નેહિં એ ડહિઉ પીહ.''

—જેમાં મુંજલનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી ને હાથે પીધું તેનું ચુંખન લખને તે પાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ ટકાવે છે.

ગૂજરાતનો રાજા સિદ્ધરાજ જ્યારે સગીર હતો ત્યારે મુંજલ એ નામનો પ્રસિદ્ધ પ્રધાન સર્વ કારભાર કરતો હતો, તેના સંબંધમાં આ પદ છે. આ પછુ ઉપરના પદ જેવું તાત્કાલિક મહત્ત્વનું લોકસુભાષિત છે, અથવા તે પ્રચલિત લોકભાષામાંનું હોવા યોગ્ય છે. આમાં મુંજલના તરણપણાની અસ્લક વાતનો—અગર એકાદ અપ્રસિદ્ધ તરણીના તેના પર થયેલા ગુપ્ત પ્રેમનો ઉલ્લેખ છે. આ પરથી જણાય છે કે મુંજલના તારણ સુધી તો જરૂર અપભ્રંશ જીવંત હતી. સિદ્ધરાજ ઇ.સ. ૧૦૯૪માં સગીર ઉમરે માદીપર આવ્યો, તે સમયે મુંજલ સારી રીતે મોટી ઉમરનો હતો. એટલે કે ઇ.સ. અગ્યારમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં અપભ્રંશ બોલાતી હતી એમ જણાય છે. પછીનાં શતક સંક્રમણનાં હોષને, તેમાં નવી ભાષાનું રૂપ કાયમ થયું હોવું જોઈએ એમ આપરથી દિસે છે, કારણ કે પછી વિક્રમ ૧૩ મા શતકમાં જૂની ગૂજરાતી ભાષામાં વાંગમય ચમકવા લાગ્યું.

૪૯. (૪) પ્રાકૃતપિંગલ આ નામનો પ્રાકૃત છંદશાસ્ત્ર પરનો ગ્રંથ (?) શતકનો છે તેમાં કેટલાંક અપભ્રંશ અને કેટલાંક જૂનાં હિંદી—ગૂજરાતી ઉદાહરણો છે તેમાંથી બેજ અત્ર લેવામાં આવે છે.

(ક) 'કણ્ણુ ચલતે કુમ્મ ચલમ પુણ્ણુવિ અસરણા,
કુમ્મ ચલતે મહિ ચલમ જુવણુ ભયકરણા.

મહિઅ ચલતે મહિહર તહ અ સુરઅણા
ચક્રવર્ષ ચલતે ચલાઇ ચક્ર તહ તિહુઅણા.

—કર્ણુ (સંભામમાં) ચાલતી વખતે અશ્વરણુ (યમ) કૂર્મ હલે છે, કૂર્મ હલવાથી પ્રાણી માત્રને ભય દેનારી પૃથ્વી હલે છે, પૃથ્વી હલતાં પર્વત ડાલે છે, અને તેથી (તે પર રહેલ) સુરગણુ હલે છે. (આ પ્રમાણે) ચક્રવર્તી (કર્ણુ) ચાલ્યો તેથી (દિશાઓનું) ચક્ર અને ત્રિભુવન ચલાયમાન થાય છે.

૫૦. (ખ) 'જે ગંજિય ગોલા હિવર્ધરાઉ, ઉદડ ઉડુઉ સભઅ પરાઉ;
ચુર વિકકમ વિકકમ જિણિઅ જુજઝ, તા કણુપરકમકોઈ ખુજઝ,

—જેણે ગોડાધિપતિને ગાંજ્યો, ગર્વિષ્ટ ઉત્કલ (રાજા) ને ભયભીત કરી નસાડ્યો, (જેણે) મોટા પરાક્રમી વિક્રમને યુદ્ધમાં જીત્યો, તે કર્ણુના પરાક્રમની ખુઝ કાણુ કરે ?

૫૧. આમાં કર્ણુ તે કલચૂરિ વંશના ચેદિ રાજા ઇ. સ. ૧૧મા શતકના મધ્યના સુમારે થઇ ગયો. પ્રાકૃતપિંગલ-ટીકાનો હસ્તલેખિત ગ્રંથ મળ્યો તે સંબંધી ખુલાસામાં ડૉ. સર ભાંડારકર કહે છે કે:—

"The last two forms (the Apabhrams'a and the Vernacular forms) must represent the Vernacular speech of the period when the poets wrote, and since they could not have praised the particular princes if they had died and been forgotten at the time when they lived, the conclusion is not un-warranted that the forms of the language used by them were the forms current about the time of Karna i.e. in the first half of the eleventh century, the stage of development at which Vernacular tongues had arrived was still that represented by the Apabhrams'a." (Bhandarkar, Report on the search for Mss 1887-94 p. LXXI ff.)

—છેલ્લાં બે રૂપો (અપભ્રંશ અને દેશી ભાષાનાં રૂપો) જ્યારે કવિઓએ લખ્યાં તે સમયની દેશી-લોકભાષાનાં પ્રતિનિધિરૂપજ હોવાં જોઈએ. અને તે કવિઓ જ્યારે પોતે વિદ્યમાન હોય ત્યારે તે અમુક રાજ્યો જો મરી જઈ બૃલાઈ ગયા હોય તો તે વખતે તે રાજ્યોનાં ગુણગાન કરી શક્યા ન હોત; આથી એ નિર્ણય પર આવવું અથોગ્ય નથી કે તે કવિઓએ વાપરેલાં ભાષાનાં રૂપો જો વખતે તે રાજ્યો વિદ્યમાન હતા તે વખતના અરસામાં ચાલુ હતાં. આ પ્રમાણે કલ્પના અરસામાં એટલે કે અગ્યારમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં જો વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ પહોંચી હતી તે અપભ્રંશ ભાષાને જ ચાલુ વિકાસ હતો.

આ સર્વ વિવેચન પરથી ઇ. સ. ૧૧મા શતકના મધ્યસુધી અને વિક્રમ બારમા શતક સુધી તો અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એ નિર્વિવાદ દિસે છે. આની પછી નવીન આર્યભાષાનો દેશી ભાષાનો કાળ શરૂ થાય છે એમ કહી શકાય.

વિભાગ બીજો.

અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પ્રકરણ પહેલું.

દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પર. અપભ્રંશ સાહિત્યનું સંખ્યાપ્રમાણ શું છે આ પ્રશ્ન દશક વર્ષ પહેલાં હાસ્યજનક લાગત કારણકે હજુ હમણાં સુધી અપભ્રંશનું જે કંઈ સાહિત્ય વિદ્વાનોને જ્ઞાન અને માન્ય હતું તે ફક્ત એટલું જ હતું કે ૧. કાલિદાસની વિક્રમોર્વશીના ચતુર્થ અંકમાંનું ૨. પિંગલ કૃત કહેવાતું પ્રાકૃત પિંગલ ૩ હેમાચાર્યનું વ્યાકરણ સૂત્ર ૪-૩૨૯ થી ૪૪૬ કે જેમાં તે જૂઠાં જૂઠાં સ્થળોએથી અપભ્રંશ ટાંકે છે. ૪ હેમાચાર્યનું કુમારપાલ-ચરિત્ર અથવા પ્રાકૃતદ્રામ્ય કાવ્ય સર્ગ ૮-૧૨૦૩ ૧૪ થી ૮૨ કે જે પોતાના વ્યાકરણના નિયમોનાં કિંદાહરણ તરીકે મૂકેલા છે ૬ જૈનકથાઓ જેવી કે કાલકાવ્યાર્ય કહા અને દ્વારાવતીના નાશની કહા અને અહીં તહીં અલંકારના ગ્રંથો જેવા કે સરસ્વતીકંઠામરણ, અને દશરૂપ અને ધ્વન્યાલંકાર એ બંને પરની ટીકાઓમાં મળી આવતી છૂટી ગાથાઓ; આ ઉપરાંત થોડી ગાથાઓ વેતાલ પંચવિંશતિકા, સિંહાસન દાત્રિશિક્ષા અને પ્રબંધ ચિંતામણિ માંની. આનો ઉપયોગ પિશસે પોતાના વ્યાકરણમાં કર્યો છે. આમાં પહેલાં બે સિવાય સર્વ જૈનો રચિત સાહિત્ય છે.

પર પિશલના વખત પછી શોધખોળ કરતાં અપભ્રંશ સાહિત્ય વિશેષ અને વિશેષ જૈનો પાસેથી મળી આવ્યું છે. તેમાં ખાસ કરી ભવિસ્યત કહા નામનું ધનપાલ કૃત લાંબું કાવ્ય ૩૧. જોડાખીએ અમ-

દાવાદના રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલ પાસેથી પોતાના ભારતના છેલ્લા પ્રવાસ દરમ્યાન તેની એક પ્રત પ્રાપ્ત કરી જર્મની જઈ તેના પર ખૂબ સંશોધન, શોધખોળ કરી, વિવેચન, પ્રસ્તાવના વગેરે લખી મ્યુનિચમાં સન ૧૯૧૮માં છપાવ્યું તેમાં ગૂજરાતી હિંદી આદિ આધુનિક ભાષાની જનની અપભ્રંશ ભાષાનું મહત્વ તેમણે સ્થાપિત કર્યું. ત્યાર પછી અપભ્રંશ સંબંધી હિન્દમાં રસ લેવાવા માંડ્યો. તેનું કેટલુંક સાહિત્ય સાક્ષરશ્રી સ્વ. દલાલે પાટણ અને જેલસમેરના તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલ જૈને કારંભના જૈન પુસ્તક ભંડારો શોધતાં તેમજ બીજા શોધ કરતાં મળી આવ્યું. આ સર્વની રૂપરેખા સચિ સહિત નીચે આપીએ છીએ. વિક્રમ ૮ મીથી ૧૦ સદી વચ્ચે.

૫૪. હાલ અપ્રકટ પણ મોટા બે અપભ્રંશનાં કાવ્યો હમણા એક પુસ્તકભંડારમાં જણાયાં છે, તેનાં નામ હરિવંશ પુરાણ અને પદ્મચરિત્ર છે. તેમનું ગ્રંથપ્રમાણ આશરે અઢાર હજાર અને બાર હજાર શ્લોક અનુક્રમે છે. બંનેના રચનારનું નામ સ્વયંભૂદેવ છે. તેણે બંને ગ્રંથો અપૂર્ણ મૂક્યા હતા ને તેના પુત્ર નામે ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ તે બંનેને પૂર્ણ કર્યા હતા. હરિવંશ પુરાણમાં સ્વયંભૂદેવ પોતાને 'ધવલધર્ય' ને અને પદ્મચરિત્રમાં 'ધનંજય' નો આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. બંને નામે એકજ વ્યક્તિને લાગુ પડતાં હોય એવો સંભવ છે. ત્રિભુવન સ્વયંભૂ પોતાને 'અદંધર્ય' કે જે 'ધવલધર્ય' નો પુત્ર કદાચ હોય) ના આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. હરિવંશ પુરાણના અંતભાગમાં સંધિઓ પરથી જણાય છે કે તે ગ્રંથનો એક ભાગ ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ લખેલો તે અપ્રાપ્ત થતાં તે વાલ્મીકિના જસકિતિ (યશઃકીર્તિ) નામના સં. ૧૫૨૧ લગભગ થયેલા ભટ્ટારકે પુનઃ સ્થાપિત કર્યો હતો.

૫૫. હરિવંશ પુરાણમાં ભામહ, દંડિ, બાણ, હરિવેણુ અને ચૌસુ-હના ઉલ્લેખ મળે છે અને પદ્મચરિત્રમાં રવિવેણુ, ભામહ અને દંડિના મળે છે. આ બધા ગ્રંથકારો ઇ. સ. ૭ મી સદી પછી વિદ્યમાન જણાયા

નથી. વિક્રમ ૧૧મી સદીના પુષ્પદન્તે પોતે પોતાના મહાપુરાણમાં સ્વયંભૂ-
દેવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ પરથી એમ નિર્ણય થઈ શકે કે સ્વયંભૂદેવે
ઈ. સ. ૭મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચે કોઈ કાળમાં રચના કરી હશે.
૫૬ ઉક્ત પદ્ધતિય પ્રારંભમાં એ છે કે

મહાભુવ-કોમલ-કોમલ-મણુહર-વર-વહલકંતિ સેહિલ્લં
ઉસહરસ પાયકમલં સસુરાસુર વંદિયં સિરસા. ૧
દીહર સમાસનાલં સદ્દલં અત્ય કેસરંઘવિયં,
તુહ મહુયર પીય રસં સયંભુ કવ્વુપ્પલં જયહિ. ૨
તિહુયણુ લગ્ગણુ ખંભુ, ગુર પરમેદિ નવેપ્પિણુ.
પુણિ અરેભિય રામ કહા, આરિસુ નેએપ્પિણુ. ૩

x

x

x

x

ધતા

ધય ચહિવીસ વિ પરમ જિણુ પણુવેપ્પિણુ ભાવે
પુણુ અપ્પાણુહિં પાયડમિ રામાયણુ કાવે. ૧
બદ્ધમાણુ મુહ કુહર વિણુગિય, રામકહાણુઘ એહ કમાગય,
અકપ્પર વાસ જસોહ મનોહર, સુયલંકાર છંદ મન્છોહર.
દીહ સમાસ પવાહા વંકિય, સક્રય પાયય પુલિણુલાંકિય
દેસી ભાસા ઉભય તડુજ્જલ, કવિ દુકર ઘણુ સદ્દ સિલાયલ.
અત્ય બહલ કલ્લોલાણિટ્ટિય, આસાસય સમતૂહ પરટિય,
એહ રામકહ સરિ સોહંતી, ગણુહર દેવહિં દિહ વહંતી.
પન્નહ ઈદિભૂઅ આયરિએ, પુણુ ધમ્મેણુ ગુણુલંકારયં,
પુણુ એવહિં સંસારારાએ, કિત્તિહરેણુ અણુતરવાએ.
પુણુ રવિસેણુ ચરિય પસાએ, બુદ્ધિએ અન્નમાહિય કઠરાએ,
પદ્ધતિણુ જણુણિ ગમ્મ સંભુએ, માદ્રએ એવ રૂપ અણુરાએ,
અપ્પતાણુ એણુ પદ્ધિર ગત્તે, છિન્નવરણુસે પવિરલ દત્તે.

ધતા

શ્ચિમ્મલ પુણ્ય પવિત્ર કહ કિતાણુ આદ્યપામ,
 જઈણુ સમાણિજાત એણુ, ઘિર કિતિ વિદ્યપામ. ૨
 બુદ્ધયણુ સયંણુ પછે વિણુવર્ષ, મધ સરિસઉ, અણુણુણુહિ કુકર્ષ,
 વાયરણુ કયામ ન જાણિયઉ, જુવ વિતિ સુતુ વકખાણિયઉ,
 જુઉ પચ્ચાહાર હો તત્તિ કિય, જુઉ સંધિએઉ પરિબુદ્ધિ દિય,
 જુ ઉ જિમ્મએઉ સત્ત વિહતિયાઉ, છન્નિહઉ સમા સપઉતિયાઉ.
 છક્કારય દસલયારણુ સુય વીસોવસગ્ગ પંચય બહુય,
 જુ વલાવલ ધાઉ જિવાય ગણુ, જુઉ લિંગુ ઉણુપ્પ ચંકુ વયણુ
 જુઉ જિમ્મણિઉ પંચ મહાકંબુ, જુઉ ભારહુ જુ લકખાણુ છંદુ સંબુ,
 જુઉ વુન્નિજઉ પિંગલ પચ્ચાર, જુઉ ભમ્મહ દંડિય લંકાર,
 વવસાઉ તોવિ જુઉ પરિહરમિ, વરિ રયડા વુત્તુ કંબુ કરમિ

x x x x

ધય એતથ પઉમચરિએ, ધણુંજયાસિય સયંણુ એવ કએ,
 નિણુ જમ્મુપ્પસિધયં પદમં ચિય સાહિયં પવ્વં. ૧

x x x x

ધય એતથ પઉમચરિએ, ધણુંજયાસિય સયંણુ એવ કએ,
 નિણુવર જિમ્મણુ ધમં, વીયં ચિય સાહિયં પવ્વં. સંધિ ૨

* * * *

આયરમ અવરઈ અવિસેસઈ કરિયઈ મુણિગણુ સારએણુ,
 પરમાગમે જહ ઉદ્ધિઈ આસિ સયંણુ ભડાર એણુ. ૨૦

ધય પઉમચરિયસેસે સયંણુ એવસ્સ કહવિ ઉવ્વરિએ,
 તિહુઅણુ સયંણુ રધયં સમાણિયં સીયહીવ પવ્વમિણું.
 વદંધં આસિય તિહુયણુ સયંણુ કષ કહિય પોમચરિયરસ,
 સેસે જુવણુ પગાસે તેઆસીમો ધમો સગ્ગો.

કષરાયરસ વિજય સેસિયરસ વિથારિઉ જસો જુવણે
 તિહુઅણુ સયંણુણુ પોમ ચરિય સેસેણુ નિસ્સેસો. સંધિ. ૮૩

* * * *

આ ગ્રંથ ની સં. ૧૫૨૧ માં લખાયેલી પ્રત પૂનાના સર બાંક-
રકર ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં નં. ૧૧૨૦ સન ૧૮૯૪-૯૭ માં છે,

પણ ઉપરોક્ત હરિવંશ પુરાણના નમુના. જેમાં આદિભાગ એ છે કે:-
સિરિ પરમાગમ-ણાણુ સયલ કલા કોમલ દલુ,
કરહુ વિધસિણુ કણ્ણે ગાયવ કુરે બકુહુપણુ.
પણમામિ જુમિ તિત્યંકર હો, હરિબલકુલ-નહયલ-સસહર હો
તમ્બોલ્લક્ષ્મિ લક્ષ્મિય ઉર હો, પરિપાલય અજરામરપુર હો.

x

x

x

x

ચિતવણ સયંણુ કાર્ધ કરમ્મિ, હરિવંશ મહણ્ણુવ કે તરમ્મિ,
ગુરવણુ તરંક ઉલચ્છુ નવિ, જમ્મહો વિલગ્ને ધઉ કોવિ કવિ.
ણુઉ જાણ ઉ વાહતારિ કલઉ, એકકુવિ જુ ગંથુ પરિમોક્કલઉ
તહિ અવસારિ સરસર્ધ ધીરવધ, કરિ કંબુ દિણ્ણમધ વિમલમધ.
ઇંદેણુ સમપ્પિઉ વાયરણુ, રસુ ભરહે વાસે વિચ્છરણુ,
પિંગલેણુ છંદ પય પચ્છાર, લમ્મહં ઇંડિણિહિં અલંકાર.
ખાણેણુ સમપ્પિઉ ઘણુ ઘણુઉ, તં અકખર ઉંબર અપ્પણુઉ,
સિરિ હરિસેણિંય જિઉ જિત્તણુઉ, અવરે હિમિ કપરિં કપ્પત્તણુઉ.
છંડણિય દુવર્ધ ધુવએહિ જડિય, અડમુહુણુ સમપ્પિય પદ્ડિય.
જય જુયણાણુંદ જણેરિયએ, આસીસ એ સવ્વહુ કેરિયએ,
પારંભિય પુણુ હરિવંસકહા, સસમય પરસમય વિચય સહા.

આ ગ્રંથની સં. ૧૫૮૨માં લખેલી પ્રત પણુ તે પૂનાની ઉપરોક્ત
સંસ્થામાં નં. ૧૧૭૭ સન ૧૮૯૧-૯૫ની વિદ્યમાન છે તે પરથી શ્રીયુત
નાથુરામ પ્રેમીજીની મોંઘમાંથી ઉપરનાં અવતરણો લીધાં છે.

દશમી સદી.

૫૮. ધનપાલ કવિ—તેણે ‘ભવિસયત્ત કહા’ અપર નામ ‘સુય-
પંચમી કહા’ એ નામનું મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે. તે ૨૨ સંધિઓ
(પ્રકરણો)માં છે. આ કથામાં ભવિષ્યદત્ત રાજા એ નાયક છે અને તેમાં

ક્રાંતિક શુક્લ પંચમી (જ્ઞાનપંચમી)ના ફલવર્ણન ૩૫ વિષય છે. આ ગાયકવાડની ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં ૨૦ મા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ છે. કવિ પોતાનો પરિચય ટુંકમાં એ આપે છે કે તે ધક્કડ (ધાર્કટ) વણિકવંશમાં ધનશ્રી માતા અને મહેશ્વર પિતાનો પુત્ર હતો. પોતે શ્રુત-જ્ઞાનમાં સરસ્વતી દેવીનાં પુત્ર હોવાનું જણાવે છે. આ વણિક કવિની કવિતા ધવલ અને પુષ્પદંતની કવિતા જેવી છે. તેની અપભ્રંશ હેમચંદ્રના કરતાં વધારે પ્રાચીન લાગે છે. હેમચંદ્રજીમાં દેખાતી એવી વ્યાકરણની વિકૃતિ અને ૩૫ની બહુલતા તેમાં જણાય છે, એ પરથી જણાય છે કે જ્યારે આ ભાષા બોલાતી બંધ નહિ પડી હોય, ત્યારે તે સમયમાં ધનપાલે આ લખેલ હશે અને હેમચંદ્રજીના સમયમાં તે સાહિત્ય રૂપે વિદ્યમાન રહેવા ઉપરાંત વિકૃતભાષા થઇ ગઇ હશે. આથી તેના અને હેમાચાર્ય વચ્ચે ઓછામાં ઓછું બે સૈકાનું અંતર ગણી શકાય. આ ગ્રંથ ડાક્ટર હર્મન જેક્ષપીએ સને ૧૯૧૮ માં મ્યુનિચમાં રોમનલિપિમાં જર્મનભાષામાં ભૂમિકા સહિત પ્રકટ કર્યો છે ને તેમાં અપભ્રંશ સંબંધી અતિ સુંદર, મહત્વપૂર્ણ અને શોધભ્રમોથી યુક્ત વિવેચન વિસ્તારથી કર્યું છે. ત્યાર પછી સ્વ. સાક્ષર ચિમનલાલ દલાલથી સંશોધિત ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં નં. ૨૦ માં સને ૧૯૨૩ માં બહાર પડેલ છે તેમાં સ્વ. ડા. ગુણેએ જેક્ષપીનો આધાર લઈ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના અને વિવેચન અંગ્રેજીમાં કરેલ છે ને તેમાં શબ્દકોશ પણ છેવટે આપ્યો છે. અપભ્રંશનો પહેલો સંપૂર્ણ ગ્રંથ પ્રકાશમાં આજ આવ્યો.

૫૯—આમાંથી એક નમુનો લઈએ—

હુકિવિ સહુ જણણિં કિઉ ગ્રંતુ, ઉરિઉ તાય પરિવર્તિય તંતુ,
મઈ તં કણુયદીઉ પઠસિવ્વઉ, અચ્છા તામ એહુ સુહસેવઉ,
તં હિસુણિવિ પરિવર્ત્ય મંતિ, કરયલુ વયણિ દિન્તુ વિહસંતિ,
પ્રિહિં ચડિવિ જઈ તં કિર કિજ્જંઘ, વયણુવિ નઉ કરાલુ જપિજ્જંઘ,
બોલ્લોહિ પુત્ત જેમ અણુણિઉં, કિં વણિઉત્તહં મચ્ચુ ન ચાણિઉં;
સુહિયહિ હિયઉ હાહિ અપિવ્વઉ, પરિમિતું થોઉ થોઉ જયિવ્વઉ.

અથુ વિદ્યપદ વિવિદ્યપારિહિ, વયિવ કરસન્નાસંચારિહિ;
અપુણુ પકમે બંડુ સલહિવ્વહિ, અણુહો ચિતુ ચિચિતુ હહેવ્વહિ,
અપુણુ અંગ છાહિ દરિસિવ્વહિ, અણુહો તણુહિ પરામરિસિવ્વહિ,

ધતા-પરકર્ણ સુણુતુવિ છુહિ સુણુઈ, અપણુ કર્ણહો છુહિ ચલધ,

છુ કલાવધ કેણુવિ છિયચરિહિ, પરહો અંગિ પદસિવિ કલધ. ૩-૬

—જનની-માતા પાસે જઈ મંત્ર કરી-પૂછગાછ કરી ત્વરિત તાત પાસે
ગયો; (કહ્યું કે) તે કનકદ્વીપમાં મારે જવું છે-તે સુખસેવિત સ્થાન છે.
તેને આવો વિચાર કર્યો છે એવું જાણી વદનપર કરતલ મૂકી (તાત)
હસતો (ખોલ્યો). (એક કુશલ વાણીઓ-વેપારી પોતાના ધંધાના કેવા
નિયમો રાખે છે તે અત્ર ખતાવે છે.) જે કંઈ તુટિઓ-મુશ્કેલીઓ
પ્રાપ્ત થાય-કષ્ટો થાય તો એવું ખરેખર કરીએ કે (૧) વચનોમાં
કરાલ-કઠોર વદવું નહિ, (૨) હે પુત્ર ! જેમ અગ્નિની વાણિજ્યનો માર્ગ
જાણ્યો નથી તેમ ખોલજે (૩) સુહૃદ્-મિત્રને હૈયું આપીશ નહી-ગુપ્ત
વાત કરતો નહિ (૪) પરિમિત થોડું થોડું ખોલવું (૫) વિવિધ પ્રકાર-
હાથની સંજ્ઞા સંચારથી છેતરી અર્થ-પૈસો કમાવો-મેળવવો (૬) આપણા
પક્ષના માલની શ્લાઘા કરવી-વખાણુ કરવાં, અને અન્યનું ચિત્ત વિચિત્ત
કરી નાંખવું (૭) પોતાનું અંગ (પક્ષ, હકીકત) દેખાડવું નહિ, અને
અન્યના અંગને ખ્યાલમાં રાખવું-વિચારવું-તેનો પરામર્શ કરવો. (૮
પરકાર્ય સાંભળતાં છતાં ન સુણી-તે પ્રત્યે બહેરા રહી પોતાના કાજ
ચલિત ન કરવાં-સ્થિર કરવાં-દૃઢપણે વળગી રહેવું. (૯) કોઈને પોતાનું
ચરિત્ર કળાવવું-જણાવવું નહિ (રખેને કોઈ કળી જાય) અને અન્યનું
અંગ (પક્ષ-હકીકત) તેમાં પ્રવેશ કરી કળી જવું-જાણી લેવું.

આનાં વિશેષ ઉદાહરણો આ ગ્રંથ મુદ્રિત થયેલ છે એટલે તેમાંથી
જોઈ શકાશે તેથી અત્ર આપ્યાં નથી.

૬૦—મહાકવિ ધવલ-પણુ દશમી સદીમાં થયો જણાય છે.
નિર્ણિત સમય બરાબર કહી શકાતો નથી પરંતુ દશમી સદીથી આગળ
તેનો સમય લાવી શકાશે નહિ એમ તો જણાય છે. તેણે ૧૨૨ સંધિમાં

—અધ્યાયમાં અને ૧૮૦૦૦ શ્લોકમાં ‘હરિવંશ પુરાણ’ રચેલો કારંભ બંડારમાં જન્માયો છે, તેમાં ‘મહાવીર’ અને ‘નેમિનાથ’ તીર્થકરોનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે. મહાભારતની કથા પણ તેમાં છે.

૬૧—આની ભાષાનો પણ થોડો નમુનો લખ્યો. કવિ કુંડગ્રામ (મહાવીરના જન્મગ્રામ)નું વર્ણન કરે છે કે:—

જંબૂદીવહિં સોહણુ અસેસુ, ધ્રુવ ભારતખેતિણું સુરણિવેસુ,
ધરહરિહિં સરિહિં સુરઉવવણેહિં, આસિહિ મહિસિહિ પદ ગોહણેહિ. ૧
ગામિહિ ગોઠિહિ કોટિહિ પૂરેહિં, વહુ વિહસાયહિ કમલાયરેહિં;
સુપસિદ્ધ ઉવણિ વિદેહ દેસુ, ભય રહિઉ પસિદ્ધ ઉચિરવિસેસુ. ૨
તહિં કુંડ મહાપુરે ભુવણુ સાર, ઉત્તંત્ર મણીહર તહો પપાર;
દૂરહો દીસઈ ઉર્જલઉ ભાઈ, મણિમંડિય સુરગરિ સિદ્ધરણાઈ. ૩
આધય પૂરિય શિખમલ જલેણુ, હું ધિપ્પય ધરદિણ્યર રહેણુ;
ધવલહરિહિ પવલિહિ ગયણિ લગ્નુ, પુર દીસઈ હું સુર લોય અગ્નુ. ૪
દુતિ પંચ સત્ત ભૂમીયરેહિ, જિણુ ભવણિહિ ધય દુવ્વંભ એહિ,
જાણેવિણુ વીર જિણાગમેણુ, હું હું અમસય તુદ્ધ ચમેણુ. ૫

ધતા.

બહુ ધણુ બહુ ગુણુ બહુ સુય જુતઉ,
તહિં શિવ સધ જિણુઅંખમ ભતઉ,
શિવ્ય પસાહિય તહ ભરણારિઉ,
હું સુરલોય મહિહિ અવચારિઉ. ૬

ભાવાર્થ—આ સમસ્ત જંબૂદ્વીપમાં શોભાયમાન, સુરલોકની સમાન ભારતક્ષેત્ર છે. તેમાં પર્વત, નદી, દેવોપવન, આશિષિ, મહિષી અને ગોધન, તથા ગામ, ગોઠિ, કોટ, પુર અને અનેક વિકસિત કમલાકરોથી (સુસજ્જિત) ભુવન-પ્રસિદ્ધ વિદેહ દેશ છે કે જે ભયથી રહિત અને પૂર્ણ વિખ્યાત છે. આમાં ‘કુંડ’ નામનું એક ભુવન-શ્રેષ્ઠ મોટું ‘પુર’ છે, જેના ઉંચા અને મનોહર ઉર્જલ મણિમંડિત પ્રાકાર દૂરથી સુરગરિ

(સુમેર પર્વત)ની પેઠે ભાસમાન જોવામાં આવે છે. (આ પુર)ની ખાખ્યો નિર્મલ જલથી ભરેલી છે.

—ગગનચુંબી ધવલ પ્રાવાલોથી આ પુર એવું દેખાય છે કે જાણે તે સુરલોકનો માર્ગ હોય નહિ. જે જે પાંચ પાંચ સાત સાત ભૂમિ (ખંડ) વાળાં જિનમંદિરોની ઉડતી ધ્વજઓથી જાણે તે નગર વીર જિનેશ્વરનું આગમન થવાનું જાણીને અત્યંત હર્ષિત અને સંતુષ્ટ બની રહ્યું હતું.

—આ નગરમાં બહુ ધન, બહુ ગુણ, બહુ શ્રુતથી યુક્ત, જિનવચનનાં ભક્ત, નિત્ય પ્રસન્નચિત્ત નર નારીઓ નિવાસ કરે છે, જાણે તેઓ સુરલોકથી ભૂમિપર ઉતરી આવ્યાં છે.

૬૨—કવિના ગુરુનું નામ અંબસેન હતું અને સુર નામના વિપ્રનો તે પુત્ર હતો. તેનું નામ દરેક સંધિની છેલ્લી કડીમાં તેમજ અંથની પ્રસ્તાવનામાં આવે છે, કે જ્યાં બીજા અંથકારો અને તેમની કૃતિનો ઉલ્લેખ મળે છે:—જેમકે ધીરસેન, સમત્તન્નુત (પ્રમાણ પરના એક અંથનો કર્તા), દેવનંદિ (જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણનો કર્તા) વજ્રસૂરિ (નય પરના એક અંથનો કર્તા), મહસેન (સુલોચના ચરિતનો કર્તા), રવિશેષ (પદ્મ-ચરિતનો કર્તા), જિનસેન (હરિવંશ પુરાણનો કર્તા) જડિલમુનિ, [વરાંગ ચરિતનો કર્તા], દિનકરસેન (અનંગ ચરિતનો કર્તા), પદ્મસેન, અધ-સેન (અમિજરાહમાનો કર્તા), ધનદત્ત (ચંદ્રપ્રભા ચરિતનો કર્તા), વિધ્યસેન (ધણાં ચરિતનો કર્તા), સિંહનંદિ (અનુપ્રેક્ષાનો કર્તા), સિદ્ધસેન (કે જાણે આગમ ગાયુ' ને ભવિષ્યવિનોદ સારી રીતે પ્રકાશ્યું), રામનંદિ (ધણી કથાઓનો કર્તા), આસગ (વીર ચરિતનો કર્તા), ગોવિંદ (સનતકુમાર ચરિતનો કર્તા), શાલિભદ્ર (જીવ ઉદ્ધોતનો કર્તા), ચૌમુહ (પદ્મ ચરિતનો કર્તા) અને દોષ. આ પૈકી ધણા અંથકારો અને અંથો સંબંધી કંઈ જાણ્યું નથી. જેના અંથો બહાર આવ્યા જણાય છે તે સર્વ ઇ. સ. ૧૦ મી સદીમાં યા પહેલાં વિદ્યમાન જણાયા છે. જૈનોએ લોકભાષા પર કેટલો પ્રેમ અને ભક્તિભાવ બતાવ્યો છે તે આ પરથી જણાઈ આવે છે.

આ પૈકી સૌથી પાછળ થયેલ વીરચરિત્રનો કર્તા આસગ છે કે જે તે ચરિત્રની કેટલીક પ્રતોપરથી ૯૧૦ ના વર્ષમાં થયેલો દેખાય છે. જે તે વર્ષને વિક્રમ સંવત્ ગણીએ તો ૮૫૩ ઇ. સ. તે અંશકારનો સમય ગણાય. પણ એ વાત આશ્ચર્યજનક લાગે છે કે ધવલે આદિપુરાણના પ્રસિદ્ધ કર્તા જિનસેન કે જેનો ઉલ્લેખ પુષ્પદંત કરે છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. ધવલ પુષ્પદંતનો પણ ઉલ્લેખ કરતો નથી તેમ પુષ્પદંત ધવલનો કરતો નથી. જે કે બંને ધણા સારા કવિઓ છે. તેથી એ સંભવિત છે કે તેઓ નજીકના સહયોગી હોય. આથી આ કવિને વહેલામાં વહેલા દશામાં સૈકામાં મૂક્યો છે. તે મોડામાં મોડા અગ્યારમી સદીમાં થયો હોય.

પ્રકરણ બીજું.

અગીઆરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩. સંજમમંજરી સ્વેતામ્બરાચાર્ય મહેશ્વરસૂરિકૃત છે તેમાં ૩૫ દોહા છંદ છે તે અપભ્રંશમાંજ છે. આ મૂળમાં તેના સંસ્કૃત અનુવાદ સહિત ડૉ. ગુણેએ ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટના 'એનલ્સ' માં સને ૧૯૧૬-૨૦ માં વૉ. ૧ ભાગ ૨૦માં પૃ. ૧૫૭-૧૬૬ ઉપર કંઇક વિવેચન સહિત આપેલ છે. તે ૧૧મી સદીમાં થઇ ગયેલ હશે, કારણકે એક મહેશ્વરકૃત પંચમી કહા (કે જે પણ અપભ્રંશમાં હોવી જોઇએ)ની પ્રત સં. ૧૧૦૯ માં લખાયેલી જેસલમેર ભંડારમાં છે તે મહેશ્વર કૃત આ કૃતિ પણ હોઇ શકે. વળી કાલકાચાર્ય સ્થાનક કે જે એક મહેશ્વર-સૂરિકૃત છે તેની પ્રત સં. ૧૩૬૫ માં લખાયેલી મળી આવે છે.

૬૪. આ સંજમમંજરી ગાથાઓના નમુના નીચે છે:—

સંજમુ સુરસથિહિં ધુઅહ, સંજમુ મોકખદુવાર,
જેહિ ન સંજમુ મણિ ધરિહ, તહ દુતાર સંસાર.

સંજમભાર ધુરંધરહ, સદુચ્છલિહિ ન જાહ,

નિઅ જલુણી જુવવણુ હરણુ, જમ્મુ નિરતથહ તાહ.

૩

સંયમઃ સુરસાર્થઃ શ્રુતઃ સંયમો મોક્ષદ્વારમ્ ।

યૈર્ન સંયમો મનિ ધૃતઃ તેષાં દુસ્તરઃ સંસારઃ ॥

સંયમભારધુરંધરસ્ય શબ્દઃ ઉચ્ચલિતો ન યસ્ય

નિજજનનીયૌવનહરણં જન્મ નિરર્થકં તસ્ય ॥

—સંયમના સુરસવાળા અર્થ સાંભળ્યા છે. સંયમ મોક્ષદ્વાર છે. જો સંયમ મનમાં ધર્યો નથી તેનો સંસાર દુસ્તર છે.

—જે સંયમરૂપી ભાર ધરવા ધુરંધર છે તેનો શબ્દ જો સુચિત્તે— અહણુ કર્યો નથી તેનો પોતાની માતાના જોખનને હરણુ કરનારો જન્મ નિરર્થક ગયો.

૬૫—આ ઉપર હિમહંસસૂરિના શિષ્યની કરેલી ટીકા છે તે પશ્ચુ અપભ્રંશના માટે ઉપયોગી છે. તેની પ્રત સં. ૧૫૦૫ ની મળે છે તેથી તે ટીકાકાર તેની પહેલાં અવશ્ય હોવો જોઈએ. તેમાં અપભ્રંશ અવતરણો ધણું છે અને કેટલાંક તો લાંબાં છે. નાનાં સુભાષિતરૂપે છે કે જે ટીકાકારના સમયમાં બહુ સામાન્યરીતે વપરાતાં હોવાં જોઈએ. દાખલા તરીકે:—

દિઠ્ઠઈ જો ન વિ આલવઈ, કુસલ ન પુચ્છઈ વત

તાસુ તણુઈ ન વિ જાછઈ, રે હયડા નીસત.

રાસહુ કંધિ ચડાવિયઈ, લખ્ખઈ લત સહસ્સ,

આપહણુ કરિ કમ્મડાં, હિયા વિસૂરહિ કરસ.

મરણુ તિ મિહઈ બપ્પડા, ધમ્મિ જિ મુક્કા રકે,

સુકિઅ સુસંચિઅ જોહિ પર, તે તિણિવાર નિસંક.

૬૬—એક નગર અને તેનાં ઉપનગરો-પરાંઓનું વર્ણન તે ટીકામાં આ પ્રમાણે છે:—

અહિરામારામવણાઉલાઈ, સુરસુરહિસમાણ્ય ગોઊલાઈ,
 જહિં સયવર બાવીસઈ વરાઈ, વણસિરીઅ રમણિ કેલીહરાઈ.
 મયમત્તય મયગલ ગુલગુલંત, વરતરલતુરય ધપમપધપંત,
 જહિં રહવર ધોરણિ ધડહડંત, ફરફારક પાઈક ધમધમંત.
 જહિં ફૂવ મણોહર સરવરાઈ, નરનારીજણુ-ધણુ-સુંદરાઈ,
 રમણીઅરમણિ જણુ અચ્છરાઈ, જહિં વહઈ સરિઅ કિરિજલહરાઈ.
 જહિં વસહિં લોય અદ્દારહવન, જહિં પહણુ-બહતારિ-નવરન,
 જહિં પવરચહુદ્ધં મનવહુદ્, જલથલદીવંતરસત્યધદ્,
 જહિં નાગર-સાગર-કિરિનિવાસ, જહિં લીલ કરઈ લીલાવિલાસ,
 જહિં સુંદરમંદિર-દેહુરાઈ, જણુ સિચ્છઈ લચ્છીહર-ધરાઈ.

૬૭. આ પ્રતના ૧૦૬ (૨) પાનાં પર તક્ષશિલાના રાજા નામે ત્રિવિક્રમની કથા આવે છે તે ત્રણ પાનાં સુધી લખાય છે અને તે જિનનમસ્કારના ફલ પર કથારૂપે છે. તે કથાની શરૂઆત રસિક હોવાથી અત્ર આપી છે:—

અતિ નામિણુ નયર તખસિલ । પડિ-વકખ-વછયલસિલમણિ-
 સિલોહ-સહ-બદ્ધસુરહર, હરિણચ્છહરિણુંકમુહમહિલચક્રચંકમણુમણુહર ।

ધણુકણુ કંચન-રયણુ-નિહિ, સુરપુરસરિસાયાર,
 સેસુદણુવાલિ કિં ડિયહ, પરિરંભિવિ પાયાર.

તહિં તિવિક્રમુ ૨ અતિ નરનાહુ । તિઅલોઅવિકખાહિ ।
 જસિ દલિય-સયલ-બલિરાયવિક્રમુ સરપંકયસંગહિય મંખનાવઈ
 તિવિક્રમુ ।

તાસુ મંગલદેવિ પિય, કોમલકમલપયચ્છિ,
 રવિ વિણિજિજય રધરમણિ, કણુચચ્છવિ નં લચ્છિ.

૬૮—‘રાસહુ કધિ ચક્રાવિયઈ’ વગેરે તેમ ‘દિવસિ પહિલ્લઈ પાહુણુ
 સોનાસમુ વીક્રાઈ’,—આની જેવાં અપભ્રંશ અવતરણો છૂટાં સુભાષિત
 ગાથાઓ જેવાં લાગે છે તે તે રચનારના સમયમાં પ્રચલિત હોવાં

જેમએ તેમજ તે એમ પણ બતાવે છે કે અપભ્રંશનું સાહિત્ય કે જેમાંથી વિશેષ પ્રમાણમાં તે લીધાં છે તે ધણું સમૃદ્ધ હોવું જોઈએ. આ વાતની ખાત્રી આ લાંબી કથા અપભ્રંશમાં છે તે પણ આપે છે.

૬૯. પ્રસિદ્ધ જૈનગ્રાંથાણુ પંડિત ધનપાલ માલવપતિ મુંજ અને ભોજની વિકૃત્ સભામાં અગ્રણી હતા. તેમણે સં. ૧૦૨૬ માં પાંચ-લક્ષી નામમાલા નામનો પ્રાકૃત કોષ, અને પ્રસિદ્ધ જૈનકથા તિલકમંજરી ભોજના રાજ્યમાં રચી છે.

૭૦. ધનપાલનું સત્યપુર મંડન મહાવીરેત્સાહુ નામનું એક ૧૫ ગાથાનું નાનું સ્તોત્ર અપભ્રંશમાં છે; આ ધનપાલ ઉપરોક્ત ધનપાલ હોય તો તેનો સમય અગ્ગારમ્ભી શતાબ્દિ છે:—

રખિ સામિ પસરંતુ મોહુ નેહુકુય તોડહિ;

સુમ્મદંસણિ નાણુ ચરણુ ભડુ કોહુ વિહોડહિ,

કરિ પસાઉ સમ્યઉરિ વીર જઇ તુહું મણિ ભાવઇ,

તઇ તુકુઇ ધણુપાણુ જાઉ જહિ ગયઉ ન આવઇ.

૧૫

[આ ઉત્સાહની પ્રત સં. ૧૩૫૦ માં લખેલી પાટણના શેઠ હાલાભાઈના લંડારમાં છે, તે પ્રતમાં સોમનાથ વગેરેના નાશની વાત પણ છે. મહમદ ગીઝનીની સોમનાથપર ચડાઈ સં. ૧૦૮૦ માં થઈ, સં. ૧૦૬૬ પછી ભોજરાજ ગાદીપર આવ્યા; એટલે તે વખતે ધનપાલ કવિ વિદ્યમાન હતા. વળી વિશેષમાં પ્રભાવક ચરિતમાં જણાવ્યું છે કે તેણે 'દેવનિમ્મલ'થી શરૂ થતી સાચોર (સત્યપુર) મહાવીર જિનસ્તુતિ રચી હતી—એટલે સાચોરમાં તે ગયેલ હતો એમ જણાય છે. આ પરથી સહીસલામતીથી માની શકાય તેમ છે કે આ ઉત્સાહ પણ પોતાની પાછલી વયમાં—સોમનાથની ચડાઈના સમય આસપાસ આ ધનપાલ કવિએજ રચ્યો હતો, આ પરથી સાચોર ધણું પ્રાચીન ગામ છે અને ત્યાંની મહાવીરની મૂર્તિ—મંદિર પણ પ્રાચીન છે.]

૭૧. મહાકવિ પુષ્પદંત—અપભ્રંશ ભાષાના આ મહાકવિ માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટ વંશી નરેશ કૃષ્ણરાજ (ગીજ)ના સમયમાં થયો છે. જીજે ક્યાંકથી આવી તેણે રાજના મંત્રી હરતને ત્યાં આશ્રય લીધો અને

તેના કહેવાથી એક 'મહાપુરાણ'—'તિસદ્ધિ મહાપુરિસ ગુણાલંકાર'ની રચના કરી. આ ગ્રંથ તેરહજાર શ્લોક પ્રમાણ છે અને ૧૦૨ સંધિમાં—પરિચ્છેદોમાં સમાપ્ત થયો છે. તેને બે ભાગ 'આદિપુરાણ'ને ઉત્તરપુરાણ'માં વિભક્ત કર્યો છે. તેમાં જિનસેન અને ગુણભદ્રનાં તે નામનાં સંસ્કૃત ગ્રંથો છે તેમાં જે વિષય છે તેજ વિષય છે—તેમાં ૨૪ તીર્થ-કરો અને અન્ય મહાપુરુષોનાં જીવન વર્ણવ્યાં છે. તેની રચના શક સં. ૮૮૭ (વિ. સં. ૧૦૨૨)માં આષાઢ શુક્લ દશમી દિને (૧૧ મી જુન ૯૬૫ રવિવારે) સમાપ્ત થઈ હતી. તેના પછી રચાયેલાં આ કવિનાં બે બીજાં નાનાં નાનાં કાવ્યો અનુક્રમે ચાર અને નવ સંધિનાં મળ્યાં છે તેનાં નામ 'યશોધર ચરિત્ર' અને 'નાગકુમાર ચરિત્ર' છે. તેની રચના કવિએ ભરતમંત્રીના પુત્ર 'નન્ન'ના કહેવાથી તેનાજ ઘરમાં રહીને કરી છે. કવિએ પોતાના સર્વ ગ્રંથોમાં ભરત અને નન્નની પ્રશંસાનાં ધણાં ગીત ગાયાં છે. 'મહાપુરાણ' અને 'યશોધર ચરિત્ર'નો પરિગ્રહ શ્રીયુત નાથુરામજી પ્રેમીએ પોતાના એક વિદ્વાતપૂર્ણ લેખ દ્વારા કરાવ્યો છે અને તેમાં કંઈ અવરતણો પણ મૂક્યાં છે. (જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૨ અંક ૧.)

૭૨. તે પૈકી થોડાં અત્ર લખ્યે: 'મહાપુરાણ'માંથી.

ધતા.

ધણુ તણુસમુ મજ્જુ જુ તં મહણુ જુહુ જિહારિમુ ઇચ્છમિ,
 દેવી સુઅ સુદણિહિ તેણુ હર્વ જિલએ તુહારએ અચ્છમિ. ૨૦
 મહુ સમયાગમે જાય હેં લલિય હેં, બોલ્લલ કોઇલ અંગય કલિયહેં,
 કાણુએ અચરીક રણુરંદધ, કોર કિણુ હરિસેણુ વિસદ્ધ. ૨૧
 મજ્જુ કષ્ટાણુ જિણુપય ભત્તિ હેં, પસરધ જુહુ જિય જીવિય વિત્તિ હેં,
 વિમલ ગુણા હરણુકિય દેહક, એહ ભરહ જિસણુક પઇ નેહક. ૨૨
 કમલગધે વિપ્પઈ સારગે, જુહુ સાવૂરેં જીસારગેં;
 ગમણુલીલ જા ક્યસારગેં, સા કિં જાસિજ્જધ સારગે. ૨૩

વર્ણિયસર્ગીયુક્તસણ વસણે, સુકષ્મ કિતિ કિં હમમ્મ પિસુણે;

કહમિ કવુ વમ્મહ સંહારણ, અનિયપુરાણ ભવણ્ણવતારણ. ૨૪

—(કવિ, મંત્રી ભરતને કહે છે) હું ધનને તરણાસમું ગણું છું અને તેના ગ્રહણને ધૃષ્ટતા નથી. હું અકૃત્રિમ ધર્માતુરાગ—અકારણ પ્રેમ (ણિકારિમ) ધૃષ્ટું છું; તેટલા માટે (હે) દેવીસુત શ્રુતનિધિ (ભરત!) તમારા મહેલમાં રહું છું.

—મધુ-વસંતનું આગમન થતાં આંખામાં લલિત મહોરકલિકા આવે છે, ત્યારે કોયલ બોલે છે, અને કાનન-વનમાં ભમરા ગુંગરવ કરે છે, ત્યારે કાર-પોપટ (એવો હું) હર્ષથી શું બોલવા નથી લાગતો? નિન-ચરણ પ્રત્યેની ભક્તિથીજ મારી કવિતા પ્રસરે છે—સ્તુરાયમાન થાય છે, નહિ કે નિજ જીવિત-વૃત્તિ-આજીવિકાના ખ્યાલથી. હે વિમલ ગુણા-ભરણથી જનો દેહ અંકિત થયેલો છે એવા ભરત ! હવે મારી આ રચના સાંભળ.

—કમલોની સુગંધ ભ્રમર ગ્રહે છે, નહિ કે નિઃસાર અંગ વાળાં એવાં દેડકાં; હાથી-હંસની જે ગતિની લીલા હોય છે, તેવી ચાલથી શું હરણું ચાલી-નાસી શકશે?—આજ રીતે જેઓને સજ્જનો પર દૂષણો મૂકવાની ટેવ પડી ગઇ છે એવા પિશુન-દુર્જન શું સુકવિઓની કીર્તિને હણી શકશે? (હવે હું) મનમથને સંહારનારા (અને) ભવ સમુદ્રને તારનારા અનિતપુરાણ (નામના) કાવ્યને કહું છું.

૭૩—યશોધર ચરિતમાંનો વિષય અને તેના સમકાલીન સોમદેવે સં. ૧૦૧૬ માં રચેલા યશસ્તિલક ચંપુનો વિષય—બંને સરખા છે. તેને પોતે ‘નમના કર્ણોના આભરણ’ ૩૫ જણાવેલ છે.

તિહુયણ સિરિકંતહો અપસયવંત હે અરહંતો વમ્મહહો,
પણુવિવિ પરમેઠ્ઠિહિં પવિમલદિઠ્ઠિહિં ચરણ જીયણુ સુસયમહહો—મુવકં.
કુંડિલ ગુતાણુહ દિણુયરાસુ, વલ્લહનરિદ ધર મહયરાસુ;
જીણુહ મંદિરણિ વસંતુ સંતુ, અહિમાણુમેર કષ પુપ્પયંતુ.

ચિંતધ હો વણુ નારી કહાએ, પઞ્જીતક કય દુઃખયપહાએ;
કય ધમ્મણિવહો કાવિ કહવિં, કહિયાઈ જામ સિવ સોડખલહમિ.

૭૪—હવે નાગકુમાર ચરિત્ર કે જેની પ્રતિ માત્ર કારંજા
ભંડારમાં મળે છે તે લખ્યે:—

છંદ ચોપઈ

ગૌતમ ગણુહર એ વંસિદુંડ, સુરિ પરંપરાએ ઉવધદુંવ;
જ્ઞાયકુમાર ચરિતુ પયાસિઉ, ધય સિરિ પંચમિદલ મધ બાસિઉ. ૧
સો જુદુંડ જે પદમ પઢાવધ, સો જુદુંડ જે લિહમ લિહાવધ,
સો જુદુંડ જે વિવરિ વિદાવધ, સો જુદુંડ જે ભાવેં ભાવધ. ૨
જુદુંડ સમ્મધ સાસણુ સમ્મધ, જુદુંડ પયસુહુ જુદુંડ જુરવધ,
ચિંતિઉ ચિંતિઉ વરિસ ઉપાઉસુ, જુદુંડ જુણુ હોઉ દીહાઉસુ. ૩
જુણુ હો સંભવંતુ સુપવિતહ, જિમ્મલ દંસણુ જુણુ ચરિતઈ;
જુણુ હોઉ ઉપ્પંચ કલ્લાણુઈ, રાય સોય ખય કરણુ વિહાણુઈ. ૪

—ગૌતમ ગણુધરના વંશમાં સુરિ પરંપરામાં ઉપદિષ્ટ આ ના-
ગકુમાર ચરિત્ર મેં પ્રકાશિત કર્યું અને શ્રી પંચમી ફલનું વર્ણન કર્યું.
જે આને શીખે શીખાવે તેને આનંદ રહે, જે લખે કે લખાવે તેને
આનંદ રહે, જે આનું વિવરણ કરે યા કરાવે તેને પણ આનંદ હો.
૪ સંમતિ એટલે મહાવીરનું શાસન (શુદ્ધ શ્રદ્ધાનું શાસન-વીરશાસન)
સમ્યક્ પ્રકારે આનંદવાન હો, પ્રગ્ળને આનંદ હો અને નરપતિને

---

૪ સંમતિ-સન્મતિ એ મહાવીરનું બીજું નામ હતું. જુઓ ધનંજયકૃત
નામમાલા.

સન્મતિ મહંતિવીરો મહાવીરોઽન્યકાશયપઃ ॥૧૧૨॥

નાથાન્વયો વર્દમાનો યતીર્થમિહ સાંપ્રતમ્ ।

—(હવે ૨૪ મા બિનેન્દ્રનાં નામ કહે છે:—સન્મતિ, મહંતિવીર, મ-
હાવીર, અંત્યકારણ, નાથાન્વય, વર્ધમાન, કે જેમનું તીર્થ-શાસન હાલમાં
પ્રવર્તે છે.

આનંદ હો. ચિંતવતાં ચિંતવતાં (એક) વર્ષ વીતી મયું (!) નન્ન દીર્ઘા-
યુષ્ય થાઓ અને આનંદ કરો. નન્નને સુપવિત્ર અને નિર્મલ ‘દર્શન’,
‘જ્ઞાન’ અને ‘ચારિત્ર’ (જેનોના રતનત્રય) ઉપન્ન હો. નન્નને સર્વ રોગ-
શોક-ક્ષય-કારી પંચ કલ્યાણ હો.

કવિએ પોતાનો ટુંક પરિચય કરાવ્યો છે તે જોઈએ.

સિવભક્તાઈમિ જિજ્ઞુ સણ્યાસે, વેવિ મયાઇ દુરિયા ધિણ્યાસે,
બંભણાઇ કાસવ રિસિ ગોત્તઇ, ગુર વયણામય પૂરિય સોતઇ. ૧
મુદ્દા એવી કેસવ છામઇ, મહુ પિયરાઈ હોતુ સુહ ધામઈ,.....

—હું શિવભક્તિ.....કાસ્યપ ગોત્રીય બ્રાહ્મણ હતો. જૈન
ગુરનાં વચનામૃતથી મારાં શ્રાત્રો પૂરાયાં, ત્યારે હું જૈનભક્ત થઇ ગયો.
મુઘાદેવી અને કેશવ(મદ્) નામના મારાં માતપિતા સુખનાં ધામ બનો.

૭૫—તેનાં ‘પુરાણો’માંથી વિશેષ હકીકત મળે છે તે એ છે કે
મેવારિ (મેલપાટી અથવા માન્યખેટ)ની વાડીમાં લાંબા પ્રવાસથી શ્રમિત
થઇને અને પોતાને થયેલ અપમાનથી ખિન્ન થઇ પોતે થાક લે છે.
તે નગરના એ જનો તેને લઇ રાજ્ય શુભતુંગદેવ (વલ્લભરાય)ના મંત્રી
ભરત સાથે ઓળખાણ કરાવે છે. ભરત પોતાના મંદિરમાં રાખી તેની
કાવ્યપ્રતિભાથી મુગ્ધ થઇ ‘મહાપુરાણ’ લખવા પ્રેરે છે. કવિ તેના આ
આશ્રયદાતાનો ઉપકાર પોતાના આ વીરરસ કાવ્યની દરેક સંધિના અંતે
તેનું નામ જોડી અને ધણે સ્થળે તેની પ્રશંસા કરી સ્વીકારે છે. તેના
પિતાનું નામ કેશવમદ્ અને માતાનું મુઘાદેવી હતું. તેનું શરીર કૃશ
અને રૂપ કુરૂપ હતું. પુરુષદંત પોતાને માટે બહુ અભિમાની હતો અને
‘અભિમાનમેરૂ’ એ નામનું ધિરૂદ પોતે ધારણ કરી વાપર્યું છે

૭૬—મેરૂ ભાગે અપભ્રંશ કાવ્યો સંધિમાં (પ્રકરણમાં) વહેંચાયા
છે તે પ્રમાણે આ કવિએ સંધિમાં પોતાના મહાપુરાણને વહેંચેલ છે.
સંધિ ૧ માં ૭ મો છંદ છે તેમાં પ્રવરસેનના સેતુમંધનો તેમજ સાથે
સાથે રામાયણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. નવમા છંદમાં કપિલ અને વ્યાસ

ઉપરાંત ઐતિહાસિક એવા ભારવી અને બાણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વળી તે અન્યત્ર રૂદ્રનો તેમજ બીજા ઘણાનો ઉલ્લેખ કરે છે. જેવા કે કલ્પ-યર (કલ્પાદ-કપિલ), ભરત (નાટ્યશાસ્ત્ર કર્તા), પતંજલિ, ભાસ, કાલિદાસ, હર્ષ, પિંગલ, અક્લંક, કુખાંડ, કૌણ, સ્વયંભૂ. આમાં કૌણ તે એજ છે કે જેનો ઉલ્લેખ હેમાચાર્ય દેશી નામમાલામાં દાખલા તરીકે ‘અવિણયવધ ઇતિ કૌણઃ,’ ૧-૧૮, ‘અન્યો એષ ઇતિ દ્રોણઃ’ ૧-૫૦ વગેરેમાં ઉલ્લેખ કરે છે તેજ છે. સ્વયંભૂ ને નાટ્યમાં પ્રતિકાર-કાદ્ય અક્લંકે એમ જણાવેલ છે કે ‘સ્વયંભૂઃ કવિઃ પદ્મહોવદ્ રામાયણ કર્તા આપ્તોસંઘીયઃ’ આ પરથી જણાય છે કે તે જૈન છે અને જેણે પ્રાકૃત છંદ પદ્મીમાં રામાયણ-પદ્યમયરિય રચેલ છે (કે જેનો અગાઉ આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ. પાના ૫૪).

૭૭—શ્રીચંદ્રમુનિ—તેનો બનાવેલો એક કથા કૌશ છે તેમાં ૫૩ સંધિ અર્થાત્ અધ્યાય છે. તેમાં લગભગ તેટલી સંખ્યામાં નાની રાચક ઉપદેશ પૂર્ણ કથાઓ કહેલી છે. કર્તાની અંધને અને પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે આ કવિએ આ ગ્રંથ ગૂજરાતની રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં મૂલરાજ નૃપતિના સમયમાં રચ્યો હતો. અણહિલપુરના ચાલુક્ય (સોલંકી) વંશમાં બે મૂલરાજ થયા—એક વિ.સં. ૯૯૮ થી ૧૦૪૩ સુધી; અને બીજો માત્ર બે વર્ષ સં. ૧૨૩૩ થી સં. ૧૨૩૫ સુધી. સંબંધિત રીતે આ કવિ મૂલરાજ પહેલાના સમયમાં થયો છે. તેની છેવટની સંસ્કૃતમાં પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે કુંદ કુંદાચાર્યના ગણની પરંપરામાં શ્રીકૃતિ શિષ્ય શ્રુતકૃતિ શિષ્ય ગુણાકર કૃતિ શિષ્ય વીરચંદ્રનો શિષ્ય હતો અને તેણે આ ગ્રંથ મૂલરાજ રાજાના ગોષ્ઠિક (સલાહકારક મંત્રી) અને અણહિલપુરના વતની પ્રાગ્વાટ સાતિના સજ્જનના પુત્ર કૃષ્ણના કુટુંબ માટે રચ્યો હતો.

૭૮—તેની ભાષા ધ્રુવલ આદિ કવિઓ જેવી છે, પરંતુ છંદ કંઈક ભિન્ન છે.

પણવેપિયણુ જિણુ સુવિસુદ્ધમર્ધ, ચિંતધ બણિ મુણિ સિરિચ્ચંદ કધ,
સંસાર અસાર સવ્વ અધિર. પિય પુત્ત મિત્ત માયાતિમિર. ૧
બણિ દીસધ બણિ પુણુ ઉસ્સરધ, સંપય પુણુ સંપહે અણુહરધ;
જ્ઞેખમાણુ ગિરિવાહિણિ વેયગગિ, લાયણુ વણુ કરસલિલ સઉ. ૨
જીવિઉ જલપુખ્ખુય ફેણુ રિહુ, હરિગ્ગલુ વરજ્જુ અવજ્જુ ગિહુ.

—વિશુદ્ધમતિ જિન (ભગવાન)ને પ્રણામ કરીને મુનિ શ્રીચંદ્ર કવિ ચિત્તમાં ભણે-ચિંતવન કરે છે કે સંસાર અસાર અને સર્વ અસ્થિર છે. પ્રિય પુત્ર મિત્ર માયાના અધિકાર સમાન છે. ક્ષણમાં દીપ્તે, વળી ક્ષણમાં ઓસરી જાય-ચાલી જાય (એવી) સંપત્તિ વળી 'સાપ'ને અનુસરતી-સરખી છે. જ્ઞેખન, ગિરિ એટલે પર્વતની વાહિની-નદીના વેગ પેડે જનાઈ છે, લાયણ વણુ-કાન્તિ હાથમાંના પાણી જેમ નાશવંત છે. જીવન જલના ખુદ્ધુદ-પરપોટાના શીણુ જેવું છે, અને ગૃહ ધત્યાહિ (?) ઇંદ્રગલ સમાન છે.

૭૯—ધુવડ અને હંસની એક કથાનો પ્રારંભ જોઈએ:—

મગહામંડલિ પય સુહય રમ્મિ, પયપાલુ રાહ પાડલિપુરમ્મિ,
તત્થેવ એડકુ કોસિઉ ઉચારિ, નિવસધ મયાવિ ગોઠરદુવારિ. ૧
સક્યાધ રાય હંસહ સમીવુ, ગઉ વિહરમાણુ સુરસરિહે દીવુ,
એડકેણુ તત્થ કય સાગએણુ, પુચ્છિઉ હંસે વયસા ગએણુ. ૨
ભો મિત્ત ! તં સિ કો કહસુ એથુ, આઉમિ પએસહો કહો કિમત્યુ,
ધયરદ્દ હો વયણુ સુણેવિ ધૂક, ભાસર્ધ હઉં ઉત્તમ કૂલ પસૂઉ. ૩
કયસાવાણુગ્ગહ વિહિ પયાસુ, આયહો વહુ ! પુહધ મંડલાસુ;
વસવત્તિ સવ્વ સામંત રાય. બહું વયણુ કરતિ કયાણુરાય. ૪
કીલાધ ભમંતઉ મહિપ સત્થ, તુમ્હઈ નિએવિ આગ્ગિમિ એથ;
ધય વયણુહિં પરિગિસિઉ મરાણુ, વિણુએણુ પયં પિઉ મર્ધવિસાણુ. ૫

—મગધમંડલ દેશમાં સુખદ અને રમ્ય પાટલિપુત્રમાં પ્રતિપાલ રાજા (હતો), ત્યાંજ (તેના) એક કોટના ગોપુર દ્વાર-દરવાજામાં એક

જાગતો અને માયાવી ધુવડ વસતો હતો. તે એક દિવસે વિહરતો વિહરતો સુરસદૃશ દ્વીપમાં રાજહંસો સમીપ આવી લાગ્યો. ત્યાં એક ઉમરે પહોંચેલા-૪૬ હંસે સ્વાગત કરીને તેને પૂછ્યું ‘હે મિત્ર! તું કોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો. આ પ્રદેશમાં શા અર્થે આવ્યો છું.’ ધૃતરાષ્ટ્ર (હંસ) નાં વચન સંભળીને ધુવડ બોલે છે ‘હું ઉત્તમ કુલમાં જન્મેલો છું. હું વિધિપુરઃસર આવક અનુમત કરી (!) હે પ્રભુ! પૃથ્વી (પુષ્પપુર!) મંડલમાંથી આવ્યો છું. સર્વસામંત અને રાજા મારા વશવર્તી છે અને હે રાજા! તેઓ મારા વચનનું બલે પ્રકારે-અનુરાગથી પાલન કરે છે. ક્રીડાતે માટે ભમતા રાજાઓ-મહિષોની સાથે હું અહીં તમારા પ્રદેશમાં આવી નીકળ્યો છું. ધુવડનાં આ વચનો સાંભળી પરિતુષ્ટ થયેલા આ વિશાલભતિ મરાલે વિનયપૂર્વક તેના પગ પકડ્યા.

ઉચારિ-જાગતો, હઉં-હં, ધુઉ-ધુવડ.

૮૧—કવિએ છંદ ગુદા જુદા વાપર્યા છે તેનાં ઉદાહરણ :—(૧) વંશસ્થ.
લહેવિ સિદ્ધિં ચ સમાહિ કારણું, સમત્ય સંસાર દુહોહવારણું
પદું જએ જં સરસં નિરંતરં, સુહં સયાતપ્કલજં અણુતારં.

(૨) દુહડહઉ નામનો છંદ.

તેણાણુ માઉ, વહિઉ પમાઉ,
સન્મત જ્યાણુ, તવ ચરણુ થાણુ,
સેણાઇ મોહ, મિછત જોહ,
ઇંદિય કસાય, પરિસહ વિસાય.
ઉવસગ્ગ આપ, નિદ્ધિવિ અરાઇ,
પાવેવિ મોકખ, સિરિ પહય દુકખ.

(૩) માલિનિ છંદ

વિવિહ-રસ-વિસાલે, જોય કોઝી હઝાલે;
લલિય-વયણુ-માલે, અત્ય-સંદોહ-સાલે.
ભુવણુ-વિદિદ-જ્યામે, સવ્વ-દોસોવસામે;
કહ ખણુ કહકોસે, સુન્દરે દિવણુ તોસે.

૮૨—સં. ૧૦૭૬માં સાગરદત્તનું બનાવેલું જંબુસ્વામિ ચરિત્ર (૨૬૯૦ અંશ) તથા તેના ઉપર દિપ્તન (૧૧૯૦ અંશ) બૃહત્ દિપ્તનિકામાં નોંધાયેલ છે.

૮૩—પદ્મકીર્તિના પાર્શ્વપુરાણમાં ૧૮ સંધિ છે તે ૩૩૨૩ શ્લોક છે. જૈનોના ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર તેમાં છે. પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે તે ચંદ્રસેનના શિષ્ય માધવસેનના શિષ્ય જિનસેનનો શિષ્ય હતો. તેના કાકાનો નિર્ણય હાલ થઈ શકે તેમ નથી. પણ તેના આ અંશની કારંભ ભંડારમાં જે પ્રત છે તેનો લખ્યા સંવત્ ૧૪૭૩ ફાલ્ગુણ વદિ ૯ બુધ છે કે જે વખતે વીરભાણુદેવ રાજ્ય કરતો હતો.

૮૪—નયનન્દિના મુદ્દર્શન ચરિતમાં ૧૨ સંધિ છે. તેમાં મુદ્દર્શનનું ચરિત્ર છે. પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે કર્તા કુંદકુંદાચાર્યગણના પદ્મનંદિના શિષ્ય વિશાખનંદિના શિષ્ય રામનંદિના શિષ્ય માણિક્યનંદિના શિષ્ય હતો અને તેણે વિ. સં. ૧૧૦૦ માં જ્યારે ભોજદેવરાજા અવંતિદેશમાં ધારાનગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે આ અંશ રચ્યો છે. તેનો આદિ ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

ૐ નમઃ સિદ્ધેભ્યઃ । જમો અરહંતાણં । જમો સિદ્ધાણં ।
જમો આચરિયાણં । જમો ઉવજ્જ્ઞાયાણં । જમો લોષ સન્નસાહુણં ।

૫૬ પંચ જુમોઝારઈ લહેવિ ગોવહુવઉ મુદસણુ,

ગઉ મોઝખહો અઝખમિતહો ચરિઉ વ અઉવગ્ગ પયાસણુ.

૮૫—આજ નયનન્દિએ કદાચ આરાધના નામનો અંશ રચ્યો હોય. તેના સંખંધમાં સ્વં સાહાર દલાલે જણાવ્યું છે કે તેના કર્તા નયનન્દિ દિગંબર છે. અંશ બે ભાગમાં—૧ લામાં ૫૬ અને બીજામાં ૫૮ સંધિ છે. પાટણ ભંડારમાં સ્વં દલાલે પોતે જોયેલી પ્રતમાં માત્ર ૩૦ અને ૨૭ સંધિઓ છે.

મુણિવર જુનનંદી સણિણ વધ્ધે પસિધ્ધે સયલવિહિણિહાણે એતથ કંવે સુમવ્વે,
અરિહ પમુહ મુત્તુ વુત્ત મારાહણાએ પમણિઉં પુહુ સંધી અઠાવણ્ણ સમેત્તિ.

૮૬. કનકામરું કરકંડુ ચરિત ૧૦ પ્રકરણ કે જ્ઞેને પરિચ્છેદ નામ આપેલ છે તેમાં છે. તેમાં ઋષિ કરકંડુનું ચરિત્ર છે. કર્તા તેમાં સિદ્ધસેન, સમન્તભદ્ર, અકલંકદેવ, સ્વયંભુ, અને પુષ્પદંતનો ઉલ્લેખ કરે છે, તે પરથી તેણે ઈ. સ. ૧૦ મી સદીમાં કે તે પછી કોઈ કાળે તેની રચના કરેલી હોવી જોઈએ.

૮૭. આનો આદિ અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

મણુ મારવિણાસણહો સિવપુરવાસહો પાવતિભિરદરદિણ્યરહો;
પરમપ્રથ લીણહો વિલયવિહીણહો સરમિ ચરણુ સિરિ જિણ્યરહો.
જય આણુવમ સિવસુહ કરણદેવ, દેવેદ-શ્ચિંદ-ણરિંદ સેવ,
જય છાણુ મહોદદિ કલિય પાર, પારાવિય સિવપહે ભવિયતાર.

* * * * *
પુણુ કહમિ પયકુ ગુણુણિયર ભરિઉ, કરકંડુ ણરિંદહો તણુઉ ચરિઉ

* * * * *
તો સિદ્ધસેણુ સુસમંતભદ્ર, અકલંકદેવ સુઅજલ સમુદ;
જય એવં સયંભુ વિલામ્બિતુ, વાએસરિધર સિરિ પુષ્પયંતુ.

* * * * *
ચિરદિવવરવંસપણુએણુ, ચંદારિસિગોતે વિમલએણુ
વધરાયઈ હુવઈ દિયંબરેણુ, સુપસિદ્ધ્યામ કણુયામરેણુ.
બુદ્ધ મંગલ એવ હો સીસએણુ, ઉપાધિ જણુમણુતોસએણુ,
આસાધયણુપરિ સંપત એણુ, જિણ્યરણુસરોરહભતએણુ.

આની સં. ૧૯૭૮ માં લખાયેલી પ્રત એલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ બવનમાં નં. ૨૮ ની છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

બારમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮. અલયદેવસુરિ બારમી સદીમાં સ. ૧૧૩૩-૩૫ લગભગ સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે જયતિહુયણુ સ્તોત્ર રચ્યું છે તે પણ અપભ્રંશમાં છે. તેમાં ૩૩ ગાથા છે.

જયતિહુયણુ વર કપ્પ રૂપ જય જિણુ ધનંતરિ;
જયતિહુયણુ કલ્લાણુ કેસ દુરિયકખરિ કેસરિ
તિહુયણુ જણુ અવિલંધિ આણુ ભુવણુતય સામિય
કુણુસુ સુહાધ જિણુસ પાસ થંભણુયપુરિદ્ધિય.

૩

* * * *

એય મહારિય જતદેવ ધહુહવણુ મહસઉ;
જં અણુલિય ગુણુ ગહણુ તુમ્હં મુણિજણુ અણિ સિદ્ધઉ.
એમ પસીય સુપાસણાહ થંભણુયપુરિદ્ધિય;
ધમિ મુણિવર સિરિ અભયદેઉ વિણુણુવધ અણિદિય.

૩૦

૮૯—સં. ૧૧૨૩ માં સાધારણના અંક સૂચિત કવિએ ૧૧ સંધિ વાળી અપભ્રંશ ભાષામાં વિલાસવધકિહી રચેલી છે તે ‘સમરાધ્યકહા’ નામની સુપ્રસિદ્ધ હરિભદ્ર સુરિની પ્રાકૃત કથામાંથી ઉધૃત કરી છે એમ તે કવિએ પોતે જણાવ્યું છે. કથાવસ્તુ જાણવા માટે સમરાધિય કથામાંનું પંચમવવર્ણન જોવું. અંધકાર પોતે કોટિકમણુ-વજ્રશાખામાં થયેલા અપભ્રંશ સુરિના સંતાન છે તે યશોભદ્ર સુરિના ગચ્છના છે એમ જણાવે છે. કવિ ‘સાધારણ’ એ નામથી પૂર્વે સુપ્રસિદ્ધ હતા. તે નામથી તેમણે અનેક જાતનાં સ્તુતિસ્તોત્રો રચેલાં હતાં. પાછળથી પોતાનું નામ સિદ્ધસેનસૂરિ એ નામથી પ્રતિષ્ઠિત થયું એ પણ તેમણે જ જણાવી દીધું છે. આ ‘અપભ્રંશ’ કથાની પ્રત જેસલમેર બંડારમાં છે. તેનું આદિ આ પ્રમાણે છે.

બહુરયણુમણાહર નિમ્મલપયહર સગુણુ સુવન્ના હિદ્ધિયઉ,
જ(ભ?)ણુ કરસ ન સોહર્ધ નયણુ મોહધ કવ્વહાર કંઠદ્ધિયઉ.

૧

પદમં પણુમેધુ(વિ?)ણુ ઉસહસામિ પુણુ અજિઉ વિવિર્ન(ણિ?)—
જિજયઉ શુણામિ,

સંભવુ ભાવેવિણુ ભવવિણાસણુ વંદિવિ અમિનંદણુ ગુણુનિધાણુ.

—જેસલમેર બંડાર સૂચી પૃ. ૧૪ પ્રસ્તા. પૃ. ૪૫

૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધરાસનો ઉલ્લેખ સં. ૧૧૭૪ માં યશોદેવ ઉપાધ્યાયના રચેલા નવતત્ત્વભાષ્ય વિવરણમાં કરેલો છે તે તે સંધિ (અપભ્રંશ કાવ્ય) બદ્ધ છે. અન્યોક્ત વિશેષવિધિ મુંકુટ સપ્તમી સન્ધિબન્ધ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસકા મ્યામવસેયઃ) આ પરથી જણાય છે કે ગૂજરાતીમાં જન્મ કાવ્યને રાસ કહે છે તેવી રીતે અપભ્રંશ તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રાસો હતો.

૯૧. સં. ૧૧૬૦માં શાલિભદ્રસૂરિના શિષ્ય વર્ધમાનસૂરિએ ઋષભચરિત્ર રચ્યું છે તેમાં કેટલોક ડોકાણે અપભ્રંશ ભાગ આવે છે.

૯૧. સદ્ગત સાક્ષર શ્રી ચિમનલાલે અપભ્રંશ સંબંધે 'સાહિત્ય' માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું છે કે:—

‘અત્યાર સુધીમાં અપભ્રંશ ભાષાનાં જે ઉદાહરણો અપાયાં છે તે હેમાચાર્યના પ્રાકૃત વ્યાકરણ તથા દ્વાત્રયમાંથી છે. કેવળ અપભ્રંશ ભાષામાં રચાયેલાં કડવાબદ્ધ કાવ્યો તથા યથો જૈન ભંડારમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં મોળુદ છે. આ ઉપરાંત ૧૦ મા, ૧૧ મા તથા ૧૨ મા શતકમાં રચાયેલાં પ્રાકૃત કાવ્યોમાં પણ અપભ્રંશમાં રચાયેલો કેટલોક ભાગ મालુમ પડે છે. હેમાચાર્યના ગુરૂ કેવચંદ્રે સં. ૧૧૬૦માં પશાન્તિનાથ ચરિત્ર નામનું ૧૬૦૦૦ શ્લોકનું કાવ્ય રચેલું છે તેમાંથી કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ નીચે આપ્યો છે.

૯૨. આ ભાગમાં શાંતિનાથના જન્મ વખતે દિશા કુમારીએ જે ઉત્સવ કર્યો હતો તેનું વર્ણન છે:—

૫ આ કાવ્યના પ્રારંભમાં પ્રાચીન કવિઓને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા હોય છે તે પ્રમાણે દેવચંદ્રસૂરિ ગૌતમ સ્વામિ, સવાલક્ષ્મપ્રમાણુ વસુદેવ કથા (વસુદેવહિંડી)ના કર્તા ભદ્રબાહુ, સમરાઈચ્ચ કલાના કર્તા હરિભદ્રસૂરિ, કુવલયમાલાના કર્તા દાક્ષિણ્ય ઇંદ્રસૂરિ તથા હજમિતિભવ પ્રપંચના કર્તા સિદ્ધસૂરિને નમસ્કાર કરે છે. વસુદેવહિંડી સંબંધાસ તથા ધર્મસેન વાચકની બનાવેલી છે, પરંતુ આમાં તે ભદ્રબાહુએ રચેલી છે. તથા તેનું પ્રમાણ સવાલક્ષ્મું છે તે વિશેષ છે.

- કવિરાયચક્રવર્તિ વદે સિરિ ઇદમ્બ્રમુણિનાહં ।
જસ્સ જલે તેલ્લમ્મિ વ વાણી સમ્વત્તચ્છ વિચ્છરમ્ ॥ ૬
- વંદમિ ભદ્રાહુ જેણુ ય અપ્પરસિયમ્બુકકાકલિયં ।
રમ્યં સમ્વાલકપ્પં ચરિયં વસુદેવરાયસ્સ ॥ ૭
- વંદે સિરિહુરિમ્મદં સૂરિં વિહિસયણા નિગ્ગયપયાવં ।
જેણુ ય કહાપમન્ધો સમ્મરાઈચ્છો વિણ્ણિમ્મવિહિ ॥
દાકિખન્નઈદ્દસૂરિં નમામિ વરવન્નભાસિયા સગુણા ।
કુવલ્લયમાલેવ્વ સુહા કુવલ્લયમાલા કહા જસ્સ ॥ ૮
- પણુમામિ સિદ્ધસૂરિં મહામતિં જેણુ સર્વજ્ઞવાણુ ।
પવ્વરકંપિ વ રમ્યં ભવરસ રુવં કહામ્મધે ॥ ૧૦
- જય જય તિહુયણુદીવપદામ્મ એ, જય જય અસેસહ માઈ એ ।
જય જય તિહુયણુસૂરવિયાઈ એ, જય જય અચ્છરિયપસામ્મ એ ॥ ૪
- મં બીહિસિ પરમેસરિ સામિણિ, જમ્મહે દિસાકુમારિ ગયગામિણિ ।
જમ્મકમ્મુ જિણુવરહ કરેસહં, અપ્પર્વં સિવપુરિપાથિ ધરેસહમ્ ॥ ૬
- અવિ ય તિહુયણુનાહહ કુચ્છિધરિ જય જય સામિણિ દેવિ ।
અમ્મહેહિં તુહ પયપંકયઈ વંદિય સિરહ નમેવિ ॥ ૭
- જય જય અપ્પરાદેવિ તુહું સંતિજિણુંદહ માએ ।
પણુમહં તુહ પયપંકયઈ સિરિતિહુયણુવિકખાએ ॥ ૮
- જય જય તિહુયણુદીવુ તઈં દંસિયસયલપમત્થુ ।
દિંતિય સામિણિ તાડિયહિ ભવિયહં મોહુ સમત્થુ ॥ ૯
- જય જય જગગિહખંભુ જિણુ દિંતિય સામિણિ લોમ્મ ।
સંજોમ્મયભવભીયજણુ સયલસુહં સંજોમ્મ ॥ ૧૦
- સયસદુરિયદ્દોલિદ્વગ્ગલાવલિજલવાહુ ।
દિંતિય તિહુયણુમાયપઇ ફેડિઉ અંગહ દાહુ ॥ ૧૧
- જય જય પડિમોહયરુ વિન્નિયપુન્નિમચ્ચેદુ ।
માય મહાસમ્મદેવિપદ્ધિ કિહિ ભવિયહ આણુંદુ ॥ ૧૨

- જય જય ભવસાયરગયણિચ્છારણવોહિત્યુ ।
દિતિય કિઉ ઉવયારુ પદ્ય લોચહ અધસુસમત્યુ ॥ ૧૬
- જય જય સામિણિ તુજા સુઉ હોસઘ તિહુયણનાહુ ।
ભવિયાણુ યણહ અસસહ વિ જે દેડેસઘ દાહુ ॥ ૨૯
- અપ્પડિબંધુ વિહંતુ જિહ ભૂ જિહ ખંતિસમગ્ગુ ।
રંગવિવજિજાઉ સંખુ જિહ પગુસિંગુ જિહ ખગ્ગુ ॥ ૩૬
- હુયવહુ જિમ્વ તવાતવયર ભારુંક વ અપમતુ ।
સીહુ જિમ્વ દુદ્ધરિસુ જિણુ સ્તરઉ જિમ્વ કરિમતુ ॥ ૩૭
- પંચવન્તવરકુસુમભર પુણુ સુર મેલિસંતિ ।
ઉપરિ છત્તતયરયણુ ચંદુલુ ધરિહિંતિ ॥ ૪૮
- ધય પરમેસરિ પુતુ તુહ હોસર ગુણુગણુરાસિ ।
તિં વંદહ પણુમંત સિર અમ્હિણિ વિઠ્ઠિયપાસિ ॥ ૫૧
- પડિવોહેવિણુ ભવિયજાણુ જગવિચ્છારિવિકિતિ ।
અંતિવિહેવિણુ તુહતણુઉ સેલેસી વરસતિ ॥ ૭૫
- દેવચંદ્રપરિવંદિયહ કિયલુ હુડકખુડ એસ ।
કો કિર સક્કઘ જિણુવરહ ભતિ કરેવિ અસેસ ॥ ૭૬
- અધપંકુસિલાસીહાસણુમિ સોહમ્મસામિ ઉવવિસઘ રમ્મિ ।
ઉચ્છંગિ ધરઘ જિણુવરેંદુ જે પાવજલણુઉલ્લવણુકંદુ ॥ ૧૦૨
- એત્થંતરિ સારી દુહખયકારી બહુવિહકુસુમગુણુવરિય ।
અચ્ચુયસુરણાહિં ભતિસણુાહિં કુસુમંજલિ નિયકરિ ધરિય ॥ ૧૦૩
- જામકુદંદમંદારસમુજ્જલયંપયપારિપાયયપિંજલ ।
કેયઘદ્દભમચકુદંસેહિય ગંધલુદ્ધુલ્લધયમોહિય ॥ ૧૦૪
- ખેતકિંકરહિં એચ્છંતરે સહસચ્છેવ ચઉસકુહચ્છંતરે ।
કણુયકલસાણુ સહસક અઠ્ઠાતરે વીયઉ રમ્પમધયાણુ પુણુ ઉત્તરે ૧૦૫
- એવન્ન સુરેંદ્રિહિં સહ સુરવિંદ્રિહિં મજ્જાણુ જિણુવર અણિંદયહ ।
કિહુ બહુવિહભતિએ નિયવિચ્છિતિએ દેવચંદ્રપરિવંદિયહમ્ ॥ ૧૧૪

જયહિ જિજ્ઞાનાહયા કમ્ભવણ્ણાહયા પણ્યસુરનાહયા સિદ્ધિગમવીહયા ।
જયહિ સુભકારયા મોહનિદારયા દુરિયસપવારયા ચત્તસંસારયા ॥ ૧૨૩
જયહિ ગયસંસયા કામભડધંસયા નીરનવહસયા ભુવનઅવયંસયા ।
જયહિ હવપાવયા કહિયવરભાવયા દુરકતણ્ણાવયા સજ્જપ્પણ્ણાવયા ॥ ૧૨૬

૯૩—આ દેવચંદ્રણ કૃત સુલસાગ્ન્યાન અપભ્રંશમાં છે તેમાં
૧૭ કડવક છે.

એહ સંધિ પુરપત્થ વસત્થિય દેવચદ્ધસૂરીહિં સમત્થિય,
ધ્મિ બહુગુણુ ભૂસિઉ જિણુસુપસંસિઉ સુલસ ચરિઉમ્મત્થિયહં.
નિસુણ્ણંત પઢંતહ ભત્તિએ સત્તણ્ણં મોડણુ મોકખત્થિયહં.

૯૪. હેમચંદ્રણના વ્યક્તરણુમાંથી તેમજ કુમારપાલ ચરિત
દ્રાશ્રય-પ્રાકૃતકાવ્યમાંથી ઘણુંક અપભ્રંશ સાહિત્ય મળી આવે છે
તેના સંબંધે હવે પછી જૂદા વિભાગ અને પ્રકરણમાં જણાવીશું.

૯૫. સસિપાલક કુલસંભવ પાર્શ્વનંદન ધાહિલના પઉમસિરિ
ચરિત્રમાં ચાર સંધિમાં પદ્મગ્રી સતીના શીલનું વર્ણન છે. આ ક્યારે
રચાયેલું છે તે જણાયલું નથી પરંતુ પાટણ બંડારની પ્રતનો સંવત્
૧૧૯૧ નો છે; તેનો આદિ ને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—
ધાહિલુ દિવ્વદિહિ કવિ જંપઈ, અહુ જણુરોલુ મુએવિણ્ણુ સંપઈ,
નિસુણ્ણહ સાહમિ કન્નરસાયણ્ણુ, ધમ્મ કહાણ્ણુ પહુગુણુ ભાયણ્ણુ.

×

×

×

×

સસિપાલક વુડ્ડ આસિ નાહુ, જસુ વિમલુ કિત્તિ જગિ ભમ્મ સાહુ,
તસુ નિમ્મલિ વંસિ સમુખવેણુ, પઉમસિરિ ચરિઉ કિઉ ધાહિલેણુ.
કવિ પાસહનંદણુ દોસબિમદ્દણુ સુરામહિં મહાસમહિં.
જિણુ ચલણ્ણહ ભત્તઉ તોયધ યોત્તઉ દિવ્વ દિદ્ધિ નિમ્મલમમહિં.

૯૬. સંદેશરાસક—આ રાસક પ્રાકૃત તથા અપભ્રંશમાં છે. તેમાં
દોહા, ગાથા, રજા, પદ્ધિકા, ચંદ્રાયણુ, અર્ધ વગેરે છંદો વાપરેલા છે.
પાશ્ચાત્ય દેશમાં એન્જી દેશમાં મીરસેણુના સંબંધીનો પુત્ર અદ્દહમાન

નામનો હતો, તેની ગીતવિષયક પ્રાકૃત કાવ્યને વિષે પ્રીતિને લીધે તેના સ્નેહથી આ વિરહિણી સંદેશ વિષયક સંદેશ રાસક રચેલું છે. તેની પ્રત પાટણ ભંડારમાં છે.

પચ્ચાએસિ પહ્ચો પુવ્વપસિધો ય મિચ્છદેસોતિય,
એહ વિસએ સંભૂઓ આરદો મીરસેણુસસ. ૩
તહ તણુઓ કુલકમલો પાધવ કંવેસુ ગીય વિસએસુ
અદહમાણુ પસિધો સન્નેહછ રાસયં રધયં. ૪

૯૭. ચર્ચરી નામની જિનવલ્લભ સૂરિની સ્તુતિ સાથે ચૈત્યવિધિ જિનદત્તસૂરિ અપભ્રંશમાં રચી છે. જિનવલ્લભનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૧૬૮ માં થયો ને તેના શિષ્ય જિનદત્તે તેના પછી થોડાં વર્ષોમાંજ આ સ્તુતિ રચી હોય તેમ અનુમાનાય છે. જિનદત્તને આચાર્યપદ સં. ૧૧૬૮ માં મળેલું અને તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૧૧ માં થયો. તેનો આદિભાગ:—

નભિવિ જિણેસર ધમ્મહ તિહુયણુ સામિયહ
પાયકમલુ સસિનિમ્મલુ સિવગય ગામિયહ,
કરિમિ જહક્રિયગુણુથુધ સિરિ જિણુવલ્લહહ
જુગપવરાગમસૂરિહિ ગુણિગણુદલ્લહહ. ૧

—ત્રિભુવનના સ્વામી, શિવગતિગામી એવા જિનેશ્વર ધર્મનાથના ચંદ્રજેવા નિર્મલ પાદકમલને નમીને યુગપ્રવર આગમાચાર્ય ગુણિગણુ-દલ્લભ એવા શ્રી જિનવલ્લભની યથાર્થિત ગુણુસ્તુતિ કરું છું.

પરિહરિ લોચપવાહુ પયટ્ટિહ વિહિવિસહ
પારતંતિ સહ જેણુ નિહોડિ કુમગસહ,
દંસિહ જેણુ દુસંધ-સુસંધહ અંતરહ,
વહમાણુજિણુતિતથહ કિયહ નિરંતરહ. ૧૦

—જેણે લોકપ્રવાહને પરિહરી-તણ પરતંત્રતા વાળા શત કુમાર્જને ટાળી વિધિમાર્ગ પ્રવર્તાઓ, જેણે નકારો સંધ અને સારો સંધ

એનું-એ વચ્ચેનું અંતર બતાવ્યું અનેવર્ષમાન-મહાવીર જિનના તીર્થને નિરંતરનું-અવિચિન્ન કર્યું.

૯૮. જિનદત્તસૂરિની બીજી બે અપભ્રંશ કૃતિઓ નામે ૨. ઉપ-દેશ (ધર્મ) રસાયન રાસમાં ૮૦ ગાથા છે અને ઓં કાલરવરૂપ કુલકમાં ૩૨ ગાથા છે. આમાંની છેલ્લી કૃતિની ત્રીજી ગાથામાં 'વિક્ર-મસ'વચ્છરિસય બારહુ હુયઈ પણુઈઉ સહુ ધરવારહ' આવા શબ્દો છે તેથી તે કૃતિ વિક્રમના તેરમા સૈકાના પ્રારંભના ૧૧ વર્ષમાં કોઈપણ વખતે બની હોવાનું અનુમાન કરી શકાય કારણ કે વિ. સં. ૧૨૧૧માં જિનદત્તસૂરિનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. છતાં આ સર્વને સામાન્ય રીતે ૧૨ મી સદીની કૃતિ તરીકે લેવામાં વિશેષ હરકત જોવું નથી.

૯૯. આ ત્રણે જિનદત્તસૂરિનાં કાવ્ય 'અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી' એ નામથી ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં પ્રકટ થનાર ગ્રંથમાં મૂકવામાં આવ્યાં છે, અને તેમાં પ્રથમનાં બે કાવ્યો પરની જિનપાલ ઉપાધ્યાય (જિનપતિસૂરિ શિષ્ય)ની સં. ૧૨૯૪ ની રચાયેલી સંક્ષિપ્ત સંસ્કૃત વૃત્તિ પણ દાખલ કરી છે. છેલ્લી કૃતિપર ઉપાધ્યાય સુરપ્રભ (જિનપતિ સૂરિ શિષ્ય)ની વિવૃત્તિ છે; સાથે એ ત્રણે કાવ્યની સંસ્કૃત છાયા તે ગ્રંથના સંપાદક પંડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધીએ કરીને મૂકી છે. તેમાં સંપાદક સાક્ષર જે પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટ મૂકવાના છે તે બહાર પડવાથી વિશેષ પ્રકાશ પડશે.

૧૦૦. વાદિદેવસૂરિ એ મહાપ્રભાવક જૈનાચાર્ય થઈ ગયા તેમણે પોતાના ગુરુ સુનિયંત્રસૂરિ (સ્વ. સં. ૧૧૭૮) ઉપર તે સમયની બોલાતી ભાષા-અપભ્રંશ ભાષામાં રચવન રચ્યું છે (મુદ્રિત-જૈન શ્વે. કો. હેરદ્વ પત્રનો ઈ. સ. ૧૯૧૭ ના સપ્ટે. થી નવે. નો ખાસ અંક પૃ. ૩૩૬-૩૩૭). તેનો આદિ અને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

નાણુ ચરણુ સંમણુ જસુ રચણુતઉ સુપહાણુ,

જયઓ સુ સુણિસુરિ ઇથુ, જગિ મોડિ અવમ્મહખાણુ.

૧

x

x

x

x

મહે પસન્ના તુહ નયણ, તહ માણ્યહ સમકાલ,
 હિયધ્મિછય સુહ સંપડહિં, અનુ છિંદહિં દુહખલ. ૨૪
 દસમ રયણિહિં સર જિમ્વ, તુહ ઉઠિહિં મુણિનાહ,
 સિરિ મુણિયંદ મુણિંદ પરમહુ ફેડધ કુગ્ગાહ. ૨૫
 આની હાલની ગૂજરાતી છાયા પં. બહેચરદાસે આ પ્રમાણે આપી છે:-
 જ્ઞાનચરણ સમ્યક્ત્વ જેનું રત્નત્રય સુપ્રધાન,
 જયો સ મુનિસુરિ અહીં જગે, માંડયો મન્મથસ્થાણુ. ૧

x   x   x   x

જ્યારે પ્રસન્ન તવ નયનો તથા મનુષ્યેને સદા કાળ,
 હૃદયધ્મિછત સુખ સાંપડે પછી છેદાય દુઃખખળ. ૨૪
 દુઃષમ રજનિમાં સ્થળ જમ તું ઉડયો મુનિનાથ,
 શ્રી મુનિચંદ્ર મુનીંદ્ર પરમ ફેડે કુઆહ. ૨૫

(૧. ચરણ—વિશુદ્ધપ્રવૃત્તિ, સમ્યક્ત્વ—શ્રદ્ધા, માંડયો—મદિતિ—મંડિય—
 મોડિય—મસળી નાંખ્યો, મન્મથસ્થાણુ—કામરૂપ ખીલો. ૨૪—સાંપડે—સંપ-
 ડહ—સંપદાને—સંપતતિ—સંપડઈ—મળે. ૨૫. દુઃષમ રજની—આ પાંચમા
 દુઃષમ નામના આરા રૂપ રાત્રી. કુઆહ—કદાચહ.]

૧૦૧. લક્ષ્મણ ગણિએ મુપાસનાહ—ચરિઅં એ નામનો પ્રાકૃત
 ગ્રંથ સંવત્ ૧૧૯૯માં માધ શુદ્ધ ૧૦ ચુરને દિને ચુર મંડલીપુરીમાં શ્રી
 કુમારપાલના રાજ્યમાં રચ્યો છે તેમાં કયાંક કયાંક અપભ્રંશમાં છંદો છે:-
 ગર્યભતિખમ્ભિખ્મન્નરોમંચયા, થુણહિ તિત્યેસરં તત્થ નચ્યંતયા,
 કેવિ મુચંતિ મંદારસુમણોહરં, ગંધવ સમિલિયસયોહ સુમણોહરં. ૨૬૮
 કેવિ મલ્લવ સજ્જતિ કમદદુરં, અચરિ ગાયંતિ સુહકંકરવ સુંદરં,
 કેવિ ઉતાલતાલાહિલં રાસયં, કુણહિં કરનચ્ચિયં અવરિ વરહાસયં. ૨૬૯
 કેવિ હરિસુહરં તિયસગલ દેદુરં, કુણહિં હયહસિયં કેવિ સુધયંધુરં,
 કેવિ ગયગાનિજયં કુણહિં મયભિંભલં, આન્નિ મુટીહિ પહરતિ

ધરણીયલં. ૨૭૦

કેવિ ક્ષાંતિ વક્ષસિ ઉક્તેયં, કેવિ કુવંતિ કંઠીરવુન્નાયથં,
કેવિ તકખણિણુ ખીરોયજલ સતિયં, કલસમુવણિંતિ તિયસા
હરિયંતિયં. ૨૭૧

—ત્યાં ગુરુભક્તિના ભરથી ઉદ્ભવિત રોનાય થયાં છે જેનાં એવા નાયતા (દેવતાઓ) તીર્થેતરને સ્તવે છે. કેટલાક (દેવો) મુગધથી વશ થઇ જ્યાં સુમનોહર ભરો ચોકબંધ ભેગા થાય છે એવા મંદાર નામના પુષ્પોનો ભર-ઢગ ફેંકે છે, કેટલાક મલ્લોની માફક કમદ્દુર ? સજ્જ થાય છે, જ્યારે ખીજ સારા કંઠરથી સુંદર ગાય છે. કેટલાક ઉંચા નીચા તાલવાળા રાસ કરે છે, ખીજ હાથના નૃત્યવાળું સુંદર હાસ્ય કરે છે, કેટલાક હર્ષથી મસ્ત બની...કરે છે, કેટલાક કણુંને બંધુર એવા ઘોડાના હણહણવાનો અવાજ કરે છે કેટલાક હાથીની ગર્જના કરે છે, ખીજ ભૂમિતલને મુડીથી મારે છે, કેટલાક.....અને કેટલાક દેવતાઓ તેજ ક્ષણે ખીરના જલવાળા કલશો ઈંદ્ર પાસે લઈ જાય છે.

૧૦૨. ખીજો નમુનો એ છે કે:—

ચક્રપ્પમ્મ.

જહિં ઉપ્પજ્જમ્મ જલણુ તં નિશ્ચિયં તા ડહમ્મ,
પાસંકિઉં કુલિંગિહિં ડહમ્મ નવા ડહમ્મ,
જસુ પુણુ કોહ સુ અપ્પઉં જણુ ડહિઉ,
હાણિ કરેમ્મ પરત્તહ જિણુવરિ ઇહ કહિઉ. ૨૭૦

રોસિણુ અપ્પભુકખાણુ જુ વિચરમ્મ અચરજણિ,
સો તેણુવિ પરિભવિયમ્મ ડજ્જમ્મ અત્તમણિ,
તો તં સો ઇહ લોમ્મવિ વધરિઉ ભણિ હણમ્મ.
આલિ જુ દિન્નમ્મ પાવુ અયાણુક ન તં ગણુમ્મ. ૨૭૧

રોસાનલિણુ પલિત્તુ મુહ્હત્તિણુ ડહમ્મ નર,
નિયમમ્મહ ભંડાર સુસંકિઉ જે સુચિર,
રોસપિસામ્મ ગહિઉ ન જુજમ્મ ન ય સુચમ્મ,
અમ્મવલ્લહ ધણુ માણુસુ વિણુ દોસિણુ મુયમ્મ. ૨૭૨

જહ કુંડલ કેકર કિરીડ વિહસણુ વિહસિહ,
 વિણુયવિહણુહ સોહ ન પાવધ નર કહવિ,
 તહ પંડિહ દાવાર તવસ્તી જઈ તહવિ,
 ન લહઈ સુગમમગ્યુ સરોસિર નર કહવિ.

૨૭૩

—જ્યાં અગ્નિ ઉપજે-ઉત્પન્ન થાય તેને પોતે રહેલાં સુધી
 બાળે, (પણ) પાસે પડેલાને (પોતાના) તણુખાથી બાળે કે ન પણ બાળે;
 જ્યારે કોઈ જોને થાય છે તે પોતાને તથા બીજાને પણ બાળીને બીજે
 સ્થળે પણ હાનિ કરે છે એમ જિનવરે કહ્યું છે.

—જે (જન) રોષથી બીજા મનુષ્યોમાં અભ્યાખ્યાન ચાડી ફેલાવે
 છે તે તે (રોષ)થી પણ પરાભવ પામે છે, (અને) પોતાના મનમાં બળે
 છે; તેથી તે આ લોકમાં પણ તેને વૈરી ગણી મારે છે. જે ખોટી રીતે
 પાપ કહેવામાં આવે છે તે અન્નણ્યો (પાપ) ગણતો નથી.

—જે ઘણા કાળ સુધી સુસંસ્કારમાં સ્થિત હોય એવો મનુષ્ય
 રોષરૂપી અગ્નિથી પ્રદીપ્ત થઈને (એક) મૂર્હતમાં નિજધર્મનો ભંડાર
 બાળી નાંખે છે. રોષરૂપી ભૂત જોને ભરાણો હોય તે ભોગવતો નથી
 તેમ સૂઝ શકતો નથી, અને અતિ ધ્યાઈ ધન મનુષ્યને વિનાદોષે છોડી
 જાય છે. જેમ કુંડલ, કેયૂર, કિરીટ (મુગટ)થી વિભૂષિત થયેલો નર,
 વિનયવિહીણો (હોયતો) કોઈ રીતે શોભા પામતો-શોભતો નથી, તેવી
 રીતે કોઈ માણસ પંડિત, દાતા, તપસ્વી હોય છતાં પણ રોષવાળો હોય
 તો સુગતિનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરતો નથી.

૧૦૩. આ કવિએ બીજાનું સુભાષિત પણ મૂક્યું છે અને તેથી
 તે તેના સમયથી પ્રાચીન હોવું જોઈએ. યતઃ ઉક્તમઃ—

અપ્રાપ્તિયઈ ઇતિ જહ દુઃખઈ, સહસા પરિણમંતિ તહ સુઃખઈ,
 પુન્વજિનયઈ ધરિવિ કો સક્કઈ, સપ્પુરિસહં ચિત્તુવિ ન ચમક્કઈ.

—જેમ દુઃખો અપ્રાપ્તિ (વણુમાગ્યાં) આવે છે, તેમ સુખો
 સહસા-એકદમ પરિણમે છે. પૂર્વોપાર્જિત કોણુ અટકાવી શકે ? સત્પુ-
 રોનું ચિત્ત છતાંય ચમકતું નથી-ચમકાર પામતું નથી-આશ્ચર્ય પામતું નથી.

તેર, ચૌદ ને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય. ૬૫

૧૦૪. આવા અપભ્રંશ ભાષામાં અમુક ભાગો પ. ૫૦, ૧૮૦, ૨૧૩, ૨૮૬, ૨૯૬, ૪૪૦ થી ૪૪૨, ૪૬૮, ૫૭૦, ૬૨૫, ૬૩૨, ૬૪૭ પર છે. જુઓ સુપાસનાહ ચરિત્ર-સંસ્કૃત છાયા કરીને સંશોધક પંડિત હરગોવિન્દલાલ અને પ્રકાશક જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા અંક ૪, ૮, ૧૨, કાશી.

પ્રકરણ ૪ થું.

તેરમી, ચૌદમી અને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫—યોગચંદ્રમુનિના રચેલા યોગસાર ગ્રંથમાં ૧૦૫ દોહા ૧ સોરઠા ને ૧ ચોપાઇ છે. તેને દોહાસાર પણ કહે છે. તેનો વિષય અધ્યાત્મોપદેશ છે. યોગચંદ્રમુનિનો સમય નિર્ણિત થયો નથી. કોઈ કહે છે કે વિક્રમની બારમી સદી અથવા વધુમાં વધુ તેરમી સદીનો પૂર્વ ભાગ સિદ્ધ થાય છે, પણ ભાષા સરલ તેથી આધુનિક ભાષાને એટલી બધી મળતી છે કે તેને તેટલો પ્રાચીન સમય આપવાનો સ્વીકાર કરવા કોઈ ખંચાય; છતાં જ્યાં સુધી તેનો સમય નિર્ણય રીતે સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી તેને અત્ર સ્થાન આપવું યોગ્ય ધાર્યું છે. (આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે. માણિક્યજ્ઞ જૈન ગ્રંથમાલા અંક ૨૧.) તેના દોહાની ભાષા આપણી હાલની દેશી ભાષાનું પૂરાણું સ્વરૂપ બતાવે છે, અને તે અપભ્રંશની સરલ ભાષા છે તેથી તેને જૂની ગૂંજરાતી કે જૂની હિંદી નિશ્ચિંતપણે આપણે કહી શકીએ. ઉદાહરણ તરીકે:—

અજર અમર ગુણગુણિલાહ, જહિ અપ્પા ચિર થાઈ,

સો કમ્મહિ જીવિ બધમહ, સંચિયપુબ્બ વિલાહ.

. ૧

—અજર અમર ગુણગુણ નિલય, જે આત્મા સ્થિર થાય.

તે કમ્મો નવિ બાંધણો, સંચિતપૂર્વ વિલાય.

એટલે કે:-અનર અમર ગુણના સમૂહનું સ્થાન (એવો) આત્મા જેનો સ્થિર થાય છે તેને તે કર્મો બાંધતા-બંધન કરતા નથી. પૂર્વનાં (જે) સંચિત (તેજ) વિલય પામે છે-નાશ પામે છે.

અપ્પ સરવહ જે રમઇ, છંડવિ સળ વવહાર,
સો સમ્માઇહી હવઇ, લહુ પાવઈ ભવપાર.

—આત્મ સ્વરૂપે જે રમે, છાંડે સહુ વ્યવહાર,
તે સમ્યગ્દષ્ટિ યતો, પામે અલ્પ ભવપાર.

(છંડવિ-છોડીને, લહુ-લહુ-થોડા સમયમાં યા થોડા પ્રયાસથી)
જહ સલિલેણુ યુ ત્રિપ્પયઇ, કમલણિ પત્ત કયાવિ,
તહ કમ્મેણુ યુ ત્રિપ્પયઇ, જઇ રઇ અપ્પ સહાવિ.

—જલથી થાય ન લિપ્ત જ્યમ, કર્મલિની પત્ર કદાપિ,
કર્મથી થાય ન લિપ્ત ત્યમ, યદિ રતિ આત્મસ્વભાવ.

ઇક ઉપજમઇ મરઇ કુવિ, દુહુ મુહુ ભુજઇ ઇકડુ,
ણુરયહ જાઇવિ ઇક જિય, તહ ણિન્વાણુહ ઇકડુ. ૪

—એકલો ઉપજે મરત એક, દુખ સુખ ભોગવે એક,
નરક જાય વળી એક જીવ, ત્યમ મુક્તિ પણ એક.

૧૦૬—આમાં સોરઠા જાંદ પણ છે.

જીવા જીવહ ભેઉં જો, જાણુઈ સો જાણિયઉ,
મોકમહકારણુ એઉ ભણુઈ, જોઇ જોઇહિ ભણિઉ.

—જીવ અને અજીવના ભેદ જે જાણે, છે તે જાણે છે (અર્થાત્ તેજ જ્ઞાની છે.) મોક્ષનું કારણુ એજ છે (એમ) યોગી (યોગચંદ્ર) કહે છે (કે જે) યોગીઓએ કહેલું છે.

ધમ્મુ યુ પઠિયા હોઇ, ધમ્મુ યુ પોચ્છા પિચ્છયઇ,
ધમ્મુ યુ મઠિય પચેસિ, ધમ્મુ યુ મુચ્છા હુચ્ચિયઇ.

—પઠ્યે ન હોયે ધર્મ, પૂછાપૂછિથી ધર્મ નવ,
મઠિ પ્રવેસ્યે ધર્મ નવ, મૂછ ભોચ્યે નવ ધર્મ છે.

(આમાં પૂછાપૂછી, મહિ (મહ), મુઝા (મુઝ) વગેરે દેશી શબ્દો છે.)

૧૦૭—આ અંથમાં એક ચોપદ પશુ છે:—

કાસુ સમાહિ કરઉ કો અંચઉ, છોપુ અછોપુ કરિવિ કો વંચઉ,
કલસહ કલહિ કેલુ સમ્માણુઉ, જહિં જહિં જેવઉ તહિં

અપ્પાણુઉ. ૨૦

—કેની સાથે સમાધિ કરું, કેને અચૂં (પૂનુ), છૂત અછૂત કરીને કેની વંચના કરું, બલા કેની સંગાથે કલહ ભોગવું; જ્યાં જ્યાં જુઓ ત્યાં આત્માજ છે.

આ દોહાસારને મળતોજ આવકાચાર નામનો અંથ છે કે જેનો ઉલ્લેખ આગળ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦૮—પ્રાયઃ આ કવિનો પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ઉત્તમ આધ્યાત્મિકઅંથ છે તે પશુ આજ પ્રકારનો છે. તે મહ પ્રમાકરની વિનતિથી રચવામાં આવ્યો હતો. તેમાં પશુ દોહા છંદનો ઉપયોગ કર્યો છે. દાખલા તરીકે:—

જઈ શિવિસંધુવિ કુઈ કરઇ, પરમપ્પંઇ અણુરાઉ,
અગિગણી જિમ કટુંગિરિ, હહઈ અસેસુવિ પાઉ.

૧૧૫.

—જો (એક) નિમિષ-ક્ષણની અર્ધા પશુ કોઇ પરમાત્મપ્રત્યે અતુરાગ કરે-રાખે, તો જેમ અગ્નિની એક કણી લાકડાનો પર્વત-મોટો ઢગ બાળી નાંખે છે તેમ તે અરોષ-સર્વ પાપ પશુ બાળી નાંખે છે.

હરિહર બ્રહ્માવિ જિણુવરવિ, મુણિવરવિંદવિ ભવ,

પરમણિ રંજણિ મણુ ધરિવિ, મુઝુ જિ ગાયહિ સવ્વ. ૧૩૪

—હે ભવો ! હરિ, હર, બ્રહ્મા પશુ (તેમજ) જિણુવરો પશુ (અને) મુનિવરના સમૂહો પશુ પરમનિરંજનમાં મન રાખી મોક્ષનેજ ધ્યાય છે.

શિદ્ધુરવયણ સુણેવિ જિય; જમ મણિ સહણુ છુ જમ,

તો લહુ ભાવહિ જાંલુ પર, જિં મણુ ઝતિ વિલાધ. ૩૧૫

—હે જીવ ! જો નિજુર વચન સાંભળી મનમાં સહન થાય નહિ તો પરબ્રહ્મને લઘુ-અલ્પ ભાવ-તેની ભાવના કર કે જેથી મન ઝટ વિલીન થાય—દ્રવીભૂત બને.

આમાં ૩૪૫ છંદ છે તેમાં ૩૪૩ દોહા છે ને છેલ્લા બે શુદ્ધ છંદમાં છે તે પૈકી—

જ તત્તં જુણુરવં પરમમુણિગણુ જિવ્ય ઝાયંતિ ચિત્તે,

જ તત્તં દેહયત્તં શિવસર્ધં ભુવણે સર્વદેહીણુ દેહે,

જ તત્તં દિવ્યદેહં તિહુવણુરુગં સિન્નઝયે સંતજીવે,

ત તત્તં જસસ સુદ્ધં દુરધં શિયમણુ પાવયે સો હિ સિદ્ધિં. ૩૩૪

૧૦૯—ઉપરનાં ઉદાહરણો મૂલ માત્ર પરથી લીધાં છે; તેના પર સંસ્કૃત છાયા કે કોઈ ટીકા ટિપ્પણી વગેરે મળતી નથી તેથી ક્યાંક ક્યાંક શબ્દો યા પદોના અર્થ સ્પષ્ટ સમજાયા નથી. વાચક પોતાની મેળે તે પર વિચાર કરી લેશે. આ થોડાં ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ થશે કે વિક્રમની નવમી સદીથી પાંચ છ સદી સુધીનું અપભ્રંશ-પ્રાકૃત સાહિત્ય, ગૂજરાતી, હિન્દી, આદિ દેશી ભાષાના મૂળનો પત્તો લગાડવામાં કેટલું ઉપયોગી છે.

૧૧૦—ઉક્ત પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે (રાય-ચંદ્ર જૈનશાસ્ત્રમાલામાં) તેમાં કર્તાનું નામ યોગીન્દ્રદેવ આપ્યું છે તેજ આ યોગચંદ્રમુનિ એવું સંભવે છે. આ કૃતિની ભાષા પણ અપભ્રંશની સારી અને ઉચ્ચ સ્થિતિ સૂચવે છે. ઉપરની અને આ કૃતિની ભાષા સાથે સાથે એક પ્રવાહમાં અખંડપણે સરલતાથી એવી વહે છે કે જાણે તત્કાલિન બોલાતી ભાષામાં રચાઈ હોય એવું જણાય છે. તેના પર ટીકા બ્રહ્મચારી દેવે સંસ્કૃતમાં રચી છે. વળી આ પરમાત્મપ્રકાશ પરથી શ્વેતાશ્વરીય ધર્મમંદિર ગણિએ ગૂજરાતીમાં તેજ નામની કૃતિ સ. ૧૭૪૨

ના કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુરુવારે મુલતાનમાં રચી પૂર્ણ કરી છે. જુઓ જૈન-ગૂર્જર કવિઓ ભાગ ખીજો.

૧૧૧—દશમી સદીમાં દોહાની રચના થતી હતી એવું માલૂમ પડે છે, પણ તે જોઇએ તેવી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા પામી નહોતી એ પણ સાથે સાથે જણાય છે.

દેવસેન આચાર્યે દર્શનસાર, નયચક્ર, ભાવસંગ્રહ, આરાધનાસાર અને તત્ત્વસાર નામના પ્રાકૃત ગ્રંથ રચેલા તે પ્રસિદ્ધ યદ્ય ચૂક્યા છે. તે પૈકી દર્શનસારની રચના વિ. સ. ૯૯૦ માં બારાનગરીના શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યાલયમાં સમાપ્ત થયાનું તેની પ્રશસ્તિપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે; તેથી આ આચાર્યનો સમય દશમી સદીમાં થવાનું નિશ્ચિત છે. ‘તેમણે નયચક્ર નામનો ગ્રંથ દોહા છંદમાં એટલે તે સમયની અપભ્રંશ-પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યો હતો પરંતુ તેના સમયમાં સમાલોચકોને તે છંદ પસંદ ન પડ્યો તેથી તેના શિષ્ય ‘માધવિઙ્ઘવલો’ તેના દોહાને ગાથાઓમાં ફેરવી નાંખ્યા—આ વાત તે ગ્રંથની જે છેલ્લી ગાથાઓ પરથી વિદિત થાય છે:—

સુણિ ઊણુ દોહરત્થં સિઞ્ઞં હસિકિણુ મુંહકરો ભણ્ઞ,
એત્થ ણુ સોહઠ અત્થો, માહાવંધેણુ તં ભણ્ઞહ.

—દોહાયદ્ધ ગ્રંથને સુણીને શીઘ્ર ‘શુભંકરે’ હસીને કહ્યું, આ (છંદ)માં અર્થ શોભતો નથી તેથી ગાથાયદ્ધ કરો.

દ્વવસહાવપયાસં દોહયંધેણુ આસિજ્ઞં દિઠ્ઠં
તં માહાવંધેણુ રમયં માધવ્વલધવલેણુ.

—સ્નેહથી આ દ્રવ્ય સ્વભાવનો પ્રકાશ (ગ્રંથ) કે જે પહેલાં દોહાયદ્ધ જોવામાં આવ્યો હતો તે માધવિઙ્ઘવલદ્વારા ગાથાયદ્ધ રચ્યો.

૧૧૨—દોહા છંદનો તે વખતે સામાન્યપણે નવો નવોજ પ્રયોગ હતો તેથી ‘શુભંકર’ મહાશયે તેને ‘પસંદ ન કર્યો. આ દોહાયદ્ધ ગ્રંથ હમણું મળતો નથી. કોણ જાણે આ જાતનાં ખીજ

કેટલાએક અંથોઆવા 'શુભંકરો'ની કૃપાથી નહીં થયા હશે.' (ગુલેરીજી ના. પ્ર. પ્ર. ભા. ૨-૩ પૃ ૨૪૧-૨૪૩).

૧૧૩. આ સર્વ અંથોથી જૂદા એક અશ્રુતપૂર્વ અંથ નામે 'આવકાચાર' દેવસેન સૂરિએ રચેલા કારંજના ભંડારમાં ઉપલબ્ધ થયો છે. આમાં લગભગ ૨૫૦ દોહામાં ગૃહસ્થ ધર્મનું વર્ણન છે, તેમાંથી અહીંથી તહીં બે ચાર દોહા લઈએ:—

જુમકારેપિણુ પંચગુર, દૂરિદલિયદુહકમ્મુ,

સંખેવે પયડખરહિ, અકખમિ સાવય ધમ્મુ. ૧.

—(જેણે) દુષ્કર્મોને દુર્દલિત કર્યાં છે (એવા) પંચ ગુરૂઓને નમસ્કાર કરી સંક્ષેપમાં પદ અને અક્ષરો દ્વારા શ્રાવક ધર્મને કહું છું—આખ્યાન કરું છું. (પિણુ-પૂર્વકાલની ક્રિયા વિભક્તિ છે અને 'કમ્મુ' તથા 'ધમ્મુ'માં 'ઉ'છે તે કર્મકારક સૂચક છે.)

*

*

*

સુણુ દંસણુ જિય ! જેણુ વિણુ, સાવય ગુણુ જીવિ હોઈ,

જહ સામગિ વિવજિજયહ, સિજઝઘ કજ્જુ ન કોઈ.

—(હો) જીવ ! ઉદ્દર્શનને સાંભળો. (તે એવું છે કે) જેના વિના

૬ જેનો પાંચ પરમ ઇષ્ટને પૂજે છે:—અહંન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુ. આને જૈન ધર્મમાં 'પંચ પરમેષ્ઠો' કહે છે. અહંન્ત એટલે ધીરંકર. સર્વ આત્મધાતી કર્મોને દૂર કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લોકોને બોધ આપી ધર્મના પ્રવર્તક. સિદ્ધ એટલે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી સાધ્વ-મુક્તિ પ્રાપ્ત કરનાર. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ કંચન કામિનીના ત્યાગી પૈરાગીના ચક્રતા ઉતરતા પ્રકાર છે.

૭ 'દર્શન' એ નામ જૈન ધર્મમાં 'શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, યકીન' ને આપેલું છે. જૈનમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા માટે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણે એકી સાથે કર્યા છે અને ત્રણને 'રત્નત્રય' કહેવામાં આવે છે. આ રત્નત્રયમાં પહેલું રત્ન 'દર્શન' છે કે જેના હોવા વગર કોઈ ધર્મવાન કહી શકાતો નથી.

આવકના ગુણ્ય હોય (થાય-ઉદ્ભવે) નહિ; (કેવી રીતે ?) જેવી રીતે (યોગ્ય) સામગ્રી છોડીને (રહિત) કોઇ કાર્ય સીઝતું-સિદ્ધ થતું નથી. ('લુવિ'માંનો 'વિ' પાદની પૂર્તિ માટે અથવા 'ન' પર જેર દેવા માટે વપરાયો છે)

x x x x

સમ્ય સયેણુ વિગણિયહ, ધમ્મુ લુ ચઢઠ મણે વિ,
દિણુયર સહ જઠ ઉગ્ગમણ, ધૂવહ અંધહ તો વિ.

—તે સત્યથી વિશેષપણે જાણીને (જાણ્યા છતાં) ધર્મ મન ઉપર ચઢતો નથી (જેવી રીતે) તે દિનકર-સૂર્ય ઉગે, તો પથ્ય ધ્રુવડ આંધળો (હોય છે.) (મન ઉપર ચઢતું-ગળે ઉતરતું, કોઇ વાત પૂરી જાણી લેવી એ અર્થમાં હાલની આપણી ભાષામાં વપરાય છે. આ વાણી વ્યવહાર અને ધૂવહ-ધ્રુવડ એ શબ્દ સર્વથા દેશી છે.)

x x x x

ખંચઘ ગુર વયણુંકુસઘ, મેલ્લિ મ દિલ્લહ તેન,
મુહ મોડહ મણુ હત્થિયહ, સંજમ ભર તર જેન.

—(કોઇ વિરક્ત પુરુષ પોતાના મનને સંબોધે છે-) ગુર વચન રૂપી અંકુશોથી ખેંચે છે, તે માટે દીલું મેલીશ-મૂકીશ માં-મન ! તું દીલું પડીશ માં. હે મનરૂપી હાથી ! સંયમ રૂપી ભરેલા તર-ઝાડ પ્રત્યે મોં ફેરવ ! (આમાં ખેંચે છે, દીલું મેલમાં-મૂક માં, મોં મોડ-ફેરવ એ આપણી દેશી ભાષાનાં શબ્દ છે.)

x x x x

એહુ ધમ્મુ જે આયરઠ, ચઢિવણુહ મહ કોઠ,
સો લુરણારી ભવ્યયણુ, સુર ધ્ય પરવહ સોઠ.

—આતું ગૂંજરાતી દોહામાં રૂપાંતર આ રીતે મૂકી શકાય:—

એહુ ધર્મ જે આયરે, ચતુર્વણુમાં કોઠ,
તે નરનારી ભવ્યજન, સુરપતિ પામે તેહ.

૧૧૪. આ આવકાચારની ભાષા જોતાં તે દશમી સદી જેટલી જૂની ન લાગે અને તેથી તેના અને નયચકના કર્તા બિન્ન બિન્ન દેવ-સેનસૂરિ હોઈ શકે, પરંતુ નયચકની છેલ્લી બે ગાથા પરથી એમ તો જણાય છે કે દેવસેનસૂરિએ દોહામાં રચના કરી હતી, અને આવકા-ચાર દોહામાં છે તો તે પણ તેમનીજ કૃતિ હોઈ શકે. તેમ હોય તો પછી દશમી સદી જેટલી જૂની ભાષા તેમાં નથી જણાતી તેનું કારણ તેની મૂળ ભાષામાં પછીથી ફેરફાર બીજા હાથે થયો હોવો જોઈ એ એમ માનવું પડે.

૧૧૫. વટગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિ શિષ્ય શ્રી ચંદ્રસૂરિશિષ્ય હરિભદ્ર-સૂરિનું નેમિનાહ ચરિત્ર સં. ૧૨૧૬ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ને દિને અણુ-હિલ્લવાડ નગરે કુમારપાલના રાજ્યમાં પ્રાકૃત અપભ્રંશ ભાષામાં ૮૦૩૨ શ્લોકમાં સંપૂર્ણ થયું છે; અને તે નવ લીટીના રઘ્વા યા વસ્તુ હંદમાં છે. તેના પહેલા ભાગમાં અરિષ્ટનેમિ અને રાજમતિના નવ પૂર્વ ભવોનું વર્ણન છે અને પછી તેનાથી નાના બીજા ભાગમાં આ તીર્થંકરનું ચરિત્ર છે કે જેમાં કૃષ્ણ અને પાંડવોનાં ચરિત્રો ઓતપ્રોત છે. આ ગ્રંથ ડૉ. જોર્જબી સંશોધિત કરી પ્રગટ કરવાના છે તેથી અપભ્રંશ ભાષા અને સાહિત્યપર અવનવો પ્રકાશ પડશે, તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છે:—

દુહ વિપયડિયકરણુ આચાર

દુહદંસિયધમ્મનિહિ દુહનમંતપયવિહવપાવણુ

દુહકમણુણુદયર દુહસુવન્નરયણુપહાવાણુ

મહ સુહુ વિયરઉ વિમલગુણુરાસિજલહિરયણિંદુ

પણુયસુરાસુરનરનિયરકયથુષ રિસહજિણિંદુ.

૧

વિશેષ માટે જુઓ જેસલમેર ભાંડાગારીય ગ્રંથાનાં સૂચિ (ગા. ઓ. સી. નં. ૨૧) પૃ. ૨૭

૧૧૬. સં. ૧૨૩૮ માં ચિદ્દરાજ સમકાલીન વાદિ દેવસૂરિના શિષ્ય રત્નપ્રભસૂરિ (રત્નાવતારિકાના કર્તા) એ ઉપદેશમાલા પર દોહલી વૃત્તિ રચી છે તેમાં કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ છે.

૧૧૭—વરદત્તનું પૈરસામિચરિત્ર દક્ષ બે સંધિનું છે ને તે દરેકમાં ૧૨ અને ૯ અનુક્રમે કડવક (કડવાં) છે. કુલ ગ્રંથામ ૩૦૦ છે તેની પ્રત પાઠ્ય તેમજ ખંભાત બંડારમાં મળે છે. તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છે:—

અહો જાણુ નિસુપણુ(ણિ)જનઉ કનુ, ધરિજનધ(હુ) વધર સામિ
મુનિવર ચરિઉ,
સાહઉ સુમણોહર ભવિયહસુંદર, જિં જિણુ રથણુ સમુદ્ધરિઉ. ૧
તુંબવતનામિ પુરવર વહાણું, અથેત્યુ ભરહિ વરગણુ નિહાણુ,
જિણુ ભવણિહિ સુંદર કિઉ પવિતુ, દેહલવિહાર મંડિઉ પવિતુ. ૨
નંદનવણુ સરિસરવરેહિં રમ્મુ, પાલહિં નર તિત્યુ જિણુંદ ધમ્મુ,
તહિં નયરિ અથિ ધણુ નાઉ સેફિ, જો હત્યુ ન ઉડ્ડ કસુ વિ હેફિ. ૩
તસુ ધણુગિરિ નામિ પહાણુ પુતુ, પુરમંડણુ અથિ સુગુણેહિં જુતુ;
સાવય વંસુખવઉ સુદ્ધ લાવઉ, નિમ્મલગુણુમદિર સમિય પાઉ. ૪
ઉવસંતમોહમોડખાલિલાસિ, અહિલાસુ ન બધધં ગેહવાસિ,
જા કાવિ વરિજનધ તાસુ વાલ, નવજોવ્વણુવરનયણુ વિસાલ. ૫
પડિસેહધ સો મુનિ જોમ નારિ, નિયજોયણુ મ અકયત્ય હારિ,
પવજન હેસુ નિવ્વિન્નકામુ, મધ સહલુ કરેવિણુ મણુયજમ્મુ. ૬
અન્નધ પમણિજનધ સુંદરી એ, નિયતાયજણુણિ ખામોયણુએ,
હઉ અવસવ સિતણિ કરિસુ એહુ, મહુ મણુધર્મુ એહુ વર વરેહુ. ૭

ધતા.

એહુ જાઈ ન વરેસધ, નવિ પરણેસધ, તો મધ માધ મરેવઉ,
એહુ નયણુસુંદર, રવપુરંદર, અવસ નાહુ કરેવઉ. ૮

x

x

x

x

અંતે—

મુનિવર વરદત્તિ, ગુણહરભત્તિ વધરસામિગણુહરચરિઉ,
સાહિજનઉ ભાવિં, મુંચહુ પાવિં, જિં તિહુયણુ નિયગુણુભરિઉ.

૧૧૮. તેરમા શતકમાં ધર્મસૂરિના શિષ્ય રત્નસૂરિ થયા તેને કોઈ રત્નસિંહસૂરિ નામ આપે છે પણ સ્વ. દલાલ તે ગુરુશિષ્યનાં નામ ધર્મપ્રભ અને રત્નપ્રભ જણાવે છે, અને તેજ યોગ્ય લાગે છે:—

૧૧૯. ‘અંતરંગ સંધિ-ધર્મપ્રભાચાર્યના શિષ્ય પંડિત રત્નપ્રભ-ની અંતરંગ સંધિના નવ અધિકારો (૯ કડવા)માં ભવ્ય અને અભવ્યના સંવાદ રૂપે તથા મોહસેના તથા જિનસેનાના યુદ્ધ રૂપે અંતરંગ રિપુ-ઓના વિજયનું વર્ણન છે. આની પાઠશ્રુતંડારમાં એક તાડપત્ર તથા ખીજી કાગળની એમ બે પ્રતો છે.’

૧૨૦. સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અહેવાલના અંથ પ્રદર્શનના છેવટના પૃ. ૬૨-૬૩ પર રત્નસિંહસૂરિ (? રત્નપ્રભ) માટે જણાવેલ છે કે:—

‘પોતાના ગુરુ ધર્મસૂરિનાં ગુણગાનનાં ૩૭ કુલક રત્નસિંહ ?’ સૂરિએ રચ્યાં છે તેમજ ખીજાં પણ કેટલાંક કુલક પોતાની ભાષા (અપભ્રંશ)માં રચ્યાં છે તે સુરત ગોપીપુરાના ચાનભંડારમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં છે. તેમાંથી થોડાંએક કુલકોની નકલ (ઉક્ત પરિષદના) પ્રદર્શનમાં મૂકી હતી. નમુનો આ પ્રમાણે:—

સિરિ સિલસૂરિ ગુરુ ગણુહરહ પયપંકય પણમેવિ
ધમ્મસૂરિ સૂરિહિ રલિયહઉ દેસણુ ગુણુ વન્નેવિ.
પરઉવયારહઈ મુલુ જગિ દેસણુ સૂરિસુ ન દાણુ,
સા ધમ્મસૂરિ તુહ વન્નિંયઈ, જિણુ જાયઈ સુહ ઝૂંણુ. ૨

x x x x

અલિઉ પયંપઈ એઉ જાણુ, કલિણુગિ વદ્દઈ લોઈ,
ધમ્મસૂરિ સન્નિહુ વર રયણુ, કયણુગુ મિલિલ કિ કોઈ. ૫
ધમ્મસૂરિ સુણિજો અમિયસમ, કન્નંજલિહિં પિએઈ,
સો છિંદિવિ ભવબંધણુઈ, સિવસોકખઈ સેવેઈ. ૬

તેરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૭૫

ધમ પઉમનાહ ગણિણા પાવત્તિરિ નિણુવરાણુ સંથવણુ,
કુમરવિહારઠિમાણાં. વિહિય મિણુ કુણુઉ કલ્લાણુ. ૧૪
જમોવિ તાણુ સહલો સંસારે બોયણાણુ તાણુ ફલ,
અણુહિલ્લવાડ નયરે રહજતા જેહિં સમ્યવિયા. ૯
અણુહિલ્લનયર ગયણુ નંદઉ ક્યરહ વિમાણુ વર જતો,
કુમર નરિંદ મયકો, સંપ્રસમુદં સુહા ચિતો.

x x x x

ખારસ સત્તત્તી (?વી)સે, સુદા સેકારસીહ ભદ્વએ,
ચંદ દિણુ સામિતુમં, સુરમંદિ મંવણું જાઉ. ૩૪

x x + x

સિરિ ધમ્મસરિપહુણો, નિમ્મલ કિત્તીધ બરિય ભુવણુસ્સ,
સીસલવે હિ કુલયં, રધયં સિરિ રયણુસૂરીહિં. ૩૨

આ કુમારપાલ રાજના સમયમાં-પાટણમાંજ કુમાર વિહાર
મંદિરમાં સં. ૧૨૨૭ માં રચાયેલ જણાય છે, નહિ કે સં. ૧૨૩૭
માં કારણુકે કુમારપાલ સં. ૧૨૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયેલ છે.

૧૨૧. મહાવીર જન્માભિષેક. ૧૮ હુંક તેના કર્તા વાદિદેવ-
સુરિના શિષ્ય રામચંદસુરિ શિષ્ય જયમંગલસુરિ છે. નમુનો:-

તારડ ડરડિકં, ફૂંગ ઢલકિકય, પુદિઅ તુદિઅ ટાલ,
ત્રાટક ત્રટકિક, રણુણુ રણુકિક, રણુણિઅ ઝણુણિઅ ઝાલ,
તા ગળિજઅ, અંબર વળિજઅ, જલનિહિ યુનિઅ નિજઝરણુઈ,
તા કાયર કવિય, કામિણિ ઝુકિય, તુદિઅ આભરણુઈ. ૧૧
તા કુમ્મ કડુકિઅ, સેસ ધડુકિઅ, ચરહારિઉ વારાહ,
સાયર ઝલહલિઆ, ગિરિ ઢલહલિઆ, હુ નરૂ નરનાહ,
દિગય ગડગડિઆ, ગિહ ખડખડિઆ, જહુ નરૂ મતંડ,
સહસકંપુ ચમકિઅ, સુરગણુ સંકિઅ, કિરપુદો બમંડ. ૧૨.

x x x x

તા નેક મંગલ વિથ કરિહુણિ વીર જણુણિ અપિહ,
તા સયલ સુરવર ઠામિ પુહતલ રંગ જગિ થિર થપિહ. ૧૭
તા વાદિઅ દેવસુરિ પાય પણુમવિ, અનહ પુણુ દેવસુરિ વંદિઅ,

x x સુંદર સુગુર રામચંદસુરિ જગિ જયહ મંગલસુરિ પુલ્લિઅ. ૧૮

૧૨૨. વાદિદેવસુરિ (જન્મ સં. ૧૧૪૩ દીક્ષા સં. ૧૧૫૨
રામચંદ્રમુનિ નામ, આચાર્યપદ સં. ૧૧૭૪ માં નામ દેવસુરિ પડ્યું. સં.
૧૧૮૧ માં દિ. કુમુદચંદ્ર આચાર્યપર સિદ્ધરાજની સમામાં જીત મેળવી,
સં. ૧૧૯૯ માં ૨૪ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું. સં. ૧૨૦૪ માં
ફલોધીમાં પાર્શ્વનાથ પ્રતિષ્ઠા. સ્વ. સં. ૧૨૨૬) આથી તેમજ જયમંગલ-
સુરિએ સં. ૧૩૧૯ માં સૂઢા પહાડપરના ચાચિગદેવના લેખની પ્રશસ્તિ
રચી તેથી આનો સમય તેરમી સદીનો અંત વિનાહરકતે મૂકી શકાય.

૧૨૩. સં. ૧૨૪૧માં સોમપ્રભાચાર્યે કુમારપાલપ્રતિષ્ઠાધ
પ્રાકૃત કાવ્ય રચ્યું છે તેમાંથી ઘણું અપભ્રંશ પ્રાપ્ત થાય છે. તેના
સંબંધમાં હવે પછી જૂદા વિભાગમાં જૂદા પ્રકરણમાં જૂદું કહીશું.

૧૨૪. મહાકવિ અમરકીર્તિ—આ મહાકવિ ચૌલુક્ય કર્ણુ (કાન્હ ?)
રાજના વખતમાં એટલે વિ. સં. તેરમી શતાબ્દીમાં વિદ્યમાન હતો.
તેણે વિ. સં. ૧૨૪૭ (૭૪)માં બાદપદ વદ ૧૪ ગુરુદિને ‘છક્રમ્ભુવ-
એસો’ નામનો ગૃહસ્થોનાં પટ્ટકર્મોના ઉપદેશ સંબંધીનો ગ્રંથ, ગૂજ-
રાતના મહાકાંઠાના પ્રદેશના ગોહલય (ગોધ્રા) નામના ગામમાં રચેલ છે.
આ ગ્રંથની રચના તેણે નાગરકુલ અને કપ્પહર (કર્ણુપુર ?) વંશના
ગુણપાલ અને ચત્રિયણિના પુત્ર મહાભવ્ય અંબવપસાય (અંબાપ્રસાદ)ની
પ્રાર્થનાથી કરી છે, અને તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે.

૧૨૫. આ કવિએ ઉક્ત અંબાપ્રસાદને પોતાના લઘુબંધુ તરીકે
ઝોળખાવેલ છે, એથી કવિ જ્ઞાતિથી નાગરબ્રાહ્મણ જણાય છે; છતાં
તે જૈન ધર્મની દીક્ષાથી દીક્ષિત થયો હતો. તે સાધુ તરીકેની અવ-
સ્થામાં માથુરસંઘ (દિગંબરી)ના ચંદ્રકીર્તિનો શિષ્ય હતો, કે જે ચંદ્ર-
કીર્તિ પં. અમિતગતિ (મુંજ-જોજના સમયમાં મચેલ)ના શિષ્ય સ્મૃતિ-
સેનના અમરસેનના શિષ્ય પં. શ્રીષેણસુરિનો શિષ્ય હતો.

૧૨૬. કવિએ ૧૪ સંધિમય પ્રાયઃ અદીહનર ગાથા પ્રમાણુ ઉપરોક્ત છકમ્બુવએસો (પટ્કર્મોપદેશ) અંથને એક મહિનામાં રચ્યો હતો. તેની છેવટની પ્રસસ્તિમાં પોતાની આ કૃતિ સાથેની આઠ કૃતિઓનાં નામ આપ્યાં છે. ૧ નેમિનાથ ચરિત્ર, ૨ મહાવીર ચરિત્ર, ૩ યશોધર ચરિત્ર (પદ્મડિયાખંધ), ૪ ધર્મચરિત્ર ટિપ્પન, ૫ સુભાષિત રત્નનિધિ (સ્વાધ્યાય-સંગ્રહ, શ્લોક વિગેરે રૂપ), ૬ ચૂડામણિ (ધર્મોપદેશ), ૭ ધ્યાનોપદેશ (ધ્યાનશિક્ષા), અને ૮ ઉક્ત છકમ્બુવએસ. આ સિવાય લોકોને આનંદ પમાડનાર સંસ્કૃત પ્રાકૃત કાવ્યો તેણે ધણાં રચ્યાં હતાં. આ ઉપરથી તેનું સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષામાં કેટલું પ્રાવીણ્ય હશે, તે આપણે કંઇક કલ્પી શકીએ તેમ છીએ.

૧૨૭. છકમ્બુવએસો અંથની સં. ૧૫૪૪ માં લખાયેલી સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવની પ્રતિ ઉપરથી હમણાં લખાવેલી એક પ્રતિ સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, વડોદરામાં છે. આ અંથ પ્રકાશિત થયો નથી, પણ પ્રકાશિત થવાની જરૂર છે. આ અંથમાં આપેલી કેટલીક કથાઓ વિ. સં. ૧૧૨૭ માં પ્રાકૃતમાં રચાયેલા વિનયચંદ કેવલચરિય (અષ્ટ-પ્રકારી પૂર્ણ વિષયક કથાઓ)ના અનુકરણ રૂપ જણાય છે, કે જેના કર્તા શ્વેતામ્બર ચંદ્રપ્રભ મહત્તર છે.

૧૨૮. આ છકમ્બુવએસો અંથનો આદિ ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:-
 અવ ગુજ્જર વિસયહો મજ્જિ દેસુ, જામેણુ મહીયડૂ વહપએસુ
 જુયરાયર વરગામહિ જિરધ્ધુ, જાણાપયારસંપઠસમિધ્ધુ
 તહિ જુયર અતિ ગોહહુય જામુ, જું સમ્મ વિચિત સુરેસ ધામુ
 પાસાયહ પંતિવ જહ સહંતિ, સરયખ્ખહોં તિસાણું વહંતિ
 ધયકિંકિણિ કલરવેહિ સરિદ્ધિ, જુ કહધ સુરહં પાસિયધ સિદ્ધિ.

*

*

*

*

તહિ આલુકવંસિણુ ય જાણુવ, પાવધ કણ્ણુજુરિંદ પહાણુઉ
 જે મજ્જુતારારિ વિહંસણુ, ભતિએ સમ્માણિયઅહંસણુ,

*

*

*

*

રિસહો જિણેસહો તહિ ચેહહર, તુંગ સહાસોહિઉ થું સસહર.

—આની ગૂજરાતી છાયા.

અથ ગૂર્જર વિષયની મધ્યે દેશ નામે મહીતઃપ્રદેશ
નાગરાકર—વર ગામે એ નિરૂધો નાનાપ્રકાર સંપદથી સમૃદ્ધ;
ત્યાં નગર છે ગોધરા નામે જાણે સ્વર્ગ વિચિત્ર સુરેશ્વર,
પ્રાસાદની પંક્તિઓ જિહાં શોભે, શરદ્બોની નૃપા (શોભા ?)ને વહે છે
ધ્વજન—કિંકિણિના કલરવોએ સ્વત્રહિ જાણે કહે છે સુરોની પાસે સિદ્ધિ.

* * * *

ત્યાં ચૈલુક્યવંશનો જાણો પાસે કણ્ઠ (કાન્ઠ ? કર્ણ) નરેન્દ્ર પ્રધાન,
જે આઘ્યાબ્યંતરારિ—વિધ્વંસન ભક્તિએ સન્માને છાએ દર્શન

* * * *

અપભ જિનેશનું ત્યાં ચૈત્યગૃહ તુંગ સભા શોભતો જાણે ચન્દ્ર.

૧૨૯. આ ગ્રંથના અંતનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

અંધવપસાએ ચન્ધિચણિપુત્રે ગિહત્યચ્છ્રમ્મપવિતિપવિતે
ગુણુપાલહો સુએણ વિરયાવિઉ અવરેહિમિ મણેણુ સંભાવિઉ.
આરહસયઈ સસત્તયચારીહિ, વિક્રમ સંવત્સરહો વિસાલિહિ,
ગયહિમિ ભદ્રવયહો પકખંતરિ ગુરવાસરમ્મ ચઉહસિ વાસરિ

—ગૂજરાતી છાયા.

અંબાપ્રસાદે ચાન્ધિચણિ પુત્રે ગૃહસ્થ પટ્કર્મપ્રવૃત્તિપવિત્રે,
ગુણુપાલના સુતે વિરયાવ્યો અવરે પણુ મનથી સંભાવ્યો;
આરસો સાત સાથ આરે (૧૨૭૪ ?) વિક્રમ સંવત્સરના વિશાલે,
ગયે ભાદરવાના પક્ષાંતરે ગુરવાર અને ચઉદશ વાસરે,
એક માસે એહ સમર્થો સ્વયં લખ્યો! આલસ અપહરીને.

(આ ઉપરના ‘ પારા ’ ૧૧૧ થી ૧૧૬ ની સર્વ હકીકત પંડિત
લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી, સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી લેડોદરા વાળાએ કૃપા કરી
અમ લખ પૂરી ખાડી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ થાઉં છે.)

તેરમી-ચૌદમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય. ૭૯

૧૩૦. કેટલીક નાની નાની કૃતિઓ સંધિ યા રાસુ એ નામથી અપભ્રંશ છે. તે પૈકી કેટલીક અત્ર નોંધીએ છીએ:—

ચંદ્રિંગ સંધિ—તેમાં ૫ કડવક છે. તેમાં ચાર સરણું વંચુંન છે.

લાવનાસંધિ—જયદેવ ગણિ (શિવદેવસરિ શિષ્ય) કૃત છ કડવામાં છે મારી પાસે મુનિ અમરવિનયજીએ ઉતારી મોકલેલી નકલ છે તેમાં ૬૨ ગાથા છે. તેનું આદિ:—

પણુમવિ પુણુસાયર ભુવણુદિવાયર, જિણુ ચંદ્રવીસઠ ધક્કમણિ,
અખં પડિમોહઠ મોહ નિરોહઠ, કોઠ બળ્લ બાવણુ વિસણુ. ૧
રે જીવ ! નિસુણું ચંચલ સહાવ, મિદ્દેવિણુ સયલવિ વળ્લ બાવુ,
નવભેય પરિગ્ગહ વિવહ જલ, સંસારિ અતિય સહુ ઇદિયાલુ. ૨

x   x   x   x

અંતે—

નિમ્મલગુણુભૂરિહિં સિવદિવસરિહિં પદમ સીસુ જયદેવમુણિ,
ક્રિય લાવણુસંધી સિમાવુ સુગંધી નિસુણુક અન્નવિ ધરહ મણિ. ૬૨

૧૩૧. સં. ૧૩૬૧ માં મેરુતુંગસૂરિએ પ્રખ્યાતિતામણિ વદવાણુમાં રચ્યો છે. તેમાં અપભ્રંશ ઘણું મળે છે તેનો વિસ્તાર હવે પછી કરવામાં આવશે.

૧૩૨. તેરમા શતકના અંતે તથા ચૌદમાના પ્રારંભે થયેલા આગ-મગચ્છના જિનપ્રમસૂરિએ કેટલાક સંધિ-કુંકા ગ્રંથો રચેલા છે. તેમાં કેટલાક તો શત્રુંજયપર રહીને બનાવ્યા છે.

(૧) મદનરેખા સંધિ—૫ કડવામાં મયણુરેહા સતીનું ચરિત્ર સં. ૧૨૯૭ માં રચ્યું છે:—

એસા મહાસધએ સંધી સંધી વ સંજમનિવસસ,
જે નમિ નિવરિસિણા સહ સસકરા ખીરસંજેમા.
ભારહસસત્તાણુકિએ વરિસે આસો અસુહ છઠ્ઠીએ,
સિરિ સંધ પત્થણા એ એયં લિહિયં સુયાભિહિયં.

(૨) જ્ઞાનપ્રકાશકુલક ૧૨૫ ગાથા સમુજ્ય ઉપર ૨૨૫ું.

સિરિજિણપહલગ્ગા, ભવેવગ્ગા સમગ્ગા,

પરમપયસુહાણું જયઈ તે નિહાણું.

(૩) ચતુર્વિધ ભાવના કુલક ૧૧ કડવાં.

ઉજ્જમુ કુણ્ણુ જિણુપહિ લગ્ગિઉ,

મોકખકએસુ વિવેકિહિં જગ્ગિઉ.

(૪) મહિસચરિત્ર ૫૧ ગાથામાં મત્તાછંદમાં ચંદ્રકંઠી સાધવીની વિગતિથી રચેલું છે.

એગુણવીસમ મહિસજિણુહ ચરિયં ધ્ય જયટ્ટિઉ,

ચદ્ધકિં સુપવિત્તિણીએ વિન્નતિ વિરધઉ.

ચઉવિહ સંધહ દેઉ લચ્છિ સગ્ગ અપવગ્ગહ,

નિરવસગ્ગ આણુ વિમગ્ગ વગ્ગ સિરિ જિણુપહ લગ્ગહ.

મત્તાછંદ વિણિમ્મિય ંયં માનુ પન્નાસ,

ચરિઉ ગુણંત સુણંતહ વિ ભવિયણુ પુજ્જઈ આસ.

(૫) જીવાનુશાસ્તિ સંધિ ૧૮ ગાથા.

ધ્ય વિવિહ પચારિહિં વિહિ આણુસારિહિં ભાવિહિ જિણુપહ મણુસરહ

(૬) નેમિનાથ રાસ ૧૧ કડવાં.

જિણુપહિ લગ્ગિઉ ભાવધ લીજઈ, જિણુવર આણુ સો વંદીજઈ

જં જિણુ આણુ નિરપમુ તિથૂ, એઉ ગણુહરિહિં કહિઉ પરમત્યૂ. ૧૧

(૭) યુગાદિ જિનચરિત્ર કુલક—૨૭ ગાથા.

ધ્ય ભવભાવ વિભાવણુગ્ગિ કામ્મં ધણુ જાલિઉ,

કેવલનાણી જાધ મોકિખ સંજમુ પાલિઉ

રિસહ ચરિઉ સંયવણુ રાસિપ્પોરિહિં જો દેઈ,

સો સિરિ જિણુપહ લગ્ગાઉ સગ્ગ અપવગ્ગુ વિ લેઈ.

૨૭

(૮) ભવ્યચરિત્ર—૪૪ ગાથા.

જિણુપહ મેહસિઉ સરણુ ન કોઈ, સુગુર ભણુઈસયણુ વિ જીવલોઈ.

(૯) ભવિષ્યકુડંબ ચરિત્ર-૩૪ ગાથા છંદ ચતુષ્પદી દ્રવિડી ભાષામાં ગવાય છે.

ચઉવધ બધેણુ ધમં ભવિષ્યકુડંબસ સંતિયં ચરિયં,
સેતુજ તિથમએણુ સિરિ જિણુપહ સરિણુ રથયં. ૩૬

(૧૦) સર્વચૈત્ય પરિપાટિ સ્વાધ્યાય,
જિણુપહસારહિ જો કરઈ સુ લહઈ સિદ્ધિ પવેસુ.

(૧૧) સુભાષિત કુલક-૩૨ ગાથા.

(૧૨) શ્રાવકવિધિ પ્રકરણ-૩૨ ગાથા.
ધ્યે આગમવિહિ સાવગધ, પદ દિણુ કિરિયા સાર
જાણિઉ જિણુપહિ રથ કરહ, જિમ છિનઉ સંસાર. ૩૨

(૧૩) ધર્મમાધમ્મ વિચાર કુલક ૧૮ ગાથા.
આગમ અણુસારિહિં જિણુપહસરિહિં ધર્મમાધમ્મ વિચાર કિઉ. ૧૮

(૧૪) વચરસ્વામિ ચરિત્ર ૬૦ ગાથા સં. ૧૩૧૬
અદંભચિ દેવભદ્રસરિ દરક, દુરઈ જિણુપહસરિ સમગુણુવરક
નાણિચરણિ ગુણિ કિતિ સમદ્ધ, દેઉ વચરસામિ ચરિઉ આણુંડુ. ૫૮
સોહગ્ગ મહાનિહિણો ગુરણો સિરિવચરસામિણો ચરિયં,

તેરહ સોણુતરઅ રથયં સુહકારણું જયઉ. ૫૯

(૧૫) નેમિનાથ જન્માભિષેક ૧૦ ગાથા.

(૧૬) મુનિસુવ્રત સ્વામિસ્તોત્ર ૧૩ ગાથા.

(૧૭) છંપન દિશાકુમારિ જન્માભિષેક ૧૫ ગાથા.

(૧૮) જિનસ્તુતિ ૨૪ ગાથા.

૧૩૩. આ ઉપરાંત જિનપ્રભનું નામ આપેલું નથી, પણ ઘણું કરીને જિનપ્રભનાંજ બનાવેલાં કેટલાંક ઉપરનાજ તાડપત્રના પુસ્તકમાં કાળો છે:—

(૧) ૫૬ પંચાશદ્ધ દિક્કુમારિકા સ્તવન ૨૫ ગાથા.

(૨) મહાવીર ચરિત્ર-૨૪ ગાથા.

(૩) જંણુચરિત્ર ૨૦ ગાથા ધન્યાશ્રી ભાષામાં ગવાય છે સં. ૧૨૯૯.

બારસ નવ્વાણુકિએ ભદ્રવસિય પ્રગિન ગુરિ સમુદ્ધરિય;
ધનાસી ભાસાએ બણિયવ્વં સંધમદ્ધકએ. ૨૦

(૪) શ્રીજિનપ્રભુ મોહરાજ વિજયોક્તિ ૨૧ ગાથા.

(૫) જિનકદ્યાણુક-૪ કડવામાં તેમાં પહેલું ભાસ રાગમાં, બીજું
ખંભાઈથી ભાષામાં ત્રીજું દેવકૃતિ ભાષામાં ચોથું ગુડકૃતી ભાષામાં.

(૬) સુકેશલ ચરિત્ર ૧૮ ગાથા.

તેર દુરતર વરિસે સિરિ વીર જિણિંદ મોકખ કલ્લાણે,
કલ્લાણું કુણહ સયા પઢંત ગુણુંતાણુ ભવ્વાણુ. ૨

(૭) જિનસ્તુતિ ૨૦ ગાથા.

(૮) ચાચરી સ્તુતિ (વેલાઉલ રાગમાં) ૩૫ ગાથા.

(૯) ગુરુસ્તુતિ ચાચરિ (ગુર્જરી રાગમાં) ૧૫ ગાથા.

ચૌદમા શતકમાં.

—o—

૧૩૪. આ શતકમાં નીચેના અંથો મળી આવેલ છે.

નર્મદાસુંદરી સંધિ. જિનપ્રભુ શિષ્ય કૃત. ૭૧ ગાથા સં.

૧૩૨૮ તેરસ સયઅડવીસે વરિસે, મિરિ જિણુપહુ પસાયેણું;

એસા સંધી વિહિંયા, જિણુંદવયણાણુસારેણુ. ૭૧.

ગૌતમરવામિ ચરિત્ર-જિનપ્રભુ શિષ્યકૃત ૨૮ ગાથા-સં.

૧૩૫૮ ગાયમ સામિહિં ગાયમચરિયં રઘયં પઢમંજરીએ ભાસાએ;

કતિય અમાવસાએ અઠાવન્નરસ વરિસરસ. ૨૮

અંતરંગ રાસ-જિનસૂરિકૃત ૧૧ કડવામાં.

ચચરિઉ કર્તા સોલણુ ૩૮ ગાથા, દૂહામાતૃકા ૫૮ ગાથા,
શાલિભદ્ર કાક (કકકો) કર્તા પઠમ-પદ્ય ૬૬ ગાથા, વગેરે કે જેનો
ઉદ્દેશ આ પુસ્તકમાં અનુક્રમે પૃ. ૧૨, ૧૧, ૧૧, ૫૨ કરવામાં આવ્યો
છે તેને અપભ્રંશ (જૂની ગૂજરાતી) માં લખ શકાય તેમ છે.

૧૩૫. ચતુર્વિંશતિ જિણુ કલ્યાણુક ૧૩ કડવાં, સ્થૂલિભદ્ર
ચરિત્ર ૨ કડવાં, જન્માભિષેક સ્તુતિ ૫ કડવાં, અવંતિમુકુમાર

સંધિ ૧૧ કડવાં આ ગ્રંથો વિશેષમાં પાટણના ભંડારમાં જોવામાં આવ્યા છે.

૧૩૬. પંદરમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં નીચેના ગ્રંથો છે.

શીલસંધિ જયશેખરસૂરિ શિષ્યકૃત ૩૪ ગાથા.

ધર્મ શીલસુસંધિ ભાવસુઅધી જયસેયરસૂરી સીસકય,

ભવિષ્યક નિસુણેવિણ હિયમ ઠવેવિણ સિલધમ્મિ ઉજ્જમિ કરહુ. ૩૪

ઉપદેશસંધિ-હૈમસારકૃત ૧૯ ગાથા.

ઉવએસ સંધિ નિરમલપાંધિ હૈમસર ધર્મ રિસિકર એ

જો પઢઈ પઢાવઇ સુહમણિ ભાવઇ, વસુહં સિદ્ધિ વૃદ્ધિ લઇએ.

૧૩૭. પંદરમા શતકના અંતમાં રચાયેલ.

તાપઃસંધિ-સોમસુંદર શિષ્ય વિશાલરાજસૂરિ શિષ્યકૃત ૫૨

ગાથામાં. આની પ્રતીક લખ્યા સંવત્ ૧૫૦૫ ની પાટણ ભંડારમાં છે.

સિરિ સોમસુંદર ગુરુપુરંદર પાયપંકજ હંસઓ,

સિરિ વિશાલરાયા સૂરિરાયા અંદ્રગચ્છવતંસઓ,

પય નમીય સીસિઇ તાસુ સીસિઇ એસ સંધી વિનિમ્મિઆ,

સિવ સુકમ્પકારણ દુહ નિવારણ તવ ઉવએસિઈ વમ્મિઆ. ૫૨

૧૩૮. નાનીકૃતિઓ-કેશીગાયમ સંધિ ૭૦ ગાથા એ નામનો ગ્રંથ

છે અને આ સિવાય મૃગાપુત્રકુલક ૪૦ ગાથા, વીરજિન પારણક ૪૭ ગાથા,

ઋષભપંચ કલ્યાણક ૧૪, નવકારકલ ૩૦, ઋષભધવલ ૨૬, સીતાસતી

૨૦, આરાત્રિક ન્હવણાદિ ૨૦, ચતુર્વિંશતિ જિનકલ્યાણક ૩૬, લઘુ

અજિતશાંતિ કવિ વીરગણિકૃત ૯, ચતુર્વિંશતિ જિન પ્રતિમાકોશ ૧૧,

જિન ચૈત્ય સ્તવન ૧૫, બુદ્ધિસૂરિ (પૂર્ણિમાગચ્છના) સ્તુતિ, જિનસ્તુતિ

૨૦, વીરવિગ્નમિકા ૧૩, સોમસૂરિકૃત કલ્યાણક સ્તોત્ર, દાનાદિકુલક, દંગ-

કલ્પ, શાકુન ૩૦, ધર્મસૂરિગુણ, ધર્મસૂરિ ખાર માસ વગેરે પરચુરણ ગ્રંથો

પાટણના ભંડારમાં છે; વળી ખંભાતના તાડપત્રના ભંડારમાં મહાવીર

ચરિત્ર વગેરે ત્રણ ચાર ટુંકા ગ્રંથો અપભ્રંશમાં છે. આ સર્વનો સમય-

નિર્ણય થઈ શક્યો નથી, પણ તે પૈકી કેટલાયે તાડપત્રપર લખાયેલા

હોવાથી તે ૧૧ કે ૧૨ માં શતકના હોવા ધરે એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

૧૩૯. અપભ્રંશ સાહિત્ય ઘણું વિશાલ હોવું જોઈએ એ આ પરથી પ્રતીત થાય છે, પરંતુ દુર્લભથી નાશ પામી ગયેલું લાગે છે. અહીં તો ગ્રંથોનાં નામ માત્ર થોડાક ઉતારા સાથે આપેલાં છે, પરંતુ તેમાં વપરાયેલા છંદો તથા વ્યાકરણના પ્રયોગો વિષે તેમાંથી ઘણું લખી-મેળવી શકાય. સદગત સાક્ષરશ્રી દલાલ એ પર લખવા ઇચ્છતા હતા, પણ તેમનું અકાલ અવસાન થતાં તે મળી શક્યું નથી. ઉપરના પૈકી જે શ્વેતાંબરીય સાહિત્ય જણાવ્યું છે તે મુખ્યત્વે તે સાક્ષરશ્રીના નિબંધ નામે ' પાટણના બંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ' (સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તૈયાર કરેલો)માંથી લીધું છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોળમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪૦. રત્નમંદિર ગણિએ ઉપદેશ તરંગિણિ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત અવતરણો ઘણાં છે. તેમાં લગભગ ૨૫ ફકરા શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે અને ખીજા થોડા એવા છે કે જેને અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી-અથવા ડા. ટેસિટોરી જેને જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની કહે છે તેની વચલી સીમા પર મૂકી શકાય. તે પૈકી થોડા અન્ય ટાંકીએ ધીએ:—

પત્ત પરિકખહ કિં કરધ, દિજ્જધ મગ્ગાં તાઇ
કિં વરિસંતો અમ્મુહર, જોધ સમવિ સમાઈ.
હરિ ગઈદ ડગમગિય ચંદ કર મિતિય દિવાયર,
હુલ્લિય મહિહલ્લિય યહ મેર જલ્લપિય સાયર,

સહડકોડિ ચરહરિય ફૂર ફૂરંમ કડકિય,
અનલ વિનલ ધસમસિય પુહવિ સહુ પ્રલય પલહિય.
ગળજાંતિ ગયણુ કવિ આમ ભણિ, સુરભણિ સુરભણિ ફણુમણિ ઇક્કઠ
મામહિ હિમ મહિમ મગહિમગહિ, મુંચ મુંછ જયસિંહ તુહ.
સુંદર સર અસુરાહ, જલ પીધું વયણેહિં,
ઉદય નરિંદહિં કડીકિ તીહ નારીનયણેહિં.

૧૪૧. આ છેલ્લો દોહો અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી વચ્ચેની ભાષાનો છે. જે રત્નમંદિરગણિએ લોજપ્રબંધ સં. ૧૫૧૭માં રચ્યો તેજ આ હોવા ઘટે તેથી તેમનો સમય સોળમી સદીના પ્રારંભમાં છે.

૧૪૨. યશઃકીર્તિંકૃત ચંદ્રપાહુ ચરિયમાં પ્રારંભનાં બે પદ્ય પ્રાકૃતભાષામાં છે. શેષ સર્વ ગ્રંથ અપભ્રંશ ભાષામાં છે. આ યશઃકીર્તિ પ્રાયઃ એજ હશે કે જેણે સ્વયંભૂનું હરિવંશપુરાણ, વિમલ(કીર્તિ)કૃત જગસુન્દરી પ્રયોગમાલા, યોનિપ્રાભુત વગેરે ગ્રંથોનો પોતાના સમયમાં અનુપલબ્ધ ભાગ જાતે રચી પૂરો કર્યો હતો, અને તે, અને માયુરસંઘ પુષ્કરગચ્છના આચાર્ય ગુણકીર્તિના શિષ્ય ને રધ્ધિના ગુરૂ યશઃકીર્તિ કે જે ગોપાચલ-ગ્વાલિયરની ગાદી પર હતા તે-બંને એકજ હશે-ને તેમ હોય નો આનો સમય સં. ૧૫૨૧ આસપાસ હોવો ઘટે.

૧૪૩. ઉક્ત ચંદ્રપાહુચરિય ગ્રંથનો આદિભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

ણુમિજણુ વિમલકેવલલચ્છી સવ્વંગદિસ્ય પરિરંભં,	
લોચાલોચપયાસં ચંદ્રપહસામિયં સિરસા.	૧
તિક્કાલ વટમાણું પંચવિ પણટિ એતિ સુદાહં,	
તહ નમિજણુ ભણિસ્સં ચંદ્રપહસામિણો ચરિયં.	૨
જિણુ ગિરિગુહણિગયા સિવપહસંગયા સરિસય સરિસહ કારણિય,	
મહુ હોઉ પસાણિણુય ગુણહિરવાણિણુય તિહુવણુજણુમણુહારિણિય.	૩
હુંબડ કુલણુહયલિ પુષ્કયંત, વહુ દેઉ કુમરસિંહ વિ મહંત,	
તહુ સુચ્ય શિખ્મલ ગુણુગણુવિસાલુ, સુપ્રસિદ્ધઉ પમણુધ સિદ્ધપાલુ.	૪

જસકિતિ વિવુહકરિ તુહ પસાઉ, ભઉ પૂરદિ પામય કવ્વ ભાઉ,
 તં જિસુજિવિ સોભા સેધ મંદુ, પંગુલ તોડે સધ ક્રમ સંદુ. ૫
 ઈહિ હુધ બહુ ગુણહર જાણવંત, જિજ્ઞાસુરસાયણ વિચરંત,
 ગણિ કુંદકુંદ વચ્છલ ગુણ, કો વણુણ સકકષ ઇયર જાણુ. ૬
 કલિકાલિ જેણ સસિ લિહિઉ જામુ, સધ દિઠૂધ કેવલણંતધામુ.
 જામે સમંતભદુરિ મુણિંદુ, અધણિમ્મલ જાં પ્રણિમહિ ચંદુ. ૧૭
 જિં રંજિઉ રાયા સદકોડિ, જિજ્ઞાસુતિ મિતિ સિવપિંડ દોડિ,
 અકલંકુ જાઈ પચ્ચકપુ જાણુ, જેં તારા દેવિહિ દલિઉ માણુ. ૮
 ઉજ્જાલિય સાસણુ જય પસિદ્ધ, જિદ્ધાડિ વિધદિય સયલ ખુદ્ધ,
 સિરિ દેવણંદિ મુણિ બહુ પહાડિ, જસુ જામ ગહણિ જાસેઉ પાડિ. ૯
 જસુપુન્નિજય અવાધયધ પાય, સંભરણુ મિતિ તકખણિ જા આય,
 જિજ્ઞાસેણુ સિદ્ધસેણુવિ ભયંત, પરવાધ દરપભંજણુ ક્યંત. ૧૧
 ઇય પમુહહ જહિ વાણી ત્રિયાસુ, તહ અમહહ કહ હોહી પયાસુ,
 જહિ થુણપ ફણીસર બહુ જહાહર, અહ સહસ ખુણિરિ ખંધ,
 તહિ પર જિજ્ઞાસરણુધ સિવસુહકરણુધ, કિહ સંથુણુધ સમિ ખંધ. ૧

—ઇય સિરિ ચંદપહચરિએ મહાકષ જસકિતિ વિરધએ મહા ભવ્વ
 સિજી સિદ્ધપાલ સવણુભૂસણે સિરિ પદમણાહુરાય પદમધો જામ પદમો
 સંધી સમ્મતા. ૧ ગ્રંથાંતે ૧૬૨.

૧૪૪. ઉક્ત ગ્રંથનો અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:-

શુજ્જર દેસહ ઉમ્મત ગામુ, તહિ છ સુઉ હુઅ...જામુ,
 સિદ્ધઉ તહુ જાંદણુ ભવ્વખંધુ, જિજ્ઞાસુ ધમ્મભારિ જિં દિણુ ખંધુ.
 તહુ સુઉ જિદ્ધઉ બહુ દેઉ ભવ્વ, જે ધમ્મ કન્નિજ વિવકલિઉ દવ્વુ,
 તહુ લહુ જાયઉ સિરિ કુમરસિધુ, કલિકાલ કરિંદહુ હણુણ સિધુ.
 તહુ સુઉ સંજાયઉ સિદ્ધપાલુ, જિજ્ઞાસુ પુન્વ(શ)દણુ ગુણગણુ રમાલુ.
 તહુ ઉવરોહેં ઇય કિયઉ ગંથુ, હંઉ જામુજામિ કિપિ વિસચ્છ ગંથુ ॥
 ના ચંદ દિવાયર સવ્વવિસાયર જાકુલ પવ્વય ભૂવલઉ
 તા એહુ પવદઉ હિયધ વહુદઉ, સરસઈ દેવિહિ સુહતિલઉ. ૨૯

—૪૫ સિરિચંદ્રપદ ચરિત્રે મહાકર્ષ જસકિતિ વિરધએ મહાં
સિદ્ધપાલ સવણુભૂસણે સિરિ ચંદ્રપદ સામિ શિવવાણુમણાં છામ
એયારહમો સંધી સમ્મતો ॥૧૧॥ ગ્રંથાગ્રં ૩૦૦ (૧) એવં સર્વં ૨૩૦૬
સંવત્ ૧૫૨૯ (૧) શ્રાવણ વદિ ૧ શનિ દિને.

આ ગ્રંથની પત્ર સંખ્યા ૭૪ પ્રતિપત્રમાં લીટી ૧૩ ફરખનમરના
દિગમ્બર જૈન મહિરની પ્રતિ પ્રાચીન અને જીર્ણપ્રાય છે.

૧૪૫. સિંહસેનનું મહેસર ચરિત્ર મેઘેશ્વર ચરિત, હજી
અપ્રકટ છે. તેને ‘આદિપુરાણ’ પણ કહેવામાં આવ્યું છે, દરેક સંધિને
છેવટે ‘મહાભવ્ય-ખેમસી-સાહુ-જામકિએ’ એમ જણાવેલું છે તે પરથી
જણાય છે. કે તે ચરિત ખેમસિંહ યા ખેમરાજ માટે લખ્યું છે,
કવિનું બીજું નામ ‘રઘુ’ હતું. તે હરસિંહ સિંધધનો પુત્ર અને
ગુણકીર્તિ શિષ્ય યશઃ કીર્તિનો, શિષ્ય હતો. આ યશઃકીર્તિ જ્ઞાલિયરમાં
ઈ. સ. ૧૪૬૪ (સં. ૧૬૨૧ માં) રાજ કરતા તોમર વંશના કીર્તિ-
સિંહ રાજના સમયની આસપાસ વિદ્યમાન હોવાનું જણાયું છે તેથી
સિંહસેન યા રઘુએ પણ તેજ સમય આસપાસ આ ગ્રંથ રચ્યો
હોવો જોઈએ. ખેતાના ગ્રંથમાં તેણે ગુણાકર, ધીરસેન, દેવનંદિ, જિન-
વરસેન, રવિષેણુ, જિનસેન, સુરસેન, દિનકરસેન, સ્વયંભૂ, ચૌસુહ અને
પુષ્કયંત (પુષ્પદંત)નો ઉલ્લેખ કરેલ છે.

૧૪૬ રઘુએ એક બીજું નાનું કાવ્ય હહલકખણુ જયમાલ
(દશલાક્ષણિક જયમાલા) રચ્યું છે. તેમાં સર્વમળી ૬૮ અપભ્રંશ આધા
ઓ છે—જૈનધર્મના દશ પૈકી દરેક લક્ષણ પર ૬ થી ૭ આપી છે. રઘુ
ધુની આ બંને કૃતિઓ સિદ્ધ કરે છે કે અપભ્રંશ ભાષા વિ. સં. ૧૬
મા સૈકા સુધી દિગમ્બર જૈનોમાં પણ સાહિત્યના વાહન તરીકે ચાલુ હતી.
આ નાના કાવ્યનો અંતભાગ આ છે, —

આહિરકસેદિય સુહ રંખાહુ, પરમ બંજુ અખ્ખંતર વિકખહુ,
એણુ ઉવાએ લખ્ખમ્મ સિવહર, ઇમ રંખહુ બહુ ભણુમ્મ વિણુય યર.

બિણ્ણાહ મહિજ્જમ મુણિ પણ્ણિનજ્જમ, દહ લકખણ્ણ પાલિયમ્મ શિર,
 ભો એમસીહસ્ય ભવ્વ વિણ્ણપણ્ણયઃ હોણુ વ મણુ ઇહ કરહુ ચિર.
 ઇય કાઉણ્ણુ શિવજ્જરં, જે હણ્ણુતિ ભવપિંજરં
 નીરાયં અજ્જરામરં, તે લહંતિ સુકખં પરં. ૧
 જેણુ મોકખુ ફલુ તંપાવિજ્જમ, સો ધમ્મગો એહહુ કિજ્જમ,
 ખમ ખમ્માયલુ તુંગય દેહઉ, મદ્દઉ પલ્લઉ અજ્જઉ સાહઉ.
 સચ્ચ સઉચ્ચ મૂલ સંજમ દણુ, દુવિહ મહાતવ ણુવ કુસુમાઉલુ,
 ચઉવિહ ચાઉ પસારિય પરમણુ, પીણ્ણિય ભવ્વલોચ છપ્પમયલુ.
 દિયસંદોહ સદ કલ કલયલુ, સુરણુર વર ખેયર સુહ સયફલુ,
 દીણ્ણાણ્ણાહ દીહ સમણ્ણિગ્ગહુ, સુદ્ધ સોમ તણુ મત્તા પરિગ્ગહુ.
 બંબચેર છાયાઈ સુહાસિઉ, રાયહંસ નિયરેહિ સભાસિઉ,
 એહઉ ધમ્મ-રૂપ લાખિજ્જમ, જીવદયા વયાણ્ણિ રાખિજ્જમ.
 જાણ્ણુજાણુ ભલારઉ કિજ્જમ, મિચ્છા મયઉ પવેસણ્ણુદિજ્જમ,
 સીલસલિલ ધારહિ સિંચિજ્જમ, એમ પયત્તે બદ્ધારિજ્જમ.

ધત્તા.

લોહાનલ ચુકકઉ, હોઉ ગુરૂકકઉ, જ્ઞમ રિસિંદય સિદ્ધ ગઈ,
 જગત્તાઈ સુહંકર, ધમ્મ મહાતર, દેષ ફલાષ સુમિદ્ધ મઈ.

૧૪૭. આ ગ્રંથ જૈન ગ્રંથ રત્નાકર કાર્યાલય મુંબઈ તરફથી ૧૯૨૩ માં મુદ્રિત થયેલ છે. તેની પ્રસ્તાવનામાં નાથુરામ પ્રેમીજીએ જણાવ્યું છે કે:-રહ્યુ કવિના રચેલા અન્ય ગ્રંથોનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે:-શ્રીપાલ ચરિત્ર, પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર, વ્રતસાર, કારણગુણપોડશી, રત્નત્રયી, પદ્મમોપદેશ, રત્નમાલા, ભવિષ્યદત્તચરિત્ર, કરકંડુચરિત્ર-આ સર્વ ગ્રંથો પણ અપભ્રંશ ભાષામાં હશે એમ જણાય છે.

૧૪૮. આ પૈકી રહ્યુકૃત શ્રીપાલચરિત્ર અને એક બીજો ગ્રંથ નામે સમ્મત ગુણનિહાણુ મુંબઈના એલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ-લવનમાં જોયા તે અપભ્રંશમાં છે; તેમાંથી નમુના આપીએ છીએ.

શ્રીપાલચરિત્રનો આદિભાગ.

સિદ્ધહં સુપસિદ્ધહં વસુચુરિદ્ધહં હિયધ કમલ ધારેવિ શિર,
અકમ્ભમિ પુણુ સારઉ સુયસયસારઉ સિદ્ધચક્રમાહપ્પવર.
છાગે સાહ હુ વંસિ અક્ષિંકઉ, મુણિવર ચુણુભાવધ શિરસંકિઉ,
વાટ્ટુ સાહહુ પુત્તુ ધુરંધર, જિણુણાહહુ પયપયરહ મહુયર.
દિવચંદહી ભળ્લહિ પુણુ જો વર, દણેં તિવિહપત પોસણુયર,
કરમસિં ધણુટેણુ, સમાણુઉં, સોહધ મહિયલિ ઉણુધમાણુઉં.

૧૪૯. સમ્ભત્તચુણુ નિહાણુમાંથી.

સિવ પયસુહ સાસણુ, કુણુયવિણાસણુ તિજ્યપયાસણુ બયહાણુ,
પણુવિવિ સદવંસણુ દુગ્ગાયભંસણુ વિહુણિય જન્મ જરામરણુ.

—ધ્યસિરિ સમ્ભત્તચુણુણિહાણુ સંવેય નિરવેમ ભાવ સુપહાણુ
સિરિ પુહ રધધૂવિરધઓ સિરિ સંધાલિવ કમલસીહણુમંકિએ શિક્કરંવા
ઉવગૂહણુંત ચુણુવણુણોણુ ણામ તીઓ સગ્ગો ધમે સિટ્ટો.

x x x x

ણુંદઉ વીરજિણેસહુ સાસણુ, લોપાસોયસરવ પયાસણુ,
ણુંદઉ સુરિચરિત ચરંતઉ, સિરિ જસકિત્તિ મહાતવ તત્તઉ.
ણુંદઉ વસુણાહિઉ વસુધારઉ, ચણુવણુચરસ સંતિ પયચારઉ,
ણુંદઉ સયલુ મહાયણુ સારઉ, યયણિય માયર કલિમલુ હારઉ.

૧૫૦. શ્રેણિક ચરિત્ર (સેણિય ચરિય) જન્યમિત્ર હુદ્દસકૃત 'સિરિ ૧
વટ્ટમાણુ કવ્વંમાં અંતમેત છે તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે. તેમાં જ્યાં
પ્રત્યેક સંધિ સમાપ્ત થાય છે તેમાં છેલ્લા ધત્તા છંદમાં 'હરિષ્ઠુ' એ
કવિનું અંકિત નામ આપેલું છે. તે સંધાધિપ (સંધવી-સંધી) હોલિ-
વર્મા-હોલુ માટે રચેલું છે. અને તે હોલિવર્મા, અને રધધુએ દશલક્ષણ-
જ્યમાલામાં ઉલ્લેખિત ખેમરાજના પુત્ર હોલુ-અને એકજ હોવા સંભવ
છે. તે હોય તો આનો સમય સોળમી સદી ગણાય.

પણુવેવિ અણિંદહો ચરમ નિણિંદ હો વીર હો દંસણુણાણુ વહા,
સેણિય હો ચુરિદહુ કુવલ્લયચંદ હો શિ સુણુહો ભવિય હો પવર કહા.

એહ સેણિય રાય હો લખિ સહાય હો સયલુ સઉણઉ સુહયર
કુવલય આસાસણુ તમણિણ્યાસણુ ઉયઉ અરિયણુ (હ) હિમયર.

—૪૫ પંડિતસિરિ જયમિન હલ્લુ વિરધય વર્ઠમાણુકવે પયડિયયંડ-
વગ્ગ રસભવે શ્રેણિયઅભયચરિતે ભવિયણુ જણુમણુહરણે સંઘાહિવ
હોલિવમ્મ કણ્યાહરણે હુંદસિરિવિવાહ સંગમો અભયકુમાર જમ્મુચ્છવ
વણુણો જ્ઞામ છઠ્ઠમો સંધિ પરિચ્છેઉ સમ્મતો સંધી ૬

x   x   x   x

સોણુંદહુ જે જિયમણિમણુમ, વીરચરિતુ વિમલુ ચય છણુમ
સોણુંદહુ જે લિહમ લિહાવમ, રસ રસઠું જે પદમ પદાવમ.
જે પયચ્છ પયડેવિ સુભવ્વહં, મણિ સદહણુ કરેઈ સુકવ્વહં
હુંદહુ દેવરાવ હુંદહુ ધર, હોલિવમ્મ કણ્યવ ઉણુયકર,
એહ ચરિત જેણુ વિચ્છારઉ, લેહાવિ વિ ગુણિયણુ ઉ વચારિઉ.

૧૫૧. આના અંતમાં નીચેનું આપેલું છે:—

આહ સાહ સાહ સુમહુણુંદહુ સજ્જણુ જણુમણુ હયણાણુંદહુ.
હોઉ ચિરાઉ સણિય કુલ મંડણુ, મગ્ગણુ જણુ દુહ રોર વિહંડણુ.
હોહ સંત સયલહં પરિવારહં, ભાર્તે પવદઉ ગુરવય ધારહં,
પઉમણુંદ મુણિણ્યાહ ગણિંદહુ, ચરણુ સરણુ ગુર કષ હરિઈંદહુ,
જં હીણુહઉ કવ્વરસઠુંહં, પઉ વિરધઉ સમ્મમ અવિયઠુંહં.
તં સુઅણુણુ દેવિ જગસારી, મહુ અવરાહહું ખમઉ બંડારી.

ધત્તા

દયધમ્મ પવતાણુ વિમલ સુકતણુ હિસુણુંત હો જિણુ ઈંદ હુ
જં હોમ સધણુઉ હઉં ભણિ ભણુઉ તં સુહ જગિ હરિઈંદહુ

—૪૫ સિરિવર્ઠમાણુ ઇત્યાદિ—એયારહમો સંધી પરિચ્છેઓ સમ્મતો. ૧૧

૧૫૨ આની પ્રત સર ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યૂટ-પૂનામાં છે તે તેમાં
છેવટે એમ છે કે ઇતિશ્રી શ્રેણિક ચરિત્ર સંપૂર્ણ. સંવત્ ૧૭૬૬ વર્ષે
શ્રાવણ વદિ ૫ બુધ અપરાહ્નિસમયે શ્રી પાલભ નગરિ સ્થાને લિખિતં
બ્રહ્મ કૃપાસાગર તત્ત્વિષ્ય લિખિતં પંડિત સુંદરદાસા શ્રી.

૧૫૩. દિગંબર નિત્ય વિધિમાં ૪૦ ગાથા વપરાય છે તે સુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે તેમાંની ૮ દેવજયમાલ ૧૩ શાસ્ત્ર જયમાલ, ૧૩ ગુરુ જયમાલ અને શેષ ૬ પંચપરમેષ્ઠિ જયમાલ થાય છે. તેમાંની પહેલી તો અગાડિ જાણાવેલ પુષ્પદન્તના યશોધર ચરિત્રમાંથી ઉદ્ધૃત કરી લીધી છે અને આક્રીની પણ સંભવિત રીતે ખીજમાંથી લીધી હોવી જોઈએ, પણ ક્યાંથી લીધી તે હમણું જાણી શકાયું નથી.

૧૫૪ તેના નમુના નીચે પ્રમાણે છે:—

દેવજયમાલ

વત્તાણુદાણે, જણુધણુદાણે, પદપોસિડિ તુલુ ખતધર

તુલુ ચરણુ વિહાણે, કેવલણુણે તુલુ પરમપ્પડિ પરમપર. ૧

જય રિસહ રિસીસરણુભિય પાય, જય અજિય જિયંગમરો સરાય,

જય સંભવ સંભવ ક્યવિઓય, જય અણિહંદણુણુદિય પઓય. ૨

શાસ્ત્રજયમાલ

સંપદ સુહકારણુ, કમ્મવિયારણુ, ભવસમુદ તારણુ તરણુ,

જિણુવણિણુમરસમિ સત્ત પયારસમિ સગમોકખ સગમકરણુ. ૧

ગુરુ જયમાલ

ભવિયહ ભવતારણુ, સોલહ કારણુ, અજ્જવિ તિથયરત્તણુ હં,

તવ કમ્મ અસંગમ, દય ધમ્મંગણ, પાલવિ પંચ મહાબ્બહં. ૧

પંચપરમેષ્ઠિ જયમાલ

માણુયણુ ધન્દ સુરધરિય છત્તયા, પંચ કલ્લાણુ સુકખાવલી પત્તયા

દંસણુણુણુ ઝાણુ અણુતં અણુ, તે જિણુ દિંતુ અમ્હં વરં મંગલ ૧

—નિત્યપૂજા (જૈ. ગ્રં. ૨. કા. મુંબા)

૧૫૫. જસવંતસાગરના જૈન મંદિરમાં એક હસ્ત પ્રતમાં નાની ૩૭ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કૃતિઓ છે તેમાં ૧૦ અપભ્રંશ છે નામે સુઅંધ દસમી કહા, રોહિણિ વિધાન કથા, સુકતાવલિ વિધાન કથા, અનંતાવ્રતા કથાનક, નિદોષ સપ્તમી કથાનક, પાશપદકહા, જિનપુરંદર કથા, ઉદ્ધરણુ કથા, જિનરાત્રિ વિધાન કથાનક અને સોલહકારણુ જયમાલ.

આમાંની પહેલી બે બીજા કરતાં લાંબી છે કારણકે તે દરેકમાં બે સંધિ છે. રોહિણિ વિધાન કથાના કર્તાનું નામ દેવનન્દિ મુનિ છે. બીજી કૃતિઓના કર્તા સંબંધી કંઇ જણાયું નથી.

૧૫૬. સુઅંધ (સુગંધ) દસમી કથામાંથી નમુનો.

જિણુ ચઉવીસ લુવેપિણુ, હિયઈ ધરેપિણુ, દેવતહં ચઉવીસહં,
પુણુ ફલુ આહાસમિ, ધમ્મુ પયામમિ, વર સુઅંધ દસમિહિં જહં.

* * * *
જહિ કોહુણુ લોહુ, મુહિણુ વિરોહુ, જિહ જર મરણુ વિવજ્જહ
જહિ હરિસુ વિસાહ, પુણુ લુ પાહ, તહિણિવાસુ મહુ દિજ્જહ. ૯
રોહિણિ વિધાન કથામાંથી

જિણુવર વંદેવિણુ, ભાહ ધરેવિણુ, દિવ્વ વાણિ ગુર ભત્તિએ.

રોહિણિ ઉવવાસહો, દુરિયવિણુસહો, ફલુ અહમ્મમિણિય સત્તિએ.

૧૫૭. આ સિવાય દિગંબર જૈનનાં અપભ્રંશકાવ્ય સુરતની ગુજરાતી પરિષદમાં મૂકાયાં હતાં તેની નોંધ લખ્યું. તેનો સમય નક્કી નથી તેથી તેના રીપોર્ટના પરિશિષ્ટમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલાં છે.

આદિજિનકલશ (?) વીર જિનકલશ જણાય છે.

વટ્ટમાણુ જાણુ પણુવેવિ ભાવે, કલિમલ કલુસ વિવજ્જહ પાવે,
સંચાતેવિ અમ્મરાવહ ગઈદુ, જસુ જમ્મપ્પહવણિ આયહ સુરેંદુ.

જિહ મેર સિહરિ તય લોયણા હુ, અમ્મ-વિસમ-કમ્મ-વણુ-હહણુ-કાહુ,

કલસેહિ પ્પહાયહ સિંહાસણુત્થુ, ચલ ચામરેહિં વિજ્ઞિહ પસત્થુ.

ખાલહ જિએવિ ઈદ્દસ તામ, જલ સંકે પધસિમ્મ હિયઈ જમ,

તા અવણિ જાણુ પરિકપ્પિહ, તે મેર અગુટ્ઠં અપ્પિયહ.

ચરહરિય ધરણિ બંભંદુ ખસિહ, ગિરિ કોદ્દિહ સુર સમૂહ તસિહ.

ધતા.

પરમેઠિ પયાસણુ, શિરવમ સાસણુ, ઈદે વણિય જસુ ગુણુ,

જિણુણુવેવિ પપત્તે, કહસિ હિયયત્તે, યુધ્ધ અણુભિય મુણુહુ જણુહુ,

જય વટ્ટમાણુ, સિવ ઉરિ પહાણુ, તપલોય પયાસણુ વિમલણુણુ;

જય મયણુ મુહડ, નિહણુણુ સમત્થ, જય દોસરહિય બહુ ગુણુ પસત્થ.

૧૫૮. નિશ્ચિનોજન સંબંધે એક કાવ્ય છે તેના નમુના.

જો ધમ્મ કરમ, જિણ્યુણહુ જીવમ, જીસ સાવડે જણે અપ્પાણુ ચવમ,
જોણુ વિરય નિહિ બોયણુ કરમ, માણુ ખંચિવિ ઇદિય જિણ્ણિણુવિ.
રયણિ જીજંતહં દોસુ હોમ, એરિસુ મુણિવર જપંતિ લોમ,
જહિં ભમમ બૂયર ખસિ રમંતિ, જહિંવિં તર મેયઈ સંચરંતિ.
જહિં દિફ્ફુ ન પસરંઈ અધુ જેમ, તહિં ગાસુ સુદ્ધિ માણુ હોઈ કેમ,
કિમિ કીડ વયંગઈ જિઝ ગુરામ, પિપ્પીવમ ડંસઈ મજ્જરાઈ,
ખજ્જુરઈ કણુ સલાહયાઈ, અવરઈ જીવઈ બહુ સયાઈ,
અણુણુ જિણિ જીજંત એણુ, પસુ સરિસુ ધરિઉ અપ્પાણુ તેણુ.

* * * *

ધત્તા.

જો બોયણુ ભખમ, અપ્પુણુ રખમ, માણુ ભઉ જડયુદ્ધિ ગમમ,
બાહિહક દંતઉ, અમ્મ વિલવંતઉ, બહુ સંસાર પરિભમમ. ૭
જહિં વઘરિ ભેય બહુ સંચમતિ, તહિં રયણિહિં જીહુ બોયણુ ન લિંતિ,
વસિકરણુ દિણાયઉ વગ્ગ વાણુ, જાણિજ્જમ પયડઉ જીવિ વિસાણુ.

* * * *

પુણ્ણે જીઉ જિણ્ણાણે જમ, ચોરાસિ મારિ કરસવણુમામ,
પુણ્ણે પુરંદર હવમ સગ્ગે, પુણ્ણે પજ્જલિય ન દહડ અગ્ગિ.
પુણ્ણેણુ હોતિ ચક્કવધરાય, પુણ્ણે જી લગ્ગહિ સમરે ધાય,
પુણ્ણે સિંહાસણુ ચમર ધારિ, કરે કણુયદંડુ પડિહાર ખારિ,
પુણ્ણે રહ મય ધડ તુરય થદ, ધય સિંધ ભેરી નીસાણુ ઉદ

ધત્તા.

ધણુ ધણુ પહુતણુ જંણિમ્મલું તણુ, જણુણિ જણુણુ સુય સોચરઈ,
તે ધમ્મપહાવે જિણુમય ભાવે, લહઈ જીઉ સોખઈ વરમ.

૧૫૯. દોહાકોશ એ ગ્રંથ ડા. હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીએ પોતાના બંગાલી ગ્રંથ નામે 'બૌદ્ધગાન ઓ દોહા' માં પ્રગટ કરેલ છે તેમાં અપભ્રંશ ધ્રુવું છે, અને તે શાસ્ત્રી તેને જૂની બંગાલી (બાગલ) મણે છે. આ

દોહાઓના બે ભાગ છે (તેમાં બીજા છદો પાણ છે) એક સરોવર-
વળના છે કે જે પોતાને દોહામાં સરહ એ પ્રમાણે જણાવે છે
અને બીજો કૃષ્ણાચાર્ય પાદનો છે, અને બંને અપભ્રંશમાં છે.

૧૬૦. સરહમાંથી નમુના:—

ધરહિ બધસી દીવા જલી, કોનેહિ બધસી ધંટા ચાલી;
અડિખ નિવેસી આસનબંધી, કનેહિં ખુસ ખુસાઇ જનબંધી.
રંડીમૂડી અન્ય વિ વેસે, દીહણુકખ જે મલિને વેસેં,
લુગલ હોઈ (અ) ઉપાડિય કેસે, ખવનેહિં જન વિડંબિય વેસેં.
અપ્પણુ વાહિય મોકખઉ ઉએસેં.

જઈ નામ વિચ હોઈ સુતિ, તા સુનહ સિચ્ચાલહ,
લોમોપ્પાટને અચ્છ સિદ્ધિ, તા જીવઈ નિતંબહ.
પિચ્છી ગહણે દિઠું મોકખ તા કરિહ તુરંગહ,
ઉખલેં ભોઅણે હોઈ જાણુ તા કરિહ તુરંગહ,
એવ સરહ ભણુખ ખવનાન મોકખ મહુ કિંપિ ન ભાવધ,
તત્તરહિઅ કાયા જી તાવ પર દેવલ સાહઈ. ૧
જો ભવસો નિવાણુથલુ ભેવુ ન મણુલ પણુ,
એક સહાવેં વિરહિઆ, નિર્મલમધ પડિવણુ. પ. ૧૧૮
ધરહિ મ થકું મ જાહિ વને, જહિં તહિં મણુ પરિઆણુ,
સઅણુ જીરંતર બોહિ દિઅ, કહિં ભવ કહિં નિવ્યાણુ.
જીઉ ધરે જીઉ વને વોરિ દિવિ, એકુ પરિઆણુઉ ભેઉ,
નિમ્મલચિત્ત સહાવઉ, કરહ અવિકલ સેઉ. પ. ૧૧૯

૧૬૧. કૃષ્ણાચાર્યમાંથી:—

આગમ વચ પુરાણે પંડિત માન વહંતી,
પકવ સિરિકલ અલિઅ જિમ, બાહેરિ ત જીમયંતિ. ૨ પ. ૧૧૩
વરગિરિસિહર ઉતુંગ મુણિ, સખરેં જહિં કિઅ વાસ,
નહ સો લંબિઅ પંચાનનેહિં, કરિવર દ્વરિઅ આસ. ૨૫ પ. ૧૩૦

એકે ન કિજજા મંતુ ન તંતુ, શિઅધરણિ લાઇ કેલિ કરંતુ,
શિઅધરધરણી જાવણ મજજા, તાવ કિં પંચવગ નિહરિજાઇ. ૨૮
પૃ. ૧૩૧

એસ જપહોસે મંડલકમ્મે, અનુદિન અમ્મસિ કાહિઉ ધમ્મે,
તો વિણ તરણિ નિરંતર નેહે, વોહિ કિ લાહઇ એણુ વિ દેહે. ૨૯ પૃ. ૧૩૧
જિમ લોણુ વિલિજજાઈ પાણિએહિ, તિમ ધરિણિ લાઇ ચિત,
સમરસ જાઈ તકખણે, જાઈ પુણુ તે સમ શિત. ૩૨

૧૬૨. ભારતના પૂરા-છેક પૂર્વભાગ-બંગાલમાંથી આ ગ્રંથ મળી આવે એ હકીકત ઉપયોગી છે અને મહત્વપૂર્ણ છે. તે એટલું બતાવે છે કે સંસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત સાથે અપભ્રંશ કેટલીક સદીઓ સુધી તાપીના ઉત્તરના સમસ્ત હિંદના ચારે ખુણામાં સાહિત્યની ભાષા હતી. તે સાહિત્ય શૃંગાર તેમજ ધર્મ-મય હોવાથી લોકપ્રિય થયું જણાય છે. તે ગ્રંથ એ પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેની ભાષા પશ્ચિમની અપભ્રંશ-વિશેષ સંભવિત રીતે મહારાષ્ટ્ર અપભ્રંશ હતી કે જે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતની પેઠે એટલી ઉંચી કોટિએ લઇ જવામાં આવી હતી કે સાહિત્યની શિષ્ટ ભાષાની રિચતિએ લાવવામાં આવી અને તેનો ઉપયોગ પશ્ચિમ અને પૂર્વના કવિઓએ સરખી રીતે કર્યો છે.

૧૬૩. જૈન ગૂર્જરકવિઓમાં તેરમીથી પંદરમી-સોળમી સદીના આવેલ સાહિત્યમાંથી અપભ્રંશને મળતું-જૂની ગૂજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય છે. તેના નમુના અત્ર આપ્યા નથી.

૧૬૪. આ સર્વ અપભ્રંશ સાહિત્યનો વિભાગ તેના નમુના-ઉદા-હરણ સહિત આપ્યો છે તે પરથી વિશાલપણે સ્પષ્ટ થયું છે કે:—

“Under the so-called Prakrit literature, especially of the Jains with published and unpublished, much valuable Apabhramśa lies buried. Some works, which in the catalogue are simply dubbed prakrit, might turn out to be Apabhramśa, and

others, rightly called Prakrit might still contain some Apabhramsa's quotations and stories of value from both the lingulstic and literery points of view. It is also likely that the treasures at Patana, Khambhayat and other strongholds of Jainism might contain Apabhramsa's works, yet unknown even to their blessed possessors. It is the duty of all rightminded Jains to make such works available to scholars who would publish them according to approved methods and subject them to literary and historical criticism." Prof. Gune's Introduction to Bhavishyatta Kaha.

—જે હાલ પ્રાકૃત સાહિત્ય કહેવાય છે તે અને ખાસ કરી જૈનોનું પ્રાકૃત સાહિત્ય—પ્રકટ તેમજ અપ્રકટ બંનેમાં ઘણું કીમતી અપભ્રંશ સાહિત્ય દટાયેલું છે. કેટલાક ગ્રંથો કે જે ગ્રંથસૂચિમાં—ટીપમાં સાદી રીતે પ્રાકૃત તરીકે નોંધેલા છે તે અપભ્રંશ તરીકે નીકળી આવે એવો સંભવ છે, અને બીજા યથાર્થપણે ઓળખાતા પ્રાકૃત ગ્રંથોમાં કેાઈ અપભ્રંશ અવતરણો અને ભાષાવિજ્ઞાન તેમજ સાહિત્યની દૃષ્ટિથી મહત્ત્વ ધરાવતી વાર્તાઓ પણ હોય. એ પણ સંભવિત છે કે પાટણ, ખંભાત અને બીજાં જૈનધર્મનાં કેંદ્રસ્થાનોના ભંડારોમાં કેટલાક એવા અપભ્રંશ ગ્રંથો હોઈ શકે, કે જેની હજી સુધી તેના કબજેદારોને પણ માહિતી ન હોય. સર્વ યોગ્યદૃષ્ટિવાળા જૈનોની એ ફરજ છે કે આવા ગ્રંથો એવા પંડિતોને હસ્તગત કરાવે કે જેઓ માત્ર પદ્ધતિપર તેઓને પ્રકટ કરે અને તેમનાપર સાહિત્યવિષયક તેમજ ઐતિહાસિક વિવેચન કરે. (પ્રોફ. ગુણેની ભવિષ્યત કહા પરની પ્રસ્તાવના પરથી.)

વિભાગ ત્રીજો.

હૈન યુગ.

પ્રકરણ પહેલું.

હૈમચંદ્રણ વ્યાકરણ.

પાણિનિ.

૧૬૫—“શોભના સ્વલુ પાણિનિના સુવચ્ચ કૃતિઃ (પૂતંજલિ ૨-૩-૬૬)-સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં જે યશ પાણિનિને મળ્યો તે કોઈના ભાષ્યમાં નહોતો. એવું સર્વાંગસુંદર પૂર્ણ વ્યાકરણ કોઈ કાલમાં કોઈ ભાષામાં બન્યું નહિ. મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદશાસ્ત્રી એમતો કહે છે કે ૭ મેકડોનલે (મુખ્યાનલાચાર્ય) હાલ પાણિનિ જેવું જ વૈજ્ઞાનિક વ્યાકરણ સ્વતંત્ર રીતિથી બતાવ્યું છે; પરંતુ આ વ્યાકરણની રચના પાણિનિના વ્યાકરણ હોવાથી જ સંભવી. વિલુ આકાશ, સમુદ્ર કે વિષ્ણુની પેઠે પાણિનિના વ્યાકરણનું આપ ન ઇક્કતાથી કે ન ઇય-તાથી થઈ શકે તેમ છે. તેતો તે જ છે. એમ કહી શકાતું નથી કે તે આવું કે આટલું છે. જેમ પાણિનિ પોતાની પહેલાંનાં સર્વસંસ્કૃત

૭. The Professor's Vedic Grammar is unique work in so far as he has done it without Panini's Vaidika Prakriya. He has evolved the grammar from the language itself and is as scientific as his great predecessor Panini.

—એશિયાટિક સોસાયટી જંગાલના વામિકોત્સવ વખતનું પ્રમુખ તરીકે આખ્યાન.

વૈયાકરણોનો સંવાત છે, તે જ પ્રમાણે તે પોતાનાથી પાછળના સર્વ વૈયાકરણોનો ઉદ્ગમ છે. પોતાથી પહેલાના જે વૈયાકરણોનાં નામ તેણે, મતબેદ બતાવવાને માટે યા વૃજ્યર્થે આપ્યાં તેનાં નામ માત્ર પણ રહી ગયાં, બાકીનાં નામોનો પણ પતો નથી. પૂર્વાચાર્યોની જે સંજ્ઞાઓ તેણે પ્રચલિત સમજી લઈ લીધી તે રહી ગઈ, બાકીના જૂના સિક્કા પાણિનિની નવી ટંકશાલની મોહરો આગળ કાણુ જાણે ક્યાં નાસી ગયા. પહેલાન વ્યાકરણોનો એકદમ અભાવ જોઇને કોઈ એવી કલ્પના કરે છે કે પાણિનિ શાસ્ત્રાર્થમાં જે વૈયાકરણોને હરાવતો ગયો તેના અર્થોને બાળતો ગયો. કોઇ કહે છે કે શિવજીના હુંકાર-વજ્રથી જે પાણિનિના દુર્બલ પક્ષની હિમાયત ઉપર ચલાવવામાં આવ્યાં હતાં તે નષ્ટ થયાં. કોઇ કહે છે કે સર્વ વૈયાકરણ વિશ્વામિત્રની વ્યુત્પત્તિ વિશ્વનો અમિત્ર શત્રુ એમ કરવાથી વિશ્વામિત્રના શાપભાજન થયા જ્યારે પાણિનીએ ‘મિત્રે ચૈ૧’ સૂત્ર ૬-૩-૧૩૦ એમ કહી તેની ખુશામત કરી તેથી તેનો વર મેળવ્યો. પાણિનિને અન્ય બાળવાની કે શિવકોપ યા વિશ્વામિત્રાનુમહની જરૂર નહોતી; સ્વયંસેવ પોતાના તેજની આગળ બીજાં વ્યાકરણો ટકી ન શક્યાં.....

હેમચંદ્ર.

૧૬૬—શ્રી હેમચંદ્રનું વ્યાકરણ સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસન યા સિદ્ધહેમ કહેવાય છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહને માટે બનાવ્યું તેથી ‘સિદ્ધ’ અને હેમચંદ્રનું હોવાથી ‘હેમ’. આમાં ચાર ચાર પદોના આઠ અધ્યાય છે અને તેમાં લગભગ ૪૫૦૦ સૂત્ર છે. શૈલી કૌમુદિઓ જેવી છે અર્થાત્ વિષયવિભાગથી સૂત્રોનો ક્રમ રાખેલો છે. સાથે સાથે

૮. આપિ શલિ ૬-૧-૯૨, કાસ્થપ ૧-૨-૨૫, ગાર્ગ્ય ૮-૩-૨૦, ગાલવ ૭-૧-૭૪, ચાકવર્મણ ૬-૧-૧૩૦, ભારદ્વાજ ૭-૨-૬૭, શાકટાયન ૩-૪-૧૧૧, શાકલ્ય ૧-૧-૧૬, સેનક ૫-૪-૧૧૨, સ્કોટાયન ૬-૧-૧૨૩, ઉત્તરી (હઠીચામ) ૪-૧-૧૫૩, કોઇ (એકેષાં) ૮-૩-૧૦૪, પૂર્વી (પ્રાચ્યામ) યા જૂના ૪-૧-૧૭.

તેણે પોતાની દીકા નામે બૃહદ્વૃત્તિ બનાવી છે. હેમચંદ્રનો ઉદ્દેશ સરલ રીતિથી પોતાનો સંપ્રદાય, પોતાનો આશયધારક રાજા તથા પોતાના ગૌરવને માટે એવું વ્યાકરણ બનાવવાનો હતો કે જેમાં કોઈ વાત રહી ન જાય. તે જૈન શાકટાયન પાછળ લીટે લીટે ચાલેલ છે. પરંતુ ખીજા અનુકરણ કરવાવાળાની પેઠે તેણે માત્ર અનુકરણ કર્યું નથી. તેણે સંસ્કૃત વ્યાકરણ સાત અધ્યાયોમાં લખી આઠમો અધ્યાય કેવલ પ્રાકૃતના પૂર્ણ વિવેચન માટે કર્યો છે. પાણિનિએ પોતાની પાછળ દૃષ્ટિ નાંખીને વૈદિક સાહિત્યને મેળવી ' પોતાના સમય સુધીની ભાષા 'નું વ્યાકરણ બનાવ્યું, પછી વેદ તેનાથી છૂટી-નિકળી ગયો ને સ્વર પણ છૂટી ગયો. હેમચંદ્રે પાછળ ન જોતાં આગળ દૃષ્ટિ નાંખી અહીંથી નીકળ્યું તો અહીં વધારી લીધું ને ' પોતાના સમય સુધીની ભાષા 'નું વિવેચન કરી નાંખ્યું. આ પહેલું મહત્ત્વ હેમચંદ્રનું છે કે ખીજા વૈયાકરણોની પેઠે કેવલ પાણિનિના વ્યાકરણના લોકોપયોગી અંશને પોતાના સંચામાં બદલાવીને તે સંતુષ્ટ ન રહ્યા, પણ તેણે પાણિનિની પેઠે પાછળ નહિતો આગળ દૃષ્ટિ નાંખી પોતાના સમય સુધીની ભાષાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું. તેના પ્રાકૃત વ્યાકરણ અર્થાત્ આઠમા અધ્યાયનો ક્રમ શું છે તે નીચે બતાવવામાં આવ્યું છે.

૧૬૭ શ્રીહેમચંદ્ર કહે છે કે—પ્રકૃતિઃ સંસ્કૃતં, તત્રમર્થ, તત આગતં વા પ્રાકૃતમ્। આ ભવ અને આગત કહેવું તે દીક-બરાબર નથી. વરરચિ સંસ્કૃતને શૌરસેનીની પ્રકૃતિ અને શૌરસેનીને મહારાષ્ટ્રી અને પૈશાચીની પ્રકૃતિ કહે છે. ' પડ્ભાષા ' એ નામ આપણે ત્યાં ધણા જૂના કાળથી ચાલ્યું આવ્યું છે. એક પ્રાકૃત વ્યાકરણ પડ્ભાષાચંદ્રિકા કહેવાય છે. લોહદેવ કવિની પ્રશંસા કરતા મંખ કહે છે કે ' હ ભાષાઓ તેના મુખમાં સદા વિરાજે છે. જ્યાંનક સોમેશ્વરના પુત્ર પૃથ્વીરાજનું માહાત્મ્ય કરતાં કહે છે કે ' હ ભાષાઓમાં તેની

૯...મુલ્લે ચસ્ય માષાઃ વરુચિશરતે ।...લોહદેવસ્ય...
(શ્રી કંઠ્યરિત, છેલ્લો સર્ગ)

શક્તિ હતી. ૧૦ પૃથ્વીરાજ રાસાના કર્તા, હિંદીના ઇતિહાસ લેખકોને એવું કહીને ચક્રમાં નાંખી મથેલ છે કે

‘પટ ભાષા પુરાન’ ચ કુરાનં કથિતં મયા. ૧૧૧

અને તેઓ આમાં પંજાબી, બેસવાડી, રાજસ્થાની શોધતા ફરે છે. આગણીસમી સદીનો ‘બુદ્દીનો કવિ-વશભાસ્કરનો કર્તા-મીથણ ચારણ, ‘સૂરજમલ પણ છ ભાષાઓ મુખે પઢી ગયો હતો’ એમ જણાવે છે. ૧૨ શામળભટ્ટ પણ એક છાપામાં જણાવે છે કે:—

સંસ્કૃતભાષા સરસ, માગધી મોટ મૂલ્યે,
ગ્વાલેરી ગુણનીધ, આપબ્રંશી તે તુલ્યે,
દેશી ભાષા દાખ, પિશ્તાચી પઢજે પ્રીતે
ચારણ ચોથી ભાખ, રાજદારે શુભ રીતે,
એ ખટ ભાષા જે ખોજશે, ધારી જોતાં ધર્મ છે
કવિ શામળભટ સાચું કહે, જોગી તેના બ્રહ્મ (બ્રાહ્મણ) છે.

૧૬૮—તો આ છ ભાષાઓ સંખંધી શું ખટપટ છે ?

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચૈવ શૂરસેની તદુદ્ભવા

તતોઽપિમાગધી પ્રાગ્ભત્તૃ પૈશાચી દેશજાપિ ચ

—સંસ્કૃત, તેમાંથી પ્રાકૃત, તેમાંથી ઉત્પન્ન શૌરસેની,
તેમાંથી માગધી, પહેલાની મધ્યક પરાચી અને દેશજ એ છ થઈ.

૧૬૯—માલુમ પડે છે કે પ્રકૃતિ રાજદાર અર્થમાં ભ્રમ થવાથી તત્ત આગત, તદુદ્ભવા અને તત્તઃ આદિની કલ્પના થઈ. પ્રકૃતિનો

૧૦ બાલ્યેઽપિ લીલાજિતતારકાણિ

ગોર્વાજ બાહિન્યુપકારકાણિ ।

જયંતિ સોમેશ્વરનંદનસ્ય

ષણ્ણાં મિરાં શક્તિમતો યજ્ઞાંસિ ॥

—પૃથ્વીરાજવિજય પ્રથમ સર્ગ.

૧૧ જુઓ ગુલેરી મહારાયનો દેખ પ્રતિભા વૈ. ૩ પૃ. ૨૬૪-૭.

૧૨ મંખના શ્રીકંઠચરિતની દીઠામાંથી જુદું.

અર્થ અહીં ઉપાદાનકારણ નથી. જેમ ભાષ્યકારે બહુ સુંદર ઉદાહરણ આપ્યું છે કે સોનામાંથી રચક અને છે, રચકની આકૃતિને તોડીતોડીને કટક બનાવવામાં આવે છે, કટકોમાંથી વળી ખેરનાં લાકડાંના અમારથી, કુંડલ બનાવવામાં આવે છે, સોનાનું સોનું રહી જાય છે, તેવીરીતે ભાષાથી ભાષા કદિ બનાવવામાં નથી આવી. અહીં પ્રકૃતિ શબ્દ મીમાંસાના ૩૯ અર્થમાં લેવો જોઈએ. ત્યાં પ્રકૃતિ અને (વિકૃતિ શબ્દ વિશેષ અર્થોમાં લેવામાં આવ્યા છે. સાધારણ નિયમ, નમૂનો, મોડલ, ઉત્સર્ગ એ અર્થમાં પ્રકૃતિ આવે છે. વિશેષ, અલૌકિક, બિન્ન, અંતરિત, અપવાદ-એ અર્થમાં વિકૃતિ આવે છે. અગ્નિષ્ટામ યજ્ઞ પ્રકૃતિ છે, બીજા સોમયાગ તેની વિકૃતિ છે. આનો અર્થ એ નથી કે બીજા સોમયાગ અગ્નિષ્ટામમાંથી નિકળ્યા કે આવ્યા છે. અગ્નિષ્ટામની જે રીતિ છે તેને બીજા સોમયાગોની રીતિ થોડીધણી મળતી છે ને કંઈકંઈક બિન્ન છે. સાધારણ રીતિ પ્રકૃતિમાં બતાવી બેઠોને વિકૃતિમાં ગણી દીધા છે. પાણિનિએ ભાષા (વ્યવહાર)ની સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની વૈદિક સંસ્કૃતને તેની વિકૃતિ માની છે; સાધારણ યા ઉત્સર્ગ નિયમ સંસ્કૃતના માની વૈદિક ભાષાને અપવાદ બનાવ્યો છે. અહીં પ્રકૃતિનો ઉપાદાન કારણ એવો અર્થ માની શું વૈદિક ભાષાને 'તત આગત' યા 'તદુદભવ' કહી શકાય ?-ઉલટી અંગા વહી શકે ? શૌરસેનીની પ્રકૃતિ સંસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રીની પ્રકૃતિ શૌરસેની કહેવાનો આશય એ છે કે તેના સાધારણ નિયમ સંસ્કૃત યા શૌરસેની જેવા અને વિશેષ નિયમ પોંતપોતાના બિન્ન છે. પ્રકૃતિ સાથે બ્યાં સમાનતા હોય છે, તેનો વિચાર વ્યાકરણોમાં નથી, બ્યાં ભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે. હેમચંદ્રજીએ પહેલી (મહારાષ્ટ્રી) પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું. પછી શૌરસેનીના વિશેષ નિયમ લખીને જણાવ્યું કે 'શેષં પ્રાકૃતવત્' (૮-૪-૨૮૬); પછી માગધીના વિશેષ નિયમ જણાવી કહ્યું કે 'શેષં શૌરસેનીવત્' (૮-૪-૩૦૨), અર્ધ-માગધીને આર્ષ માની તેનું વિવેચન કર્યું નહિ. પછી પૈશાચીનું વિવેચન કરી લખાવ્યું કે

કોઈ શૌરસેનીવત્ (૮-૪-૩૨૩). તે પ્રમાણે ચૂલિકા પૈથાચી ના નિયમ-વિશેષ ખતાવી કહ્યું કોઈ પ્રાગ્જાત્-એટલે પૈથાચીવત્ (૮-૪-૩૨૮). અપભ્રંશના વિશેષનિયમ લખી કહ્યું શૌરસેનીવત્ (૮-૪-૪૪૬) અને ઉપસંહારમાં સર્વ પ્રાકૃતોને લક્ષ્યમાં રાખી લખ્યું કે કોઈ સંસ્કૃતવૃત્તિષ્ઠમ્ (૮-૪-૪૪૮). તો આ પરથી શું આપો અર્થ એમ કરવામાં આવે કે આ ભાષાઓનું કુટુંબવૃક્ષ થયું ? શું પહેલી ભાષા જનક થઈ અને પછી પછીની તેમાંથી આગત અથવા તેમાંથી ઉદ્ભૂત થઈ ? નહીં, સાધારણ નિયમ ' પ્રકૃતિ થી સમજાવ્યો અને વિશેષ નિયમ ' વિદ્યુતિ થી. આ પ્રકૃતિ અને વિદ્યુતિને પ્રકૃત-પ્રસ્તુત અર્થ છે.

૧૭૦. સંસ્કૃત અને બીજી પ્રાકૃતોના વ્યાકરણમાં તે હેમચંદ્રે પોતાની વૃત્તિમાં ઉદાહરણોની પેઠે પ્રાયઃ વાક્ય અથવા પદ જ આપેલ છે, પરંતુ અપભ્રંશના અંશમાં તેણે પૂરી ગાયાઓ, પૂરા હંદ અને પૂરાં અવતરણ આપ્યાં છે. આ શ્રી હેમચંદ્રનું બીજું મહત્ત્વ છે. આવી રીતે તેણે એક અતિ ભારે સાહિત્યના નમૂના જીવંત રાખ્યા કે જે તે એમ ન કરત તો નષ્ટ થઈ ગયા હતા. આમ કરવાનું કારણ શું ? જેમ હવે પછી કહેવામાં આવશે તેમ જે એતામ્યાર જૈન સાધુઓને માટે યા સર્વ સાધારણ જન માટે તેણે વ્યાકરણ લખ્યું તેઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃતના નિયમોને, તેનાં સૂત્રોની સંગતિને પદો યા વાક્યખંડોમાં સમજી લેત-તેણે આપેલ ઉદાહરણોથી ન સમજત તો સંસ્કૃત અને ગ્રંથની-પુસ્તકી-પ્રાકૃતનું વાંચન તેમની સામે હતું-પ્રાપ્ય હતું તેમાંથી નવાં ઉદાહરણો શોધી લેત, પરંતુ અપભ્રંશના નિયમ એવી રીતે સમજામાં આવી ન શકત. મધ્યમ પુરૂષને માટે 'પંઘ', શપથમાં 'થ' ની જગ્યાએ 'ધ' થવાથી સવંધ, અને મકડધુષિના અનુકરણ-પ્રયોગ, પૂરાં ઉદાહરણ આપ્યા વગર સમજામાં આવતા નથી (જુઓ પછી ઉદાહરણ નં. ૫૬, ૮૮, ૧૪૪). જે હેમચંદ્ર પૂરાં ઉદાહરણ ન આપત તો શીખનારાઓ કે જેઓ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના વ્યાકર ગ્રંથો સુધી પહોંચી જાય, પરંતુ જેઓ 'ભાષા'

સાહિત્યથી સ્વાભાવિક રીતે નાક ચઢાવતા તેઓ તે ‘ભાષા’ના નિમગ્ને સમજત નહિ.

૧૭૧. આ સર્વે ઉદાહરણોનો સંગ્રહ અને વ્યાખ્યાન આ પછી જૂદા ૬, ૭, અને ૮ પ્રકરણમાં આપેલા છે. આ ઉદાહરણ અપભ્રંશ કહેવામાં આવે છે કિંતુ તે તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના જ છે. વર્તમાન હિંદી કે ગૂજરાતી સાહિત્યથી તેનો પરંપરાગત સંબંધ, વાક્ય અને અર્થને સ્થાને સ્થાને સ્પષ્ટ થશે. એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ ઉદાહરણ શ્રી હેમચંદ્રના પોતાનાં રચેલાં નથી. કોઈ વાંચ્યો સિવાય સર્વે તેનાથી પ્રાચીન સાહિત્યનાં છે. તે પરથી તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતી સાહિત્યના વિસ્તારનો પત્તો લાગે છે. જે સંસ્કૃત સાહિત્ય બીલકુલ રહ્યું ન હત તો પતંજલિના મહાભાષ્યમાં જે વેદ અને શ્લોકોના ખડો ઉક્ત છે તે પરથી સંસ્કૃત સાહિત્યનું અનુમાન કરવું પડત. આ કામ આ દોહાઓથી થાય છે. હેમચંદ્રજીએ મોટી ઉદારતા કરી કે આ પૂરાં અવતરણ આપી દીધાં. તેમાં શૃંગાર, વીરતા, કંઠ રામાયણના અંશ (જેવડું અન્તર ૧૦૧, દ્વિમુદુ ભુવણ ૫), કૃષ્ણકથા (હરિ નવ્યાવિષ્ણુ પંચલુહિ-૧૨૨, એક મેકકલ જાધવિ જોએદિ ૧૨૬), કંઠ બીળ મહાભારતના અંશ (પ્રતિહિ ગ્રાપિણ સહણિ ૭૮), વામનાવતાર કથા (મર્ધિ ભણિઅઉ બલિરાય ૬૬), હિંદુ ધર્મ (ગંગ ગમેષિણ ૧૬૬, ૧૬૭, વ્રાસ મહારિસિ ૬૧), જૈન ધર્મ (જેષિ અષ્ટિણ ૧૬૫, પેઝમેવિણ મુહુ જિતવર હો ૧૭૦), અને ‘હાસ્ય (સોએવા પર વારિઆ ૧૫૬)—એ સર્વના નમૂના મળે છે. મુંજ (૧૬૨) અને બ્રહ્મ (૧૦૩) કવિઓનાં નામ મળી આવે છે. કેવું સુંદર સાહિત્ય આ સંગૃહીત છે ! કવિતાની દૃષ્ટિથી, આટલા વિશાલ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પણ, શું ‘ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ ૩૧, જાધ સસણુહી તો મુઝઅ પર, લોણ વિલિજજા પાણિએણ ૧૧૫, અજજવિ નાહુ મહુજિજ ધરિ ૧૪૪’—આદિની જોડીની કવિતા મળી શકે તેમ છે ?

૧૭૨-હેમાચાર્યનું ત્રીજું મહત્ત્વ એ છે કે તે પોતાના વ્યાકરણના

પાણિનિ અને ભટ્ટજીદક્ષિત હોવાની સાથે સાથે તેના ભદ્રિ પણ છે. તેણે પોતાના સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યમાં પોતાનાં વ્યાકરણનાં ઉદાહરણ પણ આપ્યાં છે તથા સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને કુમારપાળના ઇતિહાસ પણ લખ્યા છે. ભદ્રિ અને ભટ્ટ ભૌમકની પેઠે તે પોતાના સૂત્રોના ક્રમથી ચાલ્યા છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રય કાવ્યના વીસ સર્ગ છે, તેમાં સિદ્ધરાજ જય-સિંહ સુધીના ગૂજરાતના સોલંકી રાજાઓના વંશ વૈભવ આદિનું વર્ણન અને સાથે સાથે હેમચંદ્રના (સંસ્કૃત) શબ્દાનુશાસનના સાત અધ્યાયોનાં ઉદાહરણ છે. આઠમા અધ્યાય (પ્રાકૃત વ્યાકરણ)નાં ઉદાહરણોને માટે પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્ય (કુમારપાલ ચરિત)ની રચના થઇ છે કે જેમાં આઠ સર્ગ છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રયની ટીકા અભયતિલક ગણિએ તથા પ્રાકૃત દ્વાત્રયની ટીકા પૂર્ણકલશ ગણિએ લખી છે કે જે સંવત્ ૧૩૦૭ દાહ્યુન કૃષ્ણ ૧૧ પુષ્ય રવિવારને દિને પૂર્ણ થઈ. કુમારપાલ ચરિ (પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યના આરંભમાં અણહિલપુર પાટણનું વર્ણન છે, રાજા કુમારપાલ છે. મહારાષ્ટ્ર દેશના ખંદી તેની કીર્તિ વખાણે જે રાજાની દિનચર્યા, દરબાર, મલ્લશ્રમ, કુંજરયાત્રા, જિનમંદિર યાત્રા, જિનપૂજા આદિના વર્ણનમાં બે સર્ગ પૂરા થાય છે. ત્રીજામાં ઉપવનનું વર્ણન છે- વસંતની શૌભા છે. ચોથામાં શ્રીખ અને પાંચમામાં અન્ય ઋતુઓના વિહાર આદિનું સાલંકાર વર્ણન છે. રાજા અને પ્રજાની સમૃદ્ધિ તથા વિલાસોનાં ચિત્ર કવિઓની રીતિ અનુસાર દેવામાં આવ્યાં છે. છઠામાં ચંદ્રોદયનું વર્ણન છે. રાજા દરબારમાં બેઠો છે. સાંધવિગ્રહિકે વિગ્રહિત કરી કે જેમાં કુંકણના રાજા મલ્લિકાગ્નુનની સેના સાથે કુમારપાલની સેનાનું યુદ્ધ અને પછી વિજયનું તથા મલ્લિકાગ્નુનના માર્યા જવાનું વર્ણન છે. આગળ કહ્યું કે એવી રીતે કુમારપાલ દક્ષિણનો સ્વામી થઇ ગયો. પશ્ચિમનો સ્વામી સિંધુપતિ, જવનદેવ, ઉવ્વ (? ઉચ્ચ), કાશી, મગધ, ગૌડ, કાન્વકુખ્જ, દશાર્ણ, ચેદિ, રેવાતટ, મથુરા, જંગલ દેશના રાજાઓની અધીનતાનું વર્ણન છે. કુમારપાલ શયન કરે છે. સાતમા સર્ગના આરંભમાં રાજા ઉઠીને પરમાર્થચિંતા કરે છે, તેમાં કામ, રૂબી

આદિની નિંદા, જૈન આચાર્યોની સ્તુતિ, નમસ્કાર પહેલાં અને પછી શ્રુત દેવીની સ્તુતિ છે. શ્રુતદેવી કુમારપાલની સામે પ્રકટ થઈ અને રાગની સાથે તેનું ધર્મવિષયક સંભાષણ ચાલ્યું. આખા આઠમા સર્ગમાં શ્રુત-દેવીનો ઉપદેશ છે.

૧૭૩-શ્રી હેમચંદ્રે પ્રાકૃત વ્યાકરણ (સિદ્ધહૈમ શબ્દનુશાસનના આઠમા અધ્યાય) અને કુમારપાલ ચરિતનો સંબંધ નીચેના કોષ્ઠથી જણાવવામાં આવે છે.

લક્ષ્ય પ્રાકૃત ભાષા	લક્ષણ અષ્ટમાધ્યાય	ઉદાહરણ. કુમારપાલ ચરિત.
	પાદ ૧ સૂ. ૧-૨૭૧	સર્ગ ૧, ૨, ૩, ૪. પ, ૬, ૭
	પાદ ૨ સૂ. ૧-૧૨૮	ગાથા ૧-૯૩
	પાદ ૩ સૂ. ૧-૧૮૨	
	પાદ ૪ સૂ. ૧-૨૫૬	
	અષ્ટમાધ્યાય	કુમારપાલ ચરિત "
શૌરસેની	પાદ ૪ સૂ. ૨૬૦-૨૮૬	સર્ગ ૭ ગાથા ૯૪-૧૦૨
માગધી	પાદ ૪ સૂ. ૨૮૭-૩૦૨	સર્ગ ૮ ગાથા ૧-૭
પૈશ્વાચી	" " ૩૦૪-૩૨૪	" " ૮-૧૧
શૂલિકા પેશાચી	" " ૩૨૫-૩૨૮	" " ૧૨-૧૩
અપભ્રંશ	" " ૩૨૯-૪૪૮	" " ૧૪-૮૨

૧૭૪. આ પરથી સ્પષ્ટ થશે કે જે ભાષાનું વ્યાકરણ કહ્યું છે તેમાં કુમારપાલચરિતના તે અંશની રચના કરવામાં આવી છે. જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના વ્યાકરણના વિશેષ નિયમોનાં ૧૨૦ સૂત્ર છે, ઉદાહરણોમાં જે ઉદાહરણો પ્રાચીન કવિતામાંથી આપવામાં આવ્યાં છે તે ૧૭૫ અવતરણ છે; કોઇ પદો, વાક્યો અને દોહરાઓ અવતરણોની ગણનામાં નથી, (કેટલાક દોહાના ખંડ વારંવાર ઉદાહરણોની પેઠે કેટલાંક સૂત્રો ઉપર આપવામાં આવ્યા છે), પરંતુ સ્વરચિત ઉદાહરણોમાં તે સર્વ વિષય ૬૯ છંદોમાં આવી ગયેલ છે. આનું કારણ એ છે કે એક એક છંદમાં કેટલાંયે ઉદાહરણ સમાવ્યાં છે. હેમચંદ્રજીને એવી રચના પ્રિય હતી.

પ્રકરણ બીજું.

દેશી નામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫. હેમચંદ્રજીએ દેશીનામમાલા નામનો એક કોશ પણ બનાવ્યો છે કે જેમાં પ્રાકૃત રચનામાં આવનારા દેશી શબ્દો ગણ્યા છે. સંસ્કૃતના બીજા કોષોમાં વિષય વિભાગથી (સ્વર્ગ, દેવ, મનુષ્ય આદિ) શબ્દોનો સંગ્રહ થાય છે, યા તો અંતના વર્ણો (જેવા કે કાન્ત, ખાન્ત આદિ) ના વર્ગોથી સંગ્રહ થાય છે, પરંતુ આ દેશીનામમાલા વર્તમાન કોશોની પેઠે અકારાદિ ક્રમે બનેલ છે. તેનું પણ કારણ એ છે કે વ્યાકરણમાં અપભ્રંશની કવિતા પૂરી ઉદ્ભૂત કરવાની છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત કોશોની પેઠે દેશી કોશને કોઈ મોટે રાખતા નથી. જ્યાં પ્રાકૃત કવિમાં દેશી પદ આવ્યા ત્યાં જોવાને માટે આ કોશનો ઉપયોગ છે. ત્યાં અકારાદિ ક્રમથી જ કામ ચાલી શકે છે.^{૧૩} તે ક્રમની અંદર પણ એકાક્ષર દ્વિ-અક્ષર આદિનો ક્રમ છે. જે અક્ષરથી આરંભ થનાર શબ્દ જ્યાં ગણવામાં આવ્યા છે ત્યાં તેવા નાનાર્થ શબ્દ પણ ગણવામાં આવ્યા છે. ત્યાં જેટલા શબ્દોનાં ઉદાહરણ એક ગાથામાં આવી શક્યાં તેટલાંને ઠાંસી ભરવામાં આવ્યા છે. કણ્ઞોઠ્ઠિઆ (એટલે ઘૂંઘટ, ચાદર, કાન+ઓઢી), કંઠમલ (મુઝાની ઠાઠી), કપ્પરિઅ, કડંતરિઅ (=કાડેલું), કડંલુઅ (=ઘડો) આ શબ્દોને સાથે ગુંથી એક ગાથા બનાવવામાં કદી તેમાં અર્થ હોય તો પણ કાવ્ય સુંદરતા આવવી કઠણ છે. હેમચં-

૧૩, પાદલિપ્તાચાર્ય આદિ વિરચિત દેશી શાસ્ત્રો હોવા છતાં પણ આ (દેશી નામમાલા) ના આરંભનું પ્રયોજન..... ‘વર્ણક્રમ સુખદ’ અથવા ‘વર્ણક્રમ સુભગ’... વર્ણક્રમથી નિર્દિષ્ટ શબ્દ અર્થવિશેષમાં સંશય થતાં સુખથી સ્મરણ અને ધ્યાન કરી શકાય છે. વર્ણક્રમને ઉલ્લંઘી કહેવાથી સુખથી અવધારણ થઈ શકતું નથી તેથી વર્ણક્રમનિર્દેશ અર્થવાન છે (હેમચંદ્ર-દેશી નામમાલા-બીજી ગાથાની ટીકા)

દ્રશ્ય એ આ પર એક માનિની ખડિતાની ઉક્તિ બનાવી છે કે હું દાંતોથી ફાડેલા અધરવાળા, નખોથી કપેલા અંગવાળા, મારી ચઢર છોડ, તે ધડા જેવાં સ્તનો વાળી પાસે જઈ કે જે કાઢીને પણ યોગ્ય નથી (દેશી નામવાલા ૨૦). આ ઉદાહરણ બનાવવાની કઠિનતાથી વિવિધ અર્થો માટે ઉદાહરણ-ગાથાઓ તેણે બનાવી નથી. આજ રીતે કુમારપાળ ચરિતમાં કેટલાંક ઉદાહરણ એક એક દોહામાં મૂકેલાં છે, કિંતુ ત્યાં શ્રુત દેવીનો રાગને ધર્મ વિષયનો ઉપદેશ એ એકજ વિષય છે, તેથી કવિને થોડીધણી સ્વતંત્રતા મળી છે. આ ૬૯ છંદોમાં જે છંદો આવ્યા છે તે એ છે કે વદનક ૧૪-૨૭, ૭૭, ૭૮, દોહા ૨૮-૫૪, ૮૧, માત્રા ૭૫, ૭૮, વસ્તુ વદનક કર્પૂર (=ઉલ્લાસ ?) નો યોગ ૭૬, સુમનો-૨મા ૮૨. આમાંથી નમુના તરીકે કંઈક આગળ ઉદાહરણના પ્રકરણમાં આપેલા છે, જૂનાં અપભ્રંશનાં ઉદાહરણોથી આ કંઈક ક્ષિપ્ત છે તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે ને વિશેષ હવે પછીથી જણાવીશું અને તે સ્પષ્ટ છે કે આ હેમચંદ્રજીએ પોતે રચેલી જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી છે.

૧૭૬. હેમચંદ્રજીની દેશીનામમાલામાં કંઈ સખદો તે સમયની રીતિ રિવાજ અને વિનોદ આદિના સૂચક છે તેનો સંગ્રહ પાઠકોના મનોવિનોદ અને જ્ઞાન માટે અહીં આપવામાં આવ્યા છે. હેમચંદ્રે જે અર્થ કરેલ છે તેનો અનુવાદ અહીં કર્યો છે અને કંઈ દુર્લભ વિવેચના સાથે જરૂર પડી ત્યાં આપ્યું છે.

અવેદી (૧-૭) સુદીનો જુગાર (હિંદી-ખુઝાવૈલ)

અણ્ણાણુ (૧-૭) વિવાહ કાલમાં જે વધૂને આપવામાં આવે છે (પહે-રામણી) યા જે વિવાહને માટે વધૂ પોતે વરને આપે છે. (સામી મોં દેખામણી?)

આણુંદવડ (૧-૯૨) પતિથી પ્રથમ યૌવન હરણ ચતાં સ્ત્રીના રૂધિરથી છંટાયેલું વસ્ત્ર. તે બાંધવોને આનાંદિત કરે છે તેથી આનાંદવડ કહેવામાં આવે છે. (કેટલીક જાતિઓમાં હજી પણ એવી રસમ

છે કે આવા વસ્ત્રમાં મિઠાઇ રાખીને નાતમાં વેંચવામાં આવે છે)

દીદમહ (૧-૮૧) કૌમાર, કૌમારાવસ્થા.

ઉડુહિઅ (૧-૧૩૭) પરણેલી સ્ત્રીનો ગુસ્સો;

એમિલિઅ (૧-૧૪૫) તે સ્ત્રી કે જેનું શરીર સૂતરથી માપી તે સૂતર ચારે દિશામાં ફેંકી દેવામાં આવે છે. કોઇ દેશની એક જાતની રસમ છે. (સં. મા પરથી મૌનાતિ, મિનોતિ).

ઓહુંકી (૧-૧૫૩) સંતાઇને રમાતી રમત, જેમાં છોકરાઓ સંતાઇને રમે છે, યા ચક્ષુસ્થગન કીડા (આંખ મોંચામણી, સંતાકુકડી)

ઓઈજ (૧-૧૫૬) એક જાતની રમત કે જેમાં 'નથી, નથી' એમ કહેવામાં આવે છે.

કાજ્જીપ (૨-૪૬) સ્ત્રી રહસ્ય.

ખિકખરી (૨-૭૩) સૂચનાને માટે લાકડી કે જે ઢેઢ આદિ એટલા માટે રાખતા રહે છે કે બીજા લોક તેને અડે નહિ. (રજવાડામાં અસ્પર્શ્ય જાતિઓ કાગડો કે કુકડોનું પર આ રીતે શિર પર રાખે છે).

ગગિજ્જ (૨-૮૮) નવી પરણેલી વહુ.

મન્નેસ્લિઅ (૨-૧૧૦) હાસ્ય સ્થાનમાં અંગસ્પર્શ, જેનું લોક ભાષામાં 'ગિલગિલાવિઅ' રૂઢ થયેલ છે. (ગલ્લગલીઆં).

છિંછટ રમણુ (૩-૩૦) આંખ મિંચામણી.

ઝોડલિયા (૩-૬૦) રાસના જેવો ખેલ કે જેમાં કન્યાઓ (અથવા લાલક) નાચે કુદે છે (રાસ).

જુવલયા (૪-૨૧) એક રસમ કે જેમાં સ્ત્રીને પતિનું નામ પૂછાય છે અને તે નથી કહેતી તેથી તેને પલાશલતાથી મારવામાં આવે છે. (રાજપૂતાનામાં ક્યાંક ક્યાંક હિડોળાપર જૂલતી વખતે સ્ત્રીઓ આ રમત હજી પણ કરે છે. હેમચંદે એક શ્લોક આનો અર્થ સમજાવવા માટે ઉદ્ધૃત કરેલ છે તે પરથી જણાય છે કે સ્ત્રી

પુરુષ મળીને આ રમત રમતા હતા અને કંઈ ફોત ફાળકો
નેવું પણ થતું હતું 'નિયમ વિશેષજ્ઞ જબલયા હોયા ।
આદાય પલાશલતાં આમ્યતિ લોકો ડલિલો યસ્થાં ।
પૃષ્ઠા પતિનામ સ્ત્રી નિહન્યતે ચાપ્ય કથયન્તી । તેણે
જે સ્વરચિત ઉદાહરણ આપ્યું છે તેમાં 'લોલા વિકાસ-
સમય' છે, કિંતુ 'પુચ્છન્તી' 'સહી=સખી) જ છે (નામ+
લેવાની ક્રિયા-સયા)

હીરંગી (૪-૩૧) માથું ઢાંકવાનું ફરૂં ઘૂંઘટ-ઘૂંઘટો (આભાણુક શતકમાં-
નીરંગિકા (સસ્કૃત) એક કહેવતમાં આવેલ છે કે અધધસરને
માટે નીરંગિકા કેવી ?)

ભેરુરિઆ (૪-૪૫) ભાદ્રપદ શુકલ દશમીનો એક ઉત્સવવિશેષ;
તુણુઅ (૫-૧૬) ઝુંખા નામનું વાળું-વાળ (પતંગલિના 'મુદંગ શંખ
તુણુવમાનું તુણુવ ?)

થેવરિઅ (૫-૨૯) જન્મના અવસર પર વાળંગાળ.
દુકકર (૫-૪૨) માથ માસની રાત્રિમાં ચાર પહોર (પ્રતિ પહોર)
સ્નાનનો નિયમ (દુકકર !)

દુહોલણી (૫-૪૬) જે ગાય એકવાર દોવાય પછી ફરી પણ દોવાઈ
શકે તે-દૂધાળી !

દિવસિઅ (૫-૪૦) સદા ભોજન (દિવસિક)
દિવ્યહુત (૫-૪૦) સવારનું ભોજન (દિવાલુકત) શિરામણી.
દોવેલી (૫-૫૦) સાયંકાળનું-સાંજનું ભોજન (વાળ)
ધમ્મઅ (૫-૬૩) ચોર દુર્ગાની સમક્ષ પુરુષને મારી તેના શરીરના
લોહીથી જંગલમાં જે ધર્માર્થ બલિ-બળિદાન કરવામાં આવે
છે (તે સમયના ડમ ?)

પંથુચ્છુહણી- (૬-૩૬) સાસરીએથી પહેલાં પ્રથમ (પીયર) લાવવામાં
આવેલી નવવધુ.

પાડિઅળુ (૬-૪૩) જે પીયરથી વધુને સાસરીએ પહોંચાડે તે.

પોઅલઅ (૬-૮૧) આસો માસમાં ઉત્સવ કે જેમાં પતિ સ્ત્રીના હાથથી અપૂપ (પૂઆં) લઇ ખાય છે.

મુકકય (૬-૧૩૫) જે સ્ત્રીના વિવાહ થનાર હોય તેને છોડી બીજી નિમંત્રિત સ્ત્રીઓનો વિવાહ થઇ જવો તે. મૂકાણુ.

મટ્ટુહિય (૬-૧૪૬) વિવાહ થયેલી-પરણેલીનો કોપ, મટકો ?

લય (૭-૧૬) નવાં વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષોના જોડાને અરસ્પરસ નામ લેવાનો ઉત્સવ. આ શબ્દના ઉદાહરણમાં હેમચંદ્રે જે ગાથા બનાવી લખી છે તેનો આશય એ છે કે મહારાજ કુમાર-પાલ ! આપની સેનાને આવતી જોઇને ભાગનારા રિપુજ્ઞપતિ અરસ્પરસ નામ લઈ લઈને પુકારે છે અને આપના ‘લય’ ની યાદ કરાવે છે (કે વિવાહ થયાથી પણ આમ કર્યું હતું) જુઓ ઉપર ‘જીવલયા’

લયાપુરિસ (૭-૨૦) એક ઉત્સવ કે જેમાં વધૂનું ચિત્ર હાથમાં કમલ ધરી ચિતરવામાં આવે છે.

બહુમાસ (૭-૪૬) જ્યારે નવી વિવાહિતા સ્ત્રીના ઘરથી પતિ બહાર જાય નહિ ને ત્યાં રમણુ કરતો રહે તેવી વિશેષ રીતિ યા ઉત્સવ (‘હનીમૂત’ !)

બહુહાડિણી (૭-૫૦) એક સ્ત્રીની ‘ઉપર’ જે બીજી સ્ત્રી લાવવામાં આવે તે.

ચોરસ્લી (૭-૮૧) આવણુ સુદ ૧૪ નો વિશેષ ઉત્સવ (રાખડી ?).

મુગિમ્મહ (૮-૩૯) ફાલ્ગુનોત્સવ-આ સંસ્કૃત મુગીમ્મકના તદ્ભવ છે; તે માટે દેશીમાં ગણ્યો નથી. શ્રીહેમચંદ્રે ભામહમાંથી ‘મુગીમ્મકના પ્રયોગનું ઉદાહરણ આપ્યું છે (ફાગ ?).

સંવાડઅ (૮-૪૩) અંગૂઠો અને વચલી આંગલીથી ચાપટા-ચટાકા વગાડવા તે.

હિચિઆહિવિઅ (૮-૬૮) એક પગ ઉંચો કરી બીજા એકને પગથી ચાલવાની છોકરાંઓની રમત.

૧૭૭ કુમારપાલ ચરિત કુમારપાલના રાજ્યમાં રચાયું. કુમાર-

પાલ રાજ્ય માદીપર સં. ૧૧૯૯ માં બેઠો અને તેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૩૦ માં થયો. હેમાચાર્યનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. શિલારા વંશના મલ્લિકાર્જુન સાથે યુદ્ધ સં. ૧૨૧૭-૧૮ માં થયેલું માનવું ધટે^{૧૪} તેથી કુમારપાલ ચરિત (દ્વાશ્રયકાવ્ય) અને તેમાં અંતર્ગત આ અપભ્રંશ (જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી) કવિતાનો રચનાકાલ વિ. સં. ૧૨૧૮ થી વિ. સં. ૧૨૨૯ સુધીમાં કોઈપણ સમય છે. હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ સિદ્ધરાજ જયસિંહની આજ્ઞાથી તેના રાજત્વકાલમાં અર્થાત્. સં. ૧૧૯૯ ની પૂર્વે બન્યું. વ્યાકરણની બૃહદ્વૃત્તિ અને તેનો ઉદાહરણ સંગ્રહ સૂત્રોની સાથેજ રચાયેલ હશે. આ માટે શ્રી હેમચંદે પોતા સિવાય અન્ય ઉદ્દેશ્યેલ -ઉદ્ધૃત કવિતા પ્રચલિત થવાનો સમય વિ. સં. ૧૧૯૯થી પૂર્વે છે; એ તો વારંવાર કહેવાની જરૂર નથી કે આ સંવત્ તેની ઉપલબ્ધિનો નિમ્નતમ-છેલ્લામાં છેલ્લો સમય છે. ઉદ્ધર્વતમ સમય-સૌથી અગાઉનો સમય યુગના નામાંકિત દોહાથી લેવો ધટે-અર્થાત્ આ કવિતા સં. ૧૦૨૯ થી ૧૧૯૯ સુધી લગભગ બે સૈકાની છે.

૧૭૮ જ્યારે હેમચંદ્રજીનાં ઉદાહરણોની વ્યાખ્યા લગભગ લખાઈ ચૂકી હતી ત્યારે દોષક વૃત્તિ નામનો ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થયો. આ સન ૧૯૧૬ માં અમદાવાદમાં પડિત ભગવાનદાસ હર્ષચંદે છપાવ્યો છે, જેમાં રચનારનું નામ આપ્યું નથી પરંતુ અંતમાં એવો લેખ છે કે:—

“ इति श्री हैम व्याकरण प्राकृत वृत्तिगत दोषकार्यः समाप्तः लिखितो महोपाध्याय...य स. १६७२ वर्षे शके १५३८ प्र० (वर्तमाने) वैशाख वदि १४ शनौ ”—આમાં આ સર્વે ઉદાહરણોની સંસ્કૃત વ્યાખ્યા છે. અંતમાં એક ભાગંધી ગદ્ય. ખંડ અને એક મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત ગાથાને પણ ‘દોષક’ માનીને વ્યા-

૧૪ સિદ્ધરાજ જયસિંહ પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરનો નાનો (પિતા-મહ-માનો બાપ) હતો તથા સોમેશ્વરને કુમારપાળે પાળ્યો હતો. મલ્લિકાર્જુનની લડાઈમાં સોમેશ્વર સામેલ હતો. જુઓ નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૪૦૦-૧.

ખ્યા કરી દીધી છે. હેમચંદ્રજીના પ્રાકૃત વ્યાકરણના પકન પાકનનો પ્રચાર જૈન સાધુઓમાં રહ્યો તેથી આ કવિતાઓના પરંપરાગત યાતો સાંપ્રદાયિક અર્થ જાણવામાં દોષકલ્પિત ક્યાંક ક્યાંક ઘણી સહાયના આપે છે. જ્યાં મતભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે.

દોષકલ્પિતની રચના જૈન સંસ્કૃતમાં થઈ છે—તેમાં જ બાષાનુગ સંસ્કૃત—એટલે બાષાપરથી કરેલ સંસ્કૃતના પદો આવ્યાં છે તેની યાદી નીચે પ્રમાણે આપી છે.

ચટિતઃ—ચઢેલો, ચટિતિ—ચઢે છે, ચટામઃ—અમે ચઢીએ છીએ (ચડિઅઉ, ચડિઓ)

લગિતા—લગાવી—(લાઇ), લગાડીને (લગિ) લાગી—વળગી સાથે.

બલિં કિયે—વારી જાઉં છું (બલિ કિજજઉં)

અર્ગલ—આગળ (એતિઉ અગલઉં)

રેફેટયતિ—(ફેડઇ) ઘેરે, નષ્ટ કરે

કિં ન સ્તમ્—શું નહીં સર્યું? સર્વ કાંઇ સિદ્ધ થયું.

મુલ્લેન—દાન, ઉદ્ધરતાથી (મોક્કલડેન) મોક્કળા હાથથી

ઉધ્વરિત (છાપેલું છે ઉદ્ધરિત) ઉગર્યું, ખચ્યું (ઉવ્વરિઅ)

ઉદ્વર્ત્યતે—જામરૈ ત્યજ્યતે (ઉવ્વારિજજઇ)

ચૂટકઃ—ચૂડો (ચૂડુલ્લઉ) ચુડલો.

છન્ન—ચૂપ્ત (મારવાડી છાનૈ) ચૂ. છાનું.

વિધ્યાપયતિ—પુઝાવે છે—(વધેરે છે—દીવો વધેરે છે)

આવર્તતે—શોષયતિ ! (આવદ્ધઃ=આવટે છે, ઓટે છે, ઓટામ છે)

જગટકાનિ—ઝગડા.

ધાટી—ધાડ, ધાડું.

દ્રહે—દહમાં—પ્રેમાં—‘ધરો’—ધરામાં [દહનો વ્યસય]

કલહાપિતઃ—કલહિતઃ

તીમોદાન—આર્દ્રશુષ્ક—લીલું સુંકું, (તિતુંબાણ).

વિછોટય—વછોડી,

સ્તાધ—ચાહ

મોટમન્તિ—મોટે છે (મોડતિ).

૧૭૯—ઉદાહરણમાં જે અક્ષરનિવેશ શ્રી શંકર પાંડુરંગ પંડિતે પોતાના કુમારપાલ ચરિતના સંસ્કરણમાં કેટલીક પ્રતિઓની સહાયતાથી રાખ્યો છે તે રાખ્યો છે. પાકાંતર ઘણા જોઈને આપ્યાં છે—આનાં કારણ મુખ્યનુસારીએખન (જેવું જોલવું તેવું લખવું), અસાવધાનતા, ઉઘો, ઉઘો, રથ, સ્થ, આદિ લખતાં એક બીજા સાથે રહેલી સમાનતા, પર સ્વર્ણની અનિયતા, અઈ, એ, અઉ, એના વિકલ્પ, અનુનાસિકની અસાવધાનતા, અને અંતના ઉની ઉપેક્ષા આદિ છે.” એ એ ના અર્થ ઉચ્ચારણને ધ્યાનમાં રાખવાથી તથા અથી ‘ઈ’ ઉત્તે મેળવી એ, એ જોલવાથી છંદ સારી રીતે જોલી શકાય છે તથા ગાતાં બરાબર ગાઈ શકાય છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

હેમચંદ્રજીનું જીવનચરિત્ર તથા કાર્ય.

૧૮૦ હેમચંદ્રજીના જીવનચરિતનો કંઈક આભાસ કુમારપાલ પ્રતિ-
બોધના ઐતિહાસિક વિષય સંબંધી કહેતાં હવે પછી આવશે. તેમનો
જન્મ સં. ૧૧૪૫ માં, દીક્ષા સં. ૧૧૫૪ માં, સ્થરિપદ સં. ૧૧૬૬ માં
અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. તેમનું જન્મ નામ ચંગદેવ હતું.
દીક્ષા સમયે સોમચંદ્ર અને સ્થરિ ચતાં હેમચંદ્ર પડ્યું. સિદ્ધરાજ જય-
સિંહની પાસે તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી. સિદ્ધરાજ પોતે શૈવ
હતા છતાં સર્વ ધર્મોના આદર કરતા હતા. સિદ્ધરાજને માટેજ હેમચં-
દ્રજીએ પોતાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું કે જે સંબંધે ચર્ચા આપણે કરી છે.
હેમચંદ્રજીના પ્રભાવથી સિદ્ધરાજનું મન જૈન ધર્મ પ્રત્યે ખૂબું હરો.
પરંતુ કુમારપાલ રાજ થવાથી હેમચંદ્ર તે હેમચંદ્રજી બરા બન્યા, હેમ-

ચંદ્ર 'કલિકાલ સર્વજ્ઞ' થયા અને કુમારપાલ પરમાર્હત બન્યા.

૧૮૧. કુમારપાલના રાજ્યના પ્રથમના પંદર વર્ષ યુદ્ધવિજય આદિમાં વીત્યાં. શ્રી હેમચંદ્રે અગાઉથીજ કુમારપાલ રાજ્ય થશે એવી ભવિષ્ય વાણી કહી દીધી હતી અને સિદ્ધરાજના તેના પરના દ્વેષથી થયેલી સંકટાવસ્થામાં તેને સહાયતા પણ આપી હતી. હવે તેને જિન ધર્મોપદેશ આપી તેના દ્વારા ખૂબ ધર્મપ્રચાર કરાવ્યો. કુમારપાલના ઉત્તરાધિકારી અજયપાલના મંત્રી યશપાલે મોહપરાજય નામનું નાટક પ્રબોધચંદ્રોદયની શૈલીનું લખ્યું છે તેમાં એવું વર્ણન છે કે ધર્મ અને વિરતિની પુત્રી કૃપા સાથે કુમારપાળનો વિવાહ સં. ૧૨૧૬ ના માર્ગ શીર્ષ શુકલ દ્વિતીયાને દિને હેમચંદ્રે કરાવ્યો તેથી મોહને હરાવી ધર્મને પોતાનું રાજ્ય પુનઃ અપાવ્યું. રૂપકને દૂર કરીએ તો આ તિથિ કુમારપાલના જૈન ધર્મ સ્વીકારની છે. હેમચંદ્રજીના ઉપદેશથી સદાચાર પ્રચાર, દુરાચાર ત્યાગ, મંદિર રચના, પૂજા વિસ્તાર, જીર્ણોદ્ધાર, અમારિધોષણ, તીર્થયાત્રા આદિ ઘણી ધામધૂમથી કુમારપાળે કર્યા ને કરાવ્યાં. જૈન સાહિત્યમાં આ ગુરૂ શિષ્યના ઘણા પ્રશંસાપૂર્ણ ઉલ્લેખ છે.

૧૮૨. રાજ્યએ ૨૧ જ્ઞાનકોશ (પુસ્તક ભંડાર) કરાવ્યા, છત્રીશ હજાર શ્લોકોનું ત્રિપષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર હેમચંદ્ર પાસે રચાવી સોના રૂપાથી લખાવી સાંભળ્યું. અચ્ચાર અંગ, બાર ઉપાંગ સોનાથી લખાવી સાંભળ્યાં, યોગ્યશાસ્ત્ર આદિ લખાવ્યાં. ગુરૂના ગ્રંથોના લખવાવાળા ૭૦૦ લેખક (લઠીઆ) હતા. એક દિન લેખક શાળામાં જઈ રાજ્યએ લેખકોને 'કાગળો' પર લખતા જોયા. ગુરૂએ કહ્યું કે શ્રી તાડપત્રોનો ટોટો પડ્યો છે. રાજ્યને શરમ થઈ. ઉપવાસ કર્યો. ખર તાડો (કઠણ તાડો કે જેના પાન લખવા માટે કામ આવી ન શકે)ની પૂજા કરી તો તે સવારમાં શ્રી તાડ યજ્ઞ ગયા પછી ગ્રંથ તેના પર લખાવાતા ગયા ! (શ્રી જિન-મંડનનો કુમારપાલ પ્રબોધ પૃ. ૬૫-૬૭).

૧૮૩. શ્રી હેમચંદ્રે કેટલાયે લાખો શ્લોકોના ગ્રંથ બનાવ્યા છે તેમાં પ્રધાન ગ્રંથો એ છે કે:—અભિધાન ચિંતામણિ આદિ કેટલાક કોશ, કાવ્યા-

નુશાસન, છદોનુશાસન, દેશી નામભાલા, દ્વાઅપકાવ્ય (સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત), ચેમશાસ્ત્ર, ધાતુપારાયણ, ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત, પરિશિષ્ટ પર્વ, શબ્દા-નુશાસન (વ્યાકરણ). તેના પોતાના રચેલા ગ્રંથોની પ્રાયઃ વૃત્તિઓ પણ રચાઈ છે, ૮૪ વર્ષની અવસ્થામાં અનશનથી હેમચંદ્રે પ્રાણત્યાગ કર્યો. કુમારપાલ પણ લગભગ છ માસ પછી સ્વર્ગસ્થ થયો.

સિદ્ધ હેમ વ્યાકરણની રચના—(જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ પરથી પૃ. ૧૨(૨), ૧૬(૨) વગેરે).

૧૮૪. પહેલાં કદી હેમચંદ્રજી ‘પરબ્રહ્મમય પરમપુરુષ વ્રણીત માતૃકા અષ્ટાદશ લિપિ વિન્યાસ પ્રકટન પ્રવીણ’ બ્રાહ્મી આદિ મૂર્તિઓને જોઈ કાશ્મીર જવા ચાલ્યા તો ભગવતીએ તેનો માર્ગક્લેશ અચાવવા માટે માર્ગમાંજ આવી દર્શન તથા વિદ્યામંત્ર આપ્યા હતાં. સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં તેનું પાંડિત્ય જોઈ કોઈ અસહિષ્ણુ (બ્રાહ્મણો) એ કહ્યું કે અમારાં શાસ્ત્ર (પાણિનીય વ્યાકરણ) શીખીને આ વિદ્વત્તા પ્રાપ્ત થઈ છે. સિદ્ધરાજે પૂછ્યું ત્યારે હેમચંદ્રે કહ્યું કે શ્રી મહાવીર જિને શિશુ અવસ્થામાં જ ઉપદેશ ઈંદ્ર સમક્ષ આપ્યો હતો તે જન્મેંદ્ર વ્યાકરણ અમે શીખીએ છીએ. (જુઓ ઉપર પૃ. ૩૮૧ ટિ. ૨) રાજાએ કહ્યું કે તેટલા પ્રાચીનને જોડીને કોઈ નજીકના કર્તાનું નામ આપો. તેણે કહ્યું કે સિદ્ધરાજ સહાયક થાય તો પોતે નવું પંચ અંગવાળું વ્યાકરણ રચે. રાજાએ સ્વીકાર્યું એટલે શ્રી હેમચંદ્રે કહ્યું કે કાશ્મીરમાં પ્રવરપુર (ખિલ્હણની જન્મભૂમિ)માં ભારતી કોશમાં પુરાતન આઠ વ્યાકરણોની પ્રતિ છે તે મંગાવી આપો. પ્રધાનોએ જઈ ભારતીની સ્તુતિ કરી એટલે ભારતીએ કહ્યું કે હેમચંદ્ર મારીજ મૂર્તિ છે, પ્રતિઓ આપી દો. પ્રતિઓ આવી. ધણા દેશીયાં અઘર વ્યાકરણ લાવવામાં આવ્યાં. ગુરુ (હેમચંદ્ર) એ એક વર્ષમાં સવા લાખ ગ્રંથનું વ્યાકરણ રચી રાજાના હાથી પર રાખી, ચમર ઢોળતાં રાજસભામાં લાવી પંધરાયું અને સંભળાવ્યું. અમર્ષી બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે શુદ્ધા શુદ્ધની પરીક્ષા કર્યો વગર રાજાના સરસ્વતી કોશમાં રાખવા યોગ્ય નથી. કાશ્મીરમાં ચંદ્રકાન્ત મણિની

બનેલી બાણીની મૂર્તિ છે, તેની સમક્ષ જલકુંડમાં પુસ્તક ફેંકવામાં આવે. જો બીજાના વગર નિકળી આવે તો શુદ્ધ જાણો, અન્યથા નહીં. રાજ્ય સંશયકુલ થઇ ત્યાં મોકલાવ્યું. પડિતો સમક્ષ એ ઘડી સુધી વ્યાકરણ કાશ્મીરના સરસ્વતી કુંડમાં પડી રહ્યું. અકિલનનીકળ્યું. રાજને જ્યારે પ્રધાનોએ આ જણાવ્યું ત્યારે ૩૦૦ લેખકોથી ત્રણ વર્ષ સુધી પ્રતિઓ ૧૬ લખાવરાવી ૧૭ અઢાર દેશોમાં પઠન પઠન માટે મોકલી.

૧૫. ભાસ અને વ્યાસનાં કાવ્યોની અગ્રિપરીક્ષાનાં સંબંધમાં જુઓ. ના. પ્ર૦ પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૧૦૦. રાજ્યોખરે સુત્રિપ્રકાશિકામાં ભાસના સ્વપ્નવાસવદંતના ન બળવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (દાહકોડ મૂન્ન પાવકઃ), અને ગૌડવહોના કર્તા વાકપતિરાજે પ્રાયઃ આટલા માટે ભાસને જલનમિત્ત (જ્વલન-મિત્ર) કહ્યો છે. રાજ્યોખરે સુત્રિ (જેન)ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમાં કાશ્મીરમાં સરસ્વતીના હાથમાં શ્રી હર્ષનું નૈપથ્યચરિત્ર રાખવાનો અને સરસ્વતીના તે કાવ્યમાં પોતાના કરેલા વ્યક્તિગત આક્રમણથી ચીડાઈ તેને ફેંકી દેવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રી હર્ષ ચીડાઈ કહે છે કે ‘ક્રુપિતૈઃ કિં કુટ્યતે કલંકાત્’. (ચંદ્રધર શર્માજી) પાસે ‘ગન્ધોત્તમા નિજુંચ’ નામની એક ખંડિત પોથી છે કે જેમાં શાકત પૂજમાં મલ્લના ઉપયોગના વિધાનનો નિજુંચ છે. તેમાં લખેલ છે કે ભાગવતની કેટલીએ ટીકાઓ પાણીમાં નાંખવામાં આવી હતી, કિંતુ શ્રીધરસ્વામીની ટીકા ભીંજ્યા વગર-ખૂડ્યા વગર નીકળી. એજ પ્રમાણે માધકાવ્ય પણ. ગન્ધોત્તમા નિજુંચકારે તો એટલા માટે આ કાવ્યો મૂકી છે કે શ્રીધર સ્વામીની ટીકામાં ‘લોકે વ્યવાયામિષ મયઃ’ એ શ્લોક ની વ્યાખ્યા તથા માધકાવ્યમાં બલદેવના વર્ણનમાં ‘વૃણયન્ મદિરાસ્વાદઃ’ એ શ્લોક પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરે છે. પરંતુ પાણીમાં નાખીને શાસ્ત્ર-પરીક્ષાના સંપ્રદાયની કથા હોવાથી અહીં લખી નાંખી છે.

૧૬. કોઈ સંસ્કૃતલિખાની માતૃકા, કોષ યા પ્રતિકૃતિની જગ્યાએ પ્રતિઃ એમ લખનારની હાસી કરે છે, કિંતુ જેન ચા દેશ આધાતુમાંની સંસ્કૃતમાં આ શબ્દ સં. ૧૪૬૨ માં મળે છે. જિનમંડને પ્રતયઃ, પ્રતીઃ જિન કેટલીએ વાર લખ્યું છે.

૧૭. અઢાર દેસ—કર્નાટ, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, સિંધુ, હાથ, લાંબેરી, મર, માલવ, કોંકણ, રાપ્ટ, કીર, ભલધર, સપાકલસ, મેવાડ, દીપ, આબીર. જિનમંડનો કુમારપાલ પ્રબંધ પૃષ્ઠ ૮૧ (૧).

પ્રકરણ ચોથું.

શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫. યુવ (ન) (એટલે જુવાન)ના તારતમ્ય વાચકરૂપ યવો-
યસ્, યવિષ્ઠ અને અલ્પના અલ્પીયસ્ અને અલ્પિષ્ઠ થાય છે.
આ અર્થોમાં કનોયસ્ અને કનિષ્ઠ પણ થાય છે. પાણિનિની આ
સંબંધે કહેવાની રીત એવી છે કે યુવ અને અલ્પની જગ્યાએ વિક-
લ્પથી કન્ થઇ જાય છે (૫-૩-૬૪). આનો ઐતિહાસિક અર્થ એ
છે કે પાણિનિના સમયમાં એકલો કન્ નાનાના અર્થમાં વપરાતો નહોતો-
કેવલ તેના તારતમ્યવાચક રૂપમાં વપરાતો હતો. વૈયાકરણીની કહેવાની
એવી રીતિ છે કે પાણિનિના સૂત્રથી અલ્પીયસ્ અને યવોયસ્ની
જગ્યાએ કનોયસ્, અને અલ્પિષ્ઠ અને યવિષ્ઠની જગ્યાએ કનિષ્ઠ
થઇ જાય છે. આવું કંઇ થતું નથી. વ્યાકરણનું સૂત્ર કોઇ નવીન સીજ
ખનાવી શકતું નથી. તે તો જે કંઇ હોય તેને નિયમથી રાખી દે છે.
'અમુક સૂત્રથી આમ થયું' એને બદલે વૈજ્ઞાનિક રીતિથી એમ કહેવું
ઘટે કે 'આમ બાષામાં થાય છે, તેનો ઉદ્ભવ અમુક સૂત્રમાં કરેલો
છે.' કન્ કે જેનો અર્થ નાનું છે તેનો એકલપણે વિશેષણ તરીકે તે
સમયે સંસ્કૃતમાં વ્યવહાર થવાનું બંધ પડી ગયું હતું. 'કન્યા' માં
તે ભોળૂદ છે. કન્યાનો પુત્ર 'કાનીન' ખનાવવા માટે પાણિનિએ
કન્યાને બદલે 'કનીન' માની પ્રત્યય લગાડ્યો છે. (૪-૧-૧૧૬).
આ કાર્ય (જે 'કન્'ની સત્તા-તેનું અસ્તિત્વ પાણિનિ માનત તો)
કનને પ્રત્યય લગાડીને પણ થઇ શકતું હતું. નેપાલી 'કન્-છા' (નાના)
હિંદી કન્+અંગુરિયા-નારંગીની 'કન્તી' આદિમાં તે 'કન્' ચાલુ
રહેલો દેખાય છે. તે રીતે જ્યાં પાણિનિએ 'ક્ષૂ' ના કંઇક રૂપોને
બદલે 'આહ'નું થવું, હનનું 'વધ્' થઇ જવું, અને અસનું મૂ થઈ
જવું જણાવ્યું છે તેનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે 'આહ', 'અસ્'
અને 'વધ્' ધાતુઓનાં જે સમયે પુરાં રૂપો પહેલાં થતાં હશે, તે.

સમયે જે ધાતુ અધુરી રહી ગઇ હતી તેને પાણિનિએ તે અર્થના બીજા ધાતુઓનાં રૂપોમાં મેળવી દીધી. પાણિનિના વૈદિક રૂપોના વિવેચનથી એવો પત્તો મળે છે કે કેટલાક સમય સુધી કેવા પ્રયોગ થતા હતા અને ક્યારથી તે બદલાયા.

૧૮૬. પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ બદ્ધમૂલ સંસ્કૃતને પ્રકૃત માની બદ્ધ-મૂલ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું છે. સંસ્કૃતથી શું શું પરિવર્તન થાય છે તેને ગણવામાં આવેલ છે; પ્રાકૃતને ભાષા માની તે વર્ત્યા નથી. વર્તા પણ શકતા નહોતા, તેનું લક્ષ્ય પ્રાકૃત પણ પુસ્તુકી એટલે જડ પ્રાકૃત હતું. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના લગભગ બે પાદ આમાંજ ગયા છે કે કયા સંસ્કૃત શબ્દમાં કયા અક્ષરની જગ્યાએ શું થઇ જાય છે. તે પાણિનિની પેઠે સ્થાન, પ્રયત્ન, અંતરતમ આદિનો વિચાર પ્રાકૃતવાળા કરત તે સંક્ષેપ પણ થાત અને વૈજ્ઞાનિક નિયમ પણ થઇ શકત. તેના વગર પ્રાકૃત વ્યાકરણ અનિયમ પરિવર્તનોની પરિસ્પૃશ્યા માત્ર થઇ ગયેલ છે. હેમચંદ્ર કહે છે કે ક્ષસિ (પંચમી એકવચન, અપાદાન)ની જગ્યાએ પ્રાકૃતમાં ક્ષો, ક્ષો, ક્ષુ, ક્ષિ, ક્ષિન્તો આવે છે, યા કોરી સંજ્ઞા પ્રત્યય વગર આવે છે. બહુ વચનમાં આ વગર સ્તુન્તો પણ આવે છે. ૮-૩-૮,૯. આગળ ચાલતાં તેણે મધ્યમપુરુષ અને ઉત્તમપુરુષના કેટલાંક રૂપ ગણાવ્યા છે. ૮-૩-૯૦-૧૧૭. શું આ સર્વ રૂપ પ્રાકૃતમાં એક સમયેજ ચાલુ થયાં યા સમયે સમયે આવતાં ગયાં એ જાણવું ધણું રોચક અને જ્ઞાનદાયક થાત. આથી પ્રાકૃતના પ્રકારો માલૂમ પડત. સંબંધના અર્થમાં કેરજ (સં. કેરક, હિંદી-ગુજરાતી કેરા) પ્રત્યય આવે છે, હેમચંદ્રે તેને અપભ્રંશમાં આદેશ ગણ્યો છે ૮-૪-૪૨૨, પ્રાકૃતમાં નથી ગણેલ, પરંતુ તે મૃચ્છકટિક અને શાકુન્તલની પ્રાકૃતમાં કેટલીએ જગ્યાએ મળી આવે છે.

૧૮૭. પ્રાકૃતોમાં જે સંસ્કૃતસમ યા તત્સમ શબ્દ છે તે સંસ્કૃત પરથી જણાય છે. જે સંસ્કૃતભવ યા તદ્ભવ છે તેની લોપ, આગમ, વર્ણવિકાર આદિથી આ વૈયાકરણોએ સમજ આપી છે. હવે બાકી

રશ્મી દેશી. તે અવ્યુત્પન્ન પ્રાતિપદિક છે કે જેનો નવી જૂની પ્રાકૃતો વાળા વ્યવહાર કરતા આવ્યા છે. તેની પ્રકૃતિ પ્રત્યયનો વિચાર કઠિન છે. સંભવ છે કે અધિક શોધ કરતાં તેમાંથી કંઈક બીજી ત્રીજી પેઢીના તદ્ભવ સિદ્ધ થઈ જાય. હેમચંદ્રજીએ દેશીનું વૈજ્ઞાનિક વિવેચન કર્યું નથી.

૧૮૮. પોતાની દેશી નામમાલામાં પોતે શું લીધું છે, શું નથી લીધું તેનો ઉલ્લેખ તેઓ એવી રીતે કરે છે કે (૧) જે લક્ષણગ્રંથ (સિદ્ધ-હેમ શબ્દાનુશાસન)માં પ્રકૃતિ-પ્રત્યય આદિ વિભાગથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યા નથી તે ત્યાં લેવામાં આવ્યા છે (૨) જે ધાતુ, વૈયાકરણ તથા કોશકારોએ દેશીમાં ગણેલ છે, પરંતુ જેને અમે ધાતુઓના આદેશ માનેલ છે તે લેવામાં નથી આવ્યા (૩) જે પ્રકૃતિ-પ્રત્યય વિભાગથી સંસ્કૃતજ સિદ્ધ થાય છે કિંતુ સંસ્કૃત કોશોમાં પ્રસિદ્ધ નથી તે અહીં લેવામાં આવ્યા છે-જેવા કે અમૃત-નિર્ગમ એટલે ચંદ્ર, છિન્ન-ઉદ્ભવ એટલે બીજ, મહાનટ એટલે શિવ ઇત્યાદિ (૪) જે સંસ્કૃત કોશોમાં નથી કિંતુ ગૌણ લક્ષણા યા શક્તિથી જેનો અર્થ બેસે છે-જેવો કે બધલલ (એટલે બેલ, બળદ)=મૂર્ખ તે લેવામાં નથી આવ્યા.

૧૮૯. વળી તે કહે છે કે મહારાષ્ટ્ર, વિદર્ભ, આબીર આદિ દેશોમાં જે શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે (જેવા કે મગા=મરાઠી મગ=પછી, હિંગ એટલે જીર) તેને ગણવામાં આવે તો દેશી અનંત હોવાથી પુરુષાયુષથી પણ તેનો સંગ્રહ થઈ શકે તેમ નથી તે માટે ‘ અનાદિ પ્રસિદ્ધ પ્રાકૃત ભાષા વિશેષ ’ ન દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. પોતાની પુષ્ટિમાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કરેલ છે કે દિવ્ય યુગસહસ્રમાં વાચસ્પતિની બુદ્ધિ પણ એટલી સમર્થ થઈ શકતી નથી કે જે દેશોમાંના પ્રસિદ્ધ શબ્દો સંપૂર્ણપણે સુઠી શકે (દેશી નામમાલા ગાથા ૨-૩)^{૧૮} આથી

૧૮ સરખાવો પતંજલિ-‘ પૃથસ્પતિએ ઈંદ્રને દિવ્ય વર્ષ સહસ્ર શબ્દ પારાયણ કરાવ્યું પરંતુ અંત આવ્યો નહિ-પૃથસ્પતિ જેવો કહેનાર, ઈંદ્ર જેવો શીખનાર, દિવ્ય વર્ષસહસ્ર એટલો અધ્યયન કરી તો પણ અંત ન આવ્યો. આજકાલ જે જીવો છે તે બધું બધું સૌ વર્ષ જીવે ઇત્યાદિ (પ્રથમ આહ્વાનિક.)

સ્પષ્ટ છે કે મનમાની-પોતાની મરજીમાં આવે તેવી આ માલા કરવામાં આવી છે. સંસ્કૃત પ્રયોગને પ્રમાણ ન માનતાં કોશોને માન આપ્યું છે. જો અમૃતનિર્ગમ અને મહાનટ ચંદ્રમા અને શિવના અર્થમાં સંસ્કૃત કોશોમાં ન આપવામાં આવ્યા હોય તેથી શું થયું? પ્રકૃતિ પ્રત્યય વિભાગ અને શક્તિ, રૂઢિ આદિથી તે સંસ્કૃતજ છે. તેવી રીતે (૩) અને (૪) માં પરસ્પર વિરોધ આવે છે.

૧૮૦. સંસ્કૃતમાં ‘ અપ્રયુક્ત ’નો વિચાર કરતાં પતંજલિએ કહ્યું છે કે ઉપલબ્ધિમાં ચત્ત કરો. ’ શબ્દનો પ્રયોગ-વિષય મોટો છે. સાત દ્વીપની પૃથ્વી, ત્રણ લોક, ચાર વેદ, અંગ અને રહસ્ય સહિત, તેના ધણા ભેદ, ૧૦૦ શાખા અર્થવર્ચુવેદની, સામવેદના ૧૦૦૦ માર્ગ, ૨૧ પ્રકારના વાહ્વર્ય (ઋગ્વેદ), નવ જાતના અર્થવર્ણુ વેદ, વાક્યોવાક્ય, ઇતિહાસ, પુરાણ, વૈદ્યક, આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષય છે. આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષયને સાંભળ્યા કે વિચાર્યા વગર શબ્દ અપ્રયુક્ત છે એમ કહેવું તે સાહસમાત્ર છે (પહેલું આદ્યિક). એ પ્રમાણે (૧) (૨)માં વિરોધ આવે છે. ધાતુઓમાં શ્રી હેમચંદ્રે ભારે અદ્ભુત કાર્ય કર્યું છે. એક ધાતુને પ્રધાન-મુખ્ય ગણેલ છે—અને તેના અર્થની ધીજી ધાતુઓને તેનો આદેશ માની ઝધડો પતાવ્યો છે. જેમકે કહઈ (કથયતિ) ધાતુ લીધો—માન્યો. હવે વજ્જરઈ, પજ્જરઈ, ઉપ્પાલઈ, પિસુણઈ, સંધઈ,

૧૯ વૈષાકરજીની મનમાની પુરાણી લખવાની રીતિ પણ નહીં થઈ. પ્રાકૃત ધાધિઓમાં લખનારા ‘ શોધ શોધ ’ કરી લખવા લાગ્યા તેથી દક્ષિણનાં પ્રાકૃતનાં પુસ્તકોમાં જૂના પાઠ મળી આવે છે. ઉત્તરનાં પુસ્તકોમાં તે ‘ સુધારવામાં ’ આવ્યા છે (બાર્નેટ, જ. રે. એ સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૨૧). આમ શોધી-સુધારી શુકવાના પરિણામે ‘ મૃગનેત્રાસુ રાત્રિષુ ’ નું ‘ મૃગતૈત્રાસુ રાત્રિષુ ’ થઈ ગયું હતું. (પ્રતિષ્ઠા, વર્ષ ૩), ભાગવતના દક્ષિણી વૈષ્ણવ દીક્ષકારોએ ભાગવતમાં જે વૈદિક પ્રયોગ (આર્ષ) છે તેને બદલી વર્તમાન સંસ્કૃત કરી દીધું છે—શ્રીધર સ્વામીએ નહિ, એ વાત કુંભકોનં સંસ્કરણની ટિપ્પણીઓથી સ્પષ્ટ થાય છે. તેઓએ ભાગવતને ‘ શુદ્ધ ’ કર્યું કિંતુ શું તેની પ્રાચીનતાનો લોપ પોતાને હાથે નથી કર્યો ?

બોક્ષક, ચવક, જમ્પક, સીસક, સાહક-ને વિકરે 'કહક'ના આદેશ કરી દીધા છે, (૮-૪-૨) ઉપ્યુકને આમાં ગણેલ નથી કારણકે તેને ઉત્પન્નકમાંથી નિકળેલી માનેલ છે. આમ જોવામાં આવે તો વજ્જરક ઉચ્ચરતિમાંથી, વજ્જરક પ્રોચ્ચરતિમાંથી, પિસુલક પિન્નુનયતિમાંથી, સંધક સંઘ્યાતિમાંથી, જમ્પક જલ્પતિમાંથી નિકળી શકે છે.

૧૮૧. વળી શ્રી હેમચંદ્ર લખે છે કે બીજાઓએ આને દેશી શબ્દો તરીકે લીધા છે, કિંતુ અમે તેને ધાત્વાદેશ કરી દીધા છે કે જેથી વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય. આમ કરવાથી વજ્જરિઓ એટલે કથિત વજ્જરિઓ એટલે કથયિત્વા આદિ હજારો રૂપ સિદ્ધ થઇ જાય છે"-આતો પોતાની મનમાની થઇ. યાતો તેને સ્વતંત્ર ધાતુ માની લેવાત, યા તેમાં તદ્ભવ અને દેશીની છાટ નાંખી શકાત. વૈયાકરણના સ્વભાવ પ્રમાણે હેમચંદ્ર કહે છે કે અમે તેને આદેશ એટલા માટે ગણેલ છે કે તેને પ્રત્યય લગાડી શકાય, તે વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય. પતંગલિ, વૈયાકરણને ચેતવણી આપી ગયેલ છે કે 'જેમ ધડાતું કામ પડતાં લોક કુંભારને ત્યાં જાય છે કે અમને ધડો બનાવી આપ તેમ શબ્દનું કામ પડતાં કોઇ; વૈયાકરણને ત્યાં જતો નથી કે ભાઇ! અમારે કામ છે માટે શબ્દ બનાવી આપ" (પહેલું આદિક); કિંતુ વૈયાકરણ સમજે છે કે તેને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા વગર લોક આધાતુઓ સાથે પ્રત્યયજ નહીં લગાડી શકે. કુકડો સવાર થતાં બોલે છે. કિંતુ કેવે ભાષાના એક નાટકમાં એક કુકડાને એવું અભિમાન થયેલું બતાવ્યું છે કે હું નવિ બોલું તો સવાર પડશે નહિ. અસ્તુ.

૧૮૨. આ ચોથા પાદમાં કેટલીક ધાતુઓના આદેશ ગણાવ્યા છે કે જેમાં કેટલાક તો તદ્ભવ ધાતુ છે અને દેશી છે જેમકે બ્રમ (એટલે ધૂમવું) ના અઘાર આદેશમાં (૮-૪-૧૬૧) ચક્રમક-ચક્રમ પરથી, બમ્મક, બમાડક-બ્રમ પરથી સ્વાર્થમાં ડ લગાડી તલમ્મક-તલ્લ+અટ પરથી, ભુમક, ધુમક-બ્રમ પરથી, પરીક, પરક-પરિ+ઇ પરથી તદ્ભવ માની શકાય છે. ટિરિટિલ્લક, દુરદુલ્લક, હપ્પલક, ઝણક, ઝમ્પક, ઝુમક, ધુસક, ધુમક,

દુસર્ધ બાકી રહ્યા તેને દેશી ધાતુ માનો અથવા અનુકરણ આદિથી બનેલા સમજો. દેશીના બંડારમાંથી સંસ્કૃત વાળા 'સંસ્કૃત' કરીને અને પ્રાકૃતવાળા એમજ લેતા રહ્યા છે. પહેલાએ એમ નથી કહ્યું કે અમે લીધા છે-તે તો એમજ કહેતા ગયા કે અમારાજ છે, બીજાએ દેશી અને તદ્દભવેની વહેંચણી કરી, કારણ કે તદ્દભવેને પોતાના થોડા નિયમોથીજ બાંધેલા માન્યા વ્યત્યયનો વિચાર કર્યો નહિ.

૧૯૩. હેમચંદ્ર સૂરિએ પોતાની જન્મ ભાષાનું ગૂજરાતી, હિન્દી કે મરાઠી આદિ કોઈ ખાસ-વિશિષ્ટ નામ ન રાખતાં 'અપભ્રંશ' એવું સામાન્ય નામ રાખ્યું છે. આનું કારણ એ છે કે તે ભાષા તે સમયે, તેવાજ રૂપમાં કંઈક થોડા ભેદ સાથે ભારતના ધણા ખરા પ્રદેશોમાં બોલાતી હતી. આથી આચાર્ય હેમચંદ્રે તેને ખાસ કોઈ પ્રદેશની ભાષા ન માનતાં સામાન્ય અપભ્રંશ ભાષા માની. આ 'અપભ્રંશ' એટલે વિકૃત સ્વરૂપ કદાચ ભાષાનું સમજવું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપણને કેવલ જૈન સાહિત્યથી મળશે. અન્યથી નહિ. આટલા માટે જે પ્રાકૃત ગ્રંથો હેમચંદ્રાચાર્યની પહેલાં ક્રમથી ૩, ૪ શતાબ્દિઓથી લખાયેલાં છે તે જોવાં ઘટે. જે કે સર્વતું અવલોકન અત્યાર સુધી ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં કરવામાં આવ્યું નથી તો પણ જેટલું કરવામાં આવ્યું છે તે પરથી નિઃસંકોચ કહી શકાય તેમ છે કે તે અપ્રભ્રંશ, શૈરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતનું રૂપ હતું. દશમી સદીના પહેલાના જેટલા જૈન પ્રાકૃત ગ્રંથ છે તેમાં આ બંને ભાષાઓની પ્રધાનતા છે. દશમી સદીના પછીના જે ગ્રંથ છે તેમાં તે ભાષાઓ ક્રમેક્રમે લુપ્ત થતી જાય છે અને અપભ્રંશનો હ્રદય દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મહાકવિ ધનપાલ, મહેશ્વર સૂરિ અને જિનેશ્વર સૂરિ આદિના ગ્રંથોમાં અપ્રભ્રંશના આદિ આકાર, તથા રત્નપ્રભાચાર્યની ઉપદેશ માલાની 'દોષદ્રી વૃત્તિ' અને હેમચંદ્ર સૂરિના ગ્રંથોમાં શુદ્ધ શૈરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત છે અને તે પછી તેનું વિકૃત રૂપ છે. કાલની ગતિની સાથે ભાષાઓનું પરિવર્તન—તેના સ્વરૂપના શ્રેણીનેજ હેમચંદ્ર સૂરિએ અપભ્રંશ નામ આપ્યું

એને સૌરસેની તથા પ્રાકૃત પદ્ધિ પોતાના વ્યાકરણમાં અપબ્રંશતું વ્યાકરણ પણ લિપિબદ્ધ કરી દીધું. (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન નામના મહાન વ્યાકરણમાં પહેલા સાત અધ્યાયોમાં સંસ્કૃતતું સર્વાંગપૂર્ણ વ્યાકરણ આપી આઠમા અધ્યાયમાં પ્રાકૃત વગેરે વ્યાવહારિક ભાષાઓનું વ્યાકરણ આપેલ છે તેમાં ચતુર્થ પાદના ૩૨૯ માં સૂત્રથી અંતિમ સૂત્ર ૪૪૮ સુધીનાં ૧૨૦ સૂત્રોમાં આ અપબ્રંશતું વ્યાકરણ છે.)

૧૯૪. હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા આપતાં અપબ્રંશના બે ભેદ પાડેલા છે. તન્ન પ્રાયઃ સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપબ્રંશ-ગ્રામ્યભાષાનિવદ્ધ મહાકાવ્યમ્ અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતાં કહે છે કે અપબ્રંશ ભાષા નિવદ્ધ સન્ધિવન્ધમ્ અધિ-મન્થનાદિ ગ્રામ્યાપબ્રંશ ભાષા નિવદ્ધાવસ્કન્ધનકવન્ધમ્-ભીમકાવ્યાદિ. અપબ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય સન્ધિના બંધવાળું હોય છે, દાખલા તરીકે અધિમન્થન વગેરે અને ગ્રામ્ય અપબ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય અવસ્કન્ધકના બન્ધવાળું હોય છે-દાખલા તરીકે ભીમકાવ્ય વગેરે. આ ૫૨થી અપબ્રંશ અને ગ્રામ્યાપબ્રંશ એ ભાષાના ભેદ પડેલા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમાં લખાયેલાં કાવ્યો પણ હતાં. એ બેની સાથે આપણી જુની ગૂંજરાતીનો સંબંધ છે.

૧૯૫. સન્ધિ એટલે કડવકો (કડવાં)નો સમૂહ એમ હેમાચાર્ય પોતાના છંદોતુશાસનના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં કહે છે (સમ્પ્રવાદો કઢ-વકાન્તે ચ ધ્રુવં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ધતા વા-કઢવક-સમૂહારમકઃ સન્ધિઃ તસ્યાદૌ ચતુર્ભિઃ પદ્ધિકાદૌસ્થદ્ધોભિઃ કઢવકમ્ એટલે કડવાનો સમૂહ તે સન્ધિ. અને તેની આદિમાં ચાર પદ્ધિકા આદિ છંદોવાળું કડવું જોઈએ. કડવાની અંતે ધ્રુવ-નિશ્ચિતપણે જ હોય તે ધ્રુવા, ધ્રુવક કે ધતા એ નામનો છંદ આવે.....સાહિત્ય દર્પણમાં અપબ્રંશ ભાષાના કાવ્યોના સર્ગને 'કડવક' એ નામ આપેલું છે.

અપબ્રંશ નિવન્ધેસ્મિન્ સર્ગાઃ કઢવકાભિધાઃ ।

તથાપબ્રંશયોગ્યાનિ છંદાસિ વિવિધામ્યપિ ॥

અથા કર્ણપરાક્રમઃ ।

૧૮૬૯. શ્રી હેમચંદ્રના દેહાન્ત પછી થોડાંજ વર્ષોમાં ભારતમાં રાજ્ય-ક્રાંતિ થઈ અને રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિમાં ઘોર પરિવર્તન થવા માંડ્યું. પરસ્પર ઇર્ષ્યાગ્નિ સળગવા લાગી અને વિદેશી વિજેતા તેનો લાભ લેવા લાગ્યા. દેશોનો પારસ્પરિક સ્નેહસંબંધ તૂટ્યો અને એક રાજ્યમાં રહેનારા બીજા રાજ્યમાં વસનારાને જે શત્રુ માનવા લાગ્યા. આ કારણુ ગૂજરાત, રજપૂતાના, અવન્ટી-માલવા અને મધ્યપ્રાંતના નિવાસીઓનો આથી પહેલાં જે વ્યાવહારિક સંબંધ વિસ્તૃત હતો તેમાં સંકુચિતતા આવી. આ સંકુચિતતા એ આ પ્રદેશોની જે વ્યાપક ભાષા અપભ્રંશ હતી તેના ભાવી વિકાસને પ્રાંતીય ભાષાઓના ભિન્ન ભિન્ન ભેદોમાં વિભક્ત કરી નાંખ્યો. સાંથી ગૂજરાતી, રાજપૂતાની, માલવી અને હિન્દી ભાષાઓના ગર્ભનો સૂત્રપાત થયો અને ધીરે ધીરે પદ્મસ્ત્રી સદી સુધી પહોંચી આ ભાષાઓએ પોતાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે પ્રકટ કરી દીધું.

પ્રકરણ પાંચમું.

શ્રી હેમચંદ્રની રચનાના નમૂના.

૧૮૭૭, કુમારપાલ ચરિતમાં જે પોતે અપભ્રંશનાં કાવ્ય સૂત્ર સમજાવવા રચ્યાં તે અત્રં મુક્યાં છે.

(૧) ગિરિહુંભિ આણિહિ પાણિહિ પિજ્જનં,

તરહુંભિ નિપડિહિ ફલુ ભરિખ્ખનજં,

ગિરિહું વ તરહું વ પડિઅહિ અચ્છં, વિસયહિં તહવિ વિરાહિ ન ગચ્છં. ૧૮

—હિંદી-સમ. ગિરિહુંભિ આગ્યો પાની પીજે

તરહું ભિ નિપત્યો ફલ ભરખીજે

ગિરિહું ભિ તરહું ભિ પડિયો આછે

વિષયહં તદ્દપિ વિરાગ ન ગચ્છે.

—ગિરિથી આણેહું પાણી પણ પીએ, તરનું પડેહું ફલ પણ

આપ્યો. ગિરિથી અને તરપરથી પડીએ છીએ, તથાપિ વિષયપર વિરાગ જતો નથી.

(ગિરિહે—અપાદાન, તરહે—સંમંધ વિભક્તિ. ગિરિહું, તરહું—અપાદાન, પડિઅહિ—નિષ્ઠા, અચ્છા—આછે, છે. સં. આસ્તે.)

(૨) જો જહાં હોતઉ સો તહાં હોતઉ, સતુ વિ મિતુ વિ કિહે વિ હુ આવહુ.
જહિં વિહુ તહિં વિહુ મગે લીણા, એકએં દિઠિહિ દોનવિ
જોઅહુ. ૨૬

—હિંદી—સમ—જો જહં હોતો સો તહં હોતો
શત્રું ભિ મીત ભિ કોષહિ આવો
જહાં ભી તહં ભી મારગ—લીના
એકહિં દીઠિહિં દોનહિં જોહો

(જહાં હોતઉ—જ્યાં હોતો (વર્તમાન ધાતુજ-કૃદંત)=જ્યાંથી, લીણુ—લીન, લાણ થયેલો.)

(૩) અમહે નિન્દહુ કોવિ જણુ, અમહઈ વણુઉ કોવિ,
અમહે નિન્દહુ કવિ નવિ, નમહઈ વણુહુ કવિ. ૩૭

હિંદીસમ—હમેં નિન્દો કોષ જન, હમેં વરનો કોષ,
હમ નિન્દેં કોષ (કો)ભી નહીં, ન હમ વરનેં કોષ.

ગૂજરાતીસમ—અમને નિન્દો કોષ જન, અમને વખાણો કોષ,
અમે નિન્દીએ કોષને પણ નહીં, ન અમે વખાણીએ કોષ.

(અમહે—અમહધ—પહેલું કર્મ, ખીજો કર્તા. ક્રિયાથી કારક મળી આવે છે, વિભક્તિથી નહિ.)

(૪) રે મણુ કરસિ કિ આલડી, વિસયા અચ્છહુ દુરિ,
કરણઈ અચ્છહ રુચિઅઇ, કહહઈ સિવહુ ભુરિ. ૪૧

—રે મન ! (તું) કરે છે કમમ આલડી, હે વિષયો ! યાઓ—રહો દુર,
હે કરણો (ઇન્દ્રિયો) ! રહો રુચિત-રૂંધાયેલી, (હું) કહું સિવહુ
(મોક્ષ) ધણું.

(આલડી-આળ, અનર્થ, ખોટું, સરખાવો—મ કંખહિ આણ
આગળ નં. ૬૩. અચ્છહુ-અચ્છહુ-જુઓ ઉપર નં. ૧ કડહઉં-
કાહું—નિકાળીપોતાને વચ્ચ કંરે)

(૫) સંજમ-લીણહોં મોકખસુહુ, નિચ્છઈ હોસઈ તાસુ,
પિય વલિ કીસુ ભણુન્તિઅઉ, છાઈ પુહુચ્ચહિં જસુ. ૪૩

—સંયમ-લીનને મોક્ષસુખ, નિશ્ચય હોસે-ચારો તેને 'હે પ્રિય !-
પિયુ ! હું બલિહારી—વારો જઈ છું (એમ) ભણુતી-કહેતી (સ્ત્રીઓ)
નથી પ્રભુત્વ (મેળવતી) જેનાપર. હોસક=હોશે યશે (પ્રબંધ, નં. ૩)
વલિ કીસુ—હું બલી-વારો જાઉં છું—બલિહારી જાઉં છું. ભણુન્તિઅઉ-
ભણુંતી-બોલતી (બહુવચન), પહુચ્ચહિં—પ્રભવન્તિ (સં).

(૬) કઉ વઢ ભમિઅઈ ભવગહણિ મુકખ કહન્તિહુ હોઈ,
એહુ જાણેવઈ જઈ મણસિ તો જિણુ આગમ જોઈ. ૬૧

—શું, બઢ ! (મૂર્ખ) ભમે છે, ભવગહનમાં, મોક્ષ ક્યાંથી હોય,
એ જાણવાનું જો મનમાં (રાખતો) હો, તો જિનાગમ જો.

જાણેવઈ—જાણવું, મણસિ—મન્યસે (સં.)

(૭) નિયમ-વિહણુ રતિહિવિ ખાહિં જિ કસરકકેહિં,
હુહુર પડન્તિ તે પાવદ્રહિ ભમડહિં ભવલકખેહિં. ૬૮

—નિયમવિહીન રાતમાં પણ ખાય જે કસર કસર કરતો,
હુહુર કરતો પડે છે તે પાપદ્રહમાં ભમવે છે ભાવલક્ષોમાં—
લખો જન્મમાં.

કસરકકેહિં—અનુકરણ કસર કસર કરતો, ગડપ ગડપ કરતો; હુહુર
—પડવાનું યા પડતી વખતે ખીજવાનું અનુકરણ. તિ-તો, દ્રહ-ધરો-ખાઈ.

(૮) સાગહોં કે હિં કરી જીવદય, દમુ કરી મોકખહો રેસિ,
કહિ કસુ રેસિં તુહું અવર. કમ્મારઅ કરેસિ. ૭૦

—સ્વર્ગને માટે કર જીવદયા, દમ કરી મોક્ષને માટે કહે કેના

માટે તું ખીળ કર્મરંભ કરે છે.

કેહિં, રેસિ, રેસિં, તેહિં, તણેણુ—પ્રત્યય તાદર્થ્યમાં આવે છે
(હેમચંદ્ર ૮-૪-૪૨૫) તેનો અર્થ 'માટે' છે.

(૬) કાયકુડુલ્લી નિર અધિર, જીવિયડઉ ચલુ એહુ,
એ જાણિવિ ભવદોસડા, અસુહઉ ભાવુ ચએહુ, ૭૨
—કાયાની કુડલી નિશ્ચય અસ્થિર (છે), જીવિત ચલ-ચંચલ (છે)
એ જાણી ભવ-સંસારના દોષો અશુભ ભાવ તળે.

કુડુલ્લી, જીવિયડઉ, દોસડા એમાં ઉલ્લ, અડ, ડ સ્વાથિક છે.

(૧૦) તે ધન્ના કન્નુલ્લડા, હિઅઉલ્લા તિ કયથ,
જો ખીણુ ખણિવિ નવુલ્લડઅ, ધુટહિં ધરહિં સુઅથ. ૭૩
—તે ધન્ય (છે) કાન, હૃદય તે કૃતાર્થ (છે) જે ક્ષણે ક્ષણે નષા
સુઅર્થો (યા ક્રુતાર્થો)ને ધુટે છે અને ધરે છે ધારે છે.

કન્નુલ્લડ, હિઅઉલ્લ, નવઉલ્લડઅ—સ્વાર્થે. કાન અને હૃદયને માટે
ધુટહિં અને ધરહિં—યથાસંખ્ય લગાડવું.

(૧૧) પછડી કન્નિ જિણાગમહોં વતડિઆલિ હુ જાસુ
અમ્હારઉં તુમ્હારઉં વિ એહુ મમતુ ન તાસુ. ૭૪

—હિંદી-સમ-પૈડી કાન જિનાગમ(ડી) બાતડી બી જાસુ
હમારો તુમ્હારો યહ મમત્વ ન તાસુ

—ગૂં છાયા.—પૈડી કાન જિનાગમની વાતડી પણ જાસ
અમારું તમારું પણ એહ મમત્વ ન તાસ.

વતતુઆ વાત, જુઓ રતડી. આગળ નં. (૨)

આ ઉદાહરણોમાં વ્યાખ્યાન યા વ્યાકરણનો વિસ્તાર કરવામાં
આવ્યો નથી.

પ્રકરણ છઠું.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૯૮ શ્રીહેમચંદ્રે પોતાના અગાઉના સમયના જે દોહા આદિ ઉદ્યત કરેલા છે તે અત્ર મૂક્યા છે તેમાં જ્યાં આની સરખા જેવા દોહા અને પદ આપ્યા છે ત્યાં લક્ષ રાખવું ઘટે, પોતાના વ્યાકરણમાં સૂત્રોને પહેલાં પ્રાચીન ઉદાહરણોથી સમજાવી શ્રી હેમચંદ્રે નવા ઉદાહરણોનાં સંગ્રહ-શ્લોક બનાવ્યા છે કે જેમાં તેજ યા તેને મળતાં ઉદાહરણ વિષયની અનુસાર યથાર્થાન સંગ્રહિત કર્યાં છે.

(૧) દોહવા સામણુ ધણુ ચપ્પા-વણ્ણી,
ણાધ સુવણ્ણરેહ કસવદ્ધ દિણ્ણુ.

—દોહો (નાયક) તો શામળો છે, ધણુ (પ્રિયા-નાયિકા) ચંપકુ-વર્ણી છે, જાણે કે સુવર્ણની રેખા કસોટી પર લગાવી હોય તેમ.

દોહવા—સં. દુર્લભ, નાયક. મારવાડી ગીતોમાં દોહા બહુ પ્રેમનો શબ્દ છે જેમકે ‘ગોરી છાઈ છે રૂપ દોહા ધીરાં ધીરાં આવ’ ‘નિશદ્દિન જોઉ તારી વાટડી મમ ધર આવોને દોહા’—આનંદધન; ધણુ-ગૃહની સ્વામિની. વીકાનેર તરફ હજી પછી આંને ધન કહેવામાં આવે છે. ‘ચાંને આપ પ્રજાસ્યા ગણુ ગોર સુંદર ધણુ ! જાવા ઘોણુ’—મારવાડી ગીત. જ્ઞાધ-હિં. નાઈ, ગૂ. જાણે. સં. જા ધાતુ પરથી ઇતિ જાયતે—એમ જાણવામાં આવે છે, અથવા સં. ધવના અર્થમાં. રેહ-રેખ, કસ-વદ્ધ-સં. કપડા, કસોટી. દિણ્ણુ-દીધી, આવી.

આ ભાવનો એક દોહો કુમારપાલ પ્રતિષ્ઠાધમાંથી આપવામાં આવશે. દોષક વૃત્તિના કર્તાએ નકામું બ્યંબને ખોલીને આ ચિત્રનો આનંદ બગાડી નાખ્યો છે કે ‘વિપરીતરતાવેતતદુષમાનં સંભાવ્યતે’

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૨૯

(૨) દોલ્લા મઈ તુહું વારિયા, મા કુર દીહમાણુ,
નિદ્રાએ મમિહી રતડી, દડવડ હોષ વિહાણુ.

—દોલ્લા ! મેં તને વાર્યો હતો કે મા કર દીર્ઘ માન—અભિમાન,
નીંદ્રાથી જશે રાત ! ઝટપટ થશે વાણું—સવાર. નાયિકા નાયકને
મનાવે છે.

આ દોલ્લો વરરચિના પ્રાકૃત પ્રકાશની પ્રતિમાં પહોંચી ગયો છે
જે પરથી પ્રાકૃત વ્યાકરણકાર વરરચિ તથા વાર્તિકકાર કાત્યાયન એ
બંનેને એક સમજીને એક વિદ્વાન બ્રમથી આ કવિતાને ઘણી જૂની
માની લે છે. જૂની પોથીઓથી જેને કામ પડ્યું છે તેઓ જાણે છે કે
શીખતી વખતે ઉદાહરણ, ટિપ્પણી આદિ પાનાની યાજુ પર લખી
લેવામાં આવે છે અને તેવી પોથીમાંથી પ્રત ઉતારનારા તેને મૂળમાં
ધુસાડી દે છે. તે વિદ્વાને એ નહિ જોયું કે આ દોલ્લો તથા તેનું સૂત્ર
એકજ પ્રતિમાં છે. તેણે છાપેલ પુસ્તકને આદિથી અંત સુધી વરરચિની
જે પ્રમાણે હતી તે સર્વ કૃતિ માની લીધી. વ્યાકરણના અંતને વિચા-
રતાં એમ જણાય છે કે તે ઉદાહરણ, ટિપ્પણિયોથી એમજ વધતા
જાય છે. આ વિષય પર વધારે કહેવું વ્યર્થ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના વાર્તિ-
કાર વરરચિ—કાત્યાયન, પાલી વ્યાકરણના કચ્ચાઅન અને પ્રાકૃત પ્રકાશનો
કર્તા વરરચિ એ ત્રણે એક કદાપિ પણ નથી.

(૩) બિદિએ મઠ બણિય તુહું, મા કુર વંડો દિટ્ટિ,
પુતિ સકણણી બલિલ જિવં, મારમ હિઅમ પઠટ્ટિ. ૩

—હે બેટી ! મારાથી તને કહેવામાં આવ્યું, વાંડો દૃષ્ટિ મા કર,
હે પુત્રિ ! કાનવાળું બાલું જેમ મારે તેમ (તારી દૃષ્ટિ) હૈયામાં પેડી;
વૃદ્ધ કુટણી નાયિકાને સમજાવે છે.

બિદિએ—આમાં એ સંબોધનનો છે. પઠટ્ટિ—પવિટ્ટિ—સં. પ્રવિષ્ઠ.
હિં. અને ગૂ. પેડી.

- (૪) એક તિ ઘોડા એક થલિ, એક તિ નિસિઆ ખગ્ગ;
એથુ મુણીસમ જાણીઅઈ, જો નવિ વાલધ વગ્ગ.

—એજ તે ઘોડા, એજ સ્થલ (છે), એજ તે ‘નિશિત’-અણી-દાર ખડ્ગ કે. એમાં મનુષ્યત્વ જાણીએ કે જે (ઘોડાની) વાલ ન વાળે-ઘોડો ના ફેરાવે. એજ ઘોડો હોય, એ રણુસ્થલ હોય, અને એ ધાર-દાર તલવાર હોય કે જ્યાં જો ઘોડાની વાલ-વાગ વાળીને ભાગી ન જાય અને સામોજ ચાલ્યો જાય તો ત્યાં મનુષ્યત્વ-મરદાનગી જણાય.

મુણીસમ-સંસ્કૃતમાં કેટલેક સ્થળે ‘ધમિ’ લાગી પુંલિંગ ભાવવાચક અને છે, પ્રાકૃતમાં તો સર્વ સ્થળે એમ થાય છે. નવિ-ન+અપિ, વાલધ-વલ્ (વળવું) તેનું પ્રેરણાર્થક. રાજપૂતાનામાં આ દોહો પ્રચલિત છે અને ઠાકુર ભૂરસિંહજી શેખાવતના વિવિધ સંગ્રહમાં તેનો ઉતારો કર્યો છે.

- (૫) દહમુહુ ભુવણુ-ભયંકર તોસિઅ, -સંકર જિગ્ગઉ રહ-વરિ ચડિઅઉ,
ચઉમુહુ છંમુહુ જાઘવિ એઝહિં, લાઘવિ જાવધ દધવેં ધડિયઉ.

—આ કોઈ જૂની રામાયણમાંથી છે. દશમુખ (રાવણ) ભુવન-ભયંકર, તોષિતશંકર, નિર્ગત (નિકળ્યો) રથવર પર ચડેલો, જાવધ-જાણે, ધવિના અર્થમાં-ની પેઠે ઉત્પ્રેક્ષ્યતે એ અર્થમાં, ચોમુખ-અહ્માને, છ મુખ-કાર્તિકેયને ધ્યાન કરી એકમાં (એક રાવણમાં) લાવી દેવે ધડેલો (હોય નહિ તેમ) અહ્માનાં ચાર અને સ્વામિ કાર્તિકેયનાં છ એ દશ મુખ જાણે દેવે એકમાં મેળવી તેને બનાવ્યો હતો.

જિગ્ગઉ, ચડિઉ, ધડિયઉ—નિગયો-નિકળ્યો, ચઢ્યો, ધડ્યો. જાઘવિ, લાઘવિ-ધ્યાવી-ધ્યાન કરી, લાવી. જાવધ-માનો-જાણે કે- (સં. જાયતે) સરખાવે હિં. નાઈ, નાઉં, મારવાડી ન્યૂં ઉપમામાં નાવધ, નાવેં ઉત્પ્રેક્ષામાં અને વૈદિક ‘ન’ ઉપમાવાચક.

- (૬) અગલિઅ-નેહ-નિવટાહં જોઅણુ-લકખુવિ જાઉ,
વરિસ-સએણુ વિ જો મિલધ સહિ સોઝખહં સો ઠાઉ.

—ગળ્યા વગરના—અગણિત સ્નેહથી નિવૃત્ત—વળેલાઓને લક્ષ્યોજન પણુ જાહેને—ગયા પછી પણુ (અને) વર્ષશતેન—સો વર્ષ થયા પછી પણુ જે (નાયક કે નાયિકા) મળે છે તે હે સખિ ! સુખનું તે સ્થાન (થાય છે). અર્થાત્ સાચા પ્રેમને દેશ કે કાલનું બંધન નથી. જાઉં-જાહેને. પૂર્વકાલિક. (૭) અંગહિં અંગ ન મિલિઅઉ, હલિ અહરેં અહરે ન પતુ;

પિઅ જોઅન્તિ હે મુહ—કમલુ એમ્વઠ સુરઉ સમતુ. ૭

—અંગે અંગ ન મળ્યું, હે સખિ ! અધર—હોઠને હોઠ પ્રાપ્ત ન થયો—મળ્યો નહિ. પ્રિયના મુખ કમલને જેતી જેતી (રહીને)—એમજ સુરત સમાપ્ત થયો. બીજો અર્થ એ કે પ્રિયને જેતી-જેતી (રહી) ને મુખકમલ સુરા-મધથી સઘથી સમત—મસ્ત બની ગયું, પહેલો અર્થ દોષક વૃત્તિકારે લીધો છે કિંતુ આ વિશુદ્ધ (Platonic) પ્રેમ ચિત્રને એમ કહી બીભત્સ કયું છે ને જણાવ્યું છે કે ‘ અતિરસાતિરેકાત્ સંમોગાત્ પૂર્વમેવ વ્રાણ્વ ઇતિ માલ્ઃ ’ આ વગર કયો અર્થ ઉઠેતો નહોતો ? એમ્વઠ—એવે પંનખી એવે, હિંદીમાં યોહી. ગૂં એમજ.

(૮) જે મહુ દિણ્ણુ દિઅહડા, દહઅં પવસન્તેણુ,

તણુ ગણુન્તિએ અંગુલિઉ, જજજરિયાઉ નહેણુ.

—જે મને દિવસો પ્રવાસ કરવા જતાં જતાં દયિતે આપ્યા હતા તે ગણુતી (ગણુતી) (મારી) આંગળીઓ નખથી જર્જરિત થઈ.

પતિએ પ્રવાસ પર જતી વખતે જણાવેલું હતું કે આટલે દિવસે હું પાછો આવીશ. તે સમય જવાથી ગણુતી કરતાં કંધ મારી બૂલતો નથી થઈ એ જેવા ગણુતી કરતાં મારી આંગળીઓ ધસાઈ ગઈ. ‘ ગિણુતાં ગિણુતાં ધસ ગઈ, આંગલિયાં રી રેખ ’ (મારવાડી દોહા. આ દોહો નાટકમાં પણુ—મંસીવાલા આચો હમારે દેશ ! એ ગીતમાં વપરાયો છે)

મહુ—મને, દિઅહડા—દહાડા, દહઅં—દયિતે (પંનખી કર્તાનો એ પ્રત્યય—રાજે ગદ્ય બ્યાહી. હિંદીમાં મછ, મેં મં એ આવે છે. ગૂજરાતીમાં ‘એ’ ત્રીજો કર્તાનો પ્રત્યય છે.

(૯) સાયર ઉપરિ તણુ ધરઇ, તલિ ધલ્લઈ રમણાઈ;
સામિ સુભિચ્યુવિ પરિહરઇ, સમ્માણેઈ ખલાઈ.

—સામર ઉપર તણુ ધરે છે, ને તળીએ રત્નો ધાલે છે—રાખે છે (તે પ્રમાણે) સ્વામી સુભૂત્યને પણ પરિહરે છે, ને ખલને સન્માન આપે છે.

(૧૦) ગુણહિં ન સંપદ કિતિ પર, ફલ લિહિઆ ભુંજન્તિ,
કેસરિ ન લહઈ યોફિઅવિ, ગય લકખેહિં ઘેપ્પન્તિ.

—ગુણોથી સંપત્તિ નથી (મળતી) પર-પર, પરંતુ-પણ કિત્તિ (ભલે થાય); (લલાટમાં) લખેલા ફલ ભોગવે છે, (દશાંતમાં) કેસરી કોડી પણ લેતો નથી—તેને કોડી આપી ખરીદાતો નથી, (જ્યારે) ગજ લાખોથી લેવાય છે. સર્વ પોતપોતાનું લખેલું કર્મફળ ભોગવે છે; ગુણોથી સંપત્તિ નથી મળતી, કીર્તિ ભલે મળે. સિંહનો ભાવ કોઈ કોડી આપીને પૂછતું નથી, હાથી લાખો રૂપીઆ આપી ખરીદાય છે.

ઘેપ્પન્તિ—ગૃહિત થાય છે. મરાઠી—ધ્યા, સં. અહુ યુ. અહવું, લેવું.

(૧૧) વચ્છહે ગુણહઇ ફલઇં જાણુ. કડુ-પલ્લવ વજ્જેઇ.

તોવિ મહદ્દુસુ સુઆણુ જિવં, તે ઉચ્છંગિ ધરેઇં. ૧૧

—વૃક્ષમાંથી જન ફલો લે છે, કડવાં પલ્લવને વર્જે છે—છોડે છે, તો પણ તે (પલ્લવોને) મહાદુઃખ ઉત્સર્ગે સુજનની જેમ ધરે છે.

લોક કડવાં પાંદડાંને છોડી ઘે, પણ વૃક્ષ થોડાં તેને છોડી દેશે ?

(૧૨) દૂરજાણું પડિઉ ખલુ, અપ્પણુ જાણુ મારેઈ;

જિહ ગિરિ-સિંગ હું પડિઅ સિલ, અન્નુવિ ચૂર કરેઈ.

—દૂરના ઉડાણથી—ઉંચા પદથી પડેલો ખળ પોતાના જાણુને મારે છે, જેવી રીતે ગિરિના શૃંગ-શિખરથી પડેલી શિલા અન્યનો પણ ચૂરો કરે છે. દુષ્ટનું આગળ વધવું પણ પોતાના કુળને અહિતકર થાય છે.

(૧૩) જો ગુણુ ગોવઇ અપ્પણુ, પચડા કરઈ પરસ્સુ,

તસુ હઉં કલિગુમિ દુલ્લહહો. ખલિ કિજ્જઈ સુઆણુસુ,

—જે પોતાના ગુણ ગોપવે છે—ગુપ્ત રાખે છે, પરના—ખીખના ગુણોને પ્રકટ કરે છે તે કલિયુગમાં દુર્લભ સંજ્ઞાને હું બલી કહું છું.

ગોવધ—સરખાવો હિંદી ગુઈયાં=અંતરંગ (ગુપ્ત) સખી, હઉં=હું, બલિ કિન્નક—બલિહારી જાઉં, વારી જાઉં, બલેયા લઉં. સરખાવો ઉપર નં. પમાં બલિ કીસુ. દોષકર્ત્તિકાર તેનો અર્થ પૂજા કરું એમ જણાવે છે.

(૧૪) તણહું તમજી ભંગિ નવિ, તેં અવડયડિ વસન્તિ,
અહ જણુ ટગિગિવિ ઉત્તરધ, અહ સહ સઈ મજજન્તિ.

—તણુની ત્રીજી ભંગિ—રીત નથી, ત્રીજો પ્રકાર નથી, તેથી—તે કારણે અવટતટે—ટૂપતટે વસે છે, (તે માટે) કાંતો જણુ તેને વળગી ઉતરી—ઉગરી જાય છે (અને) કાં સાથે સ્વયં ડૂબે છે. અર્થાત્ અવટ—વિષમકૂપ કે ખાડામાં તટ પર ઉગનારા તણુનાં બેજ કામ છે. એકતો તેની કૃપાથી ડૂબતો માણસ બચી જાય અને કાંતો તેની સાથે ડૂબી જાય. તેની કોઈ ત્રીજી રીત નથી. અન્યોક્તિમાં કાંતો ખીખને તારે વા સ્વયં માર્યો જાય.

અહ—અથ.

(૧૫) દધવુ ધડાવધ વણિ તરહું, સેડણિહું પક્ક ફલાઈ,
સો વરિ સુકળુ પછઈ જુવિ, કજ્જહિં ખલવયણાઈ,

—દૈવ વનમાં તરઓનાં પક્વ ફલો શકુનિ—પક્ષીઓને ધરિત કરે છે—પહોંચાડે છે તે સુખ ખરૂં પણ કુર્ણમાં ખલવયનો પેડેલાં તે (સુખ) નથી. આમાં ભર્તૃહરિના એક પ્રસિદ્ધ શ્લોકનો ભાવ છે. ધડાવધ—સં. ધટયતિ. વરિ—હિં. વર, વરન. જુવિ ન+ અપિ.

(૧૬) ધવલુ વિસરઈ સામિઅહો ગર્યા ભર પિકખેવિ
હઉં કિ ન જુતઉં દુહું દિસિહિં, ખંડખ દોણિણુ કરેવિ.

—ધવલ—ધોરિયો—બળદ સ્વામીનો ગુરુ—ભારે ભાર જોધને વિધુરે છે—વિષાદ કરે છે—ખેદ કરે છે કે હું મારા બે ખંડ કરીને બને દિશાએ—આજુએ જુતાણો કેમ નહિ.

ધવલનો અર્થ શ્વેત છે, પરંતુ રૂઢિથી તેનો ધોરી-ધોરિયો-બળદ
યા ધુરિ-ધોંસરી ખેંચનારો પ્રબલ ગાડીનો બેલ એ અર્થ થયેલ છે. હેમ-
ચંદ્રની દેશીનામ માળામાં ધવલનો અર્થ જે જાતિમાં ઉત્તમ છે તે ધવલ છે
એમ કહે્યો છે. ધવલોની દૃઢતા અને સ્વામિભક્તિ પર કેટલાંયે મુક્તક
કાવ્ય સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત સુભાષિતોમાં મળે છે. અહીં બોલો ધણો
છે, એક બાળુ ધવલ જીત્યો છે, બીજી બાળુ કોઈ મુકદ્દાલ બળદ છે,
ધવલ સ્વામીની ભારે ખેપ જોઈ વિલાપ કરી રહ્યો છે કે બંને બાળુ
બે દુકડા કરીને મનેજ શા માટે ન જીત્યો ? પિંડખેવિ, કરેવિ-પૂર્વકાલિ-
ક-ભૂત કૃદંત. જીત-સં. યુક્ત. દોણિયુ-એ, મરાઠી દોન.

(૧૭) ગિરિહે સિલાયલુ તરહે, ફલ ઘેપપા નીસાવંનુ

ધર મેલ્લેપિણુ માણસહં, તોવિ ન રચ્ચર રનુ.

—નિઃસામાન્યે (વિના બેદ બાવે-અથવા સર્વે જનો) ધર મેલીને
ગિરિ પાસેથી શિલાતલ, તર પાસેથી ફલ લે છે,—લપ શકે છે, છતાં
અરણ્ય રચ્ચર નથી.

(૧૮) તરહું વિ વક્કલુ ફલ મુણિ વિ પરિહલુ અસણુ લહન્તિ,

સામિહું એતિહિ અગ્ગલઉં આયર મિચ્ચુ મ્હન્તિ.

—મુનિઓ પણ તરમાંથી વક્કલ, ફલ, પરિધાન, અશન (ભોજન)
લહે છે—મેળવે છે, (પરંતુ) સ્વામિ પાસેથી આટલો અધિક આદર નોકરો
મેળવે છે. તાત્પર્ય કે ખાતું પહેરવું તો જંગલમાં વૃક્ષોમાંથી પણ મળી
આવે છે. સ્વામી પાસેથી આદરજ અધિક મળે છે. લહન્તિ-સં. લભ
પરથી. એતિહિ-સં ૦ ઇયત્-એટલું, અગ્ગલઉં-સં ૦ અગ્રલ, આગલું-રાજ્ય-
સ્થાનીમાં પાંચ ઉપર સત્તરને ‘પાંચ આગલા સિત્તર’ કહે છે.

(૧૯) અહ વિરલ-પહાઉ જિ કલિહિ ધમ્મુ.

—અથ—હવે કલિયુગમાં ધર્મ જે વિરલ પ્રભાવવાળો-તુચ્છ પ્રભાવ
વાળો છે. જિ-પાદપૂરક અથવા જિ-જાણે કે સં. એવ ના અર્થમાં.

(૨૦) અગ્ગિઈ ઉજ્જહ હોઈ જયુ, વાએ સીઅણુ તેવં

જો યુણુ અગ્ગિં સીઅલા, તસુ ઉજ્જતાણુ કેવં.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેસ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૩૫

—અગ્નિથી જમ ઉઠું-ઉષ્ણ થાય છે, તેમ વાયુથી શીતલ થાય છે; જો પુનઃ આગથી શીતલ (થતું હોય) તો તેનું ઉષ્ણત્વ કેનાથી (થાય) ?

વાએ—વાયુથી પંખખી બાઓ. પુણ્ય-સં. પુનઃ હિં. પુનિ. ઉષ્ણ-તાણ્ય-તાણ્ય જાવવાચકનો છે.

(૨૧) વિપ્પિચ—આરઉ જહવિ પિઉ, તોવિ તં આણુહિ અજ્જુ,
અગ્ગિય દ્ડહા જહવિ ધર, તો તેં અગ્ગિં કજ્જુ.

—જો-યદ્યપિ પિયુ વિપ્રિયકારક હોય, તો પણ તેને આજે આણુ-લાવ (કારણકે) આગથી દગ્ધ થયેલું યદ્યપિ ધર (હોય) તો પણ તે આગ સાથે કામ (લેવુંજ પડે છે).

(૨૨) જિવં જિવં વંકિમ લોચ્છલુહં છિરં સામલિ સિકખેષ્ઠ
તિવં તિવં વમ્મહુ નિચ્છલ સર, ખર-પત્થરિ તિકખેષ્ઠ.

—જેમ જેમ વાંકાં લોચ્છનોથી સ્યામલા-સાંવરી (નાયકા) નિર (? કટાક્ષ) શીખે છે, તેમ તેમ મન્મથ નિજ(ક)-પોતાનાં શરોને ખર-કંઠણ પત્થરપર તીક્ષ્ણ કરે છે—અહીં વંકિમ-વાંકા એ લોચ્છનનું વિશેષણ લીધું છે તેથી ‘નિર’નો અર્થ સ્પષ્ટ નથી જણાતો. દોષક વૃત્તિકારે નિરનો અર્થ ‘નિશ્ચય’ કરી ‘લોચ્છનોથી નિશ્ચય વકત્વ શીખે છે’ એમ અર્થ કર્યો છે.

તિકખેષ્ઠ-તીખાં-તીક્ષ્ણ પરથી નામ ધાતુ. અજ્જુનો અર્થ વૃત્તિકારે એ આર્યે-હે સખિ એમ કર્યો છે. વમ્મહુ-મન્મથ.

(૨૩) સંગરસએહિ જુ વણ્ણિઅમ્મ, દેડણુ અમ્હારા કન્તુ,
અમ્મત્તહં ચત્તંકુસહં, ગય કુમ્મઈં દારન્તુ.

—(હે સખિ !) સો સંગ્રામ-યુદ્ધમાં જોને, અતિમત્ત અને અંકુશો જોણે હોડયા છે એવા ગજ-હાથીનાં કુંભોને વિદારતો વર્ણવવામાં આવે છે એવા અમારા કાન્ત-કંથને દેખ-જો. ચત્તંકુસહ-સં. ત્યક્તાંકુશ.

(૨૪) તરણુ હો તરણિ હો મુણ્ણિ મઈ કરહુ મ અપ્પહો ધાઉ.

—તરણો! તરણિયો! મને મુણિને-ગણીને-મારી વાત સમજીને અથવા મને અહીં ઉપસ્થિત ગણીને, પોતાનો ધા ન કરો.

(૨૫) બાધરહિ જિવં બારધ, મગ્ગેહિં તિહિંવિ પવડધ.

—ભાગીરથી જેમ-પેઠે ભારતી ત્રણજ માર્ગે પ્રવર્તે છે. એટલે કે જેમ ગંગા ત્રિપથગા-સ્વર્ગ, મર્ત્ય, પાતાલ એ ત્રણેમાં ચાલે છે તેવી રીતે ભારતી-સરસ્વતીના માર્ગે પણ ત્રણ છે-વૈદર્ભી, ગૌડી, પાંચાલી-એ ત્રણ રીતિઓ.

(૨૬) સુન્દર-સવંગાઉ વિલાસિણીઓ પેચ્છન્નાણુ,

—સુંદર સર્વાંગી વિલાસિનીઓ જોતા (પુરૂષો)ના.

(૨૭) નિઅ-મુહ-કરહિંવિ મુધ્ધકર અન્ધારધ પડિ પેકખધ

સસિ-મંડલ-ચંદ્રિમએ પુણુ કાંધ ન દૂરે દેકખધ.

—(કોઇ) મુખા સ્ત્રી પોતાના મુખ કર-કિરણથી અન્ધારે કર-હાથ જીએ છે (તો) પુનઃ વળી શશિમંડલની ચંદ્રિકાથી દૂરે-દૂરના પક્ષર્થને કેમ ન દેખે ?-જરૂર દેખે.

(૨૮) જહિં મરગય-કન્તિએ સંવલિઅં

—જેમ મરકત-કાંતિથી સંવલિત—મિશ્રિત—

(૨૯) તુચ્છ-મઝ્ઝહે તુચ્છ જમ્પિરહે

તુચ્છચ્છ-રોમાવલિ હે, તુચ્છ રાય ! તુચ્છયર-હાસ હે,

પિયવયણુ અલહન્તિ હે,

તુચ્છ-કાય-વમ્મહ-નિવાસહં,

અન્તુ જી તુચ્છઉં તહે ધણુહં, તં અકખણુહ ન જાધં,

કટરિ થણુંતરે મુદ્ધડહે જેં મણુ વિચ્ચિણુ માધ.

(દૂતી નાયકને કહી રહી છે હે તુચ્છરાગ (શિથિલ પ્રેમવાળા) ! જેનો મધ્યભાગ તુચ્છ છે, જેનું જઘન-ભાષણુ તુચ્છ છે, જેની રોમાવલિ તુચ્છ અને અચ્છ-અચ્છી-સારી છે, વધુ તુચ્છ જેનું હાસ્ય છે, જે પ્રિય-વલ્લભનો વચનો મેળવી શકતી નથી, જેના તુચ્છ કાય-શરી-

રમાં મન્મથનો નિવાસ છે, એવી ધણુ-સ્ત્રીનું જે અન્ય.તુચ્છ છે તે આપ્યું-કહ્યું જાય તેમ નથી, (એટલું તુચ્છ છે કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિ.) આશ્ચર્ય તો એ છે કે તે મુખાનું સ્તનાંતર (એટલું તુચ્છ છે) કે જેની વચ્ચે મન માય-સમાય તેમ નથી. (સ્તનો ધણુ જાડા છે ને અંતર અતિ તુચ્છ છે એમ કહેવાનો હેતુ છે.)

દોષકવૃત્તિકારે આને યુગ્મ નોંધ્યો છે, પરંતુ આ એક આખો રડા છંદ છે. આવા છંદ સોમપ્રભસૂરિની રચનામાં મળી આવે છે, કે જે હવે પછી મુકવામાં આવશે. આમાં નાયિકાના વિશેષણ પ્રાયઃ બહુ-ત્રીહિ સમાસમાં છે અને 'હે' એ સંબંધકારક ચિન્હ છે. તહે ધણુ હે એટલે તહં ધણુહં એ તેનો ઉચ્ચાર છે-અર્થાત્ તે ધણુ-સ્ત્રીના. અલ-હન્તી-સં. અલભન્તી. અકખણુ-બોલવું. કટરિ-આશ્ચર્યવાચક. મુદ્દડા-મુઘ્ધા. 'ડ' અલ્પ વાચક. જે-જેથી, વિચ્ચિ-વચ્ચે હીં. બીચ પં. વીચ. માઈ-સમાય.

(૩૦) ફોડેન્તિ જે હિયડઉં અપ્રણુઉં, તાહં પરાઈ કવણુ ધણુ,
રખ્સેજજહુ લોઅહો અપ્પણા, બાલહે જાયા વિસમ થણુ.

—જે (એ સ્તન) પોતાનું હિયડું-હૈયું ફોડે છે, તેને માટેની પારકી દયા શું (હોઈ શકે ?) હે લોકો પોતાનું રક્ષણ કરો, (કારણ કે) બાલાના સ્તનો વિષમ થયા છે.

ધણુ—ધૃણા, દયા. થણુ—થાન, થાનોડું, સ્તન. થાન હજુ પશુ-ઓનાં આંચળ માટે વપરાય છે.

(૩૧) બલ્લા હુઆ જુ મારિઆ, બહિણિ મહારા કન્તુ,
લજજેજજ તુ વયસિઅહુ, જમ્મ ભગ્ગા ધર એન્તુ.

—હે બહેન ! ભલું થયું જે મારો કંથ મરાયો. જે ભાગીને નાડેલો-હારેલો ઘેર આવત તો વયસ્કમાં-બહેનપણીઓથી યા તેમાં હું લજ્જા પામત-લજ્જત. ભગ્ગા-ભગ્ન, હારેલો, વયસિઅહુ-સરખી ઉમર વાળી વયસ્કાઓમાં સં. વયસુ એટલે ઉમર પરથી.

(૩૨) વામસુ ઉડાવન્તિઅએ, પિઉ દ્વિઉ સહસતિ,
અદા વલયા મહિહિ ગય, અદા કુટ તાડતિ.

—વામસ એટલે કાગડો ઉડાવતી (એક સ્ત્રીએ) સહસા-એકાએક પિયુ દીઠો; તેથી બલોયાનો અર્થો બાગ મહિપર ચડ્યો ને અર્થો તડ દેતો-તડ અવાજ કરી કુટ્યો. આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૩૩) કમલર્ધ મેલ્લવિ અલિ-ઉલ્લધં, કરિ-ગંડાઇ મહન્તિ,
અસુલહમેચ્છણુ ગહં ભલિ, તે જીવિ દૂર ગણુન્તિ.

—અલિ-કુલ એટલે બમરોનો સમૂહ કમલને મેલી-છોડીને કરિ એટલે હાથીનાં ગંડચલોને ધરિ છે. અસુલભ એટલે દુર્લભની ધરિછા જેઓને ભલી-સારી-વધતી રહે છે-તેનો કદાચહ થઇ ગય છે તેઓ દૂરને ગણુતા નથી. જે ચીજની ધરિછા થાય તે ચીજ દૂર હોય તો પણ તે લેવા પ્રયત્ન થાય છે. ભલિ-વધતી-પાદપૂરક પણ હોઇ શકે છે,

(૩૪) ભગ્ગઉ દેકિખવિ નિઅય બલુ, બલુ પસરિઅઉ પરસ્સુ,
ઉન્મિલ્લધ સસિ-રેહ જિવં, કરિ કરવાલુ પિમસ્સુ.

—નિજ એટલે પોતાનું બલ એટલે પોતાની સેના ભાગેલી-ભગ્ન દેખીને, પરની-સામાની બલ-સેના પસરે છે-ખીલે છે-વિસ્તાર પામે છે તેવી રીતે (ખીજઆદિ દિવસે) શશિરેખા-ચંદ્રરેખાની જેમ પિયુના હાથમાં કરવાલ-ખડ્ગ ખીલે છે-શોભે છે.

નિઅય-નિજક ઉન્મિલ્લધ-સં. ઉન્મીલતિ.

(૩૫) જઇ તહો તુટઉ નેહડા, મર્ધ સહું નવિ તિલ-તાર
તં કિહે વકેહિ લોઅણુહિં, જોઇજજઉ સય-વાર.

—હે તલ જેની જેની તારા-કીકી છે એવા હે તિલતાર ! જો તારો સ્નેહ મારી સાથે તૂટ્યો નથી, તો (તારાથી) શા માટે વાંકાં લોઅનથી શત-સો વાર (હું) જોવાઉ છું.

તહો—તવ-તારો. તવ એ ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. સહું-સહ-સાથે-શું. શું, રયું એ સાથેના અર્થમાં ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. કિહે-સં. કર્માત્-શા માટે. કાં.

(૩૬) જહિં કપિજનમ્ સરિણુ સર, છિજનમ્ ખગિણુ ખગ્ગુ,
તહિં તેહમ્ બડ-બડ-નિવહિ કન્તુ પયાસઈ મગ્ગુ.

—જ્યાં શરથી-ખાણથી શર-ખાણ કપાય છે, ખડ્ગથી ખડ્ગ
છેદાય છે ત્યાં-તે સંગ્રામમાં તેવા બડ એટલે બટ-ગોદાની ઘટા એટલે
સેનાના નિવહ એટલે સમૂહમાં (મારો) કંથ માર્ગ પ્રકાશે છે-કાઢે છે-
કરે છે. બડ-બડ એ કાઠિયાવાડમાં બહાદુરના અર્થમાં વપરાય છે. ‘તું
બડ હો તો આવી જન’-‘બડના દીકરા ! બાળ્યો તને’ !

(૩૭) એકકહિં અકિખહિં સાવણુ અન્નહિં ભદ્રવઉ,
માહઉ મહિઅલ-સત્થરિ ગંડસ્થલે સરઉ,
અંગિહિં ગિમ્હ સુહચ્છી-તિલ-વણિ મગ્ગસિર,
તહે મુદ્દહે મુહ-પંકમ્ આવાસિઉ સિસિર.

—આ વિરહાવસ્થામાં પડેલી સ્ત્રીનું વર્ણન છે. તે મુગ્ધાની એક
આંખમાં શ્રાવણુ છે (અને) ખીજી (આંખમાં) ભાદ્રવો છે. (શ્રાવણુ અને
ભાદ્રવો એ બે માસમાં વરસાદ પડે છે, તેવી રીતે આ બે આંખમાં
આંસુ પડે છે તેથી તે બે આંખને તે બે માસ સાથે સરખાવેલ છે).
મહીતલ સાથરા-ભૂતલ સંસ્તાર-પૃથ્વીના પડમાં માધવ-વસંત છે,
વસંત પદ્મવનમય થાય છે તે રીતે સાથરામાં નવાં નવાં પાન ખીછાવ્યાં
છે, ગંડસ્થલમાં-કપોલમાં (પાંડુતા-પીળાશ પરથી) શરદ, અંગમાં (સૂકા-
વાથી) શીળમ-ઉનાળો, સુખસ્થિતિ રૂપી તલના વનમાં માગશર (માગ-
શરમાં) તલનાં ખેતરો લણી નાંખવામાં આવે છે તેથી ઉગ્ગ થવાથી-
સુખનો નાશ થવાથી માગશર) (અને) મુકપંકજમાં શિશિર (કે જે
વખતે કમલો સૂકાય છે, આવાસ કરી રહેલ છે).

સુહચ્છી સં. સુખાસિકા-સુખસ્થિતિ. આ પણ યુગ્મ નથી પણ
એક આખો છંદ છે.

(૩૮) હિયડા ધુદ્ધિ તડતિ કરિ, કાલકખેવે કાઈ
દેકખઉ હય-વિહિ કહિં કવઈ, પઈ વિચ્છુ દુઝમ સયાઈ.

—હે હેડા! તડત એમને પુટ, કાલકોપથી શું? (પછી) જોઈ કે અભાગ્યો વિધિ મારા વિના, સેંકડો દુઃખો ક્યાં સ્થાપિત કરે છે? મારું હૃદય જ સેંકડો દુઃખોનો આધાર છે. તે ફાટી જાય તો જોઈ કે મુખ્યો વિધિ અને છોડીને તે દુઃખોને ક્યાં રાખે છે? તડતિ-જુઓ ઉપર નં. ૩૨ તટત ઇતિ. કાલકોપેવ-સમય કાલો. ઇવાન-સં. સ્થાપયતિ. મરાડી ઠેવ ધાતુ, જૈનમાં ઇવણિ વગેરે સરખાવો.

(૩૯) કન્તુ મહારક હલિ સહિએ, નિચ્છઈ રસમ જાસુ,

અતિહિં સતિહિં હતિઈ વિ, ઇઉવિ ફેડમ તાસુ.

—હે હલે! હે સખિ! મારો કાન્ત (કંથ) જોનાથી નિશ્ચયે રસે-રહે છે-રોષે ભરાય છે તેનું અર્થથી-દ્રવ્યથી, શસ્ત્રથી, અને હાથેથી પણ સ્થાનક-ઠામ કાઢી નાંખે છે. જડમૂળથી તેનો નાશ કરે છે. ઇઉવિ-સ્થાનક, ઠામ પણ.

(૪૦) જીવિઉ કાસુ ન વલ્લહઉ, ધણુ કણુ કાસુ ન ધુદુ,

દોણિણુવિ અવસર-નિવડિઆઈ, તિણા-સમ ગણુઈ વિસિદુ.

—જીવિત કેને વહાલું નથી? ફરી-વળી ધન કેને ઇછ નથી, (પણ) વિશિષ્ટ (જન) એ બનેને પણ અવસર આવતાં તુણુ સમ ગણે છે.

(૪૧) પંગણિ ચિદુદિ નાહુ ધુ, તં રણિ કરદિ ન ભાંત્રિ

—જે નાથ આંગણે ખેસે છે, તે રણમાં કરે છે (તેમાં) બ્રાંતિ નથી. એટલે તે રણમાં વીરતા કરે છે તેમાં શક નથી. એમ ન સમજો કે તે આંગણે ખેડો લડતો નથી. એક મારવાડી દોહા અનુસાર:—

ભોલો ભોલો દીસતો, સદા ગરીબી સૂત,

કાકી! કુંજર કાટતાં, જાણવિયો જેઠૂત,

(ભોળો ભોળો દેખાતો હતો, સદા ગરીબીથી સીધો સાદો હતો પરંતુ કાકી! લગામમાં હાથીઓને કાપતી વખતે મારા જેઠો દીકરો જણાયો કે તેમાં આ જવાહીર છે.)

જે તેને માટે ધું ત્રં આવે છે (હિમચંદ્ર ૮-૪-૩૬૦) ત્રં માં તે ત(ત્ર) છે જ. ૨ લાગ્યો છે—જેવી રીતે ધત્રિમાં (બીજું) ૩૫ ભતિ મળે છે. ૬૦ ૪૫) ૨ લાગવાને માટે આગળ વ્યાસનો પ્રાસ થયો તે જુઓ નં. ૫૧.

(૪૨) તં બોલિઅષ જુ નિવ્વહમ.

—જે નિભે-ટકે તે બોલીએ. (જે નિભાવી શકાય તે બોલવું ઘટે).

ધસુ કુલુ તુહ તણુઈ, ધસુ કુલુ દેકયુ.

—ધસુ—આ કુલ તારું—તાણું એટલે તારા સંબંધી, આ કુલ જો.

(૪૩) એહ કુમારી એહો નર, એહુ મણોરહ—હાણુ,
એહઉ બહ ચિન્તન્તાહં, પચ્છહ હોષ વિહાણુ.

—આ કુમારી, આ નર, આ મનોરથસ્થાન—એવું ચિન્તવતા વહ એટલે મૂર્ખોનું પછી વહાણું થાય છે—વહાણું વાય છે એટલે આખી રાત એ ચિચારમાં વિચારમાં ચાલી જાય છે. વહ એ સંબંધ કારક છે આ સંબોધન વિભક્તિમાં પણ લાઇ શકાય.

(૪૪) જર્ધ પુચ્છહ ધર વડાઇ, તો વડા ધર ઝોઈ,
વિહલિઅ—જણુ—અબ્બુધરણુ, કન્તુ કુડીરધ જોઈ.

—(કાઇ સ્ત્રી મુસાફરને કહે છે:—) જો મોટાં ધર (તમે) પૂછતા હો તો મોટાં ધર તે છે (કે જેમાં દાનાદિ-પરોપકાર થતાં હોય); વિદ્વિ-લિત જનના અબ્યુદ્ધાર અર્થે મારા કન્યને કુટિરમાં—ઝુંપડીમાં જો. મોટાં ધર મહેલ નથી હોતાં—વિદ્વિલિત જનોના ઉધ્ધારક મારા કાંતને કુડીમાં બેસેલો જો—તે ધર મોટું છે જ્યાં પરોપકાર થાય છે.

ઝોઇ—ઝોલો—એ. વડો—વડો સં. બૃહત્ હિં. બડો કચ્છી વડો.

(૪૫) આયધં લોઅહો લોઅણુધં, જમ સરધં ન ભન્તિ;
અપિએ દિદ્દધં મહલિઅહિં, પિએ દિદ્દધં વિહસન્તિ.

—લોકના આયે—આ લોચનો ભતિનું—પૂર્વ જન્મનું સ્મરણુ આપે છે—તેમાં ભાતિ-સંદેહ નથી. અપ્રિયને જોતાં મુકુલિત થાય છે, પ્રિયને

જોતાં હસે છે. જામરમર-જાતિરમર, જેથી પૂર્વજન્મના પ્રિય અપ્રિયની યાદ થાય-જાતિ રમરણુ. જો જાઈએને સરખં બે પદ જુદા હોય તો જાતિને -પૂર્વજન્મને રમરણુ કરે છે. અપિએ દિદ્દુધ-પિએ દિદ્દુધ ભાવવાચક સમગી સં. અપ્રિયે દૃષ્ટે સતિ, પ્રિયે દૃષ્ટે સતિ.

(૪૬) સોસહ મ સોસહચિચ, ઉચ્છી વડવાનલસસ કિં તેણુ,
જં જલઈ જલે જલણો, આએણુ વિ કિં ન પજજંતં.

—ઉદ્ધિ-સમુદ્ર નિશ્ચયે શોષાય કે મ શોષાય તેથી વડવાનલને શું ? જો જલમાં જવલન-અગ્નિ જળે છે-ખળે છે, તેનાથી પણ પર્યાપ્ત-પૂરતું શું નથી ?-પૂરતું જ છે. કહિન અથવા અસંભવ કાર્ય સિદ્ધ ન થાય તો ઉદ્યોગમાંજ સફલતા છે. ચિચ-નિશ્ચય; આએણુ-એનાથી.

(૪૭) આયહો દડ્ઢ-કલેવરહો, જં વાહિવ તં સારં,
જમ ઉદ્દખ્ખઈ તો કુહઈ, અહ ડોઈઈ તો ઊરં.

—આના દગ્ધ-દાઝેલા કલેવરનું જે ચાલ્યું ગયું તે સારું; (મરણુ પછી) જે ઢંકાય છે,—સ્થપાય છે તે કાઢાય છે અને જે દાઝે છે તે ક્ષાર-હાર-ભસ્મ થાય છે. દડ્ઢ=દગ્ધ, દાઝેલું, બાળેલું. સારું-ગૂંસારું ઉદ્દખ્ખઈ—સં. ઉત્તખ્યતે વૃત્તિકાર—આચ્છાદ્યતે-સ્થાપ્યતે. કુહઈ-ગૂં કાઢાય છે, સં. કુચ્યતે, કવચતિ હિં. કુચતા હૈ. હાર-ક્ષાર, રાખ, ભસ્મ.

(૪૮) સાહુ વિ લોહ તડ્ઢ્ઢ્ઢ્ઢ, વહુતણુ હો તણેણુ,
વહુતણુ પરિ પાવિઆઈ, હૃતિયં મોક્કલડેણુ.

—સર્વે-અધાય લોક વડપણુને માટે તડ્ઢ્ઢ્ઢ્ઢ છે. પણ વડપણુ મોક્કળા હાથથી પ્રાપ્ત થાય છે-પમાય છે. સાહુ-સહુ તણેણુ-તણાથી-માટેથી એટલે માટે-એમાં બે વિભક્તિ પ્રત્યયો છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે જેનો હાથ પહોળો તેનો જગ ગોલો. દાનથી જનમાં મહત્ત્વ પમાય છે.

(૪૯) જમ સુ ન આવમ્મ દ્ઢઈ ઘરં, કાઈ અહોમહુ પુજ્જુ,

વયણુ જુ ખંડઈ તઉ સહીએ, સો પિઉ હોમ ન મૂજ્જુ.

—હે દ્વિતિ ! જો તે ઘેર ન આવે, તો તારૂં અધોમુખ-નીચું મોં

શા માટે ? હે સખિ ! જે તારૂં વચન ખડે તે મારો પ્રિય નથી થતો. કુમારપાલ પરિક્ષિતમાં ‘સહિ એસો’ એવું છુપાયેલું છે, આ દ્વિતિને ઉપાલંબ છે. અધોમુખ-ખંડિત વદનને છુપાવવા માટે છે, વચનનું ખંડન કહેલું ન માનવાથી છે. વચણ-વચન અને વદન એ બંનેનો શ્લેષ છે. કાંઈ-સં. કિં, શા માટે ?

(૫૦) ‘કાંઈ ન દૂરે દેકખઈ’ એટલે શા માટે દૂર જોતો-જોતી નથી ?

(૫૧) સુપુરિસ કંચુ હે અણહરહિં, બણુ કળ્લો કવણુણ

જિવં જિવં વડુતાણુ લહહિં, તિવં તિવં નવહિં સરેણુ.

—સુપુરિસ કાંગ (ધાન્ય)નું અનુસરણ કરે છે. કહે, કયા કાર્યથી ? જેમ જેમ વડપણ પામે છે, તેમ તેમ શિરથી નમે છે.

અનુહરહિં—નકલ કરે છે, સદશ હોય છે. બણુ-કહે. કળ્લો કવ-ણુન-શું કાર્યથી ?

(૫૨) જમ સસણેહી તો મુમમ, અહ જીવમ નિન્નેહ,

મિહિંવિ પયારેહિં ગમ્મિ ધણુ, કિં ગળ્લહિ ખલ મેહ.

(કાંઈ સ્ત્રીનો ભરથાર દેશાંતર ગયો છે તે મેઘ પ્રત્યે કહે છે) તેણી જો સસ્નેહ-સ્નેહાલ હશે તો મુમ—મરણ પામી હશે, (મારા વિરહથી), અને જો જીવતી હશે તો નિઃસ્નેહ છે. બંને પ્રકારે ધણુ-સ્ત્રી ગમ છે હે ખલ મેહ ! શું કામ ગાજે છે ? જો સ્નેહવતી હોય તો વિયોગમાં મેઘ ગર્જના સાંભળી મરી ગઈ, જો જીવતી હોય તો તેનામાં સ્નેહ નથી. પ્રિયા તો બંને રીતે ગમ.

(૫૩) ભમર મ રણુજુણિ રણુડઈ, સા દિસિ જોમ મ રોઈ,

સા માલમ દેસન્તરિઅ, જમ્મુ તુહં મરહિ વિઓઈ.

—હે ભમર ! અરણ્યમાં રણુજુણ (એ શબ્દ) મા કર, તે દિશામાં જોમ ન રો. જેના વિયોગથી તું મરે છે તે માલતી દેશાન્તરિત (છે) —દેશમાં નથી. રણુડઈ—રાનમાં અરણ્યમાં.—જુઓ ‘રન્તુ’ ઉપર નં. ૧૭માં.

(૫૪) પઈ મુકાહંવિ વરતર, કિદંધ પત્તણુ ન પત્તાણુ

તુહ પુણુ છાયા જઈ હોજ્જ, કહવિ તા તેહિં પચેહિં.

—હે વરતર !—ઉંચા પ્રકારના વૃક્ષ ! તારાથી ચૂકાયેલા—તળાયેલા પત્રોનું—પાંદડાનું પત્રવ—પાંદડાપણું શીટનું નથી—અગડી જતું નથી. ચાલ્યું જતું નથી. વળી—પુનઃ તારી જે છાયા હોય તે કોઇ પણ પ્રકારે તેજ પત્રોથી છે. આ અ-ચોક્તિ છે. તું જેને તજે તેનાથીજ તારી શોભા છે. મુકક-મુકક-મૂકેલો, તજેલો. ફિદ્દ-ચાલી જાય છે, અગડે છે. સરખાવો દૂધ ફાટવું, ફિટકાર, સ્ત્રીનું શીટી જવું, શીટલ સ્ત્રી. હોજન-હોય તો, થાતી તો. દોષકવૃત્તિકાર ‘વિવરતર’ એક પદ લઇને વિ(પક્ષી) નવર (સારા)ના તર-સારા પક્ષીના તર એવો અર્થ પણ કરે છે અને વરતર એમ એક પદ લઈને પણ બીજો ઉપર જણાવેલો અર્થ કરે છે.

(પપ) મહુ હિયઉં તઇં તાએ, તુહું સવિ અન્નેં વિનડિજજઇ,
વિચ્ચ કાઇં કરઉં હઉં કાઇં તુહું મચ્છેં મચ્છુ ગિલિજજઇ.

—(નાયિકા અન્યમાં આસક્ત નાયકને કહે છે કે:) મારું હૃદય તારાથી (લેવાયું), તું તેણીથી અહાયો, તેણી પણ બીજાથી નચાય છે, હે પિયા ! હું શું કરું ? તું શું (કરે ?) (એતો) મચ્છ મજે છે (તેવું છે.) મોટો મચ્છ નાના મચ્છને મજે તેવો ‘માત્સ્ય ન્યાય’ છે. ભર્તૃહરિના ‘ધિક્ તાં ચ તં ચ મદનં ચ ઇમાં ચ માં ચ’ વાળા શ્લોકનો ભાવ છે. તઇં—તુથી.

(પદ) પઇં મઈં ખેહિંવિ રણુગયહિં, કો જયસિરિ તડકેઇ,
કેસહિં લેખિણુ જમ-ધરિણિ, બાણુ સુહુ કો ચકકેઇ.

—તું હું બંને રણુમાં ગયેલાઓમાં કોણુ જયલક્ષ્મી ધરિણે છે ? યમની ગૃહિણી-સ્ત્રીને કેશથી ખેંચીને કોણુ સુખે રહે તે (તું) કહે ?—કોઈ નહિ એ અર્થ છે. પઇં મઈં-સાતમી વિભક્તિ અધિકરણુ. તડકેઇ-તાંકે છે-ધરિણે છે. લેખિણુ-ભૂતકૃદંત. ચકકેઇ-ચાકે, રહે.

(પ૭) પઇં મેલ્લનિહે મહુ મરણુ, મઈં મેલ્લનિહો તુજ્જુ
સારસ ! જમ્મુ સો વેગલા, સોવિ કૃદનિહો સજ્જુ.

—(કોઈ સ્ત્રી નાપકને સારસ કહી અન્યોક્તિ કરે છે) હે સારસ ! તને છોડતી એવી હું એટલે માફ મરણ છે (અને) મને મુક તા એવા તારૂં (મરણ છે) જેને જે વેગળા-દૂર છે તેજ કૃતાન્તને—યમને સાધ્ય છે એટલે મરણ પામે છે. પધ', મધ-કર્મકારક. મેલ્લ-ત્તી, મેલ્લ-ત્ત વર્ત-માન ધાતુજ-કૃદન્ત. હો-સંબંધની છડી. 'હો' છંદ પ્રમાણે લઘુ બોલાશે.

(૫૮) તુમ્હેહિં અમ્હેહિં જે કિઅઉ, દિડુંડું બહુઅ જણેણ,
તં તેવડઉં સમરમર, નિજિજઉં એક અણેણ

—તમારાથી અમારાથી જે કરાચું છે—તમે અમે જે કર્યું તે બહુત-ધણા જણાએ દીધું. (શું કર્યું ? તેના ઉત્તરમાં) તે તેટલું કે સમરનો સમૂહ એક ક્ષણમાં નિજંત કર્યો—જીતી લીધા.

(૫૯) તઉ ગુણ-સંપદ તુજઝ મદિ તુધ્ર અણુત્તર ખન્તિ,
જઈ ઉપ્પતિં અન્ન જણુ મહિમંડલિ સિકખન્તિ.

—મહીમંડલમાં અન્ય જન જે (તારી પાસે) આવીને તારી ગુણ સંપત્તિ, તારી મતિ, તારી અતુત્તર (નૌત્તમ) ક્ષાન્તિ-ક્ષમા શીખે તો (સારૂં). તઉ, તુજઝ, તુધ્ર-તારૂં. ઉપ્પતિં-સં. ઉપેત્ય, ઉપ્પતિઅ.

(૬૦) અમ્હે થોવા રિઉ બહુઅ, કાયર એમ્વ બણુન્તિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયલુ, કઇ જણુ જોણુ કરન્તિ.

—અમ્હે થોડા રિપુ ધણા, એમ કાયર બણે છે; હે મુઝા !
—સુંદરી ! નિહાળ ! ગગનતલમાં ક્યો જણુ જ્યોત્સના—ચાંદની કરે છે—એકજ જણુ અને તે ચંદ્રજ. થોવા-થોડા સં. સ્તોક. એમ્વ-સં. એવં. પંજનખી એવેં. જોણુ-સં. જ્યોત્સના.

પ્રકરણ સાતમું.

હેમચંદ્રે અવતરેલાં અપભ્રંશ ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

(૬૧) અમ્મણુ લાઘવિ જે ગયા, પહિઅ પરાયા કેવિ,
અવસ ન સુઅહિં સુહચ્છિઅહિં, જિવં અમ્હછ તિવં તેવિ.

—પોતાપણું લગાડી-મમત્વ લગાડી જે પરાયા કોઇ પથિક ગયા છે તે અવશ્ય સુખાસિકાથી-સુખથી સૂતા નથી. જેવા અમ્હે તેવા તેઓ. અમ્મણુ-આપણાપણું-પોતાપણું-મમતા-સ્નેહ. સુહચ્છિઅહિં-સં. સુખાસિકાથી-સુખની બેઠકથી-સુખની નીંદ (ઉપર નં. ૩૭) અમ્હછ-અમે હિં હમ, રાજરથાની મ્હેં.

(૬૨) મધં જાણિઉં પિયવિરહિઅહં, કવિ ધર હોઇ વિઆલિ,
ણવર મિઅંકુવિ તિહ તવઇ, જિહ દિણપર ખયગાલિ.

—હે પ્રિય! મારાથી જણાયું—મેં જાણ્યું કે પ્રિયથી વિરહી-ઓનાં કોઈ પણ ધર-અવલંબન વિકાસે-સંધ્યાકાળે થાય છે. (આટલું વિરહીઓ માટેજ, નહિ પરંતુ મૃગાંક-ચંદ્ર પણ તેવી રીતે તપે છે જેમ દિનકર-સૂર્ય ક્ષયકાળે-પ્રત્યક્ષકાળે (તપે છે તેમ) જુઓ સોમપ્રભ નં. ૧૮ હવે પછી.

(૬૩) મહુ કન્તહો બે દોસડા, હેલ્લિ મ ઝંખહિ આણુ,
દેન્તહો હઉં પર ઉવ્વરિઅ, જુજઝન્તઓ કરવાણુ.

—હેલ્લિ ! (હે સખિ!) મારા કન્યના બે દોષો (છે), આળ-વૃથા ઝંખ નહિ-બોલ નહિ (તે ક્યા બે દોષ ?—) તેના દેતાં દેતાં-દાન દેતાં હું કેવલ ઉગરી-અચી. અને જૂઝતાં-યુદ્ધમાં લડાઈ લડતાં તલવાર બચી. દાન દેતાં બધું દેવાઇ ગયું-એક હું તેની સ્ત્રી બચી ગઇ પણ લડવામાં તો તેણે તલવારને બચાવી-વાપરી નહિ. આમાં એક સ્તુતિ છે ને બીજી નિન્દા એમ અને સાથે સાથે છે. હો, ઓ એ બને

લધુ ખોલવા. દોસડા-સં. દોષ; ૩ તે કુત્સિતના અર્થમાં વપરાય છે.
હેલ્લિ-હે અલિ ! જંખ-જંખવું હિ-જંખના, ઝીખના. આલુ-આળ-ખોલું
અગડઅગડ. દે-ત, જુજાન્ત-વર્તમાન કૃદન્ત. હઉં-હું. ઉવરિય-સં.
ઉવરિત-ઉગરી હિં ઉયરી.

(૬૪) જમ ભગ્ના પારકડા, તો સહિ મજા પિએણુ,
અહ ભગ્ના અમહહં તણા, તો તેં મારિઅડેણુ.

—જો પારકા ભાગ્યા હોય-ભમ્મ થયા હોય તો ખરેખરા મારા
પિયુથી થયા હોય, અને અમારા સંબંધિઓ ભાગ્યા તો તે (મારા
પિયુ] મરાયેલો તેથી.—જો પરાયા પક્ષની સેના ભાગી હોય તો મારા
પિયુએ તેને ભગાડી હશે, જો અમારાં ભાગતા હોય તો તે તેના માર્યા
જવાથી આવું પરિણામ આવી શકે.

ભગ્ના—સં. ભગ્નાઃ ભાંગ્યા, તૂટ્યા, હાર્યા તેથી ભાગ્યા—નાકા.
પારકડા, અમહહં તણા,—પરાયા અને અમારા. મારિઅડ સં. મારિતક.
આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૬૫) મુહ-કજરિ-મન્ધ તહે સોહ ધરહિં.
નં મલ્લ-જુજાસુ સસિ-રાહુ કરહિં
તહે સહહિં કુરલ ભમર-ઉલ-તુલિઅ
નં તિમિર-ડિમ્મ ખેલનિત મિલિઅ.

—તેણીનાં મુખ અને વેણીનો બંધ શોભા ધરતાં જાણે શશિ રાહુ
મલ્લયુદ્ધ (કરતા હોય નહિ). તેણીનાં કુરલ-કેશો ભ્રમર કુલ તુલ્ય શોભે
છે, જાણે તિમિરનાં-અધકારનાં બાળકો મળાને ખેલે છે. નં-જેમ, જાણે
કે-ઉત્પ્રેક્ષામાં વપરાય છે.

(૬૬) અપીહા પિઉ પિઉ ભણુવિ કિતિઉ રૂઆહિ હયાસ !

તુહ જલિ મહુ પુણુ વલ્લહઇ, બિહુવિ ન પૂરિઅ આસ.

—અપૈયા !—આતક ! પિયુ પિયુ (એમ) કહીને કેટલીવાર (તું)

રૂએ છે? હે હતાશ! તારી જલમાં, પુનઃ મારી વલ્લભમાં—એમ બંનેની આશા પૂરી થઈ નહિ. તને જલ ન મળ્યું, મને વલ્લભ ન મળ્યો.

(૬૭) અખીલા કષ્ટ બોલિએણુ, નિગ્ધિણુ વારધવાર,
સાયરિ ભરિઅધ વિમલ જલિ, લહહિ ન એકધ ધાર.

—હે નિર્ઘ્ન—નિર્લજ્જ અપૈયા! વારેવાર બોલવાથી શું? સાગરમાં વિમલ જલથી એક પણ ધારા (તને) મળશે નહિ.

(૬૮) આયહિં જન્મહિં અન્નહિં વિ, ગોરિ સુ દિજ્જહિ કન્તુ,
ગય મતહં ચત્તકુસહં, જો અખિભહિ હસન્તુ.

—આ જન્મમાં—અન્યમાં (અન્ય ભવમાં) પણ, હે ગૌરી! તે કન્થ દેજો (કેવો કન્થ છે? કે) જે મત, અને ત્યકતાંકુશ—જેણે અંકુશ છોડ્યા છે તેવા ગળેને હસતો આવી મળે—તેની સન્મુખ આવે.

(૬૯) બલિ અખભથણિ મહુમહણુ, લહુમહઆ સોધ,
જષ ઇન્છહુ વડુતણુઉં, દેહુ મ મગ્ગહુ કોષ.

—અલિની અભ્યર્થના વડે તે મધુમથન—નારાયણુ લધુ થયો—વામન બન્યો. જે વડપણું ઇન્છો તો ઘો—દાન કરો, કોષ પાસે મ માંગો. લહુમહઆ—સં. લધુકીર્ણ.

(૭૦) વિહિ વિનહિ પીડન્તુ ગહ, મં ધણિ કરહિ વિસાઉ
સંપધ કડ્ઢઉં વેસ જિવં, છુડુ અગ્ધધ વવસાઉ.

—વિધિ નાચ કરે. ગ્રહો પીડે, (પણ) હે પ્રિયા! વિપાદ કર નહિ. જે વ્યવસાય—ઉદ્યમ આવે છે તો સંપદને વેશની પેટે કાઢું છું.

વિનહિ—નરતુ, નાચે. ધન—પ્રિયા જીવો ઉપર નં. ૧ સરખાવો મિત્રજીવપુરી ‘ધનિયા’. વેસ—વેશ. દોષક વૃત્તિકાર વેશ્યા પણ અર્થ કરે છે. વેશ્યાની પેટે કટ્ટઉં—સં. કર્પયામિ ખેંચું—કાઢું. છુડુ—જો. અગ્ધધ—સં. અર્ધવૃત્તિ અથવા રાજતે. જે ઉદ્યમ આવે તો સંપદ સુલભ થાય છે.

(૭૧). ગગ્ગ—વિસાહિઉ જહિં લહહું પિય તહિં દેસહિં જહું
રણુ—દુખિભકષે ભગ્ગાઈ, વિણુ જીજ્ઞે ન વલાહું.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૪૯

—હે પ્રિયા ! જે દેશમાં ખડ્ગથી સાધિત થયેલું મેળવું ત્યાં જન્મ્યો. (અહીં) રણ-દુર્ભિક્ષથી ભગ્ન થયેલા—(તેથી) યુદ્ધ વગર પ્રસન્ન થતા નથી—આનંદ આવતો નથી. જ્યાં તલવાર ચલાવી જીવિકાનો નિર્વાહ થઈ શકે ત્યાં ચાલો, અહીં તો રણ-દુર્ભિક્ષ-યુદ્ધના દુકાળથી (દિલ) તૂટી ગયું; યુદ્ધ વિના આનંદ આવતો નથી.

વલાહું—ન રતિં પ્રાપ્નુમઃ—મન આવતી નથી એમ દોષકવૃત્તિમાં અર્થ કર્યો છે તેને અનુસરી ઉપર અર્થ મૂક્યો છે, પણ તે ઠીક લાગતો નથી. વલાહું એટલે વળું—પાછો આવું. રણ-દુકાળમાં ભાગ્યા છીએ. વિના યુદ્ધ પાછા નહિ આવીએ (જેમ દુર્ભિક્ષ કારણે દેશથી ભાગ્યા વગર સુભિક્ષ પાછો આવતો નથી)—આ અર્થ ખરાબ છે.

(૭૨) કુંજર સુમરિ મ સદ્વર્ષિ, સર સાસ મ મેલિલ,
કવલ જિ પાવિય વિહિ-વસિણુ, તે ચરિ માણુ મ મેલિલ.

—હે કુંજર ! સદ્વર્ષીઓ (એક જાતના ખગદો) ને સ્મર નહિ, સરલ એટલે દીર્ઘ સાસ મૂક નહિ. વિધિવશે જે કવળ-કોળીઆ મળ્યા તે ચર, માન રાખ નહિ.

દોષકવૃત્તિ પ્રમાણે મેલિલનો અર્થ બને રથને ‘છોડવું’ કરવાથી નિરર્થક વાક્ય થાય છે. જે મળે તે ખા, ને માન છોડ નહિ,—એ યોગ્ય નથી લાગતું. ત્યાં મેલિલ એટલે રાખ એ અર્થ યોગ્ય લાગે છે.

(૭૩) ભમરા એત્યુ વિ લિખ્મડાઇ, કેવિ દિયહડા વિલમ્બુ,
ધણુ-પત્તલુ છાયા-અહુલુ, કુલ્લઇ જમ ક્યમ્બુ.

હે ભમરા ! અત્ર-અહીં પણ લીખડામાં કેટલાક દિવસો ધણું-પાંદડાંવાળા અને છાયાવાળા કદમ્બ જ્યાં સુધી ફૂલે ત્યાં સુધી વિલંબ કર.

(૭૪) પ્રિય એમ્બહિં કરે સેલ્લુ કરિ. છડુંહિ તુહું કરવાલુ,
જં કાવાલિય બપુડા, લેહિં અબગ્ગુ કવાલુ.

—હે પ્રિય ! હવે હાથમાં શલ્ય-કુત્ત-ભાલું કર-લે, (અને) કરવાલ —તરવારને તું છોડ જેથી આપડા કાપાલિક અભય-આખી કપાલ-ખોપરી

મેળવે. તમારા ખડગથી શત્રુઓનાં માથાં ભાંગી-ફાટી જાય છે તેથી કાપાલિકેતને આખી સાયુત ખોપરી નથી મળતી તે માટે તમે ભાલાથી મારો કે જેથી ખોપરી સાયુત તો મળે. એમ્બહિં સં. છદાનીં.

(૭૫) દિવસો જન્તિ ઝડપડહિં, પડહિં મણોરહ પચ્છિ
જં અચ્છં તં માણિઅષ્ઠ, હોસધ કરતુ મ અચ્છ.

—દિવસો ઝડપથી જાય છે, મનોરથ પાછા પડે છે—નિષ્ફળ થાય છે. જે છે તે માણીએ—ભોગવીએ, ‘હોશો’ એમ કરતા મ રહો, —એસો. દિન જાય છે, જે છે તે ભોગવો, ભવિષ્યના ભરોસે ના રહો. અચ્છં—અંગાલીમાં આછે, રાત્રસ્યાની છે.

(૭૬) સન્તા ભોગ જુ પરિહરં, તસુ કન્તહો અલિ કીસુ,
તસુ દધવેણુ વિ મુંડિયઉં, જસુ ખલ્લિહડઉં સીસુ.

—વિધમાન હોય છતાં ભોગોને—પાસે હોય છતાં ભોગોને જે પરિહરે—તજે તે કંથને વારી જઇએ. જેનું માથું ટાલીઉં છે તેનું દેવેજ મુંડન કર્યું છે. એટલે જેની પાસે ભોગો નથી તે તો સ્વયમેવ—દેવાત્ તજે છે.

આમાં ‘સહેજે બાવા બ્રહ્મચારી’ યા ‘વૃદ્ધા નારી પતિવ્રતા’ એ કહેવત લાગુ પડે છે. હિંદીમાં ‘બિના મિલતી કે બ્રહ્મચારી’ એ કહેવત છે. જે પોતાને ભોગવિલાસો હોય છતાં છાડે તેની ખલીહારી છે. સન્તા વર્તમાન કૃદંત. કીસુ—હું કંઈ (હિંમ.) તુ કર. ખલ્લિહડઉં—સં. ખલ્વાટ.

(૭૭) અધતુંગતણુ જં થણહં સો ચ્છેયહુ ન હું લાહુ,
સહિ જઈ કેવંધ તુડિવસેણુ, અહરિ પહુચ્ચં નાહુ,

—સ્તનોનું જે અતિતુંગત્વ (ઉંચાપણું) છે તે છેદક—ખોટ નથી; પણ લાભ છે. હે સખિ ! જે કોઇ રીતે ત્રુટિવશ થઇ નાથ અધરમાં પહોંચે તો. ઉંચાં સ્તન યુગ્મનમાં આડાં આવે છે.

છેય—છેદ—ખોટ. કેવંધ સં. કથમપિ, કોઇ રીતે. ત્રુટિવિલંબ પહુ-

અર્ધ-સં. પ્રભવતિ (?) સમર્થ થાય છે, (દોષકટ્ટિ). હીંદી પહુંચના-
ગૂજરાતી પહોંચવું એ આ વ્યાખ્યામાં બરાબર ચુકત છે.

(૭૮) ઇતલેં બ્રાપિણુ સઠિણિ ફિઉ, પુણુ દૂસાસણુ બ્રાપિ,
તો હઉં નાણુકં એહો હરિ, જમ મહુ અગ્ગમ બ્રાપિ.

—એટલું બોલીને શકુનિ થોભ્યો; પુનઃ દુઃશાસન બોલીને થોભ્યો.
(હવે દુર્યોધન કહે છે કે) જો હરિ મારી આગળ બોલે તો હું નાણું
કે આ હરિ છે. ઇતલેં-એતો-એટલો સં. ઇયત્, બ્રાપિણુ, બ્રાપિ
-ભૂતકૃદંત; ફિઉ-સં. સ્થિત-થોભ્યો.

(૭૯) જિવં તિવં તિકખા લેવિ કર, જમ સસિ છોલ્લિગજનુ.
તો જમ ગોરિ હે મુહ કમલિ, સરિસિમ કાવિ લહનુ.

—જેમ તેમ તીક્ષ્ણ (શસ્ત્ર) લખને જો શશિ-ચંદ્ર છોલવામ
આવે તો જ (જગમાં !) ગૌરીના મુખકમલની સદૃશતા કાંઈક પણ
પામે. તિકખા-કેવલ વિશેષણ. વિશેષ્ય (શસ્ત્ર-આયુધ જેવું) અધ્યાહાર
છે. જમ-જગમાં એવો દોષકટ્ટિમાં અર્થ કર્યો છે ! લહનુ-ક્રિયાતિપતિ.

(૮૦) ચૂડુલ્લઉ ચુણુહોધસર્ધ, મુદ્ધિ કવોલિ નિહિતલ,
સાસાનલ-ગલ-ઝલકિઅઉ, વાહ-સલિલ-સંસિતલ.

—હે મુગ્ધે ! કપોલપર રાખેલો ચુડલો, શ્વાસરૂપી અગ્નિની ઝાળથી
દગ્ધ થઈને, (અને) બાળપરૂપી પાણીથી સંસિક્ત થઈને ચૂર્ણ થશે-
ચૂરેચૂરા થશે. (જુઓ કુમારપાલ પ્રતિબોધ. નં. ૨૩ હવે પછી.)

(૮૧) અખમડ વંચિઉ બે પયઈ, પેમ્મુ નિઅતઈ નવં
સવ્વાસણુ-રિઉ-સંભવહો, કર પરિઅત્તા તાવં.

—(૧) અબ્રવાલી દાત્રીમાં બે પગે ચાલી જ્યાં (અભિસારિકા)
પ્રેમ નિભાવે છે-પૂરો કરે છે, ત્યાં તો સર્વાશન-સર્વભક્ષ એવો અગ્નિ
તેનો રિપુ-શત્રુ તે સાગર અને તેમાંથી સંભવ-જન્મ પામેલ એવા
ચંદ્રનાં કર-કિરણો પસંપા એટલે કાળી વાદળીથી ઘેર થયેલી રાતે
પ્રેયસી નતી હતી કે અંદે સહાયતા-સમાધિ આપી. અથવા તો (૨)

ઉલટા બે પગે ચાલી (પ્રવાસી પ્રિય) પોતાની પ્રેમિકા-પ્રેયસીને જ્યાં પાછો વાળતો હતો ત્યાં ચંદ્રનાં કિરણો ફેલાયાં. પ્રિયા વળાવવા આવી હતી અને પ્રવાસીએ તેને પાછી વાળવા ઇચ્છ્યું. ત્યાં તો ચાંદો ઉગ્યો. પછી શેનું જવું ને આવવું ?

અપ્પભટ્ટ-અભટ્ટ-મેઘવાળું અથવા અભ્યટય-પાછા વળી. વંચ= સં. વ્રજ-ચાલવું, પયછી-પગ, નિઅત્તમ્-સં. નિર્વર્તયતિ યા નિર્વર્તયતિ જનવં તાવં-યાવત્ તાવત્. પરિઅતા-પ્રસૂતા. દોષકૃતિમાં આનો અર્થ બરાબર કયો નથી લાગતો,

(૮૨) હિઅમ્ ખુકુકમ્ ગોરડી, ગયણિ ધુકુકમ્ મેહુ,
વાસા-રતિ-પવાસુઅહં વિસમા સંકડુ એહુ.

—હે ગૌરી ! હૈયામાં ખટકે છે. મેઘ ગગનમાં ધુકુકે છે. વર્ષા રાત્રિમાં પ્રવાસીએને આ-આવાં વિષમ સંકટો હોય છે. વિસમા-એ પરથી સંકટ બહુવચન છે. પ્રવાસુ-તેમાં 'ઈન્'ના અર્થમાં 'ઉ' (ઉણ)

(૮૩) અગ્નિ પઓહર વજ્જમા, નિચ્ચુ જે સમ્મુહ ચન્તિ,
મહુ કન્તહો સમરંગણમ્, ગમધઃ ભગ્નિઉ જન્તિ.

—(શ્રી કહે છે) હે અમ્મ !-માતા ! જે નિત્ય સંમુખ-પાસે રહે છે તે પયોધર-સ્તનો વજ્જમય છે કે જેથી મારા કંતના સમરંગણમાં ગજપટા ભાગી જાય છે. વજ્જમ-વજ્જમય, ભગ્નિઉ-જુઓ ઉપર નં. ૬૪.

(૮૪) પુતેં જાએં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણુ,
જા આપીકી ભુહડી. ચમ્પિજ્જમ્ અવરેણુ.

—જ-મેલા પુત્રી શું ગુણુ-ફાયદો ? મરેલાથી શું અવગુણુ ? કે જેથી (જે પુત્ર હોય છતાં) અથવા જેના આપની ભોંય ખીજથી ચંપાતી હોય-લેવાતી હોય. પુતેં જાએં-ભાવજ્ઞાણુ. મુએણુ-સં. મૃતેન, મુઆથી. જા=જેની. આપીકી-આપીકી, ભુહડી-ભોં-ભૂમિ, ચમ્પિજ્જમ્-દયાવવામાં આવે. સરખાવો પગચાળી-પગ દખાવવા તે.

(૮૫) તં તેતિહ જલુ સાયરહો, સો તેવડુ વિત્યાર,
તિસહે નિવારણુ પલુવિ નવિ, પર ધુટ્ટુઅધ અસાર.

—સાગરનું તે જલ તેટલું, તેયડો તે(નો) વિસ્તાર; તૃપાનું નિવારણુ પણ પણુ નહી, છતાં અસાર-નકામો ધુધવે છે-ગર્જના કરે છે. દરિયાનું જલ જેટલું તેટલો તેનો મોટો વિસ્તાર છે; પણ તેથી તરસ છીપે તેમ નથી છતાં તે દરિયો નકામો ગર્જના કરે છે. તેતિહ-તેતો-તેટલો, તેવડો-તેટલો. તિસ-સં. તૃપા. રાજસ્થાની તિસ. ધુટ્ટુઅધ-અવાજ સૂચવતું ક્રિયાપદ, ગર્જે છે. સરખાવો રાજશેખર સરિના ચતુર્વિંશતિપ્રમંથ સાથે ‘વરિ વિયરો જહિં જલુ પિયધ, ધુટ્ટુધુટ્ટુ ચુલુએણુ, સાયરિ અતિ અહુય જલ, છિ ખારઉ કિં તેણુ.

—વીરડો સારો કે જેમાં જલ ધુટ્ટુધુટ્ટુ ચાપવેથી પી શકીએ. સાગરમાં ધણું જળ ખારે છે તેથી તેને શું કરવો ?

વરિ-વર, સારો; વિયરો-વીરડો, નાનો કુવો રાજસ્થાની બેરા. ચુલુએણુ-હિં. ચિલ્લ, ગૂ. ચાપવું-નામ. અતિ-છે.

(૮૬) જં દિટ્ટું સોમગહણુ, અસઘહિં હસિહ નિસંકુ,
પિઅ-માણુસ-વિઝોહ-ગર, ગિલિ ગિલિ રાહુ મયંકુ.

—જે ચંદ્રમહણુ દીકું કે અસતિઓથી નિઃશંકે હસાયું-તેઓ હસી. હે રાહુ! મયંક-ચંદ્ર કે જે પ્રિય મનુષ્યોના વિયોગ કરનાર છે તેને ખા-તેનું બક્ષણ કર.

વિઝોહગર-વિજ્ઞાનકર. આમાં ક નો ગ થાય છે, ને પાલી ભાષામાં ‘કરના’ ધાતુનો ફેરફાર ‘ગરના’ માં થયો છે. ‘ક’ તેમાં રહ્યોજ નથી, ‘ગ’ છે. ‘પ્રગટ’ ને શુદ્ધ કરી ‘પ્રકટ’ લખનારા આ વાતપર લક્ષ આપે.

(૮૭) અમ્મીએ સત્યાવયેહિં, સુધિં ચિન્તિજ્જઘ માણુ,
પિએ દિટ્ટે હલોહલેણુ, કો ચેઅધ અપ્પાણુ.

—હે અમ્મ !-માતા, સ્વસ્થ અવસ્થા વાળાઓથી સુંખેકરી માન-અહંકાર ચિંતવાય છે-તેઓ ચિંતવે છે, પણ પિયુ દૃષ્યેસતે હલવંલથી

—વ્યાકુલતાથી આત્માને કોણુ જાણુ છે ?—આત્માને ભૂલી જાય છે. શુધ રહેતી નથી. સ્વરથ હોષએ ત્યારે માન ગુમાનનું સજે છે, પીયાને દેખતાં એટલી હલવલ મચે છે કે પોતાની શુધ જાતી રહે છે—ત્યાં ખીયારા માનને કોણુ સંભારે ? અમ્મીએ—અમ્મી (નં. ૮૩) એટલે સં. અમ્મિકા હિં. અમ્મા. પિએ દિદે—ભાવલક્ષણા, એઅઈ—જાણુ છે. સરખાવો ચૈત્ય, ચિન્હ.

(૮૮) સવધુ કરેપિણુ કધિદુ મઈ, તસુ પર સમલઉં જમ્મુ,
જમ્મુ ન ચાઉ ન ચારહડિ, ન ય પમ્હટ્ટું ધમ્મુ.

—સપથ લાધને (સોગંદપૂર્વક) મારાથી કહેવાયેલું (કે) તેનો જન્મ કેવલ સફલ (છે કે) જેનો ત્યાગ, અને ચારભટ્ટી—શૂરવૃત્તિ અને ધર્મ પ્રસુપિત—પ્રબ્રષ્ટ થયેલ નથી. સવધુ, કધિદુ—એમાં ‘થ’ની જગ્યાએ ધ આવેલ છે. સમલઉં—સફલ તેમાં ‘ફ’ને સ્થાને ‘લ’ આવ્યો છે. પમ્હટ્ટું—પ્રબ્રષ્ટ. ‘બ્ર’ને સ્થાને ‘મ્હ’ આવેલ છે. ચારહડિ—ચારભટ્ટી—શૂરવૃત્તિ. ચાઉ—ત્યાગ, પમ્હટ્ટું—ત્રણુ એટલે ચાઉ, ચારહડિ અને ધર્મ એ ત્રણેને લાગુ પડે છે. દોષકવૃત્તિમાંનો ખીજો અર્થ ‘જેને અપવ્યય નથી અને ધર્મબ્રષ્ટ નથી થયો ’ એ ઠીક નથી.

(૮૯) જમ્મ કેવંધ પાવીસુ પિઉ, અક્રિયા કુરુ કરીસુ,
પાણીઉ નવધ સરાવિ જિવં, સવ્વગે પમ્મસીસુ.

—(સ્ત્રી કહે છે) જો પિયુને કોઇ રીતે પામીશ (તો) અદૃત એવું કૌતક કરીશ. જેમ નવા શારાવમાં—માટીના વાસણમાં પાણી સર્વાંગે પેસે છે તેમ (સર્વાંગે હું પેસીસ)—રોમરોમમાં ઉતરીશ. પાવીસુ, કરીસુ, પમ્મસીસુ—ભવિષ્યકાળ. સંભાવના અર્થે. ગૂજરાતીમાં ‘ શ ’ રાજ-સ્થાનીમાં ‘ સ્યું ’ વપરાય છે.

(૯૦) ઉચ્ચ કણિઆર પદુલ્લિઅઉ, કંચણુકન્તિપયાસુ,
ગોરી—વચણુ—વિણિજિજઅઉ, નં સેવધ વણુવાસુ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૫૫.

—ઓ-જો કણિકાર વૃક્ષ કંચનની કાંતિ પ્રકાશ જેવું ટુલેલું છે જાણેકે
ગૌરી વદનથી વિશેષ જીતાયેલુ તે વનવાસ સેવે છે. ઉચ્ચ-પ્રાં છે
ઓ-જો. કણિઆર-સં. કણિકાર, પંખખી પહાડી-કનયાર, અમલતાશ-
તેને ઘણાં પીળાં ફૂલો થાય છે. ગૌરી-જીઓ હવે પછી પ્રમંથ ચિંતા-
મણી નં. ૧૪ સં. ગૌરી. નં જાણેકે ઉત્પ્રેક્ષા માટે વપરાય છે. વેદનો
ઉપમાવાચક 'ન' વ્યાકરણમાં ન બંધાયો, પણ પ્રવાહથી પ્રાકૃતમાં-
ભાષામાં આલ્યો આગ્યો.

(૯૧) ત્રાસુ મહારિસિ એઉ ભણુધ, જઈ સુધસત્યુ પમાણુ,
માયહં ચલણુ નવન્તાહં, દિવિદિવિ ગંગાજાણુ.

—વ્યાસ મહાઋષિ એ ભણે છે કે જે શ્રુતિશાસ્ત્ર પ્રમાણુ છે
(તો) માતાના ચરણુ નમનારાને દિન દિન ગંગાસ્નાન છે. ત્રાસુ-વ્યાસ.
આમાં 'ર'ને માટે સરખાવો શાપનો સ્થાપ-સરાપ. માયહં-માતાઓના.
નવન્તાહં-નમતા તણા. દિવિ દિવિ-વેદમાં 'દિવે દિવે'-જીઓ ઉપર
નં. ૯૦ માં નં.

(૯૨) કેમ સમખપઉ દુટ્ટું દિલ્લુ, કિધ રયણી છુકુ હોઇ,
નવ-વહુ-દસણુ-લાલસઉ, વહધ મણોરહ સોઇ.

—દુષ્ટ દિન કેમ સમાપ્ત થાય (નિ.) રજની કેમ ઝટ થાય એવો
મનોરથ નવવધુના દર્શનની લાલસાવાળો વહે છે-ધારણુ કરે છે. કેમ-
ગૂજરાતી કેમ સં. કથં, છુકુ-ઝટ 'છ'નો 'ઝ' થવા માટે જીઓ ઉપર
નં. ૮૭, ૮૮ ઝટ. વહધ-વહે છે-ધારણુ કરે છે, કરતા ફરે છે.

(૯૩) ઓ ગોરી-મુહ-નિજિજઅઉ, વદલિ લુકુ મિયંકુ,
અન્નુવિ જો પરિહવિય-તાણુ, સો કિવં ભવંધ નિસંકુ.

—ઓ ! ગૌરીમુખથી જીતાયેલો મયકે-ચંદ્રમા વાદળમાં લુપાયો-
છુપાયો, અન્ય પણ કે જેનું શરીર પરિભૂત-હારેલું છે તે નિઃશંક કેવી
રીતે ભમે. હારેલો મુખ છુપાવતો ફરે છે. લુકકુ-નિલીન. પરિહવિય-
સં. પરિ+ ભૂપરથી પરિભૂત-પરાભવ પામેલો તેમાં 'ભૂ' નો 'હો' થયો છે.

(૯૪) બિંબાહરિ તણુ રચણુવણુ, કિંકિ હિંકિ સિરિ આણુન્દ,
નિરપમ રસુ પિએં પિઆવિ જણુ, સેસહો દિણુણી સુદ.

—હે શ્રી આણુંદ (કવિનું નામ) ! અથવા શ્રી આણુંદ—શોભાકર એવો, બિંબ (ફલ) જેવા અધર ઉપરનો, રદનનો ત્રણુ-દાંતે મારેલ લા કેવો રહ્યો (છે) ? જાણે કે પિયુએ નિરપમ રસ પીને બાકીના (રસ) માટે મુદ્રા આપી—મારી (હાથ)—અધરપર દંતક્ષત કેવો છે, જાણેકે અનુપમ રસ પીને પીયુએ બાકીપર પોતાની મહોર લગાવી છે (કે કોઈ બીજા ન પીએ.)

બિંબાહરિતણુ—બિંબાધર ઉપરનો ‘ બિંબાધર પર, તન્વીના ’ એ અર્થ કરવાની જરૂર નથી. દોષકવૃત્તિમાં તેમ ક્યું છે. તણુ એટલે તન્વીના—સ્ત્રીના. ખરી રીતે ‘ તણુ, તણા યા તણો ’ એ સંબંધસૂચક છટ્ટી વિભક્તિનો પ્રલય છે. ‘ હિંકિ-સં. સ્થિત: હિં. ચિયો-યો-યા. સેસહો માં હો લધુ ખોલો.

(૯૫) બણુ સહિ નિહુઅઉ તેવં મઈ, જઇ પિઉ દિટ્ટુ સહોસુ.
જેવં ન જાણુઇ મજ્જુ મણુ, પડખાવડિઅં તાસુ.

—હે સખિ ! જે મેં પિયુને સહોષ દીકો (હાથ તો) તે પ્રમાણે નિબ્રત-ગુમ (છે તે) કહે, કે જેથી (તે) ન જાણુઇ; માં મન તેની સાથે પક્ષપાતી છે. માં મન તે (પ્રિયા) નો પક્ષપાતી છે, તે ન જાણુ, તેનાથી છૂપાવી કહે. આમાં અમરનો ‘ નોઘૈ: શંસ, હૃદિ સ્થિતો હિ નનુ મે પ્રાણેશ્વર: શ્રોષ્યતિ ’ માં જે ભાવ છે તે ભાવ છે. ‘ તે બીજાના પાસે રિયત માં મન જેમ ન જાણુ ’—ભર્તા ઇતિ અધ્યાહાર (!!) આવો દોષકવૃત્તિનો અર્થ બરાબર નથી.

(૯૬) મઈ બણિઅઉ બલિરાય તુહું, કેહઉ મગ્ગણુ એહુ,
જેહુ તેહુ નવિ હોઇ વદ, સઈ નારાયણુ એહુ.

—(કોઈ વામનાવતારની કથામાંથી—શુકાચાર્ય કહે છે) હે બલિરાજ, મેં તને કહેલું ‘ એવો કેવો માગણુ (મળ્યો) છે ? જેવો તેવો ન

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૫૭

હોય-હોય નહિ, હે મૂર્ખ એ સ્વયં નારાયણ છે. વઢ-મૂર્ખ. સરખાવો વંઢ (હર્ષચરિતો). દોષકૃતિ એમ કહે છે કે આ દોહાનો ઉત્તરાર્થ તે બલિનો ઉત્તર છે.

(૬૭) જઈ સો ઘડિ પ્રયાવદિ, કેતુવિ લેખિણુ સિકખુ,
જેતુવિ તેતુવિ એતુ જગિ, બણુ તો તહિ સારિકખુ.

—જો તે પ્રગપતિ ગમે ત્યાંથી શિક્ષા લખને જહીં તહીં-જ્યાં ત્યાં પણ આ જગમાં ઘડે છે તો કહે તે (નાયિકા)ના સરખું (કાણે ધડયું હશે ?) કેતુ, જેતુ, તેતુ, એતુ—

સં. કુત્ર, યત્ર, તત્ર, અત્ર. જૂની પંજાબીમાં કિથું જિથું તિથું ઇથું. પંજાબીમાં કિથેં, જિથેં, તિથેં, એથેં. ચોથા ચરણનો પાઠ આ હોય એમ સંભવે છે ‘ બણુ કો તહે સારિકખુ ’-કહે કાણુ તેના સરીખું છે ?

(૬૮) જામ ન નિવડધ કુંભયડિ, સીહ-ચવેડ ચડક.

તામ સમતહં મયગલહ, પધ-પધ વજ્જધ દક્ક.

—જ્યાં સુધી કુંભતટ-કુંભસ્થાનપર સિંહની ચપેટની ચટાક-ઝપાટ નથી પડતી, ત્યાંસુધી સમસ્ત મદકલો-ગજોની પદે પદે દક્ક-વાજાં વાગે છે. સિંહની ઝપાટ લાગ્યા સુધી માથે નગારાં વાગે છે.

ચડક-અવાજના અનુકરણપરથી શબ્દ. ઠક્કા-એક જાતનું વાજું.

(૬૯) તિલહં તિલતણુ તાઉં પર, જાઉં ન નેહ ગલનિત,
નેહિ પણુદુંધ તેજિં તિલ, તિલ કિદિવિ ખલ હોનિત.

—જ્યાં સુધી સ્નેહ-તેલ ગલતું નથી-ચાલી નથી ગયું ત્યાં સુધીજ તલતું તલપણું છે. સ્નેહ-તેલ પ્રણુષ્ટ થતાં તેજ તલ, તલ મટીને ખલ-ખોળ થાય છે. અહીં નેહના બે અર્થ છે. ચિકણાપણું (તેલ), અને પ્રેમ; ખલના બે અર્થ ખલ-ખોળ, અને ખલ એટલે દુર્જન. નેહ મયો એટલે ખળ થયો.

દોષકૃતિમાં નેહને બહુવચનમાં લખ ‘ ગલનિત ’નો કર્તા-તરીકે

લીધેલ છે, અધિક સંભવ એ છે કે ‘તિલ’ કર્તા હોય ને ‘નેહ’ કર્મ હોય.

તેજિજ-તેજ. ગુજ૦ મારવાડીમાં ગુર્જિ. જુઓ. ન. ૧૭ પ્રવંધ ભાગ ૨ ફિટ્તિ-ફિટ્—શીટવું. બગડવું. ભટ થવું. સરખાવો ઉપર નં. ૫૪.

(૧૦૦) જામહિં વિસમી કજ્જગઈ, જીવહિં મજ્જે એઈ,
તામહિં અચ્છડ ધિર જાણુ, સુઆણુવિ અન્તર દેઈ.

—જ્યાં સુધી જીવોની મધ્યે વિષમ કાર્યગતિ આવે છે, ત્યાં સુધી ઇતર જન (એકબાજુ-અલગ) રહો, સ્વજન પણ અન્તર દે છે—પીઠ દેખાડે છે.

જામહિં તામહિં, જાઈ તાઈ, જામ તામ—જુઓ નં. ૯૮ અને ૯૯. સં. યાવત તાવત—જ્યાંસુધી ત્યાંસુધી એ અર્થમાં આવે છે. અચ્છડ-હિં—આછો—હો. તેની વાત જવા દો એ અર્થમાં.

(૧૦૧) જેવડુ અન્તર રાવણુ રામહં, તેવડુ અન્તર પટણુ ગામહં.

—જેવડું અંતર રાવણુ રામનું-વચ્ચે, તેવડું અંતર પાટણુ-શહેર અને ગામડાનું-વચ્ચે (સમજવું). જેવડુ તેવડુ-હિં. જિતના તિતના એમ વપરાય છે, જ્યારે ગૂજરાતીમાં તેજ શબ્દો વપરાય છે. આ કોઈ રાવણના પક્ષપાતીની ઉક્તિ છે, તેથી દોષકટ્ટિકારે ક્યું છે તેમ પાટણુ-ગામની બદલી ગામ-પાટણુ એ રીતે કરવાની જરૂર નથી.

(૧૦૨) જે મુગડા દરાવિઆ, જે પરિવિદ્ધા તાહં,
અવરોપર જેઅન્તાહં, સામિઉ મંજિઉ મહં.

—જેઓના નીચે ઉપર-પરસ્પર જોતાં-દેખતાં (તેમના) સ્વામીને ગાંજવામાં આવ્યો હોય, તેમને જે મગ પીરસ્યા તે નકામા ગયા.

અહીં ‘મગ પીરસવા’ એ મોટા આદર અને ઉત્સવની વાત છે. જમાઈ આવે છે या તહેવાર આવે છે ત્યારે મગચોખા ખને છે. જે કાયરોના અહીં તહીં જોતાં જોતાં સ્વામીને માર પડે તેને મગ પીરસવા વૃથા છે—મગ બરબાદ કરવા જેવું છે. રાજશેખરસૂરિ (સં.

(૧૪૦૫) ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમાં આ ગાથા રત્નશ્રાવક પ્રબંધમાં જ્યાં એક રાજકુમાર બીજાની રક્ષા માટે પ્રાણ દેવા તૈયાર થાય છે ત્યાં જણાવવામાં આવી છે.

મુગ્ધા-‘ મગ ’ ‘ ડા ’ ને માટે જુઓ પ્રબંધ ચિંતામણિ નં.

૧. હરાવિઆ-હારવું-ટથા ખોવું. પરિવિદું-સં. પરિવિદ-પીરસેલા. અવરોપ્પર-અવર અને ઉપર-નીચે ઉપર-અહીં તહીં જોતાં યા ઉંચું નીચું વિચારતાં-દોષકટ્ટિ અનુસાર ‘ પરસ્પર ’. જોઅન્તાહં-જુઓ ઉપર નં. હમાં જોઅન્તિએ. ગંજિઉ-ગંજવું, પીટવું, માર્યાજવું એ પરથી.

(૧૦૩) બમ્મ તે વિરલા કેવિ નર, જે સર્વગ્ગ છર્લિલ

જે વંકા તે વંચયર, જે ઉજ્જુઅ તે બર્લિલ.

હે બ્રાહ્મણ-આ બ્રાહ્મણ કહે છે કે જે કોઈ પણ નરો સર્વ અંગે-પ્રકારે હેલ-દક્ષ હોય છે તે વિરલા હોય છે, જે વંકા હોય છે તે વંચક-હગ હોય છે ને જે ઋજુ-સરલ હોય છે તે બળદ (જેવા) હોય છે.

બંભ-બ્રહ્મ, કવિનું નામ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રનાં કેટલાંક ઉદાહરણો-પર કોઈ કોઈ ટીકાકારે લખેલ છે કે બંભ (બ્રહ્મ) બંદી યા બાટના અર્થે વપરાય છે જેમકે હરિબંભ એટલે હરિ નામનો બંદી=બ્રહ્મભાટ ? બંક-સં. વક. આમાં જોડાક્ષરની ‘ ન ’ શ્રુતિ થાય છે. વંચયર એટલે વંચકતર એમ માનવાની જરૂર નથી. ‘ અર ’ યા ‘ અયર ’ એ કર્તૃવાચક પ્રત્યય છે. ઉજ્જુઅ-ઋજુ. તેમાં ઋની ઉ-શ્રુતિ થાય છે.

(૧૦૪-૧૦૫) અન્ને તે દીહરસોઅણ અન્નુ તં ભુઅ-જુઅણ

અન્નુ સુ ધણ થણહાર તં અન્નુ જિ મુહકમણ.

અન્નુ જિ કેસકલાણુ સુ અન્નુ જિ પ્રાઉ વિહિ

જેણુ જિ અન્નિણિ ધડિઅ સ ગુણ-લાયણુ-ણિહિ.

—તે દીર્ઘસોયન (લાંબા નેણુ) અન્ય-ઝોરજ, તે ભુજયુગલ અન્ય, તે ધનસ્તનમાર અન્ય, જે મુખકમલ તે અન્ય, જે કેશકલાપ તે અન્ય, પ્રાયઃ જે વિધિએ ગુણલાવણનિધિ એવી નિતમ્બિની (નારી) સ્ત્રી તે અન્યજ.

પાઉ—પ્રાઇવ નં. ૧૦૨-પ્રાઇમ્વ નં. ૧૦૭, પગિમ્વ નં. ૧૦૮-સર્વનો અર્થ પ્રાય: છે.

(૧૦૬) પ્રાઇવ મુણિહંવિ લન્તડી, તે મણીઅડા ગણુન્તિ,
અખઇ નિરામઇ પરમપઇ, અજ્જવિ લઉ ન લહન્તિ.

—પ્રાય: મુનિઓને પણ બ્રાન્તિ થાય છે-તે મણુકાઓ-પારાઓ ગણે છે-માળા ફેરવે છે. અક્ષય, નિરામય, પરમપદમાં આજ પણ લય પામતા નથી. (તેથી શૂન્ય ધ્યાન કરવાથી શું ?

—સરખાવો કપીરનું ‘મનકા ફેરત જુગ ગયા’-મણુકા ફેરવતાં જુગ ચાલ્યો ગયો. મણિઅડા-મણિક-મણુકા તેમાં ‘ડ’ પ્રત્યય કુત્સાના અર્થમાં.

(૧૦૭) અંસુજલેં પ્રાઇમ્વ ગોરિઅહે સહિ ! ઉવ્વતા નયણુસર
તેં સમ્મુહ સંપેસિઆ દેન્તિ તિરિચ્છી ઘત પર.

—હે સખિ ! પ્રાય: ગૌરીના અશ્રુજલથી નયનરૂપી શરો ઉવટી ગયાં, તે સંમુખ સંપ્રેષિત (ભલે થાય) તિરછી ઘાત પર દે છે. અશ્રુજલમાં યુગ્મયેલા છે નહિ. ચાલ સીધી છે પણ માર તિરછો છે.

ઉવ્વતા—સં. ઉદ્વૃત્ત, ઉવટેલા. આટેલા. દોષકવૃત્તિ નયનસરનો અર્થ નયનસરોવર કરીને અશ્રુજલમાં ઉલ્લસિત બતાવે છે !!

(૧૦૮) ઐસી પિઉ રસેસુ હઉં, રટ્ટી મઇ આણુણેઇ,
પગિમ્વ એઇ મણોરહઇં, દુક્કર દઇઉ કરેઇ.

—પિયુ આવશે, હું રસીસ-રસણું કરીશ, હું રહેલીને તે અનુ-નય કરશે-મનાવશે-સમજાવશે-પ્રાય: આવા દુષ્કર મનોરથો દાવિતા કરે છે.

એસી-સં. એબ્ધતિ રાજસ્થાની આસી. રસેસુ-સરખાવો પ્રાકૃત મન્તેસુ, જૂની હિંદી હનિસાં, રાજસ્થાની કરસ્યું, ગૂજરાતી કરીશ. દુક્કર-એટલા માટે કે પૂરા થવાનું વિયોગના કારણે કઠિન છે.

(૧૦૯) વિરહાનલજ્જલકરાલિયઉ, પહિઉ કોવિ યુરિવિ ઠિઅઓ,
અનુ સિસિરકાલિ સીઅલજલઉ, ધૂમ કહન્તિહુ ઉટ્ટિઅઓ.

—કોઈ કવિ જલમાં ધૂમ જોઈ જોઈયો. 'કોઈપણ પશિક-મુસાફર વિરહાનલની જવાલાથી કરાલિત એટલે પીડિત થઈ ડૂબીને ઉભો છે, નહિતો (અન્યથા) શિશિરકાલે શીતજલમાંથી ધૂમાડો ડૂબીને ઉઠે.' પાણીની બાફ જોઈને ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે.

કરાલિઅઉ-કરાલિયો-દમ્બ, પહિઉ-મારવાડ પહી 'પાવણો પહી'-પથિક.

(૧૧૦) મહુ કન્તહો ચુદ્ધિઅહો, કઉ ચુમ્પડા બલન્તિ,

અહ રિઉ-રહિરે ઉલ્હવષ, અહ આપણું ન બન્તિ.

—ગોષ્ઠ (ગોઠા)માં એઠેલા મારા કાન્ત-કંથનાં ચુંપડાં કેમ બળે છે ? કાંતો રિપુ-રહિર એટલે શત્રુના લોહીથી ઓલવે છે, કાંતો પોતાના (રહિરથી) ઓલવે છે-તેમાં ભ્રાંતિ-શક નથી.

કંથ ' ગોષ્ઠ ' સંભાળતો મર્યો છે, પાછળ શત્રુઓએ ચુંપડાં બાળી નાંખ્યાં. પોતાની જાતથી તો તેને ઉમેદ છે કે મારશે ચા મરશે. અહ-અથ-કાંતો...કાંતો, ચુદ્ધ-સં. ગોષ્ઠ. સરખાવો ચુસાંઈજની ' ગાધજોડ '.

(૧૧૧) પ્રિય સંગમિ કઉ નિદ્દી, પ્રિઅહો પરોડખહો કેમ્,

મઈ બિન્નિવિ વિનાસિઆ, નિદ્દ ન એમ્વ ન તેમ્વ.

—પ્રિયસંગમમાં કેમ નિદ્રા (આવે ?), પ્રિય પરોક્ષ હોતાં-તેના વિરહમાં (પણ) કેમ નિદ્રા (આવે ?) હું તો બંને (બાણ)થી-સંયોગ કે વિયોગથી વિનાશિત થઈ. આમે ન નિદ્રા આવે, ન તેમ (નિદ્રા આવે.) કેમ્વ, એમ્વ, તેમ્વ-કેમ, એમ, તેમ; હિંદીમાં ક્યોં, ચોં, ત્યોં; કિમિ, ઇમિ, તિમિ; કેવેં, એવેં, તેવેં. (પંજાબીમાં એવેં છે). મઈ બિન્નિવિ વિનાસિઆ-આનો અર્થ દોષકટ્ટિકાર ' મર્યા છે અપિ વિનાશિતે । એવો વિચિત્ર કરે છે.

(૧૧૨) કન્તુ જુ સીહહો ઉવમિઅઈ, તં મહુ ખાંડિઉ માણ;

સીહુ નિરકખમ ગમ હણુઈ, પિયુ પપરકખસમાણ.

—કંચ કે જેને સિંહની ઉપમા આપવામાં આવે છે તે મારા માનને ખંડિત કર્યા (જેવું) છે. સિંહ ગળને-હાથીને રક્ષક વગરનો હોય ત્યારે-તેવા નીરક્ષકને હણુ છે-(મારો) પિયુ તો પદરક્ષ-પેદલથી સમેત-સહિત-એવા ગળને હણુ છે.

જંગલમાં જે હાથીને સિંહ મારે છે તે રખવાળ વગરના-નીરક્ષક હોય છે ને રણભૂમિમાં તેના રક્ષક પેદલ સીપાર્ધ હોય છે તે સમેત હાથીઓને મારનારા મારા પિયુને સિંહની ઉપમા આપવી એ મારા માનને ધટાડનારું છે.

ઉવમિઅધ-સં. ઉપમીયતે. પયરગખ-પદરક્ષ-પ્યાદા-પાયદલ.

(૧૧૭) ચંચલુ જીવિઉ ધ્રુવુ મરણુ, પિય રસિજ્જનઘ કાઈ
હોસઈ દિઅહા રસણા, દિવઈ વરિસસયાઈ.

—હે પ્રિય ! ચંચલ જીવિત છે, ધ્રુવ મરણુ છે (તો) શામાટે રહે છે-રસણું લે છે. રસણાના દિવસ વરસ સમાન દીર્ઘ-લાંબા થશે.

(૧૪) માણિ પણુદુઘ જઘ ન તણુ, તો દેસડા ચઠ્ઠજ્જ,
મા દુજ્જણુકરપદલવેહિં, દંસિજ્જનતુ ભમિજ્જ.

—માન પ્રનષ્ટ થતાં જે તનુ-શરીર ન (તળમય) તો દેશ તજવો પરંતુ દુર્જનના કરપલવથી દેખાડાતા એવા તરીકે ભમવું ન જોઈએ.

માણિ પણુદુઘ-ભાવવાચક સમ્રમિ. ચઠ્ઠજ્જ, ભમિજ્જ એટલે તજીએ, ભમીએ. દંસિજ્જનતુ-દેખાડાતા એવા. દોષકવૃત્તિ ડંશાતા-ડંખ-ખાતા એવો અર્થ કરે છે, તે યોગ્ય નથી લાગતો.

(૧૧૫) લોણુ વિલિજ્જનઘ પાણિએણુ, અરિ ખલમેહ મ ગળ્જુ,
ખાલિઉ ગલધ સુઝુમ્પડા, ગોરી તિમ્મમ અગ્ગુ.

—પાણીથી લોણુ-(લવણ-લાવણ્ય એ એ અર્થ છે) વિલય પામે છે-અરે ! ખલમેહ ! ગરજ નહિ. ઝુમ્પડા બળેલા થતાં ગળે છે અને ગોરી આજ ભિંમય છે. સં. લાવણ્ય હિંદી લૌન ચુ. લુણુ-લવણ

(જેમકે સહુણે તેમાં હુણુ એ લાવણ્યના અર્થમાં છે)—દારસી નમક સૌંદર્યના અર્થમાં વપરાય છે. અમરશતકમાં એક પ્રક્ષિપ્ત શ્લોક છે કે ન્યારથી પ્રેમપ્રિયાથી મેં તેના અધરનું પાન કર્યું ત્યારથી તરસ વધતી જ નળ્ય છે. કેમ ન વધે ? તેમાં લાવણ્ય છે ને ? નમકથી તરસ વધે છે. આ પર દીકાકાર આ કલ્પનાની આમ્યતાપર મશ્કરી કરે છે કે વાહ કવિ કેવો છે, કાઇ સાંભરતી ખાન ખોદનારો છે ! અહીં નમક 'પાણી પડવાથી ગળે છે'—એ લઘુ ઉક્તિ કરી છે કે દુષ્ટ મેધ, ગરજ મા, ઝુંપડું ગળતું નળ્ય છે, ગોરી ભીંજાય છે; લવણુ—લાવણ્ય ગળે છે—બસ કર. લોણુ—લવણુ અને લાવણ્ય. વિલિજ્જા—સં. વિલીયતે. ખાલિઉ—ખાળો રાજસ્થાની ગાલી, દગ્ધ. તિમ્મધ—સં. તિમ્ આદ્ર ખનવું, ભીજવું. દોધ-કૃત્તિમાં એ અર્થ કરેલા છે છતાં ભાવ અસ્પષ્ટ છે.

(૧૧૬) વિહવિ પણફુંદ વંકુડિ, રિહિહિં જળુસામન્નુ
કિપિ મણાઉ મહુ પિઅહો, સસિ અણુહરધ ન અન્નુ.

—રિહિમાં વાંકડા થવું તે જનસામાન્ય છે—તેવો વાંકડો મારો પિયુ વિભવ નષ્ટ થનાં છે. (તેને) કંધક થોડો શશિ અનુસરે છે—સમાન થાય છે, ખીજે નથી.

ચંદ્રમા ક્ષીણુ થાય છે તો તેની કલાઓ વાંકી રહે છે. પૂર્ણુ થાય છે ત્યારે સામાન્ય ગોળ અને તારાઓ જેવો—તે ચંદ્ર મારા પિયુના જેવો છે. પિયુ સંપત્તિ નષ્ટ થઇ છતાં અકડાતો રહે છે ને સંપત્તિમાં નમ્રતાથી સાધારણુ રહે છે.

મણાઉ—સં. મનાક, કંધક.

(૧૧૭) કિર ખામ ન પિઅમ ન. વિ દવમ, ધમ્મિ ન વેચ્યમ્ રૂઅડડ,
ધહિ કિવણુ ન જાણુમ જહ, જમહો ખણુણુ પહુચ્યમ્ દૂઅડડ.

—ખરેખર ન ખાય, ન પિયે, ન આપે, ન ધર્મમાં રૂપીઓ ખચે.
—અહીં કૃપણુ જાણુતો નથી—જ્યમ જમતો દૂત ક્ષણમાં આવી પહોંચશે. કિર—કિલ, વેચ્યમ્—સં. વ્યયતિ ખર્ચ કરે. પહુચ્યમ્—સં. પ્રભ-

વતિ-પહોંચે. રઅડઉ, દૂઅડઉ-રપીઓ, દૂતડો-દૂત. જુઓ પ્રખંધ ચિંતા-મણી નં. ૧ આગળ.

(૧૧૮) જામજામઈ તહિં દેસડઈ, લખમઈ પિયહો પમાણુ,
જઈ આવઈ તો આણિઅઈ, અહવા તં જિ નિવાણુ.

—જ્યાં પિયુનો પ્રમાણુ-પતો મળે તે દેશમાં જઈએ; (તે) જો આવે તો આણીએ-લાવીએ, અથવા તે જ નિર્વાણુ (માની લેવું.)
જિ-પાદપૂરણુ.

(૧૧૯) જઈ પવચન્તે સહું ન ગયઅ, ન મુઅ વિઓએં તસ્સુ,
લજિજજજઈ સંદેસડા, દિન્તેહિં સુહય-જણુસ્સુ.

—(કોઈ પ્રોષિતભર્તૃકા સખીને કહે છે) જો પ્રવાસ કરતા (પિયુ) સાથે ન ગઈ, તેમ હું તેના વિયોગથી ન મુઠ્ઠું; તો તે સુભ-ગજનને સંદેશા આપતાં મને લજ્જા આવે છે.

પવચન્તે દેન્તેહિ-વર્તમાન કૃદંત.

(૧૨૦) એતહે મેહ પિઅન્તિ જલુ, એતહે વડવાનલ આવદઈ,
પેકપુ ગહીરિમ સાયરહો, એક્રવિ કણિઅ નાહિં ઓહદઈ.

—(હે નાથ!) અહીંથી મેઘ જલ પીએ છે, અહીંથી વડવામિ શોષે છે. સાગરની ગંભીરતા જો-એકપણુ કણિક-ખિંદુ પણ ઓછો થતો-ધટતો નથી.

આવદઈ-સં. આવર્તતે. હિં-આટતા હે. ગહીરિમ-સં. ગંભી-રિમા. કણિઅ-કણિકા, કણી. ઓહદઈ-સં. અવધતિ.

(૧૨૧) જાઉ મ જન્તઉ પલ્લવહ, દેખખઉ કષ પય દેઈ
હિઅઈ તિરિચ્છી હઉ જિ પર, પિઉ ડમ્પરઈ કરેઈ.

—(કોઈ સ્ત્રી કહે છે) જાઓ જનારાનો પલ્લો ન (પકડું); જોઉ (છુંકે) કેટલાં પગલાં દે છે-આપે છે. હૃદયમાં હું તિરછી-આડી રહી છું; કેવલ પિયુ આડમ્પર કરે છે. (જવાનો નથી.)

હું હૃદયમાં તિરછી-આડી-રસ્તો રોકી છો છું, પિયુ જવાનો આડંબર કરે છે. જવા આવવાનું કંઈ નહિ અને, પલ્લા પલ્લા હું પકડતી નથી. જાઓ, જેઉં છું કે કેટલાં પગલાં જઈ શકે છે. પલ્લા-વહ-પલ્લાના ?

(૧૨૨) હરિ નમ્યાવિઉ પંગણુઠ, વિમ્હઈ પાડિઉ લોઉ,
એમ્વહિં રાહ-પયોહરહં, જં ભાવઇ તં હોઉં.

હરિ આંગણે નમ્યાવ્યો, લોકને વિસ્કાયમાં પાડ્યા-નાંખ્યા. આ રીતે.
—હવે રાધાપયોધરોનું જે ભાવે-થવાનું હોય તે થાઓ. જે આ ઈચ્છે તે કરે, હરિને તો આંગણે નમ્યાવ્યો હવે શું કરશે.

(૧૨૩) સાવ સલોણી ગોરડી, નવખી કવિ વિસ-મંહિ,
ભડુ પમ્યલિઉ સો મરઇ, જસુ ન લગમઈ કંહિ.

—સર્વ સલુણી ગોરી કાઠ અનોખી-નવીન વિષમંથિ છે-તે એવી કે જે સુભટના કહે તે ન લાગે તે મરે. વિષમાંડ ગળે લાગવાથી મરણ નિપજાવે અને આ ન લાગે તો મારે એટલા માટે તે અનોખી.

સલોણી-સં. સલાવણ્યા. સલુણી જુઓ ઉપર નં. ૧૧૪. ગોરડી-ગોરી. નવખી-સં. નવકા (નવીના) પંગખી-નૌકખી, અનોખી-અનોખી. ભડુ-મટ દેખો પ્રબંધ ચિં. પમ્યલિઉ-પ્રત્યુત (હેમચંદ્ર ૮-૫-૪૨૦) 'અનખુડે ખુડે તરે' એ અહીં ભાવ છે.

(૧૨૪) મઈ વુતઉ તુહું ધુર ધરહિ, કસરેહિં વિગુતાઈ
પઈ વિણુ ધવલ ન ચઝઈ ભર, એમ્વઈ વુનઉ કાઈ.

—મેં કહું-હે ધવલ !-ધોંસરી ઉપાડનારા ધોરી બળદ ! તું ધુંસરી ધર-લે, કસરથી-નાના બળદોથી વિગુપ્તો-(ધુંસરીઓ ?) ને તારા વિના મર ન ચડે. એમ શાને ખેદ કરે છે ?-વિષણુ છો ?-આ અન્યોક્તિ છે કે તું ભાર ઉઠાવ, વાહરડાંઓથી શું સરશે ? ધુર-આગળનો ભાર, કસર-નાના બળદ, વિગુત ?-ન ઉપડી શકતી ? ધવલ-જે જાતિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ છે તે ધવલ. વુનઉ-વુનો-વિષણુ-વિપાદ્યુક્ત.

(૧૨૫) એકકુ કષ્ઠમ્ હ વિ ન આવહી, અન્નુ વહિષ્ઠઃ જાહિ,
મદં મિત્તાડા પ્રમાણિઅર્ધ, પદં જેહક ખલુ નાહિં.

—એક કદી પણ આવે નહિ, ખીજો વહેલો આવ્યો જાય. હે મિત્ર !
મેં પ્રમાણિત કર્યું છે કે તારા જેવો નિશ્ચય કોઈ પણ નથી. આ અર્થ
ઠીક લાગે છે.

(દોષકવૃત્તિ એવો અર્થ ખીજી કદીનો કરે છે કે હે મિત્ર મા-
રાથી જેવો પ્રિય પ્રમાણ્યો, તેવો તારાથી નિશ્ચયે જણ્યો નથી; ખીજો
અર્થ એકે મેં હે મિત્ર પ્રમાણિત કર્યું કે તારા જેવું ખલુ નહી-નથી.
આ અર્થ અસ્પષ્ટ છે.)

(૧૨૬) જિવં સુપુરિસ તિવં ધંધલઈ, જિવં નઈ તિવં વલણાઈ;
જિવં ડોંગર તિવં કોટરઈ, હિઆ વિસરહિ કાંઇ.

—જેમ સુપ્રરૂપ તેમ ઝંઘડો થાય છે, જેમ નદી તેમ વલન,
જેમ પર્વતો તેમજ કોતરો. હે હૃદય ! કેમ વિપાદ પામે છે ?—મિત્ર-
તામાં ઝંઘડા હોયજ છે. ધંધલઘ-ઝંઘડો થવો.

(૧૨૭) જે છડેવિણુ રયણુનિહિ, અપ્પઈ તડિ ધલ્લનિત,
તહં સંખહં વિદ્યાણુ પદે, કુક્કિજ્જનન્ત ભમન્તિ.

—જે શંખો રત્નનિધિ-રત્નાકર-સમુદ્રને છોડીને પોતાને તટપર
ધાતે છે—મૂકે છે, તેને વિદ્યાણુ-વટલેલો—અધમજનન કેવલ કુકંતાં ભમે છે.
જે પોતાનું સ્થાન છોડે છે તેને વિડંબના થાય છે.

છડેવિણુ છાંડીને—છોડીને પૂર્વકાલિક-ભૂતકૃદંત. વિદ્યાણુ-દોષકવૃત્તિ
અધમજનન એ અર્થ કરે છે, હેમચંદ્રે અસ્પૃશ્યસંસર્ગ એ અર્થ આપ્યો
છે. વિદ્યાલ-અગડેલ, વટલવું-અગડવું. વટલાવવું-અગડવું.

(૧૨૮) દેવિહિ વિદત્તઈ ખાહિ વહ, સંચિ મ એકકુવિ દ્રમ્મુ,
કોવિ દ્રવઝકલ્લ સો પડ્ધ, જેણુ સમપ્પદ જમ્મુ.

—હે મૂર્ખ ! દૈવથી સોંપાયેલું—કમાયેલું ખા, એક પણ દ્રમ્મને

સંચય ન કર. કોઈ પણ ભય-કર આવી પડે કે જેથી જન્મારો સમાપ્ત થઈ જાય.

વિહત—સં. અર્જિત ? (દોષકવૃત્તિ), સોપિલ. સંચિ-સંચયું. જૂની હિંદીમાં તથા પંજાબીમાં સંચના છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે

‘કીડી સંચરે તેતર ખાય’-સંચય કરવો-ભેગું કરવું. દ્રમ્યુ-દ્રમ-એક જાતનો સીકકો, તે પરથી દામ-એટલે નાણું. દ્રવકક-દ્રવને, ડરને. વહ-મૂર્ખ-‘હ’ એટલે મૂર્ખ એમ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૨૯) એકમેકજી નધવિ જોએદિ, હરિ સુટું સવ્વાયરેણ,
તોવિ દેહિ જહિં કહિવિ રાહી, કો સકક સંવરેવિ દહૂનયણા
નેહિં પલુટા.

—એક એક (ગાપીને) જોકે હરિ સારી રીતે સર્વાદરેથી જુએ છે, તોપણ જ્યાં ક્યાં પણ-ગમે ત્યાં રાધા (હિય) ત્યાં જ દૃષ્ટિ છે. દમ્ય (દહ) નયનોને, નેહથી થયેલ પલટાને સંવરણ કરવા કોણ શક્તિમાન છે ? દોષકવૃત્તિનો અર્થ ગડબડીઓ લાગે છે-તે એમ છે કે એકેક અંગને જેમ છે તેમ હરિને જોકે સુખું સર્વ આદરથી રાધા જુએ છે તોપણ દહ દૃષ્ટિ રાગસ્નેહથી જે કોઈ અંગપ્રદેશે સ્થાપિત થયેલી દૃષ્ટિને સંવરવા કોણ સમર્થ થાય ?

(૧૩૦) વિહવે કસ્સ ચિરતણુઈ, જોવ્વણિ કસ્સ મરદું,
સો લેખડકિ પદ્ધાવિઅધ, જો લગ્ગઈ નિચ્ચદું.

—વિભવમાં કેનું સ્થિરપણું ? યૌવનમાં કેનું મરાહાપણું-અહંકારીપણું (તોપણ) તે લેખ (કાગળ) લાગે તો બરાબર-એમ સમજી મોકલવામાં આવે છે.

નાયકનો ભરોસો નથી, વૈભવમાં કેની આશા કરી શકાય કે તે સ્થિર રહેશે ? પોતાના યૌવનનો પણ અભિમાન નથી કે તે તેને ખેંચી લાવશે તોપણ ખડિતા યા પ્રોષિતા શોધે છે કે એવો સંદેશો મોકલું કે જે તીરંતી આફક બરાબર લાગે.

ચિરતણ્ડિ-સ્થિરત્વ. લેખડડ-લેખડો, લેખ. નિચ્ચ-અત્યંત માઠ.
(૧૩૧) કહિં સસહર કહિં મયરહર, કહિં ખરિહિણુ કહિં મેહુ,
દૂરદિઆહાંવિ સજ્જણુહં, હોઈ અસઠ્ઠલુ નેહુ.

—ક્યાં શશધર (અંદ્ર), ક્યાં મકરધર (સમુદ્ર), ક્યાં મોર, ક્યાં મેઘ. સજ્જનો દૂરસ્થિત હોય તોપણ અસાધારણ રોહ હોય છે. ખરિ-
હિણુ-સં. બહિં-મોર; અસઠ્ઠલુ-સં. અસંસ્થુલ ?

(૧૩૨) કુંજર અન્નહં તરવરહં, કુડરેણુ ધલ્લમ હત્યુ,
મણુ પુણુ એકહિં સલ્લમહિં, જમ પુચ્છહ પરમત્યુ.

—કુંજર (હાથી) અન્ય (પર). તરવરો પર, કોડે કરી હાથ ધાલે-
નાંખે, પણ જો પરમાર્થ પૂછો (તો), (તેનું) મન એકજ (પર) સલ્લકી
(એક જાતના બળદો-જુઓ ઉપર નં. ૭૨) પર (હોય છે). કુડું-
કોતક-વિનોદ જુઓ ઉપર નં. ૮૯.

(૧૩૩) ખેડુયં ક્યમમહેહિં, નિચ્છયં કિં પયમ્પહ,
અણુરતાઉ ભતાઉ, અમહે મા અય સામિખ.

—અમારી સાથે નિશ્ચયે ખેલ કરવામાં આવ્યો (છે)—થું કહે છે
(કહીએ) ?, સ્વામિ ! અનુરક્ત બડતો એવા અમોને મ તજ. અનુડુપ્
છંદ. ખેડું-ખેલ. પંજખી ગીતમાં સાડે ખેડણુ દે દિન ચાર. પાહાંતરમાં
અણુરતાઉ ભતાઓ છે.

(૧૩૪) સરિહિં ન સરેહિં ન સરવરેહિં નવિ ઉજ્જાણુ-વણુહિં
દેસ રવણુ હોન્તિ વઢ, નિવસન્તેહિં સુઅણુહિં.

—(ન) સરિ(તા)ઓથી, ન સરથી, ન સરવરથી, ન ઉજ્જાન-
વનોથી પણ દેશ રમણીય થાય છે. (પણ) મૂર્ખ ! નિવાસ કરતા સ્વ-
જનોથી (થાય છે). રવણુ-રમણીય, રમ્ય. વઢ-જુઓ ઉપર નં. ૪૩,
૧૨૮ વગેરે.

(૧૩૫) હિઅડા પઠે એહુ બોલિઅઓ, મહુ અઝામ સમવાર,
કુદિસુ પિએ પવસન્તિ હઉ, અંડમ દક્કરિ સમ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ આપભંગ હિદાયરણો. ૧૬૯

—હૈડા ! (તું) મારી આગળ સોવાર એમ બોલું કે પિયુના પ્રવાસ કરતાં(જ) ફાટીશ. હોં,—હે ભંડ !—હે અદ્ભુત દૃઢતાવાળા ! (હજી તું ફાટયું નહિં.)

હિઆડા—હે હૈયા. પછી—મધ્યમપુરણ, તું. કુદિસુ—કુટીશ—ફાટીશ. પિએ પવસન્તિ—ભાવવાચક સમગ્રી. ભંડય—પાખંડી. ઢક્કરીસાર—ઢક્કરી ગયો છે એટલે નિકલી ગયો છે જોનો સાર—બળ તે, તેવો ઢીસો—નબળો, (દોષકવૃત્તિ); પરંતુ અદ્ભુત સારવાળો (હેમચંદ્ર).

(૧૭૬) એક કુડુલ્લી પંચહિં રહી, તહં પંચહાંવિ જુઅંજુઅ યુદ્ધી,
બહિણુએ તં ધર કહિ કિંવ, નન્દઉ, જોત્યુ કુડુઅર્થ આપણુ-છન્દઉ.

—એક કુટી (શરીર રૂપી ઝુંપડી) છે, (તે) પાંચ (ઇંદ્રિયો)થી રૂંધાયેલી છે, તે પાંચને પણ જુદી જુદી યુદ્ધિ (છે), બહેન ! તે ધર કે જ્યાં કુડુઅ આપછંદીલું (હોય) તે કેમ નદે—પ્રસન્ન થાય તે કહે.

કુડુલ્લી—કુટીના કુત્સિત કે અદ્યપના અર્થમાં; જુઅંજુઅ—જુદી જુદી. અપ્પણુછંદ—આપમતીલું—પોતપોતાના મતવાળું. હીંદીમાં એક દોહો છે કે:—

‘અસમ પૂજતે દેહરા, બૂત પૂજિની જોય;
એકે ધરમે દો મતા, કુસલ કહાં તે હોય.

(૧૭૭) જો પુણિ મણિ નિ અસદ્સિ દ્રઅઉ, ચિન્તધ દેષ નદમ્મુ નરઅઉ,
રસવસ—ભગિર કરગુલ્લાલિઉ, ધરહિં નિ કોન્તુ ગુણુધ સો નાલિઉ.

—જો પણ મનમાંજ ધુસપુસ ચિન્તવ્યા કરે, દ્રમ્મ ન આપે, ન રૂપિયો આપે એટલે કે ખર્ચ કરે નહિ, રતિવશ થઇ ભમણુ કરનારો ધરમાંજ હાથના અગ્રભાગથી ઉલાળેલું કુંત—ભાલું ફેરવે તે નાલિઅ—મૂર્ખ છે. જે સદા બાકુળ રહે, પૈસા ખરચે નહિ, ધર બેઠાં બાલું ફેરવ્યાં કરે તે મૂઢ છે.

ખસકસિદ્ધઅઉ-બ્યાકુલ. દ્રમ્મુ-દ્રમ નામનો સિકંકો-દામ, રમ્મઉ-રમ્મ-રપીઓ-ચાંદીનો સિકંકો, રમ્મ-રતિ-મનની લહેર, ભમિર-ભમતો, ઉલ્લાલિઉ-ઉલ્લાલિત, કોન્તુ-કુન્ત-ભાલું, ગુણુઈ-ગણે-સરખાવો માળા ગણુ-ફેરવે; નાલિઈ-દુર્લાલિત, મૂઠ ઉપરના વઢના અર્થમાં.

(૧૩૮) ચલેહિં ચલન્તેહિં લોચણેહિં, જે તઈ દિઠૂં બાલિ,
તહિં મયરધ્વય-દડવડઉ, પડઈ અપૂરધ કાલિ.

—હે બાલા ! (તારા) ચલ-ચંચલ ચાલતાં લોચનોથી તારાથી જે દેખાયો-તેં જેને દોડો, તેના પર મકરધ્વજનો દડવડો અધૂરા કાલે પડે છે (દોષકવૃત્તિ); યા તેના પર મકરધ્વજ અપૂર્ણ કાલે દડવડી પડે. જેને તેં ચંચલ નયનોથી જોયો તેના પર દરોડો-હુમલો થાય છે, તે ક્રમેતે માર્યો જાય છે.

દડવડઉ-અચ (૧૫) રકંદં કટકં ધારી (દોષક વૃત્તિ) ધાડું, લૂંટ. અપૂરહ કાલિ-અપૂર્ણકાળે-કવખતે.

(૧૩૯) ગયઉ સુ કેસરિ પિઅહુ જસુ, નિચ્ચિન્તઈ હરિણાઈ,
જસુ કેરઈ હુંકારડમે, મુહહું પડન્તિ તૃણાઈ.

—હે હરિણો ! તે કેસરી કે જેના હુંકારથી (તમારા) મુખમાં તૃણ (ખરી) પડતા હતા તે મર્યો. (હવે) જલ નિશ્ચિન્તપણે પીઓ.

જસુ કેરઈ-જેના કેરા-તણા. જસુ (સં. યસ્ય)માં છટ્ટી વિભક્તિ 'સુ' યા 'ઉ' જુદી છે; કેરઈ વિશેષણની પેઠે 'હુંકારમે' ને લાગુ પડે છે. કેર વિભક્તિ નથી કે જેથી 'જસુ' સાથે જોડવામાં આવે. આ કેર, હિંદી 'કા, કી, કે'નો જનક-પિતા કહેવામાં આવે છે પણ આ પોતેજ વિભક્તિ નથી તેમ જુદો પડતો નથી. વળી તેના પુત્ર પૌત્ર કેવી રીતે છૂટા પડી શકે ? આને મળતો એક મારવાડી પ્રસિદ્ધ દોહો છે કે:—

જિણુ મારગ કેહરિ પુવો, રજ લાગી તિરણાંહ,
તે ખડ ઉભી સૂખસી, નહિં ખાસી હરિણાંહ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અંપલમ ઉદાહરણ. ૧૭૧

—જે માર્ગે સિંહ ગયો ત્યાં તૂણોને રજ લાગશે—તે ખડ ઉલુ ઉલું સુકાઇ જશે, હરિણો ખારો નહિ.

(૧૪૦) સત્યાવત્થહં આલવણુ, સાહુવિ લોહ કરેઈ,

આદન્નહં મખ્ખીસડી, જે સજ્જણુ સો દેઇ.

—સ્વસ્થાવસ્થાવાળા—સુખી (પુરુષો)નું આલપન—કથન—વાતચીત (જુઓ નં. ૪૮) સૌએ લોક કરે છે, (પરંતુ) આર્ત (જનો)ને ‘મ ડરીશ’ (એવી અભય વાણી) જે સજ્જન છે તે આપે છે—આશ્વાસન દે છે. સાહુ—સહુ, સર્વે; આદન્નહ—? આપન્ન હં—આપનો—આત્માને. મખ્ખીસડી—મા ડર ‘મા મૈવી’ એ વાક્યથી બનાવેલી સંજ્ઞા. ‘ડી’ છે તે સ્વાર્થમાં છે.

(૧૪૧) જઇ રચ્ચસિ જામ્પટ્ટિઅએ, હિઅડા મુદ્દ સહાવ,

લોહેં પુટ્ટણુએણુ જિવં, ધણા સહેસઇ તાવ.

—હે મુખ્ય સ્વભાવવાળા હૈડા ! જે જે દીઠું તેમાં જે (તું) રચે છે—પ્રેમ કરે છે—રક્ત થાય છે, તો પુટતા—તુટતા એવા લોહાની જેમ તું ધણા તાપ સહેશે. જે દીઠું તેમાં રમવા કે પ્રેમ કરવા તું લાગી ના તો ધડી ધડી લોહાની માફક તને તપાવવામાં આવશે, ભારેજ કોઇ એક જગ્યાએજ પ્રેમ કરવાની દૃઢતા શીખીશ. રચ્ચસિ—રચે છે, પ્રેમ કરે છે. જામ્પટ્ટિઅએ—જે જે દૃષ્ટ—દીઠું તે તેમાં. પુટ્ટણુએણુ—પુટનારાથી—ખડિત થનારાથી. સહેસહિ—કતૃવાચ્ય, કર્મવાચ્યને અડચણ રૂપ થાય છે.

(૧૪૨) મઈ જાણીતું પુડીસુ હઉં, પ્રેમદહિ હુહરતિ;

નવરિ અચિન્તિય સંપડિય, વિપ્પિય નાવ ઝડતિ.

—મેં જાણ્યું (કે) હું હુહર કરતી—એ શબ્દ કરતી પ્રેમ રૂપી દ્રહમાં પુડીશ, પરંતુ અચિન્તિ ઝટ—એકદમ વિપ્રિય (રૂપી) નાવ (વિયોગ બેડા) સંપ્રાપ્ત થયું. પ્રેમ એટલો હતો કે હું દ્રહની સમાન તેમાં ડૂબી જાત પરંતુ તેમાંથી મને બચાવવાને વિપ્રિયરૂપી નાવ ઝટ મળી ગઇ. પુડીસુ—પુડીશ (જુઓ હવે પછી પ્રબોધ ચિંતામણી નં. ૧ માં કુબ્બિઅઉ એ શબ્દ). હુહરતિ—અનુકરણ—ડૂબતી વખતે શ્વાસ એવો ઉડે.

—ગભરાતી વખતનો શબ્દ નીકળે. નવરિ—સંસ્કૃત છાયાકાર ‘કેવલ’ એ અર્થ કરે છે તે નહિ, પણ તેનો અર્થ અત્ર પરંતુ, હિંદી વરત છે. સંપડિય-સંયોગથી મળી. વિપ્પિયનાવ-‘વિત્રિય રૂઠવો’ યા વિયોગમેડા એ દોષક વૃત્તિમાં અર્થ છે.

(૧૪૩) ખજૂંઘ નઉ કસરકકોહિં પિજૂંઘ નઉ ધુટેહિં,
એન્વઈ હોઈ સુહન્નડી, પિએં દિટું નયભુહિં.

—પિયુ કોળીઆથી ખવાતો નથી, ધુટેડાથી પીતો નથી. એવોજ નયનોથી પીયુ દીઠે સતિ સુખસ્થિતિ હોય છે. ખાવા પીવાની જેવી તો તૃપ્તિ થતી નથી, કિંતુ કોઇ અનિર્વચનીય સુખ મળે છે. ખિજજઈ-ખાઈજે; પિજજઈ પીજે કર્મવાચ્ય. કસરક-મોટા મોટા કોળીઆ. જુઓ તે શબ્દ ઉપર નં. ૭ માં. એન્વઈ-એમજ, અથવા એમ હોવા છતાં પણ (દોઢ ૫૦). સુહન્નડી (સુખ અને અસ્તિ)પણું-‘ડી’ લગાડી નામ બનાવાયું. (દેઠ ૩૭, ૬૧, ૧૪૦) અથવા સુખાશા (દોઢ ૫૦), પિએં દિટું—ભાવવાચક સપ્તમી.

(૧૪૪) અજ્જવિ નાહુ મહન્જિ, ધરિ સિદ્ધથા વન્દેઈ;
તાઉન્જિ વિરહુ ગવકખેહિં, મક્કુ-ધુઝિઉ દેઈ.

—આજપણુ નાથ મારેજ ઘેર (છે ને) સિદ્ધાથોને વદે છે, તો પણ વિરહ ગવાક્ષો-ગળીઓમાંથી મકંટવત્ ધુધિઓ-હાં. ધુડકી-ધુરકાઉ (એણા૩૫) દે છે-કરે છે. હવે નાથ પરદેશ ગયા નથી, ધરમાંજ છે. યાત્રાકાલનાં મંગલ દ્રવ્યોને માથે લગાડે છે તો પણ વિરહ સમજી ગયો કે મારો વખત આવી ગયો. હવે તે સુખ્ય દરવાજામાંથી ધુસી શકતો નથી તેથી જળીના સુખમાંથી વાંદરો ડોકાઉ કરે તેમ દેખાડે છે. અજ્જવિ, મહન્જિ તાઉન્જિ-એમાં ‘વિ’ અને ‘જિ’ શબ્દને જોર આપે છે. સિદ્ધથ-સિદ્ધાર્થ-પીલાં સરસવ મંગલ શકુન. ગવકખ-ગવાક્ષ; બૂની શૈલીની જળીઓનાં છેદ તદ્દન ગોળી આંખ જેવા હોવાથી. હિંદી ગોખા, ગૂ ગોખ દરવાજાપરનો ઝરખો. મક્કુ ડુઝિઉ-હિં. બંદર ધુડકી. ધુઝિઉનો અર્થ દો. ૫. માં આપદ્ય (૧) આપ્તો છે.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરણ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૭૩

(૧૪૫) સિરિ જર-ખંડી લોઅડી, ગલિ મણિયડા ન વીસ,
તો વિ ગોઠુંડા કરાવિઆ, મુદએ ઉઠું-અધસિ.

—શિરપર જીર્ણ લોઅડી-કાંબળી (છે), ને ગળામાં (પૂરા) વીસ નહિ એવા મણિકા (ની માળા) છે તોપણ મુઝાથી ગોઠ-ગામના નિવાસીઓ એવા ગામના યુવકો પાસે ઉઠએસ કરાવાઈ એટલે મુઝાએ તેમની પાસે કરાવી. મુઝા પાસે શૃંગારનાં સાધનોમાં જીની કાંબળ છે અને ગળામાં પૂરા વીસ મણિકાની માળા પણ નથી તોપણ તેણીનું લાવણ્ય એવું છે કે આખા ગામના છેલોને ઉઠએસ કરાવતી રહી છે. જરખંડી-જીર્ણ, ખડિત. લોઅડી-લોખ, લોમપટી, કામળી. મણિઅડા-માં ૩ કુત્સાના અર્થે, ગોઠુંડા-જીઓ ગોઠ નં. ૧૧૦ માં. ગામની બહાર ગોસ્થાન હોય છે કે જ્યાં યુવકો એકઠા થાય છે. ત્યાંના નિવાસી. ગોઠ એટલે ગોકુલ-ગોસ્થાન ત્યાં જ એસે છે તે ગોઠ-ગોઠક-ગોઠ પુરૂષ (દો. ૨.)

(૧૪૬) અમ્મડિ પચ્છાવાવડા, પિઠિ કલહિઅઉ વિઆલિ,
ધણિ વિવરીરી યુદ્ધડી, હોષ વિણાસહો કાલિ.

(સ્ત્રી પતિ સાથે માન કર્યા પછી પસ્તાય છે) હે અમ્મા-માત ! પચ્છાતાપ (થાય છે); વિકાલે-સંધ્યાસમયે પિયુ સાથે ઝગડો કર્યો. વિનાશના કાલે યુદ્ધિ વિપરીત થાય છે. અમ્મડિ-યુદ્ધડી-એમાં ડી સ્વાર્થમાં યા અનુકંપામાં છે. પચ્છાવાવડા-અહીં પણ પચ્છાતાપની આગળ ડા છે. કલહિઅઉ-કલહાપિત, કલહ કરાયેલો છે. વિઆલિ-જીઓ કુમાર-પાલ પ્રતિભોધનાં ઉદાહરણ નં. ૧૮ અને ઉપર નં. ૬૨.) ધર્મ-હેમચંદ્રે અનર્થક કહેલ છે-પાદપૂરણ યા અવધારણનો અર્થ છે.

(૧૪૭) ઢોલ્લા એહ પરિહાસડી, અર્ધ બણ કવણુહિં દેસિ,
હઉ ઝિજ્જઉ તઉ કેહિં પિઅ, તુહું પુણુ અનહિ દેસિ.

હે ઢોલા ! એ ! કહે (કે) કયા દેશમાં આ પરિહાસ-મનક છે ?
હે પિયુ ! હું તારા માટે છીનૂં-સુકાઉ, (ને) તું વળી અન્યને માટે

(સૂત્રાય છે.) સરખાવો નં. ૫૫. આ કયા દેશની રીત? હોડલા-ગુઓ નં. ૧. પરિહાસડી-મળક, હાંસી યા પરિભાષા (દો. વ.). અષ્ટ ભણુ-એ ! ભણુ કહે. દો. વ. અષ્ટભિન એક શબ્દ માની તેનો અર્થ અત્ય-દ્રુત ! કરે છે. હેમચંદ્રમાં પણ 'અષ્ટભિ ન' એ પ્રધાન પાઠ માન્યો છે. ઝિજ્ઞહ-ઝીણું થવું, સૂકાવું. તઉકેદિ-તારા માટે; રેસિ-વાસ્તે (હેમં ૮-૪-૪૨૫).

(૧૪૮) સુમરિજ્ઞઘ તં વલ્લહઉ, જં વીસરઘ મણાઉ,

જહિ પુણુ સુમરણુ જહિ ગઉ, તહો નેહહો કઇ નાઉ.

—જે વલ્લભ મનથી વીસરે છે તે વલ્લભને સ્મરવામાં આવે-સંભારવામાં આવે, જેનું સ્મરણ પુનઃ જો આણું જાય (ભૂલી જવાય) તેના નેહનું નામ શું ? જે ભૂલે તેને તો યાદ કરે, અને જેનું સ્મરણ આણું જાય (ભૂલી જાય) તેના નેહને નામજ શું હોય ? કંઈ નહિ. જેનો નેહ છે તે કદી ભૂલી શકાતો નથી અને તેના સ્મરણની જરૂર નથી. સુમરિજ્ઞઘ-સમરીજે. મણાઉ-મનાડ-અલ્પ (દો. વ.), મનથી. જહિ-યદિ, જો. કઇ નાઉ-જયપુરીમાં કાંઈ નાંવ ?

(૧૪૯) જિખ્ખિન્દક નાયગુ વસિ કરહુ જસુ અધિતઇ અતઇ,

મૂલિ વિણુદ્ધઘ તુંખિણિ હે અવસે સુકઇ પણુઇ.

—જીભ-ઇંદ્રિય (કે) જેને અન્ય (ઇંદ્રિયો) અધીન છે તેને હે નાયક ! વશ કરો. જેનું મૂલ વિનષ્ટ થયું છે એવી તુંખડીનાં પર્ણો-પાંદડાં અવશ્ય સૂત્રાય છે. મૂલિ વિણુદ્ધઘ-આવવાયક સાતમી.

(૧૫૦) એકસિ સીલકલકિઅહં, દેજ્જહિં પચ્છિત્તાઇ.

જો પુણુ ખંડઘ આણુદિઅહુ, તસુ પચ્છિત્તે કાઇ.

—એકવાર શીલકલકિત (કરનારા) ને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં આવે છે; જો ફરીવાર અનુદિન (શીલને) ખંડિત કરે છે તેને પ્રાયશ્ચિત્તથી શું ? એકસિ-એકશઃ-એકવાર-મારવાડી-એકરશ્યાં, એકરશ્યાં. આણુ-દિઅહુ-અનુદિન, દિને દિને.

(૧૫૧) વિરહાનલ્પભક્તરાલિઅઉ, પહિઉ પન્થિ જં દિટ્ટઉ,
તં મેલવિ સવ્વહિં પન્થિઅહિં, સોજિ કિઅઉ અગ્ગિટ્ટઉ.

—જે પથિક વિરહાનલ્પની જવાલાઓથી કરાલિત પંથમાં જોવામાં આવ્યો, તેને સર્વ પથિકોએ મળીને અગ્નિમય કર્યો—વધારે તમ કર્યો—ઉત્તેજિત કર્યો. વિરહતાપની અધિકતાથી અતિશયોક્તિ. સરખાવો નં. ૧૦૯. દોષકવૃત્તિ તો એ અર્થ કરે છે કે પથિકોએ તેનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અગ્નિષ્ઠઃ કૃતઃ મેલવિ—મળી કરી યા રાખી. અગ્ગિટ્ટઉ—અંગીઠા સ્ત્રી. અંગીઠી (આમાં અનુસ્વાર માટે માટે જુઓ પ્રમંથ ચિંતામણીનાં ઉદાહરણમાં નં. ૬ મંકડ.) અંગીઠીનો અર્થ ગૂજરાતીમાં એ છે કે સોનીની સગડી, પોંકપાડવા માટે ખાડો કરી અગ્નિ કરવામાં આવે છે તે; કોષાગ્નિ. ‘લાગી યમને અંગીઠી, પોઠી ગયો તે પળે’—વલ્લભ.

(૧૫૨) સામિ-પસાઉ સલજ્જુ પિઉ, સીમારાંધિહિં વાસુ,
પેકિખવિ ખાહુ—ખલુલ્લડા, ધણુ મેલ્લઘ નીસાસ.

—સ્વામીની જેને મહેરબાની છે તેવો સ્વામિપ્રસાદ, પિયુ સલજ્જ, (તેનો) સીમા સંધિમાં વાસ—એ જોધને ખાહુખલથી ઉલ્લસિત (પિયુને માટે) ધણુ—નાયિકા નિઃશ્વાસ મૂકે છે. રાગની કૃપા, જેથી તે કદી છુટી દે નહિ અને કઠિન કામપરજ મોકલે, પિયુ સંકોચી એટલે કામ માટે ના પાડે નહિ ને છુટી માગે નહિ, સીમાડાપર રહેતું કે જ્યાં નિત નિત નવા નવા ઝગડા થાય અને ખાહુખલથી ગર્વિષ્ટ પિયુ ઝગડો આગળ આવી વેચાતો લે—ખીચારી આટલાં કારણોથી વિરહના અંતનો સંભવ ન જાણીને નિસાસા નાંખે છે. ખાહુખલુલ્લડા—ખાહુખલથી ઉલ્લસ—ઉલ્લટ—ઉલ્લસિત, અથવા ‘ખાહુ’ નું વિશેષણ ‘ખલુલ્લડ’ એટલે ખલગર્વથી ભરેલા ખાહુ (પિયુના જોધને). ધણુ—જુઓ નં. ૧ અને ૭૦. મેલ્લઘ મેલે—મૂકે—છોડે—નાંખે.

(૧૫૩) પહિઆ દિટ્ટી ગોરડી, દિટ્ટી મગ્ગુ નિઅન્ત
અંસસાસેહિં કંચુઆ, તિતુંવાણુ કરન્ત.

—હે પથિક ! ગોરી દીકી ? (હા) માર્ગને નિરખતી, આંસુ અને ઉશ્વાસથી કુચુઆ (કાંચળી)ને ભીંજેલો સુકો (જુઓ નં. ૮૦) કરતી જોઈ. આંસુથી ભીંજેલો ને ઉશ્વાસના ખાફથી સુકો. અથવા તિંતુ-વ્વાણુ-તાણો વાણો-આંસુઓનો તાણો ને ઉશ્વાસનો વાણો. ગોરડી-જુઓ નં. ૨, ૧૨૩; તેમાં 'ડી' માટે જુઓ નં. ૧૪૦ નિઅન્ત-દેખતી. તિંતુવ્વાણુ-તીમા-તિમિત-ભીંજેલો જુઓ તિમ્મઈ નં. ૧૧૫.

(૧૫૪) પિઉ આછઉ સુઅ વતડી, ઝુણિ કન્નડઈ પછઈ.

તહો વિરહહો નાસન્તઅહો, ધૂલડિઆવિ ન ફિઈ.

—પિયુ આવ્યો એવી વાત સાંભળી,-(તેનો) ધ્વનિ કાને પેઠો (કે તરતજ) તેનો વિરહ નાઠો કે (વિરહના નાસવાની) ધૂળ પણ ન દેખાણી. વતડી, કન્નડઈ, ધૂલડિઆ-આમાં આવેલ 'ડી' યા 'ડ' પર બાણું કહેવાયું છે-હવે વધુ લખવું વ્યર્થ છે. નાસન્ત-સં. નશ્યત્-નષ્ટ-થવું, અદ્દશન થવું, ભાગવું. મૂળ નાસતું ભાગવાના અથમાં છે. પંજળી નહસ્-ભાગવું.

(૧૫૫) સદેસે કાઈ તુહારેણુ જ સંગહો ન મિલિજૂઈ,

સુધિન્તરિ પિએ પાલિએણુ, પિઅ પિઆસ કિં છિજૂઈ.

—જો સંગથી ન મળાય તો, તમારા સદેશથી શું ?, હે પિયુ ! સ્વપ્નાંતરમાં પીધેલા પાણીથી પ્યાસ-તૃષ્ણા કંઈ છીજે-ભાંગે ? કેવલ સદેશથી શું સર્વ ?

(૧૫૬) એતહે તેતહે વારિ ધરિ, લવ્ઝિલિ વિસંદુલ ધાઈ,

પિઅ-પખ્ખઈવ ગોરડી, નિઅલ કહિં વિ ન કાઈ.

—અત્ર તત્ર-અહીં તહીં દારે (કે) ઘેર પ્રિયપ્રભુષ્ટ ગોરી પેઠે લક્ષ્મી વિસંદુલ ધાય છે (દોડ્યાં કરે છે). નિઅલ કહિં પણ સ્થિત થતી નથી-ટકતી નથી. લક્ષ્મીની ચંચલતાની વિયોગિનીની સંચલતા સાથે ઉપમા. જેવી લક્ષ્મી તેવી પ્રિયબ્રજા ગૌરી. વારિ ધરિ-ધર દાર, ધર બાર, પખ્ખઈ-સં. પ્રબ્ર-ભટકી-ચૂકી-બ્રજ થયેલી.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૭૭

(૧૫૭) એક ગૃહેષ્ઠિપણુ ધ્રું મઈ, જમ પ્રિઉ ઉવારિજ્જમ,
મહુ કરિ એવ્વઉ કિપિ જુવિ, મરિએવ્વઉ પર દેજ્જમ.

—આ ગ્રહણ કરીને તે પિયુને મારાથી ઉગારી લેવાય તો માઈ કર્તવ્ય—કર્તવ્ય કંઈ પણ નથી (બાકી રહેતું) મરવું પણ દેવાય—જો આ લાઇને મારા પિયુનો ઉદ્ધાર થઈ જાય તો માઈ કર્તવ્ય કંઈ બાકી રહેતું નથી. હું ચારે માઈ મરણ દહ દઉં (મરણ પણ સહી લઉં). દોહક વૃત્તિ અનુસાર “કોઈ સિદ્ધ પુરુષને વિદ્યા સિદ્ધિ માટે ધન આદિ આપી નામિકા પાસે બદલામાં પતિ માંગ્યો તો તેણી કહે છે કે જા આ લાઇને પતિ ઉત્તર્ય તેલજ્યતે—બદલામાં આપવામાં આવે તો માઈ કર્તવ્ય કંઈ કેવલ મરણ આપી શકું છું.” (ચાહે મારો પ્રાણ લઇલે, પતિને આપીશ નહિ). ગૃહેષ્ઠિપણુ—ભૂત કૃદંત ધ્ર—ગુઓ ઉપર નં. ૪૧, ઉવારિજ્જમ—(૧) ઉગાર્યો જાય. (૨) વહેંચાયો જાય ? ગુઓ ઉપર ટીકા કરિએવ્વઉ, મરિએવ્વઉ—કરવું, મરવું. રાજ્યસ્થાનીમાં કરમો, મરમો, સંસ્કૃતમાં કર્તવ્ય, મર્ત્ય.

(૧૫૮) દેસુઆડણુ સિહિકડણુ, દણિકુદણુ જં લોઇ,
મંજિદુ એ અમરતિએ, સવ્વ સહેવ્વઉ હોઇ.

—દેશનું ઉચ્ચાટન—પરિત્યાગ—દેશનિકાળ થવું, શિષિ એટલે આગ પર કંવાય—કાઠો થવું—કંઠાવું, ધણું કુટાવું જે લોકમાં (છે) તે અતિરક્ત મંજીથી સર્વ સહેવું થએલ છે. મંજી દેશબહાર ગયો, આગપર કંઠાયો, ધણો કુટાયો—એ બધું સહન કર્યું તે ‘રક્ત’ હોવાનું ફળ છે, તેમ કોઈમાં રક્ત—આસક્ત થવું તો બધાં ફળ ભોગવવાં પડે. સહેવ્વઉ—સહેવું—ખમવું.

(૧૫૯) સોએવા પર વારિઆ, પુફ્ફવધહિં સમાણુ,
જગેવા પુણુ કો ધરમ, જમ સો વેઉ પમાણુ.

—પુષ્પવતિની સાથે સૂવું વિશેષ વાર્યુ—નિષિદ્ધ કર્યું છે (એવું) જો વેદ પ્રમાણ હોય તો, વળી જાગવું કોણ ધરે—અટકાવે છે ? જે વેદમાં

‘સાથે સુવા’ની મનાઇ છે તે જો પ્રમાણ હોય તો ‘સાથે જગવા’માં કોણ રોકે છે. સોએવા, જગેવા-સુવું, જગવું-જગવાની સોએ, જગએ, વારિઆ-વારિત દોષકૃતિ પરવારિઆ-પરિવારિત સાથે લે છે એટલે નિષિદ્ધ. પુષ્પવદ-પુષ્પવતી, રજસ્વલા. આમાંના ‘પુષ્પ’નો ઉપચાર હિંદીમાં હજુ સુધી રહ્યો છે, કારણકે પ્રથમ રજોદર્શનને ‘પુલેરા’ કહે છે. આ દોહા સાથે સરખાવો નીચેની સરસ્વતી કંઠામરણ ૩-૨૯ ની ગાથા:—

લોએ જૂરધ જૂરધ વચ્ચિળું હોઇ હોઇ હોઉ સન્નામ
એઇ છિમળુંસુ પાસે પુષ્પધ છુ એઇ મે ચિદ્ધા.

(લોકો ખીજે, ખીજે, વચનીય (નિંદા) સન્નામની થાય તો થવા ઘો; આવ, પુષ્પવતી ! પાસે સુધ જા, મને નિદ્રા આવતી નથી.)

(૧૬૦) હિચડા જઇ વેરિઅ ધણા, તો કિં અખિઅ ચડાહું,
અમહાહિં એ હત્યડા, જઇ પુણુ મારિ મરાહું.

—હે હૈડા ! જો વૈરી ધણા (છે) તો શું અબ્ર-આકાશમાં ચડી જાઉં ? જો અમેને (પણ) એ હાથ છે, તો પુનઃ મારી મરું. શત્રુઓનાં વચનોને માટે ધરતી છોડી આકાશમાં શું ચાલ્યો જાઉં ? એ હાથ તો છે તો પછી મારીને મરશું,

(૧૬૧) રખમ્મ સા વિસ-હારિણી, એ કર ચુખિવિ જીવ,
પડીખિખિઅ-મુંજલુ જલુ, જેહિં અડાહિઉ પીઉ.

—જેમાં મુંજલનું (મુંજનું) પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી જે હાથે પીધું તેનું ચુંબન લઇને તે પાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ રાખે-ટકાવે છે. કોઈ તળાવના કાંઠે મિલન થયું હતું. કિનારાપર મૂંજ હળી હતી, તેનો પડછાયો પાણીમાં પડ્યો હતો. પિયુએ તેના હાથેથી જલ પીધું હતું, પછી મળવું નહિ થયું. નાયિકા તે હાથોને ચુંબતી ચુંબતી જીવતી રહી છે. વિસ-જલ સંસ્કૃતમાં પણ અપ્રયુક્ત છે; જે બિસ (કમલની નાલ) લાવનારી એવો અર્થ કરીએ તો ઠીક, કારણકે કમલનાલનું મૂલ ત્યાં રહે છે કે જ્યાં જલનાં મુંજનું પ્રતિબિંબ પડ્યું

શ્રી હેમચંદ્રે અંબતરેણ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૧૭૯

હતું—આ માટે કમલનાથ તોડતી વખતે બધું સ્મરણ આવતું જાય છે. એ-દોષકવૃત્તિ કદાચિત્ત 'જેહિ'ના નિત્ય સંબંધથી તેને વર્તમાન હિંદીના 'વે' એટલે તે એમ માનતી જણાય છે. મુંજલુ-‘આલા’ પ્રત્યય ‘વાળા’ના અર્થમાં. અરોહિઉ-‘પીધું’ પીવડાવવું. જુઓ આ નિયમનું પાનું ૩૦.

(૧૬૨) બાહુ વિદ્યોડવિ જાહિ તુહું, હઉં તેવંધ કો દોસુ,
હિઅય-ફુંક જઈ નીસરહિ, જાણુઈં મુંજ સ રોસુ.

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હું પણ જાઉં છું.
(તેમાં) કોનો દોષ? પણ હૃદયમાંથી તું જો નીસરી જશે, તો પછી મુંજનો મારા પર રોષ છે એમ હું જાણીશ. (જુઓ આ નિયમ પૃ. ૨૯ અને હવે પછી પ્રયોજ્યતામણિનાં ઉદાહરણ પૈકી નં. ૧૦) દોષકવૃત્તિ ‘મુંજે ભૂપતિ: સરોષ:’ બતાવી એમ અર્થ કરે છે કે નાયિકા નાયક મુંજને કહી રહી છે. કોઈ મુંજસુ રોસુ એમ બતાવે છે. મુંજસુ એટલે મુંજ સાથે.

(૧૬૩) જેપિ અસેસુ કમાય-બસુ, દેપિણુ અમઉ જયરસુ,
લેવિ મહવ્વય સિવુ લહહિં, ઝાએવિણુ તત્તરસુ.

—અરોષ-સંપૂર્ણ કપાયબલ જીતીને, જગતને અભય આપીને—
અભયદાન આપીને, મહાવન લઇને, તત્ત્વનું ધ્યાન કરીને શિવ મોક્ષપદ લહે છે—પામે છે. કપાય-જૈનોમાં તે શબ્દના અર્થમાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારનો સમાવેશ થાય છે તે તે જૈનનોજ પારિભાષિક શબ્દ છે. જેપિ, દેપિણુ, લેવિ, ઝાએવિણુ—ભૂતકૃદંત છે.

(૧૬૪) દેવં દુઝર નિઅય-ધણુ, કરણુ ન તઉ પડિહાઈ,
એમ્વઈં સુહુ ભુંજણુહં મણુ, પર ભુંજણુહિં ન જાઈ.

—નિજ ધન દેવું દુઝર છે, તપ કરવું (પ્રતિ) ભાવતું નથી, એવી રીતે સુખ ભોગવવાનું મન (છે) પરંતુ ભોગવવાનું જતું-બનતું નથી. દેવ-પાકાંતર દેવે, દેવું; ભુંજણુ-ભોજન. ભુંજણુહિં ન જાઈ—ભોગવ્યું જતું નથી.

(૧૬૫) જેપિ ચએપિણુ સયલ ધર, લેવિણુ તવુ પાલેવિ,
વિણુ સન્તેં તિથેસરેણુ. કો સક્કઠ ભુવણેવિ.

—શાંતિ(નાથ) તીર્થકર વિના સકલ ધરાને જીતવા, તજવા, અને
નપ લઇને પાળવા ભુવનમાં પણ કોણુ સમર્થ છે ? જેપિ, ચએપિણુ,
લેવિણુ, પાલેવિ-માં ક્રિયાર્થા ક્રિયા-સં.૦ તુમ્ છે. આ ૩૫ પૂર્વકાલિક
ક્રિયાનાં રૂપો સાથે મળતાં આવે છે.

(૧૬૬) ગંપિણુ વાણુરસિહિં નર, અહ ઉજ્જેણિહિં ગંપિ,
મુઆ પરાવહિં પરમ-પઉ, દિવન્તરઈ મ જંપિ.

—જે નર વાણુરસીમાં જન્મને અથ(વા) ઉજ્જયિનીમાં જન્મને
મરેલા, તે પરમ પદ પ્રાપ્ત કરે છે-ખીજા સ્વર્ગોની (વાત) મ કર;
અથવા ખીજા તીર્થોની (દો. વ.) વાત ન કર. ગંપિણુ, ગંપિ-પૂર્વ-
કાલિક. વાણુરસી યા વારાણસી-વરન્અનસ્-સારા રથેવાળી એ અર્થ
થાય છે પરંતુ તેનો વરણાન્અસી એ બે નદિઓની વચ્ચે હોવાથી એ
નામ બન્યાની કલ્પના કરી લીધી છે. હેમચંદ્રે વ્યાકરણમાં વારાણસી,
વાણુરસીમાં કેવળ વ્યત્યય માનેલ છે (૮-૨-૧૧૬ થી ૧૧૮). આવો
વ્યત્યય બોલવામાં થઇ જાય છે. જંપિ-સં. જલ્પ-તેમાં ' ઇ ' કેવલ
છંદને માટે મૂક્યો છે.

(૧૬૭) ગંગ ગમેપિણુ જે મુઅઈ, જે સિવ-તિથ ગમેપિ,
કીલાદિ તિદસાવાસ ગઉ, સો જમ-લોઉ જિણેપિ.

—જે ગંગા જન્મ મર્યો, જે શિવતીર્થ (કાશી) જઈ કીડા કરે છે
તે ત્રિદશ એટલે દેવના આવાસ-દેવલોકે યમલોક જીતીને ગયો. ગમ્મે-
પિણુ, ગમેપિ, જિણેપિ-જન્મને, જીતીને. કીલાદિ (સં. કીડતિ).

(૧૬૮) રવિ-અત્યમણિ સમાઉલેણુ, કંઠિ વિઠણિણુ ન છિણુ,
ચક્કે ખંડુ મુણાલિઅહે, નઉ જવગ્ગલુ દિણુ.

—રવિ આથમ્યો ત્યાં સમાકુલ ચક્રવાકે મુણાલિકા-કમલિનીનો
ખંડ કહે સ્થાપિત (કર્યો), છિન ન (કર્યો) જાણે જવને આગળીઓ

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરણે અપભ્રંશ ઉદાહરણા. ૧૮૧

દીધો. ચક્રવાકે મૃણાલનો કટકો મોંમાં લીધો કે સૂર્યાસ્ત થઇ ગયો. વિયોગનો સમય આવ્યો. ખીચારે એક કટકો ખણુ ન કાપ્યો, મોંમાં નાંખ્યો. જાણે કે વિયોગમાં જીવ ન નીકળી જાય તે માટે આગળીઓ દઇ દીધો. અત્યમણિ-જીઓ પ્રબંધ ચિં. ઉદાહરણ નં. ૩૦ હવે પછી. વિધણુ-સં. વિતીણું. ચક્રકે-કર્મવાચ્યનો કર્તા. જેમકે મેં, તેં. નઉ-ઉપમાવાચક જીઓ ઉપર નં. ૫. જીવગ્ગલુ-જીવ+અર્ગલા. સંસ્કૃતના નીચેના શ્લોકનો ભાવ છે:—

મિત્રે ક્વાપિ ગતે સરોરુહ વને વદ્ધાનને તામ્યતિ
ક્રન્દત્સુ ભ્રમરેષુ જાતકિરદ્વાશંકાં ત્રિલોક્ય પ્રિયામ્ ।
ચક્રાદ્દેવેન વિયોગિના વિલસના નાસ્વાદિતા નોઽજ્ઞતા
કંઠે કેવલમર્ગલેવ નિહિતા જીવસ્ય નિર્ગચ્છતઃ ॥

—સુભાષિતાવલિ સં. ૩૪૮૩ પીટર્સન.

(૧૬૯) વલયાવલિ-નિવડણુ-મએણુ, ધણુ ઉદ્દખુઅ જાઈ,
વલ્લહ-વિરહ-મહાદ્દહો, થાહ ગવેસઇ નાઇ.

—વલયાવલિના નિપતનના મયથી :નામિકા ઉર્ધ્વલુજ જાય છે—
ચાલે છે, જાણે કે વલ્લભના વિરહરૂપી મહાદ્દહ-હૃદનો તાગ ગવેષતી-
શોધતી (હોય નહિ). વિયોગમાં દુખળી થઇ ગઈ છે. ચૂડીઓ પડી
ન જાય તેથી હાથ ઉંચા કરીને જાય છે. ચાલે છે. જાણે કે પ્રિયના
વિરહના મહા-પાણીના ધરાનો તાગ લેવા-પામવા-શોધવા લાગી છે,
પણ પામતી નથી. જે ઉંડા પાણીનો તાગ લેવા માગે છે તે માથાપર
હાથ ઉંચા કરી લે છે, એ જોવા કે માથાપર પાણી કેટલું ઉંચું છે. દ્દહ-
હૃદનો વ્યતય. ગવેસઇ-સં. ગવેષયતિ. ધણુ, નાઇ માટે જીઓ ઉપર
નં. ૧ તથા ૫.

(૧૭૦) પેકખેવિણુ મુહુ જિથુવર હો, દીહર-નયણુ સલોણુ,
નાવઇ ગુર-મચ્છર-ભરિઉ, જલણિ પવીસઈ લોણુ.

—જિનવરનું સલોણું દીર્ઘનયન પેખીને-જોઇને જાણે ગુર-ભારે

મત્સરથી ભરેલું લોણુ-લાવણુ (લાવણ્ય બીજો અર્થ) જવલન એટલે આગમાં પ્રવેશે છે. એટલું સુંદર મુખ છે કે લાવણ્ય મત્સરથી પૂર્ણ બની આગમાં કુદી પડે છે. સુંદરતાપર નજર ન લાગી જાય એ માટે 'રાઈ મીઠું' આગમાં નાંખે છે. લોણુ, નાવધ-જુઓ નં. ૧૧૫ અને ૫.

(૧૭૧) ચમ્પય-કુસુમહો મજ્જિ સહિ ભસલુ પદદૃઢ,

સોહર્ષ ઇન્દ્રનીલુ જણિ કલ્પધ બદદૃઢ.

—ચંપકકુસુમે મુજ સખિ ભમરો પેઠો,

સોહૈ ઇન્દ્રનીલ જાણે કનકે ખેઠો.

(૧૭૨) અખ્ખા લગ્ગા ડુંગરિહિં, પરિહ રડન્તહિ જામ,

જો એહા ગિરિ-ગિલાણુ-મણુ, સો કિં ધણુહૈ ધણ્યામ.

—ડુંગરપર અખ-મેધ, લાગેલા (છે), પચિક રડતો-રડતો જાય છે કે જો (મેધ) આવો ગિરિને ગાળવાના મનવાળો છે તે શું નાચિકાનું ધણીપણું કરશે ?-બચાવશે ?-પહાડોપર મેધ જોઈ વિયોગી વિચારે છે કે તે મેધ પહાડોને ગાળે છે તેથી પોકારી ઉઠે છે કે જોનો આવો સ્વભાવ છે તે બીચારી વિયોગિનીને કંઈ છોડશે ?

અખ્ખા-અખ; રડન્તહ-રડન્તો; પંજખી રડયાના=પુકારવું. ધણુ-જુઓ ઉપર નં. ૧. ધણ્યામ-દોષકર્ત્તિ 'ધનાનિ ઇન્ધિતિ' એટલે ધન ચાહે છે ! એવો અર્થ કરે છે એ ઠીક નથી. ધણી એટલે ધની-સ્વામી, તે પરથી નામધાતુ ધણ્યામ-ધણી થવું, ધણીપણું કરવું (આચારે ક્રિપ્) અર્થાત્ સ્વામિત્વ દેખાણવું, રક્ષા કરવી, બચાવવું. રાજસ્થાની ધણિયાપ એટલે ધણીપણું, સ્વામિત્વ. મૂળરાત્રીમાં ધણી એટલે માલિક, તેપરથી ધણિયાણી-સ્વામિની, પરિણિત જૈરી; વળી ધણિયાતું-સ્વામિત્વ વાળું વિશેષણ છે. સરખાવો ધણીજોગ હુંડી, ધણીધોરી, ધણીરણી.

(૧૭૩) પાધ વિલગ્ગી અંત્રડી, સિર લ્હસિહિં ખંધસ્સુ,

તોવિ કટારમ હત્યહિ, બલિ કિન્નહિં કન્તસ્સુ.

—પગમાં અંત્ર-આંતરકું લાગ્યું-ચોંટી ગયું, શિર ખંધ-ખજાસાથે

શ્રી હૃમચંદ્રે અવતરણ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૧૮૩

લહસી પડ્યું, તો પણ હાથમાં કઠારી. (આવા) કંચને બલિહારી ભઈ-
વારી ભઈ. વીરતાની પરાકાષ્ઠ. લહસિઉ-લહસિયો (સં. હસિતં).
ખન્ધસ્તુ-ખાંધનું-ખાંધપર, ખભાપર.

(૧૭૪) સિરિ ચડિઆ ખન્તિ પ્ફલઈ, પુણુ ડાલઈ મોડન્તિ,
તો વિ મહદ્દુમ સઉણાહં, અવરાહિઉ ન કરન્તિ.

—શિરપર ચડ્યા ચડ્યા ફલો થાય છે, વળી ડાળોને મોડે-તોડે
છે, તો પણ મહાદુમ-મહાવૃક્ષ શકુનો (પક્ષિઓ)ને અપરાધી કરતા
નથી-દોષ દેતા નથી. મહાપુરોની ક્ષમા. મોડન્તિ-સં. મોટયન્તિ,
તોડવું ફોડવું. ' શકુનિયોને અપરાધ કરતા નથી ' એવો અર્થ દોષક-
વૃત્તિ કરે છે.

(૧૭૫) સીસિં સેહર ખણુ વિણિમ્ભવિદુ, ખણુ કંઠિ પાલંબુ કિદુ,
રદિએ વિહુદુ ખણુ મુંડમાલિએ જં પણુએણુ તં નમહુ,
કુસુમ-દામ-કોદંડુ કામહો.

—(આ ગદ્ય એના ઉદાહરણ માટે આપ્યું છે કે અપભ્રંશમાં
પ્રાયઃ શૈરસેનીની પેઠે કાર્ય થાય છે. અને કંઈ ખંડ અથવા એક ગાથા
એટલા માટે આપી છે કે અપભ્રંશમાં વ્યત્ય અને કોષ પ્રયોગ સંસ્કૃત
જેવા થાય છે. આ અવતરણોને અહીં આપવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી.)

આ ગદ્યનો અર્થ એ છે કે-કામના કુસુમદામકોદંડ-પુલરૂપી ધનુ-
બ્યને નમન કરો. કેવું પુલ-ધનુષ્ય ? તો કહે છે કે જેને રતિએ (પોતાના)
શીર્ષપર ક્ષણુ માટે શેખરરૂપ વિનિર્મિત કરેલ છે, ક્ષણુભર કંઠમાં પ્રાલબ્ધ
(લાંબી માળા) કરી, ક્ષણુભર મુંડમાલિકામાં પ્રયણુથી વિહિત કર્યું તેવા.
કામનું પુલ-ધનુષ્ય કોષ વખત રતિ પોતાનું સીસપુલ બનાવે છે, કોષ
વખત ગળે લટકાવે છે, કોષ વખત મુંડ-માથાપર મલાની પેઠે પહેરે
છે તેને પ્રણામ કરો. સેહર-સં. શેખર. વિણિમ્ભવિદુ-સં. વિનિર્માપિત.
પણુએણુ-પ્રણયથી આને દોષકવૃત્તિ ' નમહુ ' નું વિશેષણ માને છે.

(૧૭૬) હેફું-ફિય-સર-નિવારણાય છત્તં અહો ઇવ વહન્તી,

જયધ સસેસા વરાહ-સાસ-દ્વરકપુષા પુહવી.

—હેકળ સ્થિત એટલે રહેલા સૂર્ય એટલે સૂર્યના આતપના નિવારણ માટે શેષસહિત વરાહના શ્વાસથી દ્વરોત્પાતા પૃથ્વી કે જે અધઃ એટલે નીચે છત્ર પેડે વહન કરનારી છે તેનો જય થાઓ.

શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણના આ વિભાગમાં જે શબ્દ ઉદાહરણુવત્ આપેલા છે તેનો ઉલ્લેખ અત્ર નિષ્પ્રયોજન છે.

આ રીતે પોતાના સમયથી પૂર્વની કૃતિઓમાંથી ઉદાહરણો અવતરેલાં તે અત્ર પૂર્ણ થાય છે. આ પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશ શ્રી હેમચંદ્રના સમય પહેલાં સાહિત્યભાષા-શિષ્ટભાષા બની ગઈ હતી.

ઉપર અપાપેલાં ઉદાહરણોમાંના શબ્દોનો કોષ આપવામાં આવે તો વિશેષ યોગ્ય થાત, પણ અવકાશના અભાવે તેમ થઈ શક્યું નથી.

પ્રકરણ ૯ મું.

વાગ્મદ્વંતું ભાષા સંબંધે વક્તવ્ય.

શ્રી હેમચંદ્રના સમયમાં વાગ્મદ્વંતું થયેલ છે કે જેણે વાગ્મદ્વાલંકાર નામનો અલંકાર પર અંથ રચેલ છે તેમાં ભાષાઓ સંબંધે ખીજ પરિચ્છેદમાં જે જણાવેલું છે તે અત્ર આપવું યોગ્ય છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશો ભૂતભાષિતં ।

इति भाषा अतस्त्रोऽपि याग्नित काव्यस्य कायताम् ॥૧॥

—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, તેની અપભ્રંશ, અને ભૂતભાષા (પૈશાચી) એ ચારે ભાષા કાવ્યનું શરીર પ્રાપ્ત કરે રે. (એ ચારે ભાષા કાવ્યના શરીર પ્રાપ્ત છે.)

હવે તે ચાર ભાષાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે;—

સંસ્કૃતં સ્વર્ગિણાં ભાષા શબ્દશાસ્ત્રેષુ નિમ્નિતા ।

પ્રાકૃતં તદ્વજતસુલ્લયદેશ્યાદિકમનેકથા ॥૨॥

—દેવોની ભાષા સંસ્કૃત છે (અને તે) શબ્દશાસ્ત્ર-વ્યાકરણમાં નિશ્ચિત થયેલી છે (સારી રીતે વ્યુત્પત્તિથી નિર્ણયિત છે); પ્રાકૃત તદ્ભવ, તત્તુલ્ય-તત્સમ અને દેશ્ય આદિ અનેક પ્રકારની છે. (ટીકાકાર સિંહ-દેવગણિ આ ત્રણુ-તદ્ભવ, તત્સમ અને દેશ્યનાં ઉદાહરણો આપે છે:—

તદ્ભવ-તે એટલે સંસ્કૃતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ તે; જેમકે:—

સિરિ સિદ્ધરાત્ર્ય સમ્યં, સાહસરસિક તિ કિતણું તુજ્ઞ,

કહમણ્ણહા મણું મહ, પડન્તમઅણુત્થમક્કમસિ.

આમાંના દરેક શબ્દ સંસ્કૃતમાંથી આવેલા છે ને નીચે પ્રમાણે મૂકી શકાય.

શ્રી સિદ્ધરાજ ! સત્યં સાહસરસિક ઇતિ કીર્તનં તવ,

કથમન્યથા મનો મમ પતન્મદનાસ્ત્રમાકામસિ.

—હે શ્રી સિદ્ધરાજ (જયસિંહદેવ), તારું સાહસરસિક એવું કીર્તન (પ્રસિદ્ધપણું) સત્ય છે; (કારણકે) નહિતો (અન્યથા) શામાટે મારું મન કે જ્યાં મદનનાં બાણો પડે છે તે આક્રમણ કરે ?

તત્સમ-તે એટલે સંસ્કૃતની તુલ્ય-સમાન. સમસંસ્કૃત. તેનું ઉદાહરણ

‘ સંસારદાવાનલદાહનીરં ’ ઇત્યાદિ સ્તુતિઓ છે. આમાં પ્રાકૃતમાં

પણ સંસ્કૃત શબ્દો હોય છે, તે બીજી રીતે-બીજા રૂપમાં થતા નથી.

દેશ્ય—દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ તે, દેશી. જેમકે:—

‘ સત્તાવીસઝ્ઞેઅણુ કરપસરો જવ અજ્ઞવિ ન હોધ,

પડિહત્થબિમ્બગહવધ્ધવઅણુ તા વજ્જ ઉજ્જણાં. ’

—આમાં ‘ સત્તાવીસઝ્ઞેઅણુ ’ એ શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં દેશી છે, તેના કરપસર એટલે કિરણનો પ્રસાર જ્યાંલગી અઘાપિ ન જાય ત્યાં સુધી હે ‘ પડિહત્થ ’ (દેશી શબ્દ સંપૂર્ણ એ અર્થમાં)—પૂરેપૂરા બિંબ-મંડલવાળા ‘ ગહવધ્ધ ’ (દેશી શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં)—ચંદ્ર જોવા વદનવાળી ! ઉદ્યાનમાં જ.

‘આદિ’ આ શબ્દ ઉપરના બીજા સ્તોત્રમાં મૂકેલ છે તેમાં શૌર-
સેની અને માગધીમાં પ્રાકૃતથી થોડોજ ભેદ છે. શૌરસેનીમાં એમ થાય
છે કે ‘મદાની’ (હમણાં) એ શબ્દમાં ધનો લોપ થાય છે-‘જ’ દાણી
દુવલો અહયમ’ (જેમ હમણાં હું દુર્બલ છું); ‘તદ્’ એ શબ્દનો
‘તા’ થાય છે-‘તા પહિ’ ‘નનુ’ શબ્દનો ‘ણમ્’ થાય છે-‘ણ
ભણ્ણમિ તુમ’; ‘અમ્મહે’ શબ્દ હર્ષમાં વપરાય છે-‘અમ્મહે, એસો
વલ્લહો જણો’; અને વિદ્વષકોમાટે હર્ષમાં ‘હી હી ભો,’ એ શબ્દો
વપરાય છે-‘હી હી ભો, એસ નર જમ્પઈ’-મત્યાદિ. માગધી ભાષામાં
અકારાન્તના સૌનો એ: થાય છે-‘એસ વલ્લહે’; ‘તથા અહં’ એ
શબ્દનો ‘હગે’ થાય છે-‘હગે અગદ્ધ’. તિષ્ઠતિમાં તકારનો અકાર થાય
છે-‘ચિદ્ તુમ’ તથા રેફનો લ થાય છે અને જુકારનો ન થાય છે-
જેમકે તરણને બદલે ‘તલુન’, રક્ષને બદલે ‘લુકખં’ મત્યાદિ. આવી
રીતે અનેક પ્રકારે પ્રાકૃત જાણવું.

હવે વાગ્મદ્ અપભ્રંશ ભાષા અને પૈશાચી ભાષા માટે કહે છે કે:-

અપભ્રંશસ્તુ ચક્ષુર્લક્ષ્ણં તત્સદેયેષુ ભાષિતં ।

ચદ્ભૂતૈરુચ્યતે કિંચિત્તદ્ ભૌતિકમિતિ સ્મૃતં ॥૩॥

—અપભ્રંશ કે જે તે તે દેશમાં (કર્ણાટપંચાલાદિમાં) શુદ્ધ
(બીજી ભાષાથી અભિવિત) બોલાય છે તે. (ટીકાકાર-આમાં ક્વચિત્
૨ ન હોય તો પણુ ૨ આવે છે જેમકે

‘ચારદ તુહુ અધમાં ડિ અહીસહ સબ્બ પદનુ

કહિમા કઈઅહં આવિસઈ અહં કે રનુ કનુ’

(પૈશાચી)-જે ભૂતો-પિશાચોથી બોલાય છે તે ભૌતિક-પૈશા-
ચિક કહેવાય છે. (ટીકા-આમાં દકારનો ત થાય છે, જેમકે-‘મ્મલુતેવ’
તવં નમહ’-મારદેવ (દેવને) તું નમ; હૃદયના યકાર નો પકાર થાય
છે, જેમકે-‘હિતપં પકેઈ’; ૨ નો લ થાય છે જેમકે શૈદ્રનો ‘લુદો’
થાય છે મત્યાદિ.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧. ૧૮૭

વિભાગ ચોથો.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧.

પ્રકરણ ૧ બું.

સોમપ્રભસૂરિ.

મેરુતંગાચાર્યે પ્રબધચિંતામણિ અંથ સ. ૧૩૬૧ માં બનાવ્યો, તેમાં કોઈ કવિતા તેની પોતાની નથી. જૂની કવિતા કે જે તેણે ઉદ્કૃત કરી છે તેનો નીચામાં નીચો (નિમ્નતમ) સમય તો તેનો સમય છે તે છે, ને ઉંચામાં ઉંચો (ઊર્ધ્વતમ) સમયનો નિર્ણય થતો નથી. તે કવિતા ઉદ્કૃત અને વ્યાખ્યાન કરવામાં (વ્યાગળ) કરવામાં આવી છે. સં. ૧૨૪૧ ના આપાઠ શુદ્ધ અષ્ટમી રવિવારે અણહિલપટ્ટનમાં સોમપ્રભસૂરિએ જિનધર્મપ્રતિબોધ અર્થાત્ કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના કરીશો તેમાં જે પુરાણી ગૂજરાતી-હિન્દી-કવિતા છે તે અત્ર ચર્ચાશું.

સોમપ્રભસૂરિનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ ગાયકવાડ ઓરિયેટેલ લિરી-ઝના ૧૪ મા નંબરમાં છપાયેલ છે. તેનું સંશોધન પુરાતત્ત્વ મંદિરના આચાર્યશ્રી જિનવિજયજીએ કર્યું છે. તેના પાંચ પ્રસ્તાવ છે અને તેમાં સર્વ મળી લગભગ આઠહજાર આઠસો શ્લોક છે.^{૨૧} અંથ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત

૨૦. શશિ જલધિસૂર્ય વર્ષે શુચિમાસે રવિદિને

લિતાદમ્યામ્ ।

જિનધર્મ પ્રતિબોધઃ ક્લુપ્તોડયં મૂર્જરેન્દ્રપુરે ॥ પૃ. ૪૭૮.

૨૧. પ્રસ્તાવપંચકેડ્યત્રાષ્ટૌ સદસ્ત્રાણ્યનુદ્દમામ્

પદ્મકાક્ષરસંસ્ક્રાતા સ્થબિહ્ન્યદમિઃ શતૈઃ ॥ પૃ. ૪૭૮.

ને અપભ્રંશ ગદ્યપદ્યમય છે, કિંતુ ૩૨ અક્ષરનો એક અનુષ્ટુપ શ્લોક માની શ્લોકોમાં ગણના કરવાની જૂની પ્રથા છે. તેની એક પ્રતિ સં. ૧૪૫૮ ની તાડપત્ર પર લખેલી સંપૂર્ણ તથા એક તેનાથી જૂની વિના મિતિની ખંડિત મળી હતી ને તેના પરથી મુનિ જિનવિજયજીએ આ મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથનું સંપાદન કર્યું છે અને ભૂમિકામાં પણ કેટલીક બહુ ઉપયોગી વાતો બતાવી છે કે જેમાંથી આધાર લઈ કેટલુંક અત્ર જણાવવામાં આવે છે.

સોતપ્રભ આચાર્ય વૃદ્ધગચ્છની પટ્ટાવલિમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ૪૩ મા ગણવામાં આવે છે. તેમના શિષ્ય જગન્ન્યાસ્રિએ તપાગચ્છની સ્થાપના કરી.^{૨૨} સોમપ્રભાચાર્યના બનાવેલું સુમતિનાથ ચરિત્ર પ્રાકૃતમાં છે તેમાં પાંચમા જૈનતીર્થંકરની કથા અને પ્રસંગપર જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. તેની સખ્યા સાડાનવહજાર ગ્રંથ (શ્લોક) છે. બીજો ગ્રંથ સૂક્ત મુક્તાવલી છે કે જે પ્રથમ શ્લોકના આરંભ શબ્દોથી ‘સિંદુરપ્રકર’ અથવા કવિના નામથી ‘સોમશતક’ પણ કહેવાય છે. તેમાં પણ સદાચાર અને જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. જે ગ્રંથ અતિ અદ્ભુત છે તે માત્ર એક શ્લોકનો છે; પરંતુ કવિએ આ એક શ્લોકના સો અર્થ કર્યા છે કે જે પરથી કવિનું નામ પણ ‘શતાર્થી’ પડ્યું છે. આ એકજ શ્લોકની વ્યાખ્યાના પ્રભાવથી ચોવીસે તીર્થંકર, કેટલાક જૈન આચાર્ય, શિવ-વિષ્ણુ આદિ અજૈન દેવોથી લઈને સ્વર્ણ, સમુદ્ર, સિંહ, હાથી, ઘોડા આદિનું વર્ણન કરે છે અને જૈનાચાર્યો નામે વાહિદેવસ્રિ, પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણ હેમચંદ્ર, ગૂજરાતના ચાર ક્રમામત સોલંકીરાજ—જયસિંહ (સિદ્ધરાજ), કુમારપાલ, અજયદેવ, ચૂલરાજ,—કવિ સિદ્ધપાલ, સોમ-પ્રભના ગુરુ અજિતદેવ અને વિજયસિંહ તથા સ્વયં કવિ સોમપ્રભનું વર્ણન કરીને પોતાના ૧૦૦ અર્થ પૂરા કરે છે. પદ્યછંદોથી સમાસોથી અને કાર્યોથી આ એક શ્લોકના ભાગવતના પહેલા શ્લોક ‘જન્માદ્યસ્ત

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧. ૧૮૯

અતઃ 'ત્રી પેઠે સો અર્થ' કરવા તે પાંડિત્યની વાત છે. ૨૩ તેમનો ચોથો ગ્રંથ તે આ કુમારપાલપ્રતિબોધ છે. શતાર્થકાવ્યમાં કુમારપાલ સંબંધી વ્યાખ્યામાં બે શ્લોક 'યદ્વરેચ્ચામા' એટલે જેમ અમે (અન્યત્ર) કહ્યું છે એમ કહી જે લખ્યું છે તે તેના બીજા કાવ્યોમાં નથી, તેથી સંભવિત છે કે સોમપ્રભસૂરિએ બીજી પણ રચના કરી હોય. આ શતાર્થી કાવ્યની પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે સોમપ્રભ દીક્ષા લીધા પહેલાં પોરવાડ જાતિના વૈશ્ય હતા; પિતાનું નામ સર્વદેવ અને દાદાનું નામ જિનદેવ હતું, દાદા કોઈ રાજાના મંત્રી હતા.

સુમતિનાથચરિતની રચના કુમારપાલના રાજ્યકાલમાં થઈ. તે સમયે કવિ અણુહિલપાટણમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહના ધર્મ-ભાઈ પોરવાડ વૈશ્ય સુકવિ શ્રીપાલના પુત્ર, કુમારપાલના પ્રીતિપાત્ર, કવિ સિદ્ધપાલની પૌષ્પશાલામાં રહેતા હતા. શ્રીપાલનો ઉલ્લેખ પ્રયંધચિંતામણિમાં છે. આ શ્રીપાલ સોમપ્રભની આચાર્ય પરપરામાં થયેલા ગુરુ દેવસૂરિના શિષ્ય હતા અને સોમપ્રભના સતીર્થ હેમચંદ્ર (પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણી ભિન્ન) ના બનાવેલા 'નાભેયનેભિ'—દ્વિસંધાન કાવ્યને તેણે સંશોધિત કર્યું હતું. તે કાવ્યની પ્રશસ્તિમાં શ્રીપાલને 'એક દિનમાં મહાપ્રયંધ બનાવનારા' કહેલ છે. ૨૪ કુમારપાલનું મૃત્યુ સં. ૧૨૩૦ માં થયું—તેની પછી અજયદેવ રાજા થયો કે જેણે સં. ૧૨૩૪ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના

૨૩. આ શ્લોક તે એ છે કે—

કલ્યાણસારસવિતા નહરેક્ષમોહ

કાન્તારવારણસમાન જયાદેવ ।

ધર્મર્થિકામદ મહોદય ધીર વીર—

સોમપ્રભાવપરમાગમસિદ્ધસૂરે ॥

૨૪. સરખાવો વિ. સં. ૧૨૦૮ ની આનંદપુરની વપ્ર (વાવ)ની પ્રશસ્તિ (કાવ્યમાલા પ્રાચીન લેખમાલા નં. ૪૫) નો છેલ્લો શ્લોક:—

પ્રકાશ નિષ્પન્નમહાપ્રબંધઃ શ્રી સિદ્ધરાજ પ્રતિપન્નબંધુઃ ।

શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી પ્રશસ્તિમેતામકરોત્ પ્રશસ્તામ્ ॥

પછી મૂલરાજે બેઠ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. શતાર્થકાવ્યમાં ત્યાં સુધીનો ઉલ્લેખ છે. આ મારે તે શ્લોક અને તેની સો વ્યાખ્યાઓની રચના સં. ૧૨૩૬ સુધી થઈ. કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧ માં અર્થાત્ કુમારપાલના મરણ પછી અગ્યાર વર્ષ સંપૂર્ણ થયો. તે સમયે પણ કવિ ઉક્ત કવિ સિદ્ધપાલની વસતિમાં રહેતા હતા. ત્યાં રહી તે ગ્રંથ રચવાનું કારણ નેમિનાગના પુત્ર શ્રેષ્ઠિ અભયકુમારના પુત્ર હરિશ્વર આદિ અને કન્યા શ્રીદેવી આદિની પ્રીતિ અર્થે જણાવ્યું છે. સંભવતઃ હરિશ્વરે આ ગ્રંથની કેટલીક પ્રતિઓ લખાવી, કિંતુ પ્રશસ્તિનો તે શ્લોક કે જેના આધારથી આ કહેવાયું છે તે ત્રુટિત છે. શેઠ અભય-કુમાર કુમારપાલના રાજ્યમાં ધર્મસ્થાનોના સર્વેશ્વર અર્થાત્ અધિકારી હતા. કુમારપાલ પ્રતિબોધની પ્રશસ્તિમાં સોમપ્રભસૂરિએ પોતાને બૃહદ્-ગચ્છ (વૃહદ્ગચ્છ, બડગચ્છ)ના આચાર્યોના ઉલ્લેખ થયાક્રમ આ રીતે કરેલ છે કે:—મુનિચંદ્રસૂરિ અને માનદેવ (બંને સાથે), અજિતદેવ-સૂરિ (સાથેજ દેવસૂરિ આદિ), વિજયસિંહસૂરિ, પછી સ્વયં સોમપ્રભ. આ ગ્રંથ ગ્યાઘ ગયે હેમચંદ્રના શિષ્ય મહેન્દ્ર મુનિરાજે વર્ધમાનગણિચંપ અને ગુણચંદ્રસૂરિ (પ્રખંધશત કર્તા મહાકવિ રામચંદ્રને નાટ્યદર્પણ નામનો ગ્રંથ લખવામાં સહાય આપનાર) ની સાથે આ ગ્રંથ શ્રવણ કર્યો. આ સર્વ વાતો લખ્યા પછી એ કહેવાની જરૂર નથી કે સોમ-પ્રભસૂરિએ સિદ્ધરાજ જયસિંહનો, કુમારપાળનો અને હેમચંદ્રનો સમય જોયો હતો.

---

૨૫. આ વર્ધમાન તે ગણુરત્ન મહોદધિના સં. ૧૧૯૭ માં કર્તા વર્ધમાનથી જિન્ન છે. તે ગણુરત્ન મહોદધિના કર્તા વર્ધમાન સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં, સંભવતઃ હેમચંદ્ર પહેલા, હતા અને તેમણે સિદ્ધરાજ વર્ણન નામનું કાવ્ય પણ બનાવ્યું હતું. ૪૦ વર્ષથી ઓછી અવસ્થામાં ગણુરત્નમહોદધિ જેવો ગ્રંથ કોઈપણ રચી શકે નહિ અને સં. ૧૨૪૧ માં તે ૮૪ વર્ષનો હોવો ઘટે. આ વર્ધમાન ગણુએ કુમારવિહાર પ્રશસ્તિ બનાવી છે.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ. ૧૬૧

પ્રકરણ ૨ જી.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં ઐતિહાસિક વિષય એટલો છે કે અણ્-હિલપુરમાં સોલંકીરાજ મૂલરાજની પછી ક્રમે ચામુંડરાજ, વલ્લભરાજ (જગદંપણ), દુર્લભરાજ, ભીમરાજ, કણ્ઠદેવ અને (સિદ્ધરાજ) જયસિંહ થયા. છેલ્લાનું મરણ સંતાનરહિત થવાથી મંત્રીઓએ કુમાર-પાલ કે જે ભીમરાજના પુત્ર ક્ષેમરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદના પુત્ર ત્રિભુ-વનપાલનો પુત્ર અને તેથી જયસિંહનો ભત્રિજો હતો, તેને ગાદીપર બેસાડ્યો. તેને જે ધર્મજિજ્ઞાસા થઈ તે બ્રાહ્મણોના પશુવધમય યજ્ઞોના વર્ણનથી શાંત થઈ નહિ, ત્યારે બાહડ મંત્રીએ હેમચંદ્રનો પરિચય એ રીતે કરાવ્યો કે ગુરુ દત્તસૂરિ હતા તેમણે ‘ ડિંડવાણપુર ’ (વાગડ)ના રાજા યશોભદ્રને ઉપદેશ કર્યો, તેથી ત્યાં ‘ ચક્રવીસ જિણ્યાલય ’ નામનું મોટું જૈનમંદિર બંધાવ્યું અને પછી તે રાજાએ ગુહસ્થાશ્રમ છોડ્યો ને દીક્ષા લીધી—તે યશોભદ્રસૂરિ થયા, ને ગિરનારપર સ્વર્ગસ્થ થયા. તેના પછી પ્રચુન્નસૂરિ (સ્થાનક પ્રકરણના કર્તા)—તેના ગુણસેનસૂરિ અને દેવચંદ્રસૂરિ અનુક્રમે થયા. દેવચંદ્રસૂરિને મોહળાતિના વૈશ્ય ચાચ અને આહિનીના પુત્ર ચંગદેવ શિષ્ય થયા કે જે માતાપિતાની અનિચ્છા છતાં પણ પોતાના મામા સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)વાસી નેમિના સમ-જાવવાથી દીક્ષિત થઈ સોમચંદ્ર મુનિ થયા. આ સોમચંદ્ર વિદ્વાન થઈ આચાર્ય હેમચંદ્ર થયા અને સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં આનંદ થયા. તે તે રાજા જૈનધર્મમાં અનુરક્ત થયો. તેમના કહેવાથી સિદ્ધરાજે પાટણમાં રામવિહાર (રાજવિહાર) અને સિદ્ધપુરમાં સિદ્ધવિહાર નામનાં જૈન-મંદિરો બંધાવ્યાં અને તેમણે ‘ નિઃશેષ શબ્દલક્ષણ નિધાન ’ સિદ્ધહૈમ વ્યાકરણ જયસિંહદેવના વચનથી બનાવ્યું, (પૃ. ૨૨). તેમના અમૃતો-પમેય વાણીવિલાસને પૂછ્યા વગર—શ્રવણ કર્યા વગર જયસિંહને ક્ષણ-

ભરપણુ તુમિ થતી નહોતી—વિશેષ સાંભળવાને ઇચ્છા થયાંજ કરતી હતી. જો આપ પણુ યથાસ્થિત ધર્મસ્વરૂપ જાણુવા ઇચ્છો તો તે મુનિવરથી પૂછી જાણો. બસ. હેમચંદ્રજી આવ્યા અને રાજાએ ઉપદેશ સાંભળ્યો. અહીં બાહ્યમંત્રી દ્વારા હેમચંદ્રજીનો પરિચય કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ કેવલ ‘ પૂર્ણથ—માનાર્થ છે કારણ કે રાજા થયા પહેલાંની દુર્ગતિ અવસ્થામાં પણુ કુમારપાળ હેમચંદ્રજીના કૃપાપાત્ર હતા, હેમાચાર્યે તેના પ્રાણ બચાવ્યા, રાજા થવાની ભવિષ્યવાણી કહી હત્યાદિ વાતો કેટલાય પ્રબંધોમાં પ્રકટ છે. અસ્તુ. હેમાચાર્યે એક એક ધર્મની વાત ક્ષષ્ ટેના પર કોઇ ઇતિહાસ યા કથા કહી, ને રાજાએ કહ્યું કે હું આ કરીશ અને આ તજીશ. પછી રાજાએ તે સંબંધમાં શું શું કર્યું તે પણુ આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલું છે. ગુરુશિષ્ય સંવાદરૂપે કથાદ્વારા ધર્મ કહેવો એ સનાતન રીતિ છે. પુરાણોમાં ‘ **અબ્રાપ્યુદ્ગાહરન્તી મમિતિહાસં પુરાતનમ્** ’—‘ **દન્ત તે કથયિષ્યામિ** ’ ની ધારા વહેતી જાય છે. જૈનસૂત્રોમાં, બૌદ્ધગ્રંથોમાં સર્વ જગ્યાએ છે. ઉપદેશની કથાઓ પણુ સર્વ સાધારણ છે. મધપાન નિંદામાં દારકાદહ અને યાદવોના નાશની કથા, દૂતના વિષયમાં નલની કથા, (સુવર્ણ) ચોરી માટે વરુણની કથા, તપસ્યામાં રૂકિમણીની કથા આદિ તેજ છે કે જે હિંદુ પુરાણોમાં છે. વિશેષ જૈન ધર્મો ઉપર પ્રસિદ્ધ જૈન આખ્યાનોની કથાઓ છે. કેટલીક સ્થૂતિભદ્ર જેવી અર્ધ-ઐતિહાસિક કથાઓ પણુ છે. પંચતંત્ર જેવી સિંહ વાલની કથા પણુ છે. કુલ ૫૭ કથાઓ છે કે જેમાં એક ‘ જીવ, મન અને ઈંદ્રિયોની વાતચીત ’ પૂર્વે જણાવેલા કવિ સિદ્ધપાલની બનાવેલી છે. આ સર્વમાં સામાજિક, ઐતિહાસિક, પૌરાણિક, કથાનક, અલંકારિક આદિ કેટલાક ચમત્કાર છે.

વધુમાં ગુજેરી મહાશય કહે છે કે જે કથાઓને ‘ હિંદુ કથાઓ ’ કહેવામાં આવે છે તેમાં કંઈ ભેદ છે. કૃષ્ણને અરિષ્ટ નેમિએ ઉપદેશ અને યદુવંસના નાશની ચેતવણી આપી હતી. હમચંતીની રક્ષા કોઇ જૈનસાધુના આશીર્વાદથી થઈ. રૂકિમણીનું સૌભાગ્ય કોઇ જિન પ્રતિમાના

કુમારપાલ પ્રતિષ્ઠાધર્માનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ. ૧૯૩

અર્ચનથી થયું હત્યાદિ જૈનોને ત્યાં રામાયણ મહાભારત પુરાણ પૃથક છે કે જેમાં કથાઓ ભિન્ન છે. જૈનોએ હિંદુઓની કથાઓ બદલાવી, પોતાના ધર્મની પ્રભાવના વધારવાને માટે તેનું રૂપાંતર કરી નાંખ્યું એમ કહેવું એ કંઈ સાહસની વાત છે. નદીનું જળ લાલ ભૂમિ પર વહેતું હોય તો લાલ થઈ જાય છે અને કાળી પર કાળું થાય છે. કથાઓ જૂની આયકથાઓ છે, જૈન, બૌદ્ધ, વૈદિક સર્વની સમાન સંપત્તિ છે. પુરાણોમાં પણ કથાઓમાં ભિન્નતા જોવાય છે. એકજ નિદિષ્ટ રાજની પુત્રપ્રાપ્તિ એક સ્થળે એકાદર્શી વ્રતથી કહેવાય છે, તે બીજી જગ્યાએ કોઈ જૂઠા વ્રતથી. હિમવત્ની પુત્રી ઉમાએ શિવજીવે પતિ કોઈ કહે છે કે ઘોર યોગ અને તપસ્યાથી મેળવ્યો, કોઈ કહે છે કે પિતા સાથે અસહયોગ કરીને અર્થાત્ હરિતાલિકા વ્રતથી મેળવ્યો. જો બૌદ્ધોના દસરથ-જાતકમાં સીતા, રામની બહેન છે તો યજ્ઞવેદમાં અંધિકા રૂદ્રની સ્વસા (બહેન) રૂદ્ર છે. આ રીતે આ કથાઓનાં પાઠાંતરોનું સમજવું જોઈએ. હૈમચંદ્ર બહુ દૂરદર્શી અને સર્વભિત્ર હતા. જિનમંડનરચિત કુમારપાલ

૨૬. કંઈક ખંજાળી રામાયણ તથા કદમ્બીની કથાઓમાં રામાયણના આધારપરની એવી અદ્ભુત કથા છે કે સીતા રાવણની સ્ત્રી મંદોદરીની પુત્રી હતી નારદે લક્ષ્મીને શાપ દીધો હતો કે તું રાક્ષસીના ગર્ભમાં જન્મ લેજે. અહીં ગૃતસમદ્ધ ઋષિની સ્ત્રીએ ઇચ્છા કરી કે મારા ગર્ભમાં લક્ષ્મી કન્યારૂપે ઉત્પન્ન થાઓ. ઋષિએ એક મંત્રિત કુશા આ માટે ઘડામાં રાખી. રાવણે જ્યારે ઋષિઓને સત્તાવી તેમનું લોહી લીધું તે આ ઘડામાં ભર્યું અને મંદોદરીને એવું કહીને તે સંભાળવા આપ્યો કે આ વિષથી પશ્ચ ભયંકર છે. રાવણે દેવકન્યાઓ સાથેના વિલાસ કરવાથી મંદોદરીને હૃદયમાં ગાળ લાગી ને તેણીએ આત્મઘાત કરવા ઇચ્છ્યું અને આ ‘વિષથી પશ્ચ ભયંકર’ ઘટના રૂંધિરનું પાન કયું. તેનો ગર્ભ રહી ગયો અને રાવણની અનુપસ્થિતિમાં આત્મ ધ્યાની લજ્જાથી બચવા માટે તે સરસ્વતી તીરે ગર્ભને પાડી આવી. ત્યાં હજી ચલાવતા એવા જનકે તે ગર્ભ કન્યારૂપે પ્રાપ્ત કર્યો અને તેનું નામ સીતા રાખ્યું (ત્રિયસંજ જ. ર્દા. એ. સો. જીવાઈ ૧૬૨૧ પૃ. ૪૨૨-૪)

પ્રબંધ (સં. ૧૪૯૨) માંથી એ કથાઓ ઉદ્ધૃત કરી અત્ર બતાવવામાં આવે છે કે આ કથાઓપર તેમનો શું મત હતો. સિદ્ધરાજ જયસિંહ સાથે મળતાંજ તેમણે ‘પુરાણોક્ત’ સર્વદર્શનના વિસંવાદની એ કથા કહી કે:—શંખ નામના શેઠની સ્ત્રીએ શોકના દુઃખથી કોઈ બંગાળી જાદૂ-ગરનું ઔષધ ખવરાવી પતિને બળદ બનાવી દીધો. પછી બહુ રોધ પીટયું અને બળદ-પતિને જંગલમાં ચરાવવા લાઇ જતી. શિવપાર્વતી દ્વરતાં દ્વરતાં ત્યાં આવ્યા. પાર્વતીએ કથા સાંભળી અને તેણીના અત્યાચ-લથી શિવે બતાવ્યું કે આ વૃક્ષની છાયામાં પશુને પુરૂષ બનાવનારી ઔષધિ છે. સ્ત્રીએ આ વાત સાંભળી બધી છાયાને રેખાંકિત કરી તેની નીચેના સર્વ ઘાસ પાંદડાં બળદને ખવરાવ્યાં ને તે પુરૂષ થઈ ગયે. આ રીતે સર્વ ધર્મોની સેવા કરવાથી સત્ય ધર્મ મળી જાય છે:—દયા સત્ય આદિને માની સર્વ ધર્મોનું પાલન કરવું જોઇએ, ઘાસમાં જડી પાણુ મળી જાય છે. બીજી વાત એ છે કે આહ્યણે હેમચંદ્રપર એવો આક્ષેપ કર્યો કે પાંડવ આદિ અમારા હતા, જૈન જૂઠુંજ કહે છે કે તેઓ મુક્તિ માટે દિમાલય ગયા નથી ઇત્યાદિ. હેમચંદ્રજીએ કહ્યું કે “અમારા પૂર્વસૂરિઓના વર્ણનાનુસાર તેમની દિમાલયમાં મુક્તિ નથી થઇ, કિન્તુ એ જણાતું નથી કે અમારા શાસ્ત્રોમાં જે પાંડવ વર્ણવ્યા છે તે તેઓજ છે કે જેમનું વ્યાસે વર્ણન કર્યું છે કે બીજા; કારણ કે મહાભારતમાં બીજા પાંડવોને કહ્યું હતું કે મારો (દેહ) સંસ્કાર ત્યાં કરવો કે જ્યાં પહેલાં કાઠપણુ બાળવામાં આવ્યું ન હોય. તેઓ તેનો દેહ પહોંચના શિખરપર લઈ ગયા ને તે સ્થાન અસ્પર્શિત સમજી દાહ કરવાના હતા ત્યાં આકાશવાણી થઈ ૨૭: અહીં સો બીજા બળી ચૂક્યા છે, ત્રણસો પાંડવ, હજાર દુર્યોધન, અને કર્ણોની તો ગણગણ નહીં. આ ભારતની ઉક્તિ-માંથી અમે કહીએ છીએ કે કોઈ પાંડવ જૈન પણ રહ્યા હશે.”

૨૭. અત્ર મીઠ્ઠમશતં દર્શનં પાણ્ડવાનાં શતત્રયમ્ ।

દુર્યોધનસહસ્રં તુ કર્ણસંખ્યા ન વિચિતે ॥

—બસ આવા પ્રસંગોપર આપણે ત્યાં જે ગડબડ મટાડવાના મહાત્મ છે—પછી ચાહે તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમાં ઢીલાપણું કે કડકપણું હોય—તે અહીં કામ આવે કે—**કલ્પમેદન વ્યાખ્યેયમ્.** ૨૮

પ્રકરણ ૩ બું.

કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧. સોમપ્રભની રચના મુખ્યતઃ પ્રાકૃતમાં છે. અંતમાં એક બે કથાઓ તદ્દન સંસ્કૃતમાં અને એકાદ અધિક અપભ્રંશમાં છે. આમ પ્રસંગ પ્રસંગપર વચમાં વચમાં સંસ્કૃત શ્લોક અને જૂની દેશીભાષાના દોહા પણ આવી ગયા છે. કિંતુ ગ્રંથ પ્રાકૃતનોજ છે. પ્રાકૃત બહુ સરસ, સ્ફૂટ અને શુદ્ધ છે, ક્યાંક ક્યાંક શ્લોક બહુ સારી રીતે ઢાવવામાં આવ્યા છે. એક સ્થળે પ્રાકૃત લખતાં લખતાં કવિ ગદ્યમાંજ તે સમયની હિંદી-ગૂજરાતી પર ઉતરી ગયો છે પરંતુ ઝડ તે સાવધાન થઇ ગયો છે:—

‘ભો આયન્નહ મહ વયણ્, તણ્-લકખણિહિં મુણામિ

છણુ બાલક એયહ ધરહ, કમિણુ ભવિસ્સઈ સામી’

—ભો—અરે મારાં વચનો સાંભળો; તનુ-લક્ષણોથી જાણું છું (કે) આ બાળક આ ધરનો કમે સ્વામી થશે.

આયન્નહ મહ વયણ્—આમાં આયન્નહ પરથી અકનો એટલે સાંભળવું મારવાડીમાં વપરાય છે. તુલસીદાસજીના ‘અવનિષ અકનિ રામ પગુ ધારે’ એ પદમાં ‘અકનિ’ શબ્દ છે તેમાં ધાતુ અકન=આકર્ણું—સાંભળવું, છે.

આવા ઐતિહાસિક વિકાસને ન માનનારા ભણે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત કહે પરંતુ આ દેશ ભાષા છે.

૨૮. એટલે સિન્ન સિન્ન કલ્પોમાં સિન્ન સિન્ન ધટનાઓ થઈ એમ આની વ્યાખ્યા કરો. કલ્પનો અર્થ કલ્પના પણ થાય છે.

૨૧૨ કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં જૂની દેશી કવિતા બે જાતની છે—એક તો તે સ્વયં સોમપ્રભની અને બીજી સિદ્ધપાલની રચેલી છે. તે હિંદીની ડિંગલ કવિતા સાથે ઘણી મળે છે અને તેનાં અવતરણ વધુ આપ્યાં નથી. તે પુસ્તક છપાઇ ગયું છે તેથી તેને ફરી પ્રકાશિત કરવાની જરૂર નથી રહેતી. આના જે નમુના આપ્યા છે તેના બે જુદા ભાગ પાડ્યા છે એટલે કે બીજા ભાગમાં (જુઓ પ્રકરણ ૫ માંથી) આ બન્ને કવિઓની રચનાઓની કવિતાઓની સંખ્યા અને પૃષ્ઠાંક આપી દીધાં છે અને કેટલાક ચુટેલા નમુના છે. જ્યારે પ્રથમ ભાગમાં (પ્રકરણ ૪ થી) જૂની કવિતા એટલે કે સોમપ્રભથી જૂની કવિતાનો સંગ્રહ કર્યો છે અને તેને દરેક સ્થાનેથી ઉધરી લીધી છે. પ્રાકૃત રચનામાં ક્યાંક ક્યાંક આવા એક અર્ધા દોહા આવી ગયેલ છે. સોમપ્રભે આમો-ફાનની પેઠે હેમચંદ્રજીની ઉક્તિ લખી નથી. તેમણે તો કોઇ વિશેષ ધર્મના ઉપદેશાર્થે કોઇ જૂની વિશેષ કથા કે જે લોકમાં પ્રચલિત હતી તે હેમચંદ્રજીના મુખથી તેમજ પોતાના શબ્દોમાં કહેવરાવી છે. તે કથાઓ કર્તાએ પોતે રચી નથી પણ તે સમયે દેશભાષા ગદ્યપદ્યમાં જે પ્રચલિત હશે તે પ્રચલિત અને પુરાણી લીધી છે. નહિ તો એવું શું કારણ હોય કે બધી કથા પ્રાકૃતમાં કહીને તે કર્તા કોઈ બીજાલોક અથવા કથાના સંગ્રહસ્ત્રોત, અથવા નલે જે દમવંતીને કહ્યું તે, અથવા નલને શોધવા જનાર આહાણુનો ‘**क्व नु त्वं कितव छित्वा**’ના ઢંગનો દોહો, પ્રાકૃતમાંજ ન કહેતાં અપભ્રંશમાં કહી રહેલ છે? જ્યાં તેણે ઇતિહાસ અથવા કુમારપાલનું ધર્મપાલન સ્વયં લખેલ છે ત્યાંતો તે કર્તા ંધની સમાપ્તિ નજીક પ્યાર ભાવનાઓના વર્ણન સિવાય અપભ્રંશનો ઉપયોગ કરતા નથી. તે કર્તા કથાઓને રોચક બતાવવા માટે તેને સામયિક અને સ્થાનિક રંગ આપવા માટે, અજ્ઞાત અને અપ્રસિદ્ધ કવિઓના દોહા કે જે સર્વ સાધારણ પ્રચલિત હતા તે વચમાં રાખ્યે ગયેલ છે. આ દોહા ત્રૈકી કેટલાક હેમચંદ્રજીના વ્યાકરણના ઉદાહરણોમાં છે, કેટલાક પ્રબંધ ચિન્તામણિમાં છે, કેટલાક જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ સુધી પણ ચાલ્યા

આવ્યા છે. જે દોહા સં. ૧૧૬૯ (સિદ્ધરાજ જયસિંહની મૃત્યુ-સંપૂર્ણ હૈમ વ્યાકરણની રચનાનો સંબંધિત અંતિમ સમય)માં મળે છે, જે સં. ૧૨૪૧ (સોમવ્રતના રચનાકાલ) સુધી મળે છે, જે સં. ૧૩૬૧ માં (પ્રજાપદ ચિંતામણિના રચનાકાળ) ઉપલબ્ધ થાય છે, જે સં. ૧૪૯૨ (નિરમંડનના કુમારપાલ પ્રજાપદનો રચના સંવત્) સુધી કથાઓમાં પરંપરાથી ચાલ્યા આવે છે—એટલે કે આવી રીતે જેની આયુ ત્રણસો વષ છે તેની પેલી બાબુ સો સવાસો વર્ષના જૂના નહિ હોય ? આમાં કથાઓના બીજા શ્લોક છે, પ્રચલિત ઉક્તિઓ છે, નાયિકાઓનાં રનેહ વાક્યો છે, વિયોગીઓ અને વિયોગિનિઓના વિલાપ છે, કહેવતો છે, ઋતુ વર્ણન છે, સમસ્યા પૂર્તિઓ છે (કે જે પૈકી કોઇ અમુકની રાજસભામાંની જણાવે છે અને કોઈ બીજાની રાજસભામાંની)—અર્થાત્ એવી સામગ્રી છે કે જે અલિખિત દંતકથાઓમાં સુરક્ષિત રહે છે તથા સદા ને સર્વત્ર કથા કહેનારા દિલને પ્યારી છે.

૨૧૩. આજ પણુ રાજપૂતાનામાં વાર્તા કહેનારા જ્યાં સુંદરીનું વર્ણન આવે છે ત્યાં વચમાં આ દોહા જોડી દે છે:—

કદ તેં નાગ વિસાસિયા, નૈણુ દિયા મૃમ જલ્લ,

ગોરી સરવર કદ ગધ, હસાં સીખણુ હલ્લ.

—આરે તેં નાગોને વિશ્વાસમાં લીધા (કે તે તારા કેશોના રૂપ થઇ ગયા ?), મૃગોએ તને નયન આરે સોંપ્યા ? ગોરી ! હસોની ચાલ શીખવા તું સરોવર ક્યારે ગઈ હતી ?

જ્યાં મિત્રતાનું વર્ણન આવે છે ત્યાં તેઓ આ દોહો ધુસાડે છે:—

મો મન લગ્ગા તો મના, તો મન મો મન લગ્ગ,

દૂધ વિલગ્ગા પાણિયાં, (જિમિ) પાણિય દૂધ વિલગ્ગ.

—મારું મન તારા મનથી લાગ્યું ને તારું મન મારા મનથી લાગ્યું, જેમ દૂધ પાણીથી લાગ્યું અને પાણી દૂધથી લાગ્યું તેમ.

જ્યાં કોઇ વીરનારીનો પ્રસંગ આવ્યો કે તુરત આ દોહા આવશે:—

ઢોલ સુણતાં મંગલી, મૂઠાં ભાંહ ચઢંત,
ચંવરી હી પહિચાણિયો. કંવરી મરણો કંત.
ઢોલ અજંતા હે સખી, પતિ આયો મોહિ લૈણ,
બાગાં ઢોલાં મૈં ચલી, પતિકો બદલો લૈણ.
મૈં પરણંતી પરડિચયો, તોરણરી તણિયાંહ,
મો ચૂડલો ઉતરસી, જદ ઉતરસી ધણિયાંહ.

—(વિવાહના સમયે) મંગળના ઢોલ સાંભળતાં (નાયકની) મૂઠો બવાં સુધી ચઢતી હતી તેથી (નાયિકાએ) ચોરી (વિવાહ મંડપ)માંજ કંચનું (યુદ્ધમાં) મરણ પિછાણી લીધું.

—હે સખી ! પતિ મને લેવા ઢોલ બજાવતો આવ્યો. હું પણ યુદ્ધનાં બાગ (વસ્ત્ર) સાથે (પહેરી) અંતે ઢોલ વાજતાં વાજતાં પતિનો બદલો લેવા ચાલી.

—મેં તોરણની તણ-છિદ્રમાંથી-તોરણની પાસે વિવાહ સમયે (નાયકની વીરતા જોઈ) પીછાની લીધું કે બ્યારે મારો ચૂડલો ઉતરશે (હું વિધવા થઈશ) ત્યારે ધણી(સ્ત્રી)ના ઉતરશે (તે ધણાને મારીને પછી મરશે.) આ ઢોલ જરૂર વારતા કહેનારાઓના રચેલા નથી પણ પ્રાચીન છે.

૨૧૪. વસ્તુતઃ આ ગાથાઓનું કુમારપાળ પ્રતિબોધમાં તે સ્થાન છે કે જે વિશેષ રાજ્યોના યુદ્ધ અને દાનની પ્રશંસાની અભિયંત્ર ગાથાઓનું આહ્વાણમાં સ્થાન છે, જ્યૈત્રેય અને શતપથ આહ્વાણમાં જૈંદ્ર મહાભિષેક અને અશ્વમેધ આદિના પ્રસંગ પર એવી નારાજસી ગાથાઓ આપવામાં આવી છે કે જે અવશ્ય આહ્વાણની રચનાના સમયે લોકમાં પ્રચલિત હતી અને જેને ‘તદેવા અભિયંત્રગાથા ગીયતે’ એમ કહીને આહ્વાણમાં આવીજ રીતે ઉદ્ધૃત કરેલી છે. ૨૯ તે અથવા તેવીજ

૨૬ જુઓ શુભેરી મહાશયે આવી કેટલીક ઐતિહાસિક ગાથાઓને અનુવાદ ‘મર્યાદા’ના રાજ્યાભિષેક અંકમાં કરેલા છે તે (મર્યાદા-ક્રીસેવર ૧૯૧૧ જાનેવારી ૧૯૧૨). આવી ગાથાઓનો એક નમૂનો આ છે:—

કેટલીક ગાથાઓ મહાભારત આદિ પુરાણોમાં ઉદ્ધૃત કરેલી છે. ૩૦ આ પુરાણો અને ગ્રાહણોની પહેલાની ગાથાઓ પુરાણોના ખીજસ્વરૂપ છે અને એવા પ્રસંગોપર તે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવેલી છે કે જેમ સોમ-પ્રભની રચનામાં અપભ્રંશ કવિતા કરવામાં આવી છે. ભાષાવિચારથી જોઈએ તો જેમ ગ્રાહણોની રચનાથી આ ઉદ્ધૃત ગાથાઓમાં અધિક સરલતા છે, તેજ પ્રમાણેજ સોમપ્રભાચાર્યની કૃત્રિમ પ્રાકૃતના નવા ટંકશાલી સિક્કાઓથી આ ધસાયેલા લોકપ્રચલિત સિક્કા અધિક પરિચિત અને પ્રિય માત્રમ પડે છે.

૨૧૪. કૃત્રિમ પ્રાકૃતની ચર્ચા થઈ તેથી તેની કેટલીક વાત પણ કરી લેવી જોઈએ. કોઈ એમ ન સમજે કે જેવી પ્રાકૃત પોદિઓમાં મળે છે તેવી કદિ યા કોઈ સ્થળની દેશભાષા હતી. મહારાષ્ટ્રી, માગધી અને

મરુતઃ પરિવેષ્ટારો મરુત્તસ્યાવસન્ ગૃહે ।

આવિક્ષિતસ્યાગ્નિઃ ક્ષત્તા વિશ્વેદેવા સભાસદઃ ॥

(શતપથ ૧૩. ૬. ૬.)

૩૦ જેમકે મહાભારતમાં શકુંતલાની દુષ્યન્ત સાથે વાતચીતઃ—

માતા મહા પિતુઃ પુત્રો યસ્માઞ્જાતઃ સ યથ સઃ ।

મરસ્વ પુત્રં દૌષ્યંતિ સત્યમાહ શકુંતલા ॥

રેતોધાઃ પુત્ર ઝન્નયતિ નૃદેવ મહતઃ ક્ષયાત્ ।

ત્વં વાસ્ય ધાતા ગર્ભસ્ય સત્યમાહ શકુંતલા ॥

અથવા કર્ણપર્વમાં શલ્ય અને કર્ણની વાતચીતમાં કેટલીક વિનોદાત્મક ગાથાઓ તથા જે કેટલીક “ગાથામવ્યત્ર ગાયંતિ ચે પુરાણવિદો જનાઃ”

એમ કહીને ઉદ્ધૃત કરેલી છે—જેમકે વિષ્ણુપુરાણમાં—

શનૈર્યાત્યબલા રમ્યા હેમંતે ચંદ્રભૂષિતા ।

અલંકૃતા ત્રિભિ મંદિચિશંકુગ્રહમંડિતા ॥

આવી ગાથાઓનો પૂરો તથા તુલનાત્મક સંગ્રહ ધણે ઉપાદેય-ઉપ-યોગી નિવડશે.

શૌરસેની નામેથી તેઓને ત્યાંની દેશભાષા માનવી ન જોઈએ. સંસ્કૃતમાં નવાં જૂનાં નાટકોમાં બિન્ન બિન્ન પાત્રોના મોંમાંથી જે બિન્ન બિન્ન પ્રાકૃત કહેવરાવવાની પૃથા છે, તેથી પણ એમ ન જાણવું કે તે સમયે તે જાતિ યા વર્ગ તેવી ભાષા બોલતા હતા. આ કેવલ સાહિત્યનો સંપ્રદાય છે કે અમુક પાસેથી અમુક ભાષા યા વિભાષા બોલાવવી જોઈએ. પ્રાકૃત પણ એક જાતની સંસ્કૃત જેવી રૂઢ કિતાબી-પુસ્તકની ભાષા થઈ મધ હતી. જૂનામાં જૂના પથર અને ધાતુ પરના લેખ સંસ્કૃતમાં નથી મળતા, તે પ્રાકૃત યા ગડબડી સંસ્કૃતના મળે છે. તે પ્રાકૃતને કોઈ દેશબેદમાં બાંધી ન શકાય. માગધીનું મુખ્ય લક્ષણ ‘ર’ ની જગાએ ‘લ’ અને અકારાંત શબ્દોના કર્તા કારકના એકવચનમાં સંસ્કૃત ‘સ’ (:) યા શૌરસેની ‘ઓ’ની જગાએ ‘એ’નું આવવું એ ગિરનાર આદિ પશ્ચિમી લેખોમાં મળે છે અને મહારાષ્ટ્રીના કેટલાંક ચિન્હ પૂર્વતટના લેખોમાં મળે છે. શૌરસેનીનાં કેટલાંક માનેલાં લક્ષણ દક્ષિણની કન્હેરી આદિ ગુજરાતીના અભિલેખોમાં મળે છે. સાહિત્યની ભાષા તો, વ્યાકરણના જ્ઞાન, રૂઢ પ્રયોગોનો થતો બદલો અને કવિસંપ્રદાયના પ્રભાવથી બદલાતી જાય છે; પુસ્તકોમાં પ્રાચીનભાષાની શક્તિ સમયાનુસાર બદલતી રહે છે, પરંતુ પથરની કોરેલી લીટી તે પથરની કોરેલી લીટીજ રહે છે. જૂનામાં જૂના લેખ અનિર્વચનીય પ્રાકૃતમાં મળે છે, વળી પ્રૌઢ સંસ્કૃત આવે છે કે જેના આવવાથીજ લેખોનું પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃતના ઉદયથી તાંબા પથરની પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખોમાં કદિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને લેખોની પ્રાકૃત, સાહિત્યમાં કદિ મળતી નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખમાં કોરેલી મળે છે તો તે ભોજના કૂર્મશતક જેવા કાવ્યની મળે છે. લખેલી પ્રાકૃત સાહિત્યના જે એકત્રિત કરેલા નિયમ છે—ક્યાંક ‘ન’ તો ક્યાંક ‘ણ’, ક્યાંક ‘ખ’ તો ‘કખ’ અને ક્યાંક ‘લ’, ક્યાંક ‘ત, ગ’ની જગાએ ‘ય’ અને ક્યાંક ‘અ’—સર્વનો ભંગ, સર્વનો વિકલ્પ શિક્ષાલેખની પ્રાકૃતમાં મળી આવે છે. ન્યારે પ્રાકૃતોની માગધી, શૈજ-

સેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશનામ રાખવામાં આવ્યાં સારે તેમાં કંઈકતો તે દેશની પ્રાકૃતભાષાનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો, કોઈ વિશેષલક્ષણ ત્યાંની ચાલુ ભોલીનાં લેવામાં આવ્યાં, પરંતુ અશુદ્ધ સંસ્કૃતનાં પણ લેવામાં આવ્યાં. એમ માની શકાય કે મગધ, ઓડીસા (ઓરીસા), મદ્રા આદિના પૂર્વના લેખોની વિશેષતાઓ માગધીમાં, ગૂજરાત કાઠિયાવાડ કન્હેરી ગુફા આદિના પશ્ચિમના-દક્ષિણના લેખોની રીતિઓ મહારાષ્ટ્રીમાં, અને મધ્યદેશ અર્થાત મથુરા કુશનો તથા ક્ષત્રપોના સંસ્કૃત અને મિશ્ર લેખોની વાતો સંસ્કૃતપ્રાય શૌરસેનીમાં મળી જાય છે. પરંતુ એમ કહેવું કે સાતવાહન (હાલ)ની સપ્તશતી અને વાકપતિના ગૌડવહોની મહારાષ્ટ્રી મહારાષ્ટ્રની દેશભાષા હતી એ બરાબર નથી. વસ્તુતઃ શબ્દોત્તં બોધગમ્ય રૂપ અપભ્રંશ અને પૈશાચી આદિ “નીચી પ્રાકૃતો”માં અધિક રહી ગયેલ છે. ઉંચી પ્રાકૃતોમાં ‘ર’ ઉડી જઈ ‘મૂખ્ય’ નો પણ ‘મુકખ્ય’ અને ‘મોક્ષ’નો પણ ‘મુકખ’, ‘ઉખ્’નો ‘ઉકું’ થઈ જાય છે, પરંતુ અપભ્રંશ અને પૈશાચીમાં મૂરખ, અને ઉખ્ત યા ઉખ્ પણ જળવાઈ રહ્યા છે. પ્રાકૃત કવિતા વ્યાકરણની મદદથી સમાજના જેટલી લાયક થતી ગઈ, અથવા એમ કહી શકાય કે જેમ પહેલાં ગંગાપ્રવાહમાંથી સંસ્કૃતના નરૈનેના બાંધ બાંધી તૂટા કુટા કિનારાની નહેર બનાવવામાં આવી હતી તેમ ફરીથી માગધી, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રીની નહેરો જુદી કરવામાં આવી કે જેના કિનારા પણ સંસ્કૃતની પ્રકૃતિની પેઠે આકા અવળા કરવામાં આવ્યા, પરંતુ ભાષાપ્રવાહ, —સાચી ગંગા—અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના રૂપમાં વહેતો ગયો. અપભ્રંશ પ્રવાહ કંઈ (અમુક સ્થળે) નહોતો—અપભ્રંશ (અમુક) એક દેશની ભાષા નહોતી, ક્યાંક ક્યાંક નહેરોનો પડોશ હોવાથી તેને નહેર એ નામથી બંધે કહો પરંતુ તે સમસ્ત દેશની ભાષા હતી કે જે નહેરોની સમાનાંતર વહેતી ચાલી જતી હતી. વૈદિક ભાષા, સાચી સંસ્કૃત, સાચી પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, જૂની હિંદી-ગૂજરાતી દેશની એકજ ભાષા રહી છે. પંડિતોની સંસ્કૃત, વૈયાકરણો યા નાટકોની પ્રાકૃત, મહારાષ્ટ્રી અથવા એવાજ

નામની અપભ્રંશ, પશ્ચિમી રાજસ્થાની યા જૂની ગૂજરાતી યા બંગલા, ગૂજરાતી આદિ સર્વે તેના Side-shows-આબુઆબુના ખેલ છે-નહી જૂદી જૂદી ભૂમિદ્રાઓ છે.

૨૧૬. હેમાચાર્ય પ્રાકૃતનો કદ રીતે અર્થ કરે છે તે અગાઉ કહેવાઈ ગયું છે. માર્કેટના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના આટલા ભેદ આપ્યા છે કે:—

૧ ભાષા—મહારાષ્ટ્રી, શૌરસેની, પ્રાચ્યા, અવંતી, માગધી, અર્ધ-માગધી.

૨ વિભાષા—શાકારી, ચાંડાલી, આભીરી, ટાક્કી, ઝાડી, દ્રાવિડી.

૩ અપભ્રંશ.

૪ પૈશાચી.

આ વિભાગ પરિસ્પર્શપે માત્ર છે, તર્કાનુસાર વિભાગ નથી, નથી. કોઈ નામ દેશોપરથી અને કોઈ નામ જાતિઓ પરથી બન્યા છે. પ્રાચ્યા એ પૂર્વ બોલી છે કે જે શૂરસેન અને અવંતીની પ્રાકૃતોથી બનેલી કહેવાય છે. અવંતીની ભાષામાં એમ કહેવાય છે કે ‘ર’નો લોપ થતો નથી અને લોકોક્તિ અને દેશભાષાના પ્રયોગ અધિક આવે છે. તો તે અપભ્રંશની બહેન જેવી થઈ. અવંતી (માલવા) મહારાષ્ટ્ર અને શૂરસેન એ બે દેશોની વચ્ચે જ છે. અર્ધમાગધી તો અહીં ગણાવી, પરંતુ ચૂલિકા પૈશાચી (નાની પૈશાચી) ગણાવી નહિ. શકારની કોઈ અલગ ભાષા નથી; જેમ નાટકનું કોઈ પાત્ર ‘હૈ સો ને’ અથવા ‘જે હૈ શો’ અધિક બોલતો હોય તો તેની બોલીમાં તે ‘તડિયા-કલામ’ અધિક આવશે, એવી બોલી શાકારી છે. ચંડાલ, શબર એ જાતિઓ છે. આભિર જાતિ પણ છે ને દેશ પણ છે. ટક્ક પંજાબનો દક્ષિણ-પશ્ચિમી ભાગ છે કે જેની ચર્ચા આવી ચૂકી છે અને જ્યાંની લિપિ ટાક્કી કહેવાય. ઉડ એ ઉડીસા-ઓરીસા-ઉત્કલ છે; દ્રાવિડી દ્રવિડની અનાયભાષા તામિલ નહીં પરંતુ એક બાંધેલી અપભ્રંશ ભાષા છે. રાજશેખરે કપૂરમંજરીમાં કવિતામાં મહારાષ્ટ્રીનો અને ગદ્યમાં શૌરસેનીનો ઉપયોગ કર્યો છે. નાટકોમાં પાત્રાનુસાર ભાષાવિશેષનો પ્રયોગ દૈશિક તત્ત્વ ઉપર નથી તેમજ

ભતિક-ભતિના તત્વપર પણ નથી; કેવલ ૩૬ સંપ્રદાય છે. વરરચિની મહારાષ્ટ્રી અને હેમચંદ્રજીની જૈન મહારાષ્ટ્રીમાં પણ બે મુખ્ય અંતર છે- વરરચિ કહે છે કે વર્ણનો લોપ થાય ત્યારે બે સ્વરોની વચમાં 'ય' હોતો નથી; જૈન 'ય' શ્રુતિ માને છે-જેમકે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમાં 'સરિત્'નો સરિઆ, જૈન મહારાષ્ટ્રીમાં ઈષિત્ સ્પષ્ટતર 'ય' શ્રુતિથી 'સરિયા' થાય છે. બીજું અંતર એ છે કે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમાં સંસ્કૃત 'ણુ'નો સદા 'ન' થાય છે, જૈન બંને ખપમાં લગાડે છે, અને પદ્ધતિમાં 'ણુ' કદી પણ લાવતા નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃતને જ્યારે જરૂર લાગી ત્યારે તેણે દેશી શબ્દ લીધા અને સંસ્કૃત પણ જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે તેને સુધારી સાદુ કરી લીધાં કરે છે. સાહિત્યની પ્રાકૃતમાં આ પણ વાત છે કે પ્રત્યેક સંસ્કૃત શબ્દને તે પોતાનાજ નિયમોથી તરસમ અથવા તદ્ભવ રૂપ બનાવી કામમાં લઈ શકતી નથી-જે શબ્દ આવી ગયા હોય તેનું વિવેચન તેના નિયમો કરે છે; તે નિયમોથી નવા શબ્દ બનાવી શકાતા નથી. હેમચં- ચંદ્રજી કહી ગયેલ છે કે (૮-૨-૧૭૪) “ આ માટે કૃષ્ટ, ધૃષ્ટ, વાક્ય, વિદ્સ, વાયસ્પતિ, વિષ્ટર શ્રવસ્, પ્રચેતસ, પોક્ત, પ્રોત આદિ શબ્દોના અથવા જેના અંતે કિવપ્ આદિ પ્રત્યય હોય તેવા અગ્નિચિત્, સોમસુત્, સુચ્લ, સુચ્લ આદિ શબ્દોના કે જેનો પ્રયોગ પહેલાના કવિઓએ કર્યો નથી તેનો પ્રયોગ કરવો ન જોઈએ, કારણ કે તેમ કરવાથી પ્રતીતિમાં વિષમતા આવે છે, બીજા શબ્દોથીજ તેનો અર્થ કહેવાય-જેમકે કૃષ્ટને માટે કુશલ, વાયસ્પતિને માટે યુર, વિષ્ટરશ્રવા માટે હરિ ઇત્યાદિ.”

૨૧૭. આગળ ઉદાહરણોંશ બે રીતે વહેંચ્યા છે. પહેલામાં સોમ- પ્રભાચાર્યની ઉદ્ધૃત કવિતા છે, બીજામાં તેની તથા સિધ્ધપાલની રચનાના નમૂના છે. વિસ્તારભયથી અર્થ આપવામાં એવી રીત રાખી છે કે પ્રત્યેક પદને મળતો ગૂંજરાતી-હિંદી અર્થ ક્રમે આપ્યો છે, પછી સ્વતંત્ર અનુવાદ કર્યો નથી-તેને મેળવી બોલવાથી યા બોલતી વખતે મનમાં અનવય કરવાથી અર્થ પ્રતીત થઈ જશે.

પ્રકરણ ૪ થું.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮. અત્ર સોમપ્રભસરિએ પોતાના કુમારપાલ પ્રતિભોષ નામના ગ્રંથમાં જે જૂની ભાષા-અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો ઉદ્કૃત કર્યા છે તે મૂક્યાંછે.

(૧.) માણી પણકૃઈ જઈ ન તણુ, તો દેસડા ચઢજી.

મા દુજન કર પલ્લવિહિં, દસિજગંતુ ભમિજન.

—માન પ્રનષ્ઠ થાય, જો, ન, શરીર, તો દેસડો (કુદેશ), તણએ; મા-ન, દુર્જનના કર પલ્લવોથી, દેખાડાતા, ભમિયે.

—માન પ્રનષ્ઠ થાય (તો શરીર તજવું જોઈએ), જો શરીર ન (તળય) તો દેશને (તો અવસ્થ) તણ દેવો જોઈએ. પણ દુર્જનો પોતાની આંગળીઓથી ચીંધી આપણને બતાવે તેવી રીતે ભમવું ન જોઈએ.

પૂર્વાર્દનો આ અર્થ આથી પણ વધારે સુંદર છે. જઈ ન તણુ-દેહ ન જાય તો પણ માન જાય તો. દેસડા-દેખો પ્રબંધચિંતામણિના નં. ૧ માં સદેસડો એ પર ટિપ્પણી. ચઢજી, ભમિજન-તણજે, ભમીજે. દસ-દેખાડવાના અર્થમાં પ્રાકૃત ધાતુ. (દૃશ ઉપરથી). પંજ-ખીમાં ફરસ, જુઓ નં. ૪૬. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે.

(૨.) એક મનુષ્ય યત્ર મારે બકરાને લઈ જતો હતો અને બકરો રાડો પાકતો હતો. એક સાધુએ તેને એક દોહો કહ્યો એટલે બકરો છાનો રહી ગયો. સાધુએ સમગ્રવ્યું કે આ બકરો આ પુરૂષનો બાપ રૂદ્રશર્મા છે, તેણે આ તળાવ ખોદાવ્યું, પાળપર ઝાડ વાવ્યાં, પ્રતિવર્ષ અહીં બકરા મારવાનો યત્ર આદર્યો. તે રૂદ્રશર્મા પાંચતાર બકરાની યોનિમાં જન્મ લઈ પોતાના પુત્રથી માર્યો ગયો છે. આ છડો ભવ છે. બકરો પોતાની ભાષામાં કહી રહ્યો છે કે બેટા, માર નહિ, હું તારો બાપ છું. જો તેનો વિશ્વાસ ન પડે તો આ નિશાની બતાવું છું કે ધરની અંદર તારાથી છૂપાવીને એક નિધાન દાખો છે-તે બતાવી આપું.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણ ૨૦૫

મુનિના કહેવાથી બકરાએ ધરમાં નિધાન બતાવી આપ્યો અને પછી બકરાને તથા તેના મનુષ્ય પુત્રને સ્વર્ગ મળ્યું.

ખડું ખણાવિય સંઘ છગલ, સર્ધ આરોવિય રૂંખ,

પર્ધ નિ પવતિય જન્ન સર્ધ, કિં બુખ્યુયહિ મુરૂંખ.

—ખડું એટલે ખાડો, ખણાવ્યો, સ્વયં, હે છગલ-બકરા !, સ્વયં, આરાપિત કરેલો, રૂંખ-ઝાડ પર્ધ એટલે તેં, જે, પ્રવતિત કરેલા, યજ્ઞ, સ્વયં, શું કામ-શા માટે, બેં બેં કરે છે, મૂખ !

ખણાવિય—ખણાવ્યો-ખોદાવ્યો, આરોવિય—આરોપ્યો-વાવ્યો. પર્ધ-તેં-તેને માટે જુઓ હેમચંદ્ર ૮-૪-૩૭૦. બુખ્યુયહિ-બેં બેં કરે છે.

(૩.) એક નગરમાં અશુભની શાંતિ પશુવધથી કરવામાં આવનારી હતી, ત્યારે દેવતાએ કહ્યું કે:

વસઘ કમલિ કલહસિ જિંમ્મ, જીવદયા જસુ ચિતિ,

તસુ પય-પડખાલણુ-જલિણુ, હોસઘ અસિવ નિવિતિ.

—વસે છે, કમલમાં, કલહસી, જેમ, જીવદયા, જેના, ચિતમાં, તેના પદ (પગ) પખાલવા (ધોવા)ના જલથી હોશે-થશે, અશિવ-અકલ્યાણની, નિવૃત્તિ. હોસઘ-હોશે દેખો નં. ૨૩.

(૪.) આભરણુ-કિરણુ દિપ્પંત-દેહ, અહરીકિય-સુરખહ-રૂપરેહ,

ઘણુ-કુંકુમ-કદમ ધર-હુવારિ, ખુપ્પંત-ચલણુ નમ્યંતિ નારિ.

અર્થ સ્પષ્ટ છે દિપ્પંત-દીપ્યમાન-દીપ્તો અહરીકિય-અધરીકૃત, નીચી કરેલી-દેખાતી રેહુ-રેખા, ઘણુકુંકુમ-કદમ-વિશેષણ આગળ વિલક્ષિત નથી. ધરહુવારિ-ધરના દ્વારમાં અથવા બારણા ઉપર ખુપ્પંત-ચલણુ-જેના પગ ખુચી જાય છે (કાદવમાં) એવી નારિઓ.

(૫.) તીવહ તિન્નિ પિયારાઈ, કલિ કળ્લલ સિંદૂર

અન્નઘ તિન્નિ પિયારાઈ, દુધ્ધુ જમ્વાઘ ઉ તુર

—શ્રીઓના અથવા શ્રીઓને, ત્રણ, પ્યારા (છે) કલિ-ઝંઘડો, કાળળ, (અને) સિંદૂર. અન્ન (પણ), ત્રણ, પ્યારા (છે) દૂધ, જમ્વાઘ અને વાળું. તુર-તૂર્ય.

(૬). એક રાજ પોતાની રાણી સાથે પોતાની માદીનું ભવિષ્ય કરી રહ્યા છે કે:—

નરવધ આણુ જી લંધિહધ, વસિ કરિહધ જી કરિંદુ,

હરિહધ કુમરિ જી કણુગવધ, હોસધ ધિહ સુ નરિંદુ.

—નરપતિ (ની) આણુ, જે, ઉલ્લઘે-ઓળંગે, વશ કરે જે કરી-
દ્રને, હરિ જાય, કુમારી જે કનકવતીને, હોશે તેમાં તે નરેંદ્ર. અભયસિંહ
કુમારે ત્રણે વાતો પૂરી કરી છે. અહીં ‘આણુ’ને સંસ્કૃત ‘આણા’ સાથે
સરખાવી છે અને તે જૈનમાં સર્વત્ર જોવામાં આવે છે. ગુણેરી મહા-
શય તેનો અર્થ શપથ કે દુહાઇ કરે છે જેમકે રાજપૂતાનામાં ‘દરબા-
રકી આન-’ તુલસીદાસ રામાયણમાં નિર્વાહનું વાક્ય ‘મોહિ રામ રાવરિ
આન (રાવલી આન) દસરથ સપથ’ ને વધુમાં જણાવે છે કે આગળ
કથામાં સ્પષ્ટ થાય છે કે ‘આન’નો અર્થ અહીં કાંઈ આણા નથી. અરધી
રાતે અભયસિંહ ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં નગરી રક્ષકે અટકાવ્યો અને
તે ન અટક્યો ત્યારે રાજની ‘આણુ’ દીધી. ‘તારા આપને રાજનાં આણુ
દે’ એમ કહી અભયસિંહ ચાલ્યો ગયો. ૩૧ આ કથામાં આગળ ચાલતાં
એક અદ્ભુત રૂઢિ પ્રયોગ આવે છે. રાજકુમારી કનકવતીપર હાથીએ
હુમયો કર્યો. તેણીના પરિજને ખૂબ મારી કે ‘છે કોઇ ‘ચક્રદશીજીઓ’
અતુર્દશીજીઓ કે જે અમારી સ્વામિનીને આ કૃતાંત જેવા હાથીથી
બચાવે?’ અહીં ચૌદશજીઓ-ચૌદશને દિને જન્મેયો ઘણો ભાગ્યવાન અ-
થવા પશ્ચાન્તીના અર્થમાં આવ્યો છે. જેમકે જેની છાતીપર વાળ હોય
તે આ કામ કરે, જેણે માનું હાથ પીધું છે, જે ઉજળી ચૌદશી જન્મેયો છે,

(૭.) વસંતવર્ણન—

અહ કોઇલ-કુલ-રવ-મુહુલુ, ભુવણિ વસંતુ પયડું

ભડું વ મયણુ-મહા-નિવહ, પયડિઅ-વિજય-મરડું

---

૩૧ નયરાસક્તેષાં દિન્ના રન્નો આણા ॥ દેસુ નિઅપિ-
ડણો રન્નો આણંતિ અણંતો અભયસીદો વચ્ચહ. પૃ. ૩૯.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૨૦૭

—અથ કોયલ-કુલ-રવ-મુખર, ભુવને વસંત પેઠા
ભટ ધવ મદન મહાનૃપના પ્રકટિત-વિજય-પુરુષાર્થ,
મરફ—વીરના-મરાઠાપણું ?

(૮) સૂર પલોધવિ કંત-કર, ઉત્તર-દિસિ-આસતુ,
નીસાસુ વ દાહિણુ-દિસય, મલય-સમીર પવતુ.

—સૂર્ય (ને, ના ?) પ્રલોકી કાન્ત(ના)કર, ઉત્તર-દિશા-આસકત,
નિઃશ્વાસ ધવ દક્ષિણદિશના મલયસમીર પ્રવૃત (થયેલા).

આમાં કુમારસંભવના ‘કુલ્લેરગુપ્તાં દિશમુજ્જરશ્મૌ, ગન્તું
પ્રવૃત્તે સમયં વિલંબ્ય । દિગ્દક્ષિણા ગન્ધવહં મુખેન વ્યલોક-
નિઃશ્વાસમિવોત્સર્જ ’ નો ભાવ છે, કર-માં શ્લેષ છે. પલોધવિ-
પ્રલોકય, જોધને. વિમકિતઓનો બરાબર અનુક્રમ ન જાળવ્યાથી આ
શબ્દ વચમાં આવી ગયો છે અને સૂર તથા કંત દૂર પડી ગયા છે.

(૯) કાણુ-સિરિ સોહધ અરણુ-નવ-પલ્લવ-પરિણુ,
નં રત્નસુય-પાવરિય, મહુ-પિયયમ-સંબદ્ધ.

—કાનન-અરણ્યની શ્રી અરણુ નવ પલ્લવોથી ઢંકાયેલી શોભેછે,
જાણે રક્તાંશુક (લાલ વસ્ત્રો)થી ઢંકાયેલી મધુ (ચૈત્ર, વસંત) રૂપી
પ્રિયતમથી સંબદ્ધ (હોય નહિ).

લાલ વસ્ત્ર ગૂજરાતી સ્ત્રીઓ પહેરે છે. તેને ‘કસુંબો’ કહે છે.
પાવરિય-પ્રાવૃત.

(૧૦) સહચારિહિ મંજરિ સહહિ, ભમર-સમૃદ્ધ-સણાહ

જલાહિ વ મયણાનલહ, પસરિય-ધૂમ-પવાહ.

—સહકાર (આંખા)ની મંજરી સોહ છે બમર સમૃદ્ધથી સનાથ

જલાહિ ધવ મદનાનલની પ્રસરિત-ધૂમ-પ્રવાહ

અહીં સહહિના અર્થ સહે છે એમ થઈ શકતો નથી. સોહે છે
એ અર્થ બેસે છે, સોમાંના ‘ઓ’ની એક માત્રા માનવાથી કામ ચલાવ્યું
છે. જુઓ નં. ૨૨, ૪૧

(૧૧) દમયંતીના વચ્ચે પર નલ તેને તજતી વખતે પોતાના લોહીથી લખી ગયો હતો કે—

વડ-રકખહ દાહિણુ-દિસિહિં, જામ વિદ્યજાહિ મગ્ગુ,
વામ-દિસિહિ પુણુ કોસલિહિ, જાહ રૂચ્યઈ તહિં લગ્ગુ.
—વડ(ના) ઝાડની દક્ષિણુ દિશામાં જાય (છે) વિદ્યજાનો માર્ગ,
વામ દિશામાં પુનઃકોસલનો (માર્ગ), જ્યાં રૂચે ત્યાં લાગ.
જ્યાં ચાહે ત્યાં જા. જાહ-જાહિં, જ્યાં. તહિં-ત્યાં.

(૧૨) કુશલ નામનો વિપ્ર (મહાભારતના નલોપાખ્યાનનો પર્ણાદ) ખુદકને (હુદક, મહાભારતનો વિકૃત નલ રૂપે બાહુક) જોઈને નીચેનો દોહો (દુહય) ગાય છે.

નિદુર નિક્કિવુ કાઉરિસુ, એકુજિ નડુ નહુ ભાંતિ,
મુકિવ મહાસધ જેણુ વિણિ, નિસિ સુતી દમયંતિ.
—નિદુર નિષ્કૃપ (કૃપારહિત) કાપુરૂષ એકજ નલ (છે) નથીજ
બ્રાંતિ (એ વાતમાં). મૂકી-છોડી મહાસતી જેણુ વનમાં નિશામાં-રાત્રિમાં
સૂતી દમયંતી.

મુકિવ-મુક્તા, મહાસધ-મહાસતી.

(૧૩) પરદાર ગમનના સંબંધે ઉજ્જયિનીના રાજા પ્રદ્યોતની કથા લખી છે, તેમાં પ્રસંગવશાત્ ઉદયન વત્સરાજ, વાસવદત્તા, યૌગધરા-ધરાયણુ આદિની કથાઓ પણ આવી છે કે જે યૌધ્વ-જાતકોમાં, બૃહ-ત્કથા (કથા સરિત્સાગર) અને બાસના નાટક પ્રતિજ્ઞાયૌગધરાયણુની કથાથી કંઈક ફેર છે, કિંતુ એ શ્લોક તે નાટકમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યા છે. અસ્તુ. રાજગૃહના રાજા શ્રેણિકના પુત્ર અભયને પ્રદ્યોતે છત્રથી બાંધી પોતાને ત્યાં રાખેલો હતો. તેણે કંઈ ધ્યાન ખેંચે તેવાં કામ કર્યાં. પ્રદ્યોતે તેને ‘વર’ માગવા કહ્યું ત્યારે તેણે એવું ઉટપટાંગ-ગુચ્ચવડીઓ વર માંગ્યો કે જેમાં અભિપ્રાય-સાર એ હતો કે મને અહીંથી વિદાય કરો.

ઉપરના અને દોહામાં 'વેસ વિસિદ્ધ' જુદા જુદા પદ માનીએ તો પહેલામાં 'વેસ્યા વિશિષ્ટા' (સારા લોકો) થી વારત કરવામાં આવે છે, એ અર્થ થશે અને બીજામાં 'વેસ્યા વિશિષ્ટાના (=ને) તે કરે' ઇત્યાદિ થશે. કરવત્તુ=સં. કરપત્ત. હિં. કરૌતી, ગૂં કરવત.

(૧૭) પિય હઉં ચક્કિય સયલુ દિણુ, તુહુ વિરહગિ કિલંત,

થોડા જલ જિમ મચ્છલિય, તલ્લોવિલ્લિ કરંત.

—પિયુ ! હું સકલ-આખો દિન તારા વિરહના અગ્નિમાં ઉકળતી રહી-(કેવી રીતે ?) જેમ માછલી થોડા જલમાં તડકાટ કરે છે (તેમ). ચક્કિય-ચાકવું-રહેવું (અંગલા ચાક); તલ્લોવિલ્લિ-તલ્લે ઉપરિ-ઉપર નીચે થવું તે-તડકાટ.

(૧૮) મઈ જાણિયઉં પિય વિરહિયહ, ક વિ ધર હોષ વિયાલિ,

નવરિ મયંકુ વિ તહ તવષ, જહુ દિણુયર ખયકાલિ.

—મેં જાણ્યું-પ્રિયના વિરહિતને કાષપણુ આધાર રાતમાં હોય, નવરિ-નહિં પરંતુ (તે જવાધો-તે દૂર રહ્યું-ઉલટું) મયંક પણુ જેમ દિનકર પ્રલયકાલમાં (તપે) તેમ તપે છે. ધર-આધાર, આલંબન. વિયાલિ-વિકાસે. વિ=દિ, બીજી વેળા અર્થાત્ રાત. મયંક-મૃગાંક-ચંદ્ર. ખયકાલ-ક્ષયકાલ-પ્રલય. નવરિ-આ દેશીના કંઈક યોગ્ય ભાવ પ્રાકૃતની સંસ્કૃત છાયા બનાવનાર લાવી શકતો નથી. તેનો ઉપર અર્થ આપ્યો છે. આ દોહો હેમચંદ્રજીના વ્યાકરણમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૬ નં. ૬૨.

(૧૯) અજ્ઞુ વિહાણુઉં અજ્ઞુ દિણુ, અજ્ઞુ સુવાકિ પવતુ,

અજ્ઞુ ગલતિયઉં સયલુ દુહુ, જં તુહું મહ ધરિ પતુ.

—આજ વહાણું (પ્રભાત) થયું, આજ દિન, આજ સુવાયુ પ્રવૃત્ત થયો. આજ સકલ દુઃખ કે જે તને મારા ધરમાં પ્રાપ્ત (થયું) તેને ગલહત્યો (દીધો)-કાઠી નાંખ્યું. વિહાણુઉં-નામધાનુ. વિહા-વો હિંદી વિહાન, ગુજરાતી વહાણું, સં. વિભાત, વિભાન. ગલતિયક-સં. ગલહસ્તિત-ગળામાં હાથ દઈ કાઠી મૂક્યું. (અર્ધચંદ્ર દીધું, ગલહ-સ્તેન માધવઃ)

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૨૧૧

(૨૦) પડિવળિજિવિ દય દેવ ગુર, દેવિ સુપતિહિ દાણુ,
વિરધવિ દીણુજણુદરણુ, ' કરિ સફલઉં અપાણુ.'

—ચોથા ચરણની સમસ્યા પૂર્તિ છે. દયા, દેવ, અને ગુર પ્રાપ્ત કરી, સુપાત્રોને દાન દધ-આપી, દીનજનનું ઉદ્ધરણુ કરી આત્માને-પોતાને સફલ કર. પડિવળિજિવિ-સં. પ્રતિપદ્ય-અંગીકાર કરી. વિરધવિ-સં. વિરમ્ય. અપાણુ-આત્માનં. તુલસીદાસે ' અપાન ' વાપરેલ છે. પડિવળિજિવિ, દેવિ, વિરધવિ-પૂર્વકાલિક ક્રિયાઓ-ભૂતકૃદંત છે.

(૨૧) પુતુ જી રંજઈ જણુયમણુ, થી આરાહધ કંતુ,
ભિમ્યુ પસન્નુ કરધ પહુ, ' ઇહુ ભલિમ પજ્જાંતુ.'

—સમસ્યાપૂર્તિ. પુત્ર જે જનક એટલે પિતા (ના) મનનું રંજન કરે, સ્ત્રી કંથ(ને) આરાધે, ભૂત્ય પ્રભુ-સ્વામી(ને) પ્રસન્ન કરે તો એ (અથવા અહીં) ભલાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. રંજઈ-સં. રંજ્યતિ-પ્રસન્ન કરે. આરાહધ-આરાધના કરે. ઇહુ-આ અથવા અહીં. ભલિમ-ભલાઈ (સં. નું ઇમનિય). પજ્જાંતુ-હિંદી પાઈજતે હૈ, પાતે હૈ. ગૂ. પામે છે; અથવા ઇહ ભલિમ પજ્જાંતુ-આ ભલાઈની પર્યંત-સીમા છે ' એ પણુ અર્થ થઈ શકે છે.

(૨૨) મરગય વનહ પિયહ ઉરિ, પિય ચંપયપય દેહ, (સમસ્યા)
કસવદંધ દિનિય સહધ, નાઈ સુવન્નહ રેહ. (પૂર્તિ)

—મરકત વર્ણુના (શ્યામલ) પિયાના ઉપર ચંપક (જેવી) પ્રભા (વાળા) દેહવાળી પ્રિયા કસોટી પર સુતર્ણુની રેખા દીધી-આપી તે પેઠે-તે જેવી શોભે છે. શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં આને ધણી મળતી એક બીજી કવિતા છે તેનું વિવરણુ જુઓ પૃ. ૧૨૮ નં. ૧ આ કષ અવસ્થાનું વર્ણુન છે તે કહેવાની જરૂર રહે છે? સહધ-જુઓ ઉપર નં. ૧૦ અને ૪૧.

(૨૩) ચૂડઉ ચુન્ની હોષસધ મુદ્ધિ કવોલિ નિહિતુ, (સમસ્યા,)
સાસાનલિણુ ઝલકિયઉ, વાહસલિલ સંસિતુ. (પૂર્તિ)

—હે મુઝે ! કપાલપર રાખેલો ચૂરો શ્વાસની અનલ-અગ્નિથી જવાલિત-બળેલો થઈ અને આખ (વરાળ)ના સલિલ એટલે જળથી સંસિક્ત એટલે સીંચાયેલા થઈને ચૂર્ણ (ચૂરેચૂરા) થશે. પહેલાં તો બળતો શ્વાસ ચૂડાને તપાવશે પછી તેનાપર આંસ પડશે તો તે શું ચૂરેચૂરા નહિ થઈ જાય ? મુદ્ધિકવોલિ-એને સમાસ લક્ષ્યે તો મુઝાના કપાલપર એવો અર્થ થાય. યુન્ની હોઠસઠ-અભૂત તદ્દભાવનો 'ઘ' આમાં છે. મુદ્ધિ-જુઓ પ્ર. ચિં. ઉદ્દાહરણમાં 'મુધિ' (નં. ૮). ઝલક્રિયઉ-ઝલ-જવાલા જુઓ પ્ર. ચિં. (નં. ૬) 'ઝળ'. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. જુઓ પૃ.

(૨૪) હઉં તુહ તુદું નિચ્છણુ, મઝિ મણિચિહ્ન અજ્જુ,

તો ગોવાલિણુ વજ્જરિહિ, પહુ મહ વિચરહિ રજ્જુ.

—(દેવતાએ કહ્યું કે) હું તારાપર નિશ્ચયે તુઠો (છું), આજ મનનું ધન્યથું માગ. ત્યારે ગોવાલીએ કહ્યું 'પ્રભુ ! મને રાજ આપ.' વજ્જરિહિ-દેશી. ઉચ્ચ, કહ્યું. વિચરહિ-સં. વિતર (હિ). આ સોમપ્રભની પોતાનીજ રચના હોય એવો સંભવ છે, પરંતુ અધિક સંભવતો એ છે કે આ કહાણીના સંગ્રહશ્લોક હોય.

(૨૫) એક કોહલ નામનો કપ્પાડી-જાગલી હતો, તે લાકડાની કાવડ ખાંધપર લઈને ફરતો હતો. તેને સિંહલા નામની સ્ત્રી હતી. તેણીએ પતિને કહ્યું 'દેવાધિદેવ યુગાદિદેવની પૂજા કરો કે જેથી જન્માંતરનાં દારિદ્ર્ય-દુઃખ આવે નહિ, પતિએ કહ્યું કે 'તું ધર્મ-ધેલી થઈ છો. પરસેવક એવો હું શું કરી શકું તેમ છું ?' ત્યારે સ્ત્રીએ નદીજલ અને ફૂલની પૂજા કરી. તેજ દિને તે વિષ્ણુચિહ્ન-મરડાથી ભરી ગઈ અને જન્માંતરમાં રાજકન્યા અને રાજપત્ની થઈ. પોતાના નવા પતિ સાથે કોઈ દિવસ તેજ જિનમંદિરમાં આવી કે જ્યાં પૂર્વ પતિ દરિદ્ર કપ્પાડીને જોઈ મૂર્ચિત થઈ ગઈ. તે સમયે જાતિરમરણુ થતાં તેણીએ નીચેનો દોહો કહ્યો. કપ્પાડીએ સ્વીકાર કરી જન્માંતર કથાની યુષ્ટિ કરી.

અડવિહિ પત્તી નમહિ જલુ, તો વિ ન વૂહા હત્ય,
અન્વો તહ કવ્વાડિયહ, અજ્જ વિસન્નિજય વત્ય.

—અટવી (જંગલ)નાં પાંદડાં, નદીનું જળ (સુલભ હતાં)
તો પલુ (તેં) હાથ ન હલાવ્યા. હાય! તે કપ્પાડીઆના વસ્ત્ર આજ
વિસન્નિત છે (તન પર કપડા પલુ નથી, અને હું રાણી થઈ ગઈ.)
વૂહા-વ્યૂહિત કર્યા. અન્વો-આશ્ચર્ય અને ખેદઅર્થે.

(૨૬) જે પરદાર-પરમ્મહા, તે વુચ્ચહિં નરસીહ,
જે પરિરંભહિં પરરમણિ, તાહં પ્રુસિન્નર્ધ લીહ.

—જે પરદારા(થી) પરાંગમુખ (છે) તે નરસિંહ કહેવાય છે. જે
પરરમણિ(ને) આલિંગન કરે છે, તેની રેખા (સજ્જનોની હારથી)
ફસડી જાય છે-મટી જાય છે-તે સજ્જનની પંગતમાં ખેસી-રહી શકતો
નથી. વુચ્ચહિ-સં. ઉચ્ચતે. પ્રુસિન્નર્ધ-મટી જાય છે. હિં૦ પોંછ દી જતી
હૈ. સંસ્કૃતમાં ' પોંછને ' માટે ઉત્તપુંસુ ધાતુનો કારમીરી કવિઓએ
પ્રયોગ કર્યો છે- વાપરેલ છે. લીહ-રેહ, રેખા.

(૨૭) એક વહ પશુપક્ષીની ભાષા જાણતી હતી. અર્ધી રાતે શિયા-
ળને એવું કહેતાં સાંભળ્યું કે નદીનું મડદું આપી દે અને તેનાં ધરેણું
લાઇ લે, એટલે તે નદીપર તેમ કરવા મર્ધ. પાછી આવતી હતી તે
સસરાએ જોઇ લીધું. તેણે જાણ્યું કે તે અ-સતી છે. તે તેણીને પિયર
પહોંચાડવા ગયો. માર્ગમાં ફરીરના ઝાડની પાસે કાંચો ખોલવા લાગ્યો
કે આ વૃક્ષના નીચે દસ લાખનો નિધિ છે, કાઢી લે અને મનેદહીં સત્તુ
ખવરાવ. પોતાની વિવાથી દુઃખ પામેલી તેણી કહે છે કે:—

એકે દુન્નય જે કયા, તેહિં નીહરિય ધરસ્સ,
ખીજ દુન્નય જમ કરઉ, તો ન મિલઉ પિયરસ્સ.

—જે એક દુર્નય કર્યો તેથી ધરથી નિકળી-નિસરી, ખીજે
દુર્નય જે કઈ તો આરાથી (કદી પલુ) ન મળું. ધરસ્સ, પિયરસ્સ-
સંસ્કૃત છઠી 'સ્પ'નો 'સ્સ' છે. પિયર-પ્રિયકર.

(૨૮) રૂઝિભણીહરણના સમયે કણ્ઠ (કાન્ઠ, કૃષ્ણ) રૂઝિભણીને કહે છે:—

અમ્હે થોડા રિઉ બહુય, ઇઉ કાયર ચિંતતિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયલુ, કપ ઉઝ્જોઉ કરંતિ.

—આ હેમયંદ્રમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૫ નં. ૧૦ અમે થોડા (છીએ), રિપુ ઘણા છે એમ કાયર ચિંતવે છે. બોળા ! ગગનતલમાં જો, કેટલા ઉદ્યોત-પ્રકાશ કરે છે ? ઘણા તારા છે તે કે એક ચંદ્રન ? અમ્હે-ગૂં અમે, રાજસ્થાની મ્હે. ગૂજરાતીમાં કોઇ સાક્ષર ‘હ’, પણ અમ્હે એમ કરી વાપરે છે. મુદ્ધિ-મુઝે ! જુઓ નં. ૨૩. નિહાલહિ-આરા, ઉપનિષદોનું નિભાલયતિ. ઉઝ્જોઉ-ઉદ્યોત.

(૨૯) સો જિ વિખઝણુ અડિખયઇ, હઝ્ઝખ સોઝિં હહલ્લુ,
ઉપ્પહ પઠિંઓ પહિ ઠવઇ, ચિત્તુ જુ નેહ-ગહિલ્લુ.

—તે જ વિવેચકાણુ કહેવાય છે, તેજ છેલ હાજે છે (શોભિત આય છે) જે ઉપથ-પ્રસ્થિત (કુમારે પર ચાલતા) નેહધેલા ચિત્તને પથપર ટકાવે છે. અડિખયઇ-આખવામાં આવે-આક્રમ્યા પરથી. પંખખી આખના. કહેવામાં આવે. હઝ્ઝખ-હાજે. સોઝિં-સોઝિનિ. તે જ. જિ-જી પાદપૂરણુ છે. હહલ્લુ-સં. છેદ એટલે વિદગ્ધ, ચતુર. પ્રાકૃત કવિતામાં હહલ્લનો અર્થ ચતુર છે. પંખખીમાં હૈલ એટલે સારું. આ હહલ તથા તે પરથી બનાવેલ પ્રેમી હૈલા (હમિલ, હમિલા)નો ભેદ તુલસીદાસે બતાવ્યો છે કે ‘હરે હખીસે હૈલ સખ.’ ઠવઇ-સ્થાપે સં. સ્થાપતિ. ગહિલ્લુ-સં. ગ્રહિલ, આગહી, તેપરથી ઘેલું થયેલ છે. હહીલું.

(૩૦) રિદ્ધિ વિદ્ધણુઉ માણુમહ, ન કુણુઇ કુવિ સમ્માણુ,
સઉણિહિ મુચ્ચહિ ફલરહિઉ, તરવર ઇત્થુ પમાણુ.

—રિદ્ધિ વિદ્ધણુ માણુસનું કોઈ પણ સંમાન કરતું નથી. શકુનિ. પક્ષીઓથી ફલરહિત તરવરને છોડાયછે (એ) અહીં પ્રમાણુ છે.

રિદ્ધિ-સં. રદ્ધિ. વિદ્ધણુ-સં. વિહીન. નિજાના રૂપમાં ઇ અંતે.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૨૧૫

ઉની બદલીમાં-સરખાઓ જીર્ણ ઉપરથી જૂર્ણ અને તે પરથી જૂના.
સઉણિ-સં. શકુનિ. ઇત્યિ-પ્રાકૃત એત્ય. સં. અત્ર, પંગખી ઇત્યું.

(૩૧) જઘવિ હુ સરે સુરવુ વિઅકખણ,
તહવિ ન સેવઘ ઝચ્છિ પઠકખણ;
પુરિસ-ગુણાગુણ-મુણણ-પરમ્મહ,
મહિલહ યુદ્ધિ પયંપહિં જં યુહ.

—યઘપિ શર, સુરપ, વિઅક્ષણ હોય તથાપિ લક્ષ્મી (તે મનુષ્યને)
પ્રતિક્ષણ સેવતી નથી. (કારણકે) પુરૂષોના ગુણ અને અગુણના વિચા-
રથી પરામ્મખ, મહિલાઓની યુદ્ધિ હોય છે-જેથી યુધ કહે છે. મુણણ-
વિચારવું-મનન- પયંપહિં-સં. પ્રજલ્પતે. જં-જેથી અથવા જેમ (યથા).

(૩૨) જેણુ કુલકમ્મ લંધિયઈ, અવજસુ પસરઘ લોઈ,
તં ગુર-રિદ્ધિ-નિયંધણુ વિ, ન કુણઘ પંડિઓ કોઈ.

—જેનાથી કુલકમ ઉલંઘાય, (અને) અપજશ લોકમાં પ્રસરે,
તે(ને) ગુર એટલે બહુ સંપત્તિ ઉપગમનાર (કામ) ને પણ કોઈ પંડિત
કરતું નથી.

(૩૩) જં મણુ મૂઢહ માણુસહ, વંછઘ દુલ્લહ વત્યુ,
તં સસિ-મંડલ-ગહણુ કિહિં, ગયણિ પસારઘ હત્યુ.

—જો મૂઢ માણુસતું મન દુર્લભ વસ્તુને વાંછે છે, તો શું શશિ-
મંડલના ગ્રહણ કરવા માટે ગગનમાં હાથ પસારે છે?

(૩૪) રાવણુ જયઉ જહિં દિયહિ, દહ મુહ એક સરીર,
ચિંતાવિય તમ્મયહિ જણુણિ, કવણુ પિયાવઈ ખીર.

—શંખપુરના રાજા પુરંદરને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું.
રાજાએ આ દોહાતું યોથું ચરણુ ‘પુત્ર માતા’થી સમસ્યાની રીતે પૂછ્યું.
તેણીએ પૂર્તિ કરી. પ્રથમ ચિંતામણિમાં સરસ્વતી કુટુંબ ભોજને ત્યાં
આવ્યું હતું; ત્યાં પણ આ સમસ્યા ગૂંઢપત્તીએ આજ રીતે પૂર્ણ કરી
છે. આમાંથી એ ફલિત થાય છે કે આ દોહો જૂનો છે. કથાલેખક

આની રચના કોઇપણ રાજની સભામાં ઠેસવી દે છે. હવે પછીના પ્રખ્યે ચિંતામણિવાળા લેખમાં આનો તેમજ આગળના દોહાનો અર્થ આપેલ છે. જુઓ હવે પછી તેમાં નં. ૧૨.

રાવણ, જાણે (જન્મ્યો), જે દિને દશમુખ એક-શરીર વાળો;
ત્યારે ચિંતિત કરી, જનની(તે) કે(તે)-કયા મુખને ક્ષીર (દુધ) પીવરાવું ?
ચિંતાવિય-સં. ચિંતાપિતા (!) 'પ' નો 'વ' થાય છે.

૧-૫ ૫૦૭.

(૩૫) ઇત અચ્ચક્ષુડ દિદુ મઇ, 'કંઠિ વ જુલ્લઈ કાઉ',

કોઇવિ વિરહ-કરાલિયહે, ઉડાવિયઉ વરાઉ.

(પુત્રની સ્ત્રીએ આ સમસ્યાપૂર્તિ કરી છે-આ દોહા હેમચંદ્રમાં પણ છે. આ અત્યદ્ભુત મેં દીઠું કે હું કંઠમાં શું લગાવું. કોઇપણ વિરહ-કરાલિતાએ વરાઉ (બીચારા-પતિ)ને ઉડાવી દીધો. ઇઉ=આ.

(૩૬) સીહુ દમેવિ જુ વાહિહઈ, ઇકકુ વિ જિણિહઈ સત્ત,

કુમરિ પ્રિયંકરિ દેવિ તસુ અપહુ, રજ્જુ સમતુ.

—ગજપુરના રાજા ખેમંકરને સુતારા દેવીથી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઇ, રાજા અને રાણી મરી ગયા પછી મંત્રિઓએ તેણીને પ્રિયંકર એ નામ આપી પુરૂષ હોય તેમ ગાદીપર બેસાડી, પછી કુલદેવી અચ્યુતાની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે આનો પતિ કેને કરવો ? દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે-સિંહને દમન કરીને જે વાહે-સવારી કરે, એકસો પણ શત્રુઓને જીતશે, તેને કુમારી પ્રિયંકરીને રાજા સમસ્ત અર્પણ કરો. આવોજ પતિ મળી ગયો તે વાર્તા વાર્તાની પેઠે આલી આવી.

મકરણ પ મું.

સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૬—હવે સોમપ્રભસુરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાના નમુના આપીએ છીએ.

(૧) કુમારપાલ પ્રતિભોષ (ગાયકવાડ સંસ્કૃત સિરીઝ પૃષ્ઠ ૭૭.) એક છંદ:-

(૩૭) કુલુ કચકિંકિ મલિઉ માહપુ

મલિણીકય સયણમુહ

દિન્નુ હાથુ નિયગુણુ કડપહ

જગુ જગપિયો અવજસિણુ

વસિણુ વિહિય સન્નિહિય અપહ ।

દૂરહ વારિઉ ભંદુ તિણિ, હક્કિઉ મુગધદુવાર,

ઉભયભવુખ્મડદુકખકર, કામિઉ જિણુ પરદાર.

આ સાત પદવાળો-સપ્તપદ છંદ તે સમયની રચનામાં બહુ મળે છે. અંતના એ પદ દોહાના છે. પરદાર ગમનની નિંદા કરતાં કવિ કહે છે કે-કુલ, કલકિંત (કયું) માહાત્મ્ય (ધૂળ !) મેળવ્યું. સજ્જનોનાં મુખ મલિન કર્યો, નિજ ગુણસમુહને હાથ દીધો (ધક્કો દઈ બહાર કાઢ્યો), જગને અપજશથી ઝંખું (ગલહાથો દીધો-ઢાંકી દીધું), અસનથી વિહિત-કરેલા પોતાને સન્નિહિત કર્યો. દૂરથી ભદ્ર-કલ્યાણને વાર્યું, મુગતિના દાર ઢાંકી દીધાં, બને ભવ (આ ભવ અને પરભવ)માં ઉદ્ભટ દુઃખોની કરનારી પરદારને જણે કામિત કરી (ચાહી) તેણે.

સયણુ-સજ્જન, મિત્ર હિંદી સાજન. દિન્નુ હાથુ-હાથ દીધો, ગલહસ્ત કર્યો, અર્ધચંદ્ર આપ્યો, બહાર કાઢી મૂક્યો. જુઓ ઉપર નં. ૧૯. કડપ-? સમૂહ. ઝપ=ધૂમતું, ઢાંકવું યા છતવું.

આને મળતો એક શ્લોક સોમપ્રભનીજ સૂક્તિમુક્તાવલી (સિદ્ધર પ્રકરણુ-સ્તોત્ર)માં છે:-

દસસ્તેન જગત્યકીર્તિપટ્ટદો ગોત્રે મધીકૂર્ચકં

વારિડ્યસ્ય ઝલાંઝલિ સુંગગજારામસ્ય ત્વકામલઃ ।

સંકેતઃ સ્વકલાપયાં શિષ્યપુરદારે કપાટો દૃઢઃ

શીલં ચેન મિત્રં વિહુતમશિલં ત્રૈલીક્યવિતામણિઃ ॥

—પ્રાચીના ગુચ્છ ૭ પ. ૩૭.

(૨) પૃ. ૩૧૧, કુલ ૧૪ છંદમાં બાર ભાવનાઓ છે તેમાંથી ત્રણ નમૂના.

(૩૮) પિત્ર માય ભાય સુકલતુ પુત્રુ

પદુ પરિયાણુ મિતુ સણેહગુતુ ।

પહવંતુ ન રકખઈ કોવિ મરણુ

વિણુ ધમ્મહ કોવિ મરણુ

વિણુ ધમ્મહ અન્નુ ન અતિથિ સરાણુ ॥

(૩૯) રાયા વિ રંડુ સયણો વિ સતુ

જણુઓ વિ તણુડિ જણુણિ વિ કલતુ ।

ઇહ હોઈ નડ વ્વ કુકમ્મવંતુ

સંસારરંગિ બહુરુ જંતુ. ॥

(૪૦) એકલ્લહિ પાવઈ જીવુ જમ્મુ

એકલ્લહિ મરઈ વિહત કમ્મ ।

એકલ્લહિ પરભવિ સહઈ દુકંપુ

એકલ્લહિ ધમ્મિણુ લહઈ મુકંપુ ॥

આમાં અર્થ રપટ છે. કઠિન : શબ્દોના અર્થ આ પ્રમાણે છે:-
પિત્ર-પિતા. સુકલતુ-સુકલત્ર:(સારી સ્ત્રી), પદુ-પ્રણુ, પરિયાણુ-પરિજન.
સણેહગુતુ-સ્નેહયુક્ત. પહવંતુ-સં. પ્રભવન. સમર્થ હોવા છતાં.
રકખઈ-સં. રક્ષતિ-રક્ષા કરે છે-બચાવે છે. ધમ્મહ-ધર્મના. અન્નુ-
અન્ય. અતિથિ-છે. રાયા-રાગ. સયણો-સજ્જન-સાજન. સતુ-શત્રુ.
જણુઓ-જનક, પિતા. તણુડિ-તનય-પુત્ર. નડવ-નટ ધ્રુવ-નટની પેટ.
રંગિ-રંજ ઉપર-નાટક ભૂમિપર. બહુરુ-બહુરૂપી. એકલ્લહિ-એકલો. વિ-
હત-અર્જિત-કમાવેલાં. પરભવિ-પરલોકમાં. ધમ્મિણુ-ધર્મથી. મુકંપુ-મોક્ષ.
(૩) પૃ. ૩૫૦-૫૧, વસંતવર્ણન છંદ પાંચ તેમાંથી એક નમૂનો.

(૪૧) જહિ રત સહહિં કુસુમિય પલાસ નં દુટ્ટઈપહિયમણુ હિયમાસ,

સયયારિહિ રેહહિ મંજરીઓ નં મયણુ જલણુ ગલાવલીઓ.

—જ્યાં કુસુમિત પલાસ રક્ત સોહે છે જાણે કે પથિકમણુ(ના)

હૃદયનું માંસ કુટે છે; સહકારો (આંખો)માં મંજરીઓ વિરાળ છે જાણે

કે મદન (૩૫૧) જવલન (અગ્નિ) ની જવાલાવલિઓ. સહહિં-ગુઓ-
નં. ૧૦ તથા ૨૨.

(૪) પૃષ્ઠ ૧૭૮. ગ્રીષ્મવર્ષુન છંદ ચાર તેમાંથી એક નમુનો.

(૪૨) જહિં દુર્દ નરિંદુ વ સયલુ ભુવણુ, પરિપીડ્ય તિવ્વ કરેહિં તવણુ,
જહિં દુહવ મહિલય જણુ સમગ્ગ, સંતાવછ સૂચ સરીર લગ્ગુ.

—જ્યાં તવણુ-તપન-સૂર્ય તીવ્ર કરોથી-કિરણોથી દુષ્ટ નરેન્દ્રની
પેટે સકલ ભુવનને પીડે છે, જ્યાં દુર્ભગ (વિયોગિની) મહિલા જન
સમગ્રને સતાવે સૂર્ય (?) શરીરમાં લાગ્યા. કર-રાજના કર તેમજ કિરણુ.
(૫) પૃષ્ઠ ૪૨૩ થી ૪૩૭ પર જીવમનઃકરણુ સંલાપ છે તેમાં
છંદ ૧-૨, ૪-૨૭, ૨૯-૩૦, ૪૭, ૫૧-૫૨, ૫૪-૫૯, ૬૧, ૬૪-
૬૫, ૬૭-૧૦૪ એ બધા અપભ્રંશમાં છે—બાકીના પ્રાકૃતમાં છે. કવિ
સિદ્ધપાલે જીવ, મન અને ઇન્દ્રિયોની વાતચીત રાગ કુમારપાલને સંભ-
ળાવી છે. દેહ નામના પદ્ય (નગર) માં આત્મા રાગ, યુદ્ધિ મહાદેવી,
મન મહામંત્રી, અને ફરિસણુ (સ્પર્શ) રસણુ (રસ), ગ્વાણુ (દ્રાણુ),
લોચણુ (લોચન), સવણુ (શ્રવણુ) એ પાંચ પ્રધાન-એમ કથા ચાલે છે.
તેમાંથી ત્રણ નમૂના આપીએ છીએ:—

(૪૩) જ તિલુતમ-શ્વ-વકિખતુ

ખણુ બંલુ ચઉમુહુ હુઉ

ધરધ ગોરિ અદ્ધગિ સંકર

કંદર્પપરવસુ ચલણુ

જ પિયાઇ પણુમઇ પુરંદર

જ કેસવ નચ્ચાવિહ, ગોઠંગણિ ગોવીહિં

ઇન્દ્રિયવગ્ગહ વિપ્પરિઓ, તં વન્નિયહ કઇહિં.

૬૬

—જે તિલોતમાના રૂપથી વ્યાક્ષિત-વ્યાકુલ થએલો પ્રભા ચતુઃ
ર્મુખ થયો, શંકર ગૌરીના અર્ધાંગમાં ધરે-ધારણુ કરે, કંદર્પને પરવશ
ચરણુ જેના છે તે પુરંદર જે પ્રિયાને પ્રણમે, જે કેસવ ગોપના આંગણુ
ગોપીઓથી નચાઓ-આ ઇન્દ્રિયવર્ગનાં વિસ્ફુરિત કવિયોથી વર્ણવાય છે.

(૪૪) વાલત્તણ્ણ અસુધ-વિલિત-દેહ

દુહકર દંસણ્ણગમ કન્નવેહુ

ચિતંતહ સવ્વવિવેય રહિઉ

મહ હિયઉ હોષ ઉક્કંપસહિઉ ॥ ૮૫ ॥

—આલકપાણું, અશુચિ (પદાર્થોથી) વિલિપ દેહ, દુઃખકર દશન એટલે દાંતોનો ઉદ્ગમ-આવવું-નીકળવું, કર્ણવેધ, (આ સર્વને) ચિંતવતા સર્વવિવેક રહિત (એવું) મારું હૈયું ઉક્કંપ સહિત થાય છે.

(૪૫) ઇસા-વિસાય-ભય-મોહ-માય ।

ભય-કોહ-લોહ-વમ્મહ-પમાય ॥

મહ સગ્ગમયસ્સ વિ પિટ્ટિ લગ્ગ ।

વવહરય જેવ રિણ્ણિઅહ સમગ્ગ ॥ ૮૭ ॥

—ઈર્ષ્યા, વિપાદ, ભય, મોહ, માયા, મદ, ક્રોધ, લોભ, મનમથ, પ્રમાદ (જે સર્વે) મારા સ્વર્ગમતના પણુ પીઠપર લાગેલા વ્યવહારી (શિલ્પીદાર) જેવી રીતે ઋણી (કરજદાર) ના સમગ્ર-સર્વ.

(૬) પૃષ્ઠ ૪૪૩-૪૬૧ પર સ્થૂલિભદ્ર કથા છે તેમાં ૧-૪, ૧-૧૪, ૨૩-૨૫, ૩૧-૩૨, ૩૪-૩૮, ૪૦-૪૫, ૪૬-૬૨, ૬૪-૬૬, ૬૮-૮૨, ૮૪, ૯૪, ૯૭-૯૮, ૧૦૦, ૧૦૧-૧૦૫ છંદો અપભ્રંશ છે; બીજા પ્રાકૃતમાં છે. પાડલિપુતના રાજા નવમા નંદનો જ્ઞાત્રી સગ-ડાલ (શકટાર) હતો, તેણે કોષ્ટરીતે પોતાની શ્રુતધર કન્યાઓની સહા-યતાથી વરરચિને નવી કવિતાઓ સંભળાવી નંદ પાસેથી ધન મેળવતો અંધ કર્યો હતો; વરરચિનું ગંગા પાસેથી દીનાર મેળવવાનું એટલે, નંદનો સમડાલપર ક્રોધ, સગડાલના પુત્ર સિરિયે પિતાને મારવો, સિરિયના મોટાભાઈ સ્થૂલિભદ્રનો ક્રોધા નામની યેશ્યા સાથે પ્રેમ, સ્થૂલિભદ્રનું શ્રમણ થવું, તે શ્રમણનું કોરાને ત્યાં જન્મ સંબંધથી રહેવું, વગેરે વર્ણન પ્રાણું સુંદર છે. તેમાંથી ૬ નમુના લીધા છે:—

(૬૬) જસુ વયણુ વિણ્ણિજ્જઉ નં સસંકુ, અપ્પાણુ નિસિહિ દંસંધ સસંકુ,

સોમપ્રવા અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા. ૨૨૬

જસુ નયણકંતિ નિપ લગ્નભરિણુ, વણુવાસુ પવન્નય નાઇ હરિણુ ૮
—જેના વદનથી વિનિર્જિત—જીતાયેલો જાણે શશાંક (ચંદ્ર) પોતાને
નિશામાં—રાત્રિમાં સશક દેખાડે છે, જેની નયનકાંતિ(થી) જિત—જીતા—
યેલો લગ્નભરથી જાણે હરિણુ વનવાસ પ્રપન્ન થાય છે—પામે છે—સેવે છે

(૪૭) નંદુ જંજર્ પદ્મ પરકબ
કહ એસ વરરંધ સુકર્ધ
કહધ મંતિ મહ ધૂય સત વિ
એયાઈ કબ્વાઈ
પદુ પદઈ બાલાઉ હુંત વિ
તત્ય તુમ્હ નરનાહ જર્ધ, મણિ વદધ સદેહુ ।
તાઉ પદંતિય કોઉગેણુ, તા તુમ્હે નિસુણુ ॥ ૩૨ ॥

—નંદ કહે છે “ પદે—બોલે પરકાવ્ય કેવી રીતે આ વરરંચિ
સુકવિ ? ” કહે છે મંત્રી ‘ મારી પુત્રીઓ સાતેય આ કાવ્યોને પ્રણુ ।
બોલે છે, બાલા હોતી—હોવા છતાં પણ, ત્યાં તમો નરમાયને જે મનમાં
વર્તે છે સંદેહ, તેઓને બોલતી કૌતુકથી તેમને તમે સાંભળો. ’

કન્યાઓમાં પહેલી એકવાર સાંભળી, બીજી બેવાર એમ સાતમી
સાતવાર સાંભળી શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતી હતી. વરરંચિએ નવો શ્લોક
બોલતાંજ પહેલી કંઠસ્થ કરીને બોલી જતી. આમ બે વાર સાંભળી
બીજી બોલી જતી ઇલાદિ. પછી નંદે કુપિત થઇ વરરંચિને કાઢી મૂક્યો.
(૪૮) ખિવિવિ સંઝિહિં સલિલ દીણાર

ગોસઙ્ગિ સુરસરિ થુણુર્ધ
હણુર્ધ જંતસંચાર પાઈણુ
ઉચ્છલિવિ તે વિ વરરંધહિં
ચડહિં હતિય તેણુ ધાઈણુ
લોઉ પદપિધ વરરંધહિ, ગંગ પસન્નિય દેઈ ।

મુણિવિ નંદુ વુત્તવું ધહુ. સયડાલસસ કહેઈ ॥ ૩૫ ॥

—ફેંકીને, સંધ્યાએ, જલમાં, દીનાર, સવારમાં, (વરરંચિ) ગંગાને,

સ્તવે-સ્તુતિ કરે છે, (અને) હણે છે (દયાવે છે), યંત્ર સંચારને, પગથી, ઉછળીને, તે, પણ, વરરચિને, ચડે છે, હાથમાં, તેના, ધાતથી; લોક, કહે છે (કે), વરરચિને, ગંગા, પ્રસન્ન થઈને, દે છે, જાણીને, નંદ, પૃતાંત, આ શકટાલને, કહે છે.

ખિવિવિ-સં. ક્ષિપ્. ખિવિવિ, ઉચ્છિલિવિ, મુણિવિ-મૂતકૃદંત છે. ગોસગ-સં. ગોસર્ગ-સવાર. થુલુર્ધ-સં. સ્તુ (સ્તુતિ કરવી). હુ (હોમ કરવો) ધાતુ 'નુ' વાળી અર્થાત્ પાંચમા ગણની પણ માનવી જોઈએ. પ્રાકૃત થુલુર્ધ એટલે સ્તુતિ કરે છે. પુરાણો તથા પદ્ધતિઓમાં હુનેતુ અને હુનુયાતુ આવે છે. (તુલસીદાસના રામચરિતમાનસમાં, હુને અનલ મેહ વાર બાહુ). કૃનું કૃણોતિ વેદમાં તથા કુણુષ પ્રાકૃતમાં આવે છે. પર્ધપિષ્-સં. પ્રજલ્પ. પસન્નિય-સં. પ્રસન્નિના (!).

આ પછી શકટારે પઢાવેલા માણસ મોકલી વરરચિને સાયંકાલે નદીમાં દીનાર રાખતા જોઈ લીધો. પોતે તે કઢારી લીધી. સવારે નંદની સમક્ષ વરરચિએ ધણી સ્તુતિ કરી અને યંત્ર ચલાવ્યું, પણ કંઈ ન મળ્યું.

(૪૯) કોશાએ વિચાર્યું કે શ્રમણ મારા અનુરાગમાં એટલો મગ્ન છે તો તેને સુમાર્ગમાં લખાવું. તેણીએ કહ્યું કે મને 'ધમ્મલાભુ' થી શું સંધું, 'દમ્મલાભુ' (દામ-લાભ) જોઈએ. તેણે પૂછ્યું 'કેટલા ?' કોશાએ લાખ માંગ્યા.

તીર્થ પુત્તમ સો સનિવેઉ

મા ખિજ્જિસિ કિંચિ તુહં

ઝતિ વચ્ચ નેવાલમંડલુ

તહં દેધ સાવઉ નિવધ

લકખુ મુલ્લુ સાહુસ્સ કંબલુ

સો તહિં પતઉ દિઠ્ઠુ નિવુ, દિન્નઈ કંબલ તેણુ ।

તં ગોવિવ દંડય તલ્લધ, તો વાહુડિઉ જવેણુ ॥ ૮૯ ॥

—તે (કોસા) ને, કહેવામાં આવ્યું, તે, સનિવેદ, મા, દુઃખી થા, ઇંધપણ, તું, ઝટ, જા, નેપાલમંડલ, ત્યાં, દે-આપે, શ્રાવક, નૃપતિ,

લાખ(ના), ચૂલનું સાધુનું, કંબલ, તે, ત્યાં, પ્રાપ્ત થયેલ, દીઠો, તપ; આપ્યો કંબલ, તેણે; તેને, ગુપ્ત કરીને-ગોપવીને, દંડના, તળે, તે, પાછો કર્યો, વેગથી.

વુત-સં. ઉક્ત. વચ્ચ-સં. વ્રજ. વાહુડિ-સં. વ્યાધુટિત.

માર્ગમાં ચોર મળ્યા, જેણે લાખ દીનારો મળવાના શકુન થયા હતા.

(૫૦) તો મુકુટ ગર્ભ દિતુ તિણુ, કંબલુ કોસહિ હત્ય ।

સો પેચ્છંતહ તીર્થ તમુ, ખિતુ ખાલિ અપસતિ ॥ ૯૧ ॥

—ત્યારે, મુકયો-મુક્ત કર્યો (ચોરાએ), (તે) ગયો: દીધી તેને, કંબલ, કોશાના, હાથ(માં); તે, જોતાં સતિ, તેણે, તેને, ફેંક્યો, ખાળમાં, અપ્રશસ્તમાં.

તિણુ—પંખળી તિન્ની, પેચ્છંત-સં. પ્રેક્ષત્ ડિંગલ-પેખન. ખાલા -ખાળ, ગંદા પાણીની મોરી.

(૫૧) સમણુ દુમ્મણુ બણુષ નો એક

બહુમુદ્ધલુ કંબલરયાણુ

કોસ કોસિ પઈ કખાલિ ખિતક

દેસંતરિ પરિભમેવિ

મઈ બહંત દુકખેણુ પતક

કોસ બણુઈ મહાપુરિસ, તુહં કંબલુ સોએસિ

નં દુલ્લહુ સંજમ-ખાણુ, હારિસ તં ન મુણેસિ ૯૨

—ત્રમાણુ, દુર્મન (યજ્ઞને), કહે છે, તો, ‘આ, બહુમુદ્ધલ, કંબલ-રત્ન, શામાટે, કોશા !, તેં, ખાળમાં, ફેંક્યું, દેશાંતરમાં, પરિભ્રમણુ કરી, મેં, મહા, દુઃખથી, પ્રાપ્ત કર્યું. “ કોશા કહે છે ‘મહાપુરુષ ! તું, કંબલ(નો) મોટો વિચાર કરે છે, જ, દુર્લભ, સંયમ(ની)ક્ષણુ, હારી ગયો છું, તે, નહીં જાણતો. ”

ખિતક, પતક—ખિત્તો, પત્તા, સં. ક્ષિપ્ત, પ્રાપ્ત. મુણુ-જાણુવું-જુઓ નં. ૩૫.

(૭) પૃષ્ઠ ૪૭૧-૭૨, આઠ છંદોના ભાગોમાં ગાયા છે, કે જેને સાંભળી પ્રાતઃકાલે કુમારપાલ રાજા જાગતો હતો. તેમાંથી એક નમૂના તરીકે અહીં આપી તેનું વર્તમાન ગુજરાતી અનુસાર અક્ષરાંતર કરવામાં આવેછે. એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે કે જૂની કવિતાથી સોમપ્રભની કવિતા દિલ્લે છે તથા તેના નમૂનાઓથી પાંડકોને પણ તેમ જણાયું હશે. આ કવિતા હિંદીમાં ડિંગલ કવિતા જેને કહે છે તે જાતની છે અને પૃથ્વીરાજ રાસાના કલ્પિત સમયથી કેટલાંક વર્ષો પહેલાંની છે. આમાં સર્વ સંસ્કૃતના તત્ત્વ છે. અધિક કઠિન નથી.

(૫૨) ગયણુમગસંલગ્ગલોલકલ્લોલપરંપર
 નિકરણુકુડનક્રયક્રયકંમણુદુહકંર
 ઉચ્છલંતગુર પુચ્છમચ્છરિછોલિ નિરંતર
 વિલસમાણુજલાજલાલ વડવાનલ દુતર
 આવતસયાયલુ જલહિ લલુ ગોપલ જિમ્વ તે નિત્યરહિ
 નીસેસવસનગણુનિઠુવણુ પાસનાહુ જે સંભરહિ.
 —ગગન-માર્ગ-સંલગ્-લોલ-કલ્લોલ-પરંપર
 નિષ્કરંખોલકટ-નક-ચક-ચંકમણુ દુખં (૧) કર
 ઉછળત ગુર-પુચ્છ-મત્સ્ય-રિછોલિ-નિરંતર
 વિલસમાન-જવાલા-જટાલ-વડવાનલ-દુસ્તર
 આવર્ત-શતાકુલ જલધિ લલુ ગોપદ જેમ તે નિસ્તરે
 નિઃશેષ-વ્યસન-નિઃસ્થાપન પાર્શ્વનાથ જે સાંભરે.

રિછોલિ=પંક્તિ (દેશી) | નિઠુવણુ-સં. નિઃસ્થાપન-વીતાડનાર, સમાપ્ત કરનાર નીક જવું-વીતવું (મારવાડી). સંભરહિ-સંભરવું, સંભારવું, સાંભરવું. મરાઠીમાં સંભાલના, પંજાબીમાં સુમ્માલના=યાદકરવું, સંસ્મરણ કરવું.

વિભાગ પાંચમો.

મેરુતુંગસૂરિનો પ્રબંધ ચિંતામણિ, સં ૧૩૬૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રબંધ ચિંતામણિ.

૨૨૦. આ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ જૈનાચાર્ય મેરુતુંગે સંવત્ ૧૩૬૧ માં કાઠિયાવાડના વઢવાણમાં રચ્યો. મુબંધના ડૉક્ટર પીટર્સનના શાસ્ત્રી દીનાનાથ રામચંદ્રે મુબંધમાં સં. ૧૯૪૪ માં કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ સાથે મેળવી તેનું મૂલ છપાવ્યું તે હાલ દુપ્રાપ્ય છે. તેમણે તેની વર્ધિત આવૃત્તિનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ છપાવ્યું છે. સન ૧૯૦૧ માં ટોનીએ વળી કોઈ મૂલ પ્રતિઓની સહાય લઈ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ છપાવ્યો છે. આમાં કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રબંધો યા કિસ્સા છે. શ્રાવ્યત ચંદ્રધરશર્મા ગુલેરી બી. એ. વિશેષમાં કહે છે કે “ કેટલીક બાબતમાં તે ભોજપ્રબંધની ઢબવાળું પુસ્તક છે. જૈન ધાર્મિક સાહિત્યમાં પોતાના મતની ‘પ્રભાવના’ વધારવા કિસ્સાઓનું સ્થાન ધણું હંચું છે. જૈન ધર્મોપદેશક પોતાના સાધુ તથા શ્રાવક શિષ્યોના મનોવિનોદ અને ઉપદેશ માટે કંઈક કથાઓ કહ્યાં કરે છે કે જે પૌરાણિક, ઐતિહાસિક યા અર્ધ-ઐતિહાસિક હોય છે. આ કથાઓના કેટલાય સંગ્રહ ગ્રંથ છે કે જેમાં પુરાણ કવિઓની રચના, નવા કવિઓનાં નામ, પુરાણ રાજ્ય-ઓનાં કર્તવ્ય, નવાનાં નામ, વિક્રમાદિત્ય પણ જૈન, સાલિવાહન પણ જૈન, વરાહમિહિર પણ જૈન, આહણુ વિદ્વાનો અને અન્ય શાખા-સંપ્રદાયોના વિદ્વાનોનો પોતાના આચાર્યોથી પરાજય વગેરે બાબતો રહે છે કે જે વર્તમાન દૃષ્ટિથી ઐતિહાસિક કહી શકાતી નથી. કિંતુ તે સમયના

હિંદુ ગ્રંથ પણ એવાજ છે. તેમાં જે જોવામાં આવે તો ઐતિહાસિક તત્ત્વની ઉપેક્ષા જૈનો કરતાં વધારે કરવામાં આવી છે. આથી કેવલ જૈનોને ઉપાલંબ આપી શકાતો નથી. આટલું છતાં પણ જૈન વિદ્વાનોએ ઇતિહાસ પ્રત્યે રૂચિ રાખ્યાનાં તથા તેની મૂલ ભીંતનો આધાર ન છોડ્યાનાં પ્રમાણ મળે છે. એમ તો સત્રાટ્ટ અશોકની ધર્મલિપિના શબ્દોમાં ‘ આત્મપાખડે પૂજા પરપાખડે ગર્હા ’ સહુ બતાવે છે.”

૨૨૧. સં. ૧૩૬૧ નો સમય પૃથ્વીરાજ અને તેના રાસના કલ્પિત કર્તા ચંદ્રનો સમય (૧૨૫૦ સં.) થી ૧૧૦ વર્ષ પછી છે. તે સમયની પ્રચલિત ભાષા-કવિતા અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે. સં. ૧૩૬૧ માં મેરુતુંગે આ ચિંતામણિને સંગ્રહ કર્યો છે. કોઇ પણ ઉધ્ધૃત કવિતા તેણે પોતે રચી નથી. કથાઓમાં પ્રસંગે પ્રસંગે જે કવિતા તેણે આપી છે તે અવશ્ય તેનાથી જૂની છે. કેટલી જૂની છે તેનો વધારેમાં વધારે સમય તો સ્થિર કરી શકાતો નથી, પરંતુ પ્રબંધ ચિંતામણિની રચનાનો સમય તેનો નીચામાં નીચો ઉપલબ્ધ કાલ અવશ્ય છે. તેનાથી પચાસ સાઠ વર્ષ પહેલાં કવિતા લોકકથાઓમાં પ્રચલિત હોય या આવા ધસા-યેલા સિક્કા જે સો બસો વર્ષ જૂના પણ હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

૨૨૨. કેટલાક દોહા એવા છે કે જે ધારના પ્રસિદ્ધ રાજા ભોજના કાકા મુંજના નામના છે અને તેના બનાવેલા કહેવામાં આવ્યા છે. એક ગોપાલ નામની વ્યક્તિએ ભોજને કહેલો હતો. બે ચારણોએ હેમચંદ્રને સંભળાવ્યા હતા; કેટલાક નવધણુ રાજના મરસીયા (રાજ્યા) છે. સં. ૧૩૬૧ ના લખેલા ઇતિહાસ અનુસાર તે તે સમયના છે. આ કવિતાઓને શાસ્ત્રીએ માગધી અને ટોનીએ પ્રાકૃત જણાવ્યા છે.

૨૨૩. સેવેલે ગણિતથી સિદ્ધ કર્યું છે (રૉ. એ. સો. જર્નલ જુલાઇ ૧૯૨૦ પૃ. ૩૩૭ આદિ) કે ગૂજરાતના ચાવડા રાજાઓના સંવત્ર આદિ, મેરુતુંગે અશુદ્ધ લખ્યા છે અને મિતિ, વાર, નક્ષત્ર, લક્ષ સર્વમાં ગડબડ છે, તેનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય કંઈ નથી. જૂની ઘટનાઓના સંબંધમાં ગમે તેટલી ઐતિહાસિક ગડબડ હોય, પણ પોતાના નજીકના

કાલની ઘટનાઓ તો મેરુતુંગે જ્યાં સુધી તે પ્રબંધની પુષ્ટિ કરી શકે છે ત્યાં સુધી પ્રામાણિક લખી છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાલ, હેમચંદ્ર, વસ્તુપાલ, તેજપાલનો કાળ ગૂજરાતમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની વિદ્યા તથા જૈન ધર્મના પ્રચારનો સુવર્ણ યુગ હતો. ભોજના સમયમાં ધારામાં જે વિદ્યા અને વિદ્વાનોની જ્યોતિ ચમકી હતી તે બસો અઢીસો વર્ષ પછી પશ્ચિમ ગૂજરાતમાં પણ દેદીપ્યમાન થઈ. તે 'સમયની વાતો જૈનોના ગૌરવની છે અને તેની સંરક્ષા તેમણે ઘણી સાવધાનીથી કરી છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪. પ્રબંધ ચિંતામણિનો જે અનુવાદ ગૂજરાતીમાં થયો છે, તેના કરતાં ઘણો સારો અનુવાદ થવાની જરૂર છે કે જેમાં ઐતિહાસિક અને શાબ્દિક ટિપ્પણિઓ હોય. આ ગ્રંથની ભાષા સંસ્કૃત છે, પરંતુ તે સંસ્કૃત પણ દેશભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને વિકાસને સમજવામાં ઉપયોગી છે. તે સમયની 'જૈન સંસ્કૃત'માં એક મનોહારિતા એ છે કે જૈન લેખક ગૂજરાતી યા દેશભાષામાં વિચાર કરતો ને સંસ્કૃતમાં લખતો. પરિશિષ્ટ પર્વ ૧-૭૫ માં હેમચંદ્રણ લખે છે કે 'સં કાલં ચદિ કુર્વાત કો (કાં) લમેત તતો ગતિમ્'—આમાં મરવાના અર્થમાં 'કાલ કરવો' એ સંસ્કૃત શ્લોક પ્રયોગ નથી પણ દેશ ભાષાનો છે. અણિશુદ્ધ સંસ્કૃતના પ્રેમી આને બર્બર સંસ્કૃત કહે પરંતુ આ જીવિત સંસ્કૃત છે. તેમાં ભાષાપણું છે. એતો રચિની વાત છે: કોઇને કાશ્મીરની કોતરણીના કામવાળી અખરોટના લાકડાના સારા ઢંગનો તખતો સારો લાગે ને કોઇને લીલા કુંપળાથી ભરેલી વાંકી ટહુની. તીચે કેટલાક શબ્દો અને વાક્ય આવી સંસ્કૃતનાં આપવામાં આવે છે. જેના

પર * આવું ચિન્હ છે તે અન્યત્ર શિલાલેખો, કાળો વગેરેમાં જોવામાં આવેલ છે.

હુતવાન—હુએલા; *ઉચ્છીર્ષક-તકિયા, ઓસીસા. (રાજસ્થાની, પાણુની કાદમ્યારી).

કરવડી—એ હાથ ભેગા કરી પાણી પીવા માટે પાત્ર જેવું બનાવવું (કરપુટી).

ધવલગૃહ—પ્રધાન મહેલ (ધવલ એટલે જે જાતિમાં ઉત્તમ હોય તે-દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીનામ માલા ૫-૫૭ તુલસીદાસજીના ‘ધવલધામ’ નો આ અર્થ છે. સફેદ મહેલ નહિ).

સર્વાવસર—રાગ્નનું સર્વથી મળવું. દીવાને આમ.

રાજપાટિકા—રાજમાર્ગ.

***ધર્મવહિકા**—(ધર્મના લેખની) વહી, ચોપડો.

હુદ્દિત—છૂટ્યો.

ઝોલિકા—ઝોલી (જે ઝોલિકા સંસ્કૃતમાં ૩૬ ન હોય તો આ પણ દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીં ૩-૧૫૬)

ધાતીપ્રપાત—ધાડુ પાડવું-ધાડ પાડવી.

***પંચકુલ**—પંચોલી રાજકર્મચારી. (ના. પ્રં. પત્રિકા ભાગ ૧ સંખ્યા ૨ પૃષ્ઠ ૧૩૪)

ઉદ્ગ્રાહણક—ઉગાડનાર, **ઉદ્ગ્રાહ**-ઉગાડી, **ઉદ્ગ્રાહિત**-ઉગાડેલો.

નિરુધ્ધ—(અમુક કાલથી) લઈને, લગાડીને (બ્યાં મુધી)

વહમાન—આવતો (સિંહલગ્ને વહમાને)

ન્યુંછન—નોંછાવર.

નૃપતેઃ કઃ સમયઃ—મહારાજ શું કામ કરી રહ્યા છો? કેવો અવસર છે?

ગુરુદર—તમ્બુ.

***વસદિકા**—મંદિર (ના. પ્ર. પત્રિકા ૧-૨ પૃ. ૪૫૦).

ચિન્તાયક—સંજ્ઞાજનનાર—રખેવાળ.

*દ્વરક, કટીદ્વરક—દોરો, કદોરો (દોર: કટિંસૂત્ર—હર્ષચરિતની ટીકા).

*રસવતી—રસોધ.

યમલપત્ર—(રાગઓના પોતપોતામાં) પત્ર.

મેદિત:—ભેટયા. મળ્યા.

પાદોડ્વધાર્યતાં—પધારો.

*સ્વત્ક—ગોખરો.

મદનપટ્ટિકા—મીણની પટ્ટી. મૈળ (એટલે મીણ)નું સંસ્કૃત કરેલું ‘મદન’

કચ્છોલક—કચ્છોળું (ગૂ) કચ્છોલા, કચ્છોલી (રાજસ્થાની) સરખાવે આનંદધનજીનું ‘નિશદિન જોઈ તારી વાટડી’ એ પદમાંનું.

જીર્ણમંચાધિરૂઢ:—તૂટેલી ખાટપર પડેલા (કોષમાં).

સવાહટિકો ઘટ:—વાટકા સંહિત ધડો-વાટકો એ શબ્દ કાઠીઆવાડમાં અમુક પાત્ર માટે વપરાય છે.

હક્કિત:—ખોલાવેલો-સંખોધિત-હાક મારેલો.

કામુક—કામ કરનાર નોકર (પંજબીમાં કામ્મા, મારવાડીમાં કામેલી, કામ (હર્ષચરિત)

છિમ્પિકા—છીંપી (વજ્ર રંગનારી જાત)

નિજતનક ગૃહ—પોતાનું ઘર. (તણા, યા તણું યા તણી—મારવાડી ગૂજરાતી ‘કા’)

વ્યાઘુટન્તી—આળોટતી (મારવાડી બાવડના, પંજબી બોઢના)

વ્યાઘુટિતું—આળોટવાને.

વલિત:—વળ્યો-પાછો ફર્યો.

વાસજ—વાસણ, રૂપયાની થેલી (વાસણી-વાંસળી-આ કાઠિયા-યાંવાડમાં વપરાય છે ને કેડે આવી વાંસળી બધાંતી.

વિહંગિકા—કાવડ.

*કાર્મણ—કામણ, જાદુ કરવું (કામણુ-મારવાડી)
 ઉત્તેજિત નિર્માપ્ય—ઉત્તેજિત કરાવી (નિશા ચડાવી)
 સંગ્રહણી—વેશ્યા.

*પટ્ટકિલ—પટેલ, પટ્ટક-(જિલ્લો) તેનો પ્રબંધક.
 સેજવાલી—પાલખી.

સ્થપનિકા—ગીરો રાખવું તે-ધરાણે રાખવું.

સમારોપયત્—સોંપી દીધું.

પાદૌ ત્યજ્જસિ—પગ તજે છે-છોડે છે (ડરી ભાગે છે.)

પોત—વસ્ત્ર (મારવાડી પોતિયા.)

આરાત્રિકમુત્તાર્ય—આરતી ઉતારીને.

તત્પટ્ટકં વિપાદ્ય મુમોચ—પટ્ટો ફાડી (રાજકરી) મૂકી દીધું.

*મારિ—મારવું તે, અમારિ-અભય, ન મારવું તે.

યુગલિકા—ટપાલની ચિઠ્ઠી (હલકારા બે સાથે દોડે છે. ટોની.)

શકુનં મરિતં વિધેદિ—શકુન ભરો (એટલે શકુન લ્યો.)

પાષાણસત્કજાતીય, સત્ક એટલે હિંદી કા.

*કારાપક—કરાવનાર.

*તાપિકા—તવી. (કડાઇ), તપેલી (તાપકોડપૂપાદિકરણ-
 સ્થાનં તાપિકા કાકપાલિકા યત્ર તૈલાદિના મક્ષ્યાઃ પચ્યન્તે.
 -હર્ષચરિતપર સંકેત દીકા.

વક્ત્રા—આપ (જુઓ આગળ નં. ૧૧)

ચતુઃસર—ચોસર-એક જાતનો ફૂલનો હાર.

ફુલ્લાવયિષ્યસિ—ફુલાવશે, ફુલ ઉપજાવશે.

*કર્તૃલભઃ—કરવા લાગ્યો.

૨૨૫. ધાતુઓની અનંતતા આકૃતિગણ અને ઉચ્ચાદિના અક્ષયનિધિથી સંપન્ન એવા જે વિદ્વાનો મા ધાતુથી ડિયાં, ફુલક, ડોલાના પ્રત્યય બનાવી મિયાં, મુલક, મોલાના સિદ્ધ કરી લે છે અથવા અમારા આચાર્યદેશીય સુગૃહીત નામા સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર સતીર્થ કે જે ' જયો જય-

શીલોં ડરૂ યસ્યાઃ સ્વા જયોરૂઃ-જોરૂ' (શ્લો) બનાવે છે તે હોંદી વિદ્વાનોને આ ઉદાહરણોમાં કંઈ ચમત્કાર નહિ જણાય, પરંતુ આ દેશી ભાષાથી અતલગ સંબંધ ધરાવતાં સંસ્કૃતનાં ઉદાહરણો છે. ગમે તેટલું આંધો, પણ જલ તો નીચી બાજુ તરફ ઢળે છે. દેશી શબ્દ અને વાગ્યારા સંસ્કૃત ખાટે અભગ્રયેલી નહોતી. સંસ્કૃતમાં એટલી સમજ હતી કે તેને પોતાનાં બનાવી લેતી.

૨૨૬. પ્રબંધચિંતામણિમાં એક જગ્યાએ 'આશિષ' શબ્દ અકારાંત તરીકે ઉપયોગમાં લીધેલ છે (માતુરાશિષ શિષાં કુરિતાઘ-વસ્તુ-પાલની રચના પૃ. ૨૬૯), 'શ્વાન' પણ તેજરીતે વપરાયો છે (સન્નિ-હિત શ્વાનેન શુબ્દા દણ્ડે નિહત્ય પૃ. ૧૮૦-કુકરસ્તુ શુનિ શ્વાન ઇતિ વાચસ્પતિઃ-શાસ્ત્રી) જયમંગલસૂરિ 'ચાતુર્યતા' લખી હિંદી-ગૂજરાતીના ડબલ ભાવવાચકનાં બી વાવે છે (પૌરશનિ-તાચાતુર્યતા નિર્જિતા પૃ. ૧૫૪)

૨૨૭. કવિ શ્રીપાલે સિદ્ધરાજ જયસિંહના સહઅલિંગ સરોવરની પ્રશસ્તિ બનાવી હતી. તેમાં આ શ્લોક પણ હતો કે—

કોશેનાપિ યુતં દલૈરુપચિતં નોચ્છેત્તુમેતત્ક્ષમં
સ્વસ્યાપિ સ્ફુટકણ્ઠકવ્યતિકરં પુંસ્ત્વં ચ ધત્તે નહિ ॥
પક્વોપ્યેષ કરોતિ કોશરહિતો નિષ્કણ્ઠકં મૂતલં
મત્તૈવં કમલા વિહાય કમલં યસ્યાસિમાશિશ્રિયત્ ॥

—કમલમાં કોશ-ડોડી અને ખગ્ગનો—છે, દલ-પાંદડાં અને સેના—છે ઉખડી શકતું નથી. આપજ આમાં કંટક-કાંટા અને શત્રુ-ને ઉપદ્રવ છે. કદિ તેમાં પુંસ્ત્વ-પુલ્લિંગ (નરગતિ) અને પુરુષત્વ-આવતું નથી, અને સિદ્ધરાજ જયસિંહનું ખડ્ગ એકલું, કોશ-આન વગર, ભૂમંડલને નિષ્કંટક કરી દે છે. આથી લક્ષ્મી કમલને છોડીને તેમાં આવી આવી.

૨૨૮. એમ કહેવાય છે કે આમાં રામચંદ્ર પંડિતે બે દોષ કાઢ્યા. એકતો દલ શબ્દનો અર્થ 'સેના' ભાષામાં છે પરંતુ સંસ્કૃતમાં નથી, બીજો

દ્રાવ એકે કમલ શબ્દ પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ (નરન્નતિ ને નાન્ય-તરન્નતિ) બને છે. હમેશાં નપુંસક-કલીબ નથી. આથી રાજ્યએ સર્વ પડિતોને આગ્રહ કરી (ઉપરુચ્ચ) ‘ દલ ’ શબ્દને રાજસેનાના અર્થમાં પ્રમાણિત કરાવ્યો (‘ દલ ’ નો સંસ્કૃતમાં ‘ સેના ’ અર્થ જયસિંહ અને શ્રીપાલે કરાવ્યો એ કહેવું પૂર્ણર્થ-માનાર્થ છે કારણ કે સંવત્ ૧૦૮૩ અને ૧૧૦૭ ની વચ્ચે ઉદયસુંદરી કથા ના કર્તા સોડહલ કાયસ્થ લખે છે કે ‘ નનુ કયમસાચ્ચોડયમરાતિરસ્મદ્ દલાનામ્ ’-ગાયકવાડ ઓરિયેંટલ સિરીઝ નં. ૧૧ પૃ. ૪) પરંતુ લિંગાનુશાસનમાં કમલની નિત્ય નપુંસકા નહેતી એનો કોણ નિર્ણય કરે ? આ માટે ‘ પુસ્ત્ત્વં ચ ઘણે ન વા ’ (પુરુષત્વ કારણ કરે છે યા નહિ) એવો પાઠ બદલાવ્યો (પ્રબંધચિંતામણિ પૃ. ૧૫૫-૬).

૨૨૯. આ રીતે વિષયાંતર યદ્ જવાય છે, પરંતુ આ જૈન સંસ્કૃતની એક વાતની ચર્ચા કર્યા વગર આગળ વધી નથી શકતું. હિંદી-ગૂજ-રાતી-મરાઠીમાં ક્રિયાપદોમાં લિંગ જોધને ઘણા લોક ચોકે છે. ‘ વહ આતા હૈ, વહ આતી હૈ ’ (હિંદી) તે આવતો નથી, તેણી આવતી નથી. (ગૂ.) આવો પ્રકાર સંસ્કૃતમાં નથી, લેટિનમાં નથી તેમ નથી અંગ્રેજી કારસી આદિમાં. આથી કેટલાક અન્યભાષાભાષી હિંદી-ગૂજ-રાતી-મરાઠી-શીખતા ગભરાય છે. ક્રિયાપદોમાં લિંગ આવેલ છે તેનો રોચક ઇતિહાસ છે. ધાતુની શુદ્ધ ક્રિયા-વાચક ૩૫ (સંસ્કૃત તિહન્ત) માં તો લિંગભેદ થતો નથી; ધાતુથી બનનારા ક્રિયાવાચક વિશેષણો (વર્તમાન યા ભૂતકૃદત) માં તેના વિશેષણ થવાને કારણે લિંગભેદ થાય છે. હિંદીમાં કેવલ ‘ ‘ હૈ ’ ધાતુનું શુદ્ધ ૩૫ છે-તેમાં લિંગ નથી અને ને પદ વર્તમાન યા ભૂતકાલ બતાવે છે તે ધાતુજ વર્તમાન યા ભૂત વિશેષણ છે [આતા હૈ એટલે આતા (હુઆ) હૈ, આતો હૈ એટલે આતી (હુઈ) હૈ, કરતા હૈ, કરતી હૈ, આતા થા, આતી થી, કરતા થા, કરતી થી; સંસ્કૃતમાં આયાન્ (આયાન્ત્) આયાન્તી, કુર્વન્ (કુર્વન્ત્, કરન્ત્),

કુર્ચન્તી (કરન્તી)] અવસ્થ આત્મા, વિધિ ક્રિયામાં લિંગ નથી, કારણ કે ધાતુનાંજ રૂપ છે. આ ધાતુજ વર્તમાન અને ભૂત ધાતુજ વિશેષણોને ક્રિયાને સ્થાને ઉપયોગમાં લેવાનું ભાષાના વિકાસમાં એક નવો યુગ પ્રકટ કરે છે. વૈદિક સંસ્કૃતમાં ભૂતકાલની ક્રિયાના તિહન્તરૂપ (ધાતુના શુદ્ધ ક્રિયાવાચકરૂપ) જ આવે છે. સ ગતઃ, તેન કૃતમ્, અહં પૃષ્ઠવાન આદિ રૂપ ક્રિયા તરીકે વપરાયાં, તેમાં વિશેષણ હોવાને લીધે લિંગભેદ પણુ હતો. ભાષામાં ઘણી સરલતા આવી. સઃ (સા) ચકાર, અકરોત્, અકાર્ણીતને બદલે સ કૃતવાન, સા કૃતવતી, તેન કૃતમ્, તયા કૃતમ્ એથી કામ ચાલવા લાગ્યું. આ ભૂતકાલવાચી ધાતુજ કૃદન્તને (Past Participle) પછી તે કર્તારિ પ્રયોગ હોય કે કર્મણિ યા ભાવપ્રયોગ હોય, -વિશેષણની પેઠે રાખી આગળ અસ્તિ (હોવું એ ક્રિયાનું વર્તમાનકાલનું રૂપ) નો અધ્યાહાર રાખી ભૂતકાલનું કામ ચલાવાવું ગયું. આર્ષ પ્રાકૃતમાં કંઠ ભૂતકાલિક ક્રિયાપદ છે, પછી પ્રાકૃતમાં આસી (આસીત્-પંજમ્પી સી) ને છોડીને એમ સમજે કે ભૂતકાલિક ક્રિયા રહી નહી, આ ત-વાળાં વિશેષ્યનિધ્ન શબ્દોથી કામ ચાલ્યું. આતો પહેલી સીડી ભાષાની સરલતામાં થઈ; સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના રચનાવૈચિત્ર્યમાં આથી ઘણી સહાયતા મળી કે વૈદિક સંસ્કૃતથી પ્રાકૃત અને લૌકિક સંસ્કૃતમાં આવતાં આવતાં ભૂતકાલિક ક્રિયાનું કામ વિશેષણ આપવા લાગ્યાં, વૈયાકરણોની ભાષામાં ‘કૃદમિહિતઝા-ચ્યાત’ થઈ ગયું. આ રીતે વર્તમાનકાલની ક્રિયા પણુ કેવલ અસ્તિ (હોવું એ ધાતુની) રહીને વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણો ક્રિયાપદનું કામ આપવા લાગી જાય એ બીજી સીડી છે કે જે પ્રાકૃતથી અપભ્રંશ યાને પુરાની હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠી આદિ બનવાના સમયે બન્યું. ઉપજઈ, ઉપજૈ, કરઈ, કરૈ આ તો ધાતુનાં (તિહન્તે શુદ્ધ ક્રિયાવાચક) રૂપછે-તેમાં લિંગભેદ નથી. તેનો ઈ (યા મુખ્યમુખનો યે) એ સંસ્કૃત ‘તિ’ અને પ્રાકૃત ‘ઈ’ છે, પરંતુ હિંદીમાં ઉપજતા હૈ (યા ઉપજતી હૈ), કરતા હૈ, (યા કરતી હૈ)-તેમાં ‘હૈ’ (અહૈ-

અહર-અસ્તિ) ધાતુનું ૩૫ છે અને પહેલું ૫૬ ઉપજતા આદિ વર્ત-
 ધાતુમાંથી જન્મેલું વિશેષણ (Present Participle) છે (ઉત્પ-
 ઘન-ઉત્પચન્ત-ઉપજન્ત; ઉત્પદન્તી-ઉપજન્તી-ઉપજતી; કુર્વન્-
 કુર્વન્ત-કરન્ત-કરત; કુર્વન્તી-કરન્તી-કરતી) આ વિશેષણના
 વાસ્તવરૂપના અંતમાં અન્ત, અન્તી એજ છે કે જે સંસ્કૃત અને
 પુરાની હિન્દી બંનેમાં ૨૫૪ છે:—તેના અત્ત, અતી થઇ જાય છે.
 કરતી, ઉપજતી એમાં , ઓ છે તે ઉ ની જગ્યાએ છે કે જે
 નરજાતિના કર્તાના એકવચનના ચિન્હ (સંસ્કૃત 'સ્' અથવા ' : ')
 નું અપભ્રંશ છે. ગૂજરાતીમાં ' નથી ' સાથે એટલે નકાર વાચક
 વર્તમાન ધાતુજ ૩૫માં આવે પ્રયોગ થાય છે જેમકે આવતો નથી,
 આવતી નથી વગેરે, અને ભૂતકૃદંતમાં ૪૩૨ થાય છે જેમકે આવતો
 હતો, આવતી હતી વગેરે.

૨૩૦. હવે આ વિષયને અધિક ન લાંબાવતાં પ્રસંગની વાત પર આવીએ.
 છીએ કે આ કાલની જૈન સંસ્કૃતમાં પણ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણને
 ક્રિયાની જેવું કામ આપતા જેવામાં આવે છે. 'યથાગતં વ્રજામીત્યા
 પુષ્કલમ્નસ્મિ (૫૦ ચિં. ૫-૧૧), નૃપસ્તસ્ય સૌધમલકુર્વન્
 (૫. ૫૫), ષન્દિનઃ શ્રી સિદ્ધરાજસ્ય કીર્તિં વિતમ્બતઃ'
 (૫. ૧૮૨) ઇત્યાદિ. દેશભાષામાં વિચાર કરનાર કવિએ તેની છાયા
 સંસ્કૃતમાં પહેંચાડી અને સંસ્કૃતની રિયર ભાષામાં પણ સમયની ગતિ
 નો પ્રભાવ પડ્યો. વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ હિંદીમાં 'હોના' ક્રિયાના
 વર્તમાનના રૂપની સાથે વર્તમાન ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા, અને ભૂતકાલિક
 ધાતુજ વિશેષણ (નિષ્ઠા-હિંદી થા-થી, મયો,-મયી; હતો, હતી;)
 અને ગૂજરાતીમાં પણ 'હતો, હતી.' ની સાથે ભૂતકાળની ક્રિયાનું કામ દેવા
 લાગ્યા. હિંદી થા અને હતા-ગૂજરાતી ' હતા ' એ અસ્ત્ (અસ્તિ)
 ની અને હિંદી મયા એ મૂ (ભવતિ) ની ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રબંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧. હવે પ્રબંધ ચિંતામણિનું કંઈક રૂપાણી જોઈએ—

- (૧) અમ્મણિઓ સંદેસડાઓ, તારય કંઈ કહિજી
જગ દાલિદિહિ હુખિયઉં, બલિબંધણહ મુહિજી.

પાઠાંતર—જૂની જૈન પોથીઓમાં ઓ, ઓ ને ડ ડ લખે છે. આથી હેરાન થઈ છાપવાવાળા ક્યાંક ડ અને ક્યાંક ઓ છાપી દે છે. શુદ્ધ પાઠ માત્રાઓ અનુસાર બોલવો જોઈએ. અડ અને અઈ જૂની લખાવટ છે, તેને બદલે ઓ અને ઐ એ પાછળની છે એમ ઉપર બતાવી દીધું છે. આ માટે અહીંપણ અમ્મણિઅઉ, સંદેસડાઉ, હુખિય-અઉ પાઠ ઉચિત છે; પછીના લેખોની મુખ્યમુખ્યાતુકારી લખાવટથી તે અમ્મણિઓ, સંદેસડો, હુખિયઓ થઈ ગયા હશે કે જે કવિતાની હિંદી-ગૂજરાતીથી બહુ દૂર નથી. એવીજ રીતે જૈન પોથીઓમાં ‘જ્ઞ’ ‘જ્ઞહ’ જ્ઞ, જ્ઞ, જ્ઞ, જ્ઞ એક સરખા લખેલા મળે છે, તેથી તેવા પાઠાંતર તે પાઠાંતર નથી. પુરાણી લિપિને બરાબર ન વાંચવાથી ઉપ-જતો ભ્રમ માત્ર છે. શાસ્ત્રી ટોનીના સંસ્કરણોમાં જે પાઠાંતર આપ્યાં છે, તેમાંથી અમે અહીં થોડાં આપ્યાં છે:—નારાયણહ, કહિજી, જગ-હુતિહ (હુતિહ), પરસ વર્ણ નિયમ વૈકલ્પિક હોવાથી અમે ક્યાંક ક્યાંક અનુસ્વારનો પ્રયોગ કર્યો છે અને હ્રસ્વદીર્ઘને વધુ બદલેલ નથી.

અર્થ—એક સમય વિક્રમાદિત્ય રાત્રે નગરમાં ફરતા હતા ત્યાં એક

૩૨. હિન્દી તેમજ ગૂજરાતીમાં પાણી મોતીના આપ-કાન્તિને માટે વપરાય છે કિંતુ જૈન વૈચારકણ વર્ધમાને પોતાના ગણુરત્નમહોદધિ નામના સંસ્કૃત વ્યાકરણ ગ્રંથમાં પણ એક ઉદાહરણ નામે ‘ મુજંગસ્યેવ મણિ: સદંમા: આપી મણિને માટે પણ ઇમં: (પાણી) નો પ્રયોગ બતાવ્યો છે.

તેલીને તેણે આ અર્ધો દુહો બોલતો સાંભળ્યો કે ‘ અમારા સદેશા ’ તારનાર (તારક) એવા કાન્હ (પાઠાંતર-નારાયણ) ને કહેજે, રાજા ધણો વખત ઉભો રહ્યો કે ઉત્તરાર્ધમાં કંઈ આગળ કહે તો પોતે સાંભળે, પણ ઉત્તરાર્ધ સાંભળવાનું મળ્યું નહિ એટલે પાછો વળ્યો. સવારમાં દરબારમાં તેલીને બોલાવરાવ્યો ને તેણે દુહો આ રીતે પૂરો કર્યો-‘ જગત્ દારિદ્ર્યમાં ડૂબ્યું છે, બલિઅધનને છોડી નાંખજે ’-દૈત્ય બલિ મોટો દાની હતો કે જેણે નારાયણે બાંધીને પાતાળમાં મોકલ્યો હતો. જે તેલીની પ્રાર્થનાથી તારક કાન્હ તેનું અધન છોડી દેતો જગત્ દારિદ્ર્યથી બચી જત. બલિનો અર્થ રાજ્યનો કર પણ થાય છે. રાજા કદાચિત્ એમ સમજતો હોય કે તેલી મારી બડાઇ માટે કંઈ કહેશે, પરંતુ તે તો રાજાને મેળું મારી સંભળાવતો હતો કે અમે તો દારિદ્ર્યમાં ડૂબી રહ્યા છીએ અને બલિઅધન (કરોનો બોજ) છોડવાની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વિવેચન—અમ્ભણિઅઉ-અમ્હણિઅઉ સં. અસ્માનં (!)

અસ્માનીય (!) પાછી અમ્હીણા-અમારા એમ આવશે. ‘ ણુ ’ (સં. નામ) સંબંધકારક પ્રત્યય છે. પ્રાં અન્હાળં. ગીતાની પંખ-ખીમાં ણુ નો ડ થઈ ગયો છે. મૈંડા, તૈંડા, (મેણા-ટાણા), સદે-સડઉ-જેમ સંસ્કૃતમાં અદ્ય, અઘાત, કુત્સિત, સ્વાર્થમાં ‘ ક ’ આવે છે તેમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતીમાં ‘ ડ ’ યા ‘ ડલ ’ આવે છે. જેમકે મેર-મેરડો, નીંદ-નીંદડલી (મારવાડી), રતિ (રાત)-રતિડી-રાતડી આદિ. તારથ-તારક, કન્હ-કૃષ્ણ, કન્હ વ્રજભાષાનો કાન્હ, ગૂં માં કહાન-કાન. કહ્નિજ્જ-વિધિ, પ્રેરણાર્થક અને કર્મવાચ્યમાં જ્યાં જ્યાં સંસ્કૃતમાં ‘ ય ’ આવે છે ત્યાં ‘ જ ’ યા ‘ જ્જ ’ આવે છે. મરીજે- (મરવું જોઇએ) કરીજે (કરવું જોઇએ) કહેજે (રાજસ્થાની), કહેજે (ગૂં) લિખિજ ગયો (મારવાડી) દીનિજે-(દિનિજય, દીને, દિજે)-પહેલાં કર્મવાચ્ય પ્રયોગ હતો, પછી કર્મવાચ્ય થઈ ગયો. દાલિ-દિલિ-દાળદર, દળિદ. કુળિઅઅઉ-સંસ્કૃત ધાતુ કુડ છે કે જે દેશી-પરથી બનાવ્યો જણાય છે. હિંદીમાં ડૂબના, જૂડના બને રૂપ છે

તેજ પ્રભાષે ચૂંજરાતમાં ફૂલવું, બૂકવું અને રૂપ છે. વ્યત્યયનું આ ઉદાહરણ છે. દુતિયઅઉ-દુઃસ્થિત. મુહિન્ન-મૂકીએ, મૂકીને, છોડીએ. શુઓ ઉપર કહિન્ન. શાસ્ત્રી આનો અર્થ ' મોચિત '—મૂકી દીધો એમ કરે છે. ?

(૨) કચ્છના રાજા લાખાકરેને કપિલકોટિના કિલ્લામાં મૂલરાજે ઘેરી લીધો. લાખાક (લાખા) ધણું બોધવાડ્ય કહીને રણુભૂમિમાં ઉતર્યો અને વીરતા બતાવી કામ આપ્યો—મરાયો. તે બોધવાડ્યોમાંથી એક એ આપેલું છે કે:-

બગ્યા તાવિઉ જહિં ન કિઉ, લકખઉ બણુઈ નિધદ
ગણિયા લખખઈ દાહડા, કે દહક અહવા અદું.

આને નવી લખાવટમાં બદલી લખી દઇએ તો એસું એટલું લાગે છે તે નહિ લાગે.

ઉઝ્યાં તાવ્યો (તાપિત) જો ન કિયો, લકખો બણે નિધદ,
ગણિયા લાખે દાહડા, કે દહક અહવા અદું.

—કુશળ લાખો બણે છે કે ઉઝ્યા—ઉદયપામતા (શત્રુ)ને તાપિત

૩૩. આ કચ્છનો પ્રસિદ્ધ રાજા લાખા કૂલાણી (કૂલનો પુત્ર હતો તેથી) કે જેનું નામ ધનાઢયતા, તથા ઉદારતાને લીધે પ્રસિદ્ધ છે. આ જડેજ જાતિના ચંદ્રવંશી ચાહવોમાંનો હતો. મૂલરાજના હાથથી તેના મૃત્યુનો કાળ જૂની ચૂંજરાતી કવિતા પ્રભાષે કાર્તિક શુકલ ૮ શુક્રવાર શક સં. ૯૦૧ (વિ. સં. ૧૦૩૬-૪૬. સ. ૯૮૦) છે, કનોજના રાડોડ રાજા જયચંદના પૌત્ર ચા પ્રપૌત્ર સિયાજીના, મૂલરાજની કન્યા સાથે વિવાહ થવાની તથા તેના પ્રત્યુપકારમાં સિયાજીએ લાલા કૂલાણીને મારવાની આદિ કથા અપ્રમાણિક છે કારણકે સિયાજીના દાદા ને વડદાદા જયચંદનો સમય વિ. સં. ૧૨૫૦ (ઇ. સ. ૧૧૯૩) છે, તેથી સિયાજીનો સમય વિ. સં. ૧૩૦૦ પછી આવવો ધટે. તે સમયે લાખા અને મૂલરાજને ત્રણસો વર્ષ થઈ ગયા હતા. (જુઓ પં. ગૌરીશંકર હીરાચંદ બોઝાનો લેખ ' લાખા કૂલાણીકા મારા જ્ઞાના '—સમાલોચક (જયપુર), જાન્યુ. ફેબ્રુ. ૧૯૦૪. મૂલરાજનો રાજ્યાભિષેક વિ. સં. ૧૦૧૭ માં થયો એ વાત પ્રમાણિક છે.

ન કર્યો—તપાવ્યો નહિ તો ગણ્યા (ગણ્યાગાંઠા) દિવસો મળે છે. કાંતો દશ અથવા આઠ. (વીરતા બતાવ્યા વગર પડી રહીએ તો કેટલા દિવસ જીવવાનું છે ? ઉમરના ગણ્યાગાંઠા દિવસોજ, એક દિવસ તો અવશ્ય મરવાનું છે જ. તેથી શત્રુને બાળી—તપાવી મરવું એ વધુ સારું.)

ઝિઆ—ઉગેલા—ઉદ્ધિતપરથી યા ઉદ્ધિત થયા પછી. તાવિઉ—તાપિત, તપાવેલો. નિધટ્ટ—કુશળ (હેમચંદ્ર દેવ ના. મા. શિવદટ્ટ ૪-૩૪) શાસ્ત્રી નિકૃષ્ટ (?) એવો ખોટો અર્થ કરે છે. દીહડા—દિવસ. જુઓ ઉપર નં. (૧) ની ટિપ્પણીમાં સદેસડો. પંજાબી ધ્યાડા, ગૂં દહાડા. ધન્ન ધિયાડો ધિન ધડી (ઝિમા ઝીમાની કવિતા, મારવાડી) કે—અથવા, યા, દહ—દશ અહવા—અથવા. શાસ્ત્રી અને ટોની બંનેના અનુવાદ અશુદ્ધ છે.

(૩) માલવાના રાજા (પરમાર) મુંજનું રાજકાર્ય તો રૂપાદિત્ય નામનો મંત્રી સંભાળતો હતો અને મુંજ કોઈ સ્ત્રી પર આસક્ત હતો. રાતે ને રાતે ચિરકિલ્લ નામના ઉંટપર ચઢી તેણીની પાસે બાર જોજન જતો, ને પાછો વળતો. કેટલેક દિવસે મુંજે આવવું જવું છોડી દીધું તેથી તે ખડિતાએ મુંજને નીચેનો દોહો લખી મોકલ્યો.

મુંજ પડેલા દોરડી, પેંખેસિ ન ગમ્મારિ (પા. જૈ ગમ્મારિ)
આસાદિ બણુ ગજજીઈ, ચિકિખલિ હોસેડવારિ.

અર્થ—મુંજ ! (પ્રેમની) દોરી ખડી—ખસકી ગઈ છે. ગમાર ! તું નથી દેખતો કે આપાદમાં ધન (મેઘ) ગાજવાથી હવે ચિખ્ખલ (ગારો—લપસવું) થશે ?

શાસ્ત્રીએ અર્થ એવો કર્યો છે કે ‘ આપાદનો ધન ગરજે છે ’ પરંતુ ‘ આપાદિ ’માં ‘ ઇ ’ એ અધિકરણ કારક છે, અને ગજજીઈ વર્ત્ત-માનકાલજ નહિ, પરંતુ વર્ત્તમાન ધાતુજ વિશેષણ (ગરજેલો)ની ભાવ-લક્ષણ સાતમી વિભક્તિ પણ જણાય છે. આગળ શાસ્ત્રી એમ કહે છે કે ‘ તારા વિરહથી આવનાર આંસુઓની ધારાઓથી લપસણી જમીનપર કેમ આવશે ઇતિ દિર્ઘ ’—પરંતુ આ બરાબર નથી—દિશાભૂલ છે. સરલ

વાત એ છે કે ગરમીમાં દોરી સુકાઈ જાય ત્યાં લીલી થઈ જાય તો વરસાદમાં લીલી-સુંવાળી થઈ છૂટે. (આન ગાંઠ ધુલિ જાત ત્યાં માન ગાંઠ છુટિ જાત-વિદારી) તો વરસાદ આવ્યે તો તમારા આવ્યા વગર ચાલે તેમ નથીજ: પરાણે આવશે, પરંતુ લપસણી-ગારાવાળી જમીનમાં ઊંટ કેમ ચાલશે? આ માટે હમણાંજ આવી જાઓ. વરસાદમાં ઊંટાને ચાલવામાં કષ્ટ પડે જે-જેવી રીતે એક મારવાડી દોહામાં કહેલું છે:-

ઊંટાં દેધાં ટેરડાં ચુડ ગાડર ગાડાંહ

સારા દોહરા આવશી મૈંડક બોલ્યાં નાડાંહ.

[ઊંટ, બકરાં, બળદ, ચુડ, ભેડ અને ગાડાં એ સરવે મુશ્કેલીથી જ્યારે દેડકાં નાડીયો (તળાવડી)માં બોલે છે ત્યારે આવી શકે. આમાં ઊંટાં વગેરેમાં ‘આં’ અને ગાડાંહ એમાં ‘આંહ’ એ કર્તાના બહુવચનના પ્રત્યય છે. દોહરા એટલે દોહિલા (સં. દુષ્કર), બોલ્યાં નાડાંહ-બાવલક્ષણ (સમી.)]

ઉપરનો ૩ નંબરનો દોહો લઈએ.

[ખડલ્લા—(સં. સ્થલિતા?) સૂકી, ખડખડી ગઈ, ખડી ગઈ. દોરડી-દોરી. દેશી સાથે મિશ્રિત સંસ્કૃત દ્વરડી, પદ્ધતિઓમાં ડોરક એ સંસ્કૃત શબ્દ પણ બની ગયો છે. ખાણુના હર્ષચરિતમાં ‘ડોર’ શબ્દ આવ્યો છે જેનો અર્થ સંકેત ટીકાકારે ‘કટિસૂત્ર’ કર્યો છે. (જુઓ ઉપર ૫.) પેકિખસિ—(સં. પ્રેક્ષસે.) પંજાબીમાં અવધક્ષ-હાલ પણ જોવાના અર્થમાં છે જેમકે તૂ વેખ, વહ વેખદા હૈ. ગમ્મારિ-ગમાર હિં. ગંવાર. આસાદિ-છંદને લઈને ‘હ’ ને દીર્ઘ લ્યો. ગળજીઈ-સં. ગર્જતિ યા ગર્જત્યુ. ઉપર આવ્યા જુઓ. ચિકિખલિ-કીચડવાળી, લપસી પડીએ તેવી. પંજાબી ચિક્કલી (સંસ્કૃત પિચ્છલનો વ્યત્પય) હેમ. દે. ૩-૧૧ ચિકખલ્લ, હોસે-હોરો-થરો. અખારિ-રાજસ્થાની અખાર હમણાં. ગૂજરાતીમાં આવારૈ પદમાં વપરાય છે તે.

(૪) તેલંગદેશના રાજા તૈલપે (કલ્યાણના સોલંકી તૈલપ ખીજો) છેડછાડ કરી તેથી મુંજે તેનાપર ચડાઈ કરી. મંત્રી રૂદ્રાદિત્યે મુંજને

તેમ કરતાં વાર્યો અને સુમળવ્યો કે ગોદાવરીની પેલેપાર તો નળ જવું, પરંતુ મુંજે તૈલપને પહેલાં છવાર હરાવ્યો હતો. તે માટે તેના મંત્રીની તેણે સલાહ માની નહિ. શ્રાદ્ધિયે રાજનું બાવી અનિષ્ટ સમજી અને પોતાને અસમર્થ જાણી ચિંતામાં બળી જઈ પ્રાણ આપ્યો. ગોદાવરીને પેલેપાર મુંજની સેનાને છલકપટથી કાપી નાંખી અને તૈલપ મુંજને મુંજની દોરીઓથી બાંધીને લઈ ગયો. ત્યાં તેને લાકડાના પાંજરામાં કેદ રાખ્યો. એક દિવસે મુંજ અરીસામાં મુખ જોઈ રહ્યો હતો તે વખતે મૃણાલવતી પાછળથી આવી ઉભી અને મુંજનું યૌવન અને પોતાની આંધેડ ઉમર વિચારતાં તેણીના ચહેરાપર મ્હાનતા આવી ગઈ. આ જોઈ મુંજે આ દોહો કહ્યો.

મુંજ બણુઈ મૃણાલવઈ, જીવવાણુ ગયું ન ઝૂરિ,
જઈ સકર સય ખંડ થિય, તો ઇસ મીઠા ચરિ.

અર્થ—મુંજ કહે છે, હું મૃણાલવતી ! ગયેલા જોખન ને ઝૂરમાં—
શોક ન કર; જો સાકરના શત-સો ખંડ-ટુકડા થઈ જાય તો પણ તે
ઝૂરિ (ચૂર્ણ કરેલી) પણ મીઠી હોય છે.

બણુઈ—બણૈ, કહૈ (સં. બણુતિ) મૃણાલવઈ—સ્વર ઋની ‘ઉ’
શ્રુતિ જુઓ. જીવવાણુ—જોખન, યૌવન. ગયું—કર્મકારક ગયેલું ઝૂરિ—
ઝૂરવું—પસતાવું, વિલાપ કરવો, જઈ—(સં. યદિ હિંં જ, ગૂં જો),
સય—શત, સો, થિય—થઈ સાકર શતખંડ થઈ. નારીજાતિ. સં. સ્થિત
હિં—થા ની નારીજાતિ થી. ઇસ—આ.

વીકાનેરના રાજા પૃથ્વીરાજની રાણી ચાંપાદેએ પતિને પોતાના
ધોળા કેશપર પસતાવો કરતો જોઈને આવોજ દોહો કહ્યો હતો:—

નરાં નાહરાં ડિગમરાં પાકાં હી રસ હોય
...નરાં તુરંગાં બન રલાં પક્કાં પક્કાં સાવ. (મહિલામૃદુવાણી)

(૫)—શ્રાદ્ધિયો મરી ગયો હતો. તે ઉદયન-વન્સરાજના મંત્રી
યૌગંધરાયણની પેઠે પોતાના સ્વામીને બચાવવા માટે ગાંડાનો વેશ લઈ

પહેંચમે નહિ, પરંતુ મુંજના કેટલાક સહાયકો તૈલપની રાજધાનીમાં પહેંચી ગયા. તેમણે બંદીગૃહ સુધી સુરંગ કરાવી. નાસતી વખત મુંજે મૃણાલવતીને કહ્યું કે મારી સાથ ચાલો અને ધારામાં રાણી બનીને રહો. તેણીએ કહ્યું કે દાગીનાનો ડબ્બો લઈ આવું છું, પરંતુ તેણીએ એમ વિચાર કર્યો કે આધેડ એવી મને જો ત્યાં જમને છોડી દે તો પછી ન ધરની ન ધાટની એવી સ્થિતિ પોતાની થાય એટલે તેણે બંધી હડકોત પોતાના માથે (તૈલપ)ને કહી દીધી. વત્સરાજની પેટે ધોષવતી વીણા અને વાસવદત્તાને લઈ નિકળી જવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અહીં મુંજ ધણી નિર્દયતાથી બંધાયો. તેની પાસે શેરીએ શેરીએ ભીખ મંગાવી. તેના વિલાપની કવિતામાં કેટલાક શ્લોકોની સાથે કેટલાક જૂની હિંદી-ગૂજરાતી કવિતા પણ છે કે જેની અહીં ચર્ચા કરવામાં આવે છે. ટોની કહે છે કે હાપેલા પુસ્તકમાં કેટલાંક પ્રાકૃત કાવ્ય આ પ્રસંગનાં મૂક્યાં નથી કે જે એક પ્રતિમાં હતાં. સંભવ છે કે તેમાં કંઈ બીજી જૂની ભાષાની કવિતા હોય.

સહ ચિત્ત હરિસદ્ગી મમ્મથુહ સત્તીસ ડીહિયાં

હિયમ્મિ તે નર દટ્ટ સીજી જે વીસસઘ થિયાં.

પાઠાંતર—ચિત્તહસટ્ટી મથુહ, અસ્તી તે નર, હરિસદ્ગી મમ્મથુહ
હત્તિ, હિઅમ્મિ, પંચાસ ડીહિયા, હિયમ્મી, સિય જે પત્તિજજઠ તાંહ,
અમ્મી સીજી, પતિહવર્ષ તિચાંહ.

અર્થ—સહુ (ના) ચિત્તોને હર્ષિત કરવા (અથવા હરવા)ને અર્થે—
માટે મહત્ત-પ્રેમની વાતો રચવામાં ઘણ-ઘણી એવી સ્ત્રીઓમાં જે વિશ્વાસ
કરે છે તે નર હૃદયમાં દટ્ટ (પાક્કીરીતે) દુઃખ પામે છે.

પાઠાંતરોથી આ દોહામાં કંઈ રૂપાંતર હોય એમ જણાય છે, 'જે
પત્તિજજઠ તાંહ' (જે પતીજ-વિશ્વાસ રાખે છે તેને-યા તેનામાં) એ
પાઠાંતરથી જણાય છે કે પૂર્વોક્તને અંત કંઈ બીજી રીતે પણ હોય.
'મમ્મથુહ ભત્તીસ' નો અર્થ કામદેવની વાતો કરવામાં આવે છે,
પરંતુ પાઠાંતરોમાં હત્તિ(સ), પંચાસ, એમ મળે છે તેથી સંભવ છે કે

આ બ્રહ્મીની સંખ્યા પણ હોય; અગર તેમાં સ્ત્રીઓ કે પુરુષોને મોહિત કરવાની કલાઓની પરિસંખ્યા હોય, જેવી રીતે વાણુંદ-હજમને હિન્દીમાં છત્તીસા કે છપ્પના કહેવામાં આવે છે. આમાં છપ્પનાનો અર્થ ૫૬ કલાયુક્ત નહિ, પરંતુ છ યુક્તિવાળો [સં-૫૬પ્રગ) છે, ૫૬પ્રગ એ યુક્તી ઉપાધિ પણ છે.

સઉ—સૌ, સહુ, હિં-સખ, રાજસ્થાની સૌ, સૌ; મારવાડી સેંગ (હૈડ.) હરિસદ્દૃ—હર્ષ અને અર્થ અથવા હર(ણ) અને સાર્થ આ. સાર્થ પરથી રાજસ્થાની સાહે=હાડે યા આટે=વાસ્તે. ગૂં માટે, વાસ્તે. મરાઠી સાહીં મમમણુહુ-મ-મય-કામદેવની, અથવા માંહોમાંહિ મણુમણુ-અડબડ કરવું. હ=ના. છઠી વિભક્તિ. બત્તીસ-વાતોમાં, ડીહિયાં-ડાહ્યા, ચતુર (સં. દક્ષ). ગૂજરાતી મારવાડી ડાહ્યા, ડીહિ એટલે દીર્ઘ-સરખાવો સં. દીર્ઘિકા એટલે વાવ-હિન્દી દિંધી, ડિંગી, ડીધી. હિયમ્મિ-આમાં 'મ્મિ' એ (સં. સ્મિન્ અને હિં. મેં તથા ગૂં માં) એ બે વચ્ચેનો છે. દૃઢ-દૃઢ, સીઝે-સીઝાય છે, દુઃખ પામે છે. રાજસ્થાની સીઝના એટલે ગળવું, (દાળનું) —સં. સિઘતિ એ પરથી આવે છે. સંભવ છે કે અહીં પાઠ ખીજે એમ હોય કે જેનું સં. પિઘતિ છે. (ગૂજરાતીમાં સીઝાય છે એ ચોખ્ખું વપરાય છે તેથી સીઝે એજ પાઠ યોગ્ય છે) વીસસઈ-વિશ્વાસ કરે છે પતિજ્જઈ-પતીજ એટલે પ્રત્યય-વિશ્વાસ રાખે છે. ગૂં માં પતિ-યારો પણ વપરાય છે. હિં પતીજતે હૈં, પ્રત્યય કરતે હૈં-સહસા જનિ પતિયાહુ (તુલસીદાસ). પંખખીમાં પતિયાને નો અર્થ મનાવવું, રીઝાવવું પણ છે. પંતિસ્વઈ-કેવલ પતિજ્જઈનો લેખ પ્રમાદ છે. અનુસ્વાર પર આગળ ટિપ્પણી જુઓ. થિયાં, તિયાંહ-સ્ત્રીઓમાં.

(૬)—ઝાલી તુટી કિં ન મુકે, કિંન હુયઉં છારપુંજ

હિંડઇ દોરી બધીયઉ, જિમ મકંડ તિમ મુંજ.

(ગૂજરાતીમાં બદલાવીએ તો

ઝાલી તુટી કાં ન મુકો, કાં ન થયો છારપુંજ,

હિંડે દોરી બાંધિયો, જેમ મકંડ તેમ મુંજ.

પાઠાંતર—ઝોલી તુટી વિ કિં ન કઉ, સુચઉ, છારહપુન્ન, ધરિધરિ
નિમ નચાવઈ નિમ, તુટવિ, ઝોલી તુટી, દયઉ.

અર્થ—(આગમાં) બળીને યા (ફાંસીની દોરી) તોડી શા માટે
ન મર્યો ? શા માટે રાખનો ઢગલો ન થયો ? (કે) દોરીથી બંધાયેલો
રહી જેમ વાંદરો ફરે છે તેમ મુંજ (ફરે છે) પાઠાંતરોમાં—ઝોળી
(ફાંસીનો પાશ) તોડી કરી પણ કંઈ ન કર્યું,...ધરધર જેમ નચાવ-
વામાં આવે છે તેમ...

ઝાલી—બળીને સં. જવલ, રાજસ્થાનમાં આગની આંચ (જવાલા)ને
ઝાલ કે ઝલ કહે છે. ગૂં માં ઝાળ કહે છે. તુટી, તુટવિ-તૂટી,
તોડી (સં. તુટ), મુચ્છઉ-મૃત (મુચ્છો); તે પ્રમાણેજ હુપઉ-થયો
હિંદી હુચ્છો. કિં-કાં, શા માટે ? છાર-માત્રા માટે છર બોલો. છાર અને
રાખ બંને ભસ્મના અર્થમાં એકજ દેશી પદના વ્યવય છે. સં. ક્ષાર
(ખાર) સાથે કેવલ સાદૃશ્ય છે. રાખ પરથી સંસ્કૃત રક્ષા ખનાવેલો
છે. હિંડઈ—સં. હિંડતિ; હિંડે છે-હાલે છે-ચાલે છે. પંન્નખી હંડના,
એટલે ભટકવું જેમકે-ગલિયાં દા હંડના છડિ દેઈ કાન્હા, હુણુ હોયા
તૂ ધરખારી-આ એક ગીતમાં છે. તેનો અર્થ એ છે કે હે કાન્હ ! તું
ગલિઓમાં ભટકવું છોડી દે, હવે તું ધરખારી-ગૃહસ્થી થયો છે. હુણુ-
સં. અધુના-હમણું. દોરી—ઉપર જુઓ નં. ૩. મંકડ—સં. મંકટ
જૂના લહીઆઓ દિવવાળા અક્ષર બતાવવા માટે ખેવાર અક્ષર (જો-
ડાક્ષર) લખવાના પરિત્રમથી બચવા માટે અક્ષર પર અનુસ્વાર જેવું
મીંડું મૂકતા હતા, તે કેટલાક શબ્દોમાં તેને ભ્રમથી ‘ન’ શ્રુતિ ગણુ-
વામાં આવી જેમકે સં. મંકટ-પ્રાં મંકડ; તેને મંકડ લખવામાં
આવ્યું પછી ભ્રમથી મંકડ સમજાયું. સં. ખડ્ગનું પ્રાં ખગ્ગ. આમાં
ખેગને બતાવવા લખાયું ખગ્ગ તે પછી ભ્રમથી ખંગ થયું. હિંદી-ખડ્ગ.
ઉપર નં. ૫ માં પતિજ્જનનું પતિજ્જન, સં.માં અત્યદ્વલુતનું પ્રાં
અત્યમ્બુઅ થયુંને તેનું ગૂં અચંબો, હિં. અચમ્મા છત્યાદિ.

[પૂર્વકાલિક ક્રિયાના રૂપો પર ટિપ્પણ—સંસ્કૃત વૈયાકરણોએ ત્થા

(ગત્વા, કૃત્વામાંના) ને પૂર્વકાલિકની પ્રકૃતિ અને (સત્કૃત્ય, સંગત્ય)માંના 'ય' ને ધાતુની પહેલા ઉપસર્ગ આવવાથી વિકૃતિ માની છે, પરંતુ જૂની સંસ્કૃતમાં આવેા બેદ નથી. તેમાં અકૃત્વા અને ગૃહ એમ બને રૂપો મળે છે. વેદમાં 'કૃત્વાય' મળે છે અને પાલીમાં 'હિત્વાન' અને 'કાતૂન' મળે છે. આથી પાંચ જાતનાં રૂપ થયાં—
 કૃત્વા, કૃત્વાય, કૃત્વાન, કર્તૂન, કર્ય(કૃત્ય). સક્ષમ વિચાર કરતાં આ અવ્યય નહિ, પરંતુ '૦તુ' અંતવાળા ધાતુજ શબ્દની ત્રીજી અને ચોથીનાં રૂપોનાં હિન્દી 'સે' જણાય છે. કૃત્વા એટલે હિં. કૃતુસે-કરનેસે-કરીને, ઇત્યાદિ. પ્રાકૃતમાં 'ત્વા' બિલકુલ નથી પણ 'ય' છે અને પાલી વાળા ત્વાન, તૂન પછી તૂળ યા ઠૂળ થઇને મરાઠીમાં વેડન, મ્હણુન ત્યાં સુધી પહોંચી ગયેલ છે અને મારવાડીમાં, કરીને, લખીને એમાં રહેલ છે ને ગૂજરાતીમાં કરીને, લખીને એમાં પણ તે છે. જૂની હિંદી યા જૂની ગૂજરાતીમાં અર્થાત્ અપભ્રંશમાં 'પેડિખવિ' 'બેદિલવિ' આદિ આવે છે. ત્યાં પણ ય એટલે ઇય એટલે ઈ છે. હિંદીમાં ય, ઇ ના રૂપમાં આવ્યા છે. (આઇ, સુનિ એટલે આય, સુન્ય=સં. આયા-ય, શ્રુય (!) હવે તો ' ઇ ' પણ ઉડી ગયો છે, અને કર ધાતુના પૂર્વકાલિકનો અનુપ્રયોગ થાય છે જેમકે ખા કર=(જૂની હિં.) ખાઇ કરિ=પંખખી, ખાઇ કરી=સં. ખાઇ કર્ય (!) ગૂજરાતીમાં ઇ તથા ઇને પ્રત્યય છે જેમકે ખાઇ, ખાઇને બોલી-બોલીને, આવી-આવીને, સુણી-સુણીને. (૭)—ગય ગય રહ ગય તુરમ ગય, પાયકડા નિભિમ્ય,

સગાટિય કરિ મન્તણુ ઉમ્મહું (તા ?) રૂદાઇમ્ય.

પાકાંતર—પાયકડા, ઠકુર રૂદાઇમ્ય, ઉંમુજી, મતણુ મહતા.

અર્થ—(જેના) ગજ, રથ, ઘોડા, પાયદળ આલ્યા ગયા છે અને જે નોકર વગરનો છે (તેવા મુંજને) હે સ્વર્ગસ્થિત રૂદ્રાદિત્ય ! બેલાવી લે. તારી તરફ મોં કરેલો એવો-ઉન્મુખ હું છું.

ગય-ગત, ગયા, ગય-ગજ-હાથી, રહ-રથ, તુરમ-તુરમ-ઘોડા, પાયકડા-તેમાં આવેલા 'ડા' માટે નં. ૧ માં 'સદેસડો' એ પરની

ટિપ્પણી ગુઓ. પાયક-પેઢલ, પદાતિ—ગકે હનુમાનસે પાયક (તુલ-
સીદાસ) નિભિચ્ય-નિભૃત્ય-ભૃત્ય-નોકર વગર. સગગઢિય-સ્વર્ગસ્થિત.
કરિ-કર (આત્મા) મન્તણુ-(આ)મન્તણુ, વાત કરવી, બોલાવવું,
ઉન્મુહ-ઉન્મુખ, રૂદ્રાઇચ્ય-રૂદ્રાદિત્ય.

(૮)—મુંજ શેરીઓમાં ભીખ માંગતો ફરતો હતો. પહેલાં કેદી-
ઓનું આવું અપમાન કરવામાં આવતું હતું. તેના હાથમાં પડિયો હતો.
કોઈ સ્ત્રીએ જાસ પીવરાવી અને અભિમાન-ધમંડથી માથું હલાવી ભીખ
ન આપી. મુંજ બોલ્યો:—

બોલિ મુન્ધિ મા ગવ્વુ કરિ, પિકિખવિ પહુ ગુપાંઈ

ચઉદસઇ સઈ છહુત્તરઈ, મુજ્જહ ગયહ ગયાઈ.

પાઠાંતર—ધનવન્તી મ ગવ્વુ, પંડુર આઇ-પટ્ટકરપાણિ, પહુ-
ક્યાણિ, પહુકરપાણિ, ચઉદસઇ, છઉત્તર.

અર્થ—હે ભોળી ! હે મુઝા ! (પાઠાંતરમાં હે ધનવંતી) મને
હાથમા પડિયો લેતો જોઇ ગર્વ મ કર; ચાહસો છોતેર મુંજના હાથી
(આત્મા) ગયા.

મુન્ધિ—સં. મુઝા. મારવાડીમાં મોંધા મૂર્ખને કહે છે. આમાંનો
‘ન’ પણ સં. મુઝા. પ્રાં મુદ્ધના દ્વિત્વસૂચક ચિન્હથી બન્યો છે. ગુઓ
નં. ૬ માં ‘મંકડ’ પર વ્યાખ્યા. પિકિખવિ-પેખીને-જોઇને પહુગા-
પડીઓ, અથવા ભીખ માગવાનું માટીનું પાત્ર. પાંઇ-પાણિ, હાથ,
સઈ-સો, ચઉદસઇ, સઇ, છહુત્તરઈ, ગયાઈ-એમાં ઇ છે તે કર્તા
કારકની નાન્યતર જાતિનું બહુવચન (સં. નિ) છે.; અને મુજ્જહ,
ગયહ-એમાં ‘હ’ સંબંધકારક-છટ્ટી વિભક્તિ છે.

(૯)—જા મતિ પચ્છ સંપજ્જઇ, સા મતિ પહિલી હોઇ,

મુંજ ભણ્ઠ મુણ્ણલવઇ, વિધ્ન ન વેઠઈ કોઇ.

અર્થ—જે મતિ પછી સાંપડે છે (હોય છે) તે મતિ પહેલી
આય તો મુંજ ભણે છે-કહે છે કે હે મુણ્ણલવતિ ! કોઈ વિધ્ન ઘેરે
નહિ-ખમે નહિ.

જા સા-જે તે (નારી જાતિ), સંપન્ન-સં. સંપદાતે. સંપદ-સંપન્નવું સંપન્ન-કવિતામાં વપરાય છે-સાંપડવું, નિસંપદ=નિપન્નવું વેદ-ધેરે, કાઠીઆવાડમાં વેદારવું-ખમવું એ અર્થમાં વપરાય છે, ખમે, પંજળીમાં વેડા-ધેરેલું મકાન-જનાનો. વેડી પૂરી-વચમાં કચોરીની પેઠે ભરેલી પુરી. આ સાખીનો અર્થ એ છે કે વિદ્વને કોઇ વહતું-ઉઠાવતું-ખમતું નથી. ટોની એ અર્થ કરે છે કે ' કોઇ (મારા માર્ગમાં) વિદ્વ નાંખતું નથી. '

(૬૦)—સાયર પાછ લંક ગઢ, ગઢવઢ દસસિરિ રાસ,
ભગ્ગડખય સો ભજિ ગય, મુંજ મ કરિ વિસાસ.

અર્થ—સાગર ખાઈ, લંકા ગઢ અને દસ માથાનો રાજા (રાવણ) તે ગઢપતિ-ભાગ્યનો ક્ષય થતાં તે ભાંગી ગયા-નષ્ટ થયા (તે) હે મુંજ !, વિષાદ-ખેદ મ કર.

ગઢવઢ-ગઢપતિ. ગઢવી એ શબ્દ પણ તે પરથી છે કે જેઓ મૂળ ગઢની રખેવાળી કરતા હોવા ઘટે. આ ગઢવીની જાત કાઠિયાવાડમાં છે. સરખાવો ચક્રપતિ-ચક્રવર્ત-ચક્રવે, ભગિજગય-તૂટી ગયા, ભાંગ-ભાંગી ગયા એમાં ભંજુ ધાતુ છે. સંસ્કૃતમાં ભગ્નનો અર્થ તૂટેલું, ભાંગેલું, હારેલું થાય છે તે પરથી હિંદીમાં ભાગના બના, થયું છે. આગળ જુઓ ' અહ ભગ્ગા અમ્હસખા ' આદિ.

પ્રકરણ ૪ થું.

પ્રખંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન).

૨૩૨—[રાજા મુંજ એ જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ—ધારના પરમાર રાજા મુંજ તે વાકપતિરાજા બીજો, ઉત્પલરાજ, અમોઘવર્ષ, પૃથ્વીવલ્લભ અથવા શ્રીવલ્લભ. તેણે કલ્યાણના સોલંકી રાજા તૈલપ બીજા પર ચઢાઈ કરી અને તૈલપે તેને હરાવી નિર્દયતાથી માર્યો—એનો

ઐતિહાસિક સત્ય છે, કારણ કે ચાલુક્યોના બે લેખોમાં આ વાતનો સાબિતાન ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. મુંજના મંત્રીનું નામ રૂદ્રદિત્ય હતું-તે તેના વિ. સં. ૧૦૩૬ (ઈ. સ. ૯૭૯)ના દાનપત્રથી પ્રકટ છે. મુંજનું પ્રથમ દાનપત્ર સં. ૧૦૩૧ નું છે અને તેનું મૃત્યુ તેના રાજકાલમાં દિગંબરાચાર્ય અમિતગતિએ સુભાષિતરત્નસદૌહ પૂર્ણ કર્યો તેના વિ. સં. ૧૦૫૦ થી અને તૈલપના મૃત્યુ સંવત્ ૧૦૫૫ ની વચ્ચે થયેલું હોવું ધટે. આ રાજા મુંજ વિક્રમની અચ્ચારમી શતાબ્દીના બીજા ચરણમાં હતો. (મુંજ નથા ભોજના કાલનિર્ણય માટે જુઓ નાગરી પ્રચારણી પત્રિકા નવીન સંસ્કરણ ભાગ ૧ અંક ૨. પૃષ્ઠ ૧૨૧ થી ૧૨૫, અને ગૌ. હી. ઓ. ઓ. કૃત ' સોલંકિયોંકા ઇતિહાસ ' પ્રથમ ભાગ પૃ. ૭૬ થી ૮૦) પ્રબંધ-ચિંતામણિમાં લખ્યું છે કે મુંજને મારી નાંખવાના સમયે તેણે કહ્યું હતું કે 'લક્ષ્મી ગોવિંદ પાસે ચાલી જશે, વીરશ્રી વીરશેઠે ઘેર ચાલી જશે, પરંતુ યશઃ પુંજ એવો મુંજ મરી જતાં સરસ્વતિ નિરાલંબ થશે.' આ મુંજની રચના ન હોય ને તે સમયના કોઈ કવિની હોય, છતાં એમાં તો સંદેહ નથી કે તે વિદ્યા અને વિદ્વાનોનો અવલંબ-આધાર હતો. તેના સમયમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમિતગતિએ 'સુભાષિતરત્નસદૌહ' એ ગ્રંથ બનાવ્યો. સિન્ધુરાજનાં કીર્તિકાવ્ય, નવસાહસાંક ચરિતના કર્તા પદ્મગુપ્ત, ધનપાલ (તિલકમંજરીના કર્તા જૈન પ્રસિદ્ધ કવિ), દશરૂપના કર્તા ધનંજય અને તેના ટીકાકાર હલાયુધ તેના સમયમાં હતા. પ્રબંધોમાં અને સુભાષિતાવલિ-ઓમાં મુંજના બનાવેલા કેટલાયે શ્લોક આવ્યા છે અને ક્ષેમેંદ્ર કે જે મુંજ પછી ૫૦ વર્ષે થયો છે તેણે મુંજનો એક શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે.

૨૩૩-હવે એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જે દોહાઓની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામાં આવી છે તે શું મુંજે સ્વયં બનાવ્યા છે ?-ઉપરના ૧૦ માં નંબરના દોહાની વ્યાખ્યામાં શાસ્ત્રી કહે છે કે તે ' રિપુનારીવાક્ય ' છે, પરંતુ તેમાં મુંજે પોતાને જ સંબોધન કર્યું હોય તો તેમાં શું નવાઈ છે ? પ્રબંધ ચિંતામણિકારના સમય (સં.-૧૩૬૧) સુધી તો આ ઐતિ-

હાસિક વાત હતી કે દોહા મુંજના છે. જે શ્લોક ખીજ કવિઓના બનાવેલા જાણવામાં આવ્યા છે અને આ પ્રમંથકારોએ ખીજ કવિઓ થા રાજ્યોને શિરે ચડાવ્યા છે તે કારણે આવા પ્રસિદ્ધ દોહા પર સંદેહ કરી શકાતો નથી. આવા દોહા દંતકથામાં રહી જાય છે અને દંતકથાઓ સિવાય તેની રચનાના સંબંધમાં કોઈ પ્રમાણ નથી. વીક્રાનેરના પૃથ્વી-રાજે રાણા પ્રતાપપર સોરઠા લખી મોકલ્યા, માનસિંહને અકબરે ‘સબી ભૂમિ ગોપાલકી’ વાળો દોહો લખી મોકલ્યો, નરહરિ કવિનો ‘અરિહુ દંત તૂન ગહહિ’ વાળો છપ્પો અકબર આગળ મૂકવામાં આવ્યો. ‘બ્રહ્મ ભને મુન શાહ અકબર’ આદિ દોહા ખીરખલનાજ છે, હુલ-સીવાળી યુક્તિ પ્રયુક્તિ ખાનખાના અને તુલસીદાસ વચ્ચે થઈ હતી—ઈત્યાદિ વાતોના ઐતિહાસિક પ્રમાણ સિવાય ખીજું કયું પ્રમાણ છે ?

૨૩૪. તે પ્રમાણ એ માનવાનું છે કે અગ્ગારમી શતાબ્દીના ખીજ ચરણમાં પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપ્રેમી ભોજનો કાકા પરમાર રાજા મુંજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો કવિ પણ હતો. એક ખીજું પ્રમાણ છે—શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં જે અપભ્રંશના ઉદાહરણ આપ્યાં છે તેમાં એક દોહો એ છે કે:—

બાહ બિછોડવિ જાહિ તુહું, હઈ તેવંધ કે દોસુ,
હિયઅર્થિય જમ નીસરહિ, જાણઉં મુંજ સરોસુ.

અર્થાત—બાંધ વિછોડી-અલગા કરી તું જાય છે, હું પણ તેવી રીતે જાઉં છું (તેમાં) શું-કયો દોષ છે ? હૃદયમાં સ્થિત થયેલ જો (તું) નીકળી જા, તો મુંજ (કહે છે કે હું) જાણું (કે તું) સરોપ છો. ચોથા ચરણનો આ પણ અર્થ થઈ શકે છે કે ‘તો હું જાણું કે મુંજ સરોપ છે’. આ ખીજો અર્થ સીધો જણાય છે પરંતુ મુંજની કવિતાઓમાં નામ આપવાની રીત જોતાં પહેલો અર્થ પણ અસંભવિત નથી. આ દોહો હેમચંદ્ર પહેલાનો છે. આથી જોઈ પરિણામ આવી શકે છે:—એક તો એ કે સરદાસ (૧)ના

‘ આંહ છુડએ જાત હો, નિપલ જાન કે મોહિ,
હિરદે સે જમ જાહુગે, તો મૈં જાનૌં તોહિ.

એ દોહાનો પિતામહ ‘ આહ બિછોડવિ ’ આદિ દોહાનો કર્તા રાજ મુંજ હતો અને આ મુંજના નામથી અંકિત દોહો સં. ૧૧૮૯ (કુમારપાલના રાજ્યાભિષેકનો સમય કે જે પહેલાં તો હેમચંદ્રનું વ્યાકરણ રચાયું હતું) થી પહેલાં પ્રચલિત હતો; બીજું પરિણામ એ કે જો બીજો અર્થ લખએ તો જે નાવિકાએ લખસણી ભૂમિવાળો દોહો (ઉપર સંખ્યા ૩ નો) મુંજને લખ્યો હતો તેની કૃતિ આ પણ હોય. બંને અવસ્થાઓમાં કાંતો મુંજને કવિ માનવો પડશે, અને કાંતો આ દોહાઓને તેના સમયમાં રચાયેલા માનવા પડશે. ઓછામાં ઓછું એ તો માનવું પડશે કે આ દોહો સં. ૧૧૮૯ (પૃથ્વીરાજ રાસોના કલ્પિત સમયથી ૫૦ વર્ષ પહેલાં) થી કેટલોક સમય પહેલાંની રચના છે જેથી તે સમયે કાંતો મુંજે રચેલો અને કાંતો મુંજને ગ્રેષિત થયેલો માનવામાં આવતો હતો.

(૧૧) જોજને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું કે જેની ખબર જોજના સેવકે એક સંસ્કૃત-દેશીથી મિશ્રિત શ્લોક જનાવી આપી:—

આપો વિદ્યાન્ આપપુત્રોડપિ વિદ્યાન્
આર્ધ વિઉષી આર્ધધુઆપિ વિઉષી,
કાણી એટી સાપિ વિઉષી વરાકી
રાજન્ મન્થે વિજ્ઞપુજન્ કુટુંબ્યમ્.

અર્થ—આપ પણ વિદ્યાન છે, આપનો પુત્ર પણ વિદ્યાન છે; આ વિદુષી પંડિતા છે, માની એટી પણ વિદુષી છે, બીચારી કાણી દાસી છે તે પણ વિદુષી છે. રાજન્ ! માનું છું કે કુટુંબ વિજ્ઞાનો પુજ છે.

પાઠાંતર—વપો, વિદ્રી, વિક્રી, વિદુસી, વિગ્ર, વિદ કેવલ લેખ-પ્રમાદ છે.

આપ—પિતા. આ દેશી શબ્દ છે, પરંતુ હેમકોશના શેષકાંડમાં સંસ્કૃત માનેલો છે. પ્રથમચિંતામણિમાં તેનું સંસ્કૃત રૂપ વપ્ (વપા—

ખીજ વાવનાર) થયું આળ્યું છે (પૃ. ૩૦૧) (જુઓ ના. પ્ર. પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૩ પૃ. ૨૪૯ ટિપ્પણ ૧૬) આઈ—મા, માતા (મરાઠી આઈ), ધુઆ—પુત્રી સં. દુહિતા પંજાબી ધી, વિજજ—વિજા.

(૧૨)—રામએ તેમાંથી જ્યેઠની પત્નીને સમસ્યા કરી કે—‘કવણુ પિયાવઉ ખીર ?’—તેણીએ તેની પૂત્તિ કરી કે—

જઘ યહ રાવણુ જઘયઉ, દહમુહ ઇંકું સરીર,
જણુણી વિચમ્બી ચિન્તવઇ, કવણુ પિયાવઉ ખીર.

પાઠાંતર—જઘ.

અર્થ—જ્યારે આ રાવણુ દશ મુખ અને એક શરીરવાળો જન્મ્યો ત્યારે માતા અચંખામાં (આવી) ચિંતવે છે કે કયા (મુખ) ને દૂધ પીવરાવું ? (જુઓ આ દોહો પૃ. ૨૧૫ નં. ૩૪.)

જઘયઉ—જયો, રાણીજયો, રાયજયો,—રાયજયો. વિચમ્બી—વિચિન્તા, ચિંતવઇ—ચિંતવે, કવણુ—કોણુ, કયા, પિયાવઉ—પિવરાવું—પીવારું કાઢ્યાવાડો. ખીર—સં. ક્ષીર, દૂધ. સિંધીમાં ખીર અત્યંત ?=દૂધ છે ?

(૧૩)—ખીજ સમસ્યા એ કરી કે, કંઠિ વિલુચ્છઈ કાઉ ?—આની પૂત્તિ કાણી ચેટીએ એવી રીતે કરી કે—

કાણુ વિ વિરહકરાલિઈ, પઈ ઉડુવિયઉ વરાઉ,
સહિ અચ્ચભૂઉ દિઠૂ મઈ, કંઠિ વિલુચ્છઈ કાઉ ?

પાઠાંતર—અચ્ચભૂ, ‘અચ્ચભુઅ’ ઠીક લાગે છે.

અર્થ—કોઈ વિરહથી દુઃખિત સ્ત્રીએ ખીજાને ખીચારા પતિને ઉડાવ્યો. હે સખિ ! મેં આ અતિ અચરજ જોયો કે (તેણી) હવે કેના કંઠને વળગે ?—કેના કંઠનો આશ્રય લે ?—કલહાંતરિતા પહેલાં તો પતિને ભગાડી દીધો પછી હવે માન ગયું ત્યારે પસ્તાય છે કે હાય ! કેના ગળામાં લપટાઉ ? (જુઓ આ દોહો ખીજા ૩૫માં પૃ. ૨૧૬ નં. ૩૫.)

કાણુ—કોઈથી યા કોઈ રીતે કરાલિઈ—કરાલિતાએ પછ—પતિ, ઉડુવિયઉ—ઉડાવ્યો, વરાઉ—વરાક—બિચારો, આપડો. અચ્ચભૂઉ—અત્ય-

દણ્ડુત જુઓ ઉપર નં. ૬. દિઠું-દીઠો, જોયો. મઈ-મેં કર્મ-વાચ્યમાં કર્તા કરક. કઠિ-કટે-કંઠમાં વિલુચ્છઈ-લટકે, વળગે, કાઢિ-કેના

આ બંને દોહા કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં કંઈક પાઠાંતરવાળા બીજા પ્રસંગે છે. અગાઉ જુઓ પૃ. ૨૧૫ અને ૨૧૬.

(૧૪)—એક સમયે ભોજ રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો ત્યાં એક દિગંબરને એક ગાથા બોલતા સાંભળ્યો. બિચારો તે દિગંબર તો થઈ ગયો હતો, પણ મનની હોંશ પૂરી થઈ નહોતી. બીજે દિને ભોજ તેને બોલાવ્યો અને તેનો મનસૂબો જાણી પોતાનો સેનાપતિ બનાવ્યો. પછી તે કુલચંદ્રે અણહિલપટ્ટન હતી જયપત્ર પ્રાપ્ત કર્યું. આ ગાથાનો દોહો એ છે કે:—

એક જન્મ નગ્ગહં ગિઉ, ભડસિરિ ખગ્ગુ ન ભગ્ગુ,

તિડખાં તુરિયાં ન માણિયાં, ગોરી ગલિ ન લગ્ગુ.

પાઠાંતર—આઉ (=આયુ), નિગ્ગહં, નગ્ગહં.

અર્થ—આ જન્મ નકામો ગયો, (કારણ કે) ભડ (વીર)ના શિરપર મારી તલવાર ભાંગી નહિ, તીખા (તેજ) તુરગ-ઘોડાતો ઉપભોગ કર્યો નહિ તેમ ગોરી (યુવતી)ના ગળે વળગ્યો નહિ.

શાસ્ત્રીએ ‘ ભડસિરિ ખગ્ગુ ’ ને એક પદ લઈ અર્થ કર્યો છે. ‘ ભટ્ટ શ્રી ખડ્ગ: ’. તિડખાનો અર્થ ‘ તીક્ષ્ણ સ્ત્રી કરાક્ષ ’ કર્યો છે, અને ‘ તુરિયા ’ નો અર્થ ‘ તુલિકાદિ શયોપકરણ ’ (રામાયણની ‘તુરાર્ધ’). —ગૂજરાતી તળાઈ; દોની ‘ તુરિયા ’નો અર્થ કર્કસ-સ્વર-યુક્ત વાગ્મિત્ર (સં. તુર્ય) કરે છે.

એકી—એહ, એ, નગ્ગહં-નિર્ઘહ સં. નિષ્ફલ-શાસ્ત્રી કહે છે કે નગ્ગહં-હું નાગો છું-દિગંબર છું વા નિર્ઘહ છું. ભડ-કાઠીઆવાડમાં ટોણામાં વપરાય છે-જો તું ભડ-ભડનો દીકરો હો તો. મારવાડીમાં વીર માટે ‘ભડ’ કહે છે-વિશેષે કરી ‘ટોણું મારતાં. ભડવીર એ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

માણિયાં—માણ્યાં, ઉપભોગ કર્યો. સં. મંડન કર્યું. સરખાવો મારવાડી—‘સેળ’ માણીજ્યો, ગોરીને માણુજ્યો ઢોલા (ગીત). ગોરી—નાયિકા માટે સાધારણ શબ્દ છે. હજુ પણ હિંદી પંજાબી રાજસ્થાની ગૂજરાતી ગીતોમાં આવે છે. હેમચંદે પણ આ શબ્દનો આ અર્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૧૫.) પ્રથમ ચિંતામણિની એક પ્રતમાં તે હોંશવાળા કુલચંદ્ર (કે જે કવિ પણ હતો અને જેને સુંદર કવિતા માટે ભોજે એક સુંદર દાસી આપી હતી) નો એક દોહો બીજો આપ્યો છે કે:—

નવ જલ ભરીયા મગગડા, ગયણિ ધડકધ મેહુ

મૃત્યન્તરિ જરિ આવિસિધ, તડ જાણીસિધ નેહુ.

અર્થ—માર્ગ (મારગડો) નવા પાણીથી (વરસાદના પાણીથી) ભર્યો છે, ગગનમાં મેઘ ધડકે છે. આ અંતર (અવસર) પર જો (તું) આવશે તો નેહ જણાશે. મુંજની રસીલી તો વરસાદમાં આવવાનો અસંભવ જાણી ‘ગમાર’ નાયકને તેની પહેલાંજ ખોલાવતી હતી; પરંતુ કુલચંદ્ર તેજ-વરસાદના સમયમાં આવવાનેજ રોહની પરીક્ષા માને છે.

ભરિયા—ભરેલા મગગડા-ગુઓ ‘સંદેસડો’ નં. ૧ માં જરિ-જ્યારે સં. યદિ. મારવાડીમાં જર, જરાં હમણું પણ સમયવાચક જ્યારેને માટે વપરાય છે. જાણીસિધ-જાણ્યો ‘જરો. સં. ‘રય’ નો ‘સિ’ થયેલ છે.

(૧૬)—ભોજે સભામાં બેસી ગૂજરાતીઓના ભોળપણની હાંસી કરી. તેમાં ગૂજરાતના એક માણસે કહ્યું કે અમાસ ગોવાલીઆ-ભરવાડ પણ આપના પડિતો કરતાં ચઢી જાય તેવા છે. આ સમાચાર જાણી ગૂજરાતના રાજા હીમ (સોલંકી) એ એક ગોવળ ભોજની પાસે મોકલ્યો. તેણે તે રાજાને એક દોહો સંભળાવ્યો જેથી રાજાએ તેને સરસ્વતી કંઠાભરણ ગોપની ઉપાધિ આપી.

ભોય એહુ ગલિ કરુલક, ભણુ કેહક પડિહાધ;

ઉરિ લગિહિ મુરિ સરસિતિ હિ, સીમ નિચ્છો કાધ.

પાઠાંતર—ભોજ એવ હુ કણ્ણલઉ, સ્તંભલઉ, કચ્ચુલ, લલ્લિહિં, કાઇ, સીમ વિહલી કાઇ; પાઠાંતરેમાં અધિકરણુ-કારક વાળાં પદ 'ઇ' વગરનાં પણ છે.

અર્થ—ભોજ ! ભણુ-કહે તો ખરો, કે આ (તારા) ગળામાં કાંઠલો (આલૂપણુનું નામ) કેવો લાગે છે ? ઉરમાં લક્ષ્મી અને મુખમાં સરસ્વતીની વચમાં આ શું સીમા વ્યાંધી છે ? વિદ્વાન રાજના મોંમાં સરસ્વતી અને પ્રભુના ઉરમાં લક્ષ્મી-વચમાં કાંઠલો શું થયો ?—જાણે કે બંનેના રાજ્યની મર્યાદા બતાવે છે.

કંઠુલઉ—કાંઠલો, ગળાનું ધરણું, કેહઉ-કેવો, પડિહાઇ-સં. પ્રતિભાતિ. **નિખદ્ધી**—નિખ્યાંધી, કાંઈ-કાં, શામાટે, શું.

(૧૭)—એક સમય ભોજ વીરચર્યાંથી રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો ત્યાં તેણે કાઈ દરિદ્રની સ્ત્રીને નીચેનો દોહો બોલતાં સાંભળી—

માણુસડા દસદસ દસા, સુનિયર્ધ લોચ પસિદ્ધ;

મહ કન્તાહ ઇક્કિજ દસા, અવરિ તે ચોરિહિં લિદ્ધ.

પાઠાંતર—માણુસડી, દસ દસ હવઇ, માણુસડા (દસ દસ) દસઈ દેવેલિ નિમ્મવિયાઈ, મુજઝ, નવોરહિં હરિયાઇ, તે વોરહિં હરિયાઇ, નવોરહિં લિદ્ધ. પાઠાંતરેથી જણાય છે કે આ દોહાના બે પાઠ છે. એકમાં તો સિદ્ધ લિદ્ધ પ્રાસ છે, બીજામાં નિમ્મવિયાઈ હરિયાઇ એમ પ્રાસ છે.

અર્થ—મનુષ્યની દશ દશ દશાઓ લોક પ્રસિદ્ધ સંભળાય છે અથવા દશ દશ દશા દેવતાઓએ બનાવી છે. અર્થાત્ આખા જન્મમાં દશ દશા બદલે છે, પરંતુ મારા કંથની એકજ દશા (દરિદ્રથ) છે અને (જે હતી) તે ચોરોએ લઈ લીધી (અથવા બીજા પણ બીજાઓએ લઇ લીધી.)

સરખાવો—હસ્તિનાં દશવર્ષપ્રમાણુ! દશ દશા: કિલ ભવંતિ— (હર્ષચરિતની) સકેત ટીકા.

માહુસડા—સંઘ-કારક છઠીના ‘ણ’ અને ‘ડ’ માટે જુઓ નં. ૧. ડી-દશ એકવચનને માટેની નારીજાતિ છે. ડા-અહવચન. હુવઈ-હાય છે, મુનિયઈ-કર્મવાચ્ય-કર્મપ્રયોગ. નિમ્મવિયાઈ-નિમિત્તિ કરવામાં આવી (સં. નિર્માપિતાનિ) ગ્રેરણાયકમાં પ(વ)ને માટે જુઓ ના. પ્ર. પ. ભાગ ૧ અંક ૪ પૃ. ૫૦૭ ટિપ્પણી ૨૧. મુજબ-માફ સંસ્કૃતમાં ‘મહાં તુભ્યં’ યોથીના છે, યોથી અને છઠીના પ્રયોગ વૈદિક ભાષામાં કંઈપણ ભેદ વગર થતો હતો. વૈદિક ભાષામાં ‘તુભ્યં’-છઠીના અર્થમાં પણ વપરાયો છે-મમ તુભ્યં ચ સંવનનં તદગ્નિરનુમન્યતામ્-મહ, કંતહુ-તેમાં હ સંઘ-કારકતું ચિ-હ છે. ઇક્ષ્ણ-માં જ તે ગુજરાતીમાં પણ જ વપરાય છે-તેનો અર્થ કેવળ થાય છે. હિંદીમાં ‘હી’ વપરાય છે. મારવાડીમાં પણ હજુ સુધી વપરાય છે જેમકે-આપરોજ કામ, એકજ ઝૂંપો (ઝૂંપડું). અવરિ-ખીજ સં. અપરા છે. ટોની અનુસાર ઉપરિ એટલે ઉપર, અધિક એ અર્થ નથી. નવો-રહિ-નવ+ઓરહિ. હિંદીમાં પણ ઓર છે તે અપર એટલે અવરથી બન્યું છે. સંવત્ ૧૯૨૨ સુધી જૂના પડિતો હિંદીમાં અવર એમ લખ્યાં કરતા હતા જેમકે અવર જળ અમસિ હાય તબ (એક પત્ર પરથી) લિહ-સં. લખ્ધ. મારવાડી ગુજરાતી લીધી. હુરિયાઈ-હરી લીધી-લઇ લીધી.

(૧૮). મરતી વખતે ભોજે કહ્યું હતું કે રમશાનયાત્રા વખતે મારા હાથ નનામી બહાર રાખવા. ભોજનું આ વચન લોકોને એક વેશ્યાએ કહ્યું કે:—

કસુ કરે પુત્ર કલત્ર ધી, કસુ કરે કરસણ વાડી,
એકલા આઇવો એકલા જઇવો, હાથ પગ બે ઝાડી.

અર્થ—અરે ! પુત્ર, સ્ત્રી, કન્યા કોના છે ? ખેતીવાડી કોના છે ? (અથવા આખી વાડી કોની છે ?) એકલું આવવું છે ને બને હાથ પગ ઝાટકીને એકલું જવું છે.

‘કસુ કરૂ’ નો અર્થ દોનીએ ‘કેનો હાથ’ એમ કર્યો છે અને શાસ્ત્રીએ ‘શું કરૂ’ એમ કર્યો છે. ‘પુત્ર કલત્ર’ એ બંનેને સંબોધન માન્યો છે અને ધી એટલે કન્યાને બંને બૂલી ગયા છે. કસુ કરૂ-સં. કસ્ય કેરકઃ, ધી-પુત્રી જુઓ ઉપર નં. ૧૧ કરસણ-ખેતી યા કૃત્સ્ન-આખી (શાસ્ત્રી); આધખો, જાધખો=દોનીએ આપું છું, જાઉં છું એમ અર્થ કર્યો છે. ખે-એજ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૯). સિદ્ધરાજ જયસિંહ સમુદ્રકિનારે ફરતો હતો. એક ચારણે તેની સ્તુતિની કવિતા કહી તેમાંથી એક સોરઠો (?) આપ્યો છે—

કો જાણુઈ તુહ નાહ ચિત, તુ હાલેષ ચક્રવધ લઉ
લંકહલે વાહમગ્ગુ, નિહાલઈ કરણુ ઉત્તુ.

પાઠાંતર—કૌ, હાલંતુ, લંકકાલે, ચક્રવધ લહુ.

અર્થ—સિદ્ધરાજને સમુદ્ર તરફ જોતો જોઈ ચારણુ કહે છે કે નાથ ! તમારા ચિત (ની વાત) ને કોણુ જાણે છે ? તું ચક્રવર્તી (૫૬) લઉં એમ ચાલે છે—ચાલ કરે છે—એવી ચેષ્ટા કરે છે; કર્ણુનો પુત્ર (સિદ્ધરાજ) લંકા ફલને (લેવા માટે) વહાણુનો માર્ગ નિહાળે છે.

હાલેઈ—હાલે છે—ચાલે છે. (સં. જંધાલયતિ, શાસ્ત્રી) લઉ-લેવા (સં. લખ્ધું, શાસ્ત્રી) લંકહલે-લંકા ફલને વાહુ-વહાણુનું ચાલવું. કરણુઉત્તુ-કર્ણુપુત્ર રાજસ્થાની કરણોત. પિતાના નામના ગૌરવથી પુત્રને સંબોધન કરવું એ ચારણુ કવિતા (ડિંગલ)નું પ્રસિદ્ધ લક્ષણ છે.

(૨૦) સિદ્ધરાજ જયસિંહે વર્ધમાનપુર (વઢવાણ)ના આબીર રાણુક-રાણા ૩૪ નવધન પર ચડાઈ કરી અને કિલ્લાની દીવાલ તોડી તેને દ્રવ્યની વાસણિયો-વાંસડીઓ (થેલીઓ)ના મારથી મારી નાંખ્યો.

૩૪ ખિરનારના ચૂડાસમા ચાલેવોની રાજવલીમાં કેટલાય નવધણુ નામના રાજાઓનો ઉલ્લેખ છે. સંલક્ષિત છે કે તે ચોથો નવધન હોય અને ખેંગાર તેનું ઉપનામ હોય. ફાળસે રાસમાલામાં ખેંગારને નવધનનો પુત્ર કહ્યો છે. ખેંગાર અને નવધન એ નામ આ રાજાઓમાં અનેક વખત આવ્યાં છે.

નવધનથી રાણી રાણકદેવીનું શોકવાક્ય એ છે કે:—

સહર નહીં સરાણુષ, કુલાઈઉ નકુલાઈ ઇ;

સહ સહ પડ્ડારિહિં પ્રાણુકઈ વહસાનરિ હોમીઈ.

પાઠાંતર—સયર, નહિં, રાણ, ન કુલાઈ ન કુલાઈ, સઈ, પાણુ.

કિન વહસારિ હોમિયા.

અર્થ—હે સખિઓ ! તે રાણો પણ નથી, (અમારું) કુલ પણ હવે નકુલ (નીચકુલ) છે, (હું) સતી, ખેંગારની સાથ પ્રાણુને વૈશ્વાનર (અગ્નિ)માં હોમું છું.

સહર—સહયરો—સખિઓ. રૂ—બહુવચન સહ—સતી પ્રાણુકઈ—પ્રાણુને, વહસાનરિ—વૈશ્વાનરમાં—રાજસ્થાની વૈંસાદર. હોમીઈ—હોમું છું. હોમિયા—હોમ્યા.

(૨૧) રાણા સવે વાણિયા, જેસલુ બહુ સેહિ

કાહં વણિજડુ માણીયઉ, અમ્મીણા ગઢ હેઈ.

અર્થ—સર્વ રાણાતો (નાના) વાણીયા છે, જેસલ (સિદ્ધરાજ જયસિંહ) વડો શેઠ છે. શું વાણિજ્ય-વેપાર અમારા ગઢની હેઠે-નીચે (તેણે) માંડ્યો છે.

(ટાંનીએ ઉત્તરાર્દનો અર્થ એમ કર્યો છે કે વાણીયાના ધંધાની કેવી રીતે શોભા થઈ ? અમારો ગઢ નીચે પડી ગયો !)

સવે-સં. સવે. બહુ-વડો-મોટો વણિજ્ય-જુઓ સહેસ-હઉ નં. ૧ માં, માંડીયઉ-જુઓ માણિયા નં. ૧. અમ્મીણા-અમારા જુઓ નં. ૧ હેઈ-હેઠે-નીચે. પંજળી હે, જેમકે બ્યાર જેઠ સખ હેઠ (રામકહાની).

(૨૨) તઈ ગડુઆ ગિરનાર, કાહં મણિ મત્સર ધરિઉ

મારીતાં પડ્ડાર, એકક સિહર ન દાલિઉં.

અર્થ—હે ગડુઆ-ગુર (જખરા) ગિરનાર (પર્વત) ! તો મનમાં શું મત્સર ધર્યો હતો કે ખેંગારને મારતી વખતે (પોતાનું) એક શિખર પણ દાણું-પાડું નહિ ? (કે જેથી શત્રુ અવજો થયો યા મારા સ્વા-

મીના દુઃખમાં તારી સહાનુભૂતિ જાણી લેવાત, જેવી રીતે શોકમાં બૂધણ ઉતારી નાંખવામાં આવે છે તેમ)

તઈ—તેં ગડુઆ (સં.—ગુરક) ભારે-મોટા મારીતાં-મારતાં (ભાવલક્ષણ-ભાવપ્રયોગ) સિહર-શિખર ઢાલિઉં-ઢાળ્યું, નીચે પડ્યું.

(૨૩). જૈસલ મોડિ મવાહ, વલિ વલિ વિરપ ભાવીયઈ

નઈ જિમ નવા પ્રવાહ, નવધણુ વિણુ આવઈ નહિ.

પાઠાંતર—વરણુ ભાવીયઈ, નવધણુ વિન આવૈ નહિ.

અર્થ—જૈસલ (જયસિંહ)ના મર્દન કરેલો મારો વાસ-મારૂં ઘર વળી વળી-ફરી ફરીને વિરપ જણાય છે. જેમ નદીમાં નવો પ્રવાહ નવધન (નવો મેધ-ખીજી ખાણુએ રાણો નવધન) વગર આવતો નથી તેમ.

‘ જૈસલ મોડિ મવાહ ’ નો અર્થ ટોનીએ એવો કર્યો છે કે ‘ જૈસલ, આંસુ પાડમાં ’ શાસ્ત્રીનો અર્થ પણ સંતોષદાયક નથી. એ અર્થ થઈ શકે કે જૈસલનો મોડેલો-તોડેલો (અમારી રાજ્યરૂપી નદીનો) પ્રવાહ ખરાબ લાગે છે, કારણકે ક્યાં નવધનથી ચનારો નદીના પૂરનો સુંદર પ્રવાહ અને ક્યાં ખીજના પરાક્રમથી તોડેલો પ્રવાહ ?—નવધનનો અર્થ બને ખાણુ લાગુ પડે છે.

મોડિ-મોડીને-મર્દ ધાતુ. મવાહ-મદનવાસ. મારૂં ઘર (શાસ્ત્રી), ગુલેરીજના મતે એમ લેવું જોઈએ કે જૈસલ-મોડિમ-વાહ=જૈસલનો મોડેલો વાસ યા પ્રવાહ. વલિ વલિ-ફરી ફરી, નઈ-નદી. સુરવરનઈ (તુલસીદાસ).

(૨૪). વાઢી તો વઢવાણુ, વીસારતાં ન વીસરઈ

સોના સમા પરાણુ, ભોગાવહ પઈ ભોગવીઈ.

પાઠાંતર—વાઢી તવઈ વઢમાણુ, સના, તઈ, ભોગિઆ.

અર્થ—હે વઢવાણુ (વર્ધમાન) શહેર ! તું (શત્રુઓથી) વઢાયું છે-કપાયું છે તો પણ વીસારતાં પણ વિસરતું નથી. (હું મારા) સોના જેવા ભોગાવાને (નદીનું નામ) પ્રાણોનો ભોગ આપીશ (અથવા હે ભોગાવા ! હું તને તેનું ભોજન કરાવીશ).

પૂર્વાર્દનો ટોનીએ કરેલો અનુવાદ-તે (નવધન) ના વઢાયેલા વઢ-વાણુ (તેને) વીસારતાં પણ નહિ વીસરશે.

વાઢી—સં. ટૂધ્, ધાતુના એ અર્થ છે-વધવું અને વાઢવું-કાપવું. વાઢવું એ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે. તેવો શબ્દ હિંદી કે મરાઠીમાં નથી. વીસારતાં-ભૂલતાં સં. વિન્સમર્ ધાતુ પરથી વીસરવું. સમા-અરાબર, સરખા ભોગાવહુ-ભોગાવર્ત નામની નદી જોને હાલ ભોગાવો કહે છે. પદ્મ-માં

આ સોરઠ્યઓમાં ક્યાક ક્યાંક નવધન તથા ખેંગાર બનેને એકજ માનવામાં આવ્યા જણાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રખંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન).

(૨૫). હેમચંદ્રની માતાના ઉત્તર કર્મ કરતી વખતે કોઇ દ્રેષિયોએ વિમાન-ભંગવું અપમાન કર્યું. આથી ક્રોધિત થઈ હેમચંદ્રજીએ માળવામાં થાણું નાંખી પડેલા રાજા કુમારપાળની પાસે આવી ઉદ્ધવન મંત્રી અને રાજાને પોતાનો પરિચય કરાવ્યો. હેમચંદ્રે કહ્યું કે

આપણુ પદ પ્રભુ હોઈઅં, કંઈ પ્રભુ કીજઈ હાથિ

કજ્જ કરિવા માણસહ, બીજઉ માણુ ન આતિય.

પાડાંતર—કાજ કરેવા માણસહ.

અર્થ—કાંતો આપ સમર્થ થાઓ કાંતો (કોઇ) સમર્થને હાથમાં દ્યો. મનુષ્યોનાં કાર્ય (સિદ્ધ) કરવા બીજને માર્ગ નથી.

આપણુ—આપ પદ્મ-અથવા-યા. હોઈઅ-હોવે કઈ-કે; યા. બીજઉ-બીજ. હિંદીમાં દૂસરો એમ જૂદો શબ્દ છે. માણુ-મણુ, માર્ગ આતિય-અતિય (સં. અસ્તિ) ગૂજરાતીમાં ન મળીને નથી એ રૂપ થયું છે. રાજસ્થાનીમાં ‘ ક્યૂં આથ ન સાથ ’ એટલે કંઈ છે નહિ.

(૨૬). એક દિવસ હેમચંદ્ર કુમારપાલ વિહાર-મંદિરમાં કપર્દી નામના પંડિતના હાથની સહાય લેવાતી હતી. ત્યાં નાચનારીના કંચુકની દોરી પાછળથી ખેંચીને બાંધવામાં આવતી હતી. તે પર કપર્દીએ એક દોહાનો પૂર્વાર્દ્ધ કહ્યો અને તેજ વખતેજ હેમચંદ્રે તેની પૂર્તિ કરી કે:—

સોહગ્ગીઉ સહિ કંચુક, જીત ઉતાણુ કરેછ

પુટ્ટિહિં પચ્છી તરણિયણુ, જસુ ગુણુ ગહણુ કરેછ.

અર્થ—સુહાગળીને (યા સુહાગ-સૌભાગ્યને) પણુ સખીએ કંચુક-કાંચળીથી યુક્ત-સાથે ઉત્તાન (ઉંચો) કરે છે: જેના તરણિજન પીઠ પાછળથી ગુણુ ગ્રહણુ કરે છે. જેના ગુણુનું પાછળથી ગ્રહણુ (કથન) કરવામાં આવે તે અવસ્થા ઉંચો (મોટો) હોય છે. અહીં ગુણુ પર શ્લેષ છે. (૧) ગુણુ એટલે દોરો અને (૨) ગુણુ એટલે સદગુણ.

—સોહગ્ગીઉ-સૌભાગ્યવતી પણુ-સુહાગણુ. હિં-સુહાગન. પુટ્ટિહિં-પીઠથી, પુટ્ટે (પૂઠક) થી સં. પૃષ્ઠ. ઝની ઉ શ્રુતિપર ધ્યાન રાખવું. પીઠ પાછળ-હિં. પીઠ પીછે, રાજસ્થાનીમાં રૂઢિ પ્રયોગ પૂઠ પીઠે વપરાય છે. પચ્છી-પછી-પાછળ. મારવાડી પાછે. કરેછ-કરે.

(૨૭). સોરઠના ખે ચારણુ ‘દુહાવિદ્યા’માં સ્પર્ધા કરતા અમલુહિલપુર પાટણમાં આવ્યા. શરત એવી હતી કે જેની રચનાની હેમચંદ્ર વ્યાખ્યા કરે તે ખીજને હારેલો સમજે. હેમચંદ્ર મળતાં એક એ સોરઠો બોલ્યો કે:—

લલિતવાણિ મુહકાણિ ઇયઞ્ચ ભાગી મુહ ભરઉં

હેમસૂરિ અચ્છીણિ જે ઇસરને તે પંડિયા.

પાઠાંતર—પયઈ, મરઉ, સૂરિઆ છાણિ.

અર્થ—આ ભાગી (ભાગ્યશાલી હેમચંદ્ર) તું મુખ લક્ષ્મી અને સરસ્વતી બનેના મુખથી ભરેલું છે, એવા હેમસૂરિ જેના પર જાના જાના કંઈક પ્રેમ કરે છે તે પંડિત ચર્ચાન્ય છે.

આ અર્થ કંઈક ખેંચીને કર્યો છે કારણ કે સોરઠો સ્પષ્ટ નથી. શાસ્ત્રીએ એક પાઠાંતરનો જૂદો અર્થ આપ્યો છે કે જે તદ્દન અવગો છે.

‘લક્ષ્મી કહે છે કે એ યતિ (એ યર્ધ) વાણીને મુખમાં રાખનારો છે, તેથી (શોકની અદેખાધથી) હું મરું છું, તો હેમસરિથી છાની (હેમસરિ આ જાણિ) તે ભાગી ગઇ, તેથી જે ઇશ્વર (સમર્થ) છે તે પડિત છે, પડિત લક્ષ્મીવાન નહી.’

લચ્છિવાણિ મુહુકાણિ—મુખક (સં.)=પ્રભૃતિ, આદિ. એયર્ધ—એ, એવો ભરઉં—ભર્યું—ભરેલું, ઇસરતે—ઇષદ્ રતે ? (સં.) કંઈ પણ પ્રેમ કરતાં, જાણિ—(સં. જન્ય જાત ?) જાનાં—ગુપ્ત રીતે; રાજસ્થાની—જાને.

(૨૮). આ ચારણુ તો બેસી ગયો. એટલામાં કુમારપાલ વિહારમાં આરતીના વખતે મહારાજ કુમારપાલ આવ્યા અને તેણે પ્રણામ કર્યા એટલે હેમચંદ્રે તેની પીઠ પર હાથ રાખ્યો. આટલામાં બીજો ચારણુ બોલ્યો:—

હેમ તુહાલા કર ભરઉં, જાંહ અચ્ચરેલૂ રિદ્ધિ,

જેવં પહ હિહા મુહા, તાંહ ઉપહરી સિદ્ધિ.

પાઠાંતર—જાંહ અચ્ચુ પુચરિદ્ધિ, જે ચંપહ હિહા મુહા તીહ ઉપહરી સિદ્ધિ.

અર્થ—હે હેમ ! તમારા હાથ જેના પર ભરો—રાખો તેની તો અચંબો થાય તેવી રિદ્ધિ થાય છે અને જેનું મોં નીચે હોય છે (યા જે નીચા મોંથી (આપનાં પગ) દાબે છે) તેને આપે સિદ્ધિની ભેટ કરી. આ અર્થ શાસ્ત્રી અને ટોંની એ બંનેના કરતાં જૂદો છે અને તેઓના અર્થ સંતોષદાયક નથી. ચારણુ કુમારપાલની અચંબો ઉપજાવે તેવી સંપત્તિને, હેમચંદ્રની પીઠ પર હાથ રાખવો અને સિદ્ધિની ભેટને નીચા મોંથી પગમાં પ્રણામ કરવાનું કારણ માને છે. આ વિરોધાભાસ પણ હોઇ શકે છે કે મોં નીચું અને સિદ્ધિ ઉંચી (ઉપહરી). કવિની આ ઉક્તિ પર રાજા પ્રસન્ન થયો અને તેના દોહો ફરી ફરી બોલાવરાવ્યો. ત્રણ વાર બોલીને ચારણુ, શિવાજી પાસે ભૂષણની પેઠે, અધિરાધથી કહ્યું કે શું દરેક પાઠના લાખ આપશે ? રાજાએ ત્રણ લાખ આપ્યા. આ

કહાણી અધૂરી છે, હેમચંદે કોઇને વખાણ્યો નહિ. બનેલી હોડતું શું થયું તે જણાવ્યું નથી.

તુહાલા—તમારા, પંજાબી તુહાલા, જુઓ નં. ૧ જાંહ-જેમાં, જ્યાં અચ્ચત્તુ-અત્યદ્યુત-જુઓ નં. ૬ અને ૧૩ જે ચંપહ-જે ચંપાવે છે (પગને) પગચાંપી કરાવે છે. રાજસ્થાની-પગચાંપી. જેવ-જેના પહ-પગમાં હિંદુ-હેંદા-નીચેના. જુઓ નં. ૨૧. ઊપહરી-ઉપહાર દેવાયેલી (સં. ઉપહૃતા) અથવા ઉપરની, ઉચી.

(૨૯). જ્યારે કુમારપાલ શત્રુજય તીર્થમાં ગયો ત્યારે ત્યાં એક ચારણને પ્રતિમા સમક્ષ નીચેનો સોરઠો નવ વાર બોલતાં તેને નવ હજાર આપ્યા.

ઇકંહ દુલ્લહ માટિ દેઅઈ સામી સિદ્ધિ સુહુ

તિણિ સિઈ કેહી સાટી ભોલિમ જિણુવરહ.

પાઠાંતર—દેવઈ સિદ્ધિ સુહુ...કેહી સાટિ કટિ(રિ ?), રે ભોતિ (લિ ?)મ, તિણિસિઈ.

અર્થ—એકજ દુલને માટે સ્વામી સિદ્ધિસુખ (અથવા સર્વ સિદ્ધિ) આપે છે, તે પ્રમાણે (તેથી) હે જિનવર ! આપ શા માટે (એટલા) ભોળા છો ? યા જિનવરનું આટલું ભોળપણ કેમ છે ? ટોનીએ ‘તિણિસિઈ’નો અર્થ કર્યો છે કે ‘આ નિશ્ચિત છે (તનિશ્ચિત !) આ માટે જિનવરને કદી પણ ન ભૂલી જાઓ.

માટિ—માટે. આ શબ્દ ગૂજરાતીમાંજ વપરાય છે. હિં. માં લિયે, ખાતિર એમ જૂઠ્ઠા શબ્દ છે. તિણિ સિઈ—તેથી (આ કારણથી) (સં. તનિશ્ચયા-શાસ્ત્રી) તે પ્રકારે. કેહી સાટી-કેના સાટે-માટે. સાટે, સટે ગૂજરાતીમાં વપરાય છે દેખો નં. ૫ કેને અદલે. ભોલિમ-ભોળપણ

(૩૦). કુમારપાલનો ઉત્તરાધિકારી અને ભગીને અમ્બજપાલ ધણો નિર્દેશી હતો. જૈનોપર જોટલી તેના પૂર્વજેએ ભલાઈ કરી હતી તેટલો અત્યાચાર તેણે કર્યો હતો. તેણે ચુંટી ચુંટીને વિદ્વાનો ને પ્રધાનોને માર્યા.

પંડિત રામચંદ્રે સો ગ્રંથ બનાવ્યા હતા તેને તપેલા તાંબાપર ચઢાવી દીધા. નીચેનો દોહો કહી દાંતથી પોતાની જીભ કાપી વેદનાથી તેઓ મરણ પામ્યા.

મહિવીઠહ સચરાચરહ, જિણુ સિરિ દિહુણા પાય

તસુ અથમણુ દિણેસરહ, હોઉત હોઇ ચિરાય.

પાઠાંતર—જિણુ સિરિ દિજા, દિણુસરસુ, હોઇતુ હોહુ, વિરાય.

અર્થ—મહી-પૃથ્વીના પીઠ પર જેણે સચરાચર સર્વ (ભૂમંડલ) ના માથે પગ મૂક્યો તે દિનેશ્વર (સૂર્ય)નો અસ્ત થાય છે; જે થનારૂં તે લાંબે કાળે પણ થાય છે.

મહિવીઠહ—મહીપીઠ (માં અથવા ના) ‘ પીઠા-સં. પીઠ. હિં. પીઠા. સચરાચરહ—માં અથવા ના જિણુ સિરિ દિહુણા પાય-શાસ્ત્રીએ એવો અર્થ કર્યો છે કે જેણે શ્રી પ્રાયઃ આપી (!) તસુ-તેને અથમણુ-સં. અસ્તમન આથમવું. આથમણી દિશા (પશ્ચિમ દિશા). રાજસ્થાની આંધુણી. હોઉત-ભવિતવ્ય. ચોથા ચરણનો અનુવાદ ટોનીએ કર્યો છે કે ‘ થવું પડે છે અને ધણું કાળ સુધી થશે ’

(૩૧). સિદ્ધસેન દિવાકરને કેતલાસર ગામ જતાં એક વૃદ્ધવાદી મળ્યો; તેણે રોકી કહ્યું ‘ મારી સાથે વાદ કરો ’ સિદ્ધસેને કહ્યું નગરમાં ચાલો ત્યાં પુરવાસી મધ્યસ્થ હશે. વૃદ્ધવાદીએ કહ્યું આ ગોવાળીઆજ સભ્ય છે તેઓજ નિર્ણય કરી આપશે. સિદ્ધસેને સંસ્કૃતમાં કંઠક કહ્યું પણ વૃદ્ધવાદીએ એક ગાથા કહી કે જે સાંભળી ગોવાળીઆએ કહ્યું કે તમે જીતી ગયા, બીજાં કંઠ તે જાણે નહિ. તે ગાથા આ છે કે:-

નવિ મારીયમ નવિ ચોરીયમ પરદારગમણુ નિવારીયમ

થોવા વિહુ થોવં દામયમ ઇમ સગિ ટગમયુ ગમયમ.

અર્થ—મારીએ (હિંસા કરીએ) નહિ, ચોરીએ નહિ, પરદાર-ગમન-પરસ્ત્રીગમન નિવારીએ-છોડીએ, થોડાથી પણ થોડું દાન દમએ-એમ સ્વર્ગમાં ટ્યુમયુ (ઝટપટ) જઇએ.

નવિ-નનઅપિ, થાવા-થોડા (સં-સ્તોક) ગૂજરાતી તેમજ હિંદીમાં થોડામાં તે 'ડ' આવ્યો છે. દાક્યર્ધ-દ્ધએ સગિ-સ્વર્ગમાં, ટગમગુ-ટગમગુ-ગૂજરાતીમાં વપરાય છે ને તેનો જેમતેમ, મુશીબતથી, ધીમે ધીમે-ડગમગુ એ અર્થ છે. હિંદીમાં ઝટપટ એવો અર્થ કરે છે.

૨૩૫-(૩૧૬). પ્રબંધ ચિંતામણિમાં જેટલી જૂની ગૂજરાતી-હિંદી કવિતા હતી તેનું વ્યાખ્યાન થઈ ચૂક્યું, બે પ્રસંગોએ તેમાં કંઈક ગદ્ય પણ આવ્યું છે અને તેની કથા રોચક છે તે માટે તેનો પણ ઉલ્લેખ અહીં કરવામાં આવે છે. કુમારપાલના મંત્રી સાહ આગંડે કોંકણના રાજા મલ્લિકાર્જુનને જીતીને તેના માથા સહિત બીજી જે બેટ રાજા સામે રાખી તેની સૂચીમાં સંસ્કૃત સાથે કંઈક દેશભાષા પણ આપી છે તે એ છે કે:-શૃંગારકોડીસાડી (શૃંગારકોટિ સાડી) માણિકકિ પખે-વડકિ-(માણિક નામ પખેવડા-પક્ષપટ, દુપટ્ટો યા ચોદણી. પછેડો. આ શબ્દ કાઠીઆવાડમાં તેમ રાજસ્થાનમાં વપરાય છે), પાપખઉ હાર (પાપક્ષય હાર),...મૌક્તિકાનાં સેડક (સેડો ?=સેટક, સેર ગૂજરાતીમાં છડો-મોતીનો છડો બરાબર વપરાય છે).૩૫

૩૫ પ્રબંધ ચિંતામણિમાં એમ છે કે શૃંગાર કોડી સાડી ૧, મણિકકિ પહેવડક ૨, પાપખઉ હાર ૩, સયોમ સિદ્ધિ સિખા ૪, તકા (મુડા ?= તથા ?) હેમ કુંભા ૩૨ સ્તથા મૌક્તિકાનાં સેડક ૬ ચતુર્દશ હસ્તિ ૧ પાત્રાણિ ૧૨૦ કોડી સાર્દ ૧૪ દ્રવ્યસ્થ દંડઃ (પૃ. ૨૦૩). આ પ્રસંગના વર્ણનના જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ (સં. ૧૪૯૨ ના) માં ત્રણ શ્લોક આવ્યા છે તે પરથી અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે:—

શાર્દી શૃંગા કોટ્યાલ્યા પટં માણિક્ય નામકમ્ ।

પાપક્ષયંકરં દારં મુક્તાશુક્તિ (=સેડક ?) વિષાપદામ્ ॥

હેમાન્ દ્વાત્રિશતં કુંભાન્ ૧૪ મનુભારપ્રમાણઃ ।

ષણ્મૂટકાં (=સેડક ?) સ્તુ મુક્તાનાં સ્વર્ણકોટીચતુર્દશ ॥

વિંશ શતં ચ પાત્રાણાં ચતુર્વન્તં ચ દન્તિનમ્ ।

શ્વેતં સેડુકનામાનં વૃત્વા નવ્યં નવપ્રદમ્ ॥

—આત્માનંદ સથા ભાવનમરેતુ સંસ્કરણ પત્ર ૩૬ પૃ. ૨.

બીજો પ્રસંગ એ છે કે એક સમય હૈમચંદે કપર્દી મંત્રીને પૂછ્યું કે તારા હાથમાં શું છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘ હરડઈ ’ (=હરડે). એટલે હૈમચંદે પૂછ્યું કે ‘ શું હજી પણ ? ’ કપર્દીએ તેમને આશય સમજી કહ્યું કે નહીં, હમણાં શા માટે ? અંતથી આદિ થઈ ગયો ને માત્રા (ધન)માં વધ્યો. હૈમચંદ્રજી તેની ચાતુરીપર ઘણા પ્રસન્ન થયા. પછી સમજાવ્યું કે મેં ‘ હરડઈ ’ નો અર્થ ‘ હ રડઈ ’ એટલે હ અર્થાત્ હકાર રડે છે એમ લઈને પૂછ્યું હતું કે શું હકાર હજી પણ રડે છે ? કપર્દીએ ઉત્તર આપ્યો કે પહેલાં તે વર્ણમાલામાં છેલ્લો હતો, હવે આપના નામમાં પ્રથમ વર્ણ થયો અને તે એકલો હ ન રહ્યો પણ સાથે ‘એ’કારની માત્રા વાળો થયો—તેથી હવે શા માટે રડે ?

૨૩૬. આ પ્રબંધચિંતામણિમાંથી ઉતારેલાં અવતરણો વગેરેમાં જે ઐતિહાસિક વાતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેના સમય સમજવા માટે તેવા સંબંધ અત્ર જણાવવામાં આવે છે:—

વિ. સં. ૯૫૦ થી ૧૦૦૦ માં રાજશેખરનો લખેલો અપભ્રંશ, જૂત બાપા-પૈશાચી, અને શૌરસેનીનો દેશવિન્યાસ; સં. ૧૦૨૮ થી ૧૦૫૦ વચ્ચેના સમયમાં પ્રમાણ રાજ મુંજનો રાજ્યાભિષેક, સં. ૧૦૫૦ થી ૧૦૫૪ ની વચમાં મુંજનું મૃત્યુ, અને ભોજનો રાજ્યાભિષેક-સં.

પાપકસ્ય કોઈ વિશેષ પ્રકારના હારની સંજ્ઞા હતી કારણ કે સિદ્ધરાજ જયસિંહનો પિતા કણ્ (ભોગી કણ્) જ્યારે સોમનાથનાં દર્શન કરવા ગયો હતો ત્યારે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે પાપકસ્ય હાર, ચંદ્ર, આદિત્ય નામનાં કુંડલ અને શ્રી તિલક નામનાં અંગદ (બાબુબંધ) પહેરી દર્શન કરીશ. (ઉક્ત પ્રબંધ પત્ર ૪ પૃ. ૨) ‘સેડઈ’ના અર્થમાં સંદેહ રહે છે પરંતુ કુમારપાલના રાજતિલકનું વર્ણન તેજ પ્રબંધમાં (પત્ર ૩૪ પૃ. ૧) છે તેમાં એક સ્પષ્ટ પંક્તિ બીજી છે કે ‘ મુક્તાનાં સેતિકા શિપ્તા તસ્ય શીર્ષે સ્ફલ્પિકા (?) સંજ્ઞાતા રાજાઃ સમગ્રેશ્વર્યં વૃદ્ધિ સ્વચ-ચતિસ્મ ’—અહીં ‘ સેતિકા ’ નો સ્ત્રોત એ, અર્થ ‘હાથ શકે છે. અસ્થિવિત છે કે આ અર્થ ‘સેડઈ’નો પણ હોય. (ગુજરાતીમાં જોડો એ ‘સેડઈ’ સ્થાપી થયો હોય એમ ચોક્કસ રીતે લાગે છે. જી. ઇ. ઇ.)

૧૦૩૬ માં મળરાજ સોલંકીના હાથે કચ્છના રાજા લાખા ફૂલાણીનું માર્થા જવું. સં. ૧૧૫૦ માં સિદ્ધરાજ જયસિંહનું માદી ચર બેસવું. સં. ૧૧૫૦ થી ૧૧૬૯ સુધીમાં કોઠપણુ મુમયે-સં. ૧૧૬૨ (?) માં આબીર રાણા નવધનનું મૃત્યુ. સં. ૧૧૬૯ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું મૃત્યુ ને કુમારપાલનો રાજ્યાભિષેક. સં. ૧૨૩૦ માં કુમારપાલનું મૃત્યુ. સં. ૧૧૫૦ થી ૧૨૩૦ ની વચ્ચેમાં-મોટા ભાગ સિદ્ધરાજના સમયમાં હેમચંદ્રના વ્યાકરણની રચના. સં. ૧૨૪૯ માં પૃથ્વીરાજનું મૃત્યુ અને સં. ૧૩૬૧ માં પ્રયોગચિંતામણીની રચના.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

પ્રાચીન ૩૬ ગૂજરાતી સુભાષિતો.

૨૩૭. સ્વં ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો આ નામનો લેખ ૧૯૧૪ ના મે માસના ‘સાહિત્ય’માં પ્રકટ થયો છે, તે અત્ર આપવામાં આવે છે.

૨૩૮. અંગ્રેજીમાં સારા ચુંટી કાઢેલા ગદ્ય તથા પદ્યોના સંગ્રહો ધણાક બહાર પડેલા છે. સંસ્કૃતમાં પણ આપણા પ્રાચીન વિદ્વાનોએ સારા સારા શ્લોકોના સંગ્રહ ગ્રંથો રચેલા છે જેમાં શાર્દૂલની પદ્ધતિ, વલ્લ-

---

૩૬ બ્લૂની ગૂજરાતી તથા મારવાડી ભાષાના અર્થગ અભ્યાસી ઇટાલીના ડા. એલ. પી. ટેસીટોરી જેમને બંગાળની એશીયાટીક સોસાયટીએ પોતાના સંગ્રહના મારવાડી તથા ગૂજરાતી પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન કરવા બોલાવેલા હતા તેઓએ તેમના “ Notes on the grammar of the Old Western Rajasthani with special reference to Apabhramsa and to Gujarati and Marwari ” નામના Indian Antiquary Feb 1914 માંના લેખમાં આ ભાષાનું Old Western Rajasthani એવું નામ આપેલું છે.

બની સુભાષિતાવલી, અમિતગતિનો સુભાષિતસંદોહ અને શ્રીધરદાસનું સદુક્તિકર્ણામૃત એ મુખ્ય છે. પ્રાકૃત ભાષામાં હાલની ગાથાસન્નતિમાં જૂદા જૂદા પુરૂષ તથા સ્ત્રી કવિઓની ગાથાઓ ભેગી કરેલી છે. આપણું પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોનું જ્ઞાન બહુજ મર્યાદિત છે. જે થોડાંક સુભાષિતો મળેલાં છે તે પ્રમંથવિંતામણિ, કુમારપાળ પ્રમંથ વગેરે ગ્રંથોમાંથીજ છે; પરંતુ નીચે આપેલા કૃતિ ઉપરથી જણાશે કે પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોના સંગ્રહગ્રંથો છે. આ સંગ્રહગ્રંથો એકલાજ ગૂજરાતીના નથી, પરંતુ તેમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી એમ ત્રણે ભાષાઓની સૂક્તિઓ છે. આ સુભાષિતો સુભાષિતો તરેકિએજ નહીં પરંતુ પ્રાચીન ગૂજરાતી તરીકે ભાષાત્રિવેકશાસ્ત્રીને ગૂજરાતી ભાષાના વિકાસના નિર્ણયમાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧. અંબડસ્થાનક સંસ્કૃત કવિતાબદ્ધ છે, પરંતુ તેમાં કેટલીક પ્રાકૃત ઉક્તિઓ આપેલી છે; આ ગ્રંથના કર્તા મુનિરાત્ન સૂરિએ ખીજો ગ્રંથ સં. ૧૨૫૦ ૭૭માં રચેલો છે. પ્રતીક નવીન હોવાથી ભાષામાં ફેરફાર તથા અશુદ્ધિઓ લાગશે.

૨. સૂક્તતાલિ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ છે. સંગ્રહ કર્તાનું નામ તથા રચનાનો સમય આપેલો નથી. પ્રતીક આશરે ૩૦૦ વર્ષનો જૂનો લાગે છે.

૩ ૧૬ મા સતકના અંતમાં લખાયેલા સિદ્ધચંદ્રમહિમસૂક્તના પાનામાંથી ગૂજરાતી સૂક્તો.

---

૩૭. અંબડ કથાનક સંવત ૧૨૫૦ ની આસપાસ રચાયેલું છે, તેની અમે ખાતરી અસહ પુસ્તકો ભેઠ કરી છે. આટલી જૂની જૈન ગુજરાતી(?)ના નમુના બધા કીમતી થઈ પડશે એમ અમારું માનવું છે. તે વખતની હિંદુ ગુજરાતી આથી ઠીંક સહેજ જુદી પડતી હશે.(?)તો પણ સંવત ૧૨૫૦માં ગુજરાતી લખાણ કરવામાં આવવું હતું તે માત્ર આપણી ભાષાની ઉત્પત્તિના સમયનો નિર્ણય કરવામાં જરૂરી છે. ને તેટલા માટે. રા. દલાલે આ અજવાબમાં આણીને ગુજરાતી સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી છે એમ અમે માનીએ છીએ.

તાંત્રી 'સાહિત્ય.'

૪ મનઃસ્થિરીકરણ સ્વાધ્યાયની સં. ૧૫૬૪ માં લખાયેલી ભવ્યા-ક્ષરની પ્રતિના અંતે આપેલાં સૂક્તો.

૫ સૂક્તિઓના સંગ્રહનાં પાંચ પાનાં—આ પ્રતીકને તાડપત્રની પેઠે વચમાં કાંછું પાડેલું છે અને તે ૪૦૦ વર્ષ પહેલાનો લખાયેલો લાગે છે તેમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને બ્રહ્મ જૂની ગૂજરાતી સૂક્તિઓ છે.

૬ સુભાષિત પત્ર ૬—સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી સૂક્તિઓ આશરે ૧૫૦ આપેલી છે. પ્રતીક ત્રણસેં વર્ષ જેટલો જૂનો લાગે છે.

૭ સુભાષિતનાં ૨-૮ પાનાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓ ઓછામાં ઓછાં ૫સેં વર્ષ જેટલો જૂનો પ્રતીક લાગે છે.

૮ સુભાષિત પત્ર ૫—ઉપરના જેટલોજ જૂનો.

૯ સૂક્તાવલી—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ. પત્ર ૨-૯ સંગ્રહ કર્તા અજ્ઞાત છે. પ્રતીક લખ્યા સાલ સં. ૧૬૯૭.

૧૦ સુભાષિતોનાં પાનાં ૧૩ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગુજરાતી. ૩૦૦ વર્ષથી પણ વધારે જૂનાં લાગે છે.

૧૧ એકલાં પ્રાચીન ગૂજરાતી સૂક્તોનું એક પત્ર તેમાં ૧૦૫ સૂક્તો છે. આ પાનું ઓછામાં ઓછું ૨૦૦ વર્ષ જેટલું જૂનું લાગે છે.

૧૨. છૂટક અસંબંધ પાનાં ૨૦૦ થી ૪૦૦ વર્ષ સૂધીનાં જૂનાં.

૨૩૯. આ સર્વમાંથી આપણને આશરે બધાં મળીને ૫૦૦ સૂક્તો મળી આવશે. જૂદા જૂદા સંગ્રહોમાંથી એકજ સૂક્તના અથવા એકજ ભાવાર્થનાં સૂક્તોના જૂદાં પાઠાંતરો મળી આવશે.

ઉદાહરણતરીકે ૧ દિઠું જે નવિ આલવઘ પુછ્છિ કુસલ ન વત્ત ।

તાહં તણ્ણમ્ કિમ્ જામ્મં રે હીયડા નીસત્ત ॥

હસીય ન વયણે આલવર્ધં કુશલ ન પૂછ્છં વત્ત ।

તહિ મંદિરિ નવિ જામ્મં રે જીવતા નીસત્ત ॥

નં. ૧૦. ૩૦૦ વર્ષની જૂની પ્રતિમાંથી.

આાની સાથે સરખાવો નં. ૧ ના અંબડ

કથાનકમાંનું

નમી ન મુકઈ બેસણું હસી ન પૂછઈ વત ।

તેહ ધરિ કિમ ન જામએ, રે હમીડી નીસત ॥ કિમ=કોઈ રીતે

૨ કે પડીયા કે પડીયા કે ગુરુઆ ગુણધીર ।

નારી તે નચાવીયા જે હુંધ્યાવનવીર ॥ (નં. ૧૦ માંથી)

આની સાથે અખંડ કથાનકમાંનું નીચેનું સરખાવો.

જે પદ્યાં જે પડ્યાં જે જગ ઉપર વદ ।

તે મહિલાઃઈ ફેરીએ જીમ ફેરવધ ધરદ ॥

૩ પાણી ઘણું વિશેષ કર ચોપડા ન હંતિ ॥

નગુણ જણુ સદેસડ નિષ્કલ હંતિ નિ ભંતિ ॥

આની સાથે સરખાવો સૂક્તાવલિમાંનું

નિજવહ ઉવએસડા મુહીઆ જતિ ન ભંતિ ।

પાણી ઘણું વિશેષ કર ચોપડા ન હંતિ ॥

૪ પાપહ વેલા ઝડપડિ ધમ્મહ મંદિય દેહ ।

આપણા પાંસડ ચોરડી તઈ કિહ સિધી એહ ॥

જઈ ધમ્મખખર સંભલી અનુ નયણે નિદ ન માઈ ।

વાત કરંતા માણસહ અબકિ રણિ વિહાઈ ॥

સરખાવો સૂક્તાવલિમાંના ધર્મોદ્યમના તથા પ્રમાદ

ત્યાગનાં પ્રથમ સૂકતો.

૫ સાહસીઆં લાઠી હવધ નહુ કાયર પુરસાંહ ।

કન્નહ કુંડલ રણમય કબજલ પાણિ નયણાંહ ।

સીહ સુયણુ ન ચંદ બલુ તારાબલ નવિ રિદ્ધિ,

એકલક સહસં બિડઈ જિહિં સાહસ તિહિં સિદ્ધિ.

(નં. ૧૦ માંથી)

સરખાવો અખંડ કથાનકમાંના પ્રથમ બે સૂકતો. (કે જે નીચે આખ્યાં છે.)

આવાં ઉદાહરણો ધણાંજ આપી શકાય પરંતુ વિસ્તારમયથી નહીં
આપતાં તેવાં સૂકતો સરખાવી લેવાનું વાચકને સોંપીએ છીએ.

૨૪૦. અંગ ૩ કથાનકમાંથી ઉત્તરણો.

સાહસ સાહસીઆ^૧ લક્ષ્મી^૨ લઈ^૩ નહુ કાયર^૪ પુરિસાણુ ।
કાને કુડલ રમણમઈ^૫ કળલ પુણુ^૬ નયણાણુ^૭
સીંહ ન જોઈ ચંદ્રબલ,^૮ નવિ જાઈ ધણુ ઝાઢિ ।
એકલડો બહુ આભિરૂઈ, ^૯ જાં સાહસ તિહાં સિદ્ધિ ॥

દૈવ જન જાણુઈ મન આપણુઈ મન વંછિત પૂરે
દૈવ ભણેરે જીવડા, હું પુણુ અવત કરેસું ॥

સ્ત્રી સ્ત્રી દીર્ઘ મન મોહીએ, કિમ ન^{૧૦} વેધીઈ વિલાસ ।
વાયુરિ^{૧૧} હરિણુ ઝગડીઈ, કિમ ન પડઈ તે પાસ ॥
જે પદિયાં^{૧૨} જે પંડિયા, જે જગ ઉપર વટ ।
તે મહિલાઈ ફેરીએ, જિમ ફેરવઈ ધરટ^{૧૩} ॥

બાલાની માતા દુઆ^{૧૪} કુંઠે મ પડઉ, મ પડઉ, બલીઆ^{૧૫} વાહ ।
તથા તરણીના મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ^{૧૬} ॥

નાથનું મૃત્યુ દુઆ કુંઠે વલી હોઈ, સહી હો સમ બલીઆ વાહ ।
મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ ॥
ઉગી ઉગી આપડી, મુહ ઢંકી મન રોષ ।

મૃત્યુ જી ^{૧૭}જમ લાંચઈ ફિરઈ તુ, કિરંલ ન મરઈ કોઈ ॥
સતકાર નમી ન મૂકઈ ખેસાણું, હસી ન પૂછઈ વત^{૧૮} ।
તેહ ધરિ કિમ ન જામ્યે, રે હમડા નિસત^{૧૯} ॥

સ્નેહિવિયોગ સારસડા^{૨૦} મોતી ચિણુઈ, ચિણુઈ તુ મેહઈ કાંઈ ।

૧ સાહસિક. ૨ લક્ષ્મી ૩ પામે છે. ૪ નહિ કાયર પુરેષો. ૫ રત્ન-
મય. ૬ પુનઃ પશુ. ૮ ચંદ્રમાનું બલ જ્યોતિઃશાસ્ત્રાનુસાર ૯ આસ સાથે
૧૦ વિલાસથી કેમ ન વેધાય ? ૧૧ મૃગબંધન ૧૨ ભણેલાં ૧૩
કુવાનો ધરધટ. ૧૪ કુવાનો કાંઠો ૧૫ બલવાનનો ઘેરો ૧૬ નાથ ૧૭ જે
ચમ લાંચે ફેરવાય તે ૧૮ વાત ૧૯ છાનું ખેતી રહે ૧૯ સારસ
મોતીચણે તે શું ચણેલા મોતી મૂકી દે છે ? વાહલા માણસ જે મલે
તો શા વાસ્તે જુદા થાય ?

વહા માણસ જી મિલઈ, તુ વિહાઈ કાઈ ॥
 રે વિહિ^૧ માયુ^૨ કિં પિતુ,^૩ હજી^૪ મનવંછિઅ દેઈ ।
 નેહે^૫ બાધાં માણસાં, મા વિહોહ કરેઈ ॥

રાગી અને રો- જાણુ^૬ જાણુઈ દિણુ વતીડી, પણી રતીડી ન વિહાય ।
 ગિની રાત ઇકિ રાગીની રોગીથી, સહજ સરીધુમાય ॥
 વાણી ને તહ તણોઈ, વિસ^૭ હરવિસ ઉતારઈ ।
 જેહ નધ બેઘા તેહિ, તેહ નર મોટા ઢાંઢસી (?) ॥
 તાં ફણિંહ ફણુમંડપ માંડઈ, જાં પડઈ ગરૂડ તણુઈ
 નવિ ફાડઈ ।

તામ હસ્તિમદ માયત ગાજઈ, જામ કેસરિ નાદ નવાજે ॥

સુપુરૂષ વચન ઉતાર દિશિ ન ઉન્હઈ,^૮ ઉન્હઈ તઉ વરસઈ^૯ ॥
 સુપુરિસ વયણુ ન ઉચ્ચરિઈ,^{૧૦} ઉચ્ચરઈ તુ કરઈ ॥

૨૪૧. સુકતાસિમાંથી ઉદાહરણો.

ધર્મોદ્ધમ

કમહ^{૧૧} વારિ પડવડુ, ધમહ^{૧૨} મંદીય દેહ ।
 આપણુ સરસી ચોરડી, તિ કિમ સિધી એહ ॥
 જે જિણુ ધમ્મહ બાહિરા, તે જાણુ વાચારિ
 હગી^{૧૩} હગી ખય ગયા, સંસારી સંસારિ ॥
 વરસહ^{૧૪} તે ગણિ દીહડા, જે જિણુ ધમ્મહ સાર ।
 તિન્નિ^{૧૫} સયાઉણુસઠૂડી, ઇન્હઈ ગણુઈ ગમાર ॥

૧ વિધિ ૨ માતા પિતા ૩ હજી પણ ૪ તારા મનવં-
 છિત પ્રમાણે આયુ. ૫ સ્નેહથી બાંધેલા માણસોનો વિચાર મા કર
 ૬ દિવસ વાતથી જાણ પરંતુ રાત ન જાણ. રાગી અને રોગીની આવી
 સમાન દશા છે ૭ સાપનું ઝેર ઉતરે ૮ હજી યાય ૯ વરસે ૧૦ ઉચ્ચારે
 ૧૧ કમંમાં ૧૨ ધમંમાં, કમંમાં ઝટપટ પરંતુ ધમંમાં મંદદેહ. ૧૩ હગી
 હગીને અસ્ત થયા. ૧૪ જિન ધમંનો સાર જાણુ છે તે વર્ધને દહાડા
 સરખા ગણુ છે ૧૫ ગમાર વર્ધના કપલ દિવસ ગણુ છે

ધણ ચિતિઉં તઉ ઉઘમકરિ, ધમેણુ ધન હોઇ
 ધણ ચિતંતઉ યુ મરિ, દુન્નવિ^૧ ઇક ન હોઈ
 દોહાર^૨ જંતિ વલંતિ નહિ, જીમ ગિરિનીઝરણાઈ
 પલ્લવઅલગિ જીવિ ધમ્મ કરિ, સુધ નચિંતઉ કાંઈ ॥
 મોહ^૩ ન મેલિહ ધરતણુ, જઈ શિરિ પલીઆ કેસ ।
 વલી વલી જિણુધમ્મહતણા, ૪કો દેશિ ઉવએસ ॥
 નિજીવહ ઉવએસડા, મુહી^૫આ જંતિ ન જંતિ ।
 પાણી ધણું વિદોઈઈ, કર ચોપડા ન હંતિ ॥
 ભારે^૬ કમ્મા જીવડા, જઈ યુઝ્ઝંસિ તાં યુઝ્ઝં ।
 સર્વ કુટુંબં પાછસિ માથિ પડસિ તુઝ્ઝં ॥
 હાથ ધસઈ ભુઈ^૭ આહણુઈ, ૮જીભિ તાહું કિન્ન ।
 મરણુહ વેલા સંભરઈ, મિ નહુ કીધુ ધમ્મ ॥

પ્રમાદત્યાગ. જહ^૮ ધમ્મખખર સાંભલિ, નયણે નિદ ન માઇ ।
 વત્ત કરતાં હે સહી રથણિં ઝળક વિહાઇ ॥
 કમ્મેણુય ૧૦ ધર વત્તસી, ધમ્મેણુ ય પરસોઅ ॥
 જહિ સતાં રવિ ઉગમઈ, તિહિ નર આઉ તઉઅ ।
 વિધિ જંવિહ^૯કરઈ સ હોઈ હોઈ, ન જં જીઅ ચીંતવઈ ॥

૧ જમાંથી એક ૨ દિવસ ભય છે પાછા વલતા નથી, પવંતના ઝર-
 લાંની માફક ૩ લધુ વચથી જીવ ધર્મ કર; નચિંતો કેમ રહે છે ?
 ૪ ધરનો મોહ ન મેલ્યો ને શિર ઉપર વાળ ધોળા થયા તો પણ પ કોણ
 ઉપદેશ આપશે ? ૬ મુઠા (ફીકટ) ભય છે. પાણી ધણું વલોવીએ પરંતુ
 હાથ ચોપડા-ચિકાસવાળા થતા નથી. ૭ ભારે કમી^૬ જીવ ને સમજે તો
 સમજ; સર્વ કુટુંબ ખાશે માથે પડશે તારે ૮ જીભિ ૬ આધાર કરે.
 ૧૦ ને ધર્મના અક્ષર સાંભળું તો નયનમાં નિદ્રા માલી નથી; હે સખી
 વાત કરતાં રાત ઝળકારાની પેઠે જતી રહે છે. ૧૧ જે વિધિ કરે છે તે
 યાયછે. નહિ કે જે જીવ ચીંતવે છે તે ૧૨ ધેર શૂરા અને મહાને વિષે પડિત
 પુરૂષો પૃથ્વીમાં માર્તા નથી.

ધર્મિ ચીતએલી, આહટ દોહુટ કેલવઇ ।

ઉદ્યોગ

પેડિમ પુટામાંહિ, પૂટાવિણ પીધિ નહિ ॥

સાહસ જુતઉ હલ વહઇ, દૈવહતણિ કપાલિ ।

ધરિ રૂશૂરા મહિ પંડીઆ, પુહવિ પુરિસ ન મંતિ ॥

તે વિરલા જે સામિ રઅહ, અવિસર નવિ ચુકંતિ ।

સજ્જન

જો ગુણુવંતઉ સો નમઇ, નિગુણુ ઘટઉ થાઇ ॥

અવરેસિ નમંતાં ગુણુ ચડઇ, ઘણું કહંતઉ જાઇ ॥

સત્તમ^૪ સાયર પરિભમિઅ, સયલ મહી મિ દિકું

તાત પરાઇ જન કરઇ, સો મઇ કમહઇ ન દીકું ॥

ગુણુદોષોક્તિ

લોઅ પરાયા કવડા, કરઇજ સંત અસંત ।

દોષ પિચ્છઇ આપણા, જાહંચેહુ ન અંત ॥

^૫દૂજજણુજણુજળુખખલવણુ, જઇ સિંચહ અમીએણુ ।

તુ અતિ કંટા વિંધણા, સારીરહગુણુણુ ॥

નીચ

લૂણુ^૬હ ઘુણુહ કુમાણુસહ, એ ત્રિહું એક સહાવ ।

નિહિં નિહિં કરઉ અવાસડઉ, ષતિહિં તિહિં ભંજઇ^૭

ઠાઉ^૮ ॥

ઉપકાર

ગુરઆ^૯ સહજઇ ગુણુ કરઇ, કારણુ કિંપિ મ જાણી ।

કરસણુ^{૧૦} સિંચિ સરભડી મેહ કિમગ્ગઇ દાણુ ॥

૧ સ્થામિનો ૨ ધનુષ, ૩ સાત સપ્તદ્ર ભમ્યો અને સકલ પૃથ્વી હીડી, જે જન પારકી તતા કરે તે મેં કોઈ પણ ન હીડો. ૪ દુર્જનજન રૂપી ભનોજવળે અમૃતથી સીંચેતોપણુ શરીરના ગુણુથી કંટકના વિંધણુ પ લૂણો ઉધઈ અને કુપુરૂષ ૬ આવાસ ૭ સ્થાન લાગે ૮ મોટા માણુસો સહજે કંઈ પણ કારણુ ભર્યા વગર ગુણુ કરે ૯ કરસણુ કૃત્તન સમગ્ર મેષ શું હાન માગે છે ?

૨૪૨. સિદ્ધચક્રમહિમસુક્રતોમાંથી ઉદાહરણુ.

દૈવ, કર્મ અને અરિ^૧ મન આપણે પાંચ કરિ ચિતા બાલિ મ પાડિ
પુણ્ય ફલ તિતલું પણિ પામીઈ, જિતલું લલિઈ નિલાડિ ॥
રઘુની ભવંતર સંગીઈ, પુન સમગલ જસ ॥
તસુ બલ મધ તસુ સિરીઅ, તસુ તિહઅણુ જણુદાસ ॥
કિંહા માલવ કિહાં સંખડર કિહાં બખ્ખર કિહાં નદ ॥
સુરસુંદરિ નચ્ચાવીઈ, દૈવિહિ ફલ વિમરદ ॥
ધણુરે જુવણુ સુવિઅઠ પુણુ, રોગરહી નિત્ય દેહ ॥
મણુ વણુહ મેલાવડધ, પુનિહિ લખમધ એહ ॥

૪

૨૪૩. મનઃ સ્થિરીકરણુ સ્વાધ્યાયના પ્રતીકના પ્રાંતેથી.

ઇદ્રિયસંયમ ઇદિ ૪ પંચ નવ સિકીઆં, લોભિ નિ દીધી અગ્નિ ॥
મન માંકડ નવ મારીઈ, કિમ જામ જઈ સગ્નિ ॥
પ્રમાદત્યાગ દીહા પજંતિ વલંતિ નદ, જિમ ગિરિની ઝરણાઈ ॥
લહઅલગમ જીવ ધમ્મ કરધ, સૂઈ નચિંતલ કાંઈ ॥

આ પ્રમાણે દલાલનો લેખ પુરો થાય છે.

૨૪૪. ઉપસર્ગહરતોત્રનો પ્રભાવ અતાવનારી પ્રિયંકર નૃપની કથા
વિશાલરાજ સુરિ શિષ્ય મુધાભૂષણના શિષ્ય જિનસૂરે કરી છે તેમાં
દેશી દુહા વગેરે ઉલ્લેખ કરી ટાંક્યાં છે તે:—

“ તાઈ તેલી તેરમો તંબોલી તલાર

પંચ તકારા પરિહરો પછે કરો વિવહાર.

તાઈ=વજ્રતાનક, શાળવી; તેરમો=મોચી; તલાર=તલારક્ષ.

૧ હે મન ચિંતા બલમાં મ પડ જેટલું લલાટમાં લખું છે તેટલું ફલ
પામીશ. ૨ જેને ભવાંતર સંચિત પુણ્ય સમૂહ છે તેને બલ મતિ લક્ષી મળે
છે અને તેનું ત્રણ જીવન દાસ થાય છે ૩ જન ચૌવન સુવિદઠ પુન્ય, રોગ
રહિત દેહ મન વણુનો મેલાવડા એ સર્વ પુણ્યે મળે છે, પાંચ ૪ ઇન્દ્રીઓ
રોકીનથી અને લોભને અગ્નિ દીધી નથી અને મનરૂપી માંકડ માર્યું નથી
તો સ્વર્ગ કેમ જઈશ ? ૫ સૂક્તાલિમાંના તેજ સૂક્ત સાથે સરખાવો.

બીજી રીતે:—

- “ તાઘ તેલી તેરમો, તરક તીડ સોનાર,
ઠગ ઠકુર અહિ હજીજીહ, જે વિસસિ તે ગમાર.
“ પડિવનું ગિરઆતણું નિરલેહવું નિરવાણું;
તુમે દેશાન્તર ચલિયા અમ્હેં પણિ આમેવાન, ૪૦
“ જિણિ દિણેં વિત્ત ન અપણેં તિણિદિન મિત્ત ન કોઇ,
કમલહ સરિજ મિત્ત પુણુ જલ વિણુ વયરી સોઇ ૪૧
“ નખઈ નારિ તુરંગમહ મુતાહલ ખગ્ગહ
પાણી જાંહ ન અગ્ગસો ગયું ગિરઆતણુ તાંહ. ૪૫

કર્તા પોતે ‘આકાશવાણી આમ થઇ’ એમ કરી કહે છે:—

- એ બાલક ચિરજીવસે, હોસેં ધનતી કોડિ
સેવા કરસેં રાયસુખ સેવક પરિકર જોડિ ૫૪
ગૌરવ કીજે અલવડી નવિ કો કીયાં ન રામ,
ગરથ વિહણા માણુસા ગાધહબૂચા નામ. ૬૨
અહા ખંડા તપ કીઆ છતેં કીધાં દાન
તે કિમ પામે જીવડા પરમવિ ધન બહુમાંન ૬૪
રે મન ! અપ્પા ખંચકરિ ચિંતા જલ મ પાડ
ફલ તેનું જ પામીઈ જેતું લિખ્યું નિલાડ. ૬૫
યતઃ મન તેતલું મ માગિ જેતું દેખ પરતણું
લિહીયાં લેખઇ લાગિ અણુલિખ્યું લાભે નહીં. ૬૬
યતઃ અવસર જાણી ઉચિઅ કરી અવસર લહી મ ભૂલિ
વાર વાર તું જાણુજે અવસરિ લહિસિ ન મૂલિ ૬૮
યતઃ છેહે દીઠે છેહ હીઆ મ દાખિસ આપણું,
કરિ બહુતેરો નેહ ઓછા તે ઉમટસેં. ૮૧

- યતઃ રીહા જતિ વસતિ નહુ જિમ ગિરિ નિજ ઝરણાઈ
લહુઅ લજે જીવ ધમ્મ કરિ, સુધ નિચિંતો કાંધ ?? ૧૦૦
- યતઃ અવરં સંવં દુહં જણાણુ કાલતરેણુ વીસરઈ,
વલ્લહ વિઓગ દુકખં મરણેણુ વિણા ન વીસરઈ ૧૦૫
- યતઃ કે કપડપગિ લહ લહે કે કંચન નીરાશિ,
રાયમાન કેતા લહે કે ન લહે સામાસિ ૧૧૮
- યતઃ વિરલા જાણુંતિ ગુણા વિરલા પાલન્તિ નિદ્ધણે નેહં
વિરલા પરકજજકરા પરદુકખે દુકિખયા વિરલા. ૧૪૨
- યતઃ હાથી હાલેં હેક, લખ કૂતર ગલીએ લવેં;
વડપણુ તણે વિવેક, કદિ ન ખીજે કિસનીયા ! ૧૭૦
- યતઃ યજઝઘ વારિ સમુદ્દહ, યજઝઘ પંજરિ સીંહ,
જઈ બહા કુણેં કહિઉં, દુજ્જણુ કેરી જીહ ૧૯૨
- “આગલિ જાતઃ કોટ જોહિં ન નામી દેવગુર,
માથે વહેસે મોટ ભોજનનો સાંસો પડે. ૧૯૮
- “ વાવાણુ જણુ યુદ્ધણુ નાહ ન કીજે રોસ,
નીકે કાપડ ખાયણું યાંગે મા માણસ રોસ. ૨૦૦
- “ વાર વહંતાં યામ તુ લે તુ પર ધનઢોર,
એ તિન્નિ વિમાસણુ કરે, વેસા ચારણુ ચોર. ૨૦૨
- “ મુંહતા વિણુ રાજ જ કિરું, રખવાલ વિણુ પોલિ,
પતિ પાખેં નારી કિસી, પહિરણુ વિણુ કિસી મોલી ૨૧૭
- મોલિ=મોળીયું.
- “ જીભેં સાચું મોલિજે રાગ રોસ કરિ દ્વારિ,
ઉત્તમસું સંગતિ કરિ લાભે જિમ સુખ ભૂરિ. ૨૫૫
- જિણુવર દેવ આરાહિઅ, નમીય સહચર ભત્તિ,
સધો ધમ્મજ સેવિઈ રહીઈ નિર્મલ ચિત્ત ૨૫૬

૨૪૫. વિશાલરાજસૂરિ શિષ્ય જિન (રાજ) સૂરિએ
સંસ્કૃતમાં રચેલા ગ્રંથ નામે રૂપચંદ કથામાંથી ભાષાનાં
સુભાષિતા.

જીભઈ સાચું બોલીઈ રાગ રાસ કરિ દૂરિ
ઉત્તમ સિઉં સંગતિ કરે લાભઈ જિમ સુખ જૂરિ. ૭

જિહાં બાલક તિહાં પેખણુઈ જિહાં ગોરસ તિહાં ભોગ
મીઠાં બોલા કાકુરાં ગામિ વસઈ બહુ લેક. ૩૬

નમુણી ખમણી સુગણી બિહુ પખિ વંશિ વિશુદ્ધ
પુણ્ય વિણા કિમ પામીઈ કરિ ધણુહી ધરિ ભજૂ. ૩૮

ઈક આંખા નઈ આકડા બિહું સરિખાં ફલ હોઇ
નવગુણ એક શરીર નઈ હાથ ન વાહઈ કોઈ. ૫૫

બજઝઘ વારિ સમુદ્ધ બજઝઘ પંજરિ સીંહ
જે બજઝી કુણુહઈ નહી દુર્જીણુ કેરી જીહ. ૬૧

કર કંપઈ લોઈણુ ગલઈ બહુ રન્ન વલ્લી ભત્તિ,
જીવણુ ગયા જે દીહડા વલી ન ચડસિ હત્તિ. ૭૮

જિહાં સહાઈ યુદ્ધિ બલ હુઈ ન તિહાં વિંણાસ
સૂર સવે સેવા કરઈ રહઈ આગલિ જિમ દાસ. ૯૮

ગોરખ જંપઈ સુણિનઈ બાપૂ, મગણુ આપ પરાયા
જીવદયા એક અવિચલ પાલુ, અવર ધર્મ સવિ માયા. ૧૦૨

પુત્ર મિત્ર હુધ અનેરા ન રહઈ નારિ અનેરી
 મોહઈ મોહા મૂઢા જ'પઈ મહીયાં મેરી. ૧૦૩

અતિહિં ગહના અતિ અપારા સંસાર સાયર ખારા
 બૂઝઈ બૂઝઈ ગોરખ બોલઈ સારા ધર્મ વિચારા. ૧૦૪

કવણુહ કેરા તુરંગમ હાથી કવણુહ કેરી નારી
 નરગિ જાતા કોઈ ન રાખઈ જોઓ હીઈ વિચારી ૧૦૫

ધર્મ વિહણુ ન સુખ વિઆણુઈ, પરધરિ પાણી ઈધણુ આણુઈ
 અંડઈ દલઈ કરઈ કરિ લોડણુ, તહવિ ન પાવઈ કિચિવિ
 બોચણુ. ૧૧૧

દમા (દામ=પૈસો) એવ સુલખણા મણુવંછિઅ પૂરંતિ
 અછઈ પછીઆ પંડીઆ કચપચ કરી મરંતિ. ૧૧૪

નેહો કહવિ ન કોળૂઈ અહ કોળૂઈ રતન કંબલ સારિખો
 અણુવરઈ ધોવમાણો સહાવ રંગ ન છડેઈ. ૧૨૬

નેહ માંહિ ખટુકુ મુઝ મનિ ખર સુહાઈ
 મિરીચ મુઝા આહિરી ખંડન ખાણી જાઈ. ૧૨૭

દવ દદા ખડ પલ વઈ, જિમ વુડેણુ ધણેણુ
 વિરહ પલતહ માણસહ, તિમ દિહેણુ પિએણુ, ૧૪૯

બહુત ખરા ન બોલીઈ તાલુ સૂકઈ જોણિ
 એક જ અક્ષર બોલીઈ, બાંધ્યું છૂટઈ જોણિ. ૧૬૫

ખેડમ ખૂંટા ટાલિ ખૂંટા વિણુ ખીંખઈ નહી
 દૈવતણુઈ કપાલિ સાહસ કેરું હલ વહઈ. ૧૭૩

સીહ ન જોઇ ચંદ્રબલ નવિ જોઇ ધન રહિ
એકલુ બહુ આમડાં જાહા સારસ તાં સહિ. ૧૭૪

જેગલિ ગલઈ ઉચરં અહવા ન ગલઈ ગલિતં નયણાઈ
અહવિ સમાડજજ ગઈ અણિણુ છદ્ધંદરી ગહાય. ૧૭૫

મરણુહ કેર કવણું ભય, જેણીવદઈ જગ જાઈ
મન મઈલૂ ન સંજલૂ હીયડું તેણુ ડોલાઈ. ૧૭૬

જિહાં બિપુરહ-મગડઉ તિહાં જીવ સંબલ લેઉ,
જિહાં ચંદ્રાસી ભવભમણુ, તિહાં વિલંબ કરે હ. ૧૭૭
ઉપર વાડઈ હાથ, જાગક દીસઈ ચમ તણુ,
નવિ સંબલ નવિ સાથ, ધડીમાંહિં ગામંતરં. ૧૭૮
સુકૃત સંચિ કરિજ મરઈ તેતિણિ વારિ નિશંક
મરણુહ બીહઈ બપડા, ધમંજ મૂંકયા રંક. ૧૭૯

સૂકુ આંચુ ખડહડિઉ, તલઈ ખાણુ ધણેણુ
તુહઈ કોઈલિ સર કરઈ, તે આગલિ ગુણેણુ. ૨૦૦

દિન જાઈ પણિ વત્તડી રતડી ન જાઈ
એક રાગી ની રોગીયા સહસિ સરીરાં માઈ. ૧
સહજિ કડૂઉ લીબડુ ગણે કરી નિમિહ
તે માણુસ કિમ વીસરઈ, જેહતણા ગુણુ દીઠ. ૨
ઓઝા તપ કઈ મઈ કીયા કઈ સર ફેડી પાલિ
દેવઈ ધર જિદ્દલીઉં પહિલઈ યૌવન કાલિ. ૨૧૮
ચંદુ ચંદન કેલિચન કુંકું કજજલ નીર
ઈક્કઈ કંતહ બાહરાં એતા દહિ સરીર. ૨૧૯

સર્જન ચિત્તિ ન ઊતરઇ મયા ચ મુક ઉલાઇ,
મલ નવિ ચુહુટઇ કચણહ જઇ વરસાસઉ જાઇ. ? ૨૧૯

નેહ વિણુકૂઇ ગયગમણિ, કિસિ જિ તાણે તાણિ
ભાણું મોતી જે જડઇ તો મન આવઇ ઠાણિ. ૨૫૦

માણસ માહિં માઠાં બધ્યાં સાચા નેહ સુજાણુ
જઉ કીજઇ જલ જૂજૂઆં તઉ તતક્ષણુ છંડઈ પ્રાણુ. ૨૫૨

વાઈ હાલઈ પાન તરઅર પુણુ હાલઇ નહી
ગિરઆ એહ પ્રમાણુ એક ખોલઇ ખીજ સહઇ ૨૫૬

નહી ન ભણીઇ લોઈ દીજઇ ઘોડા ઘોડિલું
ટીપઈ ટીપઈ જોઇ સરોવર ભરીઓ સમુદ્ર જમ. ૨૭૧

વિરલા જાણુંતિ ગુણા, વિરલા પાલંતિ નિષ્વણા નેહા
વિરલા પરજનજકરા પરદુખે દુખીઆ વિરલા. ૨૮૪

અહ અબલા વિહિ વંકડી દુનજણુ પૂરઉ આસ,
આવિ દુહેલા ખધિ ચડિ જિમ સઉ તિમ પંઆસ. ૨૯૯

૨૪૬. આવાં સુભાષિતો, જે અનેક સુકતમાલાઓ યા સુકતાવલીઓ
જૈન સંગ્રહકારોએ એકત્રિત કરી છે તેમાંનાં તેમજ ગ્રંથકારોએ
પોતાના ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખેલાં છે તે સર્વ એકઠાં કરતાં પુષ્કળ મળી
આવે તેમ છે. વિસ્તારભયથી અત્ર તે ન ટાંકતાં અહીં માત્ર વાનગી
રૂપેજ ઉપર મુજબ યોડાં ટાંકવામાં આવ્યાં છે.

વિભાગ છઠ્ઠો.

અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો.

૨૪૭. મુખ્યવ્યવહારની (બોલાતી) અને સાહિત્યવ્યવહારની (સાહિત્યવિષયક) અપભ્રંશ ભાષાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે. પરંતુ તે માત્ર નાટ્યશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્ર પરના સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળે છે. એમજ હોયું જોઇએ, કારણકે સંસ્કૃત નાટક પોતાની યોગ્યતા અનુસાર પોતાના સમયના સાંસારિક-સામાજિક જીવન પરજ પ્રકાશ નાંખે છે અને તેથી તેમાં ચાલુ બોલાતા ૩૬ પ્રયોગોને જરૂર માન્ય રાખી લેવાજ પડે. આનાં ઉદાહરણ તરીકે જુદી જુદી પ્રકૃતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત નાટકમાં જે તત્ત્વો છે તેના પર લખનારાએ પણ તેટલા માટે જુદી જુદી પ્રાકૃતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જે પ્રાકૃતોમાં અપભ્રંશ એ છેલ્લી અને વધુમાં વધુ ફેરફાર પામેલી ભાષા છે.

૨૪૮. (૧) પતંજલિ—વ્યાકરણ મહાભાષ્યનો પ્રતિષ્ઠિત રચનાર ઇ. સ. પૂર્વે ખ્રીષ્ઠ સૈકામાં થયો અને આપણે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી ભાષાના સંબંધમાં ‘અપભ્રંશ’ એ શબ્દનો ઉપયોગ કરનાર તે પ્રથમનો સંસ્કૃત મહાન ગ્રંથકાર છે. પણ તેણે તેનો અર્થ એટલો જ કર્યો છે કે ‘સંસ્કૃત શબ્દનો જે વિકાર-અપભ્રંશ ગામડીઆના મુખે થાય તે;’ કારણ કે “एकैकस्यहि शब्दस्य बहुवोऽपभ्रंशाः तद्यथा। गौरिम्यस्य शब्दस्य गावी गोणी गोता गोपोता-लिकेत्येव मावयोऽपभ्रंशाः—એક એક શબ્દના ઘણા અપભ્રંશ

છે. ઉદાહરણ તરીકે—જેમકે 'મૃ': એ શબ્દના અપભ્રંશો ગાલી, ગાણી, ગોલા, ગોપોતાલિકા વગેરે છે. અહીં અપભ્રંશનો અર્થ એટલો જ અઘ શબ્દ કે મૂળમાં ફેરફાર-વિકૃતિ-બ્રહ્મતા. આ ભરતના શબ્દ નામે 'વિભ્રંશ' યા 'વિભ્રષ્ટ' સાથે બરાબર સામ્ય ધરાવે છે. બનેલો અર્થ ભાષાનું અમુક ખાસ રૂપ એટલોજ છે. તેથી કંઈ વધુ અર્થ નથી. 'અપભ્રંશ' એ શબ્દને આભીરો સાથે હળુ સુધી લેવા દેવા નથી. તેમજ ત્યાર પછી જે તેનો લાક્ષણિક-વિશિષ્ટ અર્થ થયો તે અર્થમાં—એટલેકે લોકોની બોલી કે બિન્ન બિન્ન પ્રાકૃતોની પેઠે સાહિત્યનું વાહન—એ અર્થમાં અત્યાર સુધી વપરાયો નથી.

૨૪૯. (૨) ભરત—સંસ્કૃત નાટ્યશાસ્ત્રપર પ્રાચીનતમ ગ્રંથકાર છે. સંભવિત રીતે ઇ. સ. બીજી કે ત્રીજી સદીમાં તે થયો હોવો ધટ. તેના નાટ્યશાસ્ત્રમાં તે પ્રાકૃતો સંબંધી વિવરણ નાટકમાં કેટલાંક પાત્રોના વિચારોના વાહન તરીકે ૧૭ મા પ્રકરણમાં કરે છે અને ૩૨ મા પ્રકરણના ૪૭ થી ૨૪૨ શ્લોકોમાં છદોનાં નામો અને લક્ષણો ઉદાહરણો સહિત આપે છે કે જે લગભગ સમસ્તપણે પ્રાકૃતોમાં છે. ૧૭ મા પ્રકરણના ૫ માથી ૨૩ મા શ્લોક સુધીનો ભાગ પ્રાકૃતના ઉચ્ચારશાસ્ત્ર સંબંધે છે.

ભામહ અને દંડીથી ને ત્યાર પછીના અપભ્રંશ જેને કહેવાલાગ્યા તેનો મૂળ ઉલ્લેખ દોઢ શ્લોકમાં છે૩૮:—

૨૫૦. 'નાટ્યયોગમાં તે દુકમાં તથા પ્રકારે જાણવું:—૧ સમાન (સંસ્કૃતમાં જેમ છે તેમ) શબ્દોથી, ૨ જે વિકૃતિ પામ્યા છે એવા વિભ્રષ્ટ શબ્દોથી અને ૩ દેશી શબ્દોથી "

૨૫૧. આ પછી અપભ્રષ્ટતાના નિયમો કે જે પ્રાકૃતોમાં લાગુ પડે છે અને સામાન્ય રીતે વૈયાકરણોએ આપેલા છે તેને મળતા આવે

૩૮ ત્રિવિધં તદ્દ વિજ્ઞેયં નાટ્યયોગે સમાસતઃ ।

સમાનશબ્દૈર્વિભ્રષ્ટં દેશીમતમયાપિ વા ॥ ૧૭-૩

गच्छन्ति पद्यम्यस्तास्ते विभ्रमा(दा) इति ज्ञेयाः ॥ ૧૭-૪

છે તે આપ્યા છે. 'દેશી' એ શબ્દથી ભરત ને અર્થ કરે છે તે ૨૪ થી શ્લોકો આપેલ છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે૩૯:—

૨૫૨. 'આ રીતે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જાણવું. હવે પછી આગળ હું દેશ ભાષાના ભેદ કહીશ.'—આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે દેશ ભાષા સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બનેથી જુદી પાડવામાં આવી છે અને તે ભાષા એજ હોઈ શકે કે જે જુદા જુદા દેશની ભાષા હોય. અને તેથીજ તેનું નામ દેશી આપ્યું. હવે તે ભેદ ખાસ કરીને એ રીતે જણાવ્યા ૩૪૦:—

૨૫૩.—'અથવા ગ્રંથકારોએ (નાટકમાં) પોતાના છંદ-મરજ પ્રમાણે દેશભાષાનો પ્રયોગ કરવો, કારણકે નાટકમાં જૂદા જૂદા દેશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું કાવ્ય હોય છે.

૨૫૪ ત્યાર પછી તે સાત 'ભાષાઓ' જણાવે છે૪૧:—

—માગધી (મગધની) અવંતિની, પ્રાચ્ય (પૂર્વની), શૌરસેની, અર્ધ માગધી, આદિહકા અને દક્ષિણની. અને પછી કેટલીક વિભાષા-બોલીઓ જણાવે છે.૪૨

૨૫૫, (પૃથ્વીધર મૃચ્છકટિક પર લખતાં શબ્દ અને સચર ને બદલે શકર અને શબ્દ પાઠ જણાવે છે, સચર એ દુર્ભોધ શબ્દને તેથી ઉવેખવા માટેજ તેમ હોઈ શકે. માગધીમાં શકરારીનો અંતર્ભાવ

૩૯ પદમેતત્તુ વિજ્ઞેયં પ્રાકૃતં સંસ્કૃતં તથા

અતઃ ઋર્ષે પ્રવક્ષ્યામિ દેશભાષા પ્રકલ્પનમ્ ॥ ૧૭-૨૬

૪૦ અથવા છન્દતઃ કાર્યાઃ દેશભાષા પ્રયોગવૃત્તિઃ ॥ ૧૭-૪૬

નાનાદેશસમુત્થં દિ કાવ્યં ભવતિ નાટકે ॥ ૧૭-૪૭

૪૧ માગધ્યવન્તિજ્ઞા પ્રાચ્યા શૂરસેન્યર્ધમાગધી ॥

બાલહીકાદાક્ષિણાસ્યા ચ સપ્તભાષા પ્રકોત્તિતાઃ ॥ ૧૭-૪૮

૪૨ શવરામીર ચણ્ડાલ સચર પ્રવિહોદ્જાઃ ।

હીના વનેચરાજાં ચ વિભાષા નાટકે સ્મૃતાઃ ॥ ૧૭-૪૯

થવા ઉપરાંત શકરીને જે બોલીઓ શબર, આબીર વગેરે જાતો સાથે થોડે ભાગે સંબંધ ધરાવે છે તેમજ થોડે ભાગે દ્રવિડ, ઓડ્ડ જેવાં દેશો સાથે પણ થોડે ભાગે સંબંધ રાખે છે એવી બોલીઓ સાથે મૂકતાં વિલક્ષણ જેવું લાગે છે. શકરી એ નામ તેના ઉચ્ચારની વિશેષતાને અંગે એક બોલીને આપેલું છે અને તે મૃચ્છકટિક પછી સંભવિત રીતે અપાયેલું છે.)

—શબરની, આબીરોની, ચાંડાસોની, ચરોની સાથેના દ્રવિડોની, અને ઓડ્ડોની અને વનચર-જંગલીઓની ઉતરતી-વિભાષાઓ નાટકમાં ગણાયેલી છે.

૨૫૬. એ ખરું છે કે અહીં અપભ્રંશનો એ ખાસ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી પણ તેનું કારણ દેખીતું છે કે તે સમયની સાહિત્યની ભાષાઓ એટલે ‘ભાષાઓ’ને પોતાનાં ખાસ નામો હતાં પણ ‘વિભાષાઓ’ને ખાસ નામ નહિ હતાં; તે છતાં તેઓને જુદી જુદી જાતોથી બોલાયેલી ભાષાઓ તરીકે માન્ય કરવામાં આવી છે ૪૪:—

૨૫૭.—‘શબર ભાષા કોયલા કરનારા, શીકારીઓ, અને લાકડા અને યંત્ર પર આજીવિકા કરનારાના મુખમાં યોજવી અને કિંચિત્ જંગલીની પણ ખરી. આબીરી કે શાબરી ઘોષસ્થાન નિવાસીઓ—જેવા કે ગોવાળો-અશ્વ, અજ પાળનારા, ઉંટાદિ રાખનારા માટે વાપરવી જોઈએ.

૨૫૮. આ રીતે ગોવાળો વગેરેની જંગલી જાતની બોલી માટે આબીરોની જાતિનું નામ પ્રાપ્ત થયું છે. હવે આપણે હવે પછી જોઈશું કે તેણે પોતાને માટે ખાસ જુદું નામ મેળવ્યું હતું અને વળી સાહિત્ય-વિષયક પ્રાકૃતોમાં પણ પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

૪૩ અંગારકારવ્યાધાનાં કાષ્ટયન્ત્રોપજીવિનામ્ ।

યોજ્યા શબરભાષા તુ કિંચિદ્ વનૌકસી તથા ॥૧૭-૫૪

ગણાશ્વાજાવિકૌષ્ટ્રાદિ ઘોષસ્થાનનિવાસિનામ્ ।

આબીરોક્તિઃ શાબરી વા ગ્રાબિદી દ્રવિઢાદિષુ ॥ ૧૭-૫૫

૨૫૯. ભરતના મનમાં સંભવિત રીતે અપભ્રંશ બોલી હતી—(કદાચ હજુ તે બધાંતી જતી વર્ધમાન થતી જતી હોય એવી સ્થિતિમાં હતી)—એ વાત જ્યારે આપણે જૂદા જૂદા પ્રાંતોની ભાષા સંબંધીની વિશાલ વિશેષતાઓ નાટકકારને જણાવવા માટે ભરતે જે કહેલ છે તે વિચારીએ ત્યારે સ્પષ્ટ માલૂમ પડી આવે છે૪૪:—

૨૬૦—‘જે જ્ઞાતા છે તેણે ગંગા અને સાગર વચ્ચેના દેશમાં ભાષામાં ‘એ’ કાર જેમાં બહુ આવે તેવી ભાષા પ્રયોજવી- વિંધ્ય અને સાગર વચ્ચેના પ્રદેશમાં ‘ન’કાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી; સુરાષ્ટ્ર, અને અવન્તિ તથા વેત્રવતી નદીની ઉત્તરના દેશોમાં ‘ર’કાર-વાળી; હિમાલયની સીમામાં આવેલા અને સિંધુ તથા સૌવીર દેશમાં ઉકાર બહુ આવે તેવી, અને ચર્મણવતી નદીની પેલી પાર અને અર્ધુંદ (પર્વત) આસપાસના દેશોમાં “તકાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી. ”

૨૬૧. આમાં ‘ઉ’કાર જે ભાષામાં બહુ આવે તે અમુક સ્થળે પ્રયોજવી એ ભૂલ છે. તેવો ‘ઉ’કાર બહુ આવે એવી ભાષા તેજ અપભ્રંશ છે કે જેનું ખાસ લક્ષણ તે છે. પણ તે ભાષાનું તે અપભ્રંશ નામ નથી આપ્યું કારણ કે તે નામ તે વખતે પડ્યું નહિ હોય. પછી લખનારા-

---

૪૪ ગંગાસાગર મધ્યે તુ યે દેશા સંપ્રકીર્તિતા:

ષકાર બહુલાં તૈષુ ભાષાં તજ્ઞઃ પ્રયોજયેત્ ॥ ૫૮ ॥

વિન્ધ્યસાગર મધ્યે તુ યે દેશાઃ શ્રુતિમાગતાઃ ।

નકારબહુલાં તૈષુ ભાષાં તજ્ઞઃ પ્રયોજયેત્ ॥ ૫૯ ॥

સુરાષ્ટ્રાવન્તિદેશેષુ વેત્રત્યુત્તરેષુ ચ ।

યે દેશાસ્તૈષુ કુર્વાત ચકાર બહુલામિદ ॥ ૬૦ ॥

હિમવત્ સિંધુ સૌવીરાગ્ર્યે ચ દેશાઃ સમાશ્રિતાઃ ।

ઉકાર બહુલાં તજ્ઞસ્તૈષુ ભાષાં પ્રયોજયેત્ ॥ ૬૧ ॥

ચર્મણવતી નદીપારે યે ચાર્ધુંદ સમાશ્રિતાઃ ।

તકાર બહુલાં નિત્યં તૈષુ ભાષા પ્રયોજયેત્ ॥ ૬૨ ॥

આએ ને વૈયાકરણેએ જેને અપભ્રંશ નામ આપ્યું છે તે તેને લાગુ પડે છે. હવે તે જે દેશોમાં 'ઉ'કાર વાળી ભાષા હતી તે દેશો નોંધવા જેવા છે. હિમાલય પાસેના એટલે ઉત્તર પંજાબ, સિંધુ અને સૌવીર. આ સંબંધમાં હવે પછી કહીશું; પણ તે દેશો એવા તો જરૂર છે કે જ્યાં ગાયો, ઘોડાને ઉંટ ચારવાનું બહુ થતું અને તે ચારનારી જાતિ ત્યાં બહુ વસતી. ગમે તેમ પણ એટલું તો ખરું કે ઉંટને ચારનારા-રાખનારાને સિંધુના તીર પર આવેલા રેતાળ પ્રદેશો સિવાયના અન્ય દેશો વધારે સાતુકૂળ ન હોઈ શકે.

૨૬૨ ભરતને અપભ્રંશનો પરિચય અમુક સ્વરૂપમાં હતો એમ તેણે ૩૨ મા અધ્યાયમાં છદોની વ્યાખ્યા આપતાં આપેલાં ઉદાહરણો પરથી જણાય છે. તેનું નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રાકૃત ભાગો માટે બરાબર શુદ્ધ સંશોધિત થઈ પ્રકટ થયું હતું તો વધારે સાચું હતું.

(૧) મોકલ્લઉ નયન્તઉ, મ(ન) હાગમે સંભત(ન્ત)ઉ. ૬૬

(૨) મેહ ઉદ્વર્તું નષ(ણ)જેણહઉ, શિચ્ય શિખહે એસ ચંદઉ. ૭૪
આ એમ જોઇએ કે-મેહઉ હર્તું (?) ભૂઈ જોણહઉ, શિચ્ય
શિખહેએહુ ચંદઉ.

(૩) એસા હંસવધૂ (હ) હિ (ધ)અહા કાણુણઉ,

ગંતું જુ(ઉ)સ્સુધયા, કંતં સંગધયા,

૯૯

(૪) પિયવાધ વાંયતું (ઉ), સુવસંતકાલ (ઉ),

પિયકામુકે (કઉ) પિય મદણું જણ્યંતઉ.

૧૦૮

(૫) વાયદિ વાદો એહ પવાહી રસિદ ધવ.

૧૬૯

૨૬૩. આ પરથી જણાશે કે (૧) આપું અપભ્રંશ છે કારણ કે (ક) તેમાં ત્રણ સ્થળે પ્રથમા એકવચનનો ઉકાર છે, અને (ખ) અન્ય પ્રાકૃતોની જેમ સામાન્યપણે અપભ્રંશમાં છે તેમ જ બદલે હ વપરાયો વપરાયો છે. (૨) તે કંઈક વિલક્ષણ છે છતાં તેને સુધાર્યા વગર તેમાં 'ઉકાર જોઈ શકાય છે, અને ખાસ લક્ષ્ય ખે'એ તેનું એ છે કે 'જોણહઉ'

નાન્યતરજાતિમાં છે તે બતાવે છે કે લોકોની ભાષામાં તેટલા પ્રાચીન-કાળે પણ લિંગ-જાતિઓને ધ્યાનમાં લેવામાં નહોતી આવતી. 'નષ' પણ ધ્યાન ખેંચે છે. (થ) 'કાણુલુક', ઉસ્સુધ્યા, સંગ્રહ્યા એ ખાસ અપભ્રંશ છે. (૪) જો કે વાયક અને કાલક એ સુધારી મૂક્યા છે, છતાં 'નણુતક' એ શબ્દથી તે અપભ્રંશ હોવામાં કોઇ જાતનો શક રહેતો નથી. (૫)માં 'એહ' અપભ્રંશ છે.

૨૬૪. આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે જો કે ભરતે અપભ્રંશ એ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યો નથી, કારણ કે તે હજુ અત્યંત રૂપમાં હોઇ વિકાસ પામતું હતું અને 'આભીરોક્તિ' એ નામથી વધારું હતું, છતાં ભરતના સમયમાં એવી બોલાતી ભાષાતો જરૂર હતી. વળી એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે બોલનારાનો દેશ પંજાબ અને ઉપરતો સિંધ દેશ હતો. તેનામાં પોતાનું ઉચ્ચી કથાનું સાહિત્ય હજુ નહોતું, અને બોલનારાનો વર્ગ વનવાસી જાતિઓમાંજ મર્યાદિત હતો કે જે જાતિઓ ધીમે ધીમે પછીથી આગળ વધી દક્ષિણ અને પૂર્વમાં પેડી અને હિંદુ સંસ્કૃતિમાં મળી ગઈ. તેઓએ જૂની પ્રાકૃતોને અપભ્રંશ રૂપ આપ્યું ભાસે છે,

પ્રકરણ ૨ જી.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો-અનુસંધાન.

૨૬૫. (૩)-ધરસેન—અપભ્રંશના કાળ માટે ઉપયોગી એવો એક ઉલ્લેખ, એક શિશ્વાલેખ કાઠિયાવાડ સુરાષ્ટ્રના વલમીના રાજા ધરસેન બીજાનો છે તેમાં કરેલો છે. તેમાં પોતાના પિતા સંબંધી ધરસેને આ પ્રમાણે કહેલ છે:—

‘સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ ભાષાત્રય પ્રતિષદ્ધ પ્રવંધ રચના નિપુણતરાન્તઃકરણ’—વગેરે (ઈ. એં. યાકોબીએ ઉલ્લેખેલ

પ્રસ્તાવના પૃ. ૫૫ પર) એટલે 'તેનું મન સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ-એ ત્રણ ભાષામાં છદ્દોગદ્દ પ્રવર્ધની રચના કરવામાં અતિ નિપુણ હતું'. આ ધરસેનનો પિતા ગુહસેન હતો તેના ઇ. સ. ૫૫૯ અને ૫૬૬ ની વચ્ચેના શિલાલેખો મળી આવે છે. (મુંબઈ ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૯૦) આ પરથી જણાય છે કે ઇ. સ. ૭ઠ્ઠા સૈકામાં અપભ્રંશમાં કાવ્યો રચાતાં હતાં. જે કે હજુ તે સમયનું એક પશુ ઉપલબ્ધ થયેલ નથી.

૨૬૬ (૪) ભામહુ—સંભવિત રીતે ઇ. સ. ૭ઠ્ઠા સૈકાની અંતે થયેલ છે. તે અપભ્રંશના સંબંધી જાણે છે અને તે અપભ્રંશનો સાહિત્યમય કાવ્યના ભાગ પાડતાં ઉલ્લેખ કરે છે. ૪૫—

૨૬૭—'કાવ્ય એ શબ્દ અને અર્થ સહિત છે. તે કાવ્ય પદ્ય અને ગદ્ય એમ બે પ્રકારનું છે. વળી તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને તે ઉપરાંત અપભ્રંશ એમ ત્રણ પ્રકારનું છે.

૨૬૮. આ જાતનો ભામહુનો ઉલ્લેખ ધણે ઉપયોગી છે, કારણ કે એ સિદ્ધ કરે છે કે ઇ. સ. ૬ ઠી સદીના અંતમાં અપભ્રંશનું અસ્તિત્વ હતું; પરંતુ તે ભાષા કોણ બોલતું હતું યા કોણે બોલવી જોઈએ એ સંબંધી તે કંઈ જાણતો નથી. દંડીની પેઠે તેણે તેમ કહ્યું હત તો વિશેષ સાઈ થાત.

૨૬૯. (૫) દંડી—તેણે કાવ્યાદર્શ (પ્રકાશિત, બિખ્લિઓથેકા ઈન્ડિકા સન ૧૮૬૩) એ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે—તેમાં જે સાહિત્ય પોતાના સમયમાં ભણેલાઓમાં પ્રચલિત હતું તેના ચાર ભાગ જણાવે છે, ભામહુ ત્રણ પાડે છે ત્યારે દંડી ચાર પાડી આગળ વધ્યો છે. ૪૬

૪૫ શબ્દાર્થો સહિતૌ કાવ્યં ગદ્યં પદ્યં ચ તદ્વિધા ।

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચામ્યદપભ્રંશ इति त्रिधा ॥ ૧-૩૬ ॥

૪૬ તદેવ વાંગ્મયં મૂયઃ સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તથા ।

અપભ્રંશઃ મિશ્રં ચૈત્યાહુ રાર્યાઞ્ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧, ૩૨

૨૭૦. ‘આર્યો (વિદ્વાનો) કહે છે કે આ સાહિત્ય વળી આર પ્રકારનું છે નામે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને મિશ્ર. મહર્ષિઓએ સંસ્કૃતની વ્યાખ્યા દેવી વાક-ભાષા તરીકે કરી છે. પ્રાકૃતમાં અનેક ક્રમો છે જેવા કે ‘તે (સંસ્કૃત)માંથી ઉદ્ભવ પામેલ-તદ્ભવ,’ તેના જેવા તત્સમ’ અને ‘દેશી’ (એટલે આમ્ય ભાષાને લગતા). આભીર વગેરેની ભાષા કાવ્યોમાં અપભ્રંશ તરીકે ગણાઈ છે. શાસ્ત્રમાં (તે છતાં) સંસ્કૃત કરતાં જે ખીણ એટલે સંસ્કૃત સિવાયની બધી તે ‘અપભ્રંશ’ એમ જણાવ્યું છે. સંસ્કૃત કાવ્ય સર્ગો (પ્રકરણો) વગેરેમાં, પ્રાકૃત કાવ્ય સંધિક (ટીકાકાર સંધિને એક પ્રકારનો છંદ જણાવે છે) આદિમાં અને અપભ્રંશ કાવ્ય તે આસાર આદિમાં અને મિશ્ર (સાહિત્યનો ચોથો પ્રકાર) કાવ્ય તે નાટક આદિમાં બહુ થયેલ હોય છે.—કથા (મિશ્ર સાહિત્યની એક જાતિ) સર્વ ભાષામાં અને વળી સંસ્કૃતમાં રચાયેલી હોય છે. આશ્ચર્યકારક અર્થવાળી બૃહત્કથા જૂતભાષામાં છે.

૨૭૧. આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે અમુક ભાષાઓ સંબંધી દંડી બોલતાં સાહિત્યના દૃષ્ટિબિંદુથી કહે છે, નહિ કે ભાષાની દૃષ્ટિએ; છતાં આટલું તો પ્રકટ છે કે તે સમયે જે આભીર આદિ જાતિઓ બોલતી હતી તે ભાષાવિશેષનું નામ અપભ્રંશ હતું અને અપભ્રંશનો પ્રયોગ તે સમયે ‘સાહિત્ય’માં થતો હતો. આ પ્રયોગ જેમ ભરતના સમયમાં સંસ્કૃત નાટકોમાં અમુક ઉતરતાં પાત્રો પ્રયોગ કરે તેવો પ્રયોગ નહોતો. જે તેમ હતો તો દંડી સાહિત્ય-વાંગ્મયના પ્રકાર પાડતાં તેના એક પ્રકાર તરીકે ‘અપભ્રંશ’ નામનો પ્રકાર જણાવત નહિ. તે સ્પષ્ટ કહે

સંસ્કૃતં નામ દૈવી ષાગન્ધારુયાતા મહર્ષિમિઃ ।

તદ્મયસ્તત્સમો દેશી ત્યનેકઃ પ્રાકૃતક્રમઃ ॥ ૧, ૩૩

આભીરાદિગિરઃ કાવ્યેષ્વપભ્રંશ इति स्मृताः ।

શાસ્ત્રે તુ સંસ્કૃતા દન્યદપભ્રંશ તયોદિતમ્ ॥ ૧, ૩૬

સંસ્કૃતં સર્ગવન્ધાદિ, પ્રાકૃતં સંધિકાદિકં ।

આસારાદીન્યપભ્રંશો નાટકાદિ તુ મિશ્રકમ્ ॥ ૧, ૩૭

છે કે અપભ્રંશ કાવ્યમાં આસાર આદિ કેટલાક છદ્દો વપરાતા હતા. નાટકોમાં અપભ્રંશ ઘણુંજ અલ્પ પ્રમાણમાં અને અહીં તહીં ક્યાંક ગદ્ય તરીકે વપરાતું અને તેમાં પણ નિયમ તરીકે સર્વ નાટકોમાં તેનો ઉપયોગ થતોજ એવું નથી. ‘આભીરાદિગિર:’ એ આખી પંક્તિ માત્ર અપભ્રંશનું સર્વ સાધારણ સ્વરૂપ સૂચવે છે એટલે કે કાવ્યમાં આભીર જેવા ઉતરતા લોકોના મુખમાં જે મૂકવામાં આવે છે તે અપ-ભ્રંશ છે, પણ એ પરથી એક લોકજાતિનીજ એ ભાષા હતી એમ કલ્પવું અનુચિત છે. ‘આભીરાદિ’ એમાં ‘આદિ’ શબ્દજ બતાવી આપે છે કે તે માત્ર આભીર જાતિનીજ ભાષા હતી એમ નથી. ઈ.સ. પૂર્વે થોડાં શતકોમાં આભિર જાતિ જ્યાંથી આવી ત્યાંથી તે જાતિ તે ભાષા પોતાની સાથે લાવી નહોતી. વસ્તુતઃ સત્ય વાત એ છે કે જ્યાં જ્યાં તે લોકો અને તેમની સાથે બીજા ગયા ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રદેશની પ્રચલિત પ્રાકૃત ભાષા તેઓ ગ્રહણ કરતા ગયા, અને સ્વાભાવિક રીતે તેથી ઉત્તર-તર ધણે અંશે ભાષાનું સ્વરૂપ તેમનાથી બદલાતું ગયું. આ બદલો-પરિ-વર્તન-અપભ્રંશતાજ ભરતે વાપરેલ ‘અપભ્રંશ’, ‘અપભ્રષ્ટ’ અને વળી ‘વિભ્રષ્ટ’ શબ્દો બતાવી આપે છે. (૨) આ સાહિત્યની અપભ્રંશ ભાષાની પાછળ ભાષા હતી કે જે નાના સાહિત્યરસિક સમૂહોનો કે દ્વિવસુદૈ, વૈયાકરણો, ખગોળશાસ્ત્રીઓ, ગણિતશાસ્ત્રીઓ, કવિઓ અને અધ્યાપકો આદિ પંડિતોની ભાષા-ટુંકામાં થોડા વિદ્વાનોની ભાષા નહોતી, પણ ઉતરતા, કનિષ્ઠ વર્ણના, સામાન્યમાં સામાન્ય લોકો જેવા કે આભીરો, શબ્દર, ચંડાલો વગેરેની ભાષા હતી. આ પરથી જણાય છે કે આ લોકો જે પ્રદેશમાં વસતા ગયા તે પ્રદેશ વખતો વખત યા એકી વખતે જેમ જેમ બદલાતો ગયો તેમ તેમ અપભ્રંશમાં પણ ફેરફાર પડતો ગયો અને તેથી પાછળના પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ અપભ્રંશની જુદી જુદી જાતિઓ બતાવી છે તે બનતી ગઈ.

૨૭૨ દંડીનો સમય વિવાદમય છે પણ તેને ૮ મી શતાબ્દીમાં મૂકી શકાય (જુઓ નાં ૩૦ પત્રિકા ભાગ ૫ અંક ૩). આ રીતે

જે અમુક લોકજાતિઓની બોલાતી ભાષા ગણાતી અને તેને ‘આબીરી’ ભાષાનું નામ અપાતું તે હરત અને હામહ-દંડી વચ્ચેના ચાર પાંચ સૈકાઓમાં વિકસિત થઈ અપભ્રંશ ભાષામાં પરણુમી. આ કાલ, દેશના મોટા ભાગ પર આબીરીની સર્વોપરી સત્તા વાળા પશુ હતો. એ સ્વા-ભાવિકપણે ધારી શકાય કે ઇ. સ. ત્રીજા સૈકા અને છઠ્ઠા સૈકાની દર-મ્યાન અપભ્રંશ એ નામ, જે બોલાતી ભાષાઓ હિંદુઓમાં આબીર જાતિ મળી જવાથી પ્રાદેશિક પ્રાકૃતોમાંથી વિકાસ પામી, તેને અચૂક અપાયું હોવું જોઈએ.

૨૭૩. (૬) રૂદ્ર-ઇ. સ. નવમા સૈકામાં થયો. તે પોતાના કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા નં. ૨) માં અપભ્રંશ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે. ‘વાક્ય’ના ગદ્ય અને પદ્ય એમ ભાગ પાડી તેના વળી છ ભાગ ભાષાના ધોરણ પર પાડે છે. તે કહે છે કે

भाषाभेद निमित्तः बोढा भेदोऽस्य संभवति ॥ २, ११

प्राकृत संस्कृतमागध पिशाच भाषाश्च शौरसेनी च ।

षष्ठोऽत्र भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः ॥ २, १२.

‘ તેના ભેદ ભાષાભેદ નિમિત્તથી છ પ્રકારના સંભવે છે:-પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચિ, અને શૌરસેની, અને છઠ્ઠો અપભ્રંશ તે દેશ-વિશેષે મળ્યા ભેદવાળો છે.

૨૭૪. અહીં પશુ અપભ્રંશને વધુ જૂની સાહિત્યની પ્રાકૃતો નામે માગધી, પૈશાચી અને શૌરસેની સાથે એક ધોરણ પર મૂકવામાં આવી છે. રૂદ્ર એક ખાસ ઉપયોગી વાત જણાવે છે તે એ છે કે અપભ્રંશની ધણી જાતો છે અને તે ધણી જાતો જુદા જુદા દેશ પર-ત્વે છે કે જ્યાં તે બોલાતી હોય. વધુ જૂની પ્રાકૃતોના ખાસ ભેદો જણાયા નથી અને જે કે તેમનાં નામો ભૂગૌલિક છે છતાં તેઓ પ્રાદેશિક મંડી ગઈ અને તેથી લોકોથી પશુ ખાસ બોલાતી બંધ પડી. અપભ્રંશ તો આ બંને રીતિએ તેઓથી ભિન્ન થઈ એટલે કે દેશપ-રત્વે તે જુદી જુદી થઈ અને લોકોથી તે બોલાતી બંધ પડી નહિ.

પ્રકરણ ૩ જી.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો (અનુસંધાન).

૨૭૫. (૭) રાજશેખર—તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસા (ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝ નં. ૧, ૧૯૧૬)માં અપભ્રંશ સંબંધી પુષ્કળ ઉલ્લેખો કર્યા છે. પોતાના પુરાગામી આલંકારિકાની પેઠે તે પણ આ ભાષાને સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નિહાળે છે. તેથી પોતાના કાવ્યપુરૂષના શરીરને વર્ણવતાં જણાવે છે કે:—“ તારું શરીર તે શબ્દ અને અર્થ છે, સંસ્કૃત મુખ છે, પ્રાકૃત બાહુ છે. જલ્પન અપભ્રંશ૪૭ છે, પૈશાચી તે પગો છે અને મિશ્રભાષા તે ઉર એટલે છાતી છે. ” વળી જ્યારે પોતાનો કવિરાજ પોતાની દરબાર બરે છે ત્યારે સંસ્કૃત કવિઓને (પોતાની ગાદીથી) ઉત્તરમાં, પ્રાકૃત કવિઓને પૂર્વમાં, અપભ્રંશ કવિઓને પશ્ચિમમાં, અને પૈશાચ્ય કવિઓને દક્ષિણમાં બેસાડવા—એમ જણાવે છે. ૪૮ આવીજ રીતે સાહિત્યના ચતુર્વિધ પ્રકાર, તે જે ભાષામાં વ્યક્ત કરવામાં આવે તે ભાષાપરથી એક સારા કવિ થવા માગનારે કેટલી ભાષામાં નિપુણ થવું જોઈએ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં આ રાજશેખર પાડે છે કે૪૯:—

૪૭ શબ્દાર્થો તે શરીરં, સંસ્કૃતં મુખં, પ્રાકૃતં બાહુઃ,

જલ્પનમ્પભ્રંશઃ પૈશાચં પાદૌ, ડરો મિશ્રમ્ । પૃ. ૬

૪૮ તસ્ય ઉત્તરતઃ સંસ્કૃતાઃ કવયો નિવિશેરન્ ।... પૂર્વેણ પ્રાકૃતાઃ
કવયઃ... । પશ્ચિમેનાપભ્રંશિનઃ કવયઃ । દક્ષિણતો ભૂતભાષા-

કવયઃ । પૃ. ૫૪

૪૯ પક્ષોર્થઃ સંસ્કૃતોક્ત્યા સ સુકવિરચનઃ પ્રાકૃતેનાપરોસ્મિન્
અન્યોઽપભ્રંશગીર્મિઃ કિમપરમપરો ભૂતભાષાક્રમેણ ।

મિત્રાભિઃ કોઽપિ વાગિર્મર્ષવતિ ચતસૃભિઃ કિંચ કશ્ચિદ્
વિવેકતું

૨૭૬. ‘એક અર્થ એક સુકવિ સંસ્કૃત ઉક્તિમાં (સારી રીતે) કરી શકે, બીજો પ્રાકૃતમાં, વળી અન્ય અપભ્રંશ વાણીમાં, અને કોઈ ભૂત-પૈશાચી ભાષામાં કહી શકે. કોઈ બીજો અર્થ બે, ત્રણ, ચા ચારે ભાષામાં કોઈ વાગી કહી શકે. જે સુકવિની બુદ્ધિ આ સર્વ ભાષામાં પ્રપન્ન-નિપુણ હોય છે તે આખા જગતને પોતાની કીર્તિથી ભરે છે.’

૨૭૭. આ કરતાં બીજા વધારે અગત્યના ઉદ્દેશો બીજા બે ફકરામાં આપ્યા છે કે જેમાં પણ ઉક્ત ચતુર્વિધ ભેદ બતાવ્યો છે, પરંતુ વિધવિધ દેશ પરવે બતાવેલ છે ને તે એવી રીતે કે જે દેશમાં સાહિત્ય જે અમુક ભાષામાં વિશેષે કરી વપરાય છે તે દેશો તે ભાષા સહિત જણાવ્યા છે.

૨૭૮. “અમુક ખાસ ભાષાઓ અમુક દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે—મોક્ષાય છે. અને તે માટે એમ જણાવ્યું છે કે—ગૌડ વગેરે સંસ્કૃતમાં સ્થિત છે, પ્રાકૃતમાં લાટદેશના (કવિઓ) રૂચિ ધરાવે છે તે પ્રસિદ્ધ વાત છે. સમસ્ત મર દેશના, ટક્કના અને ભદ્રાનકના કવિઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે. અવન્તિ અને પરિયાત્રાના કવિઓ દશપુરના કવિઓ સુદ્ધાં ભૂતભાષા વાપરે છે અને જે સુકવિ મધ્યદેશમાં વસે છે તે (આ) સર્વ ભાષામાં નિપુણ હોય છે.” ૫૦

૨૭૯. આ પરથી જણાય છે કે રાજશેખરના સમયમાં સંસ્કૃત સાહિત્ય ગૌડ (હાલનું બિહાર)માં, પ્રાકૃત સાહિત્ય લાટ (ગૂજરાતના ભરૂચ

યસ્યેત્ય ધીઃ પ્રપન્ના સ્તપયતિ સુકવેસ્તસ્ય કીર્તિર્જગન્તિ ॥ પૃ. ૪૮-૪૯.

૫૦ ગૌડાદ્યાઃ સંસ્કૃતસ્યાઃ પરિચિતરૂચયઃ પ્રાકૃતે લાટદેશ્યાઃ સાપભ્રંશ પ્રયોગાઃ સકલ મરુભુવષ્ટકક ભાદ્રાનકાશ્ચ । આવન્ત્યાઃ પારિયાત્રાઃ સહ દશપુરજૈર્ભૂતભાષા મજન્તે યો મધ્યેમધ્યદેશં નિવસતિ સ કવિઃ સર્વભાષા-નિષણ્ણઃ ॥ પૃ. ૬૧.

આસપાસના પ્રદેશ)માં, અપભ્રંશ સાહિત્ય આખા મરદેશ (હાલનું મારવાડ), ટક (પૂર્વ પંજાબનો ભાગ)માં, અને ભદ્રાનક (?) માં, પૈશાચી સાહિત્ય અવન્તિ (મધ્ય માલવા)માં, પારિયાત્રા (પશ્ચિમના વિંધ્ય પ્રદેશોમાં) અને દશપુર (ઉપરનો માલવા-મંદસોર આસપાસનો મુલક) માં વધારે ખેડાયેલું હતું. આમ છતાં એ લક્ષ્ય મહાર ન રહેતું જોઈએ કે આ ભાષાઓ આ પ્રાંતોમાં બોલાતી ભાષાઓ હતી એમ રાજશેખર કવિ જણાવતો નથી. તે એટલુંજ કહે છે કે આ પ્રાંતોમાં સાહિત્યકારો પોતાના વિચારો આ જણાવેલી ભાષામાં પ્રધાનપણે દર્શાવતા હતા.

૨૮૦. અપભ્રંશ સંબંધી બીજો મહત્વનો ફકરો એ છે કે:—
“ સુરાષ્ટ્ર, ત્રવણ વગેરે, સૌષ્ઠવ સહિત, પણ અપભ્રંશના અંશો વાળાં સંસ્કૃત વચનો પણ બોલે છે. ” ૫૧

૨૮૧. આથી મર, ટક અને ભાદ્રાનકના કવિઓ સાથે સૌરાષ્ટ્ર (કાઠિયાવાડ) અને ત્રવણ (૩ પશ્ચિમ રાજપુતાના) ને ઉમેરવાના છે-તે મુવેએ અપભ્રંશ સાહિત્યને ખેડ્યું છે. પ્રાકૃતભાષાઓ અને તેમાંના સાહિત્ય સંબંધી આપણું જ્ઞાન અત્યારે દિનપ્રતિદિન વિશેષ થતું જાય છે અને તે રાજશેખરના મતને અને ખાસ કરીને પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સંબંધીના મતને સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરતું જાય છે. જે પ્રાંતમાં વિશાલ પ્રાકૃત સાહિત્યની શોધ થઈ છે અને હજુ પણ થવા સર્ગાયેલી છે, તે ગૂજરાત પ્રાંત છે. ૫૨તેમાં જૈન શ્વેતામ્બરોનો જળશર ફાળો છે.

---

૫૧. સુરાષ્ટ્ર વ્રજવાદ્યા યે પઠન્સ્યર્પિતસૌષ્ઠવમ્ ।

અપભ્રંશાવદંશાનિ તે સંસ્કૃતવચાંસ્યપિ ॥ પૃ. ૩૪.

૫૨. જુઓ પાંચમી ગૂજરાત સાહિત્ય પરિષદનો સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો. ' પાટણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ' પર નિબંધ; તથા પુનાની પહેલી ઓરિયેન્ટલ કોન્ફરન્સમાં કુડાલકરનો 'પાટણ ભંડારના હસ્ત-લેખિત પુસ્તકોનો અહેવાલ' એ પર નિબંધ.

૨૮૨. રાજશેખરના સમયમાં અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષા તરીકે ઘણી લોકપ્રિય હતી અને ખાસ કરી સુરાષ્ટ્ર અને મારવારમાં જરૂર લોકપ્રિય હતી છતાં તે ભાષાએ પોતાના મૂળ ઝરણુ એટલે સામાન્ય આમવર્ગની ખોલાતી ભાષા યા ભાષાઓ સાથેના જીવંત સંપર્ક હજી હોડયો નહોતો એ વાત રાજશેખરના બીજા બે ફકરામાંથી જણાય છે. તે ફકરાઓ એ છે કે:—

૨૮૩. (૧) ‘ અપભ્રંશ ભાષામાં પ્રવીણુ તે તેના (રાજા કવિના) પુરૂષ-પરિચારક વર્ગમાં હોવા જોઈએ; અને પરિચારિકાઓ માગધ ભાષામાં પણુ અભિનિવેશ રાખનારી હોવી જોઈએ. અંત:પુરમાંનાએ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને જાણવી જોઈએ, અને તેના મિત્રોએ સર્વભાષા જાણવી જોઈએ. ’ ૫૩

૨૮૪. (૨) તેમની (સંસ્કૃત કવિઓ) પાસે—પછી વેદ વિદ્યાના જ્ઞાતાં, પ્રમાણુ શાસ્ત્રીઓ, પૌરાણિકો, સ્મૃતિજ્ઞો, વૈદ્યો, જોશીઓ તથા તેવા પ્રકારના બેસે; પૂર્વે પ્રાકૃત કવિઓ; અને તેની પાર-પાસે યા પછી જ નટ, નાયનારા, ગાવા વગાડવાવાળા, વાણીપર જીવનારા ભાટ આદિ સંગીતના તાલ આપનારા એવાઓ બેસે; પશ્ચિમે અપભ્રંશના કવિઓ, ને તેમની પાસે ચિત્રલેપ કરનાર, આણિક-રત્ન બાંધનારા, ઝવેરીઓ, સોનીઓ, સુતારો, લુહારો અને એવા બીજા બેસે; દક્ષિણે જૂતભાષા એટલે પૈશાચી ભાષાના કવિઓ ને તેમની પાસે ગણિકાઓ અને તેના સાથીઓ, દોરડાપર નાયનારા, ગાર્દીઓ, જાદુગરો, મલ્લો અને શસ્ત્ર ઉપર આજીવિકા કરનારા તથા એવા બીજાઓ બેસે. ’ ૫૪

૨૮૫—આ પૈકી (૧) લા ઉતારાપરથી ખાસ જણાય છે કે પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી પરિચારકને અપભ્રંશ ખોલનારા જણાયા છે. પહેલાં

---

૫૩. અપભ્રંશભાષાપ્રવણ: પરિચારકવર્ગ:; સમાગધભાષાભિ-
નિવેશિન્ય: પરિચારિકા: । પ્રાકૃત સંસ્કૃતભાષાવિદ આન્ત:
પુરિકા, મિત્રાણિ ચાસ્ય સર્વભાષાવિન્દિ મવેયુ: ।

૫૪. આ માટે જુઓ આ પ્રસ્તાવનાનું પૃ. ૨૭ અને ૨૮ પર મધ્યેસ-
મં...વેદિકા એ અવતરણુ-તેમાં વિશેષમાં ઉમેરો દક્ષિણતો ભૂતભાષા

તો તે સામાન્ય જનસમૂહનાજ છે અને તેથી લોકભાષાજ બોલેજ. બીજું સામાન્ય જનસમૂહ અને રાજા એ બેની વચ્ચેમાં રહેનારા તેઓ છે કારણ કે તેઓ લોકની ઈચ્છાઓ અને ફરિયાદો રાજાને સમજાવે, અને રાજાનો સંદેશ કે ઉત્તર લોકોને કહે અને તેથી તેઓએ સામાન્ય લોકની ભાષા જાણવીજ જોઈએ. આ ઉતારાથી એ ધ્વનિત થાય છે કે રાજશેખરના સમય પહેલાંના ઘણા લાંબા કાળથી અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષાના દરજ્જે પહોંચી હતી છતાં તે સમય સુધી એક બોલાતી ભાષા તરીકે બંધ પડી ગઈ હતી નહિ. તે અપભ્રંશ અને લોકની બોલાતી ભાષા-એ બંને વચ્ચે જીવંત સંબંધ હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અપભ્રંશ ભાષા હજી બીજી પ્રાચીનતર સાહિત્યની પ્રાકૃત ભાષાઓની પેઠે મૃતભાષા થઈ હતી નહિ.

૨૮૬. ઉપરના (૨) મા ફકરામાં સંસ્કૃત ભાષા યોડાઓની-એટલે પંડિતોની ભાષા ધ્યાની થઈ ગઈ હતી. પ્રાકૃત ભાષા જાણનારા તેમજ બોલનારાનો મોટો સમૂહ નિર્વિવાદ રીતે હતો. અને તે બોલનારામાં નાટ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી કેટલીક લલિત કળાઓના જાણનાર હતા. પરંતુ અપભ્રંશના કવિઓ પાછળ બેસનારાનો અને સ્પષ્ટ રીતે તે ભાષા બોલનારાનો વર્ગ એ પ્રાકૃતભાષી કરતાં પણ વધુ જથ્થામાં હતો. આ મોટા પ્રમાણનો ઉતરતા વર્ગનો સમૂહ-એટલે સામાન્ય જનસમૂહ છે કે જેમાંથી કારીગરો નામે સુતાર, લુહાર, સોની આદિ, તથા બીજો મજૂર વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ વાત ભાષાવિષયક જે હકીકતો વર્તમાન હિંદની દેશી ભાષાઓનાં પ્રાચીનતમ સાહિત્યોમાંથી મળી આવી છે તેને બરાબર બંધ બેસતી છે. ઇ. સ. નવમા સૈકાના અંત (કે જે રાજશેખરના કવિત્વ કાલનો સામાન્ય રીતે સમય છે) સુધી દેશી ભાષાઓ પોતાનું સ્વરૂપ જીદી જીદી બોલાતી અપભ્રંશ ભાષાઓથી ભિન્ન સ્વરૂપ

કથયઃ, તત્ત્વપરં મુજંગણિકાઃ પ્લવકશૌભિકજંમકમહ્તાઃ
શક્તોપજીવિનો ડગ્ધે ડચિ તથાવિષ્ણઃ ॥ પૃ. ૫૪-૫૬

પકડતી જતી હતી અને પોતાનું વિશિષ્ટસ્થાન લેવા માટે પોતાનો વિકાસ કરી રહી હતી. (જુઓ આ લેખનું પૃષ્ઠ ૨૮).

૨૮૭. (૮)—નમિસાધુ—જ્યારે કાવ્યાલંકાર ૨, ૧૨ સૂત્ર પર ટીકા કરે છે ત્યારે અપભ્રંશ સંબંધી એવી ટીકા કરે છે કે:—

‘તથા અપભ્રંશ ને પ્રાકૃતજ છે. તે ખીન્નઓએ ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય એ બેદથી ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તેના નિરાસ કરવા માટે ૩૬૮ે ‘ભૂરિભેદઃ’ એટલે ધણા બેદવાળી એ શબ્દો વાપર્યા છે. શા માટે કે ધણા દેશો હોવાથી; અને તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકાય તેમ છે’ ૫૫ (જુઓ આ લેખનું પૃ. ૨૯).

૨૮૮. આ ફકરો એ રીતે અગત્યનો છે કે નમિસાધુ (૧) અપભ્રંશને આ પ્રાકૃત તરીકેજ ગણે છે (૨) પોતાની અગાઉના ખીન્નઓએ તેના જે પ્રકાર નામે ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય જણાવ્યા છે તે ખતાવે છે, (૩) પરંતુ પોતે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે આ ત્રણ કરતાં વધુ પ્રકાર તેના છે અને સૌથી મહત્વની વાત પોતે દર્શાવે છે તે એ છે કે (૪) તે શીખવા માટે લોકો પાસેજ જવું ધટે. આ છેલ્લી વાત મહત્વની છે તે એટલા માટે કે નમિસાધુ કે જેણે પોતાની ટીકા સંવત્ ૧૧૨૫ (ઈ. સ. ૧૦૬૯)માં પૂરી કરી ૫૬ તેના તે સમય સુધી ધણી બોલાતી બાષાની અપભ્રંશ સામાન્ય જનસમૂહથી બોલાતી બંધ પડી નહોતી.

૨૮૯. નમિસાધુએ જે એક વાચ્ય કહેલ છે તે ખાસ અત્ર નોંધવા જેવું છે કારણ કે તે પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશનો વિસ્તાર પૂર્વમાં ઠેઠ મગધ સુધી હતો. આપણે જાણીએ છીએ કે ભરતના સમય સુધી

૫૫. ૩૬૮નો કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા ૨, ૧. ૧૫) તથા પ્રાકૃતમે-
વાપભ્રંશઃ । સ ચાન્યૈરૂપનાગરામીર ગ્રામ્યાઘમેદેન ત્રિધો-
ક્તસ્તન્નિરાસાર્થમુક્તં ભૂરિભેદ ઇતિ । કુતો દેશવિશેષાત્ ।
તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદેવ સમ્યગવસેયં ।

૫૬. પંચવિંશતિ સંયુક્તૈ રેકાદશ સમાશતૈઃ ।

વિક્રમાત્સમતિક્રાંતૈઃ પ્રાવૃષીર્દ સમર્થિતં ॥ ૫. ૧૭૪.

તેનું ખીજ જે આભીરી તે સિંધ, મુલતાન અને ઉપરના પંચજમાં બોલાતી જણાઈ છે. નમિસાધુનું ઉક્ત વાક્ય એ છે કે ૫૭

૨૯૦. “ આભીરી ભાષા અપભ્રંશના પેટામાં મૂકાયેલી જણાવવામાં આવી છે, ક્વચિત્ તે માગધીના પેટામાં પણ જોવામાં આવે છે.” આનો એટલોજ અર્થ થાય છે કે મગધમાં અપભ્રંશની એક બોલાતી ભાષા હતી, આથી એ પૂરવાર થાય છે કે ઈ. સ. ૧૧ મી સદી સુધી પણ ભારતના પૂર્વ ભાગમાં અપભ્રંશ વિદ્યમાન હતી.

૨૯૧. (૯)—ઉપરનાથી ખીજ આછા પ્રસિદ્ધ અને તેઓના પછી થયેલા લેખકો નામે પૃથ્વીધર (મૃચ્છકટિકનો ટીકાકાર), ગીત-ગોવિંદપર નારાયણે કરેલી ટીકામાં ઉદ્દેષેલા ‘રસિકસર્વસ્વ’ના અનુાત કર્તા, શકુંતલા પર ટીકાકારોમાંનો એક શંકર, અને બે ત્રણ ખીજ થયા છે તે માટે પિશલનું વ્યાકરણ જુઓ. અહીં તેમને વિસ્તારથી બતાવવા નકામું છે કારણકે તેઓ માત્ર ખીજઓના વિચારો અને કથનો ટાંકે છે, અને પોતાને તો અપભ્રંશનો સાક્ષાત્ પરિચય કે સમાગમ નથી.

અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો—

૨૯૨. (૧) વરરૂચિ—કે જોનો સમય ઇસવી તૃતીય શતાબ્દિ ગણવો અનુચિત નહિ થાય તે અત્યારસુધીના પ્રાકૃત વૈયાકરણોમાં, સર્વથી પ્રાચીન માનવામાં આવે છે. તેના ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’માં અપભ્રંશનો કંઈપણ ઉલ્લેખ નથી. તેનું કારણ એમ જણાય છે કે તે સમયે અપભ્રંશ સાહિત્યની ભાષા હતી નહિ. સાહિત્યની પછીજ વ્યાકરણોની સૃષ્ટિ થાય છે એ સ્વીકારી શકાય તેવી વાત છે.

૨૯૩. (૨) ચંડે—‘પ્રાકૃત-લક્ષણ’માં અપભ્રંશ પર થોડાં સૂત્રો લખ્યાં છે. ચંડેનો સમય ઇ. સ. ૬ ઠી શતાબ્દિમાં લખ્યો તો

---

૫૭. આભીરી ભાષાપ્રભંશસ્યા કથિતા ક્વચિન્માગધ્યામપિ દૃશ્યતે. પૃ. ૧૫.

દશરૂપ પણ ન્યારે એમ (૨, ૪૨ માં) કહે છે કે આભીરી માગધી બોલનારા પૈકી હતા ત્યારે એમજ સૂચિત કરે છે. દશરૂપ તે નમિસાધુ કરતાં બે સૈકા પાછળનું છે.

ઉચિત છે—જોકે હોર્નલ સાહેબ તેને તેથી ઘણો પૂર્વે લઇ જવાનો પ્રયાસ કરે છે.

૨૯૪. (૩) હેમચંદ્ર—તેણે પોતાના ‘સિદ્ધહૈમ’ વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતની સાથે સાથે અપભ્રંશ ઉપર ઘણી સારી રીતે લખ્યું છે. કેવલ અપભ્રંશ પર ૧૨૦ સૂત્ર આપ્યાં છે ને તે પર લગભગ ૧૮૦ દોહા ઉદાહરણરૂપે આપ્યા છે, અને તે બીજા અંથોમાંથી સંકલિત કરેલા જણાય છે તેથી તે ઘણાં કામના છે. તે પરથી જણાય છે કે ૯ મી સદીમાં અપભ્રંશનું સાહિત્ય ઘણું વિસ્તૃત હોતું જોઇએ. હેમચંદ્રનો સમય ૧૨ મી સદી છે અને તેના સંબંધમાં અગાઉ ઘણું લખાઇ ગયું છે.

૨૯૫. (૪) તેની પછીના ત્રિવિક્રમ, લક્ષ્મીધર, સિંહરાજ અને માર્કંડેય આદિએ પણ અપભ્રંશ પર લખ્યું છે. તેમાં ત્રિવિક્રમનું પ્રાકૃત-વ્યાકરણ વિશેષ મહત્વનું છે. આ ‘સિદ્ધહૈમ’ સાથે થોડું ઘણું મળે છે. તેમાં લગભગ ૧૧૭ સૂત્ર અપભ્રંશ પર છે. માર્કંડેયનું ‘પ્રાકૃત સર્વસ્વ’ ઘણું આધુનિક છે. ઇ. સ. ૧૭ મી સદીમાં તેનો સમય ગણવો ઉચિત છે. આ વખતે તો આધુનિક ભાષાઓનો પ્રચાર હતો, અતઃ તેનું કથન વિશેષ મહત્વનું માની નહિ શકાય. હમણાં આ વર્ષમાંજ પંડિત બહેચરદાસે ગૂજરાત પુરાતત્વમંદિર તરફથી ‘પ્રાકૃત-વ્યાકરણ’ બહાર પાડેલ છે તેમાં સર્વના દોહનરૂપે સૂત્રો આપી વ્યાકરણના વિષયને વધારે સ્પષ્ટ અને માર્ગદર્શક કર્યો છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

અપભ્રંશનો સમય.

૨૯૬. આ રીતે આપણે, આશરે ઇ. સ. બીજા કે ત્રીજા સૈકામાં થયેલા ભરતથી માંડીને ઠેક ઇ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્યમાં થયેલા નમિસાધુ સુધીના અલંકાર અને કાવ્ય પરના અંથોમાં અપભ્રંશ

સંબંધી જે ઉલ્લેખો થયેલા છે તે જોયા. આથી આપણે અપભ્રંશના સમય, વિસ્તાર અને પ્રકાર સંબંધી કેટલીક અસંદ્ધિ હટાકતો એકઠી કરી શક્યા છીએ:—

૨૯૭. (૧) આભીરી એ નામથી અપભ્રંશ ભાષા ઓછામાં ઓછા ઇસુના બીજા અને ત્રીજા સૈકામાં વિદ્યમાન હતી અને તે સિંધ, મુલ્તાન અને ઉત્તરના પંજાબ-પંચનદમાં મુખ્યપણે આભીરી અને બીજી ભૂતિઓ કે જે હિંદમાં પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી અને આ પ્રાંતોમાં સ્થિરવાસ કરી ચૂકી હતી તેઓથી બોલાતી હતી.

૨૯૮. (૨) ઈ. સ. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં આભીરી અને બીજા ઓની બોલાતી ભાષા તરીકે અપભ્રંશ તે વખત સુધી પણ ગણાતી હતી તે ભાષાએ ‘અપભ્રંશ’ એવું વિશિષ્ટ નામ ગ્રહણ કર્યું હતું, અને પોતાનું સાહિત્ય પણ ખેડ્યું હતું કે જે સાહિત્ય ભાગદ અને દંડી જેવા અલંકારશાસ્ત્રીઓને પણ માન્ય રાખવું પડ્યું હતું.

૨૯૯. (૩) ઈ. સ. નવમા સૈકા સુધીમાં આભીરી, શબ્દો અને ચંડાલોનીજ ભાષા તરીકે ગણાતી તે બધું પડી હતી, અને જોકે ઉંચી પંક્તિના સંસ્કૃત બોલતા હતા અને નાટક કરનારા લોકો પ્રાકૃત ભાષાઓ બોલતા હતા, છતાં અપભ્રંશ મોટો જે કારીગરનો વર્ગ તેની ભાષા તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી એટલે કે તે લોકોની ભાષા બની હતી. આ સમય સુધીમાં તે દક્ષિણમાં સૌરાષ્ટ્ર સુધી પણ અને સંભવિત રીતે પૂર્વમાં મગધ દેશ સુધી પ્રસરી હતી.

૩૦૦. (૪) ઈ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્ય સુધી સાહિત્યનિપુણ લોકોને પણ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે અપભ્રંશ તે એક ભાષા નથી પણ બહુ બોલાતી ભાષાઓ છે, કે જેમાંની એકે સાહિત્ય ભાષા તરીકે નામ કાઢ્યું હતું. દોહાકોશ (ગુઓ ૭ નો અંત) આ સંબંધી સખલ પુરાવો આપે છે.

૩૦૧. અપભ્રંશના સમયની નિમ્નતમ અવધિ સર ભંડારકરના અભિપ્રાય સાથે બરાબર મળે છે. પોતાના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના રીપો-

૧૬માં પિંગલાઈ પ્રદીપની નં. ૫૪૫ માં નોંધ કર્યા પછી તેમાંથી કેટલાક ફકરાઓ પૃષ્ઠાંકીને તે કહે છે કે:—

“ ઉપરના ફકરાઓ દેશી ભાષાનાં ત્રણ સ્વરૂપો રજૂ કરે છે. પ્રાચીન સ્વરૂપ એટલે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત આપણને ૧, ૨, ૩ (૧), ૪ અને ૫ (૧) માં મળે છે. તે સંસ્કૃતની પેઠે શિષ્ય ભાષા બની હતી અને ગમે તે વખતે સાહિત્યના વિષયમાં વપરાઈ શકતી. ત્યાર પછી આપણને બીજું સ્વરૂપ ૬, ૭ (૧), (૨), (૩) માં મળી આવે છે. આ અપભ્રંશ સ્વરૂપને મળતું આવે છે કારણ કે આપણને તે હેમચંદ્રે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં જે ઉદાહરણો આપ્યાં છે, તેમાં અને વિક-મોર્વશીના ૪ થા અંકમાંના ઉદાહરણોમાં મળે છે. ત્રીજું સ્વરૂપ આપણને ૩, (૨) (૩) (૪) (૫) અને ૫ (૨) માં મળે છે. આને આપણે વર્તમાન હિંદીનું પ્રાચીનતમ સ્વરૂપ કહી શકીએ—તેમાં દિલ્લિમહ= (દિલ્લી) અને જખણુ યા જકખણુ=‘જ્યારે’ એ નવાં રૂપોના નમુના છે કે જે અપભ્રંશના યુગ સુધીના સમયમાં ધીમે ધીમે જૂના પ્રત્યયો ધસાતા ગયા પછી બનેલાં છે. છેલ્લાં બે રૂપો જે સમયે કવિઓએ લખ્યું હોય તે સમયની દેશી ભાષા રજૂ કરે છે, અને તે કવિઓએ પોતાના સમયમાં જે રાગઓ મરી ગયા તે વીસરાઈ ગયા હોય તેઓનાં વખાણુ કર્યા ન હોવાં જોઈએ તેથી એ અનુમાન કરવું અયુક્ત નથી કે તેમણે વાપરેલી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે તે રાગઓ વિદ્યમાન હતા તે સમયનાં ચાલુ રૂપોજ રજૂ કરે છે; જેમકે કર્ણના સમયની લગભગ એટલે ૧૧ મા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ આવી પહોંચી હતી તે અપભ્રંશના ક્રમને તે વખતે પણ રજૂ કરતી હતી, કે જે

પૃષ્ઠાંકીના ફકરાઓ એ છે કે ગાથા ૫૩ (ચંદ્રેસર). ૬૯ (ચંદ્રપદ= ચંદ્રિપતિ), ૭૧ (હમ્મીર), ૯૨ (તે જ) ૧૫૧ (તે જ), ૭૨ (સાહસાંક), ૭૭ (કસીસ), ૧૯૮ (તે જ), ૮૭ (અચલ), ૯૬ (કર્ણ), ૧૨૬ (તે જ), ૧૮૫ (તે જ), કે જે ચંદ્રમોહન ઘોષની આવૃત્તિમાં છે. ચંદ્રિપતિ એટલે ચંદ્રિનો રાગ કે જે કલચુરિ વંશનો હતો ને, ગૂજરાતના ભીમદેવ અને મહારાષ્ટ્રના આહવ-મલ્લનો સમકાલીન હતો.

અપભ્રંશનું મૂળ લગભગ સાતમા સૈકાપર લઈ શકાય છે; અને દેશી ભાષાઓ લગભગ ૧૨ મા સૈકાના અંતે અને ૧૩ મા સૈકાની શરૂઆતમાં—કે જ્યારે ફેટલાકના માનવા પ્રમાણે ચંદ કવિ લિધમાન હતો ત્યારે હાલનું વર્તમાન વલણ લેતી ગઈ અને તેજ સ્વરૂપ તેઓનું ચોહાણુ હમ્મીર (એટલે ઇ. સ. ૧૨૮૩ થી ૧૩૦૧) ના સમયમાં હતું.

પ્રકરણ ૫ મું.

અપભ્રંશ અને આભીરના દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨. ઉપર જણાવેલ હકીકત છે તે આભીરના હિંદમાં પ્રવેશ ને વિહાર સંબંધી ઇતિહાસ કે જેણે દેશની બોલાતી ભાષાઓમાં આવું પરિવર્તન કર્યું છે તે સાથે બરાબર બંધ બેસતી થાય છે.—આભીરો (હવે આહીરો) મહાભારતમાં^{૫૮} સિંધુ નદિ પર હિંદના પશ્ચિમમાં વસતા લોકો તરીકે જણાવવામાં આવ્યા છે. તેમને એક તિરસ્કૃત જાતિ તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.^{૫૯} પણ તેઓ એક લડાયક જાતિ હતી અને કોણના સુપર્યુચ્યૂદમાં તેમને અગ્રસ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. જ્યારે અર્જુન કૃષ્ણની વિધવાઓને લઈને દ્વારકાથી પાછો ફરતો હતો, ત્યારે આભીરોએ તેના પર પંચનદમાં પ્રવેશ કરતાંજ આક્રમણ કરેલું હતું. અહીં તેમને હુંડારા, ગોવાળીઆ અને મલેચ્છો તરીકે કહ્યા છે. મનુસ્મૃતિમાં તેમને બ્રાહ્મણ પિતા અને અગ્ન્યષ્ટ માતાથી ઉત્પન્ન થયેલા માનેલા છે.

૩૦૩. આ ઉલ્લેખો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ખીજ જાતિઓની સાથે આ આભીરોની જાતિએ હિંદમાં પ્રવેશ કરીને

^{૫૮}. મહાભારત ૨, ૩૨, ૧૧૯૨; ૪, ૨૦, ૭૬૮; ૯-૩૭-૨૧૧૬; ૧૬-૭-૨૨૩.

^{૫૯}. મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯-૧૫ બ્રાહ્મણાત્.....આભારોમ્બઠ-કન્યાયામ્.

પંચનદનો અચુક ભાગ ઇસવી શતાબ્દના પ્રારંભમાં વસાવ્યો હતો (લગભગ ૧૫૦ ઇ. સ. પૂર્વે, તેનાથી આગળ નહિ). તેમનો ધર્મ ગાય, ઉટ, ઘોડા આદિ અહીં તહીં ચરાવતા ફરવાનો હતો. તે માટે પંજાબની વિસ્તૃત ઉર્વરા ભૂમિ અત્યંત ઉપયુક્ત હતી.

૩૦૪. અપભ્રંશ આભીરોની પેતાની ભાષા નહોતી, પરંતુ તેમના ઉચ્ચારણથી જે સ્થાનિક પ્રાકૃતનું પરિવર્તિત રૂપ થયું તે પાછળથી અપભ્રંશ કહેવાયું. આભીરના પછી આવેલ વિદેશી જાતિઓ હતી. આર્યાવર્તમાં વસી ગયાથી તેમણે સ્થાનિક પ્રાકૃતોને ખોલવાનો આરંભ કર્યો, પરંતુ તેઓ એક નવીન ભાષાનું ઠીક ઠીક ઉચ્ચારણ કરી શકતા નહોતા, તેથી આભીરો દ્વારા પ્રાકૃતનું એક નવીન અપભ્રંશ રૂપ પ્રકટ થયું કે જે કાલાન્તરે ‘અપભ્રંશ’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૫. આભીર જાતિ ક્રમશઃ પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરતી ગઈ. તેઓનો ઉલ્લેખ ખ્રીસ્ત સૈકાના અને ત્રીજા સૈકાના પ્રારંભ અને મધ્ય સમયના શિલાલેખોમાં ૧૦ મળી આવે છે. પહેલો ઇ. સ. ૧૮૧ ના ક્ષત્રપ રૂદ્રસિંહના રાજ્યકાલમાં તે રાજાના સેનાપતિ રૂદ્રભૂતિ આભીર હોવાનું જણાવેલ છે. ખ્રીજો લગભગ ૩૦૦ ઇ. સ. નો નાસિકની યુદ્ધઓનો છે તેમાં શિવદત્તાના પુત્ર-ધર્મશરસેન નામના એક આભીર રાજાનો ઉલ્લેખ છે. ત્રીજા શિલાલેખ ઇ. સ. ૩૬૦ આસપાસનો સમુદ્રગુપ્તનો ૧૧ છે કે જે અલ્લાહપાદના સ્તંભપર ખોદેલો છે તેમાં આભીર અને માલવજાત રાજસ્થાન, માલવ, અને ગુપ્ત સામ્રાજ્યની પેલીપાર દક્ષિણ-પશ્ચિમ અને

૬૦. જુઓ ડી; આર. લાંડારકરનો લેખ ઇન્ડિયન એન્ટિક્વરી ૧૯૧૧ પૃ. ૧૬ તથા આર. ઇ. એન્થોપનનો ગ્રંથ નામે Tribes and Castes of Bombay. પુસ્તક ૧ પૃ. ૨૧ (તેમાં આહિર સંબંધી હકીકત ડી. આર. લાંડારકરે પૂરી પાડી છે.) આના સંબંધી ડા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાજીનો અભિપ્રાય જુદોજ પરે છે.

૬૧. ઉક્ત લાંડારકર તથા એન્થોપન કૃત લેખ તથા ગ્રંથ; વિન્ડેન્ટરિમ-યની Early History of India પૃ. ૨૮૬.

પશ્ચિમના પ્રાંતોમાં નિવાસ-શાસન કરતી પ્રમુખ જાતિઓ હતી એમ જણાવેલું છે. ઝાંસીની દક્ષિણે હમણાં ‘અહિરવાર’ નામનો એક પ્રાંત છે તેનું સંસ્કૃત નામ આભીરવાટ છે-તે પરથી ધારી શકાય છે કે તે જે અલ્લાહ્યાદના શિલાલેખમાં વર્ણવેલ છે તે આભીરની રાજધાની હોવી જોઈએ. તેથી ૪ થા સૈકા સુધીમાં આભીરોએ માલવામાં કાયમનો પગ-દરો ચલાવ્યો હતો. આમાંના અમુક ભાગે જંગલનું જીવન મૂકી દહને કાયમના વસતિસ્થાન કરવામાં અને શાસક થવામાં ઉદ્યત થયા હોય એમ નાસિકના શિલાલેખ પરથી તેમજ પુરાણો^{૬૨} પરથી જણાય છે. સંયુક્ત પ્રાંતમાં મિરજાપુર તાલુકામાં એક ભાગ ‘અહિરોરા’ નામનો છે કે જેનું સમાન સંસ્કૃત નામ ‘આભીરવાટ’ જ છે. આજ સમયમાં અને ત્યાર પછી અપભ્રંશ પોતાનું વાંગમય વિકસિત કરવા અવશ્ય લાગી ગઈ હોવી જોઈએ. આ વાત ૬ ઠા સૈકામાં જ્યારે અપભ્રંશ એક શાસ્ત્રીય વાંગમય ભાષા તરીકે દેખાવ દે છે એ હકીકત સાથે બરાબર અંધ એસે છે.

૩૦૬. ત્યાર પછીના એ સૈકામાં આભીર લોકો આગળને આગળ દક્ષિણ તરફ અને પૂર્વ તરફ, સૌરાષ્ટ્ર અને તેની નજીકના પ્રાંતો અને મગધ તરફ અનુક્રમે વખતા ગયા હોવાનું જોઈએ; કારણકે ૯ મા સૈકા સુધીમાં અપભ્રંશ, એટલે પ્રાકૃત ભાષાઓએ પરદેશીઓના મુખથી જે સ્વરૂપ લીધું તે અપભ્રંશ, સુરાષ્ટ્ર વગેરેમાં સાહિત્ય માટેની યોગ્ય વાહક ભાષા ગણાઈ. આ વાતને ઇતિહાસ પણ ટેકો આપે છે, કારણકે જ્યારે કાઠીઓએ સુરાષ્ટ્ર પર ૮ મા સૈકામાં યા તે લગભગ હલ્લો કર્યો ત્યારે તે કાઠીઓને^{૬૩} તે દેશ આભીરોના કબજામાં માલૂમ પડ્યો.

૬૨. આ પુરાણો ઉપરોક્ત બંડારકાર તથા એન્થોવનના કહેવા પ્રમાણે આભીરોને આંધ્રભૂત્ય પછી કાયમના રાજ્યો તરીકે જણાવે છે. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં તેમનું રાજ્ય ક્યારનું અદ્દૃષ્ટ થયું.

૬૩. જુઓ ઉપરોક્ત એન્થોવનનો અંધ પૃ. ૨૪.

આની પહેલાં થોડો વખત આભીરો ખાનદેશ અને નાસિકમાં પણ સત્તાધીશ હતા, એ વાત ફરીસ્તાએ^{૧૩} ખાનદેશમાં પ્રસિદ્ધ દુર્ગ અસી-રગઢ આસા નામના અહીરે મંધાવ્યો હતો એમ જો જણાવેલું છે તે પરથી જાણી શકાય છે. કાઠિયાવાડમાં હજુ સુધી આભીરોની ઓલાદ-આહેર-આહીર વસે છે ને મુખ્યપણે પશુપાલન, ગોરસવિક્રયનું કામ-ભરવાડનું કામ કરે છે. મૂલરાજ ચાલુક્યે દુર્મદ આભીરોનો (આહરિયુ નામના આભીર કુલના રાજનો) વધ કરેલા એમ શ્રી હેમચંદ્ર પોતાના વ્યાકરણની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે. નરસિંહ મહેતાએ આહીરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.^{૧૪} સં. ૧૭૬૭ માં ઉદયરત્ને રચેલા લીલાવતી અને સુમતિ-વિલાસના રાસમાં લીલાવતીએ વેશ્યાને ત્યાં રહેતા પોતાના પતિને સમ-જવી પોતાને ત્યાં આકર્ષી લઇ આવવા 'આભીરડી'^{૧૫} મહિયારીનો વેશ લીધો હતો તે જણાવ્યું છે.

૬૪. 'વટલ્યો નાગર નરસૈયો જેણે બોટયું આહીરનું ખાધું.

૬૫. અજબ બની આહીરડી મલપતી મોહનવેલ;

રૂપે રંભ હરાવતી, ગજગતિ ચાલે ગેલ.

ઘોઢી ધાબઢી પહિરણે, વિચવિચ રાતા તાર;

કોરે કાલા કાંગરા, ગલે ગુંબનો હાર.

ઝાઢણુ આછી લોખડી, તે આગલ ર્યાં ચીર;

પોસાયે પટ અંતરે, દીસે દિવ્ય શરીર.

ભરત ભરી સોઢે કાંચલી, કસણે કસ્યા કુચ દોચ;

જણે ચંત્રના ટૂંબડાં, સરસતીએ ધચ્ચી સોચ.

વેણી વાસગ નાગશી, ગજ ગજ લાંબા કેશ;

ધૂધરીઆલો ગોઢણો, ઓપે અદ્ભુત વેશ.

કરો કસળી કૂમકાં, લટકે લોખડી માંહે;

પાતલ પેટી ને ફૂટરી, ચૌવન લહેરે જય. વગેરે ઢાલ ૬ મી.

વિભાગ સાતમો.

બૂનો ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ગુર્જરા અને ગુર્જર દેશ.

૩૦૭. ગુર્જર અર્થાત્ ગૂજર જાતિના લોક વિશેષે કરી ખેતી યાં પશુપાલનથી પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા, પરંતુ પહેલાં તેની ગણના રાજવંશોમાં હતી. હમણાં કેવલ તેમનું એક રાજ્ય સમથર (ધુલ્લ-ખંડમાં) અને થોડી જમીનદારીઓ સંયુક્ત પ્રદેશ આદિમાં રહી ગયેલી છે. પહેલાં પંજબ, રાજપૂતાના તથા ગૂજરાતમાં તેમનું રાજ્ય હતું. ચીનનો યાત્રાળુ હુએનસંગ વિ. સં. ની ૭ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં હિંદુસ્થાનમાં આવ્યો. તે પોતાની યાત્રાના પુસ્તકમાં ગુર્જર દેશનું વર્ણન કરે છે અને તેની રાજધાની જીનમાલ (મિલ્લમાલ, શ્રીમાલ-જેઠપુર રાજ્યના દક્ષિણ વિભાગમાં) બતાવે છે. આ પ્રસિદ્ધ યાત્રાળુએ બતાવેલો ગુર્જર દેશ મહાક્ષત્રપ રૂદ્રામાના રાજ્યમાં અંતર્ગત હતો તો પણ તે રાજ્યના ગિરનારના શક સં. ૭૨ (વિ. સં. ૨૦૭-ઈ. સ. ૧૫૦) થી કંઈક પાછળના લેખમાં તેના અધીન રહેલા દેશોનાં જ નામ આપ્યાં છે તેમાં ગુર્જર નામ નથી, પરંતુ તેના સ્થાને શ્વશ્ર અને મર નામ આપ્યાં છે, એ પરથી અનુમાન થાય છે કે ઉક્ત લેખ કોતરાયેલાં સ્તંભ સુધી ગુર્જર દેશ (ગૂજરાત) નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું નહોતું. ક્ષત્રપોના રાજ્યની પછી કોઈ સમયે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિને આધીન જ દેશ રહ્યો તે ગુર્જરદેશ યા ‘ગુર્જરત્રા’ (ગૂજરાત) કહેવાયો.

૩૦૮ હુએનસંગ ગુર્જરદેશની પરિધિ ૮૩૩ મૈલ બતાવે છે, તે પરથી જણાય છે કે તે દેશ બહુ મોટો હતો અને તેની લંબાઈ અનુમાન ૩૦૦ મૈલ યા તેનાથી પણ અધિક હોવી જોઈએ. પ્રતિહાર :

(પડિહાર) રાજ ભોજદેવ (પ્રથમ) ના વિ. સં. ૯૦૦ ના દાનપત્રમાં લખ્યું છે ૬૬ કે ' તેણે ગુર્જરા (ગૂજરાત) ભૂમિ (દેશ) ના ડેડવાનક વિષય (જલ્લા) ના સિવા ગામનું દાન કર્યું.' આ દાનપત્ર જોધપુર રાજ્યમાં ડીડવાના જિલ્લાના સિવા ગામના એક તટ્ટેલા મંદિરમાંથી મળ્યું હતું. તેમાં લખેલો ડેડવાનક જિલ્લો જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમાં આવેલ ડીડવાનાજ છે, અને સિવા ગામ ડીડવાનાથી ૭ મૈલ પરનું સેવા ગામ છે કે જ્યાંથી તે તામ્રપત્ર મળ્યું છે. કાલિંજરથી મળેલા વિ. સં. ૯ મી સદીની આસપાસના એક શિલાલેખમાં ૬૭ ગુર્જરા મંડલ (દેશ) ના મંગલાનક ગામથી આવેલા જેદુકના પુત્ર દેદુકની બંધાવેલી મંડપિકાના પ્રસંગમાં તેની સ્ત્રી લક્ષ્મીદારા ઉમા મહેશ્વરના પદની પ્રતિષ્ઠા કરાવાઈ એવો ઉલ્લેખ છે. મંગલાનક જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર વિભાગમાં મંગલાના ગામ છે કે જે મારોડથી ૧૯ મૈલ પશ્ચિમે અને ડીડવાનાથી થોડે અંતરે છે. હુએનસંગનું કથન અને આ બે લેખોથી જણાય છે કે વિ. સં. ૭ મી સદીથી ૯ મી સદી સુધી જોધપુર રાજ્યની ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનો બધો પૂર્વ વિભાગ ગુર્જરદેશ (ગુર્જરા, ગૂજરાત) માં અંતર્ગત હતો. આજ રીતે દક્ષિણ તરફ લાટના રાકોડો તથા પ્રતિહારોની વચ્ચેની લડાઇઓના ઇતિહાસથી જણાય છે કે ગુર્જર દેશની દક્ષિણ સીમા લાટ દેશને જમને મળતી હતી. તે કારણે જોધપુર રાજ્યનો બધો પૂર્વ ભાગ તથા તેનાથી દક્ષિણે લાટદેશ સુધીનો વર્તમાન ગૂજરાત દેશ પણ તે સમયે ગુર્જર દેશમાં અંતર્ગત હતો. હવે તે કેવલ રાજપૂતાનાથી દક્ષિણનો ભાગજ ગૂજરાત કહેવાય છે. દેશોનાં નામ બહુધા તેનાપર અધિકાર કરનારી જાતિઓના નામથી પ્રસિદ્ધ થતાં ગયાં છે-જેમકે માલવો પરથી માલવા, શેખાવતો પરથી શેખાવાડી, રાજપૂતો પરથી રાજપૂતાના વગેરે-તેજ પ્રમાણે ગુર્જરે

૬૬ ગુર્જરરામૂર્મો દેવદવાનક વિષયસમ્બદ્ધ સિવા-ગ્રામાગ્રહારે—એપિ, ઇ. વો. ૫, પૃ. ૨૧૧.

૬૭ ઓમદ્ ગુર્જરત્ત્રા મળ્ડલાન્ત:પાતિ મંગલાનક-વિનિર્ગતઃ—હપરમુળ્ય પૃ. ૨૧૦. ટિપ્પણ.

(ગુર્જરા) નો અધિકાર હોવાથી ગુર્જરાત્રા (ગુર્જરાત) નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૯ ગુર્જર રાજાપર ગુર્જરા (ગુર્જરા) નો અધિકાર ક્યારે થયો ને ક્યાં સુધી રહ્યો તે બરાબર નિશ્ચિત નથી, તો પણ એટલું તો નિશ્ચિત છે કે રૂદ્રામાના સમય (અર્થાત્ વિ. સં. ૨૦૭-૪. સ. ૧૫૦) સુધી ગુર્જરાનું રાજ્ય ભીનમાલમાં થયું નહોતું. સંભવ છે કે ક્ષત્રિયોનું રાજ્ય નષ્ટ થવાથી ગુર્જરાનો અધિકાર ત્યાં થયો હોય. વિ. સં. ૬૮૫ (૪. સ. ૬૨૮) ની પૂર્વે તેઓનું રાજ્ય ત્યાંથી ઉઠી ગયું હતું. કારણકે ઉક્ત સંવત્માં ત્યાં ચાપ (ચાવડા) વંશી રાજા વ્યાઘ્રમુખનું રાજ્ય હોવાનું ભીનમાલના રહેનારા (ભિલ્લમાલકાચાર્ય) પ્રસિદ્ધ જ્યોતિષી શ્રક્ષ્મગુપ્તના ‘આત્મરુદ્ર સિદ્ધાંત’ પરથી જણાય છે.^{૧૮} આ ચાવોટક (ચાપ, ચાવડા) વંશ ગુર્જરવંશથી ભિન્ન હતો એ લાટદેશના ચાલુક્ય (સેલકી) સામંત પુલકેશી (અવનિજનાશ્રય) ના કલચુરિ સંવત્ ૪૯૦ (વિ. સં. ૭૯૬-૪. સ. ૭૩૯) ના દાનપત્રથી^{૧૯} જણાય છે. વિ. સં. ૬૮૫ પહેલાં પણ ઉક્ત ચાપ વંશના રાજાઓનું રાજ્ય ભીનમાલમાં રહ્યું હોય; તેથી ઉક્ત સંવત્થી થયેલા સમય પહેલાં ગુર્જરાનું રાજ્ય ત્યાંથી અસ્ત થઈ ગયું હતું અને તેની સ્થિતિના સ્વયં દેશનું નામ ગુર્જરાત્રા (ગુર્જરાત) માત્ર અવશેષ રહી ગયું હતું. તેથી ગુર્જરાનું વિ. સં. ૪૦૦ થી પણ પૂર્વે યા તેની આસપાસ ભીનમાલપર રાજ્ય રહેતું સંભવિત હોય શકે છે. તે સમયથી અનુમાને ૧૬૦ વર્ષ પછી એટલે વિ. સં. ૫૬૭ (૪. સ. ૫૧૦) લગભગ દુષ્ણોનો અધિકાર રાજપૂતાનામાં

૧૮ શ્રી ચાપવંશતિલકે શ્રી વ્યાઘ્રમુખે નૃપે શકનૃપાણાં ।

પંચાશત્સંયુકૈર્વર્ષશતૈઃ પંચમિરતીતૈઃ ॥ ૭ ॥

બ્રાહ્મઃ સ્ફુટસિદ્ધાન્તઃ સઙ્ગનગણિતગોલવિત્પ્રોત્યૈ ।

ત્રિંશદ્ધર્વેણ કૃતો જિણ્ણુ સુત બ્રહ્મગુપ્તેન ॥ ૮ ॥

—બ્રાહ્મસ્ફુટસિદ્ધાન્ત.

૧૯ તરલ...ચાવોટકે મૌર્યગુર્જરાદિરાજ્યે...(ના. પ્ર. પ્ર.

ભાગ ૧ પૃ. ૨૧૦. ૨૧૧ નું ટિપ્પણ ૨૩) તથા આ લેખનો પાના ૩૧૫. આગળનું પૃષ્ઠ ૩૧૨.

થયો. એથી ગુર્જરાને કોઈ દ્રવ્ય માને તો તે કેવલ કપોલકલ્પના છે. તેજ પ્રમાણે કનોજના પ્રતાપી પ્રતિહારો (પડિહારો) નો પણ ગુર્જરા સાથે સંબંધ નથી.

૩૧૦. ભીનમાલનું ગુર્જરાન્ય ચાવડોના હસ્તમાં આવ્યા પછી વિ. સં. ની ૧૧મી સદીના પ્રારંભમાં અલવર રાજ્યના પશ્ચિમ વિભાગ તથા તેનાં નિકટ-વર્તી પ્રદેશો પર ગુર્જરાનું એક બીજું રાજ્ય હોવાનો પત્તા મળે છે. અલવર રાજ્યના રાજેરગઢ નામના પ્રાચીન કિલ્લામાંથી મળેલો વિ. સં. ૧૦૧૬ (ઈ. સ. ૯૬૦) પર પ્રતિહાર જોત્રના ગુર્જર મહારાજ-ધિરાજ સાવટના પુત્ર, મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર મથનદેવ રાજ્ય કરતો હતો અને તે પરમભદ્રારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)નો સામંત હતો. ૭૦ આ ક્ષિતિપાલ કનોજનો રઘુવંશી પ્રતિહાર રાજા હતો. આ શિલાલેખમાં મથનદેવને મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર જણાવ્યો છે તે પરથી અનુમાન થાય છે કે તે ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)ના મોટા સામંતોમાંથી એક હોય. આ લેખ પરથી એ પણ જણાય છે કે તે સમયે ત્યાં ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના ખેડૂત પણ હતા. ૭૦

૩૧૧. વર્તમાન ગુજરાતના ભરૂચ નગર પર પણ ગુર્જરાનું રાજ્ય વિ. સ. ની ૭મી અને ૮ મી સદીમાં હોવાનું ત્યાંના દાનપત્રોથી ૭૧ જણાય છે. સંભવિત છે કે ઉક્ત સંવતોની પહેલાં અને પછી પણ તેઓનું રાજ્ય ત્યાં રહ્યું હોય, અને એ કંઈ નવાઈ નથી કે ભીનમાલના ગુર્જરા (ગૂજરા)નું રાજ્ય પણ ભરૂચ સુધી ફેલાયું હોય અને ભીનમાલનું રાજ્ય તેના હાથથી નીકળી જવાથી પણ ભરૂચના રાજ્ય પર તેઓનો યા તેઓના કુટુંબીઓનો અધિકાર ચાલુ રહ્યો હોય. ભરૂચના ગુર્જર રાજાઓનાં દાનપત્રોથી પ્રકટ થાય છે કે તે ગુર્જર રાજ્યની અંતર્ગત ભરૂચ જિલ્લો, સુરત જિલ્લાનાં ચોરપાડ, ચોરાશી અને વારડોલીનાં પરગણાં તથા તેની પાસેનાં વડોદરા રાજ્ય, રેવાકાંઠા અને સચીન રાજ્યના પ્રાંતો પણ હોય,

૩૧૨. ગુર્જર જાતિની ઉત્પત્તિના સંબંધે આધુનિક પ્રાચીન શોધ-કાએ અનેક કલ્પનાઓ કરી છે. જનરલ કનિંગહામે તેમને યુગ્મી અર્થાત્ કુશાનવંશી હોવાનું અનુમાન કર્યું છે. વિન્સેન્ટ સ્મિથે તેમની ગણના હજોમાં કરી છે. કેમ્પબેલનું કથન એમ છે કે ઈ. સ. ની ૬૬૨ સદીમાં ખજૂર નામની એક જાતિ, જ્યાં યુરોપ અને એશીયાની સીમા મળે છે, ત્યાં રહેલી હતી. તે જાતિના લોક ગુર્જર યા ખૂજર છે. (ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૩૦) અને તેમાં મિ૦ દેવદત્ત ભાંડારકરે કેમ્પબેલનું કથન સ્વીકાર્યું છે. ૭૨ પરંતુ એ સર્વ કલ્પના માત્ર છે, કારણકે તે સર્વમાં

૭૨ શ્રીયુત ભંડારકરે તે સાથે સાથે એ પણ લખા નાખ્યું છે કે: “મુંબઈ ઇલાકામાં ખૂજર (ગુર્જર) નથી; એમ જણાય છે કે તે જાતિ હિંદુ-ઓમાં ભળી ગઈ. ત્યાં ખૂજર (ગુર્જર) વાણિયા (મહાજન), ખૂજર (ગુર્જર) કુંભાર અને ખૂજર (ગુર્જર) સુતાર-કડીયા છે, ખાનદેશમાં દેશી કણ્ઠી અને ખૂજર (ગુર્જર) કણ્ઠી છે. એક મરાઠા કુટુંબ ગુર્જર કહેવાય છે કે જે મહારાષ્ટ્રના આધુનિક ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ રહેલ છે. કરહાડા બ્રાહ્મણોમાં પણ ગુર્જર નામ મળે છે. રાજપુતાનામાં ખૂજર ગૌડ (ગુર્જર ગૌડ) બ્રાહ્મણ છે. આ સર્વ ખૂજર (ગુર્જર) જાતિના છે.” ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૨૨) ભંડારકર મહાશયને આ નામોથી સામાન્ય ઉત્પત્તિ જણાવામાં પણ ભારે શ્રમ થયો છે અને તેણે આ સર્વને ખૂજર કરાવી દીધા છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેમ નથી. જેથી શ્રીમાલ નગર (ભીનમાલ, જોધપુર રાજ્યમાં)ના બ્રાહ્મણ, વાણિયા, મહાજન, સોની આદિ બહાર જવાથી પોતાના મૂલ નિવાસ સ્થાનના નામથી અન્ય બ્રાહ્મણો આદિથી પોતાને અલગ બતાવવા માટે શ્રીમાલી બ્રાહ્મણ, શ્રીમાલી મહાજન-વાણિયા આદિ કહેવાયા-ઓળખાયા; તેવીજ રીતે મારવાડમાં દાહિમતિ (દાહિમ) ક્ષેત્રના રહેનારા બ્રાહ્મણ, રાજપૂત, જટ આદિ દાહિમે બ્રાહ્મણ, દાહિમે રાજપૂત, દાહિમે જાટ આદિ કહેવાયા, અને ગૌડ દેશના બ્રાહ્મણ, રાજપૂત, કાયસ્થ આદિ બહાર જવાથી ગૌડ બ્રાહ્મણ, ગૌડ રાજપૂત, ગૌડ કાયસ્થ આદિ પ્રસિદ્ધ થયા, તેમજ પ્રાચીન ગુર્જર દેશના રહેનારા બ્રાહ્મણ, વાણિયા, કુંભાર, સુતાર, કડીયા આદિ ગુર્જર બ્રાહ્મણ, ગુર્જર (ખૂજર) કુંભાર તથા ગુર્જર (ખૂજર) સુતાર-કડીયા આદિ કહેવાયા છે. એથી ગુર્જર બ્રાહ્મણ આદિનો અર્થ કે અભિપ્રાય એ નથી કે ગુર્જર (ખૂજર) જાતિના બ્રાહ્મણ આદિ તેમનાં નામની પૂર્વે ગુર્જર (ખૂજર) શબ્દ

કોઈ પણ એવું સપ્રમાણ બતાવી શકેલ નથી કે અમુક સમયમાં અમુક કારણથી આ ગુર્જર જાતિ બહારથી અહીં આવી, ખજરથી ગુર્જર મા ગુર્જર જાતિની ઉત્પત્તિ માનવી એ એવી કલ્પના છે કે જેમ કોઇ એમ કહે કે સક્સેને કાયસ્થ યુરોપની સેક્સન જાતિથી નીકળેલ છે. નવસારીથી મળેલા ભસ્મના ગુર્જરવંશી રાજા જયભટ (ત્રીગ્ગ)ના કલચુરિ સંવત ૪૫૬ (વિ. સં. ૭૬૨)ના દાનપત્રમાં ગુર્જરોને મહારાજા કર્ણુ (ભારતપ્રસિદ્ધ)ના વંશમાં થયેલ જણાવ છે. (આ ૩૦૭ થી ૩૧૨ સુધીની હકીકત રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાજીના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પ્રથમ ખંડમાંથી લીધેલી છે.)

૩૧૩ ગુજરાતમાં આવડા વંશના વનરાજથી પાટણની સ્થાપના, આવડાવંશ પછી ચાલુક્યવંશ પછી વાઘેલાવંશ, અને પછી મુસલમાનોનો ગુજરાતમાં પ્રવેશ અને અધિકાર એ જાણીતી વાત છે એટલે તેનો વિસ્તાર કરવો નિરર્થક છે. શ્રી હેમચંદ્રના કાલમાં અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એમ સમજાય છે; પછી તે ભાષા રૂપાન્તર લેતી ગઇ અને તેરમા સૌદામા સૈકામાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય થતું ગયું, ગૂજરાત ખીજા પ્રાંતોના સંપર્કથી છૂટું પડ્યું ને તેથી તે દેશની ભાષા ખીજા દેશની ભાષાથી જુદું સ્વરૂપ લેતી ગઇ અને તે ગૂજરાતની દેશી ભાષા ગૂજરાતી કહેવાઇ.

તેમના આદિ નિવાસનું સૂચક છે, નહિ કે જાતિનું. ઉક્ત મહારાજા એક કર-હાલ બ્રાહ્મણ કુટુંબના અહીંના ઇ. સ. ૧૧૯૧ (વિ. સં. ૧૨૪૮)ના દાનપત્રમાંથી ચોટ્ટક અવતરણ પણ આપેલ છે કે જેમાં દાન લેનારા ગોવિંદ બ્રાહ્મણને કાશ્યપ, અવત્સાર અને નૈઋવ-આ ત્રણ પ્રવરવાલા નૈઋવ ગોત્રના, અને ગુર્જર ઉપનામવાળા (ગુર્જર સમુપાલિધાન) જણાવેલ છે. જો ગુર્જર જાતિને એશિયાની ખજર જાતિ હોવાનું માનવામાં આવે તો શું તેનો અહીં પણ ગોત્ર અને પ્રવરનો પ્રચાર હતો? તેમણે ગૂજર ગોત્રની ઉત્પત્તિના સંબંધે પણ લખ્યું છે કે ‘આ નામનું તાત્પર્ય ગૂજર જાતિના ગૌડ બ્રાહ્મણ છે; પરંતુ વાસ્તવમાં ગુર્જર ગોડનો અર્થ એજ છે કે ગુર્જર દેશના રહેનારા ગૌડ બ્રાહ્મણ, પણ ગૂજર જાતિના ગૌડ બ્રાહ્મણ નહિ. (રા. બ. ગૌરીશંકર).

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૧

પ્રકરણ ૨ જી.

પૂર્વની ભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ
નવી બની નથી.

૩૧૪. જૂની પ્રાકૃત-અપભ્રંશ ભાષા મરીને (ખોલતાં હુમ થઈને) તે સ્થળે ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી, બંગાલી આદિ નવી દેશી-આર્ય-ભાષા ઉત્પન્ન થઈ એમ અમુકનું માનવું હોય તો તે અયોગ્ય છે. ભાષાનું પરિવર્તન થયાંજ કરે છે એ વાતની સાક્ષી ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરે છે; પણ એક ભાષા મૃત થાય અને તેને સ્થાને બીજી ઉદ્ભવે- નવીજ જન્મ પામે એ ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરવાર કરતો નથી. કોઈ એમ કહે કે મોટી ક્રાંતિ થાય-રાજ્યક્રાંતિ કે ધર્મક્રાંતિ કે વિચારક્રાંતિ થાય અને તે વખતે એક ભાષા મરણવશ થાય ને તેને બદલે બીજી થાય એ વાત પણ યોગ્ય નથી. ઈ. સ. ૧૩ માંથી તે ૧૫ માં શતકમાં સમગ્ર હિંદુસ્થાનમાં સંતકવિ ઉત્પન્ન થયા ને તેમણે લોકોની ધાર્મિક અને સામાજિક રહેણીકરણીમાં ખળભળાટ ઉપજાવ્યો-એ એક સમય; અને બીજો સમય અંગ્રેજી વાંગમયરૂપી વાઘણનું દૂધ આપણને મળવા લાગ્યું તે વખતનો;-આ બંને સમયમાં ખળભળાટ અને વિચાર-ક્રાંતિ જંગી થયાં હતાં, પણ એક પણ સમયે નવીન ભાષાનું નિર્માણ થતું બન્યું નથી એ લક્ષમાં રાખવા જેવી વાત છે. તે વખતે અંતસ્થ વિચારક્રાંતિ અને અન્ય ભાષામાંથી વિચારોનું ગ્રહણ એ જરૂર થયું, છતાં તેથી એમ સિદ્ધ થતું નથી કે એક ભાષા મરીને તેની જગ્યાએ બીજી નવી ઉત્પન્ન થઈ. બિન્ન સંસ્કૃતિના એ માનવ વંશોની અથ-ડામણી થાય ત્યારે એક બોળતી ભાષામાં મિશ્રણ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. તે કારણે સંસ્કૃતની પ્રાકૃત ભાષા કેમ થઈ, અથવા પ્રાકૃતની અપભ્રંશજ કેવી રીતે બનતી ગઈ તેની સંગતિ મળી આવે છે અને તે ભાષાનો ઇતિહાસ સારી રીતે કહી શકે. ઇ. સ. ૧૦ થી તે ૧૩ માં શતકની દરમિયાન હાલની હિંદની દેશી આર્યભાષાઓ ઉત્પન્ન થઈ એવું

આપણને દિસે છે, કારણકે તેરમા શતકમાં ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી વગેરે ભાષામાં વાંગમયગ્નના પ્રથમ જોવામાં આવે છે. આ સમયની આસપાસ એટલે ઇ. સ. ૧૦ થી તે ૧૩ મા શતક દરમ્યાન હિંદુ-સ્થાનમાં અન્ય સંસ્કૃતિના યા મર્તિના લોહ આવી આપણમાં મિશ્રિત થયા કે કેમ તે ઇતિહાસ પરથી જોવું જોઈએ.

૩૧૫. આઠમા શતકથી આરબોની સ્વારી જલમાં સિંધ કચ્છમાં પ્રથમ આવી. તેઓ ગૂજરાત તોડી રાજપુતાના સુધી ચાલી આવ્યા; પણ ત્યાં તેઓને સારો માર પડ્યો ને તેઓ પાછા ફર્યા, પણ તેમણે સિંધ અને મુલતાનમાં પોતાની સત્તા સ્થિર કરી મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓએ ગુજરાત, રાજસ્થાનમાં ધૂમ મચાવી.

‘તરલતરતારતર ધારિદારિતોદિત-સૈન્ધવ કચ્છેલ્લસૌ-રાષ્ટ્ર વાષોટક મૌર્ય ગુર્જરાદિ રા(જ્યે) નિઃશેષ દ્વાક્ષિણાત્ય ક્ષિતિપતિ જિગીષયા દ્વાક્ષિણાપથપ્રવેશ...પ્રથમમેવ નવસારિકા વિષય પ્રસાધના યાગતે (પછી ૭-૮ લીટીમાં ઘણું વિશેષણ છે તે અહીં આપ્યાં નથી) સમરશિરસિ વિજિતે તામિકાનીકે...અવનિજનાશ્રયઃ શ્રીપુલકેશિરાજઃ ૪૦. આ ઇ. સ. ૭૩૯ નો તામ્રપટ કેમ્પલના બેબેગેજેટીયર વૉ. ૧ પૃ. ૧૦૯ પર મુદ્રિત થયો છે. તેમાં ચાલુક્યકુળના લાટદેશસ્થ શાખા પૈકી પુલકેશીએ નવસારી દેશ જીતવા માટે પ્રથમ આવેલા તામિક એટલે આરબ સૈન્યનો પરાભવ કર્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. સિંધ શિવાય કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુર્જર, મૌર્યરાજ (ઉત્તર કોંકણમાંના તે વખતના મૌર્યકુળના રાજાઓ)ની સારી રીતે ખબર તામિક-આરબોએ લીધી હતી અને તેઓએ ઇ. સ. ૮મા શતકમાં મહારાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ આ તામ્રપટ-માંથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

૩૧૬. આ પછી, પછીના શતકમાં હરન ઉર રચીદ નામનો આદિશાહ યા ખલિફા હતો ત્યારે આરબોની સત્તાનો પ્રચાર ઇરાનમાંથી અફઘાનિસ્થાન અને તાર્તરી પર જઈ ત્યાં મુસલમાની ધર્મનાં મૂળ જોરથી રોપ્યાં હતાં. પછી અફઘાનીસ્થાન અને તાર્તરીમાં આરબોની

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી, ૩૧૩

સત્તા ક્ષીણ થતી ગઈ તેથી ત્યાં મુસલમાનોનું ધર્મ તથા રાજ્ય વિસ્તારનું જોર તૂટ્યું ને તાર્તારોએ અફઘાનિસ્થાન તાબે કર્યું અને હિન્દુસ્થાન ઉપર હુમલો કરવા દશમા શતકથી આરંભ કર્યો. દશમા શતકને અંતે સિંધુની પેલી પાર સુધી તેમની સત્તા કાયમ થઈ પણ તેની આ બાજુ તેઓ ઘુસવા લાગ્યા. આથી તે બંને બાજુ વચ્ચે વસેલાં ક્ષત્રિય કુળોમાં ખળભળાટ જાગતાં આત્મસંરક્ષણ માટે તેઓ દક્ષિણ બાજુ તેમજ પૂર્વ બાજુ જઈને હિંદુ લોકોમાં મળ્યા, કેટલાયે રાજ્યો પણ સ્થાપ્યાં. આ કુળો ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ, ઈત્યાદિનાં હતાં. ગૂર્જર, ચાલુક્યનાં કાંઈકે ટોળાનો અર્ધો ભાગ એકઠા ફણોની સાથે અંદર ઘુસ્યો હતો. તેણે ગૂર્જરાતમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં રાજ્ય પણ કર્યું. પણ તેનું મોટા પ્રમાણમાં પ્રયાણ નવમા શતક પછી થયું. આ ચાલુક્ય રાજ્ય ગૂર્જરાતમાં સ્થાપન થયા પછીજ ગૂર્જરાતમાં 'ગૂર્જર' એ નામ મળ્યું એ વાત અર્ધા ગુર્જરોને સમય નહોતો મળ્યો તે પરથી, અને મહારાષ્ટ્રમાં 'કક્ષ્યાણકક' જેવાં પોતાના પૂર્વ વસતિસ્થાનનું સ્મરણ આપનાર સ્થળો બીજા ચાલુક્યોએ (તૈલપે) સ્થાપ્યાં તે પરથી જાણવામાં આવે છે. આ ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ મૂળથી પ્રાચીન આર્ય જાતિઓ હતી. પ્રાચીન આર્યજાતિઓનું સૌથી પ્રથમ નિવાસ મધ્ય એશિયામાં હતું. ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટથી પછી પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ ઈત્યાદિ ક્ષત્રિય કુળો સમગ્ર હિન્દુસ્થાનમાં (કાનડા, તેલંગણ અને નીચેના પ્રાંત સુધી) પ્રસરી. તેઓ અન્ય ધર્મીય, અન્ય સંસ્કૃતિનાં અને અન્ય ભાષાનાં હતાં. તેઓની અને તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાંના લોકોનું સંમિશ્રણ થઈને તે કાયમના મળી જવાની ધમાચકડીમાં નવીન ભાષા ઉત્પન્ન થવા જેવી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૩૧૭. પછી અચ્ચારમા શતકના પહેલા ૨૪ વર્ષમાં ગઝનવીના મહમદે પોતાના અફઘાન, તાર્તર આદિ સૈનિકો લઈને અનેક વેળા હિન્દુસ્થાનપર સ્વારી કરી અને ઉપર જણાવેલા ક્ષત્રિયોની હીલચાલો અને પ્રયાણને વળી એક જોરથી ધક્કો માર્યો.

૩૧૮. ઇ. સ. ના ૮ મા શતકમાં આરબોની એક સ્વારી સિંધ

અને સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં આવી ગયાનો ઉલ્લેખ ઉપર કર્યો છે, પણ તે ક્ષણિક હોવાના કારણે તેનું ઝાઝું પરિણામ આપ્યું નહિ, પણ ઇ. સ. ના અગ્યારમા શતકથી તે ત્યારપછી તુર્કઆદિ પરધર્મી લોકોનાં અનેક ધાડાંઓ આર્યભૂમિપર આવ્યાં અને તેઓએ અમૂતપૂર્વ ખળભળાટ મચાવી દીધો એમાં શંકા નથી. ઇ. સ. ૧૦૦૧ થી ૧૦૨૪ સુધી અનેક વેળાએ હિંદુસ્થાનપર સ્વારી મહમદ ગીઝનીએ કરી. મહમદ ૧૦૨૪ માં મુલતાનઅજમેર માર્ગે અણહિલવાડ પટ્ટણમાં ઉતર્યો અને પછી સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથપર હુમલો કર્યો. સોમનાથને હુંટ્યા પછી તે પુનઃ પટ્ટણપાસે ગયો અને ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યો. તેણે ત્યાં મસીદો વગેરે બાંધ્યાનો ઉલ્લેખ છે (બામ્મે ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૧૬૮ ફુટનોટ). મહમદના ધાડાંથી પંજાબ, રાજપુતાના, ગૂજરાત, સૌરાષ્ટ્ર-એ દેશોમાં વિલક્ષણ ખળભળાટ થયો. જેમનામાં તે સાથે સામનો કરવાનું કૌવત ન હોય તેમણે દેશ છોડી નાસવું, રાત્રીઓએ પોતાના સમાંસંબંધીતો આશ્રય લેવો, એવું એકંદર થઈ પડ્યું તેમાં આશ્ચર્ય નથી. ગૂજરાતનો ભીમરાજ (ઇ. સ. ૧૦૨૨ થી ૧૦૬૪) પોતાનું જખ્મ રાજ્ય હોવા છતાં પણ તે છોડી ભાગ્યો અને કંચકોટનો આશ્રય કરી રહ્યો. મહમદ સાથે આવેલા લોકો પૈકી કેટલાક વિદેશી લોક અહીં વસવાટ કરીને રહ્યાનો ઉલ્લેખ વધારે ક્યાંય મળતો નથી એ ખરૂં છે, પણ ગૂજરાતના કેટલાક લોકો ખાનદેશમાં રાજપુતાનાના ઉત્તર માળવામાં, પંજાબના અગ્રેધ્યાપ્રાંત પાસે-એ સ્થળોમાં જણાતા રહેવાશીઓની ભાગાભાગી માત્ર તેની સ્વારીના કારણે થઈ હોય એમાં નવાઈ નથી.

૩૧૯. આ પછી બીજી ધાડ મહમદ ઘોરીની આવી. તે બારમા શતકની આખર આવી. દિલ્લીના ચોહાણ ઉપર ઉત્તર હિંદુસ્થાનનું વર્ચસ્વ હતું અને તેનું જોર ધણું હતું તેથી મહમદનું ત્યાં ચાલ્યું નહીં. પહેલી ખેપમાં ઇ. સ. ૧૧૯૧ માં ચાણેશ્વર પાસે માર ખાધ તેને ભાગી જવું પડ્યું. તેજ પાછો ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલી રાજકીય એકતા તૂટતાં ૧૧૯૩ માં આવતાં તેને જશ મળ્યો. તેણે પ્રથમ ચોહાણની ખમર લઈ પછી બીજાનો નાશ કર્યો.

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૫

૩૨૦ મહમદઘોરી મહમદગીઝનીની પેઠે કેવળ લૂટ કરી પાછો ચાલ્યો જવા નહોતો આવ્યો, પણ તેને તો હિંદુસ્થાનમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપવાનું હતું, તેથી (૧) એક એ વાત થઈ કે અન્ય સંસ્કૃતિના અને અન્ય માનવવંશના લોકોનો મોટો સમુદાય આપણામાં ધુસ્પો, અને (૨) બીજું એ થયું કે તેણે ત્યાંથી આપણા લોકોને પોતાના દેશમાંથી હાંકી કાઢી રાજપુતાના, માળવા, ગૂજરાત—એમાં વનવન ભટકતા કર્યા. મહમદઘોરી દિલ્લી અને પંજાબ જીતીને દરીદ્રામ ન બેઠો, પણ તેણે પોતાના સરદાર પૂર્વ બાજુ બંગાલામાં અને દક્ષિણ બાજુ માળવા ગૂજરાત સુધી મોકલ્યા. બંગાલ અને બહાર પ્રાંત ૧૧૯૪-૯૫ ના સુમારે મુસલમાનોના તાબામાં આવ્યો. ગૂજરાતમાં તેઓ ફાવ્યા નહિ, પણ તેના પછીના ગુલામ રાજ્યએ ગૂજરાતને હેરાન કર્યું ને પછી તેરમા શતકના છેવટમાં અલ્લાઉદ્દિને ગૂજરાતના કર્ણરાજના રાજ્યને ધૂળમાં મેળવ્યું અને મહારાષ્ટ્રમાં દેવગિરિના યાદવોનો ૧૨૯૪ માં પરાજય કર્યો.

૩૨૧. મરાઠી સાહિત્યમાં ગૂણ સાહિત્ય યાનેશ્વરીને સંપૂર્ણ થયે ચારજ વર્ષમાં મહારાષ્ટ્રનો મોટો ભાગ મુસલમાનોના હાથમાં આવ્યો. મહમદ ગીઝની સાથે અફઘાન, આરબ, તાર્તર, અને મહમદ ઘોરી સાથે પણ તેવાજ અફઘાન, તાર્તર, તુર્ક ઇત્યાદિ પરધર્મી અને બિન્ન કુળના લોક અગ્યારમા શતકના આરંભથી તે તેરમા શતક સુધી હિંદુસ્થાનમાં આવી ધુસ્પા. તેઓએ આપણા ધર્મ સ્વીકાર્યો નહિ, પણ તેમને આપણી ભાષા બોલવી પડતી. આથી નવી ભાષા ઇ. સ. ૧૧ મઠ શતકથી ૧૩ મા શતક સુધીમાં ઉદયમાં આવી. તે પૈકી કોઈ ભાષાને પોતાનું નિશ્ચિત સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામાં બીજી ભાષા કરતાં વખત લાગ્યો, કોઈએ તેવું સ્વરૂપ ઝટ સાધ્ય કર્યું એટલેકે એકાદ અર્ધો શતક આગળ પાછળ એમ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જન્મ પામી. મરાઠીમાં ૧૩ મા શતકમાં નિશ્ચિત સ્વરૂપનું વાંગમય મળે છે, ત્યારે તે નિશ્ચિત સ્વરૂપની બોલીના રૂપમાં આવી તે પૂર્વે એક બે શતકમાં તે ઉત્પન્ન થવી જોઈએ એ ઉધાડું છે.

૩૨૨. ગૂજરાતીમાં પહેલાં તેરમા શતકનું વાંગમય પ્રાપ્ત થાય છે.

(જુઓ રેવન્ટગિરિ રાસ-જમ્બુરાસાદિ આ શતકનું આ ગ્રંથમાં આપેલ વાંગ્મય તેમજ સં. ૧૪૫૦ નું (ખ. સ. ૧૩૮૪નું) મુગ્ધાવમોષ ઔકિ-તક કે જે વ્યાકરણનો ગ્રંથ છે ને જેમાં જૂની ગૂજરાતીનું વિવરણ છે.) તેથી તેના એક જે શતકો પૂર્વે તે અસ્તિત્વમાં આવી હોવી જોઈએ. આથી ઠીક અનુમાનથી હિંદુસ્થાનમાંની હાલની દેશી-આર્યભાષાઓ આ ધડમચલતા અને જૂદા જૂદા માનવવંશના અથડામણના કાળમાં જન્મ પામી એ ઉધાડું દિસે છે. મુસલમાનોના હુલડોથી સપાદલક્ષ (સવા લાખ-શિવલીક) એ પંજાબનો ડુંગરી ભાગ-તેમાંથી અને આસપાસ વસવાટ કરી રહેનારા ક્ષત્રિય લોકોનાં કુળો પાછળ પાછળ જતા આદ્યમાં અને તેઓએ દક્ષિણ બાજુ મારવાડ, ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્ર, અને પૂર્વ બાજુએ બહાર-બંગાલ સુધી પ્રયાણ કરી વસવાટ કર્યો અને રાજ્યો સ્થાપ્યાં એ ઉપર જણાવેલું છે. આ લોકોએ હિંદુ ધર્મ, ચાલતા રીતિરીવાજો, ભાષા સર્વ અહીંથી ઉચક્યાં. અકગાન, તુર્ક, તાતાર આદિએ પોતાનો ધર્મ ન છોડતાં બદલે તરવારથી તેનો પ્રસાર કરીને પુષ્કળ હિંદુઓને વટલાવ્યા, પણ તેઓનો અને આપણો વ્યવહાર ચાલવો જોઈએ તેથી તેઓને આપણી ભાષા સ્વીકારવી પડી અને એ ઠીકજ થયું. તેથી ભાષાની દૃષ્ટિએ તેઓનું આપણામાં આવી રહેવાનું પરિણામ, અને તેઓના હુલડનું, અને તેની પૂર્વે પંજાબથી ચારે બાજુ પ્રસરવા લાગેલા ગુર્જર, પરમાર, ચોહાણ, ચાલુક્ય ઇત્યાદિ કુળોનું આપણામાં ભળી જવાનું પરિણામ, સરખુંજ થયું એમાં શંકા નથી.

પ્રકરણ ૩ જી.

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી)

૩૨૩. તેરમી સદીમાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય નિર્માણ થયું. તેથી ગૂજરાતી ભાષા તેટલી પ્રૌઢ થઈ હતી એવું જણાય છે. વળી તે પૂર્વે એ ત્રણ સદી તો તે બોલાતી હોવી જોઈએ એમ અનુમાન કર-

ગુજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા (૧૩ માં શતકથી) ૩૧૭

વામાં હરકત નથી પણ સુદૈવે આ સંબંધે કેવળ અનુમાન પરજ તે વાતનો માત્ર આધાર રાખવા જેવું નથી રહ્યું, કારણ કે વિદગ્ધ-વાંગમય અને અન્ય આધાર પણ મળી રહે છે, કારણકે સં. ૮૩૫માં રચાયેલી કુવલય માલા છે તેમાં મુખ્ય દેશમાં સૌરાષ્ટ્ર ને લાટ દેશનો ઉલ્લેખ કરવા ઉપરાંત ગૂર્જર લોક ને તેમની ભાષાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે:—

ધયલોણિય પુરુંગે ધમ્મવરે સંધિવિગ્રહે નિરણે,

‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ ભણિરે, અહ પેચ્છઘ ગુજ્જરે અવરે.

—પછી ગુર્જર લોકોને જોયા. એ લોકો ધી અને માખણથી પુષ્ટ શરીરવાળા, ધર્મપરાયણ, સંધિવિગ્રહમાં નિપુણ અને ‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ એમ ખોલનારા હોય છે.

વળી સાથે લાટપ્રદેશ કે જેનો હાલ ગૂજરાતમાં સમાવેશ થાય છે તેનો પણ ઉલ્લેખ છે કે:—

ફહાઓલિત્તવિલિત્તે, કયસીમતે સોહિયંગતે

‘અમહ’ કાઉં તુમહ’ ભણિરે અહ પેચ્છઘ લાડે.

—પછી લાટના લોકોને જોયા—એ લોકો (માથામાં) સેંધો પાડનારા, લેપન કરનારા, સુશોભિત શરીરવાળા અને ‘અમહ’ કાઉં તુમહ’ એમ ખોલનારા હોય છે.

૩૨૪. કોઇપણ ભાષા પોતાનું સૌજન્ય-પ્રાદુર્ય ધત્યાદિ ગુણોથી અગર તે ખોલનારાની ધાર્મિક સમજણથી શિષ્ટસંમત થઇ હોય તો તેનું રૂપાંતર થયા પછી તે સાથે તેમાં વાંગમય-સાહિત્ય ઉપજી શકે છે. ઉદાહરણ માટે સંસ્કૃતની વાત કરીએ. સામાન્ય જનસમૂહની નિત્ય વ્યવહારની ખોલવાની ભાષાની દૃષ્ટિએ જે તેનું અસ્તિત્વ વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે છ સાત શતક ઉપર નષ્ટ થયું હતું, છતાં પણ વિદગ્ધ વાંગમયની વાહક તરીકેની દૃષ્ટિએ જોતાં વિક્રમ સંવત્ પછી ૧૭-૧૮ શતક સુધી તે જીવંત રહી છે. બીજું એ છે કે વાંગમયમાંની ભાષાનું સ્વરૂપ નિર્માણકારે જેવું હોય છે તેવુંજ પછી રહે એવી ખાત્રી કોઇ આપી શકે તેમ નથી. જુઓ જૂની કૃતિઓ યા મધ્યકાલીન કૃતિઓ-દાખલા તરીકે

નરસિંહ મહેતાની કૃતિઓ—તે શુદ્ધ થતી ગઇ, તેનાં જૂનાં, દુર્બોધ સ્વરૂપ અદ્વક્ષતાં ગયાં અને અત્યારે જે પ્રભાતિયાં વગેરે તેનાં બોલાય છે તે જે સ્વરૂપે બોલાય છે તે સ્વરૂપ કંઇ નરસિંહ મહેતાનું સ્વપ્રણીત નથી. સાહિત્ય એ, ભાષાને નામશેષ કરવા દેતું નથી, પણ તે તેના ખરાં સ્વરૂપને માટે સાક્ષી પણ હઇ શકતું નથી. શિલાલેખમાં તેમ થતું નથી, પણ ગૂજરાતી તળપદમાં જૂના લેખ મળ્યા નથી,

૩૨૫. પાલિભાષા લઇએ. તેમાં ઇ. સ. પૂર્વે ૩ શતકથી પછી ઘણું સાહિત્ય થયું હવે જણાયું છે. બૌદ્ધ લોકોના પરંપરાગત વિશ્વાસ પ્રમાણે બુદ્ધ વચનો પર ઉભી કરેલી તે ગ્રંથભાષા છે. એટલે પાલિ અર્થાત્ જૂની પ્રાકૃત, બુદ્ધ સુધી પહોંચે છે. વિ. સં. પૂર્વે ૧૩૦૦ વર્ષ સુધી તેને લઈ જવાનો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. અશોકના વખતમાં તેના કિંચિત્ અદ્વક્ષતા જનારા સ્વરૂપમાં શિલાલેખો લખાતા ચાલ્યા તે ઇ. સ. પછી એક શતક સુધી લખાતા ગયા. આ બે શતકોની વચમાંજ સંસ્કૃત શિલાલેખો ઝળકવા લાગ્યા અને પછી તે વધુ વધુ વધતાજ ગયા. એક બાજુ અશોક શિલાલેખોની પાલી અગર પ્રાકૃત અદ્વક્ષતી જઈને મહારાષ્ટ્રી, હિન્દી, ગૂજરાતી આદિ થઇ નવી ભાષા ઉત્પન્ન થતી ગઇ; બીજી બાજુ આ ભાષાઓ નવી હોવાથી તેને પ્રથમ પ્રકારનું મહત્ત્વ ન મળે તે સાહજિક છે, તેથી અને સંસ્કૃત ઉપરના અભિમાનથી, તથા બૌદ્ધ ધર્મના ચાલુ કાળ પછી જગૃતિ જોરથી થઇ થઈ તેથી, સંસ્કૃતજ શિલાલેખોની ભાષા બની; પણ પ્રાકૃતની વૃદ્ધિ થતીજ ગઇ અને તેના પોતામાંજ જૂદા પ્રકારનું (એટલે બામિક, રાજકીય નહિ) કાવ્ય-સાહિત્ય થવા લાગ્યું.

૩૨૬. પૈશાચી ભાષામાં પહેલા શતકની બૃહલ્કથા, સત્તસઇ, પાંચમા છઠ્ઠા સૈકામાં રાવણવહો, સાતમા સૈકામાં ગઉડવહો, ૧૦મા શતકમાં ક-પૂરમંજરી ઇત્યાદિ કાવ્યો, એવું દર્શાવી આપે છે કે ઇ. સ. પહેલા શતકથી ૧૦ મા શતક સુધી પ્રાકૃત ભાષા જોરમાં હતી. આ દરમ્યાન જૈન અંધકારોએ પણ અનેક પ્રાકૃત કાવ્યો અને કથાઓનું સાહિત્ય રચ્યું છે.

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી) ૩૧૬

ધાર્મિક, શાસ્ત્રીય નહિ તો કાવ્યાદિ. અંથ સુદ્ધાં જે કે સંસ્કૃતમાં પૂર્વ પ્રમાણે થતા હતા, છતાં પંચ જીવંત પ્રાકૃત ભાષાએ પોતાની ચળવળ છોડી નથી, એવું આ પરથી સિદ્ધ થાય છે. આ પછીનો કાળ તેજ હાલની દેશી ભાષાનો કાળ. ઇ. સ. દશથી બારમા શતક સુધી પ્રાકૃતમાં કાવ્ય થતાં હતાં (તેનું ઉદાહરણ હેમચન્દ્ર વગેરે). આનું કારણ, આધુનિક ભાષા તે કાળથી વધતી ગઈ અને વાંગમય-સાહિત્ય ભાષા થવાની પાતતા તેણે પોતાના અંગમાં આણી હતી.

૩૨૦ આ ‘જૈન ગૂર્જરકવિઓ’ના પુરતકમાં કવિઓ અને તેમની કૃતિઓનો વિ. સં. તેરમી સદીથી પ્રારંભ કર્યો છે તેનું કારણ ઉપરથી સમજશે. બારમા શતકથી તે પંદરમા સદીના મધ્ય સુધી અપભ્રંશ સાથે ગૂર્જર ભાષાનું સ્વરૂપ વધારે સંબંધ જાળવ્યે જતું હતું, અને તેથી મારા મિત્ર સાક્ષરશ્રી અંબાલાલ ખુલાખીરામ જાની બી. એ. તે સમયને ‘અપભ્રંશ યુગ’ એ આપવા દોરાયા લાગે છે. તેમણે ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ ને રોજ નડિયાદમાં ‘પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક ભ્રમો’ એ પર મનનીય ભાષણ આપ્યું હતું તેમાંથી અત્ર ઉપયોગનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

૩૨૮. ‘અપભ્રંશ, પ્રાચીન અને અર્વાચીન એમ ત્રણ વિભાગોમાં ગૂજરાતી સાહિત્ય વહેંચાવા પામ્યું છે. વિક્રમ સંવત્ બારમા સૈકાથી ૧૪૫૦ સુધીનો અપભ્રંશ યુગ. ત્યારથી ૧૯ મા સૈકા સુધી પ્રાચીન સાહિત્ય યુગ; અને ત્યાર પછીનો અર્વાચીન સાહિત્ય યુગ છે. નરસિંહ મહેતાથી નાકર સુધીનું સાહિત્ય એ મિશ્ર સાહિત્ય છે. હમેશાં એક કોટી-યુગમાંથી બીજી કોટીમાં સંક્રાંતિ પામતું સાહિત્ય મિશ્ર હોઈ શકે; ન તે પ્રાચીન સંસ્કાર બધા ત્યજી શકે, કે ન તે નવીન પરિવર્તનના સંસ્કારો સર્વથા સંગ્રહી શકે. આવી સ્થિતિનું નરસિંહ-નારક યુગનું મિશ્ર ભાષા સંસ્કારવાળું સાહિત્ય છે. છતાં તે પ્રાચીન સાહિત્યની કક્ષામાં ગણાય છે. કવિ દલપતરામે વિધાન બાંધ્યું હતું કે, જે ભાષા નરસિંહ મહેતાના વખતમાં હતી તેવીજ અત્યાર સુધી ચાલી આવી છે. એવો એક પક્ષનો મત છે, પરંતુ તે કેવળ ભ્રમજ છે.

૩૨૪. 'વળી નરસિંહ મહેતાને આદિ કવિ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ તે પહેલાં પણ ગૂર્જર ભાષામાં કવિતાઓ લખવામાં આવતી હતી. જૈન અને જૈનેતર-બ્રાહ્મણ કવિઓએ ઘણુંક સાહિત્ય લખ્યું છે. (જૈન કવિઓ માટે જુઓ આ અંકમાં નોંધેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ.)

૩૩૦. ' આ ઉપરાંત ત્રીજો ભ્રમ એવો છે કે જૈનો અને બ્રાહ્મણોનાં સાહિત્ય જુદાં જુદાં ખીલ્યાં હતાં-પરંતુ સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખાયા છતાં વિદ્વાનોએ તેમાં સાવધાની નહિ રાખવાથી એ ભ્રમો થવા પામ્યા છે. "

૩૩૧. ઉપરના તેમજ બીજા અનેક ભ્રમો ગૂજરાતી ભાષા સંબંધે, તેના સાહિત્ય સંબંધે, તેમજ તે ભાષાની જતની અપભ્રંશ અને તેથી આગળ પ્રાકૃત સંબંધે ઉભા થવા પામ્યા છે, ને તે પૈકી કેટલાકતો ઉભા કરેલા વૃત છે. આ સર્વ આ લેખથી તેમજ આ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓથી દૂર થશે અને સુત્ર સાહિત્યરસિકો ભાષાવિવેકદૃષ્ટિથી યથાર્થ નિર્ણયોપર આવશે. વિશેષમાં તેઓ પ્રામાણિક પણે ઉંડા ઉતરશે તો તેઓ સ્પષ્ટ જાણી જોઇ સ્વીકારી શકશે કે જૈનોએ પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને દેશી-ગૂજરાતી આદિ ભાષાનું વાંગ્મય રચવામાં, તે ભાષાની રચનાનાં પ્રમાણુભૂત પુસ્તકો પૂરાં પાડવામાં અને તેમનું સાહિત્ય સંગ્રહી જાળવી રાખવામાં પ્રમળ ક્ષણો આપ્યો છે, અને તેમ કરી ભાષાને સૌંદર્યવતી, રસવતી અને સ્મૃદ્ધિશાલી બનાવી છે: આટલું સમજવામાં સુજોને આ નિયંધ તેમજ આ પુસ્તક નિમિત્તભૂત થશે તો તે તૈયાર કરવામાં મેં લીધેલો પરિશ્રમ સફળ થશે અને હું કૃતાર્થ યથથ. પરમાત્મા સૌને શુદ્ધ બુદ્ધિ અને શુદ્ધ હૃદય અર્પો એજ પ્રાર્થના !

તવાલાલા બિલ્ડિંગ, લોહારચાલ
મુંબઈ-વિક્રમીક ૧૯૮૨
ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૯ શનિવાર.
તા. ૧૯-૬-૨૬.

વિનીત સાહિત્યસેવક

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ.

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

વિક્રમ તેરમી સદી.

૧ શાલિભદ્ર સૂરિ (રાજગચ્છ-વજ્રસેનસૂરિના પટ્ટધર.)

(૧) ભરતેન્દ્ર આહુબલિ રાસ (સં. ૧૨૪૧ ફાગણ પંચમી.)

આદિ—

રિસહ જિણેસર પય પણુમેવી, સરસતિ સામિણિ મનિ સમરેવી,

નમવિ નિરંતર ગુરૂ ચરણુ,

ભરહ નરિંદહ, તણુઉં ચરિતો, જે જગિ વસુહોડઈ વદીતો,

બાર વરસિ બિહું બંધવહં.

૧

હઉં હિવ એ ભણિસુ રાસહ છંદિહં, તં જણુમણહર મણુ આણુંદિઈ,

ભાવિઈ ભવીયણુ સાંભળઉં,

જંબુદીપિ ઉવઝા ઉર નયરો, ધણુકણુ કંચણુ રચણિહિં પવરો,

અવર પવર કિરિ અમરપુરો.

૨

*

*

*

*

અતે—

રાયહ એ ગહસિણુગાર વયરસેણુ સૂરિ પાટધર

૨૦૩

ગુણુગણુહં એ તણુઉ ભંડાર, શાલિભદ્ર સૂરિ જાણીધ એ.

કીધઉ એહ તીણિ ચરિતુ, ભરહ નરેસર રાસુ છંદિઈ

૨૦૪

જો પઠઈ એ વસહ વિસોહિ (વદીત), સો નર નિતુ નવનિહિ લહઇએ.

સંવત એ બાર એકતાલિ, ફાગણુ પંચમિઈ એઉ કાજિ એ

૨૦૫

—પા. ૧૦. વિજયધર્મસૂરિ ભંડાર. વ. સે.

(૨) બુદ્ધિરાસ.

આદિ—

પણુમવિ દેવિ અંબાઈ, પંચાણુ ગામિણિ વરદાઈ
 નિણુ સાસણિ સાંનિધિ કરઈ સામિણિ,
 સુર સામિણિ તું સદા સોહાગિણિ. ૧

પણુમિય ગણુહર જોયમસામિ, દુરિંગ પણાસઈ તેહનઈ નામિ,
 વર્દમાન સામીનઉ સીસ, પ્રણુમ્યાં પૂરઈ સયલ જગીસ. ૨

સહયુરવયણે સંગ્રહ કીજઈ, ભોલા લોક સીધામણુ દીજઈ,
 કેઈ ખોલજ લોકપ્રસિદ્ધા, ગુર ઉપદેસઈ કેઈ લક્ષા. ૩

* * * *

અંતે—

સાલિભદ્ર ગુર સંકલીય, એ સવિ ગુર ઉપદેસ તુ,
 પદઈ ગુણુજ જે સાંભલખએ, તેડ સવિ ટલખ કંપેસ તુ. ૫૩

(પાઠાંતર—ધરમ કરઉ સુધ ભાવસ્યું એ, અવિચલ સુખ લહેસિ ૬૨).
 —સં. ૧૬૩૨ વર્ષે માગશિર વદિ ૧૪ ભોમે સ્તંભતીર્થે રાજ-
 ચંદ્રણુ ક્ષિપ્તિતં. પા. ૨-૧૪ ગુ. વિ.; ૩-૧૩ મો.
 —કૃપાધ્યાય શ્રી મનિકીર્તિ ગણિગજેંદ્રાણાં શિષ્ય પં૦ મહિમા-
 કુમારગણિ તત્ શિ૦ જયલાભેન લિલેખ. સુશ્રાવિકા પુણ્ય-
 પ્રભાવિકા રાજકુંચર પઠનાથ. આ. ક.

(૩) હિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ ૩૦ ડા. ૭૦ પ્રત ૧૨૦ (આ રાસ
 જોયો નથી. નામ પરથી અનુમા. થાય છે કે ઉપરનો બુદ્ધિરાસ
 તે આ રાસ એકજ હશે.)

૨ ધર્મ. (મહેંદ્રસૂરિ શિષ્ય.)

(૪) જંબૂસ્વામિ ચરિત (જંબૂસામિ ચરિય) સં. ૧૨૬૬.

આદિ—

નિણુ ચક્રવીસઈ પય નમેવિ ગુર ચત્રણુ નમેવી,
 જંબૂ સામિહિં તણુઉ ચરિય ભવિઉ નિસુણેવી,

કરિ સાનિધ સરસતિ દેવિ જિમ રયં કહાણુઈ,
જંબુ સામિહિં ગુણ ગહણુ સંખેવિ વણાણુઈ.

૧

*

*

*

અતે—

વીર જિણુંદહ તીથિ કેવલિ દહ પાછિણુઈ,
બ્રમવહ બધસારીક પાટિ સિદ્ધિં પુહુતુ જંબુ સ્વામિ,
જંબુસામિ ચરિત પદઈ ગુણઈ જે સંભલઈ,
સિદ્ધિ સુખ અણુંત તે નર લીલાહિં પામિસિઈ. ૪૦
મહિંદસૂરિ ગુરૂ સીસ ધરમ બણુછહો ધામીજી હ.
ચિંતક રાતિ દિવસિ જે સિદ્ધિહિ ઊમાલીયા હ,
બારહ વરસ સચ્ચેહિં કવિતુ નીપત્ર છાસકઈ.
સોલહ વિજ્ઞાનએવિ દુરિય પણાસહ સયલસંધ. ૪૧

પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ. (પા. ૩ પ્ર. કા.)

[મહેંદ્રસિંહ સૂરિ—(૧) અચલ ગચ્છમાં ધર્મધોષ સૂરિના શિષ્ય
અને સિંહપ્રભ સૂરિના ગુરૂ થઈ ગયા છે. જન્મ સં. ૧૨૨૮ દીક્ષા
૧૨૩૭ આચાર્યપદ ૧૨૬૩. મરણ ૧૩૦૯. તેમણે સં. ૧૨૯૪ માં
શતપદિકા નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. (૨) બીજા મહેંદ્રસૂરિ હેમાચાર્યના શિષ્ય
સં. ૧૨૧૪ માં થયા છે તેમણે હેમચંદ્રકૃત અનેકાર્થ સંગ્રહ પર અને-
કાર્થ કેરવાકર કૌમુદી નામની ટીકા રચી છે. આમાંથી આપણા કવિના
ગુરૂ પહેલા—મહેંદ્રસિંહસૂરિ લાગે છે.]

૩ વિજયસેનસૂરિ. (મહામાત્ય વસ્તુપાલના ધર્માચાર્ય.

નાગેંદ્રગચ્છના મહેંદ્રસૂરિ-શાંતિસૂરિ-આનંદસૂરિ-

અમરસૂરિ-હરિભદ્રસૂરિ શિષ્ય. તેમણે આણુપર

વસ્તુપાલ તેજપાલે કરાવેલી નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠાની

પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૮૭ કાગણ વદિ ૩ રવિને દિને
કરી હતી.)

(૫) +રેવંતગિરિ રાસો (ગિરનાર પર્વત સંબંધી)

આદિ—

પરમેસર તિલેસરહ પયપંકય પથુમેવિ,	
બલિસુ રાસુ રેવંતગિરે આંખિકદેવિ સુમરેવિ.	૧
ગામાગર પુરવણુ ગહણુ સરિ સરવરિ સુપએસુ,	
દેવબૂમિ દિસિ પચ્છિમહ મણહર સોરદેસુ.	૨
* * *	

અંત—

રંગિહિ એ રમઇ જો રાસુ સિરિ વિજયસેણુસરિ નિમ્મચિહ એ,
નેમિ જિણુ તૂસઈ તાસુ આંખિક પૂરઇ મણિ રત્ની એ. ૨૦

[આ રાસને ૪ કડવમ (કડવાં) છે. તે દરેકમાં અનુક્રમે ૨૦,
૧૦, ૨૨ અને ૨૦ કડીઓ છે. તે વડોદરા ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય અંથ-
માળામાં પ્રકટ થયેલ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ એ પુસ્તકમાં પ્રકા-
શિત થયો છે.]

વિક્રમ ચૌદમી સદી.

૪ * વિનયચંદ્ર (રત્નસિંહ સૂરિશિ.)

(૬) નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા (પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ)

આદિ—

સોહગસુંદર ધણુલાવન્તુ, સુમરવિ સામિઉ સામલવન્તુ;

સાપિ પતિ રાજલ ચડિ ઉત્તરિય, આર માસ સુણિ જિમ

બજજરિય—૧

નેમિ કુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધી રાજલ કન્નકુમારિ—આંકણી.

x

x

x

x

x

અંત—

પંચ સખી સર્ધ જસુ પરિવારિ, પ્રિય જમાહી ગર્ધ ગિરનારિ,

સખી સહિત રાજલ ગુણુરાસિ, લેછ દિપ્પ પરમેસર પાસિ. ૩૯

નિમ્મલ કેવલનાથુ લહેવિ, સિદ્ધી સામિણિ રાજલદેવિ,

રયણુસિંહ સૂરિ પણુમવિ પાય, આરછ માસ ભણિયા મર્ધ ભાય. ૪૦

—નેમિકુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધિ રાજલ કન્નકુમારિ—

છતિ શ્રી વિનયચંદ્ર સૂરિકૃત નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા:—

(આ ૪૦ દુકતું કાવ્ય છે, તેમાં આરમાસ લઘ દરેક માસે રાજે-

મતિ પતિવિરહથી કથન કરે છે એવું કાવ્યમય વર્ણન કવિએ કરેલું છે.

આ કાવ્ય જૈનશ્વેતાશ્વર કાન્ધરવ્સ હેરેલમાં મુનિશ્રી જિનવિજયજીની

નીચેની પુટનોટ સહિત છપાયું છે. (અંક પુ.)

* આ આચાર્ય હતા. તેમણે સં. ૧૩૨૫ માં પર્ણપણા કલ્પસૂત્રપર નિરૂપ્ત રચેલ છે. તેમના ગુરુ રત્નસિંહ સૂરિ એ તપગચ્છમાં થયેલા સૈદ્ધાન્તિક શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય હતા ને વિક્રમ તેરમી સદીમાં વિશ્વમાન હતા. તેમણે ટીકા સહિત પુદ્ગલ પદ્ધતિશિક્ષા-નિગોહ પદ્ધતિશિક્ષા આદિ ગ્રંથો રચેલા છે.

[વિનયચંદ્ર] (રત્નસિંહ સૂરિ શિષ્ય.)

(૭) ઉપદેશ માતા કથાનક છંપય (ઉવએસમાલ કહાણુય છંપય.)

આદિ—

વિનય નરિંદ જિણિંદ વીર હથિહિં વય લેવિણ,
 ધમ્મદાસ ગણિ નામિ ગામિ નયરિહિં વિહરઇ પાણુ,
 નિયપુત્તહ રણુસીહરાય પડિઓહણુ સારિહિં
 કરઇ એસ ઉવએસમાલ જિણુવયણુ વિચારિહિં
 સય પંચમ્યાલ ગાહા રયણુ મણિકરંડ મહિયસિ મુણુક,
 સુહભાવિ સુદ્ધ સિદ્ધંતસમ સવિ સુસાહુ સાવય સુણુક. ૧

* * * *

અંતે—

દણિપરિ સિરિ ઉવએસમાલ કહાણુય
 તવ સંજમ સંતોસ વિણુયવિજગ્ગઇ પહાણુય
 સાવય સંભરણુથ અત્યપય છંપય છંદિહિં
 રયણુસીંહ સૂરીસ સીસ પબણુઈ આણુદિહિં
 અરિહંતઆણુ અનુદિણુ ઉદય ધમ્મ મૂલ મત્થઇ હઉં
 ભો ભવિય ભત્તિસત્તિહિં સહલ સયલ લગ્ગિહીલા લહઉ. ૮૧.

—પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં.

[અજ્ઞાત કવિ]

(૭૬) +સમેક્ષેત્રિ રામુ સં. ૧૩૨૭ માહશુદ ૧૦ ગુર.

આદિ—

સવિ અરિહંત નમેવી સિદ્ધ સૂરિ ઉવઝાય,
 પનર કર્મજૂમિ સાદ્દ તીહ પાણુમિય પાય. ૧

x x x

અતે—

સંવત તેર સત્તાવીસઠ માહમસવાડઈ
 ગુરુવારિ આવી ય દસમિ પહિલઠ પખવાડઈ,
 તહિ પૂરૂ દૂડિ રાસુ સિવસુખ નિહાણું
 નિણુ અઉવીસઠ ભવીયણુઠ કરિસિધ કલ્યાણું. ૧૧૮
 નાં સિસિ રવિ ગયણુંગણિહિ જગમ્મ મહિમંડલિ,
 તા વરતઉ એઉ રાસુ ભવિય નિણુસાસણિ,
 નિમ્મલ જ અહ નક્ષત્ર તારિકા વ્યાપઈ
 જયવંતુ શ્રીસંઘ અનર્ઘ નિણુસાસણુ. ૧૧૯

—પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

૫ સોમમૂર્તિ.

(૮) +જિનેંદર સૂરિ દીક્ષા વિવાહ વર્ણના રાસ-સં. ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

ચિંતામણિ મણિ વિ વિયત્યે સુહિયય ધરેવિણુ પાસ નિણુ,
 જુગપવર જિણેસર સૂરિ મુણિરાઉ થુણિસુ હઉ ભત્તિ
 આપણુઉ. ૧
 ગુરૂ નિયહિયય કવહુ વરમોતિયં હાર સુગુર જિણેસર સૂરિ-ચરિયં,
 ભવિય જણુ જણુ સા મુતિવર કામિણી, તુમ્હ વરણુંમિ
 ઉકકંદિયએ. ૨.

*

*

*

અતે—

એહ વીવાહુલઉ જે પદહિં જે દિયહિ પેલાપેલિય રંગભરિ,
 તાહ જિણેસર સૂરિ સુપસન્નુ ઇમિ ભણુઈ ભવિય ગણિ

સોમમુત્તી ૩૩

આ ૩૩ ટૂંકનું પ્રાચીન કાવ્ય છે. નાયક ખરતરગચ્છીય જિનેશ્વર સૂરિની દીક્ષા દશવર્ષે ખેડાગામમાં જિનપતિસૂરિ પાસે લેવાઈ, અને મરણ સં. ૧૩૩૧ માં થયું. તે વખતે પદ્ધર જિનપ્રભોષ સૂરિ થયા. આથી આ કાવ્ય સં. ૧૩૩૧ પછી તુરતમાં રચાયેલ છે, [અને તેથી તે સમયની ભાષાના નમૂનારૂપ છે.] પ્રજા જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્યસંચય.

૬ જગદુ (જિનેશ્વરસૂરિ શિ.)

(૯) + સમ્યક્ત્વમાઈ ચઉપઈ સં. ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

બલે બણઉં માઈ ધુરિ જોઈ, ધમ્મઈ મૂલુ જી સમકિતુ હોઈ,
સમકિતુ વિણુ જો ક્રિયા કરેઈ, તાતઈ લોહિ નીરૂ ધાલેઈ. ૧

x

x

x

અંતે—

હાસામિસિ ચઉપઈયધુ ક્રિયઉ, માઈતણુક છેલુ મઈ નિયઉ,
જણુક આગલક કિપિ બણુક, જગદુ બણુક સંધુ સયલુ ખમેક. ૧૨
ત્રીનંદક સમુદાધરિ રહઈ, નંદક વિહિ મંદિર કવિ કહઈ,
નંદક જિણુસરસૂરિ મુણિંદુ, જા રવિ ડોગઈ ડોગઈ ચંદુ. ૧૩
માઈ તણુક અખસર ધુરિ ક્રિયઉ, ચડસઠિ ચઉપઈયાગંધુ થિયઉ,
સુહઈ મનિ જે નર નિસુણુતિ, અણુતંતુપુ સિદ્ધિહિ પાવંતિ. ૧૪

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂ. કા. સંગ્રહ.

૭ પ્રજ્ઞાતિલક સૂરિ.

(૧૦) + કચ્છલી રાસ. સં. ૧૩૪૩ કોરંટામાં.

આદિ—

ગણુવઈ જો જિમ દુગીકવિહંડણુ, રોલનિવારણુ તિહુયણુમંડણુ;
પણુમવિ સામીક પાસ જિણુ,

પસિરિ ભદ્રેસર સુરિહિં વસો ઝીજી સાહહ વનિસુ રાસો, ધમીય રોલુ નિવારીઉ,
 સગ્ગ ખંડુ જિમ મહીપલિ જાણુઉં, અદ્દારસક દેસુ વખાણુઉં ગોવલિ
 ધન્નિ રમાઉલઉ,
 અનલ કુંડ સંભમ પરમાર રાજ કરઈ તહિં છે સવિચાર, આખૂ ગિરિવર
 તહિં પવરો.

x

x

x

અંતે—

સાત્રીસઘ આપાડિ લખમણુ મયધર સાહુ સૂઓ
 છયણી નયર મઝારિ આરિઠવણુઉં લીમિ કિઓ,
 કમલસૂરિ નિયપાટિ સઈ હાથિ પ્રજાસુરિ ઠવીઓ,
 પમીઉ પમાવીઉ જીવુ અણુસણિ આવા સૂધુ કીઓ.
 પણિ પહુતઉ સુરલોઘ ગણુહર ગંગાજલ વિમલો.
 તાસુ સીસુ ચિરકાલુ પ્રતપઉ પ્રજાતિલક સૂરે.
 જિણુ સાસણિ નહયંદુ સુહયુર ભવીયહં કલપતરો
 તા જગે જયવંત ઉમ્હાહિ જા જગિ ઊગઘ સહસકરો
 તેરત્રિસઘ રાસુ કેારિંઠાવડિ નિમ્મિઉ
 જિણુહરિ દિંતસુણુંતં મણુવંછિય પૂરવંઉ.

—સંવત્ ૧૪૦૮ વર્ષે ચીઆઆમે શ્રી નરચંદ્ર સૂરિણાં શિષ્યેન શ્રી
 રત્નપ્રભ સૂરીણાં આંધ્રવેન પંડિત ગુણુમદ્રેણુ કચ્છલી શ્રી પાર્શ્વનાથ
 ગોષ્ઠીકા લીંઆ ભાર્યા ગડરી તપુત્ર આવક જસા ફુંગર તદ્ભગિની શ્રીવિક્રા
 વીંઝી તીલહી પ્રભૂત્યેષાં સાહાય્યેન પ્રભુશ્રી શ્રીપ્રભ સૂરિવિરચિતં ધર્મ-
 વિધિ પ્રકરણું શ્રી ઉદયસિંહ સૂરિ રચિતા વૃત્તિ શ્રી ધર્મ-વિધિ ગ્રંથસ્ય
 કાર્તિક વદિ દશમી દિને ગુરુવારે દિવસ-પાશ્ચાલ ઘટિકાદ્યે સમયે સ્વ પિતૃ-
 માત્રોઃ શ્રેયસે શ્રી ધર્મવિધિ ગ્રંથમલિખત્ । (આમ એક પ્રતને અંતે
 લખેલું છે.)

૮ અમ્બદેવસૂરિ (નાગેન્દ્રગચ્છ પાસડસૂરિ શિ૦)

(૧૧) +સમરા રાસો (સમરસિંહ રાસ) સં. ૧૩૭૧.

આદિ.

પહિલક પણુમિત દેવ આદિસર સેતુગસિહરે
અનુ અરિહંત સગ્ગે વિ આરાહકં બહુ ભતિભરે. ૧
તક સરસતિ સુમરેવિ સારયમ્ સહર નિમ્મલીય,
જસુ પયકમત્ત પસાય મૂરુપુ માણુ મન રલિય. ૨
સંધપતિ દેસલ પૃતુ ભણિસુ ચરિક સમરાતણુક એ,
ધમ્મિય રોતુ નિવારિ નિસુણુક શ્રવણિ સુહાવણુક એ. ૩

* * * *

અંતે—

સંવચ્છરિ ઇકકહતર થાપિઓ રિસહ જિણિદો,
ચૈત્રવદિ સાતમિ પહુત ધરે નંદઓએ જ રવિ ચંદો. ૩
પાસડ સૂરિહિ ગણુહરહ નાગિંદ્રગચ્છ નિરાસો,
તસુ સીસિહિ અમ્બદેવસૂરિહિ રચિયક એ સમરા રાસો. ૪
એહુ રાસુ જો પહમ ગુણુ નાચિક જિણુ હરિ દેમ,
શ્રવણિ સુણુક સો બ્યહમએ તીરથએ તીરથગત્ર ફલુલિમ, ૫

—પા.; પ્ર. કા.

આ રાસ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં તથા જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચયમાં પ્રકટ થયો છે. રાસનો નાયક સમરસિંહ મત્રિ ઓસવાળ હતો અને તેના ઉપર અલપખાનની મહેરબાની હતી. તેણે સંધ કાઢ્યો હતો. આ સંધપતિ સમરસિંહ ઉર્ફે સમરાએ કેટલાંક સ્તવનો બનાવેલાં છે. સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંગ્ય પર ઋષભદેવની મૂર્તિ તેણે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી. આ રાસ પણ તેજ વર્ષમાં રચાયેલ છે.

૯ જિનપદ્મસૂરિ (ખરતરગચ્છ જન્મ સં. ૧૩૮૨ ? આ-
ચાર્યપદ્મવી સં. ૧૩૯૦ મરણ ૧૪૦૦)

(૧૨) + શ્રીચૂલિભદ્ર કાગ. (સિરિ ચૂલિભદ્ર કાગ)

આદિ—

પણમિય પાસ જિણુદંપય અનુ સરસધ સમરેવી,
ચૂલિભદ્ર મુણિવર્ધ ભણિસુ કાગ બધિ ગુણ કેવી. ૧

અંતે— x x x x

ખરતરગચ્છ જિણુપદ્મ સૂરિ કિય કાગ રમેવડ,
ખેલા નાયઈ ચૈત્રમાસિ રંગિહિ ગાવેવડ. ૨૭

—પ્ર. કા.; પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

(આ ૨૭ હુંકનું હુંક કાવ્ય છે. પ્રાચીન છે.)

૯ ક પદ્મ. (૧૪ મો મોકો)

(૧૩) + સાલિભદ્ર કક્ક (શાલિભદ્ર કાક)

આદિ—

ભલિ ભંજણ કમ્મારિયલ વીરનાહુ પણમેવિ,
પડિમુ ભણુધ કક્ક ખરિણુ સાલિભદ્રગુણુ કેધ. ૧

x x x

અંતે—

ધહ કહિયડ કક્કહ કુલડ, ધકહતરિ કડુયાહ,
ભવિયડ સંજમુ મણિ ધરડ, પહડ ગુણહ નિસુણેહ. ૭૧.

પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(૧૪) + દૂહામાતૃકા.

આદિ—

ભલે ભલેવિણુ જગતગુર પણમઉ જગહપહાણુ,
જાસુ પસાઈ મૂઠ જિય પાવઈ નિમ્મડુ નાણુ. ૧

x x x

અતે—

મંગલમહાસિરિસરિસુ સિવશ્લઘાયગુ રમ્મુ
હ્રદામાઠ અખિયઈ પઉમિહિં જિણુવરધમ્મુ. ૫૭
પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(માતૃકા એટલે આરાગડી, દરેક વર્ણુ લઘ તે પર ઉપદેશ આ
પૃથૂકેના કાવ્યમાં આપેલો છે. આ પદ્મ કવિ કદાચ જિનપદ્મસૂરિ નં.
હના પણુ હોય, તેમજ આ કાવ્યો ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં ૧૪ મા
સૈકાનાં લાગે છે તેથી પદ્મ એમ જૂદા કવિ તરીકે જિનપદ્મસૂરિની
નીચેજ મુકવામાં આવેલ છે.)

૧૦ સોલણુ. (૧૪ મો સૈકો)

(૧૫) + ચર્યરિકા.

અદિ—

જિણુ ચઉવીસ નમેવિણુ સરસઠપય પણુમેવિ
આરાહઉં ગુર અપ્પણુક અવિચલુ ભાવુ ધરેવિ. ૧
કર જોડિઉં સોલણુ બણુઠ જીવિઉં સદ્ધુ કરેસુ,
તુમ્હિં અવધારહ ધંમિયઉં ચચ્ચરિ હઉં ગાએસુ. ૨

x x x

અતે—

કુંગરડા અષો ફરિં લગ્ગહ સીયલિ વાઉ
હય પુણું નવદેહડી અમુત્તિ કિયઉં પસાઉ. ૩૮

—પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં આ કાવ્ય ૧૪ મા સૈકાનું લાગે છે.)

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખર સૂરિ-મલધારી+
(૧૬) નેમિનાથ કાગ (૧૪૦૫ લગભગ)

આદિ—

સિદ્ધિ જેહિં સઘ વર ચરિય તે તિત્યર નમેવી,
કાગુઅંધિ પહુ નેમિ જિણુ ગુણુ ગાએસઉં કેવી ૧૬

* * * *

અંત—

રાજલ દેવિસઉં સિદ્ધિ ગયઉ સો દેઉ થુણીજદ',
મલહારિહિં રાયસિહર સૂરિ કિઉ કાગુ રમીજદ'. ૨૭

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

૧૨ જયાનંદ સૂરિ (૧૪૧૦ આસપાસ)
(૧૭) ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ-૩૦ રતન

ગદ્યગ્રંથો—[પંદરમા સૈકામાં બોલાતી ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક
ટીકા-ગ્રંથો બાલાવબોધો લખાયા તેમાં પ્રથમનો મળી આવતો ગ્રંથ તેતરણપ્રપ્ર

[* રાજશેખર સૂરિ-તે પ્રશ્ન વાહનકુલમાં કોટિક ગણની મંથમ
શાખામાં હર્ષપુરીયગચ્છમાં મલધારી બિરદથી પ્રસિદ્ધ શ્રી અભયસૂરિના
સંતાનમાં શ્રીતિલકસૂરિના શિષ્ય થયા છે, તેમણે દિલ્લી (દિલ્હી)માં
સં. ૧૪૦૫ માં જ્યેષ્ઠ માસની શુક્લ પંચમીએ 'ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ'—
અથવા 'પ્રબંધકોષ'—ગ્રંથ રચેલ છે. તે ઉપરાંત શ્રીધરની ન્યાય
કંઠલીપર પંજિકા રચેલી છે.] આ ઉપરાંત વિનોદ કથાસંગ્રહ એ નામનો
દ્વંદ્વી રસપ્રદ અને બોધક કથાનો સંગ્રહ રચ્યો છે કે જેને ગૂજરાતી
ભાષાંતર વિનોદાત્મક કથા સંગ્રહ એ નામથી ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક-
સભાએ સં. ૧૯૭૮ માં પ્રકટ કર્યું છે.)

સૂરિનો સં. ૧૪૧૧ ની સાલમાં ગૂજરાતના પાટનગર અણહિલ પાટ-
ણમાં પગવસ્થક પર બાલાવમોષ છે, અને ત્યારપછી સોમસુંદર સૂરિએ
ઉપદેશમાલા, યોગશાસ્ત્ર, પગવસ્થક, આરાધનાપતાકા અને નવતત્ત્વ વગેરે
અથોના ‘બાલાવમોષો’ અને મુનિસુંદર સૂરિનો યોગશાસ્ત્ર-અનુર્થ પ્રકા-
શનો ‘બાલાવમોષ’ લખેલા મળી આવે છે. તે સર્વ ગદ્યઅથો પંદરમી
સદીમાં વપરાતી ભાષાપર પ્રકાશ નાંખે તેમ છે.]

૧૩ વિજયભદ્ર.

(૧૮) કમલાવતી રાસ—૩૬ ગાથાનો.

આદિ—

નમુ વીર જિણેસર દિણેસર અભિનવો દ્રણિ,
ભરત ક્ષેત્રે ભરઅયિ નગરની શોભા જાણિ,
મેધરથ રાજ રાજકરે ધર્મ જપે
ધંદ્રની રિદ્ધિ જિસી તિસી તસ ધરિ સંપિ.

૧

*

*

*

*

અંત—

ધરણીને વચને કંત વૈરાગીઓ, એહું સંસાર વિપસમો લાગીઓ,
બાપે બોલાવી બેટો બલીકરી, રાજિ બેસારી બેટો બાહિષ્ ધરી.
બાલક બાહિષ્ ધરી રાજે થાપિ ધરે વીસ સરસ રહી.
તિહાં થકી છૂટી જિસી આવી તિરથો સીલ લીધો સહી
ચારિત્ર પાલિ કર્મ જાણિ કેવલી ગુરૂ બે થયા,
વિજયભદ્ર મનિ વર જપે મોક્ષ મંદિરમાં હિયા.

૩૬

—૩—૧૩ લોં.

(૧૯) કલાવતી સતીનો રાસ.

આદિ—

ભરત ક્ષેત્રિ રે નયરી છિ મગલાવતી,
શપ રાગ રે રાજ કરમ જસિહ સૂરપતી,

એક દિવસે રે રાઈ મંત્રી બોલાવીઉ,
દુન મંત્રી રે દેસાઉરથી આવીઉ.

૧

* * * *

અત— (ત્રુટક)

ભૂપતુ સૂત રાજ થાપી લીધુ સયમ સુષ ભરિઇ,
દેવલોકિ બિહુ પુહતાં સુગતિ જાસિ અવતરી,
કલાવતીની પધીય સઝાય, ન પડીઇ સંસારસિઈ,
[વિનયભદ્ર સુનિવર સતીય ધ્યાઇ, મોક્ષ જઈઇ લીલસિઈં. ૪૯

—સંવત ૧૭૩૮ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧ રવૈદિને ૫૦ ઐ. ૧૨૫

૯—૧૧ (પાલણપુર ભં.)

—ઇતિ કલાવતી ચરિત્ર ગીતિ છંદ સમાપ્ત: સંવત્ ૧૮૨૫ વર્ષે
ચૈત્ર વદિ ૪ દિને. (મ. બં.)

(૨૦)—હુંસરાજ વન્ધરાજ સં. ૧૪૧૧.

—શીલ વિષે સ. ૧૪૧૧.

+શીલ વિષે શિખામણ સ. ૭૧ સ. મા. ભી.

૧૪ x વિનયપ્રભ (વિનયપ્રભ ? ઉદયવન્ત ?)

(૨૧)+ ગૌતમસ્વામિનો રાસ. (સં. ૧૪૧૨ ખંભાતમાં)

આદિ.

પ્રણવાક્ષર પહિલુ એ ભણીજઈ માયા બીજઈ સિઝનિ સુણીજઈ,
શ્રીમુખિ સોભા જ સંભઈ એ.

* * * *

* પ્રસિદ્ધ ગૌતમસ્વામીના રાસના કર્તા તરીકે 'વિનયપ્રભ' (ઉદયવન્ત) એ નામ પ્રચલિત છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે સુપ્રચલિત રાસના કર્તાનું નામ વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાય છે એ વાત ઉક્ત રાસમાં સુસ્પષ્ટ લખી છે. પ્રચલિત મુદ્રિત પુસ્તકોમાં 'દેવાંધુર અરિહંત નમિજે, વિનયપદ્મ ઉવઝાય સુનિજે' ઇત્યાદિ પાઠમાં 'વિનયપદ્મ' લખ્યું છે એ મુદ્રાના પ્રમાદથી યાતો.

અતે—

દેવહ ધુરિ અરિહંત નમીજઈ, વિનયપ્પહ ઉવગ્રાય થુણીજઈ,
ધણિ મંત્રિ ગોયમ નમહએ. ૪૮

પરપર વસતા કાંધ કરીજઈ, દેસ દેશાંતર કાંધ ભમીજઈ,
કવણુ કાજિ આયાસ કર,
પ્રહિ ઉડી ગોયમ સંભરીજઈ, કાજ સમ ગ્રહ જન ખિણિ શીજઈ,
નત્રનિધિ વિલસઈ તાંહ થાટ. ૪૯

ચઉહ સઈ આરોત્તર વરિસે, ખભ નયરિ સિરિ પાસ પસાઈ,
(ગોયમ ગણુહર કેવલ દિવસે) કીઉ કવિત ઉપગાર વરો,
આદિહિ મંગલ એઅ ભણીજઈ, પરવિ મહોછવિ પહિલૂ દીજઈ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ કરો. ૫૦

છતિ શ્રી પ્રથમ ગણુધર શ્રી ગૌતમસ્વામિ રાસ:

પા. ૪--૧૧. ભાવ.; પ્રકાશિત.

જે હસ્તલિખિત પ્રત અનુસાર મુદ્રણ થયું છે તેના લેખકના ભ્રમથી
'વિનયપહ'ને બદલ 'વિનયપદ્ધ' થઈ ગયેલ છે, કારણ કે આ રાસના કર્તા
ખરતર ગચ્છીય શ્રી જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય 'વિનયપ્રભ' હતા એ
વાહુચર-મુશિંદાબાદમાં શ્રી સંભવનાથના મંદિરને સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં
પ્રાયઃ બસો વર્ષ પહેલાના લખેલા પુસ્તકમાં 'વિનયપહ ઉપગ્રાય થુનિજે'
એવું સ્પષ્ટ લખેલું છે. તદુપરાન્ત અજિમગંજના નેમિનાથના મંદિર સંલગ્ન
જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન પટ્ટાવલિમાં એવો પાઠ છે કે:—

“તથા શ્રી ગુરુભિ (શ્રી જિનકુશલ સૂરિભિઃ) વિનયપ્રભાદિ શિષ્યેભ્ય
ઉપાધ્યાયપદં દત્તં યેન વિનયપ્રભોપાધ્યાયેન નિર્ધનીશૂતરય નિજબ્રાતુઃ
સંપત્તિસિદ્ધયર્થ મંત્રગર્ભિતગૌતમરાસો વિહિતઃ તદ્ગુણુનેન સ્વબ્રાતા
પુનર્ધનવાન ભતઃ ઈત્યાદિ.

આથી ઉક્તરાસના કર્તા સંબંધી કોઈ ભતનો સંદેહ રહેતો નથી.
શ્રી જિનકુશલસૂરિ સં. ૧૩૮૬ માં દેવલોક ગયા તેથી તેના શિષ્યે બના-
વેલ રાસ સં. ૧૪૧૨ માં હોય તે તદ્દન શક્ય છે.

૧૫ હરસેવક.

(૨૨)+ મયણુરેહાનો રાસ. (સં. ૧૪૧૩ (૧) કુકડીગામમાં)
આદિ—

દોહા.

જૂઆ માંસ દારુ તણી, કરે વેસ્યાશું જોય,
જીવ હિંસા ચોરી કરે, પરનારીનો દોષ. ૧

દાસ-અનાધીની વૈરાગી દેશીમાં.

વ્યસન સાતમું પરનારીનું, પ્રત્યક્ષ પાપ દીખાયું.
રાવણ પદ્મોત્તર મણિરથ રાગ, તીનું રાગ ગમાયું, ૧
-રાગનીયાને રાગપિયારો, ભાઈ છેવો પ્યારો-આંકણી.

* * * * *

અંતે—

ગામ કુકડીએ કર્યો ચોમાસો, સંવત ચૌદા તેરા માંથો,
કથા કારણ આ દાસજ કીની, હરસેવક ચિત લાયો-રા. ૧૮૭
સાંધારે તો મુખ સાંભરજો, ચરિત્ર મયણુરેહારો,
તિણુ ઉપર કોઈ અધિકો ઓછો, મિચ્છાદુષ્કર મહારો-રા. ૧૮૮
(આ દાસ એક છે ને તેની કડી ૧૮૮ છે. તેમાં રાજસ્થાની-
મારવાડી ધણુ શબ્દો ને પ્રત્યયો છે ને તે સં. ૧૪૧૩ જોટલી જૂની
કૃતિ લાગતી નથી તો તેની હસ્તલિખિત પ્રત મળે નહિ ત્યાં સુધી
સંવત્ની અનિશ્ચિતતા લાગે છે. પ્રકાશિત શા ભીમશીમાણેકે કરી છે
તેમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલ છે.)

૧૬ જિનોદયસૂરિ* (ખ૦)

(૨૩) ત્રિવિક્રમ રાસ સં. ૧૪૧૫.

* ગુજરાતના પાલણપુરમાં વસતા રૂદ્રપાલ અને પારલદેવીને ત્યાં
સં. ૧૩૭૫ માં સમર નામે કુંવર જન્મ પામ્યો. તેણે કુંવારાં સં. ૧૩૮૨
૨

૧૭ જ્ઞાનકલશ.

(૨૪) + શ્રી જિનોદયસૂરિ પદ્મભિષેક રાસ સં. ૧૪૧૫.
આદિ.

સંતિકરણુ સિરિ સંતિનાહ પયકમત્ર નમેવી,
કસમીરહ મંડણીય દેવિ સરસતિ સુમરેવી,
ગુગવર સિરિ જિણુકદયસૂરિ ગુરુગુણ ગાએસુ
પાટ મહોચ્છવુ રાસુ રંગિ તસુ હઉં પબણેસુ. ૧

* * * *

અંતે.

સુહગુરુ ગુણુ ગાયંતુ સયલ લોય વંછિય લહએ,
રમકે રાસુ ઇહુ રંગિ જ્ઞાનકલસ મુનિ ઇમ કહધ. ૩૭

—ખ૦ જિનોદયસૂરિનું મૂળ દીક્ષાનામ સોમપ્રભ હતું. તેને સૂરિપદ
આપવાની ક્રિયા તરણુપ્રભાચાર્યે ખંભાતમાં સં. ૧૪૧૫ માં કરી. તે
પદ્મભિષેક ક્રિયા આમાં જણાવી છે. તેથી આ કાવ્ય સં. ૧૪૧૫ માં
રચાયેલું જણાય છે. પ્ર૦ જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

૧૮ મેરૂનન્દન. (ખ જિનોદયસૂરિ દીક્ષાગુરુ).

(૨૫) + શ્રી જિનોદયસૂરિ વીવાહલહ. સં. ૧૪૩૨.
આદિ.

સયવમણુવંછિયે કામકુંભોવમં પાસપયકમયુ પણુમેવિ ભતિ,
સુગુરુ જિણુકદય સુરિ કરિસુ વીવાહલહ

સહિય ઊમાહલહ મુચ્છ ચિતિ. ૧

* * * *

માં દીક્ષા લીધી. જિનકુશલસૂરિએ દીક્ષા આપી સોમપ્રભ નામ પાડ્યું.
સં. ૧૪૦૬ માં જેસલમીરમાં વાચનાચાર્યની પદવી મળી. સં. ૧૪૧૫ માં
ખંભાતમાં શ્રી તરણુપ્રભસૂરિએ તેમને સૂરિપદવી આપીને જિનોદયસૂરિ
નામ આપી જિનકુશલસૂરિની પાટ સ્થાપ્યા. સં. ૧૪૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

અંતે.

એહુ સિરિ જિણુકદયસરિ નિય સામિણો

કહિઉ મધ ચરિઉ અઈ મંદમુદ્ધિ,

અમ્હ સો દિકખુગુર દેઉ સુપસનઉ

દંસણુ નાણુ આરિત સુદ્ધિ. ૪૩

એહુ ગુરરાય વીવાહવઉ ને પઠઈ ને ગુણુઈ ને સુણુતિ,

ઉભયશોગે વિ તે લહઈ મણુવંછિયં

મેરનંદન ગણિ ધમિ ભણુતિ. ૪૪

—ખ૦ જિનોદયસરિ સં. ૧૪૩૨ માં પાઠણુમાં સ્વર્ગસ્થ થયા તેનો છેલ્લો ઉલ્લેખ કરી આ કાવ્ય પૂરું થાય છે. તે વર્ષે તે રચાયેલું જાણાય છે. રચનાર પોતે તેના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય તેમજ ઐ. રા. સં. ૩. ૧૫ માં સૈકાની બાપા માટે આ કૃતિ ઉપયોગી છે.)

(૨૬) +અજિત-શાંતિ સ્તવન.

આદિ.

મંગલ કમજાકંદ એ, સુત્ર સાગર પૂનમ ચંદ એ,
જગગુર અજિત જિણુંદ એ, શાંતીસર નયણાનંદ એ. ૧

મિહું જિનવર પ્રણમેવ એ, મિહું ગુણુ ગાધસિ સંખેવ એ,
પુણ્યભંડાર ભરેસુ એ, માનવભવ સફલ કરેસુ એ. ૨

* * * *

અંતે.

ધમિ ભગતિહિ ભોલિમ તણી એ, સિરિ અનિય સંતિ

જિણુ ત્યુય ભણીએ,

સરણિ મિહું જિણુ પાય એ, શ્રી મેરનંદણુ ઉવગાય એ. ૩૨

—પ્ર૦ રતનસમુચ્ચય અથવા રામ વિલાસ પૃ. ૨૧૫-૨૧૯

૧૯ દેવસુંદર સૂરિ શિષ્ય.

(૨૭) કાકખાધિ ચઉપધ રચ્યા સંવત લગભગ ૧૪૪૦.

આ ચોપધ ૬૯ ટુંકની છે. કક્કાના અક્ષરોને અનુક્રમે આવાક્ષર કરીને ચોપાધ ગુથી છે. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર જૈન-ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ચોપાધ રચ્યાનો સંવત્ લખ્યો નથી, પણ પહેલી ટુંકમાં શ્રી દેવસુંદર સૂરિને વંદના કરી છે. એટલે આ ચોપાધ દેવસુંદર સૂરિના કોઇ શિષ્યે રચી છે એમ ખાત્રી થાય છે. દેવસુંદર સૂરિને સૂરિ પદવી સંવત્ ૧૪૨૦ માં મળી અને સંવત્ ૧૪૫૦ સુધી તેઓ હયાત હતા; એટલે આ ચોપધ સંવત્ ૧૪૨૦ થી ૧૪૫૦ સુધીમાં રચાઈ છે એમ ખાત્રીથી કહી શકાય. આદિ-એની ભાષા પણ તે કાળને અનુરૂપ જૂની છે, શરૂઆત આ પ્રમાણે છે.

અરિહંત સિદ્ધ આયરિય ઉવજ્ઞાય, સાહુ સુગુર દેવસુંદરસૂરિ પાય;

વંદિય સુય સામણિ સમરેવિ, ધમ્મ કક્કપ ભણિસુ સંખેવિ. ૧

કરઉ ધર્મ મન ભૂલા ભમઉ, માણસ ભવ કાંઈ આલિં નિગમઉ ?

દાન સીલ તપ ભાવન સાર, સુહ ગુર વયણુ પાલઉ સચિચાર. ૨

કાંઈ જુ દીગધ દાન, તિહાં ચાંતવીઈ નવિ અભિમાન;

ચિત્તિ ચિત્તિ પત્તિહિં સુવિસુદ્ધ, સો શ્રેયં સર્ઈ લીલઈ લદ્ધ. ૩

ખરઈ ચિત્તિ નામ એવડા, ચિત્તિ અક્ષુ રસિ પૂરિય ઘડા;

પત જુ પામિઈ પદમ ગિણુંદુ, ચડઈ સિખા નવિ પડઇ ઈંકુ પિંદુ. ૪

ખાધઈ તૃપતિ ઉદરિ નવિ હોઈ, દીધઈ પાત્રિ દાન ઊગરધ;

ખીર ચાલ દીધઈ સંગમધ, શાલિભદ્ર સોધ દૂધજિ તિમઈ. ૫

ગહગહીયા ધન કપવન, તિદ્ધઅણિ નિસુણઉ તેહનું પુન્ય;

શુદ્ધ ચિત્તિ દીયાં ધૃત ખીર, દેવલોકિ પહતા બે વીર. ૬

ગાહધ સંકટિ હૂંતિ નારિ, તતખિણિ વિરપ દૂતઉ ખારિ;

દાન દેધ તિમ અંદનખાલ, જિમ આવીલ ભાજઈ તતકાલ. ૭

ધ્વલહ તિમ વહિરાવિઈ ધીય, જિમ સંચિઈ તિથંકર ખીય;

પાત્રિ દાનિ હગઉ નિરવાહ, આદિનાથ ધન સારથવાહ. ૮

ધીઠિ દાઠિ જઠિ દીજઠિ દાન, તુ રાઠિલિ લાભઠિ બહુ માન;
 દાનિં ભૂતપ્રેત વસિ થાઈ, દાનિં દુકખ દુરિઅ સવિ ગ્ઘઠ. ૯
 જિમ કંઠિ થિકુ ઝપજઠ, દાન ઉદારિ તિમ નીપજઠ.
 દાન વિપઠ જેહ ઝપજઠ યુદ્ધિ, તીહં નર સઘંવર આવઠ રિદ્ધિ. ૧૦

* * * *

અતે—છેવટનો ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

શશિ લંછણ ચંદણ પીયૂષ, સેવંતાંનિ હણુધ સવિ દ્વખ,
 ધમિ પરિ મનિ ભાવણ ભાવતાં, કર્મ અણુતાં ન્યાઈ પત્યાં. ૬૦
 શાલિ દાલિ ધૂત મીઠાં હોધ, એય વાત જાણુધ સદ્દ કોધ;
 ધરમુ માહિં તિમ ભાવણ સાર, એહ વાત પાધરઉ વિચાર. ૬૧
 ખલકંઈ ચૂડિ અતેવર હાથિ, નમિં રાગ પવિસઈ પરમથિ;
 બહુ મળિએ કલિ કંદલ હોધ, પરમાણુદ લહધ ઇકે સોઈ. ૬૨
 પણિ પણિ ચ્યારિ ચક્રાસી જીવ, યોનિ વસઈ સંસારિ સદેવ;
 ધરમુ એકુ સવિદ્ધં આધાર, ધર્મ લગધ પામીજઠ પાર. ૬૩
 સમરથ રાત્રિ દિવસિ મનિ ધર્મ, ધર્મ તણુકિ મન છંડકિ બ્રમ;
 રાખધ ધર્મ ચિહું ગતિ દુકખ, ધર્મ લગઈ પામી જઠ મુકખ. ૬૪
 સાયર મર્યાદાં પુણુ રહધ, ચંદસર ગયણિં સંચરધ,
 કુશલ પંચ તે દિ આચાર, સોઈ સહગુરૂ યુગ્ગવધ વિચાર. ૬૫
 હિવ ગુર જાણુકિ સો સંસારિ, જેહ ગુરૂ જૂઝઈ વિચાર,
 પાલધ અનધ પલાવઈ સોઈ, એકિ સહગુરૂ જાણુધં સહુ કોઈ. ૬૬
 હાથિ ચડિઉં ચિંતામણિ રત્ન, જઠ લાભઈ જિજ્ઞુવરનં વચન;
 જિજ્ઞુવર દેવ ધર્મગુરૂ સાધુ, એય સમકિતુ શ્રેણિકરાઈ લદ્ધ. ૬૭
 ક્ષણુ એકુ મન જઠ થાહર રહધ, કર્મ વિવર નિશ્ચિં સો લહઈ,
 કરમ વિવર સીઝધ સવિ કાજ, લાભઈ મુગતિ તાણું સહ રાજ. ૬૮
 ક્ષાયક સમકિતુ નિશ્ચય તાહં. ચક્રવિહ ધર્મ હીઈ છધ જાહં,
 સોઈ કહીધ કકર કર બદ્ધ, પદતાં ગુણુતાં હુઈ સર્વ સિદ્ધિ. ૬૯
 —મતિ કાકખંધિ ચક્રખંધિ સમાપ્તા ॥છા લિખિત દેવગિરિ નગરે (મ. બ.)

૨૦ સાધુહંસ. (ત૦ જિનશેખરસૂરિ-જિનરત્નસૂરિ શિ૦)

(૨૮) શાસિભદ્ર રાસ મં. ૧૪૫૫ આસો શુદ્ધ ૧૦

આદિ— .

વસ્તુ.

દેવિ સરસતિ ર સકળ સંસાર,
જસ નાંમિઈ કવિજન સવે યુધિ અતિહિં સરસ વાણીય,
વીણાપુસ્તકધારિણી તે સામિણિ મનમાંહિં આંણીય,
કરગેડી કવીયણુ ભણુછ, સહયુર પાય પણુમેવિ,
સાસિભદ્ર ધના તણાં, ચરીય રચેસુ સપેવિ.

૧

x

x

x

અતે—

યુષ્ઠ.

તપગણિ શ્રી જયશેખર સૂરિ, નાંમઈ પાવ પણાસઈ દૂરિ;
તામ પાટિ શ્રી જિનરયણુ સૂરીસ, મન શુધિઈ પ્રણમું નિસદાસ. ૨૧૬
સહિયુર નાંમ છે હઈડઈ ધરી, યુષ્ઠ બદ્ધ કયા મંઈ કરી,
સાસિભદ્ર ધનાનું ચરિત્ર, ભણીઈ હુસ્મઈ અતિહિં પવિત્ર. ૨૧૭
ભાવસાહિત નરનારી ભણુછ, કઈ મનિ સુદ્ધિઈ શ્રવણુ સુણુઈ,
સાધુહંસ મુનિવર ઈંમ ભણુઈ, નવનિધિ તેહ ધરિ આંગણુઈ. ૨૧૮
સંવત ચક્રદ પંચાવનિ વરસિ, આસો શુદ્ધિ વિજયાનઈ દિવસિ,
જિનવચને કરી સદ્વહિઈ, ભાવિઈ ભગતિ હૈયડઈ ધરિઈ. ૨૧૯

—શ્રી શાસિભદ્રનુ વૃષ રાસ વ્યવ૦ ઉદ્ધવક્રિયણું લિપાપિતં ગ્રંથાગ્ર
૩૧૧ શ્રી (અં.) ધર્મમૂરતિ સૂરીંદ્ર સાધુ શિરોમણિ વિજયૈઃ (વિ.
ધ. ચોપડો પાનાં ૧૫૬ થી ૧૬૭ પકિત ૧૫.

—૭-૧૭ લીં. (આ બને પ્રત પરથી ચોગ્યપાઠ લઈ ઉપરનું
લખેલ છે).

૨૧ વસ્તિગ (વસ્તો) (સં. ૧૪૬૨ પહેલાં)

(૨૯) ચિહ્નગતિ ચોપધ્ન

આદિ—

સેતુંજ વંદિય તીરથરાઉ, ગાયમ (ગુર્યા) ગુણુહર કરઉ પસાઉ,
વાગવાણિ હઉં સમરઉં દેવિ ચિહ્ન ગતિગમણુ કહ્ સંખેવિ. ૧
ચિહ્નગતિ માંહિ કાંઈ નચ્છી સાર, દીસઈ દુખ તણુ ભંડાર, ૨
ચિહ્નગતિ તણું તીહાં નહોં કોઈ ગંભુ જિહિ ચિત્તિ એક વસઈ જિણુ ધમ્મુ.

x

x

x

અતે—

મૂરખમાહિ મૂ પહિલી લીહ, જિણુ ધર્મમાહિ વસઉ સવિ દીહ,
કાલઉં ગંહિલઉં ખોલિ કાઉં, તેઉ પુણુ સહગુર તણુક પસાઉ. પુ.
રામતિની છઈ મૂ ઘણી ટેવ, ગુર્યા સંઘની નિતુ કર સેવ,
અજ્ઞાન પણુધ આસાતન ચાઈ, વસ્તિગ લાગઈ શ્રીસંઘ પાય. ૯૪
(મ. બ.)

+ રાત્રિભોજન સ. ૫૫ સ. મા. બી.

+ રહનેમી રાજમતિ સ. સ. મા. સી.

* પ્રસિદ્ધ જૈન કવિઓમાં આ કવિની ગણના થાય છે. આ ચિહ્ન-ગતિ (ચાર ગતિ-મનુષ્ય, તિર્યચ, નરક, દેવ) એ સંબંધીની ૯૪ દુંકની ચોપધ્નમાં અનેક-પ્રકારની યોગિમાં ભટકતા જીવને કેવાં કેવાં ભયંકર દુઃખ ભોગવવાં પડે છે, તેનું વર્ણન કરીને કવિ કહે છે કે જીવને અરિહંત દેવ અને સાધુ ગુરુ એ મોટા પુણ્યને બળે પ્રાપ્ત થાય છે. માટે દેહ ચિત્તે જિન-ધર્મ પાળી પાંચમી ગતિ (મોક્ષ) ને પામવી. (મ. બ.) સ્વ. ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલે પાઠણના ભંડારોમાંના સાહિત્ય ના લેખમાં આ ગ્રંથની પ્રતીક લખ્યા સં. ૧૪૬૨ માંથી આદિ ને અંત આપેલ છે તેથી કતાં તેની પહેલાંનો છે. તેમના કથન પ્રમાણે એક જીન પ્રતમાં મગલાચરણથી આદિ આમ મુકી છે:— ‘ શેતુંજ વંદિય તીરથરાઉ, પ્રભરત્ના ગુરુ કરે પસાઉ ’—આ પરથી કતાંના ગુરુનું નામ પ્રભરત્ન અથવા રત્નપ્રભ હશે.

૨૨ જયશેખર સૂરિx.

(૩૦) +ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ અથવા પરમહંસ પ્રબંધ.

રાગ ધન્યાસી.

આદિ—

પહિલું પરમેસર નમી, અવિગતુ અવિચલ ચિન્નિ;	
સમરિસુ સમરસિ ઝીલતી, હંસાસણિ સરસત્તિ.	૧
માનસ સરિ જાં નિર્મલધ, કરધ કરુહકુ હંસુ;	
તોં સરસતિ રંગિ રહધ, જેસી માણુધ હંસુ.	૨
પાણિ પાહણિ સામિણી, મન મરસતિ સંભારિ:	
દીપધ દૂસણ દૂઅંગમી, ભીડે ભૂઅણ દૂઆરિ.	૩

*

*

*

*

* મેરુતુંગસૂરિ-જન્મ ૧૪૦૩, દીક્ષા ૧૪૧૮, આચાર્ય પદ ૧૪૨૬, અચ ન.યકપદ ૧૪૪૬, સ્વર્ગ ૧૪૭૧. તેમના સમયમાં આ જયશેખર સૂરિ થયા. બંને મહેંદ્રપ્રત્ન સૂરિના શિષ્ય હતા. અંચલ અચ્છ સ્થાપક આચાર્યશિવ સૂરિ-તેના જયસિંહ સૂરિ-ધર્મધોષ સૂરિ-મહેંદ્રસિંહ સૂરિ-સિંહપ્રભ સૂરિ-અન્નિત-સિંહ સૂરિ-દેવેંદ્રસિંહ સૂરિ-ધર્મપ્રત્ન સૂરિ-સિંહતિલક સૂરિ અને તેના મહેંદ્રપ્રત્ન સૂરિ. જયશેખર સૂરિએ સં. ૧૪૩૧ માં વૃસમુદ્ર નગરમાં ઉપ-દેશ ચિંતામણિ-૧૨૦૦૦ શ્લોકનો ગ્રંથ, સં. ૧૪૬૨ માં ખંભાતમાં પ્રબંધ ચિન્તામણિ (કે જેનો ભાવાનુવાદ આ ગૂજરાતી પ્રબંધ છે), તથા ધર્મિત મહાચરિત મહાકાવ્ય ગૂજરાતમાંજ પૂર્ણ કરેલ છે. તેમજ ત્યાર પછી જૈન કુમારસંભવ રચેલ છે તેમાં પોતાને 'વાણીદત્તવરઃ' ઓળખાવે છે. આ ઉપ-રાંત નાના ગ્રંથ નામે શત્રુંજય, ગિરનાર, મહાવીરજિન એ ત્રણ પર સં. ખત્રીશ શ્લોકની દ્વાર્ત્રિશિક્ષા, આત્મબંધ કુલક (પ્રાકૃત), 'ધર્મસર્વસ્વ (ઉદ્ધૃત), રચેલ છે, અને પોતાના ઉક્ત ઉપદેશ ચિંતામણિ પર અવચૂરિ અને ઉપ-દેશમાલા તથા પુણ્યમાલાપર અવચૂરિ (નાની દીક્રા), ક્રિયામુક્ત-સ્તોત્ર રચેલ છે. વિશેષ મારે જુઓ સાક્ષર શ્રી લાલચંદ પંડિતની આ પ્રબંધપરની પ્રસ્તાવના. આ પ્રબંધની પ્રાચીન શુદ્ધ ગૂજરાતી ભાષા જેતાં તે ૧૫ મા સૈક્રમાં થયેલ માનવામાં આવતા નરસિંહ મહેતા, લાલણુ મીરાંબાઈ, આદિની

અંતે-કલ્પ કામધેનુ એ હોઈ, એ ચિંતામણિ અવર ન કોઈ,
એહ જિ શિવપુરીનહ પંથ, જીવન એહ જિ સર્વિ હું અંધિ,
મૂલિ મંત્ર મણિ એ મનિં માનિ, તપ જપનહ ફલ એહજ ધ્યાનિ
ધણિ સવિસંપદ આવઈ પ્રિર, ઈમ જોલઈ જયશેહર સૂરિ. ૪૪૭
ત્રિભુવનદીપક એહ પ્રબંધ, પાપ તણુક સાંસઈ નહ ગંધ,

—(પાપ તણુક ન સુહાઈ ગંધ)

જાં ગયણાંગણિ ધુ થિર થાઈ, જાં મહિંયલિ દિણ્યર શશિરાઉ. ૪૪૮

—ઈતિશ્રી ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ સમાપ્તમિતિ.

શ્રી જયશેખર સૂરિ કૃત શ્રી અંચલ ગચ્છે.

—પ્ર૦ કાં, અમ૦,

—સં. ૧૬૨૨ વર્ષે આપાદ માસે જાહુ પખે એકાદસી ૧૧ ગુર-
વાસરે-શુભ નક્ષત્ર લગ્ને. પુસ્તક લિખિતં ચ ભદ્રારક શ્રી પુન્યપ્રભ
સૂરિસ્વરાણાં શિષ્ય ભદ્રારક શ્રી જયસિંહસૂરિણા લેખયાંચકે. ૨૮.
(મો. સેં, લા.); ૪૦-૮ (વિજય ધર્મસૂ૦)

પ્રકટકર્તા—અ. ભ. ગાંધી. સંપાદક પંડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ.

વિ. સં. ૧૯૭૭.

૨૩ હીરાનંદ સૂરિ (પીંપલ ગચ્છ વીરદેવ સૂરિ-વીરપ્રભ
સૂરિ શિ૦).

(૩૧) વિદ્યાવિલાસ પવાડો. સં. ૧૪૮૫

આદિ—

પહિલું પણુમીય પદમ જિણેસર, સિતુંજય અવતર

ગુજરાતી ભાષા અર્વાચીન જણાઈ આવે છે. આમાં નૂતની ગુજરાતી છે અને
અનેક છંદો જેવા કે દ્વંદ્વ, ધ્રુવદ, એકતાલી, ચોપઈ, વસ્તુ, સરસ્વતી ધડલ,
છપય, ગૂજરી વગેરે છે. આ પરથી જેમ પ્રો. મણિલાલ નણુમાઈ દિવે-
દીને જણાયું કે ‘ ગુજરાતી ભાષાને પ્રથમ ગુજરાતીનું રૂપ આપનાર જૈનોજ
હોય એમ માનવાને બહુ કારણો છે. ’ તેમ સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે.

હથિણાઉરિ શ્રી શાંતિ જિણેસર ઊજ્જવંતિ નિમિકુમાર.
 છરાગિલિ પુરિ પાસજિણેસર, સાયઉરે વર્દમાન,
 કાસમીર પુરિ સરસતિ સામિણિ, દિલિ મુઝનઈ વરદાન. ૧
 પિંપત્તિ ગઝિહિં ગિરઆ ગણહર સિરિ વીરખહસરિ,
 નામઈ લીધઈ જસુ તણે સવિ પાપ પણાસઈ દૂરિ.
 તામુ તણુઈ પય પણુમી બોલિસુ વિદ્યાવિલાસ ચરીઅ,
 ભણુછ હીરાણુંદ ભવિયાં નિસુણુંદ, હઠઅઈ હરપ ધરીય. ૨
 વિદ્યાવિલાસ નરિંદ પવાડો હઠડા ભિંતાર જાણી,
 અતરાઠ વિણુ પુણ્ય કરકે તુમિહ ભાવ ધણેશે આણી.
 x x x

અતે—

પીંપલિ ગઝિહિ ગુરઈ ગુણનિલકંઠે
 વીરદેવ સૂરિહિં પાટિએ અચત્ર વધામાણુએ, ૬૫
 વીરપ્રભસૂરિ ગુર ગહગહીએ, પાટિ હીરાણુંદ સૂરિ. અચ૦
 સંવત ૧૪ પચાસીહ એ વિરચીકે ચરિઅ રસાત્ર-અ૦

—કુલ ૧૭૦. પદ્ય. સાગરભંડાર પાટણ. પ્રત. લખ્યા સં. ૧૫૩૨ ની,
 ચં. જોસ;૦

—સં. ૧૫૬૫ શક ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ અષ્ટમી ગુર શ્રી મંડપ
 ગદ મહાદુર્ગ પાતિસાહ શ્રી નસીરસાહ ગવજયે રાજે શ્રી મલધાર ગઢે
 શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિ શિ. નીતિનિર્માન શિ. હીરાણુંદ શિ. ૧૪-૧૧
 નં. ૧૭૧ ૧૮૮૧-૮૨. ૩. ૨ શિ.

(૩૨) દશાણુભદ્ર રાત્ર-સ.

આદિ—

જિણેસર પય નમીએ,
 સમરીય સમરીય સરસતિ દેવિ કિ,
 દસનમદ ગુણ ગાદરિયું એ,

હીયડલઠ હીયડલઠ હરપ ધરેવિ કિ—

વીર જિણેસર પય નમીએ. ૧

*

*

*

*

અતે—

ધણિ પિરિ જિણુવર ગુણુ થુણુએ નાસઠ કશ્મત્ત દ્વરિ કિ,
ખોલઠ ખોલઠ હીરાણુદ સરિ કિ,

ધણિપરિ જિણુવર જિણુવર વાંદનાં એ. ૩૧

૩-૧૧ વિ. ધ.

(૩૩) જંખૂ સ્વામીના વિવાહલો સં. ૧૪૯૫.

(૩૪) કલિકાળ.

૨૪ દયાસાગર સૂરિ.

(૩૫) ધર્મદત્ત ચરિત્ર. સં. ૧૪૮૬

—મિત્ર.

૨૫ જયસાગર.

(૩૬) વયર સ્વામિગુરૂ રાસ સં. ૧૪૮૯ જૂનાગઢ.

અંત—

જૂનઠગિદિ શ્રી નેમિ પસાઠ,
શ્રી જયસાગર વર કાય ઉવઝાઠ;
ચઉદ નિવ્યાસી વઝર હો.
ધમિ ગણુહર સુવિહાણુ થુણીજઠ,
ઉછવ મંગલ રાસ રમીજઠ;
શ્રેય શાંતિ સંપત્તિ કરો.

૫૪

૫૫

પ્ર. કા.

(૩૭) કલ્યાણમંદિર લાપા (એ.) વિદ્યા.

૨૬ મેઘો (મેહો).

(૩૮) શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન.

અંતે—

એકસડ તીરથ વીસોતર નાંમ, ઘણિ બણિ હુઈ સવિહું પ્રણામ,
શ્રાવક મુગતિયિ કુલ્ય જયા, એહ તવન બણિયો હો ભયા. ૯૧

મેહડ કહધ મુગતિનું કામ, સદા લિઉં તીર્થકર નાંમ,
તીરથમાળા ભણુક સાંભલક, જાધ પાપ ઘટ હુઈ નિરમલુ, ૯૨
ક્રિતિ શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન સમાપ્ત મિતિ.

શ્રાવિકા શ્રી મેલી વાંચનાર્થ. (પ્ર. કા.)

(૩૯) રાણકપુર સ્તવન ૧૪૯૯ કાર્તિક.

આંદિ—

ધીર જિણેસર ચક્ષુ લાગી, સરસતી કન્દર્પ સુમતિ મઈ માગી,
વૃદ્ધિ હોઈ જિમ આપી. ૧

x x x

અંત—

ભક્તિ કરી સાહમ્મી તણી, એવં દરિસણુ દાન,
ચિહુ દિસિ કીરતી વિસ્તરી એ, એ ધન ધરણુ પ્રધાન,
સંવત ચક્રદ નવાણુવઈ એ ધુરિ કાતી માસે,
મેહડ કહધ મઈ તવન કીયઈ મનરંગ ઉલાસે. ૪૪
૫-૧૦ નાના પાનાંની જૂની પ્રત માંગરોજ.

૨૭ દેવરત્ન સૂરિ શિષ્ય.

(૪૦) દેવરત્ન સૂરિ કાગ. સં. ૧૪૯૯

આંદિ—

પહેલાં સંસ્કૃત મંગલાચરણનાં શ્લોક છે. પછી

રાસ.

ત્રિભુવન ગગન વિભાસન દિણ્યર, નયર શ્રરાકિંચિ વાસરે,
 નમિય નિરંજન ભવમય ભંજન, સગ્ગજન રંજન પાસરે,
 કવિજન માનસ સરવરહ સીય, સરિસીઅ અવિચત્ર ભત્તિરે;
 ધ્યાહસુ ભાવિષં દેવી સારદ, શારદ શશિકરકંતિરે.

* * * *

અંતે—

સંવત ચક્રિદ નવાણું પરિસર્ષ, રતુ વસંત જન મહનધ
 દિવસિર્ષ, મનૈરંગ હિ સુવિશાલ,
 કાગમધી એ ગુરૂ વિનતી ભાવ ભગતિ
 ભોલિમ સંજુતી, કાધી રસ ચક્રિસાલ.

૬૪

ગણુહર શ્રી દેવરત સૂરિસર, ઇમિ વીનતિ કરી
 જે નરવર, વંદ્ય ભગતિહિં સાર,
 તિહ ધરિ વિલસર્ષ નવનિધિ અહનિશિ, સવિ
 સુહસંપદ નિતુ હુકી તીહ વસિ,
 વંછિય સિદ્ધિ અપાર.

૬૫

(આ ૬૫ કુંકરું જૂદા જૂદા પ્રાચીન છંદમાં સુંદર કાવ્યના
 નમુનાઓ પૂરે પાડનાર કાવ્ય છે.)

પ્ર૦ ઠે. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

**૨૮ ગુણુરતન સૂરિ (નાયલગચ્છીય ગુણુસમુદ્ર સૂરિ—
 ગુણુદેવ સૂરિ શિ૦)**

(૪૧) ઋષભરાસ.

આદિ— પંડિત શ્રી યશોવિમલ સદ્ગુરુઓ નમઃ

આદિ અક્ષર ઉચ્ચાર સિદ્ધિ, અરિહંત પણુમ્યોસુ,

રાસ બંધ રિસહેસતુ, નવ નવ રસ વન્નેસુર.

૨

અગાધ કવિઆણુ કવિઅ રસ, કવિઈ કોડા કોડિ,	
નીય મનિ માનિ કવંતડાં, કવિય મ દેજ્યે ષોડિ.	૨
નાયલ ગછિ ગુણુદેવ ગુર, પામી સુગુર પસાડિ,	
ગુણુરયણુ સૂરી ઇમિ ઉચરિ, વનિસુ વનિતારાડિ.	૩
વંશ ઇખાગહ દૂં તવિસુ, આણી અતિ ઘણુ ભત્તિ,	
ગુણુતાં ગણુ ગિર્યડિ ચડિ, સરસતિ આપુ મનિ.	૪
x	x

અંતે—

કહિત કર્મ ક્રિયા વેલી દાધ, પુરિમતાલ પૂરિ કેવલ દાધ,
 ન્યાન મહોદ્ધવ સુરપતિ કરિ, જય જય શગ્દ ત્રિભુવન કચરિ. ૧૪૨
 કેવલદીપક ત્રિભુવનભાંણુ, સમોસરણુમાંહિ કરિ વખાંણુ,
 ગુણુરતનસૂરી સ્વામી જયવંત, પ્રથમ પ્રખંધ ઋપમ જયવંત. ૧૪૩
 —ઇતિ ઋપભચરિત્રે પ્રથમ પ્રખંધ.

(૪૨) ભરત બાહુબલી પ્રખંધ.

આદિ—

અડતાલ ચોપાઈ.

પદમ જિણેસર પાય નમું નિત, સેત્રુંજ કેરે સ્વામિ,	
અહનીસ આદિત નામ જપનાં, દુરગતિ નાશિ નિતિ.	૧
પુકાદેઈ વર દીધ અનોપમ, નાયલ ગચ્છિ ગુરરાય,	
શ્રીગુણુ સમુદ્રસૂરિ ગૂર ગિર્યા, મહિઆલિ ઘણુ યશવાય.	૨
તાસ પાટિ તપ તેજિં દિવાકર, સાયર જિમ ગંભીર,	
શ્રી ગુણુદેવ સરિ ગુણિપૂરિત, સમરથ સાહસ ધીર.	૩
તાસ સીસ વીરસ જંપિ, શ્રી ગુણુરયણુડ સૂરિ,	
રિસહેસર કુંઅર ગુંણુ ગાતાં, પાપ પસાઈ દૂરિ.	૪
આદિ કુંઅરિ કંઈ વીનતી, બ્રાહ્મી અમ વર દીજિ;	
ભરત બાહુબલિ તણા પવાડો, તુઝ પસાયિં કીજિ.	૫
x	x

અંતે—

સતી ભણુઈ સુંણિ સાચું વીરા, ગયવર માંન કહિનિ,
એહ થકા ઉતરો અતુલીઅળ, નિમ સવિ કર્મ દહિનિ. ૩૯૩
બિહિનિ તણુક પ્રતિભોધ સુણીનઈ, હિઈ ઉપસમ વસિકં.
તાત જુહારં યધવ વાંદ્રં, આમ એ હંચ વસાંસિઉ. ૩૯૪
માન તજ્યું તવ જ્ઞાન ઉપનું, અમરે કીક ઉચ્છાહ;
સમોસરણિ કેવલની પાંતિ, બિહો બહુલી નાહ. ૩૯૫
નાભિ મરદેવ્યા ઋષભ જિણેસર, સુનંદા સુમંગલા રાણી;
ભરથ બાહુબલિ બાંલી સુંદરિ, સતી શિરોમણિ બાણી. ૩૯૬
એ જપતાં અંગિ પાપ ન લાગિ, અવિહડ સુખ અનંત,
શ્રી ગુણરાત સૂરી ઈમ બોલિ, શ્રી આદિનાથ જયવંત. ૩૯૭

—ઈતિશ્રી ભરથ બાહુલી સંબંધે દ્વિતીયો પ્રપંથ સંપૂર્ણો યં
રાસઃ ત્રિખિનં વિદ્યાવિમલેન સં. ૧૭૦૩ કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૦ શનૌ.

(દે૦ લા૦ કમળ વિજય મુનિ પાસેથી) રત્ન૦ ૩૦

કર્તાનો સમય જાણવા માટે વિચાર કરતાં જણાય છે કે તે સંવત
પંદરમા સૈકાના અંતમાં વિદ્યમાન હતા, તેના કારણમાં:—

(૧) તેમના ગુરૂના શિ.—ગુરૂમાઈ જ્ઞાનસાગરની કૃતિઓ ૧૫૩૧
માં જોવામાં આવે છે. તે માટે જુઓ જ્ઞાનસાગર પહેલા

(૨) તેમના ગુરૂ ગુણસુદ્ર સૂરિએ અનેક જિંબનીપ્રતિષ્ઠા કરાવી છે:—
ઉપલીપાસર આમમાં સં. ૧૪૯૨ માં પંચતીર્થના જિંબની પ્રતિષ્ઠા
કરાવી છે તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૪૯૨ માં વૈશાખ શુદ્ધિ ૩ ગુરૌ શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતિય રાગ
ભાર્યા જસમાદે સુત માહિરાજે નિજપિતૃ-માતૃ શ્રેયસે શ્રી સુવિધિનાથ
પંચતીર્થિજિંબ કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર સૂરિ તત્પદં
ગુણસુદ્ર સૂરિભિઃ-ઉપલી પાસર આમે:—જુઓ જૈન પ્રતિમા લેખ
સંગ્રહ ડોહાઈના લેખ અંક ૫.

ખીન્ને લેખ સં. ૧૫૧૨ નો છે તે આ પ્રમાણે;—

સં ૧૫૧૨ વર્ષે ફાગણ શુદ્ધ ૮ શુક્રે શ્રોમાવ-શાતીય શ્રે. માધ્યા
ભા. માણિકદે સુ. સાતિગકેન પિતૃમાતૃ શ્રેયોર્થ આત્મશ્રેયસે શ્રી કુંથુ-
નાથમિત્રાં કા. પ્રતિ. શ્રી નાગેન્દ્રગચ્છે ભ. શ્રી ગુણસમુદ્ર સૂરિભિઃ ॥
(પંચતીર્થા)—ઉપર મુજબ અંક ૩૪૮.

અને ગુણસમુદ્રના ગુરુ ગુણસાગરે સ. ૧૪૮૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી
છે. સં. ૧૪૮૫ વર્ષે વૈશાખ શુ. ૬. રવૌ શ્રી આસ વાસ શા. ॥.....સુત
સુકાકેન શ્રી વાસુપૂજ્યમિત્રાં કા. પ્ર. શ્રી નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર
સૂરિભિઃ સર્વ દોષ હરણ નિમિત્તાં ॥ છ ॥—અંક ૬૧૦.

૨૯ સોમસુંદર સૂરિઃ (તપા ગચ્છના ૫૦ મા પદ્ધતર)

(૪૩) આશાધના રાસ.

(૪૪) + નેમિનાથ નવરસ ફાગ. (ગુજરાતી-પ્રાકૃત-સંસ્કૃત મિત્ર.)

આદિ—

આમાં પહેલાં મંગલાચરણનાં બે સંસ્કૃત શ્લોક છે. પછી

રાસક

સમર વિસારદ સકલ વિસારદ સારદ યા પર દેવીરે

ગાઘસુ નેમિ જિણિદં નિરંજન રંજન જગહ નમેવીરે.

૩

* જન્મ સં. ૧૪૩૦, દીક્ષા ૧૪૩૭, વાયક પદ ૧૪૫૦, સૂરિ પદ
૧૪૫૭, સ્વર્ગ ૧૪૯૯ આ પ્રતિષ્ઠિત સૂરિનું ચરિત્ર ‘સોમ સૌભાગ્ય કાવ્ય’
માં ગૃથિતું છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં લાખ્યત્રયચૂષિ, ક્ષયાલુક્તત્વ, રત્નકોશ,
નવસ્તવી વગેરે કૃતિઓ કરી છે અને ગુજરાતીમાં તેમણે ગદ્યમાં ઉપદેશમાલા
બાલાવબોધ (૧૪૮૫), યોગશાસ્ત્રપર (સં.) પડાવચ્ચક પર (સં.)
આશાધના પતામ પર (સં.) નવતત્ત્વપર (સં.) પદ્ધતિસતકપર
[સં. ૧૪૬૬] વગેરે બાલાવબોધ કર્યા છે, તેમના શિષ્ય સુનિસુંદર સૂરિએ
યોગશાસ્ત્ર-ચતુર્થપ્રકાશને બાલાવબોધ રચ્યો છે.

રવિતલિ વરતઈ સોરીઅ પુરવર અવય નયર સિંગારે
સમુદ્રવિજય તિહાં રાજ કરતિ પતિ રનિપતિનક અધેતારે. ૪

x x x

આમાં ત્રણ ખંડ છે. ત્રીજા ખંડની
અંતે— આદિત્ય

પ્રથમ અંશોક વિશાલ દુલ પગર મુકુમાલ, નાદ મનોદર્શી ચંચલ આમર એ,
હેમસિંહસેનું કંઠ બામડેલ ઝલકેલ, દુઃદુષિ અંબરિજો ત્રિણિ છલ

ઉપરીએ. ૩૩

ધમિ પ્રતિદારજ આક, કસર જિતો નયુપાક, રચઈ પુરંદર એ બારિ ભનનિ ધરંએ,
પાત્રીય જિનવર પાસિ, અર્ધમ ચન ઉલસિ, સિંચપુરિ પુદ્ગી એ

રાજમતી એ સતીએ. ૩૪

દ્વાગ

ધવલ આસાદની આઠમી નાદ મદા મેવં નારી.

નેમિ જિજીસર સિંચપુરિ અપુરિ ગયુ ગિરિનારિ. ૩૬

પછી સંસ્કૃતમાં બે શ્લોક છે, તેમાંના છંદા શ્લોકતી અંદર
કર્તાએ પોતાનું નામ ‘ભૂપાદુગ્ધવત સોમસુંદરપદાં શ્રી સંઘભદ્રકર’
એમાં અતલ્કયું છે.

—છતિશી નેમિનાથસ્થ નવરસા વિધનં ભવિકજનરંજનં દ્વાગં
સમાપ્ત મિતિ.

પત્ર ૪-૧૫ મેરખી. પ્રબળુલાઈ-અગસ્ટ ૧૯૧૭માં જૈન કોન્ફરન્સ
હેરેલ તથા મુનિ ધર્મવિજય તરફથી શમામૃત અને આ સાથે છપાયેલ છે.

[ધનદેવગણીએ સુરંગાભિધાન નેમિદ્વાગ સં. ૧૫૦૨ માં રચેલ છે.]

૩૦ ભાવસુંદર (તં સોમસુંદર સૂરિશિ૦)

(૪૫) મહાવીર સ્તવન—પાન વિહાર મંડન સ્તં ઉજ્જનમાંના.
આદિ—

પણુમવિ સરસય માય પાય, નિતુ બે કરજોડિય,

x x x

૧-૨

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ રાઓ નિતુ સમરવિ નામ,
જંગમ તીરથ સકલ મણિ મિય મોહસ ડાણું;
પંચ મહાવય ધરણુધાર ધુરિ પંચાચારો,
પચેન્દ્રિય વસિકરણ મયણુ છતક સપરિવારો.
મોહરાઓ જિણિ નિરદલિઓ, છતા ચ્યારિ કપાય,
સા ગિર્યા ગુણુ સમરતાં, નિરમાલડીએ

૩

દૂરમનિ દૂર પલાઈ.

૪

x

x

x

x

અંતે—

ઉલટ રસ એક મનિ, એક ચિત્તિ કરિ ભાવસુંદર,
જિમ નાસઈ અસુહ સિવિ સંપયંતિ સુખહ પરંપરિ,
પરતિ પરંપદ પામિએ ધરતિ નવઈ નિહાણુ;
મણિ કુલિ જગિઅ જાડકર જિણુવર જગ જિમ ભાણુ;
જાં મેર ગિરિ જલલહરિ સાગર સકલ તારા મંડણુ;
સસિ ભાણુ ચંદ્ર અચલ નાખિત્ર અમર પરિ જાં મહિયજં,
તાં નિતુ નવી પરિ નિતુ ચડાવઈ અધિક યાન વિહારયં;
આપંચ સહિતુ ભણિ તવનડિ, સ જપતિ શ્રી વીર જિણિંદ્રએ,

૩૧ સાધુકીર્તિ (વડતપગછ-જિનદત્ત સૂરિ શિ૦)

(૪૬) મત્સ્યોદર કુમાર રાસ.

આદિ.

અંતે—

વડતપ ગછ શ્રી જિનદત્તસૂરિ, તાસ સીસ જંપછ ગુણુભૂરિ,
સાધુકીર્તિ ગણિ રચીડ રાસ, ભણુછગુણુછ તસ પૂગઈઆસ. ૧૫૭

—ગણિ લક્ષ્મિ વજ્રથેન લિપિકૃતં ગણિ જયવિજય પદનકૃતે.

૬-૧૧ (ચિ. ધ,)

(આ રાસમાં થોડા વસ્તુ છંદ અને મુખ્ય ભાગે ચોપાદ છંદ છે. એક વિવાહછે કે જેમાં ચોપાદને દરેક પાદને અંતે એ લગાડયો છે (૪૭) વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ સં. ૧૪૯૯ લખ્યાસાલ ૧૬૯૯

૩૨ માણિક્ય મુંદર (મેરુતુંગ શિવ) ૧૪૭૦ આસપાસ)
(૪૭) ચંદ્રવલ્લ ધર્મદત્ત કથા.

૩૩ તેજવર્દ્ધન (૧૫ સૈ.)
(૪૮) ભરત બાહુબલી રાસ.

(૩૪) સર્વાનંદસૂરિ (૧૫ મા સૈકામાં થયા સંભવે છે.)
(૪૯) મંગલકલસ ચોપાદ. (પ્રાચીન છે)

આદિ—

મંગલાચરણ.

સયલ મંગલ સયલ મંગલમલુ મુણિનાહ
આબુગિરિ આદિજિણુ પાય પડમ પણુમેવિ ભાવિણુ
કુછોલી મુખમંડળુ પાસનાહુ ઉરવરિ ધરેવિણુ.
વાણુવાણિ મુભ વયણુલે અવતરી અક્ષરભાવ,
મંગલકલસ ચરિત હિત ભણુસિહ રલિઅ રસાલ. ૧
ફા—રલિઅ રસાલ નિમુણતાં મંગલકલસ ચરિત,
ભવિઆં ભાવિઈ સંભલુ કરીકિ સુનિયલ ચિત્ત. ૨
નિશ્ચલચિત્ત પસાહિઈ વિધન વિલીનઈ દૂરિ,
સુલલિત વાણી ધમિ ભણુઈ શ્રી સર્વાનંદસૂરિ. ૩

—પા. ભ.

આ રાસના કર્તા સર્વાનંદસૂરિ ક્રિયા ગચ્છના હતા અને તેમણે આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે જણાતું નથી. એક સર્વાનંદસૂરિએ સં. ૧૩૦૨ માં ચંદ્રપ્રભ ચરિત રચેલું છે. આ ચોપાદમાં વસંત સામેરી દુપદ

વગેરે રાગો વાપરેલા છે. સી. ડા. - ખીન્ન સર્વાનન્દગૂરિએ જગડ્ય રચ્યું છે. આ દૃષ્ટિ પ્રાચીન છે ને તે ૧૫ મા સૈકાથી અર્વાચીન નથી એમ જણાય છે તેથી અત્યારે તો તે સૈકામાં મૂકી છે.

૩૫ મંડલિક.

(૫૦) પેથડરાસ

આદિ—

મિણમગણિ બીનવડે દેગિ સામિણિ વાગેસરિ
લેનગમણિ આશાસબગણિ નિદયણિ પરમેસરિ
વીર નિરખિંદે હ નમીય ચકણ ચંદ્રચિહ્ન ઓ સંધિવિ
હનડ જરખ જરખાધિરાજ સમરીય મનરંગિણિ.
દ્રોણીય નયર નિવાસળીય વંદક અંબિકદેવિ,
સાસનદેવાત્ત ગન ધરીય ગુરચકણ નમેવિ.
રાસ રમેવડે જિણુમવાણુ તાલમેલ મૂવિ પાક
સંધ તકાચા રોપીક એ રાસ ગિરિધિમગિરિ એવિ.

x

x

x

x

અંતે—

સોમનાથ ચંદપદ વંદાય દેખીક વચીક જાંમ
દિક પીયાણું દિવ મન રલિસક, ચંદસિક બાજુનું ઈમ.
દિક પીયાણું વેગિ તલિં હરીયાલા સડા રે તલિ નાચિત.
સરનાંદ સંપત્ત મનીલા મૂડા રે.

—પ્રાચીન વંશ મૌકતિક વ્યં પેથડ રાસ સમાપ્ત

(૫. કા; પાટણ.)

[વિક્રમના ૧૩ મા શતકમાં થપેલા પોરવાડ વંશના પેથડશાહનાં સુકૃતો આ રાસમાં સંક્ષેપમાં વર્ણવેલા છે. રાસ ૧૫ મા શતકના આદિમાં રચાયેલો લાગે છે. પેથડના વિશેષ વર્ણન માટે સુકૃતસાગર કાવ્ય જુઓ. ચિ. ડા.]

વિક્રમ સોળમી સદી.

—૩૩૬—

૩૬ દેવાસ. x ભોજક સં. ૧૫૦૦ થી ૧૫૨૨ સુધીમાં
વિદ્યમાન કવિ.

(૫૧) જાવડભાવડ રાસ-પા. ૪

(૫૨) શેલિણીયા ચોરનો રાસ.

(૫૩) ચંદ્રકુમારનું સૂડ.

(દેવાસ ભણિ સાંછ ગઈયા મુગનિ આપુણી ધાનચી

સકનિ સયત રાંધ પ્રસનઃ)

પ. કા.

* પ્રસિદ્ધ નામી કવિ હોય. તેનું કુંડું નાચ હોયો હતું. શ્રી ઋષભ-
દાસ કે જે ત્યાર પછી સત્તરમા સદીમાં જૈનેતર કવિ પ્રેમાનંદને પણ ઠક્કર
મારે તેવો વણિક શ્રાવક કવિ થયો છે તેણે સંવત ૧૧૭૦ માં રચેલા
પાતાના કુમારમાળ રાસમાં ઉલ્લેખ કરી તેના વળણ કયાં છે કે—

આગિ જે મોઢા કવિરાય, તારા ભાય ચરણુરજ ઋષભરાય,

લાવણ્ય, લાંબો, ખીમો ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો.

હંસરાજ વાળો દેવાસ, રાવ હેમની જુદિ વિશાલ,

સુસાધુ સગરો સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ સારદચંદ

વધુ હકીકત માટે કોયર વ્યવહારી રાસ જુઓ. તેમાં જણાવેલું છે કે
દિલ્લીના પ્રસિદ્ધ દેસવડરા શાહ સમરો અને સારંગ એમનાં તે આશ્રિત હતા.

ચાચક તેહના ધર તણુકે વેથક નર વાચાલ,

બાગીતક જિનદાસની કહીઈ કવિ દેવાસ.

આમાં ચાચક એ વિશેષણ તેમજ બીજે સ્થલે તેજ રાસમાં ‘લેયોરે
કાકુર તુમ જે ભાવઈ’ એમ કાકુર શબ્દથી સંબોધન સૂચકે છે કે કવિ
ભોજક હતો. (વિજયધર્મસિંહિ કૃત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૧લો)
આના એક કાવ્યની પ્રતિ સં. ૧૫૦૫માં લખાયેલી છે. દેવાસ ગુજરાતમાં
ફર્યો હતો અને ગુજરાતમાં રહીને તેણે ઘણાં કાવ્ય રચ્યાં હતાં. એની જે
કવિતાઓ મળી છે તે તે કવિતા બીજા ગુજરાતી જન કવિઓના જેવીજ
ભાષામાં છે. દિલ્લીની ભાષાની કશી અસર તેમાં જણાતી નથી. (મ. ખ.)

(૫૪) વજ્રસ્વામી ચોપાઈ સં. ૧૫૨૨

(૫૫) ચંદનખાલો ચરિત્ર ચોપાઈ—

આદિ—

વસ્તુછંદ.

વીરજિજ્ઞુવર પાય પણુમેવિ પણુમિય પરમેસરીય
હરણિ હીઆ સુધિ હંસગામિણિય
તિદ્રયણુ જિજ્ઞુ આણુદંણી, વાગવાણિ સરસતિ સામણિ.
ચંદણુઆલા ચરિત ગુણુ, યુદ્ધિ માણુ સુવિસાલ,
સંધતણુઈ સુપસાઉલિધ, કહિઈ સુકવિ દેપાલ.

—પ્ર. કા.

(૫૬) હરિયાળી.

(એ હરિયાળી જે નર જાણે, મુખી કવી દેપાલ વખાણે.)

(૫૭) રથૂલિભદ્રની કક્ષાવાળી—

એ ભક્ષે ભલેરી અખિરહ પાવનહ ધરિ એહિ,
આગલિ મોડઈ દસગણુઈ અંકતણી પરિ એહ.
ગણુ ગરઆ દોઈ લીહડી ગણુપસ્તાર વિશાલ,
થૂલભદ્ર મુનિવર ચરીય, કહિસઈ કવિ દેપાલ.
કમણુ વયણુ નરવર રથણુ રૂપિ મયણુ અ.

(૫૮) રથૂલભદ્ર કાગ.

આદિ—

પણુમિય પાસ જિણિંદવય અનુ સરસઈ સુમરેવી,
થલિભદ્ર મુણિપઈ ભણિસુ, કાગ બાધિ ગુણુ કેવી. ૧
સોહગસુંદર રવવંતુ ગુણુમણિ ભંડારો,
કંચણુ જિમ ઝલકંત કંતિ સંજમ સિરિહારો.
થૂલિભદ્ર મુણિરાઉ જામ મહિયણુ બોહંતઉ,
નયરિશય પાડલિય નયરિ પહુતઉ વિહરંતઉ. ૨.

x

x

x

અતે—

નંદક સો સિરિ થૂલિભદુ જો જુગહપહાણો
મલિયઉ જિણિ જગમલ્લ, સલ્લ રધવલ્લહ માણો,
ચૈત્રમાસિ બાહુ હરિસ રંગિઈ જુ મુણિ ગાએવઉ,
ખેત્રહિ નિયમણિ ઊલટિ હિત સુ કાચુ રમેવઉ. ૨૭

—૨૭ હુંકોનું સુંદર કાવ્ય છે.

(૫૬) આર્દ્રકુમાર ધવલ.

આદિ—

માઈએ નયરહં સીફૂયારિ, પાંચ કન્યા રામતિ રમઈએ,
ચિહુપણુ વરીવલા થંભ ચિયારિ, વરૂનવિ પામઈ પંચમીએ. ૧
વાવિ ચઉખંડીએ ચ્યારિ એ ખંભ, ચિહુ ચિહુ કુમારી ચ્યારઈ વરિયા એ,
રૂપિ નિરૂપમ જેસીય રૂંભ, ધણુદત ધૂચ તેહે ખીજવીય. ૨

* * * *

ધન પ્રભાવઈ કવિ દેપાલ, આર્દ્રકુમાર વલી આવિઉ એ. ૪
ધવલ ૧

* * * *

અતે—

અભયકુમાર તૂં મીત્રીઉએ, ન્યાયઈ એ વડચુદ્ધિ તૂં.
અમદ પ્રીય વાઝતઈ રહાતીઈ એ, રમતલઈ બાર વરીસ તૂં.
અખમયિ હોઈ જે વાઝ તૂં, વડઉ લેસાલીઉ એ.

(૬૦) +સ્નાત્ર પૂજા.

આદિ.

પહેલાં, તણુ પ્રાકૃત આર્યા-ગાથા છે, પછી હાલ-ચાલ.
પવિત્ર ઉદક લેષ અંગ પખાલી, વિવિધ વસ્ત્ર જાદવ ચિરમાલી,
કુસુમાંજલિ મહેલો આદિ જિણુંદા, તોરા ચરણકમળ સેવે
ચોસક ઈદા-કુસુમાં. ૧

* * * *

અતે—

સરસ સેવંતરી માલતી માળા, ગુણ ગાવે ધમિ કવિય દેખાહા.

ઋષભ અજીત સંભવ ગુણગાઉં, અનંત ચોવીશી જિનની

ઝાળગ પાઉં.

કુસુમાંજલિ મહેલો વીર જિણુદા, તોરા ચરણું

વસ્તુ.

ગાઈ જુઠહિં ગાઈ જુઠહિં કુંદ મંદાર,

નીલુપ્પલ કમલદલ, ચિંદુવાર અંપય સમુજજવલ

પસરંતુ પરિમલ મિલિય, ગંધલુદ્ધ લુકુંત મહુયર,

ધય કુસુમાંજલિ જિન ચલણિ, ચિંતિય પાવપણાસ,

મુકિદય તારાગણુ સરિસ (પાદાંતરે મુકિદય તારા આણુસરિસ)

ભવિયલ પૂરકે આસ—

(પ્ર૦ વિવિધ પૂજનસંગ્રહ.

(૬૧) થાવન્યા કુમાર ભાસ.

આદિ—નયર દ્વારામતી વળણીયે, નરવર ગોવિંદો,

કુમર થાવન્યકે તિહાં વસઈ, જિસકે પૂનિમ ચદો. ૧

*

*

*

*

અતે—

દેપકે ભાણુધંત્રી સાધુનાં ગુણ રંગિઈ ગાઈ,

રાતિ કિવસિ સેવા કરઈ, તે સિવપુરિ ગાઈ

—જિણુશી મનિ આસ્યા વણી. ૧૮

— ૨ ૧૧ તિ. ધ.

(૬૨) જામૂસ્વામિ પંચભવવર્ણન ચોખઈ પ્રમધઃ સં. ૧૫૨૨

આદિ—

આશો શુ. ૬૫ રવિ.

ગોયમ ગણુદર પ્રય નમી આરાહિસુ અરિહંત,

હૃદયકમલ અહનિસ વસઈ ભવમંજણુ ભગવંત. ૧

ભવભંજણુ ભગવંતનું આણુ અખંડ વહેસિ,
સીત સિરોમણિ ગુણુ નિલકે, જંબુ કુમર વણેસુ,

૨

*

*

*

*

*

અતે—

સંવત પનર બાવીસમઈ એ વ. રચિ ઈણુઈ (બાવીસ રવડ આસોઈ)
પૂનિમઘએ,

ભણુઈ ગુણુઈ નરનારિ તેહ મનિ ઉપશમ રસ વસઈ એ. ૧૭૮

કાવ્ય—શ્રી જંબુ સ્વામી રિદ્ધિ ગામી ભવહ પંચતણું ચરી,

ઉપગારકારી બુદ્ધિ સારી રચક દેપઈ પપ કરી,

જે ભાનિ ભણુસઈ અનઈ મુણિચયઈ રદસ જાણી એહના,

જિણુ આણુ ધરચિઈ ક્ષમા કરચઈ કાજ સરચઈ તેહના. ૧૭૯

(વિ. ધ.)—અપૂણુ પ્રાચીન પ્રત મારી પાસે છે.

—મં. ૧૬૯૩ વર્ષે આસો સુદિ ૭ શુક્રે ત્રિખિત મુની જીવા-
મુનિ મેહાગલ પદ્યાર્થ—ગુ. વિ.

૩૭ રતનાકર સૂરિ.

(૬૩) + આદિનાથ જન્માભિષેક.

આદિ—

વરગુ.

વિનીયનયરી વિનીયનયરી નાભિ નિયગેહિં

મરદેવિહિ બયરિસર, રાય હંસ સારિચ્છ સામિય,

સિરિ રિસહેસર પદમ જિણુ, પદમ રાયવર વસહગામિય,

વસહ અઞ્જકિય કણુય તણું, જગો જગ આધાર,

તસુ પય વંદિય તસુ તણે, કહિશું જન્મ સુવિચાર. ૧

*

*

*

*

અતે—

વસ્તુ.

રિસહ મળ્લણ રિસહ મળ્લણ કરિય સુરરાય,
 ઉપાડિય જય જય કરિય, જનની પાસિ મિલ્હેવિજના;
 નંદીશ્વર અકૃ દિવસ, કરિય દેવ દેવી નિયહાણુ પત્તા,
 ધણિપરિ સયલ જિનેશ્વરહિ, કરહુ નહવણુ બહુભત્તિ
 મુનિ રયણાયર પાવહર, જિમ તુમ દિયઈ વરમુત્તિ. ૧૨

—પ્ર૦ દેવાલની સ્નાત્ર પૂજનમાં અંતર્ગત વિવિધ પૂજા સંગ્રહ.

(દેવાલ કવિના સમકાલીન હોવા જોઈએ તેથી આ કવિને દેવાલ કવિ પછી મૂકેલ છે.)

૩૮ સંઘવિમલ (મેલા સંઘવી ?) ત૦ મુનિસુંદર શિષ્ય.

(૬૪) સુદર્શન શ્રેષ્ઠિનો રાસ પ્રખંધ સં. ૧૫૦૧ જેઠ શુદ્ધ ૪ ગુર.

આદિ—

પહિલઉં પ્રણમિસુ અનુક્રમિઈ એ, જિણુવર ચઢવીસ,
 પછછ શાસનદેવતાએ, તીહ નામઉં સીસ.
 સમરીઅ સામિણિ સારદા એ, સાનિધિં સંભારઉ,
 આગઈ પાલઉં પ્રતિપ નું એ, કવિ સિઉં એકા હરઉ. ૧
 તઉં તૂંદી તતપિણિ ભણુછએ, હઉં આવિસુ અંગઈ
 સેહિ સુદસણુ તણુક રાસ રચિયો મન રંગઈ,
 જંપૂ દીવહ હારહ પેત્ર વસુહાઈ વદીતી,
 અંપા નગરી ચતુરપણુઈ અમરાપુરિ છતી. ૨

x

x

x

અતે—

તીણુઈ અવસરિ બ્રહ્મવ્રત લીયઈ એ મા. નર અનઈ નારીવંદ, સુ.
 શીલ મહાતમ સાંભવો એ મા૦ વિપયઉ મૂલિય કંદ, સુ. ૪૭
 તપગછિ ગુર ગોયમ સમાએ, મા. શ્રી મુનિસુંદર સરિ, સુ.
 નામઈ સર્વ સિદ્ધિ સંપન્ન એ મા. દુરિય પણાસઈ દૂરિ, સુ. ૪૮

તાસુ તણુઈ સેવકિ રચઈ એ મા. રાસ હૃદય રૂઈ રંગિ, સુ. ૪૯
 યાપિઈ સીલ સોહાંમણુ એ મા. આનંદ ઉપજઈ અંગિ. સુ.
 સંવત પનર એકાતરઈ, મા. જોઈ યૌથિ વિશુદ્ધિ, સુ. ૫૦
 પુપ્પ નક્ષત્ર ગુરુવાર સિઉ એ, મા. ચરિત્ર એ પહુવિ પ્રસિદ્ધ સુ.
 જાં લગઈ મેર મહીધર મા. જાં જલ સાયર પૂર સુ. ૫૧
 શીલ સુદરિસન ગાઈ મા. જાં લગઈ સસિ નઈ સુર, સુ.
 જે નર શીલઈ નિરમલા એ, મા. નારિ નવાહિઆ મૂલ સુ.
 એ કરજોડી કવિ કહઈએ મા. હું તીહ પગની ધૂલિ સુ. ૫૨
 શીલ હિ સવિ સુખ સંપજઈ એ, મા. શીલ લગઈ નવનિધિ, સુ.
 શીલઈ સુર સાંનિધિ કરઈ એ મા. શીલહિં સયલ પ્રસિદ્ધિ. સુ. ૫૩
 શીલહિં ઉત્સવ નિતુ નવા એ મા. શીલહિં કોડિ કલ્યાણ, સુ.
 શીલ લગઈ કહીયઈ કિસો એ, મા. પાંમીઈ પંચમ દાણુ સુ. ૫૪
 શીલ પ્રમંથ જે સાંમલઈ એ માહુંડતડે, નરનારીય તે ધન, સુ.
 સુદરિસન રિધિ કેવલી એ, માં ચતુર્વિધિ સંધ પ્રસન્ન, સુણિ સુંદર ૨૫૫
 —વિ. ધ. ચોપડો. પા. ૨૩-૩૭)

—સં. ૧૫૭૩ માંજ લખાયેલ પ્રત ડેહલાના ભંડારમાં છે.

—કુલ પાંચ દાજો અને ૨૫૭ પદ. સાગર ભં. પાટણ.

[આ કૃતિના કર્તાનું નામ કોઈ પ્રતમાંની અશુદ્ધતાને લઈને ‘મેલો સંધવી’ એવું હોય એમ ધડીભર લાગે છે. પણ સૂક્ષ્મતાથી વિચારતાં સંધવિમલ એજ નામ ખરું જણાય છે.]

૩૯ ધનદેવ ગણિ.

(૬૫) સુરગાલિધાન નેમિકાગ. સં. ૧૫૦૨.

આદિ—

પહેલાં, સંસ્કૃતમાં મંગલાચરણ શાહલ શ્લોકમાં છે પછી પ્રાકૃ-
 તમાં નીચે પ્રમાણે શાહલ છે:—

દેવી દેવિ નવી કવીચર તણી વાણી અમીસારણી.
 વિધા સાયર તારણી મલ ધણી હંસાસણી સામિણી
 ચંદા દીપતિ છપતિ સરસતિ મહા વીનવી વીનવી, ૨
 બોલું નેમિકુમાર કેસિતી રતિ કાગિઈ કરી રંગતી.
 સરસતિ મુઝ મનિ દેવીચ દેવીચ તું જગિ સારરે, :
 નીલકમલ ફલ સામલ જિનવર વરણું નેમિકુમારરે. ૩
 કામિન ફલ દાનાર સાગી નેમિકુમાર
 હાર મનોહર એ મુગનિ રમણિ વર એ.

x

x

x

અતે—

જાન કોનું વળીય રાણીય રાણીય રંગી,
 ગિરિ તિરિ સારીય નિરણીય લરણીય સા નિજર અંગી,
 સામી કેવલ કામિની, કરિ પરી રાણમતી નાહરી,
 સા સારી નિજકાજ રાજકુમરી, મુગનિહ મહા સા વરી
 જે રેરખ ગિરિ રાય ઉપરિ ગમઈ લી નેમિ પાપે નમઈ
 તે પામઈ મુખસિદ્ધિ રિદ્ધિ નિ રમઈ લી શાશ્વતી વોગવઈ.

—હતિ લી મુરંગાબિયા નેમિકાજ સંગેનું સંવનું

૧૫૦૨ વર્ષે કૃતે બનદેવગણિન્દા.

[આ સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા શૃંગારી એમ ત્રણ ભાષામાં છે. પાઠણ]

[એમકુંદર સરિય પાણુ જુદો નેમિનાથ તવરસ ફાગ એજ ત્રણ
 ભાષામાં રચે છે. અને તેજ સમય આગપાસમાં જુઓ પંદરમી સદીના
 અંતમાં એમકુંદર સરિ.]

૪૦ સંવત્સર ગણિ. (ત૦ રત્નશેખરસૂરિ-ઉદયનદિશિ.)
 (૬૬) સમ્યક્તવરાસ (અટ ભાષામાં) સં. ૧૫૦૫ માગશર તથાગ્રામાં
 અતે—

તપ ગચ્છિનાયક જગનિવહ એ માહતંતે;

શ્રી સોમસુંદર સરિ, સુણિ સુંદરે, શ્રી મુનિસુંદર સરિ મારહંતરે,
 જયવંત જયચંદ્ર સરિ, સુણિ સુંદરે * * ૮
 શ્રી ગુરુજ વિશ્વકર્માજ, માતલે. ચિહું દિગિ કરમ વિહાર, સુણિ,
 સમકિત રંગણ પ્રદારતાં, માં સાસણ ભારા ભારણ હાસ. સુ. ૯
 એ વ્યારહ ગુર તપગચ્છ ગુરએ, માં રત્નદોખર સરિરાય સુ.
 ઉદયનાંદિ ગુર વંદિએ, માં જંગમતીરથ પ્રાય. સુ. ૧૦
 સંવત પનર પચ્ચાતરદર્ધએ, માં ગોગસિર રચિકે રાસ. સુ.
 તત્રવાણ પરિ નિવનુએ માં પુષ્પરસ કલસ સંક્રસ. સુ. ૧૧

—ભતિ પં. સંધકલસ ગણિ વિરચિતં સમ્યક્ત્વ રાસ સમાપ્ત,
 શ. ૧૫૩૮ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૧ દિને, પૂજ્ય પં. જયહુમગણિ
 શિષ્ય જ્ઞાનગધીર ગણિના ત્રિણિત—સાં ભં. પાઠાનુ.

૪૧ આનંદમુનિ.

(૬૯) + ધર્મ લક્ષ્મી મહત્તરા-ભાસ. મં. ૧૫૦૭
 આદિ.

દ્વાળ પ્રથમ.

સકલ સદા કલ વિમલ ગિરિ, જિણુ ચક્રીસ પ્રણામ,
 કરિસં કવિતુ સોહામણું એ, ગચ્છ રતનાગર નામ. ૧

* * * *

અંતે—

જાણુતી એ ગુર ઉવયાર, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરાએ,
 મંડૂ એ નગર પ્રવેસિ, સંવત પનર સતોતરદર્ધએ,
 શ્રી મહત્તર એ ભાસ કરેસિ, ઓસવંસિ આનંદમુનિ ૫૧
 શ્રી સંઘૂ એ સિહું અનદિત, મંડણુ લીમ સહોદર એ,
 સોની એ ભોગ તન સંધપતિ માણિક પય નમઠ એ
 ધામિણિ એ ઘો આસીસ, શ્રી રચણસિંહ સરિ પરિવાર સહ
 જીવું એ કોહી વરીસ, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરા એ. ૫૨

શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મુહત્તરા, અવિચલ જ્ઞાં સસિમાણુ,

અહનિસિ એહ ગુણુ ગાઠતાં, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.

૫૩

—ત્રયાંચ ૭૫. પ્ર૦ જૈ. ઐ: ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

૪૨ આસાયત.

(૬૮) હંસવત્સકથા ચોપર્ષ (વત્સરાજ હંસરાજ ચોપર્ષ)

લ. સં. સં. ૧૫૧૩ પહેલાં.

આદિ—

અમરાવત્સ સંમાણું, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણું, અવર નયરાણું.

પુર પટ્ટણુ પયઠાણું, અયઠાણું વીર આવનયા.

૧

ચક્રપર્ષ—

શિખર બદ્ધ દસ સહસ્ર પ્રાસાદ કનક કલસ ધન નરવત્સ નાદ,
ગોદાવરીનું નિર્મલ નીર, પુર પહિઠાણુ વસઠી તમુ તીર.

*

*

*

*

અંતે—

ધર્મર્ષ લાભર્ષ અવિચલ શર્મ, જઠ પુણુ જાંડક પાપ જિ કર્મ,

દેવ આરાહુ જિણુવર નામ, દુપ તણુક જે ફેડમ કામ.

૩૦

અવર દેવ જક પૂજઘ પાય, જિણુ પૂજઘ દેહ નિર્મલ યાધ;

જિણુવર બોલિક ધર્મ તે કરક, પાપરેડ જિમ હેલા હરક,

૩૧

ગુણુવંત ગુર પાય અણુસર, મુક્તિ પુરી માંહે અણુસર

પુર પહિઠાણુ યાદવવંશ, વર્ણુવયો વત્સરાજ નઘ હંસ

૩૨

સકલ લોક રાગ રંજની, કુલયુગ કથા કિતઘ વાવની,

ગાહા દુહુ વસ્તુ ચક્રપર્ષ, સુજિત્યર્ષ ચ્યારિ બત્રીસાં હુર્ષ.

૩૩

નૂઅલી ત્રિણુસઘ વિશાલા, તિણુ મોહમાયા જાલા,

સુણુતાં દોષ દરિદ્ર સવિ ટલઈ, બણુઈ અસામત તિહ અફલાં ફલઈ

૩૪

—૪ ખાંડ છે. દરેકની અંત કડીમાં ‘અસાધત’ એમ લખેલ છે: સં. ૧૫૧૩ વર્ષે પોષ વદિ ૧૨ વિપ્ર મુરારિકે—વિવક્ષિત્ય બાંડાર ઉદયપુર.

—ઇતિ શ્રી હંસ વત્સ કથાયાં ચતુર્થ ખાંડ સમાપ્ત. સં. ૧૬૫૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૮ દિને ત્રાં ઉદયચંદ્ર શિ. ત્રાંમનોહર લિં નાદસમાં મધ્યે પાનાં ૨૩-૧૨-નાં. ૫૨, ૩. કાં.

રત્નશેખર ૧૫૧૦ આસપાસ.

(૬૯) રત્નચૂડ રાસ. —૩૦, ભાં.

૪૪ કલ્યાણસાગર.

(૯૦) વીરશી (૨૦ વિહરમાન જિન સ્તુતિ) પૈકી ૧૪ જિનસ્તુતિ. આદિ.

શ્રી સીમંધર સાંમલક, એક મોરી અરદાસ
મુગુલુ સોહાવા તુમવિના, રચણી હોઈ છમાસો

—શુવન જગદણી.

x

x

x

x

અંતે—

કલ્યાણસાગર પ્રમુખું રમિછ, હરીય ફરી મુઝ મીટ. પ. તું.

—ભુજંગ સ્વામિ ગીતં.

[પંજીનાં ૬ જિનનાં ગીત સૌમાગ્યરત્ને પૂરાં કર્યાં છે.]

૭-૧૩ આ. ક.

(૭૧) અગડદત્ત રાસ (૧૫૧૦ આસપાસ મ. કી.)

४५ ऋषिवर्द्धन सूरि. (आं. गच्छनायक नयक्रीति-
सूरि शि०)

(७२) नन्दवदति रास-नवराज यत्पार्श्व, सं. १५१२ चित्रकूट
गिरिभा-चिन्ताभ्यां.

अर्थात्—

वृत्ति इत्या.

सयसंघ सुखसन्निधे, प्रणयप्रभाव ज्ञेयः,

हान् प्रीति तप भावना, पुण्यप्रभाव ज्ञेयः.

गुणानां सुपरिम वर यस्मिन् वाच्यं पुण्य पवित्रं.

द्वन्द्वती नवरायणं, निगुण्य गार यस्मिन्.

x

x

x

x

अर्थात्—

श्रीय अयं गच्छनायक गणेश्वर, गुरु श्री नयप्रारनि सूरिसेव,

गवस नामि नाराज दुरितः ३२८

तासु सीस ऋषिवर्द्धन सूरि,

कृति कवित मन आनन्द पुरिधि. नवराय द्वन्द्वती यस्मिन्. ३२९

संघत पनरभाशेत्तर वासे, चित्रकूट गिरिनगर सुवासे,

श्रीयसंघ आदर आनि दण्डभञ्जे;

जोद यस्मिन् नरे भाणुर्ध भाणुवर्ध, रिद्धि वृद्धि सुख उच्छव

आवर्ध, निगुनि मंदिर तस तणुभञ्जे. ३३१.

—४७१ श्लोक पूर छे. (सागरभंजार पाठपु.)

—पत्र ११ लि० सं. १५७८ ल. श्री जिनसाधुसूरिपु.

—छा. ल. पाठपु दामो ८०

—पंचसमि अनुसंध्या सति श्लोका विज्ञोक्रिता

प्राकृते नववृत्तेऽत्र प्रत्येकाक्षर संध्याया. १

धृतिश्री नवपंचमवरास वडो नवरास संपूर्ण. सं. १६५०

वर्षे वैशाख शुद्ध ७ रवौ लपित श्री वटपद्र नगरे. १६-१३ आ. क.

—पृ. १० अम.

—સં. ૧૬૧૯ વર્ષે શાકે ૧૪૮૫ પ્રવર્તમાને ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ ગુરૈઃ
શ્રી અંચલગચ્છે. વ્યવ૦ ઉદયકિરણં લિખાપિતં. (વિ. ધ. એક
ચોપડામાં પાના ૧૮૦ થી ૧૮૫. પંક્તિ ૧૮)

૪૬ મતિશેખર (ઉ૦ દેવગુપ્તિસૂરિ-સિદ્ધિસૂરિ-કકકસૂરિ- શીલસુંદર શિ૦)

(૭૩)ધનારાસ. સં. ૧૫૧૪.

આદિ.

પહિલઉં પણખી પ્રયકમલ વીરજિણુંદહ દે,	
ભવિય સુણુકે ધનાતણુકે, ચરીય ભણુકે સંખેવિ,	૧
જિણુવરિ ચિહું પરિભાસિયકે, સાસણિ નિર્મમ્મ ધર્મ,	
તિહાં ધુરિ દાન પ્રસંસીયક, જિણિ તૂટઈ સવિ કર્મ	૨

વસ્તુ—

દાન ગિરકે દાન ગિરકે દાનિ જસ કિત્તિ,
દાનહિ વસિ ત્રિણુર્ધ બુવન, દાન માન આપઈ નરા હિય,
દાનિ દુરિય નાસઈ સયસ, દાનિ સેવ સારઈ સુરા હિય,
દાન જેમ ધનઈ દીપો, પુંનહિ પાંખીય પાન,
સાવધાન તુમ્હિ સાંભવકે, પૂરમ ભવ અવદાત. ૩

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી ઉવએસ ગઠ સિણુગારો પહિત્રો રચણુપ્પહ ગણુધારો,
ગુણિ ગાયમ અવતારો.
જહખદેવ સૂરીય પ્રસિધ્ધો તાસ પાટિ જિણિ જગિ જસ લીધો,
સંયમ સિરિ ઉરિહારો ૨૬

અનુક્રમિં દેવગુપતિ સ્ત્રીસ, સિદ્ધિ સ્ત્રિ નામિં તસ સીસ
મુણિજ્ઞસેવીય પાય

તાસ માટે સંપર્ક જયવતો ગજનાયક મહિમા ગુણવતો
કક્ક સ્ત્રિ ગુરુ રાય. ૨૭

સર્ધ હતિય થાપીય તિણિ ગુણહારા, ગુણવંત સીલસુંદર સારા
વારીય જિણિ અણંગો.

તાસ સીસ મતિસેહર હરસિદ્ધિં પનરહસધ ચક્રદોત્તર વરસિંહિ.
કોયો કવિત અતિચંગો. ૨૮

(વધુ બીજી પ્રતમાં) ---એનસાગર ભં. ઉદયપુર.

એઉ ચરિત ધન્નાનક ભાવર્ધ, ભણ્ધ ગુણ્ધ જે કહધ કહાવધ,
જે સંભલિ ધધ દાંન
તે નર રંછિત ફલ પાવધ, વિજસધ નવધ નિધાન.

—વિ. ધ. ચોપડો ૮૫-૧૦૫

—હાલાભાર્ધ નાં. પાટણ; રત્ન; આમેદ.

(૭૪) નેમિનાથ વસંત કુલડાં.

આદિ.

સારદ માઈ પાય નમીનર્ધ માગઈ એક પસાય રે
નેમિ જિણેસરના ભવ ગાધસિ, લાગઈ મુઝ મનિદાઉરે, શ્રી યાદવકુલ મંડણુડ.
યાદવ કુલ મંડણુડ રવામી નેમિ જિણુંદરે.
ભાવર્ધ જમ્મુ પયકમલ જુહારર્ધ સુરવર કિંનર ઘંદરે.

x

x

x

x

અંત—

સો પરમેસર કેસર ચંદન પૂજઈ કુસુમ કપૂરરે.

કહઈ મતિશેખર સુણુડ મતિશેખર, જિમ પૂજઈ

સુધ પૂરરે—૧૦૭

વસંતમાસ શ્રી નેમતણ્ઠ કૂલડે ફાગ પ્રખધરે,
રંગિ હિ ચંગ લેધનધ ગાસધ, તિહિ દુષ તેણુક ન ગંધરે. ૧૦૮

—સં. ૧૫૭૬ વર્ષે ચંત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૧ તિથી સોમવાસરે
શિવલાલ લિપત—૬-૧૪ વિ. ધ.

(૭૫) કુરંગહુ (કૂરધટ) મહર્ષિરાસ. ૨૪૫ ગાથા. સં. ૧૫૩૭.
—રત્ન, ચં, ૩.

(૭૬) મયણુરેહા સતી રાસ. સં. ૧૫૩૭.—૩૦

[હર્ષસૂરિ (કક્કસૂરિ શિ.) કૃત ધના ચોપધ સં. ૧૫૧૪
માણુક. આ પ્રમાણે નોંધાયેલ છે, પણ કર્તાનું ખરું નામ તો ઉપરોક્ત
મતિશેખર લાગે છે.]

૪૭ જિનવર્ધન. (સં. ૧૫૧૫ આસપાસ)

(૭૭) ધન્નારાસ (પ્રત સં. ૧૮૦૫)—રત્ન, ચમ.
+ ઉપદેશકારક કક્કો. પૃ. ૩૩૭ સ. મા. બી.

૪૮ ન્યાયસુંદર ઉ. (ખ. જિનવર્ધનસૂરિ શિ.)

(૭૮) વિદ્યાવિલાસ નરેન્દ્ર ચંડિપધ. સં. ૧૫૧૬.

અતે—

ધણુ પરિ પૂર (૭૫ ?) ઉપાલી આઉ દેવલોક પહુતક નરરાઉ,
ખરતર ગચ્છિ જિનવર્ધનસૂરિ, તાસુ સીસ બહુ આણુંદ પૂરિ. ૩૫૫

શ્રીઅ ન્યાયસુંદર ઉવઝાય, નરવર કિધ પ્રખધા સુભાય,
સંવત પનર સોલ વરસમિ, સંત્ર વેચણુ એવિહિય સુરામ. ૩૫૬
વિદ્યાવિલાસ નરિંદ ચરિત, ભવય લોય કહૂ એવ પવિત્ર.

જો નર પઠધ સુણુધ સાંભલધ, પુણ્યપ્રભાવ મનોરથ ફલધ. ૩૫૭

—સંવત ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૬ રવઉ—ભાવ. (પૃ. ૧૫ પં. ૧૩)

૪૯ રત્નસિંહ શિષ્ય (ત૦)

(૭૯) જંબૂસ્વામિરાસ સં. ૧૫૧૬ બીજા આવણુ શુ. સોમ૦
આદિ—

સરસતિ સામણિ સારદાએ, ગાયમ ગણુધાર,
રાસ બંધિ ગુણુવતીઈ એ સિરિ જંબ કુમાર.
જંબૂદીવહ ભરહક્ષેત્ર મગધ વર દેસ,
નયર રાજગૃહિ જાણુછએ શ્રેણીય નરેસ.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પનર સોલોતરઈ એ માલંત, બીજા આવણુ માસિ, સુણિ સું.
શિવતિથિ દૂતી ઉજ્જલી એ, માલં સોમવારઈ હઉ રાસ. ૧૦
તપગચ્છિ ગણુધર અભિનવાએ માલં. અવતરિય ગાયમ સામિ સુ,
રંયણુસિંહ સૂરિ ધ્યાઈયઈ એ માલં. અષ્ટ મહા સિદ્ધિ નામિ. ૧૧
તાસ સીસ ઇણિ પરિ ભણુઈ માલં. વિનય કરી અપાર, સુ.
રાસ ભણું રલીયામણુરે માં યશ કરી ભવિક ભંડાર. ૧૧
ગુણિસઈ ભણિસઈ નિસુણિસઈ એ, જંબૂય સામિનુ રાસ,
તસ ધરિ અંગણિ પામીઈ એ, નવનિધિ તણુકિ નિવાસ. ૧૨
અંદ સૂરિ જાં ઊગઈએ માલં, મેર ગિરિ ધ્રૂય તાર,
તાં લગઈ હર્ષઈ ગાઈઅ માલં. સામી જંબુ કુમાર. ૧૩

—૬-૧૩ (વિ. ધ.)

૫૦ રાજતિલક ગણિ.

(૮૦) શાલિભદ્ર મુનિરાસ. આ ૩૫ હુંકનો પ્રાચીન રાસ છે.

આદિ—

થંભણુપુરિ પહુ પાસનાહ પણુમેવિણુ ભત્તિએ,

હઉં પમણિયુ સિરિ સાલિભદ્ર મુણિતિલયહ રાસ.
મવિયહુ નિસણહુ જેણુ તુમ્હ હુમ્હ સિવપુરિ વાસુ. ૧

* * * *

અંત—

સેણિય મોહિય ભદ્રા નિય ધરિ, પત્તા સમ્પન્ન સિદ્ધિ તે મુણિવર,
રાજતિલક ગણિ સંયુણ્મ, વીર જિણેસર ગાયમ ગણહર.
સાલિભદ્ર નહિ ધનક મુણિવર, સયલસંધ દુરિયઈ હરક. ૩૪
સાલિભદ્ર મુણિ રાસો જે ખેલા દિંતી,
તેસિં સાસણદેવી જણુયાક સિવ સંતી. ૩૫

[મ. ખ.]

[પૂર્ણિમા ગચ્છમાં એક રાજતિલક સૂરિ થયેલ છે કે જેના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ સં. ૧૫૧૬ તથા ૧૫૨૯ ના મળી આવ્યા છે, તે કદાચ આ કવિ હોય—તેથી તેમનો સમય સોળમા સૈકામાં પૂર્વાર્ધ મૂક્યો છે.]

૫૧ બ્રહ્મજિનદાસ. (દિ૦ સકલકીર્તિ-ભુવનકીર્તિ શિ.)

(૮૧) હરિવંશરાસ. સં. ૧૫૨૦.

આદિ—

અંતે—

લોભવાહિં છવ ગમાર, મિથ્યા ધરમ થાપ્યો અપાર,
શાસ્ત્ર લોખ્યાં બહુ જિનવરતણાં, કુમત થાપ્યા તીણેં આપણા. ૩૫
હુંડા સર્પિણી કાલ વિશાલ, પંચ મિથ્યાત ઉપજેં ગુણુમાલ,
જિમ પૂનિમ થકી ચંદ્રકલા હાણિ, તિમ પંચમકાલિં જિનવરવાણિ. ૩૬
જો(ઇ) લો કાલ તણો પરતાપ, અલિભદ્રે મિથ્યાત કીયો વ્યાપ,
ઋણીપરિં જસ વાપ્યો અતિ ધણો, અલિ દેવિં નારાયણુ તણો. ૩૭

તિહાં થકો નારાયણ હવો દેવ, પ્રજા લોક કરિ બહુ સેવ,
દયા ધરમ છોડ્યો તીણે ચંગ, આચાર તણો બહુ કીયો ભંગ. ૩૮

* * *

જિણુ સાસણુ નિકલંક અપાર, મારગ મુર્ગતિ તણો ભવ પાર,
દિગંબર નિઅંચ ગુરચંગ, જીવ દયા દીસે ઉતંગ. ૪૧

* * *

નેમી જિનેશ્વર ગિરનાર ઉપર આવી રહ્યા તે સંબંધી કહે છે કે:-
સહસ્ત્ર વરસ ભોગયો સ્વામી આય, દશ ધનુષ નિરમલ ગુણ કાય.

* * *

શ્રી મૂલસંધ અતિ નિરમલો, સરસતિ ગચ્છ ગુણવંત,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ જાણીઈ, જિણુ સાસણિ જયવંત. ૧

તાસ પાટિં અતિ રૂપડા, શ્રી ભુવનકીરતિ ભવતાર,
રતનચ કરી મંડીયા, ગુણહ તણા ભંડાર. ૨

તે મુનિવર પાય પ્રણુમીનિં કીયો સવિ સાર,
બ્રહ્મજિણુદાસ ભણે રૂપડો, પઢતાં પુન્ય અપાર. ૩

સિખ્ય મનોહર રૂપડો, મલ્લિદાસ ગુણદાસ,
પઢો પઢવો વિસ્તરો, જિમ હોધ સૌખ્ય અપાર. ૪

ભવીયણુ જીવ સખોષવા, કીયો રાસ એ સાર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, દયાતણો ભંડાર. ૫

સંવત ૧૫ વીસોતરા, વૈશાખ માસ વિશાલ.
શુકલ પક્ષ ચઉ દિસિ દિને, રાસ કીયો ગુણમાલ. ૬

વસ્તુ.

રાસ કીયો રાસ કીયો સાર મનોહર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, હરિવંસ તણો સાર,
.....એ કવિત કરી સાંભલો, ભાવ ધરો મનમાંહિ ઉજ્જલ,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ પ્રણુમીનિ, બ્રહ્મજિણુદાસ ભણિં સાર,

પઢિં ગુણિં જે સાંભલેં, તેહનિં પુણ્ય અપાર.

—છતિ શ્રી હરિવંશરાસ સમાપ્ત. સં. ૧૭૫૧

વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૧૪ શનૌ— (મ. ખ.)

(૮૨) યશોધર રાસ.—ખંભાત ૧ ભંડારમાં.

(૮૩) આદિનાથ રાસ.—પા. ૧ ભંડારમાં.

(૮૪) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

વસ્તુ.

વીર જિણુવર વીર જિણુવર નમું તે સાર
તીર્થકર ચઉવીસમુ વાંછિતં બહુ દાન દાતાર
સારદા સામિણિ વધી તત્તું બુદ્ધિસાર હું વેગિ માયું
ગણુધર સ્વામી નમસ્કરું શ્રી સકલકીરતિ ભવતાર
શ્રી ભુવનકીરતિ ગુરુમનિ ધરું કરિસું રાસ હું સાર.

૧

ભાસ જસોધરની.

ભવિયણ ભાવઈ સુણો આજ મનિ નિશ્ચે આણી
શ્રેણિકરાગ તણો રાસ હું કહિસું વખાણી.

૧

*

*

*

*

અતે—

વસ્તુ.

શ્રેણિકરાગ શ્રેણિકરાગ તણો એ રાસ
પઢે ગુણે જે સાંભલેં એક મનાં ધરી ભાવ ઉગ્ગલ
.....સંપડે, સરગ મુગતિ ફલ સંસાર નિરમલ
શ્રી સકલકીરતિ ગુરુ પ્રણામી.....

બ્રહ્મ જિણુદાસ ભવણેં નિરમલ સુનતાં પુન્ય અપાર.

૨૨

—સં. ૧૬૧૩ વર્ષે આવણ શુદ્ધિ ૧૧ શુક્રે કહ ત્રિપી બાઈશ્રી
માનિક શ્રી ત્રિપ્ય જિનમનિ શ્રી વાઈ. ત્રિપિતં શ્રી વસા વનુ કાયથા.
પા. ૫૨ પંકિત ૧૦. ભાવ.

૫૨ જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ. (વડતપગચ્છ)

(૮૫) જીવભવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૦ કાગુણુ ૧૩ રવિ.

અંતે—

વડતપ ગચ્છ રત્નાગરસાગર જિમ ભરપૂરિ,
તિહાં ગચ્છપતિ અછર્ષ વિધમાન શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ. ૪
તાસ વયલુ સુણ્યાં મન શુદ્ધિર્ધી તીણુર્ધી યુદ્ધિ દુઝો પ્રકાસ,
કીધુ ઉપગારતણી મતિ જીવભવ સ્થિતિ રાસ. ૫
પનરસેવીસા કાગુણુ સિદ્ધિ તણુડિ નિવાસ
રવિ પક્ષ અને તિથિ તેરસિ તે રચ્યકિ પુન્યપ્રકાસ. ૬
—ઈડર બાઈઓનો ભંડાર.

૫૩ ભક્તિવિજય.

(૮૬) ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ સં. ૧૫૨૨

૫૪ પેથો. (ભંબૂઆમ વાસી શ્રીમાલ જ્ઞાતિનો શ્રાવક-ગુરુ આંગ-
લગચ્છીય જયકેશરસૂરિ-આચાર્ય ૧૪૯૪, ગચ્છનાયક ૫૬ ૧૫૦૧-
સ્વર્ગ ૧૫૪૨)

(૮૭) પાંચનાથ દશભવ-વિવાહલો. (સં. ૧૪૯૪ પછી અને
૧૫૪૨ પહેલાં.)

આદિ—

(માર્ધ એ નયરહ સીહ દુઆરિ—એ લાલ.)

સરસતિ સામણિ કંઈં અ પસાડિ, મુઝ મનિ એહ ઊમાહિલુએ,
ધવલધ્વંધિર્ધી અહ લાગર્લે હાઉ, ગાયશં જિણુહ જીરાઉલુએ. ૧
મૂલ્યચરિત્ર પ્રભકેરલે પાસ, ભાવિહિં ભવીયણુ સાંભલુ એ,
સાંભલતાં દુર્ધ પુણ્યપ્રકાસ, દસર્ધ ભવંતર દેવના એ. ૨

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ. બિલાલું.

જીમ સહિ સમુષિ હોઈ, કોડિ વરસ કવિ જોઈ,	૧
તુ લવચેશ ન જાણીઈ, મૂરખ કિશું અ વખાણીઈ.	૨
મંત્રિ પેથ ઈમ બોલઈ, અવર ન કોઈ તુમ્હ તોલઈ,	૩
તૂં માયા તૂં અ તાત, કહૂં અ કિસીપરિ વાત	૪
હું તુ પૂરિ પ્રવાહિત, તૂં અશરણાગત સાહિત.	૫
કરિ કરિ દેવ પસાઉ, જગિ જીરાકરિ રાઉ.	૬
રાપિ રાપિ મૂં અ સ્વાંમી, તૂં તુ પાય શરનાંમી	૭
કીધૂં કવિત વિશાસો, રૂઅહૂં અનઈ રસાસો.	૮
પઠન ગણુતાંહાં સિધે, આવધ અવિચલ રિધિ.	૯

—વિધિપક્ષના સુઆવક નિજપરમબક્ત શ્રી જયકેસરસૂરિના પ્રતિ-
બોધ્યા-શ્રી જાંબુઆંમે વાસ્તવ્ય શ્રીમાલજાતીય મહં-શ્રી પેથાકૃત દશભવ-
શ્રી પારિસ્વનાથ વીવાહકૃત કૃતં.

(વિ. ધ. ચોપડો. ૧૯૫-૨૦૩ પંક્તિ. ૧૮

પપ લક્ષ્મીરત્નસૂરિ (જયકલ્યાણસૂરિ-વિમલસોમસૂરિશિ.)

(૮૮) સુરપ્રિય કુમાર રાસ.

અતે—

ગુરુશ્રી જયકલ્યાણ, સૂરિ સરોમણિ સુંદરું, વણુઝારા રે	૮૧
તાસ પાટિ જગિભાંણુ, શ્રી વિમલસોમિ સહગર, વણુ.	૮૨
લક્ષ્મીરત્ન સૂરિંદ્ર, તસુ સીશ ઈમ ઉચરઈ, વણુ.	૮૩
જો ખામઈ નિજ દોસ, નિશ્ચઈ ભવસાયર તરઈ, વણુ.	૮૪

—પ્ર. કા., ખં. ૧, પા. ૩

અખબલ્ય અનંતકાયની સં ૧૪૪ સ. મા. ભી.

અધમિતા સં (વીર જિણુંદ વાંદિને જોતપ.) ૧-૧૩ આ. ક.

[જયકલ્યાણસૂરિ એ નામના તપગચ્છમાં આચાર્ય થયા છે તેનો ધાતુ પ્રતિભાપર લેખ સં. ૧૫૦૨ નો મળી આવે છે. ધાતુ પ્રતિભાલેખ સંગ્રહ ભા. ૧. તેજ કવિએ પોતાના પ્રચુર તરીકે ઉલ્લેખેલ હોય. તેથી આને ૧૬ માં સૈદ્ધમાં ગણી શકાય.]

૫૬ જ્ઞાનસાગર (નાયલ-નાગેન્દ્રગચ્છ. ગુણસમુદ્રસૂરિ-
આણુંદમલસૂરિ ?-ગુણદેવસૂરિ શિ.)

(૮૯) જિનવલ્લવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૩ ગાથા ૨૨૩૨ પા. ૫૪ અમ.

(આ ઉપર જણાવેલ નં. ૮૫ નો રાસ લાગે છે.)

(૯૦) સિદ્ધચક્ર રાસ.—શ્રીપાલ રાસ સં. ૧૫૩૧ માગશર શુદ્ધ ૨ ગુરૂ.

આદિ—

ફૂલા.

કરકમલ જોડેવિ કરિ, સિદ્ધ સયલ પણમેવિ,	
શ્રી શ્રીપાલ નરિન્દનઉ રાસ બંધ પબણસિ.	૧
મહિઆલિ મત્ર અતેકિ છર્ષ, પંપલિ મ પડિ ગમાર,	
બવસાયર તુ ઊતરઉ, જઉ જપઉ શ્રી નવકાર.	૨
શ્રી ગુણદેવ પસાહિલઉ, રચિસુ કવિત રસાલ	
જ્ઞાન બણુઈ સદ્ સાંભલઉ, સિદ્ધચક્ર ગુણમાલ.	૩

*

*

*

*

અંતે—

નાગેન્દ્ર ગણિ ગુરૂ ગાઈએ, માલતંડે શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ
જસ (તાસ) પાટિ સોહામણા એ, માં શ્રી આણુંદમલસૂરિ
(વંદીઈ આણુંદ પૂરિ.)—૭૩

ભવિયાં ભાવઈ નિતુ નમઈ એ. માં શ્રી ગુણદેવસૂરિ રાય.
તાસ સીસિ એ રાસ રચિઉ એ, માં જ્ઞાનસાગર ઉવજ્ઞાય. ૭૪
સંવત પનરએકત્રીસ ઇ. (વીસમ્. ભા. પ્રત) માગસિરિઈએ માં

ઉજલી બીજ ગુરૂવાર,

રાસ રચ્યો સિદ્ધચક્રનો એ, માં ગાઠડિ શ્રી નવકાર. ૭૫

એકમતાં જે સાંભલઈએ, માં તેહ ધરિ મંગલમાલ,
રિદ્ધિ અનંતી ભોગવઈ એ, માં જિમ નૃપતિ શ્રીપાલ. ૭૬

—સં. ૧૭૧૭ ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૦ ખંભાત મધ્યે પોસાલવડી પંન્યાસ
ધનવિજય લખિતં. ૧૫-૧૨ લીં.

—સં. ૧૭૩૦ કાર્તિક શુ. ૧૨ ભોમ આંગલોડ નગરે ૧૨-૧૩ ધો.

—સં. ૧૭૩૭ માર્ગશિર શુ. ૧૫ ગુરૂ અહમદાબાદ મધ્યે
૧૭-૧૧ ધો.

—હાલાભાઈ બં. પાટણ; ઉદયપુર બં.

—શ્રી શેત્રુંજય કરમોચનાદિ સુકૃતિકૃત્ય સુકૃતિકારિ મહોપાધ્યાય
શ્રી ૧૯ શ્રી ભાનુચંદ્ર ગણિ ચરણાંબુજ ચંચરીકાયમાન પંડિત શ્રી દેવ-
ચંદ્ર ગણિ સક્ત પંડિત શિરોમણિ પંડિત શ્રી ૧૯ શ્રી વિનેકચંદ્ર ગણિ
શિષ્ય પંડિત શ્રી ૫ શ્રી તેજચંદ્ર ગણિ પં. શ્રી ૫ શ્રી જિનચંદ્ર ગણિ.
શિં ગ. જિવનચંદ્રેણ લિખતં સં. ૧૭૫૩ વર્ષે જયેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૦ દિને
ગુરૂવાસરે લિખિતં પત્તનવાસ્તવ્ય સાં વેલા પુત્રી બાઈ ગુલાબબાઈ
વાચનાર્થ. (ગુ. વિ.)

+મહાવીર સ્તવન-નાથ કેસે જાંમુકો મેર કંપાઓ. ૫૯૨ જૈ. કા. સાર.

+ ૫૬— હરિભજ કારાના. ૫૯૬ „

+મહાવીર સ્તં વીરજી સુણારે એક વિનતિ ૬૧૭ „

+દૂરક પ્રભાતી. જયલગે સમકિત રત્નકું પાયા નહિ પ્રાણી ૪૮ જૈ. પ્ર.

૫૭ મંગલધર્મ (રત્નાકર ગચ્છ જયતિલક સૂરિ-રત્નસિંહ
સૂરિ-ઉદયવદ્વલસૂરિ-જ્ઞાનસાગરસૂરિ-ઉદયધર્મ શિ.)

(જુઓ નયસુંદરની પ્રશસ્તિ)

(૯૧) મંગલકલશ રાસ. સં. ૧૫૨૫

આદિ—

આદિ જિણુવર જિણુવર સુખદાતાર
 સંતિ જિણુસર સંતિકર, નેમિનાહ સોભાગ સુંદર
 પાસ જિણુંદ વિધનહર વર્દમાન કલ્યાણુમંદિર
 પય તિથંકર સુગુર નમી સરસનિ અંગિકાદેવિ
 સમરવિ મંગલકલશહુ ચરિત્ર ભણિસુ સંખેવિ,

*

x

*

*

અંતે—

અંદ્ર ગચ્છિ દેવમદ્ર ઉવગ્રાય, તિણિ ઉદ્ધારીકિ ક્રિયા સમુદાય,
 રયણુગર ગચ્છિ ગુણ ગુણ ભૂરિ, જગતિલક જયતિલેક સૂરિ. ૩૨૬
 રયણુસિંહ સૂરિ મુનિવર થાઈ, ઉદયવદ્યભસૂરિ તેકતા પ્રાઈ,
 જ્ઞાનસાગર સૂરિ ગચ્છાધીશ, જયવંત ભવિયાં પૂરધ જગીસ. ૨૭
 [મુનિવર વાચક શ્રી ઉદયધર્મ, જગિકિ આગમ શાસ્ત્રક મર્મ.
 તાસ પસાઈ ફલઈ કર્મ, જ્ઞાનરચિ ભણઈ મંગલધર્મ] ૨૮
 મંગલકલસ તણી ચક્રપથ, સંવત પંનર પંચવીસઈ હપથ.
 પદેઈ ગુણે સંભવઈ વિચાર, તસં ધરિ ઉચ્છવ જય જયકાર. ૨૯
 — કુલ પદ ૩૨૯—સાગર ભં. પાટણ.

[ ] આના બદલામાં ખીજ પ્રતમાં એ છે કે:—

મુનિવર વાચક ઉદયધર્મ જણિ, નવનચેતિ કરિ વખાણુ,
 જણે શાસ્ત્રની આગમ મર્મ, તાસ પસાઈ રચીકિ ઉપક્રમ. ૪૯
 ન્યાનરવિ ભણિ મંગલધર્મ, જે સાંભલતાં આવી શર્મ
 —૨૦-૧૧-લો. (વિ. ધ.)

૫૮ દેવકીર્તિ.

(૬૨) ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ સં. ૧૫૩૧. —પાનાં ૧૦ અમ૦

પદ પુણ્યનંદિ (ખ૦ જિનસમુદ્રસૂરિ-સાગરચંદ્રસૂરિ-ર-
ત્નકીર્તિ-સમયમકત શિ૦)

(૬૩) રૂપકમાલા,

અંતે—

સખલ શીલ મહિમા નિલઈ કુશલસૂરિ સિરિસાટ,
શ્રી જિનસમુદ્રસૂરિ સોહવર્ધ ખરતલ ગુરૂકઉ પાટ. ૩૦

કુસીલ ઉચાપક સુસીલસંસ્થાપક સાગરચંદ્ર
સૂરિ રાયવયણાયરી રયણુકીરતિ ગણિયંદ. ૩૧

શ્રી સમયમકત વરવાચકા વીર વિણેયાનંદ
રૂપકમાલા શીલની પમણુક શ્રી પુણ્યનંદિ. ૩૨

આનાપર રત્નરંગ ઉપાધ્યાયે સં. ૧૫૨ માં બાલાવબોધ લખ્યો
છે કે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ પુણ્ય નંદુપાધ્યાયેન શીલરૂપકમાલિકા,
વિહિતા મઘ્યજીવાનાં ચિત્તં શુદ્ધવિધાયિની
નેત્ર સિદ્ધિ જ્ઞાન ચંદ્રે વર્ષે નમસિ માસિ
શ્રી રત્નરંગોપાધ્યાયેઃ કૃતાવબોધિની ॥

—ઈતિ રૂપમાલા બાલાવબોધ:

લખ્યો સં. ૧૬૧૫ વર્ષે ભાવ ધર્મ ગણિયે—સાગર ભં પાટણ-
(જિનસમુદ્ર સૂરિને સૂરિપદ ૧૫૩૦ માં મળ્યું અને તે સં.
૧૫૫૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તેથી તે બે મધ્યમાં આ કૃતિ રચાઈ છે.)

૬૦ દેવપ્રભ ગણિ (વીરસિંહ શિ.)

(૬૪) કુમારપાલ રાસ લ. સં. ૧૫૪૦ પહેલાં.

અંતે—

મેર નગ નહુ ચલઇ જવ, જાં ચંદ દિવાયર
સેવ નાગરાજ જાં ધરઇ, જુમિ સાતઘ સાયર,

ધર્મે વિસ ઉ જાજ એહમાહિ, હુ અ નિશ્ચલ હોઇ,
કુમર નરિંદહ તણુકે રાસ, તાં નંદઉ લોઇ. ૪૧

સરીસરિસઉ વીરસિંહ ગુર પાય પસાઈ,
બહુ દેવપ્પહ ગણિ વરેણુ, રચિઉ ભતિં રાસો. ૪૨

—ઇતિ શ્રી કુમારપાલ રાસઃ સં. ૧૫૪૦ વર્ષે સા. પુંજ ભાર્યા
જાનુ, સુતા કુંઅરિ પડનાર્ય ચરણુનંદન ગણિના લિખિતઃ વીરમવાટકે ॥
[ગુ. વિ.]

૬૧ ઉદયધર્મ. (આગમગ. મુનિસિંહસૂરિ-વિજયસિંહ
ઉ.-મુનિ (મતિ) સાગર શિ.)

[આ કવિએ સં. માં ધર્મકંડપદ્યુમ રચેલ છે.]

(૬૫) મલ્લયસુંદરિ રાસ. સં. ૧૫૪૩ આશો શુ. ૩ ગુર.

અંતે—

જિત શાસન વિશુદ્ધ જયવંત, ગણ ચક્રિરાસી છર્ષ ગુણવંત.
શ્રી આગમ ગણિ પ્રકાસ દિણુંદ, ગિર્યાથી મુનિસિંહ સૂરિંદ. ૧૧૮૮
તસ મનરંજન બહુ ગુણુ ધાંમ, વાંદૂ વાયક વિજયસંધ નામ,
તસ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય સુજાણુ, શ્રી મતિસાગર મહિમનિહાણુ. ૧૧૮૯
તદ પય પંકજ સેવા પ્રતીણુ, ઉદયધર્મ પંડિત સંયમલીણુ,
કરિઉં કયાનક રંગિ રસાલ, મલ્લયસુંદરિ મહાપલ ભૂપાલ. ૧૧૯૦
વિરહ વસિઉચિતિ અઆતાત, કુકર્મ વિપત્તિ એવ રચી વાત,
પનર ત્ર્યંતાલઈ તૃતીયા તિથિ, આસો શુદ્ધિ જે ગુર પક્ષ અતિથિ. ૧૧૯૧
કરજોડી કવિ ધર્મ વીનવઈ, જે જોડિ અધિક ઉછઈ જોલવઈ,
ક્ષમા ધરે ક્ષમવઉ અન્યાય, સાંહાં સેવઉ કરી પસાઉ. ૧૧૯૨
હં નવિ જાણુઉં મૂરખ મૂલિ, ગુણુવંતા સવિ હં પગધૂલિ,
રામ તિમસિ મઈ કીધી કયા, તાં નાં દુએ મેર દૂ મયા. ૧૧૯૩

મંગલ પહિલું શ્રી અરિહત, મંગલ બીજમ શ્રી સિદ્ધંત,
મંગલ ત્રીજમ મલય સુંદરી, મંગલ ચતુર્થ શાસન સુરી. ૧૧૯૪
કર્મ તણુઈ એ પ્રત્યંધ પ્રદીક, જિમ જિમ સુણીઈ તિમતિમ રસીક,
બણુતાં દોષ દરિદ્રહ ટલઈ, ગણુતાં નવનિધિ સંપદ મિલઈ. ૧૧૯૫

—છતિ મલકસુંદરી ચતુર્થ પ્રસ્તાવ. અંચાય શ્લોકસંખ્યા ૧૮૦૦.

શ્રી સં. ૧૫૯૪ વર્ષે પોપ માસે શુક્લપક્ષે ચતુર્થ તિથી ગુરવારે
તદિને લખિતં. સુ. આણુંદ રત્નેન, પા. ૪૪ પં ૧૬ (ગુ. વિ.)

(૯૬) કથા બત્રીસી. ૧૫૫૦ દીનાલી.

અતે—

શ્રી આગમ ગચ્છ સદા ઉદ્ધવંત શ્રી મુનિસિંહસુરિ ગુણવત
તસ પાટિ શીલરત સુરિ પ્રધાન આણુંદ્રબ ગુર બુદ્ધિ નિધાન. ૧૪
જઈવંતા મુનિરત સુરીસ આનંદરત હોયા તસ સીસ,
એ અનુક્રમ ગછનાયક તણું કવિતા નામ હવઈ ધમ સંણુ. ૧૫
મુનિસિંહ સુરિ તણુઈ બહુ શિષ્ય શ્રી વિજયસિંહ વણુરીસ મુખ્ય,
તસ બંધવ ઉદ્ધરત પણ્યાસ વાયક ચતિકીરતિ ગુણવાસ. ૧૬
વિજયસિંહ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય મુનિસાગર નામિં મુનિરાય.
અનુક્રમિ અમરસાગર ઝોઝાંસ શ્રી શ્રીમાલી હામિલ વંસ. ૧૭
તાંહ ગુરાહી પં. ઉદ્ધધર્મ લખિધસાગર સાથી અભિરમ્મ,
કહી કથા બત્રીસમ સાર સોધી જોયો જે સવિચાર. ૧૮
પતર પંચાસઈ દોષ દિને કરિઉં કથાનક એહ,
મુગધ પણ ધમક કહિઉં અછમ સોધઈ ઉતમ જેહ. ૧૯

—વિજયધર્મસુરિ ભં.

૬૨ વચ્છ.

(૯૭) મૃગાંકલેખા રાસ. (લ. સં. ૧૫૪૪ તેથી તે પહેલાં)

આદિ—

ગાયત્રી ગણુહરપથ નમેવિ, બહુ બુદ્ધિ લહેસુ (લહેચ્છ)
 મૃગાંકજેષા સતીય ચરિત્ર (ત), મનિ સુદ્ધિ (સૂધ) કહેસુ(રહ), ૧
 સીલક સરોમણિ ગુણિ નિલુએ, મનિ માંન ન આણુધ,
 મનસાં વાંચા કાય કરી, તે સીલ વપાણુધ. ૨

x x x x

અતે—

મૃગાંકજેષા તણૂંચ ચરિત્ર, સમક્રિતસતરીમાંહિ યવિત્ર,
 તેહયું કવિઉં સત્ત આધારિ, અસલ્ય તે મિછાદુકડ સાર, ૪૦૨
 કાલ અનાદિ જીવ જગિ વસક, એ પરિ જીવ ધણા હુક હકાર્થ (હુસિઈ)
 ઈસિ ઉભાવ જાણી મન કરે (રઉ) ત્રિહૂં જણુ તણૂં ચરિત્ર વિસ્તરે (રઉ) ૪૦૩
 ભણુક ગણુક નક જે સાંભલક, ભણુક વક તિહિં સંકટ ટલક,
 બીજી સતી તણાં જે નામ, તે સવિહૂંનઈ કરે પ્રણામ. ૪૦૪

—ઈતિ શીલ વિષયક મૃગાંકજેષા સતી પ્રબંધ સંપૂર્ણ. છ. શ્રી.
 અંથાથ. ૫૨૫.-ભાવ. લીં., (પ્ર૦ સં. ૧૬૨૮)

—ઈતિ શ્રી શીલ વિષયે મૃગાંકજેષા રાસ સંપૂર્ણ:-સંવત્ ૧૫
 ૮૨ વર્ષે આષાઢ શુદ્ધિ ૫ રવૌ-પૂજ્યારાત્ર્ય પં. માણિક્યચરિત્ર ગણિ
 શિષ્ય વિવેકચરિત્ર ગણિના લેખિ. પ્રાગ્વાટ રાત્રીય સા. નરપાલ ભાર્યા શ્રા.
 લાડિકિ સુતા શ્રા. હંસાધ/પઠનાથ સ્યાહાદા આમે. ભાવ. પા. ૧૮ પં. ૧૭

—સંવત્ ૧૬૨૪ વર્ષે ફાગુણ સુદ્ધિ ૮ શુક્રે દૂકરવાડા આગ મધ્યે
 પં. શ્રી ધર્મવર્દન ગણિ શિ. ૦ પં. શ્રી સૌભાગ્યવર્દન ગણિ શિ. ૫ ગણેશ
 લક્ષ્મી સૌભાગ્ય લિ. —માણસા વાસ્તવ્ય નાગર ન્યાતીય સેદિ રૂડા
 પઠનાથ પાર્શ્વનાથ પ્રાસાદત્.—[વિ. ધ. એક નાનો ચોપડો-પાનાં
 ૧૮૦-૨૩૮, પંકિત ૧૨.]

—સં. ૧૬૪૧ વર્ષે આગરા નગર મધ્યે પુસ્તિકા લિખિતા. (વિ.
 ધ. એક મધ્યમ કદનો ચોપડો પા. ૧૪૭-૧૬૫

વચ્છ ભંડારી.

૬૫

—સં. ૧૫૪૪ વર્ષે આસો શુદ્ધ સપ્તમી. સોમે મૃગશીરષા ચરિત્ર લખિત્વાનુ ... સં. ૧૬૫૯ વર્ષે માં સુ. ૫ દિને શ્રી શ્રીમાલ જાતીય સા. શ્રી પાસવીર સુત સાહ શ્રી રહીયા પદ્મ પુણ્યાર્થ ૧૨-૧૫ લીં. શુદ્ધ જૂની પ્રત જણાય છે.

—લિ. સગીયાણા નગર મધ્યે સં. ૧૬૨૮ વર્ષે આસુ વદિ ૧૧ દિને ગુરવારે. ૨૬-૧૧ લીં.

—સં. ૧૬૭૫ વર્ષે શ્રાવણ માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વિતીયામાં તિથૈ સોમ-વાસરે ક્ષત્રીયવંશે રોડાઝ જાતિ મહારાજશ્રી સુરસિંહજી વિજય રાજ્યે વછા લીખત નાગોરી (આમાં વછા એ નામ છે તે ખુદ કવિ નથી કારણ કે ઉપર જુદા જુદા સંવત છે કે જે સં. ૧૬૭૫ પહેલાના છે.)

૬૩. વચ્છ ભંડારી.

(૮૮) નનવપદ્મવ પાર્થનાથ કલશ. (મંગલપુર-મંગરાજના)

આદિ—

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દેશમધ્યે શ્રી મંગળપુર મંડણો. દુરિત વિહંડણો,
અનાથનાથ અસરણસરણ ત્રિભુવનજનનમનરંજનો,

૨૩ મો તીર્થકર શ્રી પાર્થનાથ તેહ તણો કળશ કહીશું.

ઢાળ.

હારે વાણારસી નયરી વસેય અનુપમ ઉપમ અવદાધાર,
તિહાં વાવી સરોવર, નદીય કૂપ જળ વનસ્પતિ ભાર અઢાર,
તિહાં ગઢ મઢ મંદિર, દિસ અભિનવ, સુંદર પોલિ પ્રાકાર,
કોસીસા પાખલ ફિરતિ ખાઈ, કોટ વિસમા ધાટ.

* * * *

અંતે—

(છાપેલી પ્રતમાં)

બણે વચ્છ ભંડારી અમમન, વસિયો શ્રી આરિહંતોજ,

નીલવરણ તનુ મહિમાસાગર, જયો જયો ભગવતોજ,

(અન્ય લિખિત પ્રતમાં પાહાંતર.)

ઈમિ ભણે વચ્છ ભાંગારી નિજદિન અમ મન એ અરિહંત,

એહવા નીલવરણુ નવરંગ જિનેસર, જયો જયો જયવંત

—શ્રી ૫ તિલકચંદ...પઠનાર્થ. લ૦ પં. ક્રાંતિકુશલ સંવત ૧૮૩૭
ના વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ વાર શુક્રે. મો. લા.; માં.

—પ્ર૦ દેવાલકૃત સ્નાત્ર પૂગ્ગમાં અંતર્ગત-વિવિધ પૂગ્ગસંગ્રહ.
નવકાર સમય. પુંકે ૭.

[આ કવિ દેવાલ કવિના સમકાલીન જણાય છે તેથી તેને ૧૬
મા સૈકામાં મૂકેલ છે. મૃગાંકશેખા રાસના કર્તા વચ્છ કવિ ને આ બંને
એક હોવાનો સંભવ છે.]

૬૪ સર્વોગસુંદર. (વડતપગચ્છ-જયશેખર સૂરિ-જિન-

સુંદરસૂરિ-જિનરત્ન સૂરિ-જયસુંદર ઉ. શિ.)

(૬૯) સાર શિખામણુ રાસ. ૧૫૪૮ માગશર શુદ્ધ ૧૦ માનુષ્યપુરીમાં
આદિ—

ત્રેવીસમા શ્રી પાસનાહ પ્રભુ કેરા પાય

હું પ્રણયું એક ચિત્ત થઈ લહી સચુર પસાય. ૧

માતા સરસતિ દેવિ કન્દર્ભ એક સુવચન માયું

જે કવિરાજ આગઈ દુઆએ તેહ ચરણે લાયું. ૨

ધ્યાઈ શ્રી નવકાર મંત્ર ચઝીદ પુરવ સાર

વણુંવતાં એક જીભડીએ ન લાહીજઈ પાર. ૩

યશ કીરતિ જેહ નિરમલ એ જયસુંદર જેહ;

સંવેગનિધિ ગુર ગણહરએ આરાધું તેહ. ૪

સાર શીખામણુ તણુ રાસ રચસું રસ આણી,

તે ભવિયણુ તમ્હે સાંભલકએ અવિચલ ફલ જાણી. ૫

અતે—

વડ તપ ગઢ ગયણાંગણિ સૂરિ, જેહ વાણી ગંગાજલ પુરિ
શ્રી જયસેહર સૂરિવરો.

તાસ પાટ દીપઈ ગુણ ભૂરિ, ગઢપતિ શ્રી જિનસુંદર સરિ,
તપિ જપિ નિરમલ ગણધરએ. ૨૩૩

તાસ પારિ પુહુવિ ગુર ગુણનિધિ, જેહનઈ નામિઈ લહીઈ
સવિ સિધિ, શ્રી જિનરયણુ સુરિંદ વરો.
વિજયરાજ તેહનઈ જે સોહઈ, નિરપમ જગહ તણાં મનમોહઈ,
કવચાય શ્રી જયસુંદરએ. ૨૩૪

તાસ સીસ ગુર લહીય પસાય, શ્રી સંવેગસુંદર કવચાય,
રચિક રાસ એ રચડો એ.

પનરસઈ અમહતાલઈ સંવત્સરિ, માગસિર સુદિદસમી ગુર માનુષ્યપુરિ,
નિતુ નિતુ મંગલ જયકરએ. ૨૩૫

એક મનાં જે હિઈ ધરેસઈ, ભવનાં સઠનાં પાતિગ ધોસઈ,
હોસઈ સુખ તેહ અતિ ધાગુએ. ૨૩૬

કવિઆણુ કહઈ મઈ જાણુ અગ્નિણિઈ, રચિક રાસ એ મુદ્ધિ પ્રમાણિઈ,
નંદું જાહું મેર ગિરિએ.

એ હિતસિખ્યા નિતુ હઠઈ ધરસ્યઈ, દુખસાગર તે નિશ્ચય નરસ્યઈ,
શિવ સુખ અવિચલ પાંમસ્યઈ. ૨૩૭

—૧૦-૧૪; ૧૨-૧૪ લીં.

—હા. ભં. પાટણમાં ડાખડો ૮૦; ખં. ૧, પા. ૩; માણેક.

[આ રાસમાં રાત્રિભોજનનિષેધ, જીવહિંસા ત્યાગ, ગણેલું પાણી પીવું, અભક્ષ્ય વસ્તુ ન ખાવી વગેરે શિષ્યામણીની વાતો છે. ભાષા પ્રાચીન ગુજરાતી છે તેથી હિંદી જેવી જણાય છે. પદ ૨૫૦ લગભગ છે. જિનરતનસૂરિના ધાતુ પ્રતિમાપરના લેખ સં. ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના મળી આવે છે. અને તેમને શિષ્ય હેમ-સુંદર ગણિ પણુ હતા. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૨.]

૬૫. હેમવિમલ સૂરિ* (ત૦ ૫૫ મા પદ્ધર.)

(૧૦૦) મૃગાપુત્ર સ. સં. ૧૫૪૮ પછી ને ૧૫૬૮ પહેલાં.

આદિ—

સુગ્રી નયરી સોહામણીજી, રાગ શ્રી ખલભદ્ર,
તસુ ધરિ ધરણી મૃગાવલીજી, તસુ નંદન ગુણવંત,
હે માડી ખિણુ લાખીણી ગર્ભ.

ચરિત ચિંતામણિ સમેજી, મુજ મનિ અધિક સુહાધ—હે માડી૦

* * * *

અંતે—

મૃગાપુત્ર રિપિ રાજ્યોજી, જે ગાવધ નરનારી
હેમવિમલ સૂરિ ધર્મ ભણુછી, તે તરસ્પદ સંસાર

—સોમગી તુઝ સમો અવર ન કોઈ ૨૦.

—આ૦ ૩૦

૬૬ લાવણ્યસમય* (ત૦ સોમસુંદર સૂરિ-લક્ષ્મીસાગર
સૂરિ-સમયરત્ન શિ૦)

* તપગચ્છમાં સુમતિ સાધુસૂરિની પાટપર થયા. જન્મ મારવાડના વડગામમાં સં. ૧૫૨૨, પિતા તથા માતાનાં નામ ગંગારાજ, અને ગંગા-રાણી. મૂળનામ હાદકુમાર. દીક્ષા. સં. ૧૫૩૮ અને દીક્ષાનામ હેમધર્મ. આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ માં ગૂજરાતના પંચાસરા ગામમાં શ્રીમાલી પાતુએ કરેલા ઉત્સવપૂર્વક મળ્યું ને નામ હેમવિમલસૂરિ રાખ્યું. સં. ૧૫૫૬માં ક્રિયાક્ષાર કર્યો. પછી ઈડરના સાયર અને શ્રીપાલે તેમનો પદમહોત્સવ કર્યો જેમાં રાજ રાચલાણે પણ ભાગ લીધો હતો. સં. ૧૫૬૮ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

× આ કવિ સંવત્ સોળામા સૈકાના મધ્યમાં એક સમયે કવિ થયેલા છે. તેનો વંશ આદિનો પરિચય તેના વિમલપ્રત્યંધની પ્રશસ્તિમાંથી મળી આવે છે. ગૂજરાતના પાટણનગરમાંથી શ્રીમાળી વણિક નામે મંગ અમ.

(૧૦૨) સિદ્ધાંત ચોપદ—લુકા વદન ચપેટા. સં. ૧૫૪૩ કા.

શુ. ૮ રવિ.

(આમાં મૂર્તિ નિષેધક લોકાશાનું ખંડન છે.)

આદિ—

સકલ જિણુંદહ પાય નમું, હિઅડઈ હરિપ અપાર,

અક્ષર જોઇ બોલિસિઈ, સાચક સમય વિચાર.

સેવિઅ સરસતિ સામિણી, પામિઅ સુગર પસાડ,

સુણિ બનીઅણુ જવ વીરજિણુ, પામિક શિવપુરિ ઠાક. ૨

સઈં જિગણવીશ વરિસ થયાં, પણ્યાલીસ પ્રસિદ્ધ, (વીરાત)

ત્યાર પછી લુકું લુકું, અસમંજસ તિણિ કીધ. ૩

લુકાં નામિઇ મુહતલુ, હુંતક એ કિછ ગામિ,

આતી પેટિ બહુપરે, ભાણુ કરમ વરામિ. ૪

*

*

*

*

દાવાદ આવેલ. ને તેને ત્રણ પુત્ર પૈકી મોટા પુત્ર નામે શ્રીધર અજદ-
પુરામાં વસતા હતા. શ્રીધરને તેમની સ્ત્રી ઝમકલ દેવીથી ચાર પુત્રો
નામે વસ્તુપાત્ર, જિનદાસ, મંગલદાસ અને લઘુરાજ તથા એક પુત્રી નામે
લીલાવતી થયાં. તે પૈકી લઘુરાજ તેજ આપણા કવિ. તેમનો જન્મ સં.
૧૫૨૧ શાકે ૧૩૮૬ પોષ વદિ ૩ નો થયો. તેમના જન્માક્ષર સમય-
રત્ન મુનિને ખતાવતાં તે ગુરૂએ જણાવ્યું કે તે પુત્ર તપનો સ્વામી થશે.
અથવા તે કોઈ તીર્થ કરશે, કાંતો મોટો યતિ થશે અને મહાવિદ્વાન થશે
ગુરૂના કહેવાથી માત્રાપતે પગે લાગીને એ પુત્ર વૈરાગી થયો. સં. ૧૫૨૯
ના જોઈ શુદ્ધ ૧૦ ને દિને પાટણમાં પાલજીપુરી અપાસરામાં મહોત્સવપૂર્વક
તપગચ્છપતિ લક્ષ્મીસાગર સ્મરિ (જન્મ સં. ૧૪૬૪ આદ્રપદિ વદિ ૨,
દીક્ષા ૧૪૭૦, પન્યાસપદ ૧૪૯૬, વાયક પદ ૧૫૦૧, સ્મરિપદ ૧૫૦૮,
ગચ્છનાયક પદ ૧૫૧૭ સ્વર્ગવાસ સં. ૧૫૩૭) એ દીક્ષા આપી લાવણ્યસ-

અતે—

ક્રોધ નથી પોષિઉ મઈ રતી, વાત કહીછઈ સઘલી છતી;

મોલિઉ શ્રી સિદ્ધાંત વિચાર, તિહાં નિંદાનું સિઉ અધિકાર. ૧૭૪

જીવ સવે મઝ બંધવ સમાં, પડઈ વરાંસઘ ધરિન્યો ક્ષમા,

જે નિમ જાણુઈ તે તિમ કરે, પણિ જિનધર્મ પર આદર. ૧૭૫

મય એ નામ આપ્યું. સમયરત્ન ગુરૂએ વિદ્યા આપી. કવિ પોતે જાણાવે છે કે ‘ મેં ’ સરસ્વતી માતાની કૃપા કરવાથી મને સોળમા વર્ષમાં વાણી (કવિ ત્વશક્તિ) ઉદભવી જેનાથી પોતે છંદ, કવિત્વ, ચોપાઈ, અને ગદ્યપદ્યવાળા સરસ રસ રચ્યા. વળી અનેક પ્રકારનાં ગીત રાગ રાગણી અને સંવાદ રચ્યાં. (મેં,) રસવાળાં કથન કહ્યાં છે, પણ જુદાં કાવ્ય કર્યું નથી. મોટા મોટા મંત્રીઓ અને રાજાઓને પણ ખુશી કર્યા છે. ઘણા વિશાળ પ્રદેશમાં જેનો ઉપદેશ પ્રસર્યો છે, અને જેના ઉપદેશથી ઘણે દેહાણે દેહરાં તેમજ ઉપાશ્રય થયા છે, મોટા મોટા મીર (સરદાર) અને માલિક (જમીનદારો-રાજા) જેને નમે છે, તેને (પોતાને) પંચાવન (સં. ૧૫ ૫૫) માં વર્ષમાં પંડિતપદ મળ્યું. જે ગણિ તપાગચ્છના શલુમારૂપ શોભે છે, અને જે દેશ પરદેશમાં વિચરે છે, તે સોરઠ દેશમાં ગિરનાર પર થઈને ગુજરાતમાં આવ્યા. અણહિલવાડ પાટણ પાસે માલસમુદ્ર (પાટણથી પશ્ચિમે પાંચ ગાઉપર ‘ માલસુંદ ’ ગામ છે તે હશે !) માં ચોમાસું રહ્યા. અહીંના સકળ સઘે વિનવણી કરી એથી વિમળ રાસનું કવન કર્યું. સં. ૧૫૬૮ ના આસો માસમાં પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વરની પાસે શુદ્ધ પક્ષે રવિવારે મૂળ નક્ષત્રમાં વિમળરાસનું વૃત્તાંત પૂરું કર્યું. ” આ કવિની સં. ૧૫૮૯ સુધીની કૃતિઓ આમાં જાણાવ્યા પ્રમાણે મળી આવી છે, તે પરથી ત્યાં સુધી તેમનો જીવનકાળ અવસ્ય હતો એ સિદ્ધ થાય છે. ક્યારે સ્વર્ગસ્થ થયા એ જાણવા કંઈ સાધન ઉપલબ્ધ થયું નથી. વિશેષ હકીકતો તેમની સર્વ કૃતિઓ વાંચી વિચારતાં અંતરંગ પ્રમાણથી મેળવી શકાય તેમ છે.

ધન ધન જિનશાસન.

અમ્હ ગુર શ્રી સોમસુંદર સરિ, જસુ પસાઈ દુરિઆં દુરિ,
તપગઢનાયક સુગુણનિધાન, લક્ષ્મીસાગર સુરિ પ્રધાન. ૧૭૬

શ્રી સોમજય સૂરીંદ સુગણ, જસુ મહિમા જગિમેર સમાણ,
અદનિસિ હરણિ પ્રણમ પાય, સુમનિસાધુ સુરિ તપગઢરાય. ૧૭૭

ગુણમંડિત પંડિત જયવંત, સમયરત્ન ગિરિઆ ગુણવંત,
તમુ પય કમલિ ભમર જિમ રમું, ધ્રુણિપરિ ભગતિઈં દિન તીગમું. ૧૭૮

જસુ મહિઅલિ રમ્યડક જસ વાકિ, તે સહિ ગુરનુ લહી પસાકિ,
એ ચક્રપદ રચી અભિરામ, હુંકટ વદન ચપેટા નામ. ૧૭૯

સંવચર દહ પંચ વિશાલ, ત્રિતાલા વરષે ચક્રસાલ,
કાતી શુદ્ધિ આઠમિ શુભ (રવિ) વાર, રચી ચક્રપદ બહુત વિચાર. ૧૮૦

નરનારી એકમનાં થઇ, ભણુઇ ગુણુ ઝે એ ચક્રપદ,
મુનિ લાવણ્યસમય ધમિ કહમ, તે મનચાંછિત લીલા લહમ. ૧૮૧

—ઈતિ શ્રી સિદ્ધાંત ચતુષ્પદી. હુંકટ વદન ચપેટાભિધાન.

લિખિતા પરોપકારાય. શુભં ભવતુ લેખક પાઠકગો:-શ્રી. આની
સાથે આજકવિનું રચેલું એક ગીત છે. (પ્ર. કા.) -૮-૧૩ વિ. ધ.

—સંવત ૧૬૪૬ વર્ષે ચૈત્ર માસે શુક્લ પક્ષે ચતુર્દશી છુધે લખિત
સ્વપરોપકારાય લિખિત ॥ ૫૦ કુશલતિલક ગણિ શિષ્ય કલ્યાણતિલક
લિખિત ॥ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય શુભં ભૂયાન્-ભાવ. પૃ. ૨૩-૩૧ પં. ૧૩
(૧૦૨) સ્થૂલિભદ્ર એકવીસો સં. ૧૫૫૩ ની દીવાળી.

આદિ—

આવિઉ આવિઉ રે આવિઉ જલહર ચિહું પયે,
સોહાવિઉરે માસ આસાઢ સુણુઉ સયે
નિત સમરૂં રે જોહનું નામ સદા મુખે.
સોઈ સામીરે સ્થૂલિભદ્ર જો નાવઈ રયે.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પંનર ત્રિપનઈ સંવત્સરે દિવસ દીવાલી તણુકિ
 થૂલિભદ્ર ગાયુ મય સુણાયુ એકવીસુ એ ભણુકિ
 ઋષિ મુનિવરરે મયણુનિ આણુ મનાવીકિ
 જોઉ જિનવરરે શાસનિ સોહ ચગવીકિ
 જમ્મુ કીરતિરે મહીયલિ ઝાઝી ઝગમગઈ
 ચક્રાસીરે ચક્રવીસી જો જાં લગઈ.
 જાં લગઈ મહીયલિ મેર સાગર ઈંદે ચંદ વપાણીઈ,
 નક્ષત્રમાલા રવિઝમાલા સીલ જસ તાં જાણીઈ
 શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનીંદ્ર રાગ ચિત્તિ ચોષઈ ગાઈઈ
 લાવણ્યસમય સુરગિ બોલઈ આંગિ નિરમલ ચાઈઈ. ૨૧
 —વિ. ધ. ; ૮-૧૪ લીં.

(૧૦૩)+ ગૌતમપૃષ્ઠા ચક્રિપઈ સં. ૧૫૫૪ ચૈત્ર સુદ ૧૧ ગુરૂ
 આદિ—

સકલ મનોરથ પૂરવઈ, ચક્રવીસમુ જિણુંદ
 સોવનવન સોહઈ સદા, પેખ્યઈ પરમાણુંદ. ૧
 * * * *

અંતે—

કવિ કહિ હું સિદ્ધિ બોલું બાહુ, જાણુ ચતુર છકિ તુમ્હે સદ્ધ,
 પુણ્યકાજ કરિસ્યઈ એક સસાં, સવિ સુખ લલસિકિ વિસઈ વિસા. ૮
 શ્રી મુખી ગૌતમ પૃષ્ઠા કરઈ, વીર સરિખા સંસય હરઈ,
 જિહ્વુનિ વાણિ અમૃત સમાન, અમૃતવાણી પહિલકિ અભિધાન. ૯
 એ ચક્રિપઈ રચી ચક્રસાલ, કુણુ સંવત નઈ કેહુ કાલ,
 વરિસ માસ દહિસ્યું દિન વાર, જોઈ લેજ્યો જાણુ વિચાર, ૧૦
 પહિલું તિથિની સખ્યા આણિ, સંવત જાણિ ધણિ અહિસાણી,
 બાણુ વેદ જકિ વાંચકિ વામ, જાણું વર્ષ તણું એ નામ. ૧૧

વાસુપૂજ્ય જિણુવર બારમું ચૈત્રધિ કો માસ જિતે નમું,
અળખાલી ધગ્યારિસિ સાર, તહીં સુર ગુર ગિરુ વાર. ૧૨
દૂહા ચક્રિ અનર્ધ ચક્રપર્ધ, ધકિ જપમાલી પુરી દૂધ,
કપર અધિકો પાઠ વખાણિ, તે સંખ્યાના મણિયો જાણિ. ૧૩

* * * *

તપગચ્છ નાયક આણુંદ પૂરિ, વંદુ સિરિ સોમસુંદર સૂરિ,
તસુ અનવધ સોહધ ગુરચંદ, સિરિ લખમીસાગર સૂરીંદ. ૧૧૮
આણુજાણના કહિઉ ને અતી, અધિકું ઓહઉ ખમિઓ વલી,
મુનિ લાવણ્યસમય કહિ એ ધરિયઉ, ધન મન ને જિનચલણે વસિઉં ૧૧૯

—લખ્યા સં. ૧૯૦૭ પ્ર. કા.

—૬-૧૨ ધો.

—પ્રકાશિત ભીમશી માણિક.

(૧૦૪) આલોચણુ વિનતિ સં. ૧૫૬૨ વામજ નગરમાં.

આદિ—

આજ અનંતા ભવ તણારે, કીધાં અતિ ઘણારે
મુજ એહજ દેવ તુ,
પાપ આશોઉં આપણાં, મુણિ સમરથરે, સીમધર દેવ તુ. ૧
થોડિ સીમધર સામીયાં-આંકણી.
કરૂં વિનતીરે કરૂં એ કરજોડિ તુ,
થોડ નહિ કહતો પડે ભમ્યો ભવતણીરે કરૂં કેતલી કોડિ તુ. છો. ૨

* * * *

અંતે—

સંવત પતરખાસિકર્ધ આદિધરરે અલ્લવેસર સાપ તુ,
વામિજમાંહિ વીનગ્યો, સીમધરરે દેવદર્શન દાપિ તુ. ૫૪ છો.
અમિઅ ઠયો આણુંદ ભયો આજ મેં કર્યોરે પોતિં
સુકૃત ભડાર તો,

ભવ ભવ સાગર ઉત્તરો ચીત્તજ ધર્મેરે જિન મુક્તિદાતાર તો

૫૫ છો૦

મણુ પરિ પાપ આલોચ્યાં જ્યેષ્ઠ દુલ્યાં રે જીવ ધોર અનંત તો,

આલોચી જિન છોડવિં ઇસું યુગવીરે જિનરાજ મહંત તુ ૫૬ છો૦

તુમ નામિં હું નિર્મલ થયો મુઝ ભિ ગયોરે પાતિક તણુ દુર તુ,

મુનિ લાવણ્યસમર્પી ભણુછ નિત વાંદર્યુરે પ્રભુ આણુંદ પૂર તુ. ૫૭ છો૦

(વિ. ધ. ચોપડો પા. ૧૬૮-૧૭૦) મારી પાસે ૩-૧૨.

(૧૦૫) નેમનાથ હમચડી સં. ૧૫૬૨ (૧૪)

આદિ—

મરસ વચન દીયો સરસ્વતીરે ગાયસ્થું નેમકુમારો

સામલવરણુ સોહામણો, તે રાજમતી ભરતારો રે હમચડી ૧

*

*

*

*

અંત—

હમચી હમચી હમચડીરે હમચી છછ ચુરાસી,

મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ ખોલઈ, હમચી હરખિઈ વાસીરે હ૦ ૮૧

સંવત પનર ખાસડે (પા. ચુંસડે) રે ગાય નેમકુમારો :

મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ ખોલછ, વરતિઉ જપજયકારોરે-હ. ૮૩

—મારી પાસે છે.

(૧૦૬) સેરીસા પાર્થનાથ સ્તવ. સં. ૧૫૬૨

આદિ—

સ્વામિ સુહાકર શ્રી સેરીસઈ, પાસ જિણેસર લોડણુ દીસઈ,

દીસઈ લોડણુ પાસ પરગટ, પુહવિ પ્રત્યાપૂર એ,

સેવતાં સંપત્તિ સુકવિ જપંતિ સગલ સંકટ ચૂર એ,

એ અચલ મૂરતિ સકલ સૂરતિ આદિ કોઈ ન જાણુ એ.

ઈમ સુણીય વાણી હૃદય આણી સુચુર એમ વણાણુ એ. ૧

x

x

x

x

અંત—

પાસ કલ્યાણુક દસમ દીહાડએ, મહીયલ મહિમા પાસ દેવાડ એ,

દેવાડ એ પ્રભૂ પાસ મહિમા સંધ આપે ઉમટયો,

ધ્વજ પૂજ મંગલ આરતી તેણે પાપ પૂરવનાં ઘટયાં.

સંવત પંતર આસદ્ધિ પ્રસાદ સેરીસાતણે

લાવણ્યસમે ઇમિ આદિ બોલેં નમો નમો ત્રિભુવનધણી. ૧૫

(૧૦૭) રાવણ મદોદરી સંવાદ. સં. ૧૫૬૨ (આગળ જુઓ).

(૧૦૮) વૈરાગ્યવિનતિ સં. ૧૫૬૨ આસો શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

જય પદમ જિણેસર અતિ અન્નવેસર, આદીસ્વર ત્રિભોવનધણીય,

શેત્રુંજ સુખકારણ સુણિ ભવતારણ વીનતડી સેવક ભણીય. ૧

* * * *

અંતે—

સેવકમાંહિં સમુહતુ થાપુ, આદીસ્વર અવિચલ પદ આપુ

તપગણિ શ્રીય હેમવિમલ સૂરીંદ, તાસ વપણિ કીધૂ આણુંદઈ ૪૬

પંતર આસદ્ધિ આદિજિન તુફઈ, કરી વીનતી જિજ્ઞાસિ ધણુમએ,

આસો મસવાડઈ દસમીં દિહાડઈ. મુનિ લાવંચસમઠ ભણુમ એ. ૪૭

—અંથાઅ ૭૧-વિ. ધ. ચોપડો ૧૬૭-૧૭૦. મારી પાસે ૨-૧૭.

(૧૦૯) મુરખિય કેવલી રાસ. સં. ૧૫૬૭ આસો શુદ્ધ રવિ ત્રંયા-

વતી (અંભાંત) માં

અંતે—

શ્રેણિક હીયડઈ હરણીયા, રંજ પરપદિ ખાર,

મુનિ લાવણ્યસમઠ ભણુઈ, વરત્યક જયજયકાર. ૧૮૭

સંવત પંતર સત(ડ) સદઈ આસો સુદિ રવિવાર [પા. સોમવાર]

રચિઈ ચરિત્ર સોહામાણું, ત્રંયાવતી મઝારિ. ૧૮૮

તપગણિ ગુરૂ ગોયમ સમા, સોમસુંદર સરિરાય,

સમયરન સહિ ગુરૂ જયક, પામી તેહના પાય. ૧૮૯

કાંઈ કવિ મતિ કેલવણ, કાંઈ શાસ્ત્ર વિચાર

ગાઈ મુરખિય કેવલી, ગુરૂ સરસતિ આધારિ. ૨૦૦

—લિખાપિત ચ શ્રી ચિરાદ્રપદે સં. ૧૬૧૪ વર્ષે. પ્ર. કા.

—અંચાત્ર ૨૩૧ પ્રે૦ ૨૦; જ્ઞેસ૦ ; ખં.

(૧૧૦) + વિમલ પ્રખંધ (રાસ) સં. ૧૫૬૮ આસો શુ. રવિ માલ
સમુદ્રમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર પ્રથમ પ્રણુમ્બોસુ
અંબાઇ ધુરિ અર્બુદા સકલદેવિ શ્રીમાત ધ્યાઈ
પુમાવય ચક્કેસરિ વાગ્યાણિ ગુણુ રંગિ ગાઈ
સહિ ગુરૂ આયસ શરિ ધરી આલસ અલગ કરેશિ
કહિ કવિઅણુ દ્વં વિમલમતિ, વિમલ પ્રખંધ રચેશિ. ૧

ચુપૈ.

સરસતિ વરસતિ વાંણિ સાર, કહિ કવિઅણુ મઝ તસ આધાર,
સરસતિ વિણુ ચે બોલ્યા બોલ, ને પ્રમાણિ નવિ ચડઈ નિટાલ. ૨

*

*

*

*

અંતે—

પામી સરસતિ દેવી પસાંધ ગાયક મંત્રિ વિમલ નરરામ,
રચિઉં રાસ તે કુણુ કવિરજ, કેણુઈ થાનકિ કિમ પ્રમથિઉં આજ. ૩૦
ગૂજરદેસ દેસ નવરંભ, પદ્મ નગર પ્રસિદ્ધિ ચંગ,
સંધ સુખ્ય શ્રીમાલી મંગ, કરઈ પુણ્ય જગિ મોટા ચંગ. ૩૧
હીંઈ દાંન વ્યવહારી વાદી, તિહાંથી આવ્યા અમદાવાદિ,
ત્રિણિ પુત્ર તસ કુલ અંગાર, પ્રથમ પુત્ર શીધર સુવિચાર. ૩૨
અનંદરપુરિ ક્રોધા આવાસ, ઝમકલ દેવી ધરણી તાસ,
ચારિ પુત્ર તેહનઈ જિનમતી, પંચમ પુત્રી લીલાવતી. ૩૩
વસ્તુપાલ જમલિ જિણુદાસ, ત્રીણુ બંધવ મંગલદાસ,
ચતુર ચંગ ચક્રચક લહરાજ, તેહનઈ પુણ્ય સરીસૂં કાજ. ૩૪
ધર્મશાલ જિનમંદિરપાશિ, સમધરત્ન ગુરૂ તિહાં ચુમાશિ,
જનમયોગ દેપાડિઉં યશાઈ, સહિગુરૂ હૃદય વિમાંસઈ તિશઈ. ૩૫

સંવત્ ૧૫૨૧ ધિન્ન, શકે તેર છયાશીક પ્રસન્ન,
પોષ વદી દિન ત્રીજ પચિત્ર, આવિઉ અશ્વેષા નક્ષત્ર. ૩૬
ધરી પાછિલી જવ નવરાતિ, જન્મ અર્ક ઉગીઉ પ્રભાતિ,
તુલા લગ્ન સરિસુ સંકેત, ચરતિ મંગલ જમણુ કેત. ૩૭
વૃશ્ચિક બુધ રવિ ત્રીજઈ રહિઉ, શુક્ર મકરિ તે ચક્ર થઇ કહિઉ,
ગુરુ શનિ કુંભિ રહ્યા પાંચમઈ, મેષિ રાહુ સોહઈ સાતમઈ. ૩૮

૨. ૬. ૮	૭ મં	
શુ. ૧૦	શ્રી	૪ ચં
ગે. ૧૧ શ. ૧૨	૧ રા.	૨ ૭

દસમઈ ચંદ્ર રહિઉ નિજ ધરે, જન્મયોગ જોઇઉ સહિયુરે,
હૃદયસ્થલિ રવિ નક્ષત્ર વશિઉ, સહિયુરિ વચન પ્રકાસિઉ ધર્શૂં. ૩૯
સુણુઉ શ્રેષ્ઠિ હોશિ તપ ધણી, કઇ એ જાણઈ તીરથ ભણી,
કઈ એ થાણઈ મોટાઉ યતી, વર વિદ્યા હોશઈ દીપતી. ૪૦
ગુરુવચને વધરાગી થયુ, માતતાત પપ લાગી રહિઉ,
જેઠ સુદિ દિન દસમી તણુઉ, ઉગણુત્રીસઈ ઉચ્ચ ધણુઉ. ૪૧
પાટણિ પાહલણુપુરી પોસાત્ર, જંગ હુઇ ચક્રપટ ચુસાત્ર,
દિઈ દીક્ષા આતિ આણુંદપુરિ, ગચ્છપતિ લલિમીસાગરસરિ. ૪૨
સંઘ સગ્ગન સદ્ સાપી સમઈ, નામ ઠવિઉ મુનિ લાવણ્યસમઈ,
નવમઈ વરસિ દીપવર લીધ, સમયરત્ન ગુરિ વિદ્યા દીધ. ૪૩
સરસતિ માત મયા તવ લહી, વરસ સોલમઈ વાંણી હુઈ,
રચિઆ રાસ સુંદર સંઘઈ, છંદ કવિત ચક્રપદ પ્રથઈ. ૪૪
વિવિધ ગીત બહુ કરિયાં વિવાદ, રચીયા દીપ સરસ સંવાદ,
સરસ કથન નહીં આવી કવઇ, મોટા મંત્રિરાય રંજવઇ. ૪૫

જસ ઊપદેસ હવુ સવિશાલ, બહુ થાનિક દેહરાં પેસાલ,
 મીર મલેક તે માંડછ વિનઘ, પડિત પદ તે પંચાવનઘ. ૪૬
 સોહઘ ગણુ તપ ગચ્છ શણુગાર, દેસ વિદેશિઘ કરઘ વિહાર,
 સોરઠ દેશ રહી ગિરનારિ, પુહતા ગુજ્જર દેશ મઝારિ. ૪૭
 અણુહિલવાડા પદણુ પાશિ, માલસમુદ્રિ રહિઆ ચક્રમાસી,
 બોલ સકલ સંધિઘ વીનવિહ, વિમલરાસ તેણુઘ કારણિ કવિહ. ૪૮
 અઠસહાનિ આસો માશિ, કીધક પાસ જિણુસર પાસિ,
 મળ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર, પૂર વિમલરાસ વિસ્તાર. ૪૯

વસ્તુ.

રાસ રચિહ રાસ રચીહ નવલ નવ પંડિ,
 તસ ઉપરિ ઈકિ ચૂલિકા, ધ્યાનિ પાસ ગમવીકિ ધ્યાયુ,
 વિમલ શ્રી વણુન કરિહ, સરસ રાસ પદમધ ગાયુ;
 સંવત પંનર અઠ સહઘ (૧૫૬૮) વડુ રાસ વિસ્તાર,
 તે પ્રમાણિ પૂર ચડિહ, માલસમુદ્ર મુઝારિ. ૫૦

* * * *

ચોપઘ.

ચાત કેતવઘ આગઈ હવી, કેતાં વચન કહિયાં કેલવી,
 અધિકે જિણુ લાગાં પાપ, સંધ સમક્ષ પમાવૂં આપ. ૫૧
 હું સવિ મરૂપ માંહિઘ ધુરી, હીઅઈ મતિ નહી તેહવી પરી,
 જે અક્ષર કવિહ જગિ જાણુ, તે સવિ સરસતિ તેણુકિ વપાણુ. ૫૨
 જે જાણુઈ જિન ધર્માચાર, જાણુઈ જીવ જિગોદ વિચાર,
 જે કવિ જગિ મોટા મઝ થિકા, હું તેહના પયની રેણુકા. ૫૩

* * * *

દુહા.

દુહા છંદ કવિત મિલી, ભાષા વિવિધ વચનન,
 વિમલરાસ અકે અછઈ, તેરસયા છપનન. ૬૭

અત્રીશે અક્ષરિ થિકો, બાંધઈ યંથહ માન,
સત્તરશત લીહિ અગ્રલા, એહ યંથનું ન્યાન. ૬૮
નવરંગ નવલા પંડ, તે રચીક રાસ અપંડ,
જે સુણત સવિ સંયોગ, યે ભણતલાં લહીઈ ભોગ,
જે ભણત લહીઈ ભોગ ભૂતલિ, ભણતિ મુનિ લાવણ્યસમય,
કિત્તિ વિમલ વાણી, વિમલ, વિમલધરિ રિધિ વૃદ્ધિ રમય ૬૯

—સં. ૧૫૮૪ વર્ષે પોષ શુદ્ધ દશમ્યા તિથૌ ગુરુદિને ભીમેન લિપિતં.
શ્રી શ્રીમાલગાતીય સુત્રાવક સાહ શ્રી વનજી જૂઠા પદનાથ લિપિતં. સં-
શોધક અને પ્ર૦ મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ; ૬૧-૧૫ લીં.

(૧૧૧) કરસંવાદ—સં. ૧૫૭૫ (૪) સાતિનગરમાં.

આદિ—

પહિલું પ્રણુમિસુ સારણ, જસ કરિ વીણા નાદ,
આદીસ્વર આદિઈ કરી, ગામસું કરસંવાદ.

* * * *

અતે—

મુનિ લાવણ્યસમય કહિ જોઈ, જિહાં જિહાં સંપ તિહાં રવ હોઈ. ૬૫
સંપિછ લહીછ ધનની કોડિ, સંપિઈ અંગિ ન લાગઈ ખોડિ,
સંપિઈ વયર ન વાંચઈ રતિ, સંપ વખાણઈ શ્રી જિનમતિ. ૬૬
માલવ મરહઠ સોરઠ સાર, ગૂજર દેશ સવિહુ સિણગાર,
વિનયવિવેક વિચાર વિશેષ, દીસછ ધર્મતણુકં બહુ દેખ. ૬૭

જિહાં પોહાં જિણુહર પોસાલ, વસઈ લોક દીપતા દયાલ,
શાંતિજ (સાતી) નગર મંડિ સુવિશાલ, ગાયુ કરસંવાદ રસાલ. ૬૮

*સંવત પનર પંચિહુતરં, મુનિ લાવણ્યસમય ઉચરં,
પામી અંદ્રપ્રભ જિનરાય, બેકર સંપિઈ પૂજાઈ પાય. ૬૯

—(મ. બ.)

*ખીજી પ્રતમાં—

‘ સંવત પનર ચમોતરે ’ એમ એ. રાસ સંગ્રહ, ભાગ ૨ ના પરથી લાગે છે.

(૧૧૨) અંતરીકપાર્થ જિનછંદ સં. ૧૫૮૫ (૮૬) વૈશાખ શુ. ૩
આદિ—

સરસ વચન ઘો સરસતી માત, બોલીસ આદિ જસ વીખ્યાત,
અંતરીક ત્રીભાવનો ધણી, પ્રતિમા પાસ જિનેસર તણી. ૧
લંક ધણી જે રાવણુરાય, તેહ તણો અલ્હેતી કહેવાય.
પરદૂષણ નામેં ભુપાલ, અહનીસ ધર્મતણો પ્રતીપાલ. ૨

* * * *

અંત—

સંવત પનર પંચાસીયા (પા. છયાસીક) વપાંણુ, સુદિ વૈશાખ તણો
દિન જાંણુ,

ઉગટ આપાત્રીજે થયો, ગાયો પાસ જિણેસર જયો. ૫૩
હું સેવક છું તાહરો સ્વાંમ, હું લીનો છું તાહરે નાંમ,
મુનિ લાવન્યસમેં કહેં મુદ્ધ, તુંમ દરિસણા હું વાંછું સદા. ૫૪

—લિ. પાટણપુર નગરે પં. ઋષભવિજય ૩૦ પં. રંગસંતેન
સં. ૧૮૯૫ આવણુ માસે સીતેતર પક્ષે પુર્ણિમ તિથા અલેવદિને વરસા-
તતી ઝડી વરસતેં લીખ્યું છે. શ્રી શ્રેય ભવનુ (અંતરીક્ષ કેશમાં એકસી-
ખિટ હતું તેમાંથી)

(૧૧૩-૧૧૫) ખિમઋષિ(ખોહા) અલિભદ્રયશોભદ્રાદિરાસ. સ. ૧૫૮૯.

+ ખિમ ઋષિ (ખોહા) રાસ. માધ રવિ. અમદાવાદમાં

આદિ—

ભારતિ ભગવતિ મનિ ધરી, ગુરૂ પય નમીય પવિત્ર,
બોલિસુ બુદ્ધ આગલઉં, ખોહા તણઉં ચરિત્ર. ૧
જસ જસવાઇ અછઠ ધણુઉ, જયુ તિ જસભદ્રસૂરિ,
ત્રીજંઉ કહીઈ કિન્હરસિ, નાંમદ' દૂરીયા દૂરિ. ૨

પ્રહિ ઉગમિ નિતુ પ્રણમતાં, લહીધ નવઈ નિધાન.

ભોજનિ દૂર કપર રસ, ભૂપ ભક્ષા બહુમાન.

૩

કવિજન કહિસઈ કેતલાં, જેહના જેહવા કામ,

સુણુજ્યો સદ આદર કરી, આઠ પ્રભાવક નામ.

૪

* * * *

અતે—

દુહા.

ખોહુ ખિમ રસિ કિન્હરસિ, અલિભદ્ર જસભદ્ર સરિ.

ત્રિણિ કાલ પ્રણમંતજાં, દુરિય પણાસઈ દરિ.

૨૧૧

ચોપાઇ

ખોલિઉ ખોહાનામ પવિત્ર, પડંચ જિ ખિમરસિ તણુઉં ચરિત્ર,

સંધ સમા સુણિયો ને જાણુ, ખોલિસુ અલિભદ્ર તણુઉં વખાણુ. ૨૧૨

દુહા.

મુનિ લાવણ્યસમય ભણઈ, જિહ્વા હુસઈ પવિત્ર,

પ્રથમખંડ પૂર કહિઉં, ખિમ રસિ તણુઉં ચરિત્ર.

૨૧૩

—છતિ પ્રથમ ખંડ.

(૧૧૪) + અલિભદ્રરાસ—

આદિ—

દુહા.

પુણ્ય પ્રભાવક જાણીઈ, વિદ્યામણિ અલિભદ્ર,

તસુ ચરિત્ર વખાણીઈ, જસ ગુરુ શ્રી જસભદ્ર.

૧

* * * *

અતે—

ખોહો અલિભદ્ર તણુઉં ચરિત્ર, કહિતાં કાયા પુહવિ પવિત્ર,

સુણુયો સમા પુરુષ ને જાણુ, શ્રી જસભદ્રસરિ તણુઉં વખાણુ. ૧૨૪

ખોહુ ખિમરસિ કિન્હરસિ, અલિભદ્ર યશોભદ્રસરિ,

તિન્નિકાલ સમરંતજાં, દુરિય પણાસઈ દરિ.

૧૨૦

મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ ભણઈ, જિહ્વા હુસઈ પવિત્ર,

દ્વિતીય ખંડ પૂર કહિઉં, અલિભદ્ર તણુઉં ચરિત્ર.

૧૨૬

—છતિ દ્વિતીય ખંડ.

(૧૧૫) ન્યસોભદ્રસૂરિ રાસ—

આદિ—

ભાણુઈ કરઈ કયવાર જસ, જસભદ્રસૂરિ ચરિત્ર,	
ભણતાં ગુણતાં નિસુણતાં, કાયા હુઈ પવિત્ર.	૧
સંધ ભણુઈ સહિ ગુર સુણુડ, તે તુમ્હે કહુ એકંતિ,	
શ્રીજસભદ્ર ચરિત્ર અમ્હ, સુણવા પરીય સુપતિ.	૨
જસ નામઈ જસ વિસ્તરઈ, પ્રણમંતા પરહોડિ,	
મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, લહીઈ સંપતિ દોડિ.	૩

* * * *

અંતે—

દાસ. દ્વહાનુ

તપગણિ ગુર જોયમ સમા, શ્રી સૌભાગ્યનંદિ સૂરિ સાર,	
શ્રી અમરસમુદ્ર ગુર રાજઆ, શ્રી હંસસંયમ સાર.	૧૬૫
જયવંતા ગુર જણીઈ, જસ નમઈ નરરાય,	
શ્રી સમચરત્ન સહિ ગુર જયુ, પ્રણુમીય તેહના પાય.	૧૬૬
સંવત પનર નવ્યાસીઈ, માધ માસિ રવિવારિ	
અહિમદ્દવાદ વિશેષીઈ, પુર છુહાદીન મઝારિ.	૧૬૭
સંધ સુગુર આદેસડઈ, જિલ્લા કરી પવિત્ર,	
બોહા બલિભદ્ર કિન્હરસિ, જસભદ્ર રચિઈ ચરિત્ર.	૧૬૮
ગુણતાં ધરિ ગુરઅડિ ધણી, ભણતાં લહીઈ ભોગ,	
સુણતાં ચિર કીરતિ હુઈ, સુણતાં સવિ સંયોગ.	૧૬૯
તતીયષંઠ જસભદ્ર ગુર, ચડીઈ ચરિત્ર પ્રમાણિ,	
ધર્મનાથ પસાડવઈ, બોલિઈ સુલક્ષિતવાણિ.	૧૭૦
ગમ્હ ચકરાસી ગણુધરા, સાધુ સકલ પરિવાર,	
ગણિ પવતણિ જે મહાસતી, સંધ સદા જયઝાર.	૧૭૧
બોહુ પિમરસિ કિન્હરસિ, બલિભદ્ર જસભદ્રસૂરિ,	
તિત્તિ કલ જણુમંતાં, દુરિચ પણુસઈ દુરિ.	૧૭૨

જિનશાસનિ ઉદ્યોતકર, એ રષિ અવિચલ નામ,

મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, નિતુ પ્રહિ કરૂં પ્રણામ.

૧૭૩

—છતિ શ્રી પંડિત લાવણ્યસમય કૃતે બોહા બલિભદ્ર શ્રી યશોભદ્ર
અરિત્રે તૃતીયઃ ખંડઃ સંપૂર્ણઃ—સં. ૧૬૧૧ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે
અતુર્થી રવૌ વાસરે પં. સહજતિલક ગણિ શિષ્ય પં૦ હંદ્રિસહજ ગણિ
લિપિત—પરોપકારાય. શુભં ભવતુ. કલ્યાણ ભવતુ. ચિરં જીયાન્. પ્ર૦ એ.
રાસસંગ્રહ ભાગ ૨ જો.

(૧૦૭) રાવણુમદોદરી સંવાદ. સં. ૧૫૬૨. જુઓ પ. ૭૫.

આદિ—

રાગ શ્રી રાગ

સૂતેલો સીંહ જગાવીઉ, નડીઓ વાસગ નાગરે,

સીત હરી તિં ર્યું કર્યું, રૂઠા રામના પાગરે—૧

સાંભલિ રાવણુ રાજ્યા, જાસે મહિયલિ મામરે,

સતી સીતા તઈ કાં હરી, વિરી નંકડો રામરે—૨ સાંભલિ.

*

*

*

*

અંતે—

જયજયકાર જગત્રિ ફૂડિયા, વરલા રંગના નાદરે,

સંવત પંનરખાસઠિ, રચ્યો રાસ સંવાદરે.

જય૦ ૫૮

x

x

x

x

રામ અન્નેધાં આવીઆ, સોઈ સીત અરધાંગિરે,

મુનિ લાવનસમિ ભણિ, બિહા રાયનઈ રંગિરે,

જય જય. ૬૩

—સં. ૧૬૮૨ વરસે ભાદ્રવા વદિ ૮ લિપતં. ઝ. રાધવ તથા

ગં. વીરદાસા પકનાર્યે શુભં ભવતુ. ૩-૧૩ મારી પાસે બે પ્રત છે.

(૧૧૬) દેવરાજ વચ્છરાજ ચોપાઈ (વચ્છરાજ કતપુરમાં દેવરાજ રાસ)

આદિ—(વસ્તુ)

સકલ જિનવર સકલ જિતવર પાય પણમેવી,

તઉ પણમેવિ ચક્રકેસરી એક ચિતિ બહુ ભક્તિ કરોઅ;

નિય ગુરતણુઈ સુપસાઉલછ રિદ્યકમલ નિયમતિ વિખાસીય,

મળન સહુ કહ સંભલઉ હીયડાં ભાવ ધરીય,
ખોલિસુ નવનવ કવિતરસ, સિરિ વછરાજ ચરીઅ. ૧

* * *

અતે—વસ્તુ^{૧૩}

પાછિલછ ભવિ પાછિલછ ભવિ ઇણિં વછરાજિ,
જીવ દયા પાલી ખરી તિણિ પ્રભાવઈ ગિહું દેસ પામીય
આપદ સવિ સંપદ હુઈ અનઇ ચલી બહુ સુખ પામીય
મુનિ લોવણ્યસમઈ ભણઈ ભવીયણ લોહ સદ્ગમ.
જીવદયા પાલઉ પરી, જિમ પામઉ સુખ બદ્ધઅ. ૪૫

—લિં સવત ૧૬૫૭ પોસ શુદ્ધ ૯ શુક્રે.

ઋષિ વૈરસાક્ષેન—૨૧-૧૧ લીં.

આ રાસ આનંદકાવ્ય ગદ્યોદયિ આકિતક ૩ ગમમાં પ્રકટ થયે
છે તેમાં ઉપરનો અંતનો વસ્તુ છંદ નથી. તેમાંથી પ્રશસ્તિની ઢાલ છેલ્લો
છે તે અત્ર ઉતારીએ છીએ:—

તપગચ્છ નાયક સહિ ગુરએ, માલ્હંતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ,
શ્રી મુખ સરસતિ વાસિ વસે એ, માલ્હંતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ.

નાભિયે સંપદ ભૂરિ-૧

અતિ ગિરઆ પંડિત પ્રવર, માં સમયરયણ મુણિસાર સૂરિએ,
મુખ સરસતિ વાસિ વસેએ, માં ગુણમણિ તણો ભંડાર. ૨
ગિણ્ય તાસ પયતલિ નમીએ, માં નયર કંતપુરિ માહિં,
સંભવનાથ પસાઉએ એ, માં રાસ રચિઓ ઉઝાહિં. ૩
પહેલો અક્ષર લાભનો એ, માં બીજો ભવનો જાણી,
ત્રીજો પુણ્યવંત પીજહું એ, માં આગલિ સમય કવેઈ. ૪
એ કવિ સવિહું નમી કરીએ, માં ઇમ કહે બે કરજોડિ,
અધિક ઓછું બોલતાં એ, માં કુણે મ દેજો પોડિ. ૫
જ્યાં ગયણુંગણિ દિણ્યર એ, માં જ્યાં શશિકળા નિવાસ,
મેર મહીધર સાવર એ, માં ત્યાં લગે પ્રતપો એ રાસ. ૬

એહ રાસ વહરાજનો એ, માં ભાવ સહિત નરનારિ,
ભણે ગુણે જે સાંભળે એ, માં નવનિધિ તિહિં ધરઆરિ- ૯
—છ ખંડનો રસિક રાસ છે. પા. ૩, ૩; રત્ન અમ,

(૧૧૭) +સુમતિસાધુ સ્મરિવિવાહલો

આદિ—

સરસાત સામિણિ દિઉ મતિદાન મઝ મનિ અતિ ઉમાહલઉ એ,
સુણિજ્યો ભવિયણુ ભાવ ધરેવિ ગાયસુ સુગુર વિવાહલુ એ. ૧
મહિયલિ મોટઉ દેશ વિસેસ મેદપાટ જગિ જાણીધ એ,
વાર્ય વન વનિતા અભિરામ જાકર નયર વખાણીધ એ. ૨
વાપી કૂપ સરોવર ચંગ રંગ કરઈ નિતુ જ્ઞેઅંતારે,
વાડીઅ વર ઉધાન વિવેક હેલાં જન મન મોહંતા એ. ૩
* * * *

અંતે—

લક્ષ્મીસાગર સહિગુર એ માહલંતડે, સીસ શિરોમણિ ત્રસ,
તપગચ્છ મંડન સહિગુરએ માં, પૂરઉ ભવિઅણુ આસ. ૭૪
નુજન સહુકો સાંભલઉ માં પ્રણમઈ એ કરજોડે,
સુમતિસાધુ સ્મરિ સેવતા માં, લહીઈ સંપદ કોડિ. ૮૦
પદસિઈ ગુણસિઈ નિસુણસિઈ માં, વીવાહલુ એ સાર,
કવિ લાવણ્યસમય ભણુએ માં તસુ ધરિ જય જયકાર. ૮૧
નવનવિઅ વાણિહિં મતિ વિનાણિહિં હિયઘ હરિષ ધણુક ધરં
મઈ એક ચિત્તિહિ કરીઅ ભત્તિહિં આંગિ આલસ પરિહરી.
જાં સાત સાયર વર દિવાયર ગયણિ રોહિલિ ચંદ્રુ,
તાં એ અનોપમ સુગુર સરિસઉ જયક જગિ વીવાહલુ. ૮૨

—અ. રા. સં. ૧.

(૧૧૮) રંગરત્નાકર નેમિનાથ પ્રખંધ

આદિ—

રમ્યતા શ્રી સ્મરણં નેમે શ્વદોભિ વિવિધે વરે:
પ્રખંધં યજ્ઞેરં કુર્વે રંગરત્નાકરભિષં ૬

સારદ સાર દયાપર દેવી, તુમ પય કમલ વિમલ વદેવિ,
 માયું સુમતિ સદા તર્ધ દેવી, દુરમતિ દૂરિથિકા નિદેવિ. ૨
 હિવ હું બોલું મેલ્હી માયા, તું કવિયણુજણુ કેરી માયા,
 બહુ ગુણમણિ તુમ અગિ સમાયા અવગુણુ અવર અનંત ગમાયા. ૩
 તુમ તનુ સોહર્ધ ઉજ્જલ કંતિ, પૂનિમ સસિહર પરિ ઝલકંતી,
 પય ધમધમ ધુધર ધમકંતી, હંસગમણિ ચાલધ અમકંતી. ૪
 ચાલધ અમકંતી, જગિ જયવંતી, વીણા પુસ્તક પવર ધરધ,
 પ્રિર કમલ કમંડલ કાગે કુંડલ રવિમંડલ પરિ કંતી કરધ;
 હિયડઈ હિત આણી સુણિ મઝ વાણી, જઈ હુ તુમ બહુ માન લાહું.
 તુ મન આણુંદિધ, નેમિ જિણુ વંદિધ, નવ નવ છંદિધ છંદ કહું. ૫

* * * *

અંતે—પ્રથમેધિકાર.

એમહ મન બિમાહિ પાધ સરસતિ સિરનામી,
 સમયરત્ન ગુરરાય પાય પુણુ તેહના પામી
 પુહવિ પ્રસિદ્ધિ પ્રગટ પ્રથમ અધિકાર સુણાવિઉ
 નેમિ સહિતિ પરિવાર નયરિ આણુંદિઉ આવિઉ
 પરિણાવા ઉત્સવ કહું આદિ પૂજધ મનની રલી,
 લાવણ્યસમય તે બુદ્ધિસિધ, જુ હુસિધ અવસર વલિ.

—(મ. બ.)

(૧૧૯) દ્વિપ્રહારી સચાય.

આદિ—

પય પણુમીઅ સરસતિ સરસતિ વચન વિચાસ,
 મુનિવર કેવલધર ગાધસુ ચહિમનિવાસ.

અંતે—

પ્રતિ દ્વિપ્રહાર કેવલધર કેરું સુણીધ સારચરિત,
 જિણિ આરમ્ભ હયા બિતારો, કાયા કરી પવિત,

વિષુધ પુરંદર સમયસુંદર તસુ પય પામી,
સીસાલસ લાવણ્યસમયમુનિ જાંપઈજઈ સિદ્ધિગામી. ૨૪

(૧) ચૈદ સુપનાની સગાય.

શ્રી જિનવરે ભાખીયા, સહે ગોરી સાખીયા એ,

અધિકાર એ રચોએ;

સુપન તે વાર એ મહિમા તે સાર એ;

મુનિ લાવણ્યસમે એ એમ ભણે એ. ૪૬

(૨) નગૌતમ છંદ. ૭૨ સ. મા. ભી. (૩) જીરાડિયા પાર્શ્વનાથ
વિનતિ (૪) પંચતીર્થ સં (૫) રાજમતી ગીત (૬) પંચવિષય સં
(૭) આહમદની સં (૮) સાતવારની સં (૯) પુણ્યફલની સ. (૧૦)
આત્મબોધ સ. (૧૧) દાનની સ. (૧૨) મનમાંકડ સ. (૧૩) હિતશિક્ષા સ.
(૧૪) આવક વિધિ સં

આદિ—

પ્રજુમી વીર જિજ્ઞેસર પાય, વંદી ગોયમ ગણુધર રાય;

અંત—

લાવણ્યસમય મુનિવર મમિ કહધ, મુગતિ વધૂ તસ દીલાં વરધ. ૨૦

(૧૫) દાનની સગાય.

આદિ—

એક ધર ઘોડા હાથિયાજી, પાયક સંખતે પાર,

મે.ટા મંદિર માલીઆંજી, વિશ્વતજો આધાર—

જીવડા, દીધાનાં ફલ જોય.

(૧૬-૧૮) નસગાયો.

આત્મ પ્રબોધ, નેમરાજુલ આરભાસો, વૈરાગ્યોપદેશ પૃ. ૯૩,
૩૧૪, ૩૭૪, સ. મા. (ભી.) પુણ્ય પૃ. ૩૧ સ. મા. સં.

(૧૨૦) પાર્શ્વજિનસ્તવન પ્રભાતી. ૩૭ ટુંકનું કાવ્ય.

આદિ—

વામાનદન જિનવર પાસ, તુંતો ત્રિભોવન લીલ વિલાસ;

વિનતિ છોડિ ભવપાશ, હું છું દેવ તુમારો દાસ. ૧

અતે—

હું આળ્યો સરણ તમતણે, રાખો મન કલ્પ આપણે;
મુનિ લાવનસમે ધ્રમ બણે, તુમ્હ તુકે નવનિધ આંગણે. ૩૭

(૧૨૨) ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવન—માલિની છંદમાં ૨૭ કડીઓ
અને છેલ્લી ૨૮ મી હરિગીતમાં.

આદિ—

કનક તિલક ભાલે હાર હીઈ નિહાલે,
ઋષભપય પખાલે પાપના પંક ટાલે;
અર જિનવર માલે ફૂટરે ફૂલ માલે.
નરભવ અન્નુઆલે રાગ નિર્ધે રોસ ટાલે,

અતે—

x   x   x   x

તવગછ દિવાયર લલિત સાયર સોમદેવ સ્ત્રીસરો,
શ્રી સોમજય ગણધાર ગિરઆ સમયરતન મુનીશ્વરો;
માલિની છંદ કય પમંધિષ તવિયા જિન કલ્પ બલુષ,
મધ લલિક લાભ અનંત મુનિ લાવણ્યસમય સદા બણુઈ. ૨૮
અમં ૩૦, વિ. ધ.

૬૭ નરપતિ.

૧૨૨-નંદ બત્રીસી. સં. ૧૫૪૫ સાતમ મંગળવાર.

આદિ—

લંબોત્તર કવિશય શય ધરંતિ, હંસચાહન તે મુખિ વશંતિ,
અવિ આવલ્લર્ધ મુરતિ ગંભ, વિરેકી નર તિહાં કરે પ્રણામ. ૧
કવિતા સારદ કેરો પુત્ર, તે મુખિ બોલિ સાચં તત્ર,
ઋદ્ધ ભાવ સહુ બણે સદા, કવિતા મુરતિ પરતપ્ત્ય સારદા. ૨

કવિતા સારદા તણુ પ્રણામ, નંદમતીસી કર વખાણુ,

સંવત પનરસિ પંચતાસા, તિથિ સાતિમ નિ મંગળવાર. ૩

* * * *

અતે—

થોડા ભેદ ધાણું જાણુજો, ઋદ્યમાવ ધણુ આણુજો,

શ્રવણે સુણતાં સુષ અપાર, કવિ નરપતિ ઇમ કહિઈ વિચાર. ૯૯.

પઠતાં સિધિ યુધિ હો અતિ, ચતુરપણું તે નર જાણુંતિ,

નારી સીયલપણું આણુંતિ, કવિતા નરપતિ ઇમ કહુંતિ. ૧૦૦.

—ઇતિ નંદમતીસી કથા વિચારવાર્તા સમાપ્તમિતિ. સંવત ૧૭૦૦
 વર્ષે અશ્વિની માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ સોમવારે શ્રી ભીલોડાનગરે શ્રી શાંત-
 નાથ ચૈત્યાલયે શ્રી મૂલસંઘે સરસ્વતી ગચ્છે બલાહાર ગણે શ્રી કુદુંકુંદા
 આચાર્યસ્વયે ભટ્ટારક શ્રી પ રત્નચંદ્રા, તત્સીધ્ય આચાર્યશ્રી અમરેન્દ્રકીર્તિ
 તત્સીધ્ય બ્રહ્મ ભીમજી લખિતં. છ. શુભં ભવતુ. ચીરં જીવાત. છ.
 શ્રી, કલ્યાણમસ્તુ, છ. છ. શ્રી. ૬-૧૬ (મારી પાસે છે.)

[આમાં મંગલાચરણ લખોદર-ગણેશનું કરવામાં આવ્યું છે તેથી
 કર્તા જૈનેતર હોવાનો સંભવ જણાય પણ (૧) જૈનકર્તાઓ પૈકી કોઈને
 ગણેશનું મંગલાચરણ કરતાં મેં જાણ્યા છે (જુઓ નં. ૮૫ ના કવિના
 સીલાવતીરાસનું મંગલાચરણ તેમજ નં. ૮૯ કવિ.) તેથી, તેમજ (૨)
 આ કૃતિના લેખક-લહીઆ જૈન છે તેથી, અને વળી (૩) આ કથાના ઉપર
 જરા વિસ્તારથી સં. ૧૫૬૦ માં રચનાર સિંહકુશળ (જુઓ આગળ)
 પણ જૈન છે તેથી આ કાવ જન હોવાનો વિશેષ સંભવ છે. તે કારણે
 અત્ર એમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. નરપતિ નામના કવિએ
 વિક્રમાદિત્ય ચોપઈ રચી છે અને તેની પ્રતના બંધન પર શક ૧૫૧૪ માં
 રચી એમ લખાણુ છે તેથી તેને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલ છે.]

૬૭ ક. અજ્ઞાતકવિ.

(૧૨૩) મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સં. ૧૫૫૦ વૈશાખ વદ ૭ રવિ.

અતે—

થયું વૈરાગ્ય સેકિનિ ધણાં, કરિયું કામ હવિ આપણું,
 ધણા મહોચ્છવ ખેટિ કીધ, ઋષિ મુનિપતિ કન્હિ દીક્ષા લીધ. ૬૦૦
 બેહું મુનિવર તેહનું ધ્યાન, પાલિ પંચ માહાવતઆર,
 ધ્યાનિ મૌન્યતપ સોસી દેહ, દેવલોકિ દેવ થયા બેહ. ૬૦૧
 તેહનું ધ્યાન હઠયામાંહિ આણિ, બેહું એકાવતારી જાણિ,
 મુક્તિપંથ તે જાસિ વહી, ગુણુ કથા સંક્ષેપિ કહી. ૬૦૨
 સંવત પંનર પંચાસો જાણિ, વદિ વૈશાખ માસ મનિ આણિ,
 દિનિ સપ્તમી રચિક રવિવાર, બાણિ ગણિ તિહ હર્ષ અપાર. ૬૦૩

—છતિ શ્રી મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સમત-અંશાઅંશ ૯૨૧ શુભ
 ભવતુ. સંવત ૧૬૪૨ વર્ષિ માગસરિ શુદ્ધિ ૧ ભૂમે...લખિતં બહ્મનપુર
 મધ્યે ધ્રુવપુરિ. શુભ ભવતુ. કલ્યાણ મસ્તુ શ્રી, પત્ર ૨૩ પં. ૧૫ આવ;
 ૪૦-૧૧ વી. પા; પ્ર. કા.

ખીચ પ્રતમાં એમ છે કે:—

અતે—

સંવત ચક્રદ પચ્ચાસીઈ જાણી વૈશાખ વદિ માસ મનિ આણિ,
 દિન સપ્તમી રચિક રવિવાર જાણતાં ગુણુતાં હરપ અપાર. ૨૧
 એ ઋષિ મુનિપતિનો ચરિત્ર સાંભળતાં હુઈ દેહ પવિત્ર
 ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ અતિ મંગલચાર જાણુઈ ગુણુઈ તિહિ જયજયકાર. ૨૨

—સં. ૧૬૧૮ વર્ષે અશ્વિન માસે.

[પાટણની ડીપમાં ૧૫૮૫ સંવત્ ટાંકયો છે અને તે વિશ્વસનીય
 છે. પા. ૧૯-પા નં.

૬૮ શાંતિસૂરિ—(સાંકેરગચ્છ સુમતિસૂરિ. શિ.) જુઓ.
તેમના શિષ્ય ઈશ્વરસૂરિ.

(૧૨૪) સાગરદત્તરાસ (દાન માહાત્મ્ય ઉપર) ૧૫૫૦ આસપાસ.

આદિ—

છંદતર કલ્પલોલં વન્નજલં સંતિ સૂરિણા મહિયં,
સાયર ચરિયં સાયર સરિસં સરસં નિસામેહ.

[“ આ પ્રાકૃત અપભ્રંશ તથા ગૂજરાતીમાં રચાયેલો ૧૩૭ ગાથાનો રાસ ખરેખર રસમય હોઈ તેમાં ગાથા, રાસઉ, કુંડલિઓ, ઘાત (ધત્તા), અડયલ્લ, માલિનીરૂપક, છપ્પય, પાધડી (પદ્ધડિકા) રાસાખંધ વગેરે વિવિધ છંદો વાપરેલા છે. કાવ્ય ઉચ્ચ પ્રતિનું છે અને આ તેમજ તેમના શિષ્ય ઈશ્વરસૂરિ કૃત લલિતાંગચરિત્ર રાસ સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સરખામણીમાં સારી રીતે ઉભા રહે તેમ છે. ” ચિ. ડા. દલાલ.]—પા. આ શાંતિસૂરિ સં. ૧૫૯૭ સુધી અવસ્ય વિદ્યમાન હતા. જુઓ લેખાંક ૩૩૫. પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ.

૬૯ કીર્તિહર્ષ—(કકકસૂરિ શિ૦)

(૧૨૫) સનતકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૫૫૧ ક્રાંતિક શુદ્ધ ૧૫ ગુરવાર.

આદિ—

સ્વામી શ્રરાપુલ્લિ નિવાસ, મનિ સમરંતા પુરઘ આસ,
પય સેવઘ અણુદિણુ ધરણિદં, પહિણુ પ્રણમિસુ પાસ જિણુદં. ૧.
સરસલિ સામિનિ કર પસાઉ, કાસમીર મુખમંડલ માધ,
નામ જપી કેસીય ગણુધાર, ચરીય બણુ શ્રી સનતકુમાર. ૨.
જિણુસાસિણુ જિણુ બાપિઉ ઈમ્મ, દાન સીલ તવ બાવ સુરમ્મ,
ધર્મતાણુ એ વ્યારિ પ્રકાર, અધિકુ મહિમા સીલિ અપાર. ૩.

*

*

*

*

અતે—

શ્રી કક્કસરિ ગુર્યા ગુરરાય, મનસુદ્ધિં તસુ પ્રેણુમી પાય,
 સાર શ્રીરંગ તણુઈ આયહઈ, રચિઉ પ્રમંથ ભનીઅણુ સંગહઈ. ૨૩૧
 પન્નર એકાવન્ન મઝારિ, કાનિ પુન્નિમે નિ ગુરવાર
 કવિ કીર્તિહર્ષિ મનિ ધરી આણુદં, રચિઉ પ્રમંથ જનશ્રવણુનંદં. શ્લોકર
 સીલ પ્રમંથ ભણુઈ જે રંગિ, સવિ સુહ કમલા તાસુ ઉછંગિ.
 એકમના થઈ જે સાંભણઈ, તેહ નરનારી અદ્વૈત્યાં હલઈ. ૨૩૩
 (વિ. ધ. ૯-૧૪-નવીન લિખિત.) ગાથા ૨૪૪.

પા. ૧૧. પાટણુ નં. ૨.

કક્કસરિ શિષ્ય. ઉપરના કીર્તિદર્પ હોઈ શકે.

(૧૨૬) કુલધ્વજ કુમારરાસ.

મહિયલિ સોહઈ ગુણગણિ ભૂર, ઉવએસ ગછે ગુર શ્રી કક્કસરિ,
 પાલક સંયમ નિરતીઆર, ગુર ગિર્યા યોગ્યમ અવતાર, ૪
 નવરસ ભવીયણુ દિધ ઉપદેસ, સીલ વિષયે અતિ સવિશેષ,
 તાસ પ્રસાદિ કવીયણુ ઇમ કલઈ, કીર્તિ પ્રમંથ ભનીઅણુ સતી લલઈ.

* * * *

—છતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમારરાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૭૮ વર્ષ વૈશાખ
 શુદ્ધ ૪. વ્રત પા. ૧૭ પં ૧૩ ગુ. વિ.

—છતિ શ્રી પરશ્વીનિમ્મે ત્રિપયનિવારણે પ્રકટસીલ પ્રભાવે
 કુલધ્વજરાસ ચરિત્રં સમાપ્ત. ૯-૧૩ વી. પા.

(ઉપકેશ ગચ્છના કક્કસરિના ધણુ પ્રતિમાપરના લેખો સં. ૧૪૯૯
 થી ૧૫૨૫ સુધીના મળી આવે છે. તે ગચ્છની પદાવલિમાં જણાવ્યું
 કે આ સરિને સં. ૧૪૯૮ માં ચીતોડમાં સાહ સારજે કરેલા મહોત્સ-
 વપૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું. તેમણે સં. ૧૪૪૪ માં ગચ્છમાં અમારી પ્રવ-
 ત્તાવી હતી. તેઓએ સંસ્કૃત પ્રાકૃત અથો રચ્યા છે. તેમની પાદે દેવ-
 ગુપ્તસરિ સં. ૧૫૨૮ માં આપ્યા.)

૭૦ ક્ષમાકલશી—(આગમ ગચ્છ. અમરરત્નસૂરિ—સોમરત્નસૂરિ
—કલ્યાણુરાજ શિ૦)

(૧૨૭) સુદરરાજ રાસ—સં. ૧૫૫૧ વૈ. વદ શનિવાર.

આદિ—

દ્વલ્લ—રાગ ગુડી.

પહિલું પરમેસર નમી, આરાદિસુ અરિહંત,	
ગાધિસુ શીલ સોહામણુ સાંભલયો એકંતિ.	૧
સુદરરાય તણુ ગુણુ કેના કહું મુખ એક,	
શીલિ ફરી જગગાજતુ, કહીધ તે સુવિવેક.	૨
* * * *	

અંતે—

આગમગચ્છ જયવંતા એ, મા. સોમરત્ન સૂરીદ,
અહનસિ ભવિયાં નિત નમુ એ, મા. જિમ હુધ પરમાણુદ. ૧૮૮
ક્ષમાકલસ મુનિ ધમિ ભણિ એ મા. ભવિયણુ મુણુકિ એ રાસ,
શીલધં સિવસુખ સપંજધં એ મા. છૂટીધ કમ્ભના પાસ. ૧૮૯
સંવત પનર એકાવનંધ એ મા. વદિ વૈશાખહ માસિ,
શનિવાર સોહામણુકિ એ મા. રચીકિ રાસ ઉલ્લાસ. ૧૯૦
શીલ પ્રખંધહ જે ભણુધ એ મા, નરનારી સુવિચાર,
હરપંધ જે એ સંભલધ એ મા. તેહ ધરિ જયજયકાર. ૧૯૧

—સં. ૧૬૭૨ કાતી. શુ. ૧ લખિતં ચરમ મિનદાસેન અંયાઅ
શ્લોક સંખ્યા ૨૭૫ માઝનધં વિ. ધ. ૮-૧૩.

(૧૨૮) લલિતાંગ કુમાર રાસ—સં. ૧૫૫૩ ભાદ્રપદ વદ ૧૧ શનિ
ઉદયપુરમાં.

આદિ—

પહિલું સરસતિ પય નમી, આરાહી મનશુદ્ધિ,
પુણ્યપ્રજ્ઞ હં ભણિસુ, આણી નિરમલ મતિ. ૧

પુષ્પતણાં દ્વિ સાંમણુ, હઠધિ ધરી બહુ ભાઉ,
 એક મનાં આરાધતાં, ટાલઈ ભવ દહ દાહ. ૨
 દાન સીલ તપ ભાવના, જિણુ ભાષણ એ ધર્મ,
 કવીયણુ વલી વલી ધમ કહઈ, સૂધઉ એહજિ મમ. ૩
 જે પાલઈ મન શુદ્ધિ સિદ્ધિ, સૂધી જિણુવર આણુ,
 શીલહ ઉપરિ ચિત ધરઈ, તે નર ખરા સુગણુ. ૪
 સીલિં સવિ સુખ સંપજઈ, શીલિં નિરમલ બુદ્ધિ;
 શીલિં દુખ સયલહ ટલઈ, પામીજઈ સદી સિદ્ધિ. ૫

* * * *

રાજા પાસે ફરિયાદ કરવા જનાર દોસી, ફરીયા અને નેસ્તીઓનાં નામ ગણાવતાં કવિ કહે છે કે:—

આસડ પાસડ નઈ પદમસી, જૂઠક, વયર આવધ હસી;
 નેસ્તી તેડાવધ અતિસાર, મધલ તણુકિ વસ્ત્રે નહીં પાર. ૫૩
 લડસડ હોડઈ કિતાવલા, બોલધ બોલ સદા તોતલા;

* * * *

અતે—

ધર્મ પસાઈ વંછિત સિદ્ધિ, ધર્મિઈ પામીજઈ નવ નિદ્ધિ;
 ધર્મતણુકિ મહિમા છઈ ધણુકિ, કવિ કહઈ ભાવિં સદુધ મુણુકિ. ૧૬
 હુંઅ ન જાણું કાંઈ મૂલિ, સધળાં કવીયણુની પમધૂલિ;
 અધિકુ ઉછઈ કીધું જેહ, ક્ષમાવઈ કરજોડી બેહ.
 સંવત ૧૫ પનરત્રયપિન્નક સાર, વદિ ભાદ્રવા તણુકિ શનિવાર;
 ઈચારિસિ દિનિ રચી ચુપઈ, સભા સમક્ષ પૂરી હૂઈ. ૧૮
 આગમ ગચ્છ અછઈ સુવિચાર, શ્રી અમરરયણુ સૂરીસર સાર;
 તાસ પટાધર અતિ ગુણવંત, શ્રી સોમરતન સૂરિહ જઈવંત. ૧૯
 ભવિયણુ અહિનિશિ વંદધ જેહ, રિદ્ધિ અનંતી પામઈ તેહ;
 તસ પંડિત કલ્યાણુહ રાજ, તસ મુખ ભેટિં સીઝઈ કાજ. ૨૦

ઉદયપુરિ જગિ કહીઈ સાર, નિવસઈ શ્રાવક તિહાં સુવિચાર;
 ચંદ્રપ્રભજિન તણઈ પસાઈ, અલીય વિચન સવિ દૂરિ પલાઈ. ૨૧
 ભણઈ ગુણઈ અહિનિશ સંભલઈ, પાપ પડળ સવિ દૂરિં ટલઈ;
 કામાકલસ મુનિ કહઈ સુવિચાર, નિતુનિતુ તેહ ધરિ જયજયકાર. ૨૨
 —સં. ૧૬૨૬ વર્ષે ચૈત્રશુદ્ધિ ૫ દિને લિખિતં.; જોસ૦

(અમરતનસૂરિના સં. ૧૫૨૪, ૧૫૨૯, ૧૫૩૧, ૧૫૩૨, ૧૫૩૫
 અને ૧૫૪૭ ના અને સોમરતનસૂરિના સં. ૧૫૫૨, ૧૫૭૧ અને
 ૧૫૭૩ ના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ મળી આવેલ છે. ધા. પ્ર. લે.
 સં. ભાગ ૧ અને ૨.)

૭૧ મૂલપ્રભ સાધુ.

(૧૨૯) ગજસુકુમાલ સંધિ ઢાલખદ્ધ સં. ૧૫૫૩—પાનાં ૫ અમ૦

૭૨ જયરાજ (પૌ૦ મુનિચંદ્ર સૂરિ શિ૦)

(૧૩૦) મન્હોદરરાસ સં. ૧૫૫૩.

અંતે—

પૂનિમ પક્ષ મુનિચંદ્ર સૂરિ રાજ, તાસુ સીસ જંપઈ જયરાજ;

પનરત્રિપત્ર કીધુ રાસ, ભણુઈ ગુણુઈ તેહ પૂરિ આસ. પા. ૭

—ધતિ શ્રી મન્હોદર રાસ સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૭૨ વર્ષે શ્રી શતિશંકર
 ગણિ તત્ શિ. કા૦ કુવરજી લખતં. (યુ. વિ.)

(મુનિચંદ્રસૂરિ એ ચારિત્ર સુંદરસૂરિની પાટે ભીમપદ્મીય પૂણિમા
 ગન્ધમાં થયા છે અને તેમના સં. ૧૫૫૮ સં. ૧૫૭૮ તથા ૧૫૯૧ ના
 ધાતુપ્રતિમાપરના લેખો મળી આવ્યા છે. ધા. પ્ર. લે. સં. ૧ અને ૨.)

૭૩ સુંદરરાજ.

(૧૩૧) ગજસિંહ કુમાર ચોપઈ—સં. ૧૫૫૩—૩૦

૭૪ નન્નસૂરિ (કોરંટ ગચ્છ સર્વદેવ સૂરિશિવ)

(૧૩૨) વિચાર ચોસડી—સં. ૧૫૪૪ અંભાતમાં.

અંતે—

ઘણીપરિ શ્રાવક ધર્મતત્ત્વ, પનર ચૂઆલિ રચૂ પવિત્ર,
સુલલિત ચોસડિ ચોપઘનધ, મિજામિદુકડ હોએ અસૂધ. ૬૩.
એહનો નાંમ વીચાર ચોસડી, સુપ શ્રેણિ કરે એકડિ;
પંભ નયર આનંદ પૂરી, કોરંટ ગચ્છ પબણે નંનસૂરી. ૬૪

(ચુ. વિ.)

(૧૩૩) ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સત્રાય—સં. ૧૫૪૮ અંભાતમાં.

આદિ—

સોરંડ દેશ વપાણીય, સાહેલડી રે, દેવહ તણુઉ નિવેસ;
દ્રારિકા નયરી તિહાં ભલી, સા. સમરથ કૃષ્ણ નરેસ. ૧
સમરથ કૃષ્ણ નરેશ લુગળાલિ, જસુ પિતા વસુદેવ;
દેવકી દેવી જોઅરિ ધરીયા, કરધ સાનિધિ દેવ;
ઘક દિવસિ પહુતા દેવકી ધરિ, વહિરવા મુનિ દોધ;
તે દેવિ તસુ જે હરપ હુઉ, કહી ન સકધ કોધ. ૨

x x x x

અંતે—

શ્રી અમંતગડદશ આઠમા, અંગમાહિ પવિત્ર;
વીર જિજ્ઞેસર જિમ કહિક, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર. શ્રી. ૪૧
શ્રી કોરંટગચ્છ રાજુઉ, શ્રી સાવદેવ સૂરિ;
તાસુ સીસુ નન્નસૂરિ ભણુધ; મન આણુદ પૂરિ. શ્રી. ૪૨
તિણિપરિ પનર અઝાવનઈ, પંભાધતમાંહિ;
થંભણુ પાસ પસાઉલધ, રચિઉ ઉઝાહિ. શ્રી. ૪૩
ગયસુકુમાલ ચરિત્ર એ, જે ગાધ રંગિ;
તીહ ધરિ મવનિધિ સંપજધ, સુપ વિલસધ અંગિ. શ્રી. ૪૪

(વિ. ધ: ચોપડો. ૩૮-૪૧.)

(૧૩૪) દશશ્રાવક યત્રીશી—સં. ૧૫૫૩ ચિતોડમાં.

અતે—

યત્રીશી દશ શ્રાવક તણી ચિત્રકૂટિ રચી ધરમહ ભણી;

પનર ત્રિપનઘ આણુંદપૂરિ. કેારંટ ગચ્છ પભણુઈ નન્નસૂરિ. ૩૨

—વિવેકવિજય ભં. ઉદયપુર.

અભક્ષ અનંતકાય સં—આદિ. દેવગુર કેરૂં લીઝેનામ, અતે૦
નન્નસૂરી વિનતિ ધમ ભણે, કર્મ ધર્મથી સજ્જના હરે, સુધે ભાવે ભણુસે
જેહ, મુગતિ તણાં ફલ લેસયે તેહ. ૨-૧૦ આ. ૬.

(૧૩૫) પંચતીર્થ સ્તવનં.

આદિ—

(૧) શ્રી સેતુંજ રળીઆમણા, તીરથ કેરૂં એ રાઉ, —આદિનાથ સ્તવન.

(૨) દહીકડાપુરિ દીપધ, જ્ઞેતાં નયણુ ન છીપધ—શાંતિસ્તવનં.

(૩) ઊનલગિરિ હમો જાધયુંએ, એણિ તીરથિ નિમ્મલિ થાધયુંએ,

—નેમિ સ્તવન.

(૪) સકલ મરતિ ત્રેવીસમુ સામિ, ખંભાયત પુર મંડલુએ—પાર્શ્વસ્તવન.

(૫) સાચુરિ પુરિ વીરજ વરચુણુનુ ભંડાર, મૂરખ હું કિય પામું પાર.

—મહાવીર સ્તવન.

કલશ.

પંચર્ધ તિરથ પંચ જિણેસર, પંચમી ગતિ પુહતા સુંદર,

નન્નસૂરિ ધમ છદે નવનવે, વીનવ્યા સુખદાયક તે સવે.

—છતિ શ્રી પંચતીર્થ સ્તવન.

(સં. ૧૫૪૯ નો લેખાંક ૧૨૩ પ્રતિમાપરનો લેખ આ નન્નસૂરિનો
મળ્યો છે. તે ઉપરાંત આ નન્નસૂરિના સં. ૧૫૬૯ ખંભાતમાં, સં. ૧૫૭૩
માતરમાં અને સં. ૧૬૧૧ અને ૧૬૧૨ ના પ્રતિમાપરના લેખો મળ્યા
છે. ધા. પ્ર. લે. સં. ૨. આમાં લેખાંક ૧૨૩ માં સાવદેવસૂરિને અર્ધાત્ સર્વ-
દેવસૂરિ છે; પણ રત્નસૂરિને બદલે નન્નસૂરિ સુધારવું ઘટે. સર્વદેવસૂરિના

સં. ૧૪૯૨, ૧૫૦૫, અને ૧૫૫૩ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. જુઓ
 શ્રીયુત નાહરકૃત જૈન લેખ સંગ્રહ-પ્રથમ ખંડ. અને સં. ૧૪૯૯,
 ૧૫૦૪, ૧૫૦૯, ૧૫૧૧, ૧૫૧૩, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૫, ૧૫૩૦,
 અને ૧૫૩૧ ના લેખો મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧સો;
 આ પરથી જણાય છે કે તે સર્વદેવસૂરિ નમસૂરિના સંતાનીય અને કક્કસૂરિના
 પદધર હતા. આ સંગ્રહમાં આપણા કવિ નન્નસૂરિનો સં. ૧૫૫૨ નો
 લેખ મળ્યો છે. જુઓ લેખાંક ૮૬૨.)

૭૫ હંસધીર (ત. હેમવિમલસૂરિ-દાનવર્દન શિં)

(૧૩૬) +શ્રી હેમવિમલસૂરિ-કાગ. સં. ૧૫૫૪ આવળુ.

આદિ--

અહો મન ધરી સરસ તે સરસતી, વરસતી અવિરલ વાણિ,
 સિરિ તપગણપતિ ગાઘનું, ભાવિચું નિત સુવિહાણિ. ૧
 હેમવિમલ સૂરીસર ઇસર કિર અવતાર,
 અણુદિણ મયણુનિવારણુ, તારણુ સયલ સંસાર. ૨

* * * *

અતે--

હેમવિમલ ગછનાયક, દાયક મુગતિ વિલાસ,
 વ્રત પૂર્ણ ગિરિ મંદર, કંદર ગિરિ કવિલાસ. ૫૫
 દાનવર્દન વર પંડિત, દંડિત વાદીય વીર,
 ચરણ કમલિ અલિજ મર્ધિ એ, રમલિ એ રસિ હંસધીર. ૫૬
 સંવત પનર એ ચક્રિપનર્ધ, ઊપનર્ધ યુદ્ધિ પ્રકાસિ;
 કાગ રચિત સમહૃતર્ધ, પૂરતર્ધ આવળુ માસિ. ૫૭
 ૫૭ ટૂંકનું સુંદર ઝઝમકવાળું કાવ્ય છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જર-
 કાવ્ય સંચય.

૭૬ જિનહર (?) (ખ૦)

(૧૩૭) વિક્રમચરિત્ર. પંચદંડ. સં. ૧૫૫૬ વૈ. વદ ૨.

આદિ—

જયુજયુ પાસ જીરાઉલક, જગમંડણુ જિનચંદ,
 જસ પસાઈ પામીધ, નિતુ નિતુ પરમાણુંદ. ૧
 વરકાણુધ જાણુધ સદ્, ત્રેવીસમક જિણેસ,
 જોહતણી સદ્ધઈ વહધ, આણુ જિત્તી પરિસેસ. ૨
 પાન્હણુપુરવર મંડણુક, વાળ દેવિ મદહાર,
 પાસ નામ પુહવી તિલક, સીડક પાન્હવિહાર. ૩
 મહિમવંત ગિરક ગુણિ, હહીક કુ સિરિ સંતિ,
 જિમ જિમ જિણુવર પૂજધ, તિમ તિમ પુહચધ ખંતિ. ૪
 હંસાસણિ સરસતિ નમી, પામી તાસ પસાય,
 સુગુર મુખિ દું સાંભલી, ગાયસું વિક્રમરાય. ૫

ચક્રપથ.

મહિઅસિ મંડણુ માત્રવદેશ, જિહાં નવિ કરધ દુકાસ પ્રવેશ,
 ન્યાયવંત વલી...લોક, ધરિ...

* * * *

ખીજધ દિન સાસતનધ મિલી, કહધ વિક્રમ પુહતી મનરૂલી.

મઈ આદેશ તુમહાર કરિઉં, પાંચમાંહિ પહિલક મુખ ધરિઉં. ૯૩

—આ પ્રમાણે ૯૩ હુંકનો પહેલો આદેશ પૂરો થયો. ખીજો
 આદેશ ૯૩ હુંકનો, ત્રીજો ૭૩ નો, ચોથો ૪૮ હુંકનો અને પાંચમો
 ૧૧૨ હુંકનો છે. કર્તાનું નામ અરાયર મળતું નથી લાગતું—કેવલ નીચે
 પ્રમાણે છે.

* * * *

અંતે—

વિક્રમના ગુણુ દિવ્યઈ ધરી, પંચદંડ જીવહનું ચરી,

પતર હપન્નધ માસિ વૈશાખિ, કીધું ખીજધ દુલધ પાખિ. ૧૧૧

ભણુધ ગુણુધ નઈ જે સાંભલધ, તેહતણું સંકટ સવિ ટલઈ,

રાજ્યરિક્ષિ નઈ રૂડી બુદ્ધિ, તે પામઈ અષ્ટ મહાસિદ્ધિ, ૧૧૨

—મતિ સંવત ૧૫૮૨ વર્ષે આસો વદિ ૪ સોમે શ્રી પતંજ
વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય પ. જીવા સુત પ. માધા પઠનાથે. (મ.પ.)
(શામળબટની પંચદંડની વાત આ સાથે સરખાવી શકાય.)

૭૭ નેમિકુંજર—

(૧૩૮) ગજસિંહરાય ચરિત રાસ. સં. ૧૬૫૬ પ્ર. જોડ સુ. ૧૫

આદિ— (હોહા)

પ્રાસન્નિજેસર પય નમી, તેવીસમો જિજ્ઞુહં,
એ સુપ સંપતિ દીયઈ, પણુમઈ સુર નર ઈદં. ૧

કાસમીર મુપ મંડણી, સમરી સરસતિ માય,
શીલતણો ગુણુ ત્રણુવડે, ગાવડે ગજસિંહરાય. ૨

નવરસિ નવરંગિ ત્રણુવડે, શાસ્ત્ર માહિ જે હોધ,
બાર કથા રસ ત્રણુવડે, તિણિ સુણુક સહુ કોઈ. ૩

* * * *

ચ્યારિ ખંડ બહુ બુદ્ધઈ કરી, એટલઈ ચ્યારિ નારિ તિણિ વરી,
સંધ તણી જે ઉનમતિ લલઈ, તો કવિ કથા ક્ષણુંતરિ કહઈ. ૧૦૦

—પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

ચ્યારિ પંડ બહુ બુદ્ધિહિ કરી, એતલઈ સંપૂરી ધરી,
સંધ તણી જે ઉનમતિ લલઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૬

—દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત.

હસરથ નગરી થયો ઉછાહ, કરઈ રાજ તિહાં ગજસિંહરાહ,
સાત નારિસિંહ સુપ ભોગવઈ, નેમિકુંજર કવિ ધણિપરિ કહઈ. ૧૦૦

ચ્યારિ પંડ બહુ બુદ્ધઈ કરી, એતલઈ નવ નારી તિણિ વરી,
સંધ તણી જઈ ઉનમતિ લલઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૬

—તૃતીય પંડ સમાપ્ત.

અતે—

(દ્વિઠા)

ગજસિંધ કુમરતણો, ચરિ મઈ તે કહીઉ સપેવિ,

ભણઈ ગુણઈ જે સાંભલઈ, સુખ સંપતિ દે દેવિ.

૧૮

(ચોપઠ) ૧૯

સહગુર તણા નામ મનિ ધરી, બોલા શ્રીગજસિંહ અરી,

જે પંડિત નર પુન્ય કરતિ, રાગસુંદર (?) તે ધમિ બોલતિ.

૨૦

સવત પનર છપન્ને સહી, પ્રથમ જેઠ પુનિમ દિન લહી,

મુદ્દવાર અનુરાધામાંહિ, કાપો ચરિત એ મન ઉછાંહિ.

૨૭

—પા૦ નેમિકુંજર એ રચ્યક ઉછાંહિ (ગુ. વિ.)

—ચતુર્થ ખંડ: સમાપ્ત:

(વિ. ધ. ચોપડો. ૧૦૫-૧૨૯)

(આ ચોપડાના છેવટે સંખ્યા સંવત્ ૧૬૪૧ છે. આમાં ચોથા ખંડને અતે રચનાર તરીકે રાગસુંદર એ નામ આપેલ છે પણ આજ રાસના ત્રીજા ખંડને અતે નેમિકુંજર એ નામ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. વળી મુનિ ગુલાબવિજયના ભંડારની પ્રતમાં છેલ્લા ચોથા ખંડમાં પણ નેમિકુંજર એ નામ રચનાર તરીકે જણાવ્યું છે એટલે આ રાસના કર્તા નેમિકુંજરજ છે એમાં શક નથી. રચ્યા સંવત પણ બને પ્રત સરખાવતાં સં. ૧૫૫૬ જ છે.)

—ગુ. વિ. પ્રતમાં છેવટે એક કડી મૂકી છે કે:—

સંવત સોલ છયસીઉ જાણિ, માસ કાર્તિકિ દિન ઉત્તમ આણિ,

શુકલ અષ્ટમી નહ ભાર્યેવાર, લિખિ રાસ તે મન ઉદાર.

૨૬

છતિશ્રી ગજસિંહ ચરિત્ર ચતુર્થ પંડ સંપૂર્ણ અંચાઅં ૬૧૫ શ્લોક: શુભ ભવતુ. (ગુ. વિ.)

૭૮ લખિસાગર—

(૧૩૯) શ્રીપાલ રાસ સં. ૧૫૫૭.

(૧૪૦) દેવજીજી કુમાર ચોપઠ રાસ—

૭૯ હર્ષકલશ—(તં હેમવિમલસૂરિ-કુલચરણ શિ.)

(૧૪૧) વસુદેવ ચોપદ સં. ૧૫૫૭ લાસ નગરમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથ સિદ્ધિ કર, ધુરિ ચક્રવીસ જિણિંદ,	
પય પણુમિ સુભાવિં કરી, ભવિયણુ નયણુણુંદ.	૧
કાસમીર મુખ મંડણી, મની સમરે એક ચિત્તિ,	
કવિયણુ વંછિત પૂરણી, દિકિ વાણી સરસતિ.	૨
જે વસુદેવ સોહામણા, યાદવ કુલિ સિણુગાર,	
ચરિત્ર રચૂં હું તેહનું, સુણિયો અતિહિં ઉદાર.	૩

*

*

*

*

અંતે—

તપગચ્છ કેરકિ સણુગાર, શ્રી લક્ષ્મીસાગર ગણુધાર,	
શ્રી સુમતિસાધુ સૂરીસ, શ્રી હેમવિમલ નિસદીસ.	૩૫૬
વર લાસ નયર પુરિ હરસિ, સય પત્રર સત્તાવન વરસઈ,	
કુલચરણ પંડિત ગુણુ સીસ, કહઈ હરખકલસ નિસદીસ.	૩૫૭
ધન ધન એ ચરિત્ર વિશાલ, ધન ધન જિનધર્મ રસાલ,	
એહ ચરીઅ સુઅતિચંગ, જિમ પામો અવિહડ રંગ.	૩૫૮

—શ્રી ઇતિરંગ ચક્રપર્થ સમાપ્તા-સંવત ૧૬૫૭ આપાદ સુદી ૨ રવો । મેરખી મધ્યે ।-પાટણ બં.

—સં. ૧૬૭૨ વર્ષે પોસ સુદિ ૮ રવો બ્રહ્મો નગરે ૧૧-૧૭ વિજયધમસૂરિ.

—સં. ૧૬૩૯ લિં ૧૦-૧૭ લીં.

—ખં. ૧, ૩. (હેમવિમલસૂરિ માટે જુઓ નં. ૬૫ પૃ. ૬૮.)

૮૦ સિંહકુશલ (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-જ્ઞાનશીલ શિ.)

(૧૪૨) નન્દજત્રીશી ચોપદઃ સં. ૧૫૬૦ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ગુર.

આદિ—

ગાથા.

આગમ વેદ પુરાણું, જાણુંતા જે નરા હીયં મગ
જં જં કવિત કવીઅણુતં, સારદ તુહ પસાઉ યાઉ. ૧

દુહા.

પહિહું પ્રણમું સરસ્વતી, ભગવતી લીલ વિલાસ
શ્રી જિનવર શંકર નમું, માણું બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૨

આપી અવિરલ બુદ્ધિ ધણુ, જન્મ નિરંજ દેહ
નન્દજત્રીસી જે સુણુક, ચરિત રચું પણુ તેહ. ૩

નયરાગણુ અહિહાણુ જે, તેહ ચરિત બોલેસિ.
નન્દજત્રીસી ચઉપદ, એહતું નામ દવેસિ. ૪

* આ સ્વ. રણુજીતરામ વાવાબાઈ મહેતાએ બુદ્ધિપ્રકાશમાં કે. ક્રો. ની પ્રતમાંથી ઉતારી પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલેલ હતું તે સન ૧૯૧૬ ના મે માસથી શરૂ થઈ પછીના એ જુદા જુદા અંકમાં તે માસિકમાં પ્રકટ થયેલ છે. તેમાં તંત્રીએ નીચે પ્રમાણે ટિપ્પણ કર્યું છે:—‘શામળ પ્રેમાનંદ, દયારામ આદિ કવિયોનાં પ્રસિદ્ધ કાવ્યોની મૂળ વસ્તુ શી હતી, તેમાં એ કવિયોએ શાશા અને કેવા કેવા ફેરફાર અને સુધારા વધારા કર્યા, સમકાલિન પ્રચલિત સાહિત્યને અને પૂર્વના કવિયોને તેઓ કેટલે દરજ્જે આભારી છે અને તેમની એમનાં કાવ્યો પર કેવી અસર થઈ છે, તે જાણવાને પ્રથમ મળી આવતાં તમામ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ અને તપસીજીવાર નોંધ થવાની અને તે પછી તેમનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે, જેથી પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસ વિશે ધણું નવું જાણવાનું મળશે તેમજ એ કવિયોની ખરી મહત્તા અને ખૂબીઓ આપણે પીછાણી શકીશું.

"આવા હેતુથીજ ઈ. સ. ૧૯૦૯-૧૦ માં રાજ્જીવ પ્રણીત વિક્રમપ્રયંધનો કેટલોક ભાગ શુદ્ધિપ્રકાશમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તે અને શામળભટ્ટની 'પંચદંડ' ની વાર્તા વચ્ચે ઘણું સરખાપણું છે. તે સિવાય 'પંચદંડ' એ નામના અન્ય કાવ્યગ્રંથો પણ મળેલ છે. સોસા-છટી હસ્તકના હસ્તલિખિત ગ્રંથોની યાદી છાપતી વખતે 'વિનેચટ' ની વાર્તાના સંગ્રહમાં અમે જણાવ્યું હતું કે કવિ શામળભટ્ટની 'વિદ્યાવિલાસીની' નામની વાર્તા લગભગ તેને મળતી છે અને મુખ્ય પાત્રનું નામ પણ 'વિનેચટ' રાખેલું છે.

'હાલમાં હેમવિમલસરિ(ટ) કૃત 'નંદ્યત્રીસી' નામનું કાવ્ય અમને મળ્યું છે. અને તે શામળભટ્ટ રચિત 'નંદ્યત્રીસી' ની વાર્તા પર નવીન પ્રકાશ નાંખે છે. સાહિત્યના અભ્યાસકોને તે ઉપયોગી થશે એમ સમજીને અમે તે પ્રકટ કર્યું છે."

આમાં 'હેમવિમલ સરિ કૃત' તરીકે આ કૃતિ તે પ્રમાણે મથાળું મુકી ઓળખાવેલી છે તે ભૂલ છે. તે તો તે સરિના શિષ્ય જ્ઞાનશીલના શિષ્ય સિંહકુશલ કૃત છે.

વિશેષ માટે આની અગાઉના કવિ નરપતિ જુઓ નં. ૬૭ પૃ. ૮૮.

*

*

*

*

અતે—

તપગઢ નાયક એહ મુણિંદ, જયશ્રી હેમવિમલ સરિંદ.

જ્ઞાનશીલ પંડિત સુવિચાર, તાસ શીસ કહઈ એહ વિચાર. ૧૭૦

સંવત પનર સાઠ મઝારિ, ચૈત્ર શુદ્ધિ તેરસ ગુરવાર;

જે નર વિદુર વિશેષઃ સુણુઠ, સિંધકુશલ ધણિ પર ધમ ભણુઈ. ૧૭૧

ભણતાં ગુણતાં લહીઠ યુદ્ધિ, યુદ્ધ સકલ કાળની સિદ્ધિ.

યુદ્ધિ ફલીઈ વઝિત સદા, યુદ્ધિ નિતુ નવતર સંપદા. ૧૭૨

—લીં; ચં; અમ; રે. કા.

૮૧ હર્ષભૂતિ.

૧૪૩ ચંદ્રલેખા ચોપાઈ. સં. ૧૫૬૦ આવણ શુ. ૧૩.

અતે—

પનર સઠમ સંવત્સર જાણિ, આવણ સુદિ તેરસિ મન આણિ,
તિણિ દીહાડઈ હુક વિચાર, ચુપઈ કીધી હરપ અપાર. ૧૫૨
ચંદ્રલેખાનું લેખ સંબંધ, સામાયકતુ રચિત પ્રબંધ,
હરપમરતિ મુનિવર ઇમ ભણુઈ. ગુણુઈ તે સિવ સુષ લહઈ. ૧૫૩
—ઈડરની બાધબોનો ભંડાર.

૮૨ ઇશ્વર સૂરિ (સાંડેર ગચ્છ- સુમતિ સૂરિ-શાંતિસૂરિ
શિ૦) જીવ્યો શાંતિસૂરિ. નં. ૬૮.

૧૪૪ લલિતાંગ ચરિત્ર સં. ૧૫૬૧. દશપુર (મદ્દસોર) માં.

અતે—

મહિ મહતિ માલવદેશ, ધણા કણુય લલિત નિવેસ,
તિહં નયર મંડવદુગ્ગ, અહિનવકિ જાણુ કિ મગ્ગ. ૬૭
તિહં અતુલબલ ગુણુવંત, શ્રી આસસુત જયવંત,
સમરથ સાહસધીર, શ્રી પાતસાહ નિસીર ૬૮
તસુ રજિજ સકલપ્રધાન, ગુરુ રૂપ રયણુ નિધાન,
હિંદુઆ રાય વજીર, શ્રી પુંજ મયણુહ ધીર, ૬૯
સિરિમાલ વંશવયંસ, માનિની માનસ હંસ,
સોના રાય જીવન પુત, બહુ પુત પરિવાર જીત. ૭૦
શ્રી મલિક માફર પદિ, હય ગય સુહડ બહુ ચદિ,
શ્રી પુંજ પુંજ નરિંદ, બહુ કવિત કેલિ સુહંદ. ૭૧
નવરસ વલાસ ઉલોલ, નવ ગાહ ગેય કંઠોલ,
નિય બુદ્ધિ બહુઅ વિનાણિ, ગુરુ ધમ્મફલ બહુ જાણિ. ૭૨
ઈમ પુણ્ય ચરિય પ્રબંધ, લલિ અંગ નૃપ સંબંધ,
પહુ પાસ ચરિયહ ચિત, ઉદ્ધરિય એહ ચરિત. ૭૩

દશપુરહ નયર મજારિ, શ્રી સંઘતણુ આધારિ,
 શ્રીશાંતિ સરિ સુપસાધ, દુહ દુરીય દૂર પલાધ. ૭૪
 જાં કિમનિ અલિયમ સાર, ગુરલહુ અવર્ણુવિચાર,
 કવિ કવિહ ઇશ્વરસરિ, તં ખમકે બહુ ગુણુ ભરિ. ૭૫
 સસિ રસુ (૬૧) વિક્રમકાલ, એ ચરીય રચિત રસાલ,
 જાં દુઅ રવિ સસિ મેર, તાં જહ ગચ્છ સડેર. ૭૬
 વાચંત વીર ચરિત, વિચ્છ રકે જગિ જય કિતિ,
 તસુ માણુઅમવ ધન ધન, શ્રી પાસનાહ પ્રસન્ન. ૭૭

--છતિ શ્રી લલિતાંગ નરેશ્વર ચરિત્રં સમાપ્તં. તસ્મિન્-સમાપ્તે સમાપ્તોયં રાસક ચૂડામણિ પુણ્યપ્રત્યઃ તથાત્ર રાસકે શ્રી લલિતાંગ-ચરિત્રે પ્રથમં ગાથા ૧ દહા ૨ રાસાટક ૩ પટપદ ૪ કુંડલિયા ૫ રસા-ઉક્તા ૬ વસ્તુ ૭ ઈંદ્રવજ્રેપેદવજ્રા કાવ્ય ૮ અડિલ ૯ મડિલ ૧૦ કાઆર્થમોલી ૧૧ અડિલાર્થ-મોલી ૧૨ સુડ મોલી ૧૩ વર્ણુન મોલી ૧૪ યમકમોલી ૧૫ છપ્પય ૧૬ સોરડી (સંવત્ર ૧૫૬૧ વર્ષે. પા. ૦ ભ.)

[‘ સાગરદત્ત રાસના કર્તા શાંતિસરિના શિષ્ય ઇશ્વર સરિએ મંડપ દુર્ગના પાદશાહ ગ્યાસુદીનના પુત્ર નાસીરના સમય (૪૦ સ. ૧૪૯૮-૧૫૧૨) માં મલિક માદરના પટ્ટે થયેલા સોનારાય જીવનના પુત્ર મંત્રિ પુંજની પ્રાર્થનાથી સં. ૧૫૬૧ માં વિવિધ છદો-ઉપર છેવટે આપેલા છે-તેમાં આ કાવ્ય રચેલું છે. સાગરદત્તની પેઠે આ પ્રાકૃત અપ-બ્રંશ તથા ગૂર્જરાતીમાં છે. આ સાગરદત્ત રાસની પેઠે ઉચ્ચ પ્રતિનું કાવ્ય છે, અને તે સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સાથે સરખામણીમાં સારી રીતે ઉભું રહી શકે તેવું છે.” સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ]

[સં. ૧૫૯૭ નો એક શિલાલેખ આ ઇશ્વરસરિનો મારવાડના નાડલાઈમાંના આદિનાથ મંદિરમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે-જુઓ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજી મુનિનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ-મીન્ને ભાગ. લેખાંક ૩૩૬ તેમાં જણાવેલું છે કે પોતે સડેરક ગચ્છના યશોભદ્રસરિનાં સંતા-નીય છે. યશોભદ્રસરિ (જુઓ તેમનાપરનો લાવણ્યસમય નં. ૬૬ નો રચેલ

રાસ. વિજયધર્મસૂરિ નામે પ્રસિદ્ધ થયેલ ‘ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ’ ભાગ ૨ જે) ના શિષ્ય શાલિસૂરિ તેના સુમતિસૂરિ, તેના શિષ્ય શાંતિસૂરિ અને તેના ધશ્વરસૂરિ, આવી રીતે અનેક આચાર્ય થયા-તેમાં ફરી એક શાલિસૂરિ થયા, તેમના શિષ્ય સુમતિસૂરિ અને તેમના પુનઃ શાંતિસૂરિ થયા, કે જેમના સમયમાં આલેખ થયો (જુઓ નં. ૬૮) અને તેમના આ ધશ્વરસૂરિ થયા કે જેમનું દેવસુંદર એ ખીજું નામ હતું. એમણે સં. ૯૬૪ માં ઉપરોક્ત યશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી લાવેલી આદિનાથ પ્રતિમાનો પુનઃ ઉદ્ધાર કરી આ મંદિરમાં સં. ૧૫૯૭માં સ્થાપન કરી. આ ધશ્વરસૂરિએ સં. ૧૫૮૧ માં દીવાળી દિને નાડલાઈમાંજ રચેલા સંસ્કૃતમાં સુમિત્ર ચરિત્રમાં પોતાના કેટલાક અંધાનાં નામ આપ્યાં છે:- ૧ જીવવિચાર પ્રકરણ વિવરણ ૨ લલિતાંગચરિત્ર (આ કૃતિ)-ખીજું નામ રાસકચ્છામણી ૩ શ્રીપાલ ચોપાઈ, ૪ સદીક પરભાષાસ્તોત્ર, ૫ નંદિણી સુનિના છ ગીતવાળો રાસ, ૬ યશોભદ્ર પ્રબંધ કે જેનું ‘ખીજું’ નામ ફાલ્ગુ ચિંતામણિ છે, ૭ મેદપાટ સ્તવન સદીક.

આ ધશ્વરસૂરિનો સં. ૧૫૫૭ નો ખીજો શિલાલેખ-જુઓ નાહર-કૃત જૈનલેખ સંગ્રહ લેખાંક નં. ૫૬૪ છે, તેમજ ધાતુ પ્રતિમાનો લેખ સં. ૧૫૬૦ નો મળ્યો છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સંગ્રહ ભાગ પેસો લેખાંક નં. ૪૫૩.

૮૩ આણંદ (ત. હેમવિમલસૂરિ-સાધુવિજય-કમલસાધુશિ.)

(૧૪૬) ૨૪ જિન સ્તવન (સં. ૧૫૬૨)

૧ ૫ ૬ ૨
 ઈદિ આણુ રસ નયણુ પ્રમાણુ, એ સંવત્સર સંખ્યા જાણુ
 તપગચ્છ ગયણુ વિભાસણુ ભાણુ, શ્રી હેમવિમલ સૂરિ યુગહપ્રધાન ૨૮
 પૂજ્ય શિરોમણિ પંડિતરાય, સાધુવિજય ગિર્યા ગુરરાય,
 કમલસાધુ જયવંત મુણિંદ, તાસ શિષ્ય ભણિ આણંદ ૨૯
 ઇતિ ચોવીસ તીર્થંકર સ્તવન.

—પં. હંસવિજય ગ૦ લખીતં. (પત્ર ૩ પ્ર. કા.)

—સં. ૧૬૯૨ કા. વ. ૩ રવૌ. મંડપાયલ નગરે સિંહ મુનિ
સૌભાગ્યવિમલ પાં ૨ પં. ૧૨ આ. ક.

૮૪ ધર્મદેવ (પૌં ગુણધીર સૂરિ-સૌભાગ્યરતન સૂરિ શિ.)

(૧૪૬) હરિશ્ચંદ્ર રાજનો રાસ સં. ૧૫૫૪ —ડે. રતન. ભા.

(૧૪૭) અમ્લપુત્રરાસ સં. ૧૫૬૧ ચોમાસામાં-સીણીજી ગામમાં

આદિ—

આઠ મહા સિદ્ધિ પામીઈ, સમરે જોહને નામિ,

પ્રણમું જિનવર આઠમો, શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિ. ૧

જોયમ ગણુહર પય નમી, સમરી સારદ માય,

સહિ ગુર વંદી વર્ણવું, અમ્લપુત્ર વર રાય.

*

*

*

*

અતે—

પૂનિમ પક્ષિ કરઈ જયદાર, શ્રીગુણધીર સૂરિ પાટિ શૃંગાર,

શ્રી સૌભાગ્યરતન સૂરીશ, મુનિવર ધર્મદેવ તેહનુ સીસ. ૭૭

સંવત પનર એકસઠ્ઠ નામિ, રહિયા ચક્રમાસિ તે સીણીજિ આમિ,

શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર, વાંચું ચક્રમાસી પુસ્તક તત્ર. ૭૮

અમ્લપુત્રની કથા રસાલ, તસુ ધુરિ ભાષી છઠ સુવિશાલ,

તિહાં તાણું શ્રી સંઘ સુગ્ધાણુ, વીનવર્ષ તેહનું સુણી વપાણુ. ૭૯

સુલલિત આણી ચક્રપદ બંધ, એહ કથાનુ કર પ્રબંધ,

ધર્મદેવ પડિતિ કરિઉં પ્રબંધ, માહિ આણિઉં છઠ સર્વ સંબંધ. ૮૦

પ્રબંધ કાનુ કરિઉં આક્ષેપ, કાંઈ નવિ કીધું વર્ણન ક્ષેપ,

તુહઠ ચુપઠ સંખ્યા મિલી, ત્રિણિસઈ નઈ ખ્યાસી વલી. ૮૧

પ્રબંધ અમ્લપુત્ર ભૂપતિ તાણુ, ઉઘમ આણી ભવીયણુ ભણુઉં,

ભણુતાં હુઠ નિર્મલ બુદ્ધિ, ભણુતાં હુઈ મંગત રિદ્ધિ, ૮૨

— સં. ૧૫૧૪ વર્ષે આસો શુદ્ધિ ૧ ભોમેલિખિતશ્ચ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૬૭૮ કાં ૧૦ ૨૧૦ લિ. સોળલાગ્રામે. ૧૪-૧૫ લી. અમ૦.
(૧૪૮) વળ (વચર) સ્વામીના રાસ સં. ૧૫૬૩
આદિ—

જિમ સહકારે કાયલ ટહુકે—એ દાલ

ત્રિભુવન નાયક નયણાનદો, પહિલું પ્રણયું વીર જિણુંદો
તિયેસર ચોવીસમો એ, તમુ એકાદસ હુઆ ગણુહર,
કેવલ નાણી તે સચિ ગણુહર, તે આદિ ગોચમ નમું એ. ૧

* * * *

અતે—

હવણું એ ત્રિણિ છે શાખા, ચોથી નિવૃતિ નિવૃતિ એ
ત્રિણિ એ કહી મૂલિ વચર શાખા જગ દીપતીએ
તુ હવિએ કોટિ ગણુ મુખ્ય વચર શાખા તિણિં ચંદ્ર કુલિ એ
ગિરઓ એ પૂનિમ પક્ષિ પૂનિમ ચંદ્ર જિમ નિર્મલીએ. ૧૦૭.

હુઆ એ શ્રી ધર્મગ્રોપ સૂરિ અન્યય શ્રી ગણુધર ગુરુએ,
તેહને પાટે જયવંત શ્રી સૌભાગ્યરત્ન સૂરિવરિ તેહનુએ,
લહી અ પસાય રમે ધર્મદેવ મુનિવર ઈ એ,
રચ્યો એ રાસ રસાલ પનર ત્રસઠિ સંવત્સરી એ. ૧૦૮

હું તો એ મૂરિખમાંહિ શ્રી વચર સ્વામીનું ચરિ ધાણુંએ
એક મુખે એ તે ન કહાઈ કહ્યું સક્ષેપે કિંપિ પુણુ,
ભણુવો એ ત્રણુ કાલ વચર સ્વામિનું રાસ રસે
ગુણુવો એ મંગલ કાજિ પર્વ વિવાહ દિવસિ નિસિ ૧૦૯.

નવનિધિ એ શ્રી વચરસ્વામિ રાસે નવા કિમ સૌખ્યભર,
પૂરે એ ચિંતિયું એહ રાસ ચિંતામણિ નામધર
અપૂરવ એ એ શ્રીરાસ, ગણુસે જે નિત નારિ નર
લહિસિ એ તે સૌભાગ્ય મંગલ રિદ્ધિ સંતાન વર ૧૧૦.

—ઇતિશ્રી વચરસ્વામિ ચિંતામણિ રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૧ વર્ષે
બાદવા વદિ ૧ ૫૩૧ ગુરવાસરે લીંબકાસી આમે લિખિત (મં ૫૦)

—ખં. ૧; ૩૦

[પૂર્ણિમા ગચ્છના ગુણધીરસૂરિના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ સં.
૧૫૧૬, ૧૫૧૮, ૧૫૧૯, ૧૫૩૮ ના મળ્યા છે—લેખાંક ૧૦૯ અને
૯૬૦, ૧૬૬, ૧૯ અને ૧૦૨૨, અને ૩૪૬ ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ
૧ ભો, અને ૧૫૩૧ નો લેખ ભાગ ખીમ્મના લેખાંક ૭૫૦ માં છે.
તે પરથી જણાય છે કે તેઓ ગુણસમુદ્રસૂરિના પદ્ધર હતા. તેમના પદ્ધર
સૌભાગ્યરત્નસૂરિના પદ્ધર ગુણમેરસૂરિ હતા કે જેનો સં. ૧૫૮૮ નો
ઉક્ત ભાગ પહેલાના લેખાંક ૧૦૭૦ માંનો લેખ મળે છે, અને સં.
૧૫૯૧ નો લેખ ભાગ ખીમ્મના લેખાંક ૨૯૨ માં મળે છે.]

૮૫ કડુઆ (કડુવો) સં. ૧૫૬૨ (?)

(૧૪૯) લીલાવતી રાસ.

ફહા.

આદિ—

પ્રથમ વણાયગ વીનવૃ, સડા ડંડ ગોહિર	
સિદ્ધિ ધુદ્ધિ આપુ નિરમલી, ગુંણ થાંકિ ગંભીર.	૧
ધર્મર દેવનિ કુલિ દુઆ, પારવતીના પુત્ર,	
તમ સમરિ રિદ્ધિ પાંમીધ, અણુકંલવ્યાં ધર સુત્ર.	૨
ખીજ તે સમરૂ સારદા, જે છિ પાલકુંયાર,	
અહા ઊયરિ અવતરી, ચ્યાર વેદ મુપમાંહિ.	૩
આદિ તે આદિનાથ સમરીધ, અડવડીઆં આધાર.	
ગુંણ ગાગિ લીલાવતી, સરિસુ સૂમતિ વિલાસ.	૪

*

*

*

*

અર્થ—

લીલાવલીનું ચરિત્ર સાંભલિ, દુષ દાલિદ્ર તેહના ટલિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, ઇણીપરિ પૂરિ મનની આસ.
કરમેડી કુકુડ ઈમ ભણિ, દુષ દાલિદ્ર તે હેલાં દરિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, સ્વામી પૂરો તેહની આસ.

—સં. ૧૭૪૧ વર્ષે પોસ સુદિ ૩ રવિ-૧૩-૧૧

(પાવનપુર ભં.) ૩.

(જે કડવાએ પોતાનો મત સં. ૧૫૬૨ લગભગ કાઢ્યો અને તેમાં ખરા સાધુઓ વર્તમાનકાલે વિદ્યમાન નથી એવું જણાવ્યું તે કડવો આ કદાચ હોય એમ ધારી તેનો સંવત્ લીધો છે.)

૮૬ પદ્મસાગર (મમ્માહડગચ્છ-મુનિસુંદરસૂરિ શિ.)

(૧૫૦) કથવત્તા ચોપદ ૧૫૬૩ ભાદ્રપદ વદી ૮ રવિવાર.

આદિ—

સરસ વચન આપે સદા, સરસતિ કવિયણુ માઈ	
પણુમવિ કવચના ચરી, પભણિસુ સુગુર પસાઈ.	૧
મમ્માહડ ગછે ગુણુનિલો શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ,	
પદ્મસાગર સૂરિ સીસ તસુ પભણે આણુંદ પૂરિ.	૨

* * * *

અર્થ—

દાન ઉપર કથવત્તા ચોપદ, સંવત પનર ત્રિસઠે થઇ,
ભાદ્ર વદિ અઠમિ તિથિ જાણુ, સહસકરિણુ દિન આણુંદ આણિ. ૮૯
પદ્મસાગર સૂરિ ઈમ ભણુંત, ગુણુ તિહિ કાજ સરતિ,
તે સવિ પામે વંછિત સિદ્ધિ, ધર નીશંગ ધરે અવિચલ રિદ્ધિ ૩૦

—દાન ઉપર કથવત્તા ચોપદ. ૧૮-૧૩ લીં.

(૧૫૨) હીલાવતી સુમતિવિલાસ ૧૫૬૩ -ભા.

[મગ્ગાહડ—મહાહડીય—મગાહડા એમ એ ગચ્છનાં નામ છે. તે ગચ્છના મુનિસુંદરસુરિ એ મતિસુંદરસુરિ કે જેનો સં. ૧૫૫૯ નો લેખ—નાહરકૃત જૈ. લે. સં. ભાગ પેલામાં લેખાંક ૪૯૬ માં મળી આવે છે તે હોવા જોઈએ. નામ મુકવામાં કંઈ સરતચૂક થઈ હોય.]

૮૬ કે અજ્ઞાંતકવિ.

(૧૫૨) મહોદરી સવાદ સં. ૧૫૬૫

અતે—

સંવત પનર પાંસઠઈ જીરણ દુરંગ નિવાસ.

પૂરણ ચ્યારિ ચોપદ પ્રિસદ બાંધી પુદ્ધિ પ્રકાસ. ૨

—સંવત્ ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૫ દિને કાસમપુર મધ્યે ઋષિ શ્રી રાજપાલજી તરય શિષ્ય મુની વીરજીલિપિકૃતં સ્વયં પઠનાથં
(ઉદયપુર ભં.)

૮૭ હીરાણુંદ (મલધાર ગચ્છના શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિ
શિ૦ ગુણનિધાનના શિ૦)

(૧૫૩) વિદ્યાવિલાસ પત્રાડો. સં. ૧૫૬૫ શાકે ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ શુદ્ધિ

૭ ને ગુરુવારે મંડપદુર્ગમાં (પૂના ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટ)

(નં. ૨૩ ના કવિનું નામ પણ હીરાનંદ સુરિ છે અને તેના કાવ્યનું નામ પણ વિદ્યાવિલાસ પત્રાડો છે. માત્ર ફેર એ છે કે નં. ૨૩ ના પીપલગચ્છના છે અને તેનું કાવ્ય સં. ૧૪૮૫ માં રચેલું છે. આ કાવ્ય મેં જાતે જોયું નથી, પણ બંને એકજ નામના પણ જૂદા જૂદા કવિઓનાં, એકજ નામનાં પણ જૂદાં જૂદાં કાવ્ય જણાય છે.)

[મલધારી ગચ્છના લક્ષ્મીસાગરસુરિ (ગુણસાગરસુરિના પદધર) નહ લેખો સં. ૧૫૫૮, અને ૧૫૭૦ ના મળે છે—નાહરકૃત જૈ. લે. સં.

તથા પ્રતિમાલેખો સં. ૧૫૪૯ અને ૧૫૭૫ ના મળે છે-ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧ લો. લેખાંક ૨૭૯, ૧૭૩.]

૮૮ હંસસોમ (ત૦ હેમવિમલસુરિ-કમલધર્મ શિ.)

(૧૫૪) પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટિ રાસ સં. ૧૫૬૫

અતે—

સંવત પનર પાંસઠઈ માં જનર કરી ઉદાર. સુ.
 સંધ સહુ ધરિ આવીઆ એ માં દિન દિન ઉચ્ચવ સાર સુ. ૫૦
 ચિંતામણિ કરિ પામીક એ માંહંતડે સુરતર ફલિક બાર, સુ૦
 મુગતિ હુઈ તસ હુંકડીએ માં સયલ મુખ સંસાર સુ૦ ૫૨
 કમલધર્મ પંડિત વર એ માં જનર કીધી સંધસાથ, સુ૦
 સફલ જનમ હવઈ મુજ હુઓએ માં મુગતિ હુઈ હવ હાથ. ૫૨
 તપગચ્છ નાયક શિવ મુખદાયક શ્રી હેમવિમલ સુરિદ શુર,
 તસ આણુ ધુરંધર વિષ્ણુવ પુરંદર કમલધર્મ પંડિતવર,
 તસ સીસ નામઘ હંસસોમઈ તીરથમાત્ર રચિ સુવિમલ,
 જે ભવિચ બજેસિ ભાવિ મુજેસિ તે નર પામઈ જનરફલો. ૫૩

—૫૩ ગાથા.

૮૯ ઉદયભાનુ (પૌ૦ રાજતિલક સૂરિ-વિનયતિલક

સૂરિ શિષ્ય]

(૧૫૫) નિકમસેન રાસ* (ચુપઈ) સં. ૧૫૬૫ જેઠ શુદ્ધ.

* આ સંબંધે પોતાના સંબંધમાં રા. મણિભાઈ બકારભાઈ વ્યાસ લખે છે કે “આ પદ્ધતિ દુકનો પ્રબંધ છે તે દરેક રીતે શામળભટ્ટની વાતો સાથે હરીફાઈ કરે તેવા છે; અર્થાત્ આ પ્રબંધની રચના કોઈ પણ રીતે શામળભટ્ટની વાતોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી.” તેનો સાર તેમણે અધૂરો મૂક્યો છે તે ધણો હુંક હોવાથી અત્ર ઉતારી લેવામાં આવે છે:—

આદિ—

(વસ્તુ)

દેવી સંરસતિ દેવી સરસતિ પાપ પણમેવિ,
શંભુ શક્તિ મિ મનિ ધરી, કરિસ કવિ નવ નવઈ છંદિ,
સિદ્ધિ યુદ્ધિ વર વિધન હર, ગુણ નિધાન ગણપતિ પ્રસાદિ,

પૂર્વ દિશાએ ‘ ધણુ કણુ કંચણુ ’ થી ભરેલા માલવદેશમાં અનુ-
પમ ઉજ્જેણી નગર છે ત્યાં પરમાર કુલમાં ગર્દભસેન રાજાનો પુત્ર વિક્ર-
મસેન રાજા થયો. સાહસથી તેણે વીર આગિયા ખેતાવને વશ કરી લીધો
હતો. રાજાને એક હજાર રાણીઓ હતી. એકવાર રાત્રિએ રાજા એવો
હાથી ગયો કે સવાર થયું તોપણ જાગ્યો નહિ. સવારે સભાજન આવ્યા
ત્યારે મંત્રીએ રાજાને જગાડ્યો. જાગતાંની સાથે રાજા બહુ ક્રોધાવેશમાં
આવી ગયો તે મંત્રીનો ધ્વાત કરવા તત્પર થયો. મંત્રીએ કહ્યું કે, ભલે,
આપ રાજા છો, આપને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી, પણ વગર ગુનહે
શામટ મારો છો? તમને ક્રોધ કરવાનું કારણ હોય તે કહો. રાજાએ
મંત્રીને પોતાનો વિશ્વાસુ જાણીને તેને કહ્યું કે ચંપાતગરીના ચંપકસેન
રાજાની કુંવરી લીલાવતી સાથે હું સ્વપ્નમાં પરણ્યો. એના જેવી સ્વરૂ-
પવાન સ્ત્રી કોઈ નથી. તે જગાડીને મને વિયોગ પડાવ્યો. તું યુદ્ધિ-
શાળી છે તો હવે ગમે તેમ કરીને મને એ સ્ત્રી મેળવી આપ. રાજાએ
છ માસની મુદત આપી. મંત્રીએ સદાવન માંડયું અને મુસાફર, સન્યાસી,
તપસી, બ્રહ્મચારી, વિપ્ર, બાટ, મઠવાસી સ્ત્રીઓ, યાત્રાળુઓ, સાધુઓ
જેજે દેશાવર ફરનારા લોકો આવે તેમનો આદર કરીને તેમને દેશાંતરની
હકીકત પૂછે. એ પ્રમાણે એક મહિનો વીતી ગયો ત્યારે એક અવધૂત
આવ્યો તેનો વેશ આ પ્રમાણે હતો:—

‘ મસ્તકિ જટા મુકટ સુવિશાલ, તિલક ત્રથીય સોહર્ષ બાલ,
દંડ ત્રય કપાયાં વસ્ત્ર, બીજઈ કરિ દુરસીનું શસ્ત્ર. ૪૩
યોગમદ્દ હૃદિ તુલસી માલ, દેવ દેહરા ઝાકઝમાલ,
હીંગાજા મુખિ બોલધ ઘણું, ઇસિઉં રૂપ અવધૂતહ તણુક. ૪૪

જ્ઞાતી ઋષિ આગમ હુઆ જે આગમ પરવેસ,
તસ પસાઈ કરીઅણુ કહઈ, વિક્રમસેન વણુવેસુ—

૧

*

*

*

*

મંત્રીએ યોગીને પ્રસન્ન કરી પૂછ્યું કે આપ ક્યાં રહો છો ? યોગીએ કહ્યું, અમારે કોઈ એક ગામ કામ હોતું નથી, મેં અડસઠ તીર્થ કર્યાં છે. કવિ તીર્થ ગણાવે છે.

મંગા ગયા ગોદાવરી હેમપંથ હીગલાળ

સાગર સંગમ નરબદ્ધ, નાહી સાર્યાકાળ,

૪૮

વૈતુરણી સાબરમતી, અચલેશ્વર જગનાથ

કાસી યમનાં દારિકાં, ભેટા શ્રી સોમનાથ.

૪૯

વટ પ્રિયાગ જહ સરસતી, તાપી મહી ભૃગુ ખેત્ર

સારણિ રામેશ્વરિ જહ, પુહુતા ત્રિહાં કુરખેત્ર.

૫૦

નગરકોટ જ્વાલામુખી, કાસમીર નઈ દેશ,

તીરથ જ્યાં મઈ ધણ્યાં, મંત્રી મહાં મણુઈ વેસિ.

૫૧

શંભુ શક્તિના દેવ જેવા સોમદેવ નામના એ યોગીએ કહ્યું કે મેં કરેલાં તીર્થ ગણાવનાં પાર આવે એવો નથી; પણ મેં એક અચરજ જોયું છે તે હું તને કહું છું. નવખારી ચંપા નગરીમાં ચંપકસેન રાજા અને ચંપકસેના રાણીને શીલાવતી નામની કન્યા છે. કન્યા અદ્ભુત રૂપવાળી છે. મંત્રીએ પૂછ્યું કે તે પરણી છે કે કુંવારી છે ? યોગીએ કહ્યું કે એ એક વિપરીત વાત છે. એ પાપિણી પુરુષ-દ્રેષિણી છે. પૂર્વમવનું એક જ્ઞાન થયું છે ને તેથી પુરુષને દ્રેષ કરે છે. મંત્રીએ કહ્યું કે હીક, ચાલો આપણે રાજા પાસે જઈએ. બન્નેણી નગરીની મગોદર રચના જોતો જોતો યોગી રાજા પાસે ગયો. રાજાએ બહુ ભક્તિભાવ બતાવીને યોગીનું સ્વાગત કર્યું. પછી યોગીએ લીલાવતીની બધી વાત કહી. રાજાએ તેને કોટિ સુવર્ણદાન આપીને વિદાય કર્યો, પછી સાગરદત્ત મંત્રીને રાજ્ય સોંપીને પોતે.....” (આટલે સુધી સં., ૧૬૬૨ ની લખેલી પ્રતપરથી લખેલ સાર અધૂરો મૂકાયો છે.)

અતે—

પનર પાંસદિ સંવચ્છરિઈ, જ્યેષ્ઠ માસિ શુદ્ધિ પક્ષ દિનકરઈ,
 રચિઉ રાસ એ રાસ પ્રકાશ, કહિ કવિયણ નિજ ગુરનું દાસ. ૬૧
 પૂનિમ ગચ્છિ ગુણહ નિદાણ, રાજતિલક સરિ જગહ પ્રધાન,
 તાસ પાદિ ગુર પૂનિમ ચંદ, શ્રી વિનયતિલક સૂરિંદ. ૬૨
 તસહિ ગુરનું અનુમત લહી, કોતક કથા કરીશ્વર કહી,
 x x x , વાયક ઉદયભાન ધમ ભણુધ. ૬૩

—સાગર ભં. પાટણુ; રત્ન. ૩.

[પૂર્ણિમાગચ્છના રાજતિલકસૂરિના પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૧૬,
 ૧૫૧૮, સં. ૧૫૨૪, સં. ૧૫૨૯ ના મળ્યા છે જુઓ ધા. પ્ર. લે.
 સં. ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૨૨૨૩-૩૦૧ અને ૯૨૪, ૧૨૪૯, અને ૩૩,
 તથા સં. ૧૫૦૬ તથા સં. ૧૫૨૩ નો નજારો છે-ભાગ બીજો લેખાંક
 ૯૬૧, અને ૭૯૭. તેમાંના એક પરથી જણાય છે કે તેઓ મતિતિલક-
 સૂરિના શિષ્ય હતા.

૯૦ લક્ષમણ (લખમણ) પહેલો.

(૧૫૬) શાલિભદ્ર વીવાહણ ૧૫૬૮ પહેલાં.

અતે—કરજેડી લખમણ ભણુઈ એહ કનિયુગ કુકુરે,

કુકુ નિં રૂકું જગ રવીયામાણુએ—

૪૪

જગ ગુર હું અણમણુતું, ગુણ નવિ લાહુ પાર રે,

પાર નિઈ સાર કરકિ સેવક તણીએ—

૧૫૬૮ વર્ષે લિખિતં. (પ્ર૦ કા૦)

૯૧ ધર્મસમુદ્ર ગણિ [ખ૦ જિનસાગર સૂરિની પદ-
 ચરંપરાએ જિનહર્ષસૂરિ-જિનચંદ્રસૂરિ-વિવેકસિંહ શિષ્ય.]

(૧૫૭) સુમિત્ર કુમાર રાસ. સં. ૧૫૬૭ જાસોર નગરમાં.

હાલ ત્રિપદીનું

અંતે—

સુવિહિત ખરતરગછ વિરાજઈ, રથણાથર જિમ ગુહિર ગાજઈ,
 શ્રી જિનસાગર સૂરિ ૩૦
 તાસુ પદિ ગુણ રૂપિહિં સુંદર, ગિર્યા ગણુધર શ્રી જિનસુંદર
 બુદ્ધિ કરઈ સુર સરિ. ૩૧
 તાસુ પદાસંકાર મનોહર, શ્રી જિનહર્ય સૂરિ સરીસર,
 શ્રી જિન ગોયમ સામિ. ૩૨
 તાસુ પદિ ગુર સંપદ સોહઈ, શ્રી જિનચંદ સૂરિ જગ મોહઈ,
 દોહગ નાસઈ નામિ. ૩૩
 વાયક વિવેકસંધ લઘુ સીત, પ્રભણુઈ શ્રી ધર્મસમુદ્ર ગણીસ,
 આણી બુદ્ધિ ત્રિ છંદ. ૩૪
 સંવત પત્રરહસિ સતસઠઈ, જાલહર નયર પાસ સંતુઠઈ,
 કાઢે કવિત આણુંદઈ ૩૫
 ધરણુઈ ધરઈ જાં સેવ ફણિંદ, જાં ગયણુંગણિ તપઝ દિણુંદ,
 શિવ સિરિ રોહણિ કંત. ૩૬
 ગુર પ્રસાઈ એ આગમ વાણી, ચરિત રચ્યુ પરમારથ જાણી,
 તાં લગઈ ચિર જયવંત. ૩૩૭

—છતિ દાન ત્રિપથે સુમિત્ર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ સમાપ્ત સંવત
 ૧૬૫૩ વર્ષે પોપ સુદિ ૬ બુધે લિખિતં ૩. ક.

(૩૦ કો. નં. ૫૧-૧૮૭૭-૭૮) રત્ન. ૩.

—જાંબુનગરે. ઋષિ લલિતસાગર લિખિતં સં. ૧૬૬૭ વર્ષે આસો
 સુદિ ૩ સોમે (ઈડર બાઇઓનો ભા.)

(૧૫૮) કુલધ્વજ કુમાર રાસ સં. ૧૫૮૪

અંતે—

સંવત પત્રર ચહિરાસીધએ, કીધક કીધક પ્રયંધ સુનામકિ,
 સ્વદારા સંતોષ વ્રત બિપરિધએ, પાલક ર મન કરિ કામકિ.

—સંવત પત્રર ચહિરાસીધએ. ૧૪૨

ચક્રરાસીધ એ રચિત મણુહર ગચ્છ ખરતર મંડણિક
 ઉવઝાય રાય વિવેકસિંહુ સુપાય સેવક તસુ તાણુ.
 ઇમ ભણુઇ ધરમસમુદ્ર વાયક એહ બોલ લીધી ધરી
 ખપ કર અહનિસિ ભાવિ ભવીઅણુ સીત ગુણુ ઇમ સાંભલી. ૧૪૩.
 પ્ર૦ કા૦; અમ.

(૧૫૯) અવંતિસુકુમાલ સ.

આદિ—

નિજાણુવર ધુરિ ત્રવીસમેરે, પ્રણમી પાસકુમાર
 ગાઇસું હું રલિયામણુરે, મુણિવર મણિયાલિ સાર. ૧

* * * *

અંતે—

તુટક.

એક ચલઇ રોમ ન પગે લાગી કરિય ખેંઠા જપ ભણુઇ,
 પ્રભુ દોપ આમું સીસ નામું રૂદ્ર સંકટ નિમ ઠલઇ,
 કયાણુમદિર સ્તવન કરતાં વિહર ખોંડી અપ્પએ
 ઈવિ કલઇ ધરમસમુદ્રવાચક પાસ પગદયા થાપ એ. ૩૩:

૪-૧૦. આ૦ ક૦

(૧૬૦) રાત્રિભોજન રાસ-જયસેન ચાપાઈ પંચાલસામાં

આદિ—

પણુમિસુ ગાયમ ગણુહરરાય, સમરી સરસતિ સામિણિ પાય,
 રયણી ભોજન દોપ વિચાર, બોલિસુ તે સાંભલુ ઉદાર. ૧
 એહ જિ મનિ અવધાઈ જુગતિ, માંણસ દોર કિસી છઈ વિગતિ,
 રાતિ દિવસિ જુ ચરતઉ રહઈ, વિરતિ નિરતિ કેહી પરિ (નવિ) લહઈ, ર

* * * *

અંતે—

પરતર પરતર ગછિ હિ રાજીડ એ શ્રાજિન શ્રાજિનસાગર સૂરિ કિ
 શ્રી જિનસુંદર સૂરિવરએ નામિએ નામિએ નવનિધિ પૂર કિ. ૬૨ પર.

શ્રીપર રાજી પરતર ગછિ શ્રી જિનહર્ષ સરિ યતીસરો
જયવંત શ્રી જિનચંદ સરિ વર લગધિ ગોયમ ગણુહરો
સ્તુવિવેકસિંહ સુમ્મણ વાયક સુગુર પાઉ પસાઉલિ
પ્રતિભોધ ધરમસમુદ્ર વાયક ધણુઈ ધમ રંગઈ ભણુઈ. ૬૩
પુર પુર પંચાલસા મંડણુએ પંચમ પંચમ જિણુવર રાઉ કિ.
સ્વામિ સુમતિ સોહાંમણો એ સેવઈ એ સેવઈ એ સુરનર પાઉ કિ. ૬૪
પંચાલસા નયર મંડણુ એધરાજ સુતંદણો
તેહનણિ સાંનિવંધ સંધ આગ્રહિ સદા મનિ આણુંદણો
એ અરથ અનુપમ સુણુઈ જે નર ભણુઈ ભવીયાણુ નઈ કહઈ
બહુ રિહિ વ્રહિ વિનોદ ઉછવ સિદ્ધિ સંપદ તેલહઈ.

—ઉદયપુર ભં.

—રાત્રિભોજન વિષયે જયસેન ચોપઈ સમાપ. ઋ.-રવિચંદ્ર
લિખિતં સાં સત્યલક્ષ્મી પઠનાયે ૮-૧૫ માં.

—સં. ૧૬૩૩ વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૩ ભોમવારે શ્રી હર્ષપ્રિયોપાધ્યાય
શિષ્યેણુ વાં ચારિત્રોદય ગણિના, પં. વીરકલસ ગણિ-પં૦ હર્ષસાર
ગણિનાં વાચનાય કૃતે ૬-૧૮ (વિ. ધ૦), ૧૩-૧૩ લીં.

—સં. ૧૬૮૪ પ્રથમ શ્રાં બહુલ ૨ શુક્ર-જીવંદુર્ગે. ૫-૨૨ બાલં

—અંધાઅંધ ૨૫ શ્લોક સંખ્યા (વિ. ધ. ચોપડો ૧૨૯-૧૪૨.

—સં. ૧૮૦૮ વર્ષ આસ્ર માસે શુકલ પક્ષે ૩ દિને લિખિતં
પ્રસિદ્ધસાગરેણુ. ૯-૧૭ શું વિં

[જિનહર્ષસરિના પ્રતિમાલેખો સં. ૧૫૩૬, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને
૧૫૫૫ ના મળ્યા છે. જુઓ લેખાંક ૧૩૭૮, ૬૮૬, ૧૧૫૯ અને
૯૨૮ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧ લો. આ પૈકી સં. ૧૫૪૯ ના લેખમાં
જણાવેલું છે કે તેઓ જિનવર્દનસરિ પદે જિનચંદ્રસરિ પદે જિનસાગ-
રસરિ પદે જિનસુંદરસરિના પદ્ધર હતા. તે સિવાય ભાગ બીજામાં
સં. ૧૫૧૯-૨૦-૨૨-૨૪-૨૫, ૧૫૩૪-૪૪-૫૨ ની સાલના લેખ
મળી આવ્યા છે.]

૯૨ દેવકલશ (ઉપકેશ ગચ્છીય ઉપાધ્યાય દેવકુમાર
શિષ્ય ઉં ઈર્મસાગર શિષ્ય ઉ. દેવકલ્લોલ શિષ્ય.)

(૧૬૧) ઋષિદત્તા ચરિત્રાઈ સં. ૧૫૬૪ ગાથા કડી ૩૦૧ પત્ર ૧૩
લા. ભં. પાટણુ; લીં.

૯૩ અનંતહંસ સં. ૧૫૭૦ પહેલાં.

(૧૬૨) બાર વ્રત સત્રાય.

શ્રી હેમવિમલસૂરિ તણુપ પસાય, લાવી કરી કાવું સત્રાય.

શ્રી અનંત હંસ સીસ ઈર્મ કલ્પ, જે બણે સિદ્ધાંત સર્વ
સિદ્ધિ લલ્પ—પ્ર. કા.

(૧૬૩) ઇલા પ્રાકાર ચૈત્ય પરિપાટી. (સ્ત૦) ઇંડર સંબંધી.

તવ ગચ્છ દિણ્યર લચ્છિસાયર મુનિસાધુ સૂરીસરો,

શ્રી હેમવિમલ મુણિંદ જિનમાણિક ગુણમણિ સાયરો,

અંધવિઓ શ્રી ગુરૂ અનંતહંસ સીસસેસિ જાણુવરો,

શ્રી સંઘ ચરિત્ર સુખ બહુવિદ ઋદ્ધિ વિદ્ધિ સુહંકરો. ૪૬

૯૪ સહજસુન્દર (ઉપકેશ ગ૦ રત્નસમુદ્ર ઉં શિ૦)

(૧૬૪) ઇલાતીપુત્ર સત્રાય સં. ૧૫૭૦ જેઠ વદ ૯

અંતે—

સંવત પનર કહિઉં ૭૦ જેઠ વદિ નવમી દિનિઈ

સુખ પામસ્યઈ જે બાવ બણસ્યઈ કાજ સરસ્યઈ એકમનિઈ ૩૦

ગાઈજી (૨) વર રવિ રાજ્યઓએ, આદરિઈ ર બોલઈ સીસ કિ,

વાચક રત્નસમુદ્રજીએ, સહિજ ર સુંદર કહ્યઈ ઇમ કિ ૩૧

—પ્ર. કા.

(૧૬૫) ગુણુરત્નાકર છંદ. સં. ૧૫૭૨

[જૂદા જૂદા છંદમાં આમાં સ્થૂલિભદ્ર ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. કવિનો બાપા ઉપરનો કાવ્ય બહુ સારો છે. મ. બ.]

આદિ—

શશિકર નિકર સમુજૂવલ મરાલ મારણ સરસ્વતી દેવી,
વિચરનિ કવિજન હૃદયે સદયે સંસાર ભયહરણી. ૧
હસ્ત કમંડળ પુસ્તક વીણા, સુહજાણુ નાણુ છીણા,
અપ્પમ લીલ વિલાસ સા દેવી સરસમ જયઉ. ૨
ભૂદ્રોપદ્રવ હરણું દદાનિ ધન ધાન્ય કાંચનાભરણું.
સમ્રત સમીહિતકરણું, દેવીસરણું નવનવાભરણું. ૩
અહ્માણી અહ્મસુતા, તું જગદંબા ત્રિશોચના,
ત્રિપુરા આદિ ભવાની માતા, તું ત્રાતા તારણી તરણી. ૪
દિઉ લીલા ગુણુ લક્ષ્મી, કરુ દેવિ દયાભર અરુણી,
શોક હરઉ હરિ મિહિ, કિત્તિ કર માય પરિસિદ્ધિ. ૫

* * * *

પય પાણુમું સરસતી, માતા સુણિ વાત એક વિજતી,
મગગઉં અવિરલ વાણી, દેવો વદારન ગુણુ જાણી. ૧૭
આણી નવનવ બંધ નવનવ છંદેણુ નવનવા ભોગા,
ગુણુ રતનાકર છંદ, વન્નિસુ શુલિભદ્રસ. ૧૮

* * * *

ચાકક રતનસમુદ્ર ચરણે નામું સીતલ,
ગુર ગુણુનિધિ ભંડાર અમીય રસ વયણિ વરીસલ,
નુરી સારદમાય પાય પણિ પ્રણુમી ભગતિ હિ,
કીડા કામ વિનોદ તેહ મઈ બોલ વિગિતિ હિ.
અધિકાર એહ બીજઉ હુક ભાવ બેદ નવ નવ કહી,
વચરાગ રંગ આધુ હિરે કહું બોલ અવસ્થર લહી— ૧૬૦
—ધતિ શ્રી ગુણુરત્નાકર છંદસિ દ્વિતીયો ધિકાર: સમાપ્ત:—

સાંભલિવા હરપિંડે સહુ, આધક વલી અધિકાર,
 મુઝ મન તે રંગિજ થયક, ગિરક સરસ અપાર. ૧

ચિત્ત ચોપર્ધ રયણી સમર્ધ, હિયર્ધ ધરિંકે બહુ ધ્યાન,
 સુખનાંતરિ આવી રહી, તે સરસતિ પરધાન. ૨

કહવિ લાગુ પાડલે, હુકે તે જયજયકાર,
 વરવાણો ભાગકે સદા તે કરયો ઉપગાર. ૩

સારદ સાર દયા કરી દિધ મુઝ અવિરલ વાણિ,
 જિમ વનમાલી ફલની, મનો રચધ વિનાણિ. ૪

દૂરિ ગર્ધ ભાવકે સવે, નાકકે અલિય વિધન,
 વાણી રસ દિવ કેલવું, સુણુજ્યો સહુ સજ્જન. ૫

x x x x

કરધ મહોત્સવ વનનર માલક, બાંધિ ખારિસ તેજાં પાલક,
 રોપધ કેલિ સતોરણુ નીલક, કેશા રંગ સરોવર જીવક.
 પ્રેમ તણુકે જલ (ધી) નામ, તાંચલી કરધ વિસ્તાર,
 સહિજસુંદર મુનિવર ભણુધ, એ ત્રીજકે અધિકાર. ૩૦૩

—પતિશ્રી ગુણુરત્નાકર છંદસિ તૃતીયોધિકાર: સમાપ્ત:
 જગદંબા જગમાહિ પ્રસિદ્ધિ, વાણી સરસ વલી મુઝ દીધી;
 કેલવસિકે ચક્રકે અધિકારક, સુણુયો નર કરયો જયકારક.
 ધણુ દિવસર્ધ પ્રીકેકે ધરિ આત્મક.

* * * *

અંત—

જલભરિયા સાયર તપધ દિવાયર તેજ કરધ જાં ચંદ
 સહિ ગુરૂપય વંદકે તાં લગિ નંદકે ગુણુરતનાગર છંદ
 કિવએસ ગજમંડળ દુરિતવિહંડળ ગિરઆ રયણુસમુદ
 ઉવગાયપુરંદર મહિમાસુંદર મંગલકર સુભદ. ૮૪

સંવત પત્રર બિહુતર વરસે, એમ ઈ છંદ રચિઓ મન હરસે,
 ગિરઓ ગણુહર નવ નવ છંદ, સહિજસુંદર બોલધ આણુધર્ધ. ૮૫

એ ઋષિરાજ સુગુણ જે ગાસઈ, અનર અમર માનવ તે થાસઈ,
ધરિ મંગણ મહોત્સવ સતતિ, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ લલિસઈ ને સંપતિ. ૮૬

કલસ.

પાટણપુર સિંગડાસ, સખલ મંત્રીશ્વર ભણીમ,
નંદરાય નરમુગટ મુખટ જસ કીરતિ સુણિમ,
થૂલિમદ્ધ ધિર મંત્ર કોશિ યુવતી જેણિ તારી,
ચંદ્રકલા નિકલંક સદા સાસન જયકારી,
વધરી વિયોગ ભાવ વિહરણુ, કરણુ રિદ્ધિ સિદ્ધિ સયા,
લીલા વિલાસ રસ રંગ દીઓ કરો સહજસુંદર મયા. ૮૭

—છતિશ્રી ગુણુરત્નાકર છંદ મહા વિનોદ મનોહરે ચતુર્થોડધિકાર
સંપૂર્ણ મિતિ. સંવત્ ૧૬૪૫ વર્ષે માર્ગશીર્ષ માસે શુકલપક્ષે ૧૩ બુધે
અથે હવમોઆમ મધ્યે ભદ્રારક શ્રી ૪ શ્રી શિવતિલક ચરિ તત્તશિષ્ય
મુનિ ગુણીયસેન લિખિતં. પ્ર. કા.

—૫૬-૧૯ માં; ૨૮ પ્રે. ૨., ૨૧-૨૨ ભાવ.; અમ૦
(૧૬૬) ઋષિદત્તા રાસ સં. ૧૫૭૨

આદિ—

(પ્રથમ મંગલાચરણ છે પછી

× × × ×
ઈંદ્રિ સરિયુ પાલઈ રાજ, નિસુણો સીલ તણા ગુણુ આજ,
સહજસુંદર મુનિ ઈમ ભણુઈ. ૭

અંતે—

× × × ×
સંવત પનર બહુતિરે ઉ, ભ૦ રાસ કાઉ સુવિચાર ઉ
મૂરિજની કરણાવલી ઉ, ભ૦ જિમ સઘલિઈ પસતિ ઉ.
ઈમ એ રાસ સોહામણુ ઉ, ભ૦ ચક્રપટલ્લી વિચરંતિ ઉ.

* * * *

(આ કવિએ સંસ્કૃત ગ્રંથ નામે વ્યાકરણે પ્રથમ પાદ: સં. ૧૫૮૧.
માં પોને લખ્યો છે તેમાં આ પ્રમાણે છેવટે જણાવ્યું છે કે સંવત્ ૧૫૮૧:

વર્ષે આસ્વીન માસે શુકલપક્ષે ચતુર્દશી તિથી ભોમવારે શ્રી શ્રીમાલ-
નાતીય મંત્રિ સોમસીદ્ધ પુ૦ મં. અરજીજી જયવંતકેન પઠનાય શુભં
ભૂયાત્ સુનિ સહિજસુંદરેણ લિપિતં. પ્ર. કા.)

(૧૬૭) રત્નસાર કુમાર ચંદ્રિપાર્થ સં. ૧૫૮૨

આદિ—

સરસતિ હંસગમનિ પય પ્રણુમી, અવિરલ વાણી પ્રકાસરે,
શેત્રુંજમંડળ શ્રી રિસહેસર જી (?) રાહિલિ પાસરે,
નેમિકુમર ગિરિનારિ અલંકૃત, રાજિમતી ભરતારે,
થંભનયર થંભણ પરમેશ્વર ફેલવિધ પાસ કુમારે. ૧
ઉવએસ ગજ ગિર્યા ગજનાયક રૂપણપદ સૂરીસરે.
સંપ્રતિ શ્રી સિદ્ધસરિ નમીજમ, પૂરમ મનહ જગીસરે,
ગુર ગુણ રત્નસમૃદ્ધ ભરિક જિમ વિદ્યા લહરતરંગરે,
ગુર ગ્યાની ગીધારથ સુરતર ગુર ચિંતામણિ ચંગરે. ૨
ગુર દીવો ગુર દેવતાણી પરિ, ગુર રાગ ગુર ધ્યાનરે,
ગુરવિણ પંથ કુપંથન લહીઈ, ગુર જગમાંદિ પ્રધાનરે;
સંયમ સીલ મહાર.....કેવલ લીલ વિલાસરે.
શ્રી રત્નાંગદ પુત્ર તણુ હિવ સાંભલયો સદ્ રાસરે.
તપ મહાતપ દિનકર પીડિત, જોહતાણું જીર્ણ ચીંતરે,
શ્રી કવિરાજનણી મુખ વાણી, ચંદ્રકિરણ જિમ સીતરે. ૬

વરતુ—

સકલ સારહ સકલ સારહ પાય પણુમેવિ
ચુરીસઈ જિણુવર નમી, સુગુર પાય પણુમેવિ સુહકર,
અરથ લહી સિદ્ધાંતનું, પાપતાપ પરિહરણ સુંદર,
ઉવએસ ગણિ સિદ્ધસરિ ગુર, પય પ્રણુમી બહુ ભતિ
રત્નસાર કુમારનું, સાંભલયો સુચરિત. ૭

અતે—

પ્રથમ દાલ.

સયલ સુણી વૃત્તાંત રસાલહ ધહાપોહ કરતિરે
 પ્રવલુ ભવ દેવી સધલુ, શ્રી ગુરપાઈ નમતિરે,
 બેટાનઈ સનિ રાજ સમોપી લીધુ સંયમ ભારે,
 રાણી તેહ અઈ વધરાગિણિ, કર્મ પપઈ સુખકારે,
 વરસ બહુતારિ સંયમ પાલી પામીઈ કેવલનાંણુરે
 અણુસણુ સિઈ આબૂગિરિ સ ( ) મોક્ષપણું નિરવાંણુરે.

અંગ અગ્યાર...ભાણુતાં ઉપાઈ ગુણુગાણુરે

રતનમંજરિ પુહતી પ્રિય પાસઈ, બીજા અમર વિમાણુરે. ૯૭

ચારિત્ર દેસ થકી તે પોપટ, વિરતિ કરઈ ગુર પાસિરે,
 દેવતણી લીલા જિણિ લીધી, સોઈ રમઈ મુષ વાસિરે.

રમણકુમાર સદા શુભ લક્ષણુ દેવ કરઈ ગુણુઆમરે,

જયકારી જયમંગલ કારણુ સહજ સલૂચું નામરે. ૯૮

જે ભણુસ્યઈ ગુણુસ્યઈ નરનારી તે ધરિ મંગલ ચ્યારિરે,

લહરયઈ લીલવિલાસ ધણી પરિ પુત્ર કલત્ર પરિવારે;

સંવત પત્તર ખ્યાસી સંવછરિ એ રચીહ મઈ રાસરે

વાચક સહજસુન્દર ઈમ બોલઈ, આણી પુદ્ધિ પ્રકાસરે. ૯૯

—છતિ શ્રી રતનસાર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ. લિખિત: સંવત ૧૮૭૩
 વર્ષે કાતિક વદિ ૯ શુક્રે. પા. ૬ પં. ૧૮ આ. ક.

—સં. ૧૬૭૬ વર્ષે પોસ સુદિ ૧ વાર રવિ શ્રી પશુધટી આમે
 વા. શ્રી વિજયમૂર્તિગણિના લખિત. (મ. બ.)—કુલ ૩૧૦ પદ ૧૨
 પાનાં હા. ભં. પાટણુ ડાબડો. ૮૩; સાગરભંડાર પાટણુ નં. ૨.

—સં. ૧૭૭૮ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ દિને વાર શુક્રે સકલ પંડિત
 શિરોમણિ પંડિત શ્રી ૫ શ્રી જીવણુચંદ્ર ગણિ બ્રાહ્મ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી દાન-
 ચંદ્ર ગણિ શિષ્ય પં. દોલતચંદ્ર ગણિ લિખિત શ્રી પત્તન નગરે આત્મીય
 અર્થે લિખીત. (પ્ર. કા. પાનાં ૧૩); ગ્રાથા ૪૦૦ પા. ૯ જેસલ.

(૧૬૮) આત્મરાજ રાસ સં. ૧૫૮૨ (યા ૧૫૮૮) (ખરૂં ૧૫૮૨ લાગેછે)

અંતે—

સંવત પતરઅ બ્યા (અઠ્યા) સીધ, મઈ રચિક રૂડુ રાસ
આતમરાય કથા ભણુઠ, તેહનઈ ધરિ રે રંગ લક્ષ્મી નિવાસકિ ૭૯ સ.
આધિ વ્યાધિ ટલી સવે મિલક મુગતિ સંયોગ
સદિજસુદર વીનવધ પ્રીકિ (ય) પ્રાણીરે નિહાં ભોગવઈ ભોગ.

કિં ૮૦ સ.

—પ્ર૦ કાં, લા. ભં. પાટણ પાનાં ૩; લીં, ઇડર આમઓનો ભં.

(૧૬૯) પરદેશી રાજનો રાસ.

આદિ—

ત્રિભોવન નયણાંદર, ચોવીસમો જિણુંદ,	
રાય સિદ્ધારથ કુલતિસો પ્રણમું પરમાણુંદ.	૧
ભગતિ મુગતિ દાતાર ધણુ ગોપય લખિધનિવાસ	
અધિક પ્રતાપિ કલા ચરે, નામે લીલ વિલાસ.	૨
અવિરસ વાણી કેસવણુ અને વલી શુભ ધ્યાન	
મયસ સભારંજન કલા દિહિ સરસતિ વરદાન.	૩
રાય પરદેસી તેહનો સાચો જિમ સંબંધ	
સદિજસુદર વાયક ભણે સુણિયો સહુઈ પ્રમંધ.	૪

*

*

*

*

અંતે—

ઉવએસ ગન્ધ ગુરૂ ગામ્હિ, શ્રી સિદ્ધિ સૂરિ મુગ્ધાણુ,	
પાઠક શ્રી ધનસારક, મહિમા મેરૂ સમાણુ,	૨૧૫
તસ પટિ ગુરૂ ગર્યાવલી, રતનસમુદ્ર ઉવઝાય,	
મનવંછિત આવધ તદા, જે સેવ્યા ગુરૂપાય.	૨૧૬
લીલા પતિ લક્ષ્મી વરધ, કરઈ કટૂહલિ ગેલિ,	
ગર્યાના ગુણુ ગાવતાં, ફલધ મનોરથ વેલિ.	૨૧૭

નરય થકી સ્વર્ગમ્ભ ગયુ, તેન પૂણ્ય પ્રમાણુ,
 સ...આણુ વહંતડાં, લાભઈ અમર વિમાંણુ. ૨૧૮
 ધરમ્ભ સવ સુષ સંપન્નઈ, ધરમ કરો નરનારિ,
 વાંણી સહજસુંદર તણી, સદલ કરે સંસાર. ૨૧૯

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાતી સુદિ ૧૫ દન. અંચલ ગમ્હે શ્રી પૂજ્ય
 શ્રી ધર્મભૂતિ સૂરીશ્વરં વિજય રાજ્યે પં. શ્રી મુનિશીલ ગણિ વાચ-
 નાર્યે. લાંણણુ ગોત્રે સીં જોસા તત્પુત્ર સાં સદા તત્પુત્ર સાં રાજપાલ
 નત્પુત્ર સા માંણિક તત્પુત્ર સાં વીરદાસ તત્પુત્ર તેજપાલ લિખિતં શ્રી
 જોસલમેઝ મંધ્યે રાકલ શ્રી ભીમજી વિજય રાજ્યે શ્રી. —ભાવ.

—૬-આચાર્યજી ઋ. શ્રી ૬ જસવંતજીના સેવક ઋ. લખુ પોપા
 તક્ષનં સંવત્ર ૧૬૭૧ વર્ષે આસો શદિ ૩ (વિ. ધ.)—૧૪-૧૧ લીં.

(૧૭૦) શુકરાજસાહેલી.

આદિ—

સરસતી હંસગમની સદા, માયું વચન વિલાસ,
 વીરજિણેસર પય નમી, ગાયમ બુદ્ધિ નિવાસ. ૧
 હરખ ધણો ગુણ બોલતાં, સુણતાં સિદ્ધિ મુદ્ધિ હોય,
 સુડા નેં સાહેલીયાં તણી, કથા સુણો સહુ કોય. ૨
 પુણ્યે રાજહ રંગ ધણુ, પુણ્યે ટલે ત્રિયોગ,
 પુણ્યે રોગ ન ઉપજે પુણ્યે સુલલિત ભોગ. ૩
 પુણ્યે ધણુ કણુ પૂર ધણાં, પુણ્યે આયુ અનંત,
 પુણ્યે સહસગુણું મિત્રે, પુણ્યે જય જયવંત. ૪
 સહિયુર સાચા નેહના, જે પામઈ તસ બેટ,
 સુડા નેં સાહેલીયાં, કર્મકલા તસ બેટ. ૫
 આયસ સહિયુરનો લહી, કરસ્યું કવિત રસાલ,
 વાયક સહેજસુંદર બણે, સાંભલયો સુવિશાલ. ૬

અંત—

એ શુકરાગ્ર તણું ચરિત, ઇમ કયું મધેવિ,
મોટાં ચરિત થકી સહી, પામ્યો ગુર ઉપદેશ. ૧૬૬.

તે ભણસ્યે સુણસ્યે એકમનિ લહસ્યે તે સુખવાસ,
વાચક સહિજસુંદર કહે, દિન દિન લીલવિલાસ. ૧૬૭.

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે પોસ વી. ૫ રવૌ પં. પદ્મવિજય ગણિ
લિખિતં. ૭-૧૫ (વિ. ધ.)

(૧૭૧) જાણુ અંતરંગરાસ.

આદિ—

સરસતિ સાંમણિ પય નમી, દાલિસુ ભવ દુહદાહ,
જાણુ સ્વામી કેરકુ, ગાઈસું વર વીવાહ, ૧

ધર્મવંત ધુરિ તો લંછ, નવિ રાવઈ સંસારિ,
મુગતિ વધૂસિઈ માન મિલછ, અવર ગમછ નવિ નારિ. ૨

આહ છ નારી વીનવછ, અપલા કિમઈ ન છોડિ,
અતુર વણોઢી દારણુછ, માણિક પાય મરોલિ. ૩

* * * *

અંતે—

અન્ન અમર પતિ દેવતાએ, સુખસંપતિ લહીછ સિવતાએ,
સંકટ જસ નામિ ટલછએ, વર આંગણુડઈ સફલા ફલછએ. ૬૨

અવિચલ થાનિક પામીઉંએ, દનિ દનિ લીલ વિલાસ,
સહિજસુંદર મુનિવર ભણુઈ, જયવંતુ સુખવાસ. ૬૩

—૪-૧૧ લીં.

૧૭૨ યૌવનજરાસંવાદ*

આદિ—

અમર કુમર ભુજ સગલ વિમલ કુલ કિતિ વિલકખણુ,

* આ કાવ્ય ૨૫ દુકતું નાનું પણ રસભર્યું છે. શબ્દચાતુર્ય કવિનું ચોતાનું છે. કોઈનું અનુકરણ કે રૂપાંતર નથી. યૌવન અને જરાને સંવાદ એ કાવ્યનો વિષય છે. ભોજરાગને અનુલક્ષીને સંવાદ રચ્યો છે. (મ. બ.)

ધીરવીર ગંભીર સધર ગુણવંત વિચક્ષણ,
શ્રી સારદ મુખકમલિ રમલિ જિમ કર્ધ સુહસી,
દાનવંત ગુણવંત ધર્મ ધનવંત સુવંશી,
ઉલ્લસિત હસિત લીલા લલિત, કલા કલિત યૌવનસહિત
શ્રી સોળરાજ ભોગિક ભગર, કરધ રજ્જ દ્વખણુરહિત.

૧

* * * *

અંતે—

યૌવનજરા સંવાદ સોજ ભંજધ વચિ આવિ,
ટાલઈ સયલ વિરોધ સંપ વલિ કરધ મનાવિ,
ભોગ રંગ રસ રોલ મયણુ વિણુ કોષ ન જાણુત,
જઉ તું જરા ન હુત ગર્વ તઉ કોષ ન મુકત,
વઢવાડિ રાડિ સઘલી ટલી મિલ્યા રંગિ બેઠુ હસી,
એ ભાવ બેદ કવિ સહજના કનકપરિ જોજ્યો કસી.

૨૫

—(મ. બ.)

૧-૩ સઝાયો—કાયા ઉપર (કાયાપુર પાટણ મોકલું, પેખો ૨
નવપુર માનરે-એ આદિ, અને મુગતિનારિ પૂર ચાવીધ, સહજસુંદર
ઉપદેશરે-એ અંત.) +કાયાપુર પાટણ (પ્ર. ૧૬૨ સ. મા. બી.) +નિન્દા
(પ્ર. ૩૭ સ. મા. સં.)

—૩૭૬—

૯૫ કુશળસંયમ—(ત. હેમવિમલસૂરિ-કુલવીર અને કુલધીર શિ.
(૧૭૩) હરિઅળનો રાસ.

અંતે—

તપગચ્છ શ્રી ગુર અવિચલ ભાંણુ, માંનધ પદ દર્શન જસુ આણુ. ૬૫
અભિનવ ગેયમ સ્વામિ સમાન, શ્રી હેમવિમલસૂરિ મહિમાનિધાન,
તાસ સીસ પંડિત કુલવીર, બીજો બધવ શ્રી કુલધીર. ૬૬
શ્રી ગુણુ શીલિં સોહામણા, જસુ અંગિ ગુણુ દીપઈ ધણા,
તે ગુર પાંખી વચન વિસેસ, હરિઅલ ચરિત્ર બોલિઉં લવલેસ. ૬૭

સાંભલતાં સવિ પાતક ટલછ, ભણુતાં મનહ મનોરથ ફલછ,
 ચ્યારિ ખંડ ચઉપટ ચઉસાલ, ચતુર્થખંડ બોલિઉં સુવિશાસ. ૬૮
 કુશલસંયમ કવિ ઇમ ઉચ્ચરછ, પભણુતાં સંપદ વિસ્તરછ.

(પત્ર ૨૮ પ્ર. કા.) ૩.;

—પં. અજયસાગર લિખિતં શ્રી સંકરાણિ આમે સં. ૧૭૪૧
 વર્ષે (વિ. ધ.) હેમવિમલસૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ સ્વ. ૧૫૬૮.)

૯૬ લાવણ્યરત્ન—(ત૦ હેમવિમલસૂરિ-પંડિત ધનદેવ —

સુરહંસ શિ.)

(૧૭૪) વત્સરાજ દેવરાજ રાસ. સં. ૧૫૭૧ દેવગિરિમાં—હેમવિમલ-
 સૂરિ રાજ્યે. લા. બં. પાટણુ; લીં; ૩.

(૧૭૫) યશોધર ચરિત્ર સં. ૧૫૭૩

આદિ—

દેવગિરિમંડન દેવતર વંદી વીરજિણુંદ,
 ઈદિ સતે સેવા કરેં દિધ જો પરમાણુંદ. ૧
 ગાયમ ગણહર ગુરવરસરણુ સરણુ કરી મનખતિ,
 પંતિ સહિત નિયગુર નમું સૂરહંસ ઇક ચિત. ૨
 ભો ભવીયણુ ભાવે સુણો ધર્મતણુ ચ્યારે અંગ,
 ભર ભવનાણુ સુવાસના સંયમ રંગ અભંગ. ૩
 દશ દશંતે દોહિલો પામી નર વએસ,
 એ સમકિત અશકિત મને માનિઈ ટલે કલેશ. ૪
 વીતરાગ સુસાધુ ગુર જિનવર ભાપિત ધર્મ,
 કર્મહરણુ સવી જીવને જીવ દયાનો મર્મ. ૫
 વેદપુરાણુ કુલ પુદ્ધિળલે જીવ કરે જીવધાત,
 તે પાતકથી સાતમે નરકે પીડે સહિવાત. ૬
 ત્રસ પ્રાણી દુરે રહો જીવ આકારે જોઉ,
 મન ભાવે ભાજે નહિ જયણુ પાતક લેઅ. ૭

તિહાં યશોધર રાયના નવ ભવ નવરસખંધ,
લાવણ્યરત્ન કવિ ઇમ કહે સુણો (એહ) સંખંધ. ૮

* * * *

અંતે—

શ્રી જિનમતિ અતિ વરતે આંણુ, તપગઢ મયણુ વિભાસણુ ભાણુ,
સોહમ પાટે સોમસુંદરસૂરિ, નામે સંપતિ સુખ ભરિપૂરિ. ૩૬૦
મુનિસુંદરસૂરિ તસુ પાટિ, પાપ ટલેં નાંમ લેવા માટિ,
સંતિકર સ્તવ કરી જગસંતિ, કરી હરી દાણુ દુહ બ્રંતિ. ૩૧
પાટે રત્નશેષરસૂરિ, મહકે જગ જસ સુજસ કપૂરિ,
શ્રી લાખીસાગર સૂરીંદ, કુમત તિમિરભરહરણુ દિણુંદ. ૩૨
યુગપ્રધાન ગિર્યા ગુણુધાર, શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ગુણુધાર,
તાસુ પાટિ સંપ્રતિ વિહરંતિ, ભવભય હરત જિણુ ભગવંત. ૩૩
દીસે દિન દિન દીપતિ કઝા, ગુર ગુણુ છત્રીસ આગલા,
હોમવિમલ સૂરિસ ઉદયવંત, અંતરીપ રવિ જા જયવંત. ૩૪
સિરિ ધનદેવ પંડિત શિષ્ય સિરિ મોડ પુહવિ પીઠિં પયાવિયયડ,
અખૂઝાવ ધણુ ધૂઝળ્યા, સમકિત વિમલ સલિલ સૂઝળ્યા. ૩૫
સૂરહંસ ગિરઓ તસુ સીસ, વાદિશ્રેણિ ધૂણાવે સીસ,
તસુ પયકમલેં રમલિ જિમ ભંગ, લાવણ્યરત્ન નામે સીવગ. ૩૬
વિવેકરત્ન શ્રી ભણી આદરિ, સંવત પંનર સય ત્રહુતરી,
દેવગિરિ નગરે કાતિ માસે, યશોધર ચરિઅ ઉલ્લાસિ. ૩૭
સમકિત સુંદર નામ પ્રધાન,...પાપણુ ટાલેં સંખંધ,
જાં દૂ મેર મહી થિર રહે, તાં રહિજ્યો કવિયણુ કહેધ. ૩૮

—૩૦-૧૧ લીં.

(૧૭૬) મત્સ્યોદર રાસ સં. ૧૫૭૩ (૧૫૭૪) પા. ૪. આ રાસ આ
કવિના ગુર સૂરહંસને નામે પણ નોંધાયો છે. જુઓ સૂરહંસ.
(૧૭૭) કલાવતિ રાસ. —રત્ન; જેસં
(૧૭૮) કમલાવતિ રાસ. —જેસં

૯૬ કે સરહંસ—(ત. હેમવિમલસૂરિ—ધનદેવ શિ.)

(૧૭૬ ક) મત્સ્યોદર નરેન્દ્ર ચોપાઈ—૧૫૭૪ દેવગિરિમાં આમાં
જણાવેલ છેકે.

શ્રીતપા રત્નશેખરસૂરિ—‘ જિણિ પડિયોહા સાવક સહસ ’

‘ સંવત્ પનર ચિહુતારિ વરિસ, ’

‘ દેવગિરિનગર કીધડ રાસ. ’

—સંધવી ભં. પાટણ

(આ રાસ સરહંસના શિષ્ય લાવણ્યરત્નના નામે પણ નોંધાયો છે.
જુઓ લાવણ્યરત્ન નં. ૯૬ ની કૃતિ નં. ૧૭૬; અને ખરૂં નામ લાવ-
ણ્યરત્ન લાગે છે.

૯૭ સાધુમેરૂગણિ—(હેમરત્નસૂરિ શિ.)

૧૭૯ પુણ્યસારકુમાર રાસ ૫ ૨૦ ગા. ૬૦૧ સં. ૧૫૭૧—અમ.

૯૮ રત્નસિંહસૂરિ.

૧૮૦ +રત્નચૂડમણિચૂડરાસ સં. ૧૫૭૧ ભા. વ. ૨ ને ગુર-રત્ન, કે.
દાદશવંત સં

૯૯ રત્નસિંહસૂરિ શિ.

(૧૮૧) જંબૂસ્વામી—વિ. ધ.

૧૦૦ ભાવસાગર

(૧૮૨) નવતત્વ રાસ સં. ૧૫૭૫—વિ. ધ.

(૧૮૩) ઇચ્છા પરિણામ ચોપાઈ ૧૫૮૦—અમ.

૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય—(વડતપ ગ. લક્ષ્મિસાગર-
સૂરિ—ધનરત્નસૂરિ—સૌભાગ્યસાગર.)

૧૮૪ ચંપકમાલા રાસ ૧૫૭૮ આસો સુ. ૭ દમભુમાં.

આદિ—

આદિ જિનવર આદિ જિનવર આદિ મુનિ ધસ
શાંતિ નેમિ શ્રી પાસજિન વીર ધીર સંવે સુરાસુર
પંચ જિણેસર ચરણુ યુગલ ભક્તિભાવ પ્રણમું ગુણુયર
ગણુહર મુખ્ય ધ્યારહ ગુર ગોયમ પ્રણમેવિ
ચંપકમાલા સતી તાણું ચરીય ભણું સપેવિ.

૧

*

*

*

*

અતે—

વડતપગછ ગુર ગોયમ સમાએ માલ્હંતડે, શ્રી લક્ષ્મિસાગરસૂરિ
જપતાં નામ જ તસુ તણુક એ માં નાસઈ દુકૃતદ્ધરિ. ૬૦૪

પટ પ્રભાકર જયકરએ માં ધનરત્ન સુરોદ,

સૌભાગસાગરસૂરિ ગુણુનિયોએ માં જસઉ જસ પૂનિમચંદ. ૬૦૫

તાસુ સીસ રગિઈ રચો એ માં ચંપકમાલાનો રાસ,

સંવત પનર અઠોતરે એ માં ઉજ્જવલ આસો માસ. ૬

સાયર સંખ્યા તિથિ ભલીએ માં રયડો વાર પતંગ,

આશ્રય નામ વિચારજ્યો એ માં તિણિ દિન નક્ષત્ર ચંગ. ૭

દમભુણંદિર રુલીયામણો એ માં મંડણુ આદિ જિણુંદ,

તાસતણે સુપસાઉલે એ માં નીપનો રાસ આણુંદ. ૮

સતી પ્રબંધ જે ભણે એ માં નર ને નારી સુગણુ,

ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ મંદિર ધણી એ માં તે લહે કોડિ કલ્યાણુ. ૬૦૯

—શ્રી ભુજનગરે સં. ૧૬૭૨ શ્રી સત્યશેખરમણિ પં. વિવેકશેખર
ગણિ તત્ શિં ભાવશેખર ગણિ લિ. ૧૭-૧૭ લીં.

—શ્રી સુરેતિ મિંદિર મધ્યે અશ્વનિમાસે વિજયદશમ્યાં સોમવાસરે
સં. ૧૬૭૬ વર્ષે. ધડર આઠઓનો ભં.

—ખ. ૧; કા.

[બૃહત્પા ગચ્છના લખ્ધિસાગરસૂરિના પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૪-૬૫-૬૬ ના મળી આવે છે ને તે પરથી જણાય છે કે તેઓ ઉદયસાગરસૂરિના પટ્ટધર હતા. ધનરત્નસૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૨-૯૯-૮૪-૮૭-૮૮-૯૧ ના મળે છે તે પૈકી સં. ૧૫૭૯ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં ધનરત્નસૂરિ અને સૌભાગ્યસાગરસૂરિ એ બંનેને સાથે મૂકી તેમની પહેલાં ‘ લખ્ધિસાગરસૂરિ પટ્ટે ’ એમ જણાવ્યું છે. એકલા સૌભાગ્યસાગર સૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૩ અને ૧૫૮૯ ના મળ્યા છે- જુઓ બંને ભાગ ધા. પ્ર. સં. વિશેષમાં સૌભાગ્યસાગરસૂરિના સં. ૧૫૭૬ નો લેખ છે તેમાં જણાવ્યું છે કે પં. અભયસારગણિના પુણ્ય માટે પં. અભયમંદિર ગણિ તથા અભયરત્ન મુનિ સાથે રહી સૌભાગ્ય-સાગરસૂરિએ શાંતિનાથ બિંબને પ્રતિષ્ઠિત કર્યું-જુઓ નાહરકૃત જૈ. લે. સં. લેખાંક ૨૯૩.]

૧૦૨ ભુવનકીર્તિ-પહેલા (કોરંટગચ્છ કક્કસૂરિ શિ.)

(૧૮૫) કલાવતિ ચરિત્ર સં. ૧૫૮૦ માગ. શુ. ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં
આતે—

પનર અસી ખરસામી, મૃગસર શુદ્ધિ પંચમી,
દિવસ થંભતિરથ ભલે, ગુરૂ દિન નિર્મલે. ૮૮
કોરંટગચ્છ નત્રસૂરિ, સુપટ્ટી શ્રી કક્કસૂરિ,
તાસ સીસ ધમ ભણે, એ ઉલટ આપણે. ૮૯
ભુવનકીર્તિ થીર થાએ, કલાવતિ ગુણ ગાએ,
દુઃખ દલિદ્ર ટલે એ સંપદ સવિ મિલે. ૯૦
જે ભણે મનરંગ, વિલસે સુખ તે અંગ,
શીલ સાંનિધ કરે, એ જિમ મનિ ગહગહે. ૯૧

—કલાવતિ ચરિત્ર સપ્તમું સં. ૧૮૪૬ પોસ શુદ્ધિ ૧૨. —પ્ર. કા.

(નવસૂરિ માટે જુઓ નં. ૭૪૫. ૯૬ અને કક્કસૂરિના પ્રતિમા લેખસં. ૧૫૯૫ ના મળી આવે છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. પહેલો ભાગ લેખાંક ૪૫૫, ૬૦૭.

૧૦૩ લાભમંડન (આંચ૦ ભાવસાગરસૂરિ શિ૦)

૧૮૬ ધનસાર પંચશાળિરાસ-સં. ૧૫૮૩ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ગુરુ
અમદાવાદમાં.

આદિ—

પણુમવિ વીરજિણુંદ, સ્વામી સિદ્ધતથરાય કુલચંદં,	
સેવિ સુરનર ઈંદં, જસ નામે હોઈ આણુંદ.	૧
નાભિકમલ જસ વાસં, સમરૂં સરસતિ મનિ ઉલ્લાસં,	
કવીયણુ કરિવા રાસં, ચિરવાસં, ભૂરએ આસં.	૨
રાજગ્રહ વરનયરં, રાજા નામેણુ સેણિયં સારં,	
મંત્રી અમયકુમારં ઉત્તમ ગુણુ બુદ્ધિ ભંડારં.	૩
પૂછિ જિનવર પાસે જૈાતમ ગણુધર મનિ ઉલ્લાસે,	
પામજઈ સુખ વાસે, સ્વામી તે મજૂં દિઉ આસે.	૪

* * * *

અંતે—

સંવત પનરએહ સંવત્સર ત્રીસીધરે, રચાડઉ કાર્તિક માસરે,
ગુરવાસર દિન તેરસિ કેરડધ, કીધા એ મનિ ઉલ્લાસિરે
અરિહંત જે. ૮૩

શ્રી વિધિપક્ષ ગછ ગણુધર રચડારે, શ્રી ભાવસાગર સૂરિરે,
નામિ નવનિધિ હુધ જેહનધરે, પાતિગ જામ સવિ દૂરિરે. અં ૮૫
તાસ સીસ કહઈ ઉલટ અતિ ધણુધરે, લાભમંડણુ વાણુપરીસરે,
એહ ચરિત જે ભણુઈ ભણુાવસિધરે, લહઈ સુખ તેહ

નિસિદીસરે. અં ૮૬

દેસ સવિહુભાલિ જાણીધએ, માલતંતડે, ગૂર્જર દેશ પ્રસિદ્ધ,
 તિહાં અહિમ્મદપુરવર ભલું. માં વાસ જિહાં લક્ષ્મી કીધ. ૮૭
 તીણુઈ નયરિ વિવહારીયાએ. માં, સાવક ધર્મવંત સુજાણુ,
 તેહ મહાજનમાલિ મૂલયુએ, માં પહિરાજ પુણ્ય પ્રમાણુ. ૮૮
 તસ વામાંગિ રૂપી કહિહએ, સુત સંવદત સુવિચાર,
 જિનવર ગુરભકિત જિ કરધએ માં શ્રી શ્રીવંશ શૃંગાર. ૮૯
 તાસ ધરણિ ભાણું માં શીલવંતી સવિ ચારઈ,
 દાનયુણિ દીપધ ધણુએ માં અવર નહી સંસારિ. ૯૦
 તસ દૂષધ જગ જાણીધએ માં પુદ્ધિધ અભયકુમાર,
 જસ કીર્તિ જગિ ઝલહલધએ માં જાણુઈ સયલ વિચાર. ૯૧
 સત્ર સુણી રાસજ કીહએ, પૂરધ પાસ જગીસ,
 અમીપાલ સાનિધિ કરધ માં પ્રતપુ કોડિવરીસ. ૯૨

—સાધ્વી ઈંદ્રાણી પદનાર્થ. ૬-૧૧ લીં. ૫-૧૪; અમં

[અંચલ-વિધિપક્ષની પદાવલિમાં ૬૦ માં પદ્ધર સિદ્ધાંતસાગર-
 સ્મરિની પાટે ૬૧ માં ભાવસાગરસ્મરિ થયા. તે મારવાડ દેશમાં નરસાણી
 આમે વેરા સાંગાની સિંગારદે ભાર્યાના પુત્ર ભાવડ નામે સં. ૧૫૧૦
 માં જન્મ્યા. ૧૫૨૦ માં ખંભાયત યંદરે જયકેસરીસ્મરિ-૫૯ માં પદ્ધર
 ને હાથે દીક્ષા લીધી. ૧૫૬૦ માં માંડલ ગામમાં આચાર્યપદ અને
 ગચ્છેશપદ પણ મળ્યું. ૧૫૮૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. ભાવસાગરસ્મરિના
 પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦-૬૧-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૭૦-૮૧
 ના મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. બંને ભાગ. તેમજ નાહારના સંત્ર-
 હમાં સં. ૧૫૬૧-૬૫-૭૪-૭૬ ના પણ જોવામાં આવે છે. તેમની
 પાટે ૬૨ માં પદ્ધર ગુણુનિધાનસ્મરિ અને તેમની પાટે ૬૩ માં પદ્ધર
 ધર્મમૂર્તિસ્મરિ થયા.]

૧૦૪ જ્યોતિષાનં (ખ૦ રાજચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૧૮૭) ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ.—પાનાં ૧૪ અમ.

(૧૮૮) સુરપ્રિય ચરિતરાસ. સં. ૧૫૮૫ આસોવદ ૩ ગુર મુલતાનમાં આદિ—

સરસ મંદુર અમૃત જિસી, શ્રી જિનવરની વાણિ,	
હૃદયકમલિ સમરી કરી, કહિસુ કથા ગુણુવાણિ.	૧
પાપ કરમ કેઈ જાણુતા, અણુજાણુત તિમ કેઈ,	
કરિનઈ પછતાવઈ વલી, ભાવઈ ધરમ કરેઈ.	૨
સુરપ્રિયની પરિ તે સહી, સુખિ હુઈ નરનારિ,	
કલિમલ સવિ દૂરઈ કરી, પામઈ ભવનઉ પાર.	૩
સિદ્ધિ રમણિ સઈ વરિ વરઈ, પામી કેવલનાણુ,	
કથા સુણુકે સુરપ્રિય તણી, ભવિયણુ હુઈ સાવધાન.	૪

* * * *

અંતે—

પ ૮ પ ૬
 બાણુ સુર સર સસધરઈ, સંવચ્છરિરે આસો જહં માસિ,
 સામલ ત્રીજ દિનઈ ભલઈ, કવિ વાસરિરે પૂગી મન આસ. ભ. ૬૨
 શ્રી જિનમાણિકસરિ તણુઈ, ખરતર ગછિરે પાટઈ ગુરરાય,
 શ્રી જિનચંદ્રસરિ સરીસર, જુગવર વડરે સહુ સંધ સુહાધ. ભ. ૬૪
 તસુ પયકમલ પસાઉલધ, સુરપ્રિયનઉરે સંબંધ વિચાર,
 મુલિતાનઈ મન રંગસ્યું વર નયરઈરે રચિયઉ સુહકાર. ભ. ૬૫
 સાગરચંદ્ર સરીસની સોહધ સાષધરે સિરિ વાયક નામ,
 રાજચંદ્રગણિ ગુરતણુઈ, સુપસાયઈરે સીસઈ ગુણુ કામ. ભ. ૬૬
 જ્યોતિષાનં વાયક બણુઈ નરનારીરે જે નિસુણુઈ એહ,
 રિદ્ધિ વૃદ્ધિ ધરિ સંપજાઈ જસ મંગલરે સુખ વિલસઈ તેહ. ભ. ૬૭

—છતિ સુરપ્રિય ચરિતં સમાપ્ત—લિખિતં સંવત ૧૬૬૮ લાભ-પુરે. પા. ૮ પં. ૧૪ આ. ક.

૧૫૦ ભીમ પહેલો

(૧૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૫૮૪ આષાઢ વદિ ૧૪ શનિ-નડિયાદમાં
-હીં. ભંડાર

૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ

(૧૯૦) કયવત્તારાસ. (આખો ચોપાઇ છંદમાં)

આદિ—

પણમિય વીર જિનેસર દેવ, સરમતિ સામિણિ સમરી હેવ,
કરજેડિનઈ કહું વિસાલ, કયવત્તાનઉ રાસ રસાલ. ૧

દાન વહું સુણ્યો સંસારિ, દાનઈ દુર્ગતિ દૂરઈ વચારિ,
દાનઇ સુખ સંપતિ સયોગ, દાનઈ મનવંછિત લહીઈ ભોગ. ૨

* * * *

અતે—

સાધુરત્ન સૂરી ઇમ બણઈ, કયવત્તાનું ચરિત્ર જે સણઈ,
બણઈ બણાવઈ જે વલિ ગણઈ, ચક્રદરયણુ નવનિધિ આંગણઈ. ૧૧૫

—મુનિશ્રી માનસામર પઠનાથે. ૫-૧૨ ધો.

(આ સાધુરત્ન તે પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ કે જેણે સં. ૧૫૭૨ માં જ્યોત્સ
ગચ્છ કાઢ્યો તેના ચુર કદાચ હોય; અને જે તે હોય તો તેના ચુરપ્ર-
ગુરતી પદાવલિ ઈંડિયન ઍટિક્વરીના ૧૮૯૪ ના અંકમાં આપેલ
'પાયચંદ ગચ્છની પદાવલિ' પ્રમાણે પૂર્ણચંદ્રસૂરિ-તેના હેમહંસ-
સૂરિ-લક્ષ્મીનિવાસસૂરિ-પુણ્યરત્નસૂરિ-અને તેના સાધુરત્નસૂરિ. અને તેના
પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ. એ પ્રમાણે છે.)

૧૦૭ મુનિચંદ્ર સૂરિ. (પૌ.)

(૧૯૧) રસાઉલો

—સંવત ૧૬૧૨ શ્રાવણ વદિ ૧૧ સોમે—શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે
વટપદિ શાખાયાં બ૦ શ્રી લલિતસુંદર સૂરિ તત્પરિવારે વા૦ શ્રી કર્ણા-
સાગર તલ્લિ૦ વા૦ શ્રીભાનુમેર મુનિ—શ્રી લક્ષ્મીચંદ, મુનિ
ભોજકુમાર, લઘુ શિષ્ય સારિંગલિખિત—પૂર્ણિમા પક્ષે મુનિચંદ્ર સૂરિ કૃત
રસાઉલો) —હા. ભં. પાટણ

રાત્રિભોજન સ. પા. ૨ પા. ૩

(પૂર્ણિમાગચ્છના ભીમપદ્મીય પક્ષમાં મુનિચંદ્ર સૂરિ થયા છે તેના
પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦, અને ૧૫૭૮ ના લેખાંક ૬૫૦, અને ૩૮૫
ધા. સં. ભાગ ૧ લામાં, અને સં. ૧૫૫૮ ના લેખાંક ૧૧૨ ભાગ
ખીજમાં મળી આવે છે તેજ આ કવિ હોય એવો દરેક સંભવ છે.
સં. ૧૫૭૭ નો લેખ પૂર્ણિમાગચ્છના મુનિચંદ્ર સૂરિનો પણ મળે છે.
નાહરકૃત જૈન લે. સં. ખંડ ૧ લો. લેખાંક ૧૩૨.)

૧૦૭ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ + સં. ૧૫૮૬-૧૬૦૦.

(૧૯૨) સાધુવંદના અને ખીજ અનેક ઢુંકી કૃતિઓ.

+ હમીરપુર નગરના પ્રાગ્વંશના વેલ્લહગશાહ પિતા, વિમલાદેવતા.
જન્મ સં. ૧૫૩૭ ચૈત્રશુદ્ધિ ૯ શુક્રવારે, દીક્ષા સં. ૧૫૪૬, ઉપાધ્યાય
પદ સં. ૧૫૫૪. આચાર્યપદ સં. ૧૫૬૫, યુગપ્રધાનપદ સં. ૧૫૮૯
અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૧૨ જ્યેષ્ઠપુરમાં. તેમણે મારવાડના રાજા રાવગાં-
ગજી તથા યુવરાજ માલદેવજીને પ્રબોધ્યા હતા, તેમજ ખુણાત ગોત્રના
ક્ષત્રિય રજપુતોનાં ૨૨૦૦ ઘર પ્રતિબોધી ઓશવાલ આવક કર્યાં, તેમજ
ગુજરાતમાં ઉનાવા ગામમાં વૈષ્ણવ સોની વાણીઆને ચમત્કાર દેખાડી
આવકો કર્યાં તે હજુ મોજુદ છે. વળી ખીજ અનેક ગામોનાં આવકો
માહેશ્વરી થયેલા તેમને પ્રતિબોધી ફરી આવકો બનાવ્યા હતા.

૧. સાધુવંદના

આદિ—

રિસદ જિણુ પમુહ ચક્રવીસ જિણુ વંદિયે
 હેલિ સંસારના દુખ સવિ છિડિયે
 પુંડરીકાદિ ગણધાર મુણિ સાહુણી
 સાર પરિવાર જગિ જસુ મહિમા ધણી.

૧

* * * *

અતે—

કલસ.

ધમિ જનવાણી જોઈ જાણી હિયઈ આણી મધ ભણ્યા,
 ભવતરણુ તારણુ, દુઃખ વારણુ, સાધુ ગુર મુખિ જે સુણ્યા,
 ધમિ અચ્છઈ મુનિવર જેય હોસ્યઈ, કાન્નિ અનંતઈ જે હુઆ,
 તે સત્ત છંદિહ શ્રી પાસચંદઈ મનિ આણુંદઈ સંયુઆ.

૮૮

—હા. ભં. પાટણુ; કચ્છી દ. ઓ; પ્ર. કા.; ૬-૧૪ માં.

૨. પાક્ષિક (પાખી) છત્રીશી. પૃ. ૫ ગા. ૩૬ અમ.

૩. અતિઆર ચોપઇ. ગા. ૧૫૬ પ્ર. સં. ૧૬૫૭ લીં.

૪. ચરિત્ર મનોરથ માલા.

૫. શ્રાવક મનોરથ માલા.

૬. વસ્તુપાળ તેજપાળ રાસ સં. ૧૫૬૭,

૭. આત્મ શિક્ષા.

આદિ—રે અભિમાની જીવડા, તું કિમ પામિસિ પાર,

લધુ છત્ર નિરખે પારકા, તું તિહનો ભંડાર.

૧

* * * *

અતે—ધમિ આત્મશિક્ષા ભણિ, કીધા દોહા એહ,

પાસચંદિ જે નર ભણે, તસુ મનિ ધરમ સનેહ.

૨૩

(આની પ્રાચીન પ્રત આ. ક. ૨-૧૪ છે.)

૮. આગમ છત્રીશી.

આદિ—

સુહ ગુરૂચરણ કમલ પ્રણમેસુ, પ્રવચન ગુણહ કેવિ કહેસુ,
શ્રુત બીજક જોઇ ભણિયે, નામ ગ્રંથ સંખ્યા આણિયે.

૧

*

*

*

*

અંતે—

છણિપરિ સુવિસાલે પંચમ કાલે જે આગમ ગણિ ઉદ્ધરિય,
પુસ્તક લિખિ રાખ્યા જિણુવરે ભાખ્યા ભવિયણ હિતકારણ કરિય,
તસુ નામ પભાણું ગુણર્થ પહાણું બીજક જોઇ રમૂતિ ભણિય,
ચિહ્નવર છંદિઈ મન આણુંદિઈ, પાસચંદ હરખિઈ ભણિય.

—લ. સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ધો.

૯. ઉત્તરાર્ધચયન છત્રીશી.

૧૦. ગુરૂ છત્રીશી.

આદિ—રિસહ પમુહ જિણુવર ચડવીસ, વિહરમાણુ તિત્યંકર વીસ,
વિહરે દુનિ કોડિ કેવલી, પ્રહ જાડી વઢો મન રંધી.

૧

*

*

*

*

એહવચન સાચા સદ્વહે, ભવિયણુ આગલિ સાચા કહે,
તે સુહ ગુરૂનો સમરી નામ, પાસચંદ નિતુ કરે પ્રણામ.

૩૭

—સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ભોમ. ધો.

૧૧. મુહુપતિ છત્રીશી.

૧૨. વિવેક શતક.

૧૩. દૂહા શતક.

આદિ—

જગન્નાથ જગન્નાથ; કૃપારપદ કૃપાકર
શરણ્ય ભક્ત સાધાર, શ્રુણુ વિમુક્તિકાં મમ.

૧

*

*

*

*

જગગુર જિણુવર વીનવું, વિનતડી અવિધારિ,
ત્રિભુવતનાયક એક તું, જુગતાજુગતિ વિચારિ, ૧

* * * *

અંતે—

જગદીશ્વર પય સમરતાં, પાવંતા તુમ્હ આણુ,
અવજસ જસ દુખસુખ સહી, જે હુઈતે સુપ્રમાણુ. ૮૭

* * * *

૧૮. એષણા શતક.

૧૫. સંધરંગ પ્રખંધ.

૧૬. જિનપ્રતિમા સ્થાપના વિજ્ઞાપિ.

૧૭. અમરદ્વા સમેતિકા.

૧૮. નિયતાનિયત પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપિકા.

આદિ—

શ્રી જિનશાસન જગિ આધાર, નિયતાનિયત પદારથ સાર,
તેહ છે માહોમાહે વિવાહ, તે ટાલો પ્રભુ કરો પ્રસાદ. ૧

x x x x

અંતે—

હુહા.

એ સદવહણા ગુર વયણે, જાણિ જે પાલંતિ,
સમકિત પ્રવહણે તે ચડી, ભવ જલરાસિ તરંતિ. ૬૩

શ્લોક—નિયતા નિયતા પ્રશ્ન નિર્ણયાર્થપ્રદીપિકા

વિહિતા પાર્શ્વચંદ્રેણ, શ્રી ગુરુણાં પ્રસાદનઃ ૬૪

૧૯. બ્રહ્મચર્ય દશ સમાધિસ્થાન કુલ.

૨૦. ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્તો

૨૧. સત્તરભેદી પૂજા વિધિગર્ભિત.

૨૨. + ૧૧ બોલ સગાય—સ્વ પ્રશ્નેલ. (અ. રા. સં. ૧) છેલ્લે બુઓ.

૨૩. કાઉસગ્ગના ૧૯ દોષ સ.

૨૪. વંદન દોષ કર કુલક.

આદિ—પ્રણમિ પરમાણુદંપય, પરમેશ્વર પહુ પાસ,

કરિ સુગૃહ વંદણુતણો, પરમારથ સુપ્રકાશ. ૧

* * * *

અં. બત્રીશમો દોષ એ જાણિ, પરિહર સંભલિ પ્રવચન વાણિ,

એ બત્રીશ દોષ ટાલિવા, આવશ્યક નિરતા પાલિવા. ૨૭

ધમ ગુણ વંદણુ જે નર કરે, ભવસાયર તે લિધે તરે,

પાસચંદહરધિધ તે કહે, ભણુત ગુણુત પરમારથ લહે. ૨૮

૨૫. ઉપદેશ રહસ્ય ગીત.

૨૬. ૨૪ દંડક ગાલિત પાર્થનાથ સ્તવન—

આદિ—

પ્રણમું પાસનાહ પ્રહિ સમર્થ, દરસણિ દહે દુરી ઉપસમર્થ,

કરે વીનતી એ કરે જોડિ, આગતિ ગતિ ભવધિકી વિહોડિ. ૧

* * * *

અંતે—

પત્રવણા ભગવતી મઝારિ, બોલ્યુ તિહાએ બહુત વિચાર,

પાસચંદિ વીનવિક પાસ, મુઝ મન વંછિત પૂરે આસ. ૨૪

—ધતિ સ્તવનં. ટબાસહિત ૩. આ. ક. [પ્ર. કા.]

૨૭. આરાધના મોટી—(સં. ૧૫:૨ માધ શુદિ ૧૩)

અંતે—

“ પનરહ સય બાણુ વરસિ વિક્રમકાલ વિચારિ,

માધ શુકિલ તેરસિ દિવસિ પુણ્ય રિખિખ ગુરવારિ. ૪૦૫

પાવર્ધ નિરતી જે જિનઆણુ, તે પામર્ધ વંછિત કલ્યાણુ,

પભણુધ સાહુરયણુ ગુરસીસ, પાસચંદ સૂરિંદ મનિ ધરી જગીસ ૨૧૩

૨૮. આરાધના નાની

અંતે—

વિહરમાણુ જગિ દીપતા, પાસચંદ ઉવઝાય,

કોધી સિરિ આરાધના, સમરસિંધ મનિ ભાય. ૪૦

૨૯. અધક ચરિત્ર સગાય—સં. ૧૬૦૦ વૈ. શુ. ૮ શુક.

અતે—

વડતપ ગચ્છિ ગુણુરયણુ નિધાન. સાહુરયણુ પંડિત સુપ્રધાન.
પાર્શ્વચંદ્ર નામે તસુ સીસ, તિણિ કીધો મનિ આણી જગીસ ૧૦૦
સૂત ચકી કાંઈ અધિકો જાણુ, તેય ખમો જિનવાણી નણુ,
ખખરસ (૧૬૦૦) ચંદ વરસે ઉજલી, વધસાખી આઠમિ મનરલી ૧૦૧
શુકવારિ એ પૂરો કર્યો, મહાઝપીશ્વર ભવજલ તર્યો,
તે મુનિવરનો સમરી ન મ, ત્રિકરણુ શુદ્ધિઈ કરૂં પ્રણામ. ૧૦૨.

૩૦. આદીશ્વર સ્તવનં વિજ્ઞપ્તિકા.

તુગ્ધિ પ્રસાદિ હુઓ પરમાણુદં, કરજોડી પ્રણમે શ્રી પાસચંદ

૩૧. વિધિશતક.

આદિ—વંદિય વીર જિણિંદા, નમિય ગોય ગણુધાર,
સમરિય સુહ ગુરપય પસાય, જે મુઝ આધાર,
જિન પ્રતિમા પૂજા વિશેષ, જોલિર્યો વિચાર,
સુગુર વચને સંભલ્યો જિસો તે ચિત અવધાર. ૧

*

*

*

*

અતે—

લહી ઉસગ અવવાય, નરેગુર સંગતિ સંગતિ સરિસા ફલ લહે.
એ સુપ્રસન્ન જિણુવર રાય કરણાભગતિધ, પાસચંદ મુની ઇમ કહે એ. ૯૯

ગાહા—

x

x

x

૩૨. વિધિ વિચાર—

આદિ—વીર જિણેસર પય પ્રણમેવિ, સમરવિ કવિજણુણી સુયદેવી,
પલણિસ વિધિહિ તણો વિચાર, સંભલિ ભવિયણુ લહો ભવ પાર. ૧

x

x

x

x

અતે—

ઇમ સંખેપેહિં વિધિ હિ વિચાર, ગુર મુખે જોઇ આગમ સાર,
જોલ્યું અવિધિહિં થોડું બહુ, તે જિણુવાણી ખમિજ્યો સહ. ૧૫૨

*

*

*

*

૩૩. નિશ્ચયવ્યવહાર સ્તવ—વીકાનેરમાં.

આદિ—વિક્રમનગરે પુરવર પ્રાસાદિ, જન ગુણ ગાવે મધુરે સાદિ,
ચઢવીસ વટે જિણુવર ચઢવીસ, વહિસુ પૂરિ સુમનહ જગીસ. ૧

* * * *

અંતે—

ધમ નિશ્ચયે વ્યવહારે સુત અનુસારે એ દેખાડિ વાનગીય,
એ નિરતા કરીયે હિયડે ધરીયે ધણિ વવહારે તાં લગીય,
જાં નાવે કેવલી થાય ન કેવલિ સમરથ પરમારથ લલિય.
જિન આણા પાલો દુર્ભતિ ટાલો પાસચંદ હરપે કહિય. ૫૬

* * * *

(૩૪) વીતરાગ સ્તવન—ઢાલ.

આદિ—

ગાથા—વિહિ જિણુ ભુવણુંમિ સયા, વિહિ પડિમા વંદણેણુ ભવ્યાણું,
વિહિ પુવ્વ પૂયણેણું, સમ્મત સુદ્ધ સમુલ્લસર્ધ. ૧

* * * *

ભાયા—જે રાગ દોસ સરસ વસિ વિચિત્ર, તે જાણે પ્રભુ સવિ મુઝ ચરિત્ર,
અં—ધમ ત્રિજગનાયક સિદ્ધિદાયક તરણુ તારણુ જિણુવરા,
ભવભીડ ભંજણુ મોહગંજણુ દુરિત તમભર દિણુવરા,
ગુણુ તુમ્હ પામી કેમ સામી પાસચંદ ગાધએ,
ધક આણુ વહીયે પાર લાધયે, મનહ વાંછિય પાધયે. ૪૧

૩૫ ગીતાર્થ પદાવખેાત્ર કુલ.

આં વીર જિણેસર દુપ્પ સંહંતર, નિરતો વરતે ધર્મ નિરંતર,
તેહ તણો વિછેદ પયપે, આગમ વયણુ થકી નવિ કંપે. ૧

અંતે—

ધમ આગમ વાણી ભવિયણુ જાણી, સંવેગી ગીયત્ય પયં,
સત્રારથ સાચો સંભલિ રાચો, જિણુ ધર્મિ જિમ લહો સુહં. ૩૧

૩૬ રાસ-અતનો પક્ષ મમ મેહુજ્યો.

આં સાર વચન જિન ભાષીઉ, એ જાં મિલી નહી બીજો કોઈ,
હિયે વિમાસી જોઈયો, સોવન પીતલ સમ કિમ હોઈ કે
અતનો પક્ષ મ મેહુજ્યો

* * * *

અંત—

પાસચંદ્ર ઇમ વીનવે, જિનપ્રતિમા જિંજીવરની જુદી,
એક મના સઘ ધ્યાવતાં લહિજો મનવંછિત સિદ્ધિ. શ્રુ૦ ૪૩

૩૭-૩૪ અતિશય સ્ત૦

આં જિન ચક્રીસે અતિશય શ્રુતિ બણ્યા,
ચક્રીયે અંગે ગુરમુખિ મે સુણ્યા,
તે હિવે કહિયું હરખ હિય ધરી, સ્વામિ પામી જળ કેવલસિરિ. ૧

અંતે—

ઈમ ચ્યાર અતિશય જનમ સાચઈ જવ જીવિય તે રહે,
ઈચ્યાર અતિશય કર્મક્ષયથી, હુંતી ગીતારથ કહે,
કુગણીસ સુરકૃત તીસ ચ્યારે, એહ સાધારણ બણ્યા.
સર્વ જિનને ભગતિ ભાવઈ પાસચંદ્રિઈ સંયુણ્યા. ૫

૩૮. વીસ વિહરમાન જિનસ્તુતિ.

આં સ્વામિ વંદુ વિહરમાન જિનવર સીમંધર.

અંતે—

પાલી રાજ મહાવય ધરી, પામી કેવલ નાણુ,
પાસચંદ્ર નિતુ પ્રહ સમે, પ્રણમુ સુખનો કાણુ. ૮

૩૯. શાંતિજિન સ્ત૦

આં જિનેંદ્ર શાંતિસ્વર પાય લાગું, તુંમ કને સૂધો તત્ત્વ માગું.

અંતે—

કલસ.

ધૃતિ સ્તુતો જગ જીવરા જીવનભાસ્કર,
અનંત સુદા સ્વામી તિ જિનશ્રિયે,

૪૦ રૂપકમાલા

સં. ૧૫૮૬ રાણપુરમાં.

આ૦ આપિઈ આપ સંભાલિયે રે જીવડા વિચારિ,

આત્મા જિનની પાલિયે, શિવ સુખની દાતારિ

આત્મા સાર સીખ સુણો.

અતે—

રાણિગપુર રણિયામણો, આદીશ્વર જિનરાઉ,

પાસચંદ ધમી પીનવે પ્રભુ કરિ એહ પસાઉ.

૨૮ આ૦

હોજ્યો નારિનિ રાસમય, પરમાનંદ ઉલ્લાસ,

ભવિ ભવી મુઝ મન ભમરને તુમ્હે પય કમલિ નિવાસ ૨૯ આ.

સંવત પનર છયાસીયે, કીધી રૂપકમાલ,

ઉત્તમ તે કંઈધરે, જસુ મને સીધ રસાલ.

૩૦ આ.

૪૧. સઝાય.—

આ૦ દેવ ગુરૂ સંધ કારણ મુનિવર, ચક્રવર્તિ દલ ચૂરે,

*

*

*

*

અતે—

ભણે પાસચંદ તુમ્હે ચારિત્ર લેખને, પરિચ્છથી મન ટાલો

અરિહંત વચને સાચ પડે, સુધો સંજમ પાલોરે.—મુનિવર

હિંસા ધર્મ કાંઈ બાપો ૯.

૨૨ એકાદશવચન દ્વાત્રિંશિકા—ઉપર નં. ૨૨ જુઓ.

પ્ર૦ પ્રણુમીય સ્વામી વીરજિણુંદ, જસુ દંસણ હુધ પરમાણુંદ

કહું સંક્ષેપઈ બોલ ઇગ્યાર, વિગતિ સહિત લહિ ગુરૂ આધાર. ૧

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

સેવા કરિયઈ ભવજલ તરિયઈ ધરિયઈ હિયડઈ ગુરૂ વચણું.

પરમારથ મહિયઈ શિવસુખ લહીઈ રહિયઈ આદરિ જિનશરણું,

ઇચ્છાર પદારથ ભાખ્યા સમરથ સાંભલિ ભવિયણુ સદ્વહિયે,

જે યાદ ઇકિયિત પામઇ સમકિત શ્રી પાસચંદ ઇણુપરિ કહ્યો. ૩૨

—આ ઉપરના સર્વ એક પુસ્તકમાં છે. લિ. સં. ૧૯૩૧. પોસ્ટ સુદિ ૨ મંદવાસરે. લિ. બ્રાહ્મણ સરીમાલી મારવાડી પા. ૬૪-૧૨ ધો. (આ નાની નાની હુંક કૃતિઓ છે. તેના રચનાર પરથી પાંચમંદીય ગચ્છ નીકળ્યો છે. મૂળ તે નાગપુરીય તપગચ્છ કહેવાય છે.)

૧૦૯ વિજયદેવસૂરિઃ (પાર્શ્વચંદ્ર સ્મિરિના પ્રગુરૂ

પુણ્ડરિક શિ.)

(૧૯૩) શીલ રાસ.

* જોધપુર પાસેના રણનગરમાં ઝોશવાલ વંશીય ચાહડરાને ત્યાં તેની પત્ની ચાંપલદેવી બરદરાજ નામનો પુત્ર થયો. તેને ન્હાનપણમાં પાર્શ્વચંદ્રે દીક્ષા આપી. બરદરાજને અને બ્રહ્મઋષિ (જુઓ તે નામના કવિ નં. ૧૧૧) ને અરસ્પરસ સ્નેહ થયો. બંનેએ આગમોનો અભ્યાસ કર્યો ને પ્રમાણુ આદિ તર્કશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા દક્ષિણ દેશમાં જવાની ઈચ્છા કરી કોઈ ન જાણે તેમ બંનેએ દક્ષિણમાં વિહાર કર્યો. ત્યાં કોઈ શ્વેતાચાર્ય પાસે અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ કર્યો. પછી તે ગુરૂની રજા લઈ પાછા વળતાં દક્ષિણના વિજયનગરમાં આવી ત્યાંની રાજસભામાં દિગમ્બર પંડિ-તોને જીતી લીધા. ગુરૂઓ પાસેથી સૂરિમંત્ર લીધો હતો, તેથી રાજાએ ઉત્સવ સહિત વિજયદેવ સૂરિ એ નામ બરદરાજનું રાખી આચાર્ય પદવી આપી. પછી જોધપુરનાં આવી પાર્શ્વચંદ્ર ઉપાધ્યાયને વંદન કરી તેને સૂરિપદ આપ્યું. ત્યાર પછી વિહાર કરતાં ખંભાતમાં આવ્યા ત્યાં રોગ થતાં વિજયદેવસૂરિએ આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. સ્વર્ગવાસ થયાં પહેલાં બ્રહ્મ ઋષિને સૂરિમંત્ર આપી તેમનું ‘ વિનયદેવસૂરિ ’ એ નામ રાખ્યું. ત્યાર પછી વિનયદેવ સૂરિએ સં. ૧૬૦૨ માં ‘ સુધર્મ ગચ્છ ’ એ નામ રાખી જુદોગચ્છ કાઢ્યો. વધુ માટે જુઓ મનજીઋષિ કૃત વિનયદેવ-સૂરિ રાસ. ઐ. રા. સંગ્રહ ભાગ ૩.

આદિ—

પહિલઈ પ્રણામ કરઈ જિનરાય, લાગુજી ગોતમ મણુધર પાય,
સદ્ગુર વાણી વલી સાંભણક, બૂલકિજી અક્ષર આણિજીયો ઠાઈ
રાસ ભણિસુ રલિયામણક, જે સુણ્યા સીલ હિવઈ થિર થાઈ
કોકિલા જિમ કલિરવિ કરઈ, માસ વસંત જિમ અંબ પસાઈ કિ.
કંઇ શીલ અખડિત સેવજીયો.

*

*

*

*

અંતે—

હિવઈ શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ તણુકિ સુપસાકિ, સીસ ધરમ નિમ્ન નિરમલ ભાકિ,
નયર જાગોરક જાગતક હિવિ નેમિ નમક નિતુ ખે કરજોડિ,
વીનતી એ હા જિન વીનવઈ સ્વામિ ઈક ખિણિ અમલ મનથી નવિ છોડિ.
સીલ સંધાતઈ પ્રીતડી હિવઈ ઉત્તરાધ્યયન બાવીસમક જોઇ,
વલીય અનેરા અંથથી અરથ આજ્ઞા વિના જિ કલકિ હોઈ,
વિકલ હોજીયો મુઝ પાતક સોઈ જૈ જિનભાષ્યક તે સદી
સ્વામી દુરિત નઈ કટ્ટ હરકિ દૂરિ, વેગિ મનોરથ માહારા પૂરિ,
આણુસ્યઈ સંજમ આપિયો હિવઈ વીનવલ ઇમિ શ્રી વિજયદેવ સૂરિ કિ૦
૮૦ સીલ૦

—શ્લોક ૨૭૦ સાધ્વી હરપાં વાચનાર્થ. શ્રી. જૂની પ્રત પા. ૯—

૧૧ ક. મુ.

—લ. સં. ૧૬૫૭ પા. ૧૨ માણુક.

—લ. સં. ૧૬૬૯. હિંદિસાહિત્યના સન ૧૯૦૦ ની ખોજનો રીપોર્ટ નં. ૯૧.).

—સં. ૧૭૩૫ જેઠવદિ ૪ લિ. ૧૫-૯ માં.

—લિ૦ ઝ. હુંગરસી શિ. લાલચદ્રેણુ. સાધ્વી જિહ્વ પદનાર્થ સં. ૧૭૬૬ લૂણકરણુસર મંથે. (-૧૧ ધો.)

—લિ. ઝ. ઠાકુરજી તસ્ય શિષ્ય ઝ. આસકરણુ સ્વપદનાર્થ ૮-૧૪ સીં. ૧૦-૧૧ બાલ૦; ખં. ૧; વિ. ધ. (નાના ચોપડામાં).

(આ રાસને તેમનાથ રાસ, શીલરક્ષા રાસ, શીલરક્ષા પ્રકાશક રાસ આદિ નામથી પણ ઓળખવામાં આવેલ છે.]

ઉપદેશ ગીત—

આદિ— સુરતરતી પરિ દોહિલકરે, લાલક નરમવ સાર.

અતે— ખિમાચલિત પુલો તપ કરઉ, ઇમિ ઓલિદરે વિજયદેવસરિ ૧૬

૧૧૦ સમરચંદ્ર*. (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ શિ.

(૧૬૪) શ્રેણિકરાસ અને બીજી નાની કૃતિઓ.

(૧) શ્રેણિકરાસ. રત્ન.

(૨) પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સ્તુતિ ને સજાયો.

(૩-૮) મહાવીર સ્તવન—સં. ૧૬૦૭ જેઠ સુદ ૮ ખંભાતમાં

સંવત સોલસત્તરમ્થ થંભ તીરથિ જેઠ માસ,
સુકલપક્ષ અમૃતિ દિણે, તવણુ રચિઉ ઉલ્લાસિ.

પ્રત્યાખ્યાન ચતુઃસંસતિકા.

પંચવિંશતિ ક્રિયા સં, આવશ્યક અક્ષર પ્રમાણુ સં.

શત્રુજય મંડન આદિનાથ સ્તં સં. ૧૬૦૮ મહા સુ. ૮

* સમરચંદ્ર—પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છના સ્થાપક પાર્શ્વચંદ્રજીના શિષ્ય. સિદ્ધપુરપાટણના શ્રીમાલી બીમાશાહના વાલાદે સ્ત્રીથી થયેલ પુત્ર. જન્મ સં. ૧૫૬૦ માગસર સુદિ ૧૧, દીક્ષા સં. ૧૫૭૫, ઉપાધ્યાયપદ સં. ૧૫૮૯, આચાર્યપદ સં. ૧૬૦૪, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૬ ના જેઠ વદ ૧ ખંભાતમાં. એમના સમયમાં શ્રી આનંદમેરના શિષ્ય પદ્મમેરસૂરિ અને તેમના શિષ્ય પદ્મસુંદર ગણિ થયા કે જેમણે રાયમલ્લાબ્યુદય મહાકાવ્ય, પાર્શ્વનાથ મહાકાવ્ય, જળ્યૂસ્વામિ ચરિત્ર પ્રાકૃત, તથા પ્રમાણુ-સુંદર નામનો ન્યાયચંચ કર્યો—તે ઉપરાંત ભગવતીસૂત્રપર ઉત્તમ ખાલાવ-ખોધ (૨એ) ગૂર્જરાતી બાષામાં કર્યો—તે પદ્મસુંદર અકબરનું ચિત્ર આકર્ષીત કરી તેમની રાજસભામાં રહેતા હતા.

શ્રી પાસચંદ્રસરિંદ સીસઈ સમરસિંધ સંવહરધ,

માધ માસિઈ શુકિલ અઠમિ સોલસઠઠકુતરધ.

૧૩

શાંતિજિન સ્તૉ

અતુવિંશતિ જિન નમસ્કાર. સં. ૧૫૮૮.

વસુ વસુ બાન પરમ જુગ્યાન તપો અભિધાન વૃદ્ધિ દિન માસે,

જિના ચોવીસ જગત્રય ધસ થુલુયા સજગીસ સમર સુદ્ધાસે. ૨૫

(૯) બ્રહ્મચારી—તેમાં બ્રહ્મચર્યના ગુણુનું વર્ણન છે. કડી ૯૪ અને
શ્લો. ૧૧૫ છે. —હાલાભાઈ ભં. પાટણ.

આદિ—

ગાયમ ગણુહર પાય પ્રણમી કરી,

બ્રહ્મવ્રત ધ્રુવસિ ઉં હરપ હીઈ ધરી,

સૂધું પાલી ભવસાગર તરી,

પ્રીણી પાંમધ પામિસિ શિવપુરી.

૧

*

*

*

*

અતે—

એકેક ઈંદ્રી વસિઈ આઠઠ કર્મ અંધિ સુદ્ધ કરેધ,

અનાદિ અનઈ અનંત ચક્રત્રઈ કાલ અનંતુ સંચરધ,

શ્રી પાસચંદ્ર સરિંદ સીસો સમરસિંધ ધમ ઉચ્ચરધ,

ઈંદ્રી તણુઉ જે કરધ સંવર હેલાં શિવરમણી વરધ.

૯૪

—પ્ર. કા.

(૧૦) ઉપદેશસાર રત્નકોશ-૧૧ બોલ સઝાય.

આદિ—

તિથંકર ચક્રવીસહઉં, વંદુ સુગર સુસાધુ

પ્રયયન જે સુધો કહે, ૫૨ જીવ વીરાળાધ.

૧

*

*

*

*

અતે—

ધર્મ્યાર પદ એ સૂત્ર સાધિઈ, સુગુર મુખી અવધારિયે,

આદ્યપદ મન વચ કરીઈ આહરી હેય વારીયે,

જોય વસ્તુ સ્વરૂપ જાણી ધર્મસ્ય મન રાખિયે,

સૂરોદ શ્રી પાસચંદ સીસિઈ સમરસિંધ ઇમ ભાપિયે.

૬૧

—ધો.

૧૧૧ બ્રહ્મમુનિ+—વિનયદેવસૂરિ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ ગચ્છીય

+ બ્રહ્મ—જન્મ સં. ૧૫૬૮ ના માગશર શુ. ૧૫ ગુરને દિને માત્રવાના આજણોદ ગામમાં સોલંકી રાજા પદ્મરાય પિતા અને સીતા-દેમાતાને ત્યાં; નામ બ્રહ્મકુંવર. તે અને તેના મોટા ભાઈ ધનરાજ દાર-કાજની જાત્રાએ સં. ૧૫૭૬ માં ગયા તે ત્યાંથી ગિરનાર ગયા ત્યાં આંચલિક રંગમંડલ ઋષિએ મન્ત્રેને દીક્ષા આપી લીધી. પાર્શ્વચંદ્રના ગુરુ સાધુરત્નના ગુરુ પુણ્યરત્ન પાસે બરદરાજે દીક્ષા લીધી. તે બરદરાજને બ્રહ્મઋષિને ભેટા પાટણમાં થયો. પછી ધનઋષિ, બ્રહ્મઋષિ અને બરદરાજ ઋષિએ દક્ષિણમાં અભ્યાસ કર્યો. ત્યાંથી વિજયનગર ગયા. ત્યાં દિગંબરોને વાદમાં જીત્યા. તે તે વખતે રાજાએ બરદરાજને વિજય-દેવસૂરિનું નામ તથા પદ આપ્યાં. વિજયદેવે પાર્શ્વચંદ્રને સૂરિપદ આપ્યું. વિજયદેવે બ્રહ્મઋષિને સૂરિપદ આપી વિનયદેવસૂરિ નામ આપ્યું. આ વિનયદેવ સૂરિએ સુધર્મગચ્છ એ નામથી જુદી સામાચારી સં. ૧૬૦૨ ના વે. શુ. ૩ ને દિને પુરહાનપુરમાં આહરી. ચૌદશની પાખી કરવાનું, ઉદ્યાત તિથિ ત્યાગવાનું અને પાખી તથા ચોમાસું જુદું કરવાનું સૂત્ર વિરહ જાહેર કર્યું. કડવા ગચ્છનાએ ટેકો આપ્યો. અમદાવાદ, તે ત્યાંથી ખંભાત, પાટણ. પછી અમદાવાદમાં વિજયગચ્છના ક્ષમાસાગર સૂરિ આ સામાચારીમાં લખ્યા. સં. ૧૬૩૬. રત્નિર, બરહાનપુર, શ્રીપુર, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, બરહાનપુર, ખોરસદ, ખંભાત પાસે કંસારી, ખંભાત-એમ વિહાર કર્યો. બરહાનપુરમાં સં. ૧૬૪૬ સ્વર્ગવાસ. તેના શિષ્ય વિનયકીર્તિસૂરિ નામના હતા. સં. ૧૬૪૬ માંજ મનજીઋષિએ વિનયદેવસૂરિ રાસ રચ્યો તેમાંથી આ હકીકત લીધી છે. વધુ માટે જુઓ. ઐ. રા. સં. ભાગ ૩.

(૧૬૫) ચાર પ્રત્યેક યુદ્ધ ચોપઈ. સં. ૧૫૯૭.

આદિ—જિણુ ચક્રીસઈ પઠકમલ, મનિ ધરિ હર્ષ નમેસુ,
 સુગુર વચન સુભ મંત્ર જિં હીયડામાહિ ધરેસુ. ૧
 મનિવર જે જગ નાણીઈ, પ્રત્યય દેખી યુદ્ધ,
 મન આણુંદઈ વંદિ કરિ, કહિસ્યઈ તાસ પ્રત્યંધ. ૨
 જેઈ અસંખ ધણે પરિ ધૃતયા, તક પુણુ એ મુન ચ્યારિ,
 ચવણુ દીખ કેવલ મુગતિ, સાચિ લહઈ મુવિચાર. ૩

અંતે—

સાસણુ દેવન આપઈ લંગ, સંજમ પાલઈ રિપિ,
 તે મુનિવર નક મનિ ધરિનાંમ હર્ષઈ અલક કરઈ પ્રણામ. ૫૮

(ગાથા x) —કરકુંડુ ચરિત્ર.

—દુમુહ ચરિત્ર વગેરે

છેલ્લે

રતનાકર ગ્રહ સંખ વરીસ, સમતિ ચંદ સંવતઈ જગીશ.
 પ્રત્યય યુદ્ધ તણુકિ એ ચરી, ભાષિક મન આણુંદઈ. ૭
 સુધાસુધ જસ જગત વિખ્યાત, વેલ તાત વિમલાદે માત,
 શ્રી પાસચંદ ગુર સુગુણુ પ્રધાન, તસુ પય સેવ કરઈ તિજમાન. ૮
 ઉતરાધ્યયન સંખેપઈ કહિઈ, વૃત્તિમાંથી વિસ્તર લલકડ,
 તેહથી બોલ્યકિ એ ઉદ્ધાર, ભણુતાં લાભઈ શુદ્ધ વિચાર. ૯
 જિન ભાષિતથી કહિઈ વિરૂદ્ધ, પંડિત જન તે કરજ્યો સુદ્ધ,
 અમમિલતક કરક પ્રમાણુ, કરજોડી વીનવઈ સુખાણિ— ૧૦
 મેર મહીમંડિલ ચિર રહઈ, સૂરિજ નાંસ ગઘણિઈ વહઈ
 ચિહ્નિસિ રતનાકર જલે ભર્યા, બિહુ પાસઈ જગતી પરવર્યા. ૧૧
 જાં જગિ જિણુસાસણુ ચિર ચાઈ, તાં એ ભણુતાં ચિત સુહાઈ,
 પ્રાંભીજઈ સિવ સુખ સંપદા, પાસનાહ સુપસાઈ સદા. ૧૨

—૧૬—૧૪ ધો. અશુદ્ધ પ્રત.

—૩. કો. પુના નં. ૩૫ સન ૧૮૭૭-૭૮

(આમાં કર્તાનું નામ આણંદ ઋષિ આપ્યું છે તે બગાડ નથી.)

(૧૯૬) +સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા.

આદિ—

ચોપાઈ.

વીર નમું કર અંગલિ કરી, સાધુતણા ગુણ મનિ સંભરી,
 સાચા ધર્મ પરીક્ષા ભણી, વિગતિ કહું કાંઈ ગચ્છ તણી;
 વીરતણા ગાગુધર હાથાર, નવ ગચ્છ તેહ તણા ધર્મ ધાર.
 પાંચ ગણધરના ગચ્છ પંચ, પંચ પંચસથ મુણિવર સંચ. ૨

* * * *

અંતે—

ગચ્છાચારતણી ચોપાઈ, ગાથા એકસો તિહુંતેર થઈ,
 એ સાંભલી સૌધર્મગચ્છ ભળે, આપ મતિની સંગતિ તળે. ૧૭૩
 ઈમ જોઈને જિનવર આણુ, સૂત અર્થ સવિકરો પ્રમાણુ,
 અભિનિવેશ મનનો પરિહરો, બ્રહ્મ કહે જિમ સિવસુખ વરો. ૧૪૪
 —પ્ર૦ શ્રાવક રવજી દેસર, ગામ સાયેણુ કચ્છ.
 —પ્રત—ગ્રંથશોક ૨૮૩ સં. ૧૯૩૧ ના માગસર વદ ૫ પા.

૧૧-૧૨ આ૦ ક૦ —ધોરાજી.

(૧૯૭) સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર ચોપાઈ—

અંતે—

(સોરઠા)

સહ્યા પરીક્ષા અતિ ધોર, સુદરશણ મહા મુની
 કાયા કરમ કઠોર, શીલ પાલ શિવપુર ગયા. ૧
 જોહનો એહ અધિકાર, કહો ઋષિરાય બ્રહ્મને
 સૂત તણે આણુસાર, ભવિયણુ હિત કરી સાંભલો ૨
 મુણ્યા તણો હી સાર, શીલ પાલે જે નર સદા
 તે પાવે ભવપાર ઈલાતમે સંકા કે નહિ. ૩

જે કોઈ નરનારિ શીલ પાલે લગ્યા કળ
 સો ઉપજે દેવ મઝાર ઉવાઘ સત્ર જેહની શાખ છે. ૪
 એસો શીલ નિધાન, ભવિયણ હિત કરી આદરો
 જ્યોં જાઓ નિર્વાણ દેવલોકમેં સાંસો નહી. ૫
 એ ખટ દરસણમાંહિ શીલ અધિકો વખાણીયો.
 તપ સંજમ ખેર થાય શીલ વિના એક પલકમાં. ૬
 કહાં તાઈ કીજે વખાણુ શીલકા ગુણ તણો
 જોતેને સત્ર પુરાણુ શીલ સારેહિ અધિકો કહ્યો. ૭
 ઋષિરાય બ્રહ્મ ઉલાસ શીલતણા ગુણુ વરણુવ્યા
 કીયો ચરિત્ર પ્રકાશ સુદર્શનજી શેઠકો, ૮
 અધિકો ઓછો કહ્યો હોય તેહનો મિછામિદુકડં
 સત્ર પ્રાદૂત જોય જેહને અનુસારે ભાષીયો. ૯
 એ શીલ તણો વખાણુ પદે સુણે નર જે સદા
 પવિત્ર કરે જીભકાન, સુખ પાવે તે સાસતા. ૧૦
 —સર્વગાથા ૮૩૯ લિ. સં. ૧૮૪૦ જેષ્ટ વદિ ૧૧ વાર ચંદ-

નારે. ૧૫-૨૭ આઆભંડાર.

(૧૬૮) અઢાર પાપસ્થાન પરિહાર લાખા*

આદિ—

સુંદર રૂપ વિચાર ચતુરપણું ઉત્તમ કુલ અવતાર;
 ભોગ સંયોગ સંપતિ સર્વિ અતિ ભલી, પામીછ અરથ ભંડાર.
 વિવેકી જીવદયા ધર્મસાર, પાલીછ કરીય વિચાર—આંકણી
 અંગ નિરોગ નધ જીવિત અતિ ધણું, કીરતિ પ્રગલ્ભ સોભાગ,
 જિનવર ગણુધર અમરપતિ ચક્રધર, ઉત્તમ પદ લહિ લાગ. વિ.

*

*

*

*

અતે—

સમક્રિતધર છઈ થોડલા, નહીં મિથ્યાતી પાર;
 દેખી ધણા ય રાયસડ, પરખડ સમક્રિત સાર.

૧૩. આ.

દોષ અદાર રહિત ભલા, પરખડ અરિહંત દેવ;
 સમકિત વ્રત તપ ગુણિ ભર્યા, સાધુ તણી કંઠ સેવ. ૧૪. આ૦
 ભાખિઉ સૂત્ર પ્રમાંણુ, તે આરાધુ ધર્મ;
 તત્ત્વ ખરાં ત્રણિ એ અછર્ષ, સમકિત મૂલ એ મર્મ ૧૫. આ૦
 પાપ સતર હૂણ્યાં ગિણુક, મોટા બાર મિથ્યાત;
 જીવ તણુમ પોતમ અછમ, કાલ અનાદિ ચિમ્યાન. ૧૬. આ૦

રાગ આસાહરી.

જીવવધ અસત્યવ્રત અનર્મ ચોરી, નારિની સંગતિ પાપની હરી
 સંભલક પ્રાણીયા એહુ વિચાર, મન મુલિ પરિહરિય પાપ અદાર,
 પરિચર ક્રોધ વલી માંન નિ માયા, લોભ છર્ષ સયલ દૂષણુતણા પાયા સ૦
 રાગ નર્મ દ્રોષ ગિણિ કલહ નર્મ આલ, પિશુનપાગૂં રતિ અરતિ વિશાલ. સં.
 પર પરિવાદ માયા મૃષા વાણી, વલીય મિથ્યાત શલ્ય પરિહરિ જાણી. સં.
 એહ તણુર્ષ વલિ જીવ અનાદિ, દુઃખ ઘણું સઘાં પડમ પ્રમાદિ. સં.
 એહનક જેમ કરમ પરિહાર, મુગતિ તણું સુખ તે લહર્ષ સાર સં.
 શ્રીકૃષ્ણ કહમ ઇમ આણુંદ આણી, સાધુનર્મ વંદયો ભવીયણુ પ્રાણી. સં.

—સં. ૧૬૮૦ વર્ષે ચૈત્રિ વદિ ૧૧ રવિ દિને લખૂં છિં.
 લિખિતં ધોલકર્ષ વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી પારીખ દેવરાજ સુત વિમલ-
 દાસ પઠનાર્થ સ્વયમેવ. —આમોદ; પ્ર૦ કા૦

* “આ કવિએ પોતાનાં નાનાં નાનાં કાવ્યોને ‘ભાષ’ એ નામ આપ્યું છે. અલ્પકૃત આઠ દશ ભાષ મને મળ્યાં છે. કેટલાક ભાષના વિચાર પ્રૌઢ અને પદ રચના ઉત્તમ પ્રકારની છે. સંવત ૧૫૨૬ માં લખાયેલા એક ગુટકામાં આગલા શતકના બીજા કેટલાક શાસકોનાં છે તે ભેગા ‘અલ્પ’ ના ‘ભાષ’ પણ ઉતારેલા છે એ પરથી સમગ્ર થાય છે કે આ કવિ સોળમી શતકની શરૂઆતમાં થયો છે.”—રા. મણિ-લાલ બેરારભાઈ વ્યાસ આમ જણાવે છે. પણ ખરું જોતાં કવિ તે શતકની અંતમાં ને સત્તરમાનાં મધ્ય સુધીમાં થયેલ છે.

(૧૬૮) જિન નેમિનાથ ૪૪ ઢાલણું વીવાહણું.

આદિ—

રાગ ધન્યાસી.

સારદ સાર દયા કરિ દેવી, હીઅડા ભીતિરિ આણીજી,
નમિ નાથનું ધવલ રેચિ મુસં સરસ સુકોમલ વાણીજી

અતે—

એ ધવલ રમ્યઉં મઈ આણી મનિ આણુંદ,

બ્રહ્મચારી નિરપમ ગાયઉ નેમિ જિણુંદ,

કહઈ શ્રી બ્રહ્મ સદા જિન વંદઈ એ કરજોડી,

તે અલવઈ પાંમઈ મુખ સંપતિની કોડી.

૨૦૧

પદ અક્ષર માત્રાહીણું કહિઉં હુઈ જોય,

પાંડિત જન જોઈ નિરતઉં કરજોયો તેય,

સૂત્ર વ્રતિ ચરિત અનુસારઈ જાણી સાર,

લવસેસઈ ભાખ્યઉં એહ સયલ અધિકાર

૨૦૨

—અંથાઅ ૪૭૬ પ્ર. કા.

(૨૦૦) ઉત્તરાધ્યયનના સર્વ (૩૬) અધ્યયન સં—

અતે—

છત્રીસઈ ઉત્તરાધ્યયણું રે, જિણુવર કહઈ,

અમૃત વયણું, સમત જગસું મનિ ધરીયઈ રે,

જેહથી ભવસાયર તરીઈ જિનં

૨૦

એ ભાસ સંખેપેઈ સારીરે છત્રીસઈ અધ્યયન વિચારી,

બ્રહ્મઉં કહઈ જે જન ભણુચેરે;

મંગલ કમલા લલિત્યઈ.

૨૧

—છતિ શ્રી જીવાજીવ વિભત્તી ગીતં ॥ ૭ ॥ શુભં ભવતુ । કલ્યાણ
મસ્તુ ॥ ૭ । અંથાઅ ૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા જાણુવી. શ્રી શ્રી સં. ૧૬૪૪
વર્ષે વૈસાખ વદિ ૭ સોમે શ્રીમાલી જ્ઞાતીય ૫૦ તેજ સુતા ૫૦ લાલજી
પાનાથ ॥ ૭ ॥ ૭ ॥ (પ્ર. કા. પાસેનો ચોપડો.)

જંબુદ્વીપ ભરતક્ષેત્ર મંડલુ, નગર અચલસુર મોહધણ,

ધન વિક્રમ લૂપતિ તસુ રાણી, ધારણી જન મન મોહધણ. ૧

(૨૦૧) જિનપ્રતિમા સ્થાપન પ્રબંધ—પાનાં ૪૫ અમ.

(૨૦૨) સુમતિ નાગિલ રાસ. ૧૬૧૨ રત્ન.

(૨૦૩) અબ્જપુત્રરાસ.

બીજીકૃતિઓ.

૧-૪ પાર્શ્વનાથ સ્ત૦—આસ મનવંછિત વાસજિન પૂરણ.

આદીશ્વર સ્ત૦—રિષભદેવ છઠ્ઠ આણુંદ જોહનર્ધ નમે.

પાર્શ્વનાથ ગીત.—કેવલ ન્યાન દિવાકર ભગવંત.

બંભણાધીશ પાર્શ્વસ્તવ.—સકલ સુરાસુર સેવતિ પાપ, થંભણુ પુર

મંડલુ જિનરાય.

૫. અનંકાલ આરાધના

૬-૭. અર્હનક સાધુ ગીત અને મૃગાપુત્ર ચરિત્ર-પ્રબંધ

૮. અષ્ટકર્મ વિચાર.

૯. ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ધવલ

૧૦. સંભવનાથ સ્તવન (છ કડી)

૧૧. ૨૪ જિન સ્ત૦

૧૨. સૈદ્ધાન્તિક વિચાર

૧૩. ચંડીપર્વી વ્યાખ્યા

તદુપરાંત સ્તવનો, સગાયો, કુલકો અને પ્રાસંગિક કાવ્યો.

સંસ્કૃતમાં જંબુદ્વીપ પત્તિસત્ર પર ટીકા, પાખી સત્રવૃત્તિ રચેલ છે.

૧૧૨ કવિયજ્ઞ (સં. ૧૬૫૨ પહેલાંના—હીરવિજયસૂરિના

વખતના)

(૧) ચોવીશી (૨૪ જિનસ્ત૦)—ચંદ્રકલા છંદમાં

આદિ—

સાહિબા વાલેસર અરિહંત કે નિસુણો વિનતીરે લો.
સસનેહા ગુણવંત કે હીયડે જે હતી રે લો. સા.

x x x x

અંતે—

ગિરિઆરે ગુણુ તુમતણા—એ દેશી.

તુઝ ગુણુગાઉ કથારસે મે સમક્તિ ગુણુ દિપાગ્યોરે,
કવિયજ્ઞ જગમાં જીતના યણુ ગુહિર નિસાંણુ વળવ્યારે

—વીર જિનનેરે જાઉં ભાંમણુડે. ૫

—ઈતિ સં. ૧૭૮૯ બા. સુ. ૧૩ દિને સૂરત પંદરે. ૮-૧૬ આ. ક.

(૨) પાંચ પાંચ સગાય

આદિ—

હુસ્તનાપુર વર ભણુ, તિહાં રાગ પાંડૂ સારરે.

અંત—

શ્રી હીરવિજયસૂરિ ગજ ધણી, તપગાઢનો ઉચોતકારરે,

કરળેડી કવિયજ્ઞ મુઝ આવાગમણુ નિવારેરે;

મુઝ આવાગમણુ નિવારો પંડવ પંચ વંદતા મનમોહરે. ૧૯

—સુમતિરિચિના લેખિ. સં. ૧૬૯૯ વ. શ્રા. સુ. ૫ દિને વિક્રમ

પુરે નગરે ગ. દેવકુશલ પઠનાથે. ૧-૧૭ માં.

(૨૦૪) તેતલીપુત્ર રાસ. ૧૫૯૫ (?)—પાનાં ૧૨, અમ.

(૨૦૫) અમરકુમારરાસ.

(૧૧૩) કલ્યાણુ (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ ૨૦)

(૨૦૬) કૃત કર્મ રાજાધિકાર રાસ. સં. ૧૫૯૪. ગંધારમાં.

અતે—

અંગગમ્હિ શ્રી ગુર દીપતા એ માં સુવિહિત સૂરિ શૃંગાર
શીલિઈ જંબૂ અભિનવાએ માં ગુર ગણજલ ભૃંગાર. ૬૮

તપગમ્હિ શ્રી ગુર નાયકુએ માં શ્રી હેમવિમલ સૂરિદ
નામિઈ નિધિ પામીઈએ માં દુકૃત જઈ દૂરિ. ૬૯

તાસ સીસ સોહામણુએ માં તપગમ્હિ આધાર.
નામિ સોભાગિઈ આગલા એ માં પાલધ પંચાચાર. ૭૦

શ્રીસૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ ચિરજયુ એ માં સદ્ગોકો દિ આસીસ,
વિમુખ પુરંદર ગુણુનિલુ એ માં ધર્મવંત નિસિદીસ. ૭૧

વિદ્યા ચૌદઈ અલંકરિઈ એ માં તપ જપિ ક્ષિમાનિધાન
શ્રી કલ્યાણુ જય જય કર્યે માં પંડિત સકલ પ્રધાન. ૭૨

જસ નામિં જસ પામીઈએ માં કવિજન દિધ સદ્ માં
ચરણુ કમલ તે ગુર તણુએ માં શ્રી રાજહંસ સમાન. ૭૩

તે ગુર નઈ સુપસાહિઈ એ માં યુગ નિધિ ધૃષ્ટિ બૂ વિચાર
વરસ માસ આહુલ સુદિઈ એ માં જયા તિથિ સુર ગુરવાર. ૭૪

રાસ રચિઈ રંગિઈ કરીએ માં વંદન કરે કરજોડિ
વચન કથન જે બોલીઆં એ માં અધિકી ઓછી વાત,
દેવગુર શ્રી સંધ સાપીઆ એ માં મિચ્છા દુક્રડ સાત. ૭૫

નગર અનોપમ જાણીએ એ માં મંદિર શ્રી ગંધાર
ધર્મકાજિ કરી આગજુએ માં દાંત દીધ અનિવાર. ૭૬

જિહાં એહવા વિવહારીઆએ માં પૂજધ શ્રી વર્ધમાન,
વર્ધમાન જિન પૂજતાએ માં સુખ પાંમઈ વૃદ્ધમાન. ૭૮

જપતાં શ્રી વર્ધમાન જિન એ માં સવિ સંપદ અનિવાર
દિનિ દિનિ પાંમઈ અતિધણુએ માં માંગલીક જયજયકાર. ૭૯

(કલ્પ)

જાં પવર મહિર સકલ સસિહર વિપુલ અંબર મંડલં.

ઉદયગિરિ જાં ઉદય કરક દિવદિવ રતન મહીતલં.

તાં એહ શ્રી કુતકર્મ રાજ તાણુ ચરિત્ર સોહામણું.

કડ્યાંણુ જયકર ભવિક નરનઈ અચલ દિઉ વધામણું.

૮૦

(ઇડરની બાહ્યોનો ભાગ,)

[સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૮૪ અને ૧૫૯૦ ની સાલના મળે છે—જુઓ ધા-સંગ્રહ ભાગ ૧ લો લેખાંક ૧૮૬ અને ૭૧૯. આ પૈકી સં. ૧૫૯૦ ના લેખમાં સાથે આનંદવિમલસૂરિ પણ છે. આ અને સૂરિઓ હુમવિમલસૂરિના શિષ્યો અને બનેની પાટ જુદી થઈ. આણુંદવિમલ સૂરિએ સં. ૧૫૮૨ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે વખતે તેમણે ગચ્છનો સમસ્ત ભાર સૌભાગ્યહર્ષને સોંપ્યો હતો. સૌભાગ્યહર્ષે લલુશાલા નામે એક શાખા ચલાવીને પોતાની પાટે સોમવિમલસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા જ્યારે બીજી બાજુ આણુંદવિમલ સૂરિએ પોતાની પાટે વિજયદાન સૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા.]

૧૧૪ ખીમો.

(૨૦૭) +શત્રુજય ચૈત્ય પ્રવાડી. (પરિપાટી).

આદિ—

ચુપઈ.

આરાદ્ધં સામિણિ સારદા, નિમ મતિ તૂડી દિહ મતિ સદા,

શ્રી સેત્રજ તીરથ વદેવિ, ચૈત્ર પ્રવાડિ રચસિ સપેવિ.

૧

પાલીતાણુષ પ્રણૂખં પાસ, નિમ મનિ વંછિત પૂરઈ આસ;

લલ્લતાસુર વંદં નિન વીર, સોઈ સાયર નિમ ગુહિર ગંભીર.

૨

*

*

*

*

અતે—

એહ સ્વાંમીં તુમ્હ ગુણુ જોતલા, મઈ કિમ બોલાઈ તેતલા,

તૂં ગુણુ રચણુયર સમ હોઈ, એહ સંક્ષા નવિ જાણુઈ કોઈ.

૩૧

ને તાહરા ગુણુ ગાઈ સાર, તેહ ધરિ મંગલ જપજપકાર,
 દં તુમ્હ નાંમિઈ નિતુ ભાંમણુધ, બે કરજોડી પીંચુ ભણુઈ. ૩૨
 —વા. સહજરત્ન ગણિ પુણ્યાર્થેન લક્ષતં ૧૬૧૬ માં (વિ. ધ.
 ચોપડો ૧૭૧-૧૭૩) પ્ર. તી. સં. પૃ. ૧૮૫-૧૮૭.

(આ સોલમા સૈકામાં પ્રસિદ્ધ કવિઓમાંનો એક હશે એમ
 તેના પછી થયેલ સુપ્રસિદ્ધ આવક કવિ ઋષભદાસે પોતાના સં.
 ૧૬૯૦ માં બનાવેલા કુમારપાળ રાસમાં ખીખ કવિઓ સાથે આ ખીખાનું
 નામ પણ ઉલ્લેખી પોતાની લઘુતા દર્શાવી છે એ પરથી બાસે છે:—
 “આગિં ને મોટા કવિરાય, તાસ ચરણુરજ ઋષભાય
 લાવણ્ય લીઓ ખીખો ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો. ૫૩

૧૧૫ લીંબો.

(૨૦૮) પાથેનાથ નામ્ના સંવેગરસ ચંદ્રાઉલા.

આદિ—

(રાગ મેવાડો)

સકલ સુરિંદ નમિ સદારે પાસ જિણેસર દેવો
 માનવ ભવ પામી કરીરે અહનિસિ કીજિ સેવો.
 અહનિસિ સેવા કરીજી જિનવર, તો નિશ્ચય પામીજી શિવપુર
 તુમ્હ મુખ જોતાં હરખ ન માર્ધ, સકલ સુરિંદ સદા ગુણુ ગાઈ.
 જીરેજી પાસ જિણુંદ દયાલ પાએ લાગરચુંજી
 તોઈ રયણુ અમૂલક નામ હીયડિ રાપરચું જી. આંચત્રી.

*

*

*

*

અંતે—

ચઉ ગઘ જલનિધિ જીવડોરે, તહિં પરિબ્રમણુ કરંતિ
 જનમ જરા મરણુધ કરીરે, દુખ અનંત સહંતિ
 દુખ અનંત સહંતિ દયાપર, ભેટિ તુમ્હારી પાખધ જિનવર
 દયા કરી ભવદુઃખ નિવારો, ચઉગઘ જલનિધિ પાર ઉતારોજી. ૪૮

હીંમો કહિ તુમ્હે સાંભલોરે, અભય તણા દાતાર
શરણુ તુમ્હારિ આવીકરે સ્વામી જગદાધાર
સ્વામી ધ્યાઉં શ્રી જિનચંદ, ધ્યાન ધરતાં પરમાનંદ
જે છઠ સાસ્વત સુખ અનંત, હીંખાનઠ આપો ભગવંત. ૪૯ છ.

—છતિશ્રી પાર્શ્વનાથ નામના સંવેગરસ ચંદ્રાકલા સંપૂર્ણા લિખિતં
ખં ૦ રવિવર્દન ગણિના ધનવર્દન વાયનાય શ્રીપાટણ મહાનગરે. ૪-૧૫
(વિ. ધ.)

[સત્તરમા સૈકામાં થયેલ પ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિ ઋષભદાસે હીંખા
નામના પોતાનાથી પૂર્વ કવિઓ પૈકી એક તરીકે સંભાર્યો છે તે આજ
હીંમો હોવો જોઈએ, તેથી તેને સોળમા સૈકાના અંતે મૂકવામાં આવેલ છે.

૧૧૬ વિજયગણિ.

(૨૦૬) આરાધના રાસ. સં. ૧૫૯૨ માષ શુ. ૧૩.—આમોદભં.

૧૧૭ લાવણ્યદેવ (ત૦ ધનરત્નસૂરિ અને સાંભાગ્યસા-
ગર સૂરિ-ઉદયધર્મ-જયદેવ શિ૦)

(૨૧૦) કર્મ વિવરણનો રાસ.

આદિ—

ધુરિ—વસ્તુ.

સકલ જિણુવર સકલ જિણુવર ભગતિ પ્રણમેવિ,
સરસતિ સામિણિ ધરીય મનિય ગોચમ ગણુધર સામિય
તાસ પસાઈ હું તવુંચ ચૈદ ગુણુકાણીય,
ગુરૂ વયણે સુપસાકલે જોલિસું વચન વિશાલ.
જે સુણતાં સુખ સંપજે ટલિઈ તિ ભવભયપાસ.

*

*

*

*

અતે—

- તપાગછિ નાયક જગહ પ્રધાન, જર્ઘવંતા જે કરે વધાણ.
 શ્રી ધનરત્ન સ્થરિ ગુણધાર, પટભાષા એ સ્થાસ્ત્ર ભંડાર. ૬૯
- સૌભાગી દીસિ જયવંત, શ્રી સૌભાગ્યસાગર સ્થરિ ગુણવંત,
 પંચ સમિતિ ત્રણ ગુમિ જાણિ, આગમ શાસ્ત્ર કરિ વધાણ. ૭૦
- ઉવજાયા શ્રી ઉદયજ ધર્મ, સકલ વિધાનો જાણે મર્મ.
 તાસ શીશ પંડિત શ્રી જયદેવ, તસ સેવક ખોલું ગુણ હેવ. ૭૧
- પાપ નિકાચિત ધણે જાય, પણિ થાયે ત્રિભુવનરાય,
 એ ધ્યાન ધરું નિસિદ્ધિસ, જિમ અજરામર હુધ જગીસ. ૭૨
- શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વિચાર ભંડાર, તેહતાણું નવિ જાણું વિચાર,
 ગુરૂ ઉપદેસે ધ્રમ ધ લલાં, સર્વેપે મે ગુણકાણું કહિયા. ૭૩
- દાન શીલ પ્રભાવે કરી, નિર્મલ વિત્ત હૈયા આદરી
 લાવજ્યદેવર્ધ ઇણિ પરિ કહી, ભવિક લોકને કારણુ સહી. ૭૪
- એ ભણુતાં મંગલ ધરિ હોય, ભણુતાં સંપતિ ધરિ સોય,
 એ ભણુતાં હુઈ નવિય નિધાન, એ ભણુતાં પામે કલ્યાણ. ૭૫

—૨૮—૧૩ લીં.

[આમાંના ધનરત્ન સ્થરિ વડતપગચ્છ—૪૬ પોશાલિકના છે ને તે સં. ૧૫૭૦ માં થયેલ લલ્લિધસાગર સ્થરિના શિષ્ય અને પટધર થાય. (જુઓ, નયસુંદર સંબંધી મારો લેખ. આનંદ ગ્રંથ મહોદધિ મૌં ૬ હું.) તેમના સં. ૧૫૭૨, ૧૫૮૭, ૧૫૮૮, ૧૫૯૧ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. ધા. સં. ભાગ ૧. લેખાંક ૧૪૩૯, ૬૯૨, ૬૧૬, ૧૨૬૪. વળી સૌભાગ્યસાગરસ્થરિના ધાતુપ્રતિમાના સં. ૧૫૭૯ સં. ૧૫૮૪ ને ૧૫૮૯ ના પ્રતિષ્ઠા ઉદ્દેશ છે. જુઓ ધાતુપ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ લેખાંક ૧૮૧, ૧૧૦૮, ૬૯૪. તેમજ ખીજો ભાગ. સં. ૧૫૭૯ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં જણાવેલું છે કે લલ્લિધસાગરસ્થરિ પટ્ટે ધનરત્નસ્થરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગરસ્થરિભિઃ; આપરથી જને સ્થરિ લલ્લિધસાગરસ્થરિના પટ્ટ-

ધર શિષ્યો હતા; આ જાનેના સમયપરથી આ કવિ સોળમા સૈકાના અંતમાં ગણી શકાય તેમ છે.

૧૧૮ કુશલહર્ષ. (ત. વિજયદાનસૂરિ-હર્ષસંયમ શિ.)
(૨૧૧) નાગપુરમંડન શાંતિજિન સ્તવન. પદભાવ ગર્ભિત.
અતે—

ધમ તવિહિ નિરમલ સકલ કેવલ કુશલ મંગલદાયગો,
બહુ ભાવ ભેદી તત્ત્વવેદી સુખ પ્રવેદી નાયગો,
સુર જિનવર નમઘ અસુર શ્રી વિજયદાન સૂરીસરો,
શ્રી હર્ષસંયમ ચરણ સેવક કુશલહર્ષ કૃપા કરો. ૩૯
(પત્ર ૪ પ્ર. કા.)

(વિજયદાનસૂરિ-આચાર્યપદ સં-૧૫૮૭ સીરોહી, સ્વ. ૧૬૨૨)

૧૧૯ ધર્મસિંહ ગણિ (ત. આનન્દવિમલસૂરિ શિ.)

(૨૧૨) દીવાળી રાસ—પા. ૬ અમ,
(૨૧૩) વિક્રમરાસ— -જેસ.

(આનન્દવિમલ સૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૫૭૦, ક્રિયોદ્ધાર સં. ૧૫૮૨, સ્વ. ૧૫૯૬),

૧૨૦ દોહાતવિજય (ત. સુમતિસાધુ વંશે પદ્મવિજય-જય-
વિજય-શાંતિવિજય શિ.)

(૨૧૪) ખુમાણરાસ.

આદિ—

ગાહા.

ૐ એ મંત્ર અપારં, સારદ પ્રણામિ માય સુપ્રસન્નં, ૧
સિદ્ધ ઋદ્ધિ બુદ્ધિ સિરં પૂરં વરવેદ પડિપુન્નં.
વરવેદ પુત્યહત્યા વીણા સુરવદ કમલ કરવિમલા,
હરણમી હંસરદા, વિજય વૈજતિયા માલા. ૨

હૃદા-કમલવદન કમલાસના, કવીઊર મુખકે વાસ,
વસે સદા વાગેશ્વરી, વિધવિધ કરે વિલાસ;
વિદ્યા બુદ્ધિ વિવેકવર, વાયક દાયક વિત્ત,
અર્થે જે આપ્ત પુને, ચરણુ લગાવે ચિત્ત. ૪

સેવકસું સાંનિધ કરો, મહેર કરો મહામાય,
ત્રિપુરા છોર તાહરો, સાંનિધ કરો સહાય. ૫
આપ્ત દ્યો અક્ષર અચલ, અધિકી બુધ ઉક્તિ,
દલપતિસું કીજે દયા, સેવક બાણી સક્તિ. ૬

કવિત્ત-આવભવ અંબાવર, ભગતિ કીજે ભારતિ,
ગંગ ગંગ ગંગદંબ, સંત સાંનિધ સક્તિ;
મુપ્રસન્ન હોય મુરરાય, વયણુ વાચા વર દીજે
બાલક બેલે બાહ, પ્રીતભર પ્યાલો પીજે
મહારાજ રાજ રાજેશ્વરી, દલપતસું કીજે દયા,
ધન મોગ મહિર માતંગિની, માય કરો મોસું મયા. ૭

હૃદા-શિવ સુત સુંદાલો સખલ, સેવે સકવ સુરેશ,
વિધનવિહારણુ વરદીયણુ, ગવરીપુત્ર ગણેશ. ૮

કવિત્ત-ભૃકૃટિચંદ બલહલે, ગંગ ખલહલે સમુજ્જલ
એકદંત ઉજ્જલો, સુંડલ લવલે રૂડગલ,
પુહપ ધૂએ પ્રભાલે, સેસ સલવલે જહલલ.
ધુમ્ર નેત્ર પ્રજલે અંગ અમ્બલે અતુલ બલ,
યમ બલે વિધન દાસિ દયાલ ચમર ઢલે ઉજ્જલ કમલ,
સુંદાલ દેવ રિદ્ધ સિદ્ધ દીઆણુ, સમરી દલપતિ ભવલ. ૯

હૃદા-વૃષભદેવ વનિતાપ્રિપતિ, નાભિનંદ સુખકંદ,
ઉર અંબુજ ભામર પ્રભુ, ચિત્ત ચક્રોર જિનચંદ, ૧૦
અલિ હુવે અલિ ધલિકા, સગત સાગતિ સુદેત,
પારસ મુચુર પરમેશ્વર, લોહ હેમ કર લેત. ૧૧

જ્ઞાન જ્યોતિસુ પ્રકાસ ગુરુ, કર ધરી સાસત્ર કથ,
ત્રિલુવનમે તારણુ તરણુ, સૌ વાતો સમરતથ.

૧૨.

* * * *

વચમાં. ખીજ ખંડને અંતે.

એટલે ખંડ એ પૂરો થયો, અલપ બુદ્ધિ મેં ઉદમ કીયો,
સુકવિ સુધારે વાંચો સહી, દૂડ સાચ કવિયણુ ને કહી,
ત્રિપુરાસકત તણે સુપસાય, રચો ખંડ દુજે કવિરાય,
તપગન્ધ ગિર્યા ગણધાર, સુમતિ સાધુ વંશે સુખકાર.
પંડિત પદ્મવિજય ગુરરાય, પટોદ્યગિરિ રવિ કહેવાય,
જય બુધ શાંતિવિજયનો શિષ્ય, જપે દોહત મનહ જગીશ.

—છતિ શ્રી ચિત્રકોટાધિપતિ શ્રી રઘુવંશે બાપા ખુમાણુ ચરિત્રે
રતિસુંદરી અભિગ્રહકરણુ ચિત્રકારિકા ચરિત્ર રમણુ, રાજકુમારી પાણી-
અહણુ, પંચસહેલી ચિત્રગદમિલણુ દોહતવિજયવિરચિતે દ્વિતીય ખંડ
સંપૂર્ણ:—

ત્રીજા ખંડને અંતે.

જયવિજય એ નામ આપેલ છે. ને તેના શિષ્ય શાંતિવિજય ને
તેના શિષ્ય દોહતવિજય.

(આ રાસ રાજસ્થાની-મારવાડી બાપાના શબ્દોથી ભરપૂર છે.
તેમાં ચિત્રોડના રાણા ખુમાણુ તેના વંશજો વગેરેનો ચારણુશાહી છતિ-
હાસ મૂકેલો છે, આની પ્રત. ડે. કે. લાયબ્રેરીમાં છે. તેના નં. ૨૫૮
સને ૧૮૮૨-૮૩ આનાં પાનાં ૧૩૯ છે અને અપૂર્ણ છે, જૈનસાધુઓ
રાજદરબારમાં રહી તેનાં જૂઠાં જૂઠાં વર્ણુનથી ચિત્ત રંજન કરતા એ
આ પરથી જણાય છે ને તે માટે ગણેશને વંદન પણ કરેલ છે. આની
પ્રત ઉક્ત કોલેજની લાયબ્રેરી હાલ ભાંડારકર ઈન્સ્ટીટ્યૂટ-પુના માં છે.)

૧૨૧ વાસણુ (૧૦ વિજયદાનસૂરિ શિ૦)

(૨૧૫) +આનંદવિમલસૂરિ રાસ સં. ૧૫૬૭ આસો.

આદિ—

સકલ પદારથ પામીઈ, જપતાં શ્રી જિનનામ,
પ્રથમ તિથેસર ધ્યાઈઈ, ઋષભજી કરૂં પ્રણામ.

* * * *

અંત—

શ્રી આણુંદવિમલસૂરિસર તસ પટોધર પવિત્ત,

તે શ્રી વિજયદાનસૂરિ ગુણિ નિહું, વાસણુ પ્રણમિ

એ આણી નરમલ ચિત્ત. સુ. ૧૫૩

—આણુંદવિમલસૂરિ સં. ૧૫૬૭ ના ચૈત્ર શુ. ૭ ને દિને સ્વર્ગસ્થ
થયા—તે અરસામાં આ કૃતિ રચાઈ છે. વધુ માટે ગુણો આ. રા. સં. ૩.

—(આ રાસની માંગરોલ ભંગારમાં પ્રત છે તેમાં છેલ્લે નીચે
પ્રમાણે છે:—અને તે રાસનું નામ સાધુગુણરત્નમાલ રાસ આપેલું છે.)

સંવત પનર સતાણુઈ, આસો આક્ષર આલો માસ

સાધ નામ ગુણરત્નમાલ એ રાસ.

રચતા એ મનનઈ, અતિ ઉદાસ ઉદ્ગાસ.

૧૮૮

સુંદર રવિ રાશિ સોધ સારવતા, મેર મહીધર જહા,

વજૂ વધિ સંધ પરવાર સૂચિર, પ્રતપો એ અવિચલ તિહાં. ૧૮૯

જહવંતા અજમાન વરૂ શ્રી વિજયદાનસૂરીંદ,

ભટારક રાજવિજયસૂરિ, કહે વાસણુ પ્રણુ આણુંદ.

૧૯૦

—સુંદર દરસણુ સાધના. ૯-૧૧ માં.

૧૨૨ વિનયસમુદ્ર (ઉપકેશગચ્છ સિદ્ધસૂરિ-હર્ષસમુદ્ર શિ૦)

(૨૧૬) અંદનઆળા રાસ.

(૨૧૭) અંબહ અહિપઈ સં. ૧૫૬૮ માહ શુદ ૨ રવિ તિમરામાં.

અતે—

અંબડ મોટલ દૂયો વિસાલ, તાસુ ચરિત્ર સુણી રસાલ,
શ્રી મુનિરત્નસૂરિનો કલ્પો, તેહયકી ભાવારથ લલ્લો. ૯૧
ચક્રપદ વિધિ કીયો મધ એમ, ભંજતાં ગુણતાં ધરિ હુયધ પેમ,
કિવએસ ગછિ સંપદ સિધિસૂરિ, તાસુ પસાયધ આણંદપૂરિ. ૯૨
હરપસમુદ્ર વાચક તસુ સીસ, તિમરા મંડળ શ્રી જમદીસ,
પાસ જિણંદ તણુધ સુપસાધ, વિનયસમુદ્ર કલ્પો મનિ ભાધ. ૯૩
પનર નિવાણુ પ્રવર પ્રસિદ્ધ, એ પ્રબંધ મધ સુલલિત કિદ્ધ,
મહા સુકિલ દ્વિતીયા રવિવાર, રચ્યો તિમરા નગરિ મઝારિ. ૯૪
અધિકો મધ ઉછો છદમસ્ત, કહતા મધ બોલ્યો પરમત્થ,
જે ગીતારથ વરતર્ક વલી, પમળ્યો કહળ્યો મુઝ ગુણ મિલી. ૯૫

—ઈતિ અંબડ ચક્રપદ સમાપ્ત. ૨૦-૧૫ આ. ક.

(મુનિરત્ન તે પૂણિમા ગચ્છના સ્થાપક ચંદ્રપ્રભસૂરિના પદે ધર્મ-
ધોષસૂરિ અને તેમની પાટે સમુદ્રધોષસૂરિ કે જ્ઞેમના ત્રણ શિષ્ય નામે
સૂરપ્રભ, મુનિરત્ન અને તિલકચંદ પૈકીના બીજા શિષ્ય થયા કે જ્ઞેમણે
અંબડ ચરિત્ર સંસ્કૃતમાં ૧૨૬૦ શ્લોકનું રચ્યું હતું. તે ચરિત્રમાંથી
ભાવાર્થ લઈ આ રાસ પોતે રચ્યો એમ કવિ જણાવે છે. આજ મુનિ-
રત્નસૂરિએ ભાવી તીર્થંકર અમલસ્વામિનું ચરિત્ર સં. ૧૨૫૨ માં અને
મુનિસુવ્રતચરિત્ર સંસ્કૃતમાં રચેલાં છે.

(૨૧૮) પદ્મચરિત્ર ૧૬૦૪ (આમાં રામચંદ્ર અને સીતાજીનાં ચરિત્ર છે)

અતે—

શ્રી કિવએસ ગચ્છ ગુણ બૂરિ, ગણુહર ગુર ક્ષયણુપ્પહસૂરિ.
તસુ અનુક્રમિ સિદ્ધસૂરિ વસિદ્ધ, બઈંહા થાપ્યા ગુણુ ગરિદ્ધ. ૫૨
કંકસૂરિ જયવંત ગણેસ, તેહ તણુહ પામી ઉપદેશ,
વાચક હરપસમુદ્ર તસુ સીસ, વિનયસમુદ્ર વાણારીસ ॥ ૬૦
વીકાનયરિધ વીર જિણચંદ, તાસુ પસાધ પરમાણંદિ,
ચક્રવિહ સધ તણુધ સુપ્રસાદિ, સોલ ચિડોત્તર કાણુ આદિ ૬૧

કાપી કયા એ સીતા તણી, સીલતણી મહિમા જસુ ધણી,
ભાપઈ ભણિજ્યો બહુ ગુણ થુણી, પ્રરધ આસ સદા મન તણી ૬૨
—સં. ૧૬૫૯ વર્ષે આપાઠ માસે શુક્લપક્ષે ૧૪ તિથી લિપત-
મિદં । શ્રી વિક્રમપુર મધ્યે. ગોડીજીનો ભંડાર, ઉદયપુર.

(ઉપકેશ ગચ્છના આ સમયના સિદ્ધસૂરિના લેખ સં. ૧૫૭૯
લેખાંક ૧૦૮ ધા. સં. ભાગ ૧ લો, અને સં. ૧૫૬૮ ના લેખાંક
૫૩૪ ભાગ ૨ જો-મળી આવે છે.)

૧૨૩ જિનમાણિક્ય.

(૨૧૯) કૂર્માપુત્ર રાસ.

(જુઓ કનક કવિ નં. ૧૨૪ નીચે આનો ટુંક પરિચય)

૧૨૪ કનક કવિ (જિનમાણિક્ય શિ૦)

(૨૨૦) મેઘકુમાર ગા. ૫૦ નો ટુંકો રાસ. (સં. ૧૫૮૨ ને
૧૬૧૨ ની મધ્યે)

આદિ—

દેશ મગધિમાંહિ જાણીએ રાજગૃહ નગર નવેસસ્યે,
રાજ કરે રલીઆમણુઈ શ્રેણી સગલ નરેસ.

૧

*

*

*

*

અતે—

તે મુનિવર મેઘકુમાર જીજ્ઞે ચારિત્ર પાલિઈ સાર,

ગુરુ શ્રી જિનમાણિક્ય સીસ, કવિ કનક ભણુઈ નિસદીસ.

૫૦

—૩-૧૩ લીં-, પા. ૩, ૨૯ન.

જિનમાણિક્યસૂરિ—(નં. ૧૨૩) ખરતર ૬૦ મા પદ્ધતર. જન્મ
સં. ૧૫૪૯ દીક્ષા ૧૫૬૦, પદ્ધત્યાપના ૧૫૮૨, મરણ ૧૬૧૨. આથી
૧૫૮૨ ને ૧૬૧૨ ની વચમાં.

૧૨૫ ગજરાજ પંડિત.

(૧૨૧) હીરવિજયસૂરિના આરમાસ. સં. ૧૫૮૬ કા. ૨.

આદિ—

રાગ સામેરી

સરસતી ભગવતી વરસતી, વાણી દીઓ રસાલ,
વીણા હસ્તક ધારિણી, કવિજન દીઓ આધાર.
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વારજા સુભવેલ,
તાસ તણે ઉસાડિલે, આજ કરૂં રંગરોલ.

*

*

*

*

અંતે—

ચાલ

કારતક મારે આવીઓ, ભાવીઓ સરવે પરિવારે,
અનુમતિ દીધી ખેનડી, લેવા તે સંજમભારે.
શ્રી વિજયદાન સૂરિને હાથે, તે પાટણ નયર મજારે,
સંવત ૧૫ છત્રએ, કરતગ ખીજે માસરે,
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વરતો તે જયજયકારે.
વિમલાહી ખેની એમ વીનવે.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો ૧૬૬—૧૭૩.

૧૨૬ ગુણભાણિકય શિષ્ય (બ્રહ્માણગચ્છ-બુદ્ધિસાગરસૂરિ —વિમલ-ગુણભાણિકય)

(૧૨૨) હરિશ્ચંદ્ર રાસ.

આદિ—

સરસતિ સામણિ વીનવૂ, ત્રિભુવન જણુણી માય,
રચું ચરિત્ર હરિચંદ તણૂ. વહા પસાય. ૧
કૃપા કર મજ સ્વામિની, વંછિતદાયક દેવ,
એક મનુ નવુ ઉલગુ, સદા કર તહા સેવ.
સીલ સંયમ તપ નિર્મલુ, બુદ્ધિસાગર ગુરૂ જાણિ,
ગછ બ્રહ્માણુ ગુણનિલુ, શ્રી વિમલેંદ્ર વધાણિ. ૩

તાસ તણુડ શિષ અતિચતુર, ગુણુમાણિક ગુણુ બેય,
તેહ તણુઈ સુપસાહિલધ, કવિત કર તે સોય.

૪

* * * *

(ફક્ત મને પ્રથમનું પાતું મળ્યું છે. તેથી કવિનું નામ તેમજ તેમની
કૃતિની રચનાનો સમય નિર્ણયિત થઈ શકે તેમ નથી.) પત્ર ૯-પ્ર. કા.

(બ્રહ્માણુ ગચ્છમાં અનેક બુદ્ધિસાગરસૂરિ અને વિમલસૂરિ થયા
લાગે છે, કારણ કે બુદ્ધિસાગરસૂરિ નામના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૩૮૦,
૧૩૮૬, ૧૪૨૯, ૧૪૩૯, ૧૪૯૩, ૧૫૦૬, ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩
૧૫૪૯, ૧૫૫૪ ના મળી આવ્યા છે અને વિમલસૂરિ નામના લેખો
સં. ૧૨૬૩, ૧૩૬૯, ૧૩૭૧, ૧૪૪૫, ૧૫૦૩, ૧૫૦૮, ૧૫૧૧,
૧૫૧૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૨૦, ૧૫૨૩, ૧૫૨૪, ૧૫૩૨,
૧૫૪૩, ૧૫૬૧, ૧૫૮૯ ના મળી આવ્યા છે. જુઓ ધા. લે. સં.
ભાગ બંને તથા નાહરકૃત જૈન લે. સં. ભાગ પહેલો. આ પૈકી બુદ્ધિ-
સાગરસૂરિ તેમના સં. ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને ૧૫૫૪
માં વિમલસૂરિ પદે થયેલા જણાવ્યા છે, અને વિમલસૂરિ તેમના સં.
૧૫૦૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૧૯ માં પોતે બુદ્ધિસાગરસૂરિ
પદે થયેલા જણાવ્યા છે. સં. ૧૫૮૦ માં થયેલ વિમલસૂરિ કે જે
બુદ્ધિસાગરસૂરિ પદે થયેલા તે આ કવિના ગ્રહ સમજાએ, તો સોળમા
સદીના અંતે આ કવિને મુકી શકાય.)

૧૨૭ નયસિંહ ગણિ (વડતપગચ્છ-ધનરત્નસૂરિ-મુનિસિંહ શિ.)

(૨૨૩) ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ. પાવાપુર

—ચંદ્રગણિ ગુરરાજ શ્રી રત્નસિંધસૂરિ, તત્પદે શ્રી ઉદયવલ્લભસૂરિ,
તત્પદે શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ, તદ્વતુકમે શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ-તત્પદે શ્રી લખિધ-
સાગરસૂરિ-તત્પદે શ્રી ધનરત્નસૂરિ, ઉવઝાય શ્રી મુનિસિંધમણિ શિષ્ય
પં. નયસિંધ ગણિના પાવાપુરે કૃતા શ્રી ચતુર્વિંશતિ જિનનાં સ્તુતય:

(ગુર્જર ભાષામાં—સાં ભ. પાટણ.)

(આ પૈકી લખિંસાગરસરિએ ૧૫૫૭ માં શ્રીપાલકથા રચેલ છે. તેના શિષ્ય ધનરત્નના પાટે અમરરત્નસરિ અને તેજરત્નસરિ થયા ને તેના દેવરત્નસરિ થયા કે જેના સમકાલીન નયસુંદર ૧૬૨૮-૧૬૬૯ થયા. ઉક્ત ધનરત્નસરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૭૨, ૧૫૭૬, ૧૫૭૯ ૧૫૮૭, ૧૫૯૧ ના મળી આવે છે. જુઓ. [ધા. પ્ર. લે. સં. ના બંને ભાગ. આથી આ કવિને સોળમી સદીના અંતમાં મૂકી શકાય.]

૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય.

(૨૨૪) બિહલુણ પંચાશિકા સં. ૧૬૨૬ પહેલાં ૧૬ માં શતકમાં.

આદિ—

ચુપઈ.

મકરધ્વજ મહિપતિ વર્ણ્યૂં, જેહવાં રૂપ અવનિ અભિનવૂં;
કુસુમ બાણુ કરિ કુંજરિ ચડઈ, જસ પ્રલાણિ ધરા ધડહડઈ. ૧
કોદંડ કામિની તણુ ટંકાર, આગલિ અણિ ઝંઝા ઝંકારિ;
પાખણિ કોષણિ કલ રવ કરઈ. નિર્મલ છત્ર શ્વેત શિર ધરઈ ૨
ત્રિભુવન માંહિ પડાવઈ સાદ, છઈ કો સુર નર મંડઈ વાદ ?
અખજા સૈનિ સખલ પરવરિઉ, હોંડઈ મનમથ મચ્છરિ ભરિઉ. ૩
માધવ માસ સોહઈ સામંત જસ તણુઈ જલનિધિસુત મિંત,
હૂતપણૂં મલયાનિલ કરઈ, સુર નર પત્રગ બાણુ આચરઈ. ૪
તાસ તણુ પય હં અણુસરી, સરસતિ સામિણી હઈડઈ ધરી,
પહિલૂં કંદર્પ કરી પ્રણામ, ગરૂડ ગ્રંથ રગિસિ અભિરામ. ૫

* * * *

અંતે—

આપિ વાર એક અવાસ, મણિ માણિક ધન સૂપૂં તાસ
પૂરવ પ્રેમ બિહિ જણુ ધણુઉ, પાર ન પામિ કવિ તે તણુઉ. ૧૫૧
કામિ કાન્નિ કીવ ચૂપઈ, ખતિ કરી નિરખડિ થિર થઈ;

બહુસઘઃ બિહ્લણુ વાણી તેહ, જ્ઞાન બહુઘ રસિ રાતા જેહ. ૧૫૨

—ઈતિ કવિ ચક્રચૂડામણિ બેહ્લણ પંચાસિકા સમાપ્તઃ ।
સંવત ૧૬૨૬ વર્ષે શ્રે વદિ ૩ દિને લિખિ ॥ ઇતિ બેલણ-
પંચાશિકારાસ સમાપ્તઃ ॥ શ્રીઃ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥

મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૪૩ થી ૫૮ (નિરંક). વ્રત ૨૦૫, તેમાં
૧૫૨ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ સંસ્કૃત (આશરે ૫૧ વ્રત).

(૨૨૫) શશિકલા પંચાશિકા.

આદિ—

ચૂપઈ.

એક દિન બ્રહ્મી સહિષ્ઠર સાથિ હસિ હરખિ તાલી દેઈ હાથિ,
સદી કહિ સાંભલિ શશિકલા પૂછું વાત એક નિર્મલા. ૧

જિમ બિહ્લણિ પરકાસ્યું સર્વ, તિમ તું કહિ મૂકી મન ગર્વ,
કહિ કુમરી સુણિજ્યો સદ્ તહમે, નેહની વાત પ્રકાસ્યું અમ્હે. ૨

* * * *

અંતે—

થયુ વિદ્વિજ છાંડી આગલી, કીડા સુરત કાષ તણિ વલી,
વાર વાર સંભાઈ તેહ, પ્રાણુ પાહિ વાહયુ વર એહ. ૪૦

—ઈતિ શશિકલા પંચાશિકાઃ મંગલપુરહ । શ્રી ન્યા-
નાચાર્ય કૃતઃ

—મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૩૯ થી ૪૩, વ્રત ૧+૫૯=૬૦; તેમાં
૪૦ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ-અતિ બ્રહ્મ ગૂજરાતી મિશ્રિત સંસ્કૃત.

ટૂંકી નોંધ:—શારદા દેશના પંડિત કવિ બિહ્લણુ વતન છોડીને
નીકળ્યો, ત્યારે કેટલોક વખત પંજાબના હાકેમ ક્ષિતિપતિ કિંવા ક્ષિતિ-
પાલને ત્યાં રહ્યા હતા. તે દરમિયાન તેને ક્ષિતિપાલની પુત્રી સાથે સ્નેહ
બંધાયો. તે વાત પાછળથી જાતી થઈ; અને કાશ્મીરી કવિને દેશત્યાગ
કરવો પડ્યો એ સ્નેહને સંભારી મોહબદ્ધ બિહ્લણુ સંસ્કૃતમાં બિલ્હણ
પંચાશિકા રચી, જે અત્યાપિ એક લોકપ્રિય કાવ્ય મનાય છે. એ કાવ્યમાં

આ બિલ્હણ પંચાશિકા ચોપાઈ ઉપર ૨૫૦ સાક્ષર શ્રી ચીમન-લાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. એ લખેલો લેખ ગુજરાતીના સંવત ૧૯૭૨ ના દીવાળીના ખાસ અંકમાં પૃ. ૧૯૨૬ પર છપાયે છે તે ઘણી જાણવા જોગ હકીકત પૂરી પાડે છે. બિલ્હણ નામના કાશ્મીરી પંડિતે ગૂજરાતમાં આવી અણહિલવાડમાં કેટલોક સમય નિવાસ કર્યો હતો ત્યારે કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં તેણે કર્ણસુંદરી નામની નાટિકા કે જે અણહિલવાડમાં શાન્ત્યુત્સવ દેવગૃહમાં મહામાત્ય સંપત્કરે પ્રવર્તીવેલા

રાજકુમારી સાથે ભોગવેલા ભોગવું બિલ્હણના મૂખ્ય ઉન્માદક ચિત્ર છે.

પ્રસ્તુત પંચાશિકા કોઇ અણુધડ જોડનારને હાથે કાલાંતરે કથી-રમાં જડાઈ અને બિલ્હણ કાવ્ય નામ પામી. પૂર્વે બિલ્હણ ગૂજરાતમાં આવ્યો હતો ને ત્યાંથી અત્યંત અપ્રસન્ન ચિત્તે આવ્યો ગયો હતો, એ વાત એ અરસામાં તાજી હતી. અને પંજાબના ક્ષિતિપાલની હકીકત વીસારે પડી હતી. એને લીધે ઐતિહાસિક ક્ષિતિપાલ તથા તેની પુત્રીને ઠેકાણે બિલ્હણ કાવ્ય માં ગૂજરાતનો વીરસિંહ તથા રાજકુમારી શશિકલા એ બે કલ્પિત વ્યક્તિઓ સ્થાપિત થયેલી જોવામાં આવે છે. જૈન સાધુ જ્ઞાનાચાર્યે જુની ગૂજરાતીમાં બિલ્હણ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં શશિકલાના પિતાનું નામ પૃથવીચંદ્ર આપ્યું છે ને તેને પાટણનો રાજા કહ્યો છે,

બિલ્હણ કાવ્યમાં ગાંડી લીધેલી બિલ્હણ પંચાશિકાએ જ્ઞાનાચાર્યને શશિકલાના પ્રલાપના કાવ્યની રચના સૂઝાડી જણાય છે. તે સાધુ કવિએ ભાખ્યા તૂટ્યા સંસ્કૃત સાથે ગૂજરાતીમાં શશિકલા કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં વીસ સંસ્કૃત શ્લોક અને ચાલીસ ગૂજરાતી ચોપાઈ છે, બિલ્હણ કાવ્ય અને શશિકલા કાવ્યની ભાષાની વિશિષ્ટતા ઉપરથી જ્ઞાનાચાર્ય ઇસવીસન પંદરમી સદીમાં થયેલ લાગે છે. પ્રસ્તુત કાવ્યોની જૈન મરોડના દેવનાગર અક્ષરની હાથપ્રત (મુંબઈની દેવચંદ લાલભાઈલાખઝેરીની) જે અને મળી હતી તે વિ. સં. ૧૬૨૬ ની છે.

જ્ઞાનાચાર્યની ભાષા મધ્યકાળની ગૂજરાતી છે. એ કવિનું શશિકલા કાવ્ય ટૂંકું છે ને કંઈક શીકું પણ છે. —કેશવલાલ હર્ષદરાય કુવ.

ભગવાન ઋષભનાથના યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે પ્રથમ ભજનવામાં આવી હતી. કર્ણદેવની વિદ્યાર કર્ણા કર્ણસુંદરી સાથે રનેહ તથા પરિણ્ય એ તેની વસ્તુ છે. ગૂર્જરાતમાં સોમનાથની યાત્રા કરી પછી રામેશ્વર સંધી ગયો. છેવટે દક્ષિણની આલુપ્ય રાજધાની કલ્યાણમાં આવ્યો. ત્યાં વિક્ર-માદિત્રિભુવનમલ્લ રાજાએ તેને પોતાનો વિદ્યાપતિ બનાવ્યો. તેનું વિક્રમાંક કાવ્ય એ ઉક્ત રાજાની પ્રશસ્તિ રૂપ છે. ત્રિભુવનમલ્લના પૌત્ર સોમેશ્વરદેવ ભૂલોકમલ્લે પણ તેવુંજ એક વિક્રમાંકાબ્યુદય નામનું ચંપૂ-કાવ્ય રચેલું છે. તેની એકજ ત્રુટક પ્રત પાટણના સંઘવીના પાટણના તાડપત્રના ભંડારમાં છે. ખ્રિસ્તીનો સમય ઈ. સ. ૧૦૬૫ થી ૧૦૮૫ નિર્ણયિત કરવામાં આવ્યો છે.

‘અદ્યાપિ તાં’ એ પદોથી શરૂ થતું ૫૦ વસંતતિલકામાં રચા-યેલું ખંડકાવ્ય સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. કેટલાક તેનો કર્તા ચૈર કવિ માને છે, બીજો વર્ગ ખ્રિસ્તીકૃત માને છે. આ ૫૦ શ્લોકના પૂર્વ ભાગ તરીકે પૂર્વચતુસ્સમતિકા-નામનું ૭૪ શ્લોકનું નવીન કાવ્ય કોઇએ રચ્યું છે તેમાં પંચાશિકાનો પ્રસંગ એવો વર્ણવેલો છે કે:—

અણહિલપુર પત્તાનના રાજા વૈરિચિંહ (ઇ. સ. ૯૨૦) ને અરં-તપુરના રાજાની પુત્રી સુતારાની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રી થઈ. પુત્રી મોટી થતાં રાજાને અભ્યાસ માટે ચિંતા થઈ. એવામાં કાશ્મીરી પંડિત ખ્રિસ્તી રાજસભામાં આવ્યો. વિદ્વાન જણાયાથી રાજાએ શશિ-કલાને ભણાવવા વાસ્તે તેને રાખ્યો. વ્યાકરણ, કાવ્ય, સંગીત વગેરે શા-સ્ત્રનું અધ્યાપન કરાવ્યા બાદ કામશાસ્ત્ર શરૂ કર્યું. આ અરસામાં તે બંને વચ્ચે રનેહ વધ્યો અને ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન થયાં. ઉભય કામશાસ્ત્રેકત રતિ વિલાસ સુખ ભોગવવા બાબ્યાં, રક્ષકોએ શશિકલાનું વિકૃત રૂપ જોઈને રાજાને આ વાત નિવેદન કરી. રાજાએ ખ્રિસ્તીને શાળી ઉપર ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો.

આ પછીની વાર્તા આપણી કૃતિ-ગૂર્જરાતી ભાષાન્તરની વાર્તાના સરખીજ છે. તે ચોપાઈનો સાર પણ આ લેખમાં આવ્યો છે. આમાં

ઉપર જે મંગલાચરણ આપ્યું છે તે આપી પછી જણાવે છે કે ઉત્તરદેશમાં શ્રી પુરપાટણમાં પૃથ્વીચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરે છે. તેની પટરાણીનું નામ પ્રેમાવતી છે. નગરની બાહ્યઓનાં નયનો જોનારને વીધીને પાડી નાંખે એવાં મોહક છે. પ્રેમાવતીની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રીનો જન્મ થયો. તે શશિકલા ક્રમે કરીને યૌવનદશા પામી. કવિ તેણીના રૂપ તથા વિદ્યાભ્યાસનું વર્ણન કરે છે.....કાવ્યશાસ્ત્રમાં નૈષધ શરૂ થયું, પણ પાંચ સર્ગ બંધ્યા પછી પંડિત પંચતવ પામ્યો. બીજા પંડિતની શોધ કરતાં કલિંગ દેશથી બિલ્હણ પંડિતની પ્રાપ્તિ થઈ. રાજ્યએ તેને કુમારીના શિક્ષક તરીકે નીમ્યો. પરંતુ રાજ્યએ બંને યુવાન હોવાથી તેઓ વચ્ચે કંઈ કુત્સિત કર્મ ન થાય, તે માટે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે કુમારી આંધળી છે અને કુમારીને કહ્યું કે બ્રાહ્મણ કુટરોગી છે; અને તે વાર્તા બંને વચ્ચે પડેલા મુકાબ્યો અને કુંવરીને પર્યંકે બેસાડી. અભ્યાસ કરાવતાં એક વિકટ શ્લોક આવ્યો. શશિકલાએ તેના ઉપર રહેલી વૃત્તિ જોઈ નહી, તેથી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, તું આંધળી છે નેથી જોઈ શકતી નથી; કુમારીએ કહ્યું હું પોથીમાં લખ્યું છે તે બોલું છું. બ્રાહ્મણે જાણ્યું કે આ આંધળી નથી, માટે પરીક્ષા કરવાને બે દુહા કાગળમાં લખીને તેણીના ઉપર નાંખ્યા. આ દુહા તે નિરર્થક જન્મગતં નલિન્યાં યદા ન દ્રષ્ટં તુહિનાંશુચિર્વં.

દુહા—જેણે અંબુજિ અંબરચિકું, નિર્મલ ચંદ્ર ન દિઠું

તે કમલિનિ કલિમાં રહી, જવાર ધણુ ધટું. ૩૭

જેણે મયંકિ મહિયલિ થિકી, વિકસતિ નવિણી ન જોઈ,

અવનિમાં હિંમ તે અવતરી, નિશ્ચય નિષ્ફલ હોઈ. ૩૮

કુમારીએ તેના અર્થ વિચાર્યો અને હૃદયમાં રણઝણી રહી. પડેલા કાઠી નાંખ્યો ને બ્રાહ્મણને મદન જોવો જોયો. નયણે નયણ મળ્યાં ને દષ્ટિ રિચર થઈ. લજ્જા ટલી ગઈ.

કરિ કરાક્ષ લખ્ખઈ શર સર્મિ, ભયુહ ભાવિ કુલાલઈ મર્મિ,

ડસણે સરસી અહરા ડસઈ, વલી કુંચકી કરસ્યું કસઈ. ૪૩

કુચ કાઠી કંકુરક કાન, મીચી મીટિ કરક તે સાન,
આળસ મોઝઈ આવઈ જાન, નિરતક નાભિ દેખાડઈ રંભ. ૪૪

વાર મેક લક નીસાસ, અગલા કરઈ અધ્યાસ,
મોહિમાંહઈ મંકઈ લાજ, પ્રીતિ પ્રગટ થઈ કીધું કાજ. ૪૫

કરઈ કતૂહલ કીડા દોષ, ભોગ ભોગવક સુરનાં સોઈ,
અંગિ નિ અનંગ તણુઉ અભ્યાસ, વિલસક પંડિત વિવિધ વિલાસ. ૪૬

ઈમિ સુખ સેવઈ કુમરિ એકંતિ, જોસી યુવતિ બલ્યાં છક ચિંતિ,
મનિ ગમતું માણુઈ માનિની, જાણુઈ નહી વાસર યામિની. ૪૭

સરખિ વેસિ સરુપ સુગ્મણુ, પંડિત રાત્રી પુત્રી રાણુ,
ઈમ લીલા આવાસ મઝારિ, નવ નવ રંગ કરક નરનારી. ૪૮

આવી રીતે પંડિત તથા શશિકલા વચ્ચેનો પડદો તુટી ગયો અને અરસપરસ સ્નેહ જામતાં બંને કંદર્પકીડા કરવા લાગ્યાં. રાજ્યએ એક વખત કુંવરીને જોઈ અને તેણીના રૂપમાં ફેરફાર નિહાળતાં રાજા દોષો અને બ્રાહ્મણને બોલાવીને બાંધ્યો અને તેને શૂળી ઉપર આરોપવાનો હુકમ કર્યો, શૂળી ઉપર ચઢાવતાં પહેલાં પંડિતને પોતાના છટ્ટદેવને સ્મરવા કહ્યું. પંડિતે કહ્યું કે મારી છટ્ટ દેવતા શશિકલા છે; તેનું હું સ્મરણ કરું છું તે સક્લ સભા સાંભળજો. પછી તેનું સ્મરણ કરતાં તેની સાથેની રતિકાંડાનું સ્મરણ શરૂ થાય છે. કોટવાલે ગઢ આગળ આણુતાં શશિકલાની દૃષ્ટિએ તે પડ્યો. શશિકલાએ કહ્યું કે, એને મારશે તો હું મરીશ પ્રધાને રાજાને સમજાવ્યો અને બ્રાહ્મણની સાથે શશિકલાને પરણાવી.

પ્રસ્તુત ચોપાઈની સંવત ૧૭૩૩ માં લખાયેલી બ્રાહ્મણની પ્રતમાં ૨૦૯ શ્લોક સંખ્યા છે, જ્યારે પાટણની સંવત ૧૬૫૫ માં લખાયેલી પ્રતમાં ૨૦૫ છે. પાટણની પ્રત (પત્ર ૭ પંકિત ૧૫) નો અંત નીચે પ્રમાણે છે:—ઈતિ કવિચક્ર ચૂડામણિ શ્રી મિલ્હણ પંડિત ત્રિચિના મિલ્હણ પંચાશિકા કાવ્ય ચોપઈ સંપૂર્ણ સં. ૧૬૫૫ વર્ષ માર્ગશીર વદિ

૮ સોમે લિખિત' મંત્રિ શ્રી પદ્મ પઠનાર્યા. આહાલુની પ્રતના કુલ ૨૪ પત્ર છે. આમાં બિલ્હલુ પંચાશિકા ઉપરાંત શશિકલાના વિરહ પ્રલાપના ૧૨૩ દ્વા યોપધ વધારે છે. પંચાશિકાનાં અંતની ટુંક ઉપર જણાવી છે તે છે.

‘ભણે બિલ્હલુ મમ વાણી એહ, જ્ઞાનતણે રસિ રાતો તેહ.’

શશિકલાને વિપ્રના અંધનની વાત દાસીએ સંભળાવી કે, તેણીની આંખમાંથી સમુદ્રની પેઠે આંસુ સરવા લાગ્યાં. સખીએ સમજાવીને છાની રાખી. શશિકલા વિપ્રની સાથેની પોતાની રતિકીડાને સ્મરિને વિલાપ કરવા લાગી. આ વિલાપ પંચાશિકાથી જાય તેવો નથી. આ પછી તેમાંથી ૧૦ મી કડીથી ૨૧ કડી આપી છે ને પછી પ્રલાપનો અંત-ભાગ ૧૨૦ થી ૧૨૨ કડીનો આપ્યો છે.

આ કાવ્યના કર્તા સંબંધી ચર્ચા કરતાં દલાલ જણાવે છે કે બિલ્હલુ વૈરિસિંહના વખતમાં નહિ, પણ કર્ણુદેવના સમયમાં થયો જણાય છે. વળી “ગૂજરાતી ભાષાન્તર કર્તાનું” નામ મારી પાસેની પ્રતો ઉપરથી બિલ્હલુ હોય એવું જણાય છે, પણ ગુજરાતીઓમાં આવાં નામ હોવાનો સંભવ નથી. જૈનસ્ત્રેતામ્બર કાન્દરન્સ તરફથી છપાયેલી જૈન રાસમાળા નામની રાસોની યાદીમાં બિલ્હલુ પંચાશિકાના કર્તા તરીકે સારંગનું માન આપેલું છે, તે નામ ખરું હોય, પરંતુ તે પ્રત જોયા વિના નિશ્ચયથી કહી શકાય નહીં. આ યોપાધ સંવત ૧૬૫૫ ના પૂર્વે મારા ધારવા પ્રમાણે વિક્રમના ૧૬ મા શતકના અંતમાં રચાયેલી હશે. પંચાશિકાનો અંગ્રેજી કવિતામાં અનુવાદ સર એડવીન આર્નોલ્ડે કર્યો છે. ”

—વધુ માટે જુઓ ગૂજરાતીનો ઉક્ત અંક ૭-૧૧-૧૯૧૫

આમાં વિશેષ ઉમેરવાનું એકે આમાં ટાંકેલી લેખકની પ્રશસ્તિમાં જે સં. ૧૬૨૬ ની છે તેમાં બીજી કૃતિ નામે શશિકલા પંચાશિકામાં શ્રી ન્યાનાચાર્ય કૃતઃ એવું લખેલું છે. તે ન્યાનાચાર્ય કર્તા હોય એવું બિલ્હલુ પંચાશિકાના અંતની ટુંકમાં ‘જ્ઞાન તણુધ રસિ રાતો જેહ’ એવું છે

તેમાં 'જ્ઞાન' એ પરથી સંભવિત છે. અને તે 'આચાર્ય જૈન હોવાનું સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવ જણાવે છે તે વાસ્તવિક ભાસે છે. સારંગના નામપર રત્નવિજયના ભંડારની ટીપમાં આ ચોપાઇ નામે બિહ્લણુ પંચાશિકા નોંધાઇ છે; તે પ્રત હું જોઇ શક્યો નથી; આ સંગ્રહમાં સારંગ નામનો કવિ નોંધાયો છે કે જે 'મડાહડ ગચ્છના જ્ઞાનસાગર સૂરિના શિષ્ય પદ્મસુંદર અને તેના ગુરુભાઈ જોવિંદનો શિષ્ય છે અને જેણે ભોજ-પ્રબંધ ચોપાઇ સં. ૧૬૫૧ આ. વ. ૯ જલોદમાં રચી છે તેના નામનીચે આ પંચાશિકાને પશ્ચુ મેં મૂકી છે; પણ તે સંબંધી વિશેષ હકીકત તે પ્રત જોયા પછી મળી શકે.

[આ સોળમી સૈકામાં ગદ્યગ્રંથો ભાષામાં નીચે પ્રમાણેના રચાયેલા જાગૃવામાં આવ્યા છે:—

૧. સં. ૧૫૦૧ દીપોત્સવદિને તપાગચ્છે સોમસુંદરસૂરિથી મુનિસુંદરસૂરિ શ્રી જયચંદ્રસૂરિ શિ. હેમહંસ ગણિએ પદ્યવશ્યકપર આલાવબોધ રચી પૂર્ણ કર્યો. (હા. ભ.)
૨. સં. ૧૫૦૧ કારતક શુદ્ધ ૧૪ પુષે વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક રત્નસિંહ સૂરિના શિષ્ય પંડિત માણિકસુંદર ગણિએ મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ રચિત ભવભાવના સૂત્રપર આલાવબોધ દેવકુલપાટકમાં કર્યો. (હા. ભ.)
૩. તપામુનિસુંદર સૂરિ શિષ્ય વિશાલરાજે ગૌતમવૃન્દાનો આલાવબોધ કર્યો. સં. ૧૫૦૫ આસપાસ. (હા. ભ.)
૪. સં. ૧૫૨૯ માં વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક જયતિલક સૂરિના શિષ્ય પંડિત દયાસિંહ ગણિએ ક્ષેત્રસમાસનાપર આલાવબોધ રચ્યો. (હા. ભ.)

વિક્રમ સત્તરમી સદી.

૧૨૯ સુમતિ મુનિ (ત૦ હર્ષદત્ત શિ૦)

(૨૨૬) અગડદત્તરાસ સં. ૧૬૦૧ કાર્તિક :શુ. ૧૧ રવિ.

આદિ—

આદિ જિજ્ઞેસર પ્રણમી પ્રાય, સમરૂં સરસતિ સામિણિ માય
કરજોડી જઈ માયું માન, સેવકનંદ દેને વરદાન. ૧

તુઝ નામઈ હુઈ નિરમલ્લ ગાન, તુઝ નામઈ વાધધ સવિ વાન,
તુઝ મુખ સોહઈ પૂનિમ ચંદ, જાણે જીહ અમીનઉ કંદ. ૨

મૃગલોચના કહીઈ સવિશાલ, અંધર રંગ જિરયા પરિવાલ,
વેણી જાણે જિસિઉ ભુવંગ, કહિન પયઉહર અતિહિં ઉતંગ. ૩

નલવટિ દીલી રચણે જડી, મસ્તકિ મનમોહક રાપડી.
કાને કુંડલ કરિ બહિરયા, હીઈ હાર સોહઈ નવલપા. ૪

તુઝ તનુ સોહઈ સવિ સણુગાર, પાએ ઘૂંધરનઉ ધમકાર,
હંસગમનિ ચાલઈ ચમકતી, તું બ્રહ્માણી તું ભારતી. ૫

તુમ્હ ગુણ કહઇતાં ન લદું પાર, સેવકનંદ દેને આધાર;
સારદ નામિઈ રચઉ પ્રબંધ, સુણિજ્યો અગડદત્ત સંબંધ. ૬

x x x x

અંતે—

સારદ નામ હીયઈ ધરી, ચષપષમિહ રાસ જે કરી
અધિકું ઉઠઉં કહિઉં હુઈ જેહ, ભવીયણ જણુ સાંસઠજો તેહ. ૧૩૪

શ્રી ચંદ્રગચ્છ સૂરીસર રાય, શ્રી સોમવિમલ સૂરિ પ્રણમું પાય,
એ ગુર મહિમા મેરસમાન, તાં ચિર નંદઉ ગયણે ભાણુ. ૧૩૫

સંવત સોલ એક કાતી માસી, સુમતિ ભણુઈ મઈ કરિઉ ઉદ્ધાસિ,
સુકલ ઇચિારસિ આદિયવારિ, એ ભણુતાં હુઈ હરપ અપાર. ૧૩૬

અગડદત મુનિ તણુઈ ચરિત્ર, બણુતાં ગણુતાં હુઈ પવિત્ર;
પંડિત હર્ષદત્ત સીસ ઈમ કહઈ, બણુઈગણુઈ તે સવિ સુપ લહઈ. ૧૩૭
—દતિ અગડદત રાસ. ૪-૧૫ લીં.

—સં. ૧૬૩૭ વર્ષે આસો શુદ્ધ ૧૨ ભોમે છકડી પાટક મધ્યે
લખ્યતં કાં સોમા લખ્યાપિતં પ્રાં શ્રી સત્યલક્ષ્મી ગણિના વાચનાર્થ
—૧૦-૧૪ લીં.

૧૩૦ દર્શન કવિ

(૨૨૭) અંદાયણો રાસ. ૧૬૦૧ આસો સુદ ૧૦.

૧૩૧ જગન્નંદ (ગુણવિમલ) (તં વિજયદાનસૂરિ-
શ્રીપતિશ્વષિ શિં)

(૨૨૭) વિચારમંજરી સં. ૧૬૦૩

અંત—

‘ અંદગમ્નિ ઉદ્યોતકરં વિરી શાખા મનોહરં,
મનોહરં શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસ્વરૂએ, શ્રીવિજેદાન સૂરીદ્વએ
દીઠિ હુઈ આણુંદ એ
આણુંદ સાથિ ચરણુકમલ તમુએ શ્રીપતિરૂષી પંડિતમૂનિ,
હસમ કાલિ તૂ ધિનુ ધિનુ રત્નત્રયસં સોભતાએ.

પંડિત જગુરૂષી જચરિ. ૧૨૬

સંવત સોલ ત્રીડોતરિ ત્રીડોતરિ વિચારમંજરી એ રચીએ

એહ બણી નિજ સદહિરે,

રત્નત્રય જુ તે લહિ તે લહિ અવિચલ પદવી સિંધનીએ.

—સં. ૧૬૦૫ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ અહિમદાવાદ મધ્યે લેખિતં

—વિવેકવિજય ભં. ઉદયપુર.

કાઈ કર્તાનું નામ ગુણુવિમલ આપે છે. એક બીજી પ્રતમાં
નીચે પ્રમાણે છે.

અંદગમ્નિ ઉદ્યોતકરં વહરી સાખા મનોહરં,

મનોહરં શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસ્વરૂએ.

શ્રી વિજયદાન સૂરીદેએ, દીઠઈ હુઠ આણુંદેએ,
 આણુંદે એ સાથઈ ચરણકમલ નમુંએ.
 શ્રીપતિ રિષિ પંડિત નમું હું, સમકાલઈ ધનધનુએ,
 ધન ધન રત્નત્રય સિદ્ધ સોભતા એ.
 એહ ભણીનઈ ને સર્વહરે, રત્નત્રય હું તે લહઈ,
 તે લહઈ અવિચલ પદવી સિધનીએ. ૧૨૭
 —અંચાત્ર ૨૦૪ પા. ૮ પ્ર. કા.

૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ* (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્ય હર્ષસૂરિ શિ૦)

(૨૨૮) શ્રેણિકરાસ (સમ્યક્ત્વસાર રાસ) સં. ૧૬૦૩ બાદપદ સુદિ ૧
 કુમારગિરિમાં

* હેમવિમલસૂરિ તપગચ્છના પદ્ધર-તેમની પાટે સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ થયા, અને તેમની પાટે સોમવિમલસૂરિ નં. ૫૮ મા થયા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં સમધર મંત્રી વંશજ રૂપવંતને ત્યાં તેની સ્ત્રી અમરાદેથી થયો. જન્મનામ જસવંત. હેમવિમલસૂરિ પાસે સં. ૧૫૭૪ માં વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ને દિને દીક્ષા લીધી. દીક્ષા નામ સોમવિમલ. પછી તે સૂરિએ સં. ૧૫૮૩ માં સૌભાગ્યહર્ષને સૂરિપદ આપ્યું ને સૌભાગ્યહર્ષસૂરિએ પંડિતપદ સોમવિમલને શીરોહીમાં આપ્યું. અને વીજપુરમાં અમદાવાદના સદે આવી ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યું. સં. ૧૫૯૭ માં આસો સુદ ૫ ને ગુરુવારે અમદાવાદમાં સોમવિમલને આચાર્યપદ આપ્યું. અને બીજા લખુ-આચાર્ય સકલહર્ષસૂરિ રચાયા. પછી ખંભાતમાં ગચ્છનાયકપદ સોમવિમલસૂરિને આપવામાં આવ્યું—સં. ૧૬૦૫ મહા સુદ પાંચમને દિને. આ તેમના શિષ્ય આણુંદેસોમે સં. ૧૬૧૯ માં કરેલા સોમવિમલસૂરિ રાસ (પ્ર૦ જૈન ઐ. ગૃ. કા. સંચય-શ્રીજિનવિજયજી સંપાદિત) માંથી લીધેલું છે. સોમવિમલસૂરિ સં. ૧૬૩૭ માર્ગશીર્ષમાં સ્વર્ગભાક્ થયા.

(પ્રકાશક—શા. છોટાલાલ મગનલાલ—અમદાવાદ.)

આદિ—

હહા.

- સકલ સિદ્ધિ મંગલકરણુ, જિન ચઢવીસ નમેવિ,
 આહ્વાપુત્રી સરસ્વતી, માય-પાય પ્રણમેવિ. ૧
- ગોયમ મણુધરને નમું, વિધુ ન વિણુ શૃંગાર
 સોહમ સ્વામી નમું સદા, જસ શાખા વિસ્તાર. ૨
- સાર સદા ફલ ગુણુ તણુ, હું અવિચલ પદું
 અનુક્રમે પંચાવનમે, જસુ નામે મહાગદું. ૩
- હૃમિમલ તણુ દીપતા, શ્રી સોમવિમલ સુરિદ
 તેહ તણુ ચરણુ નમી, હયડે ધરી આનંદ. ૪
- ચંદ પરે ચડતી કલા, લાગે જેહને નામ,
 શિખ્ય સૌભાગ્યહર્ષ સુરિદ્વર, હરખિઓ તાસ પ્રમાણુ ૫
- મુખ્ય અક્ષર જે કલા, તે સવિ ગુરૂ પસાય,
 વણુ માવિન જેણે શીખવ્યું, તેહના પ્રણમું પાય. ૬

વસ્તુ.

- સકલ જિનવર સકલ જિનવર ચરણુ વદેવિ,
 દેવી શ્રી સરસતી તણુ પામકમલ બહુ ભક્તિ જુક્તિઓ,
 પ્રણમી ગોયમ સ્વામિવર, સુગુરુપાય કમલ સ્તઓ,
 એણિક રાગ ગુણુ નિલુઓ, નિર્મલ યુદ્ધિ વિશાલ;
 રચિસુ ગ્રાસ હું તહનણો, મુણીઓ અતિહિ રસાલ. ૭
- x   x   x   x

અંતે—

તપમહાનાયક મણુધર એ માહાલંતડે, સોમસુંદર સુરિશય,
 તસ પાટ મચ્છ તે વંદસ્યએ માં, મુનિસુંદરિ સુરિપાય.
 તસ શાખા સોહકર એ માં રત્નશેખર સુરિદ,
 તસ પાટે મયણુ દીપતો એ માં, લક્ષ્મીસાગર સુરચંદ.
 મુખતિસાધુ સુરીસર એ, માં અણુઆલી ગુરૂપાટ,

સોભાગી સોહામણું એ, માં તસ નામે ગહમાટ.
 હેમપરે જગવદ્ધહુઓ, માં શ્રી હેમવિમલસૂરિ,
 સોભાવ્યહર્ષસૂરિ પાટધરા માં, નામિધ સંપદ ભૂરિ. ૯૮
 સોમવિમલસૂરિ તાસ પાટે, માં પામી સુગુર પસાય,
 શ્રી વીરજીવધર મહિમા ધરીએ, માં ગાયો શ્રેણિકરાય.
 ભુવન આકાશ હેમકરે કલાએ, માં સંવત હિ નાણે,
 ભાદ્રવા સુદ સોહામણી એ, માં પડવે ચડયો પ્રમાણ.
 કુમારપાળરાય થાપીઓ માં કુમરગિરિ પુરસાર,
 શાંતિ જિણુંદ પસાડિલે, માં રચીઓ રાસ ઉદાર.
 દહા ચોપાઈ વસ્તુ ગીત માં, સર્વ મળી કાધો માન,
 છસે એકાશી આગલે એ માં જાણે સહુએ જાણ.
 અધકું ઓછું મેં ભણ્યું એ માં, જે હોય રાસ મોખર,
 તે પડિત સર્વ શોધળ્યો એ, માં આગમને અનુસાર.
 સુણી જે નરનારી ગાયસે એ, માં સુણસે આણિ રંગ,
 તે સુખ સંપદા પામસે એ, માં ભોગ ભલીપરે ચંગ.
 જ્યાં લગે મેર મહીધર એ, માં જ્યાં લગે શશધર તાર,
 ત્યાં લગે રાસ ચિરંજયુ એ માં નિત્ય મંગલ જયકાર.

ગાથા ૬૮૧ લીં. પા. ૩-૪, ૩.

લિં શ્રી કુમરગિરિનગરે શ્રી સોમવિમલસૂરિણા શ્રી રસ્તુ-પાં-શ્રી
 સંયમધીરગણિ ગુરુઓ નમઃ શશ્ય ચેલા જયવંત લખિત-શ્રી ૧૭ ॥

—ચેનસાગર ભં. ઉદયપુર.

—સં. ૧૬૧૯ આંચણ સુદ ૧૧. ૨૧-૧૬ લીં, રતન.

(૨૨૮) વેમ્મિલરાસ સં. ૧૬૧૫ (૧૫૮૧ ?) પોપ સુદ ૧ રવિવાર
 ખંભાતમાં

અતે—

શ્રી લખગણુ શિણુગાર, શ્રી રતનશેખર સૂરિસાર,
 સિરિ લખિમિસાગરસૂરિ, જસ નામઈ પાતક દૂરિ. ધન. ૮૬

શ્રી સુમતિસાધુ સરિંદ, તસુ પદ્ધ અભિનવચંદ,
 શ્રી હેમવિમલ સરિરાય, જસ પ્રણમઈ ભૂપતિ પાય. ધન. ૮૭
 તસુ પદ્ધ ધુરધર ધીર, પય પ્રણમઈ ભૂપતિવીર,
 શ્રી સોભાગહરિષ સરીસ, કહઈ સોમવિમલ તસ સીસ. ધન. ૮૮
 સંવત ચંદ્ર નિધાનવલી તિથિ સિઈ કરીઅ પ્રધાન,
 પોસ માસ શુદ્ધિ સાર, વલી પડવે આદિત્યવાર, ધન. ૮૯
 શ્રી અંબનયર સુવિશાલ, તિહાં રચિઈ રાસ રસાલ,
 જે ભણુ ચરીઅ પ્રધાન, તે પામઈ નવહ નિધાન. ધન. ૯૦
 —ઈતિ શ્રી આદિનાથ પ્રસાદાત્ સં. ૧૬૬૭ વર્ષે સિખિતં પત્ત-

નનગરે (પત્ર ૯. પ્ર. કા.) કે.

(૨૩૦) ચંપકએષ્ટી રાસ સં. ૧૬૨૨ આવણુ શુદ્ધ ૭ શુક્રવાર.

વિરાટનગરમાં

(૨૩૧) શુદ્ધકકુમાર રાસ ૧૬૩૩ ભાદ્રપદ વદ ૮ અમદાવાદના

રાજપુરમાં.

આદિ—વસ્તુ

સકલ મંગલ સકલ મંગલ કરણુ શ્રીવીર,
 ધીરપણુઈ જિણિુ તપ તપી પપી જિણિુ સિદ્ધ લિધિ,
 એક ચિત્તિ ચિંતીતા હુઈ સયલ વંછિત સિદ્ધિઅ,
 શ્રી હેમવિમલ સરિંદના ચરણુ કમલ વદેવિ,
 ગાઈસુ હું શુદ્ધકકુમાર સેવી સરસતિ દેવિ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી શુદ્ધકકુમાર ચરિત્ર સુણુઈ ગાઈં તેહ પવિત્ર,
 સોમસુંદર ગઠિ ગુણુધાર, શ્રી સોમસુંદરસરિસર. ૩૦૨
 મુનિસુંદર જસ પરિવાર, મુનિસુંદરસરિ ગણુધાર,
 જિમ રતન શિષરિ ચડયું સોહઈ, સરિ રતનશેષર મનિમોહઈ. ૩૦૩
 જિમ લપિમી સાગર આપઈ, તિમ લપિમીસાગરસરિ થાપઈ,

ગુરુ સુમતિ સાધુજનિ રોપઈ શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ઉપધ. ૪
 જિમ હેમવિમલ ગુણુ ગેહ તિમ હેમવિમલસૂરિ દેહ,
 સંધ નઈ દિઈ સોભાગદરિય, સૂરિ સોભાગદરિય. ૫
 હેમ સીસ તાસ પદ્ધાર, સૂરિ સોમવિમલ ગણુધાર,
 તિણિ તવીહિ કુલ્લકકુમાર, શ્રી સંધનઈ જયજયકાર. ૬
 શ્રી ગૂજરદેશ પવિત્ર, તિહાં નગર અછધ સુપવિત્ર,
 નામિ શ્રી અદ્ભુતવાદ, સુરપુરસ્થું જે લિઈ વાદ. ૭
 તિહાં પુર છઈ પવિત્ર અનેક, સિરિ રાજપુર સુવિવેક,
 તિહાં રચીહિ રાસ રસાલ, જે ગાતાં સુખ વિશાલ. ૮
 વસ્તુ દૂહા ચોપઈ પરમાણુ, સત ત્રિણિ ત્રિડોત્તર જાણુ,
 શત ચ્યારિ પંચવીસ શ્લોક, બણુતાં હુઈ પુણ્નસિલોક. ૯
 સંવત્સર સોલતેત્રીસ ૧૬૩૩ ભાદ્રવા વદિ આહમિ દીસ,
 શ્રી નેમિ જિણેસર સાંખી, તસુ નામિં નવનિધિ પાંખી. ૧૦

—છતિ શ્રી કુલ્લકકુમાર રિપિ રાસ સંપૂર્ણ—ધલદ્ધર્ગ નગરે
 પુન્યપડિત શ્રી લક્ષ્મીકુલગણિ શિષ્ય સુ. રાજકુલ. ૮-૧૬ લીં.

૧ કુમરગિરિમંડળુ શ્રી શાંતિનાથ સ્તવન.

આદિ—

સરસ વચન દિહિ સરસતી, સંતિ જિણેસર રાય,
 ભગતિઈ બાખું વીનતી, પામી શ્રી ગુરુ પાય. ૧

*

*

*

*

અંતે—

આ(ડ)ત્રીસે દૂહે કરી, વીનવિગે અંતિ જિણુંદ;
 શ્રી સોમવિમલ સૂરિ ધમ બણુઈ, કુમરગિરિઈ આણુંદ. ૩૮

૨ સગાય—આદિ—કપૂર હોવે અંતિ ઉજલું. (મારી પાસે છે)

૩ સગાય—આદિ—નગર રતનપુર જાણીયઈ, સુરવર સમવડિ જાણી-
 યઈ. (મારી પાસે છે.)

૪ પદાવલિ સંગ્રહ— સં. ૧૬૦૨—વિદ્યા૦

૫ દશ દશાંત ગીતા.

આ ઉપરાંત મધમાં કદમ્બસૂત્ર વ્યાખ્યાવશ્વોધ રચ્યો છે.

૧૩૩ પુણ્યસાગર (ખ. જિનહંસ સૂરિ શિ૦)

(૨૩૨) સુખાહુ સંધિ. સં. ૧૬૦૪ જેસલમેરમાં.

અતે—

ધમ જંબૂનર્ધ સોહમ સામિર્ધ, એહ અજ્ઞયણુ ભણ્યઉં સિવ કામિર્ધ;
તિમ સંઘં એહ ગુણિ ભરિઉ, ધગ્યારમ અંગહ ઊધરિયઉ.

સંવત સોલ ચડાતર વરસધ, જેસલમેર નયર સુભ દિવસધ.

શ્રી જિનહંસ સૂરિ ગુરૂ સીસધ, પુણ્યસાગર ઉવગ્રામ જગીસધ. ૮૮

શ્રી જિનમાણિક સૂરિ આદેસધ, સુખાહુ ચરિત ભણિયઉ લવલેસધ,

પાસ પસાયધ એ રિષિ થુણુતાં, રિદ્ધિ સિદ્ધિ થાયઉ જિતુ ભણુતાં ૮૯

બિખિતા વા૦ શ્રી દ્વાપ્તિંગણિ શિષ્ય પંડિત ગોડીદસેન સં.

૧૬૯૬ વર્ષે શ્રી સંગ્રામપુરે —ઉદયપુર મં. ૫૦ કા.

[ખ. જિનહંસસૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૫૭ અને ૧૫૬૧

ના મળે છે અને તેમના પદ્ધર જિનમાણિકસૂરિના સં. ૧૫૮૩, ૧૫૮૪,

૧૫૮૭ અને ૧૫૯૮ ના મળે છે. ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨.]

૧૩૪ વિમલચરિત્ર (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ

—સોમવિમલસૂરિ-સંઘચારિત્ર શિ૦)

(૨૩૩) રાજસિંહ રાસ—નવકાર ચઉપદ્ય સં. ૧૬૦૫ આવણુ શુ.

૧ ગુરૂ નટપદ (નડિયાદ)માં.

અતે—

તપગઢ કેરૂ રાજકેરે, માહાલંતડિ જગિ જથ્થુ પણુમર્ધ પાય,

સુણિ સુંદરે જમ૦

શ્રી હેમવિમલ સૂરીસરે, મા૦ તસુ પાટિ સોહર્ધ રાય.

સૌભાગ્યહરિષ સૂરિ ગુણિસરે, માં મહિમા કેર કંદે, સુ૦
 તસુ પદિ સુવિહિત સુંદરે માં સૌભવિમલસૂરિંદ. સુ૦ ૬૯
 પંડિતતારે ચંદ્રસુરે માં બુદ્ધિઈ અમયકુમાર, સુ૦
 સાધુશિરોમણિ દીપતારે માં ચારિત્ર પાલઈ સાર સુ૦ ૭૦
 સંધ્યારિત્ર નામઈ ભલારે માં મૂરતિ મોહણવેલિ સુ૦
 પીહરતે પીડ્યા તણારે માં સાધુ ગુણ કેરઈ વેલી સુ૦ ૭૧
 તાસ તણુધ સુખસાહિઈ રે, માં નટપદ રહી ચુમાસી સુ૦
 રાસ રચીઓ તુકારનોરે માં સીવિધ હિયયા ઉલ્લાસી. સુ૦ ૭૨
 ચુપઈ.

સંવત્ સોલ પચોતેર સાર, સુદિ પડવમ સોહઈ ગુરવાર
 સરવડિ વરસઈ શ્રાવણમાસ, જગ સધજ્ઞાની પુલ્કયઈ આસ.
 રાજસિંહ રાસડ જે ભણુઈ, રત્નવતી કથાસું ગણુઈ
 નવનિધિ મંગલમાલા મિત્રઈ, વિમલ ચારિત્રધ વાંછિત ફલઈ.

—૧૦—૧૬ પૂજ્યારાધ્ય શ્રી આચાર્ય રા શ્રી વિમલચારિત્ર
 સૂરિ (૫૬) કમલ સેવક શિષ્ય હેમચારિત્ર ગણિ લિખિત. (આ પ્રશ-
 સ્તિ ૨૨૦ ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. એ લખી મોકલી
 હતી. આ પ્રત વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં હોય તેમ જણાય છે.)
 હેમવિમલસૂરિ જુઓ નં. ૬૫ અને સૌભવિમલસૂરિ જુઓ નં. ૧૩૦.

૧૩૫ રાજપાળ (પીપલક ગ૦ સ્થાપક શાંતિસૂરિ તેના
 સંતાન ને પટ્ટપરંપરામાં પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં
 ૧૫ મી પાટે પદ્મતિલકસૂરિ-ધર્મસાગરસૂરિ-
 વિમલપ્રભસૂરિ-શિષ્ય.)

(૨૩૪) જંબુકુમાર રાસ સં. ૧૬૦૬ (?) માહ વદ ૭ રવિ.
 આદિ—

સકલ જિનવર સકલ જિનવર સકલ સુખકાર,
 સકલકલા સોભિત વિમલ મુખ મયંક સમ અમલ સોહે,

સકલ કર્મ સંખેષે કરિ મુગતિ નારિસ્યું રજે મોહે,
તસુ પદપંકજ નિત નમું આંણી મનિ ઉલ્લાસ,
ગૌતમ ગણધર પ્રણમતાં આવે મુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧

* * * *

અંત—

કલ્પિકા ઉપદેશમાલથી ગુરુ મુખે હીયે વિચારે,
તેહ અરથ જાણી કરી મેં રચિઓ એ રાસસારરે.
વિક્રમરાયે થાપીઓ સંવત ૪૮૭૬૬ જાણારે,
દોષ યુગવર સવિચારયો માસ મને મધુ આણારે. ૨૧
કૃષ્ણપદ્મ મુનિ તિથિ ભલી તિથિ દિનિ વારજ સવિતારે,
ગુરુ શારદ સુપસાહસે, ચરિય રચ્યું કહે કવિતારે.
ચંદ્ર તણી શાખેં દૂઆ શાંતિસૂરિ ગુરુરાયરે,
પીપલ ગચ્છ તેણું થાપીઓ આઠ શાપ તિલાં થાયરે. ૨૨
શાસન દેવે ચક્રેસરી ગુરુને સાંનિધિ આવેરે,
મહિમા અતિહિંવ ધારતી શાસન જિનનું શોભાવેરે,
કહી એ શાખા એ પાંચમી પૂર્ણચંદ્ર ગુરુ નાંમરે,
દૂઆ પાટે પનરમે પદ્મતિલકસૂરિ નાંમરે. ૨૩
શ્રી ધર્મસાગરસરિવર તસુ પાટે ગુણ ગાજરે,
શ્રી વિમલપ્રભ સૂરોવર સોહે જયવંતા એ રાજરે.
તે ગુરુના પય પ્રણમી ગાયો જાંયુકુમારરે,
મુનિ રાજપાલ ભણે ઇમ કીજે સકલ અવતારરે. ૨૪

કલશ

ઈય જાંયુ મુણુરયે x x x

—પર ૭ શ્લોક ૯૫૫ અંચાત્ર. ૨૫-૧૫ લીં. રત્ન. કે.

આ પિપલગચ્છમાં જે બીજા ધર્મસાગરસૂરિ થયેલા અને જેના લેખ ધાતુપ્રતિમા પરના સં. ૧૫૧૩, ૧૫૧૫, ૧૫૩૦, ૧૫૩૧ અને ૧૫૩૫ ના મળી આવે છે, તે આ ગચ્છની ત્રિભવિયા શાખામાં થયેલા

ધર્મસુંદરસરિના પદ્ધર છે, બ્યારે ઉપર પ્રશસ્તિમાં જણાવેલા ધર્મસાગ-
રસરિ તે પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં થયેલા પદ્ધતિલક્ષરિના પદ્ધર છે. આ
રાસનો સંવત બરાબર નક્કી થઈ શક્યો નથી.

૧૩૫ ક હર્ષવિમલ(ત૦ વિજયદાનસૂરિ-આણુંદવિમલ શિ૦)

બારમત સંજાય (૧૬૧૦ પહેલાં)

અતે—

તપગચ્છ મંડલુ જાણીધએ, માં આણુંદવિમલ સૂરીંદ,
તસુ પાટઈ ગોયમ સમાએ માં વિજયદાન મુણિંદ. ૬૪
શ્રી આણુંદવિમલ તણુએ માં હર્ષવિમલ ગણીશ,
સીસ કહધ બણુતાં હુધએ માં નવનિધિ તસુ નિશિદીસ. ૬૫
(પ્ર૦ કાં ચોપડામાં લિ. ૧૬૧૦)

૧૩૫ ખ પ્રભોદશીલ શિ૦

૧ શ્રી સીમંધર જિનસ્તોત્ર-વિચાર સંયુક્ત. સં. ૧૬૧૩ ફાગણ
શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

સરસતિ સામિણિ બે કરજોડી, ગુણુ ગાયસુ આલસ સવિ છોડી,
સીમંધરજિન રાયતુ, જયુજયુ સીમં
પુજલાવર્તી વિજયત્ર નામ, પુંડરીકિણી નયરી અભિરામ,
આસ મિ કરીયસુ શોભતુ-જયુજયુ સીમં ૧

અતે—

અનધ સોલતેરોત્તરઈ સાર, શુદ્ધ ફાગણુ દસમી ઉદાર,
ઈમ ગાયુ ઉલટ આંણી, તુમ્હે વંદઉ ભવિઆણુ પ્રાણી. ૨૬

કવસ

૪૫ સીમંધર જિનવર નમિઈ, અસુરાસુર બાસુરસમ જિનરાય તુલ,

દુષ્પ દુર્ગતિ ભંજણુ જણુમણુ રંજણુ, ભવિષણુ પૂરિઈ તુંહ સુહ,

તપગઢિ સુહાકર ગુણુમણિ આગર, પ્રમોદશીલ પંડિતપવર,

તસુ શીસ બોલધ અમીય તોલઈ, સીમંધર જયકાર કર. ૩૭

૨ શ્રી ૨૦ વિહરમાન બોલ પ સંયુક્ત ૧૭૦ જિનનામસ્તવન.
અંતે— સં. ૧૬૧૩ કા. શુ. ૧૦.

સંવત સોલ તેરોત્તરઈ એ, ફાણુ શુદ્ધિ દસમી જાણિઉ,

સત્તરિસુ જિન સંયુગ્યા એ, ઉલટ હીઅડઈ આણિતુ. ૨૪

સત્તરિસુ જિનવરતણુંએ, સ્તવન ભણિઈ નરનારિ તું,

તે નર સુખ સંપત્તિ લલિઈ એ નિશ્ચિઈ તરઈ સંસાર તુ. ૨૫

કલશ.

ધય મકલ જિણુંદહ દુઃખ નિકંદહ, વંદઉ ભવિઆણુ ભાવસિઈએ,

દુષ્પ દુર્ગતિ ભંજણુ જણુમણુરંજણુ, જિણુ ગણુ ગાઉ હરપસિઈએ,

તપગઢમંડણુ દુરીયવિહંગણુ, સોમવિમલ સૂર જયવિરએ,

પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ સંધ ચક્રવિહ સુહકરએ ૨૬

૩ વીરસેન સઝાય. (વિષય-ઉપશમ).

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પહિલું પ્રણમીઈ, અવિરલ વાંણી જેહ નામિ પાંમીઈ,

પામીઈ વાંણી જેહ નાંમિઈ તેહના પય પ્રણમી કરી.

ક્ષમા સંબંધ હુંઅ બોલૂં સાંભલજ્યો ઝિલટ ધરી.

નયરીઅ ચંપા અતિહિં રૂઅડી, તિહાં જિતશત્રુ રાજી.

પુર ગામ દેસહ કરી મોટઉ સજસ મહીઅલિ ગાજી. ૧

*

x

*

*

અંતે—

છણિપરિ જે નર ઉપસમ આદરિઈ તપ જપ સંયમ બાવિઈ અણુસરિઈ

અણુસરી ઉપસમ ધર્મ કરસિઈ, સંસારસાગર તે તરિઈ.

ધર્મધ્યાન સૂઝાં જેહ કરિસિઈ, મુગતિરમણીસું તે વરિઈ,

ક્ષમા અનઈ જિનધર્મ કરસિઈ, સુખ લહીસે તે નરા,

પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ, ક્ષમાધર તુમ્હે નરવરા. ૨૫

૪ ખંધકસૂરિ સંગ્રામ.

આદિ—

પહિલું પ્રણમું સરસતિ સામિણી, ગંગગતિ ચાલઈ હંસાગામિણી,
ગંગગતિ ચાલઈ હંસાગામિણી.
હંસાગામિણિ નમી પહિલું પછપ્પ સહિયુર મનિ ધરૂં,
તે પ્રભાવિષ્ઠ ક્ષમાસંબધ શાસ્ત્ર જોષ હું કરું,
સાવત્રિય નયરી ભલી નયરી રાગ્ન શ્રી જિતશત્રુ એ;
પુર ગામ દેસે કરી મોટઉ ખંધક નામિઈ પુત્ર એ.

૧

અંતે—

ખંધક સૂરિનિઈ ધાણુર્ધ ધાલી પીલએ,
અગનિકુમાર પદવી પાવએ,
પાવ એ પદવી ક્રોધ કારણિ દેસ તિહાં આલિઉ ધણુઉ,
દંડકારણ્ય નામ દૂર્ગા ક્રોધ ફલ એહવાં સુણુ,
તેહ તણે શિષ્યે પાંચસિઈ તિહાં મુગતિ હેલાંમાહિ વરી,
પ્રમોદશીલહ શીસ જપ્પ ધર્મકર ક્ષમા મનિ ધરી.

૮

૧૩૬ જયવંત સૂરિ* (અપરનામ ગુણસૌભાગ્ય. વડતપા-

ગચ્છ વિનયમંડન ઉપાધ્યાય શિ૦)

(૨૩૬) શૃંગારમંજરી સં. ૧૬૧૪. (આમાં શીલવતીનું ચરિત્ર છે.)

* વડતપાગચ્છના સ્થાપક વિજયચંદ્રસૂરિ થયા કે જેણે પહેલાં તપગચ્છીય (નવીન કર્મ અંથાદિના કર્તા) દેવેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી તે ત્યાર પછી સૂરિપદ લઈ તેમનાજ સમયમાં જૂદી પ્રરપણા કરી અને પોતે ખંભાતમાં વડી પોશાળમાં રહ્યા, તેથી તેમનો ગચ્છ તદ્દ પૌશાલિક તપગચ્છ અને હુંકમાં વડો તપગચ્છ એલાખાયો. (આ સં. ૧૩૦૦ ની પછીના ૨૫ વર્ષમાં બન્યું) ત્યાર પછી આ વડતપગચ્છમાં રત્નાકર સૂરિ થયા કે જે પ્રસિદ્ધ રત્નાકર પચીશીના કર્તા ગણાય છે, તેમણે સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંજયપર સમરાશાહે કરાવેલી ઋષભદેવની

(૨૩૬) ઋષિદત્તા રાસ સં. ૧૬૪૩ માગશર શુદ્ધ ૧૪ રવિ.

આદિ—

હાહા

પ્રથમ નાથ દાતા પ્રથમ. જગગુરુ પ્રથમ યુગાદિ,

પ્રથમ જિજ્ઞુસ પ્રથમજ નમૂં, જેણિ કરી પ્રથમ પુણ્યાદિ.

૧

*

*

*

*

પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સૂરિનો ગચ્છ રત્નાકર ગચ્છ કહેવાયો. આ ગચ્છની ભૃગુકચ્છીય (ભરચી) શાખામાં અનેક આચાર્ય થયા તેમાં વિજયરત્ન સૂરિ નામના એક પ્રતિષ્ઠિત આચાર્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૩૭ ના ધા. પ્ર. સં. ભાગ પહેલાના લેખાંક ૩૪, ૫૮, ૫૨૭ માં, અને ભાગ બીજામાં સં. ૧૫૧૩, -૧૫૨૯, અને ૧૫૩૭ ના અને નાહરકૃત સંગ્રહમાં સં. ૧૫૩૦ ના મળી આવે છે. તે પૈકી એક પરથી જણાય છે કે તેઓ વિજયધર્મસૂરિના પટ્ટધર હતા (વિજય-ધર્મસૂરિ તે વિજયતિલક સૂરિના પટ્ટધર હતા) આ વિજયરત્નસૂરિના ધર્મરત્નસૂરિ નામના શિષ્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૪૪, -૫૩-૬૧-૬૫-૬૬ ના કિત્ત ભાગ બીજામાં મળી આવે છે. આ ધર્મ-રત્નસૂરિએ સંઘપતિ ધનરાજના સંઘમાં આપ્યું વગેરે તીર્થોની જત્રા કરી તે સંઘ સાથે મેદપાટ (મેવાડ) માં જઈ ચિત્રકૂટ (ચિતોડ) પર્વત ગયા ત્યાં તે વખતના મહાન સંગ (સંગ્રામસિંહ) રાણા (રાજ્ય સં. ૧૫૬૫ થી ૧૫૮૬) એ મહા ઉત્સવથી પુરપ્રવેશ કરાવ્યો તે નગરમાં પ્રખ્યાત કર્માશાના આપ તોલાશાહ તે સૂરિની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. રાજસભામાં તે સૂરિએ પુરોહિતમ નામના બ્રાહ્મણને વાદમાં પરાજિત કર્યો, તોલાશાહે શત્રુંજયપર પહેલાં વસ્તુપાલે (સં. ૧૨૪૮) કરાવેલી પ્રતિમા અને સાર પછી સંગ્રામસિંહ સોનીએ સં. ૧૩૭૧ માં ઉપરોક્ત રત્નાકર સૂરિજી પાસે પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી પ્રતિમા પર મુસલમાનોએ આક્રમણ કરેલ હોવાથી તેનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા કરતાં ધર્મરત્નસૂરિએ જણાવ્યું હતું કે તે મનોરથ તેના પાંચ પુત્રોમાંથી સૌથી નાનો કર્માશા પૂર્ણ કરશે અને તેની પ્રતિષ્ઠા પોતાનો શિષ્ય કરશે. પોતે ત્યાં સ્વશિષ્ય નામે વિનયમંડન

ખીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે આદિમાં છે.

હુહા-ઉદય અધિક દિન દિન હવર્ધ, જેહનઈ લીધર્ધ નામ,
તે પાંચે પરમેષ્ટિને, હું નિત કહું પ્રણામ.

૧

શાસન સોહકરી સદા, શ્રી વિદ્યા શુભરૂપ,
તે મન સમરૂ જેહને, સેવે સુરનરબૂપ.

૨

પાઠક રાખી સંઘ સાથે ચાલી નીકળ્યા. તે પાઠક પાસે કર્માશાએ ધાર્મિક
અભ્યાસ કર્યો, આ ધર્મરત્નસૂરિના બે પ્રધાન શિષ્યો હતા-૧ વિદ્યામં-
ડન (કે જેને સૂરિએ આચાર્ય સ્થાપ્યા) અને રગ ઉપરોક્ત વિનયમંડન.

ગૂજરાતના આદ્દશાહ બહાદુરશાહને જ્યારે પોતાનો મોટો ભાઇ સીક-
દર ગાદીપર હતો ત્યારે રીસાઇ ચિતોડ ગયો તે વખતે કર્માશાએ એક
લાખ રૂપિયાની મદદ કરી હતી, પછી જ્યારે બહાદુરશાહ આદ્દશાહ થયો, ત્યારે
કર્માશાને બોલાવી તેણે બહુ માન આપ્યું, કર્માશાએ આદ્દશાહનું ફરમાન
લઇ શત્રુંજય પર ઋયમનાથ તથા પુંડરીકની મૂર્તિની સં. ૧૫૮૭ વૈશાખ
વદિ ૬ રવિવારને દિને પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે આ વિદ્યામંડન સૂરિના
હસ્તેજ કરવામાં આવી. આ વિદ્યામંડન સૂરિના પ્રતિભાલેખ
સં. ૧૫૮૭ નો ભાગ ખીજામાં અને સં. ૧૫૯૭ નો ભાગ પહેલો
લેખાંક ૧૧૦૭ મળે છે. આ સૂરિના શિષ્યો નામે જયમંડન,
વિવેકમંડન, રત્નસાગર, સૌભાગ્યરત્ન (પછીથી થયેલા સૂરિ કે જેનો
પ્રતિભા લેખ ભાગ ખીજામાં સં. ૧૬૩૪ નો મળે છે.) અને સૌભાગ્ય-
મંડન હતા, કે જે બધા શત્રુંજયપર ઉક્ત ઉત્સવ પ્રસંગે હાજર હતા.
આ પૈકી વિવેકમંડને ચિતોડમાં પાર્શ્વનાથ અને સુપાર્શ્વનાથનાં ઉક્ત
કર્માશાએ મંદિરો બંધાવેલાં તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિનયમંડન પાઠક ઉપાધ્યાયે પણ ઉપરોક્ત શત્રુંજયના ઉત્સવમાં
સારો ભાગ લીધો હતો. તેમના શિષ્ય વિવેકધીર ગણિ અને આપણા
કવિ જયવંત સૂરિ. વિવેકધીરે ઉક્ત ઉત્સવની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં રચી.
તે ઉપરાંત તેજ સમયમાં લાવણ્યસમયે (જુઓ નં. ૬૬) આ કર્મા-
શાના ઉદ્ધારની નાની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં પોતાના હસ્તથી લખી છે. (સં.
૧૫૮૭) કે જે પ્રશસ્તિ હાલ શત્રુંજયપર કોતરેલી વિદ્યમાન છે. વિવેક-

મિહાઈ મુઝ વાણીએ, તેં દીધી છે ચંગ,	
વલી વિશેષેં વીનવું. દિએ રસ રંગ અમંગ.	૩
ઋષિદત્તા નિર્મલ થઇ, તે નિજ સત્ય પ્રમાણ,	
તસ આખ્યાન વધાણુવા, દિધ મુઝ નિર્મલ વાણિ.	૪
કવિતા મહિમા વિસ્તરે, ફલીઇ વક્તા આસ,	
શ્રોતા અતિ રંજે જિણેં. સો દિધ વચન વિલાસ.	૫
વિવિધપરે કેલવણ, નિજ રમતિ અનુસાર,	
તુઝ પયકમલ પ્રસાદથી, જગિ વાણી વિસ્તાર.	૬
પૂર્વે છે સુકવે કયાં, એહનાં ચરિત પ્રસિદ્ધ,	
તોહુઇ રસિક જનામહે, એ મેં ઉદય કીધ.	૭
કેવલ લહી મુકતેં ગઈ, કીધ કલંકહ છેક,	
તે ઋષિદત્તા સુચરિતં, સુણુયો સહુ સવિવેક.	૮

*

*

*

*

અંતે—

વડ તપગણ સોહાકરહો, શ્રી બિનયમંડન ગુરરાજિ,
સનત્રય આગ્રાધકા હો ને જગિ ધર્મસહાય.

ધીર ગણિ શિષ્યશાસ્ત્રમાં અપ્રતિમ નિપુણ હતા ને તેમણે ઉક્ત તીર્થોદ્ધારના કાર્યમાં સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ શક્તિ વાપરી છે ને શિષ્યોઓના નિર્માણુપર પૂરી દેખરેખ રાખી છે કે જેનું સુફલ હાલ જૈન પ્રગ્ન ભોગવે છે; આ ગણિના ગુરુમાઇ જયવંત પંડિતે સં. ૧૬૧૪ માં ગૂર્જરાતી કવિતામાં ‘શૃંગાર મંજરી’ નામનો એક ગ્રંથ બતાવ્યો છે કે જેની રચના જણી સરસ અને સુંદર છે. આમાં શીલવતીનું ચરિત વર્ણવેલું છે. આ હકીકત સાક્ષર મુનિમહારાજશ્રી જિનવિજયજીના શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર પ્રયત્નની પ્રસ્તાવના પરથી લીધી છે. વિશેષમાં ત્યાંથી જોઇ લેવું. આપણા કવિએ પછી સુરિની પદવી પ્રાપ્ત કરેલી જણાય છે. સં. ૧૫૮૭ માં શત્રુંજયોદ્ધાર વખતે ૨૦ વર્ષની ઉંમર ઓછામાં ઓછી ગણીએ, અને ૧૬૪૩ ની તેમની કૃતિ મળી આવે છે તે પરથી તે ઓછામાં ઓછું ૭૬ વર્ષ જીવ્યા જણાય છે.

૩૦

જે જગિ ધર્મસહાય ગુણાકર સુવિહિતનઘ ધુરિ, કિંધ
તમ રીસ ગુણુસોભાગ સુનામઈ, જયવંતસૂરિ પ્રસિદ્ધ,
તેણુઈ રસીકજન આગ્રહ જાણો વિરચઈ સતીસુચરિત્ર,
ઉત્તમ જન ગુણુ સુણુતાં ભણુતાં, હુઈ જન્મ પવિત્ર ૫૨૮
સંવત સોલ સોહામણો હો, સુહાકરૂંઉહો ત્રિતાલઉ ઉદ્ધર (સં. ૧૬૪૩)
માગસિર સુદિ ચક્રદસિ દિનઈ હો દીપંતુ રવિવાર. ૫૬૧

૩૦

દીપંતુ રવિવાર સુરોહિણિ સસિ, વરતઘ વપરાશિ.
એ ઋષિદત્તા ચરિત્ર વપાણિક, જયવંતસૂરિ ઉહવાસિ,
નત અધિક જે દૂઈ આગમથી મિછા દુકક તાસ,
કવિતા વક્તા શ્રોતાજનની, ફલયો દિન દિન આસ. ૫૬૨

(પૃ. ૨૨ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) ૩૦ ખં ૧,

—છતિ ઋષિદત્તા રાસ સંપૂર્ણ. અંથાથ. ૯૦૦ શુભં ભવતુ.
પા. ૪૯ પં ૯ આ. ક., ૨૩-૧૩ માં.; ૩૫-૧૨ વી. પા.; ૧૯-૧૭ લીં,

—સં. ૧૭૦૬ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ત્રયોદસી વાર સોમે અંથાથ
૯૦૦. ૨૮-૧૪ પાલવિજયણ; ૧૯-૧૫ લીં.

(૨૩૭) નેમિરાણુલ ખાર માસ વેલ પ્રખંધ.

આદિ— રાગ મહાર-ધૂરિ દ્વહા—

વિમલ વિહંગમવાહિની, માતા ઘઉં વરદાન,
દ્વાદશ માસ સોહામણા, ગાઉં જિન ગુણુ ગાન. ૧
વેધક જન મન રીઝવઈ, માનનિ મોહણુ વેલિ,
ગુણુસોભાગ સોહામણી, વાણી ઘઉં રંગરેલિ. ૨
સુગતિ માનિની મનિ ધરી, રાણુલિ ઇંડિ નેમિ,
પિંડિ વિષ્ણુરત ભોજકુંયરિકું, વિરહ દહઈ જિંડિ નેમિ. ૩

x

x

x

x

અંતે—માર માસ ગુણ જિણુતણાહો ગાતાં મકરો પ્રમાદ,
 ઋદ્ધિ અનંતી આગમણે હો, સુણતાં હુઈ આલ્હાદ,
 તૂટક-સુણતાં હુઈ આલ્હાદ સદાઈ, જિણુગુણ અતિહિં રસાવ,
 મન નહ બાપિ તેહજ બણુતાં દિન દિન મંગલમાલ,
 શ્રી વિનયમંડન ઉવજા! અનોપમ, તપગણ ગયણે ચંદ,
 તસુ સીસ જયવંત સરિવર વાણી. સુણતાં હુઈ આણુંદ. ૭૭
 —ગણિ ઋદ્ધિસુંદર ત્રાંખત શ્રીમસદ્દા નગરે સંવત ૧૭૦૯.
 ૩-૨૧. (વિ. ધ. —અંથાઅ શ્લોક ૧૭૫. ૪-૧૭ લીં.;—હાલખદ પાનાં
 ૧૦ અમ૦

૩ સીમંધર સ્તાવન.

આદિ—

રાગ સામેરી.

સ્વસ્તિશ્રી પુંડરગિણી, મોરો સુગુણ સીમંધર સ્વામિ
 મુહ બોલતાં અમૃત ઝરે, મનોહર મોહન નામ
 ગુણ-કમલ તોરે વેધીઓ, મન-ભમર મુઝરસ પ્રીર.
 તુઝ ભેટવા અલખે ધણો, કિમ કરું યાનિક દૂરિ રે
 વાહલા તું પરદેસે જઈ રહિઉરે.
 દૂરિં નયન મેલાવડોરે, વાહલા તું ૧

*

*

*

x

અંતે—

સાધુ શિરોમણિ જાણીએ તો, શ્રી વિનયમંડળ ઉવજાયરે;
 તાસ સીસ ગુણ આગલો તો, બહુલા પડિત રાયરે. એહવારે ૩૬
 આસો શુદ્ધિ પૂનિમ દિને તો, શુકવાર એકાંતરે.
 કમલ જયવંત પડિતે તો, લિખીઓ માઝિમ રાતિ રે—

એહવારે ગુણ તુમતણા. ૩૭

—૩—૧૩ માં; પ્ર૦ કા૦

[આ કવિને માટે જુઓ મારો લેખ આત્માનંદ પ્રકાશના
 વીરાત્ ૨૪૫૦ ના ૧૦ મા અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે.]

૧૩૬ ક. સહજરત્ન (આં. ધર્મભૂત શિ૦)

૧ વૈરાગ્યવિનતિ. સં. ૧૬૦૫ કાર્તિક શુ. ૧૩ રવિ. નિધરારી ગામમાં
આદિ—

આજ સદ્ગ મનોરથ મનતણા, ભગતિઈ ગુણ ગાઉ જિનતણા,
શ્રીય કુંથનાથ દેવ અતિહિં ચંગ, નીધરારિ નયર છઈ બહુઅ રંગ. ૧

* * * *

અતે—

તૂં સ્વામીય દુખમયમંજણું, તૂં અ સ્વામી શિવપુરમંડણું,
સંવત્સર સોલ પંચોત્તરઈ કાર્તિક શુદ્ધિ તેરસિ રવિ દિનઈ. ૧૩

વિધિ પધિ ગછિ ગિરઅડિ ગુણભંડાર, શ્રીય ધર્મભૂતિ સૂરી સુવિચાર;
આગમ જે સુત્ર વિચારસાર, પડિમોહઈ ભીયણુ તે ઉદાર. ૧૪

ચાલિ—દધિ મંગલકારણુ દુરીનિવારણુ તરણુતારણુ જગગરો,
નીધરાર ગામિઈ સુકૃત કાંમિઈ શ્રી શ્રીમાત્રી જયકરો.

જેહ ભાવ ભગતિઈ એક ચિત્તઈ કુંથનાથ તીર્થકરં,
વણારીસ સહજરત્ન બોલઈ, એહ જિનવર સુરતર. ૧૫

—સં. ૧૬૧૮ વર્ષે માહવદિ ૧૩ શનૌ. લક્ષતં.

(વિ. ધ. ચોપડા પાના ૧૭૦-૧૭૧)

૨ ૨૦ વિહરમાન રત્ત૦ સં. ૧૬૧૪ આસો શુદ્ધ ૧૦ કાવિઠામાં.
આદિ—

સરસતિ દેવીય નમીય પાપ, ગદ્યટ અંગિ આંણીય;
મહીયલિ મહાવિદેહ ખેત્ર સાર, જિનવર ગુણ ગાંણીય.

વિહરમાન વીસહ જિણુંદ, યુણિશું જિન વગતિઈ,
શ્રી સીમધરિ પ્રથમ દેવ ગુણ ગાઉ ભગતિઈ. ૧

* * * *

અતે—

સંવત સોલ ચૌદોત્તરઈએ, આસો માસિ ઉદાર,
શુદ્ધિ દશમી વિજયા દિનિહિં શ્રી ધર્મભૂતિ ગણધાર. ૮

ચાલિ-ધર્મ આદિ જિજ્ઞેસર, સયલ તિથેસર, વિહરમાંન વીસઈ તત્ત્યાએ,
 ફ્રં કફ્રં મન રંગિઈ ઉત્સવ ચંગિઈ કાવિદ્વાનયર સુણીય,
 તેહ શિયસુખકારણુ દુરીયનિવારણુ તારણુ શ્રીમધિર જિનહ,
 વંધીય ચુહ આપઈ મહિમા વ્યાપઈ કહઈ સહજરત્ન વાયક પ્રવર. ૯

[અચલગચ્છના ધર્મમૂર્તિ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૬૨૯,
 ૧૬૪૪, ૧૬૫૪ ના મળે છે. જુઓ ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨. તેમનો
 જન્મ સં. ૧૫૮૨ માં ત્રંજાવતી-ખંભાતના હંસરાજ વણિકની હાંસલદે
 નામની સ્ત્રીથી થયો. જન્મનામ ધર્મદાસ. દીક્ષા ૧૧૬૯ માં, આચાર્યપદ
 અમદાવાદમાં સં. ૧૬૦૨ માં, અને તેજ વર્ષમાં ગચ્છનાયકપદ મળ્યું.
 સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. જુઓ પદાવલિ].

૧૩૬ ખ. કમલસાગર (ત૦ હર્ષસાગર ઉ. શિ.)

૨૪ અતિશય સ્ત૦ કડી ૩૬ સં. ૧૬૦૬.

દંદુરસ મિંદુ લેસ્થા (૧૬૦૬) વર્ષે વિજયરાત્નસૂરિ રાજ્યે હર્ષ-
 સાગર ઉપાધ્યાયશિષ્ય કમલસાગરે ચક્રિતીસ અતિશય સ્તવન કડી ૩૬ નું
 રચ્યું.—મુનિશ્રી જિનવિજયજીની નોટ. હાલાભાઈ ભંડાર પાટણ. દા.
 ૮૨ માં તથા પાનાની પ્રતિ છે.)

૧૩૬ દેવગુપ્તસૂરિ શિષ્ય (બિવંદણીક ગચ્છ)

(૧૩૮) અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ સં. ૧૬૦૬ (શક. ૧૪૭૨)

વૈ. વ. ૪ રવિ. ઉઝામાં

આદિ—

વસ્તુ—

સકલ ગુણુનિધિ સકલ ગુણુનિધિ સકલ જિનરાય,
 પયપંકજ પ્રણમી કરી, બલે ભાવે ભારતી નમેવીય.
 સહિગુરૂ ચરણે શિરનમિ એક ચિત્તે કવિરાય સેવીય

કર્મફલા ફલ જાણવા મિત્રાનંદ ચરિત્ર
બોલિસિ યહુ બુદ્ધિ કરી સુણ્યો સહુ ઇકચિત.

* * * *

અતે—

એવંદણીક ગચ્છે સહિગુરુ સાર, સકલ કલા ફેરો ભંડાર,
શ્રી દેવગુપ્ત વંદુ સરીસ, કરજોડી કોડે તેહનો સીસ. ૧૬
સંધ કથન થયાં ઉલટ ધણો, રચ્યો રાસ મિત્રાનંદ તણો;
કુંથુ જિણેસર તણે પસાય, રચી ચોપઇ ઉંઝામાંહિ, ૧૭
કુંણ સંવત્સર કેહે માસ, રચ્યો રાસ તે કહું વિમાસ.
સંવત સોત્ર છિડોત્તરો જ્વણુ, શાકે ચૈહ બહુતરિ વખાણુ. ૧૮
વદિ વૈશાખ ચોથિ નિથિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિચાર
તેણે દિને નિપાયો રાસ, સાંભલતા સવિ પુહચે ચાસ ૧૯
સર્વ ગ્રંથની સંખ્યા સુણો, દુહા ચોપઈ એકઠા ગુણો
ગાહા વસ્તુ તેહગાંહે ભલી, શતકપંચ બારીસાં મિલી. ૨૦
વસ્તુ એક ચોપઇ સો ચાર, વલી એકતાલીસ અધિક વિચાર;
પ્રાકૃત ગાથા જાણો પંચ, દુહા પંચોત્તરનો સંચ. ૨૧
અધિકો બોહો કહિયો જોહ, સહિ ગુરુ સાખે ખમાવું તેહ
કૃપા કરી કવિ ઉપર બહુ, ખરો કરીને ભણુજ્યો સહુ, ૨૨
ભણુ ભણાવે બાવે જોહ, સંકટ નાસેં દૂરે તેહ
એક મનાં સંભલિસે જોહ, મુગતિ સવિ લહસે તેહ. ૨૩

—રાજકોટ યતિના અપાસરાનો ભંડાર.

(દ્વિવંદનીકગચ્છ ઉપકેશગચ્છની શાખા જાણાય છે, તેમાં થયેલ
દેવગુપ્ત સરિતા પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૭, ૧૫૮૦, ૧૫૭૩, ૧૫૮૩
અને ૧૫૮૯-ધા. સં. બંને ભાગ તથા નાહરકૃત સંગ્રહમાં મળે છે,
તેમાં તે સિદ્ધાચાર્ય સંતાનીય ઝોળખાયેલ છે.

૧૩૮ હેમરાજ.

(૨૩૯) ધનારાસ. ૧૬૦૯—છી.

એક હેમરાજ નામના વાયકે કાલિકાચાર્ય કથા અંથ લખ્યો છે (પાટણના ભંડારમાંની પ્રતિ) પ્રશસ્તિ લેખક તરીકે એમ આપી છે કે:-
સં. ૧૬૦૯ વર્ષે શ્રી ખરતર ગચ્છે શ્રી જિનમાણિક્ય સૂરિ વિજયરાજ્યે
શ્રી વિક્રમનગરે વાં ૦ શ્રી વિજયદીપ્તિ શિષ્ય. વા. હેમરાજ ! તો આ અને
તે બંને એક હોવા સંભવે છે.

૧૩૮ ક. દેવીદાસદ્વિજ.

+ કપડારક મહાવીર સ્તોત્ર. સં. ૧૬૧૧ આસો સુદિ પૂર્ણિમા શુક.

આદિ—

સકલ જિણુંદ પાએ નમી, પાંખી પરમાણુંદ;
દોષ કર જોડિ વીનવું, ચોવીસમે જિણુંદ.

૧

* * * *

અંતે—

ઉલાલાની દાવ.

ધમ હરથ ધરીનઈ સ્તવીક વીર જિણુંદ,

રાડઅરપુર મંડણ પાય પ્રણમઈ સુરિંદ.

૬૧

મહ પુન્ય પસાઈ પામ્યા જિનવરરાય,

મુઝ પાપપડલ સવિ દુઃકૃત દૂરિ નઈ.

૬૨

શ્રી તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયદાન સુરિંદ,

તસ પાય પ્રણમીનઈ સેવઈ સુરનરવંદ.

૬૩

તસ નામિ મુઝનઈ ટલીક ભરમ મિથ્યાત,

સેવતાં પામ્યુ જિનધર્મ જગહ વિખ્યાત,

૬૪

સંવત સોલ ઇચ્છાદોત્તરા વરસહ કેરે માન,

આસો સુદિ પુનિમિ વાર શુક સુભ થાન.

૬૫

કલશ.

ધમ યુણિક જિનવર વીર સુખકર રાડઅરપુર મંડણ,

તસ પાય પણુમી સીસ નામી, દુરિઅદુરગતિખંડણુ,
 સેવક સુરાસુર, યુણુધ ભાસુર, ગરભવાસવિમંજણુ.
 દ્વિજ ભણુઈ દેવીદાસ સેવક, સકલ સંધ મંગલકરો. ૬૬
 —છર્ણપ્રત. સા. ભં. પાટણુ; પત્ર ૪ અને પત્ર ૩. પ્ર. કા.; વિ. ધ.
 —ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભા. ૩

૧૩૯ પ્રીતિવિજય (ત. વિજયદાનસૂરિ-આનંદવિજય શિ.)

(૨૪૦) પારવત રાસ. ૧૬૧૨, માગ ધુ. ૧૩ ગુરૂ. સુહાલીમાં.

આદી—

પણુમી સાંતિ જિણુસર સ્વામ, સંપતિ લહીઈ જોડને નામ,
 શાંતિ જિણુદંતણુ ઉપદેશ, સુણુજ્યો ભવિકા કહું લવચેશ. ૧
 પંચ પ્રભાદ રહિન જિનધર્મ, કોજો જિમ ટાલીજો કર્મ,
 જતી શ્રાવક ભેદે હોય, ધર્મ કરે તે સુખીયો હોય. ૨
 પ્રથમ ધરમ જતીનો કહું, શાંતિનાથ ચરિત્રથી લહું,
 ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર મઝાર, ધનો સાર્થવાહ તિહાં સાર. ૩

* * * *

અંતે—

સંવત સોલ બહોતરો માન, માગસિર સુદિ તેરસિ જાણુ,
 સુહાલા નગરે ગુરૂવાર, રચ્યો પારવત રાસ ઉદાર. ૧૮
 તપગણુગગનવિભાસન ભાણુ, શ્રી વિજયદાન સૂરિ ગુણુમણિ ખાણુ,
 તાસ સીસ પંડિત પરધાન, આનંદવિજય ગણુ ગુણુહનિધાન. ૧૯
 તસ પદપંકજ બ્રમર સમાન, જસ નામેં સંધ્યેં જસ માન,
 પ્રીતિવિજય કહે ભણુતાં એહ, વંછિત સંપદ આવે એહ. ૨૦
 જિહાં લગે અવિચલ મેરૂ ભૂષરૂ, ગગને દીપે શશિ દિનકરૂ,
 તિહાં લગે પ્રતિપો એહ ચરિત્ર, ભણુતાં સુણુતાં ચિત્ત પવિત્ર. ૨૧

—ગાથા ૪૬૧. ૧૬-૧૪ લીં.

૧૪૦ હર્ષરાજ (પૌ. વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-લઙ્ઘિરાજ શિ.)

(૨૪૧) સુરસેન રાસ. સં. ૧૬૧૩ જેઠ શુ. ૨ શનિ. અમદાવાદમાં.

અંતે—

સંવત સોલ તેરોતઠએ (૧૬૧૩), જ્યેષ્ઠ માસ સુવિશાલ,	
સુદિ પક્ષ દિન શ્રીજનું, શનિવાર રચું રસાલ.	૨૯
શ્રી પાશ્વંતાથ પસાઉલર્ષ, શ્રી ગુરુનર્ષ ઉપગારિ,	
સાધુ પુનિમા પક્ષિમંડલુએ, ઉદ્યાચલ જિમ દિનકાર.	૩૦
સવેગ રંગિ મલપતા એ, શ્રી ઉદ્યાચંદ સૂરીંદ,	
તાસ પાટિ સોહાકરએ, તારકમાંહિ જિમ ચંદ.	૩૧
શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરીશ્વરએ, તાસુ પાટિ પ્રગટ પ્રભાવિ,	
વિદ્યમાન વિદ્યાનિલુ એ, ક્રિયાપાત્ર સુભ ભાવિ.	૩૨

* * * *

નૃપમાંહિ ચક્રીસરએ, ભૂગળ્યાલિ જિમ ગોવિંદ,	
સંપ્રતિ શ્રી ગુરુ દીપતાએ, શ્રી વિદ્યાચંદ સૂરીંદ.	૩૬
તાસ સીસ સોહામણુએ, પંડિત શ્રી લઙ્ઘિરાજ,	
રાસ રચિલ નિય મતિ કરીએ, પંડિત શ્રી હર્ષરાજ.	૩૭
ગુણિ મુનિ સુંદર ગુણુનિલોએ, ભાવરાજ ઋષિરાજ,	
દેવરાજ મુતીસરએ, ચેલા શવસી સાર.	૩૮
અહિમદવાદ નગરમાંહિંએ, વિજય મુહુરત અભિરામ,	
હર્ષરાજ પંડિત ભણુધએ, સીઝર્ષ વંછિત કામ.	૩૯

—૨૩ પત્ર દાખરો ૮૨—હાલા. ભં-પાટણુ; ખં ૧.

(સાધુ પ્રણિમાગચ્છમાં વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-મુનિચંદ્રસૂરિના પદ્યે થયેલાનો લેખ સં. ૧૫૮૬ નો મળી આવે છે. લેખાંક ૧૧૧૮ ધા. સં. પહેલો ભાગ.)

૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ (બિવંદણીકગચ્છ દેવગુપ્તસૂરિ-જયસાગર શિ.)

(૨૪૨) સિંહાસન ખત્રીશી. સં. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ ૩ રવિ,

બારેજ (અમદાવાદ પાસે)માં,

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વિશ્વજનની ૨ પાય પણમેયિ,

સયલ વિશ્વસુખકારણી, મુગ્ધજન બુદ્ધિદાતા,

કવિયણુ મન આનંદની જગત્રમાંહિં તૂંહિ વિખ્યાતા,

કરજેડી તુમ્હ, વીનવું, દીઓ મુઝ નિરમલ મતિ,

કહું કયા વિક્રમતણી, તે સુણુજે એક ચિત્તિ.

૧

ચોપઘ.

સરસતિ શુભમતિ દીઓ મુઝ સદા, નિમ વિક્રમ ગુણુ ગાર્હ મુદા,

પર ઉપગારી રાજ જિય, તારુકયા બોલીસ બહુભિય.

૨

ત્રિભુવનમાંહિં વિક્રમરાય, સત્વવંત હુરિ સદી કહવાય,

ભૂમંડલ ભડવાઈ કરી, જસ કીરતિ ત્રિભુવન વિસ્તરી.

૩

તાસ કયા ખત્રીસે જેહ, ભોજ બુપ આગલિ કહી તેહ,

સવિ સંબંધ અછે પ્રત્યેક, તે સુણુજે સહુ ધરી વિવેક.

૪

સિંહાસન ખત્રીસી તેહ, લોકમાંહિં સુપ્રસિદ્ધિ જેહ,

તાસ કયા હું બોલીસ ભલી, સાંભલતાં પૂગી મન રલી.

૫

પહિલું સિંહાસન ઉત્પત્તિ, સાંભલયો તે સહુ એક ચિત્ત,

જેયણુ લાખતણે વિસ્તાર, જંબુદ્વીપ છે વ્રતાકાર.

૬

*

*

*

*

અંતે—

જે છે સંસ્કૃતકથા પ્રબંધ, તે કહો ભોજ તણો સંબંધ,

પ્રાપ્ત રસ અધિકો જાણીઈ, તેહ કારણિ એહ વખાણીઈ.

૧૯

કહી કયા આજે જેહવી, કેતી કયા કહી કેલવી,

કવિ કહે તેહમાં મદેયો ખોડિ, ખમાવીઈ સંવિહું કરજેડિ.

૭૦

- કિણુ કારણ એ કહ્યો પ્રત્યંધ, હર્ષ ધરી સુલાલીત (?) પ્રત્યંધ
ચતુર પુરુષને કારણિ કરી, કહી કથા વિવહરી. ૭૧
- ગૂર્જર દેશ દેશમાંહિ સાર, શ્રી અહમ્મદ પુરવર સુવિચાર,
તાસ પાસ ખારેણુ ભલું, તેહ વખાણુ કરે કેતલું. ૭૨
- તિહાં શ્રી સંઘતણે ઉપદેશ, રચી એપે ધરમ વિશેષ,
કવિ કર્જનેડી કહેં એણીપરે, કહું દિવસ તેવટિ ન વિસ્તરે. ૭૩
- કુણુ સંવત્છરે કેહે માસે, રચ્યો પ્રત્યંધ જે કહું વિમાસી,
સંવત સોલ સોલોતર ગણિ, શાક ચૌદ ખ્યાસીઓ વખાણિ. ૭૪
- વહિ વૈશાખ ત્રીજ નિધિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્ભલ રવિવાર,
શ્રી ગુરચરણ પસાયેં કરી, એહ પ્રત્યંધ કવિઓ વિસ્તરી. ૭૫
- ખિવંદણીક ગઝે સહિ ગુરસાર, શ્રી દેવગુપ્તસૂરિ વંદુ ગણહાર,
તાસ સીસ પંડિત ગુણનિશો, શ્રી જયસાગર નામેં ભલો. ૭૬
- તાસ સીસ કર્જનેડી કરી, સિદ્ધસૂરિ પભણે એહ ચરી,
આણી ઉલટ આણુદપ્પરિ, એહ સુણતાં દુખ જાપે દૂરિ. ૭૭
- ભણે ભણાવે જે મન ભાવે, સંપતિ સુણતાં એણે પ્રસ્તાવે,
જાં પ્રથવી અવિચલ ચિર હોઈ, તાર્ક કથા સુણો સહુ કોઈ. ૭૮
- જાં દૂ મંડલ શશિ દિનકાર, શેષ ધરેં જિહાં મહીનો સાર,
તિહાં એ રાસ સદા જયકાર, જયો જયો કવિ જયજયકાર. ૭૯
- સિંહાસનઅત્રીસી તણો, રચ્યો રાસ ઉલટે થયો ધણો,
ભણતાં સુણતાં નવનિધિ મિલી, સવિહું જનની આસ ફલી. ૮૦
- આણી અતિ ધણા ઉલટિં આંગે, કહી કથા તે મનને રંગે,
પભણે હરસ ધરી સિદ્ધસૂરિ, એહ કથા સુણતાં દુખ દૂરિ. ૮૧

ઇતિ સિંહાસન ધાત્રિશિકાયાં પદમિન્યોક્તા ભોજસિંહાસન સ્થાપન
વિધિ પૂર્વોક્ત ચરિત્ર-પ્રકટીકરણુ ધાત્રિશત્તમા કથા સંપૂર્ણા. સં. ૧૭૫૦
વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ દિને અક્કવાસરે પડિત. રામવિજય ગણિ તત્
શિષ્ય ગણિ પ્રેમવિજય લિપિકૃતા શ્રી મંગલપુરે. ૪૮-૧૫ માં; ખં. ૧.
[જુઓ દેવગુપ્તસૂરિ માટે અગાઉના કવિ-દેવગુપ્તસૂરિશિષ્ય
(નં. ૧૩૬) ની નીચે ટિપ્પણ.]

(૨૪૩) કુલધનજી કુમાર રાસ. સં. ૧૬૧૮ આ. વ. ૮ રવિ.

અંતે—

હાલ-માલંતડનુ.

અંતિવિદ્યુતિ ગણ ગુણનિહં પામી, શ્રી દેવગુપ્તિ સૂરિરાય, સુ.

ગણપતિ ગણનિધિ ગુણનિહં, માં સરોમણિ સીસ કહિવાય, સુ.

પાંડિત શ્રી જયસાગરએ, માં જ્ઞાનતણુ બંડાર. સુ.

૬૧

તસ પદ્મમલજી સેવતુએ, માં સિદ્ધિસૂરિ ગણહાર, સુ.

કરજોડી તિ ઈમ કહિ એ માં સીસ તણું સુવિચાર. સુ.

૬૨

કુમર કુલધનજી ગાધ્યાએ, માં જે જગિ ગુણહ બંડાર,

સંવત ૧૬૧૮ રોતરધએ, માં આવણુ માસ રસાલ.

વદિ આઠસ તિવિ જાણીધએ, માં રવિવાસર સુવિશાલ.

૬૨

તિણુઈ દિનએ રચિત રાસએ, માં હરપ ધરી મનરંગિ સુ.

જે ભણુઈ સુણુઈ નરનારિએ, માં સવિ સુખ તેહનધ અંગિ.

૬૩

તે હાલિ વંછિત સંપદાએ, માં તેહ ધરિ હુઈ ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ,

પુત્ર કલત્ર પરિવાર સિદ્ધિએ, માં વંછિત પામીધ રિદ્ધિ.

૬૪

છતિ શ્રી કુલધનજી કુમાર રાસ સંપૂર્ણુ:—યતિ શ્રી ન્યાનવિજય તત્તુ
શિષ્ય ગ. વિનયવિજયનાલેખી (ગુ. વિ.

(૨૪૪) શિવદત્ત રાસ. શકે ૧૪૮૮ (સં. ૧૬૨૩) વર્ષે કૃત:—અખ્યા

પ્રતિ. સં. ૧૬૬૭ પત્ર ૮ દાં ૮૨ હા. ભં. પાટણ.

૧૪૨ હેમરતનસૂરિ (પૌં દેવતિલકસૂરિ-જ્ઞાનતિલકસૂરિ-

રાજગણિ શિ.)

(૨૪૪) શીલવતી કથા. ૧૬૦૩ (૧૬૭૩?) પાલીમાં.

અંતે—

પૂનિમ ગણપતિ ગુણનિહો શ્રી ન્યાનતિલક સૂરીસ,

જસ પયપંકય સેવતાં પૂજ્યે સયલ જગીસ.

૬૬

તસ પટા પંકજ સૂર સમ શ્રી હેમરતન સૂરીંદ,

સીલ કથા તિણુએ કહી પ્રતપો નં રવિચંદ.

૭૦

સંવત સોલત્રિશેતરે પાલી નયર મગ્ગરિ,

સીલકથા સાચી રચી પ્રવચન વચન વિચાર.

૭૧

—લિપિતં ગણિ કેશ્વરવિમલ ગણિ શ્રી હાજીવાસ મધ્યે—વિ. ધ. બંડાર.

(૨૪૫) દીલાવતી. ૧૬૦૩—વિ. ધ.

(૨૪૬) મહિપાલ ચોપઈ-ગાથા ૬૮૬ સં. ૧૬૩૬.

(૨૪૭) જોરાવાદલ કથા-પદમણી ચોપઈ. સં. ૧૬૪૭, (૫) ચૈ.

વ. ૧૪ ગુર. સાહીમાં

(ટીપમાં ૧૬૪૫-સોલહસિદ્ધ પથ્યાલ-સખળપુરમાં.)

આદિ—

દુહા.

સકલ મુપદાયક સદા સિદ્ધિ પુદ્ધિ સહિત ગુણેશ,	
વિધનવિહારણ રિધકરણ, પહિલી તુઝ પ્રણમેશ.	૧
બ્રહ્મ વિન્ન શિવસૈ મુખે, નિતુ સમરૈં જસ નામ,	
તિણુ દેવી સરસતિ તણું, પદ્મગુગ કરું પ્રણામ.	૨
પદમરાજ વાયક પ્રભૃતિ, પ્રણમું સદગુરૂ પાઠ,	
કેલવંત સાચી કથા, તથા ન લાગૈં કાઠ.	૩
નવરસ દાષૈં નવનવા, સયણુ સભા સિણુગાર,	
કવીયણુ મુઝ કીજ્યૈ કૃપા, વદતા વયણુ વિચાર.	૪
વીરા રસ સંગાર રસ, હાસ રસ હિત હેજ,	
સાંભિ ધ્રમ વિધિ સાંભલૌ, જ્યું વાઘૈ તનતેજ.	૫
સીલ સાચ જગિ બાપીઠ, જસુ પ્રસાદિ શુષ હોઠ,	
પદમણિ જિણુ પરિ પાલીયૌ, સાંભલિયૌ સહુ કોઠ.	૬
ગોરૌં વાદલ રિંણુ ગહિલ, ગિન્હૈ સુહડ બલિવંત,	
બોલિસ વાત હઈ યથા, સુણુયો સગલા સંત.	૭
રતનસેન રાજ તણૌ, છલિ રાપી કુલટેક,	
ગૌરો વાદલ સૂરિમા, સતધારી મુવિવેક.	૮
સાંભિ ધ્રમ જ્યાં સાચવ્યૌ, વીરા રસ સવિસેષ,	
સુહડા મૈં સોભા લહી, રાપી પ્યત્રવટ રેષ.	૯

યુદ્ધ જીતી, જસ પડીયો, વસુ પુડિ હુઆ વિખ્યાત,
ચિત્રકોટ આઘો કિયો, સુણ્યો તે અવદાત. ૧૦

નર નર પતિ પંડિત સભા, સાંભલયો સહુ કોય,
પરચા દાંભન ધન દીધું, ધ્રમ સંત ધારી કોઇ. ૧૧

અતે—

x

x

x

ગોરા વાદલની એ કથા, કહી સુંણી પરંપર યથા,
સાંભલતાં મનવંછિત ફલે, રોગ સોગ દૂષ દોહગ ટલે. ૯૦૧

સાંમ ધરમ સાપુરસા હોઇ, સીલ દિદ કુલવંતી જોઈ,
હીંદુ ધ્રમ સત પરમાણુ, વાગા મુજસ તણા નિસાંણુ. ૯૦૨

ધનિ નારી પદમણિનો સીલ, સંકટ માહિ પાલ્યો સીલ,
સીલ પ્રતાપે છૂટ્ટે રાઈ, ગઢ રાખ્યો જસ હૂયો સવાઈ. ૯૦૩

ધનિ પગધારિ નર રજપૂત, સગલી વાતે રાપે ભૂત,
ઉતમ પુરસ ચરિત્ર સુપકદ, સુણતાં લહીયે પરમાણુદ. ૯૦૪

પૂનિમ પક્ષ ગિરચા ગણુધાર, દેવતિલકસરિ સુપકાર,
ગ્યાંનતિલક સૂરીશ્વર તાસ, પ્રતપે પાટું બુદ્ધિ નિવાસ. ૯૦૫

પદ્મરાજ વાયક પરધાન, પુલ્હવી પ્રગટ સકલ ગુણવાંન,
તાસ સીસ મનરંગે ધણે, હુમરતન વાયક ઇમ ભણે. ૯૦૬

વાત રચી એ વાદલ તણી, સાંમ ધરમ અતિ સોહામણી,
વીરા રસ સિંગાર વિશેષ, સીલ સધર પદમણિ સુવિવેક. ૯૦૭

મુણતાં સુખ ચતુરાઇ વધે, નીતરીત સરાતન સધે,
ઊજમ તેજ હુમ અતિ ધણો, વિવિધ કરી જાણે મંત્રણો. ૯૦૮

ખીલ પ્રતમાં નીચે મુજબ છે.

“ સંવત સોલહસૈ સૈતાલ, શ્રાવણ સુદિ પાંચમ સુવિસાલ,
પોહવી પીઠ ધણુ પરગડી, સમલપૂરી સોહૈ સાદડી.

પ્રથવી પ્રગટ રાણુ પ્રતાપ, દિન દિન ચદતે તેજ વિખ્યાત,
તસ મંત્રીસર બુધિનિધાન, કાવેદયા કુલતિલક સમાન.

સાંમ ધરમ ધૂર ભાંમોસાહ, વૈરી વંસ વિધુસણ રાહ,

તસ લઘૂ બાધ તારાયંદ, અવની જાણી અવતરીયો ઈદ.

ધૂળિમ અવિચલ પાલૈ ધરા, સત્ર સોહ કીધા પાધરા,

તસ આદેસ લહી સદભાય, વાદલવાત રચી સદભાય.

સંજ્યૌ તિસૌ ભાષ્યૌ પરબંધ, સાંમ ધરમ વીશરસ સંબંધ,

ઉજમ અગ હુવૈ અતિ ધણૌ, મોહ કમ કર જાણૌ મંત્રણૌ. ”

સાંમ ધરમ પાલંતા સદા, પામૈ નવનિધિ ધર સંપદા;

[સુર નર સદ પ્રસંસા કરે, વરમાલા લે લિખમી વરૈ]

પટ સિત ગાથા ષોડ સંબંધ, સંજ્યતાં પામૈ આણુદ કંદ. ૯

કલસ કવિત.

હેમરતનકી બુદ્ધિ છંદ ચોપઈ પ્રથમ કીય,

અમ કહ્યુ વયણુ વિશેષ મુકવિ રાજસ ગુણુ થપીય,

સુદ્રિઠ બંધ સંત્રામ, સુર ચિતવેષક વાધક,

કવિત દૂહા ચોપઈ, ધરે નૌતન જહાં લાધક,

મહિલા ગ્રંથ ઉજ્જલ કલી ત્રીયતરૂપ ભૂપણુ સજે,

રંગ રેપ ભરૈ સુત્રામ, સિર ગુલ ક્યારી દરપત ઉપવન મજે. ૯૧૦

દૂહા

કહં દોહા કહ્યુ ચોપઈ કહ્યુ કહ્યુ કવિત સુચંગ,

વયણુ નીરજયું મિલિ રહૈ, મન હું ત્રિવેણી સંગ. ૯૧૧

અમરરાણુ જેસોધ સુત, તપે ભાણુ હીદ્રવાંણુ,

પ્રિયીનાથ પૂમાણુ પદ મોજલહિર મહિરાંણુ. ૯૧૨

પાટ ભગત દિલ્લી પુરા સામ ધરમ પરધાન;

સીધ સકજ રૂપા સુતન, નિરમત્ર બુધિ નિધાન. ૯૧૩

સરાતન વેષક ચતુર, ભેદા લગ ભૂપાલ,

બલ છલ અણુકલ સાંમ ક્રમ, વાદલ જયું વિરદાલ. ૯૧૪

ગુણુઆહક આચક સુગણુ, દત મોજાં દરિયાવ,

સીધ સાહ રાષૈ સદા, ભાગવિજયસું ભાવ. ૯૧૫

તાસ પિઆરી ચોપઇ મનમાંની અતિમોજ,
 તેં દાતા ચિત રીઝવણુ અધે કવિત સચોજ. ૯૧૬
 વદિ ચૈતહ સાકૈ વરસ તિથિ ચોદસિ ગુરવાર,
 અધે કવિત સુવિત પરિ, કુંભલમેર મઝાર. ૯૧૭

—ઈતિ શ્રી ગોરાવાદ્ધરિ એ ક્રોતિક વિષયે પદમણી ચોપઇ સંપૂ-
 રણુમ. સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે પોષ વદિ ૧૦ દિને લિવિચકે અર્ધરાંમપુરવરે.
 શુભં ભુષ્યાન્ દીર્ઘાયુષાં શ્રીરસ્તુ. (૫૦ કા.)

—વિવેકવિજયનો ઉદયપુર ભં.— (દે. જા. પુ. ૬૩)

૧૪૩ કુશલલાલ (ખં અલયધર્મ શિષ્ય.)

(૨૪૭)+ માધવાનળ કથા—પ્રઅંધ—ચરિત (અથવા માધવાનલ
 કામકુંદલા ચોપાઈ રાસ) સં. ૧૬૧૬ ફાગણ શુ. ૧૩ રવિવાર
 આદિ— જસલમીરમાં.

વસ્તુ.

દેવિ સરસાનિ ૨ સુમતિ દાતાર,
 કાસમીર મુખમંડણી બ્રહ્મપુત્ર કર વિણુ સોહેં
 મોહન તરવર મંજરી મુખમયકં ત્રિભોવન મોહેં
 પયપકંજ પ્રણુમી કરી આણી મન આણુંદ.
 સરિસ ચરિત શ્રંગાર રસ પખણીસ પરમાણુંદ ૧
 માધવાનલ ૨ રૂપ મકરંદ.

ચવદહ વિધાધર ચતુર વિદુર જાણિ સુરગુર વિચક્ષણુ,
 નારદ તું વરનાદ ગુણુ લહું અવે બત્રીસ લક્ષણુ.
 કલા બહુતર અતિકુશલ અભિનવ ઈંદ્ર કુમાર;
 સુગુર મુખે જિમ સાંભલું વિરચિત તેહ વિચાર. ૨

અંતે—

સંવત સોલ સોલોતરઈ, જેસલમેર મઝારિ;
કાગળુ સુદિ તેરમિ દિવસે, વિરયી આદિતિવારિ. ૫૪૫

ગાહા હાહા નેં ચુપઈ, કવિત કથા સંબંધ;
કામકંદલા કામિની, માધવાનલ પ્રબંધ. ૫૪૬

કુશલ્લામ વાયક કહઈ, સરસ ચરિત સુપ્રસિદ્ધ;
જે વાયઈ જે સંબલઈ, તીઆં મિલઈ નવ નિધિ. ૫૪૭

ગાથા (ગ્રંથસંખ્યા પૂરાં છસે) સાડા પાંચસઈ, એ ચુપઈ પ્રમાણુ;
તપ (નહ) સુણનાં સુપ દીઈ, જિમ જિમ (જે નર) ચતુરસુગણુ. ૫૪૮
રાગત (રાડિત) માલ સુપાદ ઘર (માન પટોપર) કૂંચર શ્રી હરિરાજ,
વિરવ્યા એહ સિણગાર રસ, તાસ કુતુહલ કામ. ૫૪૯

સારદ સુપસાઈ કરી, શીલ તણુપ અધિકારિ,
ભણુઈ સંબલઈ નેહ નર, સુપ પામઈ સંસારિ. ૫૫૫

—ઈતિશ્રી માધવાનલ કામકંદલા ચુપઈ રાસ સમાપ્ત.

—ઈતિશ્રી માધવાનલ ચક્રપાઠ સંપૂર્ણ—ગણિ કનકસાગર લિખિત.
સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે કાગળુ સુદિ તિજ ભોમવારે ત્રિપિત કોઠારીયા મંધે
(આ પ્રત મુનિમહારાજશ્રી સિદ્ધિ મુનિજી પાસે છે.

—ત્રિપિત ગણિ સુમતિવિજય ૧૭-૧૫ આ. ૦ ૬૦

—સં. ૧૮૪૮ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૫ શુદિ ૫ શનૌ લં. મુ. ધર્મવિજય
૧૯-૧૮ માં.

+ સાહિત્ય માસિકમાં (સને ૧૯૧૫) ના છુટક છુટક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે
(૨૪૮) માર્ગદોસાની ચોપઈ. x સં. ૧૬૧૭ વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ગુરવાર.
જેસલમેરમાં.

આદી—

સકલ સુરાસુર સામિની, સુણિ માતા સરસતિ,
વિનય કરીને વીનયું. મુઝ દો અવિરત મતિ.

જોતાં નવરસ પણ જગિ, સવિહું ધુરિ સિણુગાર,	
રાગે સુર નર રજીયે, અબલા તસુ આધાર.	૨
વચન વિલાસ વિનોદ રસ, હાવ ભાવ રતિ હાસ,	
પ્રેમ પ્રીતિ સંયોગ સુખ, એ સિણુગાર આવાસ.	૩
ગાહા ગૂઢા ગીત ગુણુ, ઉક્તિ કથા કલ્પલોક;	
અતુર તણા ચિતરીઝવણુ, કહિયે કવિ કલ્પલોક.	૪

ગાહા:—

મણુદર નવરસ મળે સુંદરનારીણુ સરસ સંબંધ,
નિરવમ કમલિ નિબદ્ધા ગુણુ નુ મયણાળણા મુગુણા.
નવર નવર નરિદો નવરાય સ્વય ઉય સદ્ધ કુમરવરો.
પિંગલરાય તસુ ધૂઆ વનિતા મારવાણુ વરણુ વસ્તુ.

*

*

*

*

અંતે—

ગાથા સાતસઈ એહ પ્રમાણુ, દૂહા નઈ ચક્રપઈ વપાણુ;
યાદવ રાકલ શ્રી હરિ(મેઘ)રાજ, જોડી તારા કુતૂહલ કાન્નિ. ૭૦૦
જેણી પરિ કવિ મુખિ સંભલી, તિણિ પરિ મઈ જોડી મનરલી;
દૂહા કેઇ પુરાતન અછઇ, ચક્રપઇ બંધ કીક મઈ પછઇ. ૧
[અધિકો જે જોડયો છે બદ્ધ, 'કવિયણુ તે સાંસહજ્યો સદ્ધ,
પાડયો જિહાં વલી પાંતરો, તેહ વિચારી કરજ્યો ખરો.]
સંવત સોલસય સત્તરોતરઈ, આપાત્રીજિ વાર સુરગુરઈ
જોડી જેસવમેર મઝારિ, મુખતાં મુખ પામઈ સંસારિ. ૨
ખરતર ગચ્છ સુગર ગહગહઇ, વાયક કુસલલાલ ઇમ કહઇ,
મારવણીની એ ચક્રપઈ, એ મુણીજ્યો એકમના થઈ. ૩
[સાંભલતાં પામે સંપદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ મુખ તિતિ સદા.]

[મારવાડમાં ઢોલામારની લોકવાર્તા ધણીજ પ્રસિદ્ધ છે. તેના સંબંધમાં જેસવમેરના રાકલની પચ્છાથી કવિએ આ કૃતિ બનાવી છે. કૃતિ રસમરેલી અને કૌતુકી છે.] પાનાં ૧૭ ડા. ૮૨ હા. ભં. પાટણુ.

—ધતિ દોલા મારવણી ચઉપદ્ધિ સંપૂર્ણ સં. ૧૬૭૬ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલપક્ષે ૧૫ દિવસે ગુણુરતનેન ત્રિપિત મિદં જ્ઞેમઃ, ચ.; લી.; માણુક; પાનાં ૨૪—પ્રે. ૨.; ૨૨-૧૯ માં.

× ખારાટ કવિ ગોવિંદ મિલ્લામાઈ વાઢસૈંદર્યના ૧૯૭૩ ના માર્ગ-શીર્ષના અંકમાં પૃ. ૧૭૭ જણાવે છે કે પોતાનીપાસે સં. ૧૬૧૫ ના વૈ. શુ. ૩ ગુરુવારે જોસવમેરના મદારાજ હરરાજજીની આજ્ઞાથી આ કવિએ બનાવેલી શુદ્ધ અને સપૂણુ પ્રત છે. આ પરથી તેણે ‘માર દોલાની વાર્તા’ ના મથાળે વર્તા લખી તેમાં પ્રકટ કરાવી છે.

(૨૬૯) તેજસાર રાસ—સં. ૧૬૨૪ વીરમગામમાં

આદિ—

હ્રલા.

શ્રી સિદ્ધારથ કુલતિલુ ચરમ જિણેશર વીર	
પાળુગિ પ્રણુમી તસનણા સોવિન્નવન્નસિરીર.	૧
જિનવર શ્રી મુર્ધિં જપહિસડેં ભવિક લોક સુખ કાળિ	
જિન પ્રતિમા જિન સારપી ભાપિ શ્રી જિનરાજિ	૨
પ્રતિમા જિનની જિનપરિં આરાહિ એકંતિ	
અહિ ભવિ પરભવિ સુખ લહઈ ધમિ ભાષઈ અરિહંત.	૩
જિણુહર જિનવર આગણિઈ પુરઈ જિંકા પધવિ	
તેજસાર વૃષ તણીપરિં સુખ ભોગઈ સદૈવ.	૪
ચાર રાજ તિણિઈ પામીયા પૂજા તણુઈ પ્રંભાણિ	
સર્વારથ સિધિ અઘઈ લલિસિ શિવ નિર્વાણ.	૫.

* * * *

અતે—

શ્રી પરતર ગચ્છિ સહિ ગુરરાય, ગુર શ્રી અભયધર્મ ઉવઝાય	
સોલહસદં ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મઝાર.	૧૫
અધિકારઈ જિનપૂજા તણુઈ, વાયક કુશલલાભ ધમિ ભણુઈ,	
જે વાંચઈ નઈ જે સાંભલાઈ, તેહના સહ મનોરથ ફલઈ.	૧૬

—ઇતિ તેજસાર દીપપૂજા વિષયે રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૪ વર્ષે પોસ સુ. ૧૪ રાજપુર નગરે. તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીશ્રી. પરમગુરુ ભટ્ટારક શ્રી હેમવિમલ સૂરિ, તત્ શિષ્ય મુખ્ય પંડિત શ્રી સુમતિમંડળ ગણિ. તત્ શિષ્ય (ચેલા) સહજવિમલેન ત્રિખિનો અર્થ રામ,

(૫. ૧૩ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) રત્ન. કે.; વીર. પા.

—સંવત્ પાડેશ નવનવતિ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષ માસે કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્થી દિવસે તિથૌ પુષ્કાસરે વિધિપક્ષ ગચ્છેશ ભટ્ટારક મુગટામણિ: શ્રીશ્રી ૫ ગજસાગર સૂરિંદ્ર તત્ શિષ્ય પંડિતપ્રવર શ્રીશ્રી ૪ લલિત-સાગર તત્શિષ્ય ઋષિ મનિસાગર દ્વિતીય બ્રાતૃ ઋષિ જયસાગર પા-ત્રે સતિ શ્રી તેજસાર વૃપરાસોડ ત્રિખિનોડસ્તિ. (ઇડર આઘ્યાનો ભં.)

—૧૬-૧૫ સંવત્ ૧૭૪૨ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૧૨ દિને આદિત્ય-વારે. સકલગણિગન્ધર્ગણિ શ્રી શ્રી ૧૦૮ સૌભાગ્યવિજય ગણિ તત્શિષ્ય પ્રેમવિજય ત્રિં કંઠારીયા મધ્યે (પાલણપુર ભં.)

(૨૫૦) અગડહત્તરાસ. (પ્રત સં. ૧૬૫૩)

૧ સ્તાંભન પાર્થનાથ સ્તંભ ખંભાતમાં.

આદિ—

પ્રભુ પ્રણમુરે પાસજિણેસર થંભણો.

ગુણ માવારે મુઝ મન ઉલટ અતિ ધણો.

જાંની વિણુરે એહની આદ ન કો લહે.

તોહૈં પણિરે ગીતારથ ગૂઝ ધમિ કહૈ—'

*

*

*

*

અતે—

ઇમિ સ્તવ્યો સ્થંભણ પાસ સ્વાંમી નયર શ્રી પંભાયતૈ,
જમ સહા ગુરુ શ્રીમુખ સુણિઅ વાંણિ સાસ્ત્ર અગલ સંભે,
એ આદ મૂરતિ સકલસુરતિ સેવતાં સુખ પાંમીએ,
મનભાવ આંણિ લામ જાંણિ, કુસલલાભ પળંપયે.

૫—૯ આ. કે.

૨ ગોડીપાર્થનાથ સ્તો

આદિ—

સરસતિ સામની આપ સુરાણી, વચન વિલાસ વિમલ બ્રહ્માણી,
સકલ જ્ઞેતિ સંસાર સમાણી, પાદ પરણમું જ્ઞેડિ યુગ પાર્ણી. ૧

x x x x

કલસ.

અતે—તેણિ ધરા જસ તુઝ ઉદ્ધિ નિહાં દિષ અસંખિત,
જ્યેમ ધરણિ પાયાલ આણુ ગુર વહે અખંડિત,
અસુર ઈંદ્ર નર અમર વિવિધ વ્યંતર વિલાધર,
સેને તુઝ પાય સય ન માગ સુગરપે નિરંતર,
જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનકામિન ચિંતામણી,
કવિ કુશલલાભ સંપતિ કરણુ ધવલધીંગ ગોડીધણી. ૨૩

મ. કા.; ૧૪વિ. ધ. ૨-૧૪

૩ નવકાર છંદ—

આદિ—વંછિત પુરે વિવિધ પરે, શ્રી જનશાસન સાર,

અતે—કલશ.

નિત્ય જપીઈ નવકાર સંસાર સંપતિ સુખદાયક;
સિદ્ધમંત્ર શાશ્વતો ધમ જપે શ્રી જગનાથક,
શ્રી અરિહંત સુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય ભણિગે
શ્રી ઉવગાય સુસાધુ પંચ પરમેષ્ટી થુણિજે;
નવકાર સાર સંસાર છે કુશલલાભ વાયક કહે,
એક ચિત્તે આરાધીઈ વિવિધ ઋદ્ધિ વંછિત લહે ૧૭ (ગુ. વિ. ભ.)

૧૪૪ લાવણ્યકીર્તિ (ખ૦ જેમશાખા ગુણરંગ-જ્ઞાન-વિલાસ શિ૦)

(૨૫૧) રામકૃષ્ણ ચોપાઈ. સં. ૧૬૧૭ વૈ. શુ. ૫ વિક્રમપુર (વીકાનેર) માં
અંતે— દાલ નવમી (અઘસકરે અઘમિતક મુનિવર ગાઘયઈ)

ભાવ ધરીનઈ ગુણ ગરબા તણા, ગાઘજઈ સમનેદ,
ઉત્તમ સંગઈ ઉત્તમ ફલ હુવઈ, વાન કહઈ સવિ એદ. ૫૩

તિણિ કાગણિ નપ સમકિનનઈ ત્રિપઈ. રામ અનઈ ગોવિંદ,
ચરિનઈ ચારક મૂલ જનમ થરી, યુણિયઈ સોદગકંદ. ૫૪

રાજઈ સૂરનમિંદ નરિદનઈ વિક્રમપુરિ ગદગાદ;
સંવત સોલહ સય સનાહુત્તરઈ, સુદિ પંચમિ વધસાદ. ૫૫

જેમ સાપિ ગાણીતા જગત્રમઈ, વાયક શ્રી ગુણરંગ.
તાસુ રીસ વાયક ગુર ચિરજયકિ જ્ઞાનવિલાસ અવંગ, ૫૬

તાસુ રીસ લવલેમઈ ઉપદિસઇ, લાવણ્યકીર્તિ એમ
ભણત: ગુણતાં સાંભલતાં છતાં, થાયછ અવિચલ જેમ. ૫૭

કુસલસુગુર સુપસાયઈ નવમી, દાલ ધન્યાસી રાગિ,
લાવણ્યકીર્તિ પભણઈ ત્રાયતાં અધિક વધઇ સોભાગ. ૫૮

ચતુર ચિત્તરંજન એ દાષીયઇ ઇમ લઇ છઈ પંડ;
ભુવનકીર્તિ બધવ સંગમ, સદા, દિન દિન સુજસ અખંડ. ૫૯

—ઇતિશ્રી રામકૃષ્ણ ચરિત્ર પદ્યમપંડ સમાપ્ત. સં. ૧૭૧૩ વર્ષે
માગસિર વદિ ૪ દિને શ્રી અહાનપુર મધ્યે લિખિતા ચતુ:સ્પદિકા અંશાઅંશ
૧૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા. ગાથા ૧૨૦૦ સર્વ સંખ્યા.—પા. ૪૨-૧૫ આ. ક.

(૨૫૨) ગજસુક્રમાલ રાસ.

અંતે—

અંદીવાન છુડાતીયારે, સગલા નગર મઝારો,

મુહમાંગ્યા દીધા ઘણારે, મણુ માંણુક ભંડારો.

મહમાંણુ કમહું દીધા દેવી, મનરી અંછા કોઇ ન રાપી,

લાવણ્યકીર્તી દાલ જ ભાપી, ચોથી પાંચમોએ તહું સાધી,

જી માતાજી જી હો. ૬

હોહા.

હાથીનો હું ત્રૈતાલનો, દેવકીસુત સુકમાલ,

બાલક જનમ્યો તેહવો, નામૈ ગજસુકમાલ. ૧

—ઈ તિશ્રી ગજસુખમાલજી ૯ હાલ સંપૂર્ણ. લિખિત. જૈપર
મધ્યે. શ્રી. સમન ૧૮૬૭ આવણુ શુદ્ધિ ૧૧ લિપિપ્રત્વા. (પ. ૩.
પં. ૧૭ ગુ. (વ.))

૧૪૫ વિનયમાગર (ખન જિનહર્ષસૂરિ સંતાનીય માન-
કીર્તિ-દેવકલશ-સુમતિકલશ શિ૦)

(૨૫૩) સોમચંદ રાજની ચોપાઈ. સં. ૧૬૧૭ આવણુ શુદ્ધિ ૧૫
અતે—

પુષ્પ જૈનપુરમાં.

સંવત સોહાહ સત્તરધરે, સવચ્છર સુવિચાર,

સાવણ માસ સુહાવનઉરે, પૂનિમ તિથિ પુષ્પવાર. ૧૫

નગર જૈણુપુર જાણીયરે, નદી ગોમતી તીર,

સકલ સંધકર્ષ આગ્રહધરે, રચી કથા સુગંભીર. ૧૬

*

*

*

*

શ્રી જિણુમંદિર સોમતોરે, અજિત જિણેસર નામ. ૧૭

‘ વડ ખરતર ગચ્છ ભલઉરે, શ્રી જિનહર્ષ સંતાન,

શ્રીમાનકીર્તિ પાઠક ભલારે, વિદ્યારયણુ નિધાન. ૧૮

તાસ શિષ્ય સોહર્ષ ભલારે, દેવકલસ મુનિરાય,

શ્રી સુમતિકલસ મુનિ જાણીયધરે, નરવર વંદર્ષ પાય. ૧૯

તાસ શિષ્ય મુનિ રંગસુરે, વિનયસાગર મુનિ નામ,

સોમચંદ ભૂપાલકીરે, કરી કથા અભિરામ. ૨૦

—૩૨૧ પદો.

સાગર ભં. પાટણુ.

(૨૫૪) ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ.—૩.

સાધુકીર્તિ.

સત્તરમી સદી.

૨૧૯

૧૪૬ માન (ખ૦ શિવનિધાન શિ.) જિનસિંહસૂરિ રાજ્યે.
(૨૫૫) કીર્તિધર સુકોસલ પ્રબંધ સં. ૧૬૧૭ દિવાલી. પુષ્કરણમાં.
અંતે—

શ્રી ખરતરગજ જાજર્ધ, શ્રી જિનસિંહ સૂરિ રાજર્ધ,
સંવત સોસહ સત્તરિ, દીવાલી દિનિ ગુણભરિ. ૫૦
ગુણિજન સુણિ ધણું રીજર્ધ, મૂરખ કિસુંય કહીજર્ધ,
હિયર્ધ હરપ બહુ આણી, મનિ દેઈ સાંભળકે પ્રાણી. ૫૧
એ સંબંધે રમાલ, સુણતાં લીલવિલાસ,
શ્રી શિવનિધાન ગુર રીસ, કહર્ધ મુનિ માન જગીસ. ૫૨
શ્રી પુષ્કરણ ચક્રમાસર્ધ, રહતાં ચિત્ત કિલ્લાસર્ધ
ભણતાં સખ સુખદાર્ધ, સુણતાં લીલ વધાર્ધ. ૫૩

—(છડર બાઇઓનો ભં.)

૧૪૭ સાધુકીર્તિ (ખ૦ મતિવર્ધન-મેરૂતિલક-ઠયાકલશ-
અમરમાણિકય શિ૦)

(૨૫૬) સત્તરભેદી પૂજા. સં. ૧૬૧૮ આ૦ શુ. ૫ અણહિલપુરમાં
આદિ—

રાગ પરપદૌ દૂહા.

જ્યોતિ સકલ જગિ જાગતી હૈ, સરસતિ સમરસુ ભદં,
સત્તર સુવિધિ પૂજતણી, પભણિસુ પરમાનંદ.

ગાહા

નવણ વિલેવણ વથ જુગ, ગંધારોહણું ચ પુષ્કરોહણું,
માલારહણ વનયં ર, ચુનનં પડાગાય આભરણ,

*

*

*

*

અંતે—

અણહિલપુર શાંતિ શાંતિ સખ સુખદાર્ધ, સો પ્રભુ નવનિધિ સિધિ
વાજૈ. ૨ બ.

શ્રી જિનચંદ સરિ ગુરુ પરતરિપતિ ધરિ મનવચન તસુ રાજે,
 સંવત સોલ અઢાર આવણુ સુદિ પંચમિ દિવસ સમાજે. ૩ બ.
 દયાકલસ ગુરુ અમરિમાણિક (ગુરુ) તાસ પસાઈ સુવિધિછ હું ગાજે.
 કહૈ સાધુકીરતિ કરત જિનસંસ્તવ, સવિ લીલા સવિ સુખ સાજે. ૪ બ.
 —સં. ૧૮૨૫ મિતિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧ શ્રી વિક્રમપુરમંથ્રે. (પત્ર. ૪ પ્ર. કા.)
 —શ્રી વીક્રમેર મંથ્રે સંવત ૧૮૧૬ વર્ષે મિતિ જેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે
 દ્વિતીયા દિને સોમવારે પા ૮-૯-ક. સુ. (મારી પાસે છે.)
 (૨૫૭) આષાઢભૂતિ પ્રમંથ. સં. ૧૬૨૪ વિજયાદશમી યોગિ-
 ભૂતિપુરમાં.

અતે—

અમર ગચ્છ વાચક થયક, મતિવર્ધન નામ
 મેરતિતક તસુ સીસ જે ગુણ ગણ અભિરામ. ૧૮૨
 તાસુ વિનય ગુણી અજહ, દયાકલસ મુણીશ
 તાસુ સીસ રંગય કલમ, સાધુકીરતિ જગીસ. ૧૮૩
 ધમ્મ સોલહ ચક્રવીસઘ સમઘ યોગુણિપુર કાણિ,
 ક્રિયક વિજઘદિશમી દિણઘ, યહુ ચરિત ચિનાણ. ૧૮૪
 એ પ્રતાવ મનોહર, નવ રસ સંપદ,
 સાધુકીરતિ મુણિવર રચક, આષાઢ પ્રમંથ. ૧૮૫
 પાપઝ ગોત્રઈ પરવડક, શ્રીવંશ શ્રીમાલ
 સાહ તેજપાલ કરાવિયક, સંપદ રસાલ. ૧૮૬
 લહિર્યઈ સુપ જે ગાવિખઈ નરનારી વૃંદ,
 કુસલમંગલ અવચક ધરઈ, સુણતા આણંદ. ૧૮૭

૧-શાત્રુજય (ચૈત્રી) સ્ત. ૧૬ કડીનું:—

આદિ—

પય પ્રણમી રે નિણુવરના શુભ ભાવ લઘ,
 પુંડરગિરિ રે, ગાઠસુ ગુરુ સુપસાકિલઘ,

*

*

*

*

અતે—

કવિશ.

ધમ કરીય પૂજ્ય ચાળે ગહિ સંધ પૂજા આદરઈ,
સાહમ્ભવચ્છલ કરઈ ભવિયાં, ભવસમુદ્ર લીલા તરઈ,
સપદા સોહગ તેહ માનવ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ બહુ લહઈ,
અમરમાણિક સીસ સુપરઈ, સાધુકીરતિ સુખ લહઈ.

૧૬

—૧—૧૫ (મારી પાસે છે.)

૨-પ્રભાતી ૪ કડી.

આદિ—

રાગ દેશાખ.

આજ તપભ ધરિ આવે, દેખો માર્ધ

અતે—

ઉત્તમ દાન અમૃતરસ ઉપમ, સાધુકીર્તિ ગુણુ ગાવે ૦ ૪ આજ ૦
(મારી પાસે છે.)

૧૪૮ દેવશીલ (સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ-સૌભવિમલસૂરિ-લક્ષ્મી

ભદ્ર-ઉદયશીલ-ચારિત્રશીલ-પ્રભોદશીલશિ.)

(૨૫૮) *વૈતાલ પંચવીસી રાસ—સં. ૧૬૧૯ ખીજે શ્રાવણ
વદ ૯ રવિ વડવા ગામમાં.

* “ આ રાસ સં. ૧૬૧૯ માં રચાયેલો હોઈ એની ભાષા ૧૬ મા
૧૭ મા સૈકાની છે, અને વિમલપ્રબંધ તથા કાન્હડદે પ્રબંધની ભાષા
સાથે તે ઘણી રીતે મળતી આવે છે; અને આથી તે તે સૈકાની
ભાષાનું સ્વરૂપ સમજવાને ઉપયોગી થઈ પડશે. કવિ શામળભટ્ટની
મહાપંચીસીની વાતો મૂળરૂપે જૂની ભાષામાં આમાં છે. વૈતાલપંચી-
સીનું મૂળ કથાસરિત્સાગર અને જૂહમંજરી વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં
છે; અને તેમાંથી હિંદી, મરાઠી, બંગાલી વગેરે અનેક ભાષાઓમાં
તેમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર અને વધારા સાથે ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ભાષાન્તરો
થયાં છે. બંગાળના પંડીત જીવનંદ ખી. એ. પ્રકાશિત શ્રી જંબહદત્ત
પ્રોક્ત પણુ સંસ્કૃતમાં એક વૈતાલ પંચવિંશી છે. એ ગદ્યમાં વાર્તાઓની
ઘટનામાં કંઈ કંઈ ફેરફાર છે અને કોઈ કોઈમાં એક ખીજથી જુદી
જુદી વાર્તાઓ છે.

—રા. જગજીવન દ. મોદી.

આદિ—

સરસતી સામિણિ પય નમી, માયુ ઉચિત પસાય,	
કાસમીર મુખમંડણી, વાંણી દિગ્ મુજ માય.	૧
બ્રહ્માપુત્રીનિં નમું, કમલ કમંડલ સાથ;	
એક કરિ વીણા ધરી, પુસ્તક જમણિં હાથિ.	૨
હંસવાહનિ હરખિં રમિં. કરિં જગલીલ વિલાસ;	
જે જગ મૂરખ માંનવી, તેહની પૂરે આસ.	૩
હીઈ સુખ દુખીઆ નરા, સુખીઆ સપતિ કોડિ;	
મૂરખનિ વિદ્યા દિઈ, જીં સમરે પરહોડિ.	૪

x x x x

અતે—

તપગઢ નાયક ભુવન દિણેહ, શ્રી શ્રી સોભાઅહર્ષ સુરિંહ,	
તસપટિં સોહિં ગુણગેહ, જયવંતા વહિંરી જગમેહ.	૮૧૩
ગુરૂ શ્રી સોમવિમલ સરિરાય, પ્રણમું અહનિસિ તેહના પાય,	
તસ પંડિત વર પ્રધાન, લક્ષ્મીભદ્ર નામિ સુવિહાંણ.	૮૧૪
સીસ સરિમણિ પંડિતરાય, ઉદયશીલ ગણી પ્રણમું પાય,	
આરિત્રશીલ પંડિત તસ સીસ, સપરિવાર વદુ નીસદીસ.	૮૧૫
પ્રમોદશીલ પંડિત ગુરૂરાય, તેસહિ ગુરૂતા પ્રણમી પાય;	
કરી ચોપાઈ નાંમ વેતાલ, પચવીસેં એ કથા રસાલ.	૮૧૬
સવત સોલ ઉંગણીસા વર્ષ, ખીજો આવણુ શાંભલ પખખ;	
નુંમ તણો દિન રવિવાર, નક્ષત્ર પુનર્વસુ આવ્યું સાર.	૮૧૭
વડવેં ગાંમિં રહ્યા ચોમાસ, રચિઉં વાસુપુજ્યનિં પાસ;	
ચોપૈકથા સંબંધ વિનોદ, સાંભલતાં ઉપજે પ્રમોદ.	૮૧૮
હ્રહા ગાહા બંધ ચોપાઈ, આહસિં નિ ત્રેવિસ જે હુઈ;	
સાંભલતાં સંકટ સવિ દલેં, ભણતાં સવિ સુખ આવિ મિત્રે.	૮૧૯
નવિ આલે તસ ભૂત વેતાલ, સાહાસ તણી એ વાત રસાલ;	
વિનોદરસ રચિ દેવસીલ, ભણતાં ગુણતાં લહીઈ લીલ.	૮૨૦

દ્વં સવિંભાંહિ ચૂરખ ધરી, હમ્પડિં મત નહિં તેહની ખરી;
અક્ષર આણું પાણું કહ્યું, હીન અધિક પાણું નવિ લદ્દ. ૮૨૧
કરનેડી પ્રણમ કવિરાય, સોધી અક્ષર હવળ્યો હાય;
જિહાં લગે તારા રવિચદ, કથા રહિજ્યો જિહાં તપેં જિણુદ. ૮૨૨

—ઇતિ શ્રી વેતાલપંચવીસી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૮૨૯ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ
૨ પુદ્ગે સિદ્ધિયોગે પં. શ્રી ૫ શ્રી રાજવિજયગણિ શિષ્ય પં. કૃષ્ણવિજય
ગણિ લિપિકૃતં ત્રાંતલપુરે શાંતિનાથપ્રસાદનાઃ શ્રે. —પ્ર. કા.

—ઇતિ શ્રી ચિદમ મહારાજેન્દ્ર ગુણોત્કીર્તન વેતાલપંચવીસી
કથાયાં વિવિધવિનોદવાર્તાયાં 'પંચવિંશતિ કથા સંપૂર્ણાઃ સંવત્ ૧૬૯૧
વર્ષે ફાગુણ શુદ્ધિ બીજ રવૌ શ્રી ૬ પુન્યજી વરસિંધજી લગ્નુ તસ્ય
સીક્ષ્ય પંડિત સરોમણિ ઋ. શ્રી ૫ વર્ધમાનજી તસ્ય શિષ્ય ઋ શ્રી ૫
તુલસીદાસ તસ્ય સીસ્ય મુનિ કલ્યાણ લિપિતં શુભં ભવતુ:

—(ચેનસાગરજી ભં. ઉદ્દયપુર)

(સોમવિમલ સૂરિ માટે જીગ્મો નં. ૧૩૦)

+ સંશોધન કરી છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા રા. જગજીવનદાસ દયાળજી
મોદી, સત્ય ડેપ્યુટી એન્ડુક્શનલ ઈન્સ્પેક્ટર ખાંભા મહાલ, વડોદરા
રાજ્ય. સં. ૧૯૭૨ કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

૧૪૯ આણંદસોમ (તં સોમવિમલસૂરિ શિ.)

(૨૫૯) + શ્રી સોમવિમલસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૧૯ માહ ૧૦,
નંદુરખારમાં.

આદિ—

સકલ સદાશિવ સેવીધ, શ્રી જૈાતમ ગણુધાર;
મણુહ મનોરથ પૂરણુ, લખધિ તણુ ભંડાર. ૧
સરસતિ સામિણી તુજ નમું, માણું અવિરલ યુદ્ધિ;
જનસ પસાધ સંપન્ન, વચન તણી વર સિદ્ધિ. ૨

સોમગન્ધ ગમણિ ગણિ, સોમવિમલ ગુણધાર;	
શ્રી સોમવિમલ સૂરિ તણુ, રચિસુ રાસ વિસ્તાર.	૩
સાર સુગર ગુણ ગાયનાં, દુઃકૃત દ્વરિં ગર્હ;	
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપદા, નિશ્ચઈ નિય ધરિ થાઈ.	૪
સુરતર સમ સહિયુર સુગુણ, સદાયાર વિચાર;	
ભાવિ બલધ બેટુ બવિક, જિમ પામું જયકાર.	૫
x x x x	

અતે—

લોટી ગણુડે પાએ લાગું, ગુરુ સેવા અહનિસિ માગું;
આણુંદસોમ પ્રણમધ પાય, કરિ મઝ ગુરુ સુપસાય. ૧૫૦

રાગ—મલ્હાર. મોરી આખડી ફરકધરે. એ ઢાલ.

યુગ પ્રધાન જાણુઈ સહુ, જિનશાસન સુરતાનરે.
ગુરુ ગુણુ ગાનાં સંપદા, સહી વાધધરે આધિકું વાન. ૧૫૧
મોરા સહિ ગુરુ વધાવુંરે, સોહાવુંરે તપગછરાય,
નિત પ્રણમુરે શ્રીગુરુપાય, જિમ કીજધરે નિરમલ કાય,
જિમ હુધરે બહુલું આય, મોરા સહિ ગુરુ વધાવુંરે.
ધિન અમરાદે કૂખડી, રૂપરાજ કુલ ધિનન રે

ધિનન સુગુરુ જાણુઈદીખીઆ, રૂઝ ચુવિહરે સંધ સુપસન્ન મોં ૫૨

સોમાગહરિય સૂરિ પઠિ જયુ, શ્રી હિમવિમલસૂરિ સોસરે.
ચંદવિહ સંધ ધણિ પરિ બણુઈ, જયુ ગાજીતરે કોડિ વરીસ મોં ૫૩
જાં દૂ સાયર ચંદ્રુ, જાં તપઈ તેજિ દિણિંદરે;
તાં સોમવિમલસૂરિ ચિર જયુ, સુખ સંપદરે દિક આણુદ મોં ૫૪
આણુંદ સોમકલા મિલી, સંવત ઓગણીસઈ માધ માસિરે,
દસમી ગુરુવારિ રચિક નંદરપારિ રે રાસ ઉલ્હાસિ. મોં ૫૫
મનરંગિ જે બણુઈ ગુણુઈ, સાંભલધ રાસ રસાલરે,
નવ નિધિ તસુ ધરિ અંગણુઈ, સખિ દલીકરે અમર રસાલરે. મોં ૧૫૬
૫૦ જૈ. ઐ ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(આનો સાર સોમવિમલ સૂરિ નં. ૧૩૦ ની નીચે આપ્યો છે.)

(૨૬૦) સ્થૂલભદ્ર સ્વાધ્યાય. સં. ૧૬૨૨ આવણ શુદ્ધિ ૧૦ વૈરાટમાં.

અંતે—

તપગમ્નિ નિર્મલચંદ્ર, શ્રી સોમવિમલ સૂરિદં,
તસ સીસ રચિત સઝાય, સાંભલતાં (મન) નિર્મલ યાય.
પૃથિવી રસ સંવત એહ, કુચ કણ્ણુ પ્રમાણુ જેહ,
આવણુ શુદ્ધ દશમી દિવસિં, વયરાટિ થુણિક મન હરસિ,
જાં તારા ગયણિ દિણ્દં, જાં સાયર મેર ગિરિદં,
તાં પ્રતપું જવલી સોમ, ઇમ જણુમ્ આણુદંસોમ.

—વૈરાટ (વૈરાટ) જ્યપુર રાજ્યમાં આવેલું છે. (૫૩ કર્કી પ્ર. કા૦)

૧૫૦ વેલામુનિ અથવા મનસત્ય [ત૦ વિજયદાન
સૂરિ શિ૦)

(૨૬૧) નવતત્ત્વ જોડિ. (ચોપઈ) સં. ૧૬૨૨ પહેલાં.

આદિ— મંગલ કમલાકંદુ એ હાલ.

આદિ જિણ્દં નમેવિએ, નવતત્ત્વ કહઉં સંખેવિએ,
જીવનણા દસ પ્રાણુ એ, પંચદંડી પંચ પ્રાણુ એ.

૧

*

*

*

*

અંત—

દય નવતત્ત્વ વિચારતાં, અધિકી ઉછી ભાપિરે;

વેલી હુમ્ અજણુવમ્, તે પામઉ સંધ સાપિરે.

૬૪

તપગમ્નનાયક સિરે ગુર, વિજયદાન ગણુધારે.

વેશક મુનિ તસુ આણુધરી કહધ સ્વપર ઉપગારે.

૬૫

૮—૧૧ (વિ. ધ.)

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે છે તે પછી રચનાર કવિનું નામ
મનસત્ય જણાય છે.

અતે—

ધ્ય નવ તત્ત્વ વિચારતાં અધિકૃં ઉદ્ધૂં બાપ્યૂરે,
બોલ્યૂં હુદ્ધિ અણુખંણુવર્ધ તે પાંખૂં સંધ સાખિરે,
તપગચ્છનાયક શ્રી ગુરૂતો શ્રી વિજયદાન ગુણધારે.
ચેલૂ મનસત આણુધરધ તુ કહસૂં પરઉપગારે.

—સંવત્ ૧૬૫૮ વરસે આપાઠ વદિ ૨ સોમે. લેખક પાઠક શુભં

ભવતુ—પત્ર ૮ પ્ર૦ કા.

બંને નામના કવિઓ એકજ લાગે છે—(વિજયદાન સૂરિનું સૂરિપદ
૧૫૮૭, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૨. તેથી આ કૃતિ સં. ૧૬૨૨ પહેલાંની છે.

૧૫૧ લીમ ભાવસાર.

(૨૬૨) શ્રેણિક રાસ. સં. ૧૬૨૧ ભા. ૦ શુ. ૦ વટપદ્ર (વટોદરા) માં
આદિ— રાગ કેદારો.

ગોતિમનધ સિર નામીય, મનવંછિત ફલ પામીય;
સ્વામીય સેવકની દયા કરોએ. ૧

સારદાનધ ચરણે લાય, સુદ્ધિ બુદ્ધિ માતા હું માય,
ધો મુઝનધ વાણી અનાપમ રૂઝડી એ. ૨
ઉલાલઉ.

રૂડી તે વાણી આપો મુઝ માતા, સિદ્ધાંત સૂત્ર વિસ્તાર
લાખ જોયણુ ન જાણુદીપ, ભરતખંડમાંહિ સાર. ૩

* * * +

અતે—

વટપદ્ર નયર સંવત સોલ એકવીસધ, ભાદ્રપદ સુદિ શુભ (ત)
કલસ. વારે પ્રારંભ દીસધ.

કાંધ એક કવિમતિ, કાંધ એક સાસ્ત્રગતિ સાધસંઘતિ પામીધ,
શ્રેણિક રાસ કીડ અતિ ઉલ્લાસધ, જિનવાણી સિર નામીધ. ૧

ગહતમ પાએ, સારદમાએ, ચિત રાણું ચરણે સમું,
ભાવસાર ભીમ કરખેડી બોલિ, સાધ સદ્ગને ચરણે નમું.

—સંવત ૧૭૦૩ વર્ષે માધ વદિ ૧૪ ભામે લિપિનં [યુ. વિ.] ૩.

—સંવત ૧૬૭૨ વર્ષે કુચુણ વદિ ૮ શુક્રે તિ. જોસી સવળ
શ્રી સ્તંભતીર્થ સ્થાને લ. સુરત ભં. ગોરળ રવિહંસજી દીપહંસજી—
છાપરીયા શેરી—સુરત પાસેની પ્રતિ. મ. ૫૦

૧૫૨ સુમતિઠીર્તિસૂરિ (દિ. સરસ્વતિગચ્છ જ્ઞાનભૂષણસૂરિશિ.)

(૨૬૩) ધર્મપરીક્ષા સં. ૧૬૨૫ માગશર શુદ્ધ ૨ દાસોદ નગરમાં.

આદિ—

ઢાલ રાસની.

ચંદ્રપ્રભ સ્વામી નમીર્ષ, ભારતી ભુવનાધાર તુ;	
મૂલ મંધ મહીયલિ મહીન, બ્રહ્માત્માર ગણુ સાર તું.	૧
વિદ્યાનંદિ સ્વામી વિપ્રુધ, મલ્લિભૂષણ મુનિરાય તુ;	
લક્ષ્મીચંદ ગુરુ ગુણુનિશોએ, પ્રણમીય તેહના પાય તુ.	૨
વીરચંદ ચચિત ચતુર, ભદ્રારક ભુવિ ભાણુતુ;	
જ્ઞાનભૂષણ જ્ઞાનિ ભલોએ, વિદ્યાનું દીર્ઘ દાન તુ.	૩
પંચગુરુના પાય નમીય, રચું રાસ મન રંગિ તુ;	
ધરમ તણી પરીક્ષાતણુ એ, શાસ્ત્ર જોઈ નિચંત તુ,	૪
ભવીયણુ ભલ્લી પરિ સાભલોએ, ધરમાધરમ વિચાર તુ;	
દોષ મ ક્ષેર્યો કેદનાળાંએ, કહિતાં ન લહું પાર તુ.	૫

*

*

*

*

અંતે—

દૂહા.

મૂલ સંધ મુનિવર ધણુ હવા, સરસતિ ગણિ કુંગાર,	
કુંદકુંદચારિણ કુલિ, પદ્મનંદ ભવતાર.	૧૧
દેવેન્દ્રકીરતિ દયા આગસો, તેહ પટોધર ચંગ;	
વિદ્યાનંદિ સ્વામી જયો, મલ્લિભૂષણ ઉત્તંગ.	૧૨

- લક્ષ્મીચંદ્ર શ્રી ગુરુ નમઃ, દીક્ષાદાયક એહ;
વીરચંદ્ર વાંદ્ર સદા, સીધાંદાયક તેહ. ૧૨
- તેહ પાટિ પદોધર, જ્ઞાનભૂષણ ગુરુરાય;
આચારિજ પદ આપીયું, તેહનાં પ્રણમ પાય. ૧૪
- તેહ કુલકમલદિવસપતિ, પ્રભાચંદ્ર યતિરાય;
ગુરુ ગણપતિ પ્રતપો ધ્યાનું, મેર મહીધર જીવ. ૧૫
- સુમતિહીરતિ સરી રમ્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ;
શાસ્ત્ર ધણો જોઈ કરી, કાધુ બહુ પ્રકાશ. ૧૬
- રમણભૂષણ રાય રંજણો, ભંજણો મિથ્યા માગ;
જિનભવનાદિક ઉધરઈ, કરઈ બહુવિધ ત્યાગ. ૧૭
- મદ્દઆ કરી આવક ભલા, ધના આદિ ઉપદેસ;
બદ્દ પ્રેરે પ્રારંભીયો, રમ્યો નિહાં લવલેશ. ૧૮
- પંડિત હે પ્રેર્યાં ધ્યાનું, વણાયગ નિં વારદાસ;
હાંસોટ નયરિ પૂરો કર્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ. ૧૯
- સંવત સોલ પંચવીસ નિં, માર્ગસિર શુદ્ધ ખીજવાર;
રાસ રૂડો રત્નીયામણો, પૂર્ણ હવો છિ સાર. ૨૦
- ભવીયણ ભાવિ ભાવિજ્યો, કાધો એહ પ્રતિભાધ;
ગાલા હોઈ તે ટાલિજ્યો, જિહાં હોઈ શાસ્ત્રવિરોધ. ૨૩ (?)
- પદઈ ગુણિ જે સાંભલિ, લખઈ લખાવઈ જોહ;
(મુગતિ મુગતિ ને વર લહઈ, સુર નર સેવઈ તેહ.
રૂડો ને રત્નીયામણો, રાસ રમ્યો છિ એહ.
છડો અધિકાર પૂરો હવો, ધર્મપરીક્ષા ગેહ. ૧૩ (?)

—ઈતિશ્રી ધર્મપરીક્ષા પઠ્યોડધિકાર: સંપૂર્ણ સમાપ્ત:

૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ + (ખ. જિનમાણિક્ય સૂરિ શિ૦
ને પદ્ધતર)

(૨૬૪) દ્રૌપદી. જસ૦

(૨૬૫) આર ભાવના અધિકાર. જસ૦

(૨૬૬) શિયલવતી. જસ૦

+ જિનખિંબ સ્થાપન સ્ત૦ ૨૪૪. સ. મા. ભી.

(૨૬૭) શાંખ પ્રધુમ્ન ચૌપદી. સં. ૧૬૨૦ આસપાસ.

(૨૬૮) આરત્નતો રાસ. સં. ૧૬૩૩ શ. વ. પ.

આદિ— (નિચથી સાધુની હાલ)

પાસ જિજ્ઞેસર પય નમીછ, નામઈ સહયુર રીસ;

દેસવિરતિ હું આદેછ, મનમાહિ ધરિય જગીસ.

૧

+ વડલી ગામવાસી રીહડ ગોત્રીય શાહ શ્રીમંત પિતા અને સિરિ-
રિયાદેવી માતાથી સં. ૧૫૯૪ માં જન્મ થયો. દીક્ષા. સં. ૧૬૦૪ માં
લીધી. સં. ૧૬૧૨ ના બાદવા શુદ્ધિ ૯ ને દિને જેસલમેરમાં ત્યાંના રાજા
માલદેવે કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું, ત્યાર પછી કર્મચંદ્ર
મંત્રીના આમ્રહથી વીકાનેરમાં જઈ ક્રિષ્ણદાર કર્યો ને ત્યાંથી અમદાવાદ
શત્રુંજય જઈ ઉક્ત કર્મચંદ્રના આમંત્રણથી દોલ્હીમાં અકબર બાદશાહને
પ્રતિબોધી તેમની પાસેથી આપાઠ શુદ્ધિ ૯ થી આપાઠ શુદ્ધિ ૧૫ સુધીના
સાત દિવસો અમારી-જીવવધનિષેધનો હુકમ બહાર પડાવી ફરમાન લીધું
હતું અને તે ફરમાન બાદશાહે પોતાના અગિયાર પ્રાંતોમાં મોકલી આપ્યું
હતું. (આ ફરમાન પત્ર હિંદી સરસ્વતી માસિકના ઈ. સ. ૧૯૧૨ ના
જૂનના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.) વળી બાદશાહે તેમને 'યુગપ્રધાન' એ
ખિરદ આપ્યું હતું. આ મહાપ્રભાવક આચાર્ય થયા છે અને જૈનોવ્રતિ
માટે અથાગ પરિશ્રમ સેવી અનેક મહાન્ કાર્યો કર્યા છે. સં. ૧૬૭૦
ના આસો વદિ ૨ ને દિને જેનાતટમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

સુવિનાણી પ્રાણી આવક પ્રતિ ચિત લાય,
મુનિમારગ અતિ દોહિલલિલ, એ સુખિ સિદ્ધિ ઉપાય.

—સુવિં—એ આંકણી.

તિહ પહિલક સમકિત ખરકલ, જિમ મંદિર ચિર થંભ,
સમકિત સુરસુખ પામિયલ, સમકિત સિદ્ધિ સુલંભ સુવિં ૨

* * * *

અતે—

સંવત સોલહ સય તેતીસઈ, ફાગુણ વદિ પંચમિ ઉલ્લાસઈ,
ખરતર ગણિ ગર્યક ગુણ રાજઈ, શ્રી જિણ્યંદસૂરિ ગુરપાસિ. ૯૨
આવિદા ગેલીએ વ્રત લીધા, કીધા નરભવ સફલા આજ;
પાસ પસાયઈ એ વિધિ કરતાં, પામિસિ સિવનગરીના રાજ. ૯૩
બારહત્રત સૂધા પાલેવા, એમ કરઈ પરિગહ પરિમાણ;

લીલ વિદ્યાસ સદા સુખ પામઈ, વાંચઈ દિન દિન કલા વિનાણુ. ૯૪

—છતિ શ્રી ઇચ્છાપરિણામટિપ્પનકે સંવત્ ૧૬૨૩ વર્ષે ફાગુણ
વદિ પંચમી દિને શ્રીમચ્છી ખરતરગચ્છાધિરાજ શ્રી જિનમાણિયસૂરિ
પદ્મવંકાર શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ રાગનાં સ્વદસ્તેન ગેલી સુઆવિકયા ગૃહીનં.
(કુલ ૯૩ કુંક છે. આમોદના યતિ ચંદ્રવિજય પાસે પ્રત છે.)

૧૫૪ રત્નસુંદર. (પૌં ગુણમેરૂ સૂરિ શિં)

(૨૬૯) પંચોપાખ્યાન ચતુષ્પદિ. ૧૬૨૨ સાણંદમાં.

* * * *

આદિ—

સુગરચરણનું લલી પસાય, પૂનિમપક્ષપ્રવર ગુરરાય;
ગિરઆ શ્રી ગુણમેરૂ સરીશ, વચનસાર તસ બોલે શીસ. ૧૫
દ્રક્ષા.

વચનસાર અતિ સરસ, દિઓ જનરંજન દેવ;
વિધનરહિત વિદ્યા વિભવ, આપિ સદા મુજ બેવ. ૧૬

સિદ્ધ વેદ આગમ નિગમ, વ્યાકરણ સ્મૃતિ પુરાણ;	
તર્ક છંદ લક્ષણ ભરહ, જ્યોતિષ વૈધ કુરાણ.	૧૭
કામ કાકે રતિ રહસ્ય વિધિ, સ્વપ્ન શંકુન લખ કોડિ;	
નીતિ યુદ્ધિ શ્રુત બલ વિના, નવિ કોઇ જાણે ખોડી.	૧૮
શ્રુતસાચરતટ પામવા, નીતિ યુદ્ધિ દોષ નાવ,	
ધર્મ કર્મનુ પામીએ, જે હોઇ યુદ્ધિ પ્રભાવ.	૧૯
વિષ્ણુશર્મા વાડવ લલો, શ્રીગોડ નાતિ સુખણ;	
સરસ કથા રસ વીનવે, નામે પંચાખ્યાન.	૨૦
નહિ વિદ્યા યુદ્ધિ તેટલી, તો કવિશ્યું શ્યો વાદ;	
કાંઈ જે અક્ષર લઈ, તે ગુરૂચરણપ્રસાદ.	૨૧
ચોપઈ.	

પંચતત્ર અછે જેહમાંહિ, નામે પંચાખ્યાન કહેવાઈ;
જાણું અજાણું નિમ પ્રીછે બાલ, બોલિશ ચોપઈમાંહિ રસાલ ૨૧
આમાં પહેલો અધિકાર પૂરો થાય છે તે અંતે તે અધિકારમાં
કર્તાનું નામ નથી મળતું કારણ કે આના જેવું લખ્યું હોય છે કે:—
પંચાખ્યાન પ્રથમ અધિકાર, મિત્ર ભેદ બોલ્યો વિસ્તાર;
પક્ષ પુનિમ શ્રી ગુણમેરૂ સરિ, સુગૃહ સીસ બોલે રસપૂરિ. ૫૨
કુમર રહ્યા મનમાં રણગ્રણી, વચન વિષ્ણુશર્માના સુણી;
પ્રથમ કહ્યો મિત્રભેદ વિચાર, ભણી સુણી લહીએ જયકાર.
—છતિ શ્રી પંચાખ્યાન રાજનીતિયુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રભેદ પ્રથમે—
ધિકાર: સંપૂર્ણ.

પરંતુ ખીમમાં કહ્યું છે કે
મિત્રપ્રાપ્તિ ખીજે અધિકાર, વિષ્ણુશર્મા કહે સુણો કુમાર,
પુનિમ ગચ્છ શ્રી ગુણમેરૂ સરિ, રત્નસુદર બોલે રસપૂરિ.
—છતિ શ્રી પંચાખ્યાને રાજનીતિ યુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રપ્રાપ્તિ દ્વિતીયો-
ધિકાર:—

૩ જા અધિકારની અંતે પણ ૧ લા પ્રમાણ છે.

૪ થામાં.

પક્ષ પૂનિમ શ્રી ગુણમેરુસરિ, સુંદર સીસ બોલે રસપૂરિ,
૫ મો અધૂરો આમાં છે.

૫. ૬૨ (ખંડિત પ્રશસ્તિ નથી મો. સે. લા.)

૫. ૭૮ અમન; વિ. ધ.

(ડા. હરલે પંચતંત્ર સંબંધી ઘણી જાણી શાધખોળ કરી છે;
તે પરનાં સર્વ પુસ્તકો દરેક ભાષામાંના જોષ જઈ સિદ્ધ કર્યું છે કે
પંચતંત્રના મૂળ ઉત્પાદક જૈન છે. આ ચોપઈ પણ તેમણે જોઈ છે.)

(૨૭૦) શુક્રબહોતરી. ૧૬૩૮ આશો શુદ્ધ ૫ સોમ. ખંભાતમાં.

આદિ—

ગાથા.

સયલ સુરાસુર માયા, મંગલ કલ્યાણ સુજસ જય નિઝય,
વરવિજયપણદાયા, સા શારદ પદમ પણમામિ. ૧

છાંપય.

આદિ રિસહજિણનાહ, અનિય સંભવ અભિનંદણ,
મુમઘ પદમ પદદેવ, સુપાસ અંદાપહ વંદણ.

* * * *

અંતે—

(સરસ્વતી સ્તુતિ મોટી છે. પછી ગુરુ સ્તુતિ.)

વસ્તુ— સયલ મંગલ સયલ મંગલ, કરણ જિનરાય,
ચક્રવીસે પણુમી કરી, ધરિય ચિત્ત સરસતિ સામિણિ.
ગુરુ ગોયમ ગણહર નમી, રિદ્ધિ બુદ્ધિ સુવિશુદ્ધ કરણિ,
સરસ જમક પદ્યધસ્યું. કથસું કથા રસાલ
બહુતરિ બુધ્ધે આગલી, મુણુયો આવગોપાલ. ૩૩

દ્રષ્ટા— આગે કવિ કહેતાં રહે અધિવિચિ કાંઈ ઉંણ,
ધરિ છેહડે ઓધું અધિક, તેં કરસ્યું પરિપુન. ૩૪

ચોપાઈ— ચોલસે અઠત્રીસો સાર, આસો શુદ્ધિ પંચમિ શશિવાર,
 પ્રીતમપક્ષ ગણપતિ ગણધાર, શ્રી ગુણમેરુસરિ ગુરુસાર. ૩૫

તાસ સીસ પ્રણમી ગુરુ પાય, કથા પદ્ધિ દેખી સજિ થાય,
 કથા તણો કીજે ઉદ્ધાર, દોષ મ દેસો કોઇ લિગાર. ૩૬

કરું કવિત પૂરું મનકોડિ, યુગતિ સગતિસ્થૂં બાંધી જોડિ,
 સરસ વચન સડનાં સાર, કવિ મુખ કહનહુ જયો જયકાર.

*

*

*

*

અંતે—

સારદ ગુરુ પસાઈ કરી, ગુરુ ગણપતિ પાચે આણુસરી,
 શ્રી ગુણમેરુ સરિવર સીસ, રત્નસુંદર સરિ કહે જગીસ. ૧૬

ગુરુજરદેશ ત્રંબાવનિ હામ, થંબણપાસ તીરથ અભિરામ,
 સાંનિધિ શ્રી જિન શાસણિ કરી, એ કહી કથા શુક્રબહુતરી. ૧૭

છપ્પય માહા દૂહા ચોપઈ, વસ્તુ અડ્યત્ર પદ બંધેં થઈ,
 સંખ્યા સર્વ સુણેયો સહી, શન ચૌવીસ ઉપરિ એકહી. ૧૮

(પંચત્રીસ માગનઈ)

પ્રસિદ્ધ નામ એ શુક્રબહુતરી, બીજો નામ એ રસમંજરી,
 મુજ શિરિ બુદ્ધિમતી નહી તેછસી, રચ્યું કવીશ્વરની પરિ નિસી. ૧૯

જાં ધ્રુ તારી શશિહર સર, જ્યાં મહિમેરુ જલનિધિ પૂર,
 બણો બણાવો નિર્મલબુદ્ધિ, જિગ લહો મન વચ કાયજ સુદ્ધિ. ૨૦

મંગલ પહિલો જિન ચૌવીસ બીજો મંગલ ગૈયમસીસ,
 ત્રીજો મંગલ ગુરુ અભિધાન, ચોથો જિનશાસન પરધાન. ૨૧

—છતિ શ્રી રસમંજરી કથા શુક્રબહુતરી ચોપઈ/અદ્ધ-લિ. સં. ૧૮૪૦
 માર્ગે ૦ શુ. ૭ રવિ. શ્રી દ્રાક્ષા મધ્યે. રાજકોટ. યતિ. અ. ૩.

—પાનાં ૧૧૦ સં. ૧૭૫૦ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલ પક્ષે ચતુર્દશ્યાં
 તિથૌ શનિવાસરે શ્રી જસનગર મધ્યે લિખિતં ગણિ ગિનાંનવિનય ॥ ઉદેપુર
 યતિ ચેતનસાગરજીનો બંડાર.

(પૂર્ણિમાગચ્છના ગુણમેર સરિ તે સૌભાગ્યરત્નસરિના પદ્ધર
હતા. તેમના પ્રતિભાવેષ સં. ૧૫૮૮ અને ૧૫૯૧ ના મળે છે—ગુઓ
લેખાંક ૧૦૭૦ ભાગ પહેલો અને ૨૯૨ ભાગ બીજો ધા. સં.)

૧૫૫ હીરકલશ (ખંડેવતિલક ઉ.-હર્ષપ્રભ શિ.)

(૨૭૧) સમ્યક્ત્વ કૌમુદીરાસ. ૧૬૨૪ માહ શુ. ૧૫ પુષ. સવા-
લખ દેશમાં.

* * * *

અંતે—

(હાલ ધનારી ચક્રપર્ધરી છેલ્લી.)

શાસન નામક વીરજિણેસર, પૂળે જઈ નિનુ ચંદણ કેસરિ,
તસ પટિ સોહમ વંસિ,

ગુણુ વરણુઈ ખદં કંઈ ન જાણુઈ, શાયા વયર કુમરની જાણું,
ખરતર ગણિ પ્રશંસિ. ૮૭

શ્રી જિણુમાણિકસરિ ગુરૂપાટ, નામ જરખંતાં હુધ ગહગાટ,
શ્રી જિણુચંદ સૂરિંદ,

જસુનામિઈ સવિ વાદી ભાજઈ, કેસરિની પરિ ગુહિર ગાજઈ,
રાજઈ મુણિવરટંદ. ૮૮

શ્રી સાગરચંદ્ર સરિ આચારિજ, જીએ કીયા મોટા જગિ કારિજ,
જિણિ ઉથાપિ કુશીલ,

થાપિઈ શીલવંત ગહનાયક, એ છઈ મહીમતિ મોટાં વાયક,
પાઈ નમઈ જસુ લીલ. ૮૯

મહિમરાજ ગાયક તસુ સીસ, પાટિ તાસુ વલિ વાણુરીસ,
ઢ્યાસાગર તસુ નામ,

તાસુ સીસ પદવી વાણુરી, ન્યાનમંદિર ગુર મહાવિચારી,
પુલવી સારી મામ. ૯૦

મહીયલિ તાસ પાટિ વિખાય, ગુર શ્રી દેવતિલક ઉવઝાય,
તાસુ સીસ સુપદાય,
હર્ષપ્રભુ નામઈ મુનિરાય, હીરકલસ તસ સીસ કહાય,
પામી સુગુર પસાય. ૯૧

સંવત સોલહસઈ ચક્રવીસ, માહી પૂનિમ પુષ સરીસ,
પુષ્પ નક્ષત્રઈ લેહ,
દેશ સવાલપ નયરી જોહ, ધર્મ તણુક જિહાં વાંધ્યુ નેહ,
તિહાં કીષ ચક્રપદ એહ. ૯૨

ધતિ શ્રી સમકિતકૌમદિ ચરીય, મઈ સષેપઈ એ ઉદ્ધરિય,
વિસ્તારિ ગુરમુખિ વાણિ,
ભણઈ ગુણુધ જે સુણઈ અહોનિશિ, ધરિ અહાં તસુ થામ સવિ વસિ,
રિદ્ધિ વ્રદ્ધિ કલ્યાણુ. ૯૩

—સં. ૧૬૫૨ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૪ ભોમવારે લિ. વનાસુત
પરીપ વીરદાસ સ્વપદનાર્થે લખાપિતં અંથાઅં ૧૦૫૦ શ્લોકઈ ૩૧-૧૬
(ત્રિ. ધ.)

(૨૭૨) સિંહાસન બત્રીશી. સં. ૧૬૩૬ આસાં વદ ૨. સવાલપ
દેશમાં મેડતામાં.

આદિ—

આરાદિ શ્રી રિપભપ્રભુ, યુગલા ધર્મ નિવાર,
કથા કહિમ્ન વિક્રમતણી, જસુ સાકકિ વિસ્તાર. ૧
સાકકિ વરતિક દાંનથી, દાન વડો સંસાર,
વલિ વિસેષે જિણુ સાસણે, બોલ્યા પંચ પ્રકાર. ૨
અભવ્ય સુપાત્ર દાંન ગિહુ, પ્રાણી મોક્ષ સંયોગ,
અણકુંપા ઉચિય કીરતિ ઉચિત, એ ત્રિહુ દાંને ભોગ. ૩

યતઃ ગાથા—

અભયં સુપતદાંણું અણકુંપા, ઉચિય કીર્તિદાંણેય,
દુત્રિ વિમુખો ભણિકં, તિન્નિ વિભોગા ધ્યં હોહ. ૪

ભેદ અનંત જિનાગમે, આવક કરણિમાંહિ,	
તે સવિ વિક્રમ સાચવ્યા, પ્રગટયા પૂન્ય પસાય.	૬
પૂરવે શ્રી સિદ્ધસેન ગુર, વિક્રમ ગુણ સંબંધ,	
કીધી સિંધાસણકથા, બત્રીસે પરબંધ.	૬
સિંધાસણુરી પૂતલી, વિક્રમનૃપ ગુણચૂર	
ધારાધિપ આગત કલ્પે, બેડી સમા પડૂર.	૭
હીરકલ્પસં મુનિ તસુ ચરિય, લે આગમ અનુસાર,	
સરસતિ ગુર સુપસાધલે, કીય ચક્રપદ ઉદાર.	૮
પુરપારથ ચક્રે પરગડો, માલવદેશ મુઝાર,	
ધાર નયરી શ્રી ભોજનૃપ, પ્રજલોક સુપકાર.	૮
ન્યાતિ ચક્રરાસી તિહાં વસે. ધન પરચે નિરકંત,	
બેસે મહાબળ તિહા મલિ, સાદી આરહ પંતિ.	૧૦
શ્રીપુર ^૧ ઉત્પાર મેડતો ^૨ પાલી ^૩ પોકરવાત,	
ગાંધી ^૪ પાંટ ^૫ હરસિકર ^૬ ટીંડુ ^૭ ડીંડુવલ. ^૮	૧૧
વાતવધેર ^{૧૧} નરાણિયા ^{૧૨} પડેલે પડેલ ^{૧૩} ;	
સાદી આરહ ન્યાતિ મલિ જિમે ગોડો મેલ.	૧૨
શ્રીમાલે એસ નાંમ નગરે પલ્લીપુરે મેડતે,	
વગેા રતહડિડવાંણુ નગરે પટ્ટાણુકે પુધરે,	
રાજનહર્ષ પુરે નરાંણુ નગરે ડિંડુડકે ગમલે;	
પડે પંડલિકે રથીના દશમિતા સાધે દ્રયા પંકતય:	૧૩

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ ઇકવીસાની.

શ્રી ખરતરે ગણુદર ગુર ગોયમ સમક, નિતિ ઉડીરે જિનચંદ્ર
સૂરિ પયનમો;

તસુ ગન્ધર્વરે સંપ્રતિ પાક ગુણનિવક, વડવાદીરે શ્રી વિજય—

રાજ વસુધાતિલક. ૧૪

છંદ.

વસુધાતિલક તસ સીસ ખોલઈ સંઘનઈ આગ્રહ કરી,
 દિસઈ સવાલિષ મે(ડ)હ નયરા સદા જય આણુંદ ભરી
 સંવત સોલેસે છત્રીસઈ બીજ આસો વદિ કયા,
 તિહ કહિય સિંહાસણુ બત્રીસી હીરકલસ સુણી યયા. ૧૫
 ઈણી ચરિતેરે દૂહા ગાહા ચક્રપદ, સહુ અકેરે બાવીસસઈ;
 (એક પ્રત પનરસઈ ૧૫૨૪) બાવીસ (બાવન). થઈ.
 કંઈ અધિકઉ ઉછક જે ભાસિહ અલી, તે સદગુર પાએ
 નમિ પાંમક વલી. ૧૬

છંદ.

પાંમક વલી હું સંઘ સઈ મુપિ માન છોડિય આપણુક,
 જે શાસ્ત્ર સાથઈ હવઈમિલતાઓ, તેહ નિરતક ચાપણુક.
 એ ચરિત સાંભલિ જેય માંનવ દાંન આપઈ નિજ કરઈ,
 તે પુન્ય પસાયઈ સુધી થાયઈ રિદ્ધિ પાંમઈ બહુ પરઈ. ૧૭
 —છતિ શ્રી કલિયુગપ્રધાન દાનાધિકાર શ્રી વિક્રમરાઘ શ્રી ભોજ-
 નરેંદ્ર સિંહાસણુ બત્રીસી ચક્રપદ સંપૂર્ણ સંવત ૧૭૧૬ વર્ષે ભાદ્રપદ
 માસે સિતેતર પક્ષે દિગ્દશિ તિથૌ પૃથ્વી...વારે લિખિતં મુનિશ્રી વૈરાગ્ય
 સમુદેણુ. શ્રી આગરા નગરે મુનિશ્રી ક્રિયાસાગરગણિ વાચનાય લિખિત
 અંથાય ૩૩૫૧ માજને. (ગુ. વિ., વિદ્યા.)

—સં. ૧૯૦૧ માહ વ. ૮ જિ. માંડવી મધ્યે જાની વાસદેવ
 મુરારજી લિખાવિતં ચિરંજીવી પદનાથે તેનેદં પૂસ્તકં જ્ઞાનવૃદ્ધિકરં-
 શુભં ભૂયાત ૧૧૨-૧૨ ધો.

—છતિ દાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાઘ સિંહાસણુ બત્રીસી પ્રમંથ
 ચક્રપદ સંપૂર્ણ સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે કાતીસુદિ ૧૩ ભુમિ. (મ. બ.)

—છતિશ્રી કલિયુગ પ્રધાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાય સિંહાસણુ બત્રીસી
 ચરિત ચોપદ સંપૂર્ણ છગ સંવત ૧૬૭૬ વર્ષે માસે ચૈત્રે વદિ ૧૨
 દિને શ્રી અચલગંગે વાચિક પ્રવર વાચિક શિરોમણિ વાચનાચાર્ય વાં

શ્રીય શાળકીર્તિ ગણિનાં બાંધવ પંડિત પ્રવર પંડિત શિરોમણિ પંડિત
સિરિચક્ર ચૂડામણિ પંડિતોત્તમઃ ॥ ૫૦ શ્રી શ્રી ગુણવર્દન ગણિ શિષ્ય
મુનિશ્રી શ્રુત સાગર ગણિ મુનિ દયાકીર્તિ ગણિ મુઃ વિજયકીર્તિ
સહિતૈ લખિતં પાલિઆમ મુભરથાન મધે. (મ. બ.)

—અધૂરી પ્રત ૧૨-૨૦ માં (જત્રીસપુતલીની વાર્તા એ
નામ છે.)

—છતિ શ્રી કળિજીગ પ્રધાન દાંનાંધિકારિ શ્રી વિક્રમરાઈ શ્રી
ભોજ નરિંદ્ર સીંગસણુ જત્રીસી ચરીત્ર ચક્રપાઠ સંપૂર્ણ...સં. ૧૭૧૦
વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૪ ચોથિ દિનિ સોમિ ઉત્તરા નક્ષત્રિ યાદસા શ્રી સાદા
જોદારાજિ શ્રી સમારથ ગછિઃ ભણુસાલી લાધાદાસ ભણુસાલી લદ્દઆ
સુત લિખતં. હીર કીડ વિક્રમ ચરીત, સહિતિ ત્રીસસતર સિલોક, ભણિ
ગુણિ ધરિરતે પરતિ, તિયા નરવંછિત થોક. ૧ સમસ્ત શ્લોકા ૩૩૭૦
(મારી પાસે એકજ ને તે છેલ્લું પાનું છે તે પરથી.)

(૨૭૩) કુમતિવિધ્વંસ ચોપઈ સં. ૧૬૭૭

[આમાં અ-મૂર્તિપૂજક લોકાને કુમતિ ગણી તેનો નિરાસ કરવા
પ્રયત્ન થયો છે.]

*

*

*

*

અતે—

જિન સાસન જિન પ્રતિમા નમૈ, સિવસાસન હરિ મંદિર રમૈ,
મુસલમાન માનૈ મહિરાખ, પૂછો લુંકા તુમ્હ કુણુ ગળખ. ૮૩
નવિ જિન નવિ સિવ નવિ તૌરકી, મત માંડ્યો સહુએ મનથકી,
ન ગમૈ આગમ વેદ પુરાણ, ઉતર આપે ગલ પુરાણ. ૮૪
જિનપ્રતિમા પૂજી દ્રૂપદી, તિહાં લુંકાને ઉતર સદ,
નિણુ તો પૂજી પરણુ બણી, સુરયાભસુર કરણી ધણી. ૮૫
જાધાચારણુ જે અણુગાર, તિહાં કહૈ લખધ તણો ભંડાર,
ધમ જે ભાખીજે સત્ર ધહાં, તિહાં તિહાં પાપી કહૈ અણુત્ર. ૮૬

ખંડયો શકે સ્તવન યકાર, ખંડયો પડકમણો આપાર
ખંડયા આગમ અંગ ઉપાંગ, તે નરનો નવિ કીજે સંગ. ૮૭
સુખ બોલે એ સત્ર ઉદાર, અક્ષર કાના માત મજારિ,
ઉછર્ધ બણતાં હોઈ અતિચાર, તે પડિકમિયે સુણો વિચાર. ૮૮

.....
લુંકે એ ગિખાણો ગ્રહો, અક્ષર કાન્હાઈ પણ લલો,
માહા આના વા દોપ ન કોઈ, પાખંડિયા ઇમ પ્રગટયા જોઈ. ૯૦
છણ મતરી સંભલજ્યો વાત, ગુજ્જરદેસ અહમદવાદ,
લુંકે લેહો તિહાંકિણ વસે, મુનિવર પરત લિખે અહ નિસે. ૯૧
પુસ્તક લિખી લિયે મુહમદી, સુખધ સમાધધ વસઈ તિહાં સદી,
એક દિવસ નિસુણો તસુ વાત, લિખતાં પાના છોડયા સાત. ૯૨
મુનિવર પારતિખ દેખી ચુક, લુંકા હાથિ પેઠકી ભુખ,
રીસાણો લેહો મનમાંહિ, લુંકા મત માંડયા તિણ કાષ. ૯૩
સંવત પનરહસઈ અઠોતરઈ, જિનપ્રતિમા પુજા પરહરૈ,
આગમ અરથ અવર પરહરઈ, ઇણિ પરિ અધ્યામતિ સંગ્રહૈ. ૯૪
લખમસીહ તસ મળિયો સીસ, વક્રમતી નૈ બહુલા રીસ,
ખિક મિલી નિષેધધ દાન, વિનય ત્રિવેક આણે ધ્યાન. ૯૫
પનહર ચોત્રીસૈ સમૈ, ગુરવિણ વેસ ધરી અનુક્રમઈ,
સંધ માહિ તિણ કારણુ નહો, વીતરાગ ઇમ બોલે સહી. ૯૬
પરંપરા નવિ જાણે નાથ, જો કિમ લહે જિન સાસણુ કામ,
વિણુ પરંપરા ન લાભધ ધરમ, કહિ અનુજોગ સત્રના મર્મ. ૯૭

* * * *

માહોમાહિ મિથ્યાતી કહે, જિન વેલા સમકિત કિમ રહઈ,
મોટા ખરતર તપમત વૈર, માહો માહિ ન બાજે વૈર. ૪
એટા લુંકો બહુ મનમતી, એટી કહે મ્હારૈ પાશ્વંદ જતી,
એક એક સહિસો નવિ મિલે, તિણુ ધર સમકિત કિણુ પર પલે. ૫

* * * *

એકાદશૈ સત્તોતર વાસ, કર્ણપુરી નયરી ઉલ્લાસ,
 જેહિ પુનિમ નૈ યુધવારે, શ્રી મંવેગિ જોગ અવતાર. ૧૦
 ખરતર ગઝ સુવિહત સિથુમાર, શ્રી જિનચંદ્ર સરિ ગણુધાર,
 વાદીગંજન સિંધ અપાર, જેહનિ કોઇ તરયો ચૈકાર. ૧૧
 ગુરૂશ્રી દેવતિલક ઉવગ્રાય, હુરખ પ્રભુ તસુ સીસ કહવાઈ,
 નિથુ સહગુરનો આપસ લહી, હીરકલસ એ ચોપઈ કહી. ૧૨
 —છતિ શ્રી કુમતિવિધ્વંસન ચોપઈ સમાપ્ત સં. ૧૯૫૯ વર્ષે
 ભાદ્રવ વદિ ૧ દિને પંડિત શ્રી ૫ વૃદ્ધિવિજય મણિ શિષ્ય મુનિ
 ઉત્તમવિજય લિખિત આસોપ નગર મધ્યે, (મ. ખ.)—વિદ્યા.

૧૫૬ હરખજી ૧૬૩૯ પહેલાં.

(૨૭૪) પુણ્ય પાપ રાસ (પ્રત. ૧૬૩૯)

૧૫૭ લાઇઆ ઋષિ શિ. સં. ૧૬૪૦ પહેલાં

(૨૭૫) મહાખગ રાસ. (પ્રત સં ૧૬૪૦)—વિદ્યા.

(હીરવિજય સરિના સમયમાં કર્ણઋષિના એલા જગમજના એલા
 જગમાલ ઋષિના એલા લહુઆ ઋષિ હતા કે જેનો ઉલ્લેખ ‘ સૂરીશ્વર
 અને સમ્રાટ ’ માં પૃ. ૨૯ મે કરવામાં આવ્યો છે તે અને આ
 લાઇઆ ઋષિ એક હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે. ઉપરોક્ત જગમાલ
 ઋષિએ સં. ૧૬૩૦ માં પોતાના ગુરૂ પોથી નથી આપતા એવી હીર-
 વિજયસરિને ધોરસદમાં કૃયાદ કરી પણ એવી કૃયાદ થોડી નથી એમ
 જણાવ્યા છતાં તે ન સમજ્યો ત્યારે તેને ગચ્છ બહાર કયો તેથી જગ-
 માલ પોતાનાં શિષ્ય લહુઆ ઋષિને લઈ પેટલાદ થઈ ત્યાંના હાકેમને
 કૃયાદ કરતાં હીરવિજયસરિને મક્કવા સીપાઇઓ મોકલાયા વગેરે. આ
 ૧૬૩૦ નો સમય ને કૃતિનો લખ્યા સં. ૧૬૪૦ અને લગભગ મળે છે.)

અજ્ઞાતકવિ—

અતે—વખા શાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૨૪ આસો સુ. ૭ રવિ
સંવત સોલચઉવીસા સાર, આસો સુદ ૭ આદિતવાર
રંગવી સંઘવીનો સુતજ બોલિં, એહ સરલોક મેઝિનિ તોલિ. ૪૬
—ઉદયપુર ભં.

આ કદાચ ઋષભદાસની કૃતિ હોય.)

૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ

(૨૭૬)શાંતિનાથ રાસ (૧૬૩૦ આસ.)

(૨૭૭) દ્વાદશ જલ્પ વિચાર પૃ. ૧૧ ગા. ૨૫૦ અમ.

મૃગાવતી-૩.

પ્રભાતીકિં અજ્ઞય જ્યોતિ મેરે જિન કી. ૩૦૦ જૈ. પ્ર,
અંતરીક્ષ પાર્થનાથસ્તવ.

આ મહાપ્રભાવકે અકબર આદશાહ પ્રતિભોધક જૈનાચાર્યનું
સવિસ્તર વર્ણન માટે જૂઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ, તેમણે જન્મક્રીપ
પ્રણમિ પર ટીકા સંસ્કૃતમાં રચી છે. તેમનો જન્મ સં. ૧૫૮૩ માગશર
શુદ્ધિ ૯ વૃદ્ધશાખીય ઓસવાલ શા કુરે (કુંવરજી) ને ત્યાં ભાર્યા નાથીથી
થયો હતો. જન્મ નામ હીરજી; દીક્ષા પાટણમાં વિજયદાનસૂરિ પાસે
સં. ૧૫૯૬ કાર્તિક વદિ ૨ સંભે લીધી. સં. ૧૬૦૭ માં નારદપુરી-
નાડકાઈમાં પંડિતપદ અને ત્યાંજ સં. ૧૬૦૮ માધ શુદ્ધિ ૫ ને દિને
વાચક પદ અને સં. ૧૬૧૦ પૌષ શુદ્ધિ ૫ ને દિને શીરોહીમાં સૂરિપદ
મળ્યું હતું. અકબર આદશાહને ત્રણ વખત મળ્યા હતા, પહેલી મુલાકાત
સં. ૧૬૩૯ જેઠ વદિ ૧૩ ને દિને ફતેહપુર સીકરીમાં લીધી ને આદશાહે
પ્રસન્ન થઈ પુસ્તકોનો ભંડાર ભેટ ધર્યો કે જે આઆમાં રાખવામાં
આવ્યો. પછીની મુલાકાતથી આવળુ વદિ ૧૦ થી ભાદરવા સુદિ ૬
૧૬

એમ બાર દિવસ જીવહિંસા બંધ રહે તે માટે બાદશાહે ફરમાનપત્રો કાઢ્યાં હતાં પછી ધીમે ધીમે બાદશાહને જીવદયા પ્રત્યે વાળી લીધા હતા અને બાદશાહે પોતાના રાજ્યમાં એક વર્ષમાં છ માસ સુધી જીવદયા પાળવાના હુકમો બહાર પાડ્યા હતા. ઘોડા, ગાય, બળદ, ભેંસ અને પાડા વગેરે જીવોનો વધ બિલકુલ બંધ કરાવ્યો હતો. ધણાં પક્ષીઓને પાંજરાઓમાંથી છુટાં કર્યાં હતાં, ધણાં કેદીઓને મુક્ત કર્યાં હતા અને આચાર્યના ઉપદેશના પ્રભાવે જીજ્યા વેરો બંધ કર્યો હતો અને શત્રુંજયાદિ તીર્થો કરમુક્ત કર્યાં હતાં. ને આચાર્યને ‘જગદ્ગુર’ નું બિરુદ પણ આપ્યું હતું. તેમના સંબંધમાં હિરસૈભાગ્ય મહાકાવ્ય સંસ્કૃતમાં દેવવિમળ ગણ્ડીએ રચ્યું તેમાંથી તેમજ કૃપા રસકોશ, જગદ્ગુર કાવ્ય વગેરે પરથી અનેક ઉપયોગી હકીકત મળી આવે છે. તેમણે છેવટે ઉનામાં સં. ૧૬૫૨ ના બાદરવા સુદિ ૧૧ ના દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો અને ત્યાં તેમના સ્તૂપ માટે અકગર બાદશાહે વીસ વીંઠાં જમીન આપી હતી અને ત્યાં લાડકીઆમ્રએ સ્તૂપ બનાવી પદ સ્થાપના કરી હતી. હાલ તે મોઘૂદ છે.

૧૫૯ ચારિત્રસિંહ (મતિભદ્ર શિ.)

(૨૬૮) મુનિમાલિકા—સં. ૧૬૩૬ વિમલનાથ દીક્ષા કલ્યાણક દિને રાણપુરમાં પ્ર૦ સ્તનસમુચ્ચય તથા રામવિલાસ પૃ. ૨૯૧—૨૯૫.

આદિ—

શિવલ પ્રમુખ જિન પાયગુગ, પ્રણમું શિવસુખદાય કિ મન ઉલ્લાસ,
પંડરીક શ્રી ગોતમ આદિક, ગણધર ગુર મનકમલવિકાસ. ૧

પ્રદ સમઘ સંઘ સાધુ નમું નિત, ભાવર્ષ શ્રમણ સુગુણ ભગવંત,
નામ ગ્રહણ કરિ પાપિ પખાલું. પરમાચુંદ સુમતિ વિકસંત. ૨

x

x

x

x

અંતે—

સંવત સોલ છત્રીસ એ, શ્રી વિમલનાથ સુરસાલ,
 દિક્ષા કલ્યાણુક દિનઈ, અંચ શ્રી મુનિમાલ. મં ૩૧
 રાણુપુરધ રલીઆંમણુક, શ્રી શીતલ જિનચંદ,
 સૂરવિગય રાજ્યે સદા, સંધ અધિક આણુંદ. મં ૩૨
 શ્રી મતિમદ્ર સુગુર તણુઈ, સુપસાયધ સુપકાર,
 ચારિત્રસંધ વખાણીયધ, શબ્દ શબ્દ જયકાર. મં ૩૩
 મનોહર શ્રી મુનિમાલિકા, ગુણ ગણ પરમાત્મ પુર,
 કંઠ દ્વધ ઉત્તમ જિકો, પામઈ સુપ ભરપુર. મં ૩૪
 મહા મુનિસર ગાવનાં, સુરતર સદ્ધ સંમણ,
 અપ્ર મહાસિદ્ધિ ધર દ્વધ સદા કલ્યાણ.

—મહામુનિ નિત નમુજ. મં ૩૫

—૩-૧૦ (મારી પાસે છે) જેસલ. પ્રં રત્નસમુચ્ચય

(જેસલમેરની ટીપમાં કવિના ગુરુનું નામ જિનચંદસૂરિ ખોટું
 આપ્યું છે.)

૧૬૦ પુણ્યરત્ન (આંં સુમતિસાગરસૂરિ—ગજસાગરસૂરિ.)

(૨૭૯) તેમિશાસ-યાદવરાસ

આદિ—

સારદ પાય પ્રણુમી કરી, તેમિતણા ગુણ લીયઈ ધરેવિ,
 રાસ બાણું રલીયામણો, ગુણ ગામમ ગિર્યા સંધેવિ. ૧

હું અગિદારી યાદવા.

એક રસક રથ પાછો વાણિ, અપરાધ ન મઈ કક કીક
 કાંઈ છોડધ નવ જોવન આવ, રાજલ પ્રીકિ પ્રતિ હમ કદમ. ૨

હું અગિદારી યાદવા.

x

x

x

x

અંતે—

સમુદ્રવિજય તનુ ગુણનિલકિ, સેવ કરઈ જસુ સુરનરવૃંદ,
પુનરતન મુની વિનવધ, શ્રીસંધ સપ્રસન શ્રી નેમિજિણુંદ. ૬૫
હું બલિહારી યાદવા.

—ઇતિ શ્રી નેમિનાથ રાસ સમાપ્ત સંવત ૧૬૩૯ વર્ષે કાતી
વદિ ૭ દિને લિખિતં. પત્ર ૪ (ગુ. વિ.)

—મુ० શ્રી કાકા લખિતં. સં. ૧૬૯૭ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ ૯ શ્રી.
સ્તંભતીર્થે. ૪-૧૧ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૭૩૬ વર્ષે શુકલપક્ષે લિખિતં શ્રી સર મંથે. ૨-૨૦
(મારી પાસે છે.)

(૨૮૦) સનતકુમાર રાસ (ગા. ૨૮૧) સં. ૧૬૩૭ વૈ. વ. ૫
અંતે—

વિધિપક્ષ ગચ્છનકિ રાગ, શ્રી આર્યરક્ષત સરિંદરે,
ગુણુ અરાણિ તપ ગુણુ તિલકિ સોલ કળા જરયો વદરે. જયુ૦ ૬૮
તસ પાટિં જયસિંહસૂરિ ધર્મધોષ સરિ તાસ,
મહિંદસીંહ વલી ગુણુભર્યકિ, જેણુજ જનના પદકિયાડા આસ જયુ૦ ૬૯
તિણુઈ અનુકમિં અવતર્યા શ્રી સુમતિસાગર સૂરિસારરે,
શ્રી ગજસાગર સરિ તસ તણુઈ, પાટિં ગ્ગણુકિ કિદારરે. જયુ૦ ૭૦
તારા રીસ એ જાણુજયો, પુન્યરત્ન સરિ કદિ રાસરે,
ભણુઈ ગણુઈ જે સાંભલઈ, તેહતી પુહતુવધ આસરે. જયુ૦ ૭૧
સંવત સોલ તે જાણુજયો સાડત્રીસકિ તે સારરે
વૈશાખ વદિ ભદ્રા પંચમી, રાસ રન્યકિ રવિવારરે. જયુ૦ ૬૩
રાસ રહજિયો એ જ્યાંવાં લગઈ જ્યાંહાં ચંદ્ર અનુષ્ઠ વલી સૂર,
આસ તે જનના પરજયો વિધન તે ગ્ગજયકિ દૂરરે. જયુ૦ ૭૩
એ મુણી વાણી પુણ્ય જાણી ભાવ આણી ભાવશિ
તવ નિદ્ધિ સિદ્ધિ સુમુદ્ધિ સારી રિદ્ધિ વૃદ્ધિ તે પામશિ. જયુ૦ ૭૪

પાસ જિનવર અમર સુખકર તરણુતારણુ તતપરા,
તસ્ય આસ પૂરઘ વિધન ચૂરઝ સધાસિરવર જિનવરા. જયુ૦ ૭૫
—ઈનિ સનતકુમાર ચક્રવર્તી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૪-૧૩ આ. ક. ચં.

૧૬૧ ભાવરત્ન.

(૨૮૧) કનક શ્રેષ્ઠીનો રાસ સં. ૧૬૩૨ આસો વદ ૭ રવિ.
રસને ચંદ્ર યુગ્મં ત્રીસે મેલી બુદ્ધ સંવત્સરિરે,
આસો વદિ તીજ ચંદ્ર સાનભિરે, શુભયોગિ રવિવાસરિરે.
(પ્ર૦ ૧૬૬૫ ચૈત્ર વદી ૭ લીં; રત્ન.; ૩.)

૧૬૨ કનકસોમ (ખ૦ અમરમાણિકયશિ૦) જીઓ.
સાધુકીર્તિ નં. ૧૪૭.

(૨૮૨) આપાદભૂતિ સ૦ સં. ૧૬૩૮ વિજયાદશમી ખંભાન (?)
આદિ—

શ્રી જિનવદનનિવાસિની, સમરી સારદ માયારે
આપાદભૂતિ ગુણુ ગાવતાં, સામણિ કરઉ પસાયારે. ૧
ચતુર સનેહી મોહનાં
ચતુર સનેહી મોહનાં, સખગુણુજાંણુ સયાણારે;
આપાદભૂતિ મહા મુણી, દેખત ચિત્ત લુભાણારે. ચતુર૦ ૨
x x x x

અંતે—

ધણુ પરિ ભાવન ભાવીજઘ, તપ કરી દાન વલિ દીજઘ,
જિન શાસનનઉ સિણુગાર, એ મુનિવર થયા ઉદાર. ૫૯
સંવત સોદાઈ અઠતીસઘ, દિન વિજય દસમિ સુજગીસઘ,
કહિ કનકસોમ સુવિયાર, સખશ્રી સંઘસું સુપકાર. ૬૦

—આર દાળ=ચોઢાલીઉં. પા. ૩-૧૪ ક. મુ. (મારી પાસે છે.)

—૪૬ તપાગચ્છે ભટારક શ્રી ભુવનકીર્તિ સૂરિ તત્પદે ભટારક શ્રી રત્નકીર્તિસૂરિ શિષ્ય સુમતિવિજયેન સં. ૧૭૨૨ વર્ષે શાકે ૧૫૮૭ દિ. ૦ શ્રાવણ કૃષ્ણપક્ષે સપ્તમી દિને રાજનગરે ત્રિખિનં. પા. ૬-૧૧ મુ. વિ. ખં ૧, અમ.

(૨૮૩) આર્દ્રકુમાર ચૌપઈ સં. ૧૬૪૪ શ્રાવણ પહેલો અમરરસમાં.

આદિ—

સકલ જૈનગુર પ્રણમું પાયા, વાગદેવ મુઝ કરહુ પસાયા,
ગાઈસુ આર્દ્રકુમર રિપિ રાયા, ગિણિ મુનિ પાલી પ્રવચન માયા. ૧
સકલ સુકાન્તા દાંત વંચાવા, આર્દ્રકુમર મુનિકે ગુણુગાવા,
મંગલદેશ ત્રિભુવન વિખ્યાતા, પુરવ સંત સેઠ રમ્યક વિદ્યાતા
વસઇ સાગારકે નામ કુટુંબી. સરલ ચિત્ત માયા ન વિઠંબી. ૨

* * * *

સવધ સૂયગડંગઇ એ ભણ્યકિ, સખ સંબંધ રસાન,
નિણિ આણુસારઃ પરિસિ ગાઈયકિ, જીવદયાપ્રતિપાલ. ધનં ૪૭

સંવત સોલ ચમાલા શ્રાવણુ ધુરઈ, નયરિ અમરસારિ સાર;
કનકસોમ આણુંદ ભગતિભરઇ, ભણુતાં સખ સુખકાર. ધનં ૪૮

—૩-૧૫ મારી પાસે છે. જૂની પ્રત.

(૨૮૪) મંગલકલશ ચૌપઈ સં. ૧૬૪૯ માગશર શુ. સુલતાણુમાં

આદિ—

ફાગ દાળ.

સાસણુદેવત્રાય સામિણીએ, મુઝ સાનિધિ કીજઇ,
પુણ્યપણુ ફલ ગાઈયએ, સુણુતાં મન રીઝઈ,
મંગલકલસ તણો પ્રયંધ. કરૈના મુઝરાગ,
શાંતિનાથ જિનચરિતથી, ઉધરિચું ફાગ.

* * * *

અતે—

સંવત સોલહઠ ઉપરિ ગુણ પંચાસ, એ કીધો મંગલકલશ
ચરિત્રવિલાસ૦ ૧૩૮

(હૂહા).

અધિકૃત ઉણુ ને કલક, મિચ્છા દુકક તાસ,
મુલતાણુ માહિ એ રચ્યકું, મગસિર શુદ્ધિ ઉલ્લાસ. ૧૪૦

શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીદ ગુરુ વર્તમાન ગણધાર,
સુવિહિત મુનિચૂડામણિ યુગપ્રધાન અવતાર. ૧૪૧

ખરતરગઠ સુહાગકર અમરમાણિક ગુરુ સીસ,
કનકસોમ વાચક કલક મંગલચરિત જગીસ. ૧૪૨

—પડિત સમયકીર્તિ ગણિનાડલેપિ, શ્રી મેદિની તરે;
એનસાગર યતિમં. ઉદયપુર.

—લિખિત વીકાનેર નયરે પા. ૭-૧૩ ક. મુ. (મારી પાસે.)

૧૬૩ મંગલમાણેક (આગમ-બિડાલાંબગચ્છ મુનિરતન-
સૂરિ-આણુંદરતન-જ્ઞાનરતન-ઉદયસાગર-ભાનુભટ્ટ શિ૦)

(મુનિરતનસૂરિના પદ્ધર આણુંદરતનના પ્રતિમા લેખ સં. ૧૫૭૫,
લેખાંક ૪૨૧ ભાગ પહેલો અને સં. ૧૫૭૬ લેખાંક ૧૯૫ ભાગ બીજો
ધા. સં. માં મળી આવે છે.)

(૨૮૫) વિક્રમરાજ અને ખાપર ચારનો રાસ—સં. ૧૬૩૮

મહા સુદ ૭ રવિ. ઉજ્જયિનીમાં

અતે—

વિક્રમ સિંહાસન છઠ જત્રીસ, કથા વૈતાલીણી પંચયોસ,
પંચદંડ છત્રની કથા, વિક્રમચરિત્ર લીલાવધ કથા. ૨૯

પ્રવેસપરકાયની વાત, સીલમતી ખાપરની ખ્યાતિ,
વિક્રમપ્રખંધ અછર્ષ જે વણા, કહઈતા પાર નહી ગુણા. ૩૦

ઈતિ ઉમાહુ અગિસું ધરી, ગુરૂ કવિ સંત ચરણુ અણુસરી,
 ગદ્યકથા રાસ ઉદ્ધાર, રચિઉ પ્રત્યંદ વીરરસ સાર. ૩૧
 વિડાલવગણ આગમ્મ. આણુંદરલ સૂરિ અનુપમ્મ,
 તાસ સીપ્ય મંગલમાણિક્ય, વાયકઈ કરિઉ કથા આધિક્ય. ૩૨
 સંવત સોલ આઠની ત્રીસ માધ શુદ્ધિ સાતભિ રવિ દીસ,
 અન્નેપા શુભયોગિ રહી, ઊજણીઈ કથા એ કહી. ૩૩

.....

—સં. ૧૭૧ ( ) વર્ષે માહા વદિ ૧૩ દિને વાર શુક્રે મહોપા-
 ધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી વિજયરાજ ગણિ શિષ્ય ગ. શ્રી અમરવિજય લખિતં
 દમાણિ આમે. (મ પ.)

(૨૮૬) અખડ કથાનક ચોપઈ શરૂ કર્યો—૧૬૩૮ જેઠ શુ.૫ ગુરૂ-
 પૂર્ણ કર્યો ૧૬૩૯ કા. શુ. ૧૩ ઉગ્રેણિમાં—નિઝામના રાજ્યમાં

આદિ—

વસ્તુ.

સદા સંપદ સદા સંપદ રૂપ ઓંકાર,
 પરમેષ્ટી પંચઈ સહિત, દેવત્રણિ સારદા સેવિત;
 માહાત્માન આનંદમય બ્રહ્મ બીજ યોગીંદ્ર વંદિત,
 જૂયણુ ત્રણિ ગુણુ ત્રણિમય, વિદ્યા ચૌદ નિવાસ;
 હું પ્રણમૂં પરમાતમા, સર્વ સિધિ સુખવાસ. ૧

હુહા.

પરમ ઘોતિ પરમેશ જે, શ્રી ગુરૂ સારદ માય,
 આદિ કરીશ્વર સંતજન, નિત વંદૂં તત્તે પાય. ૨

* * * *

અઝાનિઈં ભવિ બૂલા જેહ, કથી શાસ્ત્ર પંથિ આપ્યા તેહ,
 ને કવિ સાધુ તણા ઉપદેશ, સહી કથા કરૂં લવલેશ. ૧૨
 મિત્ર લાડજી દરીયાગુણી, કરી પ્રાર્થના તેણુઈં ધણી,
 મુનિ લાડજીના આદર વતી, અખડ કથા કરૂં રસવતી. ૧૩

- વામન પરઈ મંદ હં મૂલ, ઉંચા ફલ લેવા અનુકૂલ,
વીરકથા કહિવા રસ થાય, તે ગુરુ લાનુભટ મહિમાય. ૧૪
- વિગ્નલંબીયા આગમ પક્ષ, શ્રી મુનિરત્નસૂરીશ્વર દક્ષ,
અદ્યવિધાની ગિરદ જોહનું, અખંડ ચરિત રચિતું તેહનું. ૧૫
- ગદ્ય પદ્ય બંધી તે કથા, તાસ સીસ સદ્ સમઝઈ યથા,
મંગલરૂપ રસિક પાવની, કહધ વિશેષિઈ જનરંજની. ૧૬
- અખંડચાત જોણિ નચિ સુણી, તે કિમ નાન ધરાવઈ ગુણી,
નવરસરૂપ સુણુઈ જવ એહ, અન્ય કથા આદરઈ ન તેહ. ૧૭
- સંવત સોલ્લ અઠતીસઈ સાર, જેઠ શુદ્ધિ પંચમિ ગુરુવાર,
માંડિઉં રાસ મૂલ સિધિયોગિ, રહી ઊજોણિ પુરી સયોગિ. ૧૮
- અખંડ વિદ્યાધરની કથા, સરસ વિનોદ બુધિમય યથા,
આદર કરી ભણુઈ જે નિત, સુણુતાં સાહસીક હુઈ ચિત. ૧૯
- ધર્મઈ લખિમી દીરઘ આય, ધર્મઈ વિદ્યા નિર્મલ કાપ,
ધર્મઈ યશ પરમારથ સિધિ, ધર્મઈ અખંડ પામિત રિધિ. ૨૦
- તે ક્ષિત્રી કુણુ યાનકિ દૂડે, કિહાં ગયું સુખી કિમ થયું,
કરિકે કિરયું કાજ કિહાં રહી, મૂલ કથા જોઈ તે કહી. ૨૧

વસ્તુ

- વીરઅખંડ વીરઅખંડ દૂઉ વિખ્યાત,
વારઈ શ્રી જિન વીરનઈ, પ્રથમ વધ તે દૂડે નિર્દન. .
ધનકારણિ તે સેવિવા, ગયુ પાસિ ગોરખ યોગિનિ,
માતપરઈ તસ હિનકરી, દીધ સત આદેશ,
સાહસ બલિ તેણુઈ કીયા, થિક અલવંત નરેસ. ૨

x

x

x

x

અત—

ભટીપાંન નિઝાંમ પચાય, વિદ્યા ભણી લાનુભટ પાય,
મિત્ર લાડજી સુણિવા કાજિ, વાંચી કથા વિગ્નલંબી રાજિ,

કહઈ વાયક મંગલમાણિક્ય, અંબડ કયા રસઈ આધિક્ય,
તે ગુરૂ કૃપાતથો આદેશ, સાનમાંદિ છડો આદેશ.

* * * * *
શ્રી જિનવીર કયા એ કહી, ઉવવાઈ સૂતઈ તે ગ્રહી,
એ પરપણા સરિ ગણુવરે, કરી સર્વની આવકિ પરે. ૧૩

તે અંબડ અનશન ઉચ્ચરી, અંબકાવિ શુભ લેસ્યા ધરી,
પંચમ દેવલોકિ ઇમ ગયુ, દેવાંગના સુપભોગી હુકં. ૧૪

* * * * *
તે માટઈ આહાં આલ્યું આગ, તૂં છઈ ભાગ્યધણી મહારાજ,
મઈ જાણિકં દીઠકિ ભંડાર, કરે વિચારી જે હુઈ સાર. ૨૮

વિક્રમસિંહ સુંણી એ વાત, તુરજક સહિત લેઈ સહુ સાથ,
ધનગિરિ ગયા યોગિની ઠાલિ, કોપ દેખાડિકિ ધન જે માલિ. ૨૯

ઊપરિ ધ્યાન કુંડિકા ધરી, જેતલઈ તે લેખ પાછી કરી,
તત્ત અનાહન શય્દ નીમરિકં, તુરૂદ હો જુદ પ્રયાસ કાં કરિકં. ૩૦

ઊજેણીઈ વિક્રમ તૃપ હસઈ, એ ભંડાર તેહ વિવસસઈ,
એલવો ભાગ્યધણી નહીં કોય, બીજો જે ધન વિવસસ લોખ. ૩૧

એ સવિ ચાત જાણવી સાચ, એહવી હુઈ દેવતા વાય,
સુંણી વાંણિ પાછો તૃપ જન, વિક્રમસિંહ આવિકિ નિજ હાય. ૩૨

જીવનકાલિ કુરે અકતઈ કરી, કીકે સુગી પ્રેમ મનિ ધરી,
કુર્બાન તૂં બન્ન રાગ જાણિ, એહવી અછઈ શાસ્ત્રની વાણિ. ૩૩

જે વિજયી ઊજેણીઠાય, હક સાહસી વિક્રમરાય,
તૂંડા જનસ અમિવેતાવ, સોવનપુરસો દીધ વિશાલ. ૩૪

મણિમય સિંહાસન પૂતલી, બત્રીસઈ જટિત તે વલી,
આપિકં પાટિ બઈસિવા કાજિ, કરી ભેટિ વેતલઈ રાજિ. ૩૫

ઊપરિ વિક્રમાદિલ તે રાય, બપડો મસ્તકિ છત્ર ધરાય,
પંચદંડ છત્ર નામ, રિધિ સિદ્ધિદાયક જય ઠામ. ૩૬

તેણી પૃથિવી જરણુ કરી, આજ લગઈ રહિકં તે ચરી,
સંવત્સર આંક તેહતથો, ચાલિક સયલ દેશિ છઈ ધણો. ૩૭

વિક્રમ પછી ભૂમિગત કરિઉં, તે પીઠ લોખ વારઈ નીસરિઉં,
 સિંહાસન બધસણિ સગ દુષ્ટ, પૂતલી એ વારિઉં તો રહિઉં. ૩૮
 પૂતલી એ વિક્રમરાયના, સુગુંણ તણી કાંઈ વણુના,
 તથા બત્રીસઈ પૂરી હુધ, પછઈ પીઠ અદશ થિઉં જઈ. ૩૯
 એ બત્રીસ પૂતલી ચરિત્ર, જે સિંહાસનિ હતી વિચિત્ર,
 આદિ થિકી જાણિતી કથા, વિદુષે કહી પ્રથમ સર્વથા. ૪૦
 ઈમ શ્રી ગોરખ યોગિની તણી, પામી કૃપા અંગડિઈ ધણી,
 દુષ્ટ સિદ્ધિ ક્ષિત્રી તેણઈ સાત, કર્યા આદેશ વિશ્વ વિધ્યાન. ૪૧
 વસ્તુ.

એહ અંગડ એહ અંગડ, સાત આદેશ,
 ફલ શત શકર વૃક્ષનં, અધારી યોગી વપાણો,
 વિમલ રત્નહાર જમુગુણ, વલી નવત્રણી માંકડી ગણો,
 રવિ ચંદ્ર દીપક સરવ, અરજજ શંકર દંડ,
 મુકુટમાંકિ પછે વડઉં, એ સવિ કીયા અપંડ. ૪૨

ચૌપદ.

એ ચિત્ર રૂપ આગઈ નવિ દૂઆ, હોસઈ નહીં તે કીયા જૂનૂઆ,
 સીધા જેજે વિકટ ઉપાય, તે સવિ સત્ત્વ તણો મહિમાય. ૪૩
 સુવિહિત ગચ્છ આગમીયા નાંમ, વિડાલંબી પાટનઉં કાંમ,
 તે અણહિલપુર પાટણિપાસિ, ગુજર્નર દેશિ મધ્યનઈ વાસિ. ૪૪
 શ્રી મુનિરતનસૂરિ ગજ ધણી, આનંદરતનસૂરિ પટિ ગુણી,
 જ્ઞાનરતન ગુરગણશૃંગાર, ઉદયસાગર વાચક પરિવારિ. ૪૫
 તાસ પટિ મંગલમાણિક્ય, વાચક વિદ્યા રસિ ચાણિક્ય,
 પંડિત આગતિ તે મતિમંદ, ભાનુમદ ગુર વિદ્યાવંદ. ૪૬
 રચી ચઉપઈ તાસ પ્રસાદ, અંગડકથા તણો અનુવાદ,
 લાડજીય સુત દરીયાતણો, કીધો સાંભલિયા પપ ધણો. ૪૭
 શિષ્ય સાધુ વાંચિયા કાન્નિ, ભણિયા સગજનંતણી સમાન્નિ,
 જામાહો અંગઈ અતિ ધરી, ગુર કવિ સંત ચરણ અણુસરી. ૪૮

ગદ્યબંધ ચક્રપાનઈ બંધિ, કીધો મિંલી નવે સંબંધિ,
 ઉછડં અધિક કહિઉં મઈ જેહ, શુદ્ધ કરૌ સંત ગુર તેહ. ૪૯
 સાત આદેશે અંબડ પર્વ, દૂહા ચોપઈ વસ્તુ થઈ સર્વ,
 શ્લોક સહિત સર્વાઈ સદી, બાવીસ સઈ સવાતે દૂધ. ૫૦
 મિસઈ ચક્રાસી પ્રથમાદેશ, મીજઈ મિસઈ અડસડિ અસેસ,
 મિસઈ નગ્યાસી ત્રીજઈ જાણિ, ચૌથઈ ત્રણિસઈ છક વર્ષાણિ. ૫૧
 ત્રણિ પાંત્રીસ પંચમઈ જેઈ, છઠ્ઠ મિસઈ છિયારી હોય,
 ચૌસઈ સતાવન સાતમઈ, ચૌપઈ સાત આદેશે સવઈ. ૫૨
 સંવન સોલ ઉગણુચ્યાલીસ, કાર્તિક સિત તેરશિ શશિદીસ,
 સિદ્ધિયોગ ઋક્ષ અશ્વિની, અંબડરાસ ચક્રપા નીપની. ૫૩
 બણતાં બુદ્ધિ શરીરઈ લોય, બુદ્ધિયિ કઈ સિદ્ધિ સવિ હોય,
 સિદ્ધઈ દેવ ધર્મ ગુરબક્તિ, ગુરબક્તિથી પામઈ મુક્તિ. ૫૪
 નવરસમય અંબડરાયની, શ્રોતા વક્તા જનપાવની,
 વીરકથા બાવઈ જે કહઈ, ચ્યારિ પદારથ સહિજઈ લહઈ. ૫૫
 જાં રહઈ અંબર અવની ચંદ, જાં વિદૂતારા ગિરિ ઈંદ,
 સાગર શેષ દ્વીપનો વાસ, તાં લગિ રહૌ એ કથા પ્રકાસ. ૫૬
 ઊજેણીઈ રહી ચોમાસિ, કથા રચી એ શાસ્ત્ર વિમાસિ,
 વિનોદ બુધિ વીર રસ વાત, પંડિત રસિકમાંહિ વિખ્યાત. ૫૭
 ભટ્ટી પાંત નઘજગમ પસાય, વિદ્યા ભણી ભાનુભટ પાય,
 મિત્ર લાગજી સુણિવા કાજી, વાંચી કથા વિગલખી રાજિ. ૫૮
 કહઈ વાચક મંગલમાણિક્ય, અંબડ કથા રસઈ અધિક્ય,
 તે ગુર કૃપા તણો આદેશ, પૂરા સાત દ્રવ્યા આદેશ. ૫૯

—છતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરિ વિરચિતે શ્રી ગોરખ યોગિની દત્ત સમા-
 દેશ અંબડ કથાનક ચતુષ્પદિકા સંપૂર્ણ.

—છતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરીસ, ગોરખયોગિની દીધા સીસ, અંબડ
 કથાનકઈ આદેશ, કીત્રા સાતઈ કહિયા વિશેષ. સંવત ૧૭૬૪ વર્ષે વૈશાખ
 શુદ્ધ દ્વિતીયા દિને વાર બુધે, શ્રી સૂરેત બંદિર મંચે લિખાપિતા.

પા. ૧૭૬ પં. ૯ આ. ક.

૧૬૪ હીરકુશલ (૧૦ વિમલકુશલ શિ.)

(૨૮૭) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૪૦ અક્ષમપુરિમાં.

આદિ—

દ્વહા.

પયપંકજ જસ પ્રણમતાં, પાંખીજિ સુરરિદ્ધિ,
ત્રિશલાનંદન દુપ હરધ, નામં મંત્રિ બહુ સિદ્ધિ. ૧
ગજગતિ સરસતિ સમરતાં, લહીઈ વચન રસાલ,
કવિ કોટિ સેવા કરિ, નિમીલયાત મરાલ, ૨
નિજ ગુરના હૃદયે ધરી, વિમલકુશલ સુપવિત્ર,
હીર કુશલ કહે કવિ જિ સુણીઉ, કુમારપાલ ચરિત્ર. ૩
ત્રિહું ભુવનિ જિશ તેહનું, શાં કીધાં તેણિ કામ,
કહિતાં કવિજન સાંભલઉ, નામ કામ તસુ ગામ. ૪

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ સીસ વાયકવર, તેણિં કરિઉં કુમરનૃપનઉં ચરિત્ર,
તેહ જપરિ રચિઉં સંવત સોલોત્તરઈ વર્ષ આહીસ અક્ષમપુરિ
પવિત્ર. ૧૬ આ.

પ્રવર તપગણપતિ હીરવિજય ગુર, જયવિજય તનુ વિજયસેન સૂરી,
જણે સોહમ્મ જાંયુ સ્વામિગણુધરા સેવતાં સંપતિ સકલ પૂરી. ૧૭
સુરવધૂ નૃપનઈ કરિ ભામણા.

તસ ગચ્છમાંહિ તેજે કરી દીપતુ, જપતુ કામરિપુ શીલ શુદ્ધિ,
વિમલ યશ કુમર જસ લીધો બિધો વિઘ્નુધપદ મંડલી

માંહિ પ્રસિધો. ૧૮

અકલ સીદ્ધ કમત્રિ રમઈ ભમર પરિ, વીણિ મકરંદ પીઠ મનહ રંગિ,
હીરકુશલ કહિ કુમર નૃપ કરંઝઉં રાસ ભણતાં હુઈ આણુંદ અંગિ—

૧૯ સુરવધૂ કુમર.

—સં. ૧૭૦૨ કારતગ સદ ૨ દન સન ઝંઝવાડા મધે દાહારી
અમંયા લપ નં. ૪૦-૧૩ (આ.)

૧૬૫ *નયસુંદર (વડતપગચ્છ ધનરતનસૂરિ-ભાગુમેર
ગણિ શિ.)

(૨૮૮) +૩૫ચંદ કુંવર રાસ. સં. ૧૬૩૭ માગસર શુદ્ધિ ૫ રવિ.
વીઝપુરમાં.

આદિ—

શ્લોક.

અર્હતસિદ્ધગણેદ્રોપાધ્યાય સાધૂંશ્ચ શારદાં ।

ગુરૂં પ્રભુમય સદ્રૂપચંદ્રરાસં તનોભ્યહં ॥ ૧

શંગાર હારય કરુણાદ્ભૂત વીર ભયાનકાઃ ।

રોદ્રામ્ભઃસ શાંતાશ્ચ દિમૈ નવરસૈયુતં ॥ ૨

વસ્તુ છંદ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર અનિત ચારિહંત,
સંભવ અભિનંદન સુમતિ પદપ્રભ સુપાસ સસિપદ (ચંદ્રપ્રભ),
સુવિધિ શીતળ શ્રેયાંસજિન વાસુપૂજ્ય જગગુરૂ વિમલતલ,
અનંત ધરમ શાંતિ કુંથુ અર ભલિહ મુનિસુત્રત સ્વામિ,
નમિ નેમિ પાસ વીરજિણુ, ચંદુ વાંછિત કામિ. ૧

પછી ૨૦ વિહરમાનજિન, પચપરમેષ્ઠી, ગણુધરો, ચક્રેશ્વરી આદિ
દેવીઓનું, ચાર કડીમાં સ્મરણ કરી પછી સરસ્વતીની તથા સુગુરૂની
સ્તુતિ ૩૫ કડીમાં કરી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી જુહાર,
વિષુધ સંત જાણી ઉપકાર, દૃઢ હોય ત્યાં કરજો સાર. ૩૬

* આ કવિવરનું ચરિત્ર મેં સવિસ્તર લખ્યું છે તે માટે જુઓ
આનંદકામ્ય મહોદધિ મૌકિક ૬ હું, કે જેની અંદર આ કવિતાજ
રાસાઓ (આ ૩૫ચંદ કુંવર રાસ, નળદમયંતી રાસ અને શત્રુંજય
ઉદ્ધાર રાસ પ્રકટ થયા છે.) પ્રસ્તાવનામાં કવિચરિત્ર ઉપરાંત મેં આ
૩૫ચંદ કુમાર રાસનો સાર પણ આપ્યો છે.

કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરાગ લહે,	
સોઈ કવિત જોણે દુશ્મન દહે, પંડિતજન પરખી ગહગહે.	૩૭
શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂડે રંગિ,	
સુણતાં સરસ સુવેધક ગોલ, હર્ષ તણા વધશે કલ્પોલ.	૩૮
ઈષ્ટદેવ પ્રણમી ગુરુપાય, ગાર્ધશું રૂપચંદ્ર-ઋષિરાય,	
અવળસુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજો રૂપચંદ્ર ચરિત્ર.	૩૯
શ્રોતા કવિ વાણિ મત ધરો, રખે કોઈ વિચ વિકથા કરો,	
અપ્રતિષ્ઠ સભામાંહિ જોય, કવિ ચતુરાર્ધ નિષ્ફળ હોય.	૪૦
જિમ નારી સોજે શૃંગાર, આગળ વિકળ અંધ ભર્તાર,	
તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણુ પ્રતે શું કહિયે બહુ.	૪૧
નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઇક ચિત્તે સહુ આણુંદપૂર,	
રૂપચંદ્ર સુકથા-કલ્પોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોલ.	૪૨

*

*

*

*

અતે—

ઈમ જે રૂપચંદ્ર મુનિ પરે, ભોગાદિક વિલસી પરિહરે,	
સાથે સોઈ કાજ આપણું, ઇહિ ભવે પરભવે સુખ લહે ધાગું.	૧
રૂપચંદ્રનો ઇણીપરે રાસ, રચ્યો અંગે આણી ઉલ્લાસ,	
કવણુ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કણુ સંવત્સર કાંધો સોય.	૨
શ્રી જિનવર શાસન સુવિવેક, દૂવા અભિનવ ગચ્છ અનેક,	
અંદ્રગચ્છ મળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમાં સોહે સાર.	૩
તે શ્રી અંદ્રગચ્છ શિણુગાર, શ્રી ધનેશ્વર સરિ ઉદાર,	
ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાન, પ્રતિષ્ઠાધ્યા દ્વિગપટ સયસાત.	૪
થાપ્યો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિદાં ગુરુ ભુવનચંદ્ર અભિરામ,	
સૂરીશ્વર ગિરવા ગણપતિ, તાસ શિષ્ય મદા મુનિવર યતિ.	૫
દેવભદ્ર ગુરુ મણિ અવતંસ, વીરવચનમાનસસર હંસ,	
સંવત બાર પંચાસીએ ચંગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભંગ.	૬

- શ્રી ગુરુ દેવમદ્રગણિરાય, જવ જીવ આંખિલ નિર્માય,
વિદ્યાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ કીધી ચાપના. ૭
- તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્ર સૂરીશ,
જેહથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ નામ, પ્રગટયો પુણ્ય પ્રયજ્ઞ અભિરામ. ૮
- તાસપાટું ગિરિઆ ગચ્છપતિ, શ્રી ક્ષેમકીર્તિ સૂરીશ્વર યતિ,
બૃહત્કલ્પ ટીકા અસમાન, કીધી સહસ્ર બેતાલીસ માન. ૯
- પરવાદીગજભેદનસિંહ, ગજનાયક ગુરુ અકળ અખીહ,
તસ અનુક્રમે રત્નાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દૂરિ. ૧૦
- રત્નાકર ગજ એહનું નામ, એ ગુરુથી પ્રગટયો ઉદ્ધામ,
તસ અનુક્રમે જયતિલક સુરોદ, તસ પરતપ હુઓ ધરણિંદ. ૧૧
- તાસ પટેં જિમ ગોતમ સ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહ સૂરિ સુખધામ.
જિજ્ઞે નિજ વચ્ચે વડો પાતશાહ, પય પ્રણુમાળ્યો અહમદશાહ. ૧૨
- તાસ પાટું ઉદયારણ ભાણુ, શ્રી ઉદયવલ્લભ સૂરીશ્વર જાણુ,
તસ પદ્મલંકરણુ મુણિંદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ જ્ઞાનદિણંદ. ૧૩
- પદ પ્રભાવિક આણુંદ પૂરેં, વંદું શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ,
તાસ પાટદીપક દિનરાજ, ગુરુશ્રી લલિધસાગર ગુરુરાજ. ૧૪
- તાસ પાટોચોતક દિનકાર, ગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર,
શ્રી ધનન્તલસૂરિ ગણુધાર, જસ નામે નિત નિત જયકાર. ૧૫
- તાસ શિષ્ય તસ પાટપ્રધાન, અમરરત્નસૂરિ સુગુણનિધાન,
સતીર્થ શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, સકળસૂરિ વંદું નિશિદીસ. ૧૬
- ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરીંદ, તાસ પાટે ગુરુ તેજમુણિંદ,
દેવરત્ન સૂરીશ્વરરાય, વિજયમાન વંદું નિત પાય. ૧૭
- શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વર શિષ્ય, અંગે ગુણુ સોહે નિશિદિશ,
વિજયવંત વંહિત સુખકાર, શાસન સોહ ચડાવણુહાર. ૧૮
- મુખ્ય વિખ્યાત સદગુરુતણા, માણિક્યરત્ન વિપ્રુધ ગુણુ ધણા,
ગુરુશ્રી ભાનુમેર ગુધરાય, તસ પદપંકજ મધુકર પ્રાય. ૧૯

લધુ વિનયી નયસુંદર વાણિ, છટ્ટો ખંડ ચડયો પરિભાણિ,
 મુનિ શંકરલોચન રસમાન, ભેળે છંદિ (૧૬૩૭) જે સાવધાન. ૨૦
 એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશીર્ષ મસવાડો સહી. ૨૧
 શુદ્ધિ પંચમી નિર્ભજ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢ ઉદાર.
 વિજય મુદ્દત્ત વૃદ્ધિ યોગ કહ્યો, તવ આ રાસ સંપૂરણ થયો. ૨૨
 વીળપુર નર નયર મઝાર, રચ્યો રાસ શારદ આધાર,
 ફૂં મૂરખ માનવી અગળણ, જે બોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩
 જે જગ વિષુધ સંત કવિપતિ, કરજોડી તસ કહું વીનતિ,
 અસદવચન જે જાણો અહીં, તે તમે સૂઝો કરજો સહી. ૨૪
 કેતો ચરિત્ર માહેલો ચરી, કેતો કહ્યો સ્વયુધ્ધે કરી,
 કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું ઓછું ખામું સહી. ૨૫
 વીતરામના વચન વિરહ, જે મેં કાંઈ કહ્યું અશુદ્ધ.
 જિનવર સંઘ સામેં જાણજો, તે મુજ મિથ્યા દુષ્કૃત હજો. ૨૬
 પ્રથમ (શૃંગાર) રસ યાપિયો, છોડો શાંતરસે વ્યાપિયો,
 બોલ્યા ચાર પદારથ કામ, 'શ્રવણસુધારસ' રાસ સુનામ. ૨૭
 એ ભણતાં ગણતાં સુખસિદ્ધિ, એ સુણતાં વાત્રે વરણુદ્ધિ,
 એ સુણતાં જાએ મતિમંદ, એ સુણતાં ઉપજે આણંદ. ૨૮
 એ સુણતાં સવિ આરતિ યજો, એ સુણતાં મનવંછિત મિજો.
 આવે હર્ષતણા કલ્હાસ, એ સુણતાં મંગળ રંગરાણ. ૨૯
 એકમના આણી ઉલ્હાસ, નયસુંદર જાણી એ રાસ,
 જે નરનારી ભણે સાંભળે, તે ધર નિશ્ચે આકાંક્ષાં ફળે. ૩૦

(૨૮૯) શત્રુંજય (સિંધ્યાચલ) ઉદ્ધાર રાસ. સં. ૧૬૩૮ આશો
 શુદ્ધિ ૧૩, અમદાવાદમાં.

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર, મંડળો જિનરાય,
 શ્રી રિસહેસર પાય નમિ, ધરિય ધ્યાન શારદા દેવિય;
 શ્રી સિંધ્યાચલ ગાયશુંએ, હીમે ભાવ નિર્મલ ધરેવિય,

શ્રી શત્રુઙ્ગિરિ તીરથ વડે, સિદ્ધ અનંતી કોડી,
જિહ્વાં મુનિવર મુક્તે ગયા, તે વંદે એ કરજોડી. ૧

* * * *

અંતે—

સોલ અહત્રીશે આશો આસે, શુદ્ધિ તેરસ કુળવાર,
અહમ્મદાવાદ નયરમાંહે, મેં ગાયોરે શત્રુઙ્ગય ઉદ્ધારકે—ભેટયો. ૧૨૧
વડ તપ ગચ્છ ગુર ગચ્છપતિ, શ્રી ધનરત્ન સુરિદં,
તસ શિષ્ય તસ પટ જયકર, ગુર ગચ્છપતિરે અમરરત્ન સુરિદંકે—
ભેટયો. ૧૨૨

વિજયમાન તસ પટધરે, શ્રી દેવરત્ન સુરીય,
શ્રી ધનરત્ન સુરીય તણારે, શિષ્ય પંડિતરે લ્હાનુમેર મણીશકે—
ભેટયો. ૧૨૩

તસ પદ કમલ ભમર બણે, નયસુંદર (દે) આશીય,
ત્રિમુવનનાયક સેવતાં, હવે પુગીરે શ્રી સંઘ જગીશકે— ભેટયો. ૧૨૪
કલશ.

ધમ ત્રીજગનાયક મુગતિદાયક, ત્રિમલગીરીમંડલુ ધણી,
ઉધાર શેત્રુંજે સાર ગાયો, સુણો જિન મુગતી ધણી,
લ્હાનુમેર પંડીત સીસ, દોષ કરજોડી કહે,
નયસુંદર પ્રભુ પાય સેવા, દેહી દરીશલુ જયકરં. ૧૨૫

—લિ. લખમિચંદ સિધપૂર નગરે—સં. ૧૮૫૫ વહશાખ વહ ૮
મંગલવાસરે. ૪-૧૭ પ્ર૦ શા. બીમશીમાણેક તેમજ આ. કા. મહો. મૌ. ૬ હું.
(૨૮૦) પ્રભાવતી રાસ. સં. ૧૬૪૦ આશો સુદ ૫ પુષ્ય વિદ્યાપુરી
(વીજાપુર)માં.

આદિ— પ્રથમ દાલ. વેલિનો-આસાકરી દ્વાડા.

પ્રથમ નાથ દાતા પ્રથમ, જગગુર પ્રથમ જુગાદિ,

પ્રથમ જિણુંદ પ્રથમ નમું, જોણે કરી પુણ્યાદિ.

* * * *

અંતે—

બદ સિતિરી વિદ્યાપુરીવે, મહા રહીયા ચુ'માણિ,	
શ્રી સંઘને આગ્રહે ઉલહી, જિન વીર વંદી ઉઘાસી.	૩૨૫
સોઝ આલિશિ વરષિ હરષે આસો પંચમી ઉગલી,	
યુધવાર અનુરાધા નક્ષત્રે પ્રીતિયોગે મનિરથી.	૨૬
લઘુવૃત્તિ ઉત્તરાધ્યયનની વર મૌદ સહસ્ત્રીમાંહિ,	
અધ્યયન ન્દેઈ અદ્ધરમું આપ્પ્યાન રચું ઉચ્છાંહિ.	૨૭
આપ્પ્યાન એહ પ્રભાવતીનું તપ ઉદાપી ચરિત,	
પદમાદ પરહો પરિહરી, સાંભસો પુણ્ય પવિત.	૨૮
શ્રી વીરશાસન વર વિભાસન અંદ્રગચ્છ વિશાસ,	
ગુરુ ભવનચંદ્ર વિતેય ગણીવર દેવભદ્ર દયાલ.	૨૯
સંયમ ક્રિયા શુદ્ધ ઉદ્ધરી જ્યેષ્ઠે કરિઓ તપ ઉદામ,	
સંવત આર પંચાશીઈ ચાપું તપાગચ નામ.	૩૦
ગુગપ્રવર એ ત્રણિઈ સીસ તેહનાં સૂરિ શ્રી જગચંદ્ર,	
દેવેન્દ્રસરિ સુદક્ષ ગણુધર વિજયચંદ્ર સૂરીંદ.	૩૧
બૃહત્ કંઠ્ય સુવૃત્તિને, અવસાને એ અધિકાર,	
શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરીંદથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ ઉદાર.	૩૨
મહા પમાવક ગણુધર જસ નામે પરમાનંદ,	
પાદાનુપદ અનુક્રમે શ્રી રત્નસિંહ સૂરીંદ.	૩૩
ગુરુ વદ્ધમ જ્ઞાનસાગર ઉદયસાગર સૂરિ,	
શ્રી લખ્મિસાગર ગચ્છપતી પ્રણમતાં પાતિક દ્વરિ.	૩૪
તસુ પાટિ મહિમાવંત ગણુધર શ્રી ધનરત્ન સુર્ગાણુ,	
શીવ અમરરત્ન સૂરીસર, વ્યાકરણુ લીહ પ્રમાણુ.	૩૫
તેજરત્ન સૂરીવર ગુરુ, સહોદર તાસ કેરા દોષ,	
શ્રી દેવરત્ન સૂરીસર સહિ ગુરુ પદ્મોધર જોઈ.	૩૬
ચારિત્રયણુમંડાર પુષ્પ શ્રી ભાનુમેર ગણીંદ,	
ધનરત્ન ગણપતિ તણાં સેવક જયુ જાં રવિચંદ.	૩૭

તસ શિષ્યમાંહિ દક્ષ પંડિત મુખ્ય માણિકરન,	
લઘુ ખાત કહેં નયસુંદરો, કરે ભવિક્ષર્મ યત્ન.	૩૮
દોહિલું માણસ જન્મ પામી, કરો આશ્રસ દ્વરિ,	
પૂજન કરો જિનરાજની, પ્રહિ ઉદય હુંતિ સ્વરિ.	૩૯
અષ્ટ પ્રકારી સતર ભેદી સારિઈ જિનની સેવી,	
પાપ સધલો પરિહરી આરાધિ દેવાધિદેવ.	૪૦
લક્ષ્મી લહી કર વાવરો, મમ થાઓ કૃપણ અગ્નંણુ,	
પામીરે ધન મદ માણુયો, મ કર્યો આપ વખાણુ.	૪૧
સત્યવાણી સાર જાણી, વહું મીઠડી ભાપડી,	
તપ ભાવ ભગતે કરો સગતે, આરાધો વ્રત આપડી.	૪૨
પરનારિ દેખી ગુણ ઉવેધી, ચપલ મ કરો આંખડી,	
અંગી અંગિ સુકતિ કારણિ જ્ઞાન દરશન પાંપડી.	૪૩
ક્રોધ તાપ શમવાને આરોગ્ય સરસ સમતા સેલડી,	
જિન આણુ સાધી કરો વરધી સિદ્ધિવધૂશિઈ ગેલડી.	૪૪
પરમાંગ ચ્યારે લહી દુર્લભ પુણ્ય પાવડીએ ચડી,	
પરમાદ પાપી વશિ પડિને રથે જાઓ લડચડી.	૪૫
નહિ વાર લાગે કાંમ જાગે હુંતા ઋદ્ધિ પીઆરડી,	
વરપુણ્ય કેરા કામ કરિવા કો વિલંબ કરો ધડી.	૪૬
સંઘપૂજા સાહમી ભગતિ પહિલી ચલાવુ ધર્મવારડી,	
ઝોદો સુશ્રાવીઅલવિ અગે દયા દક્ષણ ઘાટડી.	૪૭
ગુણ સુણી સાધૂ ઉદાર્યા કેરાં જાઓ કર્મલ કાંચડી,	
આખ્યાન સુણી પ્રભાવતીનું સુકૃત સંચો માંહડી.	૪૮
ગુણવંત ઋષિગુણ ગાયતાં જે પુણ્ય સંતતિ કરે ચડી,	
તેણે વિયુષ નયસુંદર કહે શ્રી સંઘ લહો સંપદ વડી.	૪૯

—છતિ સુશ્રાવિકા શ્રી પ્રભાવતી રાણી આખ્યાન ચરમ રાજઋષિ ઉદાહ સાધુ ચરિત સંપૂર્ણ. એલા લાલસોમવાંચનાથ સં. ૧૬૫૩ વર્ષે

પોસ માસે શુદ્ધ પક્ષે ચતુર્દશી ગુરો લખિતં-૧૮-૧૧ લીં (કવિના સમય-
માંજ લખાયેલું છે.)

(૨૯૧) સુરસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૪૬ જેક શુ. ૧૩.

આદિ— (રાગ કેસરો-એકતાલી.)

આદિ ધરમને કરવા એ, ભીમ ભવોદધિ તરવા એ
ભરવા એ સુકૃતભંડાર ભલી પરેએ,
ભવિયણુ ભગત ઉદ્ધરવા એ, કર્મ કદિન નિરજરવા એ,
વરવા એ શિવસુંદરી સ્વયંવરે એ.

૧

ત્રુટક—સ્વયંવરે શિવરામા વરિવા કરવા ઉત્તમ કાળ,
મરદેરી માતાની કૂખે અવતરિયા જિનરાજ,
આપાઠી વદિ ચોથ તણે દિન અબજૂઆળું જિણે કીધું,
ગરબ અવતરિ સુપન દેખાડી મહોત માયને દીધું.

૨

ચંદી ઋષભનાથની સ્તુતિ છે.

* * * *

શ્રી નવકાર મંત્રનો મહિમા આગમે કહિયો જિણુંદે,
કોડિ વરસસું કોડિ જિજ્ઞાસે નાવે પાર સુરિદે,
આગે જિણે એક ચિત્ત ધ્યાયો સો પરમાનંદ પાયો,
સુરસુંદરી સતીએ સમર્થો તવ તસ કળ્પ ગમાયો.

૭

કંવણુ સતી સા હુઈ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલ,
શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,
ચરિત તાસ પવિત્ર પભણેસું વંદી જિણુ ચઢવીસ,
શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરો મનહ જગીસ.

૮

સુજાળે સુઆણુ સરસ શુભ વાણી આણી પ્રેમ અપાર,
કહે કવિજન વિશેષે વાર તે સરસતિ આધાર,

* * * *

અતે—

(ઢાલ ૨૦ મી. રાગ દેશાખ, અથવા ધન્યાશ્રી,
બાણેજનક રાગ દેઈ એ ઢાલની દેશી.)

* * * * *
શ્રી વૃદ્ધ તપગણે રાજિયા, ધનરત્નસરિ સુચંદ, ૬
તસુ પાટ દીપક દિનકર, શ્રી અમરરત્ન સરિદ,
ગુરુ સહોદર તસુ તણાએ શ્રી તેજરત્ન ગુણવંત,
ગણપતિ પટોધર પ્રગટશ્રી, દેવરત્નસરિ જયવંત. ૭
તસ ગણુ વિભૂપણુ ગણુપતી, ભાનુમેર પંડિત બાણુ,
સુરીશ શ્રી ધનરત્નકેરા, શિષ્ય સકળ સુગણુ. ૮
તસુ શિષ્ય નયસુંદર કહે, સાંભળો સાંભળુ સાથ,
અરિહંત દેવ આરાધિયેં, ત્રિહું ભુવન કેરો નાથ. ૯
* * * * *

સાળ છિયાળે વરસ વારૂ, જેઠ શુદ્ધ ત્રયોદશી,
તેણે દિવસે ઉત્તમ ઉડુ વિશાખા, સિદ્ધિ યોગે મન હસી. ૨૦
એ ચરિત કીધું સાર લીધું પુણ્યનું પણ જેઠ,
સુરસુંદરી ગુણ સાંભળી અનુમોદજે સહુ તેઠ. ૨૧
એ સાંભળે સુખ ઊપજે સવિ જય પાતક દૂરિ,
કરજેડી કવિ નયસુંદરો, એમ ભણે આનંદપૂરિ. ૨૨

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિત શ્રી આગમ
ગણે શ્રી સૌભાગ્યસુંદર શિષ્ય શ્રી ધર્મરત્ન સરિ શિષ્ય ચેલા સોભરાજ-
પદનાથ દેકાવાડા મધ્યે. ૨૬-૧૪ લી., ૨૦-૧૪ અને ૧૧-૧૭ લી.

—સં. ૧૮૭૦ આસો શુ. ૪ ભોમ લિ. શેઠ જેયંદ ધર્મસી
વાંકાનેર વસે છે. ૨૧-૧૪ ધો.

—૨૭-૧૩ ભાવ.; પ્ર. કા.; પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩-
(૨૯૨) નલદમચતી ચરિત્ર. સં. ૧૬૬૫ પોશ શુદ્ધ ૮ મંગલવાર.
આદિ—

આતમયુદ્ધિ ધરી મન સાચિંજી, વિશ્વ સંભાલ્યુ ત્રિભૂવનનાથિંજી,

પૂરવજનમિ પારેવુ રાખ્યુછ, સો સ્વામી દયાધર્મ બાપ્યુછ.
બાપ્યુ દયાધર્મ દુખવિગ્રામક, સમલગ્નનસુખકાર
સો સોલમ તિથેશ્વર, હું નમું વારોવારિ.

ઘલ ત્રટક,

અચિરા ઉચરિં અવતરી, જેણિ કરિઉ હિત એકાંતિ,
જગભાહિ અહિત શમાવીઉં, તેણુમિ નામ પામ્યું શાંતિ.

૩

* * * *

ભારતીલખપ્રસાદ બુદ્ધ, શ્રી હરપ સરિષા જેહ,
કવિતા રે કીરતિ જેહની, નવિ ત્રપતિ પામિ તેહ. ૧૩

આણિક્યસૂરિ મહાયતી, તિણિ કરિઉ નલાયણુ અંધ,
નવરસ પયોધિ વિરોલિવા, કરિ થયુ જે સુરમંથ. ૧૪

સ્વસમય નિ પરસમયનું, એકત્ર જિહાં અધિકાર,
શતસર્ગ જેહના વાંચતાં, ઉલ્લાસ થાઇ અપાર. ૧૫

અનુસરી તેહનિ મુખિં કરી, અલ્લે જેહિસ્યું સંબંધ,
મનરંગ એહવું ઊપનું, બોલસ્યું પુણ્ય પ્રબંધ. ૧૬

કિહાં સતી પુણ્યસિદ્ધાંક કીરતિ, કિહાં માહરી મતિ;
ઉત્તકીર્ણ મુક્તાફલ વિપિ, ચુંણુતણી પરિ હું ગતિ. ૧૭

કહુ મંદ કિમ કવિયશ લહઇ, કિમ ચઢઈ પર્વત પંચુ,
તુલણુઈ કહુ કિમ તોલીઇ, વરસાલિ સરિસુ કંચુ. ૧૮

નિજ બુદ્ધિ સાર બોલતા, હસતા રખે કવિ સોઇ;
પંપીઆ નિજ ભાષા વદઈ, તસ કરઇ વારણુ કોઇ. ૧૯

અનુક્રમિ નલાયન અનુકરી, ભાષસ્યું નલ અધિકાર,
તિહાં સચુર નઇ જુતદેવતા, કવિતણી કર્યો સાર. ૨૦

* * * *

અતે—

સતી શિરોમણિના ચુણુ કહિયા, જેહવા ચુરપ્રસાદિં મિં લહિયા,
કહિઉં ધનદસર પૂર્વચરિત્ર, ગાયુ પુણ્યશ્લોક પવિત્ર. ૮૪

- જે મિં અમિનવ મંગલકાર, અંથ નલાયન પેળી સાર,
તેમાંહિં જેણી પરિ છિ અધિકાર, ચરિઉ રાસ સો લેષ અનુસાર. ૮૫
- નેમિચરિનાદિકમાંહઈ વલી, કાંઈ એક બિન્ન કથા સંબલી,
માહર દોષ રખે કો લહી, પ્રબંધ શત મુપ પડિત કહિ. ૮૬
- પ્રથમ બહુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાચઈ ધરી,
અંથ નલાયનનિં અનુસરી, લિખીઉં પુણ્યસ્થોકનું ચરી, ૮૭
- વીતરાગનાં વચન વિરૂદ્ધ, જિ મતી કહ્યો હુઈ અશુદ્ધ,
તે મિછાદુકડ વલી વલી, પામૂ સાપિ સમ કેવલી. ૮૮
- ચતુર ચમત્કરિવા ચિતમાંહિં, એ મઈ અંથ રચિઉ ઉછાદિ,
ગુણીઅણુ ગુણુ જાણી પરપયો, વાચા વિચુદ્ધ જના હરપયો. ૮૯
- સજ્જન દુર્જન છિ જગમાંહિં, પરગુણ દોષ ગ્રહિ સો પ્રાહિ,
સ્વોચિત કર્મ કરેસ્યમ્ દોહ, નહીં મત્સર તસ ઊપરિ કોહ. ૯૦
- જે બહુશ્રુત ગત મત્સરી, તેહનિં કહુંછઉં પ્રણમી કરી,
અશુદ્ધ હુઈ તિહો કર્યો શુદ્ધ, સો મીઠઉં યમ સાકરદ્ધ. ૯૧
- સંવત સોલ પાંસઠઉ જાણી, પોપ શુદ્ધિ અષ્ટમી વષાંણિ,
તિણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડુ ઉત્તમ અશ્વની ઉદ્ધાર. ૯૨
- કુંગે જયા તિથિવાર સુયોગ, ભૌમાશ્વની અમૃતસિદ્ધિ યોગ,
એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિનઈ ઉયોગ. ૯૩
- તેણિ દિનિ અંથ સંપૂરણ થયુ, કવણુ ગછ કુણુ ગુર કવિ કહિઉ,
ઋષભાદિક જિનવર ચક્રવીસ, પહિલૂં તેહનિ નાંમૂ સીસ. ૯૪
- મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શીખ્ય ગૌતમ ગુણવંત,
સ્વામિ મુધર્મા-પંચમ સીસ, જાંબૂસ્વામિ નમૂં નસિદીસ, ૯૫
- પ્રભવ શિજ્જાંભવ શ્રુતકેવલી, યશોભદ્ર વંદું મનિ રૂલા,
શ્રી સંભૂતિવિજય ભદ્રઆહુ, શ્રૂલિભદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૯૬
- આર્ય મહાગિરિ આર્ય સુહરિત, વધરસ્વામિની પ્રખલ પ્રશસ્તિ,
વધરસેન તેહના સીસ આરિ, ચંદ્ર નાગેંદ્ર નિવૃત્તિ વિચારિ. ૯૭
- ચક્રથી સાધા વિદ્યાધરી, એમાંહિં અંદ્ર સખલ વિસ્તરી,

એણી શાપાઈં ધનેશ્વરસરિ, ચૈત્રગઢ માપિઉ ગુણભૂરિ.	૯૮
લવનચંદ્ર ગુર કરે વપાણુ, દેવભદ્ર ગુર આગમ જાણુ,	
દાંમ પ્રભાદ સકલ પરિહરી, જિણિ જગિ શુદ્ધ ક્રિયા ઉદ્ધરી.	૯૯
પ્રથમ સૂરિવર શ્રી જગચંદ્ર, સૂરીશ્વર બીજા દેવેંદ્ર,	
વિજયચંદ્ર ગુર ત્રીજા કહ, એક એક અધિકા ગુણુ લક્ષં.	૧૦૦
વિજયચંદ્ર સૂરીશ્વર તણી, વૃધ તપાગઢ શાપા ભણી,	
ક્ષમાકીર્તિ સદગુર તસ પાટિ, પ્રજા વચરસ્વામિનિ ધાટિ.	૧
બૃહત્કલ્પ ટીકા જેણિ કરી, સહિસ ખિતાલીસ જગિ વિસ્તરી,	
હેમકલસ રતનાકરસરિ, પ્રજાઈં જીતુ સૂરસરિ.	૨
મુનિશેષર ધર્મદેવ મુણુંદ, અમયસિંહ તપસી સૂરિંદ,	
જેહના તપનુ ન લાહું પાર, શ્રી જયતિલકસરિ ગણુધાર.	૩
રત્નસિંહ શ્રી સદગુરતણા, અહમદસાહ ગુણુ ખોલિં ધણા,	
પાતસાહ પ્રતિબોધક સૂરિ, સપ્રભાવ વંદું મહપૂરિ.	૪
ઉદયવલ્લભ જ્ઞાનસાગર નામ, ઉદયસાગર ગુર કરે પ્રણામ,	
લખધિસાગર ગુર લખિધ નિધાન, શ્રી ધનરત્ન સૂરીસ પ્રધાન.	૫
શ્રી અમરરત્ન સૂરી પ્રણમું પાય, શ્રી તેજરત્ન સૂરીધરરાય,	
જિમ જિમ તે સદગુર સંભરિ, તિમ તિમ હર્ષ હીયડિ વિસ્તરી.	૬
ગઢપતિ દેવરત્ન સૂરિતણા, ગુણુ સંભારઈં હીયડિ ધણા,	
શ્રી દેવસુંદર સૂરિ આણુંદપૂરિ, વિજયમાન વિજયસુંદરસરિ.	૭
શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વરતણા, સીસ સકલ ગુણુ સોહામણા,	
શ્રી હાનુમેર વિયુદ્ધગણિરાજ, વંદિ સીઝઢ વંછિત કામ.	૮
તસ જામેય સીસ દોભાય, આણીક્યરત જ્યેષ્ઠ ઉવઝાય,	
મહાતપીશ્વર મુનિવરરાય, પરમભાવિ વંદુ તસપાય.	૯
નયસુંદર લઘુ બંધવ તાસ, વાણી ચાપિત વચનવિજ્ઞાસ,	
પુણ્યસિલોક સતી અધિકાર, ગાયુ ધનદ પૂર્વ અવતાર.	૧૦
સો સમક્રિતધર નિજ ગુણુ સુણી, મનસ્થું પ્રેમધરી આદ્રણી,	
સંધ વિવન અપહરયો ગુણી, મનિ કામિત દેયો નિધિ ધણી.	૧૧

સજ્જકદિ રામા ભંડાર, જસ મહિમા જગમાંહિ અપાર,
આહરિ એહની કરિસિ ભણિ, એ સતિ લહીછ પુણ્યઈ ધણિ. ૧૨

રાગ ધન્યાસી.

ધણિ પુણ્યઈ લહી નરભવ, વીરવચન આરાધીઈ,
જિ(ન)રાજ કેરૂં લહી દર્શન, ભવ એહ ફલ સાધીઈ. ૧૩

જિનરાજ વાણી ચિત આણી, અશુભ કર્મ ન ખાંધીઈ,
મહાસતી પુણ્યશલોક ગાઈ પુણ્ય રિદ્ધિ ખાંધઈ. ૧૪

ઉવગાય નયસુંદરવાણી.....(પછીનું એક પાતું નથી.

(મોહનલાલજી જ્ઞાનભંડાર સુરત. પ. ૮૫ પં. ૧૫)

બીજી પ્રતમાંથી...

ઉવગાય નયસુંદર સુવાણી, ભવિક પ્રાણિ અંબલક,
ઉપગાર મતિ મનિ પરી રાપુ, દોષથી દૂરિ ટલુ,
શ્રી શાંતિ જિનવર સદા સુપકર પૂજતાં સંપદ મલુ,
એ ચરિત ભાવેં સુણે ગાવેં, તામ ધરિ સુરતર ફલુ. ૨૬

ચુપઈ.

અંથ સખ્યા હવઈ જોલુ સુદ્ધ, દૂહા શ્લોક કાવ્ય ગાહા કિદ્ધ,
ભાખ્યા છંદ પોડ.....દે, સહસ્ત્ર તીનસઈ અઘાવ. ૨૭

સતપાંત્રીસ શ્લોક અનમાંન, હર્ષધરી સદુ કરયો ગાંન,
એ સંબલતાં શિવસુષ હોઈ, જ્ઞાનવંત વિચા (રિ) જોઈ. ૨૮

અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરીત્ર નવરસ ભંડાર,
વાચક નયસુંદર સુંદર સુભભાવ, એતલિ એ પોડસ પ્રસ્તાવ. ૨૯

—છતિશ્રી નલાયન ચરીત્ર સંપૂર્ણ—સંવત ૧૬૮૨ વર્ષે ફાગુ વદિ
બીજ રવૌ. ઇસર મધ્યે લખિતં શ્રી પાર્થનાથ પ્રસાદાત્ છતિશ્રી નલાયનો-
દ્ધારે નલચરીત્રે રાખ્યલાભ વૈરાગ્ય સંયમ ગ્રહણ સ્વર્ગમન પ્રશસ્તિ
વર્ણનો નામ પોડસ પ્રસ્તાવ સમાપ્ત. અંથાથ ૪૫૩૬ પ્ર. કા.; (પ્રસિદ્ધ
આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌ. ૬ માં.)

ધર્મરત્ન.

સતરમી સદી.

૨૬૬

(૨૯૩) સીલશિક્ષા રાસ સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રપદ (વિનય વિજયા
શેઠની કથાગર્ભિત.)

અતે—

વડતપા ગઠ ધનરત્ન સૂરીસ કિ, પંડિત શ્રી ભાનુમેર ગણિ સીસકિ,
તસ વિનયી નયસુંદરો દોષ કરમેડી કહધ ઉવઝાધકિ
સીલવંતહતણા નિત નમુ પાયકિ-૧૫ સીલ.
દેવસુંદરસૂરિ પાટિ પ્રધાન કિ, સૂરિવરિ વિનયસુંદર વિનયમાનકિ,
તાસ આદેસ લલી કરી,
હઠ્ય થિર રાખિવા રચુ એ રાસકિ, સોલ ઉગેણાતિરૂધ ભાદ્રપદ
માસકિ-૧૬ સીલ.

કલસ.

ઈમી સીલ રખા ગુણુ પરિખ્યા સકલ શિખ્યા સંઘહી
સિદ્ધાંત વાંણી સાર જાણા આપ પર હિતનર્ધ કહી,
બુધ ભાનુમેર વિનેય વાયક વદધ નયસુંદર સદા
મુઝ સુમતિ શુભ ફલ ખોધિ નિર્મલ હજ્યોશિવસુખ સંપદા. ૧૯
—૪. પ્ર. કા.; ખ. ૧.

૧૬૬ ધર્મરત્ન (ખ૦ જિનમાણિક્યસૂરિ-માણિક્યમંદિર-
કલ્યાણધીર શિ.)

(૨૯૪) જયવિજય ચોપાઈ સં. ૧૬૪૧ વિજયાદશમી શુક્રવાર.
આગરામાં

અતે—

ખરતર ગચ્છ ઉદાર, ચોપડા સાધિ શૃંગાર
પાટ ત્રેવીસમર્ધ રાજર્ધ, શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ ગાજર્ધ. ૪૦
સીસ તેહનઉ સુંદર ગુણુ ગણિ માણિક્યમંદિર. ૪૧
શ્રી કલ્યાણધીર વાયક, નામર્ધ નાસએ પાતક

સીસ તાસ વર ભાવઈ ધરમરતન ગૂણુ ગાવઈ.	૪૨
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ ગજાઈ કથા કહી સુખ કાજઈ	
સંવત સસિકલા માનઈ ધગિતાલઈ સુય પ્રધાનઈ	૪૩
આસુભાસ ગદારઈ વિજયદશમી સિતવારઈ	
આગરા નયર મઝારઈ સારદ તણુઈ આધારઈ	૪૪
(વિ. ધ.)	

૧૬૬૬ કુસલવર્ધન (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

સિદ્ધપુર જિન ચૈત્યપરિપાટી સ્ત૦ મં. ૧૫૪૧.

અંતે—

ચંદ્ર નઈ રસ જાણીઈ, શુભ મરલી, વેદ વેલસસિ જોઈ
તે સંવત્સર નામ કહું શુભ મરલી, ભાદવ શુદ્ધ છઠિ હોઈ
કલસ.

સીધપુર નયર મકારી કિધિ ચઈત પરિ પાટી ભઠી,
જે ભણુઈ ભવિયણુ કહઈ કવિયણુ, તાસ ધરિ સંપદ મિલિ,
તપગછમંડન દુરિયખંડન શ્રી હીરવિજય સૂરીસર,
કવિ કુસલવર્ધન સીસ ખમણુઈ, સકલ મંધ મંગલકર.

છતિ સીધપુર જિનચૈત્ય પરિપાટી સ્તોત્ર સંપૂણુ.

૫૭ બંધહેતુગર્ભિત વીર જિનસ્ત૦ વડલીમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથપૂરણો, વાંછિત ફલદાતાર,
વીર જિજ્ઞેસર નાયક, જય જય જગદાધાર. ૧

* * * *

ભમવાનાં કારણુ ભણું, તું જાણુઈ જિનરાય,
મૂલ પ્રકૃતિ આહ્ય અવર, અકાવત સોભાય. ૫

સત્તાવત્ત હિતિ કરી, કરમ બંધ વિચારિ,
અધણુ બાંધ્યો ચોર જિમ, ભમીઉ અપાર. ૬

કરમવિપાક તણો ઘણો, અરથ કલો તઈ જેહ,
ગુરમુખઈ મઈ શ્રવણઈ સુણો, સુણજો ભવિઆણુ તેહ. ૭

* * * * *

અતે—

કલસ.

૪૫ વીર જિણુવર સયલ સુખકર, નયર વડલી મંડણો
મિં થુણો ભગતિં ભલીય સુગતિં, રોગ સોગ વિહંડણો.
તપગછ નિરમલ ગયણુ દિનકર શ્રી વિજયસેન સુરિસરો,
કવિ કુશલવર્દન સીસ પભણુઈ, નગા ગણિ મંગલ કરો. ૫૧
—સં. ૧૭૧૦ લિ૦ ગધાર બંદરે સુઆવિકા મુલિ પઠનાથ.

૫-૧૨ આ. ક.

૧૬૭ વચ્છરાજ (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમરચંદ્રસૂરિ-રત્નચંદ્ર
(ચારિત્ર) શિ૦)

(૨૬૫) સમ્યક્તવ કૌમુદી રાસ. સં. ૧૬૪૨ માત્ર શુદ્ધિ ૫ ગુર.
ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વીર જિણુવર વીર જિણુવર સુગુણ બંડાર
સર્વ સંધ કલ્યાણકર, જસુ તિથ જયવંત જગમ,
મનવંછિત ફલ તે લહઈ, જય જય તસુ ચરણિ લાગઈ,
અકલ રૂપ તિહુયણુતિલકિ, ત્રિભુવનુ આધાર,
ચક્રવીસ જિનપતિ નમું, જિમ લહઈ હર્ષ અપાર. ૧
વડ તપા ગચ્છિ વડ તપા ગચ્છિ શ્રી પાસચંદ સૂરીસર
તસુ પય પ્રણમી હું ચરચકું, સરસ સાર સંબધ
શ્રી સમક્તિ ગુણ કૌમુદી, વિમલકથા પ્રબંધ. ૨
ચક્રિપર્ષ.

ગૌતમ ગણધરનકિ લ્યકિ નામ, શ્રી રચણુચંદ ગુર કરે પ્રણામ,

જસ પસાંધ અવિચળ બુધિ, સીઝ સઘડી વંછિત સિદ્ધિ. ૩

કહઉં સમકિત કૌમુદી વૃત્તાંત, આણુદિધ સાંભલિયો સંત,

સમકિત ધરતાં સુણતાં યાદ, પાવ સવે તે દુરિ પલાદ. ૪

*

*

*

*

*

અતે—

ચુપૈ.

શ્રી મહાવીર સોહમગણધાર, તાસ પરંપર આઘ્યા સાર,

વડ તપ ગઝ નાયક મુનિચંદ, શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ સુરિ. ૪૫

તાસ પટોધર અધિક જગીસ, શ્રી સમરચંદ સૂરીંદ સુણીસ.

તાસ પાટિ પ્રભાવક ભલા, શ્રી રાજચંદસુરિ ચડતી કલા. ૪૬

શ્રી સમરચંદ સુરિ સીસ પવિત્ર, વાયક શ્રી રતનચરિત્ર,

તાસ સીસિ રચી ચુપઈ, ગુરપ્રસાદિ પૂરી યદ. ૪૭

ગુરપ્રસાદિ ટલઝ અરાંન, ગુરપ્રસાદિ જગિ બહુમાંન,

ગુરપ્રસાદિ સંકટ દુરિ, ગુરપ્રસાદિ મહિમા ભરપૂર. ૪૮

ગુર દીવડ ગુર તારહહાર, ગુર હઈ ત્રિસુવનનુ દિનકાર,

વાધઈ ચંદ્ર થીકી જિમ વેલિ, તિમ ગુરચી વાંણી રસ કેલિ. ૪૯

ત્રંબાવતી નગરી સુખવાસ, થંભણુ શ્રી નવપદ્મ પાસ,

તાસ પ્રસાદિ રચી ચુસાલ, શ્રી સમકિતચણુ કથા રસાત્ર. ૫૦

અંચિ કહી કથા કેલવી, કહિઉં ઉઠઉં અધિકઉં મેલવી,

દૂપણુ લાયું તે સંધ સાખિ, ખમાવડં ચોખું ચિતિ રાખી. ૫૧

આધઉં પાછઉં અક્ષર જેહ, મિલનું જોતાં નાવઈ તેહ,

રચિયો હાંમિ સોધી કવિ કહ્ન, કરજોડી કવિ ભાખઈ બહ્ન. ૫૨

નવ નવ રસ ઉત્તમ નવખંડ, સમકિત ચુણુ રચીયા અખડ,

ભણુઈ ગુણુઈ મુણુઈ સદ્વહઈ, ઋધિ વૃદ્ધિ મુખ તે નર વહઈ. ૫૩

ચંદ સૂર મેદની આકાસિ, સુરગિરિ ધ્રુ તારઉં સુવિદાસ,

વર્તઈ અવિચત્ર એહ જિહાં જગઈ, એહ પ્રખંધ જગુ તિહાં લગઈ. ૫૪

સંવત સોલખઈતાલા તણુઉં, માધ માસ અતિ રચીયામણુઉં,

ભગવિ પખિ પંચમિ ગુરવારિ, સિધિ યોગ શુભ મહર્ત સાર. ૫૫

સમકિતકૌમુદી ગ્રંથ નિહાલિ, એહ સુપદ કાપી સુવિસ્મય,
એહમાંહિ અણુમિલનુ જય, સોધી સ્થલ કરિયો તેય. ૫૬
કાવ્ય શ્લોક દૂહા સુપદ, વસ્તુ છંદ સવિ એકર્ષ થઈ,
ઔદસર્ધ ચુરાસી હોઈ, એહ ચંડપદની સંખ્યા જોઈ. ૫૭
સમકિત સહિત જિનભાષિત ધર્મ, આચરતાં હુઈ શિવપદ શર્મ,
ઋષિ વચ્ચરાજ કહિ આણું આણિ, નવખંડ ડોપરિ ચૂલિકા જાણિ. ૫૮

—ઇતિશ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી સુપદ સંપૂર્ણ, સંવત સોલ ચંડ-
રાસી વર્ષે પોષ માસે શુકલપક્ષે ચંડય દિને લિખિત ઋ. કુવરજી
પઠનાથે. શુભં ભવતં. (મ. ખ.)

(૨૯૬) નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપદ. સં. ૧૬૪૮
આસો શુ. ૫ રવિ.

આદિ—

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર વિમલ ગુણુ જોહ
ત્રિણુવનમંડન જગિ જયહ, સકલ મંગલ વૃદ્ધિકારક,
લોકાલોકપ્રકાશકર નાણુભાણુ જગજીવતારક,
નાભિરાય મરદેવિ સુત મનવાંછિત દાતાર,
પરમપુરુષ એ પ્રણુમતાં સુખસંપત્તિ ફલ સાર. ૧
વિમલદેવી તણુ વેલગસુહ પ્રાગવંશ સિંગાર
સિરિપાસચંદસરી ભવિયણુ સુહદાયણુગો જયહ. ૨
દૂહા—ગુર મોટા ગુર સાગર, ઉત્તમ ગેર સમાણુ,
ભવિયકમલ પડિઓહિવા, દિનકર મહીમંડાણુ. ૩
નિર્મલ મહિમા અતિધણુ, પસર્ધ શીરતિપૂર;
શ્રી ગુરસેવા સાધતાં, દુરિય પણાસિ દૂરિ. ૪
સોમકલા ગુણિ ચંદ્રમા, શ્રી પાસચંદ સરિરામ,
ભવજલતારણુ પોતસમ, પ્રણુયું તેહના પાય. ૫
નમતાં શ્રી ગુરચરણુકમલ, હિયડઈ હર્ષ ન માઈ,
શ્રી ગુરનામ સુમંત્ર જિમ, સમરતાં સુખ થાઈ. ૬

- ગુરૂ આધારઈ પામિયછ, ન્યાન કલા અભિરામ,
વિનય વિવેક સવિ સંપદા, વંછિત સીઝછ કામ. ૭
- જગિ જે જે રિધા અછિ, તે સવિ સુગુર પ્રમાણિ,
તેલખિંદુ જિમ જલિ મિલ્યક, પસરછ સંસયમાણિ. ૮
- જહ ગુરૂ તૂસી બાવસ્યક, અક્ષર એક દીયંતિ,
વટટક્ષના બીજ જિમ, સય સાખઈ પસરંતિ. ૯
- માતપિતા બંધવ સગા, જેતક હિત ન કરંતિ.
જંગમ તીરથ અતિ બધા, તેતક સુગુર કરંતિ. ૧૦
- શ્રી ગુરૂ સંગિઈ રંક છવ, આરાધો આરિવ,
સંપ્રતિ રાગ પામિયક, રાગ વિશાળ પવિત્ર. ૧૧
- કરઈ કર એસિ હુ છવની, ઉપગારી ઉલ્લાસ,
તે ગુરૂ વંદક બાવસ્યજી, જેહથી ન્યાન પ્રકાસ. ૧૨
- બ્રહ્મચર્ય સ્થકઈ ધરછ, સીહ જેમ અગ્રીહ,
સલવંત ગુણ નિર્મલા, ધર્મવંત ધુરિ લીહ. ૧૩
- મધુકર લીનક કમલરસિ, જિમ જલિ લીનક મીન,
તિમ શ્રી ગુરૂપદપંકજછ, મુઝ મન મધુકર લીન. ૧૪
- ગુણ ઘણા શ્રી ગુરૂતણા, વદનછ જિહ્વા એક,
તિણિ એહ જાણુ વાનગી, પંડિત જાણુ સવિવેક. ૧૫
- શ્રી ગુરૂના પ્રસાદથી, અવિચલ અવિધન વાણિ,
હુજો સાનિધિ મુઝ ભણી. અંથ કરતાં જાણિ. ૧૬
- યુપધ—શ્રી રચણ્યંદ ગુરૂ પ્રણમી કરી, આણ્યંદ હિયકઈ અત્રિકક ધરી,
પંચાખ્યાન તણી ચુકપઈ, રચિયું સાવધાન હું થઈ. ૧૭
- કવિતા કહિ શ્રોતા સુણિ લહઈ, વિગતા અર્થ વિચારી અહઈ,
ત્રિણિ રંગ જી એકક મિલઈ, તુ સવિ કારિજ સહજઈ ફલઈ. ૧૮
- પંડિત મોટા આગિ હૂઆ, બુદ્ધિપ્રપંચ તેહના જૂજૂઆ,
તે આગલિ મુઝ બાલી બુદ્ધિ, પૂરી ન લહઈ અક્ષર સુદ્ધિ. ૧૯

- ઉત્તમ અંચ ભણી ઊમાહ, આવઈ મનમાંહિ બહુ ઉછાહ,
જેહથી વાધિ બહુલી બુદ્ધિ, લહિયઈ ચિહ્ન પુરુષારથસિદ્ધિ. ૨૦
- અંચજ્ઞાન થોડઉ છિ ચિત્તઈ, શાસ્ત્રરાગ પ્રેરઈ મુઝ પ્રતિઈ,
કરઈ કોઇલ જે મધુરઉ નાહ, વિકસિત આખાતણું પ્રસાદ. ૨૧
- નીતિશાસ્ત્ર સુણઉ દેઘ કાન, જેહથી વાધિ કીરતિમાન,
સંપત્તિ પામઈ કીરતિવંત, મહિયલિ હુવઈ મહિમાવંત. ૨૨
- શ્રુતસાગર ઊતરિવા પારિ, નીતિ બુદ્ધિ દોઈ પ્રવહણુ ધારિ,
જુ પ્રજા બલચિત્તિઈ હોઇ, ધર્મ કર્મ તે પામઈ દોઇ. ૨૩
- પંચ અધિકાર છલાં જાણિયા, આદર કરિ હિયડઈ આણિયા,
જાણુ અજાણુ જિમ સમઝઈ બાણ, ચક્રપઈ તિમ કરિચું સુવિશાણ, ૨૪
- વિષ્ણુશર્મા બ્રાહ્મણુ મનિનિરૂપ, શ્રીગોડન્યાતિ વડઉ કુલતિરૂપ,
સરસકથા તિણિ કહી કેલવી, પંચાખ્યાન આખ્યા અભિનવી. ૨૫
- કવિયણુ કવિપત બોલ જે કહ્યા, રાજપ્રગરંજક તે લહ્યા,
જેહથી દુરજન નામઈ સીસ, દિન દિન વાંધઈ અધિક જગીસ. ૨૬
- તસુ ઉનપતિ ભાષી કુણુ દેશ, ગામ ઠામ કહિસ્પઈ સુવિશેષ,
કથા કવિત રસ હિયડઈ ગ્રહી, વાત વિચારી વિગતિઈ લાઘી. ૨૭

*

*

*

*

- ચક્રપત્ર નાંમ કથા કલ્પોલ, પંચમ તંત્ર રચ્યા અમોલ
ગુરુપ્રસાદ સુંદર સંધનું, તિણિ પ્રારંભ પૂરઉ નીપનું. ૪૩
- વડતપગણ સોહઈ અતિભલા, શ્રી સ્વાધુરતન પંડિત નિરમલા,
તાસ સીસ શિરોમણિ રાય, શ્રી પાસચંદ સૂરિ કોમલ કાય. ૪૪
- પોરવાડ વંશઈ સિણુગાર, વેલગનાત કુવઈ અવતાર,
વિમલાદે માતા ઉદાર, શ્રી પાસચંદ થયા ગણધાર. ૪૫
- તાસ પાટિ દૂઆ મુનિ સુદ્ધ, શ્રી સમરચંદ સૂરિ પ્રસિદ્ધ,
પાટપ્રભાવક તેહના સીસ, શ્રી રાજચંદ સૂરિ અધિક જગીસ. ૪૬
- શ્રી સમરચંદસૂરિ શિષ્ય ઉદાર, શ્રી રતનચંદ પંડિત તસ વિચાર,
શ્રી ગુરુનો પામી સુપસાય, ગણિ વચ્છરાજ જિન પ્રણમ પ્રાય. ૪૭

- સંવત સોલ્લ અડતાલા તણુઈ, આસુમાસ અતિ રવીયામણુઈ,
પંચમતિથિ ઉત્તમ રવિવાર, શુભ સુદરત એ કામી સાર. ૪૮
- એહ રચીછછ યુદ્ધિ પ્રમાણિ, સુકવિ ખોડિ ન દેવિ જાણિ,
અણુમાત્રાનું અણુજુગતુ જોહ, સાંઈ સૂઝઈ કરિવડં તેય. ૪૯
- સરજલથી ઉપજે શતપત્ર, ગંધ પવન વિસ્તારછ તત્ર,
તિમ ઉત્તમ કરઈ ઉપગાર, પરગુણુઅહણુરસિક સવિચાર. ૫૦
- દૂદા શ્લોક કાવ્ય નઈ વસ્તુ, આર્યા ચક્રપદ મિત્રી સમસ્ત,
સર્વ અંક ગણુતાં ચક્રપદ, ચક્રત્રીસ સય છનું સવિ થઇ. ૫૧
- એમાહિ યુદ્ધિ પ્રપંચ અનેક, તેહ સુણીનઇ કરઉ વિવેક,
પાપયુદ્ધિ સઘલી પરિહરઉ, ધર્મયુદ્ધિ નિજ હિયડઈ ધરઉ. ૫૨
- પાપયુદ્ધિ તે અછિ અનાદિ, તેહનાં ફલ લહી અંથ પ્રસાદિ,
ઉત્તમ ધર્મયુદ્ધિ અબ્યાસ, કરતાં પામિ શિવપુર વાસ. ૫૩
- એહમાહિ અણુમિલતા જે અર્થ, તે છંડછ જાણી સમર્થ,
મિલતા જુગતા વિનતા સહુ, તે જાણી મનિ ધરિવા બહુ. ૫૪
- હરષિઈ ભણિ જાણાવછ સુણુઈ, યુદ્ધિ વિચાર પામિ ગુણુ લણુછ,
તિહાં ધરિ સંકટ નાવછ કદા, અષ્ટમહાસિદ્ધિ લહઈ સંપદા. ૫૫
- ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ વંચિત કહ્યાણુ. નવનિધિ પામછ થાઇ જાણુ,
જાણુતાં ગુણુતાં અધિક જગીસ, શ્રી રમણુચંદુ ખોલઈ સીસ. ૫૬
- પંડિત રતનચારિત્ર વદીત, પસર્યા નિર્મલ બહુ ગુણુ ગીત,
તાસ સીસ વચ્છરાજ વખાણિ, પંચતંત્ર કહિકિ ગુણુગણુ. ૫૭
- તીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન વિષ્ણુશર્મા પ્રણીતે કથાકલોલ સંયુક્ત
મ્ પરીક્ષિતકારિનામા પંચમતંત્ર સંપૂર્ણ-૧૨૮-૧૫-વિ. ધ.
- સંવત્ ૧૭૬૨ વર્ષે ચૈત્રસુદિ ૧૧ દિને વાર શનૌ લિખિત
સહર પટ્ટણુ ડૈ સુકામ લસકરમૈ લિખ્યૌ મયગલ સાગરેણુ. પા. ૮૫. વિ. ધ.
- (આ કવિએ શ્લોકબદ્ધ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર રચેલ છે. જુઓ
નાગપુરીય તપાગચ્છની પદાવલિ. રાજચંદ્રસરિના મથાળા નીચે.)

૧૬૮ કલ્યાણુદેવ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ શિ૦)

(૨૯૭) દેવરાજ વચ્છરાજ ચક્રિપદ સં. ૧૬૪૩ વિક્રમપુર
(વીકાનેર)માં.

અતે—

સંવત સોલત્રયાદી વરસિધ, એહ પ્રત્યે કિયક મન હરસિધ.
વિક્રમનયરધ રિષભજિણેસા, જસુ સમરણુ સખિ ટલધ કિણેસા. ૮૪
—રચના સાધારણ છે—માણેક૦

૧૬૯ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

(૨૯૮) મૃગાવતી આખ્યાન—રાસ ૧૬૪૩ પહેલાં.

આદિ—

રાગ શુદી દેશી દિ દિ દરિસન આપાળું.
સિધારથ નરપતિ કુલિં અપાદિ સુદિ છદિ
આયુસુપિનાં દેપાડતુ, તપ તિસલા હુમ તદિ. ૧
ત્રટક.

ચેત્ર શુદિ તેરસિં જયુ, સૂરી ગાયૂ હરિ નમિદ,
મગસિર સુદિ દશમિ વીરો, જે જે નોસયશમિ રમ્યો.
વિશાખી સુદિ દશમિ કેવલ, જ્ઞાન ત્રિભોવન યશિ ભમ્યો
કાન્તિકી વદિ અભાવાસ્પર્ધ, તસ નમ્યો જિણિ ભવગમ્યો. ૨

x x x x

અતે—

ચેડક મદારાયની પુત્રી શાંતિશીલ પવિત્રીજી,
સકલ ચંદ્રમુનિ ભાસર્ધ સમર મૃગાવતી સપ્રવિત્રીજી.
મૃગાવતી સુસતી આખ્યાન, શીલ રમોપા કીજેજી,
સતી સતે નિતુ સુણુયો ભણુયો, હીરવિજિર્ધ ગુરરાજભજી.

—ઘતિ મૃગાવતી શીલવતી મહિમાવતી શીલવર્ણન આ-
ખ્યાન સમાપ્તમિતિ—શ્રી ૧૬૭૦ વર્ષે શ્રાવણ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યાં
શનિવારે—શ્રી પૂર્ણિમપક્ષે ચતુર્થ શાખાયા શ્રી શ્રી નિર્ધા ભદ્રારક
શ્રી શ્રી શ્રી પૂજશ્રીહર્ષસાગરસરિણા શિષ્ય હરજી લિખિતં. ખેડાવારા
મધ્યે લિખિતં. ૧૩-૧૭. (પ્ર. કા.)

ખીજી પ્રતમાં અતે એમ છે કે:—

અતે—

કલશ—પાપ પરધનસાહિ જોતાં બાંધી ઈમ મન માંકડા,

સકલમુનિ કહઈ પાત્ર દાનઈ, હાથ મ કરિયો સાંકડા.

શ્રી હીરવિજયસરિંદ્ર વંદી સુદૃત બાંધુ ગાંહડા,

મૃગાવતી આખ્યાન સુણતાં ભર પુણ્યતણા ઘડા.

૪૨૧

—ઘતિ મૃગાવતી આખ્યાન સમાપ્ત સં. ૧૬૪૭ વર્ષે શ્રાવણ
સુદિ ૧૦ ગુરૌ માલવદેશે તાજપુર નગરે પંડિત શ્રી વીરવિમલ ગણિ
ગ૦ દાનવિમલેન. (પ. ૧૩ પં. ૧૩ ગુ. વિ.)—અથાથ. ૭૨૫. (પ્ર. કા.)

—સં. ૧૬૪૩ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૮ દિને લ૦ રચંભતીથે મહિ-
પાત્રેન. ૨૫-૧૧ લી. ૧૧-૧૬ લી.

(૨૯૯) વાસુપૂજ્યજિન પુણ્યપ્રકાશરાસ. (જુદા જુદા રાગમાં છે)
આદિ—

રાગ. ગુડી. દિઈ દિઈ દરીસન આપણું-એ દાલ.

ઋષભ અજિત સંભવ જિનો, અભિનંદન સુમતીશો,

પદ્મપ્રભ સુપાસો ખીલા, ચંદ્રપ્રભ સુવિધીશો.

૧

ગાટક—સુવિધિ શીતલ જિન શ્રેયાંસો, વાસુપૂજ્ય જિણુંદરે,

નમો વિમલ અનંત ધર્મો, શાંતિનાથ મુણીંદરે.

કુંથુ અરજિન મલ્લિસુવત, નમો શ્રી નમિ નેમરે,

પાસ જિનવર વીર જગગુર, ત્રિવિધ ધુરિ સમરેમિરે.

૨

x

x

x

x

અતે—

લાલ ૬૧ રાગ ધન્યાસી.

શ્રીમદ્દાનંદવિમલેન્દુ ગુરવંદીર્ઘ, પઠિ તસ શ્રી વિજયદાનસૂરો.
તાસપતિ પ્રશેનો દ્રૂપલો વંદીર્ઘ, હીરવિજય ગુર સુગુણિપૂરે શ્રી. ૪૫૩
સકલમુનિ સુપકરો સકલ સંયમવરો દિનકર શ્રી તપાગચ્છ કેરો,
હીરવિજય ગુરરાજથી આજ જગિ કોધિ અધિઅકુ ન દીસઈ
અનેરો શ્રી. ૪૫૪

શ્રી વાસુપૂજ્ય પૂજ્ય પ્રકાશો વસુ શ્રવણ હૃદયાંબુજે જાવ સૂરો,
સકલમુનિ ચિંતિડ શ્રીસંઘ સતિઈ નિર્મલો સુરભિ યમ જગિ
કપૂરો-શ્રી. ૪૫૫

નગર ત્ર્યાવતી જોણિ અહુ ધનવતી, જયતિ જિહાં ધાંભણો પાસનાહો
સતત ધરણેન્દ્ર પદ્માવતી પૂજિતો સકલ સિરિસંઘ સુખ વિજય
લાહો શ્રી. ૪૫૬

—૨૫-૧૧ (વિ. ધ.) ખં. રતન.—કલ્પપુર ગોડીજીતો ભંડાર.

—સં. ૧૬૯૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમ્યાં રવિવારેણ. પંડિતશ્રી
કીર્તિવિજયગણિ તન્ શિષ્ય મુનિ અમૃતવિજય પદ્માર્થ શ્રીનવાનગર
મંડત શ્રી આદિદેવ સુપસાયે પરોપકારાય શ્રી નવાનગર વાસ્તવ્ય શ્રી
શ્રીમાલગાતીય વસા વસ્તા સુત રાજધર તન્ લઘુઆતા ઋપભદ્રાસ. શુભં
ભવનુ-તપાગચ્છાધિરાજ સકલ ભદ્રારકમાલ તિલકાયમાન ભૂપામિની સકલ
ભદ્રારક પુરંદરશ્રી વિજયદેવ સૂરીશ્વર પ્રભોઃ તસ્ય ગચ્છે મહોપધ્યાય
શ્રી નયવિજયગણિ તન્ શિષ્ય પંડિત શ્રી કીર્તિવિજય તન્ શિષ્યગણિ
લખ્મિવિજય તન્ શિષ્ય મુનિ હર્ષવિજયમુનિ અમૃત વિજય મુનિ પીમા
વિજય સમસ્તાને વાચતાર્થે ૧૮-૧૭ માં.;—૧૮-૧૪ લીં. ૩૪-૯ મોં
(૩૦૦) સાધુવંદના (જુદા જુદા રાગમાં છે)

આદિ—

તું જિનવદન કમલની દેવી, તું સરસતિ સુરતરપતિસેવી,
તું કવિજન માતા સુઅદેવી, દિર્ઘ મુઝ નિર્મલ પ્રતિભા દેવી. ૬

મિઠં મુનિવર સુરવેલી કરેવી, તેણિઠં કારણિઠં તું સમરેવી,
 તિહાં પૂરવમુનિ સેણિ ગણેવી, તસ ગુણગતિ નિત ભવિક જપેવી. ૨
 ત્રિવિધિઠં તસ કરણી તુનુ લેવી, તેણિઠં નિજ પાતક ખાંણિ હણેવી,
 તે મુનિવેલી કંઠે કરેવી, તેણિઠં ભવજનિધિ વણિ તરેવી. ૩

* * * *

અતે—

સિર આણંદવિમલ ગુરપદે, સિરિ વિજયદાન ગુરપદે,
 સિરિ હીરવિજયચંદે, વદે તં સક્લચંદ મુણી. ૧૪૪
 —સાધુવંદના મુનિવર સુરવેલિ સમાપ્ત. ગ્રંથાગ્રં. ૨૦૦

પા. ૬-૧૩ ખાં.

(૩૦૧) +સત્તરમેદી પૂજા.

આદિ—

અરિહંત મુખકજવાસિની, ભગવતિ ભારતી દેવિ,
 સમરિ પૂજા વિધિ ભણુ, તુ મુખકજ સેવિ. ૧
 ગાહા.
 ન્દવણુ વિદેવણુ અંગમિ, ચમુન્નુઅણં ચ વાસપૂઆએ,
 પુષ્કરોહણુ માલા, રોહણુ તહ વણુયા રોહણુ. ૧
 ચુન્નારોહણુ જિણુપું, ગવાણુ (ગુંચારોહણુ) આહરણુરોહણુ એવ,
 પુષ્કગિહ પુષ્કપગરં, આરતી મંગલપદવો. ૨
 દીવો ધૂવખેવા, નેવજઝ સુહકલાણુ ઢોવણુયં,
 ગીયં નટં વજઝં, પૂયાભેયા ધમે સત્તર. ૩
 x x x x

અતે—

કળશ. ધનાશ્રીરાગેણુ ગીયતે.

યુણીયો યુણીયોરે પ્રભુ તું સુરપતિ જેમ યુણિયો,
 તીન ભુવન મનમોહન લોચન, પરમહર્ષ તમ જણિયોરે. પ્રભુ. ૧
 એકશત આઠ કવિત નિલ અનુષમ, ગુણમણિ ગુથી યુણિયો,
 ભવિક જીવ તુમ થય યુષ્ઠ કરતાં, દુરિત મિથ્યામતિ ખણિયોરે.
 પ્રભુ. ૨

શ્રી તપગચ્છ અંગરિ દિનકર સરિખો, વિજયદાન ગુરુ મુણિયો,
જિનગુરુ સંઘ ભગતિ કરી પસરી, કુમતિ તિમિર સખ હણિયોરે.

પ્રભુ. ૩

મણિપરિ સતર ભેદ પૂજાવિધિ, શ્રાવકકું જિન ભણિયો,
સકલ મુનીસર કાઠિસગ્ગ ધ્યાને, ચિંતવિ સખદલ ચુણિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ કા. વડોદરા. —પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૨) +એકવીસ પ્રકારી પૂજા.

આદિ— દોહા.

પ્રભુમું પ્રથમ જાણુંદને, ભગવતિ કર સુપસાય,
પૂજા એકવીસ દ્રવ્યશું, ભાવમંગલ ઉપાય. ૧
હવણુ વસ્ત્ર ચંદન કરી, કુસુમ વાસ પૂનાર,
માલા અષ્ટમંગલ ભણી, દીપ ધૂપાક્ષત ધાર. ૨
ધર્મધ્વજ આમર સદી, છત્રે મુકુટ વિશેષ,
દર્પણુ દર્શન દાખવે, નૈવેદ્ય ફલ સુચ્છેશ. ૩
ગીત નટ વાજિંત્રશું, જન પૂજે જિન ઈદિ,
કાઠિસગ્ગધ્યાને જોણે કરી, પૂજા સકલ મુનિચંદ. ૪

* * * *

અતે—

કળશ.

ચુણિયો ચુણિયોરે, પ્રભુ ચિત અંતરમે ચુણિયો,
ત્રણ્ય ભુવનમાં નહીં તુજ તોલે, તે મેં મનમાં ધરિયોરે. પ્રભુ. ૧
એકશત પંચ કવિત કરી અનુપમ, તુજ ગુણુ ગુંથી ગુણિયો,
ભવિક જીવ તુજ પૂજા કરતાં, દુરિત તાવ સવિ ટળિયોરે. પ્રભુ. ૨
એણીવિધ એકવીસ પૂજા કરતાં, શિવ સુખ ફળ સહુ મળિયો,
સકલ મુનીશ્વર કાઠિસગ્ગધ્યાને, ચિદાનંદશું ભળિયોરે. પ્રભુ. ૩
શ્રી તપગચ્છ દિનકર શામે, વિજયદાન ગુરુ ગુણિયો,
શ્રી હીરવિજય પ્રભુ ધ્યાને ધ્યાતાં, હેમહીરો જેમ જડિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૩) ખખાર ભાવના સત્રાય.

૧ લી ઢાલ—વિમલકુલ કમલના હંસ તું જીવડા.

૨ જી ઢાલ—ભાવના માલતી ચૂરીયે,

અતિય ૧ લી ભાવના—મૃગમાં મૃગમાં મોહમાં જીવ તું,

૨ અશરણુ ભાવના—કો નવિ શરણુ કો નવિ શરણુ.

૩ સંસાર ભાવના—સર્વ સંસારના ભાવતું,

૪ એકત્વ „ —એ તુંહિ આપદું તુંહિ ધ્યાઓજી,

૪ અન્યત્વ „ —એતના જાગિ સહચારિણી,

૬ અશુચિ „ —મંસ મલ મૂત્ર રૂપિરે ભયો,

૭ આશ્રવ „ —જગ શુભાશુભ જેણે કમતતિ વેલિને,

૮ તપો „ —તાપે મીણુ ગલે જિમ માખણુ,

૯ ધર્મ „ —ધર્મથી જીવને જગ હોયે,

—રત્ન. જેસ.

પ્ર૦ શલોકાસંગ્રહ ભી. મા; સત્રાય પદસંગ્રહ પૃ. ૧૫૪

થી ૧૨૮ પૃ. (૨૦).

(૩૦૪) વીરવર્ધમાન જિનવેદી. જનમાદિ અભિષેક કથાણુક પાંચ વર્ણનરૂપી રત્ન૦

આદિ—

આશાકરી રાગ.

નંદનકું તિસલા હુલરાવઈ, પૂતઈ મોહા ઈદારે,

ગુઝ ગુણુ લાડેકડાના ગાવતિ, સુરનરનારિના વંદારે,

નંદનકું તિસલા હુલરાવઈ. ૧

*

*

*

*

ઢાલ ૩—હમયીની.

અમરી સરસ્તી પૂરની કુમરી, ટાલેઈ દેતિ ભમરી,

પ્રભુનઈ ધ્યાનઈ હમયી ખુદે, વીરતણુ ગુણુ સમરીરે. હમયી. ૩૫

હમચી વીરતણી જે આતી, નાકે ખાતી જોતી,
જનની માતા રોનો રાખઈ, ટાલામાંથી જોતીરે. હમચડી. ૩૬

x x x x

અતે—

વર્ધમાન જિનગુણ સુરવેલી, હીચડા કરીરે મહેલી,
સકલ કહિ ગુણ મત્સર મેલ્લી, નિચ દિન જિન ગુણ સુરખેલીરે.
હમચડી. ૬૫

વીર પટોધર શ્રેણિઈ આયો, હીરવિજય ગુર હીરો,
સકલ કહિ એ સો નિતિ સમરો, ચરમ જિનેશ્વર વીરોરેરે.
હમચડી. ૬૬

—લિં ૧૮૧૫ ભાદ્રવી અમાસ ચૌમવતી, ૩-૧૧ આ. ક.
(પ્ર. કા.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા એક ચોપડામાં—કદમ્બપુર ગો. ભં.;

(૩૦૫) ગણધરવાદ સ્તવન.

કલશ.

ઇતિ વિગતમોહં વિજિતકોહં ભુવનમોહં પારમં,
સંસારમોહં કુગતિરોહં વિજિતસોહં પારદં,
કેવલાલોકં નમતલોકં વીર પુરુષોત્તમ વરં,
સિરિ વિજયદાન મુણિંદ સેવક સકલચંદ્ર શુભાકરં.

(પૃ. ૩ પદ્ય ૪૮ પ્ર. કા.)

(૩૦૬) સાધુ કલ્પલતા. (વિદ્યા.)

(૩૦૭) મહાવીર હીચસ્તવન. સં. ૧૬૧૦ પહેલાં.

આદિ—

આસીન્મથો યસ્ય રસે પ્રશાંતે,
યસ્યાનુલક્ષા ક્ષાંતિરબ્દુષાંતે;
સુવર્ણકાંતે કૃતસંગવાંતે,
નમોઽસ્તુ ભે વીર વિભો નિશાંતે.

ચંદ્રાતપ પરિ નિરમલી, ઋષભાદિક જિન વાણી,
 તુમ આણુછ આવી મુ ઝમતી, મકરિશ તાણેતાણી. ૨
 તું સરસતિ તું ભગવતી, આગમ તુઝ બંધાણુ,
 મુઝ મુષિ આવી તું રમે, મ કરિસિ મતિ કાણિ. ૩

* * * *

અંત— દાલ. રાગ-ધન્યાસી.

હીચિરે હીચીરે હીડોલડીરે આરવસી પ્રભુ વીરહોડી-આંચલી.
 વર તપાગન્ધ ગંગાધરો મુનિવરો, હીરવિજય જપો સૂરિજીહો,
 વર્ધમાનાદરો સકલમુનિ સંકરો, સુઅધરો શમવરો અમૃત છહોજદ
 —પંડિત પ્રવર શ્રીપત્રી ધીરચંદ્રગણિ શિઠ ગણિ હીરચંદ્રા-
 લેખિ. અહમ્મદાનગરે સં. ૧૬૬૦ વર્ષે ચૈત્ર વદિ. ૮ સંધવી જત્ર
 પદનાથ ૪-૧૦ (વિ. ધ.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા ચોપડામાંથી—મારી પાસે છે.

૧. ઋષભ સમતા સરલતા સ્તવન. ૩૧ કડીનું.

અંતે—

મ્મિ ઋષભ સમતા સુરલતા ચિંતવી સમ સુખ કરી,
 ગત પાર તાર સંસાર સાગર તરણુ કારણુ નર તરી,
 વર નાણુ દસણુ ચરણુ સુચી ગુણુ રચણુ મંડિત મુનિપુરી,
 સૂરી વિજયદાન મુણિદં સેવક સકલચંદ્ર કૃપા કરી. પ્ર. કા.)

૨. વીર જિનસ્ત. અથવા ગૌતમ દીપાલિકા સ્તવ

આદિ—

દાલ.

દ્વંદ્વભૂતિ ગૌતમ ભણુઈ, ત્રિસલા કૂખે નિધાન,
 જ્ઞાતપુત્ર તું જનમિત્ર, ઘઈ મુઝ મૃગતિનું દાન. ૧

* * * *

અંતે— (રાગ ધન્યાસી-મેવાડો દાલ.)

સૂરિ મંત્રો ગુણો સકલ સૂરિસરો, તપ કરો મુનિવરો સુનરનારી,
 દેવગુર ભક્તિની યુક્તિવર અનુસરો, સકલ કહે હીરગુર વિચારી.
 જિ. ૭૬.

—લિ૦ વૃદ્ધિયદેન શ્રી ગોડીજી સત્ય છે. ૪૫-૧૨ આ. ક; લ.
૧૭૮૫ વર્ષે, પ્ર. કા.

૩. કુમતદોષ વિજ્ઞાસિકા શ્રી સીમંધર સ્ત૦

ધમ સર્વ શર્મ સુધર્મદાયક કુમત કર્મ સુધાકરો,
મુઝ દલમર્મકુર્મકદંભ ધર્મ તું સીમંધરો,
નિજ ધ્યાન મંદિરિ ધરી વિનયો કરિ સુનિર્મલ કિંકરો,
સિરિ વિનયદાન સરિંદ સેવક સકલચંદ્ર કૃપા કરો.

(પૃ. ૨ પ્ર. કા.)

૪ ગૌતમપૃચ્છા.

આદિ—

જિનવર રૂપ દેખી મન હરખી, સ્તનમેં દૂધ કરાયા,
તપ મન ગૌતમ હુમા અચંભા, પ્રશ્ન કરણુકું આયા. ૧
ગણુધર એતો મેરી અમ્માં.

* * * *

શ્રી તપગચ્છ નાયક હીરવિજય સૂરીશ્વર દીધ મનોહર વાણી,
સકલચંદ્ર પ્રભુ ગૌતમ પૂછઈ, ઉલટ મનમાં આણી-ગણુધર. ૧૧
(પ્ર. કા.)

૫-૨૩ વૈરસ્વામિસગ્રાય-સિંહગિરિસીસધનગિરિસુતો વયરસામિ ધિન સોધરિ.

આત્મા ઉપરિ ધ્યાનરસ સ૦—તું જિનવદન ભવનની દેવી.

સ્વાધ્યાય —પભણુતિ જગણુર ત્રિજગદ્યાલા.

„ —સકલ જગજંતુ તુપાણુણુ જેતા.

„ ધન્યારી—જેણિ બહુ ગુણુભરી નૈવ કન્યાવરી બ્રહ્મચારી વરો
વયરસ્વામી.

„ ગુડી—‘દિધ દિધ દરિસન આપણું, તું સરસતિ મોરિ માધરે.

„ મારણી—ગોવિંદ હમકું મારણુ કારણિ, પાપિઆ રે તિ કાં
સરન્યાં સાંમી પશુંઆરે.

.. રામગિરિ—તુહિ ધકડી ધણું ચેતના નારિતું નાણુ તાગી ધણું
કાંધ સૂતી.

હીરવિજયસૂરિસં ધન્યાસી—છંડિગરેરે કુમતિ ડાપિણી, જિન સુમતિ
ધાપિણી તું વીછીણી.

મેત્રકુમાર-રામગિરિ—વીર જિણુંદિઈ પ્રકાસિઈ, કાપો જિણી ચિત દોવરે.
દયાધ્યાય—ચક્રપર્થ-ભવિક જીવ ચિતિ ધ્યાનિ વિચારી

.. —મારણીયહુ ગુણુ લક્ષણુ અમયા મર્ધ મુણીરે

.. —ગાંડડી કાઠી કાંજિણી જિહું આપની નારિરે.

.. રામગિરિ—ગાંડડો કાઠી કાંજિણી ઈમ કહ્ધ સખ

.. રામગિરિ—એકચ તુલા તુલા જેણિ નવિ ખુઝિઈ, લીજિઈ તાસ
ફલ કેમ તેસિં.

.. ધન્યાસી—એક જગિ ઉંટડી દૈવનિં કાંધડી, અતિ વડી જેણિ
પૃથિવી નમાડી.

.. કેદાર ગોડો—પુરિસા મત મો મઝા સૂતા છાયા ખુઝો કાલ નમ્.

.. રામગિરિ—અરે જંતુ તૂં ચિતિ ગ્યાન જો કરી. કધી બીન
ચિંતઈ રે તું ગ્યાન જોરી.

.. ધવલ ધન્યાસી—વૈશાખ ધવલ એકાદશી એ, માઝિઆ પાપી આહમે
૧૫-૧૧ (વિ. ધ)

(સકલચંદ કોષવખત વિજયદાનસૂરિના ને કોષવખત હીરવિજય
સૂરિના પોતે શિષ્ય તરીકે જણાવે છે, તો પ્રથમના પોતાના દીક્ષાગુરુ
અને બીજા પોતાના ધર્મગુરુ તરીકે પોતે સ્વીકાર્યા હોય એમ જણાય
છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં પ્રતિષ્ઠાકલ્પ રચ્યો છે.

સકલચંદને શિષ્ય પ્રશિષ્ય હતા. તેના શિષ્ય લક્ષ્મીચંદ-મુનિચંદ-
રુદ્ધિચંદ-માનચંદ અને તેના શિષ્ય તેજચંદે પુણ્યસાર ચરિત્ર વિજય
દેવસૂરિના સમયમાં રચ્યું છે. જુઓ તેજચંદ-આગળ.

૧૭૦ વિજયશેખર (આં. ધર્મભૂતિસૂરિ-કમલશેખર-
સત્યશેખર શિ.)

(૩૦૮) રત્નકુમાર રાસ.

(૩૦૯) યશોભદ્ર ચોપઈ. સં. ૧૬૪૩ મહા શુ. ૩ રવિ બંધણુવાડામાં.
અંતે—

વિધિ પખ્યાનાયક મહિમનિધાન તપતે જિહાં જગિ ઉદયું ભાંણુ
દરિસન દેખિઈ પરમાણુદં, વંદઉ ધરમભૂરતિ સૂરોદ. ૧૩૯
વધિ વંદઉ સહિશુર આપણા, જેહનઈ નાંમિઈ નહી રિધિમણા,
શ્રી શ્રી કમલશેખર વણારીસ, સમર નાંમ તેહનુ નિસિદીસ. ૧૪૦
તેહતણા સિધ્ય જગિ જયવંત, સત્યશેખર મુનિવર ગુણવંત,
જેહનઈ વદનિ વસઇ સરસતી, ચિરંજીવઉ એહવા વરયાત. ૧૪૧
નાસં પ્રસાદ આણુંદ અંગિ, એહ અધિકર કહઉ મનરંગિ,
સંવત સોલત્રઈતાલઈ વરસિ, મહા મુદિ તીજ આદિત્યનઇ
દિવસિ. ૧૪૨

દેસ સિરોમણિ જેહ એવાત, નયર અનોપમ તિહાં સુવિખ્યાત,
બ્રહ્માવાદ વાર અહિકાંણુ, જિહાં બદ્ધ આવક અછઈ સુખાંણુ. ૧૪૩
તેણિઇ પુરિ જિનવર શાંતીસર, સદા સુખ આનંદ જય કરે,
તસ સાનિધિ વિજયશેખર ભણુઇ, એહ સુણુતાં નવનિધિ આંગણુઈ ૧૪૪
—શ્રી યશોભદ્ર રિપિરાજ ચુપઈ.

કવિએ પોતેજ લખેલી છે.

સંવત ૧૬૪૪ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ સોમે શ્રી અંબલગરછે
શ્રી ધર્મભૂતિ સૂરીશ્વર રાજ્યે વાચનાચાર્ય વાં શ્રી કમલશેખર
ગણિ તત્ શિષ્ય રિપિ શ્રી ૬ સત્યશેખર ગણિ તત્ શિષ્ય ઋં વિન-
યશેખરેણુ લિખિતાં શ્રી આગરાનગરે ઉરવારે તૈલાદ રક્ષેન્ જલાદરક્ષેન્
રક્ષેન્ સ્થલબંધનાન્, પરહસ્તે ગતાદરક્ષેન્, એવં વદતિ પુસ્તિકા. (પ્ર.કા.)

૧૭૧ હેમશ્રી (સાધ્વી) (વડત. ધન્યરતન સૂ.—અમરરતન

સૂ.—લાનુમેરૂ—નયસુંદર શિખ્યા)

(૩૨૦) કનકાવતિ આખ્યાન સં. ૧૬૪૪ વૈ. શુ. ૭ મંગલ.

મહોદધિપાધ્યાય શ્રી જયસુંદર ગુરૂઓ નમઃ—

આદિ—

રાગ રામગરી.

સરસતિ સરસ સકોમલ વાંણીરે, સેવક ઉપરિ બહુ હીન આંણીરે,
શ્રી જનચરણે સીસજ નાંખીરે, સહિ ગુરૂ કરો સેવા પાંખીરે ૧
સેવા પાંખી સીસ નાંખી ગાંઠ મનઘ ઉલટ બણુઈ,
કથા સરસ પ્રગંધ બણુસું, સજ્જન મનઘ આણુંદની,
કનકાવતીની કથા રસાલી, ચતુરનાં ચતરંજની,
વેધક રસકસ ગુણી નર જે, તેહનાં મનમોહણી. ૨

અંતે—

એણીપરિ તેહ પાલઘ નરનારી, તે નેહનું પરીમાણુ,
જુન મલ ઇસા જન જુ એહવા, તુ કાજઈ ધરમ સૂગનં. ૩૬૨
વૃધ તપાગજ મંડન દીનકર, શ્રી ધનરતન સૂરીરાય,
અમરરતન સૂરીપાટ પટોધર, લાનુમેરૂ સખ્ય કહણવાય. ૩૬૩
ગુણુગણુધર પંડીત વઈશીગી, નયસુંદર રણિરાય,
વાચક માંહિ મુખ્ય બણીજઈ, તસ સખ્યણી ગુણુ ગાય. ૩૬૪
કથામાંહઈ કહકિ રસાણુ, કનકાવતી સંબંધ,
કનકાવતી આખ્યાન રચકિ મઘ, સખ્યાણાં સરસ સંબંધ. ૩૬૫
સંવત ૧૬ સુઆહઈ સંવચ્છરિ, વૈસાવ વદિ કુજવાર,
સાતમર્ઝ દિન સૂમ મુદરતઝ યોગઈ, રચકિ આખ્યાન એ સાર. ૩૬૬
બણુઈ ગુણુઈ સંબંધિ જે નાર, તેહધરિ મંગલચાર,
હેમશ્રી હરપઈ તે બોલઈ, સરવ સંયોગ સૂસાર. ૩૬૭

—છતિ કનકાવતી આખ્યાન સમાપ્ત. સૂરતિ મધ્યે લખીતં. ગ.
રતનવીજય લખીતં. (પ્ર. કા) (નયસુંદર માટે જુઓ નં. ૧૬૫ પૃ. ૨૫૪)

૧૭૨ રત્નસાર.

(૩૧૧) સાગર શ્રેષ્ઠીની કથા ૧૬૪૫ (માણિક)

૧૭૩ મનજી કવિ (પા૦ પાર્શ્વચંદ્ર-વિનયદેવ-વિનય-
કીર્તિ શિ.)(૩૧૨) વિનયદેવસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૪૬ પોષ શુદ્ધ ૭ મંગળ,
પુલ્કરાનપુરમાં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિ આનંદકર, જિનશાસન શ્રંગાર,
ચક્રે પૂરવનો સાર એ, જગિ જપડિ મંત્ર નવકાર.

*

*

*

*

અંતે—

પૂજ્ય ચક્રમાસું તિહાં રહ્યા એ લોક કરે ધરમ ધ્યાન. મ. ૨૩૭
 શ્રી વિનયદેવ પદ્મચર એ, શ્રી વિનયકીર્તિ રાય,
 સુધરમગજ આજ દીપતો એ, આદર્યો મન ભાય. મ. ૨૩૮
 નયર વરહાનપુર જાણીછ, એ દેશ વિદેશ વિખ્યાન,
 સંવત સોલ છઠતાલૂંછ એ, સુણ્યો ભવિયણ વાત. મ. ૨૩૯
 શ્રી વિનય (દેવ) કીર્તિ સૂરીશ્વર એ, રહ્યા તિહાં ચક્રમાસિ,
 એક દિન ઉલટ ઉપનોએ, કીધઉ શ્રીપૂજ્ય રાસ. મ. ૨૪૦
 પોસ શુદ્ધ સાતમિ જાણીછએ, ભૃગુવાસર સુવિનાણુ,
 નક્ષત્ર દેવતી મનિ ધરો એ, શિવયોગ અતિહિં સુગ્મણુ. મ. ૨૪૧
 મનજી રિપિ આણુંદસું એ ચોથો રચઉ પ્રકાશ,
 એહ રાસ જગિ નાંદ્યો એ જાં લગિ મેર ચિરવાસ. મ. ૨૪૨
 ચક્રવિહ સંધ સહ સુણઉ, એ ભણ્યો એ નિતુ રાસ,
 ધવલ મંગલ ભલ પામીછ એ, પુલ્કચક્ર મનની આસ. મ. ૨૪૩

નોટ—વિનયદેવ તે બ્રહ્મઋષિ કે જે પાર્શ્વચંદ્રના શિષ્ય થાય અને જેણે પોતાના ગચ્છનું નામ સુધર્મ ગચ્છ આપ્યું તેનો આમાં વૃત્તાંત છે. આ બ્રહ્મ ઋષિની કૃતિ સંખંધી આ સંગ્રહમાં જુઓ. પૃ. ૧૫૨ થી ૧૫૮. વિશેષ હકીકત માટે જુઓ ઐ. રા. સં. ભાગ. ૩.

૧૭૪ હેમાણુંદ (હીરકલશ શિ.)

(૩૧૩) વેતાલ પંચવીસી. સં. ૧૬૪૬.

આદિ—

પ્રણમ્ય દેવદેવંય વીતરાગં સુરાચિતં,
ક્ષોકાનાં ચ વિનોદાય, કરિષ્યેહં કથાભિમાં. ૧
નત્વા સરસ્વતીં દેવીં શ્વેતાભરણભૂષિતાં,
પદ્મપત્ર વિશાલાક્ષીં નિત્યં પદ્માસને સ્થિતાં. ૨

ચોપદ—

સુવચન સાંનિધકારીં દેવ, સમરી સરસતી પાય પ્રણમેવિ,
સુગુર વચન મનમાંહે ધરી, બોલીસ વિક્રમ રાગ્ન ચરી. ૧
રાગ્ન વિક્રમના અવદાત, કવિયણુ બોલે નવ નવ ભાંનિ,
તેમ હું સજ્જન સાંનિધિ યથા, કેહિસુ વેતાલપંચીસી કથા. ૨
રાગ્ન વિક્રમ તેં વેતાલ, એકરયણુ વનખંડ વિચાલ,
કથા કહી નવનવી પંચીસ, સંભલતાં તે થાઇ જગીસ. ૩

*

*

*

*

અંત.—

છતિ વેતાલપંચીસીયં વિક્રમ નૈ વેતાલ,
કથા કહી પંચવીસમી, હેમાણુંદ રસાલ. ૧૭

—છતિ શ્રી વેતાલપંચીસી ચરિત્રે વિક્રમ કથિત કથા પંચવીસમી સંપૂર્ણી.

ચોપદ—સાહસવંત નિરખી વૃપરાઈ, તથા વેતાલ કહે તિણિ કાઈ,
 પર ઉપગારી તો સમ લોય, મે તો અવર ન દીઠો કોઈ. ૧
 હું તો તુઠો તુઠ સાહસે, પિંણુ તું જોગી મત વેસસે,
 મોહો તુઠને ધાલે પાસ, મુખે કહે તું ગુંણહ નિવાસ. ૨
 મડ પુણુ તુઠ કહસી તંત, કરિ પ્રણામ જ્યું સિઝે મંત,
 તોં કહિયે હું ન લહું ભેય, તું દિષ લે જ્યું જાણું તેહ. ૩
 તિણુ વચનૈં તે ચારૈ કાજિ, ફિરી દિવાલેં તતપિણુ માંજિ,
 ષડમ કરી થે છેદો સીસ, જિઉં મન વંછિત થામ જગીસ. ૪
 સુંણી સીપ તે લેઈ મડો, આવિ રહિ યોગી મુખિ પડો,
 કરિ પ્રણામ યોગી હરપાવિ, આગલિ ખેઠી રામ ભાવિ, ૫
 જોગી કહે સુંણો રાજિંદ, દીયૈ પ્રદક્ષિણુ હુવૈ આણુંદ,
 હું નવિ જાણું વિક્રમ કહે, તૈ તે આગૈ ઉઠી વહે. ૬
 રામયૈ વૈતાલી વાત, ચીતારીને કીધો ધાત,
 પૂરી વિદ્યા સીધી જીસે, સોવનપુરિસો હુઓ તિસે. ૭
 તિણુ પુરિસે વિક્રમ રાજેસ, પુહવી જીરણુ કરી વિસેસ,
 રાજ પાલિ આજિ આંપણૈ, સરગિ પહુંતૌ સહુકો ભણૈ. ૮

છંદ—છતિ શ્રીય વિક્રમ વેતાલહી કહિ એહ વાત પચીસએ,
 તિણુવિધહ સોલૈ સૈ છપાલૈ ઈં ઉછવ દીસ એ,
 ગુર હીરકલસ પસાય કરિને હેમાણંદ મુણિ ઉત્તમપુરી,
 તિહ રચીય વાત વિનોદની તે સયલ સજ્જન સુખકરી. ૯

—છતિ વૈતાલ પચવીસી ચરિત્રે પંચવીસી ચઉપર્ધ સંપૂર્ણમ.
 સં. ૧૭૬૫ વર્ષે શાકે ૧૬૩૦ પ્ર૦ ચૈત્ર સુદિ ૫ ગુરૌ લિખિતં. ૫.
 મુજાણહસેન શ્રી જયતારણુ મધ્યે. ૧૬-૧૭ આ૦

(૩૧૪) ભોજયરિતરાસ.

રત. ૩.

૧૭૫ નનગર્ભિગણિ (૧૦ હીરવિનયસૂરિ-કુશલવર્ધન શિ૦)
(૩૧૫) રામ સીતા રાસ. સં. ૧૬૪૯

૧ ^૧યેંદ્ર ^૨અનંદ ^૩રસ ^૪વેદ નિહાલુ, ^૫નંદ બલુ તિમાલુ. —હા. પા. ખં. ૧
૧ અદ્વૈતપદ્યુત્તમ વિચાર ગણિત શ્રી મહાવીર સ્તવન.

૩૯ ગાથા.

* * * *

હીરવિનયસૂરીસરો.

કવિ કુશલવર્ધન સીસ પભણુપ, નગાગણિ પંછીય કરો.

૧૭૬ મલ્લિદેવ.

(૩૧૬) કર્મવિપાક રાસ સં. ૧૬૪૮--માણેક.

નગર્ભિગે ગાથાપદ્ય કલ્યાનતર્વાન્ય રચેલ છે તેની પ્રશસ્તિ:-

૧ ^૨ચંદ્ર ^૩રસ ^૪બાળમુનિ ^૫સમચરિસે તથગણ વિભાસક્ષાણં ।

મહારગપુરંદર સિરિ વિજયસેણ સૂરીણં ॥૬૫॥

રજે વિહિઓ મંથો પંડિયસિરિ કુ(શ)લવર્ધનગણીર્ણ ।

સીસેણ બાલમર્દેના નગામિદાણેણ કરમદ્વિમો ॥૬૬॥

વળી તેમનીજ લખેલી તેજ પ્રત સાગરગચ્છના ભંડાર (પાટણ)માં છે કે જે ભંડારમાં તેમના હસ્તથી લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકો છે, તેમાં જણાવે છે કે:-

સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે ભાદ્રપદ સિત ત્રયોદશ્યાં વાર લુપ્ત પૂર્ણાકૃતઃ લિખિતશ્ચ શ્રી વટપહ્લીનગરે નગર્ભિગણિના.

આમણે સં. માં દંડકાવચ્ચરિ પણ રચી છે. તેમની લખેલી ઉપાસક દશાંગસૂત્ર મૂળની પ્રતિ પાટણના સાગરભંડારમાં છે તેની અતે જણાવ્યું છે કે શ્રી વિનયસેનસૂરિ યુવરાજ્યે સકલપડિત સભારંજન શ્રી ઉદયવર્ધન તચ્છિખ્ય પં. કુશલવર્ધન, તચ્છિખ્ય નગર્ભિગણિ.

૧૭૭ નરપતિ કવિ. જુઓ નં. ૬૭

(૩૧૭) વિક્રમાદિત્ય ચુપદ. સં. ૧૬૪૯ (શાકે ૧૫૧૪).

આદિ—

શ્રી નેમિસર ગુણનિલો, જગજિવન જિનચંદ,

બ્રહ્મચાર ચુકામણી પ્રણયુ પરમાણુદ. ૧

પુરિસાદાણી પાસજિન, ચંભણુપૂર ચિર કાંમ,

નામ જપતાં જેહનું સીંઝે વાંછિત કાંમ. ૨

*

*

*

*

અતે—

એ કહીઈ વિક્રમચરિત્ર સંભલતાં હુછ પંડ પવિત્ર,

સંભલતાં ગાહાપણુ આવંત, કવિ નરપતિ એહવડ કહંત. ૯૭૧

—છતિ શ્રી રામ શ્રી વીરવિક્રમાદિત્ય ચક્રપદ સમાપ્ત મિનિ. સંવત ૧૮૦૦ વર્ષે શાકે ૧૬૬૫ પ્રવર્તમાને. કાતિક માસે શુકલપક્ષે સપ્તમી તિથિ ગુરવાસરે પ્રથમ પ્રહરે લખિનં. શ્રી આલાસલુ આમે પ્રથમ અનુર્ભાસિકે શ્રી પુણ્યમા પક્ષે શ્રી દા. શ્રી-(અપૂર્ણ).

શાકે ૧૫૧૪ માં રચી એમ ઉપરના બંધનપર લખાણુ છે. (પ્ર. કા.)

[નં. ૬૭ ના નરપતિને સં. ૧૫૪૫ માં નંદનચંદ્રી રચનાર તરીકે સોળમી સદીમાં મુદ્રેલા છે અને આ કૃતિ નરપતિ નામના કવિએ શક ૧૫૧૪ માં રચી એમ તેની પ્રતના બંધનપર લખાણુ છે તેમાં શર-તચૂક સંવત્તને બદલે શક લખવામાં થઇ હોય એમ સંભવ છે, તેથી બને નરપતિ એકજ હોઇ સોળમીમાં સદીમાં થયાનો સંભવ છે, છતાં ઉક્ત બંધન ઉપરનું લખાણુ વાસ્તવિક હોવાનો સંદેહ રાખી બનેને જૂદા જૂદા એટલે એકને સોલમી સદીમાં અને બીજાને સત્તરમી સદીમાં મુદ્રેલા છે.]

આ કૃતિના તથા કવિના સંબંધમાં બીજી પ્રત પરથી નીચે પ્રમાણે પાંડિત લાલચંદ બગવાનદાસ ગાંધી લખી મોકલે છે:—

વિક્રમાદિત્યકથા. (પંચ દંડ છત્ર-પંચ આદેશ.)

આદિ—

લખ્યાદર તુઝ વીનવું સંડાલા સમરથ;

સિદ્ધ યુદ્ધિ વર ચરણે નમૂં, સીઝવયે સવિ ચરથ. ૧

સીંદૂરઈ કરિ અરિચીઈ, શરિ સેવત્રાં ભાર;

મૂંસાત્રાહન જેહનઈ, મોદિક સદા આહાર; ૨

x x x x

ભાવ્ય વદિ આરંભીઈ, બીજ અનઈ યુધવાર;

સંવત સાકે ૧ પન્હર, એ સવિહું અધિકાર. ૧૭

x x x x

અઠિસઠિ તીરથ જે કરઈ, યર કરઈ અનેક;

કવિ નરપતિ ધમ ઉચ્ચરઈ, સહુ પરમારથ એક ૨૧

અંતે—

જેહવું મીઠું પ્રાકૃત હોઈ, તે સમવડિ નવિ દીસઈ કોઈ;
ગાહા દૂહા ચઉપૈ ગીત, ઉષ્ણકાલિ જિમ વાહાલું સીત. ૮૩૦

કવિતા વિકતા શ્રોતા નાંમ, જે ડાહા તેહનઈ પરણાંમ;

જઉ જિજ્ઞૈઈ વસઈ સરસ્વતી, તુ પાંમઈ કવિજન વરમતી; ૩૧

એ કહીઈ વિક્રમ તણું ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ કર્યું પવિત્ર;

ભણુઈ ગુણુઈ ભાવઈ સંભવઈ, તે નર સકલ મનોરથ ફલઈ. ૩૨

ધનિ વિક્રમરાય કથા સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૧૭૩ વર્ષે દ્વિતીય આસો સુદિ ૧૧

—સે. લા. વડોદરા પ્રતિ પ. ૫૧

પત્ર ૧૩ માં (દ્વિતીય આદેશ)—

આગીઆનુ મોટક ઉપાય, રાજા જિહાં ચિંતઈ તિહાં જાઈ;

નગર સોપારઈ પુહુતા થયા, આદિસ્વરનઈ દેહરઈ ગયા. ૯

દેહરૂં અછર્ષ તેહ ચક્રમુખ, દરિશન દીઠર્ષ નાશર્ષ દુઃખ;
આદિસ્વ [૨]ની પૂજા કરી, રાગ બહહુ આસન ધરી,

જો કે ૧૩મા પત્રની ઉપર જણાવેલી ૯-૧૦ કડીમાં આનન્દ વર્ણન ઉપરથી નરપતિ કવિને જૈન તરીકે માનવાના આપના અનુમાનને પુષ્ટિ મળે તેમ છે; પરંતુ કવિએ વિસ્તારથી કરેલ પ્રારંભ મંગલાચરણ અને અન્ય વર્ણન ઉપરથી તે જૈનેતર હોવાનો બહુધા સંભવ છે. વચ્ચે આદીશ્વરદિ દેવનું કરેલું વર્ણન ખીખ જૈન કવિઓએ એ જ વિષયની કરેલી કૃતિઓની છાયારૂપ જણાય છે.

પડિત લા. ભ. ગાંધી.

૧૭૮ પ્રીતિવિમલ (ત. આણંદવિમલસૂરિ-ધર્મસિંહ-

જયવિમલ શિ૦)

(૩૨૮) મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચોપાઇ સં. ૧૬૪૯.

અતે—

દૂહા રાગ ધન્યાસી.

હીરજી આમર્ષ શિષિ, પ્રીત કહહ પુન્યપાજ,
અંગિ અલછિત આભડર્ષ, રાંનિ ભમંતાં રાજિ.
લિખ્યો નિલવટિ આપણિ, સ્થું કરહ દાલિદ સોય,
પ્રીતિ કહર્ષ હીર નામથી, રાનિ વેલાહલ હોઈ.

૬૧

અલ—તપગછમંડળ હીરજો હીરજી, તાસ પાટપ વિજયસેનસરી,
જાસ નામઠ નવનિધિ ધરિ સંપન્નર્ષ પૂર્વ પાતિક ગાઈ દૂરિ. ૬૨
તાસ સેવક શુભ સાંભલ્યો સાયસો, ગણિ ધર્મસીધુરિ લગઈ ધર્મધારી,
તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ કીર્તિ નિરમલી ગોરી. જો. ૬૩
ગુદવચ આમ ગુણધામ ધરણિ, સંવત સોલ ઉગણપ આશર્ષ,
સકલ સંભલઈસર્વ આસ્થા ફલર્ષ, પ્રીતિવિમલમુનિ કહર્ષ ઉલ્લાસર્ષ. ૬૫

—છતિ શ્રી મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચતુઃપદી સંપૂર્ણમ ગણિ અમૃતસાગર શિ૦ ગજસાગરેણ લિપિકૃતા. ૭-૧૫ આ—ક.

(૩૧૯) દાનશીલ તપ ભાવના રાસ. સં. ૧૬૫૮ પછી.

આદિ—

દુહા-રાગ સારિંગ મલ્હાર.

સરસતિ સામિની સમરતાં, આવર્ધ સુભતિનિધાન,
દાનશીલ તપ ભાવના, બાપું મન અભિમાન. ૧
સીમધર સંયમ ગ્રહી, વિચરધ શ્રી ભગવાન,
કર્મ નિકાચિત ક્ષય કરી, પામધ કેવલરાન. ૨

અંતે—

સાંભરીઆરે ગાવા ગુણુ મુઝ હીરનારે-એહ ઢાળ.

સોહમ સ્વામી પરંપરા, તપગણ ગયણુદિણુદરે,
શ્રી આણુંદવિમલસૂરિ, શ્રી વિજયદાનસૂરિદરે, આદરિયા. ૨૮
તસ પાટે પ્રગટ દુઓ ભલોરે, શ્રી હીરવિજય સૂરિરામરે,
શ્રી વિજયસેન સોહામણુરે, નામધ નવનિધિ થાયરે. આ૦ ૨૯
શ્રી વિજયદેવ સૂરિ સદારે, તસ પાટઈ પરધાનરે,
મનવંછિત ફલ સુરતરે, સમર્થો દિધ સાવધાનરે. આ૦ ૩૦
શ્રી આણુંદવિમલસૂરિ સેવકોરે, નામધ શ્રી ધર્મસિંહરે,
તાસ સેવક કમલાકરે જયવિમલ ધનદીહરે. આ૦ ૩૧
પ્રીતિવિમલ નિજ ભાવસૂરે, રાસ રચ્યઉ શ્રીકારરે,
ભણુતાં સુણુતાં ભાવસૂરે, ઉપશમ રસ ભંડારરે. આ૦ ૩૨

—૬-૧૩ ગારીયાધર.

(વિજયદેવસૂરિ-આચાર્યપદ ૧૬૫૮ ભટ્ટારકપદ સં. ૧૬૭૧ સ્વ. ૧૭૧૩)

(૩૨૦) અષ્ટપ્રકારી પૂજા રાસ. સં. ૧૬૫૬ ક્ષેમપુરમાં.

(પ્ર. છોટાલાલ મગનલાલ અમદાવાદ.)

આદિ—

દુહા રાગ અસાહિરી

પ્રથમ તીર્થંકર પ્રથમ જિન પ્રથમ કરી પરિણામ,
અષ્ટ પ્રકાર પુજા તણા પ્રબંધ કહું અભિરામ. ૧
સકલ સુરાસુર કિન્નરા, વિદ્યાધરની કોડી,
જાસ વદન વાણી ભણી પ્રણુમે એ કરજોડી. ૨

સા વાણી મુજને હવે, આપે વર વરદન.

અલવિ આળસ પરિહરી, સુણુજ્યો સહુ સાવધાન.

૩

x

x

x

અતે—

(દુહા રાગ ધન્યાશ્રી.)

તપગચ્છ પતિ ગુણુગિરિ, શ્રી આણુંદવિમલ સુરિસીંહ,

વિચર્યો કુમત વિઝરવા, અકંપ અડોલ અખીહ.

૨૭

સંવત પંનર ખ્યાશીએ, યતિ પંથ પરગટ કીજ

પરમાદ પરિઅહ પરહરી, રોખ્યા સમકિત ખીજ.

૨૮

તાસ પાટિ વિજયદાન સુરિ, તાસ પાટિ પ્રભુ હીર,

તાસ પાટિ વિજયસેનસુરિ, સાચર સમ ગંભીર.

૨૯

દાલ—સાંભળ્યું આઠ પુગ પ્રખંધા ભવી, અઠકમ્મ અરિ ભય દુરિ જાયે,

કલ્પતર કામધટ ઘેનુ ચિંતામણિ, આંગણે આવીયાં પુણ્ય પસાયે. ૩૦

આણુંદવિમલ વિજયદાન સુરિસર, તાસપાટે પ્રભુ હીર હરખ્યો,

સકલજગિ જીવ પાદપ એહ સીંચવી, વચન સુધારસ મેધ વરસ્યો. ૩૧

તાસ પાટિ વિજયસેનસુરી નિધી, જગતો જાસ જગિ મંજુ મહિમા,

તાસ સેવક ગણિ ધર્મસિં ધુરિ લગે, જિનવર લોપી ન સીમા. ૩૨

તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ સેવકો, પ્રીતિવિમલ દ્વેષપુરી ચઢમાસે

સંવત સોલ છપન વરસિં ક્યા, સકલસંધમાંહી ખેડો વિમાસે. ૩૩

(ઇસર તપગચ્છ ભ.)

+ગોડી પાર્થસ્ત. પાંચ દાળનું મોટું સ્તં

આદિ—વાણી બ્રહ્માવાદની, જગે જગ વિખ્યાત;

પાસતણા ગુણ ગાવતાં, મુઝ મુખ વસજ્યો માત.

૧

નારગે અણહિલપુરે, અહમ્મદાવાદે પાસ;

ગોડીનો ઘણી જગતો, પૂરે સહુની આસ.

૨

શુભ વેલા શુભ દિન ઘડી, મહુરત એક મંડાણ;

પ્રતિમા તીને પાસની, ચર્ધ પ્રતિષ્ઠા જાણ.

૩

અં. કલશ. તપગચ્છનાયક સુખદાયા શ્રી વિજયસેન સૂરિશ્વરો
તસપાટ ઉદયાચલે ઉદયો શ્રી વિજયદેવ સહકરો,
ધમિ યુણ્યો ગોડીપાસ જિનવર પબણે પ્રીતવિમલ જયકરો,
ભણે ગણે તસ ઘર મંગલ જયકરો.

લિ. ૧૮૧૧ વૈ. વ. ૧૩ ૩-૧૫ આ. ક.; ૫૦ રત્નસમુચ્ચય તથા
રામવિલાસ કે જેમાં છેલ્લો કલશ નથી.

૧૭૯ ધનવિજય.

(૩૨૧) હરિણુ શ્રીવિણુરાસ. ૧૬૫૦ આસપાસ—પા૦

(એક ધનવિજય તે વિજયસેનસૂરિ શિ. હતા ને જેમણે સં.
૧૬૫૪ ના વિશાખ વદિ ૧૩ દિને પોતાના શિષ્ય ગુણવિજયને વાંચવા
માટે અહમદાવાદમાં હૈમચ્યાકરણુ બૃહદ્વત્તિ દીપિકા વ્રખી હતી, તે કદાચ
આ કવિ હોય.)

૧૮૦ દયાકુશલ. (ત૦ હીરવિજયસૂરિ-મેહસુનિ- કલ્યા-
ણકુશલ શિ.)

(૩૨૨) લાભોદય રાસ. સં. ૧૬૪૯-વિદ્યા.

[આ રાસ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે, તેની અંદર હીર-
વિજયસૂરિ અને અકબર આદિનું વર્ણન છે અને તે રાસ અકબરના
મરણ પહેલાં આર વર્ષે રચાયો હોવાથી ખાસ મહત્વનો મળાય. તેમાં
અકબર વિષે જણાવ્યું છે કે અકબર બહુ હઠી હતો. તેનું નામ સાંભ-
ળતાંજ લોકો ધૂણજતા. તેણે ચિતોડ, કુંભલમેર, અજમેર, સમાણ,
જેઠપુર, જેસલમેર, જૂનાગઢ, સુરત, ભરૂચ, માંડવગઢ, રણથંભોર,
સ્યાલકોટ અને રોહિતાસ વગેરેના કિલ્લા લીધા હતા. વળી ગોડ વગેરે
ધણુ દેશે પણ સ્વધીન કર્યા હતા. મોટા મોટા રાજ્ય-રાણ્યાઓ તેની
સેવા કરતા. રોમી, ફિરંગી, હિંદુ, મુસ્લા, કણ, પઠાણ અને એવું બીજું

કોઈ નહોતું કે જે તેની આજ્ઞા લોપી શકે. આ રાક્ષમાં અકબરબાદશાહે વિજયસેનસુરિના ઉપદેશથી કરેલાં કાર્યોનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન આપેલું છે. જુઓ સૂરીશ્વર અને સત્રાદ પૃ. ૬૮ અને ૧૬૩.)

(૩૨૩) તીર્થમાલા સ્ત. સં. ૧૬૭૮

આદિનાં પાનાં નથી આંપડ્યાં.

અંતે—

- મથુરા દેખી મન ઓલસુ, મનોહર થંભ જહાં પાંસસેહ,
ગૌતમ જંખુ પ્રભવો શ્યામ, જિનવર પ્રતિમા ક્ષમોક્ષમ. ૪૦
- મૂલતીરથ વંદૂ અતિ ધણી, તે સધલાં સેતામ્બર તણી
તીરથની એ રચના જોએ, આપમતે મત રાચો કોએ. ૪૧
- સંવત ૧૬૪૩ દસી, અધકારી હુક દેવસી,
ખમણુગ વસહીએ કાધા જોણુ, રખે ભ્રમ કો ભૂલે તેણુ. ૪૨
- અંદ્રકારત નામે આ એસ, સમતશિખર ગિરિ કીચો પરવેસ,
મૂકી મરત ડીગાંબર તણી, સંવત ૧૬ અક્ષતાલે ધણી. ૪૩
- નવ દેખત પતી જે કોએ, પરતજે ધર ન વસે જોએ,
જો પણ સાચુ હુવે સહી, ઉપદ તીહાં કો કરવી નહી. ૪૪
- તીરથ દીડે નિરમલ યુધ, તીરથ દીડે સમકીત સુધ,
તીરથ દીડે પૂગી રંલી, તીરથ હોજો વલી વલી. ૪૫
- જૂના તીરથ જે મહેં દીક્ષા, તે સીધાંતે કહીઓ,
વીરપટોધર હીરવિજે ગુર, પૂંનપસાએ લહીઓ,
સાહઅકબર સખલ મહીપતી, સુણી તે જસ ગુણુ માધઓ,
જીવદયા તરવર પાછ સીંચી, 'જગણુર' કહી બોલવીઓ. ૪૬
- મેહ મુતીસર સીસ સિરોમણિ, વિપુલસભાસણુગાર,
કલ્યાણકુશલ ગુર તપાગજ મંડણુ, નિરમલ જ્ઞાનભંડાર,
વસુસાગર રસ સસી મિત વરખે કાધી જગ્યા એહ,
દયાકુશલ કહે આણુંદ આણી, નિત નિત સમર્પે તેહ. ૪૭

—શ્રી બખામધૈ સંવત ૧૯૫૧ વરખે ભાદ્રવા શૈઘ ૮ દિને લખતં
રાએચંદરાએ સંધ. લિખિત અધકા ઉછો કાને માતરે લખાણા હોએ તે
મઝામદ્દકડ—યુભં ભવતું—ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈ પાસેથી આવેલ
ચોપડામાંથી શ્રાવકે લખ્યો છે તે પરથી તે વખતે વાણીઆ કેમ લીટી
દોરીને ગૂજરાતી લિપિ લખતા તે આ ચોપડા પરથી જાણી શકાય તેમ છે.

(૩૨૪) વિજયસિંહસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુદ્ધ ૧૫ રવિ

આદિ— દ્વિરા રાગ દેશાખ તથા વેલાઉલ.

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતી ભગવતી દેવિ,	
તુઝ પ્રસાદેં ગુરગુણુ યુણું, હીયડે હરપ ધરેવિ.	૧
માતપિતા ગુર દેવતા, ગુર મતિ મતિ દાતાર,	
ગુરવિણુ ભવજલ નિધિ તણો, કવણુ જિતારે પાર.	૨
અનંત તીર્થકર જે દુઆ, હોસે વલી અનંત,	
તે સદ્ સુગુર પસાઉલે, ગુરગુણુનો નહિ અંત.	૩
ત્રિભુવનમાં જે જે કલા, ગુરવિણુ તે નવિ કોએ,	
જિમ જલવિણુ સવિ ખીજનો, ઉદ્ભવ કદીઅ ન હોય.	૪
શુદ્ધ પરંપર શુદ્ધ ગુર, પુણ્યે લખ્ખે જેહ,	
શ્રી તપગઢ રચણાયર, જિંહાં સદ્ લહીછ તેહ.	૫
એગસદિમે પાટે પ્રગટ, આચારજ વિજેસિંધ.	
મહામુનીશ્વર તેહના, ગુણુ ગાવા મુઝ રંગ.	૬

*

*

*

*

અતે—

સોલપંચાસી ધસીરે અસાદિ શુદ્ધ પૂનિમ દિનેએ,

રૂડો તિહાં રવિવાર, રાસ રચ્યો મન ઉલટો એ—૨૩૧.

ઘલ—રાગ ધન્યાશ્રી. હીચેરે હીચેરે હીયય હીડિલડે. એ દેશી.

હીરજી હીરલો તાસ પટિ અતિ ભલો, શ્રી વિજયસેનસૂરીશ રાજો

શ્રી વિજયદેવસૂરિ તાસ પટિ નિરખલો, ભાગ્ય સૌભાગ્ય વૈરાગ્ય જાળો ૨૩૨

આપિઓ નેણિં નિજ પાટિ વિજયસિંહજી, સદા ઉદયવંત ગુર એહ ગાયો,
કલ્યાણકુશલ ગુર શિષ્ય સુખરંગ રસ, કહે દયાકુશલ સહી મેં જ પાયો. ૨૩૩

—વિજયસેન સૂરીશ્વર શિ. મહોપાધ્યાય શ્રી નયવિજય ગણિ શિ.
પં. કીર્તિવિજય પં. વીરવિજય ગણિ પં. વિદ્યાવિજય ગણિ. શ્રી લખિષ-
વિજય ગણિ. પં. ખિમાવિજય ગણિ લિ. સ્વવાચનાર્થે સં. ૧૭૩૫
વર્ષે. ૧૧-૧૫ માં.

(૩૨૫) ત્રેશઃશલાકાખદ્ધ પુરૂષ વિચારગર્ભિત સ્તોત્ર. સં. ૧૬૮૨

આદિ— ગુહ જિન સમતા સુરલતા એ ઢાલ.

શ્રી જિનચરણ પસાઉલે, મનહતણે ઉમાહલધ,

હુંથુણું ત્રિહસદિ શલાકા પુરૂષને એ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

કલશ.

તપગઢપતિ શ્રી વિજયદેવ ગુર આચારજી વિજયસંઘસૂરી,

સોલ ધિઆસીઈ ત્રિહસદિ શલાકા પુરૂષતણી મેં થુતિ લહી,

કલ્યાણકુશલ પંડિત ગુણમંડિત તાસ પસાધ એહ કહું,

દયાકુશલ કહે ઉલ્હટ આણી, પરમાણુંદ સુખ સહીઅ લાહું. ૫૯

—૩-૧૩ માં.

(૩૨૬) પદ્મહોત્સવરાસ-સં. ૧૬૮૫-વિદ્યા. (તેમાં હીરવિજયસુ-
રિના પદ્મહોત્સવનું વર્ણન છે.)

જ્ઞાનપંચમી-નેમિજિનસ્તં

આદિ—

દૂધા.

શારદમાત પસાઉલે, નિજ ગુરચરણ નમેવિ

પંચમી તપવિધિ હું બાણું, હિઅડે હરપ ધરેવિ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

એ તપ કીજે લાભ લીજે વંદી જે તપગઢખણી

પરતક્ષ ગૌતમસ્વામિ સરખી કીરતિ હીરસૂરિ તણી,

તપમન્થ પંડિત જ્ઞાનમંડિત પાપછંડિત તું જયો,

પ્રુથ કલ્યાણકુશલ ચરસેવ કરતાં દયાકુશલ આણુંદ થયો.

૩૦

—જૈ. એ. ઈડિયા.

—સં. ૧૭૪૩ વર્ષે માહ વદિ ૮ દિને આણુંદ કુશલેન લિ. ૨-૧૨ માં.

૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ.

(૩૨૭). મુમિત્રસસ ૧૬૫૦ આસપાસ.—ડે. રત્ન.

[વિજયસેનસૂરિ-જન્મ ૧૬૦૪ ક્ષાગણુ શુદ્ધિ ૫ મારવાડના નાડ-
લાઈ ગામમાં ઓશવાલવંશ વૃક્ષશાખાના શાહ કમાશાહ અને તેના પત્નિ
કોડાને ત્યાં મળનામ જયસિંહ. વિજયદાનસૂરિ પાસે ૧૧ વર્ષ ઉમરે સં.
૧૬૧૩ જેઠ સુ. ૧૧ ના દિને સુરતમાં દીક્ષા. દીક્ષાનામ નયવિમલ.
સં. ૧૬૨૬ માં ખંભાતમાં પંડિતપદ, સં. ૧૬૨૮ ફા. શુ. ૭ ઉપાધ્યાયપદ
અને આચાર્યપદ અમદાવાદમાં, સં. ૧૬૩૦ પો. વ. ૪ ના દિને પાટ-
ણમાં પાટસ્થાપના. અકબરબાદશાહે ' સવાઈ 'નું બિરદ આપ્યું. સં.
૧૬૭૨ માં જેઠ વદ ૧૧ દિને ખંભાતમાં સ્વર્ગવાસ.)

૧૮૨ કૃષ્ણદાસ.

(૩૨૮) દુર્જનસાલ બાવની. સં. ૧૬૫૧ વૈશાખમાસ. લાહોરમાં.

આદિ—

ઐકાર અનંત આદિ સુરતર મુનિ ધ્યાવહિ,

જિંકે પંચ પરમિષ્ઠ સુતઉ સખ ઇસિમહિ પાવહિ,

મહામંત્ર મુપિ એહ સિદ્ધ સાધિક સખ જાણુહિ,

કવિત છંદ અનુગીત પ્રથમ કુનિ કવિતા આણુહિ,

સો સિવરપાં નિરમલ પ્રુદ્ધિ દે સકલ લોક મન ભાવની,

દુરજનસાલ સંઘપતિ કહછ વસુધા વિસ્તર બાવની.

૧

નિમ્મલ જડિયા ગોત રાઈસદાર ભણિજીઈ,

જગૂસાહકઈ અસિ અધિક તિસ ઉપમ દિજીઈ,

બધ્યા દુરજનસાલ સાહિ અકપરિ ચિર ચરિપદ,
 મુકટમણિ જડહરી હકમુ મિસુ સખદ સમરિપદ,
 શ્રી વિમલદાસ હયપર બકસહીરાનદ આનદ દરસ,
 સંધાધિપતિ નાનુ સુતનુ તિનિ પુત તિનઉં અરસ. ૨

મગિ ચલહિ નિમ્મલધ ધમ્મ કારણિ ધનુ અપહિ,
 સત્યવચન મુષિ ચલહિ અંગિ પૌરપ દિદ ચપહિ,
 ગરબ ભાર અંગ વહિ જીઅ દુત્યતિય પાલહિ,
 આરંભ હિતંકર હિ જનમ સાવધ ઉજ્જલહિ,
 પોષધી સુપાત કઉં જાનિ કરિ ધતે બોલ અંગીકરહિ,
 સંધાધિપતિ નાનુ સુતન મેમરાજ કુલ ઉદ્ધરહિ. ૩

* * * *

અતે—

સાયરકૈ ધરિ ચંદ સૂરકા સિવ ધરમંડન,
 મન રાગ ધરિ મદનુ રામ રધુપતિ દુષપંડન
 ચંદન ધરિ ધણુસાર ઇસ ધરિ ભયા વિનાઇક
 પવન ધરિ હિ હનવંત કરનુ રવિધરિ નર નાઇક,
 કહિ કિશ્નદાસ સંધ મુકુટમનિ યુધિનિધાન જગિ ભોજસરિ,
 દુરજનસાલ દુરજનદવનુ જડિયા નાનુ સાહ ધરિ. ૫૨

હરપુ ધરિઉ મન મજિજ જાત સોરીપુર કિદિ,
 સંધ ચતુરવિધિ મેલિ લછિ સુભ મારગિ દિદિ,
 જિનપ્રસાદ ઉદ્ધરધી સુજસ સંસારિહિ સંજઈ,
 સુપ્રતિજા સંધ પૂજા દાનિ છિય દંસન રંજધ,
 સંધાધિપતિ નાનુ સુતન દુરજનસાલ ધરમધુર,
 કહિ કિશ્નદાસ મંગલકરન હીરગિજય સૂરીદ ગુર. ૫૩

લછિન અંગિ બતીસ ચારિ દસ વિદ્યા ગણુઈ
 પાતિસાહિ દે માનુ પાન સુલિતાન બપાણુઈ,

લાહનર ગદ મજ્જિ પ્રવર પ્રાસાદ કરાયઉ,
 વિજયસેન સરિ અંદિ ભયો આનંદ સવાયઉ,
 જાં લગઈ સર સસિ મેર મહિ સુર સરિ જલુ આપા સિંધુઅ,
 કહિ કિશ્નદાસ તાં લગ તપઈ દુરજનસાલ પ્રતાપ તુઅ. ૫૪

પિતપતિ અકબર પાતિસાહિ ચિર રાગુ કરંતહ
 ઉણુતાલા સંખત ચમત નવરોજ વસંતહ,
 સોલહસઘક્યાવના બીર બિહમ સંવહર
 મીનચંદ ઓ દસીબરન બિધિ બાવન અછર,
 બધસાષ માસ દિન સોમ કઈ, કિરીયો કવિત બિકસિઉ કવલ,
 દુરજનસાલ પરવાર સઉ કલપટક્ષ જિઉ સુદલ ફલ. ૫૫

મંગલશ્રી ભગવાન વીર જિન સાસન સ્વામી,
 મંગલ શ્રી વસુભૂતિ પુત્ર ગોતિમ સિવગામી,
 મંગલ શ્રી સિકગાલ નંદ શુભિમદ્ મુનીસર,
 મંગલ જડિયા ગોત ઉસ બંસી પુહવીસર,
 નિનમંગલ શ્રવણુ સુભૂતિયા બાવન સુદ્ધ કવિત રસ,
 દુરજનસાલ મંગલસદા કવિજન કલ્હ કરઇ સુજસ. ૫૬

—છતિ બાવની સાહ દુરજનસાલ જડિયા ગોત તપા ગછકી.
 ક્ષિપત બોજિગ કિસનદાસ લાભપુર મધ્યે સાહશ્રી બોણીદાસ પુત્ર સાહ
 સતોષી પદનાથ, [વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૯૭-૧૧૦]

[કવિ ભોજક હતો-તેણે લાભપુર-લાહોરમાં આ કૃતિ દુર્જનશાલ-
 પર લખી છે. તે દુર્જનશાલ ઓશવાલ વંશીય જડિયા ગોતનો હતો
 અને તે જગુશાહના વંશમાં થયો હતો. જગુશાહને ત્રણ પુત્રો હતા—
 ૧ વિમલદાસ, ૨ હીરાનંદ અને ૩ સંઘવી નાનુ. આ નાનુનો પુત્ર
 દુર્જનશાલ. દુર્જનશાલના ગુરૂ હીરવિજયસુરિ હતા અને તેણે સૌરીપુરની
 યાત્રા કરી સંઘની પૂજા ભક્તિ કરી હતી અને જિનપ્રસાદનો ઉદ્ધાર
 અને પ્રતિજ્ઞા પણ કરાવી હતી, લાહોરમાં એક મંદિર કરાવ્યું હતું, આ

સર્વ વાત ઉપરની બાવનીમાંથી સિદ્ધ થાય છે. જુઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ. પૃ. ૨૫૩-૨૫૪.]

૧૮૩ સારંગ. (મહાહડ મન્થ-જ્ઞાનસાગર સૂરિ-પદ્મસુંદર
તેના ગુરુભાઈ ગોવિંદ શિ.)

(૩૨૬) ભોજપ્રબંધ ચરિત્ર સં. ૧૬૫૧ આવણ વદ ૬ જાસોરમાં.
અંતે—

ભોજપ્રબંધ તણી ચરિત્ર, સોલધકાવન વન્છરિ હુઈ,
વડગન્થ શાખા ચંદ્ર વિચાર, મહાહડ મન્થ મન્થ સિલુગાર. ૫૪
સૂરિપદ ઈ જયવંતક જાણુ, ન્યાનસાગર સૂરીશ વખાણુ,
તેહનક મન્થિ વાચક ગુણુગેહ, દીપઈ જસુ ગુણુ નિર્મલ દેહ. ૫૫
પદ્મસુંદર નામઈ પરગડુ, દુર લગિ જસુ અનોપમ ધડુ,
ગુરુભાઈ તસુ છઈ ગોવિંદ, પુરિ જાસોરિ પ્રગટ આણુદ. ૫૬
તાસુ સીસ સારંગ સુવાણિ, વિમલ કિંક નૃપ ભોજ વખાણુ,
આવણુ વદિ નવમી કુંજવાર, પ્રકટ કીકિ કૃપા પ્રચાર. ૫૭

લખ્યા—સંવત ૧૬૫૭ વર્ષે આશ્વિનિ વદિ ૨ રવૈ શ્રી જાસોર
મધ્યે પુણિમા પક્ષે ભદ્રારક શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વા. શ્રી
વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન લિ. સધળાં પદ્ય ૪૫૮.

—સાગર ભં. પાટણુ.

(૩૨૬ક) બિલ્હણ પંચાશિકા (જુ, નં. ૨૮૭, જુઓ જ્ઞાનાચાર્ય નં. ૧૨૮
પૃ. ૧૭૩ સં. ૧૬૩૮-(૧૬૪૮) રચેલી.

(આમણે પૃથ્વીરાજે કિસન રૂકિમણીકી વેલીપર લાખા નામના
ચારણે પ્રાચીન પશ્ચિમના રાજરથાની (પ્રાચીન ગુજરાતી)માં લખેલી
બાલાવબોધ નામની ટીકા પરથી વિ. સં. ૧૬૭૮ માં પાલ્લડુપુરમાં
ફિરોજશાહના અમલ વખતે સંસ્કૃત ટીકા નામે સુબોધમંજરી રચી
છે. અને તે સં. ૧૭૮૧ માં પ્રતિબિંબિત થયું છે. આ અમૃત્ય ટીકા-

માંથી ડા. ડેસીટોરીએ થોડા થોડા ઉતાણેઓ આપ્યા છે પણ તેમણે મૂળ ટીકા પણ સાથે સાથે છપાવી હોત તો કાવ્યરસિક જનોને વિશેષ લાભ થાત. જુઓ ૧૯૭૮ ની દીવાળીનો ગુજરાતી અંક ૫. ૭૨.)

૧૮૪ પદ્મવિજય (૧૦ હીરવિજયસૂરિ શિ.)

(૩૩૦) તીર્થમાલા (૧૬૫૨ પહેલાં),

આદિ—

સમરસિ સમરસિ સરસતિ, વરસતિ વચન વિલાસ
તું તૂઠી મુઝ આપજે, સાચો વચન વિલાસ. ૧

વાણી વાણી ધમ બણે, તું તૂઠી એકંતિ
કવિ કેલવણી કેલવેઈ, કેવલ આણે ખંતિ. ૨

* * * *

અતે—

કલસ.

એ તીર્થમાલા ગુણવિશાલા કંડપીઠ જે હવે
તસ મુગતિ બાલા અતિરસાલા વરણ વરમાલા હવે,
શ્રી હીરવિજય ગુરુ સુરિપુરંદર સીસ પદ્મવિજય કહે,
જે સુગુણ ગુણુરુએ અને મુણુરુએ મંગલમાલા તે લહે.

—ઈતી તીર્થમાલા ગુણુસ્તવન સંપૂર્ણ.

—સ. ૧૮૪૨ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધ ૭ ગુપ્તવારે. લિખિતં સકલ પંડિત
શિરોમણિ પંડિત શ્રીપ પં. હરિરચિ ગ. તત્તિસબ્ધ પં. વીરરચિ તત્ત્યરણુ
સેતી સિબ્ધ પં. વિનોદરચિ ગ. ના લિપિચક્રે સુશ્રાવક મનહારામ વાચનાર્થ.

(પ્ર. કા. અથવા જૈ. એ.)

—લિ. સં. ૧૮૫૫ જેઠ સુદ ૨ પાનાં ૨૩ પ્રે. ૨.

૧૮૫ માલદેવ+ (વડગચ્છ ભાવદેવસૂરિ શિ.)

+આ બહુ સારા કવિ હતા. તેનો ઉલ્લેખ ઋષભદાસે પૂર્વના વિદ્વાન્ કવિ તરીકે કુમારપાલરાસમાં કરેલ છે. (જુઓ મારા લેખ— જૈન કો. હરેહરના જૈન ઇતિહાસ ચાંક સને ૧૮૧૫ માં ઋષભદાસ પર). આ કવિની રચના સુંદર અને લલિત છે. તેના ગુરુ ભાવદેવનો ઉપાશ્રય હમણાં પણ વિકાસે રાજ્યમાં ‘ભટ્ટનેર’ અને ‘હનુમાનગઢ’ માં છે. તેના શિષ્ય લોક સિન્ધ અને પંજાબના મંથમાં રહ્યા કરતા હતા.

જયરંગ કવિએ સં. ૧૭૨૧ માં રચેલા કવચના (કૃતપુષ્પ)ના રાસમાં માત્ર કવિનાં સુભાષિત લીધેલ છે:—

“ વાત્રંભતણો વિછોહ, કિરતાર તૂં કદિ ભાજસી ?
કહિ નેં કદિ સંજોગ, કરસી તે નિરણું કહો, ૧
કોકિલને જ્યું મોરધવનિ, દક્ષણ પવનજા ફૂંતી,
ચંદ્રકિરણ તંજોગ રસ, વિરહી એ ન સંહત. ૨
દુસહવેદન વિરહકી, સાચ કહેં કવિ માલ,
જિં જિંણુકી જોડી વિઝડો, તિણુકા કવણુ હવાલ. ૩

(૩૩૧) પુરંદરકુમાર સં. ૧૬૫૨

આદિ—

વરદાયક સુરદેવતા ગુરુ પ્રસાદ આધાર,
કુમર પુરંદર ગાઈરું શીલવંત સુવિચાર. ૧
નરનારી જે રસિક તે સુણિયો સવે ચિત્ત લાય,
હૂકત કપહું ધુમાધયેં વીણા સરસ તરવાય. ૨
સરસ કથા જે હોય તો સુનહિં સબહિં મન લાય,
જ્યાં સુવાસ હોવે કુસુમ, મધુપ તહાંહી જાય. ૩

x

x

x

x

[સુભાષિત]

- નમણી ખમણી બહુમણી, રતિવંશ વિશુદ્ધ,
વિણુ પુણ્યે કિર્તિ પાછાએ, કરધન હી ધરિ મુખ. ૮
- મીઠાં ભોજન શુભવચન મીઠા બોલી નારિ,
સજ્જન સંગતિ માત્ર કહે કિસહિ ન પ્યારે ચ્યાર. ૧૧
- એક પુત્ર ગુણવત જો સોતો સહસ સમાણ,
જિસ ક્ષેતિ ચંદણ હોઇ તરે ચંદન કુસુમ (એકસુ) પ્રધાન. ૧૭
- મુઝો સુત ખિણુ ઈકે દહે, વિનુજયો ધુનિ તેજી,
દહે જન્મ લગ્ય મુઠ સુત, સો દુખ સહીધ કેહ. (૧૮)
- એક પુત્ર સિંહણુ જિસો કેઈ પ્રસવે નારિ,
કરિ ધડિ ભડિ લાપે રહે તે સુવરી વિચાર. ૧૯
- જોયન પ્રભુતા સંપદા અરે ચતુર પણિ હોઇ,
તે એ ચ્યારો માલ કહે(તો) સ્વર્ગ ન વંછે કોઇ. ૨૦
- મંજરિ મુખ સહિકાર શુક લઈ આપો જનુપતિ,
જાઇસિ સિર વિધિના દીયો અવવસંત શિર છત. ૨૩
- આયુ વિત્ત ગૃહ છિદ્ર અરે મેથુન બેવજદાન.
મિત્ર ન કહિયો આપણો મહતો અને અપમાન. ૫૧
- કામી કોપી માનીયો ફિરે જુઆ રતિ માહિ,
ભૂતગૃથલ નિજ શુભ અશુભ,હિએ વિચારે નાહિ. ૫૬
- જવદયા જગિ જાણીઈ સખહી ધર્મ વિચાર
જવદયા વિણુ માનવી કિમ તરીઈ સંસારે. ૪૭
- જન્મ લગ બિપય ન છાડહિ ધર્મ કરે સવિ ફેક
હથ જુગ કહે એ માત્ર હું તો ન સમજે લોક. ૬૦
- આજ્ઞ શાસ્ત્ર હય નારિ નર, રવિ એ વિણુજ કર લેથ
વીણા વાણી મંત્ર અરુ કિસહી કું બરે દેય. ૬૩

નિશ્ચોક્ત્ય પરનારકો સર્પક ગયો નિજકામ	
લગી ચોટ ન સમજાહિ સો તોં મરખ નામ.	૧૪
સસનેહી તો દુખ સહે માલ તમે પરનારિ	
તવલગ મથ મથિએ દહી જખલગ ધીમમઝારિ.	૧૭૦
હરિણા ફાસે ફંદ તો જો ચરે પરાયાં ખેત	
માલ જાનિ ઈ પરિહરો પરનારીશું હેત.	૧૭૧
પરતિય માલ ન રાચિએ કરહિજ કપટ સનેહ	
ખાહિર સોનાનો બરમ બીતર પીતરિ એહ.	૧૭૪
માલરૂપ પરનારિકો દેખિ દુલાવો ન ચિત	
એ નિશ્ચે વિષવેલિકલ, ખાંડ ગલેફે મિત.	૧૭૫
રૂચિ અરૂચિ હુધ દુવિધે સીસ ધુમાવણુ હોઈ	
અરૂચિઅ સંત મહંત રૂચિ વિરલા જાણે કોઈ.	૧૮૩
જાં સપે તાં પ્રાહણો જાં શ્રાવણુ તાં મેહ	
જાં સાસુ તાં સસરો જાં જોખણુ તાં નેહ.	૧૮૬
કોઈ ન દેખ્યાહી ગમે અનદેખ્યા હિ કેય	
દેખ્યા અણુદેખ્યા ક્રોધ સુજણુ ચિત હરિ ક્ષેય.	૧૯૦
રણે વાસો પિએણુસ્યું. વિધિ એતેલો કરિજા	
ધણુ કણુ કંચણુ આલવણુ, જો ભાવે તો દિજા.	૧૯૮
અતિ પ્રીતમ જો વિધુરે તો ન મરણોં જાઈ	
હિયડા સાવરસિંગ જ્યોં દિન દિન નિથુર થાઈ.	૧૦૪
સોરઠા-પાણી તણું વિયોગે કાદમહી ફાટે હીઓ	
ધમિ જો માણુસ હોઈ સાચો નેહો તે જાણીએ.	૧૦૫
એં વાલહો વિયોગ પાણીવાફિણિ નીસરે	
સાચો નેહો તે જોઈ જો લામણુ લાહી વહે.	૧૦૬
દુહા-જાં સાજણુ તાં નેહ જગિ જાં અગ્ગે નયણાહ.	
મલા બલેરા વીસરે ઉઝર ચિયા વણાહ.	૧૦૮

શીખ કલ્યાણી માલ કહે ઉત્તમ કહો ગુણ દીઠ
કમલિ ઉનાલે વસ્ત્ર કહું રંગ ન ચહો મજાઠ. ૧૨૬.
માલ ન ગુણ છાનો રહે નિદાહિ જે મતિમંદ
લઈ કુટે કરિ છાદ્યે છિપ્યો રહે કિતિ ચંદ. ૧૪૮
વસ્ત્ર વિભવવિદ્યા વચન વપુ સુંદર આકાર
માલ જિહાં તહાં માનીઈ, જહ હોહિ પંચ વકાર. ૧૪૯

ગાથા—ખીરસ સકરાએ દાએણુ સૂચણુસ સંસગો
કસ ન ભો પડિહારે પુગેય નાગવલ્લી એ. ૧૫૩
માલ જે કરતવ કીણએ સો તો જાણીએ અપ
સાધુ ન ચોર ન કાલસો પાપી સંકલી પાપ. ૧૬૯
વૃક્ષતણી જે નારિ અર, દીવ હિ (દીવટ) હુવે સમાન
કર ગૃહીતપણિ હોહિતે પર ઉપગાર નિદાન. ૨૦૮
દુર્જનલોક ન સહિ સકે પરધન સુખ પરિવાર
વિધન કરે છય દેખતાં નીચતણા આચાર. ૩૧૨
દિન દિન અધિકા સંપદા રાજ તેજ સનમાન
મનચંચિત સુખ સંપજે તેતો પુન્ય પ્રમાણ. ૩૧૭
ઉક્તાંચ. “હૈઈ જરગો ઉપરિ નગો, તીરહ કંઈ અછઈ બિલગો,
ઇસર કરે સુ સહુવે છગજે, અવર કરે તે દદી બગજે. ૩૧૯
તિહું લોકકો દીપ જિમ કહીઈ ધર્મ પવિત્ર
દિનદીવો રવિ માલ કહે (જિમ) તિમ કુલદીપ સુપુત્ર. ૩૨૧
ગુણવંતા ગુણવંતસ્યું મિલ્યો પરમ સુખ એહ
અણુગમતા સ્યું માલ કહે કિમે ન વધે સનેહ. ૩૨૬
શુદ્ધભાવ (ભાવસહિત) ગુરવંદના કરજે ભગતિ વિશાલ
તિર્થકર સમ હોહિતે વાસુદેવ સમ (જિમ) માલ. ૩૩૧
દ્રવ્યભાવ (ભાવસહિત) વિસ્તર કહે જિન પૂજે ત્રિકાલ
તિર્થકર પદવી લહે શ્રેણિક જિમ તે માલ. ૩૩૦

દાલ—રંગરસ વિરવારે.

નિરતિઆર સંજમ સદા, વ્રત પાલોરે
કરતા ઉચ્ચવિહાર શીલવ્રત પાલોરે.

x

x

x

x

અતે—

ભાવદેવસરિ ગુણુનિસો, વ્રં બાગગ કમલદિણુંદ શીં

તાસ શિષ્ય શિક્ષા કહે, વ્રં માલદેવ આણુંદ. શીં

—ઇતિ શીલ વિષયે પુરંદર કથા સમાપ્તા, સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રમાસે
શુદ્ધિ ૫ આગરા નગરે લિ. પૂજ્ય કપૂરચંદ ઋષિ. શિ. કલ્યાણઋષિ.
૨૫-૬ આગરાભંડાર;

બીજી વ્રતમાં છેવટની આ કડી વધારે છે.

આગમ મિલતો ને કહેા વ્ર. અનુભોઘો બપ શીં

ને વિરૂદ્ધ ક્રિડેં દિ કલું વ્ર. મિહામદુકડં દાય. શીં

—ઇતિશ્રી શીલવિષયે પુરંદર તૃપ કથા...ચક્રપાર્થ સમાપ્તા. સં.
૧૮૪૦ ચૈત્ર વદિ પંચમી દિન ગુરવારે. આગરાભંડાર.

—સં. ૧૬૮૩ વર્ષે. શ્રી સુમતિચંદ્રસરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
શ્રી વિનયસાધુ શિષ્ય આરિત્રવિમલેન રાસોડયં લિખિતઃ સ્વવાચનાય.
૧૬-૧૫ લીં

—સં. ૧૭૧૭ લિ. ૧૩-૧૭ લીં.

—સં. ૧૬૫૨ દ્વિતીય અષાઢ શુદ્ધિ દ્વિતીયા રવૌ દિને.....
રીધર વિજયરાજ્યે વાં શ્રી ૫ શ્રીમાણિઅચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. પં. વિન-
યચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. ઋષિ શિવચંદ્ર લિં પ્ર. કા.

આ કૃતિની સં. ૧૬૬૯ ની પ્રતમાં દોહા ધણા, તથા સોરઠા
ફૂલા-સિવાય નીચે પ્રમાણે દાળ છે.

૧ ચૂંતરી મેરી પાટકી-૨ પ્રાણપિયારે નેમિજી-૩ ઝૂંબકરાની
દાલ. ૪ સૂવડો વાડિદિ દિદ્યો-૫ જોગનાકી દાલ. ૬ રામચંદકે આજે

(અપો મોર લીઓરી). ૭ પાસળિયુંદ જુહારીધ-૮ રયપ્પારીકે છોહરા
એ. ૯ હાલ-રંગરસ વિરવારે—

(૩૩૨) ભોજપ્રખંધ.

૧૮૬ પરમાણુંદ (ત. આણુંદવિમલસૂરિ-શ્રીપતિ-હર્ષા.
ણુંદ શિ.)

(૩૩૩) હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ સં. ૧૬૫૨.

આદિ—

સમરી સરસતિ ભગવતિ શુભમતિ, આપે અવિરલ વાણીજી,
હીરવિજયસૂરિ જગગુર ગાઉ, પરમાણુંદ ચિતિ આણીજી
જય જય જય જગગુર ગણપતિ ગુરુઓ.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત ૫૩૨ (? સોળ) પ્પાવને આસો વદિ સાતમિ જાણુજીરે
પરમાનંદે કિનાગઢે રચિઓં હીરનિર્વાણુજીરે. ૧૦૦

શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસર, તસ શ્રીપતિ ઋષિ સીસજીરે,
તસ પદપંકજમધુકરો, હરપાણુંદ યુધ ઇસજીરે. ૧૦૧

તાસ ચરણ સેવા કરે, પરમાણુંદ ભલે સીસજીરે,
ખોલ્યા ગુણ જગગુર તણ્યા, જયવંતા જગિ દીસેજીરે. ૧૦૨

—સંવત ૧૬૫૨ વર્ષે પોસ વદિ અમાસ સો શ્રી જિનંતદુર્ગે ખાટ-
ચારી સખીદાસ લખિતં. શ્રાવિકા પૂતલી પઠનાયે. (આ પરથી જણાય
છે કે આ પ્રત કવિના રચના સંવત્માંજ લખાયેલી છે. ૬-૧૧ માં.

૧૮૭ વિવેકહર્ષ (૧૦ હપોષ્ટક શિં)

(૩૩૪) હીરવિજયસૂરિનો રાસ. સં. ૧૬૫૨ વીળપુરમાં.

આદિ—

રાગ સામેરી.

ઈમ ચિંતી મનહં મઝારિએ, પાટણથી કરઈ વિહાર એ

ગણુધાર એ, રાજનગરિ પધારીઆ એ. ૧

શાહનલદઈ શાહ મુરાદ એ, હીરનઈ વંદઈ આતી આહ્વાદએ

પ્રસાદએ, માગઈ હીરજની દુઆ ધણી. ૨

x

x

x

x

અતે—

રાગ ધન્યાસી.

જયકે જયકે જગગુર પટધરો, શ્રી હીરવિજય ગણુધારજી,

સાહઅકબર દરગાહમાં જિણિં પામ્યો જય જય કારજી. જય ૦

જિહાંલગિં મેરે મહીધરો, જિહાંલગિં ગિરવરની રાશિરે

ચિર પ્રતપકે ગુરે ગચ્છધણી, શ્રી વિજયસેન સૂરીસજી. જય ૦ ૬૯

હીર પટોધર ઉગિકે, પ્રગટ પ્રતાપી સૂરજી

કુમતિ તિમિર દૂરઈ કરઈ ભવિઅણુ સુખ ભરપૂરજી. જય ૦ ૧૦૦

વીળપુર વરતપરમાં, પાંડવ નયન વરીસજીરે,

હર્ષ આનંદ વિપ્રુષતણો, સીસ દીઈ આસીસ.

વિવેક હર્ષ કહઈ સીસજીરે. જય ૦ ૧૦૧

—પં. અમરવિજયગણિ શિં મુનિ ગુણવિજય લિપિકૃતં. શ્રી

વિદ્યાપુરે પુરોપકારાય. ૬-૧૫ વ્યાલ૦

(૩૩૫) હીરવિજયસૂરિનિર્વાણ દેવાધ્યાય. ૧૬૫૨ લગભગ.

આદિ—

રાજવલ્લભ-રાગ.

સરસ વચન ઘઉં સરસતી, પ્રણુમી શ્રી ગુરૂપાય

ગુણસુખં જિનશાસન ધણી, શ્રી હીરવિજય સૂરીરાયરે

જગગુરે ગાઈઈ, આનંદ અકબરશાહિરે

જસ પટિ દીપતકે, શ્રી વિજયસેન ગચ્છનાહરે જગ. ૧

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

ધ્રિસ શ્રી વીરશાસન જગત્રિભાસન શ્રી હીરવિજયસૂરીસરો

જસ શાહિઅમકઅર દત્ત છાજઈ ખિરદ સુંદર જગગુરો

જસ પદ પ્રગટ પ્રતાપી ઉગ્યઉ શ્રી વિજયસેન દિવાકરો

કવિરાજ હુરયાણુંદ પંડિત વિવેકહર્ષ સુહંકરો. ૨૨

—શ્રી સં. ૧૬૫૬ વર્ષે આપાઠ સિતાત્ ચતુર્માસ દિને પંડિત શ્રી પુન્યહર્ષ ગણિનાં શિશોમુનિ જયહર્ષેણ દેવાસનગરે લિખીકૃતા. પ્ર૦ જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. આની પ્રતિ ૧૬૫૬ માં લખાયેલી ઉપરપ્રમાણે મોળૂદ છે, તેથી આ સ્વાધ્યાય સં. ૧૬૫૨ ના અંતમાંજ રચવામાં આવેલી જણાય છે.)

૧૮૮ ધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ૦)

(૩૩૬) તીર્થમાલા સ્તોત્ર. (૧૬૫૩)

ધન્યાસી.

શ્રી વિજયદાન સૂરિંદ પટ્ટોધર, સૂરિ ગુર હીરવિજયાભિધાના,
નગર ગંધારથી જેહ તેડાવિઆ, સાહિ શ્રી અમકઅરિં દત્તમાના. શ્રી ૧
ધર્મનું તત્ત્વ પૂચ્છય સવે તે કહ્યું, સાહ કુરાકુઅરિ ધર્મધારિં,
અતિ વિશેષિં પ્રકાસી કૃપા તિહાં ગુરિં, તેહ મનમાં ધરી ભૂપવીરિં. શ્રી ૨
પર્વ પળજૂસણિં દિવસ દ્વાદશ લગિ, કુણિં કુણુ જીમ્મો વધ ન કરવો,
ધર્યાં કુરમાન કરિ સુગુરનઠ અપિયાં, નહિં કૃપા વિણિ કિસિં જન્મ
તરવો. શ્રી ૩

દ્વાદશ કાશનું જે સદા જલ ભર્યું, નામ ડામરસરો જાણુ દરિઉં,
શ્રી હુમાગિસુતઈ વલિઅ લખી અપિઅં જલપ્રસેપઈ નચિં ન
કરિઉં. શ્રી ૪.

માત માથી તનુંજ જન્મત આનંદકર, જે સકલ જન ઉદ્ધોતકારી,
તાસ શિશુ ધર્મવિજયાભિધો યુધવરો, જે સદા વિમલતર ધર્મધારી. શ્રી ૪

તાસ પદ્યુગ્મઅંબોજમધુકર સમો, તાસ શિશુ વિપ્લુધ બનહર્ષ ભાષધ,
 પંચ એ શ્રી જિનાધીશ સંસ્કૃતિયકી, પ્રગટ હુઅં પુણ્યરસ સુધા આષધ ૬
 —છતિ શ્રી તીર્થમાલા સ્તોત્ર શ્રી શાંતિ તીર્થકર સ્તવન નામા-
 ધિકાર સંપૂર્ણ-શુભં ભવતુ, કલ્યાણમસ્તુ, શ્રીરસ્તુ, આરોગ્યમસ્તુ, દીર્ઘાયુ.
 (હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તે સમયનીજ આ
 કૃતિ છે.)

૧૮૯ કુંઅરવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-વિજયચંદ્ર-નય-
 વિજય શિ૦)

(૩૩૬) + શ્રી હીરવિજયસૂરિ-સલોકો સં. ૧૬૫૨ પછી
 આદિ—

સરસતી વરસતી વાણી રસાલ, ચરણકમલ નમી ત્રિકાલ,
 શ્રી ગુરુપદપંકજ ધરાઈ, હીરવિજયસૂરી ગછપતિ ગાઈ. ૧

* * * *

અતે—

હીરજીનો ચેલો વલીય વખાણો, નામે વિજયચંદ્ર પંડિત જાણો,
 નયવિજય પંડિત જગીસ, તસ સીસ કુંઅરવિજય કવીસ. ૮૦
 જગગુરુકેરા જે ગુણ ગાવે, તસ મનવંછિત સફલ ફલાઈ,
 હીરજી હુકે જિનસાસણુભાણુ, નાંમ જપંતાં કુશલ કલ્યાણુ. ૮૧
 —પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સચય.

૧૯૦ જયચંદ્ર(પાર્શ્વચંદ્ર-સમરચંદ્ર-રાયચંદ્ર-વિમલચંદ્ર શિ.)

(૩૩૮) +સરસરતરાસ સં. ૧૬૫૪ ખંખાતમાં.

(આ રાયચંદ્રસૂરિના સંબંધમાં રાસ છે.)

આદિ—

ધુરિ પહિલી ૧-વસ્તુછંદ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર અનિત જિનનાથ,

શ્રી સંભવ અમિનંદનહ સુમતિ પદમપ્રભ સુપાસ સુંદર;
 ચંદ્રપ્રભ ઉલ્લાસકર સુવિધિ સીતલ શ્રેયાંસ સંકર,
 વાસુપૂજ્ય નદી વિમલજિન અનંત ધર્મ શ્રી સંતિ;
 કુંથુ અર મહિલ મુનિસુત્રત નમિ નેમી ધનકંતિ. ૧

પાસ જિનવર પાસ જિનવર સુખકાર,
 વર્દમાન ચક્રવીસમઉ સકલ લોકદુહરાસિ ભંજઈ;
 મોહ મહાભડ વસિ કરી મયણુ માણુ ધણુ હેલિ ગંજઈ,
 ગૌતમ ગણુધર તેહનઉ, લખધિ તણુઉ ભંડાર,
 સમરણુ માત્રઈ જેહનઈ, હોઈ સુજય જયકાર. ૨

આસ પૂરણુ આસ પૂરણુ કલ્પતર સાલ,
 શ્રી પાસચંદ સૂરીસર યુગપ્રધાન મહિમા વિરાજિત,
 પંચમકાલિ વિશાલ જિણિ મુગતિપંથ પ્રકટિય સુશોભિત,
 તાસુ તણા પયકજ નમી, આણી મન ઉલ્લાસ,
 વડ તપગચ્છ ગુર ગાઈયઉ, પૂરઉ મનની આસ. ૩

દુહા.

શ્રી શયચંદ સરિંદવર, પુરપરયણુ અવતાર,
 મનમોહન મહિમાનિલઉ, કલા તણુઉ ભંડાર. ૪

ભવિક કમલ પડિમોહણુઓ, મિથ્યા તિમર હરંતિ,
 છત્રીસી છત્રીસ ગુણુ, અહનિસિ જે ધારંતિ. ૫

* * * *

અતે—

હાલ ૨૨ કનકકમલ પગલાં ઠંવઈ-એ દેશી.
 ચિર પ્રતપઉ સૂરીસરએ જાંલગિ એર ગિરિંદ,
 જયચંદ ગણિ ઉચ્ચરઈ એ, ભગતિઈ મન એકંત, જયચંદ ગણિ. ૨૩૭

* * * *

શુભવપુરવર પાસજી એ, ચિંતામણિ સમ ગણિ,
 તાસુ તણુઈ સુપસાઉલઈએ, રચ્ચઉ રાસ રસાલ. જમ. ૨૪૮

સંવત સોલ્લ સરવેદ નઈ એ, સંવચ્છરિ અભિરામિ,
ભગતિ ભાવિ મઈ ગાઈયઉ એ, શ્રી રાયચંદ સૂરિદ. જય. ૨૫૦
દેવેંદ્રાદિક જમ મિલઈ એ, પાર ન પામઈ તોઈ,
તે ગુણ કેતા હું કહઉં એ, પણિ એ ભગતિ ત્રિયારિ. જય, ૨૫૨
જે આગમિસ્યઉ નહુ મિલઈએ, મિચ્છાદુકડ તાસુ,
દિવ ફૂં માગઉં એતલઈ એ, પૂરઉ મનહ જગીસ,
ગણિ જયચંદ ધમ વીનવઈ એ, સેવ કરઉં નિસિદીસ. જ. ૨૫૫
વસ્તુ.

ન્યાન ગુણુનિધિ ન્યાન ગુણુનિધિ સુગુર વિખ્યાત,
શ્રી રાયચંદ સૂરીસર સકલસાર ગુણુદેહ ભૂષિત.
તાસુ તણા ગુણુ વર્ણવ્યા પાસનાહ સુપ્રસાદિ શોભિત,
મુનિ કુંવરજી ગણિવર પ્રાર્થનિ ભગતિ જગીસ,
ગણિ શ્રી જયચંદ વીનવઈ પૂરઉ મનહ જગીસ. ૨૫૬

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૬ શુક્રવારે, લિખિત કુંવરજી
ગણિના—શ્રી અહમ્મદાવાદ નગરે. પ્ર. ઐ. રામ સંગ્રહ ભાગ ૧.

(૩૩૯) +રાયચંદ્રસૂરિ ખારમાસ.

આદિ—

દૂહા.

સુંદરરૂપ સુગુણુવર, સોહગ મંગલકાર,
મનમોહન જિઓ વલ્લહઓ, પરતપિ સુર અવતાર. ૧
શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, મહિઅલિ મહિમાવંત,
ગુણુ આગર લીલાપવર, સારદ સસિ જિમ સંત. ૨

x

x

x

x

અંતે—

શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, જે સેવજી નરનારિ,
ગણિ જયચંદ ધમ ઉચ્ચરઈ, તસુ હુધ જયજયકાર. ૩૯

—લિખિત કુંવરજી. અહમ્મદાવાદે.

—પ્ર૦ ઐ. રાસસંગ્રહ.

[આ કવિ વિમલચંદ્ર સૂરિના પદ્ધર હતા. વિમલચંદ્ર સૂરિના મૂળ રાજનગરના શ્રીમાલી સંઘત્રી રાજપાલ પિતા અને સુખમાદે માતા. તેની દીક્ષા સં. ૧૬૫૬ વૈ. શુ. ૬ ને દિને, આચાર્યપદ ખંભાતમાં સં. ૧૬૬૯ વૈ. શુ. ૬ ને દિને પામ્યા ને સ્વર્ગે સં. ૧૬૭૪ ના આસો શુદ્ધ ૧૩ ને દિને ગયા. આ સૂરિના હાથથી પુંગળે સં. ૧૬૭૦ ના અસાડ સુદ ૯ દિને રાજનગરમાં દીક્ષા લીધી. તે પુંગળે મહા ઉચ્ચતપ કરી તપસી તરીકે પ્રસિદ્ધિ કરી. તે પુંગળ ઋષિએ આપણા કવિ જયચંદ્રસૂરિની પાસે રહી તપ કરેલું છે. કુલ ૧૨૩૨૨ ઉપવાસ કર્યા હતા. તપની સંખ્યા ઉપાધ્યાય સમયસુંદરજીએ કરેલ પુંગળ ઋષિને રાસ અને મુનિ હીરરાજના શિષ્ય દલમદે કરેલ પુંગળ-રાસમાંથી મળી શકશે. જયચંદ્રસૂરિ મૂળ વીકાનેરના ઓસવાળ હતા. તેમનાં માતા પિતાનાં નામ જેતસિંહ અને જેતલદે હતાં. તેમને સં. ૧૬૭૪ માં આચાર્યપદ મળ્યું ને સં. ૧૬૯૯ અસાડ સુદ ૧૫ દિને સ્વર્ગવાસ પામ્યાં. આમના વખતમાં અમદાવાદમાં શાંતિદાસ શેઠના પ્રયત્નોથી સં. ૧૬૮૦ માં સાગર-પક્ષ નીકળ્યો.]

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિના ૯૭ દૂહા.   જોધપુરમાં

અંત—

પાર્શ્વચંદ્ર પદોધરજી, સમરચંદ્ર ગુર સૂર,	
પરતે ગુરને પાલીયા પંચ મહાવ્રત પૂર.	૪૪
સમરચંદ્ર ગુર સારિખા, રાજચંદ્ર તિણરાત,	
ખડગધાર ચારિત્ર ખરો ચઢે ધરાલગ બાત.	૪૫
ગચ્છધોરી ગાળે ગુહિર વિમલચંદ્ર વડવાર,	
પદોધરજી પ્રગટીયો જયચંદ્ર જગે આધાર.	૪૬
જે રાગ પરગહ જે સહુકો નામે શીપ,	
જયચંદ્ર આયો જોધપુર પુગી સચ્ચિ જગીસ.	૪૭

૧૯૧ જ્ઞાનસાગર બીજા (તત્ત્વવિજયસેનસૂરિ-રવિસાગર શિ.)
(૩૪૦) નેમિચંદ્રાવલા. સં. ૧૬૫૫ જીર્ણમઢ (જૂતામઢ)માં.

આદિ—

સરસતિ ભગવતી મન ધરીરે, સમરી શ્રી ગુરુપાય,
નેમકુમર ગુણ ગાયવારે, મુજ મન ઉલટ થાય.
મુજ મન ઉલટ થાય અપાર, સ્તવસ્થૂં યાદવ કુલસિલ્પગાર,
બાવીસમો જિનવર બ્રહ્મચારી, જયજય નેમજી જગહિતકારી. ૧
રાજમતી ભરતાર, વલી વલી વંદીયેરે,
રૈવતગિરિ હિતકાર, દેખ્યાં ચિત આણુંદીયેરે; રાજમતી ૨

અંત—

સંવત સોલપચાવનેરે, જીરણુગઢ ચોમાસ,
રૈવતકાચલ ઝીપરેરે, ઝિજલ સમ કૈલાસ,
ઝિજલ સમ કૈલાસ પ્રસાદ, દાહાથી ટલિઓ વિપવાદ,
નેમિ જિણેસર સામી યુણિઓ, તિહાંથી સફલ જમવારો ગણિઓ. ૭૨
તપગચ્છ નાયક જગજ્યોરે, શ્રી વિજયસેન સૂરીદ,
તપગચ્છમાંહિ ગાજતોરે, રવિસાગર મુનિદં,
રવિસાગર મુણિદં સોભાગી, તપ જપ કિરિયાસું લય લાગી,
સેવક ન્યાનસાગર સુપકારી, સ્તવીઓ નેમિ સ્વામી આધારી. ૭૩
(પદ ૧૪૪ પૃષ્ઠ ૫ પ્ર. કાં. વડો.)

—લિ. ધર્મવિજ્ઞે-લક્ષ્મીવિજ્ઞેજી, સં. ૧૬૩૨ ફા. વ. ૯ ભાવ-
નગરે ઋષભદેવ પ્રસાદાત્ ૬-૧૪ ધો.-પા. ૭ પ્રે. ૨.

૧૯૨ જયવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-કલ્યાણવિજય ઉ. શિ.)
(૩૪૧) + હીરવિજયસૂરિ પુણ્યખાણિ સઝાય. ૧૬૫૨ પછી.

આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રણમિઅ પાસજિણુંદ દેવ, સંપયસુહકારણુ,
સંખેસર પુરમંડણુઉ, દુહ્હુરીયનિવારણુ,

ઉલ્લાસઉ.

પુણ્યખાણિ ગુરૂ હીરનીએ પમણું મનિં આણુંદ,
ભવિયણુ જણુ સહુ સાંભલઉ જિમ લહુ પરમાણુંદ. ૧

* * * *

અતે—

સિરિ વિજયસેન સૂરિંદ રાય, સંપ્રતિ જયવંતઉ,
ભવિક જીવ પ્રતિયુઝવર્ધ, વિહરઇ મલપંતુ,
સુવિહિત જનનિં હિતકરંએ, કરણારસભંડાર,
વિનય કરી જેઓ વસઇ, લહસઇ (તે) ભવપાર. ૨૨

સકલ કલ્યાણુ નિવાસ ગેહ, અનિ સુંદર સોહર્ધ,
સિરિ કલ્યાણુવિજયવાચક પ્રતિ, દીઠં મન મોહઇ,
નાસ સીસ જયવિજય ભણુંદ એ પૂરૂ મનહ જગીસ,
સિરિ વિજયસેન સૂરીસરૂ, પ્રતિપડ કોડિ વરીસ. ૨૩

—પ્ર૦ જૈ-અ-ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(૩૪૨) +કલ્યાણુવિજયગણિનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ આસો શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિવરદાયકો, સ જયો દિપન જિણુંદ,
ભારત સંભવ ભવિઅજણુ, ખોહણુ કમલ દિણુંદ. ૧
શાંતિ જિણેસર મનિ ધરૂ, શિવકર ત્રિજગ મઝારિ,
સિદ્ધિ વંવૂ વસ્ત્રાભણી, વરીઓ' સંજમ ભાર. ૨

* * * *

અતે—

ઢાલ ૧૪.

સાધુ શિરોમણી વંદીએ, શ્રી કલ્યાણુવિજય ઉવઝાયરે,
* * * *
શ્રી હીરવિજયસૂરી રાજીઓ, કલિયુગિ જુગહપ્રધાનરે,
સાહિ અમકપર રાજણિં પુઝવી, દીધુ જીવ અભયદાનરે. સાધુ. ૨૬૪

જસ પાટ જસંધજી જયુ, જૌતમ સમ પ્રતિરપરે,
 પ્રગટયો સરાઇ હીરલો, પરિખીઓ અકખર બૂપરે. સાધુ. ૨૬૫
 હીરજી શીરા જગિ વલ્લહો, શ્રી કલ્યાણવિજય ગુણગેહરે,
 વાયકરાય મેં ગાઇઓ, જંગમ તીરથ એહરે. સાધુ. ૨૬૬
 જય લગી શેશ મહી ધરે, જાં સુર ગિરિ ધિર ધાયરે,
 જાં રવિ શશિ અહગણ તપે, તાં પ્રતપો મુનિરાયરે. સાધુ. ૨૬૭
 સંવત સોલપંચાવન, વત્સર આસો માસરે,
 શુદ્ધ પખ્ય પંચમિ દિને, રચીઓ અનોપમ રાસરે. સાધુ. ૨૬૮
 જગિ જયવંતા કલ્યાણ, પૂરો મનહ જગીસરે,
 સેવા ચરણકમલ તણી, માગે જયવિજય રીશરે. સાધુ. ૨૬૯
 ભણે ગુણે જે સાંભને, ગુરુ ગુણ એક ચિત્ત જાણરે,
 વાંછિન સર્વ સુખ અનુભવે, પામે તે કોડી કલ્યાણરે. સાધુ. ૨૭૦
 —પ્ર૦ મારી જૈન એ. રાસમાળા ભાગ ૧-; બા.

(૩૪૩)+ શ્રી સમેતશિખર રાસ * સં. ૧૬૬૧.

* “આનું બીજું નામ પૂર્વદેશ એત્ય પરિપાટી છે. આમાં વિજયદેવસૂરિના સમયમાં મથુરાના સંઘની બિંબુએ કાદેલા સંઘનો પ્રસંગ છે. તે સંઘ મથુરાથી નીકળી પીરોગન્યાદ, ચંદવાડ, રેયડી, સોરીપુર, શાહગદપુર, કૌશાંબી, કૃતેપુર, વાણારસી, સિંહપુરી, ચંદ્રાવતી, પાટલીપુત્ર તથા તુંગીયા નગરીઓમાં યાત્રા કરતો કરતો સેહોર નગરમાં આવ્યો. ત્યાં રાય શિવરામને મળીને રસ્તામાં વાટ વિપમ હોવાથી માર્ગદર્શકો તથા રક્ષકો લીધા. લંગોટીવાલા તથા ઉઘાડા મસ્તકવાળા લોકો, કદલી વગેરે વૃક્ષોનાં વનો તથા કૌતુકો જોતો જોતો સંઘ સમેતાચલ આવ્યો. અહીં પાલમંજના રાગ પૃથ્વીચંદે સાથે આવીને યાત્રા કરાવી. સંઘ ત્યાંથી મગધદેશમાં થકને પાછો ફર્યો. રસ્તામાં રાગગૃહી, પાવાપુરી, જંબીઆમ, જંકણપુરી, અયોધ્યા, રત્નપુરી અને કંપિલપુરમાં તીર્થયાત્રા કરીને સંઘ સ્વસ્થાને-મથુરામાં પાછો આવ્યો.” આ કવિ જયવિજયજીએ સંસ્કૃતમાં શોભનસ્તુતિપર ટીકા (સં. ૧૬૪૧)

આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રણમીઅ સહગુરતણા પાય સુહસંપતિકારી,
સરસતિ સામિણિ વીનવું દિડિ મુઝ મતિ સારી,
ચૈત્યપ્રવાહી ભાણું ભાવિ પૂરવ દિસિ કેરી,
જનમભૂમિ જિનવરતણી વંદું હદેરી,

અંતે—

કલશ.

તપગન્ધ નાયક શુભમતિ દાયક શ્રી વિજયસેન સુરિંદ,
તસ પટગયણ વિભાસણ દિનકર શ્રી વિજયદેવ મુણિંદ,
વાચક સયલ ચૂડામણિ સોહઠ નિરમલ ન્યાનનિવાસ,
શ્રી કલ્યાણવિજય ગુરચરણ પ્રસાદધ હુવો મુઝ બોધપ્રકાશ. ૮૮

સન્નિ રસ સુરપતિ વન્છર આતપ એકાદિસિ બુધવારધ,
સમેતાયલ મહાતીરથ કેડું સ્તવન રચું મતિસારધ. ૮૯

પદ્મ ગુણુધ જે શ્રવણે નિસુણુધ તીરથ મહિમા ભાવધ,
જયવિજય વિબુધ ઇમ જંપધ સુખ અનંતા સો પાવધ. ૯૦

(પ્ર. ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. વડોદરા.) સમ્મેત-
શિખર તીર્થમાલા એ નામથી પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ પૃ. ૨૨-૩૨માં
પણ પ્રકટ થયેલ છે.

૧૯૩ લલિતપ્રભ (પૌ. કમલપ્રભસુરિ-પુણ્યપ્રભસુરિ શિ.)

(૩૪૪) ચંદરાજનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ માહ શુ. ૧૦ ગુર,
અણહિલપાટણમાં.

અને કલ્પદીપિકા રચેલ છે. કલ્પદીપિકાનો ઉલ્લેખ કવિ ઋષભદાસે હીર-
વિજયસુરિરાસમાં કર્યો છે:—‘જસવિજય જયવિજય પન્થાસ કલ્પદીપિકા
કાંધી ખાસ’ પૃ. ૧૦૮. હીરવિજયસુરિ અકબરની મુલાકાતે ગયા ત્યારે
આ જયવિજયજી પણ તેમની સાથેજ ગયા હતા.

આદિ—

મંગલકરણુ પ્રણમું સદા, મહામંત્ર નવકાર,	
નવપદ ધ્યાતાં પામીછ, સંપદ યશ વિસ્તાર,	૧
સરસતિ ભારતિ મુઝ દીયુ, સુંદર વાણિવિલાસ,	
તુઝ પય ધ્યાનિં કવિય રસ, વિરચ્યઘ મન ઉલ્લાસિ.	૨
શ્રી સદગુર ચરણે નમી, ગાસ્તું શ્રી રવિરાય,	
શ્રી ચંદ્રકેવલિ તે જ્યુ, નામિં નવનિધિ યાછ.	૩
આંખિલ વર્ધમાનતપિં પાંચુ ઋદ્ધિ વિસાલ,	
ઉત્સર્પિણિ વારે હૃઉ, શ્રી ચંદ્ર સાધુ રસાલ.	૪
ગૌતમ ગણધર ભાસિઉં, ચેટક આગલિ જાણિ,	
તાસ ચરિત પખણું હિવર્ષ, સુણુપો ચતુર સુમણુ.	૫

*

*

*

*

અંતે—

ચતુર્થખંડ સંપૂર્ણ.	
અથ ચૂલિકા-કનક કમલ પગલાં હવઘએ—એ દાલ રાગ ધન્યાસી.	
ચંદ્ર ગણિ ગુણ ગાઘએ, તિહાં ગછ પૂનિમ સાર,	
શ્રી ચંદ્ર પ્રભુ સુરીસરએ, ગુણિહિ ગૌતમ અવતાર,	
ચંદ્રપ્રભુ સુરીસરએ.	૧
પ્રધાન શાખા તિહાં જાણીછએ, તસુ આદિતિય વિશાલ,	
કમલવદન કમલાકરએ, કમલ નયન પ્રભુ સોછ,	૨
કમલપ્રભ સુરિપાઠ ભાણું એ, પુણ્યપ્રભ સુરિરાય	
પુણ્યઈ પદ્મા પાંમીછએ, પુણ્યઈ સંપતિ પાઈ.	૩
પુણ્યઈ નરપતિ પદ લહે પુણ્યે તેજપ્રકાશિ,	
પુણ્યવંત ગુરસીસ ભાણું એ, શ્રી વિદ્યાપ્રભસુરિ જસ.	૪
વિદ્યાઈ વિત પાંમીછએ, વિદ્યા રાય નમે પાય	
વિદ્યાઈ દેવ વસિ હુછએ, અલિય વિધન સવિ જાઈ.	૫
જસ પાંમે વિદ્યાધિકીએ, વિદ્યા ધરમ ઉદ્ધાર	
મુગતિ લહછ પરંપરાએ વિદ્યા મુખ વિસ્તાર.	૬

તસુ સીસએ ઇમ ભણુધએ, શ્રી લલિતપ્રભસરિ ભાવે તુ-ચં
 શ્રી ચંદ્રચરિત તે જાણીઉંએ, બોલે દ્વિવટિ આરે તુ. ૭
 સંવત સોલપચાવને એ, માધમાસિ વિચારતુ
 મુક્લપક્ષ તસુ જાણીધએ, દસમિ તિથિધતે સારતુ. ૮
 ગુરુવારિ રચના કરીએ, રોહણી દેવ જોષ તુ
 ભણે શુભે ને ભાવસિઉં એ, તસુએ સુખકર હોધતુ- ૯
 અણુહલવાડે પાટણ એ હટેરવાડે જાણિ તુ
 સામસો પાસ સોહાકરએ, નમિર્ધ આણુંદ આણિ તુ- ૧૦
 તપ ઉપરિ અં ચરિત કહુએ, તપથી સુખ વિલાસ તુ ચં.
 તપ મોહું જગિ જાણીધએ, તપ છે કર્ષ રસાલ. ૧૧
 ભવિક શ્રાવક બહુ ભાવથી એ, આદર લહી તેહતુ સાર તુ,
 પાસ જિણુંદ પ્રભાવથી એ, રચીઉં રાસ ઉદાર તુ. ૧૨
 તપ પુણ્ય મહિમા અતિ ધણા એ, સુણિયો આંણી પ્રેમ તુ,
 શ્રી ચંદ સુણતાં ભાવસિઉં એ, હુધ અવિચલ ખેમ તુ. ૧૩

—અણુહલપુર પત્તને દરે સુરજસુત અંબાવીદાસેન મીદં પુસ્તકં
 લેખી કૃત. ૬૧-૧૫ ડેઝ, રત્ન:

[આ કવિ પૂણિમાગચ્છની પ્રધાનશાખામાં થયા છે એવું પ્રતિમા
 કુઓ પરથી જણાય છે. તેમના ગુરૂના ગુરૂ પ્રણવપ્રભસરિનો સં. ૧૬૦૮
 નો પ્રતિમા લેખ મળી આવે છે. જુઓ લેખાંક ૧૨૪ અને ખુદ
 કવિનો પ્રતિમા લેખ સં. ૧૬૫૪ નો મળી આવે છે જુઓ લેખાંક
 ૧૦૧ ધા. પ્ર. સં. ભા. ૧. કવિનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૬૫૪ વર્ષે માધ વદિ ૧ રવિ શ્રી શ્રીમાલજાતીય દોસી
 વીરપાલ ભાર્યા પુણ સુત દોસી રદિઆકેન શ્રી સંભવનાથખિંબ કારાપિત
 શ્રી પૂણિમા પક્ષે પ્રધાનશાખાયાં શ્રી વિદ્યાપ્રભસરિ પદે શ્રી લલિતપ્રભ-
 સરિભિ: પ્રતિષ્ઠિતં.

આ લેખ ચાણુસમા ગામના મંદિરમાં ધાતુની પંચતીર્થી પર છે.]

૧૯૪ નર્મદાચાર્ય (તપ કમલકલશ શાખા-કમલકલશ-
સુત્રિ-મતિલાવણ્ય અને ઘીના-કનક શિવ)

(૩૪૫) કોકશાસ્ત્ર અતુષ્ટદી. સં. ૧૬૫૬ (શક ૧૫૨૧) વિગ્યા-
દશમી, બુધ પુરહાનપુરમાં.

અતે—

હવે કવિ નરબુદ્ધ બોલે એ કથા, નામ હામ પોતાના યથા,
કવણુ વંશ માહું ઉપના, તેહ સંક્ષેપ બોલુ અધુના. ૫૯

ગુજર દેશમાંહિં અભિરામ, ધર્મ ધ્યાનનો ઉત્તમ હામ,
યતિ સતિ તપ આગમ જ્ઞાન, સર્વ લોક વસે સાવધાન. ૬૦

કલિયુગ ગંગા જા(સા?) ગરમતી, ઉત્તમ નીર વહેં સારવતી,
સદા કાલ જલ પૂરણુ વહેં, સ્નાન પાપતણાં નર દહેં. ૬૧

કઠે નગર વસે અભિરામ, અમદાવાદ શ્રી ઉત્તમ હામ,
સર્વ વરતૂ પામીને જોહ, જાગ્રુપમાંહિ ન મલે તેહ. ૬૨

શ્રી શ્રીમાલી તિહા વિવહાર, દેવરાજ નામે ઉપચાર,
માન દીપે મહામદ મુલતાંણુ, મહિના માહિ વડો અધા. ૬૩

તેહ ઘરે કુલવંતી સાર, વિપક્ષ પૂરણુ કુલવિખાત.
રાગુલદે નમ્રે ઉતરે, તેહની કુખે હ અવતર્યો. ૬૪

કર્મસંયોગે માર દેશ, નગર શીરોહિ કીધ પ્રવેશ,
તિહાં રહેવાનો કીધો હામ, યોગા થયા લલ્લા ગુણગામ. ૬૫

નવમૈ વરપૈ શ્રી ગુરૂતણા, પામ્યા ચરણુ મનોરથ ધણા,
દીક્ષા લીધી શ્રી ગુરૂ પાશ, ભવબંધણુ તે છોડ્યા તાસ. ૬૬

શ્રી તપગણમાંહિં જશવંત, કમલ કલશ શાખા બોલંત,
ગહનાયક શ્રી પૂજ્ય પ્રમાણુ, જાણે મગન ઉદંતા ભાણુ. ૬૭

ધર્મ દુરંધર શ્રી ગુરૂ નામ, કમલકલશ શિષ્ય અભિરામ,
મહા ગુણવંત મહા ગંભીર, પંચમહાવત યતિ સુધીર. ૬૮

- પ્રોહ ભટારક પાટધારિ ધારણી, જોહની કીરત યુગમાં ધણી,
મહા ગુણવંતા ગણધર ભાવ, પંડિત શ્રી મતિલાવણ્ય ભાવ. ૬૯
- બીજા પન્યાસ શ્રીગધર,.....કહે સુખવાસ,
ત્રીજા ગણિ શ્રીમતિ પન્યાસ, કહ્યા ભાવ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણ. ૭૦
- સૂરિશ્વરના ગણધર એહ, કેતલા નામ કહુ બહુ તેહ,
મહામાહિ ગુણવંત ગંભીર, યતિઅત કનક નમૈ ધીર. ૭૧
- એહવા ગુર ભટારક જોહ, કહુ ઉપમા સવાઈ તેહ,
શિષ્ય નરપુદ્ગલ કંરણ કરી, દીધો પદ તૈં ઉતમ ધરી. ૭૨
- દેઈ દીક્ષા નેં દીધો મંત્ર, શ્રી સરસ્વતી બાંધ્યો તંત્ર,
દાણા દિવસ મેં સેવા કરી, શ્રી સારદ કરણા આદરી. ૭૩
- વર્ષે તેર મૈં આવ્યો માન માતંગી દીધો વરદાન,
શ્રી ગુરચરણ પસાઈ કરી, કવિજન મતિ નરબદ આચરી. ૭૪
- દાણા દિવસ ગુરને સેવિયા, ભણી ગણીતેં પોદા થયાં,
વિહાર કર્મ તિહાથી કીધ, શ્રી ગુરની અનુઆજ્ઞા લીધ. ૭૫
- દક્ષણ દેશ પ્રતિ કીયો વિચાર, કોતુક્યૌ આ દેશ અપાર,
અનેક બોધવીયા જીવનૈ, કવિ મંદગતિ પામિ દેશનૈ. ૭૬
- દેવયોગ ચાલંતાં સહી, ખાનદેશમૈ આવ્યા વહી,
ગદ આસેર તિહાં અભિરામ, બરહાપુર નગરનો નામ. ૭૭
- રાજ બલવંત સુગણ, વેરીના ભાજૈ ભડ દાણ,
સદા અભંમ તરવારહ તેજ, જાતિ ફારક કલાવિવેક. ૭૮
- મીરાંહ દુઝસાહ સુગણ, તાસ પૂત્ર બલવંત વખાણ,
મીરાં બહાદુર સાહ ચારકી, કીરત ધણી ન જાણું લખી. ૭૯
- સંવત સોલ છપને સાર, શક પનર એકવીસ મઝારિ,
ધનુ અયમ દક્ષિણદિશ રવિ, શરદશપતિ માહિ બાલ કવિ. ૮૦
- આસુ અધિક મહોજવ માસ, પક્ષ અજૂ આલેં શશિ પ્રકાશ.
વિજયા દશમી મન આણુંદ, વાસર બુધ સુખ પરમાણુંદ. ૮૧

- ઉત્તરા આપાદ નક્ષત્ર સુવિચાર, શ્રી નરયુદ્ધ બોલે કવિરાજ,
કર્કશશિ ગુરુ અહ બોગવૈ; તુલે શનિ આવણુ ચીતવૈ. ૮૨
- સુભ મહુરત સુભ વેલા સાર, ઉત્તમ લક્ષણ તથો વિચાર.
શ્રી નરયુદ્ધ બોલે કવિરાજ, કવી ચોપદ સંપૂર્ણ આજ. ૮૩
- શ્રી ગુરુ તણી કૃપા આદરી, કોક ચોપદ સંપૂર્ણ કરી,
જે નર હોવે ચતુર સુખાણુ, નારિ પ્રેમ વિલૂપા પ્રમાણુ. ૮૪
- તે એ કથા સુણુસે સહી, અથવા ન પાસે સરસી લહી,
સુણુતાં ચિત્ત હોસ્યે આણુદ, પરમસુખ પામે પરમાણુદ. ૮૫
- કોક તણો મદ લેધ કરી, ચાલ ચોપદ કવિ ઉચરી,
યુરહાંનપુર નગરમાં થઈ, કોકદેવ નામે ચોપદ. ૮૬
- દશ પ્રકાર સંપૂર્ણ હઆ, વિગત કરિ કથા જૂજૂઆ,
શ્રી માતંગીને વરદાન, કરી ચોપદ અમૃત સમાન. ૮૭
- જે નર સ્ત્રીઆલુપધા હસે, તેહ નામને ઇણી અંથે વસે,
જિમ કમલ માહિ ભમર રમે; ગંધ કેતકી છાંડે કીમૈ. ૮૮
- નાના અંથ તણા મત જોય, કોક ચોપદ કીધી સોય,
શ્રી નરયુદ્ધ કહે કવિરાજ, એહ અંથ થરિ હર્યો સમરાજ. ૮૯
- જે નર સૂણે અવણે સહી, યુધી વિસ્તાર હોસે નર લહી,
વિરહી તણા ભાગસે દુઃખ, ભોગી જનને પ્રાપ્ત સુખ. ૯૦
- જિહાં લગે રવિ શશિ ગગનૈં તપૈ, જિહાં લગે એર મહિમધ્ય જપૈ,
તિહાં લગે કથા રહિસ્યે પુરાણુ, કવિ નરયુદ્ધ કહે કથા વખાણુ. ૯૧
- કામશાસ્ત્ર મતિ ઉત્તમ એહ, દેધ ચિત્તને સુણુસે જેહ,
અનંત સુખ પામિસે સદા, શ્રી નરયુદ્ધ કહે સુખસંપદા. ૯૨

—ધતિશ્રી મળિજનાચાર્ય શ્રી નરયુદ્ધચાર્યવિરચિતે કોકશાસ્ત્રે
દશમ પ્રકાર રિચિતિવર્ણપ્રકાર સંપૂર્ણ સં. ૧૭૯૨ વર્ષે કાર્તિક માસે
શુકલ પક્ષે દશમી તિથી ગુરવાસરે વડગામ મંડળે.

[લઘુ પોશાલિક તપગચ્છપદાવલીમાં જણાવ્યું છે કે સુમતિસાધુ-
સૂરિએ પ્રથમ દિનંદી અને કમલકલશ નામના બે શિષ્યોને આચાર્યપદ
આપ્યું હતું. પરંતુ પાછળથી તેમને સૂરિમંત્રના અધિકાયક દેવે કહ્યું કે
આ બેને આચાર્યપદ આપ્યું તે ઠીક નહીં કર્યું, કારણકે એઓ ગચ્છનો
ભેદ કરશે, તેથી સુમતિસૂરિએ ફરી એક નવા આચાર્ય બનાવ્યા અને
તેમનું નામ હેમવિમલસૂરિ એવું આપ્યું. સુમતિસૂરિના સ્વર્ગસ્થ થયા
પછી ઉક્ત બંને આચાર્યોએ પોતપોતાના જુદા સમુદાયો પ્રવર્તાવ્યાઃ
જેમાંથી દિનંદીસૂરિની શાખાવાળા 'કુત્યપુરા' કહેવારા લાગ્યા અને
કમલકલશસૂરિની શાખાવાળા 'કમલકલશ' ના નામથી ઓળખાવા
લાગ્યા. મૂળ સમુદાય 'પાલજીપુરા' ના નામે પ્રખ્યાત થયો. એજ કમલ-
કલશસૂરિના શિષ્ય જયકલ્યાણસૂરિ થયા હતા કે જેમણે સં. ૧૫૬૬ ના
ફાલ્ગુન શુદ્ધ દશમીએ આપ્યું પર્વતપર પ્રાકવાટ ઘાતિના સં. સહસ્રાએ
અચલગઢ ઉપર મહારાજાધિરાજ જગમલજીના રાજ્યમાં ચતુર્થખવિહાર
બનાવ્યો તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે વખતે તેમની સાથે ચરણસુંદરસૂરિ
આદિ ખીજો પણ કેટલોક શિષ્ય પરિવાર હતો. જુઓ લેખાંક ૨૬૩
અને ૨૬૮ મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ
ભાગ ૨ જે. કમલકલશા ગચ્છ સં. ૧૫૭૨ માં થયો એવું વીજનપુર
વિદ્યાસાલાના ૩૧ મા કાલકામાં એક પદાવલિ છે તેમાં ચોથે પાને
લખ્યું છે.]

૧૮૫ ગુણવિનય.*

(ખ૦ ક્ષેમજાખા-ક્ષેમરાજકવિ-વાચનાચાર્ય પ્રયોજમાણિકથ-
જયસોમ કવિ શિ.)

(૩૪૬)+ કર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ. સં. ૧૬૫૩ મહા વદિ ૧૦
સપ્તમગરમાં.

* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં ગ્રંથો બનાવ્યા છે તે પૈકી ખંડ
પ્રશસ્તિ કાવ્ય શ્લોક-ટીકા સં. ૧૬૪૧, દમયંતીચંપૂ શ્લોક-ટીકા સં.

આદિ—

- ફલવધિ પાસ પ્રમાણુ કરિ, વાગ વાણિ સમરેવિ.
 શ્રી જિનકુશલ મુણિંદપય, હૃદયકમલિસુ ધરેવિ. ૧
 શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજ્યકે, યુગપ્રધાન જિણ્યુવંદ,
 શ્રી જિનસિંહ સુનિંદવર, જિન રંજિય તૃપચંદ. ૨
 તાસુ કથનિ ઉવચ્ચ ગુર, શ્રી જયસોમ સુસીસ,
 વાચનાચારિજ ગુણવિનય, મનધરિ અધિક જગીસ. ૩
 જિનશાસન ઉદ્યોતકર, કરમચંદ તૃપચંદ.
 તેહની વંશપરંપરા, પ્રભણુઈ સોહગકંદ. ૪
 તે નિસુણુક હરખઈ કરી, મંત્રીસર પરખંધ,
 ધરમવંત ગુણુ ગાવતાં, જિમ હુવઈ શુભ અન્કખંધ. ૫

૧૬૪૬, રધુવંશ ટીકા સં. ૧૬૪૬, પ્રાકૃત વૈરાગ્ય ચતક ટીકા સં. ૧૬૪૭
 સંયોધ સમતિકા વૃત્તિ સં. ૧૬૫૧; વિચારરત્ન સંગ્રહ લેખન સં. ૧૬૫૭
 ક્ષધુ અજિતહૃદિ ટીકા સં. ૧૬૫૯, ઇન્દ્રિયપરાજ્ઞચતક વૃત્તિ સં. ૧૬૬૪
 ઉત્સેત્રોદ્ધટનકુલકખંડન (તપ્પગચ્છનું ખંડન અને ખરતરગચ્છના મંડ-
 નરૂપે) સં. ૧૬૬૫. આ ઉપરાંત જોનો રચનાસમય અજ્ઞાત છે એવી
 બીજી રચનાઓ જિનવૃક્ષભીમ અજિત શાંતિ વૃત્તિ, મિત્રાપિણી વૃત્તિ,
 સંપ્રજ્ઞ શબ્દાર્થ સચુચ્ચ ધર્યાદિ. તે પૃથ્વી તે એક સત્તરમા સૈકામાં
 વિદ્વાન દીક્ષકાર અને સાક્ષર હતા એ નિર્વિવાદ છે. વધુ માટે જુઓ.
 ઐ. રા. સ. ભા. ૩ અને જૈ. ઐ. ગુર્જર કાવ્ય સંચય. બાપાનું જ્ઞાન
 નામે કર્મચંદ્ર પ્રખંધ, કર્તાએ ખીજો સંસ્કૃતમાંનો વંશપ્રખંધ જોઈને
 કર્યો છે. જુઓ ઉપર દુકં ૨૯૭. તેમણે સં. ૧૬૭૫ માં વિમલાચલ
 પર જિનરાજ સુરિએ કરેલી આદિનાથની પ્રતિષ્ઠામાં હાજરી આપી હતી.
 જુઓ એપિગ્રાફીઆ ઇડિકા ૨-૬૨-૬૩. આ શિલાલેખ માટે જુઓ
 મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા. ૨ લેખાંક
 ૧૮-૧૯; અથો સિંધે ક્ષત્રિ માટે જુઓ જેસલમેર ભંડાર મંથ સચિ.
 મુ. ૨૯ અને ૫૨.

આગે કુમરનરિંદના, વિમલતાણાં સુરસાલ;
ગીતારથ ગુરૂ મૂઘિયા, ગુણ સુણીયઈ સુવિશાલ.

૬

x

x

x

x

અતે—

સોલહસઠ પંચાવન તણુઈ, ગુરૂ અનુરાધા યોગઈરે.
માહ વદી દશમી દિનઈ, મંત્રી વચન પ્રયોગઈરે. ૨૮૩
રાજ કરમચંદ્ર મંત્રવી, સધર નગર તો સામઈરે,
સંભવનાથ પચાઉ લઈ, જિહાં સવિ વંછિત પામઈરે. ૨૮૪
જિહાં જિનકુશલ સુગુરૂ તણો, કરમમંત્રિ કરાયો રે.
યુભ સકલ સંપતિ કરઈ, દિનપ્રતિ જે જસવાયો રે. ૨૮૫
પાઠક શ્રી જયસોમજી, સુગુરૂ જિહાં ચડમાસઈ રે.
શ્રી સંબનઈ આગ્રહ થઈ, નિવર્યા ચિત્ર ઉલ્લાસઈ રે. ૨૮૬
તસુ આદેશ લહી કરી, દેખી વંસપ્રખધોરે,
વાચક શ્રી ગુણુવિનય કીધો એહ સરસ સંબધે રે. ૨૮૭
ચિરસગિ જે પ્રખંધ એ જાં લલિ મેરૂ ગિરિદોરે.
શ્રી જિનકુશલ પશાઉલઈ, જાં લલિ ચંદ્ર દિણિદોરે. ૨૮૮
એ ગાવઈ પ્રખંધ જે જિનશાસન જયકારો રે.
તે પામઈ સુખસંપદા સોહગસિરિ સિણુમારો રે, ૨૮૯

(૩૪૭) અંજનાસુંદરી પ્રખંધ. સં. ૧૬૬૨ ચૈત્ર સુદ ૧૩ બુધ.

અતે.

શ્રી ખરતરગણિ પ્રગટ પડૂરિ, યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્ર સુરિ.
વિજય માનિ શ્રી જિનસિંધ સુરિ, આચારિજ પાદશાહિ હનૂરિ.
જસુ દીપક ગુરૂચઈ ગુરૂરાજઈ, શ્રી હમચંદ્ર વિરચિત સુદિવાજઈ,
ઉવઝાય શ્રી હેમરાજના શિષ્ય શ્રી પરમોદ્યાણિક સુર વક્ષ.
વાચકપદ સુંદર સુખકારી, તાસુ શિષ્ય વિજયી ક્રુતધારી.
શ્રી જયસોમ સુગુરૂ ઉવઝાય. વચનરસઈ રંજિય નરસાય.

- અકપર શાહિ સમાંઅઈ ખસુ, દસદિસિ ફઅઉ વિનયવિકાસુ.
તાસુ શિષ્ય અઝઝ વિનીત, ગુણવિનયતિ જયતિલક સુવિદીત. ૩
- તિહાં વાયક ગુણવિનયઘ દીઠઓ, પૂર્વ પ્રખંધ જિત્યઉ મધુમીઠો,
સોલહસઈ બાસહૂ વરસઈ, ચૈત્ર સુદઘ તેરસિનઈ દિવંસઈ. ૪
- તેરમ રવિ ચોગઈ બુધવારઘ, ઠાલઘ અધ્યઉ તસુ અનુસારઘ.
શીલવંતની વાતજ સુભુતાં એહ પ્રખંધ બવી નિતુ ભયુતાં. ૫

સં. ૧૬૬૯ વર્ષે. શ્રી. આગરા નગરે પં. જયકીર્તિ લિખિત
વિવેકવિનય ભં; ઉદયપુર; ખં. ચં.

(૩૪૮) ગુણસુદરી ચોપાઘ. સં. ૧૬૬૫-સેં. લા. વડોદરા.

(૩૪૯) અંચલમતસ્વરૂપવર્ણન. સં. ૧૬૭૪ માહ સુદ ૬ બુધ
માહપુરમાં.

આદિ—

- વિમલ પ્રભુ મતિ વિમલ કરિ, જિણુકરિ કરંઅ વિચાર,
શાસ્ત્રે તણુઉ જિણિ જાણીયઈ, સફ્ર અઘ સાર અસારવ, ૧
- કવજાપ શ્રી જયસોમ ગુર, દેસિય વિહિં યહ એહ,
દેખાઉ જિણિ અવિહિં યહ, કેરી બાજઈ રેહ. ૨
- અંચલ યાપન જિણિ કરી, શાસ્ત્ર બિન્દા નિરમ્લ,
સાંભળતાં શ્રવણઈ હ્રુવઈ, શ્રુતધરનઈ સિરિ સ્લ. ૩
- વચન માત્ર નિસુણી કરી, મારગ છોડઘ સુદ,
ધવલઉ સગલઈ મૂઢ મતિ, દેખી જાણુઘ દૂધ. ૪
- તેહનઉ ભાવ પ્રકાસ કરિ, નવપહ છંડાવેઉ,
મૂલ મગ્ગ મહિ આશ્ચિસ્યું; સુદ લોચ હિવ વેઉ. ૫
- ધ્યાનરહસાઘ ગુણુ સઠમ્, પૂનમીયાંનઉ પક્ષ,
નરસિંહ યાદક તેહનઉ, સંભલીયાઘ પરતઘ. ૬

x

x

x

x

અતે—

સોહાહસર્થ ચહિહત્તરર્થએ, માધવ સુદિ છઠ્ઠિય,
 યુધવાર્ધ નક્ષત્ર પુષ્પિ, સુંદર રવિ છઠ્ઠય,
 યુગપ્રધાન મહિમાનિધાન, શ્રી જિનસિંહ સરિ,
 રાજ્ય વાળ્ય જનસુ મુજસ, ડિડિમ જગિભરિ.
 શ્રી ખરતરગછ દિન સમઉ એ, નવ દિનકર પરિ જોણ;
 સોહાયઉ તસુ તુલ્યતા, લહીયઈ ગુણ કરિ કેણ ? ૨૩

માલપુરય પરકાસીયઉએ, પહિલઉ પુહવી તલિ,
 ઢાલ બાંધિ સુભ કર્મ બધે સંબધ ઈહાં કેલિ,
 શાસ્ત્ર વિચાર વિના વચઉ એ, તેહનઉ જે દોષ,
 મિથ્યા દુઃકૃત તિહાં હુવઉએ, નવિ રાગ નહ રોષ.
 કરણા ભાવ હૃદય ધરી એ, નવિ તસુ બપરિ દોષિ,
 રવિ પરગટ કરય વિશ્વ સવિ, ન કરય તાસુ ઉવેષ. ૨૪

શુદ્ધ માર્ગની ચાહ હુવય, તઉ ચાહઉ એહ,
 તાસુ કલઉ મય નવિ લલઉ, એ શ્રુતિબીજ રહ;
 એક ભાવ સાચઉ હૃદયઉ એ, બીજઉ ઈર્ષ્ય,
 તઉ સાચઉ ગિણિ દ્રોણ, સિદ્ધ જય સીધઉ સિત્થ.
 સાચ ખેટ નાણાં લણીએ, જિજ્ઞાસુ કરઉ છઉ શુદ્ધિ,
 તિમ સામાચારી વિષય, વિવરઉ કરઉ વિસુદ્ધ, ૨૫

ખેમરાય ઉવચાય રાયશ્રી ખેમની સાખય,
 સવિ સાખા મહિ જનસુ, સાખ પંડિત જન ભાજય,
 હૃદયઉ પુહવિપ્રસિદ્ધ ખાટઈ તસુ સુંદર,
 શ્રી પ્રમોદભાષિણ તાસ તસુ સીસ જમંકર.
 ઉવચાય શ્રી જયસોમ ગુરુ તાસુ સીસિ આપચાદિ,
 ઉવચાય શ્રી ગણિ મુણ્ડિનઈ શ્રી જિનકુસલ પ્રસાદિ. ૨૬

(મ. બ. સંગ્રહ) પ્રત બૂનિ છે, ૧૭૦૦ લગભગની.

(૩૫૦) હુમ્પકમતીતમેદિનકર ચોપાઇ. (લોંકા-અમૂર્તિપૂજકના ખંડન રૂપે)-સે. લા. વડોદરા.

(૧૯૬) સમયસુન્દર. (ખ૦ જિનચંદ્ર સૂરિ-સકલચંદ્ર ઉ૦ શિ૦)

(૩૫૧) ચોવીશી. સં. ૧૬૫૮ વિજયાદશમી અમદાવાદમાં.

આદિ—

રાગ મારણી.

રિપભદેવ મેરા હો,

પુષ્પસયોગઈ પામીઆ મઈ, દરસણુ તેરા હો.

૧

ઋપભદેવ મેરા હો.

x

x

x

x

અંતે—

રાગ ધન્યાસિરી.

તીથકરે ચક્રવીસે મઈ સંસ્તવ્યારે,

ઋષભાદિક જિનરાય ધણિપરિ વીનવ્યારે—

વસુ ઇંદ્રી કે રસ રજનીકર વચ્ચરે,

અહમદાવાદ મઝારિ વિજયાદશમી દિનઈરે,

ગુણ ગાયા તીર્થકરના શુભ મનઈ રે.

૧ તી.

ખરતર ગછ રે શ્રી જિનચંદ સૂરીસરે,

જિનસિંધ સૂરીસ સકલચંદ મુનિવરે,

સુપસાયધરે સમયસુંદર આણંદકરે—

૨ તી.

—છતિ શ્રી અતુર્વિસતિ તીર્થકરગીતાનિ શુદ્ધ પ્રત ૫-૧૧ આ. ૬.

(૩૫૨) સુષુરભાઈકર છંદ. સં. ૧૬૫૮ —શ્રી.

(૩૫૩) સાંખ્યસુબ્ધ અખંધ. સં. ૧૬૫૮ વિજયાદશમી અંભાતમાં.

આદિ—

શ્રી મેમોસર ગુણનિલુ, જમભવન જિણ્યંદ,

બ્રહ્મચારિ મૂડામણી, પ્રથમું પરમાણ્ડ.

૧

- પુરસાદાણિ પાસજિણુ, શંભણુપુરિ ચિર ઠાય,
તાસ જપતાં જોહનું, સીઝઈ વંછિત કામ. ૨
- વર્ધમાન સામી સધર, ધ્યાનધરૂં નિસદીસ,
જયવતું તીરથ જોહનું, વરસ સહસ એકવીસ. ૩
- તાસ સીસ ત્રિભુવનતિલક, ગણધર ગૌતમ સામિ,
અષ્ટ મહાસિધિ સંપન્નઈ, નિત સમરતા નામ. ૪
- સકતિ નહી મુઝ તેહવી, બુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ,
વચન વિલાસ નહી નિસ્પક, એ પણિ પ્રથમ અભ્યાસ. ૫
- સંખ્ય પ્રજ્ઞન કુમરતણા, ચરિત અનેક અપાર,
કહક કિણુપરિ હું વણુવું, પણિ છઈ એ આધાર. ૬
- નદી તરતાં બેડલી, સમુદ્રે વાય સુવાય,
તિમ મુઝ આલંબન અછઈ, સુચર તણુક સુપસાય. ૭
- આઠમઈ અંગઈ એ કલા, સંક્ષેપઈ સંખંધ,
પણિ હું પ્રકરણુથી કહિસિ, વિસ્તરપણુઈ પ્રમંધ. ૮
- આધ તણા ગુણુ આવતાં, લાભ અણુતા હોઈ,
પ્રથમ પ્રજ્ઞન કુમારગુણુ, સાંભલજ્યો સહુ કોઈ. ૯

* * * *

ઢાલ ૧૩.

x x x x

સમયસુંદર કહઈ સાધના એ, ગુણુગાયા બહુ ભાતિ, કુ.

પ્રથમ ખંડ પૂરક થયકિ એ, ખીજની છઈ પાતિ. કુ. ૧૨૧

—સંવત ૧૬૫૬ વર્ષે વિજયદશમ્યાં શ્રી સ્તંભતીર્થે શ્રી બૃહતવરત મહાધીશ્વર શ્રીહસ્તીપતિ સાહિ જલાલદીન અકબરસાહિબદતમુખ-પ્રધાનપદધારક શ્રી ૬ જિનચંદ્રસરિ સ્વરિશરાણાં, સાહિસમક્ષ સ્વહસ્ત સ્થાપિત આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસરિસુપરિકરાણાં શિષ્યશુષ્ય પંડિત સકલચંદ્ર ગણિતચિહ્ન વાં સમયસુંદરગણિના શ્રી જોસલમેર—વાસ્તવ્ય નાનાવિષ્ણુસામવિચાર, પ્રધુમ્ન પ્રમંધે પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ.

હૃદય.

કામભીર મુખમંડણી, પ્રણમું તોરા પાય,	
હિવિ બીજો ખંડ બોલિયું, સાનિધિ કરિજો માય.	૧
સત્યભામા હરિભામિની, ગ્રેષી કુમર પ્રતાપ,	
અણુષ અદેવાઈ કરઈ, સહકિ મા સંતાપ.	૨
અન્ય દિવસ ભામાસતી, તસલહિ આડિ નિલાડિ,	
તુટ મુટલે પાટલહિ, પરી રીસાણી હાડિ.	૩
ગજહત્યો દે ગાલસું, નયણે વરસઈ મેહ.	
ચિંતાતુર બાઈસી રહી, દુખિયાં લક્ષણુ એહ.	૪

*

*

*

*

ઢાલ ૨૧.

સૂત્ર પ્રકરણ તણી સંમતિ, અંધ કીધહિ જાણિરે,	
દેવગુર મુઝ કરિ સાનિધિ, ચડયહિ તેણુ પ્રમાણરે.	૧૯

અંતે—

ઢાલ ૨૨ રાગ ધન્યાસરી.

આઠમઈ અંગિ એ કલહિ, સંખ નઈ પ્રજૂન અધિકાર,	
સોહમ સામી ઉપદિસ્યહિ, જંતુનઈ સુવિચાર,	
સુવિચાર સુંદર મુનિ પુરંદર, સોભાગી મહિમાનિલા,	
ચારિત્રપાત્ર મહાંત મુનિવર, સકલ સાધુ ગુણે ભલા.	
ગિરધાતણા ગુણુ ગાવતાં, મુઝ હીયહિ હરખઈ મહમલહિ,	
ગણિ સમયસુંદર કહઈ સંખંધ, આઠમઈ અંગઈ કલહિ.	૪
સંખ પ્રજૂન ગુણુ ગાવતાં, દૂખ દોહગ ગયાં દૂરિ,	
રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુખ સંપદા, પ્રગટયમ પુણ્યપદૂર,	
પ્રગટહિ પુણ્યપદૂર ધરિ ધરિ રલિય રંગ વધામણાં,	
નવનવા ગીત વિનોદ ઉજવ, ખવલ મંગલ અતિ ધણાં.	
શ્રી કૃષ્ણનંદણુ જગઆણુંદણુ, ધ્યાન તસુ મનિ ધ્યાવતાં,	
ગણિ સમયસુંદર કહઈ આણુંદ, સંખ પ્રજૂન ગુણુ ગાવતાં.	૨

શ્રી ખરતર ગજ દીપતો દિન દિન અધિકર્ષ વાની,
 શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસર, જંગમ જુગહપ્રધાન,
 જંગમ જુગહ પ્રધાન; પદવી પાતસાહ અકમર દીયમ,
 જગમાંહિ જીવદયા તણુઉ, જસપડહ દિરવ્યઉ જિયમ.
 તસુ સીસ અતુલ પ્રભાપ, જિનસિંહ સૂરિ અરિશયુ જપતા;
 ગણિ સમયસુંદર કહધ દિનદિન શ્રી ખરતરગમ્જ દીપતા. ૩
 શ્રી સંધ સુજસ જગીસ એ હીયડર્ષ હરખ અપાર,
 થંભણુપાસ પસાઉલિ ખંભાયત સુખકાર,
 સુખકાર સંવત સોલ એગુણુ સઠિ વિજયદસમિ દિનર્ધ,
 એકવીસ ઢાલઈ રસાલ એ અંથ રચયઉ સુંદર શુભ મનઈ.

[(ભાવ૦ પ્રતમાં વધુ એ છે કે)

જિજ્ઞાસુસરિ વિનેય પડિત, સકલચંદ્ર સુસીસએ,
 ગણિ સમયસુંદર એમ પબણુધ, સંધ સુજસ જગીસ એ. ૪]
 —ઘતિ સંવત ૧૬૫૯ વર્ષે શ્રી વિજયદસમી દિને, શ્રી સ્તંભતીર્થે
 શ્રી બ્રહ્મ ખરતર ગમ્જાધીશ્વર શ્રી ડિલ્લીપતિ પાતિસાહિ શ્રી અકમ્પર
 જલાલદીન આહિપ્રદત્તયુગપ્રધાનપદધારક શ્રી શ્રી ૫ જિનચંદ્ર સૂરીશ્વ-
 રાણાં સાહિસમક્ષ સ્વહસ્તપ્રસ્થાપિતાચાર્ય શ્રી જિનસિંહ સૂરી સપ-
 રિકરાણાં, શિષ્યમુખ્ય પડિત સકલચંદ્ર ગણિ તચ્છિષ્ય વા૦ સમયસુંદર
 ગણિભિઃ શ્રી જેસલમેર વાસ્તવ્ય નાનાવિધ શાસ્ત્ર વિવરે રસિક લોદા
 સા૦ સિવરાજસમભ્યર્ચનયા કૃતઃ, શાંચ પ્રદુમ્ન પ્રબધે દ્વિતીય ખંડઃ
 સંપૂર્ણ, ઉભય ખંડ મીલને ગાથા ૬૩૫, ઢાલ ૨૧ શ્લોક સંખ્યા ૮૦૦,
 પડિત શ્રી ૫ આશ્ચિન્યચંદ્ર ગણિ શિષ્ય, પં. હેમચંદ્રેણ લિપિચક્રે આસો
 વદિ સાતિમ દિને ઘતિ મંગલ. (દે. લા. ફ. ધણી બૂની-રચના સમ-
 યથી પ્યાર દિનજ પછીની), ગુ. વિ.; રત્ન.; કે.; ભાવ.

—સંવત ૧૬૮૬ વર્ષે ફાલ્ગુન માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થી તિથેા
 શનિવાસરે જોશી ગંગદાસ લિપતે । પાઈ માના પઠનાર્થે ॥—યતિ વિવેક
 વિનય (ધુમટાવાલો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

—૩૮-૧૦ અને ૧૯-૧૭ લીં;

—લિં મુનિ દ્વદ્વા ૩૨-૧૦ વિ. ધ.

—સકલ પંડિત શિરોમણિ પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી શ્રી શાંતિવિ-
જય ગણિ શિષ્ય પં. પ્રતાપ વિજય લિખિતં કૃષ્ણમઠ નમ્બરે ચિંતામણિ
પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ સંવત્ ૧૭૮૭ વર્ષે માસ ચૈત શુદ્ધ ૬ શુક્રવાસરે
શ્રીરત્નુ. બાવ.

—સં. ૧૭૬૧ પોસ વદિ ૧૩ શિં ૨૫-૧૫ મો.

—કુલ ૨૩૮ કડી. લિખિતા શ્રી પદ્મ્યા નગરે-સંવત ૧૭૧૨
વર્ષે માસ માસે શુક્રવર્ષે ત્રયોદશી તિથિ મંગલવારે શ્રી અરતરગચ્છ
શ્રી જિનમાણિક્યસારિ શાખાયાંવાદી શ્રી ગુણરત્ન ગણિ તત્ શિષ્ય વાં
શ્રી શ્રી રત્નવિશાલ ગણિગજેન્દ્રાણાં તત્ શિષ્યમુખ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી
પ લખિધવિજય ગણિનામતેવાસિના પં મહિમોદય ગણિના લિખા-
વિતં. લિખિતં પં. કલ્યાણ મુનિના. પરોપકારાય સુઆવિકા પુન્ય પ્રભા-
વિકા વીરો પઠનાય. શ્રી સીમંધર સ્વામિપ્રસાદાત્-૩૧-૧૧ અનંત.

—ગ્રંથાગ્રંથ સખ્યા ૮૫૦. સંવત ૧૬૯૨ વર્ષે આસોજ માસે સેત
પરે ત્રિતીયા તિથિ સોપર નગરે લિપનં ઝડપ શ્રી વણુવીરજી ૧૪-૧૩
મારી પાસે છે. આ દ્રવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

—મે ખંડ-ઉભયખંડ મીલને ગાથા ૫૩૫ ઢાલ ૨૧ શ્લોક સર્વ
સખ્યા ૮૦૦ અઢે આદિસર્દિ પૂરા સંવત સોલ ૧૬૭૦ વર્ષે ૬ માઝ-
સિર માસે કૃષ્ણ પક્ષે પંચમી તિથિ વાર સોમે લખિતં. સ્તંભનાથે
લખિતં. (સારી પ્રત ને જૂની પ્રત છે) ૩૨-૧૧ લીં.

(૩૫૪) +દાનશીલ તપભાવના સંવાદ-સંવાદશતક સં. ૧૬૬૨
સાંગાનેરેમાં.

આદિ—

પ્રથમ જિજ્ઞેસર પાય નમી, પામી સુગુર પ્રસાદ,
દાન સીયલ તપ ભાવનાં, બોલિસ અહુ સંવાદ.

વીર જિણુંદ સમોસર્યા, રાજગ્રહી ઉદ્યાન,
 સમોસરણુ દેવેં રચ્યો, બૈઠા શ્રી વર્ધમાન. ૨
 બૈઠી બારહ પરપદા, સુણિવા શ્રી જિનવાંણિ,
 દાન કહૈ જગિ હં બડો, મુઝનેં પ્રથમ બખાંનિ. ૩

*

*

*

*

અતે—

સોલેસૈ બાસઠ સમૈ રે સાંગાનેર મઝાર
 પદમપ્રભુ સુપસાઉલૈરે, એહ યુણ્યો અધિકારોરે ધર્મ હિયે ધરો.
 સોહમસામિ પરપરા રે, ખરતર ગછ કુલચંદ
 યુગપ્રધાન ગુર પરમડો રે, શ્રી જિનચંદ સૂરોદો રે. ૬૦
 તાસ સીસ અતિ દીપતા રે; વિનયવંત જસવંત
 આચારજ ચઢતી ક્વારે, જિનસિંહ સરિ મહંત. ૬૦
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજના રે, સકલચંદ તસુ સીસ
 સમયસુંદર વાચક ભણે રે, સંધ સદા સુજગીસો રે. ૬૦ ૯
 દાનશીલ તપ ભાવના રે, સરસ રહ્યો સંવાદ,
 ભણતાં ગણતાં ભાવસું રે, રિદ્ધિ સ્મૃદ્ધિ સુપ્રસાદો રે. ૬૦ ૧૦
 —રત્ન; (પ્ર. ૩૯૨ જૈ. પ્ર; ૩ જૈન સત્કાવ્યમાળા. ચૈત્ય૦ આદિ
 સં. ભાગ ૩)

—સં. ૧૭૪૭ વર્ષે ૫-૧૦ અનંત.

—પંડિત સુમતિસોમ ગણિના લિખિત:—સુઆવિકા પુણ્યપ્રભા-
 વિકા બાહ કેસરી પદનાય. ૫-૧૩ મારી પામે છે.

+ધંધાણી તીર્થસ્તોત્ર ૪ હાલનું. સં. ૧૬૬૨.

આદિ—

પાય પ્રણમુંરે શ્રી પદમપ્રભુ પાસના, ગુણુ ગાઉરે, આની મન શુભ ભાવના,
 ધંધાણીરે પ્રતિમા પ્રગટ થઇ ધણી, તસુ ઉત્તપતિરે સુણિજ્યો ભવિક સોહામણી.

સોહામણી એ વાત સ્તુત્યો કુમતિ સંક્રા ભાજસ્યૈ
 નિરમલો ચાર્યદ શુદ્ધ સમકિત શ્રી જીન શાસન ગાજસ્યૈ

ધ્રુમદેસ મઝોવર મહાળાક સુર રાગ સોહએ,
તિહાં ગામ એક અનેક ધાંનિક ધંધાણી મન મોહએ. ૧

x x x x

અતે—

સંવત સોહ બાસઠિ સમઈ, જન કીધી હો મઈ માહ મઝારિ,
જન્મ સફલ થયો માહરો, હિવ મુઝનઈ હો સામી પાર ઉતારિ મો. ૨૩

કલસ.

ઈમ શ્રી પદમપ્રભુ શ્રી પાસ સામી, યુગ્યો સગુર પ્રસાદ એ,
મૂલગી અર્જુનપુરી નગરી, વરધમાન પ્રાસાદ એ,
ગન્ધરાજ આ જિનચંદસરિ, ગુર શ્રી જિનમિધ સરિસરો,
ગણિ સકલચંદ વિનેય વાચક, સમયસુંદર સુખકરો. ૨૪

—ગુ. વિ. પાસેથી રા. ડાહ્યામાધ પ્રેમચંદ મોદીએ મેળવેલી પ્રત
પરથી ઉતારેલ નકલ જૈ. શ્વે. કો. હેરદ્વના સં. ૧૯૭૪ પુ. ૧૪
અંક ૪-૫-૬ (સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલથી મેના એકત્રિત અંક)માં
પૃ. ૧૭૮ ઉપર મારી ટિપ્પણી વિવેચના સહિત પ્રકટ થયેલ છે.

(હુંકમાં સાર એ છે કે ધંધાણી તીર્થની કલ્પતિ સં. ૧૬૨૨ માં
જ થઈ ને તેજ વર્ષના માહ મામમાં કવિએ તેની જગ્યા કરી. તે ગામ
ધ્રુમદેશ (૧) મઝોવર (૨) સુ-રાગ્નના દેશમાં આવેલું છે (આ સરરાગ
સિરોહીની ગદીપર સં. ૧૬૨૮ થી ૧૬૬૭ સુધી રહેલા મહારાવ
સુલતાન જણાય છે. જુઓ સિરોહીકા ઇતિહાસ પૃ. ૨૧૭ થી ૨૪૪)
તે ગામમાં દુધેલા નામનું તળાવ છે, ત્યાં ખોખર નામનું દેહરું હતું,
તેની પાછળ ખોદનાં એક ભોંયડું નીકળ્યું અને તેમાંથી પરંપરાગત
મૂકેલો નિધાન મળી આવ્યો ને તેમાંથી પ્રતિમાઓ સં. ૧૬૬૨ ના
એક સુદ ૧૧ ને દિને નીકળી (ચૈત્રી વર્ષ પ્રમાણે). સમગ્રી મળી ૬૫
પ્રતિમામાં કેટલીક જૈન અને કેટલીક શેવ હતી; જૈનમાં મૂર્તનાયક ૫૬
પ્રભુ અને પાર્શ્વનાથ હતા, એક ચોમુખ અને ૨૪ જિનની પ્રતિમા
૨૨

(ચઢવીસથો) હતી. ખીજી ત્રેવીસ જૈન પ્રતિમા કે જેમાં બેઠે કાઠિસ-
ગિયા રહેતા તે સિવાય ઓગણીસ પ્રતિમા વીતરાગની—જિનની હતી.
કુલ આમ ૪૬ જિનપ્રતિમા હતી. તે સિવાયમાં ઈંદ્ર, બ્રહ્મા, ઇશ્વર
(શિવ). ચક્રેશ્વરી, અંગિકા, કાલિકા, અધનાટેશ્વરી, વિનાયક (ગણપતિ),
જોગણી, શાસનદેવતા વગેરેની જૈન જૈનેતર હતી. આ જિનપ્રતિમાઓ
પાંચ રાજ્યો નામે ચંદ્રગુપ્ત, બહુસાર (ગિન્દુસાર), અશોકચંદ્ર. કુણાલ
અને સંપ્રતિ રાજ્યોએ બરાબી હતી અને તે પ્રતિમાનો પરિકર—ધૂપ-
ધણું વગેરે પણ તે સમયનો હતો. જે સુખ્ય પ્રતિમા પૈકી પદ્મપ્રભુની
ધણી સુંદર હતી. તે સંપ્રતિ રાજ કે જેને આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રતિભોધ
કર્ચો તેમની બરાવેલી છે. વીરાત્ જસે ત્રણ આર્યરક્ષિત સૂરિએ મહાશુદ્ધ
૮ ને રવિવારે શુભમુહૂર્તે પ્રતિષ્ઠિત કરી એવી લિપિ તે પર જણાય
છે; ખીજી પ્રતિમા પાર્શ્વનાથની શ્વેત-અર્જુન સોનાની છે—એ અર્જુન
પાસ આ અર્જુનપુરી-ધંધાણીના શણુગારરૂપ છે તે ચંદ્રગુપ્તે બરાવેલી
અને વીરાત્ ૧૭૦ માં ગુરુ ભદ્રપાદુએ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ તીર્થની
ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં થઇ એટલે આ પ્રતિમાઓ અજન્મ રીને મળી
આવી એટલે ધંધાણી-અર્જુનપુરી નામના મારવાડના ગામમાં ત્રણ તીર્થ
થયું અને ગામેગામના સર્વ ત્યાં આનવા લાગ્યા અને મહાવીર પછીના
લગભગના સમયની પ્રાચીન પ્રતિમાનાં દર્શન કરવા સૌ કોઈ ભવિક
ઉત્કટે એ સ્વાભાવિક છે. વિશેષ માટે શુભો ક્ષે. હેરવડનો ઉપરોક્ત અક.)

(૩૫૫) +આર પ્રત્યેકપુદ્ગનો રાસ સં. ૧૬૬૫ જેઠ શુ. ૧૫

આગરામાં.

આદિ—

સિદ્ધારથ શશિકુન્દલિતો, મહાવીર ભગવંત,

વર્તમાન તારથધની, પ્રણેમાં શ્રો આરેહંત.

૧

તસ ગણધર જોતમ નમો, લખધિ તણા ભંડાર,

કામધેણું સુરતર મણી, વાર નામ વિચાર.

૨

વીણાપુસ્તકધારિણી, સમરં સરસુત માય,	
શૂરપત્રે પંડિત કરે; કાલિદાસ કહિવાય.	૩
પ્રણમો ગુરૂ માતા પિતા, જ્ઞાન દષ્ટિ દાતાર,	
કાઠીથી કુંજર કરે, એ મોટો ઉપગાર.	૪
ગારૂંદ દ્રણીની મણિ મહે, તે જિમ મંત્ર પ્રભાવ,	
તિમ મહિમા મુઝ ગુરૂ તણે, હં મતિ મૂઢ સ્વભાવ.	૫
મુઝને સુમતિ જગાધયો, ઉઠ ઉઠ રે ઊઠ	
ગુન વરણવિ ગુરૂ તણા, હં તુઝ પૂરસો પૂઠ.	૬
તિણ મુઝ ઉઘમ ઊપનો, પંપોને જિમ પંપ,	
એક લાભ વલિ કહે સુમતિ, દૂધ ભર્યો વલિ શંપ.	૭
કરકંડુ રાગ દુમુષ નમિ તે નિગ્ગઈ સુદ,	
ધણ નામે ઉત્તમ હવા, ચારે પ્રત્યેકયુદ્ધ.	૮
ચારિ તી આચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત,	
ચિદ્રં પડે કહૌં ચરિત હં, જિમ પાંચું ભવ અંત.	૯
ચાર પંડ એ ચક્રપર્ષિ ચિહ્ન ખડે પરિસિદ્ધ,	
પ્રથમ પંડ કરકંડુનો, સાંભલો મને વિસુદ્ધ.	૧૦

x

x

x

અંત-પ્રથમખંડ. હાલ ૧૦ રાગ ધન્યાસરી.

ધમ છૂપમથી પ્રતિજ્ઞાઓ, નલિ કાધો મસ્તકિ લોચ,	
રાગરિદ્ધિ તણ જિમ પરહરી, અતિ ભલો એહ આલોચ,	૧
—મુનિવર વદીયેરે કરકંડુ સાધુ સુસુદ્ધ, પહલો પ્રત્યેકયુદ્ધ—મુનિ૦	
કલ્પપટ્ટિ ઉધો મુદ્ધપતી દેવતા દીધો વેસ,	
વયરગે સંયમ આદર્યો ધર્મ ભવક જનનઈ ઉપદેસ.	મુ. ૨
કરકંડુના કેતા કહં એકે જીભે ગુણ વધાંન,	
એકઠા ચારે ચાહરિયઈ, એહ ખંડ ચઉયે જાન.	મુ. ૩
ગછ વડા પરતર ગુરૂ વડા, જિનચંદ જુગપરધાન,	
જિનાસંહ સૂરિ સુજસ ધણું, જસ દીધો અકપર માન.	મુ. ૪

આગરે શ્રાવક દીપતા, શ્રીમાલી ઉસવાલ,
 શ્રી વિમલનાથ પરસાદથી. અતિ સુખી ચતુર ચક્રસાલ. મુ. ૫
 સંવત સોલે ચૈાસઠે, વલિ માસ કાચુન ચાર,
 એ પ્રથમ ખંડ પૂરો થયો, સિદ્ધ યોગ ને પુદ્ધવાર. મુ. ૬
 એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગાણુ સકલચંદ મુનિંદ,
 તે સતચુર સુપસાહિલે, મુજ સદા સુખ આનંદ. મુ. ૭
 એ દાલ મૈ દસમી બણી. ધન્યાસિરિ એ રાગ,
 ગણિ હામયસુંદર ઈમ બણે. શ્રી સધ સુજસ સુભાગ. મુ. ૮

—પ્રથમ ખંડ કરકંડુ રાગનો સંપૂર્ણ. સર્વગાથા, ૧૫૭ શ્લોક. ૨૨૫.

x x x x

દાલ ૮ સીલ કહઈ જગિ હું વડક—રાહની દાલ.

દુમહ નામ મુનિરર નમુ, બીજો પ્રત્યેકયુધ્ધારે,
 પ્રતિયુધ્ધા હર્ષિવળ્લ થકી, સંજમ પાલે મન સુધ્ધારે. દુ. ૧

(બવિક જીવ પ્રતિબોધના પાઠ)

સંવેગ મારગ આદર્યો, વિચર્યો વલિ દેસ પ્રદેસોરે.
 બવિક જીવ પ્રતિબોધના. આપે ધર્મનો ઉપદેસોરે. ૨
 ગુણ ગાતા મન ગદ્ગદે, મુણનાં વિત હર્ષ અપારો રે,
 ચક્રિયે પડે એકઠા હુસ. નિહાં ગામસો ગુણવિસ્તારો રે. ૩
 સંવત સોલે ચૈાસઠ સમૈ, ચૈત્ર વદિ તેસસ શુકવારોરે.
 બીજો પડ પૂરો થયો. આગન નગર મજારો રે. ૪
 વડો ગચ્છ પરતરતણો, ગુર યુગપ્રધાન જિનચંદોરે,
 શ્રી જિનસિંહ સુરિસર. પ્રતપો જિમ સરજ થદો રે. ૫
 સકલચંદ સુપસાહિલે, મૈ પૂરો કાષો પડોરે,
 સમયસુંદર કહે સંધનો, સદા તેજ પ્રતાપ અપડોરે. ૬
 દાલ બણી એ આઠમી ધન્યાસિરી રાગે ગહેરે,
 સમયસુંદર કંડે ગવત, નરનારી મન ગહેરે. ૭

—દ્વિતીય પંડ દુમહરામનો સંપૂર્ણ.

ઢાલ ૧૭ રાગ ધન્યાસી બંસી બળવે વનાં એ ઢાલ.

મુનિવર પાય નમું, નમિરાગ રિપરાય,

નમિરાગ સંગમ લીયો, ચઢત મન પરમાણુ. મું

ચઉયે પંડ ચિહ્ન સાધના, ગુણ ગાયસિ અમિરામ. ૧

દંદ્રિ પ્રસંસા ઇમ સુણી, કાધો નહિ અહંકાર

ત્રીજો પ્રત્યેકયુદ્ધએ, કમ કમ કરે વિહાર. ૨

વિમલનાથ પરસાદથી, શ્રી ઉચ્ચસેનપુરમાહિ, મું

ગર્યો ગચ્છ ખરતરતણો, દિન દિન અધિક ઉછાહ. ૩ મુ.

યુગપ્રધાન ગુરરાજ્યા, શ્રી જિનચંદ મુનિદ,

સકલચંદ સુપસાઉલૈ, મુઝમન પરમાનદ. ૪ મુ.

ત્રીજો પંડ પૂરો થયો, નમિ રાગ અધિકાર,

સતરમી ઢાલ સુહામણી, સમયસુંદર સુપકાર. ૫ મુ.

—નમિ રાગધિકાર તૃતીયપંડ સંપૂર્ણ. સર્વ ગાથા ૩૩૩

(પ્રત. સં. ૧૮૯૯ ની માંથી) (નમિરાસ. ૧૮-૧૧ વિ. ધ.)

ઢાલસુંતા આઠમી. મું ત્રૂઠ કરમની કોડિ, સાધુ ગુણ ગુરવારે.

ચરણ નમઃ ચિહ્ન સાધના, મું સમયસુંદર કરજોડિ. સાં ૨૫

ઢાલ નવમી. રિખભપ્રણ પૂર્ણ એ એહની.

કરકંઠ ૧ કુમુહ ૨ નમીએ ૩, નગ્ગય ૪ નામ પ્રસિદ્ધ,

મહામુનિ ગામએ એ

ચિહ્ન ખંડે કરિ વર્ણવ્યા એ, ચ્યારે પ્રત્યેકયુદ્ધ મહામુનિ ૧

ગાતાં પરમાણુદ, મુગતિ સુખ પાઠ્ય એ—પામીએ એ—આંકણી.

ચ્યારે ચઉગતિ દુખ હરઘએ, તારણ તરણ સમત્ય—મં

નામ જપંતા જોહનઉતો એ, જનમ જપંતા જોહનઉએ,

જનમ હુયધ (હોતે) સુક્યત્ય—૨ મં ૨

સોલસધ પાંસઠિ સમઘએ, જોઠ પૂનિમ દિન સાર, મં

ચઉચઉ ખંડ પૂરઉ થયઉએ, આગરા નયરમઝાર. મં ૩

વિમલનાથ સુપસાઉલઘએ, સાનિધિ કુશલમુરિંદ, મં

ચ્યારે ખંડ પૂરા થયા એ, પામ્યઉ પરમાણુદ. મં ૪

દેસ પ્રદેસે દીપતા એ, નાગડગોત્ર શૃંગાર,	મં
શ્રી સંઘ ભારધુરધરા એ, ઉદયવત પારવાર.	મં ૫
ભારસાહ ગુણે ભલા એ, સંઘનાયક સુવિચાર.	મં
તેહતણુઘ આગ્રહ કરીએ, કીધઉ અંથ અપાર.	મં ૬
શ્રી ખરતર ગણ રાજ્યો એ, યુગપ્રધાન જિણુચંદ.	મં
શ્રી જિનસિંઘ સૂરીસર એ, ચિર પ્રતપઉ રવિચંદ.	મં ૭
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યનડ એ, સકલચંદ મુણિંદ	મં
તાસ સીસ વાયક ભણુઘ એ, સમયસુંદર આણુંદ.	મં ૮
ચારે પ્રત્યેકપુદ્ધના એ, એ ચારિહા ખડ	મં
ચારે ખડ વિસ્તરઉએ, જાં રવિનજ અખંડ.	મં ૯
સાંમલતાં સુખસંપદા એ, ભણુતાં અધિક ઉલ્લાસ,	મં
દિન દિન સંઘ ઉદય ધણુઉ એ, આનંદલીલ વિલાસ.	મં ૧૦૪

છતિશ્રી પ્રત્યેક પ્રમંધન માઘ પ્રત્યેક બુદ્ધ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણઃ ચતુર્થપિ ખરેયુ સર્વ દાલ ૪૫ સર્વ ગાથા ૮૬૨ સર્વ અંથાઅંથ શ્લોક ૧૧૨૦ સંવત્ ૧૭૧૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૯ દિને સોમવારે શ્રી બૃહત્ ખરતરગચ્છે શ્રી જિનરાજ સૂરિભિઃ શિષ્ય માનવિનય લિખતં શ્રી દ્રખપુર મધ્યે લીખીકૃતં શ્રીરસ્તુ કલ્પાણુમસ્તુ. ધણી જૂની પ્રત કચ્છી દ. ઓ. પાઠશાલા; ભા. ભ. રત્ન. ૩. આ.

—સં. ૧૮૯૯ ફાગુણ શુદ્ધિ ૧૦ શનિવાસરે, લિપતમ ગુંસાઘ ગંડારામ પદ્માર્થ સદાનંદ દુગડ ઓસવાલ કુલે શુભંભવતિ.

(દે. લા. એક નાનો ચોપડો.)

—સંવત ૧૭૭૦ વર્ષે મિતી કાતી સુદિ ૭ દિને પં. સમયધીર-ગણિ લિખતં શ્રી હરદેસર આમ મધ્યે પા. ૨૨-૧૭ આ. ક.

—છતિશ્રી નગાઘ મહામુનિ સંખંધ સંપૂર્ણ સર્વગાથા ૨૨૫ ચતુર્થ પ્રત્યેકબુદ્ધઃ—સર્વ અંથાઅંથ ૧૨૦૦ સં. ૧૭૭૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૯ શનૌવારે—લિ. પં. ધનજીજેન ૨૬-૧૬ ગારીયાધર.

—૩૦-૧૫ લીં. ૩૦-૧૫ અનંત.

(૩૫૬) મૃગાવતી ચોપાઈ સં. ૧૬૬૮

આદિ—

સમરં સરસતિ સામિની, પ્રણમું સદગુર પાય,	
બે કરનેડી વીનવું, માણું એક પસાય	૧
સરસ વચન દીઉ સરસતિ, સુણતાં અમીય સસાણ,	
સદગુર પણિ સાનિધિ કરો, નિરમલ દિઉ મુજ ન્યાન.	૨
સંય પ્રજૂતની ચોપાઈ, પ્રત્યેકપુલ્ક વધાણ,	
જિમ પરમાણુઈ ચાડીયા, તિમ ચાડો પરમાણુ.	૩
દાન સીલ તપ ભાવના, ચારે ધરમ પ્રધાન,	
સીલ સરીષો કો નહી, ઇમ બોલઈ મધમાન.	૪
કનકકોડિ કો દાન દિધ, કનક તણો જિનગેહ,	
સીલ અધિક એ ગિહું થકી, ઇહાં કો નહોં સંદેહ.	૫
ચહસ ચક્રાસી સાધુનઈ, પડિલાભ્યાં ફલ જેહ,	
સુકલ કસિણુ પપિ દંપતિ, જીમાડ્યાં ફલ તેહ.	૬
ચઉચકિ ઈંદ્ર સેવા કરઇ, જે પાલઈ સુધ સીલ,	
ઇહિ ભવિ પૂજા ફલ લહઇ, પરભવિ પાંમઈ લીલ.	૭
પ્રહ ઊઠી સહુ કો જપઇ, સીલવંતનાં નામ,	
બ્રાહ્મી અંદનખાલિકા, ઇત્યાદિક અભિરામ.	૮
તેણુઇ કારણિ ભગતિં ભણું, મૃગાવતી ચરિત્ર,	
સાવધાન થઈ સાંભલો, જનમ કરઉ સુપવિત્ર.	૯

x

x

x

x

દાલ ૧૩—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે ભારંડપંખી સંહરણુ, તાપ-
સાશ્રમ ૧૪ વર્ષ નિવાસ, કોસંબી નગરી સમાગમ વર્ણુનો નામ પ્રથમ
ખંડ: સંપૂર્ણ.

શ્રી જિનકુસલ સૂરીસર, સુણિ મોરી અરદાસ,
મુઝનઈ આલસ ઉપજઈ, મતિ પણિ નહોં પ્રકાસ. ૧

ઉદાસીન બન માહરૂં, કહો કીમ કીજઈ જોડિ,
 તું સદ્યુર જગિ જાગતો, પૂરઈ વંચિત કોડિ. ૨
 પરતો એક મઈ પેપીડ, નગર મરોટ મઝાર,
 મેહ માગ્યો વૂઠો તુરત, ઈમ અનેક પ્રકાર. ૩
 તેણુછ તુજનછ મઈ પ્રારથ્યો, સગરથ સાહિય જાણિ,
 મઈ બીજો ખંડ માંડીડ, તું શિશ્વ યાડિ પ્રમાણિ. ૪

x

x

x

x

ઢાલ ૧૩ રાગ ધન્યાસી દોઠારે વામાકો નંદન દોઠો એ દેશી.
 સીલ પાલધરી સુધ સીલ મૃગાવતી પાલધ
 સુખ સમાધિ વસધ લોક સધલા, ભય ઊપજતાં ટાલધરી. સુ૦
 અંડપ્રવોતકટક પડિહ બાહિરિ, પેરી સંઆમ ન હોધ,
 ઉદયન કુમર મૃગાવતી રાણી, નગરમાંહિં સહુ કોધરી. સુ૦
 સીલ પ્રભાવધ સંકટ ટલઈ સધલાં, સીલ સદા સુખ હોઈ,
 સીલ રતન રાખો રૂડી પરિ, સીલઈ નવનિધિ થાધરી. સુ૦
 યુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સૂરીસર, જિનસિંધ સૂરી જસવાદ,
 બીજો ખંડ ચડિજી પરમાણિ સકલચંદ સુપ્રસાદિરી. સુ૦
 તેરમી ઢાલ રાગ ધન્યાસી, સુણુતાં આણુદ પાવધ,
 બીજો ખંડ થયો એ વાર, સમયસુંદર ગુણુ ગાવધરી. સુ૦

—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

ફહા—

શ્રી જિનદત્તસરિ જાગતો, હવધ પ્રણમું તસ પાય,
 અખંડ કર અક્ષરથરી, યુગપ્રધાન કહિવાય. ૧
 છતી ચોસઠિ જોગિણી, પેત્રપાલ બાવન,
 નામઈ ન પડધ વીજલી, લોક કહધ ધનધન. ૨
 પંડ બીજઈ સાનિધિ કરી, જિમ શ્રી કુસલસરિંદ,
 નિમ ત્રીજઈ કરજ્યો તુમ્હે, હું પણિ છું મતિમંદ. ૩

સાવધાન થઈ સાંભળો, કહું ત્રીજો હવછ પંડ,

પીરપંડ ધૂનપિણુ મિલ્યાં, રસ ઉપજાઈ પ્રચંડ.

૪

રાગ ધન્યાસી સાંતિજિન ભામણુછ જાઉં એ દેશી.

મૃગાવતી રાણી ગુણુ ગાયા.....

*

*

*

*

સહર વડા મુઝતાણુ વિસેપા, કાન સુણ્યા અખ દેખ્યા બે,

૮૦

મુમતિનાથ શ્રી પાસ જિણુંદા, મૂઝનાયક સુખકદા બે.

મૃ. ૮૨

ખરતર સંધ બલા મુલતાની, નગર મુખ્ય દીવાણી બે.

સિંધુ આવક સદા સોભાગી, ગુરુગચ્છકેરા બાહુ રાગી બે.

મૃ. ૮૩

જાણુ આવક તે જ્ઞેસક્તમેરા, મરમ લલછ ધર્મકેરા, બે.

કરમચંદ રીડડ જાણીતા. સાહ વસછ મુવિદીતા બે

મૃ. ૮૪

સંધિપૂરવ મરૂધર ગુજરાતી, દાલ નવીનવ ભાતી બે,

ચતુર વિચક્ષણુ તુમ્હે હોઈ, દાલ મ ભાંગજ્યો કોઈ બે.

મૃ. ૮૫

ભાગી ચૂડિમઈ નહી સકારા, તુટિ લટિમઈ જ્યું હારા બે.

ભાગાઈ મનિ ન સોહછ વચરાગી, તિમ ન સોહછ દાલ ભાગી બે.

મૃ. ૮૬

કનકમુદ્રડી નંગ વિહુણી, રસવતી જેમ અલૂણી બે,

કંતવિના જિમ નારિ વિરંગી, રાગવિણુ દાલ ન ચંગી બે.

મૃ. ૮૭

મીઠી દાલ રાગસિઈ મેલી, જિમ મિશ્રી દૂધ બેલી બે,

તેહ બણી દાલ રાગસિઈ કહ્યો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો બે.

મૃ. ૮૮

*

*

*

*

અતે—

બારમી દાલ ખંડ ત્રીજાની, સમયસુંદર મનિમાની

બે. ૨૧ મૃ.

શ્રી ખરતર ગછકમલ દિણુંદા, યુગપ્રધાન જિનચંદા બે,

૨૨ (૮૯)

શ્રી જિનસંધ સરિ સોભાગી, પુણ્યદસા જસુ જાગી બે.

૨૩

પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂન્યાં કેરાં, સકલચંદ ગુર મેરા બે,

૨૪ (૯૦)

તસુ પ્રસાદિ થયા મંથ પૂરા, પ્રગટયા સુજસ પડરા બે.

૨૫

સોલસઘં અ'સઠા વરરે, હુઈ ચક્રપદ ધણે હરે જે. ૨૬ (૯૧)
 મુગાવતી ચરણ કલા ત્રિહું ખડે. ધણે આનંદ ધમડે જે. ૨૭
 મોહણવેલિ ચક્રપદ સુણતાં, બણતાં નંધ વલિ ગુણતાં જે. ૨૮ (૯૨)
 સમયસુંદર ઘઈ સંધ આસીસા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ મુજગીસા જે. ૨૯ (૯૩)

સર્વગાથા ૨૧૧ ઇતિ મુગાવતી ચરિત્રે ચંડ પ્રધોતન વપ્રકારા-
 પણુ, શ્રી વીરાગમન, મુગાવતી દીક્ષા, ઉદયન આવકવ્રત મહણુ, મુગાવતી
 ચંદના કેવલોત્પત્તિ. તન્નિર્વાણુ વર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણુ. ઢાલ ૧૨
 ગાથા ૨૧૧. પહેલામાં ૧૩ ઢાલ, ગાથા ૨૬૬, ખીજમાં પણુ ૨૬૬
 ગાથા તે ઢાલ ૧૩, ત્રીજામાં ઢાલ ૧૨ ગાથા ૨૧૧ સર્વ મળી ગાથા
 ૭૪૪ ઢાલ ૩૮—લખી સં. ૧૬૯૪ પૃ. ૨૫ પં. ૧૫. ગુ. વિ.
 (૩. ૨૧. જસ. લીં.)

[ઇતિ શ્રી મુગાવતી ચોપઈ સંપૂર્ણુ. સર્વ પંડ ૩ ઢાલ ૩૮
 ગાથા ૮૫૫ સર્વ શ્લોક ૧૧૧૦ સં. ૧૭૧૫ વર્ષેતિ મંગલ શ્રી આમ-
 રણિ મધ્યે મણિ ત્રિનીતકુશલ લખિતં. શ્રીસ્તુ ભાવ. પૃ. ૨૧ પં. ૧૫)
 —સં. ૧૭૦૬ આ. ૫૦ ૮ ગુરૂ લિ. વીરમગામ મધ્યે. ૩૭-૧૨

આ.-ક.

—સં. ૧૮૭૧ ધો. સ. ભં.

—સં. ૧૬૯૦ વર્ષે આશ્વિનિ સુદિ ૩ દિને જુહસ્તપતિ વાર ॥ શ્રી
 પરતર ગચ્છે । શ્રી પુજ્યશ્રી ૫ જિનસિંધસૂરિા પં. શ્રી લલિધવર્ધન મુનિ ।
 તત્ શિષ્ય ક્ષ । વાં શ્રી ધોવા રિપિ ઉપાધ્યાય શ્રી ૫ શિવચંદ્ર તત્ શિષ્ય
 માનકાર્તિ લિપિતં—(વિ. ધ. બંડાર.)—૩૧-૧૨ જૂની પ્રત. અનંત.

—સંવત ૧૬૭૮ વર્ષે આવણુ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યાં તિથૌ
 શનિવાસરે, શ્રી પૃથ્વીનાપક્ષે ચતુર્થ શાખાયાં શ્રી શ્રી શ્રી ભદ્રારક શ્રી શ્રી શ્રી
 પૂજ્ય શ્રી હર્ષસાગરસૂરિણા શિષ્ય હરણ લિપિતં. પેઝવારા મધ્યે લિપિતં.
 શ્રીસ્તુ-કલ્લાણુમસ્તુ, દીર્ઘાય ભવતુ લેખક પાઠકયોઃ—૧૩-૧૭ મારી પાસે
 છે. આ પ્રત કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

(૩૫૭) પ્રિયમેલક (સિંહલસુત) રાસ. સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં.

આદિ—

દુહા-સોરઠીય.

- પ્રણમું સદ્યુર પાય, સમરૂં સરસ્વતી સાંભણી,
 દાન ધરમ દીપાય, કહિસિ કયા કૌતુકબણી. ૧
- ધર્મ માંહિ પ્રધાન, દેતાં રૂડા દોસિયૈ,
 દીધઉ વરસી દાન, અરિહંત દીક્ષા અવસરૈ. ૨
- ઉત્તમ પાત્રતો એહ, સાધુને દીજૈ સૂઝતો,
 લહિયૈ લાંછિ અછેહ, અદિક કદાંત જો દીજીએ. ૪
- અતિ મીઠા આહાર. સખરા દેજ્યો સાધુને,
 સુખ લહિસ્યો શ્રીકાર, ફલ ખીજાં સરખા ફલૈ. ૫
- પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધ, સુણિયૈ દાનકયા સદા,
 પ્રિયમેલકઅ પ્રસિદ્ધ, સરસ ધણું સંબંધછર્ધ. ૬
- સુણો મિલ્યો જો સંચ, એ સુણતાં જો ઉંધસ્યાર,
 ઉ માણસં અગલિંચ, કે સુઝ યત્યનકો રસ નહિ. ૭

આ રાસની ઢાલો—(જુની પ્રતમાંથી) ૧ રાગ રામખરી—નયર
 દ્વારામતિ કૃષ્ણ નરેશ. ૨ પાછલરી—અથવા કરેરે વિલાપ મૃગાવતી, રમ
 કાય છોડાવે—૩ વાહુરે સવાયો વયર હું માહરું ૭—મૃગાવતીની એપાસની
 ઢાલ. ૪ રાગ આસાઉરી સહનિર્ધ છેહડોં દરજણિ સહનિર્ધ તેહડોં બાલારે
 ભર જેખનમાતી—એહની ઢાલ. ૫ અલમેલાની. ૬ રાગ વર્ધરાદી. જલા-
 લીયાની ઢાલ. ૭ સીમંધર સ્વામી ઉપદિસે. અથવા મે વધરાગી સંમ્રલો.
 ૮ સોહલાની રાગ મદ્દાર. ૧૦ રાગ દેશખ. ૧૧ રાગ મેવાડો ધન્યાસી.

અંતે—

ઢાલ ૧૧ મદનમિ વાસો માહવ માંડિઓ રે—એ દેશી.

રાગ ધન્યાસી.

દાન સુપાત્રિ શ્રાવક દીજીધરે દાને દોલતી હોષ,
 દીધારી દેઉલ અદિરે સાચ કહિ સદુ કોષ.

દાન. ૨૪

સંવત સોલ બહુત્તરિ, મેડતા નયર મઝારિ,
પ્રિયમેલક તીરથ ચોપધરે, કીધી દાન અધિકાર. દાન. ૨૫

કચરો શ્રાવક કૌતકારે, જેસલમેરિ જાણો,
ચતુરે જોડાવી જિણિએ ચોપધરે, મૂલ આગ્રહ મૂલતાંણુ. દાન. ૨૬

ધણિ ચોપધ ઓહ પિશેવની, સગવટ સર્વાલ વામિ,
ખીખ ચોપધ બહુ દેખયોરે, નહિ સગવટનો કામ. દાન. ૨૭

શ્રી ખરતર ગછ સોદાવતાં શ્રી જિણ્યંદ સૂરીસ,
સકલચંદ સદગુરુ દીપતારે, સમયસુંદર તસુ સીસ. દાન. ૨૮

જયવંતા ગુરુ રાજિયારે, શ્રી જિનસિંહ સૂરીરાય,
સમયસુંદર તસુ સાંનિધિ કરીરે, ઇમ પમણિ ઉવઝાંય. દાન. ૨૯

બણુતાં ગુણુતાં ભાવસુરે, સાંભલતાં સુવિનોદ,
સમયસુંદર કહિ સંપંજિધરે, પુણ્યે અધિકું પ્રમોદ. દાન. ૩૦

—સં. ૧૭૮૯...પ્ર. કા; ૩. અમ.

—સં. ૧૬૯૭ વર્ષે ફાગુણ માસે કૃષ્ણપક્ષિ દ્વાદસિ ગુરવાસરે
લખિત સોભાગ્યવિમલેન ૮-૧૫ વિ. ધ.

—સં. ૧૭૦૧ વર્ષે આશ્વિન માસે તૃતીયા મંગલવાસરે વાં
લખિધવિજય ગણિશ્રી વીરવિમલ તત્ શિષ્ય સુ. કલ્યાણવિજય લખીકૃત
શ્રી સામલ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ ૫-૧૫ પાલણુપુર ભં.

—સં. ૧૭૪૪ વર્ષ માહ શુદ્ધ ૫ દિને સિંઠ ગણિ બુદ્ધિવિજયેન
શ્રી જિહનાત્રાદ નગર મધ્યે સાધ્વી વાયનાય ૧૭-૧૧ ધો.

—સં. ૧૮૦૩ જ્યેષ્ઠ વદિ ૨ સાધ્વી મલકોણ પઠનાર્થ ૧૩-૧૧ ધો.

—૧૧-૧૩ ગારીયાધર ભં.

—૯-૧૩ લીં.; પ્રત લં ૧૮૧૮ લીં.

—૮-૧૨ આશ્વા ભંડાર. શુદ્ધ ને ઘણી જૂની પ્રત કર્તાની રવય
લિખિત જણાય છે.

(૩૫૮) પુણ્યસાર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૩ -વિદ્યા.

(૩૫૯) નલદવદંતી રાસ. સં. ૧૬૭૩

આદિ—

સીમંધર સામી પ્રમુખ, વિહરમાંન જિન વીસ,	
અટ્ટી દ્વીપમાહિ સાસતા, જયવંત જગદીસ.	૧
કોડિ દોઢ વલી કેવલી, સહસ કોડિ દોઢ સાધુ,	
સંપ્રતિ સંયમ પાલતા, ગુણુમણિ સમુદ્ર અગાધ.	૨
આદિનાથ જિન આદિ દે, ચક્રવીસર્ધ જિણુચંદ,	
સહુ દિસર્ધ બાવન ચતુર, સહુ ગણુધર સુપકંદ,	૩
જિન ચક્રવીસ તણા યતી, લિખા અઠ્ઠાવીસ લાખ,	
અઠ્ઠાતીસ સહસ અધિક, સૂત્ર સિદ્ધાંતઘ બાપ.	૪
ગણુધર પહલી ગુથીયા, પૂરવ ચક્રિદ પ્રધાન,	
તેહનો સાર નમોદાર તે, ધરમ સહુ કો ધ્યાન,	૫
એ સહુનર્ધ પ્રણુમી કરી, પ્રણુમી સદગુરૂ પાય,	
સમર સરસતિ સામિની, પામુ જેમ પસાય.	૬
નલદવદંતી નારિના, સરસ ધાયું સંબંધ,	
છ પડે કદિસું છતા, નિરમલ સીલ સુગંધ.	૭
દવદંતી મોટી સતી, નામ ચક્રી નિરતારિ,	
બાણ બર્ધઅર બાંપડી, કાં સરણ કિરતાર ?	૮
આકલ ફૂલે કુટરે, પગે ન પૂજા હોઈ,	
ચંપા કુલ અમૃત ગુણુ, સિર આડખ સહુ કોઈ.	૯
જીભ પાવત્ર કરવા ભંણી, કહીસું સતીચરિત્ર,	
બાવક તુરહે પણિ સાંભળો, હોસિં કાન પવિત્ર.	૧૦

—સ્વયવરા મંડપ, વીનાહવણુંનો નામ પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ;

—રાજ્યહારણુ. દવદંતી ત્યાગવણુનો નામ દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ;

નલ સર્વપા કરસવતીકલા પ્રગટ, વિપ્રસમાગમન, દવદંતીવિરહવિલાપ, સાર્યન્દ્રાણુ રાક્ષસરંજન-વણુના નામ તૃતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

—ગુહાગમન, સાર્યવાહ તાપસપ્રતિબોધ, સિંહ કેસરી સાધ કેવ-
લોત્પત્તિ, નલદવદંતી પૂર્વ-ભવ વર્ણન, રાક્ષસી પ્રતિબોધ, ધનદેવ સારથ
વાહસાહાય, શ્રી અચલપુર સમાગમે નામ ચતુર્ય ખંડ સંપૂર્ણ.

—નૃપસંમીલન, ચોરભોચન પ્રતિબોધ, હરિમિત્રવિપ્રસમાગમન,
સ્વયંવરમંડપકારોપણ, દધિપર્ણ સાર્ય કુબ્જસમાગમન, કટિમ્લદ્વપ
નલમેલાપક નામ, પંચમ ખંડ સંપૂર્ણ:

તિલકાચ્યારજ કહી એહની, ટીકા સાત હગર,
કસવિકાલિક મૂલ સૂતની, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મઝાર.

x x x x

નલદવદંતી કેરા મર્ધ કલ્હા, પાંડવનેમ ચરિત હો,
એ અધિકાર તિહાંથી ઉધર્મો, ચચત્ર કવિયણુ ચિત હો,
કવિયણુ કેરી કિહાંકાણુ ચાતુરી, અધિકું ઓચું એધિ હો,
વીસર ભોલો જે મિ કલ્હો, મિછાદુકડ તેધિ હો,
સંધ સમક્ષ તે મધ આપીઉં, નવમી દલ રસાલ હો,
છકા હો ખંડતણી પૂરી થઇ, વાઝ વચન વિલાસ હો,
સમયસુંદર ભણુઇ ભાવસું,

અતે—

ઢાલ ૧૦ દેશી ગીતાની છંદની.

સુધર્મી સ્વામી પરંપરા, ચંદ્ર કુલા ચિયરી શાખ,
કોટીક ગચ્છ ગુણુ ખરતરો, ભટારી કાયા સું ભાખ.
સુભાખ જુગપ્રધાન જિનચંદ્ર, પ્રથમ શિષ્ય શિશેમણિ,
જસ ગોત્ર રીહડ નામ પંડિત, સકલચંદ્ર પ્રસિદ્ધિ ધણી.
તમ શિષ્ય પભણે સમયસુંદર. ઉપાધ્યાય ઇસિપરિ,
વાચનાચારીજ હર્ષનંદન પ્રમુખ શિષ્યને આદરે.
ગોત્ર ગોત્રવચ્છા ગહગહિ, એડતા નગરિ મઝારિ,
દિન દિન સંધમર્ધ દીપતા, ખરતર ગચ્છ સિણુગાર.

સિલ્પગાર ધર્મ તણા ધુરધર, દેવમુર રાગી ધણું,
રાયમલ્લ પુત્ર રત્ન અમીપાલ, ખેતસી નેતસી ભણું.
રાગસી તેજસી બત્રિજ તિહાંકણિ નતસી આમહ ધણું,
ચક્રપદ કીધી સમયસુંદરિ, નલ દવદંતી ચરીત સુણું. ૨

સંવત સોલ ત્રાહુતરે માસ વસંત આણુંદ,
નગરિ મનોહર મેડતો, જિહાં વાસુપૂજ્ય જિણુંદ,

વાસુપૂજ્ય તિથેકર પ્રસાદિ ગછ ખરતર મહિમહિં.
ગછરાય યુગપ્રધાન જિણસિંધસુરિ સદગુર જસ લહઇ,
ઉવગ્રાય પમણુઈ સમયસુંદર, કીઓ આમહ નેતસી,
છક્રપદ નલ દવદંતી કેરી, ચતુર આણુસ ચિત વસી. ૩

—છનિ શ્રી નલદવદંતી શિલોપરિ ચક્રપદ સંપૂર્ણ. ખંડ ૬ સર્વ
ગાથા ૯૧૩ શ્લોક સંખ્યા ૧૩૫૦ હાલ ૩૮ (પ્ર. કા.)

(પ્ર. કા. વિદ્યા. લીં. પા. ૩)

—છનિ શ્રી નલ દવદંતી સંખ્યે-તાપસદેવકૃત સમ્રાટી સ્વર્ણવૃદ્ધિ
નલકેશલા પ્રવેશો ઉછર નલ દવદંતી દીક્ષા અહણ, સ્વર્ગપ્રાપ્તિ, કનકા-
વતી સમીપ હંસ સમાગમ. કનકવતી વસુદેવ પરિણાયન, અહવાસ
કનકવતી કેવલેત્પત્તિ, નલ આગામી ભવસિદ્ધિ ગમન-૮-વર્ણુનો નામ
પદમ ખંડ સંપૂર્ણ:—

પ્રથમ ખંડે હાલ ૭ ગાથા ૧૭૧ દ્વિતીય ખંડે હાલ ૫ ગાથા
૧૩૫, તૃતીય ખંડે હાલ ૪ ગા. ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડે હાલ ૬ ગાથા
૧૨૯, પંચમ ખંડે હાલ ૫ ગાથા ૧૭૬. ૫૯ ખંડે હાલ ૧૦ ગા. ૨૦૫
સર્વ ગાથા ૯૪૧ અંચાઅંચ ૧૩૭૫. પંડિત શ્રી ૫ શ્રી કીર્તિકુસલ
ગણિ શિષ્ય ગણિ છતકુસલ લખિત-સાહ આણિકદાસ તસુ સુત સાહ
શ્રી સાતિદાસ વાચનાય. સંવત ૧૭૬૬ વર્ષે ક્રાંતિ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથિ
દસમિ દિને ભોમવાસરે લખિકૃતે. (મુનિશ્રી નીતિવિજયજી પાસેની પ્રત.દે.લા.)

—સર્વ હાલ ૪૧ સર્વગાથા ૯૩૭ સર્વખંડ ૬ અંધાઅથ શ્લોક સંખ્યા ૧૪૭૦ શુભં ભવતુ—લિખતં કાસોરીયા આમે રૂપારેલીકે પડિ-ગણ્યે—રાણ્યાશ્રી હમિરસીંગજી રાજ્યે તત્ ઉ...રાઠોડવશે ઠાકુરં શ્રી સિવ-સીંધજી તત્કુવર શ્રી અનોપસિંધ તત્ કુવર દેવીસિંધેન સૂખં ભૂયાત્. પુસ્તિકા લેખીતા. શ્રી તપાગચ્છે રચિશાખાયાં પંડિત રત્નાકર સકલ પંડિ-તોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી સુર (?) પાલ રચિજી તત્ શિષ્ય પંડિત પ્રધાન સૂઝાણરચિજી તત્ શિષ્ય કનકરચિ લિપિકૃતં સ્વપદ્યુક્તેત્વર્થ સં ૧૮૩૦ વર્ષે શાકે ૧૬૯૫ પ્રવર્તમાને માસાત્તમ ચૈત્ર વદી ૫ પુષ્કવાસરે દ્વિતીય પ્રહરે સંસુખેન તિર્થતિ સર્વ મંગલં. પૃ. ૪૨ પં. ૧૩ આ. ક.

—પ્રથમ ખંડ હાલ ૭ ગાથા ૧૮૧ દ્વિતીય ખંડ હાલ ૫ ગાથા ૧૩૬ તૃતીય ખંડ હાલ ૫ ગાથા ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડ હાલ ૬ ગા. ૧૨૯ પચમ ખંડ હાલ ૫ ગા ૧૭૬ પછ ખંડ હાલ ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સર્વ ખંડ હાલ ૩૯ અંધાઅથ ૧૩૫૦.—ઘટિત—ઝાપિનાંડણુની પ્રતિ છઠી. ૩૭-૧૩ મો.

—પં. ઉરમદ લિપિકૃતં—મુલઆણુ મધ્યે. (વિ. ધ. ભંડાર)

—૩૦-૧૬ લીં.-૨૩-૧૮ અનંત. સર્વ ગાથા ૨૫૦. સં. ૧૮૪૪ વર્ષે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવાસરે.

—પૂજ્ય ઝ. માલજી તત્ શિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિપિકૃતં શિ. ઝ. શિવજી માલજી ચેલા ઝવેરચંદ મોતીચંદ પદનાર્થે શ્રી ભુજનગરે રા. શ્રી રાજ્યધણુ રાજ્યે સ. ૧૮૬૪ ના દ્વાતિત્ર વદ ૫ સુદૈ.—પા. ૩૦ ૧૫ રાજકોટ પ્ર. અ.

—સર્વગાથા ૨૫૦. સં. ૧૮૪૪ વરષે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવારે. પ્રથમ ખંડે હાલ ગાથા ૧૭૧, દ્વિતીય હાલ ૫ ગાથા ૧૩૫ તૃતીય હાલ ૫ ગાથા ૧૦૨ ચતુર્થા ખં. હા. ૬, ૧૨૪ પચ. ખં. હાલ ૫ ગા. ૧૩૬ છઠા ખં. હા. ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સરવ હાલ ૩૯ ગાથા ૯ સર્ગ ૧૩. સરવ ખંડ ૬ અંધાઅથ ૧૨૫૦ શુભં ભવતુ. ૩૨-૧૪ અનંત.

(૩૬૦) વલકલચીરી રાસ. (યુપધ) ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં.

આદિ—

દુહા.

- પ્રણમું પારસનાથનંદ, પ્રણમુ સહયુર પાય,
સમરૂ માતા સરસતી, સદ્ કર્યો સુપસાય. ૧
- વલકલચીરી કેવલી, મોટધ સાધ મહંત,
ચૂંપ કરી કુંડુ યુપધ સાંભલ્યો સદ્ સંત. ૨
- યુલુ ગિર્યાના આવતાં, વલિ સાધના વિશેષ,
ભવમાહિ ભગીઈ નહી, લલિયઈ સુખ અલેખ. ૩
- મઈ સંચ્યમ લીધુ કિમંદ, પલિ ન પલમ્મ કંડે કેમ,
પાપ ઘણા પોતઈ સહી, અટકલ કીજઈ એમ. ૪
- તઉપલિ ભવ તરિવાભણી, કરિવડ કોય ઉપાય,
વલકલચીરી વરણુવું, જિમ મુઝપાતિક જાય. ૫

*

*

*

*

અંતે—

- જેસલમેરંદ જિનપ્રાસાદ જિહાં ઘણારે,
સોમ વસુ સિણુગાર ૧૬૮૧ વરસ વખાણીયેરે,
ખરતર ગઝ રે ખિરદ ખર જગિ જાણીયેરે— ૫
- શ્રી જિણુચંદ સૂરિ રે જુગપ્રધાન જગિ પરગણરે,
રે તાસુ પ્રથમ શિષ્ય તેહ, સકલચંદ સુચંકરે,
સમયસુંદર રે, તાસુ સીસ શોભાખરે— શ્રી. ૬
- રાહડ કુલરે જિહાં જિણુચંદ સૂરિ ઉપનારે હોરે,
તિણુ કુલિ જસુ અવતાર મુલતાણુમાં વસધરે,
સાહ કમચંદરે જેસલમેરી સુલ જસધરે. શ્રી. ૭
- પદ સગવટરે વલકલચીરી યુપધરે,
હાં રે કર્મચંદ આગહ મઈ કીધ,
આણુંદ અતિ ઘણધરે, સુખ પામધરે,
સમયસુંદર કહૈં જો સુણધરે. શ્રી. ૮

સર્વગાથા ૨૨૫. ઇતિ શ્રી વલ્લભચીરી ચુપઈ સમાપ્ત.

(પ્ર. કા. લી.)

૩૬૦૬ વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં. ૧૬૮૨ (૬) તિંચરિપુરમાં.
આદિ—

સરસતિ સામિલિ પય નમી, પ્રણમી સહચર પાય,	
વસ્તપાલ તેજપાલનો, રાસ કહું ચિત લાય.	૧
પોરવાડ વંશે પ્રગટ, જિનશાસન સિલ્પમાર,	
કરણી મોટી જિલ્પ કરી, સહુ જાણે સંસાર.	૨
અંડ પ્રચંડ અનુક્રમે સોમ અને આસરાજ,	
વસ્તપાલ તેજપાલ બે, તસુ નંદન સિરતાજ.	૩
માતા કુચરિ ઉરરતન, પાટણુ નગર નિવાસ,	
વીરધવલ રાજ તણા, મેહતા પુણ્ય પ્રકાસ.	૪
વરસ અદાર ગયા પછી, વરસ અદારા સીમ,	
વસ્તપાલ તેજપાલ બે, ધર્મકરણી કરે ધર્મ.	૫
x x x x	
વરસ બાર સત્યોતરે પહલી શૈત્રુંજ યાત્ર,	
કીધી સખલ પડુરસ્યું, તે કહિઈ લવમાત્ર.	૨૬
:: * *	

અંતે—

સરસ્વતીકંઠભરણુ બિરદ, ચોવીસ બોલે ભટ સુશબ્દ.	૩૨
દલવા દલ ડેરા તંગોટી, ફરહે નેજા ધન અતિ મોટી,	
સખલ આડંબર રાખની રીતિ, સંધ ચાલે સહુ સંતોષી.	૩૩
જયપતાકા તેતીસ વાર, સંભ્રામ કરીને પામી સાર,	
એહવી સાઢી આરહ જત્રા કીધી, શૈત્રુંજ સંઘવી પદવી લીધી.	૩૪
હવે સહુ પુન્યવરાની વાત, જે દ્રવ્ય ખરચ્યા તે કહાત,	
તેત્રીસ કોટિ ચઢિહ લાપ, અદાર સહસ આહસેં સાખ.	૩૫
ત્રિહું લોડહીએ ઉણા સોનખયા, પુણ્યવરે ખરચ્યા તે કહિયા,	
જિનસાસનમાં સોહ ચઢાઈ, બારસેં અઠાણું સુરમતિ પાઈ.	૩૬

વસ્તુપાલ તેજપાલ પુણ્ય પ્રધાન, જેહને પગ પગ પ્રગટ્યાં નિધાન,
પુન્યથી પામી તેજમ પુરી, દક્ષિણાવર્ત આસ્યા પુરી. ૩૭

છમ જાણી સહુકો ધરમ સાર, ધન પરચો વ્યવહારિયા વાર,
સદ્દલ કરો આપણો અવતાર, જિમ તુમે પામે ભવપાર. ૩૮

શ્રી ખરતર ગચ્છ શ્રી જિનચંદ, શિષ્ય સકલચંદ નામે મુણિંદ,
સમયસુંદર પાઠક તસુ સીસ, રાસ બણ્યો શ્રીસંધ જગીસ. ૩૯

સંવત સોલે બયા(છયા)સીયા વરસે, રાસ કિધો તિમરીપુર હરસે,
વસ્તપાલ તેજપાલનો રાસ, બણ્યતાં સુણ્યતાં પરમ ઉદ્ધાસ. ૪૦

—આઆપ્રત ૨-૧૨. કાર્યસ સમાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની
સવિસ્તર નામાવલિ પૃ. ૪૫ મેં આઆપ્રત પરથી ઉતારેલી છે.

ગા. ૫૪-ખ. ૩, માણિક.

(૩૬૧) સીતારામ પ્રબંધ (ચોપઘ) ૧૬૮૭ મેડતામાં.

આદિ—

દ્વહા.

સ્વસ્તિ શ્રો સુખસંપદા, દાયક અરિહંત દેવ,
કરજોડી તેહને કંઈ, નમસકાર નિતમેવ. ૧

નિજગુરુ ચરણુકમલ નમું, તીન તત્ત્વદાતાર,
દીડીથી કુંજર કીધો, એ મુઝને ઉપગાર. ૨

સમઈ સરસતિ સામિણી, એક કંઈ અરદાસ,
માતા દેજે મુઝઝને કંઈ વચનવિલાસ. ૩

સંખ પ્રજૂન કયા સરસ (૧), પ્રત્યેકયુદ્ધ પ્રબંધ (૨),
નલદવદંતિ (૩) મૃગાવતી (૪), ચઉપઈ આર સંબંધ. ૪

આઈ તું આવી તિહાં, સંમર્યા દીધો સાદ,
સીતારામ સંબંધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ. ૫

કલંક ન દીજે કેહને, વલી સાધને વિશેષિ,
પાપ વચન સહુ પરિહરો, દુખ સીતાનું દેખિ. ૬

સીલ રતન પાલો સદ્દ જિમ પામે જસવાસ,
સીતાની પરિ સુખ લહો લાભો લીલ વિલાસ. ૭

સીતા રામ સંબંધના નવખંડ કહિસિ નિખંધ,

સાવધાન થઈ સાંભણો, સીત્ર વિના સહુ ધંધ. ૮

અત્ર આ પ્રયંધની દરેક ખંડમાંનીદેશીઓ આપેલી છે:—

* * * *

દાલ ૧—સાહેલી આંખો મોરીયો—રાગ સારંગ, ગોતમ સ્વામી સમોસર્પા.

દાલ ૨—પુરંદરરી વિસં ખાલી—સાધુને આલ કૂડો દીયો.

દાલ ૩—સોરઠ દેસ સોહામણો સાહેલડી રે, દેવો તણો નિવાસ—

ગયસુકુમાલની ચોદાલીયાની;—

દાલ ૪—ધરિ આવેરે મનમોહન મોટા.

દાલ ૫—ખિંદલીરી.

દાલ ૬—રાગ ગોડી. જાતિ જકડીની વિસખાલી.

દાલ ૭—જાતિ ત્રાટકવેલિની.

પહેલો ખંડ થયો એ પૂરો, સાત દાલ સુસવાદ,

ગુગ પ્રધાન જિણ્યુદ પ્રથમ શિષ્ય, સકલચંદ સુપ્રસાદ.

ગછનાયક જિનરાજ સરીસર, ભદ્રારક વડભાગ,

સમયસુંદર કહે સીત્ર પાલતાં વાધે જસ સોભાગ.

—સર્વ ગાથા ૧૪૬ સીતાવિવાહવર્ણનો નામ. પ્રથમ: ખંડ:—

હિવ ખીજો ખંડ બોલરયું, ગિહું વાધે બહુ પ્રેમ,

સાંનિધિ કરિગે સરસતી, જોડું બે જો જેમ. ૧

સીતારામ સભાગિયા, ભોગવે ભોગ સયોગ,

લીલાના એ લાડિલાડિલા, ધણું વખાણે લોગ. ૨

* * * *

દાલ ૧ કેપે પૂજ્ય પધારિચે—એ ગીતની.

૨ જાતિ જતિની—વલી તિમરી પાસે વડલું ગામ—વલી પ્રત્યેક

બુદ્ધની બીજા ખંડની આઠમી દાલ. જંબૂદીપ પૂરવ

સુવિદેહ એહની દાલ.

૩ રાગ આસાઉરી સિંધૂડા મિશ્ર. ચરણાલી ચાંમુંડા રણે ચડે,

ચખ કરી રાતા ચાલોરે, વિરતિ દાનવદલ વિચિ, ધાડ દીપે ધમ-
રોસો—ચરણાલી૦ એહની દાલ.

૪ વરસાલો સાંભરે—

૫ ચેતે ચેતન કરી. અથવા પ્રત્યેક યુદ્ધના પહેલા ખંડની આદમી
દાલ—ધન પદમાવતી—એહની દાલ.

૬ એલગડીની—રાગ મહાર.

૭ થાકી એસો આવેછ.

સાનમી દાલ પૂરી થયછ, રામ રહ્યા વનવાસ,

સમયસુંદર કહે સહુ મિલીછ, ભરતને ઘો સાખાસિ. ૧૮

બીજો ખંડ પૂરો થયોછ, સાંનિધિ શ્રી જિનચંદ,

સકલચંદ સુપસાઉલેછ, દિનદિન અધિક આણુંદ. ૧૯

શ્રી ખરતર ગછ રાજઓછ, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,

સમયસુંદર પાકક કહેછ, પૂરો સંધ જગીસ. ૨૦

—સર્વ ગાથા ૧૯૨ રામસીતાવનવાસવર્ણનો નામ દ્વિતીય; ખંડ:

ત્રિણુ વિણુ ગીત ન ગાઇયે, ત્રિણુ વિણુ સુગતિ ન હોઈ,

કહું ત્રીજો ખંડ તે ભણી, જિમ લહે સવાહ સહુકોઈ. ૧

રામચંદ આશ્રમે રહ્યા, પહેલી રાતિ મઝાર,

આવી આગલિ ચાલતાં અટવી ડંડાકાર. ૨

*

*

*

*

દાલ ૧—રાગ રામગિરી અમ્હને અમ્હારો પ્રિયુ ગમે—

કાજ મહમદના ગીતની દાલ.

૨—રાજમતી રાણી ધણુપરિ બોલે, નેમવિના કુંણુ ધુંધટ બોલે—
એહની દાલ.

૩—સુણે મેરી સજની, રજની ન જાવેરે એહની દાલ, અથવા પ્રિયુડા
માનો બોલ હમારો રે એહની દાલ.

૪—ચંદાયણિની-પણિ દુહે દુહે ચાલિ. રાગ કેદાર. રાગ ગોડી.

૫—રાગ મલ્હાર. મોરા સાહિય હે શ્રી સીતલનાથ કે, વીનતિ સુણિ.
એક મોરડી એહની—અથવા રાજેસર હો સુણિ વીનતિ એક કે.
મનવંછિત પૂરે માહરા.

૬—છડરિયે છડરિયે ઓલગાણે આપ્યુ ઉલંગોરે—આ. લાલ.

૭—નાહલિયા મળએ ગોરી રેવણુ હટે—રાગમલ્હાર

ત્રીજા ખંડની સાતમી રા. હાલ પૂરી થઇ તેહ

ત્રીજો ખંડ પૂરો થયો રા. સમયસુંદર કહે એહ. પ્રિ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૮ સીતારામ સંબંધે વનવાસે પરોપકાર વા

નામ તૃતીય: ખંડ:

દાન શીલ તપ પણિ ભલા પણિ વિણુ ભાવ ન સિદ્ધિ

તિણુ કારણે કહો જ્ઞેધજ્ઞે ચોથો ખંડ પ્રસિદ્ધ. ૧

લખમણુ સીતા રામ સહુ, ગયા આધેરા જોયિ

ગાજવીજ કરિ વરિસયા, લાગો જલહર તેયિ. ૨

*

*

*

*

હાલ ૧—વેસર સોનાકી, ધરિ દે અતુર સોનાર

વે.

વેસર પહેરી સોનાકી રહે નંદકુમાર વે—

એહ ગીતની રાગ અસાહરી.

હાલ ખીચ. રાગ વયરાડી જા જાને આંધવ તું વડો—એ

ગૂર્જરાતી ગીતની હાલ.

૩—દેખો માઈ આસા મેરે મનકી સયલ ફલીરે,

આણુંદ અંગિ ન માય—એ ગીતની હાલ.

૪—ચોપમની હાલ—રાગ ગોડી.

૫—રાગ ઉડી—આજ્યો આજ્યો માંદલકો ધોંકાર એ ગીતની જાતિ.

૬—રાગ ગોડી. જંબૂદીપ મઝાર—એ સુઆણુ સંધિની હાલ.

૭—રાગ કેદાર ગોડી—કપૂર હુયે અતિ ઉજહું રે,

વચ્ચિ અનોપમ ગંધ એ ગીતની હાલ.

સાતમી ઢાલ પૂરી થઈ રે સાંભલજ્યો એક મન
 ચોથો ખંડ પૂરો થયો રે સમયસુંદર સુવચન. ૭૬
 —સર્વ ગાથા રરં દેવલિ મહિમા વર્ણુનો નામ ચતુર્થઃ ખંડઃ
 હિવ બોલું ખંડ પાંચમો પાંચ મિલ્યા જસવાદ
 પાંચામાંહિ કહીજીયે પરમેસર પરસાદ. ૧
 સીતારામ સદ વલી આગે ચાલ્યા ધીર,
 દંડકારણ્ય વને રહ્યા, કન્નરવાને તીર. ૨

x   x   x   x

ઢાલ ૧ લી. રાગ કેહાર ગોડી-આવો જુહારો રે, અગરો પાસ, મનની
 પૂરે આસ-એ ગીતની ઢાલ.

૨—સુણોરે ભવિક ઉપધાન તૂલાં વિણ કિમ સુઝે નવકારજી—એહ
 સ્તવનની ઢાલ. (આ કવિનું પોતાનું સ્તવન છે.)

૩—રાગ માણી. તોરા કીજો મહાકાલાલ, દાર પીજો જાં,
 પડવે પધારો મહાકાલાલ, લસરક લેજ્યો જી...
 તેરી અજબ સૂરતિ મહાકો મનડો રંજ્યોરે લોભી
 લંબ્યાજી—એ ગીતની ઢાલ.

૪—સેહર ભલો પણિ સાંકડો રે, નગર ભલો પણિ દૂરરે, હઠીલા વયરી
 નાહ ભલો પણિ નાન્હડોરે, આવિઓ આવિઓ જ્યેખનિયાકો
 પૂરરે-હઠીલા વયરી.

હીરોરે હરપાલકોરે લાલ—એહની ઢાલ.

નાયકાની ઢાલ સરિખી છે પણિ આંકણી લહરકે છે.

૫—રાગ માણી માઝિરે બાબા વીર ગોસાંઈ-એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ બંગાલો. ઇમ સૂણી દૂત વચન, કોપીયો રાગ મન-એ

મૃગાવતીની ચોપધની બીજ ખંડની દસમી ઢાલ.

૭—જગે છે ધણાય ધણેરા, તીરથ ભલાય ભલેરા એ સ્તવનની ઢાલ.

એહવે સાતમી ઢાલ, પૂરી થઈ તતકાલ,

સમયસુંદર ઇમ બોલે, સીતાને ન કો તોલે.

પાંચમો ખંડ રસાલ, પૂરો થયો સાત હાલ
 સમયસુંદર કહે આગે, કહતાં દિન ધણી લાગે. ૫૩

—સર્વ ગાથા ૨૪૮ સીતાસંહરણ નામા પંચમઃ ખંડઃ
 માતપિતા પ્રણમું મુદા, જનમ દીયો મુઝ જોણુ,
 વાંદું દીક્ષાગુરુ વલી, ધરમરતન દિયો તેણુ. ૧
 વિદ્યાગુરુ વાંદું વલી, જ્ઞાનદષ્ટિ દાતાર,
 જગમાંહિ મોટા જાણિજ્યો, એ ત્રિહુંનો ઉપગાર. ૨
 એ ત્રિહુંને પ્રણમી કરી, છડો ખંડ કહેસિ
 પડરસ મેલી એકલા સગલા રવાદ બહેસિ.

* * * *

દાલ ૧—રાગ રામગિરી બણે મંદોદરી દૈત્ય દશકંધ સુણિ
 —એહ ગીતની દાલ, અથવા ચડયો રણ ઝુઝવા ચંડપ્રધોત
 નૃપ—એ ખીંગ પ્રત્યેક યુદ્ધના ખંડની દાલ.

૨—રાગ મારણી. ૩ પંદ્રહીછંદની.

૪—રાગ સોરઠ—ગતિ જંગડાની.

૫—દાલ ખેલાની. ૬ પ્રોહતિયારી—અથવા સંધવી રી.

૭—રાગ મદ્દાર—ત્રાવણ માસ સોહામણો એ ચોમાસિયાના
 ગીતની દાલ.

—સર્વ ગાથા ૪૪૪ રામરાવણયુદ્ધ વિશલ્યો કન્યા સમુદ્દહત
 લક્ષ્મણ શક્તિ ૨ રાવણુ સમારાધિત બહુ રૂપિણી વિદ્યાદિ વણુનેા
 નામ ષષ્ઠઃ ખંડઃ

સાત ક્ષેત્ર મિથેં સામઠાં તો સગલા સુખ હોઈ
 તિણુ કારણિ કહું સાતમો ખંડ સુણો સદ્ કોઈ. ૧
 હું નહિ થાતો આખતો જોડતાં એ જોડ,
 રામાયણુ મોટા મહિં સુણિજ્યો આલસ છોડિ. ૨

x x x x

દાલ પહેલી. રાગ રામગિરી છાનો ને છીપીને વાદ્દા કિહાં રહ્યો—એહની.

૨—હાં રંગ રલિયાં હો રંગ રત્રીયા—

૩—રે રંગ રત્તાકર હલા મો પ્રીતિ રત્તા આણિ

હુંતો ઉપરિ કાઢિને પ્રાણુ કરે કુરઆણુ—સુરંગા

કરહારે, મો પ્રીતિ પાછા વાઝિ, મળ્યા કરહારે—એ ગીતની ઢાલ
રાગ માણ્ણી.

૪—રાગ બંગાસો—જની એતા માન ન કીજે—એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ પરજીયો—કાલહરો મિત્ર. સિહરાં શિરહાર મધુપુરીરે, મહાં વડે
ગિરનારિરે, શણ્યાં સિરહર રૂકમણીરે, કુંયરાં નંદકુમારરે—કંસાસુર
મારણુ, આવિને પ્રહ્લાદ ઉધારણુ રાસ રમણે ધરિ આજ્યો—ધરિ
આજ્યો હો ધરિ આજ્યો હો રામજી રાસ રમણે ધરિ આજ્યો—
એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ મલહાર—વધાવારી ઢાલ.

૭—આખો મોર્ય છ હે જિણુ બણુ—એહ ગીતની. રાગ સારંગ.

—સર્વ ગાથા ૩૧૨ રાવણુવધ ૧ સીતા પથ્થાણનયન ૨, શ્રી
રામલક્ષ્મણુયોધ્યાપ્રવેશ ૩, સીતાકલક પ્રદાન ૪ વર્ણુનો નામ સમમઃ ખંડઃ

આઠ પ્રવચન માતા મિલ્યાં સૂચો સંયમ હોધ

આઠમો ખંડ કહું ઇહાં સ લહે સીલ મ કોઈ.

૧

*

*

*

*

ઢાલ ૧—રાગ માણ્ણી. અમાં મ્હાંકી ચિત્રાલિંગી જોઈ, અમાં અમામ્હાંકી,
મારૂં મેવાસીકો સાદ સોહામણુરે લો—એ ગીતની ઢાલ.

૨—રાગ માણ્ણી. આખર દીવા ન બેરે, કાલરિ કમલ ન હોઈ,
છોરિ મૂરખ મોરી આંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઈ.

૧

કન્હર્યા બે, ઇયારલ બાસિયા, જોવન બાસિયા બે, બહુર
ન બાસિયા—એહની ઢાલ. એ ગીત સંધિમાહે પ્રસિદ્ધ છે.

૩—નોખારા ગીતરી—નોખારા ગીત માણ્યાહિ કુંદાડિમાંહે પ્રસિદ્ધ છે.

૪—ચોપઈની રાગ તિલંગ ધન્યાસિરી. કોઈ પૂછો બંબણુ જોસીરે,
હરિકો મિલણુ કદિ હોસીરે—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ ખંભાયતી સુંબરા તું સુલતાણુ, ખીખ હો ચારા સુંબરાં
એલગૂહો—એ ગીતવી ઢાલ. એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ—જેઘપૂર
મેડતા નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.

૭—રાગ ખંભાયતી. સોહલાની છતિ—અમાં મોરી મોહિ પરણાવિ હે
અમાં મોરી જેસલમેરા મેરા જાદવાં હે, જાદવ મોટા રાય, જાદવ
મોટા રાય હો, અમાં મોરી કડિ મોડિને ઘોડે ચડે હો—એહ
ગીતની ઢાલ.

—સર્વ ગાથા ૩૨૩ સીતાપરિત્યાગ ૧, વજ્રજંઘ ગૃહાનયન ૨,
કુશલવકુમારાયોધ્યાપ્રવેશ વર્ણનો નામ અષ્ટમઃ ખંડઃ

હિવ નવમે ખંડ ખોલિયું નવરસ મિલ્યાં નિદાન,
મનવંછિત સુખ પામીયે, નિરમલ નવે નિધાન. ૧

* * * *

ઢાલ ૧ તિલ્હીરા ગીતરી ઢાલ—મેડતાદિક્કદેસે પ્રસિદ્ધ છે.

૨—રાગ રાણી—ગલિયા રે સાજણુ મિલ્યા માણાય,
દે નયણાદો મોટરે, ધણુવારી લાલ, હસિયા પણિ
ખોલ્યા નહી માણાય, કાંઈક મનમાંહે મોટરે. ૧
ધણુવારીલાલ, આજ રહો રંગમહોલમે માણાય.
એ ગીતની ઢાલ.

૩—રાગ કનડો કમકિ કમકિ પાય નેરરી બળવે, ગજગતિ બાંહ, ગ૦
લુગવે—૧ રંગબીની આલણી આવે—એ ગીતની ઢાલ.

૪—રાગ હુસેતી ધન્યાસિરી મિત્ર, દિલ્લીકે દરબારમે લખ આવે લખ
જાઇ, એક ન આવે નવરંગખાન જાકી પધરિ ઢલિ ઢલિ જાઇ
ખો—૧ નવરંગ બધરાગીલાલ એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ ગોડી જાતિ જકડીની—શ્રી નકકાર મનિ ધ્યામયે—એ ગીતની.

૬—રાગ કેદાર ગોડી. મિત્રી. વીરા હો ચારે સેહરે મોલ્યા પુરૂષ ચિયાર
લાડણુ વી૦ વીવાહરા ગીતરી ઢાલ.

૭—રાગ ધન્યાસિરી—સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો એક
મીડીરે—એ સંવાદ શતકની બીજી ઢાલ—અથવા પાસ જિણિંદ
જીહારિયે—એ રતવનની ઢાલ.

ઉપરની ઢાલ ૭ રાગ ધન્યાસિ. સિલ કહે જગ હું વડો—એહનિ,
પાસ જિણિંદ જીહારિઈ એહની.

અંતે—

સીતારામની ચોપઈ જે ચતુર હુધ તે વાંચોરે,
રાગ રતન જવહર તણો, કુણુ બેદ લહે નર કાચોરે. સી. ૧
નવરસ પોખ્યા મેં ધહાં, તે સૂઝડો સમજિ લેજોરે,
જે જે રસ પોખ્યા ધહાં, તે ઢાગ દેખાડિ દેજોરે. સી. ૨
કે કે ઢાલ વિષમ કહિ તે દુપણુ મત ઘો કાધરે,
સ્વાદ સાગુણી જે હુવે તે લિંગ હુદે કહે ન હોધરે. સી. ૩
જે દરબારે મયો હુસે હુંઢાડિ મેવાડિ ને દિલ્લીરે,
ગુજરાતિ માર્યાડિમેં તે કહિસે ઢાલ એ બલ્લીરે. સી. ૪
મત કહો મોટિ કાં જોડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેસોરે,
નવ નવા રસ નવનવિ કથા સાંભલતાં સાખાસ દેસોરે. સી. ૫
ગુણુ લેજો ગુણિયણુ તણો મુઝ મસકતિ સાહુમો જોજોરે,
આણુસહતાં અવગુણુ ગ્રહિ મત ચાલણિ સરિખા હોજોરે. સી. ૬
આલસ અભિમાન છોડિનેં સૂધિ પ્રતિ હાથ લેધરે,
દાસ લેજો તુમ્હે ગુરમુખે વલિ રામનો ઉપયોગ દેધરે. સી. ૭
સખર સભામાંહિ વાંચજો જોજણુ મિલિ મિલતે સાદરે,
નરનારિ સહુ રિઝસેં જસ લહસો ગુર પ્રસાદરે. સી. ૮
આદરમાંં લણો હુસેં વલિ ન્યાન દરસનનો લાભોરે,
વાંચણુહારા નૌ જસ વિસ્તરસ્યે જિમ જલ આભોરે. સી. ૯
નવખંડ પૃથવિના કહ્યાં તિણુ ચોપઈના નવખંડોરે,
વાંચણુહારાનો તિહાં પસરો પ્રતાપ અખંડોરે. સી. ૧૦

- સિતારામની ચોપધ વાંચીને એ લાભ લેજોરે,
સાંભલહારાને તુંહે કાંઈ સિલવતસું સદેજોરે. સી. ૧૧
- જિનસાસન શિવસાસને સિતારામ ચરિત્ર સુણીજેરે,
ભિન્ન ભિન્ન સાસનભણી કો કો વાર્તા ભિન્ન કહિજેરે. સી. ૧૨
- જિનસાસન પણિ જૂજૂયાં આચારિજનાં અભિપ્રાયોરે,
સિતા કહિ રાવણુ સૂતા તે પદ્મચરિત્રથી કહેવાયોરે. સી. ૧૩
- પણિ ચિતરાગદેવે કહ્યો તે સાચું કરિ સરદહજોરે.
સિતા ચરિતથી મેં કહ્યું માહરો છેહડોં મત ગ્રહજોરે. સી. ૧૪
- હું મુદમતિ કિસં જાણું મુઝ વાંણિ પણિ ન સવાદોરે,
પણિ જે જોડિ મેં રસ પડયો તે દેવગુરનોં પરસાદોરે. સી. ૧૫
- હું સિલવંત નહિ તિસો, મુઝ પોતે બહુ સંસારોરે,
પણિ સિલવંતનો જસ કહતાં, મુઝ થાસે સહિ નિસ્તારોરે. સી. ૧૬
- ચપલ કવીસરનાં કહ્યાં એક મન ને વચન એ બેઠરે,
કવિ કલ્યાણ ભણિ કહે, રસના વાહ્યા પણુ કેધરે. સી. ૧૭
- ઓહું અધકું પણિ મેં કહ્યું, કાંઈ વિરહ વચન પણિ હોધરે,
તે મુઝ મિચ્છામિ દુઃકડં સંધ સાંભલજો સહુ કોધરે. સી. ૧૮
- ત્રિજુ હમરને સાતસે માઝને સધ અંથનું માનોરે,
લિખતાં ને લખાવતાં પામિજે જ્ઞાન પ્રધાનોરે. સી. ૧૯
- ખરતર ગછમાંહિ દિપતા શ્રી મેડતા નગર મઝારોરે,
ગોત્ર ગલોછા ગહગહે સામગ્રીમે સિરદારોરે. સી. ૨૦
- નગર ધટે ધણે નામ ગયું, અતખાર ધણો દરખારોરે,
ગુર ગછના રાગી ધણું, ઉતમ ધરનો આચારોરે. સી. ૨૧
- પૂતરતન રાયમલ તણા તે લઈ લખખીનો લાહોરે,
અમીપાલને નેતરસી ભલો **ભત્રીજ રાજસી** સાહોરે. સી. ૨૨
- સીતારામની ચોપધ એહને આગ્રહ કરિ કીધીરે,
દેશ પ્રદેસે વિસ્તરિ જ્ઞાનવૃદ્ધિ લિખાવતાં લિધિરે. સી. ૨૩
- શ્રી ખરતર ગછ રાજિયા મુગપ્રધાન જિનચદોરે,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણી સકલચંદ સુખકદોરે. સી. ૨૪

સમયસુંદર સીંધ્ય તેહના શ્રી ઉપાધ્યાય કહિજે,
 તિણ્ય એ કિધિ ચોપધ, સાળણ માણસ સહહિજે. સી. ૨૫
 વર્તમાન ગછના ધણી ભટ્ટારક શ્રી જિનરાજેરે,
 જિનસાગર સૂરીસર આચારિજ અધિક દિવાજેરે. સી. ૨૬
 એ ગુરને સૂપસાઉલે એ ચઉપધ ચઢિ સુપ્રમાણેરે,
 ભણુતાં સુણુતાં વાંચતાં હુઈ આણુંદ કોડિ કલ્યાણેરે. સી. ૨૭
 ઇતિ શ્રી સીતારામ પ્રબંધે નવમો ખંડ સમાપ્ત.
 ઇતિ શ્રી રામસીતા રાસ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૮૮૬ ના વર્ષે સાકે ૧૭૫૧ નાના પ્રવર્તમાને માસો-
 તમ માસે સુભકારી ચૈત્ર માસે સુકલપક્ષે ત્રીયોદસી તીથે ભૃગુવાસરે
 લીપીકૃત પં શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી કલ્યાણવર્દન ગણી તત્ સીંધ્ય
 પં શ્રી ૫ મેધવર્દન ગણી તત્ સીંધ્ય પં. શ્રી ૫ વિવેકવર્દન ગણી.
 તત્ સીંધ્ય પં. શ્રી ૫ ધર્મવર્દન ગણી તત્ સીંધ્ય પાયરજરેણુસમાન.
 પં. શ્રી ૫ ક્ષેમાવર્દન ગણી વાંચનાર્ય.

જળ લગ મેર અડગ હે જળ લગ સસીયર સુર,

તળ લગ એ દેનું તપો લેખક પાઠક દોય.

લખીત વઢવાણ નગરે શ્રી ઝપભદેવ પ્રસાદાતુ શુભ ભવતુ
 કલ્યાણમસ્તુ ॥ દે. લા. પ. કમલવિજય શિ. પદ્મવિજય પાસેની પ્રત. પં.
 રૂપા લિખિત શ્રી મહોટકોટ મધ્યે સં. ૧૬૯૧ વર્ષે આસુ સુદિ ૩ દિને
 પૃ. ૯૮ પં—૧૫ આ. ક.પા. ૧૧૯ પં—૧૪ આ. ક.આથા ભંઁમાં
 કવિની સ્વહસ્ત લિખિત પ્રત છે.

(૩૬૨) આરવત રાસ. સં. ૧૬૮૫.

(૩૬૩) ગૌતમપૃચ્છા. સં. ૧૬૮૬.

(૩૬૪)+ શત્રુંજયરાસ સં. ૧૬૮૬ આવણ શુદ્ધ નાગોરમાં.

આદિ—

દોહા

શ્રી રિસહેસર પાય નખી, આણી મન આનંદ,

રાસ ભણું રલિયામણો, શત્રુંજય સુખકંદ.

સંવત આર સત્યોતરેં, હુવા ધનેસરસરિ,	
તિણેં શત્રુંજય મહાતમ કહ્યું, શિલાદિલ હજુર.	૨
વીરનિણુંદ સમોસર્યા, શત્રુંજય ઉપર જેમ,	
દંદ્રાદિક આગલ કહ્યું, શત્રુંજય મહાતમ એમ.	૩
શત્રુંજય તીરથ સારિયું, નહિ છે તીરથ કોય,	
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમેં, તીરથ સધલાં જોય.	૪
x x x x	

અંતે—

ઢાલ ૬

શત્રુંજય મહાતમ સાંભલીએ, રાસ રચ્યો અનુસાર,	
જે ભવી ગાત્રે ભાવયું એ, આનંદ હોય અપાર.	શ. ૨૦
શત્રુંજય રાસ સોહામણો એ, સાંભલજો સહુ કોય,	
ધર ખેડાં ભણે ભાવયું એ, તસુ જગત્રાફલ હોય.	શ. ૨૧
ભણુશાલી થિર અતિ ભલોએ, દયાવંત દાતાર,	
શત્રુંજય સંઘ કરાવીયો એ, જેસલમેર મઝાર.	શ. ૨૨
‘શત્રુંજય મહાતમય’ અંથથી એ, રાસ રચ્યો સુખકાર,	
રાસ ભણ્યો શત્રુંજય તણોએ, નયર નાગોર મઝાર.	શ. ૨૩
ગિરઓ ગચ્છ ખૂરતર તણોએ, શ્રી જિનચંદ સુરીશ,	
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પુજ્યનાએ, સકલચંદ સુજગીસ.	શ. ૨૪
તાસ શિષ્ય જગ જાણીયેં એ, સમયસુંદર ઉવજ્ઞાય,	
રાસ રચ્યો તેણેં રચ્યોએ, સુણતાં આનંદ થાય.	શ. ૨૫

પ્ર૦ ભીમશીમાણિક-રત્ન સમૃદ્ધય પૃ. ૨૭૦-૨૮૦.

(૩૬૫) અંધકશ્રેષ્ઠીની ચોપઇ સં. ૧૬૯૫ ઝાલોરમાં

આદિ—

જાલોર માહે જાણીયર્ધ, પારસનાથ પ્રતક્ષ,	
પ્રહ કડીનઘ પ્રણમતાં, સાંનિધિ કર્ધ સમક્ષ.	૧
ગદ ઊપરિ ગચ્છડિ નિલક, સોવનગરિ સિણુગાર,	
મહાવીર પ્રણમું મુદા, દેહલ તિનક દાતાર.	૨

માતપિતા પણિ મનિ ધરું, જિણ દીધઉ અવતાર,
નામ લેખનછ ગુર નમું, દીક્ષાં ન્યાન દાતાર. ૩
કરજેડી પ્રણમી કરી, કહિસિ ધણું શ્રીકાર,
ચંપક સેઠની ચઉપધ અનુકંપા અધિકાર. ૪

* * * *

સહુ કો લોક લહછ છછ સરજયું, તે બોલ કેતા વંચું,
ઉદમ છછ ઇમ પણિ ભારી અધિકું, સમયસુંદર કહછ આચુરે. ચિં ૨૫
પહિલઈ ખંડ થયઉ એ પૂરઉ, પણિ સંબંધ અધૂરઉ,
સમયસુંદર કહછ ખીજછ ખંડછ, સંબંધ થાસ્યછ પૂરઉરે. ચિં ૨૬

—છતિ શ્રી અનુકંપાદાનાધિકારે ચંપક શ્રેષ્ઠિ સંબંધે પ્રથમ ખંડ
સંપૂર્ણ:—

દૃષ્ટા—હિવ ખીજઉ ખંડ બોલસયું, ચંપક પામી ઝઢિ,
એ અનુકંપા દાનની, સગલી જાણું સિદ્ધિ. ૧
છનું કોડિ તણુક ધણી, થયઉ તે ચંપકસેઠ,
વૃદ્ધત્ત વિવહારિયઉ, તિણિ તઉ કાધી વેદિ. ૨
ચવદહ કોડિ સોનાતણી, આપણી માતા-વૃદ્ધ,
ઉજેણીથી આણિનઈ, સગલી બેલી કાધ. ૩
ચંપકસેઠ ચંપાપુરી, ભોગવઈ લીલ વિલાસ,
વ્યાપારછ વાઘ્યઉ ધણું, પ્રગટયઉ પુણ્યપ્રકાસ. ૪

x x x x

અતે—

ખંડ ખીજો દાલ ૭ મી રાગ ધન્યાસિરી સીતારામની ચઉપધ
એહની દાલ.

* * * *

અનુકંપા ઉપરિ કહઉ, ચંપક સેઠનઉ દ્રક્ષંતોરે,
અનુકંપા સહુ આદરઉ, એહથી છઈ મુગતિ એકંતોરે. કે. ૧૪

સંવત સોલપચાણુયર્ધ મધં ઝાતોર માહે જોડીરે,
અંપક સેઠની ચઉપધ અગિ આલસ નધ ઉંઘ છોડીરે. કે. ૧૫

શ્રી ખરતર મઠ રાજ્યક, શ્રી મુગપ્રધાન જિજ્ઞુસદોરે,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના, સકલચંદ મુણિદોરે. કે. ૧૬

સમયસુંદર શિષ્ય તેહના તિણ ચઉપક કીધી એહોરે,
શિષ્ય તણુધ આગ્રહ કરી જે જોપરિ અધિક સનેસોરે. કે. ૧૭

નરનારી રસિયા હુસ્યધ તે સાંભલિસ્યધ સદા આવીરે,
સુધડ સુકંઠી બે જણા, વાયજ્યો ભક્ષી વાત બણાવીરે. કે. ૧૮

—પૂર્વોક્ત ગાથા ૧૪૪ ગાથા મીલને સર્વ ગાથા ૧૬૧ પ્રથમ
ખંડ ૪૪૪ ગાથા મીલને ખંડદ્વય સર્વ ગાથા ૫૦૬ ગ્રંથાગ્રંથ સ્તોત્ર
૭૦૦ સં. ૧૬૬૮ આં ૫૦ ૫ લિપીકૃતા ૨૩—૧૪ આ. ૬.

—ગ્રંથાગ્ર ૫૦૬ પત્ર ૧૫— ધો. રત્ન. ૩.

—લિખિતા ચેયં પંડિત આરિત્રવિજય—યતિ વિવેકવિજય (ધુમટા-
વાસો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

—ઇતિશ્રી દાનાધિકારે અંપકચેઢી ચતુઃષ્પદી સંપૂર્ણ—સં. ૧૮૭૬
ના વર્ષે શાકે ૧૭૪૨ પ્રવર્તમાને શ્રી જૈડિયા મિંદર મધ્યે લિં પૂજ્ય
ઋષિ માલજી તત્ત્વિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિં ઋ. શિવજીમાલજી શિષ્યાર્થે
પઠનહેતવે પા. ૧૩ પં. ૧૫ રાજકોટ પૂ. અં

(૩૬૬) ધનદત્ત ચઉપર્ધ (વ્યવહારશુદ્ધિ ચોપર્ધ) સં. ૧૬૮૬
આસોમાં—અમદાવાદમાં.

આદિ—

શાંતિનાથ જિન સોલમો, પ્રણમું તેહના પાય,
વ્યવહારશુદ્ધિ ઉપરિ કહોઉ, ચઉપધ ચિત લગાય. ૧
ભગવંત ભાષઈ ભો ભવિક, મોટા સાધનો ધર્મ,
જેહથી મુગતિ જાઈઈ, સાસતાં લહિયઈ સર્મ. ૨
દીસઈ તે અતિ દોહિયો, સૂરવીર કરઈ કેઇ,
આવકનો ધર્મ સોહિયો, દેવલોક મુખ દેઇ. ૩

આવકનાં વૃત્ત તો પલ્લવ, જો હું છ ગુણુ ધિક્કવીસ,
નામ તુમે તે સાંભલો, વાર વિસવાવીસ.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત સોલ છતું સમઘએ, આસુભાસ મઝારિ,
અમદાવાદઘ એ કલ્લઘએ, ધનદત્તનઘ અધિકાર.
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજ્યઘએ, શ્રી જિજ્ઞાસુંદ સરીસ,
પ્રથમ સીસ જગિ પરગઝએ, સકલચંદ તસુ સીસ.
સમયસુંદર સંબધ કલ્લઘ એ, જિનસાગર સરિરાજ,
(ભવિજનનઘ ક્ષિતકાજ પાઠાંતર)
ભણતાં ગણુતાં ભાવસુએ, સીજઘ વંછત કાજ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાયાનાં પૌત્રેણ પં.
હર્ષકુશલગણિના સંશોધિતા સા. હરજી ધનજી સુઆવકાગ્રહેણ પત્ર. હા.
ભં. પાટણ. —લિં સૌભાગ્યવિજય ગણિ (લાલવિજય શિ.) લિ. આ.
કેસરબાઈ વાચનાર્થ ૧૧-૧૨ ઘો. —૫-૯ અમ.

—સં. ૧૭૪૯ વર્ષે ક્રાતિક વદિ ૨ યુધે વ્યવહારશુદ્ધિ વિષયે
૬-૧૯ (વિંધ)

—સં. ૧૭૨૪ વરમે આષાઢ સુદિ ૧૫ દિને સિખિતં મહોપા-
ધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી અમૃતવિજય ગણિશિષ્ય ગણિ દીપ્તિવિજયેન
(ઉદયપુર ભં.)

બીજી પ્રતમાં છેવટે નીચે પ્રમાણે છે:—

સમક્રિતનું ફલ માંગીઘએ ધનદત્ત રિપિનઘ પાસિ, સં.
તુમ્હ પામિઘ તે આપજયો એ મુઝ મનિ પૂરયો આસ, સં.
સમયસુંદર સંબધિ કલ્લઘ એ જિનસાગર સરિરાજ સં.
ભણુતાં ગણુતાં ભાવસુએ સીઝઈ વંછિતકાજ. સં.

—વિવેકવિજય (ધુમટાવાલો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

(૩૬૭) સાધુવંદના સં. ૧૬૯૭

—લીં.

(૩૬૮) પુણ્યાઢ્ય રાસ.

—૩; રત્ન.

(૩૬૯) મુસઢ રાસ.

(૩૭૦) પુંજાઢપિતો રાસ. (ઐ.)

મયજુરેહા રાસ.

જવરાશી ક્ષમાપના

હવે રાણી પદમાવતી, જવરાશી ખપાવે,

આ ઉપરનાં બને પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસમાં અંતર્ગત છે.

(૩૭૧) દૂપદી સંબંધ સં. ૧૭૦૦ માહ માસ, અમદાવાદમાં.

આદિ.—

દહા.

શાંતિનાથ પ્રણમું સદા, પ્રણમું સદ્યુર પાપ,

શ્રુતદેવી સાનિધિ કરી, અલગ ટલક અંતરાય.

૧

માતપિતા પણિ માનીયછ, જિણ દીધક અવતાર,

દીક્ષા ગુર વિદ્યાતણક, એ મોટક ઉપગાર.

૨

સં- ૧૬૭૨માં વિશેષશતક સંસ્કૃતમાં રચેલ છે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:-

શ્રીમત્પરતર ગચ્છે શ્રીમર્જિનસિંહસૂરિ ગુરરાજ્યે

સાત્રાજ્યં કુર્વાણે યુગપ્રધાનાખ્ય ખિરદધરે.

૧

વિક્રમસંવતિ લોચન મુનિદર્શન કુમુદ બાંધવ પ્રમિતે,

શ્રી પાર્શ્વજન્મ દિવસે પુરે શ્રી મેડતા નગરે.

૨

યુગપ્રધાન પદવી શ્રી અકબ્બરસાહિના,

ચેબ્યો દત્તા મહાભાગ્યાઃ શ્રી જિનચંદ્રસૂરયઃ

૩

તેષાં શિષ્યો મુખ્યં સ્વહસ્તદીક્ષશ્ચ સકલચંદ્રગણિઃ

તત્કિણ્ય સમયસુંદરસુપાદકૈરકૃતશતકમિદમ્.

૪

—સં. ૧૭૨૭ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૭ દિને શનિવારે શ્રી ગુદામધ્યે

પં. કલ્યાણનિધાનમુનિનાંતે વાસિના પં લખિયંદ્ર મુનિ લિપિચક્રે.

(વિ. ધ. ભં.)

પહિલું સાધુ સતીતણા, કીધા ધણા પ્રખંધ,	
હિવ વલિ સૂત્રચક્રી કહું, દૂપદીનઉ સંખંધ.	૩
એક સૂત્ર ખીળું સતી, ઉત્તમ એહની જોડ,	
સુણુતાં આનંદ જીપનર્થ, કરમની તૂટર્થ કોડિ.	૪
વૃદ્ધપણુધ મધ ચડપધ, કરિવા માંડી એહ,	
સૂત્ર સતી નર્થ સાધસ્યું, મુઝ મનિ અધિક સનેહ.	૫
મત કરઉ ઉંધ નર્થ વારતા, સાંભલતાં સહુ કોય,	
આપન પ્રીછધ અન્યનધ, અંતરાય પણિ હોય.	૬
જ્ઞાતા સૂત્ર અરથ ચક્રી, ભાખ્યઉ શ્રી ભગવંત,	
મુધરમ સામી ગુણિયઉ, સૂત્ર ચક્રી મતિમંત.	૭
કરજોડી જાંબુ કહર્થ, મુધરમ સામિનર્થ એમ,	
પનરમઉ ધન્નાન કલ્લઉ સોલમઉ અધ્યયન કેમ.	૮
મુધરમ સામી ધમિ કહર્થ, સુણિ જાંબુ સુવિચાર.	
મહાવીર મુઝનર્થ કલ્લઉ, તિમ કહું તે અધિકાર.	૯

x

x

x

x

અંતે—

ત્રીજો ખંડ હાલ સાતમી-રાગ ધન્યાસિરી.

પાસ જિણુંદ જુહારીયધ એહની.

મુધરમ સામી પાંચમઉ ગણુધર જાંબુનધ ભાપધરે,	
ન્યાતા સૂત્રનર્થ સોલમઉ, એ અધ્યયન સહુની સાપધરે.	૧
દૂપદીની એ ચડપધ મર્થ, વૃદ્ધપણુધ પણિ કીધીરે	
શિષ્યતણુધ આગ્રહ કરી, મર્થ લાભ જીપરિ મતિ દીધીરે. ૬.	
એક સતી વલી સાધવી એ વાત બાઉ ધણું મોટીરે,	
દૂપદી નામ લેતાં ચકાં, તિણુ કરમની તૂટર્થ કોટીરે.	૨
એકે સંખ દૂધમર્થ ભયંઉ, માનીતી સુતસ્યું મોહધરે,	
સૂત્ર ગુણુધ સખરધ કંઠ તસુ સુરનરના સુખ સોહધરે.	૩

ધતવંત વિનયધરમ વલી, એક બાપ નઘ સંયમ ધારીરે,
 વૃદ્ધ ગીતારથ ગુરુ વલી એહની મનિ આવધ સારીરે. ૪
 અમદાવાદ નગરમાહે, સંવત સતરસઘ વરપેરે,
 માહ માસ થઇ ગઉપઘ હુંસી માણુસને હરપેરે. ૬. ૫.
 વાચક હરખનંદન વલી હરપકુસલઘ સાનિધિ કીધીરે,
 લિપણુ સોઝણુ સાહચ્ય થકી, તિણુ તુરત પુરી કરિ દીધીરે. ૬. ૬
 શ્રી જિણુચંદ સૂરીસર, શ્રી સકલચંદ તમુ સીસોરે
 સમયસુંદર શિષ્ય તેહના, શ્રી સંઘનર્ધ ઘઘ આસીસોરે. ૬. ૭
 ખરતર ગઝ તણુઉ ધણી, જિનસાગરસરિ વિરાજધરે,
 સમયસુંદર કહધ ચિર જીવઉ, દિન દિન પ્રતિ સખલ દિવાજધરે. ૬. ૮
 ત્રિણુખંડ ઇણુ ચઉપઘ, વલી અતિ બલી ચઉત્રીસ ચઉત્રીસ ઢાલોરે,
 સમયસુંદર કહધ વંદના સીલ પાલધ તેહનર્ધ ત્રિકલોરે. ૬. ૯

—છતિશ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાય વિરચિતે દ્રૂપદીસતી સંખ્યે
 ત્રિતીયઃ ખંડઃ સમાપ્તઃ તત્સમાપ્તો અમાપ્તો એવં ચતુઃપદી પ્રથમ ખંડે
 ઢાલ ૧૫ સર્વ ગાથા ૩૧૧ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૧૨ સર્વ ગાથા ૧૫૧
 તૃતીય ખંડે ઢાલ ૭ સર્વ ગાથા ૧૪૪ સર્વાંશં. ઢાલ ૩૪ સર્વાંશં.
 ગાથા ૬૦૬ સંવત ૧૭૦૫ વર્ષે આપાઠ વદિ ૧૩ શુકે લિખિતં પાનાં
 ૩૦-૧૩ સેં. લા. વડોદરા.

હવે આ સુપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન્ કવિની નાની મીઠી કૃતિઓની દીપ
 નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) પોષધવિધિ સ્તવન સં. ૧૬૬૭ માગશર સુ. ૧૦ ગુરુ મરોટમાં
 અતે—

ઉત્કૃષ્ટી પોષા તણી વિધિ કહી ઉપગાર,
 જેસલમેરી સંઘનર્ધ હો, આગ્રહ કરી સુવિચાર. ૩૬
 સોલઘસઘ સતસઠિ સમઘહો નગર મરોટ મઝારિ,
 મગસરિ સુદિ દશમી દિનધહો, શુભ દિન સુર ગુરવારિ. ૩૭

શ્રી જિનચંદસૂરિ હો, શ્રી જિનસિંધ સૂરીસ,

સકલચંદ સુપસાધ હો સમયસુંદર બણુઈ સીસ.

૩૮

—પત્ર ૩ હાલા. બં. પાટણુ દાખડો ૮૨

(૨)+ કર્મછત્રીસી સં. ૧૬૬૮ માહ સુદ ૬ મુલતાનમાં

આદિ—

રાગ આસાહરી

કર્મચક્રી છુટે નહીં પ્રાણી, કર્મ સમલ દુખ ખાણુજી,

કર્મ તણે વશ જીવ પડ્યા સહુ, કર્મ કરે તે પ્રમાણુજી. કરમ. ૧

x

x

x

x

અંતે—

શ્રી મુલતાન નગર મૂલનાયક, પાર્શ્વનાથ જિણુ જ્ઞેયજી,

વાસુપૂજ્ય શ્રી સુમતિ પ્રસાદે, લોક સુખી સહુ કોયજી. ક. ૩૩

શ્રી જિનચંદસૂરિ જિનસિંધસૂરિ, ગચ્છપતિ ગુણુ ભરપૂરજી,

સિંધુ જ્ઞેસલમેરી શ્રાવક, ખરતર ગચ્છ પકુરજી. ક. ૩૪

સકલચંદ સદ્ગુર પસાયે, સોલસે અડસઠીજી,

કર્મછત્રીસી એ મઈ કાંધી, માહ તણી સુદ છઠીજી. ક. ૩૫

કર્મછત્રીસી કાને સુણીને, કરજો વ્રત પચ્ચખાણુજી,

સમયસુંદર કહે શિવસુખ લેશો, ધર્મતણો પરમાણુજી. ક. ૩૬

—પ્ર૦ ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભાગ ૩ પૃ. ૨૨૯

(૩) શીલછત્રીશી

(૪) પુણ્ય છત્રીશી

(૫) સંતોષ છત્રીશી

(૬) +ક્ષમા છત્રીશી

} સં. ૧૬૬૯ સર્વ પૃ. ૧૦—અમ૦

આદિ—

આદર જીવ ક્ષમાણુજી આદર, મ કરિશ રાગ ને દ્રેષજી,

સમતાયે શિવસુખ પામીજો, કેધિં કુમતિ વિશેષજી. આ. ૧

*

*

*

*

અતે—

નગરમાંહે નાગોર નગીનો, જિહાં જિનંવર પ્રાસાદજી,
 શ્રાવક લોક વસે અતિ સુખિયા, ધર્મતણે પરસાદજી. આ. ૩૪
 ક્ષમાખત્રીશી ખાંતે કીધી, આતમપર ઉપગારજી,
 સાંભલતાં શ્રાવક પણ સમજ્યા, ઉપશમ ધર્યો અપારજી. આ. ૩૫
 જુગપ્રધાન જિજ્ઞાસુ સુરીસર, સકલચંદ તસુ શિષ્યજી,
 સમયસુંદર તસુ શિષ્ય ભણે ઇમ, ચતુર્વિધિ સંધ જગીશજી આ. ૩૬

—જ. પ્ર. ૩૯૯

(૭)+ અમરસરપુર મંડન શીતલનાથસ્ત. ૧૫ કડીનું
 આદિ—મોરા સાહેબહો શ્રી શીતલનાથકિ, વીનતી સુણો એક મોરડી.

અતે—

ઇમ અમરસરપુર સંધસુખકર માત નંદનંદણો,
 સકલાપ શીતલનાથ સામી સકલ જણુ આનંદણો;
 શ્રી વચ્છલંછન વરણુ કંચણુ રૂપ સુંદર સોહએ,
 એ તવન કીધઉ સમયસુંદર સુણુત જન મન મોહએ. ૧૫

પ્ર. કા, મારી પાસે છે. પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૫.

(૮)+મહાવીર સ્ત૦ વિનતિરૂપે—જેસલમેરમાં.

આદિ—

વીર સુણો મુજ વીનતિ, કરજોડી હો કંઈ હું મનની વાત,
 બાલકની પેરે વીનકું, મોરા સામી હો તૂ ત્રિભોવન તાત,
 વીર સુણો મોરી વીનતી. ૧

અતે—

કલશ

ઇમ નયર જેસલમેરમંડણુ, તીર્થકર યોવીસમો
 સાસનાધીશ સિંહલંછન સેવતા સુરતરસમો
 જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલાનિલો,
 વાચનાચાર્ય સમયસુંદર, સંયુષ્યો ત્રિભુવનતિલો.

૧૬

—શ્રી બપા મધે સં. ૧૭૫૧ વરખે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ દ્વિતી લખત
રાએચંદ રાએસંધ. ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈના મારી પાસે આવેલા
એક ચોપડામાં છે. —૨-૧૪ આ. ક.

—પ્ર. રત્નસાગર પૃ. ૧૫૪. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૮૩

(૯) +દ્વાદશ (જિનકુશલસૂરિ) સ્ત.

આદિ—આયો આયોજી સમરંતા દાદોજી આયો.

(૧૦) પ્રતિમા સ્ત ૭ કડી—આદિ—શ્રી જિનપ્રતિમા હો જિન
સારખી કહી, એ દીઠાં આણુંદ.

અંતે—

પારસનાથ હો તુજ પરસાદથી, સદ્વહના મુજ એહ,
ભવ ભવ હોજ્યો હો સમયસુંદર કહે, શ્રી જિનપ્રતિમાયું નેહજી શ્રી.
(મારી પાસે છે)

(૧૧) ઉદ્ધયન રાજર્ષિ ગીત—૨૦ કડી.

અંતે—

મુગ્ધાતિ પદ્મતા મુનિવર, ભગવતિ અંગ વિચાર મુ
સમયસુંદર કહ્યું પ્રણમતાં, પાંખીજઈ ભવપાર ૨૦. મુ
(મારી પાસે છે)

(૧૨) +શત્રુંજય મંદન આદિ બૃહત્સ્તોત્ર—૩૧ કડી.

આદિ—

એ કર જોડી વીનવુંજ, સુણિ સામી સુવદીત,
કૂડ કપટ મૂકી કરીજી, વાત કહું આપવીત.

અંતે—

કલશ

ધમિ ચઢિય શેત્રુંજ ચરણ ભેટયા, નાભિનંદણુ જિણુ તણા,
કરજોડિ આદિ જિણુંદ આગમ, પાપ આલોચા આપણા,
શ્રી પૂજ્ય જિણુચંદ સૂરિ સદ્ગુર, પ્રથમ શિષ્ય મુજસ ધણુઈ,
ગણિ સકલચંદ સુસીસ વાચક, સમયસુંદર ગણુ ભણુઈ. ૩૧
પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૫ થી ૨૩૭ (મારી પાસે છે)

(આનું ખીજું નામ આલોચણુ ગમિત આદિ સ્તં છે. પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સં. ભાગ ૨ જો. આ સ્તવન પોતે શત્રુંજય યાત્રા કરી ત્યારે કર્યું છે તે માટે શત્રુંજય રાસ પોતે કર્યો છે તેમાં આલોચણુનો ઉલ્લેખ જુઓ.)

૧૨ અ +સકલ શાશ્વત ચૈત્યનમસ્કાર સ્તં ૫ ઢાળ.

આદિ—

રિષભાનન પ્રધમાન, ચંદ્રાનન જિન, વારિષેણુ નામે જિણુએ. ૧

તેહતણા પ્રાસાદ ત્રિભુવન સાસતા, પ્રણમું મિંમ સોહામણું એ. ૨

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

ધમ શાસતા પ્રાસાદ પ્રતિમા સંયુજ્યા જિનવર તણા,

ચિહ્નું નામ જિનચંદ તણા ત્રિભુવન સકલચંદ સુહાવણા;

વાયનાચારિજ સમયસુંદર ગુણુ ભણું અભિરામ એ,

ત્રિહ્નું કાલ ત્રિકરણુ શુદ્ધ હોયજ્યો સદા મુઝ પ્રણામ એ.

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૨૮ થી ૨૩૦

(૧૩) +મહેવામંડણુ પાર્શ્વનાથ સ્તં (પાર્શ્વનાથનો છંદ) ૮ કડી.

આદિ—

આપણુ ધર બાહી લીલ કરઉ, નિજ પુત્ર કલતસું પ્રેમ ધરઉ,

તુમ્હે દેસ દેસંતર કાંઈ પ્રઉઠઈ, નિત નાંમ જપઉ શ્રીના કોઠઈ. ૧

x

x

x

x

અતે—

શ્રી પાસુ મહેવાપુર નગરે, મહ બેટયઉ જિણુવર હરપ ભરે,

ધમ સમયસુંદર કહઇ ગુણુ જોડઉ, નિતં ૮

પ્રં જૈ. પ્ર. ૫ ૨૩૨ (મારી પાસે છે)

(૧૪) વીકાનેર મંડણુ ઋષભજિન સ્તં

આદિ—

સલ ઝિરમિર વરસૈ મેહ હો રાગ પરનાલે પાંચ્છી વહે-એ દેશી.

વીક્રમપુર સિણુગારહો લાલ, રિષભ જિણેસર ગુણુ બર્થો, મોરાલાલ,
નાભિરાયાં કુલચંદ, મરદેવી માતા ઉર ધર્થો-૧ મા.

અપૂર્ણ મારી પાસે છે.

(૧૫) પાર્થનાથજિન પંચ કલ્યાણુક સ્તો ૫૧ કડી. સં. ૧૬૫૬
વૈ. સુ. ૩ જેસલમેરમાં આદિજિન પારણ દિને.

આદિ—

પુરિસાદાણી પરગડઉ, જેસલમેર જિણુંદ,	
પંચ યલ્યાણુક તેહના, પબણિસુ પરમાણુંદ.	૧
જિનવરના ગુણુ ગાવતાં, લહિયઈ સમકિત સાર,	
ગોત્ર તિથંકર પાંધિયઈ, લહુ તરિયઈ સંસાર.	૨
રાગ ભેદ રલિયાંમણા જાણુમ અતુરસુજાણુ,	
ભાવ ભગતિ ગુણુ ગાવતાં, જીવિત જનમ પ્રમાણુ.	૩

* * * *

આતે—

રાગ ધન્યાસિરી.

ધમિ થુલ્યક જેસલમેરમંડન, દુરિત ખંડન સુભ મનઈ,
રસ કરણુ દરસણુ તરણિ વરસઈ, આદિ જિણુ પારણુ વિનઈ. ૫૦
જિનચંદસરતિ સકલચંદન મૃગમદ્દ કેસર કરી,
પ્રહ સમયસુંદર પાસ પૂજઈ, તેહની ધન્યાસિરી. ૫૧

૩-૧૧ (મારી પાસે છે)

(૧૬) +તીર્થમાલા સ્તો

આદિ—

શ્રી શેત્રુંજે ઋષભ સમોસર્યા, ભલા ગુણુભયાંરે,
સીધા સાધુ અનંત, તીરથ તે નમુરે.

આતે—

શેત્રુંજની કેરણી નવાનગરમારે, શ્રી રાજસી ભરાવ્યા પિંમ, તી.
તીરથ યાત્રા ફલ તીહાં હોજ્યો મુજ ધહારે, સમયસુંદર કહે એમ. તી.

—મારી પાસે છે. પ્ર. રત્નસમુચ્ચય ૫૯૫.

(૧૭) સાયોર મંડન વીરસ્ત્રોત સં. ૧૬૭૭ માહ માસ

આદિ—

ધન્ય દિવસ મેં આજ જુહાર્યો, સાયોરો મહાવીરજી,
અતે—

ધમ નયરશ્રી સાયોર મંડન, સિંહલંછન સુખ કરો.
સકલાપ મૂરતિ, સકલ સૂરતિ, માત ત્રિશલા ઉરિ ધરો,
સંવત સોલેસે સત્યોતર માહ માસ મનોહરો,
વીનવ્યો પાઠક સમયસુંદર પ્રગટ તું પરમેસરો. ૧૪.

—મારી પાસે છે.

(૧૮) મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્ત્રોત ૧૪ કડીનું.

આદિ—

જંપૂદીવ સોહામણો, દક્ષિણ ભરત ઉદાર,
રાજગૃહ નગરી ભલી, અલકાપુરી અવતાર. ૧
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિજી, સમરતાં સુખ ધાય,
મનવંછિત ફલ પામીયછ, દોહમ દૂરિ પલાય.

* * * *

અતે—

કલશ

ધમ પંચ કલ્યાણિક ત્રિભુવન રાય,
મુનિસુવ્રત સામી વીસમો, જિનવરરાય વીસમો,
જિણુવરરાય જગત ગુર, ભયભંગણુ ભગવંત,
નિરાકાર નિરંજન નિરૂપમ અજરામર અરહંત
શ્રી જિનચંદ વિનેય સિરોમણી સકલચંદ ગણી સીસ,
વાચક સમયસુંદર ધમ પભણુધ, પૂરઉ મનહ જગીસ. ૧૪
—વાં સાંમીદસ ગણિ લિપતં. ૧-૧૫ મારી પાસે છે.

પ્રાં રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૧૪

(૧૯) +સીમંધર સ્વામી સ્તો

આદિ—

ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહજી, ધન પુંડરિક ગિરિનામ,
ધન ધન તેહના માનવીજી, નિત ઉડી કરેરે પ્રણામ.

૧

* * * *

અતે—

સમયસુંદરની વંદનાજી, માનજો વારોવાર,
બે કરજોડી વીનવુંજી, વીનતડી અવધાર.
શ્રીમંદિર સ્વામી કહીધરે, હું મહાવિદેહ આવીસ,
જયવંતા જિનવર કહીધરે, હું તુંમને વાંદીસ.

૯

—અનંત. સમ્રાથોમાં.

જૈ. પ્ર. ૩૧૪

(૨૦) +રાણપુર સ્તો સં. ૧૬૭૬ માગશર જાત્રા કરી.

આદિ—

રાણપુરે રક્ષિયામણુરે લાલ, શ્રી આદીસર દેવ મન મોહું રે.

અતે—

સંવત સોલ છિયંતરેરે લાલ, મિગસિર માસ મઝાર, મં
રાણપુરે યાત્રા કરીરે લાલ, સમયસુંદર સુખકાર, મં

૭

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૨. જૈ. પ્ર. ૭૦

(૨૧) +અષ્ટાપદ સ્તો

આદિ—

મનડો અષ્ટાપદ મોહો માહરોજી, નામ જપું નિશદીશજી.

અતે—

દેવ ન દીધી મુઝને પાંખડીજી, આતું કેમ હજૂરજી,
સમયસુંદર કહે વંદનાજી, પ્રહ ઉગમને સૂરજી.

મં ૫

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૩૪૨.

(૨૨) +એકાદશી સ્તં ૧૩ કડીનું સં. ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ચોપાઈની દેશી.

આદિ—

સમવસરણુ બેઠા ભગવંત, ધર્મ પ્રકાશે શ્રી અરિહંત,

આરે પરખદા બેડી રૂડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧

* * * *

અંતે—

જેસલ સોલ ઇચ્ચાસી સમે, કીધું સ્તવન સહુ મનગમે,

સમયસુંદર કહે દાહાડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧૩

આમાં જૈન એકાદશી પર્વનું મહાત્મ્ય છે.—પ્ર૦ ચૈ૦ આદિ સંગ્રહ
ખા. ૩ પૃ. ૫૪ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૪. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૭૨.

(૨૩) +પંચમી વૃદ્ધ (મોઢું) સ્તં (જ્ઞાનપંચમી પર ૩ દાલ ૨૫
કડીનું સ્તં.

આદિ—

પ્રણમું શ્રી ગુર પાય, નિર્મલજ્ઞાન ઉપાય,

પંચમી તપ ભાણુંએ, જનમ સફલ ગાણું એ. ૧

અંતે—

ઇમ પંચમી તપ ફલપ્રરપક વર્દમાન જિણેસરો,

મર્ધ યુરયો શ્રી અરિહંત ભગવંત, અતુલખલ અલવેસરો,

જયવંત શ્રી જિનચંદસરિજ, સકલચંદ નમંસિયો,

વાચનાચારિજ સમયસુંદર, ભગતિભાવ પ્રશંસિયો.

—પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૬૮, રત્નસાગર પૃ. ૧૩૭ શ્રી જ્ઞાન-
પંચમી (જૈ. ધ. સભા. ભાવ.)

(૨૪) +પંચમીપર લઘુ સ્તં ૫ કડી.

આદિ—

પંચમી તપ તુમે કરારે પ્રાણી, નિર્મલ પામો જ્ઞાન.

અંતે—

પાર્શ્વનાથ પ્રસાદ કરીને, મહારી પૂરો ઉમેદરે,

સમયસુંદર કહે હું પણ પાતું, જ્ઞાનનો પંચમો ભેદરે—પંચમી૦

—પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૭૦, જૈનપ્રભોષ પૃ. ૯૦

(૨૫) +ઉપધાન તપ સ્ત૦ (૭ ઉપધાનતું ટુંક વર્ણન)

આદિ—

શ્રી મહાવીર ધરમ પરગાસે, એકી પરષદ આરણ,

અમૃત વચન સુણી અતિ મીઠા, પામે હરપ અપારણ. ૧

સુણો મુણોરે શ્રાવક ઉપધાન વહ્ના વિન કિમ સૂઝે નવકાર.

ઉત્તરાધ્યયન બહુ શ્રુત અધ્યયને, એ ભણ્યો અધિકારણ. સુ. ૨

મહાનિશીય સિદ્ધાંત માંહે પિણુ, ઉપધાન તપ વિસ્તારણ,

અનુક્રમે શુદ્ધ પરંપર દીસે, સુવિદિત ગચ્છ આચારણ. સુ. ૩

* * * *

અંતે—

કલશ.

ધમ વીર જિણુવર ભુવણુ દિણુયર માતા ત્રિશલાનંદણો,

ઉપધાનનાં ફલ કહૈ ઉત્તમ ભવિય જન આનંદણો,

જિનચંદ્ર યુગપરધાન સદચર સકલચંદ્ર મુનીસરો,

તસુ સીસ વાચક સમયસુંદર ભણે વંછિત સુખકરો. ૧૮

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૫૧, રત્નસાગર ભાગ ૧ પૃ. ૪૮૨.

(૨૬) +દાનશીલ તપ ભાવ પર પ્રભાતી.

આદિ—

રે જીવ જૈનધર્મ કીજયે, ધર્મના ચાર પ્રકાર,

દાન શીયલ તપ ભાવના, જગમાં એટલું સાર-રે. ૧

પ્ર. જૈન સ. માળા; ચૈત્ય૦ આદિ સં. ૩.

(૨૭) +માયાપર સ.

આદિ—જાયા કારમીરે માયા મ કરો ચતુરસુભણુ.

+જીવરાશી ખમાવવાપર

આદિ—હવે રાણી પદમાવતી જીવરાણિ ખમાવે.

અતે—

રાગ વૈરાડી ને સુણે, એ ત્રીજી ઢાલ

સમયસુંદર કહે પાપથી, છૂટે તતકાલ.

હવે ૦ ૩૩

(આ સત્રાય સ્વતંત્ર નથી પણ તે ચાર પ્રત્યેકનુંદ રાસમાંથી
ત્રેભિરાજર્ણિના ખંડમાં છે.)

(૨૮) આદીસર વિનતિ.

આદિ—

આદીસર હો સોવનકાય, તેજઈ રવિ જિમ દીપતાં,

સુર કિંનર હો સેવછ પાય, મોહ મહાભક જપતો—

૧

ને અહનિશિ હો પ્રણમે સામિ, ત્યાં ધર સદા વધામણા,

ચઉ ગઈ દુખ હો યાલણુહાર, જિનવર નામ સુહામણો.

૨

વીનતડી હો ઇક અવધારિ, કરજોડી કવિયણુ કહે,

તું સમરથ હો ઇણુ સંસારિ, તુઝ કીરતિ જગિ મહમહે.

૩

* * * *

અપૂર્ણ—મારી પાસે છે.

૨૯ નાગલા ગીત.

આદિ—ભવદેવ ભાઈ ધરિ આવીયોરે, પ્રતિજૂઝવી મુનિરાયરે,

નવ પરિણીત મુકી નાગલા, ભવદત્ત વાંદે મુનિના પાયરે.

૧

અર્ધમંડિત ગોરી નાગલા.

અતે—નારી નાગલાઈ પ્રતિજૂઝયોરે, વૈરાગ ધરી અહુ માનરે,

ભવદત્ત દેવલોક પામીયોરે, સમયેસુંદર વાંદે પાયરે.

૩ અ ૦

અમારી પાસે છે.

૩૦ અર્હુત્તક સત્રાય.

૯ કડી.

આદિ—વેરણુ વેલા પાંખવારે હો, ધૂપ તમે અસરાલ, મેરે અરહના,

ધરતી વસી ઉની ધણુરે, હાં મુનિવર અતિ સુકમાલ. મેરે. ૧

અતે—રાતી શલા અણુસણ લીએરે હાં, ચડતે મન પરિણામ. મેરે.
સમયસુન્દર કહે તેહનેરે હાં, ત્રિકરણ સુદ પ્રણામ. મેરે. ૯
(૩૧) +નિંદાવારક સ. ૫ કડી.

આદિ—

નિંદા મ કરજે કોઈની પારકારે, નિંદાનાં બોલ્યાં મહા પાપરે.

પ્ર૦ રત્નસ. જૈ. પ્ર.

(૩૨) +અનાથીઋષિ સ. ૯ કડી.

આદિ—

શ્રેણિક રચવાડી ચઢ્યો, પેખિયો મુનિ એકંત,
વરરૂપ ક્રાંતિએ મોહિયો, રાય પૂછે રે કહો વિરતંત—
શ્રેણિકરાય હુંરે અનાથી નિર્ઘેથ.

(૩૩) +બાહુબલ સ. ૭ કડી.

આદિ—

રાજતણા અતિ લોભિયા, ભરત બાહુબલ ઝૂંઝેરે,
મુંઠ ઉપાડી મારિવા, બાહુબલ પ્રતિજ્યુએરે.
—વીરા મારા ગજથકી ઉતરો.

૧

(૩૪) +અરણિક (અર્હુત્રક) મુનિ સ. ૮ કડી.

આદિ—

અરણિક મુનિવર ચાલ્યા ગોચરી, તડકે દાઝે સીસોળ,
પાય ઉવરાણારે વેલૂ પરજલેરે, તન સુકુમાલ મુનીસોળ—અરણિક ૧

(૩૫) +શાલિભદ્ર સ.

—૨. સ.

આદિ—

પ્રથમ ગોવાળિયાતણે ભવેળ, દીધું મુનિવર દાન.

જૈ. પ્ર. ૩૬૯

(૩૬) +મેઘરથરાય સ.

આદિ—

દશમે ભવે શ્રી શાંતિજ, મેઘરથ જીવડો શય રૂડારાળ.

સ. મા. ૪. ૧૩૦

(૩૭) +પ્રસન્નચંદ્રઋષિ સં

આદિ—

મારગમેં મૂઝને મિલ્યો ઋષિ રૂડેરે, સધો તે સાધુ નિર્ઐય, ઋષિસર રૂડેરે. ૧

(૩૮) +ગજચુક્રમાલ સં. નયરી હારામતિ જાણીયેજી.

(૩૯) +રાજુલ સં. રાજુલ ચાલી રંગચુરે.

(૪૦) રેવતી સં. સોવન સિંધાસણ રેવતી—આ. ૬.

(૪૧) +ધોળીડા પર સઝાય-ધોળીડા તું ધોળે મનતું ધોતિયુંરે—

રૂઠૂલિભદ્ર ગીત—પીઢડા! માનો બોલ હમારેરે.

નલદવદંતી ગીત ૬ કડી.

આદિ—

નલદવદંતી નીસર્યા, જૂવટૈ હારી દેશ, નલ રાજ,

વનમાંહે રાતિવાસો વસ્યા, સૂતાં ભૂમિ પ્રદેશ—નલરાજ. ૧

અતે—

દમદંતી પીહર ગણ, પાલ્યો નિરલલ સીલ, નં

સમયસુંદર કહઈ પિઢ મિલ્યો, લીધા અવિચલ લીલ, નં ૬

(૪૨) +ચેલણા સતી સં. ૬ કડી.

આદિ—વીર વાંદી વલતા ચક્રાંજી, ચેલણા દીઠડરે નિર્ઐય—

અતે—સમયસુંદર કહે ચેલણાજી, પાખીયો ભવતણો પાર—

વીરે વખાણી રાણી ચેલણાજી, ૬

મારી પાસે છે.

(૪૩-૪૬) +ચાર પ્રત્યેક ભુવની સઝાય.

૧ લાતી સં.

આદિ—ચંપા નગરી અતિ ભલી હું વારી, દધિવાહન ભૂપાલ રે, હું.

અતે—સમયસુંદર કહે સાધુને, હું પ્રણમ્યા પાતક જાયરે. હું. ૫

૨ જાની સં. આ—નગર કંપિલાનો ધણીરે, જયરાજ ગુણુજાણ,

અ—સમયસુંદર કહે સાધુનેરે, નિત નિત પ્રણમે પાય દુ.૮

સમયસુંદર.

ચતુરમી સદી.

૩૮૫

૩ જાની સ. આ-નગર સુદર્શન રાય હોજી, મહિરથ રાજ કરે તિહાં,

અ-સમયસુંદર કહે સાધુને.

૪ થાની સ. આ-પુંડરવર ધનપુર રાજ્યો, મહાંકી સહિયર, સિંધરથ
નામ નરેંદરે.

અ-સમયસુંદર કહે સાધુજી, ચોથો પ્રત્યેકપુષ એ-મહાં.

(૪૭) ચારેની આથે સં

આ-ચિહ્ન દિસથી ચ્યારે આવીયા, સમકાલે હે યક્ષ દેહરામાંહિ.

અ-ઉત્તરાધ્યયને તે કલ્હો, સૂત્રમાહે હો ચ્યારે પ્રત્યેક પુષ,

સમયસુંદર કહે સાધુના, ગુણ ગાયાહે પાટણ પરિસિધિ.

—મારી પાસે છે.

(૪૮) નમિરાજગીત.

આદિ—

જી હો મયુરા નગરીનો રાજ્યો, જીહો હય ગય રથ પરિવાર,

અંત—

જીહો ઉત્તરાધ્યયને એહ છે જીહો, નમિરાજ અધિકાર,

જીહો સમયસુંદર કહે વાંદતાં, જીહો પામીજો ભવપાર.

૭

(મારી પાસે છે.)

(૪૯) સનતકુમાર ગીત.

આદિ—

જોવા આત્મા રે દેવતા, રૂપ અનોપમ સાર,

ગરવ થકી વિણુસી ગયો, ચક્રવર્તિ સનતકુમાર,

નયણ નિહાલોરે નાહલા.

૧

અંત—

સનતકુમાર મુનીસર, નાણ્યો નેહ લગાર,

કાજ સમાપ્યોરે આપણાં, સમયસુંદર કહે સાર. ૫. ન.

(મારી પાસે છે.)

(૫૦) અર્હતક ગીત.

અતે—

અધિકાર ભણ્યો મર્ધ એહનઉ, સમયસુંદરનઈ ધ્યાન તેહનઉ.

૭ મહા.

૫૧—૮૬

૩૬ ગીતો—જૂદા જૂદા રાગમાં ૫૬ જેવાં. સં. ૧૬૭૦ માં યા તે પહેલાં.

- (૧) કોષ નિવારણ—જીયુરા તું મ કરિ કિણસું રોસ.
- (૨) માન નિવારણ—મરિખ નર કાહે તું કરત ગુમાન.
- (૩) માન નિવારણ—કિસીકું સખ દિન સરીપે ન હોઈ.
- (૪) માયા નિવારણ—છહુ મેરા, જીવ તું વિમાસે નહિ કછુ તેરા.
- (૫) લોભ નિવારણ—રામા રામા ધન ધન, ભમતઉ રહઈ તું રાતિ દિન.
- (૬) લોભ નિવારણ—ચેલા ચેલા પદ પદ, પુસ્તક પાના લોભ મદ.
- (૭) મનશુદ્ધિ—એક મનશુદ્ધિ વિષુ કોઉ મુગતિ ન બાધ.
- (૮) જીવપ્રતિબોધ—જાગિ જાગિ તું જાગુયા, તું કાઈ નિચિતો સેવેરી.
- (૯) જીવપ્રતિબોધ—રે જીવ વખત લિખ્યા સુખ લહિયઇ,
- (૧૦) આર્તિ નિવારણ—મેરે જ્યુ આરતિ કાંઈ ધરઇ,
- (૧૧) નિંદાપરિહાર—નિંદા ન કીજઇ જીવ પરાઇ, નિંદા પાપે પિંડ ભરાઇ,
- (૧૨) હુંકાર પરિહાર—જહાં તહાં ઠકર હું હું હું,
- (૧૩) કામિની વિશ્વાસ નિવારણ—કામિની કહિ કુંણુ વેસાસા,
- (૧૪) જીવ નટાવા—દેખિ દેખિ જીવ નટાવે એસો નાટક મંડોરી,
- (૧૫) સ્વાર્થ—સ્વારથકી સખ હે રે સગાઇ,
- (૧૬) પારકી હોડ નિવારણ—પારકી હોડ તું મ કરિરે,
- (૧૭) જીવ વ્યાપારી—આએ તીન જણે વ્યાપારી,
- (૧૮) ઘડી લાખીણી—ઘડી લાખીણી જાઈ બે, કછુ ધરમ કરે ચિત લાઈ બે.

(૧૯) ધડિયાલા—અનુર સુણો ચિત લાઇ કે કહા કહે ધરિયારા,

(૨૦) ઉદય ભાગ્ય—ઉદય ભાગ વિના ન ફલે, બહુત ઉપાય કીયે
કયા હોય,

(૨૧) સર્વ ભેષ મુગતિગમન—હાં માધ હરકોઉ ભેષ મુગતિ પાવે,

(૨૨) કર્મ—હાં માધ કરમથી કો ફટે નહી,

(૨૩) નાવા (નાવિક)—નાવાની કરી ચલે નીર મઝાર,

(૨૪) જીવદયા—હાં હો જીવદયા ધર્મ વેલડી, રોપી શ્રી જિનરાય,

(૨૫) વીતરાગ સત્યવચન—હાં હો જિનધર્મ ધર્મ સહુ કહે,

ચાપે અપણી વાત,

(૨૬) મરણુ નિવારણુ—મરણુ તણો ૬૨ ન કરિ મરિખ, જિણુ વાટે

જગિ જામરે.

(૨૭) સંદેહ—કરમ અચેતન કિમ હુયઉ કર્તા, કહો કિમ શકિયે ચાપીરે,

(૨૮) સૂતા જગાવણુ—જાગિ જાગિ જાગિ બાધ જાગિરે તું જાગિ,

(૨૯) જગત્ સદિકારણુ પરમેશ્વર પૃચ્છા—પૂછું પંડિત કહો કાહકી કંત,

આ જગત સૃષ્ટિ કિણુ કીધીરે.

(૩૦) ભણુનપ્રેરણુ—ભણોરે ચેલા બાધ ભણોરે ભણો,

(૩૧) ક્રિયાપ્રેરણુ—ક્રિયા કરો ચેલા ક્રિયા કરો.

(૩૨) પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા—કુણુ પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહે,

(૩૩) જીવકર્મ સંબંધ—જીવને કરમ માહોમાહિ સંબંધ,

(૩૪) પરમેશ્વર લઘુ—હાં હો એક તિલ દિલમે આવ તું,

કરે કરમનો નાશ.

(૩૫) નિરંજનધ્યાન—હાં હમારે પરબ્રહ્મ જ્ઞાન,

(૩૬) દુષ્પ્રમયકાલે સંયમપાલન—હાં હો કહો સજમ પંચ કિમ પલે,

—આ સર્વ ગીતોની પ્રતતેની છેવટે અનુક્રમણિકા સહિત ૭-૧૧

લ. સં. ૧૬૭૦ પ્રથમ ચૈત્રી શુદ્ધિ ૧૦ ગુરૂ લિખિત મારી પાસે છે.

(૮૭) પદ. મુખનીકા સીતલનાથકા,

(૮૮) શાંતિનાથ પદ.

આદિ— આંગણુ કલ્પ કલ્પોરી હમારે,

(૮૬) ઋષભનાથ ગીત—રીષભકી મૈરે મન ભગત વસીરી.

(૯૦) ગૌતમગીત. ૭ કડીનું.

આદિ—

મુગતિ સમે જાણી કરી, જરે થે વીરજ મુંઝનૈ મુઝ્યહ દુરિરે,
મે અપરાધ ન કો કીયહ, જીં વીરજ રહતહ તુમહ હજુરિરે,
વીરજ વીરજ કિહાં રય(હ)ક.

અતે—

ગૌતમ કેવલ પામીહ જીં ત્રિભુવન હરખ્યા સુરનર કોહરે,
પાય-કમલ ગૌતમ તણા જીં પ્રણમૈ સમયસુંદર કરજોહરે. ૭ વીં
(મારી પાસે છે.)

દાદા (જિનકુશલસરિ) ગીત—દાદો તો દરસણુ દાખે,
દાદો સોહિલા સુખી રાખે.

(૯૧) ધન્નાશાલિભદ્ર ગીત. ૮ કડીનું.

આદિ—

ધન્નો શાલિભદ્ર બેઈ, ભગવંતનો આદેશ લે જહો,
હો મુનિવર ધ.
સંવેગ સુધ ધરેઈ, વૈભારગિરિ ગપરિ ચડયા જહો. ૧ હોં

અતે—

મહાવિદેહ મઝારિ, મુગતિં જાસ્યહ મુનિવર જહો,
વંદના કરું વારવાર, સમયસુંદર કહધ હું સદા જહો. ૮ હો મુનિ
(૯૨) રથૂલભદ્ર ગીત. સં. ૧૬૮૯ મીર મીર્જાના રાજ્યે અકપુર
(અમદાવાદના)માં.

આદિ—

મનડઈ તે મોલઈ માહરંરે, કહધ ધમ કોસ્યા તે નારિરે,
આઠે તે પહુરઈ પાંપલોરે, ચટપટ ચિત્ત મઝારિરે. ૧ મનહું.

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોલ નવ્યાસીયદ રે, મીર મોળયુ રાજરે,
અકપુરમાંહિ રહીરે, ભાદ્રવદ જોડી છદ ભાસરે. મન૦ ૫
યુલભદ્ર કોસ્યા પ્રતિયુજવધરે, ધરમ ઉપરિ ધરહ રાગરે,
પ્રેમબંધન નેહિ પાડુયોરે, સમયસુંદર સુખકારિરે. મન૦ ૬

—મારી પાસે છે.

(૯૩) આલોચણુ છત્રીશી સં. ૧૬૯૮ અહમદપુરમાં (અમદાવાદમાં)

આદિ— નગર સુદર્શણુ અતિ ભલો એહની દાલ.

પાપ આશયું આપણું, સિદ્ધ આતમ સાંખ,
આલોચાં પાપ છૂટીયે, ભગવંત ધમ માપ. પાપ૦ ૧
સાલ હીયાથી કાઢજો, જિમ કીધાં તેમ,
દુખ દેખિસિ નહિતરિ ધણું, રૂપી લખણુ જોમ. પાપ૦ ૨

*

*

*

*

અતે—

સંવત સોલઅઠાણુયમ, અહમદપુરમાંહિ,
સમયસુંદર કહે મેં કરી, આલોચણુ ઉચ્છાદિ. ૩૬

—૨-૧૧ મારી પાસે છે. પ્ર. કા. નં. ૮૬૨.

(૯૪) ચાર શરણું ગીત.

આ કવિ એક ધણા પ્રતિષ્ઠિત અને ઉત્તમ કાવ્યકાર થયા છે. સં. ૧૬૪૯ ના ફાગણ શુદ્ધ બીજે બૃહત્ 'અનંતર ગચ્છના યુગપ્રધાન જિનચંદ્રસૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં માનસિંહને આચાર્યપદ આપી તેમનું નામ જિનસિંહસૂરિ રાખ્યું તે સમયે તેજ જિનચંદ્રસૂરિએ સ્વહસ્તેકવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય (જુઓ નં. ૧૯૫ પૃ. ૩૨૬) એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. અકબર બાદશાહે લાહોરથી જિનચંદ્રસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા ત્યારે તે સૂરિએ બાદશાહ પાસે જવા વિચાર કર્યો અને તે વખતે સાથે સમયસુંદર કવિ પણ હતા. આ વિહાર ગૂજરાતથી જલોર, મેડતા, નાગોર એમ ત્રણવાડમાંથી પસાર થઈ લાહોર સુધીના હતા. એટલે ૧૬૪૯ પહેલાં કવિ ગૂજરાતમાંજ

રહ્યા હતા અને ૧૬૪૯ માં લાહોરમાં ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી તે
 આજીવન તે વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને તેથી તેમની
 મુખ્ય ગૂર્જરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રાન્તીય શબ્દો, મારવાડી, ફારસી,
 શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જ અથો રચ્યા તેમાં રચ-
 નારથલ જણાવેલ છે તે પરથી જણાઈ આવે છે. તેઓ સંસ્કૃત ભાષાના
 અચ્છા જ્ઞાતા હતા. તેમણે તેમાં રચેલા અથો પરથી તેઓ એક સમર્થ
 વિદ્વાન, ટીકાકાર, રસિક, પદકાર, શબ્દશાસ્ત્રી, છંદશાસ્ત્રી અને અનેક અથોના
 અવલોકનકાર હતા. તેમના અથોમાં ભાવશતક સં. ૧૬૪૧, પુણ્યનંદીકૃત
 રૂપકમાલા (ગૂ) પર સંસ્કૃત અવચરિણિ સં. ૧૬૬૩, કાલિકાચાર્યકથા સં. ૧૬૬૬,
 સામાચારી શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતા, વિશેષ શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં,
 ગાથાલક્ષણ સં. ૧૬૭૩ મેડતા, વિચારશતક સં. ૧૬૭૪, અષ્ટલક્ષી
 શર કર્યો સં. ૧૬૪૯ અને પૂરો કર્યો સં. ૧૬૭૬ લાહોરમાં કે જેમાં
 ‘રાજનો દ્વેષે સૌખ્ય’ એ વાક્યના આઠ લાખ અર્થો કર્યા છે (જૂઓ
 પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ નં. ૧૧૭૪ પૃ. ૬૮), વિસંવાદ શતક સં. ૧૬૮૫,
 વિશેષસંગ્રહ સં. ૧૬૮૫ લૂણકર્ણસરમાં, ગાથાસહસ્ત્રી સં. ૧૬૮૬, ‘જ-
 યતિહુયણ’ સ્તોત્રપરવૃત્તિ સં. ૧૬૮૭ પાટણમાં, દશવૈકાલિક સૂત્રપર
 શબ્દાર્થવૃત્તિ સં. ૧૬૯૧, ખંભાતમાં, વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિ સં. ૧૬૯૪ જા-
 લોરમાં, તથા કલ્પસૂત્રપર કલ્પકલ્પલતા નામની વૃત્તિ, રઘુવંશપર વૃત્તિ,
 સંવાદસુંદર, ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન, નવતત્ત્વપર વૃત્તિ અને પ્રશ્નોત્તર
 સારસંગ્રહ આદિ રચ્યા છે. સં. ૧૬૪૧ માં ભાવશતક અથ રચ્યો અને
 સં. ૧૭૦૦ માં ગૂર્જરાતીમાં વૃદ્ધપણમાં ‘દૂપદી સંબંધ’ એ ગૂર્જરાતી
 ભાષામાં રાસ રચ્યો ત્યારે ૧૬૪૧ માં ૨૧ વર્ષની ઉંમર કવિની ગણીએ,
 તો ઓછામાં ઓછું ૮૦ એંશી વર્ષનું આયુષ્ય ગાળ્યું હોય એમ પ્રાયઃ
 નિશ્ચિત થાય છે.

આ ઉપરાંત આ પછી જણાય છે કે તેમણે સં. ૧૬૭૬ માં
 રાણકપુર (સાહી પારેખ) જાત્રા કરી અને સં. ૧૬૮૨ માં જેસલમેર
 ખાસેના અસલ રાજાની લોદ્રવપુરના વતની થેર ભણસાલીએ જેસલ-

મેરથી શત્રુંજય જવાનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તેમાં પણ તેમણે સંઘ સાથે રહી શત્રુંજય યાત્રા કરી હતી. તેમ બીજાં અનેક તીર્થોની જાત્રા કરી હતી. જુદાપણામાં અમદાવાદ અને તે આસપાસ ગૂજરાતમાંજ રહી સ્વર્ગવાસ કર્યો હોય તેમ સંભવે છે. તેમની શિષ્યપરંપરામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદન બહુ વિદ્વાન હતા કે જેમણે મધ્યાનહપદ્ધતિ નામનો ગ્રંથ સં. ૧૬૭૩માં પાટણમાં રચ્યો છે. તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં સ્વગુરુ સમયસુંદર માટે વચનકલાકવિકલા-નિષ્ણાત, તર્કવ્યાકૃતિ સાહિત્યજ્યોતિ, સમયતત્ત્વવિદ્ એ યથાર્થ વિશેષણો આપ્યાં છે અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે:—

પ્રજાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે ઇતિ સત્યં વ્યધાય ચૈ;

યેષાં હસ્તાત્ સિદ્ધિઃ સંતાને શિષ્યશિષ્યાદૌ.

અષ્ટલક્ષાનર્થાનેકપદે પ્રાપ્ય યે તુ નિર્ગન્થાઃ

સંસારસકલસુભગાઃ વિશેષતઃ સર્વરાગનાં.

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક હતા. આ હર્ષનંદને ખરતરગચ્છની લધ્વાચાર્યાર્ચિ નામની આદમી શાખા જિનસાગરસુરિએ સં. ૧૬૮૬માં કાઢી હતી તે બહુ વધારી. સમયસુંદરના પ્રશિષ્ય હર્ષકુશલ ઉપાધ્યાય થયા કે જેમણે કવિની ભાષાકૃતિ ધનદત્ત ચ્યુપર્ષ સંશોધી હતી. વળી તેમની શિષ્યપરંપરામાં કુશલચંદ ઉપાધ્યાય થયા ને તેના શિષ્ય આલમચંદ થયા કે જેમણે સં. ૧૮૨૨ના માગશર શુદ્ધિ ૪ ના દિને સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ચતુઃપદી ભાષામાં રચેલ છે. જુઓ ઝોગણીસમી સદીમાં આગળ કવિ આલમચંદ.

આ કવિના સંબંધમાં અતિ વિસ્તારથી મેં ‘કવિવર સમયસુંદર’ એ નામનો નિબંધ ભાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં લખી વાંચ્યો હતો અને તે જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અંક ૩ માં પ્રકટ થયેલ છે તે જોઈ લેવા વાચકને ભલામણ છે.

૧૯૬ ક. રત્નકુશળ (ત. મેહર્ષિ-દામર્ષિ શિ.)

+ પાર્થનાથ સંખ્યા રત. સં. ૧૬૫૨ આસપાસ.

આદિ—

શ્રી જીરાઉલિ નવખંડ પાસ વપાણીધરે નામઘં લીલવિલાસ,
સંકટ વિકટ ઉપદ્રવ સવિ દૂરઘં ટલધરે મંગલ કમલાવાસ. શ્રી. ૧

x x x x

અતે—

ભોગ સંયોગ તે પામર્ષ માનવ નવનવારે જસ તૂસર્ષ શ્રીપાસ,
ગણિ દામા શિષ્ય રતનકુશલ ભગતિધ કહધરે આપો ચરણુર્ધવાસ શ્રીર૦
—૫૦ પ્રાચીન તીર્થમાલા સં. ૫. ૧૬૯-૧૭૦

(આ કવિએ પંચાશકં વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ આશ્વિન સિત પંચમી
દિને રવિવારે ઉંઝા ગામમાં લખી છે તેમાં પોતાને પડિત મેહર્ષિ ગણિ
શિષ્ય શ્રી દામર્ષિ ગણિના શિષ્ય જણાવેલ છે. અપ્રકટ વિ. ધ. પ્રશ-
સ્તિ સંગ્રહ.)

૧૯૭ મુનિશીલ (આં. વિદ્યાશીલ-વિવેકમેરૂ શિ૦) ધર્મમૂર્તિ
સૂરિના શબ્દમાં.

(૩૭૧) જિનપાલ-જિનરક્ષિત રાસ સં. ૧૬૫૮ માહ વદ ૮

અતે—

શ્રી અંચલગચ્છ સુહગુરૂ સુરતરૂ સારિખાજી, શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ,
તે સહુ ગુરૂના ચરણકમલ નિતિ વાંદીષજી, દોહગ જામ દૂરિ. ૧૬
કરિ શર રસ ઇદુ માસ કુમારમ સલહીજી, બહુલ આકમિ દિન ચાર,
સંધિ રચી એ સંધ તણુધ આચલિ કરીજી રવિ શશિ નયર મગરિ. ૧૭
સૂત્ર અરથથી જિમ ગુરૂ મુખિ સાંભલિકેજી, અરથ વપાણિકે એહ,
ઓછકે અધિકકે મિઝા દુકકડ મુહનમજી સુકવિ પમજ્યો તેહ. ૧૮

શ્રી વિદ્યાશીલ સીસ સુપરિ સોહામણિ પંડિત પુહુવિ પ્રવીણ,
 વિવેકમેર ગણિ સંયમ ગુણુ કરિ વિચરતાળ, હું તસ્ય ચક્ષુ લીણ. ૧૯
 ત્રીજા જિનવર સંભવનાથ પસાઉલિજી મુનિ જંપછ મુનિશીલ,
 જે નરનારી ભણુસ્યછ ગુણુસ્યછ સાંભલછજી લપિ પરિપામઈ લીલ. ૨૦
 —સં. ૧૬૯૪ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૧૪ ગુર (ઈડર આઘઓનો ભં.)

૧૯૮ પદ્મરાજ

(૩૭૨) સનતકુમાર સં. ૧૬૫૯—વિ. ધ.

(૩૭૩) અભયકુમાર —૩; ભાવ.

૧૯૮ ક વિદ્યાવિજય (તં નયવિજય શિષ્ય)

૨૪ જિનપંચ કલ્યાણુક સ્મૃતિત સ્તં સં. ૧૬૬૦

અતે—

વીર પારંગતાય તિમ ગણુક સિવ દિવસિ, એહપદ સરવ જિનનામ સાથિં,
 ગણુક કલ્યાણુક દિવસિ પદ સહસથે, તપ કરી હોઈ જિમ મુગતિ હાથિં.

૩૯ પૂ.

ચંદ્રસ રિતુગગન વરસિ કલ્યાણુક તવન કીધું ભવિક ભણુત ભાવઈ,
 કીરતિ કોટિ કલ્યાણુ સુખસંપદા, સિદ્ધિ સૌભાગ્ય મિલી વેગિ આવઈ. ૪૦ પૂ.

કલસ.

તપગચ્છ અધિપતિ નમત નરપતિ રૂપ રતિપતિ સૂદરો,

શ્રી વિજયસેન સૂરોદ સુવિહિત મુકુટ ગુણુમણિ આગરો

ઉવઝાય શ્રી નયવિજય સીસઈ યુણીયા સકલ જિનેસરો,

દિઉ મુઝ મહોદય વાસ વિદ્યાવિજય સંપદ સુખકરો.

૪૧

—૩-૧૪ (મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે.)

૧૯૯ જયવિજય (દેવવિજય શિ૦)

(૩૭૪) શુકન ચોપઈ ૧૬૬૦ આસો શુ. ૧૫ ગિરિપુર-વાગડમાં
અતે—

- વાગડ દેશ વિઠ્ઠરાગર નાંમ, જિહાં પટ્ટરશણના વિઆંમ,
રાજધાનીનું રૂડક દામ, દેશ મધ્ય ગિરિપુર વલીગાંમ. ૩૮
- ગઢમઢ મંદિર પોલિ સુચંગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉત્તંગ,
રાજ કરઈ રાજ ગુણનિયુ, દાની માંની ભોગી ભયુ. ૩૯
- કવિતા શ્રોતા વિરતો જાણુ, સૂરવીર ધીર પાણિ,
સહસમલ્લ રાઉલ ભૂપાલ, પ્રથની પ્રગતણુક પ્રતિપાલ. ૪૦
- તસ સુત કુચર કમસીહ જેહ, ચઉહ વિદ્યા ગુણુ જાણુક તેહ,
કીરતિ તેજ અનંધ પરિવાર, શત શાયા વાધધ વિસ્તાર. ૪૧
- જસ ધરિ ગાંધી સંધ પ્રધાન, પર ઊપગારી ન ધરધ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઈ નિતુ કેલિ, મંગલીકની વધતી વેલિ. ૪૨
- સંધરત્ન પુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનુ કરધ અભ્યાસ,
તેહનઈ ભણુવા કાજિ કરી, પ્રાકૃતજીવ ચઉપઈ એ પરી. ૪૩
- બ્યોમ રસ રતિ ચંદ વપાણિ, સંવછર હહડઈએ આણિ,
સરદરતિ નંધ આસો માસ, રાકા પૂર્ણચંદ્ર કલાવાસ. ૪૪
- વિયુધ પુષ્પ દક્ષ આણીધ, પંડિત દેવજ જગિ જાણીધ,
તાસ સીસ કરજોડી કહઈ, સુકન ભણુતાં સવિ સુષ લહઈ. ૪૫
- ભણુતાં સવિ લહીઈ રિદ્ધિ, એ ભણુતાં પાંમઈ વલી બુદ્ધિ,
જયવિજય નઈ પરમાણુદ, ભણુતાં ગુણુતાં સદા આનંદ. ૪૬

—જયકમલ ગણિના લિખિતં.

—ઉદયપુર યતિ ભંડાર.

૨૦૦ હેમવિજય ગણિ (૧૦ આનંદવિમલસૂરિના આશા-

વર્તી શુભવિમલ-કમલવિજય પં. શિ૦)

(૩૭૫) +કમલવિજય રાસ સં. ૧૬૬૧ મહેસાણામાં.

આદિ—

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતિ કવિઆણુ માય,	
સમરિય નિયગુરૂ ગાયસ્તું, પંડિત પ્રણુમિય પાય.	૧
કમલવિજય કોવિદ તિલક, સુવિહિત સાધુ સિંગાર,	
તાસ રાસ રવિઆમણો, ભણતાં જય જયકાર.	૨

*

*

*

*

અતે—

શ્રી કમલવિજયવર વિપ્રધના નામથી સકલ કલ્યાણના કોડિ,
સંપદા સવિ મિલછ દૂરિત દૂરિંટલઈ મંત્રમાં મૂલગો એહ કહીછ ૧૦૭
જાસ વૈરાગ્ય વર વાનગી વાસના શખર સુવિહિત જતી રિદ્ય રાખી
જાસ સવેગ રસ સરસ સવિ પાછિલા સાધુ ગુણરાસિનો હુઉ સાખી ૧૦૮
રૂપરેષા ધરો અસમ સમરસ વરો સાહ ગોવિંદ સુત સાધુ સીહો,
કહતિ કવિ હેમ ધિર પેમ એ શ્રીગુરો હોઉ મહ સુહકરો અમિયજીહો ૧૦૯

—આ કવિ પ્રતિષ્ઠિત હતા અને તે માટે આવક ઋષભદાસ કવિએ તેનું નામ પૂર્વના નામી કવિ તરીકે પોતાના ‘હીરવિજય-કુમારપાલ રાસ આદિમાં ઉલ્લેખેલ છે. જુઓ તે રાસોની પ્રશસ્તિઓ. વિજયપ્રશસ્તિ મહા કાવ્ય ૧૬ સર્ગમાં સંસ્કૃતમાં કરી પોતે સ્વર્ગવાસ કર્યો તેથી તે કૃતિ તેના ગુરૂભાઈ પં ગુણુવિજયે બીજા પાંચ સર્ગ રચી પૂરી કરી. તેથી પોતે પોતાને ‘કવિ’ એ ઉપનામ આપે છે તે સાર્થક છે. હીંદીમાં પણ કવિતાઓ તેણે રચી છે. વધુ માટે જુઓ પ્ર. એ. રા. સ. ભાગ ૩,

(આ કવિએ કેટલાંક સ્તવનો સ્વાધ્યાયો શ્રી વિજયસેનસૂરિ રાજ્યમાં બનાવ્યાં છે. આની કેટલીક કૃતિઓ પાટણના હાલામીઈના બંડારમાં છે)

(૩૭૬) નેમિજિનયંદ્રાવલા

આદિ—

સમરીય સમરસસાગરે ગુરગિર્યો ગુણવંત,
 શિવાદેવી સુત ગાધ્યેરે મુઝ મનિ લાગી પંતિ.
 મુઝ મનિ લાગી પંત ધણેરી, સેવ કરે નેમીસર કેરી,
 નમે જેહને નરવર રાજ, જસે દીડે મતિ આવે તાજ.
 જ નેમિ જિનજીરે રાજમતી ભરતાર ભગતે વંદિયેરે,
 જસ નામ અભિરામ, મુણી આણંદિયેરે—આંચલી.

* * * *

અંતે—

તપગચ્છ મંડળ હીરલોરે હીરવિજય મુનિરાજ,
 નામ જપતાં જેહનુંરે સીઝે સધલાં કાજ,
 સીઝે સધલાં કાજ સીઝે સધલાં કાજની કોડી,
 તેહને નમે સદા કરજોડી
 પંડિત કમલવિજયનો સીસ, હુમવિજય મુનિ યે આસીસ. ૪૪
 —૪-૧૩ લીં. પાનાં ૩. પ્રે. ૨.

૨૦૧ જિનયંદ્રસૂરિ શિ.

(૩૭૭) જિનધર્મ મંજરી સં. ૧૬૬૨ વિક્રમનગર (વીકાનેર)માં.

અંતે—

ભુજ રસ વિજાદેવી વચ્છરૂપ, મધુ સુદિ દશમી પુષ્પારકવર,
 ઇમ વરધ વિક્રમનગર મંડળ, રિષભદેવ જિજ્ઞેસર.
 મુપસાય ખરતર મહનાયક સકલ સુવિહિત મુખકર,
 જુગપવર શ્રી જિજ્ઞયંદ્રસૂરિ સુસીસ પથંપચે.

શ્રીસમ.....

૭૩

ઇમ જિનભાષિત મુલ સમકિત ધરમ સુરતર મંજરી,
 અતિ સુગુણ સરસ સુમધે સુભદ્ધ સદ્ધ અવિચલ સિવસિરી.

પ્રેમવિજય.

સત્તરમી સદી.

૩૯૭

વિધ કરીય અકબર સાહિબર પ્રતિઓધકારક સહયુર

આદેશ લહિ કરી ધરમ ધરતાં સેય મંગલ સુપકર.

૭૪

—સં. ૧૭૫૮ પો. શુ. ૩ રવૌ લિ. ૨૦-૧૨ આ. ક.

૨૦૨ આનન્દોદય

(૩૭૮) વિદ્યાવિલાસ આપર્ષ ૧૬૭૨ માણેક.

૨૦૩ પ્રેમવિજય (૧૦ વિજયસેનસૂરિ-વિમલહર્ષ શિ.)

(૩૭૯) +આત્મશિક્ષા. સં. ૧૬૬૨ વૈ. શુ. ૧૫ ગુર. ઉત્તરેણીમાં—

અતે—

શ્રી વિજયસેન ગુરરાયવર, શ્રી વિજયદેવ સૂરિંદ,

વિજયમાન ગુર વંદિએ, જિમ સૂરજ ઉર ચંદ.

તપગચ્છ વાચકમિં વર, શ્રી વિમલહર્ષ શિરતાજ,

નામે નવનિધિ સંપંજે, દર્શણ સીઝે કાજ.

૧૭૯

આતમ શિક્ષા ભાવના, તાસ શિષ્ય મનરંગ,

પ્રેમવિજય પ્રેમે કરી, ઉલટ આણી અંગ.

૧૮૦

રત્નહર્ષ વિપુલ મુઝ, બધુ તાસ પસાય,

તાસ સાંનિધ અંથ મેં કર્યો, મન ધરી હર્ષ અપાર.

૧૮૧

સંવત સોલખાસઠ, વૈશાખ પુન્યમ જોય,

વાર ગુર સહિ દિન ભસો, એ સંવત્સર હોય.

૧૮૩

નગર ઉત્તરેણીમાં વળી, આતમશિક્ષા નામ,

મન ભાવ ધરીને તિહાં કરી, સિધાં વંછિત કામ.

૧૮૪

એકશત એંશી પાંચએ, દુહા અતિ અભિરામ,

ભણે મુણે ને સાંભળે, તે લહે શિવ કામ.

૩૯૯

સત્તરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

(૩૮૦)+શત્રુઘ્ન સ્તવના આદિનાથ વિનતિ રૂપ.

આદિ—

પ્રણમિત્વ સયલ જિણુંદ, પાપ મન વાંછિત કાંમિ,
સકલ તિરથનો રાજ્યોજી, પ્રણમું સિરનાંમિ.

૧

* * * *

અતે—

તપગચ્છનાયક ગુણુનીશોએ, ગુર હીરજી રાયા,
મનમોહન વિજયસેન સુરી, તેહના પ્રણમું પાયા,
વિમલહરખ શિષ્ય પ્રેમવિજય, કહે નિમુણો દેવ,
ભવ ભવ શત્રુંગ ગિરિ તણીએ, મુઝ દેજો શેવ.

૨૨

(કલશ.)

ધમ થુણ્યો સ્વામી, મુક્તિગામી, આદિ જિન જગદેવ એ,
નિત્ય નમે સુર નર, અસુર વ્યંતર, કરે અહોનિશ શેવ એ,
જે ભણે ભગતેં ભલી યુક્તેં, તસ ધર જય જયકાર એ,
કહે કવિયણ સુણો ભવિયણ, જીમ પામો ભવપાર એ.

(૩૮૧) ધનવિજય પન્યાસ રાસ. (ઝૈ.) ખં-૧.

+ સીતા સતી સ. પૃ. ૧૫૪ સ. મા. ભી.

૨૦૪ વિમલચારિત્ર (નાગોરી વડતપ-પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમર-

ચંદ્ર-રાજચંદ્ર-રત્નચારિત્ર શિ.)

(૩૮૨) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૬૩ માગશર શુદ્ધ ૨ ગુર,
નાગોરમાં.

આદિ—

શાંતિકરણ જગિ જાણિયે, વિશ્વસેનકુ દુલ્લચંદ,
ભાદ્રપદ વદિ સાતમિઠિ, ચવીયા જગદ્દાનંદ,
આનંદ અચિરા હુઓ અતિધણો, જેઠ વદિ તેરસ દિને,

જન્મ પામ્યા ઈંદે ઉચ્છવ કીધ, સુરગિરિ શુભ મન્ને,
ગર્ભથી જિણે મારિ ટાલી શાંતિ ચર્ધ આણુંદિયા,
સજન દેખત નાતિ રંગિઈ શાંતિ જિન નામજ દિયા. ૧

મંડલપતિ પદવી લહી પહિલોં ભોગવિ ભોગ,
ચક્રવર્તિપદ પામિયા, મિલીઓ સહ સયોગ.
સયોગ મિલીઓ સાધિ પરખંડ રતન સવિ નવનિધિ લલ્યા,
મુગટ બદ્ધ બત્રીશ ભૂપતિ સહસ સેવે ગહગલ્યા.
જેઠ માશિ ઈક સિણુ ચક્રદસિ ઈંદ્ર ચક્રસઈ આવીઆ,
કીધ ઉચ્છવ દીખ લીધી વણુંવે ગુણુ ભાવીયા. ૨

પોસ શુકલ નવમી દિને પામ્યો કેવલનાણુ,
જેઠ બહુલ તેરસિ તિથેં પ્રભુ પામ્યો નિર્વાણુ,
નિર્વાણુ પામ્યો શાંતિ જિણુવર સિદ્ધિ પદિ સુખસંપદા,
પામિયા તસુ ચરણુ પ્રણુમો ભગતિચું ભવિયણુ મુદા,
તેહ સ્વામિ સેવતાં સહી રોગ નાવે તનિ કદા.
મનહ મનોરથ સર્વપૂરણુ સિદ્ધિ લહિયે સર્વદા. ૩

ફૂલો.

સુહ ગુરૂ ચરણુકમલ સદા વંદોં ધરી આણુંદ,
ભવિય કમલ પાંડ્યોહવા ઉદયો તેજિ દિણુંદ. ૪

ચિહ્ન પ્રકાર ધર્મે વણુંવ્યો તિહુયણુ જન આધાર,
દાન શીલ તપ ભાવના કરિ તરિય સંસાર. ૫

ધર્મે ધણુ કણુ સંપજે ધર્મે મોટિમ રાજ,
ધર્મે જરા મહિમા ધણો ધર્મે સીઝે કાજ. ૬

ધન સુબાહુ ધનનો સુણો, શાલિભદ્ર કયવન્ન,
શ્રી શ્રેયાંસકુમરે દીઓ, દાને લહિઓ ફલ પુત્ર. ૭

સેઈ સુદર્શન નેમિ જિણુ શૂલભદ્ર નાગિલ્લ,
શીલ લીલ સાધી ખરી, ફલ પામ્યો આગિલ્લ. ૮

ઋષભ વીર ધન્યો યતી, તપીઓ તપ ઉદાર,
 હારત અનાથી હરિણ લઘ ભાવી ભાવન સાર. ૯
 અંજનાસુંદરી ભલી પામ્યો શીલ ઉદાર,
 શીલખલે સુખ સંપદ પામી નિજ પરિવાર. ૧૦
 અંજનાસુંદરી કવણ કિમ પાલ્યો તિણિ શીલ,
 ગામ હામ કેણે હવી કિમ પામી સુખ લીલ. ૧૧

* * * *

અંતે—

હાલ—બ્રહ્મદત્તપુર કંપિલ રાજ્યોરે—એ દેશી.

અંજનાસુંદરીએ ખરોરે પાલ્યો શીલ આચાર,
 ભવિયણુ જણુ તિમ પાલ્યો ભાવસુંદરે, જિમ લહો કીરતિ સાર—
 શીલ સમાચરોરે. ૩૮૯

* * * *

નાગોર નગીને સાતે જિણુહરે, આદિ શાંતિ જિણુ પાસ,
 વીર જિણુસર તે પ્રણુમી કરીરે, ચોપઈ કીધ ઉલ્લાસ. શી. ૩૯૩
 વડતપ ગઢપતિ જગમાહિં જાણીધરે, શ્રી પાસચંદસૂરીસ,
 તાસ પટોધર ગરઅડિ ગાજતારે, સમરચંદસૂરિ જગીસ. શી. ૩૯૪
 શ્રી રાજચંદસૂરિ ગણુધર ગામધરે, વાચક રતનચારિત્ર,
 તાસ પસાઈ ચોપઈ એહ રચીરે, સેવક વિમલચારિત્ર. શી. ૩૯૫
 સંવત સોલહવરસે ત્રેસાઠીધરે, માગશિર માસ વિકાશ,
 ચઉપઈ જોડી બીજે ગુર દિનેરે, બણુતાં ન્યાન પ્રકાસ. શી. ૩૯૬
 એહ ચઉપઈ સુણુને પાલીધરે, શીલ પ્રમુખ જિનધર્મ,
 ધહ ભવિ પરમવિ સુખની સંપદારે, લહીએ શિવગતિ ચર્મ. શી. ૩૯૭

—સં. ૧૭(૦)૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૪ દિને ઋ. ૦ ઠાકરસી તત્તુ શિષ્ય
 ઋ. ૦ દીપા લિ. ૧૮-૧૩ આમા ભંડાર.

૨૦૫ મેધરાજ (પાર્શ્વચંદ્ર-સમરચંદ-રાજચંદ-શંભુ
ઋષિ શિ૦)

(૪૮૩)+ નળદમયંતિ રાસ. સં. ૧૬૪૪.

આદિ—

નગર નિરૂપમ ગજપુરે શ્રી વિશ્વસેન નરિંદ,
અચિરા રાણી ઉરવરે આગ્યા શ્રી શાંતિ જિજ્ઞુંદ.

ત્રુક—

જિજ્ઞુંદ સન્વકૃવિમાણુહંતી ભાદ્રવા વદિ સાતમે,
ચવી જેઠ વદિ તેરમે જન્મ્યા ઉચ્છવ હુઓ અતુકમે.
દીક્ષા જેઠ વદિ ચઉદશે પોપિ નૌમિ શુદિ યયા કેવળી,
ભોક્ષા જેઠ વદિ તેરસ દિવસે પુહતી સવિ મનની રૂળી. ૧

જીવદયા પાળી ખરી, પુવ્વ ભવંતર જેણે,
ચક્રવર્તિ જિનવર રાજિયા, પદવી લીધી તેણે,
તેણે પદવી દોય લાધી શાંતિનાથ જિજ્ઞુસર.
શાંતિ કીધી ગર્ભહંતે અભિનવો જગ મુરતર,
સેવ કરતાં જેહનીરે સંપદા પરગટ હુધ.
દેવી દવદંતી તણીરે આપદા દૂરે ગઈ. ૨

દવદંતી કહો કુણુ હુધ, રથે કરમે દુખ પામી,
શીળ રત્ન કેમ પાળિયો, પ્રસન્ન હુઓ કિમ સ્વામી,
કેમ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ પામી રાય નળશું બહુપરે,
શીળ પવિત્ર વિચિત્ર પાળ્યો જસ કીરતિ વિસ્તરે,
એ ચરિત અતિહિ સુગણુ ગુણિયલ સાંભળો આદર કરી,
વિધન વારો વરો વાંછિત ઉંઘ આળસ પરિહરી. ૩

x

x

x

x

અતે—

રાગ મેવાડો-ધન્યાશ્રી.

નળ દ્વદંતી ચરિત્ર સોહામણું, નવ નવ રંગ રસાળ,
 સાંભળી ઉત્તમ સાધુ સતી પરેણ, ધરજો શીલ વિશાળ. ૧
 સાધુ સતીનું ચરિત્ર મુણો બહુણ, મુણુતાં નાસે પાપ,
 ગાફૂ મંત્ર ખરો જોમ સાંભળેણ, નાસે અહિવિષ વ્યાપ. ૨
 પાર્થવ્યંદ્ર સુરિસર રાજ્યાણ, મહિમા તાસ અપાર,
 ઉપદેશે જેણે ભવિ તારિયાણ, જિનશાસન શિલુગાર. ૩
 શ્રી સુમરચંદ્ર તિણુ પાટું શોભતાણ, તેણે પાટું સુરિંદ,
 રાયચંદ્ર સુરિસર દીપતા, ગિફ્યા મેરૂ ગિરિંદ. ૪
 સરવણુ ઋષિ જગે પ્રગટિયો મહામુનિણ કીધું ઉત્તમ કાજ,
 તે સહો ગુરૂના ચરણુ નમી કહેણ, વાચક શ્રી મેધરાજ. ૫
 સંવત સોળ ચ્હિસઠ સંવચ્છરેં થતીઓ નળ ઋષિરાજ,
 બહુજો ગણુજો ધર્મ વિશેષજોણ, સારતા વંછિત કાજ. સા. ૬
 + પ્ર૦ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ ભૌક્તિક, ૩.

(૩૮૪) સોળ સતીનો રાસ. ૩. રત્ન.

૧. જ્ઞાતાસૂત્ર ભાસ.

પાસચંદ્રસુરિ શરોમણી એ શ્રી સુમરચંદ્ર સુરિંદકિ,
 રાજચંદ્રસુરિ જગિ જયવંતા એ, તેજઈ જાણિ દિણિંદકિ. ૨૩
 સરવણુ ઋષિ મોટુ યતીએ પાટણિ સાધ્યજી કાજકિ,
 તે સહગુરૂનંદ પાપ નમીએ, પભણુધ ઋષિ મેધરાજકિ. ૨૪
 —લૌચ ભંડાર.

૨ રાજચંદ્ર પ્રવહણુ સં. ૧૬૬૧.

૩ પાર્થવ્યંદ્ર સ્તુતિ—શરોકો—ગીત.

૪ સદ્ગુરૂ સ્તુતિ.

—(ગદ્યમાં રાયપસેણીનો બાલાવખોધ, અને સ્થાનાંગની દીપિકા
 સં. ૧૬૫૯ માં રચ્યા છે.)

૨૦૫૬. ગજસાગરસૂરિ શિ૦ (આં.)

(૩૮૪૬)-નેમિચરિત્ર ફાગ. ૧૬૬૫ શ. ૬ બુધવાર.

અતે—સોલ પાસઠિ ફાગુણિ છડિ અનઇ બુધવાર,

વિધિપક્ષિ ગછિ જાણીઇ શ્રી ગજસાગર સૂરિરાય. ૪૧

તાસ શિષ્ય કહિ નેમિનુ ફાગ બધે મનોહાર,

ભાવિં ગુણુઈ જે સાંભલઇ તેહ બરિ જય જયકાર. ૪૨

—છડર આઠઝોનો ભંડાર.

૨૦૬ દામોદર મુનિ. (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ-ભીમરત્ન-

ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૫) મુરપતિકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૬૬૫ ખીજા ભાદ્રવા શુ. ૬ સોમ.

આદિ—

પ્રણમું સ્વામી શાંતિજિન, મનવંચિત દાતાર,

સુગપતિ જસુ સેવા કરઇ, દરસણુ હરપ અપાર. ૧

વિહિતનયા જગદીશ્વરી, સમરૂં મનિ સરસતિ,

જસુ નામઇ પામઇ વિપુલ, સેવક નિર્મમ્મ મતિ. ૨

ગુરુ ગુરુઆના ગુણુ બણી, ભગતઈ પ્રણુમી પાય,

વર્ણુ ભેદ જે મઇ લલડ, તે સદગુરુ મુપસાઇ. ૩

મુરપતિ નામઇ વૃષકુમર, જિણુ જગિ ભોગ મહંત,

વિલસ્યા દાન પ્રભાવથી, વિરચિસુ તાસ વૃતંત. ૪

ભવસાયર માંહે કવી, જિનવરે ગરૂં નાવ,

ચારિ ચતુરગતિ તારિવા, દાનશીલ તપ ભાવ. ૫

*

*

*

*

અતે—

મુરપતિ ચરિત સયલ ચિતિ ધારિ, બોલ્યડ દાન તણુઈ અધિકારિ,

ઇમ જાણી નરનારી જેહ, દાન દીપઈ ભવિ તરિસ્યઈ તેહ. ૪૫

શ્રી અચલગચિ રચણનિહાંણુ, પ્રગટિઉ પાપતિમરહર ભાંણુ,	
વિદ્યમાન ગુર સુંદરકાય, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરરાય.	૪૬
તાસુ પાટિ સદ્ગુર સુખકાર, આચારિજ ગુણગણુ ભંડાર,	
શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીદ, મિટલ અશુભ કર્મના દૂદ.	૪૭
તાસુપટિ મુનિવર ગણુધાર, પંડિત ભીમરતન અણુગાર,	
તાસુ સીસ સંયમ શ્રી કંત, શ્રી ઉદયસમુદ્ર નામિ ધીમંત.	૪૮
તાસુ વિનેય વિનયગુણુ વહધ, મુનિ દામોદર ધણિપરિ કહધ,	
દેવી સરસતિનર્ધ આધારિ, કથાખંધ કીયઉ મતિ સાર.	૪૯
હું મૂરિખ મતિ હીણુ અભાંણુ, પંડિત જનનર્ધ હસિવા ઠાંણુ,	
વચન અયુક્ત કલ્પઉ મધ જેહ, પંડિત સૂધઉ કરિજ્યો તેહ.	૫૦
કલ્પિત વચન કલ્પઉ પુણિ કોઈ, સંધ સાખિ હું ખમાઉં સોઈ,	
સુરપતિ કુમરતણી ચોપધ, પદમાવતિપુર માંહે કહી.	૫૧

દૂહા.

વત્સર વિક્રમરાયથી, સોલ સહે પદસહિ,	
ભાદ્રવિ બીજ શ્વેત પખ્ય, સોમવાર તિહાં છહિ.	૫૨
ભાવ ભેદ જાણી ચતુર, ભણુઈ સુણુઈ નર જાંણુ,	
પામઈ મનવંછિત સદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.	૫૩

—૧૦-૧૮ બાલ૦]

(માંગરોળની પ્રતમાં પ્રશસ્તિમાં શબ્દોનો હેરફેર છે, પણ ભાવ એક છે. પા. ૧૧-૧૫ માં.)

(૩૮૬) મદન રાજર્ષિનો રાસ. રત્ન ૩.

૨૦૭ દયાસાગર (અ. ધર્મમૂર્તિસૂરિ-કલ્યાણસાગરસૂરિ—
ભીમરતન-ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૭) મદન ચોપધ સં. ૧૬૬૯ આશો શુદ્ધ ૧૦ આલોરમાં.

અર્થ—

શ્રી અર્ચય ગચ્છિ ઉદ્ધિ સખાણુ, સંધરયણુ કેરઉ અધિકાણુ,
ઉદઉ તાસ વધારણુ ચંદ, શ્રી ધરમમૂરતિ સૂરીશ મુણીંદ. ૬૦
આચારિજ શ્રી ગુરુ કૃષ્ણાણુસાગર, સાગર સમ ગુણુ નાણુ,
તાસ પક્ષિ મહિમા ભંડાર, પંડિત લીમરતન અણુગાર. ૬૧
તાસ વિનેય વિનયગુણુગેહ, ઉદ્ધયસમુદ્ર મુગુર સસનેહ,
તાસ સીસ આણુંદઈ ધણુઈ, શ્રી દયાસાગર વાયક ઈમ ભણુઈ. ૬૨
ગુરુ ભાઈ લહુડઉ ઋષિ દેવ, વિનયવંત સારધ નિતિ સેવ,
આદરિ તેહ ભણુઈ એ થઈ, મદનરાજ ઋષિની ચક્રપર્થ. ૬૩
મદન શતકના દ્વહા એકોતર સો સાર,
મદન નરિંદ તણું ચરિત મઈ વિરચ્યું વિસ્તારિ. ૬૪
સોલહ સય ડિગણુોત્તરઈ પુર જલોર મજારિ,
આસો સુદિ દશમિં મઈ કીઓ, કથાખંધ ગુરુવારિ. ૬૫

—ચતિનો ભં. ઉદ્ધયપુર; ૬.

૨૦૮ પુણ્યકીર્તિ—(ખ. મહિમામેરુ-હર્ષચંદ-હર્ષપ્રમેહ શિ.)

(૩૮૮) પુણ્યસાર રાસ—પુણ્યસાર કુમારચરિત સં. ૧૬૬૬ વિજયા-
દશમી ગુરુ-સાંગાનેરમાં.

આદિ—

નાભિરાય નંદન નમું, શાંતિ નેમિ જિન પાંસ,
મહાવીર ચોવીસમે, પ્રણમ્યા પૂરે આસ. ૧
શ્રી ગૌતમ ગણુધર સધર, લીલા લખિધ નિધાન,
સમરી સહગુરુ સરસતી, વપુષિ વધારે વાંન. ૨
ધર્મે ઉચો કુલ હુવે, કામિની કલા અભ્યાસ,
રાજઋદ્ધિ ધર્મે હુવે, ધર્મે લીલ વિલાસ. ૩
ધર્મે સોહગ સંપજે, ધર્મે રૂપ અનૂપ,
સાચા સુખ ધર્મે હુવે, ધર્મે આને ભૂપ. ૪

ધર્મે કીયાં ધન સંપન્ને, ઉપમા અછે અનેક,
પુણ્ય થકી પુણ્યસારનો, સુખ્યો સુખ અતિરેક. ૫

* * * *

અતે—

શાંતિ જિજ્ઞેસર ચરિત્ર થકી કિયો, એહ કથાનક સાર,
સાંભલતાં મનિ આણુંદ ઉપજે, થાઇ હરખ અપાર. પં. ૩

ખરતર ગચ્છપતિ મહીયે ચિરજ્યો, લુગપ્રધાન જિનચંદ,
આચારિજ મહિમાગિર મુનિવર, શ્રી જિનસીંહ સુરીંદ. ૪

શ્રી જિનકુશલ સૂરીસર પરંપરા, મુનીવર મહિમાવંત,
મહિમામેર મુનિ મોટા જતી, ક્રિયાવંત ગુણવંત. પં. ૫

હરપચંદ્રગણિ હર્ષે હિતકર, વાચક હર્ષપ્રમોદ,
તાસ સીસ પુન્યકિરિત ઇમ ભણે, મન ધરી અધિક પ્રમોદ. પં. ૬

સંવત સોલે સેં છાસકિ સમઘ, વીજે દસમી ગુરવાર,
સાંગાનેર નગર રઘીયામણો, પબળ્યો એહ વિચાર. ૭

શ્રી પદમ પ્રભુ સુપસાહિલિ, સંધ વધતઘ વાંન,
ઉછરંજલાલ વવામણુઉ, સુખ સંપદ સંતાન. ૮

એહ ચરિત્ર ભવિયણુ જે સાંભલેં, બણે ગુણે નર જેહ,
દિન દિન ઉદય અધિકઉ નિત હૌવઈ, નવનિધિ હોઈ તસુ ગેહ. ૮

—ઇતિ શ્રી પુન્યસાર કુમારચરિત્ર સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૬૫ વર્ષે
માહ માસે શુક્લપક્ષે ૯ તિથી શનિવાસરે પાટણ મધ્યે, ઋષિ શ્રી
ઉત્તમચંદણ તપશિષ્ય ઋષિ વેલણ તપ બ્રાત્ર ઋષિ કુશલચંદ લિપી-
કૃત શ્રી રસ્તુ. પ. ૬ પં. ૧૫ ગુ. વિ.

—સં. ૧૮૨૮ વર્ષે ફાગણ સુદ ૯ દિને લિખ્યતં મુનિ સુગ્યાન-
સાગરેણ લખીકૃતં શ્રી પુરખંદર નગર મધ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રસાદાન.
૯-૧૭ ધો. પ્રે. ૨.

(૩૮૯) ધન્નાચરિત્ર ૧૬૮૮ ભા. શુ. ૧૩ રવિવાર બિલપુર નગરમાં. લીં.

(૩૯૦) કુમારમુનિ રાસ. (પ્ર. ૧૮૧૩) લીં.

૨૦૯ મુધર્ભરૂચિ. (શુભવર્દન શિ૦)

(૩૯૧) આપાદભૂતિ મુનિનો રાસ.

આદિ—

શ્રી શાંતિજિણેસર ભુવણુદિણેસર પાય,
પ્રણુમી બદ્ધ ભગતિઈ ગાયસઉ રપિરાય.

આપાદ મુનીરવર જસો જુગહપ્રધાન

નાટક નાયતાં પામઉ કેવલનાંણુ.

૧

નાટિક નાયતાં કેવલ પાંચુ નિસૂણો તેહ વિચાર,
શ્રવણે સુણતાં ભાવિ ભણતાં લહીઈ ભવનો પાર,
નવકલપી વિહાર કરિ મનરંગિ મુનિવર મહિમાવંત,
ગુરૂ આદેસ લહી રાજઅદ નગરીમાંહિ પહુત.

૨

x

x

x

x

અંતે—

હાલ.

નયર રાજગૃહી જાણીઈ, સિંહરથનિ કહ્નં ભૂપ,

નાટક તિહાં વસઈ માન ભુપતિ બૃંહરે—

જિરે જિરે આપાદ ભુતની, ભાવનાવર પરિમાણુરે.

ભરતનું નાયતાં પામઉ, કેવલ નાણુંરે—

૬૫૬ શ્રે. ૫૩

ભુવનસુંદર જયસુંદરા, રૂપક મોહનકુંદરે,

કોઈ કેતલા દાન તિહા રહઉ, આપાદભુત મુણુંદુરે.

શ્રે. ૫૪

શ્રી શુભવર્દન ગુરૂ તમ્હ તણારે ચલણે અવિચલ વાસરે,

નામઈ નવનિધી પામીઈ ફલઈ મનચી આસરે.

શ્રે. ૫૫

તેહ ગુરૂનઈ સુખસાહિલઈ, હહરે ધરી આણુંદુરે,

આપાદભુતિ ઋષી ગાઈઉ, પામી પરમાણુંદુરે.

શ્રે. ૫૬

કેવલ લહિ મુગતી ગયું, શ્રી મુધર્ભરૂચિ ગુરૂ સીસરે,

પાંચસઈ પરીવારઈ પરીવરઉ, તેહના સંઘ આસીસરે.

શ્રે. ૫૭

જે નરનારી ભાંવસું ગાઈ રંગી રસાલરે,

તેહ અવિચલ વધામાણુંરે, ધરી ધરી મંગલમાલરે.

શ્રે. ૫૮

—છતિશ્રી આપાદજીતી કુલં સમાપ્ત.

—પંડિત શ્રી વ. ('ગુ) દ્વિવિજયગણિ. શિષ્યાગુ શિષ્ય મુનિ-
વર કુશલવિજય લખિતં પઠનાથે સંવત સોલ સત્તાણ્યા વર્ષે વધશાખ
શુદ્ધિ ૭ દીને લખીતં વાર સુદે-શુભં ભવતું. કલ્યાણમસ્તુ ભાવ.
પા. ૪ પં-૧૨

—સંવત ૧૭૪૮ વર્ષે પોસ વદિ ૨ રાત્રે લખિતં જિઝા મધ્યે.
૬-૧૦ પાલણપુર ભં. મારી પાસે છેલ્લું પાતું છે (આ ટૂંકા ને જૂના
રાસમાં ધન્યાસી, દેશાપ, સિંધુઓ, ધવલ ધન્યાસી, મુકેલ છે. વિષય ન-
ગાંજીએ એ પ્રસિદ્ધ દેશી આ રાસની છે.)

(૩૬૨) ગજસુકુમાળ ઋષિ રાસ. ૧૭ હાલ સં ૧૬૬૯ પહેલાં.

આદિ—

દેસ સોરઠ દ્વારાંપૂરી નવમો તિહાં વાસુદેવોરે.
દસેર્ધે દસારસઉં રાજિઉ, બંધવ શ્રી બલદેવોએ. ૧
જીરે જીરે સ્વામિ સમેસર્યા હરણિઉ ગોપીનો નાથ એ,
નેમિ વંદણુ અલજયો અલજઉ યાદવ સાથ એ. ૭રેજી. ૨

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી શુભવર્ધન ગુરરાય, મધ પ્રણમી તેહના પ્રાપ,
ગાય ગયસુકુમાલ મુણિંદ, જસ ભણતોં હુધ આણુંદ. ૯૪
(પા. જસ વૃહા નેમિજિણુંદ—

શ્રી ગયસુકુમાલ જે ગાઇ, તે સર્વ વંછિત ફલ પાઇ,
અનઇ દૂરિ દૂઝૂત સવિ ગાઇ, વલી અવિચલ પદ સાઇ. ૯૫

—છતિ સંવત ૧૬૬૯ વર્ષે પોસ શુદ્ધિ ૩ ભૈામે લખ્યતં વે૦
મેઘા લખ્યંત. સાધવી નાથી પઠનાથે શ્રીસ્તુ. ૫. ૮ પં. ૧૧ શુ. વિ. ખં. ૧

—સં. ૧૭૮૨ વર્ષે આવિકા દેવઆઈ પઠનાથે. ૭-૧૧ પાલણપુર ભ.
(પાઠાંતર.)

જયઉ ગયસુકુમાલ મુણીસ, શ્રી સંધ દિધ અસીસ,
જસ નામધ પરમાણુદ, તમુ ગાવતા હુવઈ આણુદ—

—સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે કૃષ્ણપક્ષે પંચમીતિથી સુભવારે
પં. માનચંદ લિપતં સુશ્રાવિકાઆઈ આસા પઠનાર્થ. ૬-૧૩
મારી પાસે છે.

૨૧૦ ઋષભદાસ.

[આ ખંભાતના આવક કવિએ અનેક રાસાઓ, ૨૧વન-રતુનિ-
સ્વાધ્યાય રચેલ છે, અને ઉત્તમ કવિ તરીકે પોતાને સિદ્ધ કરેલ છે.
આના સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન ‘આવક-કવિ ઋષભદાસ’ એ નામથી
નિબંધ સુરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદમાં મેં લખી મોકલેલો તે તે પરિ-
પક્ષના રીપોર્ટમાં પ્રકટ થયેલ છે, તેમજ જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ
ફેરફરના ઇતિહાસ અંકમાં ૧૯૧૫ ના ૭-૯ અંકમાં પણ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો છે.]
(૩૯૩) વ્રતવિચાર રાસ. સં. ૧૬૬૬ કાર્તિક વદિ ૦)) (દીવાલી)

ત્રંખાવતિ (ખંભાત)માં

આદિ—

શ્રી વિતરાગાય નમઃ

દ્વા—પાસ જિનેસ્વર પૂજી, ધ્યાઈ તે જિનધર્મ,

નવપદ ધુરિ આરાધીઈ, તો કીજીય સુભ કર્મ. ૧

દેવ અરીહંત નમું સદા, સીદ્ધ નમું ત્રણીકાલ,

શ્રી આચારય તુમ નમું, શાશનનો ભુપાલ. ૨

પુણ્યપદવી ઉવગ્રાયની, સોય નમું નસદીસ,

સાદ સવેનિં નીત નમું, ધર્મ વિસા યાંહા વીસ, ૩

કોધ માન માયા નહી, લોભ નહી કવલેસ,

વીષધ વીષથી વેગલા, ભવીજન દધ ઉપદેસ. ૪

છાપદેશિ જન રંજવઈ, મહિમા સરસતિ દેવ,

તેણુધ કાર્ય તુમનિં નમું, સાદાં સાર સેવ. ૫

સમર સરસતિ ભગવતી, સમર્થા કરજે સાર,	
હું મુરચ્છ મતી કેલવું, તે તાહારો આધાર.	૬
પીંગલ ભેદ ન ઉલયું વિગતિ નહી વ્યાકર્ણ,	
મુરચ્છમંડલુ માનવી, હું સેવું તુઝ ચર્ણ.	૭
કવીત છંદ ગુણ ગીતનો, જે નવી જાણુછ ભેદ,	
તુ તૂઝી મુખ્ય તેહનિં, વચન વદ્ધ તે વેદ.	૮
મુરચ્છ મોટો ટાલીક, કવી કીધો કાલિદાસ,	
છ વીખ્યાત; તેહવો, જે મુખ્ય કીધો વાસ.	૯
કીર્તિ કરે તુઝ ફેટલી, મૂઝ મુખ્ય રસના એક,	
કોડય જિહ્વાઈ ગુણુ સ્તવું, પાર ન પામું રેપ.	૧૦
તોહઈ તુજ ગુણુ વર્ણવું, મૂઝ મતી સાર માંય,	
નય મુખ વેણી શીર ભગઈ, કવી તાહારા ગુણુ ગાય.	૧૧

*

*

*

*

અંતે—

આરવરત શ્રાવકતણાં, મિં ગાયાં મતિસાર,	
કવી કો દોષ મ દેખજ્યુ, હું છુ મુઠ ગુમાર.	૩૨
આગઈના કવી આગલિં હું નર સહી અગ્નનાન,	
સામર આગલિ બ્યંદૂઈ, સ્યુ કરસમ અભીમાંન.	૩૩
માતતાત જિમ આગલિં, બોલઈ બાલિક કોય.	
તેહમાં સાચુ સ્યુ હસઈ, પણિ સાંધેવુ સોય.	૩૪
ભણતાં શુણતાં વાચતાં, કવી જોયુ વલી દોષ,	
નીરમલ અંતિં ચરચજ્યો, દોષ મ દેખ્યુ ફોક.	૩૫

દાલ-૭૮-ચોપાઈ.

ફેકટ દોષ મ દેખ્યુ કોય, નરનારી તે મુણુયુ સોય.	
કુડ કલકં તણું ફલ જોય, વસુમતી તે વેશા હોય.	૩૬
શાહાસ્ત્રઈ પૂર્ષ કલા છઈ હોય, ઋષભ કહઈ તે મુણુજ્યુ સોય,	
એક હંસ બીજો જલજલુ, જિમ મસદં જોડિં કાંમલો.	૩૭

હંસ સરીપા જે નર હોય, તેહના પગ પૂજે સહુ કોય,
 ધ્યન જનુનીઈ તે જગી જણ્યુ, કવીજન લોકે લેખક ગણ્યુ. ૩૮
 હંસ દૂધ જલ માંહાથી પીધ, નીર ખ્યંદુઓ મુખ્ય નવી દીધ,
 તિમ સુપરપ ગુણ કાઢી વહધ, પર અવગુણ તે મુખ્ય નવિ કહધ. ૩૯
 જલ સરીપા જે નર હોય, તેહનું નામ મ લેસ્યુ કોય,
 સકલ લોકમ્હાં તે અવગણ્યુ ઋષભ કહધ નર તે કાં યણ્યુ. ૪૦
 જલુ તણી છધ પરગતી અસી. વંદું રગત પીધ ઉહોલસી,
 સપર લોહી મુખ્ય નવી દીધ, તિમ માઠો નર ગુણ નવી લીધ. ૪૧
 જલુ સરીપા જગમ્હા જેહ, અતી અધમાધમ કહીધ તેહ,
 પર અવગુણ મુખ્ય બોલધ સદા, ગુણ નવી ભાપધ તે મુખ્ય કદા. ૪૨

ફાં—

ગુણ અરઆ ગુણવંતના, જે નવિ બોલધ રંગિ,
 પરભવિ દૂષીઆ તે થસધ, સરજધ દૂબલ અંચ. ૪૩
 ગુણ ગાધ ગુણવંતના, તે સુષીઆ સંસારય,
 પરભવિ સર સપ ભોગવધ, જિહા બહુ અપછર નારય. ૪૪
 જે હીત વંછધ આતમા, તેા પરનંધા ટાલિ.
 મુખ્યથી મીહું બોલીધ, ભટક ન દીજધ ગાલિ. ૪૫
 સુગર વચન સંભારયુ, કરજ્યુ પર જીપગાર,
 જમન ધર્મ આરાધજ્યુ, વૃત વહધજ્યુ સિરિ ખાર. ૪૬

કાલ ૭૯ દેશી—મેગલ માતો રે વનમાંહિ વસધ. રાગ મેવાડો.

આર વરતરે જે નર સિર વહધ, તે ધરિ જઈ જઈરે કાર,
 મનહમનોર્થ તે વલી તસ ફલધ, મહિર મંગલ આર. ૪૭
 આર વરતનિરે નર સિર વહધ, આંચલી
 ભણતાં ગુણતારે સંપધ સુખ મલધ, પોહોચધ મનતણી આસ,
 હિંવર હાથીરે પાયક પાલખી, લહીધ જિય આવાસ. ખાર. ૪૮
 સુંદર ધણીરે દીસધ સોભતા, બહધની બાંધવ જેડય,
 બાલિક દીસધરે રમતાં ખારણુઈ, કુટુંબ તણી કધ કોડય. ખા. ૪૯

અવરી મહલિથી રે દીસઈ દૂઝતાં, સુરતર ફલીકરે બારય,
સકલ પદારથ મુઝ ધરિ મિં લલા, ચિર થઈ લક્ષ્મીરે નારય. બા. ૫૦
મનહ મનોર્થ માહારધ જેહતો, તે ફલિહ સહી આજ,
શ્રી જિનધર્મનિં પાસ પસાઉલધ, મુઝ સીધાં સહી કાજ. બા. ૫૧

દહા.

કાજ સકલ સીધાં સહી, કરતાં વરત વિચાર,
શ્રી ગુરનામ પસાઉલધ, મુઝ ફલીઈં સહધકાર. ૫૨

ઢાલ ૮૦ દેસી—કલકણ્ણી કર્ણી રાગ ધ્યન્યાસી.

મુઝ આંગણિ સહધકારજ ફલીઈ શ્રી ગુરનાંમ પસાઈજ,
જે રપિ મુનીવરમાં અતી મોટો, વીજમસેન સુરિરાયજ. ૫૩

મુઝ અંગણિ સહધકારજ ફલીઈ, શ્રીગુરચર્ય પસાઈજ. આંચલી.
જેણુધ અકબર તપ તણી શભામાં, જીત્યુ વાહ વીચારીજ,
શધવ શન્યાસી પડીત પોઢા, સોય ગયા ત્યાહા હારીજ. ૫૪ મૂઝ.
જઈ જઈકાર હુઈ જિનશાશન, સુરી નાંમ સવાઈજ,
શાહી અકબર મુખ્ય એ થાપ્યુ, તો જગમાહિ વગ્ગઈજ. ૫૫ મૂઝ
તાસ પટિ જિમ્યુ એક દીનકર, સીલવંતમ્હાં સુરોજ,
વીજયદેવ સુરી નાંમ કહાવઈ, ગુણુ છત્રેસે પુરોજ. ૫૬ મૂઝ.

તપાતણો જેણુઈ ગછ અજુઆલુ, લુધવઈમ્હાં સોભાગીજ,
જસ સિરિ ગુર એહેવા જઈવતો, પૂણ્યપસશ તસ જગીજ. ૫૭ મૂઝ.
ઢાલ-૮૧ દેસી. હીચરે હીચરે હધધ હીડાલડો. રાગ ધ્યન્યાસી.
પૂણ્ય પ્રગટ ભયુ ર, તો મન્ય મુઝ મન્ય એહ આવી,
રાસ રંગિં કર્યુ, સકલ ભવ હું તર્યુ, પૂણ્યની કોઠડી મુઝહ

ફાવી-૫૮-પૂણ્ય પ્રગટ ભયુ. ૨ આંચલી.

સોલસવંજરિં જાણિ વર્ષ છાસઈ, કાતીચ વદિ દિપક દાદો,
રાસ તવ નીપનો આગમિં જિપનો, સોય સુણતાં તુમ પૂણ્ય ગાદો.

પૂણ્ય. ૫૮

દીપ જંબુજ આહણેત્ર ભરતિં બંધુ, દેસ ગુચરાતિન્હા સોય ગાસ્યુ,
રાય વીસલવડો વ્યતુર ને ચાવડો, નગર વિસલ તિણ્ણ વેગી વાસ્યુ.

પૂણ્ય. ૬૦

સોય નગરિં વસઠ પ્રાગવંસિં વડો, મધહઠરાજનો સત તે સીહ સરીખો,
તેહ ત્રંબાવતિ નગરવાશિં રહ્યું, નામ તસ સંધવી સાંગણુ પેખો.

પૂણ્ય. ૬૧

તેહનિં નંદનિં ઋષભદાસિ કચ્યુ, નગર ત્રંબાવતી આહિં ગાયુ,
પૂણ્ય પૂણ્ય ભય કાજ સપરો થયુ, સકલ પદાર્થસાર પાયુ.

પૂણ્ય. ૬૨

—અતી શ્રી વરતવાચાર રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે ચઢત્રિ
વદિ ૧૩ ગુરવારે લખીતં. સંધવી ઋષભદાસ સાંગણુ ૦ ગાથા ૦ ૮૬૨
(સ્વલિખિત).

[વિ. ધ. ૫૪-૧૧, —ચોપડો નાનો પ. ૬૦-૧૧૯]

(૩૯૪) સુમિત્ર રાજધિં રાસ. સં. ૧૬૬૮ પોશ શુદ્ધ ૨ ગુરવાર,
ખંભાતમાં.

આદિ—

દૂહા.

શ્રી જિનધરમ પ્રકાસીઓ, સ્વામી ઋષભ જિણુંદ,	
દાનશીલ તપ લાવના, સુણતાં અતિ આણુંદ.	૧
સકલ ધરમ મુખ્ય મંડીઈ, જગમાં ઉત્તમ દાન,	
દેતાં નવનિધિ પામિઈ, પરભવ અમર વિમાન.	૨
એક દાન તસ પંચ ભેદ, સુણ્યો સહ નરનારિ,	
અભયદાન સુપાતથી, વસિઈ મુગતિ મઝાર.	૩
ઉચિત અનુકંપા કિર્તિથી, જિન કહૈં ભોગ લહંત,	
રાજ રિદ્ધિ સુખ સંપદા, પામે સુખ અનંત.	૪
દાન સુપતે દેઅતાં, કિણિ પામ્યો સુખ વાસ,	
રાજ સુમિત્ર સુખીઓ થયો, સુણ્યો તેહનો રાસ.	૫

સોય સુમિત્ર કહો કિહાં હુઓ, સિદ્ધ દેવ કિમ રાજ,
અહમ્મતા ચરણે નમી, ચરિત્ર પ્રકાસું આજ.

૬

અતે—

ચોપદ.

રિષભ કવિ ગુણુ તાહરાં ગાય, હીયડેં હરખ ધણેરો થાય,
સકલ કવિનિં લાગી પાય, મિં ગાયો મુનીવર રિપીરાય. ૧૬
ગાતાં ગુણુતાં કવતાં કોષ, દૂષણુ જે દીસિં મતિ માહર્ષ,
તે પડિત ટાલેજ્યો તુમો, એણિં વાત સુખ લહરયું અમો. ૧૭
આગિં મોટા જે કવિરાય, તાસ ચરણુ રજ કવિ રિષભાય,
મુરખ મુગટ શિરોમણી સહી, ગુરુ સેવાઈ એ બુદ્ધિ લહી. ૧૮
તે ગુરુ જગમાં મોટા ધીર, સીલેં જેહવો ગંગા નીર,
વિજયસેનસૂરિ તેહનું નામ, જેણિં વસિ કીધો વિરઝો કામ. ૧૯
જંબૂ પ્રભવો વયર કુમાર, સ્થાલિભદ્ર ધનો અણુગાર,
સૂરિ સૂધર્મા જસ ગુણુકોડિ, વિજયસેનસૂરિ તેહની જોડી. ૨૦
તાસ પાટ ઉદયો એ ભાણુ, વિજયદેવ (તિલક)સૂરિ ચતુર સુખણુ,
લઘૂવય મહા વયરાગી જેહ, સકલ મુનિ સિર મોટા તેહ. ૨૧
તેહ તણિં ચરણિં અનુસરી, રાજઋષિગુણુમાલા કરી,
સંવત સોલ અડસઠયો જસિં, પોસ સુદિ દિન યીજહ તસિં. ૨૨
ગુરુવારિ કીધો અભ્યાસ, ત્રંબાવતીમાં ગાયો રાસ,
પાગવંશ વડો જે ખાસ, સાંગણુસુત (કવિ) રિષભદાસ. ૨૩

કલસ.

કવિ રિષભ ગાયો સુમિત્ર ધ્યાયો, સુખ સુભાયો શુભપરિં,
રિષિ તણુ ગુણુ અભિરામ ગાતાં, મંગલમાલા નિત ધરિં. ૨૪
તપગચ્છ ગાણુ ગુણુ વિરાણ, અતિહિં દિવાસિં જગગુરુ,
શ્રી વિજયસેન સૂરિદ સેવો, સકલ સંધ મંગલકર. ૪૨૫

—છતિશ્રી સુમિત્રરાજરિષી રાસ સંપૂર્ણ. સકલ પંડિત
શિરોમણી પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી ૫ શ્રી રતનવિજયજી ગ. તત્ શિષ્ય—

પં. જ્યોતિષવિજયગણી લિખિત્યં સ્વવાચનકૃતે મંગલં બ્રુયાત્. લેખક
પાકકથો શુભંભવતુ. ચિરં નંદતુ ધર્મં પુસ્તિકા, શ્રી નવસારીનગરેઃકલ્યાણમ્.)
(કેકન કૌલેજ લાયબ્રેરી નં. ૯૦૦) ૧૮૯૨-૧૮૯૫.

—ધર્મશ્રી દાનોપરિ મુખિત રાજગ્રંથિ રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૭૦
વર્ષે આસો સુદ ૭ ભોમે, પંડિતશ્રી પ. શ્રી વિમલવિજયગણી તત્ત્વિજ્ઞ
મુનિ વિનીતવિજયેન લિખિતં જામણ નગરે. ૧૫-૧૫ ધો.

(૩૬૫) સ્થૂલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૬૮ દિવાળી, શુક. ખંભાતમાં.

અતે—

દાસ-(રામ ભણુછ હરી ઉડીઈ) રાગ રામઅરી.

શુભિભદ્ર ગુણ ગાછછ, શ્રી ગુરુ ચર્યુ પસાયેરે,
શ્રી વિજયસેન સુરીરવર, તે અરુઠ ગરરાયરે.
સુર જોહના ગુણ ગાયરે, નાંભિ નવનીધ્ય ચાયરે,
સમરિં પાત્યગ જાયરે, હું વંદૂ તસ પાયરે.

ગુરુ અરુઠ ગુરુરાજ્યો. ૧૭

સાલિ શુભિભદ્ર જોડલી, વધરાંગછ વધહરઈ કુમારરે,
ત્ય મધિ ગહિતમ અવતર્યો, જસ ગુણ અંત ન પારરે.
સંયમ પંડાની ધારરે, કરતો ઉચ વિહારરે,
લ્યઈ મુની સ્યુધ તે આહારરે.

ગુરુ. ૧૮

ઉપશમરસમાહિં ઝીલતાં, દાસછ કુમત અધાર,
મધુર વચન દીઈ દેસના, વાણી સુધારસ સારરે.
આગમ અર્થ ભંડારરે, પંચ મહાવત ધારરે,
દાસઈ કામવિકારરે, શાસન રાખણહાર.

ગુરુ. ૧૯

તોહનિં પાટિં પ્રગટીઓ, શ્રી વીજયદેવ સુરચંદરે,
કુમત તિમરનિ રે દાસવા, ઉદ્યો પુન્યમચંદરે,
મોહનવલીનો કંદરે, પેષઈ પરમ આનંદરે,
સેવછ સકલ સુરચંદરે.

ગુરુ. ૨૦

તપ ગચ્છ નાયક ગુપ્તનીલો, સાગર સરીપો ગંભીરે,
 વધરાગી લંબુવધપણુધ, કાંમવિકારણ વીરે.
 સીલિ ગંગાનું નીરે, સોવન વાન શરીરે,
 ફરી આગ્યો ગુર હીરે, જાણે મહતમ વીરે. ગુર. ૨૧

ફૂલ.

વીર તણે ચણે નમી, ગાયા ગુણ અભીરાંમ,
 કુણુ વર્ષે માસિં એ કવ્યા, શુભિભદ્ર ગુણુઆમ. ૨૨

દાલ કહણણી કરણી તુઝ વ્યણુ સાચો-રાગ ધન્યાસી.
 સંવત સોલઅડસઠ્યા વરસે, કાતી વધ તાહાં સારે,
 દીપક દિન દીવાલી કેરે, સુકર મલ્યો ત્યાહા વારે. ૨૩
 રાસ રચો મિં રંગિ રીઝી, સકલ કવી સિરિ નામીરે,
 શુભિભદ્ર મુનીના ગુણુ ગાતા, વિવધ્યસ્ત મિં પામીરે.
 રાસ રચો મિં રંગિ રીઝી.
 સકલ કવી સિરિનામીરે—આંચલી. રાસ રચો. ૨૪
 જાંમુદ્રીપ અનોપમ કહીધ, ભરતષેત્ર ત્યાહા જાંણુરે,
 દેસ ગુજર ત્યમાહિ અતિ સાંરે, નગર વીસલ વષાંણુરે. રાસ. ૨૫
 સોય નગરમાંહિ વીવહારી, નામ ભણુ મહિરાજરે,
 પ્રાગવંશ વડો તે વીસો, કરતા ઉલમ કાજરે. રાસ. ૨૬
 તેહના સુત છિ સીહ સરીપા, સાંગણુ સંઘવી નામરે,
 પૂતતણી કયરણી તે કરતા, ધરતા જનવર ધ્યાનરે. રાસ. ૨૭
 અનુકરમિ સંઘવી જે સાંગણુ, ત્રંઆવતીમ્હા વાસરે,
 તેહનો સુત એ રાસ નીપાઈ, કવીતા ઋષભદાસરે. રાસ. ૨૮
 રાસ નીપાતા બહુ સુષ પામ્યો, સુરતર અંગણ્ય ફલીઉ,
 શુભિભદ્ર મુનીના ગુણુ ગાંતિં, ધર્મ વૃષભ મુઝ મ્યલીઉરે. રાસ. ૨૯
 નવનીધ્ય ચઉદ રચણુ મણિં મોતી, સકલ પદારથ પામ્યોરે,
 ઋષભ કહધ નીત્ય ઉગમવાક્ર, શુભીભદ્ર શરનામોરે. રાસ. ૩૦

ગુ. વિ.

(૩૯૫૬) નેમિનાથ નવરસેર સં. ૧૬૬૭ પો. શુ. ૨ ખંભાતમાં.

આદિ—

સગંધન્યાશ્રી.

સરસતિ સામિતી પાય નમીજી, ગાસ્યું નેમ જિણુંદ,

સમુદ્રવિજય કુલ જીપનોજી, પ્રગટ્યો પ્રનિમચંદ,

—સુણો નર નેમ સમે નહિ કાય. ૧

x

x

x

x

અંતે—

એહવા જિનવર વંદો સદા, જેહથી લહઇ નર ન આપદા,

રાગુલ તારી જિણુ જિણરાજ, આપ તયાં સાયાં સવી કાજ. ૭૦

સંવત સોલસડસઠામાંહિ પોસ માસ સુદ ખીજ ઉચ્છાહ,

ખંભનયર ગુરરાજ પસાઉ, જિન સંચવિઉ મન ઉલાસ. ૭૧

કલસ.

ધર્મ નેમજિનવર પુણ્યદિનકર, સકલગુણમણિસાગરો

જસ નામ જપીયઈ કરમ અપિયે છુટે ભવસાગરો,

તપગજ મુનિવર સપલ સુખકર શ્રી વિજયસેન સુરીસરો

તસ તણો શ્રાવક ઋષમ બોલે, શુણ્યો નેમિ જિનેશ્વરો. ૭૨

—લિ. શ્રી હર્ષરતનજી શ્રી ગુર્હાણપુર મંચે ૫-૧૨ પ્ર. કા. નં. ૨૫૩.

(૩૯૬૬) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૭૦ ભા. ૦ સુ. ૨ ગુર ત્રંબાવતી

(ખંભાત)માં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધ ચરણે નમું, નમું તે શ્રી ભગવંત,

નમું તે ગણધર કેવલી, નમું તે મુનિવર સંત. ૧

નમું તે શ્રી જિન બિંબને, નમું તે સૂત્રસિદ્ધાંત,

નમું તે ચતુરવિધ સંધને, નમું તે નર મહંત. ૨

નમું તે કિરિયાપાત્રને, નમું તે તપીઆ પાય,

નમું તે નર સિલ્લવંતને, જ્યમ સુખ શાતા થાઅ. ૩

નમું તે ગુરૂ ગાળનો ધણી, નિર્મલ જસ આચાર,
મધુર વચન દિયે દેશના, વાણી સુધારસ સાર. ૪

વાણીએ જન રીઝવે, મહીમા સરસતી દેવ,
તેણે તુજને નમું, શારદા સારો સેવ. ૫

સમજે સરસતી ભગવતી, સમરાં કરે જે સાર,
હું મુરખ મતિ કેલવું, તે તાહારે આધાર. ૬

* * * *

અંત—

આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણ રજ ઝપભાય,
લાવણ્ય, લીંબો, ખીમો, ખરો, સકલ કવિની કારતિં કરો.
હંસરાજ, વાહો દેવાલ, માલ હેમની યુદ્ધિ વિશાલ,
મુસાધુહંસ, સમરો, મુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદચંદ.
એ કવિ મોટા યુદ્ધિવિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ;
સાયર આગલિ સરોવર નીર, કચી તોડી આછણુ નિં નીર. ૫૫

* * * *

પૂર્વર્ધ જે મહા પંડિત હવો, સુરિ સોમ પંડિત અભિનવો,
પંચાસમિં પાટિં તે કલ્પો, તપાગળ સિરિ કીટા થયો. ૫૮

કુમારપાલ પ્રબંધજ કર્યો, સુણુતાં નરનારી ચિત વર્યો,
શાસ્ત્રર્ધ સંખ્યા અડનીસ, અંથ કર્યો ગુરૂ નાંખી સીસ,
સંવત ચઉદ બાણુંડે બલ્લો, કુમારપાલ ગાયો ગુણનીલો. ૬૦

કાવ્યશ્લોક ગદ્ય જૂનાં જેહ, કેતાએકમાંહિ આપ્યા નેહ;
કેતાએક ભાવ ગુરૂ મુખથી લલ્યા, તે મિં જોડિં વીવરી કલ્યા. ૬૧

સોય અંથ હવડાં વંચાય, મનમ્હાં મત રાખો સંકાય,
તે પ્રબંધમાંહિં છે જરૂં, ઝડપણ કહે મેં આણું તરૂં. ૬૨

* * * *

અતે—

હીચરે હીચરે હીંદી રાણા-એ દેશી.

પુણ્ય પ્રગટ બયો, પુણ્ય પ્રગટ બયો, તો મુઝ મનિ મતિ એહ આતી,
રાસ રંગઘ કર્યો, સંસારસાગર તર્યો, પુણ્યની કોટડી મુઝ દ્રાવી—૫

સોલ સંવત્સરિ જાણુ વર્ષ સીત્યરી,

લાદવા મુદિ મુલ ખિજ સારી,

વાર ગુર ગુણુ બયો, રાશિ ઋષભઈ કર્યો,

શ્રી ગુર સાથઈ બહુ મુદિ વિચારી. ૬ પુ.

દીપ જંબુઝ મહિષેત્ર ભરતિં બસો, દેશ ગુજરાતિમાં સોય ગાર્યું,
રાય વીસલવડો ચતુર જે ચાવડો, નગર વીસલ તિણઈ વેગ વાર્યું.

૭ પુ.

સોય નગરિ વસઘ, પ્રાગવંશિ વડો,

મહારાજનો સુત તે સીહ સરિષો,

તેહ ત્રંબાવતી નગરઈ વાસો વસઈ,

નામ તસ સંધતી સાંગણુ પેપો.

૮ પુ.

તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસે કયો,

નગર ત્રંબાવતી માહિ ગાયો,

કુમર નરેસર, રાજઋષિ ગિરદધર,

નામથી નવઈ નિધાન પાયો.

૯ પુ.

—ઇતિ શ્રી કુમારપાલ ઋષિરાસ સંપૂર્ણ સર્વ ગાથા ૪૬૯૯
અથાઅંથ શ્લોક ૫૮૦૦ સં. ૧૮૪૫ વર્ષે મહા વદિ ૨ દિને પ્રથવાસરે
પૃ. ૧૫૪ પં. ૧૫ આ. ક.

—પંડિત શિરોમણિ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી સુરકુશલ ગણિ શિં ચરણ-
પંકજ મધુવ્રતાયમાનેન ગણિ વિષ્ણુકુશલેન લિપીકૃતં. સં. ૧૭૦૪
વર્ષે દ્વાગુણુ વદિ ૩ ગુરૌ. શ્રી કમ્બદેશે ધમડા નગરે—મહારાય શ્રી
ખિંગારજી વિજય રાજ્યે. ૧૫૮-૧૫ માં.

(૩૬૭) જીવવિચાર રાસ. સ. ૧૬૭૬ આશો શુદ્ધ ૧૫ ખંભાતમાં
આદિ—

સરસ વચન લો શારદા, તું કરીઆણીની માય,
તું આવી મુઝ મુખ્ય રમેય, મમ ચિંત્યું થાય. ૧
વાણી વાહન કવણુ આહાર, તોડે પિતા કુંણુ હોય,
તાસ સુતા સ્વામી ભવો, તેહનો શાલક જોય. ૨
તેહનું વાહન કવણુ છે, તે વાહન જગી જેહ,
તે લંછણુ નર જેહને, હું સમર નિત્ય તેહ. ૩
સમરિં સુખ યદુ ઉપજે, પ્રણમેં પરમાણુદં,
કનકવર્ણુ જસ દેહમાં, પુણું ઋષભ જિણુદં. ૪
પ્રથમ જિનેશ્વર એ સહી, મહીઆલિ પહિલો રાટ,
પ્રગટ કરી જેણુઈ વલી, મુગતિ નયરીની વાટ. ૫
પદમ મુનીશ્વર એહવો, પ્રથમે કેવલજ્ઞાન,
ઋષભ કહે રંગે ધરં, ઋષભદેવનું ધ્યાન. ૬
જિણે ધ્યાને મતિ નિર્મલી, સફલ હુધ અવતાર,
આદિનાથ ચરણે નમી, કહિસ્યું જીવવિચાર. ૭

*

*

*

*

અતે—

રામ ધન્યારી.

વીરવચન હ્રમઆમાંહીં ધરતાં, મુઝ મનિ અતિ આનંદોજી,
જીવવિચાર કલો મિં ચિવરી, ફલીઉ સરતર કંદોજી. વીર. ૪૮૪
મણુતાં ગુણુતાં સુણુતાં, સપદિ ઉછવ અંગંણે આજીજી,
જીવવિચાર સુણી જીકં રાષધ, તેહનિં શિવપુર રાજીજી. વીર. ૪૮૫
સકલ ધર્મમાંહિ મુખ્ય મડે, જીવ દયા તે સારીજી,
જેણે પરપ્રાણી નિજ સંતોખ્યા, સોય તર્થાં નરનારીજી. ૮૬
જીવદયા પાલતાં જાણો, નિર્મલ ઇન્દ્રિય પંચજી,
દીર્ઘ આય તસ રોગ ન આવે, રૂપ ભહું મુખ સંચ. ૮૭

- છેદન ભેદન તે નવી પામે તે કહીઈ નહીં દુખીઓ,
જાતે પંચેન્દ્રિય સુખ વિલસે, તે નર સધલે સુખીઓ. ૮૮
- હં સુખીઓ સૂપ પામ્યો, હં સમજ્યો જીવવિચારજી,
પહનો પાંચમા ગુરુ આધારજી. ૮૯
- શ્રી વિજયનાનંદ સૂરીશ્વર સમયોં, તપગજ ઠાકુર વારજી,
હીરપટોધર હાથેં દીક્ષા, ભવિક લોકનો તારજી. ૯૦
- જનમતણો જે છે ભૂમિચારી, પરજ્યો સંયમ નારીજી,
ક્રોધ માંન માયા નહિ મનમાં, આગમ અર્થ વિચારીજી. ૯૧
- તૂઝ ચરણે શિરિ નાંમે કવિતા, તત્ત્વભેદ લહે સારજી,
ગુરુ આધારે જ્ઞાન લહીને કીધો જીવવિચારજી. ૯૨
- સંવત સોલહચોત્તર્યા વરષે, આસો પૂનિંમી સારજી,
ષંભ નયરમાહિં નીપાઉ, રચીઓ જીવવિચાર. ૯૩
- સંધરી શ્રી મહિરાજ વપાંજૂં, પ્રાગવંશ વડવીસોજી,
સમકીત સીલ સદાશ કહીઈ, પૂણ્ય કરે નિસદીસોજી. ૯૪
- પડિકમણું પૂજા પરભાવન પોષધ પરઉપગારીજી,
વીવહાર શુદ્ધ ચૂકે નહીં ચતુરા શાસ્ત્રસુ અર્થ વિચારીજી. ૯૫
- મહેરાજનો સુત સંધવી સાંમંજી, વીસલ નગરનો વાસીજી,
જૈન ધર્મમાહિં તે ધોરી, ન કરે વિકયા હાસીજી. ૯૬
- વ્રત બાર ભણાવે હઠનરે, જન પૂજે ત્રણિ કાલજી,
પરરમણી પરધનથી અલગા ન દીએ પરનેં આલજી. ૯૭
- તપજપ કીરિયા કહીને, ન ચૂકે મૃષા ન બોલે પાંહિજી,
કર્મયોગેં આવ્યાહ તે ઉહોરા, નગર ત્રંબાવતી માંહેજી. ૯૮
- ઋષભદાસ સંધવી સુત તેહનો, જૈન ધર્મનો રાગીજી,
જાંજી હુઓ મુનિવર મહિમાયે, કરે કવિત જુદિ જાગીજી. ૯૯
- સકલ મુનીશ્વરને શરિનાંમી, પ્રજુમી કવિતા પાપજી,
અરિહંતદેવ ભણે આરાધી, સમરી બ્રહ્મ સુતાપજી. ૫૦૦

જીવવિચાર મેં કર્યો, વિવેકે પહોતી મનની આસજી,
 ભણતાં ગુણતાં ગાળૂં, હઈઉર્ધ્વ અતિઉદ્દેશાસજી. વીર. ૫૦૧
 ઋષભદાસ કહે જે નર સુણસે, તે ધરિ રિદ્ધિ ભરાસેજી,
 સુખસાતા સુધ ગુરની સેવા, દિન દિન ઉછવ થાશેજી. વીર. ૫૦૨
 —અંચાએ ૭૧૪-લીં.

(૩૯૯) નવતરવરાસ સં. ૧૬૭૬ દીવાળી. રવિવાર. ખંભાતમાં.
 આદિ— દૂહા.

આદિ ધર્મ જિજ્ઞુષ ઉધર્યો, નામિરાય સુત જેહ,
 મરદેવી પૂતજ ભલો, સહી સંભારે તેહ. ૧
 ઋષભજ નામ જગ રૂપકું, કનક વર્ણન જસ કાય,
 પૂર્વ લાખ ચક્રરાસીઆં, આદીશ્વરનું આય. ૨
 દેહિ લક્ષણ જસ દીપતાં એક સહસ નઈ આહ,
 ત્રતી આરધ દેખાડતો, મુગતિ નયરની વાટ. ૩
 અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપરિ, સહસ દસ પરિવાર,
 ઋષભદેવ મુગતિં ગયા, ધનિ તેહનો અવતાર. ૪
 સહસ ચુરાસી મુનિવર, ચોરાસી ગણધાર,
 ત્રિણ્ય લાખ અજઆ નમું, ઋષભતણા પરિવાર.

x x x x

અતે— હાલ ચૈત્રી પુનિમ દિન.

એ રાસ રચતા સુખસાતા હુઈ અંગિ.
 મન વાંછયો પાગ્યો ફલ્યાં મનોરથ રંગિ,
 તે નર પુન્યવંતા હોઈ મનોરથ પૂરા, મન વાંછયું થાઈ જાણે પુણ્ય અંકુરા. ૮૬
 જિનમંદિર મોડું કરીનઈ કલશ ચઢાવઈ, સંઘતિલક ધરાવી કરી યાત્ર ધરિ આવઈ
 દાન વેલા બ્યારિં તેણી વેલા મલિ પાત્ર, તે નર પુણ્યવંતા નિરમલ
 તેહનું માત્ર. ૮૭
 કરી શાસ્ત્ર પીઠિકા ઉપરિ કલસ ચઢાવ્યો, ઇદિભવિ પરભવિ તે ભવહ
 ભવંતર ફાગ્યો.

પુન્ય પસરધ જાઝું જિમ જલમાંહિ તેલ, રધિરમણી સુર સુખ સભ
અધવની વેલિ. ૯૦

ઈંદ્રી તસ નિર્મલ અતિ પોદું તસ આય, ફલઈં સુરતર અંગણિ
કામધેનુ ધરિ આય,

મંડપ ધરિ તોરણ હાથા કુંકમ કેરા, એ રાસ રચતાં ફલ્યાં મનોરથ મેરા. ૯૧
નરતત્વ રચ્યા મિ કવિજન ચરણ પસાયઈં, કાંઈં દૂષણ દેખો ટાલેજ્યો
તુમ લાંહિ;

હું બાલિક વાછો તુમ હસ્તી કવિરાય, તુઝ તુઝ ગણિ ધંટા તેણઈં કાંઈ
તોડિ ન થાય. ૯૨

હંસ ગરડ પંખી આભ મર પંખિયા જોય, નામઈં સહુ સરીખા
અંતર સખલો હોધ,

આગઈં જે કવિતા હું પણિ કવિના નામ, ઈહાં અંતર જોજો જિસ્મો
નેસડો ગામ. ૯૩

વલિ સરિખો જોજો પીત હાટિકનો રંગ, પણિ અંતર બહુ છઈં જિમ
સેદી નઈં મંગ,

વલિ એણુછ દષ્ટાંતઈં હું મુરિખ તુમ આગઈં, કાંઈક બુદ્ધિ પાગ્યો ચરણ
તુમારઈં લાગિં. ૯૪

ઢાલ હોયરે હોયરે એ દેસી.

સકલ કવિ મનિ ધરં ભગતિ ગુરની કરં જેહથી જ્ઞાનના પિંડુ પામું,
વર તપા ગછ પાટિં ગુર હીરનઈં શ્રી વિજયસેનસરિ શીશ નામું. ૯૫ સ૦
જેહનઈં પાટ દીધા પછી વાધીડિ, ગછ ગંગજલ પ્રવાહ પ્રરિં

શિષ્ય બહુ શિષ્યણી, આવક આવિકા, લીલલક્ષ્મી બહુ તેહ ધરઈં. ૯૬ સ૦
ભુવન મોટાં ચયાં પિંબ જાઝાં કલાં જ્ઞાન વૈરાગ્ય કીરિયા જ વાધી,
સોઈં ગુર શિરિ ધર્યો રાસ ઋષભઈં કર્યો, રતનની ખાંણિ મુઝ આજ
લીધી. ૯૭ સકલ૦

તેહનછ પાટિ શ્રી વિજયસિલકસરિ શીશ નછ જ્ઞાન બે પક્ષ પ્રેરો,
અસત્ય ખોલછ નહિ અર્ધમ ખોલછ નહિ ઈંદ્રીઅ ખંચ દમવાજ સરો. ૯૮ સ૦

તેહનઈ પાદિ એક પુરૂષ પશ્ચિ પ્રગટીઉ, નહીંજ નંદા તસ ખિમા પૂરી
 મધૂર વાણી ભલી ગાનતી ગોહરી, નામ શ્રી વિજયાનંદસૂરી. ૯૯ સ૦
 આવક તેહનો પ્રમવંસિં વડે નામ મહિરાજ સંધવીજ કહીઈ,
 ઘન નઇ શીલ તપ ભાવના ભાવતાં, સમકિત શીલવ્રતધાર લહીઈ. ૧૦૦
 તેહનો પુત્ર ભલ સંધવી સાંગણુ, દ્વાદસવ્રત સમકિત સાથિં
 પોષધ પૂન્ય ઉપવાસ બહુ આદરઈ, અરિહંત પૂજઈ નિત આપ હાથઈ. ૧ સ૦
 તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસઈ કવ્યો સંવત સોલછોહોતર જ્યારિ,
 માસ કાર્તિક ભલો દિવસ દીપકતણો, વાર આદિત્ય ભાખુંજ ત્યારિ. ૨
 રાસ નવતત્વનો એહ સુહામણો નગર ત્રંગાવતી માંહિ કીધો,
 સાત્ર બહુ સાંભલી અરથ લીધા વલી, વચન જિજ્ઞાસણો ફલહી લીધો. ૩
 જોડતાં સુખ બહુ સુણત શાતા સહુ, વાંચતાં વંછિત વસ્તુ લહીઈ,
 રાસ ઋષભિં કીઉ ઋષભજિન નામથી, ખેમ કલ્યાણ ચિરંજીવ કહીઈ. ૪
 —સદ્દલ કવિ મનિ ધરં ભગતિ ગુરૂની કરં.

—સંવત ૧૭૬૬ વર્ષે ચૈત્ર વિદિ ૧૫ રવૌ. ૩૮-૧૪ પ્ર. કા.
 નં. ૮૨૩;-૩૩-૧૫ ઝીઝુવાડા બંડારમાં.

(૩૯૮) અજપુત્ર રાસ. સં. ૧૬૭૭—અમ૦

(૩૯૯) ભરત બાહુબલી રાસ. સં. ૧૬૭૮ પોથ શુ. ૧૦ ગુરૂ.

આદિ—

દ્વહા.

સાર વચન ઘો સરસ્વતી, તું છે અહસુતાય,
 તું મુજ મુખ આતી રમે, જિમ મતિ નિર્ભજ ધાય. ૧
 તું ભગવતી તું ભારતી, તાહરાં નામ અનેક
 હંસગામિની શારદા, તુજમાં ધણો વિવેક. ૨
 અહાણી અહચારિણી, દેવકુમારી નામ,
 ધરૂ દર્શનમાં તું સહી, સહુ બોલે ગુણગ્રામ. ૩
 વિદુષોની માતા સહી, વાગ્મેધરી તું હોય,
 તું ત્રિપુરા અહચારિની, નામ જપે સહુ કાય. ૪

હંસવાહિની તું સહી, વાણી ભાષા નામ,
તું આવી મુજ મુખ વસે, જિમ હોય વાંછિત કામ.

૫

ઢાલ ૧.

કરજો માતા વાંછયું કામ, પ્રથમ જપું હું તાહરું નામ,
તું મુજ માતા રાખે મામ, બોલું ભરતતણા ગુણુઆમ.

* * * *

અતે—

ઢાલ ૮૪ ગી. દેશી—દીકો દીકો વાંમાકો—રાગ ધન્યાસી.

કાધો કાધોરે મેં રાસ અનૂપમ કાધો,
મહીરાજનો સુત સંધવી સાંગણુ, પ્રાગ્વંશીય પ્રસિધ્ધોરે. કી. ૧

દાન શીલ તપ ભાવના ભાવે, શ્રી જિનના ગુણુ ગાવે,
સાધુ પુરૂષને શીષ નમાવે, જિનવચ્ચને ચિત્ત ભાવેરે. કી. ૨

દ્વદશ વ્રતતણાં તે ધારી, જિન પૂજે ત્રણુ કાળ,
પોપાધ પડિક્રમણાં પુન્ય કરતા, જીવદયા પ્રતિપાળેરે. કી. ૩

સંધવી સાંગણુનો સુત કવિ છે, નામ તસ ઋષભજદાસ,
જનની સરપાદને શિર નામી, જોડયો ભરતનો રાસરે. કી. ૪

સંવત સોળ અઠંચોતરો આપું, પ્રગટયો પોસજ માસ,
દશમિ તણો દાહડો અતિ ઉજવળ, પહોતી મનતણી આશરે. કી. ૫

ગુરુવારે મેં રાસ નિપાયો, અશ્વિની તિહાં નક્ષત્ર,
સંધવી ઋષભદાસ એમ ભાખે, ભરતતું નામ પવિત્રે. કી. ૬

+ પ્ર૦ આનંદકાવ્ય મહોદધિ ભા. ૩.

(૪૦૧) સમકીતસાર રાસ. સં. ૧૬૭૮ જેઠ શુદ્ધ ૨ ગુરુ ત્રંબાવતી
(ખંભાત)માં.

અતે—

ઢાલ—દેસી. કહમણી કર્ણી તુંજ વ્યાણુ દૂજો.

આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી, રચીઉં સમકીત સારજ,

અક્ષર પદ ગાથા જે બાણુ, તે કવીનો આધારજ.

—આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી. ૫૮

આગિ જે કવી હંઆ વડેરા, હું તસ પગલે દાસજી,
 તેહના નામ તણા મહીમાથી, કરીઓ સમકોત રાસજી. આશા. ૫૯
 રાસ રચંતા દૂષણ દીસઈ, તે મતિ માહારી થોડીજી,
 પૂરા બેદ નવિ સમજૂં સુધા, પદ નવી જાણૂં જોડીજી. આશા. ૬૦
 તું પ આધારિ બુદ્ધિવિન બોલુ, સૌમ્યદષ્ટિ તૂંમ કર્યોજી,
 વિયુધ પણુઈ સોજી સૂધ કરજ્યો, દૂષણુ તુમ કાં ધરજ્યોજી,
 આશા. ૬૧

મિં માહારી મતિ સાદ કીયો, સેવી પડીત પાછજી,
 ગુર મહિમાથી કુલો મનોરથ, અંતું કારય થાઇજી. આશા. ૬૨
 ગુરથી સુખીઓ ગુરથી શુભ ગતિ, ગુરથી નીજ ગુણ વાંધજી,
 ગુરથી આની ગુરથી દાની, આગમ અર્થ બહું લાંધજી. આશા. ૬૩
 ગુરથી કયરીઆ, નર નિસ્તરીઆ, અંતરિ ઉપશમ ભરીઆજી,
 ગુરથી ગાજઈ કયાહાં નવી જાજઈ, ગુરનામિં ખૂ તરીઆજી. આશા. ૬૪
 તેણુઈ કારણિં નર ગુરનિં સેવો, નમિં વિજયાનદોજી,
 જ્ઞાનવંત નામ જપંતાં, ઓછવ બહુ આનદોજી. આશા. ૬૫
 બાલપણુઈ જે સંયમધારી, જનમ તણા બ્રહ્મચારીજી,
 આગમ દરીઓ ઉપશમ ભરીઓ, ન કરિ તાતિ પીઆરીજી. આશા. ૬૬
 હીર પટોધર હાથિં દીપ્યા, દોષ રહીત લઈ ભીક્ષાજી,
 મધુરં બોલઈ ઇયુરંસ તેલઈ, સુપરિ દઈ નર સીક્ષાજી. આશા. ૬૭
 જેહ નીરાગી સુવો જોગી, વધર વિરોધ સમાવઈજી,
 વીજયાનંદ સુરીનિં સેવઈ, તે સુખશાતા પામઈજી. આશા. ૬૮
 તપગજ ધોરી કીરતિગોરી, રૂપવંત આચારીજી,
 ગુણ છત્રીસે જે નર પુરો, જેણુઈ તાર્યા નરનારીજી. આશા. ૬૯
 તે સહિ ગુરના ચર્ચુ પખાવી, સેવી સરસતિ પાછજી,
 ચોવીસઈ જિન ગણુધર નામિં, સમકીત સાર રચાઈજી. આશા. ૭૦
 વારણુ વાડવ રસ સસીસખ્યા, સંવહરની કહીઈજી,
 સ્ત્રીપતિ વૃધ સહોદર સમપણુ, ખાસ મનોહર લહીઈજી. આશા. ૭૧

પ્રથમ પક્ષ ચંદ્રોદય દ્વીપીઆ, ગુરુવારિં મંડાણુજી,
 ત્રંબાવતી માહિં નીપાઓ, વિયુધ કર્ધ પરમાણુજી. આશા. ૭૨
 શ્રી સંઘવી મહદરાજ વખાણું. વીસલનગરના લાસીજી,
 વડા વીચારી સમકીત ધારી, મિથ્યા મતિ ગર્ધ ન્હાસીજી. આશા. ૭૩
 તાસ પૂત્ર છર્ધ નયન ભલેરા, સાંગણુ સંઘ ગજધારીજી,
 સંઘપતિ તીલક ધરાગ્યાં તેણુર્ધ, વાધી પૂજ્યની દોરીજી. આશા. ૭૪
 બાર વરતના જે અધિકારી, દાનસીલ તપ ધારીજી,
 ભાવિં ભગતિ કરધ જિનકેરી, નવિ નરખધ પરનારીજી. આશા. ૭૫
 અનુકરમિં સંઘવી જે સાંગણુ, ત્રંબાવતી માહ આવેજી,
 પોષધ પૂણ્ય પડીકમાણું કરતા, દ્વાદશ ભાવના ભાવર્ધજી. આશા. ૭૬
 શ્રી સંઘવી સાંગણુ સૂત પેખો, ઋષભદાસ ગુણુ ગાયજી,
 પ્રાગવંશ વીસો વીસ્તાર્યો, રીડી માતું પસાધજી. આશા. ૭૭
 ચોવીસધ જિનનામ પસાયિ, સારદાનો આધારજી,
 રીષભદાસ કવી રચના કરતો, કવીઓ સમકીત સારજી. આશા. ૭૮
 ભણુધ ગુણુધ વાંચધ વંચાવર્ધ, તે ધરિ ઋદ્ધિ ભરાધજી,
 ઋષભ કહર્ધ એ રાસ સુણુંતાં, સમકીત નીર્મલ યાધજી. આશા. ૭૯

—ઇતિ શ્રી સમકીતસાર રાસ સમાપ્તઃ ગ્રામ ત્રંબાવતી મધે
 લખીતં સંવત્ ૧૬૭૯ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ભુવે. ડે. કૉ. લાય.
 નં. ૧૪૯૪—સને ૧૮૮૭-૮૧.

યાદશં પુસ્તકં દ્વિં તાદશં લખિતં મયા
 યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે
 ભગ્ના પૃષ્ઠી કટીઝીવા નેત્રસ્પાયધોમુખં
 કષ્ટેન લખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્
 જલાત્ રક્ષેત્ તૈલાત્ રક્ષેત્, રક્ષેત્ સ્થલખંધનાત્
 પરહરતગતા રક્ષેત્ એવં વદતિ પુસ્તિકા. ૧૩

સ્વેતાંબરે લઘુશાખાયાં લેખક કાન્હજી લખીતં.

(૪૦૨) +આર આરા સ્તવન. અથવા ગૌતમ પ્રસ્નોત્તર સ્તવ
૧૬૭૮ ભાદ્રપદ શુ. ૨ ત્રંબાવતી (અંબાત)માં.

આદિ—

દ્વહા.

સરસતિ ભગવતિ ભારતી, અક્ષાણી કરિ સાર,
આરા પાર તણે વલી, કહિસૂં સોય વિચાર. ૧
વરધમાન જિનવર નમૂં, જસ અતિસય ચોતીસ,
સમોસરણિ બેઠા પ્રભુ, વાણી ગુણ પાંત્રીસ. ૨
ગૌતમ પૃષ્ઠિ વીરનિ, પરઉપગારાં કામિ
અનેક બોલ વિવરી કરી, બાધિ ત્રિભોવન સ્વામિ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

પૂછ્યાં વચન કહ્યાં તે વીરિ, ચિત્તમાં ધરીયાં ગૌતમધીરિ,
બળ્યુતાં ગુણ્યુતાં સુષ શરીરિ, ઋદ્ધિ ધણી ઘર ભરીયા ચીરિ. ૭૪
કલશ.

બલ સ્તવન કીધૂં નામ લીધૂં ગૌતમ પ્રસ્નોત્તર સદી,
સંવત સિદ્ધિ મુનિઅંગ અદિ બાદવસુદિ દ્વિતયા તહી ૭૫
તપગણ તિલક સમાન સહગુરૂ શ્રી વિજયાણુંદ સૂરીસરો,
સાંગણ્યનો સુત ઋષભ બોલિ, કહિ મછ મંગલ કરો. ૭૬

—સંવત ૧૬૯૦ વર્ષે પોસ સુદિ ૨ રવૌ લખિતં. વિ. ૫૦ ૪-૧૪

—પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સંગ્રહ બા. ૩ જો પૃ. ૧૧૭-૧૨૫.

આમાં દેશીઓ આ છે:—દાલર મનોહર હીરજીરે,—દાલ ૩ સુરસુંદરી
કહિ શિરનામી, ૪-ભાવિ પટાધર વીરનો, ૫-મન્હ વગ્ગડિ વાંસલી-૬
સીહતણી પરિએ બોલો-૭ પાટકુસુમ જિન પૂજપૂર્ણ-૮ સાલિમદ્ર મોહોરે
શિવરમણી રસિરે-૯ રામ બલ્યુધ હરિ ઉડીધએ-૧૦ પ્રણમી તુમ સીમ-
ધરંજી-૧૧ મુગધ દેસકો રાજ રાજેસર-૧૨ અંદાચણુની.

—સં. ૧૭૨૨ આશો શુ. ૧૫ બેમે લિ. પા. ૬-૧૦ આ.

ક. ૫-૧૨ આ. ક.

(૪૦૩) પૂજાવિધિ રાસ. ૧૬૮૨ વૈશાખ સુદ ૫ ગુર. ખંભાતમાં.

આદિ—

દ્વલ.

સરસ વચન દિઉં સરસ્વતી, સમરયાં કરજે સાર,
તુ તુહિ મુખિ આપજે, વાણિનો વિસ્તાર. ૧
પદ પૂર્ણ અંખર સમા શબ્દ સાર ગુણ પરમ
આપે સુગણિ સાર દાન લહું પુરો ભરમ. ૨
બેદબાવ ભલ ઊપજઈ, તુસઈ જો તુ પરાય,
બ્રહ્મસુતા કમલિ વસઈ, તો મનિ અંત્યુ થાય. ૩
વાયેસ્વરિ વાણિ વિના વચન હોઈ કિમતંત,
સૌમ્ય દષ્ટિ હોઈ સારદા, વચન વાણિ દીપંત. ૪
બોલ ન પામઈ બોલતો, પૂછ્યાં ઉતર દેહ,
સકલ શભા રંજઈ ધણુ, ચાલું કાળ કરેહ. ૫

*

*

*

*

અંતે—

મિ મનસ્પુધિ રચીયો રાસ, ફલ્યો મનોરથ પોહોતી આસ,
ત્રાંબાવતિમા જોગ્યો સહિ, સુણી પુરૂષ સહુ ગહમહમ. ૫૯
સંવત આહુ સિદ્ધિ અંગચંદ, શબ્દ આણુતાં રંગ
વહઈશ્યાપ શુદ્ધિ જલ પંચમી, ગુરવારિ મતિ હુઈ સમી. ૬૦
જોડ્યો મિ પૂજાવિધિ રાસ, બ્રહ્મસુતાઈ પૂરી આસ
બાપઈ કવિના ઋષભદાસ, સુણતા ધરિ કમલાનો વાસ. ૬૧

લાલ. કહરણી કહરણી તુઝવિણુ સાચો, રાગ ધન્યાસી.

ધરિ કમલા કંતા નિ બ્રાતા, માતતાત સુત સારોજી
હઈ ગઈ રથ અવરિ ગુણવંતી, અતિ પોહો પરિવારોજી. ધરિ. ૬૨
સાર વસી સખલી ધરિ લહિઈ, ગુરનામિ ગહગહીઈજી
શ્રી વિજયાણંદ સુરી શિરોમણી, નામઈ નવનિધિ સહીઈજી. ધર. ૬૩
તપગઢ નાયક સ્થુભ સુષદાયક ઉપશમ રસનો દરિઓજી,
તેહતણા પદપંકજ પુણ, રાસ પૂજાવિધિ કરિઓજી. ધ૦ ૬૪

આગવંશઘ્નાં સંધવિ સાંગલુ, બાર વરતનો કર્મીછ,
 દાન પૂજ્ય પડીકમણી કરતા પૂજન કરમ નીત્ય સર્માછ. ૬૦ ૬૫
 સંધવિ સાંગલુનો સુત આવક, ઋષભદાસ ગુલુ માવડછ,
 જે જિનની પૂજા આદરતો, અનંત સુષ તે પાવડછ. ૬૬ ૬૬

—હમણાં ૧૯૭૫ માં લખેલી—વિ ધ. ૧૯-૧૫

ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર.

ઉદ્ધર્ધ અરજુન અનેકનર ગયો તિમ મેધકુમાર

કવિ ઋષભ કહિ વીરવચનથી બહુ જન પામ્યા પાર. ૨૪

—(ઉદ્યપુર ભં. ગોડીછનો)

(૪૦૪) શ્રેણિકરાસ સં. ૧૬૮૨ આશો સુદ ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં

આદિ—

આદિ અનાદેઈ સરસતી, સદા જગિં તુઝ માન,
 સહુકો સેવિ સારદા, બાલ કરિ તુઝ ધ્યાન. ૧

પર દરસણમાંતં સહી, તહારો સધલિ વાસ,
 કરો કૃપા તો ગાઠએ, નર શ્રેણિકુ રાસ. ૨

સમરૂં સરસતિ ભગવતી, ધ્યાન ધરૂં નવકાર,
 આદિ અનાદ અરહંત જપૂં, જંમ પાંમૂં ભવિપાર. ૩

સકલ સિધિ સમરત સહી, ગણુધર કરૂં પ્રણામ,
 આરાધૂં બ્રહ્માયનિ, જેમ સીઝિ મૂઝ કામ. ૪

સકલ સાધ સુપરિ નમૂં, કેવલરાંની સાધ,
 સીયલવંત મૂંનીનૈઈ નમૂં, ન કરઈ કોહનઈ બાધ. ૫

ત્રવધિ તપીયા મૂની નમૂં, જન પદમાનો જપ,
 આગમ મોટા કવિ નમૂં, નાસઈ પૂરવ પાપ. ૬

એણુંઈ ધ્યાનઈ મત નરમલી, સુખ સરસતનો વાસ,
 પદમ તીરથંકર એહ સંઈ, કહુ શ્રેણિકનો રાસ. ૭

સોપાઈ.

નૃપ શ્રેણિક્ષ્ણો ગામ્ રાસ, ભણુતાં શુણુતાં પોહુચઈ આસ,
કવણુ દીપ કોણુ ખેત્રે વાસ, કેહેસું દેસ નગરવહી તાસ. ૮

x

x

x

x

અંતે—

રાસ રચ્યો રંગિ કરી, નામી કવિજન સીસ,
હું બાલક છું તુમતણો, તુમથી લહુ જગીસ.

૧૮૦૭

॥ ઢાલ. ॥ ચંદનભરીરે તલાવડી રાગ મેવાડુ.

તુમ નામિં સુખં પામીછીરે, ગુરુનામિ ગુણ હોઈ સોભાગી;
શ્રી વિજ્ઞાનદંનિ નમુરે, તપગચ્છ નાયક સુય

સો૦

કરિ કરિ સેવા ગુરુતણી.

તપ તેજિં કરી દીપતુરે, વધશીગી લઘુવેશ;

સો૦

ભવિજન લોકનિ તારવારે, વીચરઈ દેશ વદેશ.

સો૦ કરિ૦

માહા ભાએગ નર એહતુરે, સહકો નમિહ પાય;

સો૦

અપભિં રાસ રચ્યો સહીરે, શ્રી ગુરુ ચરણ પસાય.

સો૦ ૧

॥ દૂહા. ॥

ગુરુનામિં જસ પામીહ, બ્રહ્મણી આધાર;

શ્રી નવકાર મહીમા થકી, વરત્યો જઈ જઈ કાર.

૧૧.

॥ ઢાલ. ॥ હીચોરે હીચો.

કામ સીધાં સહી, કામ સીધાં સહી, શ્રીચ્છ શ્રેણિક્ષ્ણ રાસ કીધો,

એહ ત્રંબાવતી માંહિ ગાયો સહી, નગર સખલાં માંહિ જે પ્રસીધો,

કોટ ત્રંબાતણો દિવ્ય કીધો, કાંમ સીધાં સહી

કામ૦ ૧૨

તપન તરપોલીઈ, કોટ ધરજિં ભજ્યો, આયર લહઈરિં બહુ વહાંણુ આવખ;

વસત વિવહારીઆ, કનકકોડે ભર્યાં, ઉઠિ પરમાતિ જિનમદિર ભવઈ;

શ્રીચ્છ દેવગુરુતણા, શુણુહી ગાવઈ.

કાંમ૦ ૧

પ્રવર પ્રાસાદ પંચાસીય પ્રણીતી, બ્યાંહા પોશાલ બહતીલીસ દીસઈ,
ગોચરી સગમ તે સાધનિં બહીકણિં. અહીંય રમતાં મુની મનહી હીસઈ;
તેહ જાણો તુઝેહો વિસાજનીસઈ. કામ૦ ૧૪

પૌપધ પ્રાસાદ વ્યાપાર પાસઈ સહી, શાક પાસઈ લીધ સ્વાદ રસીઆ;
ઋષભ કહઈ તેહ જગમાહ ધના સહી, જેઅ ત્રંબાવતી માહિ વસીઆ;
શાસ્ત્ર મુણવા નર જેઅ રસીઆ. કામ૦ ૧૫

॥ દ્વહા. ॥

સકલ કામ સીધાં સહી, રચીઉ શ્રેણિક રાસ;
મેર મહી સુર લુવન જિહાં, તવલગિં એહનુ વાસ. ૧૬

॥ દ્વલ. ॥ ઉતારે રે આરતી અરિહંતદેવા રાગ ધન્યાસી.
સંભલાવોરે નિશદિન રાસ રડા, સાંભલી બાંધજ્યો પુન્યમૂડા;
સંભલાવોરે. ૧૭

સંવત બ્યાહુ દીગ દરિસણ ચંદઈ, માસ આસો નરખોજ આનંદિં. સં૦ ૧૮
ઉજલી પાંચમનિં ગુરુવોરો, શ્રેણિકરાસનુ કીધ વિસ્તારો. સં૦ ૧૯
સાતઈ ખંડ સંપૂરણ કીધા, આજ મનોરથ સધલા સીધા. ૨૦
સાતઈ ખંડ મુણઈ નર જેહો, સાતઈ નૈરગ નિવારતા તેહો. સં૦ ૨૧
સાતઈ ખંડ મુણઈ નરનાયોં, સાત ભઈ તુહઈ તસ ધરિ આયોં. સં૦ ૨૨
સાતઈ ખંડ મુણી જાગ્યો, સપત મુખી પ્રભવઈ નહી આગ્યો. સં૦ ૨૩
સાતઈ ખંડ ઉપરિદિ ચીતો, તસ ધરિ તુહઈ સાતઈ ઇત્યો. સં૦ ૨૪
સાતઈ ખંડ રચઈ નર જેનિં, સાતઈ સમુદ્ર ન પ્રભવઈ તેનિં. સં૦ ૨૫
સાતઈ ખંડની મુણતાં વાતો, પુણ્ય પ્રગટઈ તસ સાતઈ ધાતો. સં૦ ૨૬
સાતઈ ખંડ લખી ગુણગાઈ, સાત કટિક તણો સ્વામી યાઈ. સં૦ ૨૭
સાતઈ ખંડ મુણિઈ નરનાયો, સમ ઘોડા તણો નાયક યાથો. સં૦
સાતઈ ખંડ મુણઈ નર જેહો, સમ હાથી નર પામઈ દેહો. સં૦ ૨૮
મુણતાં ભણતાં ઇમ ગુણ યાઈ, લખાવતાં પુણ્ય કહિઉં ન જાઈ. સં૦
પરત્ય લખાવી સાધનિં આલઈ, કાલ ધણો પુણ્ય તે પણિ આલઈ. સં૦
દેસ પરદેસ મ્હાં વિસ્તરઈ જાનો, સગમ હોઈ તસ કેવલન્યાનો. સં૦

નેહ જોડી ગુણ જિન તણુ માઈ, તેહનુ પુણ્ય કાઈ લખ્યું ન જાઈ. સં૦
 જોડી વીરતણા ગુણ ગાવઈ, તીર્થકર ગણુધર પદ પાવઈ. સં૦
 ઈદિ ચક્રી ધમિયણું અજે કહીધ, તિહની રિદ્ધતો હાથમ્હાં લહીધ સં૦
 તેણુમ કારણિ શ્રેણિકનો રાસો, જોડી ગાઇ કરી ઋષભદાસો. સં૦
 પ્રાગવંસિ સંઘવીજ મધડિધરાજો, તેહ કરતા બહુ ધર્મનાં કાજો,
 સંઘવી સાંગણુ સુત વધી તાસો, અરિહંત પૂજા જિનવીરના દાસો;
 સાંગણુ સુત કવિ ઋષભજદાસો, કરત શ્રેણિક નરરાયનો રાસો
 ગણુતાં બણુતાં સુણુતાં સારો, સકલ સંઘનિ જઈ જઈ કારો. ૧૮૩૯

— ઇતિશ્રી શ્રેણિકરાસ સંપૂર્ણ, શ્રીરસ્તુ સંઘવી ઋષભદાસ કૃત
 રાસની ટીપ લખીછી છઈ

* * * *

(ટીપ ઉતારી છે.)

સંવત ૧૬૬૭ વર્ષે માઘ વદિ અષ્ટમી રવિવાસરે સા. યકા વીરાના
 પાના આંણીનિઉતારો છ. લખિતે ગાંધી માધવસુત વર્ધમાન પકનાથરામજી.

—સં. ૧૭૫૯ વર્ષે માહ વદિ ૧૩ બુધે ભદ્રારક શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ
 પટ્ટે સકલપુરંદર ભદ્રારક શ્રી વિજયરત્નસૂરીશ્વરરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી વિમ-
 લવિજય ગણિ શિષ્ય પંડિત શુભવિજય ગણિ તત્ શિષ્ય પં. રામવિજયેન
 લિપીકૃતં શ્રી સૂર્યપુર નગરે—૬૬-૧૫ પ્ર. કાં નં. ૩૭૫.

(૪૦૫) +હિતશિક્ષા રાસ. સં. ૧૬૮૨ માહ સુદ ૫ ગુર ખંભાતમાં
 આદિ—

કાસમીર મુખમંડણી, ભગવતિ બ્રહ્મસુતાય,

તું ત્રિપુરા તું ભારતી, તું કવીજનની માય. ૧

તું સરસતિ તું શારદા, તું બ્રહ્માણી સાર,

વિદુષી માતા તું કહી, તુઝ ગુણનો નહિં પાર. ૨

હંસગામિની તું સહી, વાધેશ્વરી તું હોય,

દેવિ કુમારી તું સહી, તુઝ સમ અવર ન કોય. ૩

ભાષા તું અલ્પચારિણી, તું વાણી દે વાણી,
હંસવાહિની તું સહી, ગુણ સધલાની ખાણિ.
અલ્પવાહિની તું સહી, તું માતા મતિ દેહ,
તું રમજે મુખ માહરે, ચિત્તું કાળ કરેહ.

૪

૫

ઢાલ ચોપાઇની દેશી.

ચિત્તું કાળ કરેશું આજ, તુઝ નામે સવિ સરિયાં કાળ,
તુઝ નામે ખુદિ પામું સાર, જ્ઞાન વિના જીવિત ધિક્કાર.

૧

તે દારિદ્રી જગમાં ભલા, જ્ઞાનસહિત દીસે ગુણનિલા,
અર્થસહિત ને શાસ્ત્ર રહિત, તે નર નાવે મહારે ચિત્ત.

૨

જ્ઞાની કાપડી આગલ કર્યો, મૂરખ મહોટા ભૂષણ ભર્યો,
અહુ આભરણું શોભે નહિં, જ્ઞાન ભણે તો શોભે તહીં.

૩

જ્ઞાની નર સધલે પૂજય, નરપાંત નિજ નગરેન મનાય,
જ્ઞાની ભણે નર જોડુ કુરપ, કોણ જીવે કોયલતું રૂપ,

૪

કોયલરૂપ સ્વર મંદુરો જોહ, તપસ્વીરૂપ ક્ષમાજ કહેહ,
પતિવ્રતા નારીતું રૂપ, કુરૂપને વિધાજ સુરૂપ.

૫

અધિકું રૂપ તે વિદ્યા કહી, ગુમ ધન તે વિદ્યા સહી,
યશ સુખની દેનારી એહ, વાટં ખાંધવ સરિખી જોહ.

૬

વિદ્યા રાજભવને પૂજય, વિદ્યાહીન અજ પશુઆ માય,
લક્ષ્મી પણ જીગતો શોભતી, જો ઉપર બેડી સરસ્વતી.

૭

નાણું ઉપર અક્ષર નહિં, તે નાણું નવિ આલે કહિં,
જિહાં અક્ષરતિહાં મહત્ત્વ તે અહુ, ઉત્તમ અંગ તે પૂજે સાહુ.

૮

તિણ કારણુ અધિકી સરસ્વતી, જેહથી ગણુધર હુઆ યતી,
આચારિજ મહોટા ઉવઝાય, પંડિત પદ તે તુઝથી થાય.

૯

મુગતિતણી પદવી પણ હોય, જ્ઞાન સમું નહિં દૂજું કોય,
જેહથી સકલભેદ જલ લહે, સ્વર્ગ નરગની વાતો કહે.

૧૦

કહે પૃથિવી સાયરનાં માન, નદી કુંગર ને નગર નિધાન,
જીવ અજીવના ભાષે ભેદ, ભાષે વિવરી ત્રણે વેદ.

૧૧

જણે પુણ્ય પાપની વાત, સાધુધર્મ આવક અવદાત,
ભવ્ય અભવ્ય જ્ઞાની ઝોલખે, મૂરખ અણુસમજી સહુ ભખે. ૧૨
તેણે જ્ઞાન અધિક કહેવાય, લહે શારદાણે પસાય,
વેદપુરાણ પિંગલતો થયું, પ્રથમ નામ શારદાનું ઘણું. ૧૩
કવિત કાવ્ય ને ગાથામાંહિ, ભાષા વિણ નવિ ચાલે ક્યાહિ
આગમ ચરિત રાસ ને ભાસ, સચરાચર જગ તારો વાસ. ૧૪
તું પુત્રી છો અક્ષાતણી, તાહારી શોભા દીસે ઘણી,
સખઈ રૂપ સુકોમલ અંગ, તું માતા મુઝ રાખે રંગ. ૧૫
ગુણ તાહારા નવિ લાધે પાર, તું કરજે કવિજનની સાર,
આજ હુઓ હૈડે ઉદ્ધાસ, નીપાક હિતશિક્ષા રાસ. ૧૬

* * * *

અંતે—

ઢાલ ઉલાસાની દેશી રાગ ધન્યાશ્રી.
કલો હિતશિક્ષાનો રાસ, પહોતી મનડાતણી આશ,
મંદિર કમલાનો વાસ, ઉત્સવ હોયે ખારે માસ. ૧
સુણતાં સુખ બહુ થાય, માને મહોટા એ રાય,
સંપ બહુ મંદિરમાંય, લહે હયગય વૃષભો ને ગાય. ૨
પુત્ર વિનીત ઘરે બહુય, શીલવંતી ભલી વહુય,
શકટ ઘણાં ઘરે બહુય, કીરતિ કરે જગ સહુય. ૩
એ હિતશિક્ષાનો રાસ, સુણતાં સખલ ઉદ્ધાસ,
કર્પો અભાયતમાં તાસ, જિહાં બહુ માનવવાસ. ૪

સર્વ ગાથા ૧૮૨૬.

ઢાલ ચોપાઈની દેશી

ઘણાં લોક વસે છે ત્યાંહિ, રાસ રચ્યો ત્રંભાવતી મોહિ,
સકલ નગરને નગરી જોય, ત્રંભાવતી તે અધિકી હોય. ૧
પછી જેમ હીરવિજયસરિના રાસમાં છે તેમ આ પછી જીઓ
આગમ અંભાતનું વર્ણન છે, (પૃ. ૪૪૫-૪૪૭) પછી

પુણ્યવંત પોષધ ધરતા ત્યાંહિ, સાહમ્ભીવાત્સલ્ય હોએ પ્રાહિ,
 એ નગરીની ઉપમા ધણી, બાહાંગીર પાદશાહ જેહનો ધણી,
 તે ત્રંબાવતી માંહે રાસ, જેડંતાં મુઝ પહોતી આશ. ૧૬
 યુગલસિદ્ધિ અને ઋતુચંદ ૧૬૮૨, જુઓ સંવત્સર ધરી આનંદ,
 માધવ માસ ઉજવલ પંચમી, ગુરવારે મતિ હોયે સમી. ૧૭
 મેં ગાયો હિતશિક્ષા રાસ, બ્રહ્મસુતાયે પૂરી આશ,
 શ્રી ગુરુ નામેં અતિ આનંદ, વંદું વિજયસેન સૂરીંદ. ૧૮

હાલ આરતીની દેશીમાં રાગ ધન્યાશ્રી
 વંદિયે વિજયસેન સૂરિરાય, નામ જપંતાં સુખ સખલ થાય,
 વંદિયે વિજયસેનસૂરિરાય.

તપગચ્છ નાયક ગુણુ નહિં પારો, ઓસ વંશે હુઆ પુરુષ અપારો. ૨
 (આ પછી હીરવિજયસૂરિના રાસમાં પ્રશસ્તિમાં છે તે પ્રમાણે છે.
 તેમાં વિજયસેન બદલે વિજયાણું મૂક્યું છે, અને થોડો વિશેષ વધારો
 છે. જે કંઈ ફેરફાર છે તે અત્ર આપેલ છે.

સંધવી સાંગણુનો સુત વાર, ધર્મે આરાધનો શક્તિજ સાર. ૧૨
 ઋષભ કવિ તસ નામ કહાવે, વ્રત બીડી ગુણુ વીરના ગાવે. ૧૩
 સમજ્યો શાસ્ત્ર તણાજ વિચારો, સમજિતશું વ્રત પાલનો આરો. ૧૪
 પ્રહ ઉડી પડિકકમણું કરતો, બે આસણું વ્રત તે અંગે ધરતો. ૧૫
 ચઉદે નિયમ સંભારી સંક્ષેપું, વીરવચન રસે અંગ મુઝ લેપું. ૧૬
 નિત્ય દશ દેરાં જિનતણાં જુહારૂં, અક્ષત મૂકી નિજ આતમ તારૂં ૧૭
 આહમ પાખી પોષધમાંહિ, દિવસ રાતિ સઝૂંપ કડે ત્યાંહિં. ૧૮
 વીરવચન સુણી મનમાં ભેટું, પ્રાયે વનસ્પતિ નવિ યુંડું. ૧૯
 મૃષા અદત પ્રાય નહિં પાપ, શીલ પાલું મનવચકાય આપ. ૨૦
 પાપ પરિગ્રહેં ન મિલું માંહિ, દિક્ષિતણું માન ધરું મનમાંહિ. ૨૧
 અબદ્ય વાતીશને કર્મદાન, પ્રાયે ન જાયે ત્યાં મુઝ ધ્યાન. ૨૨
 અનરથદંડ ટાલું હું આપ, શસ્ત્રાદિકનાં નહિ મુઝ પાપ. ૨૩
 સામાયિક દિશિમાન પણુ કરિયેં, પૌષધ અતિથિ સંવિભાગ વ્રતધરિયેં. ૨૪

આતક્ષેત્ર પોષી પુણ્ય લેઉં, જીવકાળે ધન યોડુંક દેઉં. ૨૫
 ધન પાડું આવક આચારો, કહેતાં લઘુતા હોયે અપારો. ૨૬
 પણ મુઝ મનતણો એહ પરિણામ, કોઈક સુણિ કરે આતમકામ. ૨૭
 પુણ્યવિભાગ હોયે તિહાં મહારે, ઇચ્છુંઅ ઋષભ કવિ આપ વિચારે ૨૮
 પર ઉપકાર કાળ કહિ વાત, ધર્મ કરે તે હોયે સનાથ. ૨૯
 ઋષભદાસે એ જોડિયો રાસો, સંધ સકલ તણી પહોતી આશો.

—વંદિયે—૩૦

—ઇતિ શ્રી સંધવી ઋષભદાસ કૃત હિતશિખ્યા સંપૂર્ણ ગાથા
 ૧૮૬૨ અંથાએ ૨૩૨૫ સંવત ૧૮૫૬ વર્ષે આસુ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૭-
 તીથા તીથા નિશાપતિ વાસરે લિપીકૃતમ્ સંવિજ્ઞઃ પં. શ્રી ૫ ન્યાનચંદ્રેણ
 લિપિતમ્ શ્રી ભાવનગર બંદરે શ્રીરસ્તુ. ભદ્રં બ્રૂયાત્-કલ્યાણમસ્તુ. શ્રી
 ઋષભદેવ પ્રશાદાત્ લેખકપાઠકયોઃ ચિરંજીવાત્—૫.૬૯-૧૩ આ ૦ ૬૦
 (પછી ૮૫ અંથની છે)

—પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

(આ હિતશિક્ષા રાસનું રહસ્ય જૈનધર્મપ્રકાશમાં સારરૂપે શેઠ
 કુંવરજી આણંદજીએ લખી કટકે કટકે પ્રકટ કર્યું હતું અને તે જુદું
 પુસ્તકાકારે પણ જૈન ધ. પ્ર. સભા તરફથી પ્રકટ થયું છે. આમાં સો-
 રઠા દુહા, છાંપા એ છદો ઉપરાંત નયસુંદરના સુરસુંદરી રાસની ઢાળો
 નામે ‘સુરસુંદરી કહે શિરનામી,’ તેમજ છાનોરે જૂપીને કંતા કિહાં રહ્યોરે
 (આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૩ જીં પૃષ્ઠ ૨૭૩), સમયસુંદર કવિની પ્રત્યેક-
 બુદ્ધ રાસ પૈકી પ્રસિદ્ધ ઢાળ નામે ‘હવે રાણી પદમાવતી’ વગેરે તેમજ
 વિજયપ્રભના ગાતમરાસની ‘જિમ સહકારે કોયલ ટહુકે’ એમ પોતાના
 પૂર્વગામી કવિઓની ઢાળો લઈ પોતે ઢાળો-દેશી દેશીઓ કરી છે. આ
 રાસમાં પુષ્કળ સુભાષિતો મળી આવે છે.)

(૪૦૬) રોહિણિઆ મુનિ રાસ સં. ૧૬૮૪ પોસ શુ. ૭ ગુર ખંભાત
 આદિ—

દુહા.

સારસ કોમલ બુદ્ધિ ભલી, આલે વચન પચીત,
 સરસતિ ભગવતી ભારતી, કરજે મુખ પચીત. ૧

બ્રહ્માણિ બ્રહ્મવાદની, હું છું તાહારો દાસ,
તુજ આધારઈ કવી કવઈ, રોહણીઆતો રાસ. ૨

* * * *

અતે—

ઢાલ કહિણી કરણી તુજ વિણુ સાચો.

ગુણુ ગાઈ રોહણિઆ કરો, વીરતણો શિષ્ય જેહોણ,
વ્યસન નિવારી સંયમધારી, શિવગતિગામી તેહોણ. ગુણુ ૩૦
ગુણુતાં ભણુતાં સુણુતાં સુખ બહુ, નામિ નવનિધિ થાઈણ,
ઈચ્છા પુરૂષની કથા કરંતાં, ચિરકાલ પાતિક જાણેણ. ૩૧
રિદ્ધિ રમણી ધરિ રૂપ ભલેરે, ઉત્તમ કુલ બહુ આપણ,
રોહણિઆનું નામ જપંતા, સકલ સિદ્ધિ ધરિ થાઈણ. ૩૨
ઈચ્છા પુરૂષની કથા સુણિનઈ, ચેતઈ નર ગુણુવંતોણ,
પાપ કરમથી પાછો ભાગઈ, તે જગિ ઉત્તમ જંતોણ. ૩૩
કર્ણુરસિ કરી મુખમાંડતાં, પાતિક નવિ પરિહરતોણ,
શુકના પાઠપરિ તસ પરડો મછપરિ નર નીરતોણ. ગુ. ૩૪
જલધાયો તે ન થયો ચોખો, બહુલ કરમ નર એહવાણ,
વીરવચન જલમાંહિ ઝીલંતા, રહ્યા તેહવાના તેહવાણ. ગુ. ૩૫
સડો રામનું નામ જપતો, પણિ કાંઈ ભેદ ન જાણુછણ,
કરણુવતી જિનવચન સુણુતો, મનિ વઈરાગ ન આણુછણ. ગુ. ૩૬
સુણી સાંભલીનિં સ્યું સાધ્યું, ચેત્યા તે નર સારોણ,
રોહણિઆ પરિં સંયમ લેતા, કઈ શ્રાવક વ્રત બારોણ. ગુ. ૩૭
અનુકરમિં મુરનાં સુખ પામઈ, પછઈ મુગતિમાંહિ જાઈણ,
રોહણુ કુંવરતો રાસ રચતાં, સકલ સંધ સુખ થાઈણ. ગુ. ૩૮
રચ્યો રાસ ત્રંબાવતીમાંહિ, જિહાં બહુ જનનો ત્રાસોણ,
કોટ ભલો જિનમંદિર મોટાં, સાયરતીરિં આવાસોણ. ગુ. ૩૯
પોષધશાલા મુનિ વાચાલાં, પૂજ્યમહોચન થાઈણ,
તેણિ થાનકિ એ રાસ રચ્યો મધ, સહિ ગુરૂ ચરણુપસાઈણ. ૪૦

- તપગચ્છ નાયક સવિસુધાયક, વિજયાણુદ ગુણધારીજી,
મીઠી મધુરી જેહની વાણી, જેણિં તાયી નરનારીજી. ૪૧
- શ્રવક જેહનો સમકિત ધારી, પૂજ્ય જિનવર પાયજી,
પ્રાગવંસ સાંગણુ સુત સોહજ, રિપભદ્રસ ગુણગાધજી. ૪૨
- સંવત દ્વિગ દ્વિગ રસ ભૂખાપું ૧૬૮૪ પોસ માસ તિહાં સારોજી,
ઉજવજ સાતમિ દોષ રહિત છધ, પ્રગટ ઉદય ગુરવારોજી. ૪૩
- ભલો સંવજર વિક્રમ ત્યારિં, વરસિં ઝાઝા મેહોજી,
સુલખ્ય સુગાલ હુઝો જગમાંહિ, દીપર્ધ પુરપનાં દેહોજી. ૪૪
- શુભ લગનિં નર્ધ સાર નખત્રિં, કીધો રાસ રસાયોજી,
રિપભ કહિ રોહણિઆનાંમિં, સુષ પામર્ધ ચિરકલોજી. ૪૫

—ગાથા ૩૪૫. સ્વલિખિત પ્રત—વિ. ધ. ૧૭-૧૦.

આની અંદર દેશીઓ આ પ્રમાણે છે:—ચોપઘ. ૨ એક આલ્યો
અણુનો દાણોરે. ૩ ચંદાણની, ૪ લંકામાં આવ્યા શ્રી રામરે, ૫ ઉલા-
લાની, ૬ ચોપઘ, ૭ સૂરસુંદરિ કહધ સિર નામી, ૮ સાલ્ય અતુર
ચંદ્રાનતી, ૯ તો ચઢી ધનમાન ગજે, ૧૦ નાયતી જિનગુણ ગાય
મદોવરી, રાવણુ વેણા વાહધ—રાગ ગોડી. ૧૧ કાંહાન વળગધ વાસલી
૧૨ ચોપઘ ૧૩ ત્રિપદીનો ૧૪ વીજ્ય કરી ધરિઆવીઆ. ૧૪ ચોપઘ
૧૫ ચોપઘ ૧૬ મુકવોરે મુઝ ધરનારિ. રાગ મારણી. ૧૭ પૂણ્યવંતા
જગી તે નરા. ૧૮ ચોપઘ ૧૯ કહધણી કરણી તુઝ વ્યણુ સાચો.

(૪૦૭) હીરવિજય સૂરિનાં બારબોલનો રાસ. સં. ૧૬૮૪

શ્રાવ. ૨ ગુરુ.

આદિ—

(દ્વિહા.)

- ગુહતમ ગણધરગુણુ સ્તવું, સારદ તુઝ આધાર,
બાર બોલ ગુરુ હીરના. વ્યવરી કહું વીચાર. ૧
- બાર બોલ કે બાર મેધ, કંઈ બારદ આદીત;
બાર ઉપાંગ એહનિ કહું, હીરવચન બહુ વીત. ૨

આર વરત આવક તણાં, બ્યમ તારઈ નરનારિ;

આર બોલના વાપરિં. ત્યમ તારઇ સંસારિ. ૩

આર બોલ ગુર હીરના, આરાધન નર જેહ;

આરઈ સરગનાં સુખ વલી, સહી પામઇ નર તેહ. ૪

*

*

*

*

અંતે—

કહિણુ વડાનિં ચાલઇ જેહ, બેહુ ભાવિં પૂનઈ તેહ;

થોડા કાલમ્હા મુગતિ જમ, રીપબદ્ધસ ગુણુ તેહેના ગાય. ૮૯

સંવત વેદજ દીગટ અંગનિંદ ચંદ્ર૧, આવણુ માસ હુકિ આણુંદ;

કૃષ્ણપથિ હુંઈ દ્વિતીઆ સાર, ઉત્તમ સૂર જગમ્હા ગુરવાર. ૯૦

મધા નખ્યત વરસઈ જેણીવાર, આર બોલ રચ્યા તવ સાર;

બણુતાં ગુણુતાં જઇ જઇકાર, હીર ભગત ધરિ મંગલ ચ્યાર. ૯૧

હાલ હોંચ્યરે હોંચ્યરે-રાગ ધ્યનાસી.

ચ્યાર મંગલ સહી, ચ્યાર મંગલ સહી, હીરના નામથી હંવર હાર્યો;

સોવન રથ પાલખી, સૂંદરી સુખ બહુ, જૂલતા હાથીઆ કોડિ બાર્યો;

ઉલ્લગ કરઇ ધરિ દેવ નાર્યો, ચ્યાર મંગલ સહી—૨ આચરિ.

હીરપાટિં વિજયસેન સરીસ્વહં, શ્રી વિજયતિલકસૂરી તાસ પાટિં;

સરિ વિજયાનંદ તાસ પાટિં સહી, નામ જપતા સુખી વિષમ વાટિં;

નામ જપીઈ ગચ્છનાયક માટિં, ચ્યાર મંગલ. ૩

સરિ વિજયાનંદ સુનિ તણો આવક, સાહો સાગણુ સુત રીપબદ્ધસો;

પ્રાગવંસી વડો હીર ગુણુ ગાવતો, સંઘ સકલ તણુ પૂરી આસો;

લચ્છી પૂરે મઝ ધરિ વાસો, ચ્યાર મંગલ. ૪

—ઈતિ શ્રી હીરવિજયસરિ આર બોલ સંપૂર્ણ. ગાથા ૨૯૪

નોટ— આ રાસ ૨૯૪ દુકતો છે. ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છ વચ્ચે લાંબા વખતથી રપદ્ધ અને વિખવાહ ચાલ્યા કરતો હતો એ વિખવાહ સત્તરમા શતકમાં બહુ વધી પડ્યો હતો. શ્વેતાશ્વશે અને દિગં-

(૪૦૮) મલ્લિનાથ રાસ. સં. ૧૬૮૫ પૌષ શુદ્ધ ૧૩ રવિવાર
ખંભાતમાં.

આમાં અંતમાં ખંભાતના તે વખતના ધોરી આવકોનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપ્યો છે:—

બરો વચ્ચેનો વિરોધતો બહુ જૂનો હતો, પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધ-
રાજના દરબારમાં વાદિ દેવસૂરિ અને કુમુદચંદ્ર (દિગંબર) વચ્ચેના શાસ્ત્રાર્થમાં
દિગંબરોને હરાવી ચુજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા તે પછી એમને
એકેને કામ કરવાનાં ક્ષેત્ર બહુધા જુદાં પડી ગયાં હતાં ને તેથી એમના
વચ્ચેનો વિરોધ પણ મેળો પડી ગયો હતો; પણ સોળમા શતકમાં
હુંકામત અને ખીજા મત નીકળ્યા પછી એક ત્રીજાજ વિરોધીઓ સાથેનો
વિરોધ પ્રબળ થઈ પડ્યો હતો. શ્વેતાંબર મતના ગચ્છો વચ્ચેની મતા-
મતી પણ પ્રબળ થઈ પડી હતી. આવા અનેક વિરોધોને લીધે જૈનધર્મ
માનનારા જુદા જુદા મતો વચ્ચે વેરવિરોધ એટલો પ્રબલ થઇ પડ્યો
હતો કે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર ચાલે નહિ. તપગ-
ચ્છના આચાર્ય વિજયદાનસૂરિએ (ધર્મસાગર કૃત) કુર્મતિકંદ કુદાલ ગ્રંથ
સભાસમક્ષ પાણીમાં બોળાવી દીધો હતો અને તે ગ્રંથ કોઈની પણ પાસે
હોય તો તે અપ્રમાણ ગ્રંથ છે, માટે તેમાંનું કથન કોઈએ પ્રમાણભૂત
માનવું નહિ, એવું જાહેર કર્યું હતું. એ ઉપરાંત તેમણે ‘સાતબોલ’
એ નામે સાત આગાઓ જાહેર કરીને એકખીજા મતવાળાને વાદવિવાદની
અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા; પણ આટલાથી વિરોધ જોષ્ટએ તેવો
શમ્યો નહિ એથી વિજયદાનસૂરિની પછી આચાર્ય પદવી પામેલા હીર-
વિજયસૂરિએ સાત બોલ ઉપર વિવરણ કરીને ‘બારબોલ’ એ નામે બાર
આગાઓ જાહેર કરી હતી. પ્રમાણ અને દૃષ્ટાંત વડે એ બાર બોલનો
હેતુ સ્પષ્ટ કરવાને ઋષભદાસે આ રાસ રચ્યો છે. (મં ૧૦) આ
બાર બોલ માટે જુઓ જૈન શ્વે. કા. હે. નો ઐતિહાસિક અંક. ૧૯૧૫
ના બેળા ૭-૯ અંક.

“ પારિષ વણ્યો નિં રાણ્યો, જસ મહિમા જગમહા ગાણ્યો,
અઉઠ લાપ રૂપક પૂજ્યકામિ, અમારિ પળાવી ગામોગામિ. ૨૮૨

ઓસવસિ સોની તેજપાલ, શેત્રુંજીગીર ઊધાર વીસાલ,
લ્હાહારી દોય લાપ પરચેહ, ત્રીંયાવતીનો વાસી તેહ. ૨૮૩

સોમકરણ સંધવી ઉદ્ધકરણ, અધલખ્ય રૂપક તે પુણ્યકરણ,
ઉસવસિ રાજા શ્રીમલ, અધલખ્ય રૂપકિ પરચઘ ભલ. ૨૮૪

હર જમરિજ અનિં જસવીર, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ ધીર,
હર કીકા વાધા જેહ, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ તેહ. ૨૮૫

આની પ્રત વિ. ધ. બંડારમાં છે, પણ તે જોવા મળી શકી
નથી તેથી તેની પ્રશસ્તિ તેમજ આદિ મૂકી નથી.

(૪૦૯).+હીરવિજયસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુ. ૧૦ ગુર.
ખંભાતમાં.

આદિ—

સરસતી ભાગા ભારતી, ત્રિપુરા શારદા માય,
હંસગામિની અહસુતા, પ્રણયું તારા પાય. ૧

અહાણી અહચારિણી, અહવાદિની માત,
દેવકુમારી ભગવતી, તું જળમાં વિખ્યાત. ૨

હંસવાહની હરપતી, આપે વચનવિલાસ,
વામેશ્વરી વદને રમે, પોહોચે મનની આરા. ૩

કાશ્મીર મુખમંડણી, કમળ કમંડળ પાણિ,
મુખમુખ આવી તું રમે, ગુણ સઘળાની ખાણિ. ૪

આમમ વેદ પુરાણમાં, વાણી તુજ બધાણ,
તું મુખ આવી જોહને, તે પંડિત તે જાણ. ૫

પુંડરીક પ્રમુખા વળી, ગણધર જે ગુણવંત,
તિણે પુર સમરી સરસતી, સમજ્યા બેઠ અનંત. ૬

સ્વામિ સુધર્મા વીરનો, રચતો અંગ સુ આર,

- શારદ ભાયા ભારતી, તે તાહરે આધાર. ૭
- સિદ્ધસેન દિવાકર, સમરિ તાહરે નામ,
વિક્રમ નૃપ પ્રતિબોધિયો, જિણે કીધાં બહુ કામ. ૮
- હેમસરિ વદને વસિ, હવી વચનની સિદ્ધિ,
અંથ ત્રિકોટિ તિણે કીઓ, ઇસી ન કેહની બુદ્ધિ. ૯
- શ્રી હુર્ષ તુજને નમે, શારદ નામજ સોળ,
નૈપથ અંથ તિણે કર્યો, બોલ્યો વચનકલ્લોલ. ૧૦
- પંડિત માધ મહિમા ઇસો, જશ કીરતિ કાલિદાસ,
તું ત્હી ત્રિપુરા મુખે, પોહોતી તેહની આશ. ૧૧
- શોભનબધુ ધનપાળને, ઉપજાવ્યો આનંદ,
ધારાપતિ તિણે બ્રહ્મચ્યો, વાંકો ભોજનરિંદ. ૧૨
- એહવી સુંદર શારદા, સમયે સીધાં કામ,
પદમ જિનેસ્વર સુખકર, સમરે તેહનું નામ. ૧૩
- પ્રથમ રાયરિષિ કેવળી, પ્રથમ ગાયરી જ્ઞાન,
યુગલાધર્મ નિવારીઓ, પ્રથમે દીધો દાન. ૧૪
- દેશ નગર પુર વાસિયાં, પરપ્યા પ્રથમ જિણુંદ,
કળા કરમ સહુ શીખવ્યું, સકળ લોક આણુંદ. ૧૫
- મુગતિ દીધી તેં માયને, ઉદરીઓ શ્રેયાંસ,
પુત્ર હુઆ સો કેવળી, ધન ધન તાહરો વંશ. ૧૬
- દશ હજાર મુનિસું વળી, મુગતિ ગયા ભગવંત,
અનેક જનને ઉદર્યા, ઋષભદેવ ગુણવંત. ૧૭
- સમરે તે ભગવંતને, ગણધર કરે પ્રણામ,
કેવલજ્ઞાની મુનિ નસું, સમયે સીજી કામ. ૧૮
- શીલવંત તંપીઆ મુનિ, હું પણ તેહનો દાસ,
સકળ સિદ્ધ સર્વરી કરી, રચું હીરનો રાસ. ૧૯

અતે—

(દાલ-હીચરે હીચરે હીયય હીડાલડે—એ દેશી.)

સરસતી શ્રીચર નામથી નીપનો, એ રહો જિહાં રવિચંદ ધરતી,
 દ્વિદ્ર વિમાન યુગ તાં લગિ જાણુજે, દ્વોપસમુદ્ર હુધ્ જેહ ફરતી. સર. ૧
 કવણુ દેસે થયો કવણુ ગામે કલ્હો, કવણુ રાજ્યે લલ્હો એહ રાસો,
 કવણુ પુત્રે કર્યો કવણુ કવિતા ભયો, કવણુ સંવત્સરે કવણુ માસો. સર. ૨
 કવણુ દિન નીપનો કવણુ વારેં ગુરેં,

કરીઅ સમસ્યા સદ્ બોલ આણે,

મૂઢ એણિ અક્ષર સોય ર્યું સમજર્યે,

નિપુણ પડિત નરા તેહ જાણે.

સર. ૩

(ચોપધ.)

પાટણમાંહિ હુઓ નર જેહ, નાત ચોરાસી પોષે તેહ,
 મોટા પુરુષ જગે તેહ કહેસ, તેહની નાતને નામે દેસ.

(ગૂર્જર દેસ). ૧

આદિ અખ્યર વિન 'બીએ' જોય, મધ્ય વિના સહુકોનેં હોય,
 અંત્ય અક્ષર વિન જીવન મઝારી, દેખી નગર નામ વિચાર. ૨

(ખંભાત.)

'ખડગ' તણો ધુરિ અક્ષર લેહ, અખ્યર 'ધરમનો બીજો જેહ,
 ત્રીજો 'કુસુમ' તણો તે ગ્રહી, નગરીનાયક કોજે સહી. ૩

(ખુરમ પાતશા.)

નિસાંણુ તણો ગુર અખ્યર લેહ, લધુ હોય 'ગણુ' પતિલા જેહ,
 ભેલી નામ બહુ જે થાય, કવિ કેરો તે કહું પિતાય. ૪

(સાંગણુ.)

ચંદ અખ્યર ઝાપિ ધરથી લેહ, મેષલા તણો નયણુમો નેહ,
 અખ્યર ભવનમો શાલિભદ્ર તણો, કુસુમદામનો વેદમો ભણે. ૫
 વિમલવસહી અખ્યર બાણુમો, જોડી નામ કરો કાં જામે,
 આવક સેમ એ રસ નીપાત, પ્રાગવંશ વીસો વિખ્યાત. ૬

(ઋષભદાસ.)

દિશિ આગળ લેઇ ઉદ્રિહ ધરો, કાલ સોય તે પાછળ કરો,
કવણુ સંવત્સર આયે વળી, ત્યારે રાસ કર્યો મન રલી. ૭

(૧૬૮૫)

વૃક્ષમાંહિ વડો કહેવાય, જોણે છાંહિ નર દુષ્ટ પદાય,
તે તરવરને નામે માસ, કીધો પુણ્ય તણો અબ્યાસ. ૮

(આસો માસ.)

આદિ અખ્યર વિન કો મમ કરો, મધ્ય વિના સહુએ આદરો,
અતિવિના સિરિ રાવણુ જોય, અનુઆલી તિથિ તે પણુ હોય. ૯

(દસમ.)

સકલ દેવ તણો ગુરુ જોહ, ધણા પુરુષને વલ્લભ તેહ,
ધરે આળ્યો કરી જયજયકાર, તેણે વારે કીધો વિસ્તાર. ૧૦

(ગુરુવાર)

દીવાલી પહેલું પરવજ જોહ, ઉદાઘ કેડે તૃપ બેઠો તેહ,
બેહુ મળી હોયે ગુરુનું નામ, સમર્થે સીઝે સધળાં કામ. ૧૧

(વિજયાણુંદ સૂરિ)

ગુરુ નામે મુજ પોહોતી આસ, ત્રંબાવતીમાં કીધો રાસ,
સકલ નગર નગરીમાં જોય, ત્રંબાવતી તે અધિકી હોય. ૧૨

સકલ દેસ તણો શિણુગાર, ગુજર્નર દેસ નર પંડિત સાર,
ગુજર્નર દેસના પંડિત બહુ, ખંભાયત આગળ હારે સહુ. ૧૩

જિહાં વિવેક વિચાર અપાર, વસે લોક જિહાં વર્ણુ અદાર,
ઓળખાયે જિહાં વર્ણુવરણુ. સાધુ પુરુષનાં પૂજે અરણુ. ૧૪

વસે લોક વાર ધનવંત, પહેરે પટોળાં નર ગુણવંત,
કનકતણા કંદોરા જડયા, ત્રિપ્ત આંગળ તે પુહુળા ધડયા. ૧૫

હીરતણો કંદોરા તળે, કનકતણાં માદળીયાં મળે,
રૂપક સાંકળી કુચી ખરી, સોવન સાંકળી ગળે ઉતરી. ૧૬

વડા વાણીઆ જિહાં દાતાર, સાલુ પ્રાધડી બાંધે સાર,
લાંબી ગજ બાખુ પાંત્રીસ, બાંધતા હરખે કરનેં સીસ. ૧૭
ભદ્રિવતી એગતાઇ બ્યાંહિ, ઝીણા ઝં(ઓ)ગા પહેર્યાં તે માંહિ,
ટટી (છડી) રેસમી કેહેડે ભથ, નવગજ લાંબ સવા તે ગજ. ૧૮
ઉપર ફાળીયું બાંધે કોઇ, ચ્યાર રૂપૈયાનું તે જોઇ,
કોઇ પછેવડી કોઇ પામરી, સાંઠિ (ત્રીશ) રૂપૈયાની તે ખરી. ૧૯
પહિરિ રેસમી જેહ કલાય, એક શત રૂપૈયા તે થાય,
હાથે બહેરખા બહુ મુદ્રિકા, આખ્યા નર જાણું સ્વર્ગથકા. ૨૦
પગે વાણુહિ અતિ સુકુમાલ, શ્યામ વર્ણ સખણી તે જાળ,
તેલ ટુલ સુગંધ ને સ્નાન, અગે વિલેપન તિલક ને પાન. ૨૧
એહવા પુરુષ વસે જેણે ઠાહિ, સ્ત્રીની સોણા કહીય ન જાય,
રૂપે રંભા બહુ શિણુગાર, ફરી ઉત્તર નાવે ભરતાર. ૨૨

પા. નિત્ય ઉડી વહે અણુગાર—

ધસ્યું નગર તે ત્રંબાવતી, સાયર લહર જિહાં આવતી,
વાહાણુ વખાર તણો નહિ પાર, હારે લોક કરે વ્યાપાર. ૨૩
નગર કોટ ને ત્રિપોલીઉં, માણુકચોકે બહુ માણસ મિત્યું,
ત્રોહારે કુંળી (કૂળી) કોડી સેર, આસે દોકડા તેહના તેર. ૨૪
ભોગી લોક ધસ્યા જિહાં વસે, ઘન વરે પાછા નવિ ખસે,
ભોગી પુરૂષ ને કરણાવંત, વાણિગ છોડિ બાંધ્યા જંત. ૨૫
પથુ પુરૂષની પીઝા હરે, માંદા નરને સાજ કરે,
અજ્ઞ મહીષની કરે સંભાલ, આવક જીવદયા પ્રતિપાળ. ૨૬
પંચાસી જિનના પ્રાસાદ, ધ્યજ તોરણુ તિહાં ધંટાનાદ,

પા. ઇંદ્રપુરીયું કરતા વાદ.

પસ્તાલીસ જિહાં પૌષધશાળ, કરે વખાણુ મુનિ વાચાળ. ૨૭
પા. પૌષધશાલા જિહાં બહુ તાલ.
પડિકકમણું પૌષધ પૂજાય, પુણ્ય કરેતા ઘાઘ જાય,
પ્રભાવના વ્યાખ્યાનેં જ્યાંહિ, સાહામિ વાચકલ્ય હોયે પ્રાહિ. ૨૮

ઉપાશરો દેહરૂં ને હાટ, અત્યંત દુર નહિ તે વાટ,
 ઠંદિલ ગોચરી સોહિલ્યા આહિ, મુનિ અહિં રહેવા હીડે પ્રાહિં. ૨૯
 ધર્યું નગર ત્રંબાવતી વાસ, હીરતણો તિહાં જોડયો રાસ,
 પાતશા ખુરમ નગરનો ધણી, ન્યાય નીતિ તેહનિ અતિ ધણી. ૩૦
 તાસ અમલો કીધો મેં રાસ, સાંગણુ સુત કવિ ઋષભદાસ,
 સંવત સોળ પંચ્યાસીઆ (૧૬૮૫) જસે, આસો માસ
 દસમી દિન તસે. ૩૧

ગુરવારે મેં કીધો અભ્યાસ, મુઝ મન ફેરી પુહતી આસ,
 શ્રી ગુરનામે અતિ આણુંદ, વંદું વિજયાણુંદ સૂરીંદ. ૩૨

હાલ-ઉતારો આરતી અરિહંતદેવ-રાગ ધન્યાસી.

વંદીયે વિજયાણુંદ સુરિરાય, નામ જપંતા સુખ સખણું ચાય. વં. ૧
 તપગઢ નાયક ગુણુ નહિ પારો, પ્રાગવંશે હુઓ પુરૂષ તે સારો. વં. ૨
 સાહ શ્રીવંતકુલે હંસ ગયંદો, ઉદ્યાતકારી જિમ દિનકર ચંદો. ૩
 લાલપાઈ સુત સીંહ સરિખો, ભવિક લોક મુખ ગુરનું નીરખો. ૪
 ગુર નામે મુજ પોહોતી આસો, હીરવિજયસુરિનો કર્યો રાસો. ૫
 પ્રાગવંશે સંધવી મહિરાજો, તેહ કરતો જિનશાસન કાજો. ૬
 સંધપતિ તિલક ધરાવતો સારો, શેત્રુંજ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૭
 સમકિતસાર વ્રત પારનો ધારી, જનવર પૂજ કરે નીત સારી. ૮
 દાન દયા દમ ઉપર રાગો, તેહ સાધે નર મુગતિનો મારો. ૯
 મહિરાજ તણો સુત અતિ અભિરામ, સંધવી સાંગણુ તેહનું નામ. ૧૦
 સમકિત સાર ને વ્રત જસ પારો, પાસ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૧૧
 સંધવી સાંગણુનો સુત વાર, રાસ જોડી હુઓ ખહુ જન તાર. ૧૨
 એક કહો કંઈ ખરો જાણ્યો, ઘે ઉપદેશ ચેતે કંઈ આપ્યો. ૧૩
 અંગારમદક આચારજ હુઓ, અન્ય તારી પોતે ખુડતો જુઓ. ૧૪
 નંદિણેણુ ગણિકા ધરિ જ્યારે, આપ ખૂડે અન્યને તારે. ૧૫
 ઋષભ કહો બહું પૂછ્યું પરમ, બિંદુઆ જોડો સાધીયે ધરમ. ૧૬

આણું શંખ ને પુષ્કરી જોય, બરાબરી તસ કુણે નવિ હોય. ૧૭

હિંદવન બાહક બવડસાય, તેહના પગની રજ ન થવાય. ૧૮

વીરમારગ વહી કાંઠ પુણ્ય કીજે, ઉગતે સૂરેં જિન નામ
સહી લીજે. ૧૯

પ્રહિ બહી પડિકમણું કરીયે, દોય આસણુ ત્રત અંગે ધરીયે. ૨૦

ત્રત બાર ચૌદ નિયમ સંભારો, દેસના દેખે નરનારી તારો. ૨૧

ત્રિકાળ પૂજા જિન નિત્ય કરવી, દાન પાંચે દેઉં શક્તિ
મુજ જેહવી. ૨૨

નિત્યેં દસ દેવળ જિનતણું જોહારું, અક્ષત મુકી નિજ
આતમ તારું. ૨૩

આહમિ પાખી પૌષધ પ્રાહિં, દિવસ રાત સિજાય કરું ત્યાંહિ. ૨૪

વીરવચન સુણી મનમાંહિ બેદું, પ્રાહિ વનસ્પતિ નવિ છેદું. ૨૫

મૃપા અદત પ્રાહિં નહિં પાપ, શીળ પાળું તન વચને આપ. ૨૬

નિત્ય નામું જિન સાધુને સીસો, થાનક આરાધ્યાં વળી વીસો. ૨૭

દોય આલેયણુ ગુર કન્હે લીધી, અકૂમિ છઠિ સુદ આતમિ કીધી. ૨૮

શેત્રુંજ ગિરિનાર શંખેસર યાત્રો, રાસ લખી બણાવ્યાં બહુ છાત્રો. ૨૯

સુખશાતા મનીલ ગણું દોય, એકપગે જિન આગળ સોય. ૩૦

નિત્યેં ગણવી વીસ નોકરવાતી, ઉભા રહી અરિહંત નિહાળી. ૩૧

તવન અઠાવન ચોત્રીસ રાસો, પુણ્ય પસર્થો દીયે બહુ સુખ વાસો. ૩૨

ગીત યુધ નમસ્કાર બહુ કીધા, પુણ્ય માટે લિખી સાધુને દીધા. ૩૩

કેટલાએક બોલની ઇચ્છા કીજે, દ્રવ્ય હોય તો દાન બહુ દીજે. ૩૪

શ્રી જિનમંદિર બિંબ ધરાવું, બિંબ પ્રતિજ્ઞ પોઢી કરાવું. ૩૫

સંધપતિ તિલક બહુજ ધરાવું, દેસ પરદેસ અમારિ કરાવું. ૩૬

પ્રથમ ગુણુકાણુને કરું જાહનો, કરું પુણ્ય સહિત નરજેહ છે હીનો. ૩૭

એમ પાહું હું જૈન આચારો, કહેતાં સુખ લઘુતા અપારો. ૩૮

પણ મુજ મનતણો એહ પ્રણામો, કોએક સુણી કરે આતમ કામો. ૩૯

પુણ્ય વિભાગ હોય તવ મ્હારે, ઇચ્છું ઋષભ કવિ આપ વિચારે. ૪૦

પર ઉપગાર કાજેં કહિ વાત, મનતણો પણ સદેહ જાત. ૪૧

લાજ-હીંચરે હીંચરે હહય હહિલડે-રાગ ધન્યાસી.
વંધરે વંધરે વંધ ગુર હીરને, મંત્ર સમાન છે હીર નામો;
જન્મ જ્યારે હવો ઘેર આણુંદ બલો, કરત ઉદ્ધાર કરી આજ તામો.

વંધરે. ૧

હીરવિજયસરિ દીપ દીધા પછી, ગછની જોતિ તે સખળ જાણે;
ગછનાયક વડો રાજવિજયસરિ, શ્રી વિજયદાનને પાય લાગે. ૨
હીર પદવી લહે જામ જગમાં વળી, તામ શૈત્રુંજ મુગતોજ થાય;
પરિવારસ્થું પરિવર્યો તિલક મસ્તક ધરી, સાહ ગણેશ શૈત્રુંજ જાય. ૩
સાધુપૂજા સહિ વિહારવિધિ બ્રહ્મ યદ્ય, ધર્મ ને કર્મ તે સુખેજ આલે;
હીરરે હીરરે જપે જિકો માલાયે, તેહ જગે ઋદ્ધિ રમણીસ્થું માલે.

વંધરે. ૭

ઋષભ રંગે સ્તવે અંગ શાતા હવે, સંધ સકળ તણે સુખ હોયે;
સુરનર નારીયાં પંખીયાં સુખ લહે, હીરતું નામ જપતાં જિ કોયે.

વંધરે. ૮

—સં. ૧૭૨૪ વર્ષે ભાદરા શુદ્ધ ૮ શુક્રે શ્રીમતપાગમ્હે ભટ્ટારક
શ્રી. ૨૧ શ્રી વિજયરાજસૂરીશ્વર રાજ્યે સકલપડિતસભાશૃંગારહાર
ભાલ સ્તલ-તિલકાયમાન પંડિત શ્રી ૭ શ્રી દેવવિજયગણિ શિષ્ય:
પંડિતોત્તમ પંડિતપ્રવર પંડિતશ્રી ૫ શ્રી તેજવિજયગણિ શિષ્ય: પંડિતશ્રી
૩ શ્રી પિમાવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ સૂરવિજયેન લિખિતમ્, શ્રી સાહડી
નગરે શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્. સ્વયં વાચનાર્થ મિતિ શ્રેય:—

—સંવત્ ૧૮૨૫ ના વર્ષે માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ-માસે શુકલપક્ષે
પૂર્ણિમાયાં હિમવાસરે લિખિતાશ્ચ પં. અમૃતવિજયેન, શ્રી મુનિસુવ્રત
પ્રસાદાત્—અર્ય પ્રતિ.

—પ્ર-આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૫.

—ઘતિ હીરવિજય સૂરીશ્વર રાસ સંપૂર્ણમ્ ॥ સંવત ૧૭૫૬
વર્ષે અશ્વિન વદિ ૧૨ પુષવાસરે શ્રી પંભાએત્ય બંદિરે લેખકપાઠકયોઃ
કલ્યાણમસ્તુ. શ્રીસ્તુ ॥ લેખકપાઠકયો ચિરંજીવાત્.

યાદશં પુસ્તકં દૃષ્ટ્વા તાદશં લિખિતં મયા
યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે. ૧

અદૃષ્ટિ દોષાન્મતિવિભ્રમાદા, યત્કિંચિદ્ધનં લિખિતં મયાત્ર
તત્સર્વમાયૈઃ પરિશોધનીયં કોપો ન કાર્યો ખલુ લેખકસ્ય. ૨

મંગલં લેખકાનાં ચ પાઠકાનાં ચ મંગલં
મંગલં સર્વલોકાનાં ભૂમૌ ભૂપતિ મંગલં. ૩

ભગ્ન પૃષ્ઠિ કટિયોત્ત્વા ઉર્ધ્વદૃષ્ટિ રધોમુખં
કળ્પેન લિખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્ ॥ ૪—પા. ૧૦૭-૧૫ આ. ૬.

—સં. ૧૮૨૫ માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ માસે શુક્લપક્ષે પૂર્ણિમાયાં
હિમવાસરે લિ. ૫. અમૃતવિજયેન શ્રી મુનિસુતતપ્રસાદાત્. ૯૯-૧૪ બ૦
(૪૧૦) અભયકુમાર રાસ. સં. ૧૬૮૭ કાર્તિક વદ ૯ ગુરૂ. ખંભાત.

અતે—

રમ્યો રાસ ત્રંજાવતીમાંહૈ, જિહ્વાં બહુ જિનનો વાસોળ,
હૂરગ બલો જિનમંદીર મોટાં, સાયર તીરઈ અવાસોળ—મુ. ૧૦૦૦
શોષધશાલા સ્વામીવહલ, પૂજ્ય મહોદય થાઇળ,
તેણુઈ થાનકિં એ રાસ રમ્યો મેં, સિંહ (સહિ) ગુરૂ ચરણ પસાઈળ—
મુ. ૧૦૦૧

તપગણ નાયક શુભસુખદાયક, વિજયાનંદ ગુણુ ધારીળ,
મીઠી મધૂરી જેહની વાંણી, જેણેં તાર્યાં નરનારીળ—મુ. ૧૦૦૨
શ્રાવક તેહનો સમકીતધારી, પૂજ્ય જિનવર પાઈળ,
પ્રાગવંશ સાંગણુસુત સોહૈ, રીપમદાસ ગુણુ ગાઈળ—મુ. ૧૦૦૩
સંવત્ ૭સાયર દિગ ૬રસ ૧ધરતી, કાર્તિક મહિનો સારોળ,
બહુલ પખ્ય દીન નવમિ બલેરી, વાર ગુરૂ ચીત ધારોળ—મુ. ૧૦૦૪
અભયકુમાર મંત્રીસર કેરો, કીધો રાસ રસાલોળ,
રીપભ કહે રંગઈ જે સુણસેં, તે સુખીઆ ચીરકાલોળ—મુ. ૧૦૦૫
મુગતિ પૂરીમાંહિ ઝીક્ષેસિં.

—ઇતિ શ્રી રિષભદાસ વિરચિતે અભયકુમાર રાસ સંપૂર્ણ. લેખક
પાઠકયો ચિરંજીવાત્ ॥ બરહાંનપુરે ॥ સંવત્ ૧૭૭૧ વર્ષે અશ્વિન
વદી ૨ ભૈામે.

[Deccan College Library No. 1577 of 1891-95]

—ભાવ૦ કુલ કડી ૧૦૧૪) અમ.

- (૪૧૧) ઋષભદેવનો રાસ.
- (૪૧૨) દ્વેષપ્રકાશ રાસ.
- (૪૧૩) સમયસ્વરૂપ રાસ.
- (૪૧૪) દેવગુરૂ સ્વરૂપ રાસ.
- (૪૧૫) શેત્રુંજય રાસ.
- (૪૧૬) નવતત્ત્વ રાસ.
- (૪૧૭) કુમારપાલનો માનો રાસ.
- (૪૧૮) જીવંત સ્વામીનો રાસ.
- (૪૧૯) ઉપદેશમાલા રાસ.
- (૪૨૦) આદ્યવિધિ રાસ.
- (૪૨૧) આદ્યકુમાર રાસ.
- (૪૨૨) પુણ્યપ્રશંસા રાસ.
- (૪૨૩) કર્ધવજ્ઞાનો રાસ.
- (૪૨૪) વીરસેનનો રાસ. હવે ટૂંકી કૃતિઓ બેઠાં.

૧. નેમિનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭ પોશ શુ. ૨ ગુરૂ ઋષભનગર
(ખંભાત)માં.

ગુઓ અને સરખાવો કૃતિ નં. (૩૯૫ ક) પૃ. ૪૧૭.

આદિ—

સરસતિ સામિષ્ણિ પાયે નામીજી, ગાયસં નેમિનિજીંદ,

જાદવકુલમંડલુ ઉપનોજી, પ્રગટયો પૂનમચંદ;

સજ્જો નર નેમ સમો નહિ કોઅ.

અતે—

કલસ.

વંદો વંદોરે, નેમનાથ બાવીસમા, જેહણે કીધોરે સંઘ ઉદ્ધાર,
એ નરનારી શુભ મતિરે, પોતા મુગતિ મઝાર.
વંદો વંદો નેમનાથ બાવીસમેરે, સંવત સોલસોસઠે એ મેં થુણ્યોરે,

—પાઠાંતર સોલસોસઠ-સડસઠ છે.

પોસ માસ શુદ્ધ બીજ, ગુર ગણ્યોરે રિખબનઅરમેં સંથુણ્યોરે.
દય નેમિ જિનવર પુણ્યદિનકર સકલ ગુણ્યમણિસાગરો,
જસ નામ જપીએ કર્મ ખપીએ, છૂટીએ ભવસાગરો.
તપગણ મુનિવર સકલ સુખકર, શ્રી વિજયસેન સૂરીસરો,
તસ તણો આવક રીખખ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિણ્યોસરો.

—કાને માતે અધૂ અદકૂ લખૂ હોએં તે મહામ દોકડો છે. ઉનાનક
વકાસ મોરારજી ભાવી, ચોપડામાંથી પૃ. ૪૬-૫૨.

—જૈ. એ. ઈ. ના ભંડારમાં.

—ઉદયપુર ભંડાર.

પ્ર. ચૈત્યઁ આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૧૫૧-૧૫૭.

૨. આદીધર આલોચણુ રતઁ સં. ૧૬૬૬ આવણુ શુદ્ધ ૨
ખંભાતમાં.

આદિ—

આલ ચોપાઈ.

શ્રી આદીસર વંદેં પાયે, વીનના નગરી કરો રાય,
પ્રથમ તીથંકર રીખબજિણુંદ, જસ મુખ દીડે અતિ આણુંદ. ૧
તેહ તણો પાય ઉણાસરી, પાપ આલોઈ પરગટ કરી,
ચઉગતિ માંહે ભમતો જેહ, કીધાં કરમ ફૂકરમ તેહ. ૨

*

*

*

*

અતે—

પુરવ પ્રણય તણા અંકુરા, પ્રગટ થયા મુઝ આજરે,
શેત્રુંજ સ્વામિ નયણે નિહાળ્યો, સરિયાં મુઝ કાજરે.

સંવત ૧૬ છાસકા વરસે, સાવણ સુદિ દન બીજેજી,
તખાવટીમાંહે જન સામે, પાપ પખાલી રીઝેજી. ૫૫

કલસ.

તું તરણ તારણ દુરિતવારણ, સ્વામી આદિ જિણુંદંઓ,
પ્રભુ નાભિનંદન નયણ નિરખી હુઓ અતિ આણુંદંઓ. ૫૬

તપગચ્છ ઠાકર વચન સાકર શ્રી વિજયસેન સૂરિતણો,
સાંગણ તણે સુત રીખબ બોલે, પાપ આલોઉં આપણો. ૫૭

—ઉનાવાળા મોરારજી વકીલના ચોપડામાંથી ૬૪-૬૮.

૩. મહાવીર નમસ્કાર.

આદિ—

વીર જિણુંદં ચોવીસમો, ત્રિશક્ષા જેની માય,
ભૂપ પિતા ભગવંતનો, નર સિદ્ધારથ રાય. ૧

સિદ્ધારથ કુલ ઉપનો, વર્દમાન જિન નામ,
તે જિણુવરના ગુણ સ્તવૂં, પ્રેમે કંઈ પ્રણામ. ૨

* + * *

અંતે—

સંજમ ચોખું પાલિઉં, નિરમલ ગંગાનીર,
સકલ પાપનો ક્ષય કરી, મોક્ષ ગયા મહાવીર,
અરિહંત દેવ જે સિદ્ધ હુવા, સોય નમૂં નિસદીસ,
રીખબદાસ જિનને નમે, શ્રી સંઘની પૂરો જગીસ.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો ૫. ૭૧-૭૨.

૪. આદીશ્વર વીવાહલો.

આદિ—

આદિ ધર્મ જિન ઉદ્ધર્યો, અવનિપતિ આધાર,
જુગલા ધરમ નિવારીઓ, પ્રથમ ધર્મ (જિન) અવતાર. ૧

પ્રથમ મુનીશ્વર જે હુવા, પ્રથમ તે કેવલજ્ઞાન,
પ્રથમ દુઆ ભિખારૂં, પ્રથમ દીમાં જેણે દાન. ૨

નાભિરાય કુલિ ઉપનલ્લ, મરદેવા જસ માય
 ઋષભદેવ સુત જનમિલિ, સુરગિરિ ઉચ્છવ થાય. ૩
 અષ્ટપ્રકાર કલસા કીયા, સાહિલાખ એક કોડિ
 નીર સુગંધઈ તે ભર્યા, ન્હાવણુ કરમ કરજોડિ. ૪
 પૂજી પ્રણુમી સુર દીર્ઘ, વીવર કુંડલ સાર,
 જિનવર જિનધરિ મૂકીયા, હિયડઈ હરપ અપાર. ૫

*

*

*

*

અતે—

વર તપાગછપાટિઈ પ્રભુ પ્રગટીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરિ પૂરી આસો,
 ઋષભના નામથી સકલ સુખ પામીએ, કહે તે કવિતા નર

રીખભદ્રસો. ૬૯

—શ્રી ઉદેન મધે લખો છે સંવત ૧૭૫૨ માહ વદ ૧૩ દને.

ભોરારજી ભાધનો ચોપડો ૭૮-૮૩.

—સુશ્રાવિકા પદમાં શ્રાવિકા હરબાધ પઠનાર્થ. સં. ૧૭૩૧ વર્ષે
 પોષ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિત. પ્ર. કા. —૩-૧૭ સં. લા. નં. ૪૬૪.

૫. શ્રી શેત્રુંજય મંડણુ શ્રી રૂપભદ્રેવ જિનસ્તુતિ.

અતે—

શ્રી વિજયસેન સૂરીશ્વરરાય, શ્રી વિજયદેવ ગુરના પ્રણુમું પાય,

રીખભદ્રસ ગુણુ ગાય. ૪. (જૈ. એ. તીર્થમાળામાં.)

૬+ સ્થૂલિભદ્ર સઝાય (સ્થૂલિભદ્ર ને કોશાનો સંવાદ)

આદિ—

શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનિગણુમાં શિરદારજો,

ચોમાસું આવ્યા કોશ્યા આગારજો,

ચિત્રામણુ શાળીયે તપ જપ આદર્યો જો.

૧

અતે—

પૂરતી ચઢને તાર્યા પ્રાણી થોકજો, ઉજ્જલ ધ્યાને તે મયા દેવલોકજો,

રૂપભ કહે નિત્ય તેને કરીયે વદના જો. ૧૭

—ચૈત્યં આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૩૬૫.

૭+ ધૂલેવા શ્રી કેસરીયાળ રત. (?)

આદિ—

ધૂલેવા નગરમાંહિ ઋષભ જિનેશ્વર, જગભૂલો કાંઈ મટકે છે.

અતે—

પ્રત્યક્ષ દેવ પરમગુરુપાયો, ઋષભદાસ ગુણ રટકે છે.

ધૂલેવા. ૪

૮+ માનપર સઝાય-૧૬ કડી

આદિ—

માન ન કરશેારે માનવી, કાચી કાયાનો શો ગર્વરે

સુરનર કિન્નર રાજ્યા, અતે મરીગયા સર્વરે.

માન. ૧

અતે—

અસ્થિર સંસાર જાણી કરી, મમતા ન કરો કોઈરે

કવિ ઋષભનીરે શીખડી, સાંભલજે સહુ કોઈરે.

માન. ૧૬

—ચૈત્ય૦ આદિ સં. ભાગ ૩.

આણુંદળ કલ્યાણજીના ભંડારની હિતશિક્ષાની પ્રતમાં છેવટે નીચેની ટીપ આપી છે:—

સંઘની ઋષભદાસ કૃત રાસની ટીપ લખીઈ છે.

- ૧ શ્રી ઋષભદેવનો રાસ ઢાલ ૧૧૮ ગાથા ૧૨૭૧ અંથ ૧૭૫૦ છે.
- ૨ શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ઢાલ ૮૩ ગાથા ૧૧૧૬ અંથ ૧૫૦૦ છે.
- ૩ શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨ અંથ ૭૧૪ છે.
- ૪ શ્રી ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪ અંથ ૮૫૬ છે.
- ૫ શ્રી અન્નપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૬૯ અંથ ૭૭૫
- ૬ શ્રી શેત્રુંજી રાસ ગાથા ૩૦૧ ઢાલ ૨૦ અંથ ૪૧૨ છે.
- ૭ શ્રી સમકિં તસાર રાસ ગાથા ૮૭૯ અંથ ૧૧૮૨ છે.
- ૮ શ્રી સમયસ્વરૂપ રાસ ગાથા ૭૯૧ અંથ ૧૦૦૦ છે.
- ૯ શ્રી દેવગુરૂ સરૂપ રાસ ગાથા ૭૮૫ અંથ ૧૦૫૮ છે.
- ૧૦ શ્રી નવતત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧ અંથ ૧૧૨૭ છે.

- ૧૧ શ્રી થૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮ અંથ ૧૦૦૦ છે.
- ૧૨ શ્રી વ્રતવિચાર રાસ ગાથા ૮૬૨ અંથ ૧૨૧૨
- ૧૩ શ્રી સુમિત્ર રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૪ અંથ ૫૨૫ છે.
- ૧૪ શ્રી કુમારપાલ રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૫૦૬ અંથ ૫૮૦૦
- ૧૫ શ્રી કુમારપાલનો નાદનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨ અંથ ૨૭૫૦
- ૧૬ શ્રી જીવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩ અંથ ૨૭૫ છે.
- ૧૭ શ્રી ઉપદેશભાલા રાસ ગાથા ૭૧૨ અંથ ૧૦૧૮
- ૧૮ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૨૪ અંથ ૨૨૫૦
- ૧૯ શ્રી હિતશિખ્યા રાસ ગાથા ૧૮૬૨ અંથ ૨૩૨૫ છે.
- ૨૦ શ્રી પૂજનવિધિ રાસ ગાથા ૫૬૬ અંથ ૭૫૦ છે.
- ૨૧ શ્રી આર્દ્રકુમારનો રાસ ગાથા ૯૭ અંથ ૧૨૫
- ૨૨ શ્રી શ્રેણિકનો રાસ ગાથા ૧૮૩૯ અંથ ૨૩૦૦
- ૨૩ તવન ૩૩, ૨૪ નમસ્કાર ૧૩, ૨૫ યોયું ૭, ૨૬ તીર્થકરનાં કવિત ૨૪
- ૨૭ ગીત ૩૧ ૨૮ સુભાષિત ૩૭૯

એવં સર્વ એ જોડિ શ્રી સાંગણસુત સંધરી નાપભક્ષે કીધી તે વધી છે જી. લિ. મુનિ ન્યાનચંદેણ. આ. ક. હિતશિક્ષાની પ્રતમાં.

વળી એક હસ્તલિખિત પાનામાં નીચે પ્રમાણેની ટીપ મળી છે:-

સંધરી રીષભકૃત રાસની ટીપ લખી છઈ ॥ શ્રી રીષભદેવનો રાસ ગાથા ૧૨૭૧, શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ગાથા ૧૧૧૬, શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨, શ્રી ખેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪, શ્રી અમ્બાપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૫૪, શ્રી શેત્રુંજી રાસ ગા. ૩૦૧, શ્રી સમકીર્તસાર રાસ ગા. ૮૭૯, શ્રી સમઘ સરૂપ રાસ ગા. ૭૯૧, શ્રી દેવસરૂપ આ. ૭૮૫, શ્રી નવતત્ત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧, શ્રી થૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮, શ્રી વ્રતવિચાર રાસ ગા. ૮૬૨, સુમિત્ર રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૬, શ્રી કુમારપાલ રાસ ગાથા ૪૫૦૬, કુમારપાલનો નાનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨, શ્રી જિવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩, શ્રી ઉપદેશભાલા ગાથા ૭૧૨ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૧૬, શ્રી હિતશિક્ષા રાસ ગા. ૧૮૪૫,

શ્રી પૂર્ણવિધિ રાસ ગાથા ૫૭૧, શ્રી આર્દ્રકુમાર રાસ ગાથા ૯૭, શ્રી શ્રેણિકરાસ ૧૮૩૯, તવન ૩૩, નમસ્કાર ૨૨, થોઓ ૨૭, સુભાષિત ૪૦૦, ગીત ૪૧, હરિયાલી ૫, શ્રી હીરવિજયસૂરિનો રાસ ગાથા....શ્રી મલ્લિનાથ રાસ ગાથા ૨૯૫, શ્રી પુણ્યપ્રશંસા રાસ ગાથા ૩૨૮, કષ્ણ-
ન્નાનો રાસ ૨૮૪, શ્રી વીરસેનનો રાસ ગા. ૪૪૫,

(કવિ ખંભાતના શ્રાવક હતા. પોતાના વતન ખંભાતનું વર્ણન થોડા વિસ્તારથી પોતાની કૃતિઓની અંતે આપેલું છે તે પરથી સંવત સત્તરમી સદીમાં તેની રચના, ત્યાંની જનસ્થિતિ, રાજસ્થિતિ, લોકોનો પહેરવેશ કેવાં પ્રકારનાં હતાં તે જણાઇ આવે છે. આ નગરનાં ખંભનગર, ઋષભનગર, તંબાવતી, ભોગાવતી, લીલાવતી, કર્ણાવતી એ જૂદાં જૂદાં નામ કવિએ કહ્યાં છે તે વાત પણ તેની ઐતિહાસિક ખીનામાં વધારો કરે છે. આપણે તંબાવતી નગરી અને તેમાંના માણેકચોક વિખેતી લોકવા-
ર્તાઓ ધણી સાંભળી છે તો તે જનકથાનું વર્ણન કદાચ આ ખંભાત નગરની અપેક્ષાએ હોય. કવિ પોતે વીસા પ્રાચીનશીય (પોરવાડ) વણિક હતા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં માતા સરપાદે અને પિતા સાંગણથી થયો હતો. તેમના પિતામહનું નામ મહિરાજ હતું. મહિરાજ વિસલનગર કે જે રાજા વિસલદેવે વસાવ્યું હતું ત્યાંના મૂલ વતની હતા. અને પછી તેના પુત્ર સાંગણ ખંભાતમાં વસ્યા ને સમૃદ્ધિ પામ્યા. મહિરાજે સંઘ કાઢી શત્રુંજયની જાત્રા કરી હતી અને સાંગણે પણ તેજ પ્રમાણે ‘ સંઘવી ’ (સંઘપતિ) તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. કવિ પોતે શ્રાવકના જે આચાર જૈનશાસ્ત્રમાં જણાવેલા છે તે ધણી દૃઢતાથી પાળતા, મુનિઓની શુશ્રૂષા કરી તેમની પાસેથી બોધ લેતા અને જિનની પૂજા મંદિરમાં જઈ હમેશ કરતા. તેમણે શત્રુંજય, ગિરિનાર, શંખેશ્વરની યાત્રા કરી હતી અને ધણી વિદ્યાર્થીઓને ભણાવ્યા હતા. આપરથી જણાય છે કે તેઓ ધર્મયુસ્ત, સંસ્કારી, બહુશ્રુત અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હતા. પોતે ‘ સંઘવી ’ એ વિરોચણ પોતાને આપે છે તે પરથી તેમણે પણ સંઘ કાઢ્યો હોય એમ જણાય છે. પોતાને સુલક્ષણી ખની, બહેન, બાંધવ, અને એકથી વધારે બાળકો

હતાં. ઘેર ગાય બેંસ દૂઝતી હતી અને લક્ષ્મી પણ પ્રસન્ન હતી. નેમિ-
દૂતના કર્તા વિક્રમ કે જે પોતાને સાંગણનો પુત્ર જણાવે છે તે કદાચ
આ કવિના બાંધવ હોય. કવિ તરીકે ગૂર્જર પ્રાચીન કવિ શિરોમણિ
તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રેમાનંદ, શામળ અને અખાના પૂર્વગામી પોતે છે
અને પોતાની વર્ણનશૈલી શબ્દચમત્કૃતિ, ભાષાગૌરવ તે કવિઓની સર-
ખામણીમાં ઉતરતા હોઈ શકે તેમ નથી. સરસ્વતી દેવી પ્રત્યે સંપૂર્ણ
ભક્તિ હોઈ તેમની હમેશાં સ્તુતિ કરી પોતાની કૃતિઓનો પ્રારંભ કરેલ
છે અને જનશ્રુતિ પ્રમાણે તેમણે તે દેવીને આરાધન કરી પ્રસન્ન કરી
હતી અને દેવીનો પ્રાસાદ મેળવ્યો હોય. પોતે શ્વેતાશ્ચર્ય તપગચ્છના
હતા અને પોતાના ગુરૂ તરીકે પ્રસિદ્ધ વિજયસેન સૂરિને અંગિકૃત કર્યા
હતા, અને તેમની પછી વિજયદેવસૂરિને થોડો સમય સ્વીકાર્યા પછી
વિજયતિલકસૂરિને અને તેમની પછી વિજયાણંદસૂરિને સ્વગુરૂ તરીકે
લેખ્યા હતા. તેમના સમયમાંજ પ્રખ્યાત ધર્મસાગરજીના અંથનો અધડો
થયો. દેવ અને અણુસુર-આણંદ પક્ષે થયા કે જે અધ્યાત્મ સ્વરૂપ
ઐતિહાસિક રાસમાળા ભાગ ૪ થામાં આપેલ વિજયતિલકસૂરિરાસ પરથી
સ્પષ્ટ જણાશે. કવિએ ઘણી કૃતિઓ રચી છે તેમાં કેટલીક સંસ્કૃત
ચરિત્રો પરથી પોતાની કવિ-કેળવણીથી સુંદર અને અલંકૃત બનાવી છે,
અને કેટલીક સ્વતંત્ર છે. આ કવિની સર્વકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ થવા યોગ્ય
છે. વિશેષ વિસ્તારથી હકીકત મારા આ કવિ સંબંધેના નિબંધ પરથી
જાણી લેવી.]

૨૧૧ કનકસુંદર (વડતપગચ્છ દેવરત્નસૂરિ-વિદ્યારત્ન શિ.)

(૪૨૫) ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ લ. સં. ૧૬૬૩ પહેલાં

આદિ—

છંદ.

સકલ જાતિમધ સારદરાણી, ત્રિભુવનરાય વદનિ ઈહ દ્રાણી,

સુરનર ગુણ ગર્વેષ વધાણી, આપિ માધ સરસ મુગ્ધાણી.

હુહા.

જે નવ રસ સરસ સહું સુણઈ, પંતિ ધરી બહું જન,
 મહિમા જનમાંઈ હુઈ, સરસાતિ જી સુપ્રસન્ન. ૨
 કવીયણુ આગિ જે હુંયા, તે ધ્રુરિ સમરી માઇ,
 હુંયા હુસિ જે કવીયણુ, થાસિ તુઝ પસાઈ. ૩

*

*

*

*

અતે—

ભાણેજને યુવરાજ દેઇ, એ દાલ.

ઇમ સુણી પ્રાણી ચિત આણી, વિષય છંડે વાડ
 પરમાદ પાંચઈ દૂરિ કીજઈ, દીજઇ નગર કપાટ. ૩૬૧
 એ સીલ સુધું પાલતારે, યુરીઇ ભવખાડ,
 રોગ સોગહં સવિ નાસઈ, નવિ નડિ કો કોઈ નાડ. ૩૬૨

*

*

*

*

ચોપાઇ.

ઇમ જાણી સંસાર અસાર, ગિરયા મુંકઈ વિષય વિકાર,
 વડતપગછિ ગોયમ અવતાર, શ્રી ધનરત્ન હુઆ સંસારિ. ૩૬૪
 તસ પટધારક ગુણે કરી ભુરિ, ગછપતિ શ્રી સુરત્નહસુરી,
 પટ પ્રભાવક વંદિત ઇશિ, શ્રી પુન્ય દેવરત્ન સુરીસ. ૬૫
 સહતાથી તે ગછપતિ તણા, વાચક વિદ્યારત્ન ગુણુ ધણુ,
 અંતેવાસી તેહનો મુખ્ય, કનકસુંદર નાંમે છે શિષ્ય. ૬૬
 શાંતિ જિણેસ્વરતાણું ચરિત્ર, કથા પ્રબંધિ કરી વિચિત્ર,
 વાંચતાં આગ્યો સંમંધ, ચતુરે જાણ્યો ભલો પ્રબંધ. ૬૭
 ભુ પીઠિ તે ચતુરસુગણુ, લહુડા તુહિ પાંમઈ માંણુ,
 સાવ સલુણાં કેતકી પત્ત, હરણિ નાહના રંજઇ ચિત. ૬૮
 તેહનાં વચન લહી આભણુ, રચ્યો રાસ સુષદ્ધતા કર્યુ,
 પંડિત કનકસુંદર ઇમ કહઇ, ભણે સુણઇ તે સુષજ લહઇ. ૬૯

—ઇતિ ગુણધર્મ કનકવતી કામ પરિત્યક્ત કૌતક પ્રબંધ ચતુર્થો-
ધિકાર સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧૪ સુતો લિં ૩૬. શ્રી
પ રામામાહાવજી સ્વયં પદનાથ. ૧૩-૧૭ લીં.

(૪૨૬) કપૂરમંજરી સં. ૧૬૬૩ (પા. ૪).

(૪૨૭) સગાલસાહ રાસ. સં. ૧૬૬૭ વૈશાખ વદ ૧૨

આદિ—

શ્રી ગુરુઓ નમઃ

સકલ સુરપતિ સકલ સુરપતિ નમઈ જસ પાય,
યુવીસઘ તિથેસર, તાસ નામ હું ચિત્તિ ધ્યાઈ;
સરસતિ સામિલિ મનિ ધરી, સુગુર શુદ્ધ પરસાદ પાઉ,
સત્વસરગુ ગુણ સખલ, તસ ધારક વર્ણુઓસ,
વંસિ વિશુદ્ધ તે હુઉ, નિરમલકુલ ગુણુ દ્યોસ. ૧

x

x

x

x

અતે

અન્ય અઠસઠિ સખલતીરથ કરઇ જે ફલ હોઈ
સાહશ્રી સગાલ કેર રાસ સુણતાં સોએ. ૪૮૩

વલી જૈન તીરથ કરઇ જે એહ, જન તે સુણઇ એ રાસ,
અધિક ફલ એ સાંભલઈ, ગુણુ સેઠની એ ભાસ,
સુણી એહનઉ દાંનમહીમા, મહઈ ગુણુ જે એહવઉ,
તે લહઇ સંપદ સકલ અવિચલ, યાઈ નિર્મલ તેહવઉ. ૪૮૪

એ રાસ ભણતાં હર્ષ વાધઇ સુગુણુ સુણતાં પાંમીઇ,
વલી આસપૂરણુ સકલ હુઇ અનઈ વંછિત કામીઇ,
સોલ સંવત સતસઠઈ માસ વૈશાખ વલી,
વદિ બારસઈ એ રાસ પૂરણુ હુઇ શુભ મનની રલી. ૪૮૫

બૃદ્ધશાલા ગુણુવિશાલા, વિદ્યારત્ન ગઢપતી,
તસ આણુપાલક કનકમુદર કહઈ ઉવગ્રાયાં યતી,
વિયુધ શ્રોતારાસ સુણતાં, હઠઇ ભાવ સુ આણુયો,
શશિ સરમંડલ તપઈ તાં જાં રાસ એહ વખાણુયો. ૪૮૬

—સંવત ૧૬૭૦ લખિતં. ૧૬-૧૭ (મારી ખસે છે.)

(પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે મને જણાવ્યું કે " એક બંધુકાર્ય માટે વીનતી છે. ચેલૈયા કિંવા સેલયાની કથા જાણીતી છે. ભોળભગતે સેલૈયા આખ્યાન લખ્યું છે. એક ખીજા કવિએ ' શેઠ સગાળસા સાધુને સેવે ' એ શબ્દોથી શરૂ થતો ગરબો લખ્યો છે. આ બે છપાઈ ગયેલ છે. જૈન સાહિત્યમાં પણ એ કથા હશે. એને અવલંબીને જે કંઈ જૂના જૈન સાહિત્યમાં લખાયું હોય, તેની મને ચોક્કસ માહિતી આપશો. " કારણકે તેમને ખી. એ. વર્ગમાં ભોળભગતનું સેલૈયા આખ્યાન શીખવવાનું હતું; એટલે મેં આ કનકસુંદરકૃત સગાળશાનો રાસ મૂળ મોકલી આપ્યો; વળી તેમને અમદાવાદના વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ ત્યાંના જૈનભંડારમાંથી ખીજી પ્રત આપી બિન્નજ મેળવી આપી. બંને વાંચી ગયા પછી તેઓત્રીએ મને ૧૧-૨-૨૫ ના પત્રથી જણાવ્યું કે ' તમે કનકસુંદરકૃત સગાલસાહ રાસ મારા ઉપર મોકલાવ્યો હતો-એ મને સગાલસાહની ઉત્પત્તિ શોધવામાં બહુ ઉપયોગી થયો..... રા. રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ પણ સગાલસાહ ચૂપમની એક હાથપ્રત મને મેળવી આપી હતી. એ ચૂપઈ કવિ વાસુની કૃતિ છે. તમારી પાસેની પ્રત કરતાં તે જૂની છે. કનકસુંદરે રાસ સં. ૧૬૬૭ માં રચ્યો છે ત્યારે આ ચૂપમની નકલજ સં. ૧૬૪૭ ની છે.-પ્રત જૈનને માટે ઊતરાયલી છે; પરંતુ ચૂપઈ કોઈ બ્રાહ્મણની કૃતિ જણાય છે. રાસ અને ચૂપઈમાં ઘણી પંક્તિઓ એકની એક અથવા સરખી છે. બે તમે રાસ છપાવવા ઇચ્છતા હો, તેાં વાસુ કવિની કૃતિ જોઈ જવા જેવી છે. " ત્યારપછી રૂબરૂ મળતાં આ સંબંધે કેટલીક રસભરી વાત થઈ હતી, અને કેટલાક ને ખાસ કરી નરસિંહરાવભાઈ જેવા સગાલસાહનો મૂળ અર્થ શૃંગાલ (શિયાલ) સાહ કરે તે અક્ષંતત્ય છે. ખરી રીતે સગાલસાહ (એવો શાહ-શેઠીઓ કે જોને ત્યાં હમેશાં સુકાલ હતો, દુષ્કાળ હતોજ નહિ) એ નામ યથાર્થ રીતે સત્ય છે.)

૨૧૨ પદ્મકુમાર (ખ. પૂર્ણચંદ્ર શિ.)

(૪૨૮) મૃગધ્વજ ચો ૦ લ. સં. ૧૬૬૧ પહેલાં.

અતે—

મૃગધ્વજ મુનિ તણઉ ચરિત, સુલુતા હ્રધ જનમ પવિત,
શ્રી નેમિનાથ વારધ એહ, રિષિ દયા ગુણ ગણગેહ. ૮૩

ધન ધન મૃગધ્વજ મુનિરાય, પૂહ કડી પ્રણયું પાય,
તસુ નામધ નવધ નિધાન, પામીજધ સુપ સંતાન. ૮૪

ખરતરગછ સહ ગુરરાય, શ્રી પૂર્ણચંદ્ર ઉવઝાય,
તસુ સીસ સદ સુવિચાર, ધમ બોલધ પદ્મકુમાર. ૮૫

શા. તેજપાલ લાલિણુ લિખતં પ્ર. ૧૬૬૧. (વિ. ધ.) ભાવ.

૨૧૩ સંયમ (મૂર્તિ) (વિનયમૂર્તિ શિ.)

(૪૨૯) ઉદાધ રાજર્ષિ સંધિ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

અતે—

ઉદાય મુનિવર ગુણુ નિતિ મનિ ધરધ, સાધુ સુઆવક સુપ તે અણસરધ,
અણસરધ બહુ સુપ તેહ અહિનિસિ જે રિષિ ગુણુ ગાવધ,

શ્રી વીરવાણ્ણી પરી જાણી ધ્યાયધ તે સુપ પાવધ,
ઉવઝાય શ્રી વિનયમૂર્તિ સીસ સંજિમ ધમ કહધ,

જે ભણુધ ભાવધ રિદય પાવધ સયલ સુખ સંપતિ લહધ. ૪૩

—લાલણુ તેજપાલ લિખિતં સં. ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૨
શૈવ ભાવ.

[બીજા સંયમમૂર્તિ એ નામના ઉપાધ્યાય આ કવિથી અગાઉ
થયેલા છે તેમણે ઉપદેશમાલા વિવરણુ લખ્યું છે તેમાં પાતાનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપે છે:—લિખિતં શ્રી વટપદ્ર નગરે શ્રી સોમસુંદરસૂરિ
શિષ્ય શ્રી વિશાક્ષરાજસૂરિ તન્નિષ્ઠ્ય પં. મેરરત્નગણિ તન્નિષ્ઠ્યાણુ સંયમ-
મૂર્તિગણિના, આની ૧૧ પાનાંની પ્રતિ સાવચૂરિ પાટણુના હાલાભાધ
ખંડારમાં દાખડા ૪૮ માં છે. મુનિશ્રી જિનવિજયજીનો પ્રશસ્તિ સંગ્રહ.]

૨૧૩ ક વલ્લુપંડિત (જૈનેતર લાગે છે.)

(૪૨૯ ક) કુકડા માળ્ગરી રાસ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

આદિ—

પ્રથમ કિ પ્રણમૌ ગણપતિ દેવ. કાળ સિદ્ધિ જિઉ કુરધ તતપેવ,
ગવરીશંકર મલકિતપતિ જાસ, કહધ વલ્લુ પંડિતકઉ દાસ. ૧
પુનિ દૂજધ સારદ મનિ ધરધ, કવિત કાવ્ય તસ તૂઠધ કરધ,
લાહુ કુસમમાલક કરલેધ, વિનાયકુ હમ સિદ્ધિ બુદ્ધિ દેધ. ૩
અવરે માધપિતા પ્રણુવાઉ, હઉ બલિહારી તિસકધ જાઉ,
જિનપ્રસાદ દીઠૌ સંસાર, તિન તૂઠા હુધ મોક્ષ દુવાર. ૩

* * * *

અંતે—

માળ્ગરી તણી સોકં રતિ કરધ, જિણિ છંદિ લીઅઉ તિણિહિ ઉતરધ.
—છતિ કુકડામાળ્ગરી ચક્રપદ સમાપ્ત. સં. ૧૬૬૨ વર્ષે અશ્વિનિ
માસે શુક્લપક્ષે ચતુર્થી તિથી શુક્રવાસરે શ્રી નાગપુર મધ્યે લિખિત
પાતિસાહ શ્રી અકબર રાજ્યે ૬-૧૨ ડે. ક્રો. નં. ૨૫૪ A. ૧૮૮૨-૮૩

૨૧૪ માલમુનિ.

(૪૩૦) અંજનાસતી રાસ ૧૬૬૩ પહેલાં

આદિ—

સરસતિ સામણી પ્રણમીયધ, ગોતમ સ્વામિના પાયરે,
અંજનાસુંદરીની કથા, નારિનર સુણહું મન લધરે. ૧
સીલ ભવિયણુ ભલધ પાલીયધ, પાધયધ સુજસુ સંસારિરે
સખ કુસંગતિ વલી ટાલીયધ, જાધયધ ભવસમુદ્ર પારિરે
સીલ ભવિયણુ ભલધ પાલીયધ. ૨

x

x

x

x

અંતે--

ધન ધન અંજનાસુંદરી, સુમિરો ચિત્ત ત્રિકાલરે
સીલ ભલો તિણે પાલીયો, જસુ ગાવઈ સુનિ માલરે
સીલ ભલો જગિ પાલીયઈ.

—સંવત ૧૬૬૩ વરષિ ચૈત્ર સુદિ સપ્તમી યુધ દિનૌ લિપકૃત
રધીરથાન મધ્યે ગોપાલુ પઠનાર્થ ૮-૧૩ અનંત.

—સંવત ૧૭૨૪ વર્ષે પોષ સુદિ કૃષ્ણપક્ષે પ્રતિપદા ભૃગવા દિને
પૂર્ણમસ્તિ. ૬-૧૫ અનંત.

૨૧૫ વિજયસાગર (ત૦ વિદ્યાસાગર-સહજસાગર શિ.)

(૪૩૨)+ સમ્મેત શિખર તીર્થમાળા સ્ત૦ સં. ૧૬૬૪ આસપાસ.

આદિ—

પ્રણુમીય પ્રથમ પરમેસરજી, આગરા નગર સિંહુગાર કઈ, પાસ ચિંતામણિ
પરતિખ પરતા એ પૂરવઈજી સુગતિ મુગતિદાતાર કઈ. પા. ૧

એકવાર જે સિર નામીછજી, પામીઈ કોડિ કલ્યાણુ કઈ, પા.

સામી સેવા ફલ સહુ કહઈજી, મહમહઈ પરિમલ કપુર કઈ. પા. ૨

આનંદદાયક આગરછજી, દેવ દેહરાસર સાલ કઈ,

સઈલ્ય હીરગુરૂ થાપીયાજી, સંવત સોલ અડયાલ, કઈ. પા. ૩

રાજરાણિમ ઋદ્ધિ રંગરલીજી, રાગ રમણિ રંગરેલિ

ગિરઝાડે ગયવર ગોરડીજી, ગરજતા ગજ ગુરૂગેલિ.

તેહ પ્રભુપાસ સુપસાઉલેજી, તપગચ્છ ગુરૂકુલ વાસ,

નગર રતનાગર આગરેજી, રહીય ચોમાસિ ઉલ્હાસિ. ૫

પંચકલ્યાણુક ભૂમિકા જી ફરસતાં ફલ બહુ જોઈ,

પૂરવ ઉત્તર પૂજઈ જી તિહાં જિન ચૈત્યખિંબ હોઈ. ૬

સુગુરૂ ગીતારથ સુખિ સુણી જી પુસ્તક વાત પરતીતિ,

જનમ કલ્યાણુક ભેટિવાજી અલ્પજ્યો હું નિજ ચિત્ત. ૭

વંદીય દશદોય દેહરેળ બિંબ બહુ ધાતુમય માણિ,

દરસણુ કરીય દેહરાસરેળ આગરા પ્રથમ પ્રયાણુ.

પુન્યવંતા જગિ જે નરાળ તે કરઈ તીરથ યુદ્ધિ,

જિમ જિમ તીરથ સેવીઈળ તિમ તિમ સમકિત સુદ્ધિ.

અંતે—

કલસ.

ઘતિ તીરથમાલા અતિ રસાલા પૂરવ ઉત્તર વર્ણવી

સમકિતવેલી સુણિ સહેલી સફલ ફલી નવ પલ્લવી,

તપગચ્છ રાગ બહુ દિવાળ વિજયસેન સરીસરો

તસ પદ્મિ પૂરો જિસો સૂરચો વિજયદેવ યતીસરો.

તપગચ્છ રાજે ભવિ નિવાજે વાયક વિદ્યાસાગરો,

તસ સીસ પંડિત મુગુણમંડિત સહજસાગર ગણિવરો,

વીસાસચો ચોવીસ જિનવર કલ્યાણક યાત્રા કરી,

તસ સીસલેસિં પૂરવદેશિં વિજયસાગર બહુ સુખકરી,

યુધ્ધિ ભણી બહુ સુખ ધરી. ૨૪

—લ. સંવત્ ૧૬૯૮ વર્ષે ફાગણ સુદિ પૂણિમા દિને લિખિતં શ્રી પાડલીપુર મધ્યે તપાગચ્છે પંડિત શ્રી જગદુસલગણિ શિ. ચંદ્રકુશલગણિના ૩-૨૨ પ્ર. કા. નં. ૧૪૪.

—સકલ પંડિતમંડિતાખંડલાયમાન પંડિત શ્રી ૧૯ વિજયસાગર ગણિ શિષ્ય ગણિ હેતુસાગર ત્રિપીઠતં શ્રી કૃષ્ણગદ મહાનગરે સંવત્ ૧૭૧૭ વર્ષે શ્રી ચિંતામણિ પાશ્વેનાથ પ્રસાદાન્-શુભં ભવતુ.

—પ્રાં. તી. સં. ૫. ૧ થી ૧૩

(આમાં પાલગંજ સમેતશિખરના રક્ષક રાગનું નામ પૃથ્વીમલ્લ આપ્યું છે અને સં. ૧૬૬૧ માં બનાવેલી જયવિજયકૃત સમ્મેતશિખર તીર્થમાળામાં પણ પૃથ્વીચંદ્ર (પૃથ્વીમલ્લ) આપ્યું છે એટલે આ તીર્થમાળા તે સમયની એટલે સં ૧૬૬૧ આસપાસની હોવા સંભવ છે.)

૨૧૫ ક શ્રીધર (જૈનેતર)

રાવણ મહોદરી સંવાદ. સં. ૧૬૬૫

—પત્ર ૨૪ ગ્રંથમાન ૨૦૬ લખ્યા સં. ૧૮૨૯. દાખડો ૨૨ લી. ભંડાર. આ ચોપાઇ તથા દૂહામાં છે. કુલ દૂહા ૨૦૬ છે.

૨૧૬ હીરાનંદ શ્રાવક (સંઘપતિ.)

(૪૩૨) અધ્યાત્મ આવની—સં. ૧૬૬૮ લ. સં. પહેલાં.

આદિ—

ઠીકાર સરપુરૂપ ઇહિ અલપ અગોચર,
 અંતરગ્યાન બિચારિ પાર પાવઇ નહિ કો નર,
 ધ્યાન મૂલ મનિ જાણિ આણિ અંતરિ ઠહરાવડ,
 આતમ તત્તુ અનુપુ રૂપ તસુ તતપિણુ પાવડ,
 ઇમ કહઇ હીરાનંદ સંઘપતિ અમલ અટલ ઇહુ ધ્યાન ધિરિ
 સુધ સુરતિ સહિત મનમઈ ધરડિ ભુગતિ મુગતિ દાયક પવર. ૧
 ન કરે સુયણુ મતિ બિકલ ભરમ મનિ કાહે આંણુઈ,
 પેપિ રજત સમ સીપ મૂઠ મનિ રજતહિ જાંણુઈ,
 જખ તઉ કરઈ બિચારસાર પરમારથ પેપઇ,
 જમ જાવઈ પિન મજિહ મૂઠ તખ દૂરિ ઉવેપઇ,
 વિજ્ઞાનભેદ નિજ ચિતિ ધરિ વિસંકે સકલ કહુ દૂરિ તજિ,
 ઇમ કહઇ હીરાનંદ સંઘપતિ સમજિ નિજ રૂપ ભજિ. ૨

x   x   x   x

અંતે—

ખાવન અક્ષર સાર વિવધ વરનન કરિ ભાખ્યા,
 ચેતન જડ સંબંધ સમજિ નિજ ચિતમઈ રાખ્યા,
 જ્ઞાનતણુડિ નહિ પાર સાર એ અક્ષર કહિયઈ,
 નવ નવ ભાંતિ બપાણુ સુતઉ પંડિતપઇ લહિયઈ,

વહ ભેદ વિતાન વિવેક રસ સખરસ તર્ધ યહ અધિક ગણિ,
આતમ લખદિ અનુ સુજસ જગિ પઠત ગુણુત હીરાનંદ બણિ. ૫૬
મંગલ કરઉ જિન પાસ આસ પૂરણુ કલિ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ દાસ જાકે સખ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, જાસ પય સેવર્ધ સુરપતિ,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, તાસ પય પૂજહ દિનપ્રતિ,
મુનિરાજ કહઈ મંગલ કરઉ, સપરિવાર શ્રીકાન્હસુઅ,
બાવન બરન બહુ ફલ કરહુ સંધપતિ હીરાનંદ તુઅ. ૫૭

—ઇતિશ્રી અધ્યાતમ બાવની સંપૂર્ણ—સંવત ૧૬૬૮ વર્ષે આસાદ
સદી પંચમી દિને—લાલપુર મધ્યે—લિપત બોજિગ કિસનદાસ સાહ બેણી-
દાસ પુત્ર—સાહ સતોપી પઠનાથ.

[વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૧૧૧-૧૨૫]

(૪૩૩) ઉપદેશરાસ. સં. ૧૬૬૪.

(૪૩૪) વિક્રમરાસ. પ્રત લખ્યા સં. ૧૭૦૦

૨૧૭ મેધરાજ ૨. (અં. ધર્મમૂર્તિ—લાલુલખિ શિ.)

(૪૩૫) સત્તરભેદી પૂજા.

આદિ—

સર્વજ્ઞ જિનમાનમ્ય નત્વા સદગુરુમુક્તમં ।

કુર્વે પૂજાવિધિ સમ્યક્ ભવ્યાનાં સુલહેતવે ॥

વંદી ગોયમ ગણુહરેં સમરેં સરસતિ એક

કવિયણુ વર આપેં સદા, વારે વિધન અનેક.

૨

*

*

*

*

અતે—

ગીત રાગ ધન્યાસી.

બોલી બોલીરે બોલી પૂજાની વિધિ નીકી

સતરભેદ આગમે જિન બાપી, શિવરમણી સિરદીકારે.

બોલી. ૧

જીવાભિગમે જ્ઞાતા ધરમે રાયપસેણી પ્રસીદ્ધી,
 વિજયદેવ દ્રુપદીએ પૂજ્યા સૂરીયાભેં પણિ કીધીરે. ૨
 અચલ ગચ્છે દિન દિન દીપે, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરિરાયાં,
 તાસતણેં પખેં મહીયલ વિચરેં, ભાનુલલિધ ઉવઝાચારે. ૩
 તાસ સીસ મેધરાજ પયપે, ચિરનંદો નાં ચંદારે,
 એ પૂજા જે ભણસેં ગણસેં, તસ ધર હોઇ આણુંદારે, બોલી. ૪
 --સં. ૧૮૩૦ વર્ષે શ્રા. ૧૫ ગુરવાસરે શ્રી નવાનગરે શ્રી
 અચલગચ્છે શ્રી શાંતિનાથપ્રસાદાત સા. ૩૫૨ી રત્નપાલ પ્રમુખ
 પદનાથ. ૪-૧૪ મં.

[ધર્મમૂર્તિ સૂરિ અચલગચ્છની પદાવલિમાં ૬૩ મા પદધર-૧૬૦૨
 મા આચાર્ય અને ગચ્છનાયક પદ સં. ૧૬૭૦ માં સ્વર્ગવાસ પાટણ.]

(૪૩૬) ઋષભજન્મ.

આદિ—

વિણીય નયરી વિણીય નયરી નાભિ નિયગેહ,
 મરદેવી ઉંચરસરેં રાયલંસ સારિથ સામીય,
 રિસહેસર પદમજિણ પદમ રાયવર વસહ ગામીય,
 વસહ અલંકિઅ કણુયતાગુ, જાગો જુગ આધાર,
 તસુ પાય વંદી તસુતણો, કહિસેં જનમ સુવિચાર. ૧

* * * *

અતે—

૨૧૮ મૂલા વાયક (આં. ધર્મમૂર્તિસૂરિ શિ.) સં. ૧૬૭૦
 પહેલાં.

(૪૩૭)+ ચૈત્યવંદન. ૮ લાલનું ૩૨૦-૩૨૬ જૈ. પ્ર. વિધિપદ્ધ પંચ
 પ્ર. સૂત્ર.

આદિ—

કેવલનાણિ શ્રી નિરવાણી, સાગર મહાજસ વિમલ તે જાણી,
 સર્વાનુભૂતિ શ્રીધર ગુણુખાણી, દત્ત દામોદર વંદો પ્રાણી. ૧

અતે—

કલસ.

છન્નુંએ જિનવર છન્નુંએ જિનવર,
અધો બધ્ધવે લોક તીર્થે બાણું એ,
સાસય અસાસય જૈન પડિમા તે સવે વખાણુંએ.
ગન્ધ વિધિપક્ષ પૂજ્ય પરગઠ, શ્રી ધર્મમુક્તિ સૂરિંદુ એ,
વાચક મૂલા કહે ભણતાં, ઝઘ્ઘિ ટઘ્ઘિ આણુંદુએ.

૨૧૮૬. ક્ષેમકુશલ (મેઘમુનિ શિ.) ૧૬૭૨ પહેલાં.
વિમલાચલ સ્તંભ

શ્રી હીરવિજય સૂરિંદ રાજિં, વિજયસેન સૂરીશ્વર,
શ્રી પંડિત મેઘ મુણિંદ સીસક, યુગ્યો ક્ષેમકુશલ કર. ૪૨

—કૃતિ શ્રીમત સકલતીર્થ મસ્તક મુકુટાયમાન વિમલાચલન્ય કાલ-
બદ્ધમાનેકવિંશતિ નામ સપ્તોદ્ધારં સંઘપતિ સિદ્ધસંખ્યાસૂચિત વિચારમય
સ્તવન મહા મંગલમય મિતિ ભદ્રં સંપૂર્ણ, સમાપ્ત.

(વિજયસેનસૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૬૨૮ સ્વ. ૧૬૭૨.)

૨૧૮૭. હર્ષકીર્તિસૂરિ (નાગોરી તંબુલકીર્તિસૂરિ શિ.)
વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી સ્વરૂપ પ્રખંધ. ૨૪ હુંકરું કાવ્ય. સં.
૧૬૬૫ આસપાસ.

આદિ—

ભરતક્ષેત્રે સમુદ્રતીરે દક્ષિણ દિસે,
કંઠ દેશમારે વિજયશેઠ શ્રાવક વસે;
શિયલ વ્રતરે અધારા પક્ષનો લિયો,
બાલાપણેરે એહવો મન નિશ્ચય કિયો. ૧

અતે—

તેહના ગુણુ ગાવે ભાવે જે નરનારિ,
 તેતો વંછિત પામે સંપતિ લહેરશાલિ,
 નાગોરિ તપ ગછ આચારજ સુરિરાય,
 શ્રી ચંદ્રકીરતિ સુરિ પ્રણુમું તેહના પાય,
 શ્રી હર્ષકીર્તિસુરિ પભણે તાસ પસાય. ૨૨

કલસ.

ઠમ કૃષ્ણપક્ષે શુકલપક્ષે જોણિ શિયલ પાલ્યો નિરમલો,
 તે દંપતિના ભાવ શુધ્ધે સદા શુભગુણુ સાંભલો. ૨૩
 જેમ દુરિત દોહગ દુરિ જાય સુખ યાથે બહુ પરે,
 સકલ મંગલ મનહ વંછિત કુશલ નિત્ય ધરે અવતરે. ૨૪

—પં. હર્ષવિલાસેન લેલિખીકીયતે—૨-૧૩.

—લિ. ઝ. ગણા. ૨-૧૨ એ પ્રત મારી પાસે છે.

(પાર્શ્વચંદ્રગચ્છના રાજચંદ્રસુરિ (જન્મ સં. ૧૬૦૬, આચાર્ય ૧૬૨૬ સ્વ. ૧૬૬૯) ના સમકાલીન રાજરત્નસુરિ શિષ્ય ચંદ્રકીર્તિસુરિ હતા. તેના શિષ્ય આ હર્ષકીર્તિસુરિએ પોતાના ગુરુના નામની સારસ્વત વ્યાકરણની ટીકા, નવરમરણની ટીકા, સિંદુરપ્રકર ટીકા, શારદીય નામ-માલા કોષ, ધાતુતરંગિણિ, યોગચિંતામણિ, વૈદ્યકસારોદ્ધાર, વૈદ્યક સાર-સંગ્રહ, ઋતુઓષ્ઠવૃત્તિ, તિજયપહુત અને ધૃહત્ શાંતિપર વૃત્તિઓ તેમજ સં. ૧૬૬૩ માં અનિત્કારિકા વિવરણ અને સં. ૧૬૬૮ માં કલ્યાણ મંદિરસ્તવ વૃત્તિ આદિ અનેક ગ્રંથો સંસ્કૃતમાં રચ્યા છે.)

૨૧૯ વિદ્યાકમલ.

(૪૩૮) ભગવતી ગીતા. સં. ૧૬૬૯ ની પહેલાં.

૨૧૯૬. શાંતિકુશલ (ત. વિજયદેવસુરિ-વિનયકુશલ શિ.)

૧+ ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭.

આદિ—

સારદ નામ સોહામણું મનિ આણી હો અવિહડ રંગ,
પાસ તણો મહિમા કહું જસ તીરથ હો જિમ ગાજે મંગ. ૧
ગોડી પરતા પૂરવિં ચિંતામણુ હો તું લીલવિલાસ,
અંતરીક મોરે મને વરકાણુ હો તું સોહે પાસ. ગો. ૨

x x x x

અતે—

અલખ નિરંજન તું લિખ્યો અતુલી બલ હો તલભાણુ,
શાંતિકુશલ ઇમ વિનવઇ તું કાકુર હો સાહિય મુલતાણુ. ૩૦
તપગચ તિલક તડોવડિં પાય પ્રણમી હો વિજયસેનસૂરીસ,
સંવત સોલસતસડે વીનવીઓ હો ગોડી જગદીસ. ૩૧

કલસ.

ત્રેવીસમો જિનરાજ જાણી હિઈ આંણી વાસના,
નર અમર નારી સેવ સારી ગાઇ ગુણુ શ્રી પાસના,
વિનયકુશલ ગુરુ ચરણુ સેવક ગોડી નામઈ ગહગહઈ,
કલિકાલમાંહિં પાસ પરગટ સેવ કરતાં સુખ લહઈ. ૩૨

—આ. તી. સં. ૫. ૧૮૮-૨૦૦.

૨. ઝાંઝરીઆ મુનિની સઝાય. સં. ૧૬૭૭ વૈ. વ. ૧૧ બુધ
શ્યાંણામાં (છાણી?)

અતે—

સંવત સોલસત્તોતરે, શ્યાંણા નગર મઝારિ હો,
વધશાખ વદિ એકાદસી, થુણિઉ મિ બુધવાર હો. ૧૦૦
વિજયદેવસૂરીસરૂ, ગણુધરપદ ગણુધાર હો,
તપગચ નાયક ગુણુનિલઉ, જિનસાસનનઉ સિણુગાર હો. અં. ૧

(વિનયકુશલ પંડિતવર, પંડિત પદ સિરતાળ હો,

શાંતિકુશલ ભાવિઈ ભણુઈ, સદૃલ સદૃલ દિન આળ હો. ૨

—પ્રતિ શ્રી ઝાંઝરિઆ ઋષિસગ્રાય સંપૂર્ણ. ગણિ શ્રી ભાવકુશલ શિષ્ય મુનિ હંસકુશલેનાલિખિ. ગણિ શ્રી પ શ્રી રચિકુશલ શિષ્ય ગણિ શ્રી રામકુશલ પદનકૃતે સં. ૧૭૦૨ વર્ષે પોષ સુદિ ૧૫ દિને.

૩+ સનતકુમાર. સ. (સરસતિ સામિણિ પાએ લાગું) ૪૦૩ સ.
મા. ભી. (આ. ૬.)

૪. ભારતી સ્તોત્ર. ૩૩ કડીનું.

આદિ—

સરસ વચન સમતા મન આંણી, ઝંકાર પહિલો ધુરિ જાંણી.

અંતે—

કલશ.

મુલલિત સરસ સાકર સમી, અધિક અનોપમ વાંણી,
વિનયકુશલ પંડિત તણી, કરી સેવ મેં લાધી વાંણી,
કવિ શાંતકુશલ ઊલટ ધરી, નિજ હીયડેં આણિ,
કાંધો છંદ મનરંગઈ ઝંકાર, સમરી શારદા વખાંણી,
તવ બોલી શારદા જો છંદ કાંધો, ભલી ભગતેં વાચા માહરી,
હું તૂડી મેં વર દીધો તું લીલા કરિસ, આસ દ્રલસી તાહરી. ૩૩
—એલા પેતસી વાચનાથ. ૨-૧૫ મારી પાસે છે.

૨૧૯ ખ ગુણવિજય (ત૦ કમલવિજય અને વિદ્યા-
વિજય શિ૦)

૧-૭૨૦ જિનનામ સ્ત૦ સં. ૧૬૬૮ ચૈત્ર રવિ. જલોરમાં.

આદિ—

સરસતિ સરસ વચન વરસતી, સજહંસ ગજગતિ મલ્હપતિ
સમરી સૂણસ્યું જિન જગદીસ, સાતસયાં ઊપરિં વલી વીસ. ૧
ભરત ઐરાવત હુઈ હુઈ ક્ષેત્ર, જાણકિ ભૂમિ ભાખિની નેત્ર
જંબૂ ધાતકિ પુષ્કર ખંડ, અદી દીપ દશક્ષેત્ર અખંડ. ૨

અતીત અનાગત નષ્ટ વર્તતા, ચઉવીસી જિનવર, વિહરતા,
ચોવીસીઈ જિન ચોવીસ, દસ ક્ષેત્ર ચોવીસી ત્રીસ.

૩

x

x

x

x

અતે—

એ જિનનામ પ્રસાદ્યકી તુ ભ૦ પૂત્ર કલત્ર પરિવાર તુ
ભાગ સોભાગ સોહામણા તુ ભ૦ લલિષ્ઠ જય જય કાર તુ,
તપગઢપતિ ગુરૂ મહાપતો તુ ભ૦ સકલસૂરિ સિરતાજ તુ,
શ્રી વિજયસેન સૂરીસરૂ તુ ભ૦ શ્રી વિજયદેવ યુવરાજ તુ,
તસગણિ ગુણુરયણાયરૂ તુ ભ૦ સુવિહિત પંડિત સીહ તુ,
શ્રી ગુરૂ કમલવિજય જયુ તુ ભ૦ વિદ્યાવિજય યુધ લીહ તુ,
તાસ સીસ ઇણિપરિ કહિ તુ ભ૦ ચૈત્રી દિન રવિવાર તુ,
સંવત સોલ અઠસઠિ તુ ભ૦ ગઢ જાસેર મઝારિ તુ, ૭૯
કલસ.

ઇમ સાધુ સિંધુર ભુવનખંધુર જિનધુરંધર ધ્યાઇયા,
કરકમલ જોડી માન મોડી ભગતિ જુગતિ ગાઇયા,
શ્રી કમલવિજય સુણિંદ વાયક ગુણુવિજય કહિ જિનતણાં
નિત નામ ભણુતાં શ્રવણિ સુણુતાં ધરે રંગ વધામણાં. ૮૦

—ઇતિશ્રી ઐરવત ક્ષેત્ર ૧૫ ચોવીસી સ્ત૦ પંચભરત પંચ
ઐરવત ૩૦ ચોવીસી ૭૨૦ જિનનામ સ્તવનં લિખિતં શ્રી રવિવ-
ર્દન ગણિભિ:

૨-સામાયક સ૦ આદિ-ગોયમ ગણુહર પ્રણમી પાપ.

અતે—

સામાયિક કરજ્યો નિસદીસ, કહિ શ્રી કમલવિજય ગુરૂ સીસ. ૧૩

—ઉપરનાં બંનેની પ્રત ૩-૨૩ નૈ. એ. નં. ૧૧૫૦

૨૨૦ સંઘવિજય (૧૦ હીરવિજયસૂરિ-ઋષિમેધજી અપર-
નામ ઉદ્યોતવિજય-ગુણવિજય શિ.)

(૪૩૯) શ્રી ઋષભદેવાધિદેવજિનરાજ સ્ત. સં. ૧૬૬૯ આસો શુદ્ધ ૩.

આદિ—

દૂહા.

સરસતિ ભગતિ ભારતી, કવિજન કેરી માય,
અમૃત વચન નિજ ભગતનર્ધ, આપો કરી પસાય.
શાસનદેવી ચિતિ ધર, પ્રણમું નિજગુરૂ પામ,
પ્રથમ તીર્થકર વર્ણવું, શ્રી રિસહેસર રામ. ૨
ભવ તેરહ સ્વામીતણા, હું સપેપિ ભણેસ,
રચું તવન રલીયામાણું, સદ્ગત જન્મ કરોસ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

સંવત સશિ રસ કાય નિધાન, એ સંવત્સર કહ્યો પરધાન,
આસો માશિ તૃતીઆ ઉજલી, કર્યું તવન પૂરણ મનિરલી. ૬૯
જિહાં ધ્રુ અવિચલ મેર ગિરંદ, જિહાં ગ્રહ ગણુતારા રવિચંદ,
તિહાં લગઈ શ્રી ઋષભચરિત્ર, ભણુછ ગણિઈ તસ જન્મ પવિત્ર. ૭૦
(કલશ.)

એ પ્રથમ નરપતિ પ્રથમ મુનિવર પ્રથમ ભિખ્યાચર હવો,
એ પ્રથમ જિનવર પ્રથમ કેવલી ભાવ આંણી મર્ધ સ્તવ્યો,
તપગણપતિ શ્રી વિજયસેનસૂરિ શ્રી વિજયદેવસૂરિ પટોધર,
ગણિ ગુણવિજય શિષ્ય સિંધવિજય કહિ સયલ સંઘ મંગલ કરે. ૭૧

—છતિશ્રી ઋષભદેવાધિદેવ જિનરાજ સ્તવનં સંપૂર્ણ. લિખિતં
સંવત ૧૬૭૦ વર્ષે માધ માસે શુક્લપક્ષે પુર્ણિમાતિથી સર્વસુતદિવસે
ગણિશ્રી ગુણવિજય શિષ્યગણિ સિંધવિજયેન લિખિતં. શ્રી અણહિલ-
પત્તન મંદ્યે શ્રી પેતલવસહી પાટકે વાસ્તવ્ય સુશ્રાવક પુણ્ય પ્રભાવક શ્રી
દેવગુરૂભક્તિકારક સાહ નાનજી પકન કૃતેતિ ભદ્રં બ્રૂયાત્ શ્રી-૩-૧૫
(વિ. ધ.)

(સંઘવિજય ગણિએ કલ્પસૂત્રપર પ્રદીપિકાવૃત્તિ સં. ૧૬૭૪ માં ૨મી છે અને તેની સં. ૧૬૮૧ માં લખેલી પ્રત લીખડી ભંડારમાં પત્ર ૧૫૫ અને ગ્રંથમાન ૩૩૦૦ ની ૧૨ મા દાખડામાં છે.

(૪૪૦) અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાનક. સં. ૧૬૭૯

માગ. શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિ સુખ સંપદા, લહીઈ બુદ્ધિ વિનાણ,
પંચપરમેષી પ્રભુમીઈ, હુઈ ધરિ કોડિ કલ્યાણ. ૧

શ્રી આદીશ્વર શાંતિજિન, યદુપતિ નેમિ જિણુંદ,
પાસ વીર પ્રભુ પાપ નમું, પંચતીરથ સુખ કંદ. ૨

x x x x

અમરસેન વયરસેનનઈ પૂર્વે ભવ અધિકાર,
દાન પૂજાલાભ ગુરઈ કલ્હો, તેણુઈ લલ્હાં સુખ અપાર, ૧૪

x x x x

પ્રકરણુ પુષ્પમાલા તણી, ગાથા બણી સુગણિ,
રસિક સંબંધે શ્રવણે સુણ્યો, રાસ રચું શુભવાણિ. ૧૬

ઢાલ ૨૭ રાગ આસાઉરિ.

સરસતિ માત સાનિધિ કરી, રચ્યો સંબંધે રસિક
શાસ્ત્ર અનુસારઈ વર્ણુવ્યો, નવિ ભણ્યો બોલ અલીક. ૪૮૯

પદપરંપર વીરનો કમઈ હવો યુગહપ્રધાન,
શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર અકથર તપ દીઈ માન. ૪૯૦

ખિરદ જગગુર તેણુઈ દીઉં, તીરથ શેત્રુંજ ગિરિનારિ,
મુગતા થાટ કારાવીઆ, જાત્ર કરઈ નરનારિ. ૪૯૧

છોડાવ્યો જણુઈ જીજ્ઞાસો, મુકાવ્યું જગિ દાંધ્ય,
બંધ લાખ મેલ્હાવીઆ, હીરગુર વચન પ્રમાંણ. ૪૯૨

ઉદય અધિક શ્રી ગુરતણો, રાજનગર મઝારિ,
સોલઅઠાવીસઈ આવીઆ, મેઘજી ઝડપિ ઉદાર, ૪૯૩

- હુકામત મૂંઢી કરી, કુમતિ કીડ પરિત્યાગ,
મન વચન કાયા કરી, ધર્મ તણો મનિ રાગ. ૪૯૪
- જિનપ્રતિમા જિનસારિણી, કહી પ્રવચનિ અધિકાર,
સદ્વહણા સાચી પરી, આવી તસ હૃદય મઝારિ. ૪૯૫
- આચારિજ પદનો ધણી, નહિ અભિમાન લગાર,
હીરગુરૂ ચરણે જઈ નમું, મનસ્થું કર્યો વિચાર. ૪૯૬
- ભાળ્યા ગાળ્યા મિદ્ધાંત સવિ, પંડિત બહુ શ્રુત જોડિ,
અઠાવીસ ઋષિસ્થું પરવરચા, આવી વંદ્ય મન કોડિ. ૪૯૭
- પુનરપિ ચારિત્ર આદરઈ, વિશુદ્ધ હીરગુરૂ હાથિ,
પંચમહાવ્રત ઉચ્ચરઈ, અઠાવીસ ઋષિનંદ સાથિ. ૪૯૮
- ઋષિ મેધં ઉદ્ધોતવિજય, નામ અનોપમ દીધ,
ઋષિનો તે ગુણવિજય દીધું નામ પરસિદ્ધ. ૪૯૯
- નામ થાપના અનુક્રમઈ કીધી શ્રી ગુરરાજિ
પાંચે લાભ ગુરૂઈ અતિધણે, સારચાં તસ બહુ કાજ. ૫૦૦
- શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર, ગુણવંત તસ તણે સીસ,
ગિરઓ ગુણવિજય ગણિ, ગુરૂઆણ વહઈ નિજ સીસ. ૫૦૧
- તસ વિનયી વગતા વિબુધ, સંધવિજય પબણ્ણિ,
સરસ સંધ ઓતા સુણુઈ, પૂરાઈ વક્તા મન પાંતિ. ૫૦૨
- સુખ સંપન્નઈ સુણુતાં શ્રવણિ, તાસંધ તાસ ઉચાટ,
ભણુઈ ગુણુઈ મનિ ભાવસ્થું, તસ ધરિ હુદ્ધ ગહટ. ૫૦૩
- અંદકલા ઉદ્ધવિનિધિ વરસે મૃગશિર માસ,
શુદ્ધિ પંચમી ઉત્તરારકિં પૂરણ રચીઉ રાસ. ૫૦૪
- કવિરાય ચતુરગુણી જિકે, પાય પ્રણમું કરજોડિ,
અધિક ન્યૂન જે મઈ ક્યું, મુઝ મમ દેશે પોડિ. ૫૦૫
- વિનોદપણાઈ અગ્નપણુઈ બોધ્યાં જોજો વચન,
અપ્પરમતિ શુદ્ધ તે કર્યો સંત સુજનન. ૫૦૬

ઢાલ અઠાવીસ માની. ૨૮, ઢાલ કડવાની જાતિ.
એહ રાસ કીધો લાભ લીધો સીધું વંછિત કાજ,
જોયુઈ દાન દીધું હવું પ્રસિધું લાધું ત્રિભુવનરાજ.

૫૦૭

*

*

*

*

અંતે—

કલશ—રાગ ધન્યાસી.

શ્રીવીરથી અનુક્રમિ પાટિ તપગછિ શુદ્ધ પરંપરા,
શ્રી વિજયદાન ગુર હીર જોસંગજી, વિજયતિલક સૂરીશ્વરા.
તસ પટોધર ઉદયગિરિ જિમ ઉદયો અવિચલ દિનકર,
અમિનવો ગૌતમ ભવિક વદો, વિજયાણુંદ સૂરીસર. ૫૧૮
સંપ્રતિ વિચરધ યુગપ્રધાન ગુર છત્રીસ ગુણ અંગઠ ધરઈ,
સાધુ પુરંદર મહિમામંદિર અમૃતવાણિ મુખિ ઉચરઈ,
શ્રી હીરવિજય સૂરીંદ સેવક ગુણવિજય ગણિ મુનિવર

તસ સીસ સંયુષ્યા રાજઋષિ દોય સકલ સંઘ મંગલ કર. ૫૧૯

—મહોપાધ્યાય શ્રી ૯ શ્રી નંદિવિજય ગણિ શિષ્ય શિરોમણિ
ગણિશ્રી ધનવિજયગણિ શિષ્ય મુઠ ભક્તિવિજયેન લિખિત સ્વવાચનાય
સં. ૧૬૯૭ વૈ. વ. ૧૩ દિને શ્રી અમ્હદપુરે. ૨૦-૧૫ વિ. ધ.

(૪૪૧) સિંહાસનખત્રીસી.

અંતે—

તપગજ નાયક ગુણનિલૌ શ્રી હીરવિજય સૂરીંદ
જૈનધરમ દીપાવીયૌ જસ પય નમૈ સુરીંદ. ૯૦

લુકાપતિ ઋષિ મેધજી અઠાવીસ ઋષિ પરિવાર
આવી હીરગુર વંદીયા આણી હર્ષ અપાર. ૯૧

કુમતિ તજી સુમમતિ ભજી સાર્યા આતમકાજ

ઉદ્યોતવિજય વિયુધ પદ દીઉ ધન ધન હીરગુરરાજ. ૯૨

અઠાવીસ માહૈ મુખ્ય સિસુ ગુણવિજય ગણિરાય,

તસ સીસઘ ઉદયમ કરી પ્રખંધ રચ્યૌ સુષદાય. ૯૩

(હીરવિજય સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તે તે સમયમાં.)
(ઉદયપુર બં.)

—પ્રસિદ્ધ હીરવિજયસૂરિ પાસે મેઘજી ઋષિએ લોકામતનો ત્યાગ કરી સં. ૧૬૨૮ માં દીક્ષા લીધી અને મેઘજીનું નામ ઉદ્યાતવિજય રાખ્યું. આ પ્રસંગે અમદાવાદના જૈનસંઘે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. આ દીક્ષા અવસરે મેઘજીની સાથે તેના ત્રીશ (અઠાવીસ) શિષ્યોએ પણ તપાગચ્છની દીક્ષા લીધી તે પૈકી ગણાનામના શિષ્યનું ગુણુવિજય નામ રાખ્યું. અને તેમના શિષ્ય તે કવિ સંઘવિજય. હીરવિજયસૂરિના એક શિષ્ય સંઘવિજય નામના હતા. તેનું સંસારપક્ષે સંઘજી નામ હતું. તે પાટણનો એક ગૃહસ્થ હતો. તેની સ્ત્રીથી એક પુત્રી થઇ હતી. પોતાને ૩૨ વર્ષની ઉંમર થતાં હીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી દીક્ષા લેવાનું મન થતાં સ્ત્રીની અનુમતિ છેવટે લઇ પોતાની પુત્રીનું લગ્ન કરી આપવા માટે ખેટી થયા વગર દીક્ષા લીધી અને તેની સાથે ખીજ સાત જણાએ દીક્ષા લીધી. સંઘજીનું નામ સૂરિજીએ સંઘવિજય રાખ્યું તેજ સંઘવિજય અને આપણા કવિ-ગુણુવિજયના શિષ્ય બે જૂદા યા એકજ છે તે આત્રીથી કહી ન શકાય. કદાચ આપણા કવિનું નામ સિંઘવિજય-સિંહ-વિજય પણ હોઇ શકે. તેથી મને તો બંને જૂદા હોવાનું વધારે સંભવિત લાગે છે. જૂઓ સરીશ્વર અને સમ્રાટ પૃ. ૨૧૦ અને ૨૨૫.)

૨૨૧ વિજયમેરૂ (ખ૦ રાજસાર-મણિરત્ન-હેમધર્મ શિ૦)

(૪૪૨) હંસરાજ વછરાજ પ્રબંધ. સં. ૧૬૬૯ લાહોરમાં.

આદિ—

હુહા.

વીર જિજ્ઞેસર ચરમ જિજ્ઞ પ્રણમું, પય અરવિંદ સદ્યુર પય પ્રણમું,
વલિ મનિ ધરિ પરમાણંદ. ૧

જિનવર વદન નિવાસની, પ્રણમું સરસતિ હેવ

પુણ્યવણ્ણ ફલ ગામ્ધનું, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવ. ૨

પુણ્યે ધણુ કણુ સંપન્ને, પુણ્યે સુખ આનંદ	
પુણ્યે અરિ કેશરિ નમે, પણ્યમે સુરનર ઈદ.	૩
પુણ્યે લખમી વસિ હુવે, દિન દિન અધિક પડૂર	
પુણ્યે ગ્રહ પીડા ટલે, જાગ્યે પુણ્ય અંકુર	૪
પુણ્ય તણા ફલ છે બહુ, પુણ્યે જસ વર ચિત્ત	
હુંસરાજ હુછરાજવર, હુંસાવલી ઢાલ ચરિત્ત.	૫
સરસ પ્રબંધ છે એહનો, વલિ અધિક ઢાલ રસાલ,	
કવિયણુ સુણુતાં ગહગહી, ચ્યાર ખંડ સુવિશાલ.	૬
એ ચરિત્ર જલધર સમો, વચન અમૃત જલખિંદુ	
મધુર સ્વરે તે ગાઇ જવું ભવિક મોર સુખ કંદ.	૭
રસ કલા કર સરંજિકા, સુગાતાં શ્રવણુ સુહાય	
સાંભલિજ્યો ગુણિયણુજના, જો આવૈ તુમ દાય.	૮

x

x

x

x

અતે—

ખરતરગચ્છ અતી દીપતો, શ્રી જિનચંદ સૂરિંદ	
તાસ સીસ અતિ દીપતો, શ્રી જિનસિંહ મુણિંદ.	૧૦૩ જિં
સોલસઈ ઉગણુહુત્તરઈ લાહોરનયર મઝાર	
સાંતિનાથ સુપસાઉલઈ કીધો પ્રબંધ અપાર.	૪
વાચનાચારિજ દીપતો, રાગસાર સુણુ જાણુ	
મણિરયણુ કલાનિલો, શિષ્ય મુખ્ય સુજાણુ.	૫ શિં
હેમધર્મ ગુણુ સાંનિધઈ, મુઝ સદા સુખ આનંદ,	
વિનયમેરૂ મુનિવર કહછ, સુણુતાં આવકટંદ.	૬
ચ્યારિ ખંડ એ ચક્રપાઠ, સરસ પ્રબંધ ઉદ્દાસ,	
કવિયણુ જનમન ગહગહઈ, ગાવતાં લીલવિલાસ.	૭

—ચાર ખંડ ગ્રંથાચ ૯૯૦ પ્રમાણુ. ૧૧-૧૮ સેં. લા. વડોદરા.

૨૨૨ જ્ઞાન (ઠાસ.)

(૪૪૩) સ્ત્રીચરિત્ર રાસ. ૧૬૭૦ પહેલાં રત્નાગર પુરમાં.

અંતે—

નવરઘ એક નાટિક રચિઉં રત્નાગર પુરમાંહિં

પંતિ કરી નિરાપજ્યો આપ્યુ મનિ ઉચ્છાહિ.

૧૮

ન્યાન બણુછ હો ભાઇઓ સ્ત્રીચરિત્ર અપાર

જે જ્યલ એહને છેતરછ તે નર ધન્ય અવતાર.

૧૯

—સં. ૧૬૮૯ આસો વદ ૧૩ હસ્તાક દિને પંડિત શ્રી દર્શન-
વિજયગણિ શિ. મુ. પ્રીતિવિજય લિખિતં.

(૬૫૨ની બામ્બોનો ભં.)

—પ્રત લખ્યા સં. ૧૬૭૦ અમ.

(૪૪૪) યશોધર રાસ.—૩.

૨૨૩ પરમાનંદ (તં વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૪૫) નાના દેશદેશીભાષામય સ્તંભ (સં. ૧૬૭૧ પહેલાં.)

આદિ—

એ ત્રિભુવનતારણુ તીરથ પાસ ચિંતામણીરે,

કિ વિજય ચિંતામણીરે,

ચાલિ ચતુર પ્રિહિ યાત્રિ જઘછ ઇમ બણુછ ભામનીરે

પ્રિય સેજ વાલિ જો તારા ત્રિકિ ધવસ ધુરંધરારે

તસ સીંગિ સોવન પોલિ કિ, ધમ ધમ ઘૂંઘરારે.

૧

*

*

*

*

અંતે—

ઇમ સકલ તીરથ સખલ સમરથ પાસ ત્રિભુવનનુ ધણી,

તપગણિ જિણુછ જયકાર દીધુ તિણુછ વિજય ચિંતામણી,

ભારમહારાજ વડ દવાળ કરી થાપ્યા જિનવર,
 શ્રી વિજયસેન સરદિ સેવક પડિત થરમાણુંદ જયકર, ૭૭
 ૪-૧૫ (વિ. ધ.)

(કચ્છનું વિજયચિંતામણિ મંદિર.)

(વિજયસેનસરિ સ્વર્ગ ૧૬૭૧. તેા તે પહેલાં.)

૨૨૪ અજ્ઞાતકવિ.

(૪૪૬) સુદયવચ્છવીર ચરિત્ર લ. સં. ૧૬૫૨ પહેલાં.

અતે—

સુદયવચ્છનું એહ ચરિત્ર, જે નર નિસણુંદ સદા પવિત્ર,
 તાહ તણુંદ મનિ પૂજ્ય આસ, લહઈ સિદ્ધિ સુહ લચ્છિ વિલાસ. ૬૧
 —સંવત્ ૧૬૫૨ વર્ષે આસોજ માસે શુકલપક્ષે પ્રતિપદ્યાં તિથેા
 દેવાલીનગરે રાણા શ્રી પ્રતાપસિંધ વિજયરાજરે શ્રી સડેર ગણે ભટ્ટારિક
 શ્રી યશોભદ્રસરિ સંતાને ગચ્છાધિપ ભટ્ટારક શ્રી ધ્રુવરસરિભિઃ ચિરંજી-
 વાતઃ તત્ શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિજયસુંદર વાં શ્રી પદ્મરાજ લિપતં.
 (વિ. ધ.)

૨૨૫ હીરનંદન (ખં જિનસિંહસૂરિ શિં)

(૪૪૭) હરિશ્ચંદ્ર ચોપાઈ. સં. ૧૬૭૦ થી ૧૬૭૪ ની વચ્ચે.

આદિ—

શુભમતિ આપો સારદા, સરસ વચન સરસતિ,
 બ્રહ્માણી સહુ વિધન હરિ, ભલો કરે ભારતિ. ૧
 ચક્રીસે જિણુવર ચતુર, નાંમ હુવધ નત નિધિ,
 શ્રી ગૌતમ ગણુધર સધર, સદા કરો સાંનિધિ. ૨
 આદીસર જિણુ ઉદય કરિ, શાંતિ જિણુંદ સુખવાસ,
 નિરમલ મતિ ઘો નેમિજિણુ, પરતા પૂરક પાસ. ૩

વિધન હરે શ્રી વીરજિયુ, સુપ સંપદ દ્યુતાર,	
પંચતીરથ જગિ પરગડા, પ્રણમું પ્રહસભિ સાર.	૪
ખરતર ગજનાયક પરે, જંગમ જુગપરધાન,	
શ્રી જિનસિંહ સૂરીસર, નભીયધ સુગુણનિધાન.	૫
વિનયવંત વિધાનિયો, ગણિ હીરનંદન ગાય,	
ગુરુ સુપસાયધ ગાયસું, રંગઈ હરચંદ્રાય.	૬
x	x
x	x
x	x
x	x

અતે—

છેલ્લું પાનું નથી. પા. ૩૬ પં. ૧૫ આ. ક.

૨૨૬ વિદ્યાચંદ (તઠ વીપા શિષ્ય)

(૪૪૮) +શ્રી વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ રાસ. ૧૬૭૧ પછી.

આદિ--

સરસતિ મતિ ઘઉં નિરમલી, મુખિ ઘઉં વચન વિલાસ,	
ગાઉં તપગચ્છ રાજવી, વિજયસેન ગુણુરાશિ.	૧
જગમાં જગગુર હીરજી, હુઓ અધિક સોભાગ,	
મહિમા મહોમાહિં ઘણુકે, જિમ રામમુની મહાભાગ.	૨
તાસ પાટિ ઉદ્યાયલિઈ, ઉગ્યુ અભિનવ ભાણુ,	
શ્રી વિજયસેન સૂરિસર, જેહથી નિતર્યુ વિહાણુ.	૩
ભાગ્ય વહું શ્રી પૂજ્યનં, કુણુઈ ન ખંડી આણુ,	
જિનશાસનમાં જગતાં, હૂઆ અધિક મંડાણુ.	૪
ખરચ પ્રતિષ્ઠા પૂજણાં, સંધ તીરથ ઉદ્ધાર,	
રાસ-ભાસ-કવિ અંચથી, તે મુણુજ્યો અધિકાર.	૫
છેહડઈ જે નિર્વાણુનઉ, કહૂં લવલેશ વિચાર,	
તાત માત ગુરુ ગામનઈ, નામ થકી સંભાર.	૬

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

જગમાંહિ મહિમા ગુરતણુકે જે, અતિધણુકે છંદ મઈ સુણ્યકે,
 દોષ હાથ જોડી ખુદિ થોડી, કામિ કોડી સકે ગુણ્યકે,
 શ્રી વિજયદેવ સુરિદં નંદકે ભાવિ વંદકે વલી વલી,
 વર વિપુલ વીપા સીસ વિદાયદં આશા સવિ ફલી. ૫૭

—૫૭ હુંક આમાં છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂજર્ કાવ્ય સંચય.

૧ +રાવણુ અદોદરીએ આપેલ ઉપદેશ સં ૩૯૧ સ. મા. બી.

૨૨૭ ગંગદાસ (ખ૦ જિનસિંહ-કીર્તિરતનસૂરિ-હર્ષધર્મ—

હર્ષવિશાલ-સાધુમંદિર-વિમલરંગ-લઘ્વિકલ્લોલ શિ.)

(૪૪૯) વંકચૂલ રાસ. સં. ૧૬૭૧ આ૦ શુ. ૨ ગુર પાતિ ગામમાં.

આદિ—

સંતિ જિજ્ઞેસર ચિર જયતુ, સંતિકરણુ જિનરાજ,
 વંકચૂલ રાગ તણુકે, ચરિત કહિસુ હિતકાજ. ૧
 સુધધ મન જે પાલિત્યધ, ગુરમુખ લેધ નીમ,
 વંકચૂલ જિમ પામિત્યધ, રિદિ વૃદિ નિસ્સીમ. ૨
 ગુરવિણુ કો જાણુઈ નહી, ધરમાધરમ વિચાર,
 સુષટ ઘાટ સોનાર વિણુ, લાપ મિલધ લોહાર. ૩
 મૂરિષ કિમધ ન રંજયધ, જહ વિધિ રંજનહાર,
 ઠંકેન કિમ યઅરિયધ, જહ વરસધ જલધાર. ૪
 ચ્યારિ નીમ આવા ચતુર, લીધા ગુરનધ પાસ,
 ચમતકાર ચિત ઊપજધ, સુણુતા મન ઉલ્લાસ. ૫

*

*

*

*

અંત—

સંવત સોલઠકિહુસરિ જાણિ, પાતિગામ સુધમ વખાણિ,
 આવણુ સદિ ખીજધ ગુરવારિ, ગાયક વંકચૂલ સુખકાર. ૧૨૧

યુગવર શ્રી જિનચંદ્રસુરિ પાટ, સેવઈ સુરનર મુનિવર થાટ,
 પરવાદી ભંજન સિરિ સાટ, શુદ્ધ પદપદ જિણુવર વાટ. ૧૨૨
 યુગવર શ્રી જિનસિંહ સરીશ, વિજયમાન પ્રતપઉ સુજગીસ,
 રાયરાણા માનઈ જસુ આણુ, એહના કેતા કર વખાણુ. ૧૨૩
 ભૂમિતલ મોટા અવદાત, યૂલ મહેવઈ જસુ વિખાત,
 આચારિજ આચારઈ ભલઉ, કીરતિરતન સુરિ જગતિલઉ. ૧૨૪
 હરપધરમ વાયક તસુ સીસ, વાયક હરપવિશાલ મુનીસ,
 તસુ પાટધ પરગટ ગુણુનિલઉ, સાધુમંદિર વાયક સિરિતિલઉ. ૧૨૫
 તાસુ વિનેય વિમલરંગ ગણી, વિનયવંતમાહિ મહિમા ધણી,
 તિદનઉ સીસ વિનયગુણુ જાણુ, વાયક લખધિકલ્લોલ પ્રધાન. ૧૨૬
 તાસુ પ્રસાદઈ એહ રસાલ, વકંચૂલ ગાયઉ ગુણુમાલ,
 સુણુતાં ભણુતાં લીલવિલાસ, એહ સંબંધ કલઉ ગંગદાસ. ૧૨૭
 જિહાં સાગર જલ ગંગતરંગ, જિહાં કંચનગિરિ વર ઉતુંગ,
 તિહાં લાગિ નંદઉ એહ સંબંધ, સુણુતાં ટાલઈ કરમહ બંધ. ૧૨૮

—સં. ૧૬૮૪ પોપ વદિ ૧૦ અર્ધવાસરે. પૂર્ણિમાપક્ષે યુગપ્રધાન
 શ્રી ૪ યુગવર ભટ્ટારક લક્ષ્મીચંદ્રસુરિ-પ્રથમ શિ. ગણિ શ્રી વીરવિમલ
 પ્રથમ વાયક વાચનાચાર્ય વાં શ્રી લખિવિજય તત્ શિષ્યાય શિ. સૌભા-
 ગ્યવિજય લખિત-શ્રી સત્યપુરવરે. વિ. ધ. ૫-૧૪

૨૨૮ કૃપાસાગર (નેમિસાગર-વિદ્યાસાગર શિ.)

(૪૫૦)+ નેમિસાગર ઉં નિર્વાણુ રાસ. સં. ૧૬૭૨ માગ. શુ. ૧૨
 ઉજ્જેણીમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

સકલ મંગલ સકલ મંગલ મૂલ ભગવંત,
 શાંતિ જિણેસર સમરીઈ, રિદ્ધિવૃદ્ધિ સવિસિદ્ધિ કરણુ,

મહિમંડલ મહિમાનિસો, પાપ વ્યાપ સંતાપ વારણ,
ઉજ્જૈણીપુર જિન જયો, પ્રગટ અવંતી પાસ,
કામકુંભ જિમ પૂરવે, કવિયણુ કેરી આસ.

૧

નેમિસાગર ૨ નામ અભિરામ,
કામિતપૂરણુ અભિનવો કલ્પવેલિ સમ સદા કહીઈ,
જપતાં જગિ જસ વિસ્તરિં લલિત લીલ આનંદ લહીઈ,
વર વાચક પદવીધર, અગિકર્મ ગુરુ આણુ,
જિમ દૂઈ તિમ કવિ કહિં, તેહતાણું નિરવાણુ.

૨

x

x

x

x

અતે—

ઢાલ ૧૦ મી. રાગ ધન્યાશ્રી.

જય જય સાધુ શિરોમણી, નેમિસાગર વર નામોણ,
કામિતપૂરણુ સુરતર, વાચકવંદ લલામોણ.

૧૨૯

x

x

x

x

સંવત સોલ બિહુત્તરઈ નયર ઉજ્જૈણી મઝારણ,
માગસિર શુદિ ખારસ દિને યુષ્ણિ શ્રી અણુમારણ.

૧૩૪

વાચક વિદ્યાસાગર, તાસ પંચાયણુ સીસોણ,
વિબુધ કૃપાસાગર કહિં પૂરો સકલ જગીસોણ.

૧૩૫

—લિં સં. ૧૭૭૦ શ્રાવણ વદિ ૫ બુધે મુનિ જયસૌભાગ્યેન

ખા. ૬-૧૩ નં. ૩૪-સન ૧૮૭૭-૭૮ ડે. કે.

૨૨૬ સાગર ઉ. (પી. ધર્મસાગરસૂરિ-વિમલપ્રભ-
સૂરિ-સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિ.)

(૪૫૧) લવકુશ સસ. સં. ૧૬૭૨ જેઠ સુદિ ૩ બુધ.

અતે—

સંવત સોલ વરસ બહુતરી નેક સુદી બુધવાર,
તિથિ ત્રીજનિં દિનિં રાસ પૂરણ એહવું મંગલકાર. ૨

નગર થિરપુર રૂઝું, જિહાં કરમ કમલાવાસ,
જિહાં વસઈ વડ વ્યવહારીઆ મતિ ધર્મ ઉપરિ જાસ,
પીપલ ગમ્છિં ગુર વડા શ્રી શાંતિસુરિ સુજાણ,
પ્રતિભોધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અહિઠાણ. ૩

તાસ અનુકમિ પાટિ પ્રગટયા શ્રી ધર્મસાગર સુરિ,
શ્રી વિમલપ્રભ સૂરીસ પ્રણમું, હુઈ આણુંદ પૂરિ,
વિબુધ વિદ્યા ધરમદાતા અધિક જસુ ઉપગાર,
જેણિ ટાલ્યા હિત કરી અગન્યાનના અધકાર. ૪

જેણિં થાપ્યા સુરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગર પાટિ,
જિનવચન મારગ દાખવઘ પ્રીછવઘ પુણ્યહ વાટ,
વીનવઘ વાચક રાજસાગર રાસ એહ રંગિં મુદા,
નરનારિ ભાવિ સંભલઘ તસુ સંપન્નઈ ધરિ સંપદા. ૫૦૫

—ધતિશ્રી લવકુશ રાસ સંપૂર્ણ:—અંચા. ૯૦૦ પત્ર ૧૨ હા. ભં.
પાટણ ૩૫૭૦ ૮૩.

(૪૫૨) પ્રસન્નચંદ્ર રાજપિ રાસ. સં. ૧૬૯૮.

પત્ર ૧૫ હા. ભં. પાટણ ૩૫. ૮૩

૨૨૯૬. કીર્તિવિજય (તં કાનહ શિ.)

વિજયસેનસુરિ નિર્વાણ સજાયા.

આદિ—

જવહરી સાચોરે અકબર સાહજરે—એ દાલ.

સરસતિ ભગવતિ ચિત્ત ધરીરે, પ્રણમી નિજગુર પાયરે,

હીર પટોધર ગાયતાં રે મુઝ મનિ આણુંદ થાયરે,
તું મનમોહન જોસંગજીરે.

૧

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

હીર પટોધર સંઘ સુખકર વિજયસેન સરીસરો,
મેં થુણ્યો સર સવાઇ અવિચલ બિરદ મહિમામંદિરો,
જન્મ પાટિ પ્રગટ પ્રતાપ દીપે વિજયદેવ દિવાકરો,
કાનજી પડિત સીસ કીરતિવિજય વંછિતકરો.

૪૭

—૪-૯ માં.

(વિજયસેનસૂરિ—સ્વ૦ ૧૬૭૨ માં થયા ત્યાર પછી તે સમામાં
આ થયેલ છે.)

૨૩૦ લાલવિજય (૧) (ત. વિજયદેવસૂરિ-શુભવિજય શિ.)

(૪૫૩) જ્ઞાતાધર્મ ઓગણીસ અધ્યયન સત્રાય. સં. ૧૬૭૩
આપાડ વદ ૪ રવિ છડીઆડમાં.

અતે—

સંવત સોલત્રિહંતરિ સંવતસરે, આહિતવારે આસાઢ માસે,
શુભવિજય શિષ્ય લાલવિજય એણિપરે કહે ભણે ગુણે
તે સુખીય થારો.

૧૦

—છતિ પુંડરીક કુંડરીક રિપી સત્રાય.

તપગત્રિઞ પાટે પરપરે આવ્યા, સુધર્મ ગુરૂથી ભાવ્યા,

શ્રી વિજયદેવ સૂરીધર રાજે, સોલત્રિહંતરિ જાજે.

૬

આસાઢ વદિ ચોથે દિન આવે, છડીઆડ માહે ગાવે,

રવિવારે એ અર્થ વિચારે સાંભળતાં સુખ થાયે.

૭

શુભવિજય પડિત સુખકારી, તાસ પ્રસાદિ જાણી,

સત્રાય એકવીસ આસ પુરો મુજ, લાલવિજય કહી વાણી.

૮

સિદ્ધાંત વાણી સરસ જાણી આદર આણી ભણીએ,
ભાવે ભવીયણ કહે એમ કવિયણ કાન દેખને સુણીએ. ૯

—સર્વરસ સગાય ગ્રંથાગ્ર ૭૫૦ પ્ર. કા.

(૪૫૪) નંદન મણિયાર રાસ. વિદ્યા.

૧+ ધી સગાય. ૧૦૨ સ. મા. બી.

૨. સુદર્શન સ. સં. ૧૬૭૬ માગશર-કડીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુરુપદપંકજ નમી હું મારું વચન વિલાસ,
સુદર્શન શિયલ વખાણીય, હું છું તુમ્હ પાયે દાસ.

x x x x

અતે—

સંવત સોળ સિલોતરે, માગશર કડી મઝારિ,
શ્રી પાર્શ્વનાથ પસાઉલઈ, શીલે કામ કીધું ઉદાર. ૪૧

જે ગાવે વાંચે નિરમલા તે પામે સંપદ કોડિ,
શ્રી શુભવિજય શિષ્ય ધમ ભણુધ, લાલવિજય નમે કરજોડિ. ૪૨

આ. ક.

—લિ. ઋ. વીરજી પદનાથ ઋ. પ્રેમજી ૨-૧૪ મારી પાસે

પ્રત છે.

૩. વિચાર સ. ૫ કડી.

આદિ—પ્રથમ ધડે સહગુરુ નામ, જિમ મનવંછિજે કામ,

અતે—શુભવિજય સીસ લાલવિજય કહે, સુયગડાંગ વૃત્તિથી લહઈ. ૫

૪. ભરતખાહુબલ સ. ૩૧ કડીની.

અતે—

તપગચ્છનાયક સુંદરે, શ્રી વિજયસેન સરિરાય,

સોહમ તિહાં વાચકવરે, શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવગાય.

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાયા સીસ, શુભવિજય પ્રણમે નિસિદ્ધીસ
લાલવિજય કહે ધણિ ધ્યાને રહી, બાહુબલિની પરિ મુગતે જઈરે. ૩૧

—પત્ર ૨ શ્લો. ૩૦ દા. ૨૩ લી.; ૨-૧૬ મારી પાસે છેલ્લું
પાનું છે.

૫ કચવજા ઝડપિ સ. ૧૪ કડીની.

અતે—

એ હવેં વિર આવ્યા, સાતે સ્ત્રી જૂઓ સાથે,
દીક્ષા લીધી તિહાં સાચા શ્રી ગુરુ હાથે.
પાસે એકમન્નાં કરમ સવેં તિહાં ટાલી,
કેવલ પામીને લહસ્ત્રે મુગત લટકાલી
લટકાલી તિણેં મુગતજ પામી, તેતો દાન પ્રભાવે,
ઉતમના ગુણ લેષ દેષ કર્યો સગ્રય સુભભાવેં
શુભવિજય પડિત પાય સેવી, લાલવિજયે કહેં પ્રાણી,
ભાવસહિત દીઓ દાન ભલીપરેં, લીયડેં ઉલટ આંણી. ૧૪
(આમ દરેક કડી ૮ દુકની છે) લિ. શ્રી પુરખદિરે. ૩-૧૧
મારી પાસે છેલ્લું ત્રીજું પાનું છે.

કલ્યાણસાગરસૂરિ. (આં.) જુઓ નં. ૪૪ પૃષ્ઠ ૪૭.

વીસ વિહરમાન ક્ષેત્ર

પત્ર ૪ દા. ૨૩ લી.

અગડહત્તરાસ. (સં. ૧૬૪૯ થી ૧૭૧૮ સુધીમાં.)

(અંચલમચ્છના પાટ પર ૬૪ મા કલ્યાણસાગરસૂરિ થયા. લોલાડા
ગામે કોઠારી નાનિગની સ્ત્રી નામિલદેના કોડણ નામે પુત્ર સં. ૧૬૩૩
માં જન્મ્યા. સં. ૧૬૪૨ માં ધવલપુરે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૪૯ માં
અમદાવાદમાં આચાર્યપદ, સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં મચ્છેશપદ પામ્યા.
તેમણે કચ્છદેશના અધિપતિને પ્રતિબોધ આપી આહેડ-સિકાર મકાવ-

રાખ્યો. તેમના ઉપદેશથી નવાનગરમાં સં. ૧૬૭૬ માં લાલન ગોત્રે ઓસવાલ શાંતિના શા. વર્ધમાન પરમસીએ નવલાખ મહમુદી ખર્ચાને એક મોટા જિનપ્રાસાદ કરાવી તેમાં ૯૧ મોટાં બિંબ ભરાવ્યાં તથા ૪૪૧ બીજાં બિંબ ભરાવ્યાં તેમજ તે શેડે શત્રુંજયપર એક મોટું જિનાલય કરાવ્યું ને બીજાં સાત દેરાસરની ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. વળી સં. ૧૬૭૫ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૮ રવિએ નવાનગરવાસી ઓસવાલ શાંતિના નાગડગોત્રના શા, રાજસીએ ૫૫૧ જિનબિંબ ભરાવી એક મોટું બાલન-જિનાલયવાળું ચૈત્ય કરાવ્યું તેની પ્રતિષ્ઠામાં આ આચાર્ય હતા. તે રાજસીએ એક દેરાસર ઉપર નવ લાખ મહમુદી ખર્ચાં. અને બીજા મોટા ૨૧ પ્રાસાદ કરાવ્યા તેનીપર ૮૪ લાખ કોરી ખર્ચાં આ આચાર્ય આગરામાં ચોમાસું હતા ત્યાં એમના ઉપદેશથી કોનપાલ અને સોનપાલેં ધણું ધન સાતક્ષેત્રે વાવર્યું—શ્રી સમંતશિખરજીનો સંઘ કાઢ્યો ને યાત્રા કરી સં. ૧૬૭૧. આ આચાર્ય સં. ૧૭૧૮ માં લુજમાં ૮૫ વર્ષની ઉમરે સ્વર્ગસ્થ થયા. વધુ વૃત્તાંત મોટી પદાવલિમાં તેમજ તેમનાપર ઉદયસાગરે રાસ સં. ૧૮૦૨ માં રચેલો પ્રગટ થયો છે. તેમાંથી જોઈ લેવું. પૃ. ૪૭-૫૨ કલ્યાણસાગર આપેલ છે તેજ આ અચલગચ્છીય હોવા ઘટે તેથી આને જૂદો નંબર નથી આપ્યો.

૨૩૧ ઉદયમંદિર (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ-પુણ્યમંદિરે શિ૦)

(૪૫૫) દ્વજલુજંગ આખ્યાન સં. ૧૬૭૫ કાં શુ. ૧૩ સોમ.
સેરવાટપુરમાં

અતે—

સંવત સોલપચૈત્રે ૬, કરતિક માસ મચ્છરિરે,
સુદ તેરસ અતિ ઉજ્જીરે, સોમ સુતન બલો વારરે. ૧૦
વિધિપક્ષ મહ્યુરુ રાજ્યોરે, સોહં નિર્મલ નાથુરે,
દિનદિન મહિમા દીપતોરે, જિમ ઉદયામલે બાંધુરે. ૧૧

કલ્યાણસાગર સરીસરે, સકલકલા ગુણ કાંભરે,
નાનિગનંદન સુંદરે, બ્રહ્મ (કોડણ) શ્રીગુર નામરે. ૧૨
તાસ પક્ષ પંડિતવરે, પુન્યમંદિર મુનિરાયરે,
વિનમ્ર તેહના વીનવેરે, ઉદયમંદિર ધરી સાયરે. ૧૩
રાસ રમ્યો ખતે કરીરે, સેરવાટપુર માંહિરે,
નરનારી જે સાંભલેરે, તસ હોઈ અધિક ઉછાંહિરે. ૧૪

—સકલપંડિત શિરોરત્ન ભૂભામિનીભાલસ્થિતોપમાન પંડિતોત્તમ
શ્રી ૨૧ શ્રી લક્ષ્મિવિજય ગણિ શિષ્ય સકલગણિગુરંગણિ સુંદર-
વિજય ભાઈશ્રી પં શ્રી શાંતિવિજય ગણિ લિખિત મુનિશ્રી નેમવિજય
વાચનાર્થે લિખિત પુસ્તક શ્રી શાંતલપુર નગરે. (પત્ર ૭ પ્ર. કા.)

૨૩૨ ધર્મકીર્તિ (ખ૦ ધર્મનિધાન શિ.

(૪૫૬) નેમિરાસ સં. ૧૬૭૫ ફા. યુ. ૫ રવિ

આદિ— હું બલિહારી ભદ્રવા એહની દાલ.

સરમતિ માતા મુઝ ભણી, દેને અવિરલ બુદ્ધિ વિસાલકિ,
નેમિ તણા ગુણ ચિત્ત ધરી, પમાણું રંગદ અતિહિં રસાલ કિ. ૧
સીલસિરોમણિ નેમિજી, ગાઢસુ હું જિજ્ઞાસુર મુખકારકિ,
સીલ સુજસ જગિ વિસ્તર્યકિ, ભદ્રવકુલનકિ એ સિણ્ણગારકિ. સીલ ૨

* * * *

અતે—

ખરતરગણિ ગુર ગુણનિલકિ, જુગપ્રધાન જિજ્ઞાસુર મુણિંદ કિ,
પાઠક ધર્મનિધાનજી, ધર્મકીર્તિ મનિ ધરિઅ આણુંદકિ. ૭૦
સોલહસયપચહુતરઈ ફાગુણ સુદિ પંચમિ રવિવારકિ,
રાસ ભણ્યકિ જિજ્ઞાસુર તણકિ, સયલ સંધનઈ મંગલકારકિ. સી. ૭૧

—૩-૧૫ સેં લા. નં. ૨૨૩૩.

૨૩૩ વિવેકવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-ઋદ્ધિવિજય- ચતુરવિજય શિ.)

(૪૫૭) રિપુમર્દન રાસ. ૧૬૭૫ (૧) વડાવલીમાં

આદિ—

થંભણુપુર વરપાસ જિણુ, હું પ્રણમું તુમ પાય,
વામાનંદન નામથી, પરમ પામું સુખદાય. ૧

સરસતિ ભગવતિ આપયો, મુઝનઈ બુદ્ધિ પ્રકાસ,
કાલિદાસ જિમ માધ તિમ, તિમ ઘો વચનવિલાસ.

*

+

*

*

અતે—

ઢાલ આવો આવોરે સહીઓ ઉપાસરે આવો એ દેશી.

ગાયા ગાયારે ઉત્તમના ગુણુ ગાયા, સુખસંપતિ અહુ પાયારે,

ઉત્તમના ગુણુ સુણુસેં ભણુસેં તસ ધર ઋદ્ધિ સવાયારે. ૧

દાન સીલ તપ ભાવના કહીઈ, એ જગમાં સહી આરેરે.

એ આરેથી અધિકા જાણી, સીલ વડો સુખકારરે. ગા. ૨

શીલ પાલ્યું રિપુમર્દન રાજ, તો તસ રિદ્ધિ સવાધરે,

ધમ જાણીને સંજમ પાલો. પ્રાણી તુમે સહુ ક્રોધરે. ૩

સીલઉપદેશમાલાથી લીધો, એહનો સહી અધિકારરે.

પડિત સોઈ શોધીને કર્યો, જે હોવે ખોવટ લગાર. ૪

જેહવી બુદ્ધિ તેહવી ચતુરાઈ, આવે તેહવી વાંણીરે,

રંક જાણે હું ધનવંત સખલો, તે સવિ મથ્યા જાણીરે. ૫

અધિકું ઓછું જે મેં ભાણ્યું, તે મુઝ મિચ્છા દુઝડરે,

એક ધ્યાને કરી જોડ્યો, એહનો રાસ ધણું અમુલકરે. ૬

સતરસહસ ગુજરાતી સોહાવઈ, પાટણુ આરોસારરે,

ગામ વડાલવી અતિ ધણું સારું, ધરમી લોક દાતારરે. ૭

સંભવનાથ તણું પરસાદે, ચોપદ સરસજ કીધીરે,	
શ્રી જિનનો દીધાર લહીને મુઝ મનવંછિત સિદ્ધિરે;	૮
સંવત ચૈકસૈલાદિક રાગા, ગાની નામ ધરીજરે,	
ભાસ વ્યંક અણુઆલીતિય સીવા, વાર ભલો ભૂગુ લીજરે;	૧૦
સકલ ભદારક અનોપમ સોહે શ્રી હીરવિજય સરીરાયારે,	
અકબરને બોધ દધને, શ્રી જિનધર્મ પતાયારે.	૧૧
તાસરે સીસ અતિ ઘણું રૂડા, ઋદ્ધિવિજય સુખકારે,	
તાસરે સીસ પંડિત ગુણુભરીઆ, ચતુરવિજય શિષ્ય સારરે.	૧૨
રાગ ધનાસી ઢાલ સતાવીસ, રિપુમર્દન ગુણુ ગાયારે,	
વિત્રેકવિજય કહે સુણુતાં સહુને, આણુંદઋદ્ધિ સવાયારે.	૧૩

—૧૮-૧૫ ગ્રંથમાન ૭૦૦ નં. ૩૭ દા. ૨૫ લીં.

૨૩૪ જયસોમ (ખ. પ્રમાંદમાણિક્ય ગણિ શિ.)

(૪૫૮) ભાવના સંધિ સં. ૧૩૭૬ વીકાનેરમાં.

આદિ—

આદીસર જિણુવર તણાં, પદપંકજ પણુમેવિ,	
પભણિશુ બારહભાવના, સાનધિ કરિ શ્રુતદેવિ.	૧
દાન દયા જપતપ ક્રિયા, ભાવ પખર્ષ અપ્રમાણુ,	
લૂણુ વિણુા જિમ રસવતી, એ શ્રી જિનવરવાણુ.	૨
દાન શીલ તપ દોહિલા, કરતાં દૂસમકાલિ,	
ભાવના ભાવઉ ભવિકજન, પુણ્યસરોવરપાલિ.	૩
અનિત્યપણુઉ અશરણુપણુઉ, ભવસરૂપ એકત્વ,	
અન્યથઉ વલિ અશુચિપણુ, આશ્રવ સંવરતત્ત્વ.	૪
નવમી નિર્જર ભાવના, ધર્મ સુરલોક સભાવ,	
બોધિ દુલભ પરભવ ધરતી, બારહ ભાવન ભાવિ.	૫

*

*

*

*

અતે—

હાલ.

ધણિપરિ આહર ભાવન જાણી, આણુ જિનંદતણી મનિ આણી,
 અહનિસિ જેહ ધરઈ મનમાહિ, તે શ્રી જિનવરધમ્મ આરાહઈ, ૭૦
 રસવારિધિ રસ સહસ વરસઈ, વીકાનયરિ નયરિમન હરસઈ,
 શ્રી જિનચંદ્રસરિ ગુરરાજઈ, એહ વિચાર ભણ્યહિ હિતકામઈ. ૭૧
 પ્રમેદભાણિક ગણિ સુહગુર સીસ, ગણિ જયસોમ કહઈ સુજગીસ,
 આદીસર સુરતર સુપસાઈ એહ ભણુતાં સવિ સુષ થાઅઈ. ૭૨

—૪-૧૧ ક. આ. (મારી પાસે છે.)

૨૩૫ મનોહરદાસ (વિજયગચ્છ ગુણસૂરિ-દેવરાજ

—મહિદાસ શિ.)

(૪૫૯) યશોધર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ વદ ૬ ગુર દશપુર (મંદસોર)માં.

આદિ—

વસ્તુ

ઋષભ જિણુવર ઋષભ જિણુવર નાભિપનંદ,
 મરદેવ્યા ઉવરયં રયણુ કોડિ દેવ જસ સેવ સારય,
 ઈંદ્ર ચંદ્ર સેવયં સદા, અલિય વિધન સવ દૂરિ વારઈ,
 શ્રી શાંતીશ્વર શાંતિકર, પાસ જિણુદ દયાલ,
 તસ પદપંકજ નમવિ કરિ, ચરિત રચિસ સુવિશાલ, ૧
 વીર જિનવર વીર જિનવર પ્રણુમિ વંદુ ભાય,
 સાસનપતિ જિનવર જયો, ઈંદ્રકોટિ સુગરણુ નિરંતર,
 ભક્તિભાવ નિર્ભર સદા, નમઈ ચંદ્રનાગેંદ્ર ગણુધર,
 પુંડરીક ગોપમ પ્રમુખ, નમીઈ સકલમુણિંદ.
 રાય જશોધર ચરિત વર, પલણિસુ પરમાણુદ. ૨

*

*

*

*

અતે—

શ્રી જિન વીર કહિઉં સંખંધ, ગોતમ આગણિ એહ પ્રખંધ,
 હિંસ્યા તણ દયા આદર, જિમ ભવસાયર હેલાં તર. ૪૩

ગુરુ મુખથી જાણ્યો જેહવડ, તેહવડ રચ્યો નહી કાંઈ નવડ.
 એ સંબંધ સદા મુખકાર, બણતાં મુણતાં જયજયકાર. ૪૪
 સંવત સોલછહુતરર્ધ સાર, આવણુ વદિ પદિ ગુરુચાર,
 હશપુર નવફળુ ખાસ પસાય, રચ્યો ચરિત્ર સખધ મુખદાય. ૪૫
 વિજયગણિ ગુણસુરિ સુરીદ, જશ દરસણુ હુધ પરમાણુદ,
 શ્રી મુનિ દેવરાજ મુખકંદ, તાસ શિષ્ય મહિદાસ મુનીદ. ૪૫
 તસ પદપંક્જ સેવક સદા, મનોહરદાસ કહઈ મુનિ મુદા,
 જા મંદિર અવની થિર રહઈ, તાં લગિ એ ચરિત્ર મહમહઈ. ૪૬
 રાય જસોધરતણા ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ પુણ્ય પવિત્ર,
 એ ચરિત્ર નરનારી બણઈ, તેહનઈ લિલ્લમી ધર આંગણુઈ. ૪૭
 —સં. ૧૬૮૫ વરષે આસાદ મુદિ ૯ રવિવારે લિખિતં રામપુરા
 મધ્યે. ૩૧-૧૨ સે લા. વડોદરા નં. ૨૨૧૪.

૨૩૬ જ્ઞાનમેરૂ (અ. સાધુકીર્તિ-હેમસૂરિ સિ.)

(૪૬૦) ગુણકરંડ ગુણાવલી સં. ૧૬૭૬ આસો શુ ૧૩ વિગયપુરીમાં.

આદિ—

રાગ અસાવરી.

પ્રણમુ ચોવીસે જિનપાય, વાલી ભાવિ વંદુ ગુરુ પાય
 પુન્યતણાં ફલ કહિસું હેવ, સાનિધિ કર્યો શ્રી શ્રુતદેવ. ૧
 પુન્યધ ધણા કણુ કંચણુ રિધ્ય, પુન્યઈ પાંખીજી સર્વ સિધ્ય,
 પુન્યઈ ઇંઠ મિલિ સયોગ, પુન્યઈ હોઈ મનવંછિત ભોગ. ૨

*

*

*

*

અંતે—

૧૬ શ્રી હાલ ધન્યાસીરાગ.

x

x

x

x

સંવત્ સોલ છાતિરર્ધ પ્રથમ મેહઈ આસો ખાસ,
 વિગયપુર તેરસ્ય દિનઈ, સંધ અનુયતિ ઉલ્લાસ. ૧૮૨

શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક ભલા, શ્રી જિનરાજ સૂરોદ,	
શ્રી જિનભદ્ર સાખી વડા, જિહાં વડવડા મુણીદ.	૧૮૩
શ્રી સાધુકીરતિ પાઠકવર, નાણુ ચરણુ ભંડાર;	
શ્રી હેમસૂરિ વાયક વર, તાસુ વિનય ગુણધાર,	૧૮૪
તસ પય પંકજ સેવક, જ્ઞાનમેર કહિ એમ,	
ઢાલ ધન્યાસી સોલમી, સુણતાં હોવઘ સર્વ પેમ.	૧૮૫
પંડ ત્રીજઈ તપ ગુણુ કહ્યા, સુણીજે ભાવના ભાવંતિ,	
રિધિ વૃધિ સંપદ સવે, મનવંછિત આવંતિ.	૧૮૬

—તૃતીયખંડે તપોધિકારે ગુણુકરંડ ગુણુવલી અધિકાર-સં. ૧૭૦૨
પો. સુ. ૫ ભૂગૌ લિ. ૮-૧૩ (વિ. ધ.); પાનાં ૬-અમ.

—પંડિત ગજરત્ન લિપિતં સંવત ૧૭૧૧ વર્ષે શુભંભવતુ શ્રી
ગણેશ (૨) મહાગઢ દુર્ગ મધ્યે લિપતં. ૫-૧૭ જૈ. એ. નં. ૧૧૩૯

૨૩૭ મતિસાગર-(આગમ ગાં ગુણુમેરૂ શિ.)

(૪૬૧) સંગ્રહિણી-ઢાલખંધ સં. ૧૬૭૫ પોષ માસ.

આદિ—

અરિહંતાદિક પંચ જે, પરમેષ્ઠી પ્રધાન,	
નમું નિરંજન ચિત્તરચું, માગું અવિચલ માન.	૧
કાસ્મીરનિવાસિની, સરસતિ સમરૂ માય,	
તાસ ચરણુ ભાવઈ નમી, કરૂં કવિત ઉચ્છાહિં.	૨
સદગુરૂ પદપંકજ વલી, વાંદું ભાવ સહીત;	
તાસ તણે સુપસાહેલે, વાધે અવિચલ મતિ.	૩
એક મનાં આરાહીઈ, શ્રી ઉદયરયણુ સૂરીંદ,	
તસ પટોધર દીપતાં, આગમ ગચ્છ દીણુંદ.	૪
શ્રી સૌભાગ્યસુંદર સૂરિની, અનુમતિ લહી ઉલ્લાસિ.	
શ્રી સંગ્રહણી સત્તનું, રાસ રચું સુપ્રકાસ.	૫

પહેલું દાર ચઉત્રીસ જે, અનુક્રમે કહું વિચારિ,
સાવધાન સહુ કેા સુણો, બેહું સત્ર અનુસાર.

૬

*

*

*

*

અતે—

આગમ ગછિ મુનિવર મુગટ, શ્રી ઉદયરયણ સૂરિરાય,

શ્રી સોભાગસુંદર સૂરિગર, ધંધુકીઆ કહિવાય.

૪૩

તસુ પરિવારધ ગહગહધ પડિત શ્રી ગુણમેર,

સકલ કલાધ દીપતા, મહિમા જસ ભડમેર.

૪૪

તાસુ સીસ ભાવિધ કરી, રચિઓ રાસ સુવિચાર,

સંવત સોલ પંચોત્તરધ, પોષ માસ ઉદાર.

૪૫

પહિલુ અક્ષર મન તણું, બીજઓ યતિનું ગણિ,

મનસા ત્રીજુ આણુગો, સુથઈ વધરાગ આણિ.

૪૬

વધરાગરનું પંચમુ, એહજિ કવિના નામ,

શ્રી છરાઉલિમંડણું, કરૂં તેહનધ પ્રણામ.

૪૭

—ઉપાધ્યાય શ્રી રતનસાગર ગણિ શિષ્ય પદમસાગર ગણિ શિષ્ય
ધિર્મસાગર પઠનાર્થ. (ચેનસાગર ભં. ઉદયપુર.)

—સં. ૧૮૭૭ ના વર્ષે માહ સુદિ ૧૫ દિને જૂથવાસરે તૃતીય
પ્રહરે શ્રી પાલણુપુર નયરે શ્રી પાલવીયા પાશ્વેનાથજી પ્રસાદાનુ લિખિત
ગ્રંથાગ્રથ ૮૨૩ શ્લોક-૨૮-૧૨ પ્ર. કા. નં. ૯૯૨.

૨૩૮ ગુણસાગર સૂરિ (વિજયગચ્છ-વિજય ઋષિ-ધર્મ-
દાસ-ખેમજી-પદ્મસાગર સૂરિ શિ.)

(૪૬૨) હાલસાગર સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ શુ. ૩ સોમ કુર્કેશ્વર ગામમાં.

આદિ—

શ્રી જિન આદિ જિનેશ્વર, આદિતણો દતાર,

યુગલા ધર્મ નિવારણો, વરતાવણુ વિવહાર.

૧

- શાંતિ સકલ સુખદાયકો, શાંતિકરણ સંસાર,
અરતિ અસુખ દુષ્પ આપદ, મારિ નિવારણહાર. ૨
- નેમિનાથ મતિ નિરમલી, અનમન મારણ દેવ,
બાલ અહ્યારી પ્રભુ, સુરનર સાર્ધ સેવ. ૩
- પારસ પારસ સારિખડિ, સુખ સંપતિ દાતાર,
શુદ્ધોષદ્રવ ટાલણો, નામિ સદા જ્યકાર. ૪
- વીરસ્વામિ ત્રિભુવનતિલો, ગુણમણિનુ ભંડાર,
તીર્થંકર ચંડવીસમુ, શાસનનો સિલુગાર. ૫
- કાલ અતીતઈ જે દૂઆ, વર્તમાન જિન ઇસ,
હોણહાર તે સદ્અના, ચરણ નમું નિસદીસ. ૬
- ગણહર ગૌતમ ગુણનિલો, લખિધપાત્ર સુવિચાર,
ચનરઈ સધરે તિડોતરાં, દીધો જેણિ આહાર. ૭
- કામધેનુ ગૌ શબ્દથી, વલધ તરે સુરવૃક્ષ,
મમઈ જી મણિ ચિંતામણી, ગૌતમ સ્વામિ પ્રત્યક્ષ. ૮
- દેશિ દેશાંતર કાં ભમઈ, મૂરિષ લોગ અયાણુ,
ધરિ બયકાં હરિ પોરસો, ગૌતમ કેરો ધ્યાન. ૯
- અહાણી અહ્માસુતા, સારદમાત પ્રણામ,
કરિ માયું મતિ નિર્ભંકી, જિમ પાયું કવિ નામ. ૧૦
- કવિવાણી વાર કહી, જસ તૂડી તું માય,
તૂઝ તૂઝા વિણુ બોલણો, મૂરિષમાંહિ કહાય. ૧૧
- પઠઈ ગુણઈ મતિ આગત્તા, રાજસભા સનમાન,
લહઈ નિવાળ્યા તાહરા, મોટિમ મેરે સમાન. ૧૨
- માત મયા કરિ સાંભલે, સેવકની અરદાસ,
તિમ કરિ જિમ પહુંચઈ સહી, માહરા મનની આશ. ૧૩
- ગુર નમીયઈ ગુરતામણી, ગુરવિણુ ગુરતા નાહિ,
ગુર જનનઈ પ્રગટકે કરઈ, લોક ત્રિલોકાં માંહિ. ૧૪

ગુરુ કારીગર સારિખા, ઠાંકી વચન વિચાર,	
પાથરથી પ્રતિમા કીયા, પૂળ લહણ અપાર.	૧૫
અધંકાર અજ્ઞાનતા, જ્ઞાન શલાઈ સાર,	
ફેરિ કીયા જગિ દેખતા, ધનિ ગુરુના ઉપમાર.	૧૬
તીર્થંકર ગણુધર સદ્, સારહ સગુરુ સકામ,	
સદ્ મિલી મુઝ આપિયો, કામ્ય કલા અભિરામ.	૧૭
ઉત્પત્તિ શ્રી હરિવંશની હલધર કૃષ્ણનરેશ,	
નેમ મદનયુગ પાંડવો, ચરિત બાણુ સુવિશેષ.	૧૮
યાદવ કથા સોહામણી, જે સુણિસી નરનારિ,	
તીર્થનો દ્રવ પામસે, નહિ સદેહ લગાર.	૧૯

x

x

x

x

અતે—

ગચ્છ સ્વચ્છ પ્રણામસૂરે, વિનયવંત વિશેષ	
શ્રી વિનયગચ્છ રાજ્યા, કાંઈ દીપેરે ગુરુધર્મ નરેસ.	કિ. ૧૯
વિનયઋષિ વિદ્યામલારે, ધર્મદાસ મુનીશ	
ક્ષિપ્રાસાગર ખેમજી, કાંઈ જેહનીરે જમમાંહિ જગીસ.	૨૦
પદ્મસાગર સૂરિજીરે, સુજસ જસુ બરપૂર,	
પાય પ્રણુમી પ્રભૂતણા કાંઈ, પમણેરે ગુણસાગર સૂરિકિ.	૨૧
સંવત્સર સોલ છહોતરીરે માસ શ્રાવણ સુદિ	
તિજ સોમ સમુત્તરા, કાંઈ વાસરકે વાઝ અવિરહ.	૨૨
કુર્કટેશ્વર નગરમારે, પાસ સામી પસાય	
સંધને ઉચ્છકપણુઈ કાંઈ રચિયોરે મેં ચરિત સુભાય કે.	૨૩
દાલસાગર નામશ્રી, હરિવંશનો વિસ્તાર,	
શુદ્ધ ભાવે સાંભલે, કાંઈ પામેરે સુખ સંપતિસાર કે.	૨૪
એકસો એકાવનેરે, દાલનો સોભાગ,	
આદિતો આસાવરી, કાંઈ અતેરે ધન્યાસી રાગ કે,	૨૫

જન્મ લગ્નિ ગિરિ મેરજીરે, સકલ ગિરવર ધસ,
તપ લગ્નૈ હરિવંશ એ, કાંઈ થાળ્યોરે ચિર વિસવાતીસ.

કલસ.

શ્રી હરિવંશ ગાયો સુજસ પાયો, જ્ઞાનયુદ્ધિ પ્રકાસનો
પાપ ત્રાહો નાહો, પુન્ય આયો આસનો
કરત પુત્ર કલત્ર કમલા પદત સુણત સોહામણો,
પૂજ્યશ્રી ગુણસુરિ જપે, સંધરંગ વધામણો.

૨

—ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રબંધે નવમો અધિકાર—અંથાઅંથ શ્લો. ૫૭૫૦
લિ. ૧૭૬૮ માધવમાસોત્તમ માસે પૂર્ણિમા ગુરૂ બાંણુવડાએ લિ.

—લિખિતં મુનિ રાજ્યકેણુ—પદનાથ સંધવી શ્રી નાનજી તત્પુત્ર
સં, શ્રી હીરાનંદ, તદ્ભાર્યા અનેક ધર્માનુષ્ઠાન કાર્યા સંધવણિ મનરંગદે.
શ્રીરસ્તુ, કલ્યાણમસ્તુ, લેખક પાઠકયોઃ શુભં ભૂયાસ્તાં. ૧૦૧-૧૬ અનંત.

—છતિશ્રી ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રબંધે નવમો અધિકાર સંપૂર્ણ: સં.
૧૭૨૯ કાર્તિક સિત ૧૩ દિને ગુરુવારે પં. શ્રી ૫ વિજયહર્ષગણિ શિ.
ગણિ સાધુવિજયેન લિખિતા પ્રતિરિયં. સ્વશિષ્ય મુનિ પદ્મવિજય વાચ-
નાથે. ૮૦-૧૮ મો; ખં. ૧, ચં.

—સં. ૧૮૮૪ ના આસો શુદ્ધિ ૨ શુકલપક્ષે લિખિતં ઝ. સુંદરજી
સંધજી સીષ ઝ. પ્રેમજી ત. ઝ. હીરાચંદજી. શ્રી. જોતપૂર મધ્યે રાસ
પુરો લખો છે. પા. ૧૦૭-૧૪ મારી પાસે આ અધૂરી પ્રત છે. આ
સિવાય બીજી એ પ્રતો છે પણ તેપણુ અધૂરી છે.

(૪૬૩) કૃતપુણ્ય (કયવન્ના) રાસ સં. ૧૬૭૬.

અંતે—

૨૦ મી ઢાલ.

*

*

*

*

ધમ સુણી વયરાગીકિજી, જોડો નંદન થાપિ,

ધરનઈ ભારિ પેત સાતમધ, એ ધન બહુલકિ આપિ. મં ૨૮

વર્ધમાન જિન હાથિ લીધો, કયવન્નઈ વ્રતભાર,

સ્વર્ગ પંચમઈ હોષ ચવીઈ, પામીસઈ ભવપાર.

મં ૨૯

ઢાલ બલી પણ વીસમીજી, દાન દીયાથી જોઇ,
શ્રી ગુણુસાગર સુરિજીરે, સુધરઇ છઈ ભવ દોઈ. મં ૩૦

—પહેલાં એ પત્ર વગરની પ્રત મારી પાસે છે. ૮-૧૫ આમાં
પ્રશસ્તિમાં રચ્યા સંવત નથી. છેલ્લો કવચ ઉગાડી દીધો લાગે છે. બીજી
પ્રત લખ્યા સં. ૧૮૫૬ ની છે; રત્ન. ચં; કે; લીં.

+શાંતિનાથ છંદ.

+શાંતિજિનવિનતિરૂપ સ્તવ ૧૭૪ જે. પ્ર.

૨૩૯ મતિસાર (ખં જિનચિંહસૂરિ શિ.)
(૪૬૪)+ શાલિભદ્રમુનિ ચતુષ્પદિકા (રાસ) સં. ૧૬૭૮
આસો વદ ૬

આદિ—

ફૂલ.

સાસણનાયક સમરીયઇ, વર્દમાન જિનચંદ	
અલિય વિધન દૂરઈ હરઈ, આપઇ પરમાણુંદ.	૧
સફળો જિનવર સારિયા, પિણુ તીરથધણી વિશેષ,	
પરણીજઇ તે ગાઇબૈ, લોકનીતિ સંપેષિ.	૨
દાન શીલ તપ ભાવના, શિવપુર મારગ આર,	
સરિયા છઈ તોપિણુ ધહાં, દાનતણુઉ અધિકાર.	૩
શાલિભદ્ર સુખસંપદા, પામે દાનપસાય	
તાસુ ચરિત વષાણુતાં, પાતિક દૂરે પુલાય.	૪
તાસ પ્રસંગે જે યઇ, ધનનાની પણ વાત,	
સાવધાન યઇ માંભજો, મત કરજો વ્યાધાત.	૫

*

*

*

*

અતે—

સાધુચરિત કહિવા મન તરસ્યે, તિણુ એ ઉચમ ભાળ્યો હરપેજી
સોજીહસત અહહત્તર વરસ્યે, આમ વહિ છઈ દિવસજી.

—શાલિભદ્ર ધન્નો રિપરાસ. ૮

શ્રી જિનસિંહસરિ સીસ મતિસારે, ભવિયણુનિ ઉપમારેણ,
 શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે, ચરિત કલ્પો મુનિચારણ. ૫૯
 ધણિપરિ સાધુતણા ગુણ ગાવે, જે ભવિયન મન ભાવેણ,
 અલિય વિધન તસ દૂરિ પલાયે, મનવાંછિત સુખ પાવેણ, ૧૦
 એહ સંબધ ભવિક જે ભણસ્યે, એકમનાં સાંભલિસેણ,
 દુખદોહમ સખ દૂરિ ગમસ્યે, મનવાંછિત ફલ લહિસ્યેણ. ૧૭

—સર્વગાથા પર ૬ જૈ. એ. નં. ૧૦૫૬; પાનાં ૨૯ ગુ. વિ;
 ૨૧-૧૩ લીં, પાનાં ૨૩ પ્ર. કા; ખં. ૧; ભા.; વી. પા.

—સં. ૧૭૨૨ વરસે શ્રાવણ વદિ ૧૩ દિને લિખિતં દે. લા.
 કમલવિજય મુનિ પાસેની.

—સં. ૧૭૪૬ આશો શુદ્ધ ૭ દિને લિં પં. પેમાવિજયેન. શ્રી-
 માલગ્રામે પાર્શ્વનાથપ્રસાદાત્ ૧૫-૧૫ આ. ક.

—સં. ૧૭૯૨ કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુરૂ પુન્યપુર નગરે પં. શ્રી કેસ-
 રસાગરણ શિ. વલ્લભસાગર શિ. મનોહરસાગરેણ લિખિતં. પ્ર. કા.

—ધતિશ્રી શાલિભદ્ર મહામુની ચરિત્રાં બોહિત્યવંસીયાવતંસીયમાન
 નિરસમાન મહિમાનિધાન નિવિગાનયરોપિતાન સાવધાન પ્રધાન વિદ્રજ્જન
 દસિષ્ઠાવધાના ધિગ ચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાન શ્રી શત્રુંજયતીર્થાલ્પમાદાર પ્રતિષ્ઠા
 વિધાન લખ્ધમાન યુગપ્રધાન* શ્રી જિનરાજસૂરીભિ રચ્યાંચક્રે સાહાણુ
 હાપ્ય સ્વભ્રાતુરભ્યર્ચનયા ચંદ્રકં ચિરં નઘાત્ લિં સં. ૧૮૧૮ વર્ષે
 શાકે ૧૬૮૪ પ્રવર્તમાને જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ શનૌવાસરે વણ્ણદ નગર મધ્યે
 શ્રી શાંતિજિન પ્રાસાદાત્ સકલ પંડિત પ્રવર પંડિત શ્રી પુન્યવિજય શિ.
 રત્નવિજય ગણિ શિ. લાલવિજયેન ૧૫-૧૫ ગારીયાધર ભં.

* આ કૃતિ જિનરાજસૂરિએ રચી એમ આમાં જણ્યુબ્યું છે.
 પણ ધણી પ્રતમાં ‘શ્રી જિનસિંહસરિ સીસ મતિસારે’ એ સ્પષ્ટ છે,
 બ્યારે ‘શ્રી જિનરાજ વચન અનુસારે’ એ શબ્દોમાંનાં જિનરાજ અમથી
 કર્તાતરીકે લેવાય છે એમ લાગે છે.

--લિખિતે ઋષ. સ્યામજી લુંકાગચ્છે. સં. ૧૮૧૦ માધમાસે શુકલ-
પક્ષે તૃતયાયાં સનૌ. શુભવેલાયાં કચ્છી દ. ચો. પાઠશાલા મુંબઈ ભં.

—૧૯-૧૫ અનંત. કે જેની આદિમાં શ્રી કુબેરાય નમઃ સકલ
પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી હસ્તિસાગરગણિચરણકમલેભ્યો નમઃ
એમ લખ્યું છે.

આ કૃતિ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે જુઓ આનંદકાવ્ય મહોદધિ
મૌકિતક ૧ લું.

(૪૬૫) ચંપકસેન રાસ ૧૬૭૫ પા. ૩.

(૪૬૬) ગુણધર્મ રાસ ૧૬૯૯ વિધા.

(૪૬૭) ચંદ્રરાજા (ચો.) ૬૫૬ શ્લો. લીં.

૨૩૯ ક પ્રભસેવક (અખશોધનગચ્છ)

(૪૬૭ ક) ભગવતી સાધુવંદના સં. ૧૬૭૭.

આદિ—

સ્ત્રીમિત્રી જીતસૂરમંડલં, પ્રતાપવિસ્તારિતભૂમિ મંડલં

સુવર્ણકાન્તિ નતદેવમંડલં ચમત્કૃતં તાલિષ રાજમંડલં॥૧

દેહા-પંચમ પંચમ ગણધરં તત્વા પરમગર્ણીદું

વક્ત્ર્યે ભગવતી ભાષિતાન્ મુનિવરાન્ મુનીદું ॥૨॥

સાધુ તથા ગુણ ગાવતાં, પામું સુખ અનંત,

દુષ્ટ કાલિ આલંબનં, ભયભંજન ભગવંત.

૩

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

સાધૂતથા ગુણ ગાવત મુનિ જે પરમાનંદ સારં

તે મુઠ જણિ જીવ અનિ વલી કિએગ નાણી પારં

નિઃકારણ જગમધૂ મિ ગાયા, મુનિ મુનિ સોલ મુશરં

અખશોધન મહિ વદિ પ્રભસેવક, મંગલકારણ વરં.

૫૯

૬-૭ (વિ. ધ.)

૨૪૦ સુધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસુરિ-ધર્મવિજય શિ.)

(૪૬૮) જંબૂદ્વીપ વિચારસ્ત. સં. ૧૬૭૭ મકરસંક્રાંતિ પોસ સુદ ૧૩

આદિ—

ઢાલ આસાડરી.

શ્રી જિન ચડવીસર્ધ પ્રણુમીનર્ધ, વલિ પ્રણુમી ગુર પાર્ધરે,
અહ્લાણીનર્ધ કરીઅ વીનતી, સુઝનર્ધ તૂસો માર્ધરે. ૧
જંબૂદ્વીપ વિચાર લિખેસ્યું. કિંપિ બળુવા કામિરે,
યથા પ્રકારયો વીર જિણિદિ, પૃછર્ધ ગૌતમ સ્વામિરે. જં. ૨

અતે—

સંવત સોલ સત્યોતરર્ધએ, સંક્રાંતિ મકરિ રવિ સંચરર્ધએ,
પોસ બહુલ રવિ તેરસિએ, બલિ દશ વાળ મૂલિં વસિએ. ૭
હોર્ધ વૃદ્ધિ જિહથી સદાએ, તે પોમ વૃદ્ધિ નામા તદાએ,
લિખ્યો જંબૂદીવહતણોએ, બવિ એ વિચાર બાવિ બણોએ. ૮
જે હોર્ધ અત્તિ વિરહ એ, પંડિત તે કરયો શુદ્ધ એ,
શીનતડી અવધારયો એ, વલિ એ સ્તવન વિસ્તારયોરે. ૯
સાહ હીરળ બળુવા બણિ એ, વલિ ગાનવૃદ્ધિ બણી ધણીએ,
જોડીઉ ક્ષેત્ર વિચાર એ, ધારયો કંઠિં જિમ હરએ. ૧૦
વિધન દરિ જાઈ સદાએ, વલિ એ બળુતાં સુખ સંપદાએ,
બહુ પ્રમટર્ધ પુણ્યનો વૃદ્ધએ, વલિ એ બળુતાં આણુંદએ. ૧૧

ઢાલ ૧૩ ધન્યાસી રાગ.

હીરળ હીરલો હીરળ હીરલો, હીરળ હીરલો મુકુટ કેરો

શ્રી તપાગમ્હ તે મુકુટ સમ બળુર્ધ, ઝમઝમર્ધ જેહ તેજિં બસેરો.

—હીરળ હીરલો એ. ૧

માત નાથી ઉઅરિ આણિથી ઉપનો, શ્રી ચિન્નવદાનસુરિ હાથિ આયો,
શુદ્ધ બળુી મુકુટ મધ્યિ તે માપિઉ, તે બળુી મુકુટ તે બહુ સુહાએ. હી. ૨
શ્રી હમાગિસુતતપો કપ્પરો, તેણિ જસ કીર્તિં જિન અવણિ નિસુણી,
દર્શનાર્થ સમાકારિતો યો ગુર, નિજ સમિપે ભવાંબોધિતરણી. હી. ૩

ધર્મઉપદેશ ગુરુમુખચક્રી સાંભલી, પાપકી વાસના બહુત ટારી,
પર્વ પળૂસણિ સકલ નિજ દેસમાં, તિણિ ત્રિપિ જીવ હિંસા નિવારી. હી. ૪
તેહ ગુરુ હીરના શિષ્ય સોહાકરા, ધર્મવિજયાભિધા વિજયુધયંદા,
તાસ શિશુ ધર્મ કહઈ ક્ષેત્ર સુવિચારએ, ભાવિ બણતાં મુક્તનહર્ષવંદા.

બણતલાં મુણતલાં પુણ્યવંદા—હીરજી. ૫

(પત્ર ૫ પ્ર. કા.)

—પંડિત શ્રી ધનહર્ષ ગણિભિઃ કૃતં. સંવત ૧૭૧૮ વર્ષે આષાઢ વદિ
૮ રવિ દિને શ્રી યાઈ નાથયાઈ પદનાર્થ ૬-૧૦ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૩.

દેવકુંડક્ષેત્ર વિચાર સ્તોત્ર

આદિ—

દ્વહા.

આગમ સવિ તુઝથી હુઆ, વલી એ વેદ પુરાણ,
દેખાવઈ સવિ અર્થ તું સહસકિરણુ જિમ બાણ. ૧
જિનવર વિમલ મુખાંબુજિં, દીસઈ તાહરો વાસ,
વિણુ બ્રહ્મ શંકર નમઈ, સુરનર તાહરા દાસ. ૨
તું સરસતિ અવધારજે, હું છું સયાઅયાણ,
જં મુઝ મુખથી નીકલઈ, તં સવિ કરે પ્રમાણ. ૩

*

*

*

*

અતે—

હીરવિજયસરિ શિષ્ય સોહાકર, ધર્મવિજય યુધ ચંદ,
શિષ્ય તેહનો ઈણિપરિ જંપઈ, ધર્મ બહો આણુદરે—
ઝલ્લિ વૃદ્ધિ ધનહર્ષ મહોદય, શિવપદ હોવઈ ધર્મિ
જનમન સકલ સમીહિત પૂગઈ, વલિ સુખ હોઈ ધર્મિર.

—ત્રણ પાનામાં આ છે. આ અને ઉપરનું જંબુદ્વીપ વિચારસ્તવનની
બેગીપ્રત ૯ પાનાની પ્રત જૈ. એ. પાસે છે. નં. ૧૧૫૩.

(૪૬૯) મદોહરી રાવણ સંવાદ.

સેનાપુરમાં.

પંક્તિ

સત્તરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

અતે--

મહાસેન વઢના હિમકર હરિ, વિક્રમ વૃષસંવત્સરિ
જેમ મધુ નામિં માસ કહિજઈ, તેથી ગુહ મુહ માસ લહિજઈ. ૯૩
તિથિ સખ્યા ત્રિક વર્ગિં જાણે, યમી જનક વલિ બાર વખાણે;
શિતિ પક્ષિં હિંદુ યામક લહયે, સિદ્ધિયે ગતે માર્ગ કહયે. ૯૪
ઋષભદેવ કરઈ અનુભાવિં, શ્રી સેનાપુર નગરિં આવિ
છંદ રચ્યો મઈ એણઈ ટાણઈ, ચતુર હોઈ તે તતખિણુ જાણઈ. ૯૫
+પુષ ૧૩.

હીરવિજય સરીસર કરો, ધર્મવિજય પુષ શિખ ભરો.
તસ શિશુ મુખનહર્ષ ઈમ કહવઈ, ધર્મયકી મુખસંપદ લહવઈ. ૯૪
ઈતિ શ્રી મહોદરી રાવણુ સંવાદ સંપૂર્ણ. (પ્ર. કા.)
પાછળથી માર્જનમાં સુધારી મૂકેલ છે. કવિએ પોતેજ સુધારેલું
લાગે છે.

૨૪૧ અમરચંદ્ર (ત. સહજકુશલ-સકલચંદ્ર-શાંતિચંદ્ર શિ.

(૪૭૦) કુલધ્વજકુમાર સં. ૧૬૭૮ માધ સુદ ૧૫ રવિ સાંતલપુરમાં.

આદિ--

જિન શારદ ગુરૂપય નમી, અને છંડી વિક્યા વાત
શ્રી શ્રી કુલધ્વજ ભૂપનો, પમણીસ વર અવદાત ૧
ભાવઈ ભવજલ જે તર્યો, પામ્યો શિવપુર કામ,
તિથિ કારણિ ભાવઈ કરી, કર્યો સહુ પુણ્યકામ, ૨

* * *

અતે--

દાલ મનમોહનજી.

શ્રી જિન વીરપરંપરા, મન મોહનમેરે અનુક્રમે હુઓ ગણુધાર, મન
સરીસર જગચંદ હુઆ મં મહિમાનિધિ અનગાર. ૨૬૩
વરસ આર આખિલ કરી મં તપા ઈતિ બિરૂદ સુલહ મં
સંવત આરપચ્યાસિઈ મં એ વૃત્તાંત પ્રસિદ્ધ મં ૨૬૪

અનુક્રમિ તપગણુ રાજ્યો મં હેમવિમલ સૂરીરાય મં
 તસ પદિં ગુર દીપતો મં જગિ જસ મહિમા સવાય મં ૨૬૫
 સંવત પત્તર પચાસીઈ મં કાધો ક્રિયા ઉદ્ધાર મં
 દુરગતિ પડતા લોકને મં સમજાવે સુવિચાર મં ૨૬૬
 આનંદવિમલ સૂરીસર મં ત્રિભુવન સર સમાન મં
 તસં પદે ગુર ગાજતો મં સુરિસર વિજયદાન મં ૨૬૭
 તાસ પટોધર પરગડો મં હીરવિજયસૂરી હીર મં
 અકબર નરવર ભૂઝ્યો મં વાણીસુધા રસખીર મં ૨૬૮
 તસ પદાંબરદિનમણી મં શ્રી વિજયસેન સૂરીસ મં
 વિદ્યાએ સુરગુર જીર્યો મં જગિ જસ અધિક જગીસ. મં ૨૬૯
 મન સ્યાદવાદ થાપી કરી મં પાખ્યો નિજો જસવાદ મળ
 અકબર ભૂપતિ દેષતાં મં ઉતાર્યા દિનનાદ મં ૨૭૦
 તસ પદિં પ્રભુ પ્રકટીઉં મં શ્રી વિજયદેવ સૂરીદ મં
 સંપ્રતિ તપગચ્છ સાગરે મં ઉગ્યો અભિનવોચંદ મં ૨૭૧
 શ્રી સહજકુશલ પંડિતવર, કુશલ હુઈ જસ નામિ
 કુલટા કામની પરિઈ ભમઈ, જસ કીરતિ કામો કામિ. ૨૭૨

હાલ ગિર્યારે ગુણુ.

તાસ સીસ ગુર ચિર જયો, શ્રી સકલચંદ્ર ઉવઝાય
 કવિકુલકમલ વિકાસવા, પ્રભુ પ્રકટ્યો એ દિનરાયરે. તાસં ૨૭૩
 તાસ સીસ વાયકવર, શાંતિચંદ્ર ગુર સીસરે,
 સુરગુરની પરિ નિજિ વિદ્યાઈ, રાખી જગમાં લીહરે. ૨૭૪
 રાય નારાયણ રાજ સભાધ, ઇંદર નયર મઝારિરે
 વાદીભૂષણ દિગપટ જીતી, પાખ્યો જય જય કારરે. ૨૭૫
 વડ તરુઅર પરિ પુહવી પરગટ, જાણુઈ સહુ સંસારરે
 સીસ પરંપર જેહની જાચી, શત શાખા વિસ્તાર, ૭૬
 જંબુદ્વીપ ઉપાંગની, પ્રમેયસન મંજૂપારે.
 વૃત્તી રચી રલીઆમણી સકલસાસ્ત્ર શિરભૂપારે. ૭૭

તસ પદપંક્તસેવા રસીહિ, ભમરતણી પરિંભાસઈ,
અમરચંદ્ર કવિ ધમ આનંદિ, કુલધ્વજ રાસ પ્રકાસઈ. ૭૮

સંવત વસુભુનિ રસ શશી, મધુમાસિ સિતપક્ષરે,
પૂર્ણિમાર્તિથી રવિચારઈ, તુમ્હે જોઈ લેયો દક્ષરે. ૭૯

શ્રી *ગુણવિજયગણિ કવિજન કેરો, આમહ અધિકો જાણીરે.
રાસ રચ્યો મઈ સાતલપુરમાં, મનમાં આનંદ આણીરે. ૮૦

—છતિ શ્રી કુલધ્વજ રાસ લિ. સકલ પં. નિત્યવિજયગણિ
શિ. ૦ પં. અમરવિજયગણિભિ: સ. ૧૭૬૮ વર્ષ વૈ. શુ. ૧૦, -૧૨-૧૭
અથમાન ૨૮૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં. *ગુણવિજય માટે જુઓ ૫. ૫૧૯.
(૪૭૧) સીતાવિરહ સં. ૧૬૭૯ બીજો આપાદ શુદ્ધ ૧૫

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી લંકાપુરી, જિહાં છે વર આરામ.
રામ લિખે સીતાપ્રતિં, વિરજ લેખ અભિરામ. ૧
નામાંકિત વલી મુદ્રિકા, આપે હનુમંત સાથિ,
લેખ સહિત તું આપજે, જનકસુતાને હાથિ. ૨

x x x x

અતે—

સંવત સોલ હિગણ્યાસીઈ બીજો માસ આપાદ રે
લેખ લિખ્યો મેં પુનિમ દિવસિં ઋક્ષ ઉત્તરાષાદરે. ૫૯ સુ.
વક્તા જનને મન રીઝવાણું આતાને સુખકારી રે
વિરહીને મન દુખ આલ્હવાણું, લિખ્યો લેખ વિસ્તારીરે ૬૦ સુ.
અમરચંદ્ર કવિ ઇણિપરિ જોલે, નરનારી સુજો સાચોરે.
વિરહ તણાં દુઃખ ટાળવા, લેખ અનોપમ વાંચોરે, સુગુણ ૬૧ સુ.

—૨—૧૪ માં.

(સહજકુશલે સિદ્ધાંત હંડી—સિદ્ધાંતશ્રુત હંડિકા નામે સારો ગ્રંથ
જૈન અંગ ઉપાંગ આદિનાં પ્રમાણે ટાંકી ભાષા ગદ્યમાં રચેલ છે અને
તેમાં તેમણે પોતાના ગુરુ તરીકે કુશલ માણિકનું નામ આપ્યું છે.

૨૪૨ કર્મસિંહ—(ઉપકેશ ગ. સિદ્ધસૂરિ-દેવકલ્લોલ-પદ્મસુ-
દર ગણિ-દેવસુદર ગણિ-પુન્યદેવ શિ.)

(૪૭૨) નર્મદાસુદરી ચોપદ—સં. ૧૬૭૮ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૦ સોમ
દશાકામાં.—અમ૦

૨૪૩ લલિતકીર્તિ—(ખ૦ કીર્તિરત્ન-હર્ષવિશાલ-હર્ષધર્મ-
વિનયરંગ-લલિતકલ્લોલ શિ૦ જિનરાજસૂરિના વારામાં.)

(૪૭૩) અગડદત્ત મુનિરાસ ૧૬૭૯ જ્યેષ્ઠ શુ. ૧૫ રવિ. લુન્નમાં

આદિ—

દૂહા.

નામિ મહીપતિ સિરિતિલડ, આદીસર અરિહંત

મન વચનધ કાયા કરી, પણુમી શ્રી ભગવંત.

૧

વચન સુધારસ વરસતી, સરસતી પ્રણુમી પાય,

કાલિદાસ નહીં તઈ કીયઉ, મૂરપથી કવિરાય.

૨

હિતકારણુ માતાપિતા, વલિ વિશેષ ગુરુરાજ

એ તીનેધ પ્રણુમું સદા, સારધ વંછિત કાળ

૩

શ્રી ગૌતમ ગણુધર પ્રમુખ, નિજ તીરથ સિણુગાર

સેવકનધ સાંનિધિ કરધ, એ મોટઉ ઉપકાર.

૪

દ્રવ્યભાવ નિદ્રા તણ, જિણુ જીતઉ પરમાદ,

અગડદત્ત ગુણુ આવતાં, નાંપિ દીયઉ વિપવાદ.

૫

સાધુ તણા ગુણુ ગાવતાં, રસના હોષ પવિત્ર

નવનિધિ રિધિ સિધિ સંપદ, કવંણુકારિયા પુત્ર.

૬

ભારંડ પંખીની પરધ, જે વિચરધ અણુગાર,

અગડદત્ત રિપિની પરધ, લહિર્યધ સુખ અપાર.

૭

રસિકતાણા મન રંજયઈ, સુણુતાં એહ સંબંધ

અતુરાર્ધ વાધધ અધિક, ટલઈ કરમનઉ બંધ.

૮

સાહસીક સિરિસેહરઉ, જસુ મોટા અવદાત,
એકમણા થઇ સાંભલઉ, અગદતની વાત.

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોલ ધગણુસી વચ્છરધરે શ્રી જુજનયર મઝારિ
જેઠ સુદિ પુનમ રલિયામણીરે દિનકર મોટા વાર
શ્રી ધરતર ગઢનાયક દીપતો રે શ્રી જિનરાજ સુરીદ ૧૨ ઇમ.
તેહનઈ રાજધ ધણિ સુનિવર તણારે ગુણ ગાયા આણંદ. ૧૩ ઇમ.
સકલ આચારજ માહિ દીપતો રે કીરતિરતન સૂરીશ,
જેહની સાધા મઝમાહિ ગહગહઈ રે પૂરધ મનહ જગીશ. ૧૪ ઇમ.
હરપવિશાલા સુવાચક તેહનઈ રે પાટધ ઉગ્યો ભાણુ,
હરપધરમ વાયક વલિ તસુ તણારે સાધુમંદિર ગુણુ જાણુ. ૧૫ ઇમ.
તેહનો સીસ વિનય ગુણુ આગલો રે વિમઝરંગ મુનિ તાસ.
લખધિકલોલ ગણિ વાયક તે સોભતારે તાસ સીસ ઉઘાસ. ૧૬ ઇમ.
ઇમ લલિતકીરતિ કહધ ભવિયણુ સાંભલોરે સાધુ તણા ગુણુ ગામ,
રસના કીધ પવિત્ર મઠ આપણીરે લખધિકલોલ સુપસાય. ૧૭ ઇમ.
સાંભલતાં ભણુતાં ગુણુ સાધુનારે, રોમ રોમ સુખ થાય,
નિતુ નિતુ રંગ વધામણા રે અવિચલ સંપદ થાય. ૧૮ ઇમ.

—સર્વ ગાથા ૩૦૩૯. શ્લોક સંખ્યા ૫૦૪૩. લિખિતા પં.
ભક્તિવિશાલેન, સાધ્વી કનકમાલા શિ. કીર્તિમાલા વાચનાર્થ. ૧૦-૧૭
મારી પાસે જૂની પ્રત છે.

—સં. સતરધ બાવીસા ત્રણે આવણુ શુદિ તેરસિ શુક્રધ.....
લિખ્યતં સેવક કુર્ગસી. વિજયધર્મ સૂરિ ભંડાર; વિમળ.

૨૪૩ ક કલ્યાણમુનિ-(લોં. વરસિંહ-જસવંત-પકરાજ-
કૃષ્ણદાસ શિ૦)

નેમિનાથ સ્ત૦ સં. ૧૬૭૩ આસો શુ. ૬ સિદ્ધપુરમાં.

અતે—

શ્રી નેમિ જિનવર સયલ સુપકર દુખહરણ મંગલ મુદ્ધ
શ્રી રૂપ જીવજી પાટિધારક શ્રી વરસિંહજી સુવર સદા.
શ્રી વરસિંહ પાટિ શ્રી જસવંત સોભર જિંગમ તિથં જાણીએ.
તાસ સીસ પવર મુનીવર શ્રીપકરાજ વપાણીએ,
તાસ પાટિ પંડિત સોભિ શ્રી કૃષ્ણદાસ મુનીસરા,
તાસ સીસ કલ્યાણ જ'પઈ સકલસંધ અણુંદ કર્યા.
સંવત ૧૬ સોલ ત્રહુત્તરા વર્ષે આસો શુદ્ધિ છકિ સારએ,
ગુરૂ સવારિ નેમ ગાઉ સિદ્ધપુર મઝારિએ.
ભાવ ભણસઈ જેહ મુણસઈ તે પામિ સુખ અવારએ,
કહિ મુની મન હરખ આણી સંધ જઈ જમકારએ.

—લક્ષ્મી. ઝ. લપૂ. વિ. ધ. ભં.

(લઘુવરસીંગજી ૧૬૨૯ માં ગાદીએ ખેઠા ને ૧૬૬૨ માં દોક્ષીમાં
સ્વર્ગસ્થ થયા તેની પાટે જસવંતજી થયા.)

૨૪૪ જિનોદયસૂરિ બીજા (ખ૦ ભાવહર્ષસૂરિ-જયતિલક-
સૂરિ શિ.)

(૪૭૪) +હુંસરાજ વચ્છરાજનો રાસ સં. ૧૬૮૦ વિજયાદશમી રવિ
આદિ—

દોહા-આશાવરી રાગ.

આદીશર આદે કરી, ચઢવીસે જિણ્યંદ,
સરસતી મન સમરૂં સદા, શ્રી જયતિલક સૂરીંદ. ૧
સદગુરૂ પય પ્રણુમી કરી, પામી ગુરૂ આદેશ,
પુણ્ય તણાં ફલ ખોલશું, કહીશું હું લવલેરા. ૨

પુણ્યે શિવસુખ સંપન્ને, પુણ્યે સંપત્તિ હોય,	
રાજ ઋદ્ધિ લીલા ધણી, પુણ્યે પામે સોય.	૩
પુણ્યે ઉત્તમ કલ હુવે, પુણ્યે રૂપ પ્રધાન,	
પુણ્યે પૂરું આકર્ષુ, પુણ્યે યુદ્ધિ નિધાન.	૪
પુણ્ય ઉપર સુણુને કથા, સુણુતાં અચરિત થાય,	
હંસરાજ વત્સરાજ તપ, હવા પુણ્ય પસાય.	૫

* * * *

અંતે—

ખંડ ૪—ઢાલ ૧૬ ધન્યાશ્રી.

* * * *

શ્રી ખરતર ગચ્છ ગુરુનિલોજી, શ્રી ભાવહર્ષ સુરીંદ,	
ગચ્છ ચોરાસી પરગડોજી, સાધુ માહે મુણીંદ.	૬
તસ પાટે મહિમાનિલોજી, શ્રી જયતિલક સૂરિરાય,	
મહોટા મહોટા ભૂપતિજી, પ્રણમે જ્ઞહના પાય.	૭
સંવત સોલ એંસીએ સમેજી, આસો શુદ્ધિ રવિવાર,	
વિજયદશમીએ સંયુજોજી, શ્રી સંવતે સુખકાર.	૮
એહ પ્રખંધ સોહામણોજી, કહે શ્રી જિનોદયસૂરિ,	
ભણે ગુણે શ્રવણે સુણેજી, તિણ ધરે આણુંદ પૂર.	૯
ચાર ખંડ ચોપાર્ધ કરીજી, શ્રી સંધ સુણુવાકાજી,	
પુણ્યે શિવસુખ પામિયાજી, હંસ અને વચ્છરાજ.	૧૦

—સર્વગાથા ૯૧૯ (પૃ. ૪૨ પ્ર. કા. લો., રત્ન, ડે. ભા.)

—(લ. સં. ૧૮૭૧ ધો. સ. ભ.)

—સં. ૧૭૬૫ વર્ષે મૃગસિર માસે અષ્ટમ્યાં તિથૌ લિખિતં શ્રી વિજૈગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી દયાસાગર સૂરિંદ્રજી તત્ શિષ્ય ઋષિ શ્રી ૨૭ શ્રી રાયચંદ્રજી તત્ શિષ્ય લિપીકૃતં ચેલા સદારામજી આત્માર્થે (ઉદયપુર ભં.)

—સં. ૧૭૫૨ ચૈ. વ. ૮ ૩૨-૧૫ લીં; ૩૪-૧૩ તથા ૨૬-૧૬ અનંત.

—સં. ૧૭૮૫ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૨ તિથી શુક્રવાસરે
નવાનગર મધ્યે લખીતં પુનઃ ઋષિ શ્રી ૫ આસકર્ણુજ તત્ શિષ્ય
શ્રી ૫ મેઘજી તત્ શિષ્ય મુનિ કૃષ્ણજી આત્માયે. પાનાં ૨૩-૧૯
રાજકોટ પૂ. અપાસરો. પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

૨૪૫ કમલવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૭૫) ૬૩૬ સ્તવન. સં. ૧૬૩૧

(૪૭૬) સીમંધર સ્વામિ વિજ્ઞામિત્રપ સ્ત. સં. ૧૬૮૨ દીવાલી
ગુરવાર ઝાલોરમાં વિજયદેવ રાજ્યે-કુલ ૧૦૫ પદ.

(સાગર ભં. પાટણ.)

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી પુઃકલવતીજી, વિજયર્થે વિજય જયવંત,

પ્રગટપુરી પુંડરિગિણીજી, જિહ્વાં વિચરર્થે ભગવંત. ૧

સોભાગી જિન સાંભલયો સદેશ,

હું તઉ લેખ લિખું લવલેશ.

મુજ તુજ આધાર જિનેશ, સાહિબજી મુણજ્યો તુજ સદેશ. સો. ૧

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ

સંવત સોલઠ ય્યાસીધરે, સુર ગુરવાર પ્રસંગિ,

દીવાલી દિવસર્થે લિખ્યોરે, કાગલ, કાગલ મનનર્થે રંગિ. ૮

કલશ.

સિરિ તવ ગણ ગયણુંગણ દિલુયર સિરિ વિજયસેણ સૂરીણ,

સીસેણું સંયુલિહું, સહ રિસ કવિ કમલવિજયેણું. ૧

ચઉતીસાઇ સયતિહી, અઠ મહા પાડિહેર પડિયુણો,

સુરરખય સમવસરણો, તિહુઆણ જલસોઆણુદો. ૨

પુખલવર્ધિ વિજયે, સામી પુંડરિગિણીધ નયરીએ,

સીમંધર જિણુયદો, વિહરતો દેઉ મે ભદ્રમ. ૩

—છતિ શ્રી સીમધર સ્વામી લેખરૂપં સ્તવન. લિ. માંડવદુર્ગે.

૫—૧૩ આ. ક.; ૩—૧૬ ચા૦

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

અતે—

સંવત સોલ બ્યાસીઈ ૧૬૮૨ શ્રી જ્યોત્સ્ના મઝારિ	
ચૈત્ર ધવલ પંચમી દિનઈ બલવતર બુધવાર.	૧૦૦
મણુ મકુડ નંતણુ કરણિ રિઉબલ ભંજણુ કર્જિ	
વિજયસેન ગુર પદ્ધર વિજયદેવ ગુર રજિ.	૨
વિવિહ પરિ મિં વીનચો સીમધર સવિલાસ,	
કમલવિજય કવિ ઈમ કહિ પૂર પૂરણુ આસ.	૩

—સંવત ૧૬૮૪ વર્ષે માહ સુદિ ૧૨ બુધે વાહી આંમ મધ્યે
સુ૦ કેસવ લિપતં. ગણિ શ્રી દેવવિજયજી તત્ શયિ ગણિ દીપવિજય
વાચનાર્થ (યતિ ગુલાબવિજય ભં. ઉદયપુર)

૨૪૬ રાયચંદ પહેલા—(પદ્મસાગર-ગુણસાગર શિ૦)
(૪૭૭) વિજયશેઠ વિજયાસતી રાસ. સં. ૧૬૮૨ કા, શુ, પ.
ગુર સોપરગઢમાં,

અતે—

સંવત સોલ બ્યાસીયઇ કાતી સુદિ પંચમી ગુરવાર તઓ,
શ્રી સોપરગઢ મઈ ભલઉ રાસ રચો મન હર્ષ અપાર તઉ. ધ૦ ૮૮
(કલસ)

મન હર્ષ આણ્ણી સરસ બાણી સીલ એમ વણાણીયો,
બહુ પાપ શઠા ગયા નાઠા પુન્ય પોતઈ આણ્ણીયો
શ્રી પદ્મસાગર પાટિ પ્રતપઈ શ્રી ગુણસાગર પ્રણુ સદા
'રાયચંદ મુનિ તસુ પાપ પ્રણુમી રચો પદ્મત ધરિ મુદા.

—વિજયધર્મ ભં.

૨૪૭ નારાયણ—(સમરચંદ શિ૦) રત્નસિંહ

સૂરિનાવાશમાં.

(૪૭૮) અયચુતા કુમારરાસ. ૧૬૮૩ પોષ વદિ બુધ. કલ્પવલ્લીમાં.

આદિ—

રાગ અસાહરી.

વીર જિજ્ઞુસ નમ્રું સદા સુખ સંપત્તિકારી	
શ્રી જિનવાણી શારદા નિજ મનિ સંભારી.	૧
ગઠનાયક ગણી રત્નસીંહ તસ ગુણ બલિહારી,	
નેમ રાજિમતીનામા લઈ સોહે બંભયારી.	૨
લધુ-વય સંયમ આદરી, જેણે કીર્તિ વિસ્તારી	
પ્રાતુ સમય નિત વંદીએ શુભ ગુણ બંડારી.	૩
અમરચંદ મુનીશ્વર, ગુરૂ પર ઉપગારી	
ચરિત્ર રચું હું તેહનું ચરણે ચિત્ત ધારી.	૪
અકમે અગે કેવલી ભાષે સુવિચારી	
કુમરે અમમતુ ગાયસુ મુણુજ્યો નરનારી.	૫

x

x

x

x

અતે—

૨૧ ઢાલ છે—નાની નાની.

કલશ.

અરિહંતવાણી હૃદય આણી પૂરી ઇતિ નિજ આસ એ	
શ્રી રત્નસીંહ ગણિ ગઠનાયક પાય પ્રણમી તાસ એ.	૧૩૩
સંવત સોલ ત્રિહાસીઆ વર્ષે બુધિ વદિ પોસ માસ એ	
કલ્પવલ્લીમાંહિ રંગે રચ્યો સુંદર રાસ એ.	૧૩૪
ચાવા ઋષિ શિષ્ય સમરચંદ મુનિ વિમલ ગુણ આવાસ એ	
તસ શિષ્ય મુનિ નારાયણ જંપે ધરી મનિ ઉલ્લાસ એ.	૧૩૫

—૮—૧૧ લીં.; માણેક૦

(૪૭૯) અંતરંગ રાસ સં. ૧૬૮૩-લીં.

(૪૮૦) કુંડરિક પુંડરિક રાસ સં. ૧૬૮૩-અમ૦

(૪૮૧) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

પરમ પુરુષ પ્રણમું સદા, શ્રી મહાવીર જિણુંદ,	
ત્રિશલાનંદન જગગુર સીદ્ધારથ કુલિ ચંદ.	૧
ષટ કલ્યાણિક જેહનાં સુણુતાં પાતિક જમ,	
વર્ણવતાં ધી વિસ્તરઈ મનવંછિત સુખ થાય.	૨
આષાઢી શુદ્ધિ છદિ દિને હસ્તોતરા નક્ષત્ર,	
પુંડરીક વિમાનથી સુરવર પુણ્ય પવિત્ર.	૩
દેવાનંદ માહણી તરત ઉચરઈ અવતાર,	
લીધું અમર જિનેશરઈ સુપન લલાં દસ ચાર.	૪
દ્વિદ્વિસઈ દેવતા હરણુગમેસી નામિ,	
આસોવદિ તેરસિ દિને કરસંપુટ અહી સ્વામિ.	૫
ત્રિસલા કુખઈ જિન ઠગ્યા પુહુતી સયલ જગીસ,	
ચૈત્ર શુદ્ધિ તેરસિ દિને જનમ્યા શ્રી જગદીસ.	૬
માગશિર વદિ દસમી તણુધ, દિવસિઈ શ્રી મહાવીર;	
એકાકી સંયમ લીક મેરૂતણી પરિ ધીર.	૭
વૈશાકી શુદ્ધિ દસમી દિનિ પામ્યા કેવલજ્ઞાન,	
સમવસરણુ સુરવર રચ્યઈ બધઠા શ્રીવર્દમાન.	૮
કાતિ વદિ પક્ષિ જાણીધ અમાવાસા અભિરામ,	
સ્વાતિ તણુધ યોગઈ પ્રભુ પામ્યા અવિચલ ઠાંમ.	૯
સો પરમેશ્વરનું સદા પ્રાતુ સમય અભિધાન,	
જપતાં પાતિક પરજલિ, વાધધ મહિમાવાંન.	૧૦
તારણુનૌકા ભવદષિ બવિક પ્રતિઈ ભગવંતિ,	
ક્ષાયક સમકિત આપીઉં, જે દિઈ સુખ અનંત.	૧૧
અનંતાનુબંધી કલ્યા ચ્યારઈ જેહ કપાય,	
મૂળથકી એ ટાલવા ધમ ભાષિ જિનરાય.	૧૨

સમકિત મિશ્રજ મોહની મિથ્યા મોહની જેહ,	
સાત ક્ષાયકી જે કરધ, ક્ષાયક સમકિત તેહ.	૧૩
એ ક્ષાયક સમકીતથી શ્રી શ્રેણિક ભૂપાલ,	
તીર્થકર પદ પાંમસધ, લહિસિ સુખ વિશ્વાળ.	૧૪
પદ્મનાભ ધતિ જેહતું હોસિધ નામ ઉદાર.	
અનાગત ચુવીસીધ પ્રથમ જિજ્ઞેસર સાર.	૧૫

સુપદ રાગ સુડી.

પ્રથમ જિજ્ઞેસર શ્રેણિક સાર, હોસધ ભરતક્ષેત્ર મઝારિ	
તેહતણું છધ ચરિત રસાલ ભણતાં સુણતાં મંગલમાલ.	૧૬
કહિસિ કવિતા ગ્રંથાધારિ, કિંચિત નિજમતિથી વિસ્તારિ,	
તે અધિકાર અછધ જૂનૂઆ, આગધ કવિજન મોટા હુઆ.	૧૭
તેણે રચ્યા છધ ભલા પ્રબધ, શ્રેણિક રાયતણા સમધ,	
તુહિ મુઝ મતિ હુહ કોઝ, શ્રોતા કોધ મ દેયો ખોડિ.	૧૮
ચુહુટધ વેચાધ સુખડી, જે લિધ તસ ભાજધ ભૂખડી,	
તિમ જેણુધ શ્રેણિકટપ તણાં, રચ્યાં ચરિત અતિ સોહામણાં.	૧૯
તેણે પુન્ય ભર્યા ભંડાર, મુઝનધ પણુ છધ મોદ અપાર,	
કોધક શ્રોતા કહિસિધ અથું, એહ કથાનું કારિજ કથું.	૨૦
પણિ તે જોયો હૃદય વિચારિ, પટ દર્શનનાં શાસ્ત્ર ઉદાર,	
સધલિ નિજ મતિનધ અનુસારિ, કથા કેલવી કહિવિ સારી.	૨૧
ધર્મકથા સુણતાં સુખ હોય, મનસુદ્ધિધ કવિ ભાખે સોય,	
આદિઅંત સુણસધ જે એહ, ભાવ ભેદ સર્વ લહિસિ તેહ.	૨૨

*

*

*

*

રાગ ધન્યાસી-વિરાગી ધનિધનિ રતનસુષિંદ એ ઢાલ.

શુભમતી સંજતી રત્નસીંહ ગાઝપતિ રતિપતિ વશિ કીચો હેવ,	
ભવિક જણુ રંજણુ દુર્ભતિગંજણુ વંદણુ યોગ્ય નરદેવ વિ.	૬૨

તાસપદ દ્વયહ સમુહયુષ્ય નિર્મલા વંદતાં પાતિક જ્ય,
અહગણ્ય નક્ષત્ર પરિવારિ જિમ ઉડુપતિ સોહએ તિમ ગણિરાય.

વિ. ૮૬૩

સાસન સોહકર સમરચંદ્ર મુનિવરા ધર્મધારધરા ધીર,
અતિહિ ઉદાર સહિકાર ગુણ્ય તેહને નિતિ રમઈ કવિ મનકાર વિ. ૮૬૪
તાસ શિષ્ય ઋપિ નારાયણ હરખે ધમ ભણઈ વચન રસાલ,
જેહ ભાવિઈ ભણઈ મોદ આણી સુણઈ, તેહનઈ મંગલમાલ વિ. ૮૬૫
ખંડ પહિલા તણી રંગ આણી ભણી, ઉગણ્યમાલીસમી ઢાલ,
દ્વિતીય ખંડઈ ચેલ્લણા તણી ભાખશું સરસ કથા સુવિશાલ. વિ. ૮૬૬

ચુપઈ.

ત્રેણિક અભયકુમાર ચરિત્ર, ભણતાં સુણતાં અતિહિ પવિત્ર,
મુનિ નારાયણ કહિ શુભવાણિ, પ્રથમ સંપૂર્ણ જાણિ. ૮૬૭
—છતિ શ્રી ત્રેણિકકુમાર ચરિત્રે પ્રથમ ખંડ સનાપ્ત.

દ્વહા.

શ્રી જિનનાયક ભાવશું વંદુ હું જગદધાર,
વર્દમાન સ્વામી જયુ સેવક જનહિતકાર. ૧
ગછનાયક ગુણ્ય આગલા રતનાગર મણિરાજ,
યમલકમલ પદ તેહના પ્રણમું પ્રેમઈ આજ. ૨
શ્રી ત્રેણિક મહિપતિની કથાનઇ વિષઇ સાર,
દ્વિતીયખંડ રચુ હવઈ સદગુરનઇ આધારિ. ૩
સમરચંદ્ર ઋપિ નિતિ નમું સંયમ સુખદાતાર,
તાસ પ્રસાદઈ વર્ણવું સરસ કથા સુવિચાર. ૪

✽

*

*

✽

અતે—

. ૫૮ મી ઢાલ.

અઠાવનમી ઢાલ સુંદર, રાગ ધન્યાસી સાર,
ભણ્ય ગુણ્ય સદ્દ સાંભલુ, તિમ પુગઈ રે ભલુ ધર્મચક્રરકિ ધન્ય. ૩૭

રત્નાગર ઋષિરામ સુંદર જીવનભુષણ સ્વામિ,
 યુગપ્રધાન જગિ દીપતા, સુષ લહીધરે સહિ ચુરજનિ નામધ. ૩૮
 નેમ યદુપતિ જમલિ દુષ્કર મહાવ્રત ધાટ,
 શ્રી સદ્ગુર સુપસાઉલિધ, મિ રચીઉ રે પંડ બીજી સારરિ. ૩૯
 સાસન સોહકર સમરચંદ મુનીવરા, ધર્મધોરધર ધીર,
 અતિ ઉદાર સહિક ગુણુ તેહને નિતિ નિતિ મર કવી મનકીર. ૪૦
 તસ શિષ્ય ઋષિ નારાયણ હરપસુ, ધમ ભણિ વચન રસાલ,
 જેહ ભાવિ ભણુઈ મોદ આણી, તેહનધ મંગલમાલ. ૪૧

—ઈતિ શ્રેણિક ખંડ બીજી સં. પદનાર્થ શ્રીમાલી જ્ઞાતી સાહા
 શ્રી ૫ નાવા ધરે ભાર્યાઆઈ પૂજનો એટલે શ્રી શ્રી ૫ આણુંદળની
 બહિન આર્યા શ્રી ૫ સોભાં લિખત. ધોલકક ધ વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી
 વડી શાખાયા પા. ઋક્ષિ શ્રી ૫ દેવરાજ સુત વિમલદાસ સંવત્ ૧૭૦૯
 વર્ષે દ્વાગુણુ વદિ ૧૧ સોમે પૂર કીધૂ છઇ. ૩૪—૧૭ આ. ક.

૨૪૮ ગુણુવિજય પહેલા(ત. વિજયસેનસૂરિ-કનકવિજયશિ.

(૪૮૨) પ્રિયંકરનૃપ ચોપઈ—સં. ૧૬૭૮ પાનાં ૧૫ અમ.

(૪૮૩) જયચંદ્ર (જયતચંદ્ર) રાસ. સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો શુ.
 ૯ હીસામાં.

આદિ—

દ્વહા.

અક્ષસુતા ભલ ભગવતી, અક્ષાણી લવખ્યાત,
 કવિજનની જનની નમઉં, નિર્મલ જસ અવદાત. ૧
 ઉતપતિ નૈષધકાવ્યની, વિગતિં સયલ કહેસિ,
 નૃપ જયંતચંદ્રહ તણુઉં, સરસ પ્રબંધ રચેસિ. ૨

અંતે—

શ્રી તપગચ્છનો રાજાઓ, વિજયસેન સૂરિંદ,
 વિજયદેવ સૂરીસર, વિજયસિંહ મુનિચંદ. ૨૭૨

કોવિદ કનકવિજયતણાં, પ્રણમી પદ અરવિદં,	
મણિ ગુણવિજય બણિ મુદા, પામીયે પરમાનંદ.	૨૭૩
ગિર્યા ગ્રંથ નિહાળતાં, દીઠા જિમ સંજંધ,	
રાસ રચ્યઉ એ રંગભરિ, બધુ રચઉ બંધ.	૨૭૪
સંવત સોલસિત્યાસીઈ, આસો મહોનઈ એહ,	
નવ દિવસે રચના કરી, ડીસઘ આણીનેહ.	૨૭૫
નર હુંસી હરના ધણી, સખલ દિવનો દીજેહ,	
બણો ગણો સહુ સાંભલો, તોષ ધરીનઈ તેહ.	૨૭૬

—છંદિ શ્રી કારી દેશાધીશ શ્રી જ્યયંદ્ર રાસ.

(પ્ર. કા.)

(૪૮૪) +કોચર વ્યવહારી રાસ સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો વ. ૯
ડીસામાં.

આદિ—

પંડિત કનકવિજય તણા, પ્રેમિં પ્રણમી પાય,	
કવિ ગુણવિજય કહઈ મુદા, મુઝનિ હરપ ન માય.	૧
ઝલટ અતિધણો ઉપનડ, સુણયો સહુ નરનારિ,	
રાસ રચઈ કોચરતણુડ, કરણનઈ અધિકારી.	૨
વિશ્વનંદી અહાધૂ, કવિજન કેરી માય,	
અહાણી વાગીસરી, નવરંગી નિરમાય.	૩
ચંદકિરણ પરિયાહીઈ, અદ્યુત ઉજ્જલ અંગ,	
જયઉ જેહનઈ હંસ ભલ, બાહન વિમલવિહંગ.	૪
તે સરસતિ સમરી કરી, સદગુરનઘ આધારિ,	
ગુણ ગાઈ કોચર તણા, કાંધી જેણુ અમારિ.	૫
તપગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર, મુમતિસાધુ શુભમતિદતાર,	
વાસન ગુણમણિ કેરડં હાટ, વૃપતિ નમઈ ચક્રપનમઘ પાટિ.	૬

*

*

*

*

અંતે—

ધન્યાસી.

શ્રી તપગછનાયક ગુરુચિઆ, વિજયસેન ગણધારે,
સા હુકમાનંદન મનમોહન, મુનિજનનો આધારે. ૧૧૮
તાસ વિનેય વિષુધકુલમંડન, કનકવિજય કવિરાયરે,
જસ અભિધાનિ જગર્થ શુભમતિ, દુર્મતિ કુરિત પલાધરે. ૧૧૯
તસ પદ પંકજ મધુકર સરિષો, લહી સરસતિ સુપસાયરે,
ધમ ગુણવિજય સુકવિ મનહરણિ, કોચરના ગુણુ ગાયરે, ૧૨૦
સંવત સોલસિત્યાસી વરષે, ડીસાનયર મઝારિરે,
અસો વહિ નુમિએ નિરૂપમ, કીધઉ રાસ ઉદારરે. ૧૨૧
ભણિધિ ગણિધિ ભાવ ધરીનધ, અતિ રૂઝો એ રાસરે,
પાતકટંદ પુરાતન વિષટ્ઠ, પુણ્ય પ્રકાસરે. ૧૨૨
ઉત્તમ ગુણુ ગાતોં રંગિ, રસના પાવન યાયરે,
શુભ ભાવન આવર્ધ મનમોહિં, વિધન વિલય સવિ જાધરે. ૧૨૩
મંગલમાલા લલિત વિસાલા, લહીધ લીલા ભોગરે,
ધટ મિલધ વલી ફલધ મનોરથ, સિદ્ધિ સકલ સપ્રેમરે. ૧૨૪

—પ્ર. કા; પ્રસિદ્ધ એ. રા. સં. ભાગ ૧.

(૪૮૫) +વિજયસેનસરિ નિર્વાણુ સ્વાધ્યાય. મેડતામાં

આદિ—

સરસતિ ભગવતિ ભારતીજી, ભગતિ ધરી મનિ ગાય,
પાય નમી નિજગુરુ તણુજી, શુણુચું તપગચ્છરાય;
જયંકર જેસંગજી ગુરરાય, નામિ નવનિધિ પામિધજી,
દર્શનિ દારિદ્ર જય, જયંકર જેસંગજી ગુરરાય.

*

*

*

*

અંતે—

સધલા પંડિત મોહિ વડો, શ્રી કમલવિજય ગુરસીદ,
તાસ સીસ વિદ્યાવિજય, સુવિહિત પંડિત લીહોરે. ગુરુ ૦ ૫૧
વીર હીર દુધ દીપતા, મેડતા નગર મઝાર,
તસ પસાય પામી કરી, ગાયો એ ગણુધારે. ગુરુ ૦ ૫૨

કથસ.

મમ શુણ્યો ગણધર સાધુસિધુર, જીવનમધુર ગુણધરો
 શ્રી વિજયસેન સ્તુતિ સુંદર, સકલ સંધ સુહકરો.
 તસ પદ જૂષણ દલિત દૂષણ, વિજયદેવ દિવામણી,
 ગુણુવિજય પંડિત મમ પયપદ, ચિરતપો તપગણધણી. ૫૩

—૫૩ ટૂંક છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય, તથા ઐ૦
 સંગ્રામલાલા ભાગ ૧.

૨૪૯ કેશરાજ (વિજયગચ્છ—વિજયઋષિ—ધર્મદાસ—ક્ષમા-
 સાગર—પદ્મસાગર—ગુણસાગર શિ૦)

(૪૮૬) +રામચંદ્રસાયન રાસ સં. ૧૬૮૩ આસો શુ. ૧૩
 અંતરપુરમાં..

આદિ—

વેલાવલ રામ—દૂહા.

શ્રી સુનિસુવત સ્વામીજી, ત્રિભુવનતારણ દેવ,
 તીર્થકર પ્રભુ વીશખા, સુરનર સારે સેવ. ૧
 પુત્ર સુમિત્ર નરિંદ્રનો, પદ્માદેવી તસ માય,
 જનમજોમિ જિનવરતણી, રાજગૃહી કહિવાય. ૨
 અવતરિયા હરિવંશમે, હરિ સાયવિયા સાર,
 કંથ્યાણુક પાંચે ભલાં, નામ સદા જયકાર. ૩
 ચરણકમળ તેહના નંગી, રામ સુલક્ષ્મણુરાય,
 સીતા ને રાવણુતણો, ચરિત્ર રચું સુખદાય. ૪
 સુખદાઇ સહુ લોકને, 'રામકથા અભિરામ,
 શ્રવણ સુણુંત સરે સહી, મનના વહિત કામ. ૫
 'રા' ઉચ્ચરતાં મુખચક્રી, પાપ પુલાઇ જાય,
 મતિ ફિરી આવે તેહથી, 'મ' મો કમાડી થાય. ૬
 પાવનમેં પાવન મહા, કલિમલહરણુ અપાર,

મોક્ષ પંથનો સાંખ્યો, સજ્જન જીવનો સાર.	૭.
વીસમા ચાનક ભણો, ખેમ કુશલકો ઠામ,	
બીજા ધર્મતરવર તણો, શ્રી રામચંદ્રનું નામ.	૮
લક્ષ્મણ રાવણ રાજ્યા, તીર્થંકર પદ પાય	
મુગતિપુરી જઈ ચાયસ્યૈ, સકલ જગતકા રાય.	૯
સત્યવતી સાચી સતી, શીલતણી અવદાત,	
સ્વર્ગે પોહુંતી આરમે, વસુધામે વિખ્યાત.	૧૦.

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ ૬૨

સંવત સોલે ત્રાસીયેરે, આછો આસ માસ,	
તિથિ તેરસી અંતરપુરમાંહિ, આણી અતિહિ ઉલ્લાસ.	૪૯
વિજયગચ્છ ગચ્છનાયક ગિરિવો, ગોપમનો અવતાર,	
વિજયવંત વિજય ઋષિરાગ, કીવો ધર્મ ઉદાર,	૫૦
ધર્મમુનિ ધર્મજનો ધોરી, ધર્મતણો બંડાર,	
ખિમા દયાગુણ કેરા નાયક, સાગરખેમ ઉદાર.	૫૧
શ્રીગુર પદ્મ મુનીશ્વર મોટો, મોટો જહનો વંશ,	
ચંદ્રાસી ગચ્છમાંહિ જાણીતો, પ્રગટપણું પરશંસ.	૫૨
તસ પાટોધર ગુણ કરી ગાજે, ગુણસાગર ગુણવંત,	
કડ્ડુતન કલપતર કલિમે, સરિ શિરોમણિ સંત.	૫૩
એ ગુરદેવ તણે સુપસાયે, કીધી રચના જાણ,	
અંધગુણે ગિરિમેર સરીખો નવરસમાંહિ વખાણ.	૫૪
એવં આસહિ ઢાલ સુધારી, વચન રચન સુવિશાલ,	
રામ યશોરે રસાયણ નામા, અંધ રચિઓ સુરસાલ.	૫૫
કવિજનતો કરજેડિને, પંડિતસું અરદાસ,	
પાંચો આગે વાચેવોજે, દૂવે રાગ અભ્યાસ.	૫૬
અક્ષર ભાંગે ઢાલજ ભાંગે, રામજ ભાંગે સોધ,	
વાંચતાંરે વચનને ભાંગે, રમ નહીં ઉપજે કોધ.	૫૭

અક્ષર જાણી હાલજ જાણી, રાગજ જાણી એહ,
પાયાં આગે વાંચતાં રે, ઉપજિસિ અતિનેહ.
જખલગિ સાયરનો જલ ગાજે, જખ લગિ સરજયંદ,
કેશરાજ કહે તખ લગએ, મંથ કરો આનંદ.

૫૮

૫૯

કલશ.

હમ રામ લક્ષ્મણ અંતે રાવણ, સતી સીતાની ચિરી,
કહી બાખી ચરિત સાખી વચન રચના કરી ખરી,
સંધ રંગ વિનોદ વક્તા અને શ્રાતા સુખ ભણી,
કેશરાજ મુનીંદ જપે સદા હરખ વધામણી.

૧

—લ. સં. ૧૯૪૨ વૈશાખ શુ. ૯ વઢવાણ ઉપાધ્યાય નારણજી
જેષ્ઠરામ લખાવીતં મુનિ માણકચંદજી આત્મ પઠનાથ આમાં ઉપરની
પ્રશસ્તિની કડી ૫૦ થી ૫૩ મી નથી. પત્ર-૫૬-૨૧ ધો. સ. ભં.
ખીજી ત્યાંની પત્ર ૧૧૬ પં. ૧૪ આમાં પણ તેમજ છે. લ. સં.
૧૬૫૬ જેઠ શુ. ૬ યુધ લ. ભાવસાર પીતાંબર હરી રહેવાસી ગોંડલના.

(પ્રસિદ્ધ થયું છે—આનંદકાવ્ય મહેદાધિ ઐકિલક ૨ જ્યું).

[આ કવિના ગુર ગુણસાગરે શાંતિજિન વિનતિરૂપ હંદ ૨૧
કડીનો રચ્યો છે કે જેની આદિ

શારદામાય નમું શિરનામિ, હું ગાઉં ત્રિભુવનકો સ્વામી, છે અને
અંતે એમ છેકે.

પદ્મસાગર ગુરરાજ પસાયા, શ્રી ગુણસાગર કે મન ભાયા.

નરનારી જે ચિતેં માવે, તેં મનોવાંછિત નિશ્ચેં પાવેં. ૨૧

આ સ્તવન જૈનપ્રબોધમાં તથા અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે.

—જ્ઞાતમ પૂરઝા બાલાવબોધના અંતે જણાવેલ છેકે સંવત્ ૧૭૬૩
વર્ષે શ્રી વિજેગચ્છે શ્રી ભદ્રારિકે શ્રી પૂજ્ય શ્રી સુમતિસાગરચરિત તત્
શિષ્ય ઋષિશ્રી વીરચંદજી, ઋષિશ્રી ભવાનીદાસજી ઋષિશ્રી બાલચંદજી
તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી ચતુરાજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી મયાચંદજી. આસોજ

માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી તિથૌ રવિવાસરે મીમમનમરે લિપ્તકૃતં પીતાંબર
શ્રી મહારાજધિરાજ રાંણા શ્રી અમરસીધરાજ્યૈઃ—ઉદયપુર બં.

૨૫૦ સહજકીર્તિ (ખ૦ હેમશાખા જિનસાગર-રતનસાર-
રતનહર્ષ-હેમનંદન શિ૦)

(૪૮૭) શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ. સં. ૧૬૮૪ આસણિકોટમાં
અંતે—

શ્રી ખરતરગછસુરિ જિજ્ઞેસર, વીરપાટ દીપાવર્ધ,
ખરતર મિરદ લહિઉ ગુણસાચ, જસકપૂર મહકાવધરે. ૬૮
અનુકમિ તસુ પાટર્ધ જસ ખાટચઉ, જુગપ્રધાન ગુણચાવધ,
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસર સદ્ગુર, નામ મંત્ર જસુ ધ્યાવધરે. ૭૦
શ્રી જિનસિંહ સિંહ જિમ દિપ્પઉ, તસુ પાટર્ધ ચિત લાવધ,
અકપરસાહિ સભામન રંજ, જલનિધિ મીન છુડાવધરે. ૭૧
વિજયમાન ગુણુ જાણુ ભટારક શ્રી જિનરાજ સુહાવર્ધ,
વિદ્યામલ અતિસય બલ સંગલઉ, સહુનર્ધ આણુ મનાવધરે. ૭૨
આચારિજપદ ધાર અમૃતરસ, મીઠાં વચન સુણાવધ,
શ્રી જિનસાગર સાગર જિમ નિજ, ગુણુ ગંભીર ગવાવધરે. ૭૩
ષેમ સાખ દિનદિન ઉદયવંતા, મહિમા અધિક વધાવધ,
રતનસાર વાચક ગુણુનિધિ ગુર, અતિસય અધિક જણાવધરે. ૭૪
રતનહરપવાચક હેમનંદન, સીસ ભગતિ ચિત ઠાવધ,
સહજકીરતિવાચક વિમલાચલ, ગિરિવર એમ મહાવધરે. ૭૫
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસર્ધ, શ્રી નમિનાથ પ્રભાવર્ધ,
આસણિકોટ આવક બહુ સુખીયા, ધરમર્ધ ચિત લગાવધરે. ૭૬
વાચાસુર અધિક ગુણુવંતા, ધરમપક્ષ સમજાવધ,
અધિક આનંદ અધિક રંગરતીયાં, શ્રી જિન ધરમ વધાવધરે. ૭૭
છોદ ખંડર્ધ ઢાલ એ દશમી, પુણ્ય રૂખહો પાવધ,
સહજકીરતિ પુંડરીક મધુરસ, ગુણુજલધર વરસાવધરે. વિ૦ ૭૮

—ઇતિ શ્રી શિત્રુંજય માહાત્મ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપત્યકલ્યાણિક વર્ણુન શ્રી ભાવશ્રેષ્ઠિત જવડા સંબંધ તત્કૃતોદ્ધાર વર્ણુન કલ્કી સંબંધ તત્ સુતદ્વતોદ્ધાર વર્ણુન. પંચમારકાંત્ય સ્થિતિ વર્ણુન. દુપ્રસહ નામાં-લ્ય યુગપ્રધાન વર્ણુન. તત્ શ્રાવક વિમલચાહનવિહિતોદ્ધાર વર્ણુનાધિકારો નામ ષષ્ઠઃ ખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૮૪૫ ફા. શુ. ૫ દિને ચીરાલા મધ્યે.

(પૃ. ૧૨૮ પં.—૧૪ ગુ. વિ.)

પ્રીતિ છત્રીશી સં. ૧૬૮૮ વિજયદશમી સાંગાનેરમાં.

આદિ—

ઉપશમતર છાયા રસ લીનમ્—એહની દાલ.

પ્રીતિ ન કિણ્ણી છત્રી જયઈ, ઇકકવિણ્ણુ અરિહતણ્ણ,
ભાવઈ કોડિ ઉપાય કરઉ કોઇ, લાગઈ મંત ન તંતણ્ણ. પ્રી. ૧

*

*

*

*

અતે

સંવત સોલવરસ અઠ્યાસી, જિહાં હુઉ સખલ સુકાલણ,
વિજયદશમિ સાંગારે (ને) ૨ પુરવરિ, એહ વિચાર રસાલણ. પ્રી ૩૫
પ્રીતિ છત્રીસી એ વયરાગિ, ભવિક ભણિ હિતકારણ,
વાચક સહજકીરતિ કહધ ભાવઈ, શ્રી સંધ જય જયકારણ. ૩૬

—ઇતિ શ્રી પ્રીતિ ષટ્ત્રિંશિકા-પં. રાજકીર્તિ મણિ—તનુ શિષ્ય પં. તિલકવિજય—તનુ શિષ્ય ગોદા લિખિતં. આવિકા સભલદે પઠનાથં.

૨—૧૫ પ્ર. કા. નં. ૮૦

૨૫૧ કલ્યાણુ ખીજ.

(૪૮૮) ધન્યવિલાસ રાસ. સં. ૧૬૮૫ જેઠ સુદ ૫

આદિ—

પ્રથમ જિણેસર પ્રણીધ, પ્રથમ કરી જિણે આદિ

પ્રથમ ધર્મ પ્રકાસીઉ, તે પ્રથમ નચું યુગાદિ.

શાંતિ જિનેસર સોલમઈ, ગરબ ચિઠી કરી શાંતિ
મારી નિવારી દેસથી, પસરી ધરિ ધરિ શાંતિ. ૨
ચંદનંદન જગમાં જયો, બ્રહ્મચારિ શણગાર,
નામિ નવનિધિ સંપન્ન, ધન ધન નેમિકુમાર. ૩

x

x

x

x

અતે—

ઢાલ ૪૩ રાગ ધન્યાસી. સકલ મંગલતણી એ દેશી.

દાન કલ્પતર દાનમણી સુંદર, દાનથી વંછિત ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ,
દાનથી નરસુખ દાનથી સુરસુખ, દાનથી અનુક્રમે હોઇ સિદ્ધિ. ૧
દાનથી નરભવે દેવ ભોગીપણું, ભૂપ ક્રિયાણું જોણ કીધું,
રાજછત્રગંણી નારિ કમિ પરહરી, ભગનીપતિ વચનથી ત્રત લીધું. ૨
દાનથી ઋષભદેવો ત્રિભોવનધણી, સાધુનિ પ્રાગ ભવિ હવિષદાનં,
બાકલડા બદલિગુઓ દાનથી, ચંદનાઈં પણિ કેવલ લીનું. ૩
દાનથી ધન્યનિ ઋદ્ધિ બહુલી હતી, દાન દીડ ભવી ભાવ આણી,
ધન્યવિલાસનો તુર્થ પ્રસ્તાવ એ, ભણત ગુણત લહિ સુખ પ્રાણી. ૪
ધન્યવિલાસ કીઓ ચરીત્રાપરિ, અલ્પયુદ્ધિયિ હું પ્રેમ આણી,
ન્યૂનતા અધિકતા જે હુછ એહમાંહિ, સોધયો પડિતો પ્રીત આણી. ૫
ધન્યવિલાસના ચ્યાર પ્રસ્તાવ છે, ઢાલ તહતાલીસ તસ પ્રમાણું,
શત એકાદશ અંચનો માઝનો, જિનપ્રસાદે સેવક કલ્યાણું. ૬
સંવત સોલપચ્ય્યાસી ૧૬૮૫ સંવત્સરિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ પંચમી પુણ્યમાણું,
ધન્યવિલાસ થયો સંપૂર્ણ દિન દિન સંધનિ મંગલમાલં.

—ઢાલ ૪૩ પ્રમાણું લિ. ગણિ લાલવિજયેન પં. શ્રી હર્ષવિજય-
ગણિ શિષ્યેણુ-વાવિનગરે ૨૨-૧૭ અંચ ૧૧૦૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં; ૩૦
(આ કદાચ ૨૪૩ ક નં. નાં કલ્યાણુમુનિ હોય. જુઓ પૃ. ૫૧૧)

૨૫૨ સ્થાનસાગર (આ. પુણ્યચંદ્ર-કનકચંદ્ર-વીરચંદ્ર શિ.)
(૪૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૬૮૫ ઓશો વદ ૫ (ખંભાત)ત્રંબાવતીમાં.
આદિ—

શ્રી ગુડી પાર્શ્વનાથ નમઃ ઐં શ્રી ભગવત્યૈ નમઃ

શ્રી જિનપદપંકજ નમી, સમરી સરસતિ માય,

વીણાપુસ્તકધારિણી, પ્રણમર્ધ સુરનર પાય. ૧

હંસગામિનિ હંસવાહિની, આપો બુદ્ધિ વિલાસ,

જે નર સરસતિ પરિહર્યા, તે નર કહીધ બાલ. ૨

મંવકનઠ સુપ્રસન્ન થઈ, આપો અવિરસ વાણિ,

કાલિદાસ કવિતા હુઈ, તે તુઝ શક્તિ પ્રમાણિ. ૩

ત્રિહું ભુવનિ જસ તાહરો, ગાવર્ધ સુરનર કોડિ,

અકલ અતુલ બલ તું સદા, નાવધ કો તુઝ હોડિ. ૪

શ્રી ભારતી ચરણુધ નમી, લહી નિજ સુગુર પસાય,

ગાનદક્ષિ આપઈ સદા, પ્રણમર્ધ સવ સુખ થાઈ. ૫

મૂલ ગ્રંથમાંહિ કરિકિ, અધ્યયન ચક્રચર્ચ જેહ,

અગડદત્ત તૃપ કરેડો, ચરિત સુણુ ધરી નેહ. ૬

કુણુ તે અગડદત્ત તૃપ, કિમ લીધુ ચારિત,

તસ સંબંધ વખાણુસિર્વે, જિમ હોઈ જન્મપવિત્ર. ૭

*

*

*

*

અંતે— ઢાલ ૩૯ રાગ ધન્યાસી દેશી ધમાલિની.

નયરી ત્રંબાવતી જાણીધ, અલકાપુરીય સમાન,

દેવભુવન સોભા ભલાં, જાણુ હો ઇંદ્ર વિમાન. ૭૫૫

મન રંગઈ ભવિયણુ સાંભલો હો, એહ સંબંધ રસાલ,—મન.

ધવલિત ધવલગૃહ ભલાં, સૌમિત માલિ અંટાલિ,

કામિની જનમન મોહતી, સોહતિ ગજગતિ ચાલિ. ૭૫૬

પુન્યવંત નર તિહાં વસઈ, પાલધ નિજ આચાર,

જિન મંદિર નિત રચણં, પૂજા રચઈ નરનારિ. ૭૫૭

- વડ બ્યવહારી જાણીધ, ભૂપ દીપ જસ માંન,
સાવત્યા સુત નાગજી, ઉત્તમ પુરુષ પ્રધાન. મં ૫૮
- દૃઢ સમકિત નિત ચિત્ત ધરધ, સારધ જિજ્ઞુવર સેવ,
ભક્તિ કરધ સાહમી તણી, કુમતિ તણી નહીં ટેવ. મં ૫૯
- રૂપવંત સોહધ સદા, સુંદર સુત અભિરાંમ,
સકલ ક્રૂપા ગુણુ આગર, સોહધ જિજ્ઞો કાંમ. મં ૬૦
- મુનિસુત્રત પસાઉલે, દિન અધિકુ વર,
વિધપક્ષ ગણિ સોહાવીડ, પુન્યતાણું કરિ પૂર. મં ૬૧
- તસ આગર જાણી ધણો, ચરિત રચિઉ મનોહાર,
અગડદત્ત ઋષિરાયનો, એહ સંબંધ ઉદાર. મં ૬૨
- શ્રી ગોડીપાસ પસાઉવધ, સીધાં વંછિત કાંમ,
રાસ રચિઉ મહારિષિ તણો, સમવસરણુ સુભ કાંમ. મં ૬૩
- વિહરમાન ગણુધર ભલા. શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીરાય,
અંચલ ગછપતિ જાગિ જયો, દેષનિ પાતિગ જાય. મં ૬૪
- વિમલવંશ વાયકતણો, કીરતિ જસ સુપ્રકાસ,
પુન્યચંદ્ર વાયક વર, ધર્મ તણો મનિ વાસ. મં ૬૫
- તાસ સીસ સુંદર સોભાગી, પાલધ સાધનો પંથ,
કનકચંદ્ર વાયક ગુણિ ભરીયા, મહામુનિ એહ નિગ્રંથ. મં ૬૬
- તાસ સીસ વિદ્યાના આગર, વાયક શ્રી વીરચંદ્ર,
તપ જપ સંજીમ કિરિયા પાલધ, સુંદર એહ મુણિદં. મં ૬૭
- તસ પદપંકજ મધુકરની પરિ, રહધ સદા એક ચિત્તિ,
વિનયવંત નધ વિમલ મનધ નિત, રંગી કરધ ગુરુ ભત્તિ. મં ૬૮
- તાસ તણુ સુપસાય લહીનધ, ચરિત રચિઉ મન ભાય,
સ્થાનસાગર મુનિવર ધર્મ જપધ, ભવિજન સુણુઉ ચિત્ત લાય. મં ૬૯
- સંવત શશિરસ જાણીધ, સિદ્ધિ તણી વલી સંખ,
મહામત પદ આગલિ ધરઉ, સમકરી ગુણો સવિ અંક. મં ૭૦

અમ્બનિમાસિ મનોહર, પૂર્ણા તિથિ ત્રલી જાણિ,

અસિત પંચમી એ સહી, બૃહસ્પતિ વાર વષાણિ.

મં ૭૧

એહ ચરિત જે સાંભલઈ, તેહ ધરિ લીલવિલાસ,

સાધુ તણા ગુણ ગાઈતાં, પૂરક હો મનતણી આસ.

મં ૭૨

—સંવત્ ૧૬૮૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે સિતપક્ષે ત્રયોદશ્યાં રવિવાસરે
લિખિતં રાયધનપુરે મુનિ સ્થાનસાગરેણ પ્રવાચનાય ૨૪-૧૫ સેં. લા.
વડોદરા નં. ૫૩૨૫; કવિની હસ્તલિખિત પ્રત છે.

૨૫૩ પુણ્યસાગર (પીંપલગચ્છ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ- ચિનયરાજ ને કર્મસાગર શિ.)

(૪૯૦) નયપ્રકાશ રાસ. સં. ૧૬૭૭

(૪૯૧) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૮૯ શ્રાવણ શુ. ૫.

આદિ—

શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રમુખ, એકાદશ અભિરામ,

મનવાંછિત સુખ સંપન્નઈ, નિત સમરતાં નામ.

૧

પ્રથમ ઉદ્યમઈ મંડીઉ, મતિ દીસઈડિતિમંદુ,

તિણ કારણિ પહિલા નમું, શ્રી ગણધર સુખકંદ.

૨

સરસતિ પદપંકજ સદા, પૂજું એ કરજોડિ,

કહણુ કયા ઉદ્યમ ધણો, માત ! મ આણો ખોડિ.

૩

સેવકનિ સાનિધ કરી, દેયો અવિરલ વાણિ,

જિમ વેગો સિદ્ધિ સદા, કાષ્ઠ મા રાખિસ કાણિ.

૪

વલિ પ્રણમું સદ્યુર વડા, જેણુથી થક સનાય,

પાપ પડલ પાંખાં કર્યા, સૂત્ર શાસ્ત્ર દે હાથ.

૫

જગમાંહિ મોટાડછઈ, સહયુરનો ઉપગાર,

જાણિનઈ માનિ નહી, સાચા તેહ ગમાર.

૬

મનસુધિ સહુ પણુમી કરી, કરસુ સતી વખાણુ,

સુણુજો એકમના યઈ, જિમ હોષ જન્મ પ્રમાણુ.

૭

પવનંજય રાજ તણી, અંજનાસુંદરી નારિ,
તાસુ કથા સુણતાં થકા, હોત્યય અલ્પ સંસાર. ૮

સતિ શિરોમણિ અંજના, શીલવિભૂષણ દેહ,
નામ જપતાં પ્રહ સમર્થ, આપે રિદ્ધિડહોહ. ૯

તિણુરો સખર સંબંધ છઠ, મહિા સાકર દ્રાવ,
રસ લેજ્યો ભવીયણુ તુમ્હે, ભાપે કવીઆણુ ભાવ. ૧૦

કિમ તિણુ સુધો મન કરી, કીધો સીલયતન,
સવે રસ લેજ્યો ભવિયણુ તુમ્હે, સાંભલવા સુવચન. ૧૧

અંતે—

૮ મી ઢાલ ફાગની.

(આહે) અંજના કેરીય ચુપઠ, પુરણ કીધી એહ,
જે નર બણસીધ ભાવસિદ્ધિ, મંગલ લહધસિય તેહ.
(આહે) સતીયાનિ સિરિ અંજના, વખાણિયે કવિરાય,
સાંભલતાં મન ઉલસઈ, હીપડઠ હર્ષ ન માય. ૧

પટ દરશનના અંધમિઈ, અંજના કેરી વાત,
પવનસુત હુતુમંતરાય, પ્રકટ ધણ્યા અવદાત.
(આહે) ગુણયશતા સુવખાણિયઈ, જાસુ વદઈ સંસાર,
આપરો નામ સોધજ લહઈ, જે હોધ મૂઢ ગમાર. ૨

(આહા) જનમાંહિ ઠામિ ઠામિ, દીસઈ એ અધિકાર,
ખણિ પરમારથ જુજીઆ, નામ તણા નિરધાર,
(આહે) શીલતરંગીણી અંધથી, એ રચીઉ સંકેત,
કાઈક કવીમતી કેલવી, તિનકા યુજઈ હેત. ૩

(આહે) તે દુષણ મત કાઢજ્યો, ગ્રહજ્યો કવિ ગુણુરંગ,
સો ભિધં તો મઈ આણીઉ, લાગઠ સરસ સુચંગ.
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિરઈ, વારઈ હુઈવાત,
ચાર વહિ જિણુ વરચીઆ, કુણુ જાણુઈ અવદાત. ૪

(વાંચે જગજ્ઞહુ વહી ગયા—પાઠાંતર).

શ્રી વડગઢ ગુર ગાછ, શાંતિ સૂરિ ગણધાર,

ચક્રેસરી પદ્માવતી, ભગતિ કરછ વારવાર.

ભંગક છેવટણુ (ભગવચ્છણુ) ભાષીયુ, ધૂલીકાટ સંકેત,

કુટુંબ શ્રીભાલી સાતસઘી, ભિગાર્યો યુણુ હેત. ૬

ભોજ ચુરાસી રાજમર્ધ, જીત્યા વાદ વિશાલ,

શાસન જિન સોભાવીઉ, વાદી ખિરદ વૈતાલ.

તિણુ ગઢ પીંપલ યાપીઉ, આઠ શાપા વિસ્તાર,

સંવત રૂદ્ર બાનીસઘી સમઘી હુધી સુખકાર. ૭

તે ગઢ દીસઠ-દીપતુ, નયર સાચ્યોર મઝારી,

વીર જિણેસરતુ તિહાં, તીરથ પ્રગટ ઉદાર.

તાસુ પાટી અનુક્રમઘી હુયા, શ્રી લક્ષ્મીસાગરસરી,

વિનયરાજ કરમસાગર, વાયક દોષ સતુરા. ૮

તાસુ સીસ પુણ્યસાગર, વાયક પભણુષ એમ,

અંજનાસુંદરી સુપઘ, પૂરણુ વધતઘ પ્રેમ.

સંવત સોલ નેવ્યાસીઘ, આવણુ માસ રસાલ,

સુદી તીથિ પંચમી નીરમલા, ઋદ્ધિવૃદ્ધિ મંગલ માલ. ૯

—છતિશ્રી અંજના સુંદરીની સુપઘ સંપૂર્ણ

(અશુદ્ધ) ૩૮—૧૧ આ. ક., ઉદયપુર ભં—માણેક.

—છતિશ્રી અંજનાસુંદરી પવનંજય કુમાર સંબંધે પૂર્વ ભવ વર્ણન માતુલપુરે સમગમન પવનંજયગૃહાગમન અંજનાસુંદરીદર્શનાય વિલાપકરણાય ઋષભદત્તશુદ્ધિકરણાય ઋષભમાતુલપુરે સમાગમન અંજનામિલન પુનઃ પવનંજય અંજનામિલન પુનઃ સાધુસમીપ દીક્ષા ગ્રહણાય સુરલોકગમનાધિકારવર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ. પંડિત શ્રી પ. શ્રી અમૃતવિનયગણિ શિષ્ય મુનિ દેવવિનય પઠનાર્થ. ૧૨—૧૪ લીં

—પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૪ ગાથા ૧૮૨ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૭ ગાથા ૨૦૭ તૃતીયખંડે ગાથા ૨૪૩ ઢાલ ૮ સર્વ ઢાલ ૨૨ ગાથા સર્વ ૬૩૨

અંચાગ્રંથ શ્લોક સંખ્યા ૯૦૫ સં. ૧૭૫૩ વર્ષે આ સુદિ ૮ દિને સંપૂર્ણ કરાધો. શ્રી સોહાગ્રામ મધ્યે દેરધાંલિ૦ ગણિ કેસરવિજયેન. ૧૭—૧૮ લી.—અંચાગ્રંથ ૯૩૯ રાજસુદર લખીકૃતા (૧૭૦૦ ની આસપાસ. મ. બ)

બીજી પ્રતમાં પ્રશસ્તિ કંઈ જૂદી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે:-
શ્રી જિનરાજસૂરિ પાટિ દિનકરા, આગમ અર્થ નિધાન,
શ્રી જિનરંગ સૂરીસર સત્યવર જાણે, સર્વ નિધાન.

તાસુ આદેશ સંવત સોલ ચારાસીઈ, ઉદેપૂરિ સોમાસિ,
જગતસંધ રાણો ગાજે તિહાંકણિ, હાદુ ઉપતાં જસવાસ.

સંધ કથન ધરી માધ સુદિ તૃતીયા દિને શુભયોગે ગુરુવાર
અવિહિન રસ ધણિમે લેજ્યો જોધને અધિકારે અધિકાર.

પુણ્યભુવન કહે ભાવ ધરી ધણો, ગિરયાનો જસવાસ,
અધિક ઓછો ઇહાંકણિ જે કર્યો, હુવે મિછામિ દુક્રડ તાસ.

શીલ સમકિત ગુણ દેહ પ્રતિધારને દિન પ્રતિ કોડિ કલ્યાણ,
તિણિએ ભણે ગુણે સુણે ભાવસું, જીવિત જનમ પ્રમાણ.

—લિ. ૧૭૪૫ આસો વ૦ ૧૩ ગુરુ કલ્યાણપુરમાં.

રાજકોટ પૂજ્યના અપાસરાનો ભંડાર.

આમાં કર્તાનું નામ પુણ્યભુવન (ખ૦) આપેલ છે તે રચ્યા સાલ સં. ૧૬૮૪ માહ શુ. ૩ ગુરુ, ઉદયપુરમાં જગતસિંહ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે, એમ જણાવ્યું છે. મને તો પુણ્યસાગર (પી. ગચ્છીય)ની પહેલી પ્રશસ્તિ વિશ્વસનીય લાગે છે.

—મારી પાસે મોટા અને સારા અક્ષરવાળી ૨૭ પાનાની પ્રત છે, પણ તેમાંથી કર્તાનું નામ ઉડાડી દીધું છે. ૨૭—૧૨.

—પત્ર ૨૨ અંથમાન ૬૦૦ નં. ૩૧ દા. ૨૫ લી. કે જેમાં કર્તાનું નામ પુણ્યસાગર સ્પષ્ટ છે.

૨૫૩ ક લાભોદય

નેમિરાજિમતિ બારમાસ. ૧૫ કડી સં. ૧૬૮૬ આસો શુ. ૧૫
આદિ—

સખીરી સાંભલિ હે તું વાણી, ઈમ બોલે રાજુલ રાણી,
નેમજી મુઝ જીવન પ્રાણી, તિણુ તોડી પ્રીતિ પુરાણી હોલાલ
નેમજી નેમજી કરતી, નેમજી નિજ ધ્યાન ધરતી હો લાલ. ૧

* * * *

અંતે—

સખીરી સંવત સોલસે નિવ્યાસી, આસુ પુનિમ ઉગ્ગસી,
બણતાં ગુણતાં સુખ ખાસી, લાભોદય લીલ વિલાસી હો લાલ. ૧
નેમજી નેમજી કરતી.
—(ભારી પાસે પ્રત છે.)

૨૫૪ શ્રીસાર (ખ૦ જેમશાખા રત્નહર્ષ વાચક શિષ્ય)

(૪૯૨) આનંદ આવકસંધિ. સં. ૧૬૮૪ પુષ્કરણી નગરીમાં.

આદિ—

વર્દમાન જિનવર ચરણુ, નમતાં નવ નિધિ હોષ,
સંધિ કરે આણુંકની, સાંભલિજ્યો સહુ કોષ. ૧

* * * *

અંતે—

હાલ ૧૫ આશ્રવ કારણુ એ જગિ બાણીયઈ—એહની.
ધન ધન સૂધી આવક એહવા, નામૈ ત્વ નિધિ થઈ,
સૈ મુષિ વીર વષાણુક જેહને, પ્રણુમૈ સુરનર પાય. ૨૪૧ ધ.
નિરતા બારહ વત પરિપાલીયા, ન લગાયા અતિચાર,
બલીપરૈ વિધિસું આવકતાણી, પ્રતિમા વહી ધખાર. ૨૪૨ ધ.
દાનસીલ તપ જપ નૈ ભાવના, ક્રોધા ધરમ અનેક,
ધણિપરિ માનવ ભવ સફલો કિમૌ, અહનિસિ ચિત વિવેક. ૨૪૩ ધ.

માસ તણી કીધી સંલેખણા, સમરૈ જિનવર નામ.
 સાઠ ભગતછ છેઘા અણુસણૈ, સધૈ મન પરિણામ. ૨૪૪ ધ.
 પાપ કાંમ આલોષ પડિકમી, કાલ માસ કરિકાલ,
 સૌધરમૈ દેવલોકકંઠ સાસતો, સુર અપચ્છર સુવિશાલ. ૨૪૫ ધ.
 ઈંદ્રિ વિમાનથકી અતિ દીપતઉ, કૂણુ અછૈ ઇસાણુ,
 આણુંદ ગાથાપતિ હિવ ઊપનઉ, તિણુ અરણ્યાભવિમાન. ૨૪૬ ધ.
 પદ્યોપમ ચિહુનૈ આઉપૌ, મુખ ભોગવૈ અપાર,
 મહાવિદેહ તિહાંથી સીઝિસ્યૈ, કરિસ્યૈ એક અવતાર. ૨૪૭ ધ.
 સાંભલિ જાંબુ સોહમ ઇમ કહે, સાતમ અંગ મઝાર,
 પ્રથમ અધ્યયનૈ ભાષ્યા એહવા, વીરજિણુંદ વિચાર. ૨૪૮ ધ.
 જિમ જિમ ચરિત સુણીજૈ એહવા, તિમ તિમ મન ચિર થાય,
 ચિર મન રાખ્યાં લાભ હુવૈ ધણો, પાતક દૂરિ પલાય. ૨૪૯ ધ.
 પુહકરણી નયરી અતિ દીપતી, શ્રાવક ચતુરસુભણુ,
 આદીસર જિનવર સુપસાહિસે, રાજપ્રજા કલ્યાણુ. ૨૫૦ ધ.
 સંવત્ દિશીં સિદ્ધિ રસ સસિ ૧૬૮૪ તિણુપુરીમઈ કીધી ચઉમાસિ,
 એ સંબંધ કીયૌ રલિયામણુઉ સુણુતાં થાઇ ઉલાસ. ૨૫૧ ધ.
 રત્નહરપવાચક ગુર માહરઉ, હૈમનંદન સુખકાર,
 હૈમકીરતિ ગુર બંધવનૈ કહે, પબણૈ મુનિ શ્રીસારિ. ૨૫૨ ધ.
 ઇતિ શ્રી આણુંદસંધિ સમાપ્ત.

(ભાવ૦ શુદ્ધ અક્ષરની પ્રત પા. ૭ પં-૧૮ અને ખીજી પ્રત પા. ૧૮ પં-૯) ૧૫-૧૧. આ. ક. ૧૨-૧૩ આ. ક.

—સં. ૧૮૫૨ જ્યેષ્ઠવદિ ૧૧ દિને લિ૦ પં. અખૈચંદ ૧૦-૧૫ ધો.

—સં. ૧૯૨૨ લિ. પં ગુણસોમ વાલોચર મધ્યે ૧૯-૧૧ ધો.

—(વિ. ધ. ભંડાર)—સં. ૧૮૦૩ માગશર વદ ૧૧ પ્રે. ૨.

—લિ૦ શ્રી ૧૦૮ શ્રી પુર્વ મલુકચંદણ, તત્ સીપ પુજ્યે શ્રી મહાસંધિજી, તત્ સીપ લિપત અમોલકચંદ કાત્યાસની મદ્ધિ મહેર મેડતા સૌહી કાસ દોષ, સંવત ૧૮૪૩ માસ અસુદ વદી ૬ વાર પુષ્કવારિ કિસ્તપક્ષે

લિપતં કોઠારી કુસાલેચંદળ નાન્હો રાસદિ. અશુદ્ધ પ્રત. ૧૮-૧૧ અનંત.
(૪૯૩) મોતી કપાસીયા સંખધ સંવાદ. સં. ૧૬૮૯ ક્ષોધીમાં
આદિ—

હહા.

- સુંદર રૂપ સોહામણો, આદિસર અરિહંત,
પરતા પૂરણ પ્રણમીયૈ, ભયભંજણ ભગવંત. ૧
- જિણુવર ચોવીસે નમી, સમરૂ સરસતિ માય,
એહ પ્રખધ માંડ્યો સરસ, શ્રી સહગુરૂ સુપસાય. ૨
- આદિનાથ આણંદસું, હુચિણાઉર મઝારિ
વિચરધ જિનવર ગોચરી, ન લહૈ સુદ આહાર. ૩
- પાએ લાગી પદમણી, મોતીયડૈ ભરિ થાલ
મોતીસું કરે નિમંછણા, લોક સહુ સુવિસાલ. ૪
- મોતી ગરબડ મહીયલધ, હું મોટા સંસાર
મો સમવડિ કોઈ નહી, હું સગલધ સિરદાર. ૫
- * * * * *

અતે—

- ઢાલ ૮ રાગ ધન્યાશ્રી. ધન્ય ધન્ય આઈ કુમર વર સેજની. દેશી.
સંપ હુઓ મોતી કપાસીયે, મિલીયા માહોમાહિં
- વાદ એ ભગવંતે ભાજ્યો, ચતુર નરા ચિત્ત આહિ. સંપ. ૧૦૧
- કપાસીયાને મોતી મળપતો, પાઈ લાગો આય
તું ગિરુઓ ભાઈ ભારીખમો, ખમળે મુજ અન્યાય. સંપ. ૧૦૨
- તુમ કરીનિં સોભા છે માહરી, મુજ કરી તાહરી સોભ
ખાંધી મૂઠી લાખ સવા લહે, ધર્મતણો છે લોભ, સંપ. ૧૦૩
- ધર્મભાઈ હિવે તું છે માહરો, આપો અવિહડ પ્રીતિ,
કણિ ભવિતો સ્યું હું વિરચીસ નહીં, માને મુજ પરતીત. સંપ. ૧૦૪
- કપાસીઓ મોતી કણિ પરિ મલ્યા સયણ તણે સખધ.
સંવત સોલનવ્યાસીધ, કણિ એહ પ્રખધ. સંપ. ૧૦૫

શ્રીકૃલવર્ધપુર નગર સોહામણો, જિહાં આવક સુવિસાલ,
 આયવંત ચિહ્ન અખિ નિરમલાં, જીવદયા પ્રતિપાલ. સંપ. ૧૦૬
 શ્રી ખેમસાખા વાચક દીપતા, રતનહરખ મુનિરાય,
 નામ લીયાં સુખ સંપન્ને, તિણિ સહગુરુ સુપસાય, સંપ. ૧૦૭
 એ સંબંધ સરસ સોહામણો, કીધું મુનિ શ્રીસાર,
 મુણુતાં ખ્યાલ સને ઉપજે, ચતુર નરાં ચમત્કાર. સંપ. ૧૦૮

૬-૧૩ ક. મુ. (પા. ૪. પ્રે. ૨.-વિદ્યા.)-૬.

—સં. ૧૭૩૩ પોસ વદિ ૧૩ દિને શ્રી સિણુધરી આમે પં.

શ્રી ઉદયહર્ષ ગણિવરાણાં શિં મતિવિમલેન લિ. ૩-૧૫.

(૪૮૪) સારખાવની સં. ૧૬૮૯ આસો શુદ્ધિ ૧૦ પાલીમાં.

(પ્રાસ્તાવિક કવિતાનું આ કાવ્ય મારવાડી ગૂજરાતી (પ્રાચીન ગૂજરાતીનું એક રૂપ) ભાષામાં છે. કાવ્યમાં દરેક રુંકમાં અધાક્ષર કક્ષાને અનુક્રમે લઈને એક એક કવિત રચ્યું છે. કવિનું અતિમ લક્ષ્યખિંદુ 'ભક્તિ' અને 'ભગવંત' છે. મં ૦ અં ૦)

આદિ—

ઐઐકાર અપાર પાર તસુ કોઈ ન લખ્ખાય,
 સવ્વકખર સિરતાજ મંત્ર ધુરિ કવિયણુ ગખ્ખાય,
 અર્ધચંદ આકારિ ઉવરિ મીડઉ જસુ સોહર્ષ,
 જે સેવર્ષ ચિત લાઈ તિકે તિહુઅણુ મન મોહર્ષ,
 સાધિક સિદ્ધ જોગી જતી, જસુ ધ્યાન અહનિસિ કર્ષ,
 કવિ સાર કહઈ ઐકાર જપિ, કાંઈ સયણુ ભુલ્લો ફિરર્ષ. ૧

x x x x

મહીયલિ ઉ નર અચલ, જિકો પર *તાત ન જાણુઈ,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો આપો ન વિખાંણુઈ,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ દીયર્ષ ધર દેખે પગલા,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો xસાંસહૈ સગલા,

* તંત-નિદા. x આશાસન આપે.

એહવઉ પુરૂષ અવિચલ જિકો, આપદ સંપદ એક બલ,
કવિ સાર કહૈ જારે અજર, મહિ મંડલ સો નરઅચલ, ૪

* * * *

ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ઉપગાર ન જાણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો તૂટી દિસિ તાણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ગુણુ પોતઇ ગાવઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો કહિનઈ નટિ જવઇ,
ઓછો સુ પુદિ કચપચ કરૈ, મુંહ મિલિયાં મુસકઇ નહી,
કવિ સાર કહઇ ઓછઉ તિકો, જિકો વાદ મંડઇ બહી. ૧૯

* * * *

અતે—

ક્ષિતિમંડન ક્ષિતિતિલક, સહર પાલીપુર સોહઇ,
ગઢમઢ મંદિર પહેલ, બાગ વાડી મન મોહઇ,
રાજ કરૈ જગનાથ સર સામંત સવાયો,
સોનિગિરઇ સુસમય, સુજસ વસુધા વર્તાયો,
સંવત સોલ નિવ્યાસીયઇ, આસ સુદિ દસમી દિનઇ,
શ્રીસાર કવિત બાવન કલા, સાંભલિજ્યો સાચઇ મનઇ. ૫૫.

ભલે ઉઝ નમઃ સિદ્ધં, અ આ ઇ ઈ બણિઉ ઊ,
ઋ ઋ લૃ લૃ વર્ણ, વલે એ ઐ નઈ ઓ ઔ,
ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ઞ, ટ ઠ ડ ઢ ણ ત થ દ ધ ન પ ફ બ ભ,
મ ય ર લ વ શ સ હ લ્લ ક્ષ તેમ અક્ષર સપ્રભઃ
બાવન એહ અકખર અકલ ક્રિયા કવિત ધુરિ સંકલી,
સુવિચાર સાર ઇમ ઉચ્ચરઇ, સાંભલતાં પૂઝૈ રલી. ૫૬.

—સં. ૧૭૩૦ વર્ષે આસોજ સુદિ ૫ તિથૈ શ્રી વૃંહત શ્રી ખર-
તર ગચ્છે યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસુરિ વિજયરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી શિવ-
નિધાન ગણિવરાણાં તત્તિષ્ઠ વાં મતિસિંહગણિ તત્તિષ્ઠ વાં શ્રી

રતનજય ગણિભિ તલ્લિખ્ય પ. રતનવર્દનજી પં. દયાતિલકેન લેખિ.
શ્રી સુસ્રામે કોઠારી રાયપાલજી તત્પુત્ર વરદમાન કોઠારી પઠનાર્થમ.

(મ. ય. ની નોંધ.)

૧ ઉપદેશ સત્તરી=જીવઉત્પત્તિની સત્રાય=તંદુલવેયાલી સત્ર સં
આદિ—

ઉત્પત્તિ જો જો આપણી મનમાંહિ વિભાસ
ગર્ભાવસિં જીવડો વસિયો નવ માસ.

૧ ઉત્પત્તિ.

✽

*

✽

*

*

અતે—

કલશ.

એહ જૈન ધર્મ વિચાર સાંભલી લીયે સંયમ ભાર એ
વલિ સીહની પરે સદા પાલછી નિયમ નિરતિચાર એ
સંસારના સુખ સકલ ભોગવિ તે લલછ ભવ પાર એ
શ્રી રતનહર્ષ સુસીસ રંગે ઇમ કહે શ્રીસાર એ.

૭૧

—લિ. ૧૮૨૧ માગં વ. ૧૧ સોમ. તા. ચિરપાલા. આર્યા

માહુ વાગનાર્થ નાગેરી હુંકૈ ગઠ્ઠે અક્ષરશ્યાદ મધ્યે. ૩-૧૪ (ચા.)
x-૫-૧૨ માં; ૩-૧૬ (મારી પાસે છે.) પ્ર, જૈ. પ્ર. ૩૬૩-૩૬૫.

૨ દશ શ્રાવક ગીત—કડી ૧૪ (આદિ-પહિ પડી પ્રશ્નમું દશે
શ્રાવક જેમ પાતક જાહેર.....અતે-સાતમઘ અંગઈ ઉપદિસ્યઉ એ,
કહઈ મુનિ શ્રીસાર રે.)

—આની એક એક પાના વાળી બે પ્રત મારી પાસે છે.

૩ ક્લોધીપાર્થનાથ સ્ત.

આદિ—

પરતાપ પૂરણ પ્રણુમીયછ, અરિગંજણ અરિહંત,
સાયઉ સાહિય તું સહી, ભયભંજણ ભગવંત.
વામાનંદન વંદીયછ, દઉલતિનઉ દાતાર,
કીડીથી કુંજર કરઈ, સેવક નઈ સાધાર.

૧.

૨

*

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

ધૃષ્ટા પૂરો આજ, સુપરિ સેવક સાધારઉ,
 જિણુવાર ખાસ જિણુંદ, સદા હું સેવક થારઉ,
 કદપવૃક્ષથી અધિક, કૃપા મો ઉપરિ કીજઇ,
 શ્રી અસસેન સુતન્ન, ધણી મુઝ દઉલતિ દીજઇ,
 રતનહર્ષ સુપસાઉલઈ, શ્રીસાર એમજ ઉચ્ચરઈ
 કૃષ્ણવર્ધા રાય મોટો ધણી, સેવકનઇ સાનિધિ કરઇ. ૨૧

—પં. સિદ્ધિવિલાસગણિ લિખતં. ૧-૧૫ (મારી પાસે છે.)

૪ વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્તોત્ર સં. ૧૭૦૨,

આદિ—

સાસણુ દેવિ સાંભણિએ, મૂઝ સાનિધ કીજે,
 ભૂલો અક્ષર ભાતિ બણીએ, સમજાવી દિજે. ૧
 મોટો તપ રોહિણિ તણોએ, તેહના ગુણુ ગાઉ,
 જિમ સુખ સોહગ સંપદાએ, મનવંછિત પાઉ. ૨

x

x

x

x

x

અતે—

કલસ.

ધર્મ મગન દોય મુનિચંદ્ર વરણી, મહિમા ગુરૂ મૂખ સાંભલી,
 વાસુપૂજ્ય અમને થયા સુપ્રસન્ન, ચિત્તની ચિંતા ટલી,
 ધણુ પરિ રોહિણિ તપ આરાધઇ, જે ભવિયણુ મનનિ રલી,
 શ્રીસાર જિનગુણુ ગાવતાં દિવે સકલ મન આસ્થા ફલી. ૨૭

—સં. ૧૮૪૨ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૭ ગુપ્તે શ્રી સુરતિ બંદિરે લિખિતં

પ્રમોદસાગર શ્રાવિકા વજ્રપાઈ પઠનાર્થ. ૩-૧૩) જૈ. એ.

૫ ગૌતમપૂજ્યનો સ્તોત્ર

આદિ— (પ્રભુ પ્રભુમુરે પાસ જિણેસર થંભણો એ દેશી.)

પ્રભુ પ્રભુમુરે પરમેસર ત્રિભુવનતિલો,

સુખદાય રે સાસણુનાયક ગુણુતિલો,

મુખ દીઠોરે મીઠો લાગે તાંહરો,

તિણુ મિલવારે ઉમાલો મન માંહરો.

૧

અં.

(કલશ.)

ધ્રમ વીર જિનવર તણૈ આગે, પ્રથમ ગણુધર અટકલી,

ચાલીસ ને વલિ આઠ ઉપર પ્રશ્ન પૂછ્યા મન રલી,

નિધિ ર કલા યુગ અંદ્ર વરસે, આદિજન પારણ દિને,

શ્રીસાર પાઠક તેહ વખાણે, સાંભલો સાચે મને.

૩૩

૨૧-૧૫ આ. ક.

૬ જિન પ્રતિમા સ્થાપન સ્તો

આદિ—

સમકિત દૃષ્ટિ જિનપ્રતિમા સેવા, ન કરો વાદવિવાદને બાઈ,

જિનપૂજક પંચમ ગુણુ ઠાણે, નવી પુજે તે મિથ્યાતી રે બાઈ. સ. ૧

*

*

*

*

*

અંતે—

હંસતણી પરે કરો પરિખ્યા, મકરો કૂડા વાદ રે બાઈ,

કહે શ્રીસાર ધરો સમતા રસ, સુગુરતણો સુપસાયરે બાઈ. સ. ૨૭

—લિ. ૧૯૧૨ આર્યો સુ. ૧૩. ૨૧-૧૧ આ. ક.

૨૫૪ ક બાલચંદ્ર (૩૫૭-કુંવર-શ્રીમદ્દલ-ગંગાદાસ શિ.)

+બાલચંદ્ર બત્રીશી ૧૬૮૫ દીવાલી અમદાવાદ.

આદિ—

સકલ પાતિક હર, વિમલ કેવલધર, જાકો વાસો શિવપુર

તાસુ લય લાઇયે.

નાદબિંદ ૩પરંગ, પાણિપાદ ઉત્તમંગ, આદિ અંત મધ્ય ભંગા

જાકું નહિ પાઇયે,

સંધેણુ સંઠાણુ જાણુ, નહિ કોઈ અતુમાન, તાહીકો કરત ધ્યાન

શિવપુર જાઇયે,

ભણે મુનિ બાલચંદ સુનો હો ભવિક વંદ, અજર અમરપદ
પરમેસરકોં ધ્યાધયે. ૧

અંતે—

મહાનંદ સુખકંદ રૂપચંદ જાનિયે,
શ્રીયરૂપ જીવગણિ કુંઝર શ્રીમદ્ધમુનિ, રતન સીસ જસ ધની
ત્રિજીવન માનિયે,
વિમલશાસન જસ મુનિ શ્રીય ગંગદાસ હરતદીક્ષિત તાસ
બત્રિશી વખાનિયે,
બાણ વસુ રસચંદ ૧૬૮૫ દીવાલી મંગલ વંદ, અહમ્મદવાદ
ઈંદિ રંગ મન આનિયે
ભણે મુનિ બાલચંદ સુનોહો ભવિક વંદ, મહાનંદ સુખકંદ
રૂપચંદ જાનિયે. ૩૩

પ્ર. ૫. ૩૦૩-૩૧૨ જૈ. પ્ર.

૨૫૫ વાના શ્રાવક (વિજયાનંદસરિનો શ્રાવક શિ૦)

(૪૮૫) +જયાનંદ રાસ સં. ૧૬૮૬ પોષ શુદ્ધ ૧૩ ગુરૂ આરેગ્નમાં
(અમદાવાદ પાસે)

ભદ્રારક પ્રભુ શ્રીવિજયાનંદસરિ ગુરૂજ્યો નમઃ

આદિ—

વસ્તુ

શાંતિજિનવર શાંતિ જિનવર નમીય બહુ ભત્તિ,
શ્રી સારદા સમરી સદા કરે, ચરિત્ર મનિ રંગ (પારસ સુરંગ) આણીય,
જયાનંદ ગુણ વર્ણવું શ્રી વિજયાનંદ ગુરૂ લહીય વાણીય,
તાસ તણુઈ સુપસાઉલઈ હુક મનિ ઉલ્લાસ,
સરસ કથા સુણયો સહુ, જિમ મનિ પુંહચઈ આસ. ૧

દૂહા

અલ્લાણી તુજ 'તીનતું' આપે મતિ તું માય,
સુઠ મનિ આણુંદ ઉપનો ગાઉં જયાનંદરાય. ૨

હંસાસનિ સેવું સદા, કવિયણુની આધાર,	
સરસ કથા જ્યાનંદની, આવી કરજો સાર.	૩
કમળ કમંડળ ધારિણી, વીણા પુસ્તક હાથ,	
કવિયણુને હિતકારિણી, નિશ્ચે આવે સાથ.	૪
તુજ સમવડ જગ કો નહોં, ત્રિહું ભુવને તુજ વાસ,	
કવિજન આશા પૂરણી, તું સહી કરજો રાસ.	૫
તું જગદંબ ત્રિપુરા સતી, તું કવિયણુની આસ,	
સ્વપ્ને જે નરને મિલી, તેહને કિયો પ્રકાસ.	૬
કવણુ જ્યા તે કિહાં હવો, કવણુ ગામ કુણુ ઠાણુ,	
શ્રી વિજયાનંદ મુખચક્રી, લહું તે મધુરી વાણુ.	૭
કુણુ સંવત્સર કુણુ દિને, હુવો કેમ હુલ્લાસ,	
સંવત સોળે છયાસિયે, ગુરુ આરેજે ચોમાસ.	૮
સંધ સહુ આદર ધણે, વાવે વિત સુકાંમ,	
દિનદિન ઉત્સવ બહુ થયા, પસર્ગા ઠામોકામ.	૯
શ્રી જ્યાનંદતણું ચરિત, શ્રી ગુરુને ઉપદેશ,	
સરસ કથા કવિયણુ કહે, જેહના ગુણુહ અશેષ.	૧૦

*

*

*

*

અતે—

માતા ભારતિ તણુધ પસાય, મઈ સહી કળ્યું જ્યાનંદરાય,	
શ્રી વિજયાણુંદ ગુરુ ઉપદેશ, કરી ચુપધ એ લવલેસ.	૫૦
પંચમ ગણુહર સોહમ સ્વામિ, જન્ય પાપ તસ લીધઈ નામિ,	
તેહ તણુ પટિ સહી દિનકાર, જગચંદ્રચરિ થયા ગણુધાર.	૫૧
બાર વરસ આંખિલ તપ કરી, પુન્યતાણુ ભંડારજી ભરી,	
ચિહુંહાલીસમઈ પાટઈ જયકાર, તપા બિરૂદ ધરાવિઉ સાર.	૫૨
અનુકર્મિ ગુરુ ગણપતિ જેહ, શ્રી મુનિસુંદર કહીઈ તેહ,	
એકાવનમઈ થાનકિ કહિયા, ષિમાદયા વિદ્યાવંત લહિયા.	૫૩

તિણુષ ગુરૂં અંથજ કીધા ધણા, કહતાં પાર ન આવધ તેહ તણા,
શ્રી જ્યાનંદનું ચરિતજ સાર, કીધું શાસનનધ હિતકાર. ૫૪

આઠ સહસ તે કીધું વલી, તે વાંચધ સહુઈ મનિ રલી,
પટિ એકસક્રિમધ ઉદઉ બાણુ, શ્રી વિજયાણુંદ ગુર ગુણની વાણિ ૫૫

તસ મુખકમલથી એ લહી વાણિ, મઈ રાસ કર્યો સહિ જાણિ,
ખારેજ વરનગર મઝારિ, અદપ બુદ્ધિ કર્યો ગુર આધારિ. ૫૫

મુરખ માત્ર હું જાણું નહીં, સહગુર વચને શક્તિજ થઇ,
બણુષ ગુણુષ તસ નવઈ નિધાન, હર્ષધરી કવિ ખોલઈ વાન. ૫૭

જિહાં મહીઅલિ ધરઈ વલી મેર, ધ્રુ મંડલ ચાલધ નહીં સેર,
જિહાં લગઈ તારા નઈ રવિચંદ્ર, તિહાં લગિ રાસ કરો આણુંદ. ૫૮

વસ્તુ પાંચ ચુપઈ કહું વલી, નવસઈ પંચોતરિ મનની રલી,
દૂહા બિસઈ સતાવીસ જોઇ, ખારસઈ સાત તે પૂરા હોઈ. ૫૯

એ કીધો મનનઈ કોડિ, સરખા સરખી જોયો જોડિ,
વિમુધ પરો કરેજ્યો સહી, કરજોડીનઈ વાણી કહી. ૬૦

સંવત ૧૬ સોલ છયાસીધ ૮૬ જાણિ, પોસ સુદિ તેરસિ ચઢિઉ ધમાણુ,
વાર ગુરૌ સર્વાકજ સાર, બણુઈ ગુણુઈ તસ જપ જયકાર, ૬૧

—છતિ શ્રી જ્યાનંદ ચરિત્રે રાસ-પ્રખંધે વાના કવિ વિરચિતે
ચક્રાણુધ દીક્ષાત્રહણુ મોક્ષપ્રાપ્તિ, શ્રીજ્યાનંદ રાજ્યપાલન દીક્ષાત્રહણુ
નિર્વાણુગમનો પંચમોસ્લાસઃ સમાપ્તઃ—ઉલાસ પ પ્ર૦ ૨૪૦ દિ૦
૨૭૦ ત્રિ૦ ૨૮૪ ચ૦ ૨૪૪ પ૦ ૧૬૧ એવં સર્વાકે ૧૨૦૭ શુભં
ભવતુ લેખકપાઠકયોઃ આ વાના કવિની સ્વહસ્ત લેખિત પ્રતિ લાગે છે.
નં. ૩૨/૧૮૭૭-૭૮ ૩૦ કો. પાનાં ૭૧-૧૧.

+પ્ર. આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩૦જી.

[વિજયાણુંદ સરિનો જન્મ સં. ૧૬૪૨ માં મારવાડના રોહ
ગામમાં થયો હતો. પિતાનું નામ શ્રીવંત પોરવાડ, માતાનું નામ
સિલ્હુગારદે અને પોતાનું મૂળ નામ કલો હતું. સં. ૧૬૫૧ માં હીર-

વિજય સૂરિએ દીક્ષા આપી કમલવિજય નામ રાખ્યું અને સોમવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય બનાવ્યા. સં. ૧૬૭૦ માં વિજયસેનસૂરિએ પંડિત પદ આપ્યું ને સં. ૧૬૭૬ ના પૌષ સુદિ ૧૩ દિને વિજયતિલકસૂરિએ શિરોહીમાં આચાર્યપદ આપી વિજયાણુંદ સૂરિ નામ સ્થાપ્યું.

વિજયદેવસૂરિ સાગરના પક્ષમાં બળી જતાથી સોમવિજય ઉપાધ્યાય વગેરે સમુદાયે મળીને 'મીઝા' આચાર્ય નામે વિજયતિલકસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા, તેમની પાટે વિજયાણુંદસૂરિ થયા. તેમને ચાલતાર ક્લેશ તરફ અણુગમે હતો તેથી સંપના સર્વ પ્રયત્નો કર્યા હતા અને કહેવા પ્રમાણે અમદાવાદમાં વિજયાણુંદસૂરિએ વિજયદેવસૂરિને વંદના કરી મેળ કર્યો હતો. આ મેળ સં. ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૬ ને દિને થયો. આ રીતે સંપ કેટલોક વખત ચાલ્યો પણ પાછળથી મમત્વની મારામારીથી બંનેમાં બેદ પડતાં વિજયાણુંદસૂરિને પણ પોતાની પાટ ઉપર વિજયરાજસૂરિને સ્થાપવાની ફરજ પડી હતી. વિજયાણુંદસૂરિએ તેર માસિક તપ, વીશ સ્થાનકપદની આરાધના, સિદ્ધચક્રની ઓળી અને છુટક છટૂ અટૂમ વગેરે તપસ્યાઓ ધણી કરી હતી. વળી તેમણે એક વખત ત્રણ માસનો તપ કરી ધ્યાન પણ કર્યું હતું. તેમણે છ આયુની, પાંચ શંખેશ્વરની, બે તારંગાની, બે અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની બે સિદ્ધાયલની અને એક ગિરનારની એમ યાત્રાઓ કરી હતી. તેમજ તેમણે જિનબિઓની પ્રતિષ્ઠાઓ પણ ધણી કરી હતી. એકલા કંચરવાડમાં જ એક સાથે અઠીસો બિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. છેવટે સં. ૧૭૧૧ ના આષાઢ વદિ ૧ ને મંગળવારે ખંભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. ઋષભદાસ કવિએ પણ આ સૂરિની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરી હતી. આ વાના કવિને બદલે એક ઠેકાણે ભંડારની ટીપમાં ચાન્તક નામઆપ્યું તે 'મરાઠર લાગતું નથી.)

૨૫૬ સુમતિહંસ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-હપંકુશલ શિ૦)

(૪૯૬) મેઘકુમાર ચોપાઇ સં. ૧૬૮૬ વિજયાદશમી. પીપાડીમાં.

અંત—

સંવત સોલઘંસય છયાસીયધરે, વિજયદશમિ સુપ્રકાસ,
રાજાશ્રી જિજ્ઞાસુચંદ્રસૂરિ રાજવીરે પરતરગચ્છ સિણુગાર,
વાંણી સરસ સુધારસ ઉપદિસધરે ધમ ગોયમ અવતાર, ૭ મે.
તાસ સીસ સદા ગુણુગણુનિધિરે શ્રી હરખંકુશલ સુપકાર.
વાદીગજ પચાનન સારિ સારે રૂપધં મહનકુમાર ૮ મે.
તાસ સીસ લવલેશ કરી કહધરે સુમતહંસ મતિસાર,
વામાનંદન પાસ પસાહુ લધને શ્રી પીપાડિ મઝારિ. ૯ મે.
સદ્યુર શ્રી જિનકુસલ સુરીસનીરે સાંનિધિ સંધ મઝાર,
પરમપ્રભોદ ઉદય આણુંદસુરે નંદહ સહિ પરિવાર. ૧૧ મે.

—યતિ ચેતનસાગરજી ભં. ઉદયપુર.

૨૫૭ રાજસિંહ (ખ. નયરંગ વાચક-વિમલવિજયે શિ.)

(૪૯૭) આરામશોભા ચોપાઈ સં. ૧૬૮૭ જેઠ શુ. ૯ બાહડમેરમાં
આદિ—

સકલ કલા ગુણુ આગલા, આદીસ્વર અરિહંત,
નાભિરાય કુલસેહરૂ, પ્રણમું શ્રી ભગવંત. ૧
શાંતિનાથ જિન સોળમુ, બાવીસમુ જિણુ નેમિ,
પાર્શ્વ વીર જિન વિમલ ગુણુ, નમતાં લહીએ પેમ. ૨

x x x x

અંતે— લાલ ૨૭ વંસી વાજા વેણુ એહની.

સંવત સોલહ સત્યાસીઈ હો૦ જેઠ માંધ મુષ વાસ ધ૦
ધવલી તુંમિ દિનમ્ ભલમ્, હાં૦ દિ૦ કવિઉ પૂજકલ પાસ. ધ૦ ૫

ખાહડમેર નિત ગહગહઈ નિં શ્રી સુમતિનાથ જિણુરાઈ ધં
 તસ પ્રસાદિ મઈ રચ્યું હાં એં શ્રી સંધનધ સુષદાઈ ધં ૬
 શ્રી પુરતરગછ રાજી હાં રાં શ્રી જિનરાજ સૂરીદ
 વિજયમાન શ્રી પૂજ્યજી શ્રીં એહ રચ્યુ સુષકંદ. ધં ૭
 જિનભદ્રસરિ સાપા વડી શાં વાચક શ્રી નયરંગ. ધં
 તાસ સીસ વાચકવર, શ્રી વિમલવિનય અતિયંગ. ધં ૮
 તાસ સીસ હરપિઈ ભણુઈ હાં રાજસંધ આણુંદ ધ.
 એહ સંખંધ સોહામણું હાં શુ. વાચ્યમાન ચિરનંદ ધ. ૯
 જે ગાવઈ ભાવઈ ભલઈ, ભણિ જે ચિત સુહાઈ ધ.
 તિહાં ધરિ સુખસંપતિ ધણી, સંં દિન દિન અધિક દિષાઈ ધ. ૧૦
 —ત્રંયાત્ર ૫૫૧ વિમલેન લિં ૧૬-૧૬ વી. પા.

(૪૯૮) વિનયરાસ.

૨૫૮. લૂણસાગર.

(૪૯૯) અંજનાસુંદરી સંવાદ. સં. ૧૬૮૯.

૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ. (ખં કીર્તિરત્નસૂરિ-લાવણ્યસમય -પુ-
 જ્યધીર-જ્ઞાનકીર્તિ-ગુણપ્રમોહ-સમયકીર્તિ-વિનયકલ્લોલ-હર્ષ-
 કલ્લોલ શિ.) જિનરાજસૂરિ રાખ્યે.

(૫૦૦) શ્રી યામની ભાનુ મૃગાવતી ચૌપદ. સં. ૧૬૮૯ આસુ
 શુ. ૭ પ્રુધ. ખાહડમેર (જેસલમીર)માં.

અતે—

કથાકોસથી મેં કલ્પિત એ, મૃગાવતી યામની ભાન,
 સંખંધ સોહામણુડિએ, સુણુતાં સફલ વિહાંણુ. ૨૮
 અધિકઉ ઓછઉ જે કલ્પિત, મિચ્છામિ દુકક તોહ,
 સંધ સદ્ સંભલઉએ, કવીયણુ કહીયઉ જેહ. ૨૯

પરતર ગછમાંહિ સોભતાએ, કીર્તિરત્ન સરીસ,	
પાટ ઉવઝાય થયા એ, લાવણ્યસમય તસુ સીસ.	૩૦
તાસ સીસ વાચક થયાએ, શ્રી પુણ્યધીર પ્રધાન,	
શિષ્ય વાચક ભલઉએ, જ્ઞાનકીરતિ...	૩૧
વાચક શિષ્ય વલિ તેહના, ગુણુપ્રભેદ રિષરાય,	
વાચક શિષ્ય તે ભલઉ, સમયકીરતિ સુપસાય.	૩૨
પંડિત શિષ્ય સદા ભલઉ, વિનયકલ્લોલ નિધાન,	
પંડિત વિદ્યમાન છે એ, હરપકલ્લોલ પ્રધાન.	૩૩
શિષ્ય તેહના માલતાએ, ચંદ્રકીરતિ ખોલંતિ,	
ઉદયકારક ભલઉઈ, સક્રમરાજ ગુણુવંત.	૩૪
શિષ્ય ભલા છે જોડલાએ, હેમરાજ સુપકાર,	
તાસ આગ્રહ કરીએ, ચક્રપદ જોડી સાર.	૩૫
શ્રી પરતર ગચ્છ રાજ્યો એ, શ્રી જિનરાજ સુરિંદ,	
સોલસે નવ્યાસીયો એ, આસુ સાતભિયંદ.	૩૬
પ્રથમ પહુર બુદ્ધિવારનઉ એ, પ્રથમ ઘડી સિદ્ધ યોગ,	
શ્રાવક સુધીયા વસેએ, બાહડમેર રસભોગ.	૩૭
વિધિ ચૈત્યાલય પૂજ્યેએ, શ્રી સુમતિનાથ જિણુંદ,	
થયાદ પૂરઉ થયો, ભણુતાં સુખ આણુંદ.	૩૮
ઢાલ સૌલે ઇણુ ચૌપદએ, ખિસે ઇકયાસી એહ,	
કહી ચંદ્રકીરતેએ, ભણુત સુણુત ઉછાહ.	૩૯

—છતિ શ્રી ચામની ભાતુ મુગાવતી ચૌપદ સંપૂર્ણ. વાચનાચાર્ય
શ્રી ૧૦૬ શ્રી જિનહંસગણિ શિષ્ય પં. મહિરચંદ લિપિકૃત સં. ૧૭૮૪
વર્ષે શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૪ દિને ભીમરસા મધ્યે.

(૧૨ પં. ૧૪ ગુ. વિ)

૨૬૦ દર્શનવિજય (ત. રાજવિમલ-મુનિવિજય ઉ. શિ.)

(૫૦૨)+ ત્રેમલાલચ્છીરાસ અથવા ચંદ્યરિત. સં. ૧૬૮૫ ક્રાંતિક
શુ. ૧૦ બહાનપુરમાં (પ્રસિદ્ધ-આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૧ હું.)
આદિ—

શ્રી સુખદાયક જિનવર, નામિં પરમાણુદં,	
પ્રણુમી ગૌતમ ગણુધર, શ્રી વસુભૂતિ-નંદ.	૧
સારદ સાર પસાકલધ, ચિન્તીત કવિત કરાય,	
માતા ! રસ મુજ વાણીઈ, દેજે બહુ સુખ થાય.	૨
શ્રી વિજયાણુદં સૂરીસર, તપગચ્છપતિ સુપ્રસાદિ,	
વાચક મુનિવિજય ગુર, ગુણુ સમર આલ્હાદિ.	૩
શીલપ્રભાવિં સુખ ધણું, શીલ સુમતિદાતાર,	
શીલિં શોભા અતિ ધણી, શીલ સદાનંદ નાર.	૪
શીલ અધિકાર કહઈ કવિ, દેવગુર ધર્મ પસાય,	
ચંદનરેશર મનિ ધરી, રાસ રચું સુખદાય.	૫
નવ અધિકારઈ વર્ણુના, નવ રસમાંહિં પ્રધાન,	
ચંદ્યરિત સુણુતાં લહે, કમલા સુખ સંતાન.	૬
સાંભલતાં સુખ ઉપજઈ, વિરમય પામઈ મન્ન,	
પહેલઈ અધિકારધ વર્ણુવું, ચંદ્યરિત રતન.	૭

*

*

*

*

અતે—

ધન્ય ધન્ય ચંદમનિ મહામુનિ...દાલ પડ. રાગ ધન્યાસી.
જુઓ જુઓ સાચલ મહિમા નહિ મંડલિ, જગતો આજપણિ
એમ દીસઈ,
શ્રી ગુર હીરવિજયસરી જયકર, નામ સુણુતાં ધણું હર્ષ્ય હું
હીસઈ. ૫૧

જેણું યવનપતિ અકબર ભૂપતિ તેહ પ્રતિ યુગ્ધવિ સુયશ લીધો,
 ૫૩૬ અમારિનો માસ છબરસપ્રતિ, જગ જનનઈ ઉપગારી કીધો. ૫૨
 તાસ પાટિં પ્રગટ પુણ્ય પૂરણુ પ્રભુ, જેણું અકબર સભાઈ પ્રસીધો,
 ત્રિણિસઈ ભટ્ટ જીપી જય પામીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરી જગ
 પ્રસીધો. ૫૩

પાટિં તસ શ્રી વિજયતિલકસૂરી શુભ ચરી જેણું જણિું કુમત
 મત દૂરી યાલ્યો,

જ્ઞાન વૈરાગ્ય જગિ દીપતો ત્રિકરણુ શુદ્ધિ ગુરૂ વયણુ પાલ્યો. ૫૪
 તાસ પદોષરૂ ભવિકજન સુખકરૂ દર્શન દુષકરૂ જાસ દીપઈ,
 અતુલ સૌભાગ્ય જયઉદય અધિકો પ્રભુ સકલ ભટ્ટારક માન જીપઈ. ૫૫
 શ્રી તપાગજપ્રભુ સૂરીમુકુટામણી, શ્રી વિજયાણુંદસૂરી સીહો,
 તેહના જેહ સેવા અહનિસિં કરઇ તે ભવિજન તણા સફલ દીહો. ૫૬
 વિજયજયકારિં તસ રાજિં જગિ જયકરૂ, વાયકાંધીશ સિર ધશ મોટો,
 અતિહિં સુપવિત્ર ચારિત્ર જગિ જેહનું ચાલતો હાસ વૈરાગ્ય કોટી. ૫૭
 સાર અવતાર ઉપગારમય જેહનો, જેણું અઈશાસ્ત્ર આપિ ભણાવી,
 મંદમતિ તેહુ પણિું જણું કોવિદ કર્યો, યુગ્ધવ્યા ભાવિ જહુનિ જગિ
 સુણાવી. ૫૮

શ્રી મુનિવિજય ઉવજાય સુપસાયથી, સાસનિ દાસ તસ ધ્યાન
 ધ્યાતો,

સયલ તસ સીસ સદેહમાં કણુ સમો, શ્રી ગુરૂ ગુણહિતે અતિહિં
 રાતો. ૫૯

સીલ અધિકારઈ એ ચંદ્રમુનિ મહામુનિ સતીય પ્રેમલા પુહુચિં
 પ્રસીધી,

સંયમ આણુંસરી સાર કેવલવરી અનુંકમિં પામીઆં સયલ
 સિદ્ધિ. ૬૦

કવિ દર્શનવિજય વિરતચરિત એમ ભણઈ, આપિં સંસાર
 નિસ્તાર કાળિં,

સીલધારી બહુ સુગુણ ગુણ ગાયતાં, શુદ્ધ પરિણામિં સર્વિ
આરતિ ભાનિં. ૬૨

ચરિત એ ભણતાં સુણતાં સુણતાં સદા હોઈ કલ્યાણકારી દેવ,
સંવત સોલ નિવ્યાસી કાર્તિક સુદિ દસમી વાર ગુર પુણ્ય તે
દિવસમેવ. ૬૨

શ્રી અહાંતપુર નયરવરમંડળો જાહા મનમોહન પાસ રાજઈ,
સંધ જય જયકર ભવિકજન દુષહર દેવસેવા કરઈ બહુ દિવાજઈ. ૬૩
તત્ર શાપા પુરઈ ફલપુરવરે જિહાં જિનરાજ સદા દેવ સુપાસો,
ધ્યાન તસ ચિત ધરી ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરી, જગતની જ્યોતિ જગમાં
વિસેસો. ૬૪

તાસ સુપસાયથી સીધ ગુણ કરી, ગાધયો સરસરસ એહ રાસો,
જિહાં લગઈ સરસસિ ભુમિં ચિર થાયયો, વિસ્તરો જગમાંહિ ગુણ
વિલાસો. ૬૫

—ધતિ શ્રી સીત્તાધિકારે ચંદ્રમુનિ પ્રેમલાસતી રાસ સંપૂર્ણ:
૧૭૩૧ વર્ષ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ દિને રવિવાસરે લખિત પંડિત શ્રી ધર્મહ-
ર્ષેણુ. શ્રી રાજનગર શ્રી વીર પ્રસાદાત્-(ગુ. વિ.). ધતિ શ્રી ચંદ્રાયણિ
નામરાસે નવમો ધિકાર: શ્રી સીત્તાધિકારે ચંદ્રમુનિ પ્રેમલાલચ્છી સતીરાસ
સંપૂર્ણ:-અંથાઅંથ ૨૧૦૧ શ્લોક અંખ્યા સંવત ૧૭૬૦ વર્ષે આસો
વ. ૭ શુક્રે (દે. લા. પા. ૫૪)

(૫૦૨)+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિ.
પુરહાનપુરમાં.

આદિ—

ઉદય અધિક મહિમા ધણો, મનમોહન પાસ,
સંધ સયલ આણંદકર, સુખ સંપદ બહુ વાસ. ૧
નયર અરહાનપુરમંડળો, મૂરતિ દીઠે મોદ,
પ્રણમું પ્રણુપ્રતિં હમડે ધરી પ્રમોદ. ૨

અર્ધયાણાગય સંપ્રતિ વંદું જિન ચોવીસ,	
ચાર તિથંકર શાશ્વતા વિહરમાન વધી વીસ.	૩
કરમ ધર્મી મુગતિં વસ્યા સિદ્ધાસિદ્ધ અનંત,	
તે અહનિસિ આરાહીછ, અનંત જ્ઞાન ગુણવંત.	૪
ગુણ છત્રીસે નિરમલા, સોઢે અંગ અનૂપ.	
આચારજિ નિત વંદીછ, કલિકાલે જિનરૂપ.	૫
સંકલ સૂત્ર સિદ્ધાંત તે ભણે ભણાવે સાર,	
વાચક ગુણ પંચવીસસિઉં આરાધું સુખકાર.	૬

*

*

*

*

અતે—

રાગ ધન્યાસી.

રાજનગર ગુરરાજ પધાર્યા, ભવિયણુ અતિ આણુંદળ,	
ધર્મધ્યાન બહુ માન ઉપાયા પામે પરમાણુંદળ.	૮૭
જ્ઞાન દીએ બહુ ગુર ઉપદેસેં પામે સીલ સુભાવેળ,	
તપ તપે વર ભાવન ભાવે ધન વાવરે ગુર આવેળ.	૮૮
વાચક ત્રિપુધ બહુ મનિ પરવરીઓ, રાજે શ્રી ગુરરાજળ,	
વિજયતિલકસરિ પાટ પનોતો દીપાવે ધર્મકાજળ.	૮૯
ઉદયવંત અધિકો મહિમંડલે પ્રતપો જગ ઉપકારીળ,	
મેર મહિધર મહી રવિ સસિ હર સાયર ચિરતા ધારીળ	૯૦
તિહાં લગેં એ આસીસ અનોપમ તાર્યા બહુ નરનારીળ,	
એ મળધારી બહુ હિતકારી સાચો પર ઉપગારીળ.	૯૧
સંવત સસિ રસનિધિ મુનિવરસિં પોસ મુદિ રવિ કર યોગેળ,	
રાસ રચ્યો એ આદર કરીનેં શાસ્ત્ર તથે ઉપયોગેળ.	૯૨
વીસલનયર કેસવસા નંદન ધિન્ન સોમાષ માયળ,	
શ્રી રાજવિમલ વાચક સીસ અનોપમ મુનિવિજય ઉવગ્રાયળ.	૯૩
તાસ સીસ પમણે બહુ ભગતેં દર્શનવિજય જયકારીળ,	
નયર ખરહાનપુર મંડળ મેટો શ્રી મનમોહન આસળ.	૯૪

તાસ પ્રસાદે એ વિસ્તરયો, મહિમંડલિ એ રાસજી,
 જે ગીતારથ જગ હિતકારી તેહતણો હું દાસજી,
 ધર્મવંત વલી ગુણુના રાગી આણી અધિક ઉલ્લાસજી. ૯૪
 કૃપા કરી મુઝ ઉપરિ સહુએ કરવો શુદ્ધ પ્રત્યંધજી,
 કાનો માત્ર ગાથા છદે જેહ અશુદ્ધ હોધ અંધજી. ૯૭
 જિહાં લગે એ શાસન શ્રી જિનનું, જિન આણુના ધારીજી,
 તિહાં લગે એ ભણુયો સુણુયો રાસ વિજય જયકારીજી. ૯૮

—તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી હોરવિજયસૂરિ વચનારાધક ભટ્ટારક શ્રી
 વિજયતિલકસૂરિ રાસ: સાગર હુંડી ગમિત: સંપૂર્ણ: ચિરંજીવાત્ શ્રી
 અરહાનપુર નગરે લિખિત પં. દર્શનવિજયેન-સ્વાન્ય પરોપકાર બુદ્ધિયુક્તેન
 કુમત નિરાકરણાય, કર્મ નિર્જરણાય ચ-શ્રી રસ્તુ-કલ્યાણુ ભવતુ.
 (આ પ્રત કવિના સ્વહસ્તની છે.) —૬૯-૧૭ લીં.

(પ્ર૦ ઐ૦ રાસસંગ્રહ ભા. ૪.)

૨૬૧ જિનરાજસૂરિ. (ખ૦)

(૫૦૩) ગજસુકુમાલ રાસ. સં. ૧૬૯૬ વૈશાખ, શુક્ર પ.
 અમદાવાદમાં.

આદિ—

દૂહા.

નેમીસર જિનવરતણા, ચરણુ કમલ પ્રણુમેવિ,
 સાધુ સાધુ ગુણુ ગાવતાં, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવિ. ૧
 સુધઉ મારમ ઉપદ્વિસર્ધ, પાલધ વિસવાવીસ,
 દૂસમ કાલર્ધ તઉ મિલધ, જે તૂસધ જગદીસ. ૨
 હુઆ અપૂરવ પૂરવર્ધ, ચારિતધર ચઉસાલ,
 ગાતાં જિમ તિમ ગુણુ હુવધ, જ્ઞતાં જિમ મઉસાલ. ૩
 કહર્ધ કેવલી કેવલી, સ્પૂં ન કહર્ધ એ સાર,
 સાધુ ધરમ દસવિધ તિહાં, ક્ષમા તણુધ અધિકાર. ૪

સોહમ વચન હિયછ ધરી, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર,
 કહિવા મુઝ મન અલગ્યૈ, કરિવા જનમ પવિત્ર. ૫
 તાસુ પ્રસંગિ અનીક જસ, પ્રમુખ ચરિત્ર હિતકામિ,
 ચતુર ચતુરવિધ સંધ મિલી, સુણુઉ બણુઉ મતિ સારિ. ૬
 સરસ વચન તેહવા ન છઈ, પિણુ સરસ ચરિત્ર છઈ તાસ,
 સાકર કેલવણી પખઈ, સ્યૂં ન ધરૈ મીઠાસ. ૭

(ધોરાજી પ્રત)

* * * *

અં૦—

ઢાલ ૩૦ રાગ ધન્યાસી-શાંતિજિન ભાંમણુછ મળે. એ દેશી.

* * * *

સંવત સોલનિનાન વરસઈ, વૈશાખે શુભ દિવસે,
 સુદિ પાંચમિ સુભ દિને સુભ વારૈ, એહ રમ્યો સુભવારઈ. ૧૨
 શ્રી જિનસિંહસુરિ ગણુધારી, ખરતર ગછ ઉદારા,
 શ્રી જિનરાજ તાસુ પરભાવૈ, ઇણુવિધિ મુનિગુણુ આવૈ. ૧૩
 એહ સંબંધ સદા સાંભલિસ્યૈ, તાસુ મનોરથ ફલિસ્યૈ,
 આઠમિ અંગતણૈ અનુહારૈ, જોડિ સ્વમતિસારૈ. ૧૪
 કવિ કલપન જે અધિક રચી જૈ, મિચ્છાદુક્ક દીજૈ,
 શ્રી જિનધરમતણૈ સુપ્રસાદૈ, અધિક સદા જસવાદૈ. ૧૮
 મંગલ સુખસોહગ પામીજૈ, જિનવર ચરણાં નમીજૈ,
 પહિલી જોડ કરી જિનરાજે, સાધી શિવપુર રાજૈ,
 શ્રી જિનરતન તસુ પાટ વિરાજૈ, ખરતર ખરદ સહુછાજઈ. ૨૧

સાધુશ્રી ભાવના ભાવો૦

—ઇતિશ્રી ગજસુકુમાલ મહામુનીશ્વર ચતુષ્પદી સમાણા સં.
 ૧૭૪૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે શુકલપક્ષે ત્રયોદસી તિથૌ રવિવારે લિખિત
 અહિપુર મધ્યે શ્રી જિનચંદસુરિ વિજય રાજ્યે.

તે પરથી સં. ૧૯૦૮ માં લખી. ૧૧૧-૯ ગુ. વિ. કે. રત્ન.

—દાલ ૩૦ અંચાત્રં ૭૫૦ લિખિત—સંવત્ ૧૭૪૫ વર્ષે પોસ શુદ્ધિ ૧ દિને આવિકા કપૂરપાઈ વાચનાર્થ.

શ્રીરસ્તુ. પા. ૩૫ પં. ૧૧—આ. ક.

—દૂહા ૩૦ ગાથા ૫૦૦-૫૪ સંવત ૧૮૦૮ વર્ષે આસોજ સુદિ વિજય ૧૦ દિને યુધવાસરે સંપૂર્ણ કીધો. શ્રીમદ્ ચંદ્રગચ્છાધિરાજ ભટ્ટાર્ક ૧૦૮ શ્રી નન્હ સૂરિજી તત્પદે ભટ્ટાર્ક ૧૦૮ શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિજી તત્સિધ્ધ્ય ખુસ્યાલચંદ્રેણ લિખિત શ્રી ઉદયપુર નગરે પા. ૧૭-૧૪ આ. ક.

—સં. ૧૭૫૯ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે દસમી તિથી શ્રી સ્વર્ણગિરે પંડિત દયામોર્તેન લખીચકે. ૧૭-૧૭ હં. બં. નં. ૧૭૮૩

ધોરાજી પ્રતિમાં.

અતે—

આજ નિહેજો દીસે નાહરે—એ જાતિ.

છણિપરિ ગજસુકુમાલ મહામુણી, આની ધિર કરી ચીત,

રહિ સમસાને પટવિધ જીવસં, મીતપણે પરચીત.

છં. ૧

હાઈ કરમ ગઠ કેવલ સંપદા, લહિ પહુતો નિરવાણિ,

ઝીનર પંડગ વેદ જિહાં નહી, આતમરૂપ વખાણિ.

છં. ૨

ગરબઠ પિણુ ગુણિ અગુરલધુપણે, લીન કરે સંસાર,

ચઈપપણે ગુણુ કહતાં એહના, ઉત્તમ હુધ અવતાર.

છં. ૩

પદ્મનાભ વચનૈ જિણુ આદ્યો, ઇસપણો દિન એક,

જિનવર વચને તે તજિ, વ્રત મજ્યો રંગતણી ધરિ ટેક.

છં. ૪

સૂરિ જસ સહર એઉ સાધિયા, જ્યૈ રાખ્યા જાણિ,

પૂરિ કરણી હરણી ભવતણી, કીધી સુણિ જિણુવાણિ.

છં. ૫

સંવત સોલહસૈ શિણુણુવૈ, રાજનગરિ વૈસાખિ

સુદિ પાંચમિદિનિ અઠમઅગની, સાખિ ખરી મનરાખિ.

છં. ૬

સોહમ જંબુપાટિ અનુકમે, ખરતર ગુર સિરદાર,

શ્રી જિનચંદ જયો જિનસાસને, જુમવર પદવી ધાર.

છં. ૭

અકબરસાહિ ભણી જિણુ રીઝતી, ખાટયા મોઢામેલ,
 દીપાયો જિનધર્મ દયાગુણે, ગણપતિ ગુણહિ અમેલ. ઇ. ૮

જહાંગીર સાહે ગુણુ જોધનૈ, જુગપવર પદવી જસ,
 આપી થાપી આજદિવસ લગૈ, કીરતિ કરૈ પ્રકાસ. ઇ. ૯

શ્રી જિનસિંહ સુગુર સુપસાહિલૈ, પભણૈ શ્રી જિનરાજ,
 સાધુ તણાં ગુણુ કરતાં ચીતવ્યાં, સીઝે આતમ કાજ. ઇ. ૧૦

પૌત્ર વિનેય વિનય નયકરિ ભલો, રંગવિનય ધણુ નામિ,
 તાસ તણો મણિ આદર ધરિ ધણો, તિમ હિત સુખફલ પામિ. ઇ. ૧૧

ધૂરિથી અક્ષર ઢાલૈ પદપદે, ઇકેઈકે દુર્ધ તીન
 અનુકમિ વાચી નામ કવીતણો, પામે જયો લયલીન. ઇ. ૧૨

મંગલરૂપ મહાસુનિ નામ જૈ, નવનવ મંગલ થાઇ
 દીપક દીપચકી હુઇ ઇહાકિણૈ, અચરિજ વાત ન કાય. ઇ. ૧૩

એહ સંબંધ નિમંધ સુકૃતતણો, સાંમલિ ત્રિકરણુ સાર,
 તત્ત્વગણિ કરિ કરિવો મનચકી, કોષિતણો પરિહાર. ઇ. ૧૪

ધણુ પરિહારે ઉપસમ વિસતરૈ, ઇણહિજ ગુણુ નિસતાર,
 નિસતારૈ વિસતાર સુજસતણો, સુજસૈ જયજયકાર. ઇ. ૧૫

—ઇતિશ્રીમદુપસમ નિરૂપમ ગુણુરસાલ કીરધીરતામરનર નિકર
 મધુકર પરિચુખ્યમાન મધુરતરયશઃ સુધાધારદુઃસહ મહોખ્યુ પરીપહ સહન
 મહાદહન દગ્ધ સુરિનગ્ધ કર્મ દુમલતાવનગહન સંપ્રાપ્ત પર્વાત દૈવતમહનઃ
 શ્રી વસુદેવદેવકી સુતુ રવેવાનુદન ધવિત્ર વિકલ્પ જલ્પ વલ્લરી લવિત્ર
 શ્રી ગજસુકુમાલ ચરિત્ર મખંડ દંડાયમાન શ્રી વસુદેવ દેવકી ચરિત્ર
 સહિત શ્રીમત્ત્રી જિનરાજસૂરીસ્વર વિરચિત મુપચિત મમિત સુકૃત
 ત્રિયા પિમાર્હત મતરત પ્રાણિમનઃ પ્રીણુનાય તદ્વાચ્યમાન મુખાસૌ મૈને
 દતાક્ષનંદાય. લિ૦ શ્રી પદ્મણુ નગરે ૧૭-૧૭ ધો૦ (આ જૂની પ્રત
 લાગે છે.)

ધન્યાશાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૭૮ નો આ કવિએ રચ્યો છે
 એમ તેની પ્રશસ્તિ પરથી કદાચ કોઇ લાઇ શકે. જુઓ મતિસાર

નં. ૨૩૯ પૃ. ૫૦૧. કદાચ મતિસાર એ મૂળનામ યા તખલ્લુસ હોય.
ને પછી જિનરાજસૂરિ નામ પડયું હોય. આ વિચારવા યોગ્ય છે.)

(૫૦૪) +ચતુર્વિંશતિ જિનગીત (ચોવીશી)

આદિ—

મન મધુકર મોહી રહિડે, રિષભચરણ અરવિંદરે,
ઊડયો ઊડધ નહી, લીણું ગુણ મકરંદરે—મન૦ ૧
રૂપઈ રૂડે ફૂલડે, અલવિન ઊડી જાયરે,
તીષાહી કેતકીતણા, કંટક આવઈ દાયરે—મન૦ ૨

* * * *

ચક્રવિહસુર મધુકર સદા, અણુદ્વંતલ છક કોડિરે,
ચરણકમલ જિનરાજના, સેવઈ એ કરજોડિરે—મન૦ ૫

—આદીશ્વરી ગીત—

* * * *

અંતે—

વીરગીત સમું ગીત રચ્યા પછી.

છણુ પરિ ભાવ ભગત મનિ આણી, સુધ સમકિત સહિનાણીજી
વર્તમાન ચક્રવીસી જાણી, શ્રી જિનરાજ વધાણીજી. ૧
જો મૂરતિ નયણે નિરપોજે, જો હાથધ પૂજનઈજી,
જો રસનાયધ ગુણ ગાઘજઈ, નરભવ લાહો લીજઈજી. ઇણુ. ૨.
યુગવર જિનસિંહસૂરિ સવાધ, ખરતર ગુર ખરદાઈજી,
પામઈ જિનવરના ગુણગાઈ, અવિચલ રાજ સદાઈજી. ઇણુ. ૩
પહલી પરત લિષાઈ સાચી, વાર ગુરમુષિ વાચીજી,
સમઝી અરથ વિરોધ રાચી, દાલ કહેજ્યો જાચીજી. ૪
કેઈ ગુરમુષિ દાલ કહાવડ, કેઈ ભાવન ભાવડીજી,
કે જિનરાજતણા ગુણ ગાવો, ચઢતી દહિલતિ પાવડીજી. ૫

—ઇતિશ્રી ચતુર્વિંશત ગીતમ્. ૨૫ શુભંભવતુઃ શ્રી સંવત્ ૧૭૬૨
વર્ષે આસ્વનિ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ તિથૌ સનિવાસરે શ્રી જૃહત્ ખરતર

અચ્છે શ્રી સાગરચંદ્રસુરિ સંતાનીયે વાં શ્રી ૫ મહિમા મેરગણિ તતસખ્ય-
દ્યમુખ્ય પં. પ્રવર શ્રી કલ્યાણસાગરજી, તત્ શિષ્યમુખ્ય પં. પ્રવર
દેવધીર, તત્ શિષ્ય સુખહેમ લિપીચક્રે શ્રી કોલ મધ્યે. શુભં ભૂયાત
(પાછળથી બીજાના અક્ષરમાં ઉમેર્યું છે કે સાધની શ્રી સરપાંજી શિષ્યણી
ચિરંજીવ સંજ્ઞનાં પદાર્થ શુભંભવતુ) ૫-૧૫ ક. મુ. (મારી પાસે છે).
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંમંદ.

(૫૦૫) +વીસવિહરમાન જિનગીત (વીશી)

આદિ—

સીમંધર જિનસ્ત૦

મુજ હીયડો હેમળુઆ, બાપ્પર ગણે ન ભીત

આવે જાવેરે એકલો, કરવા તુમસુંજી પ્રીત. ૧

સીમંધર કરજ્યો મયા, ધરિજ્યો અવિહડ નેહ

અનહયા અવગુણુ જ્ઞેયને, રિષે દિપાડો જી છેહ. સીમંધર. ૨

x

+

x

x

અતે—

અજિતવીર્ય જિનસ્ત૦

મિલ્લઆવોરે મિલ્લઆવોરે, શ્રી અજિતવીરજ ગુણુ ગાવોરે. મિલ્લ.

*

*

*

*

ચિતભગતિ વસે પૂરીજેરે, માનવભવ લાહો લીજેરે,

જિનરાજ સપાઈ કીજધરે, મનિ વંછિતિ મુખ પામીજેરે. મિલ્લ. ૫

ઢાલ લોકસરપની જાતિ.

વીસ જિણેસર જગ જયવંતા જાણીયેરે, અદીયદીપ મઝાર,

ધન તે ગામાગર પુર વિહરતારે, સાધુતણે પરિવાર— વીસ.

વાસુદેવ બલદેવ ભગતિ નિત સાચવેરે, લહિવા ભવજલ તીર,

ચોરાસી પૂરવ લપ સહુનોં આકોરે, ગુણુ ગરવા ગંભીર— વીસ.

વૃષભસંછળુ તનુની અવગાહનારે, ધનુસય પંચ પ્રમાણ,

સમવસરણુ ખારહ પરપદ પ્રતિબોધતારે, જગગુર અમૃતવાંણુ—વીસ.

ધન ધન તે જીહા, પ્રભુગુણ ગાઢયેરે, આંણી મન આણુંદ,
ધન ધન તે દિન જિણુ દિન ભાવે ભેટીયેરે, વિહરમાંણુ જિણુચુંદ—
વીસ.

ખરતર જુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીદેનેરે, સીસે ધરીય જગીસ,
શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે સંથુણારે, વિહરમાંણુ જિનવીસ—
વીસ.

—શ્રી વીકાનેર મધે લિપીકૃત પઠનાર્થ. ૭-૧૧ ક. મુ (મારી પાસે)
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ, આમાં આ હૃદયી હાલ નથી.

ગોડી લઘુરત૦ ૭ કડીનું.

આદિ—

વાલ્હેસર મુઝ વીનતિ, ગોડીયા, અવલેસર અવધાર હો ગહડીયા રાય,

અતે—

વલિ અલવેસર સંભારિળ્યો ગ૦ ધમ જપે જિનરાજ હો. ગ. ૭ વા૦

—વ્યલેખિતુ લક્ષીદાસગણિના-૧-૧૨ મારી પાસે છે.

[આ જિનરાજસૂરિ-પિતા વોથરા ગોત્રીય શાહ ધર્મસિંહ અને
માતાનું નામ ધારલદેવી. જન્મ સં- ૧૬૪૭ વૈશાખ શુદ્ધિ ૭, દીક્ષા
સં. ૧૫૫૬ માગશર શુદ્ધિ ૩ વીકાનેરમાં, દીક્ષાનામ રાજસમુદ્ર, વાચકપદ
સં. ૧૬૬૦ જિનચંદસૂરિએ આસાઓલી શહેરમાં, આચાર્યપદ સં.
૧૬૭૪ ક્રા. શુ. ૭ મેડતામાં ચોપડગોત્રીય શાહ કરણે કરેલા મહો-
ત્સવપૂર્વક લઈ નામ જિનરાજસૂરિ રાખ્યું. પછી તેમણે બલુશાલી યેર
શાહે ઉદ્ધાર કરેલા શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા જેસલ-
મેરમાં કરી-જુઓ પ્રશસ્તિ જેસલમેરના પુસ્તક ભંડારની સૂચિ (ગાયક-
વાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝમાંની) ૫. ત્યાર બાદ સં. ૧૬૭૫

વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૩ શુક્રવારે અમદાવાદના પોરવાડ સંઘપતિ સોમજીના પુત્ર
રૂપજીએ શત્રુંજય પર ખનાવેલા ચતુર્મુખ દેવાલયમાં શ્રી ઋષભ ચોમુ-
ખજી આદિ ૫૦૧ જિનબિખોની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ માટે જુઓ લેખાંક
૧૪ થી ૨૦, ૨૩ અને ૨૪ મુનિ શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન

જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ બીજો. તે સિવાય બીજાં ઘણાં સ્થળોએ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા ને સ્થાપના કરી. સં. ૧૬૮૨ નો શત્રુંજય પર શિલાલેખ માટે જુઓ લેખાંક ૨૬, સં. ૧૬૭૭ ના મેડતાના મંદિર-માનો લેખ જુઓ લેખાંક ૪૩૪, ૪૩૯ ઉપરોક્ત સંગ્રહ. આચાર્યને અંગિકા દેવીએ વરદાન આપ્યું હતું. તેમણે ધંધાણી નગરમાં ઘણો વખત થયાં જમીનમાં રહેલી પ્રતિમાને પ્રશસ્તિના અક્ષરો જોધને પ્રકટ કરી હતી. તેમણે તર્ક, વ્યાકરણ, છંદ, અલંકાર, કાશ કાવ્યાદિનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા શ્રી હર્ષના નૈષધી મહાકાવ્ય પર જૈનરાજી નામની સંસ્કૃત ટીકા રચી હતી. એમના વખતમાં ખરતરગચ્છમાં સં. ૧૬૮૬ માં જિનસાગર સૂરિથી લઘુ આચાર્ય ખરતર શાખા નીકળી. પોતે સં. ૧૬૯૯ ના અષાઢ શુદ્ધિ નવમીને દિવસ પાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પછી તેમના પદ્ધર (૬૪મા) જિનરત્નસૂરિ થયા. નાહરકૃત જૈ. લે. સં. માં સં. ૧૬૭૭, ૧૬૮૬-૮-૯૦ ના શિલાલેખો તેમના મળે છે. તે પૈકી સં. ૧૬૭૭ માં એક લેખમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—શ્રી બૃહ-ત્ખરતર ગચ્છાધીશ્વર સાધૂપદ્મવારક પ્રતિબોધિત સાહિ શ્રીમદ્ધર પ્રદત્ત યુગપ્રધાનપદ્ધરક શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ જહાંગીર સાહિ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન પદ્ધરક શ્રી જિનસિંહસૂરિપદ્મ પૂર્વાચલ સહસ્ત્રકરાવતાર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાષ્ટમોદ્ધાર શ્રી ભાણુવટ નગરશ્રી શાંતિનાથાદિ બિંબ પ્રતિષ્ઠિત સમયનિ-રત્નુ(ત્ર)ધાર શ્રી પાર્શ્વપ્રતિહાર સકલ ભદ્રારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિન-રાજસૂરિ શિર:—શૃંગારસાર મુકુટોપમાન પ્રધાનૈઃ ॥ તેજ વર્ષના બીજાં લેખમાં એમ છે કે:—

...શ્રી જિનસિંહસૂરિ પદ્માત્મસ લખ્ધશ્રી અંગિકાવર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાષ્ટમોદ્ધાર પ્રદર્શિત ભાણુવટ મધ્યે પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પાર્શ્વપ્રતિમા પીયૂષવર્ષણ પ્રભાવ બોહિત્ય વંશમંડન ધર્મસી ધારલદે નન્દન ભદ્રારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિનરાજસૂરિ દિનકરૈઃ—આચાર્યશ્રી જિનસાગરસૂરિ પ્રભૂતિ યતિરાજૈઃ—પ્રતિષ્ઠિત ભદ્રારક પ્રભુ શ્રી જિનરાજસૂરિ પુરંદરૈઃ શ્રી મેડતા નગર મધ્યે. સં. ૧૬૮૬ અને ૮૮ ના લેખમાં ઉ. અભયધર્મ હતા,

અને સં. ૧૬૯૦ ના લેખમાં પોતાની સાથે ઉ, કમલલાભ, પં. લખ્યું.
કીર્તિ, પં. રાજહસ વગેરે પરિવાર હતો એમ જણાવ્યું છે.

૨૬૨ ભુવનકીર્તિ બીજા (ખ૦ ખેમશાખા સ્થાપક ક્ષેમ-
કીર્તિ સંતાનીય શિવમુકર પાઠક-પદ્મનિધાન-હેમસોમ-
જ્ઞાનાનંદ શિ.)

(૫૦૬) જ'યુસ્વામી. સં. ૧૬૯૧ આ. શુ. ૧૧

આદિ—

જ્યોતિ પુરાતન મન ધરિ, કરી ત્રિકાલ પ્રણામ,	
તુરત દ્વે સવિ તેહના, મનના વંછિત કામ.	૧
ધ્યાન ધરે તિલુ તેહનો, વિધન સહુ જિમ જાઇ,	
દીપક દીપે કિમ તિહાં, અંધારે રહિવામ.	૨
પ્રણમું વીર જિયુંદના, ચરણસરોરહ દોષ,	
છત્રછાયા થઇ જોહની, વસીયે નમીયે સોઈ.	૩
પિરિયે દેખી માનીયે, થેવર નઉમી ઠાસ,	
તિમ સદગુરને નામ ગઇ, શિષ્ય તણો જસવાસ.	૪
નામ ગ્રહું ઇણિ કારણે, શ્રુત નિધિ સોહમ સ્વામિ,	
આજસમે જે સાધુજન, તે વરતે જસ નામિ.	૫
પાથર સરિખો પ્રાણિયો, પ્રતિમા જિમ પૂજાઇ,	
ગુર કરીગર હાથ વસે, પ્રણમું તેહના પાપ.	૬
જેઅ કંતપિય ભોગરસ, સઈ વસિ લહિ છોડંતિ,	
સાગી તે ઈમ આગમી, આગમ માહિ કહંતિ.	૭
ઉકાંચ જે અકતે પિએણીય,	
ત્યાગી જનસિરઇ, વહતો અધિક વખાણુ,	
બાલ વયે અક્ષતનો, તિમ કિસો પયખાણુ.	૮

જાંડુસામિ મુણિંદ્રો, રચિ હું રાસ રસાલ,	
સાંભલિજો વિક્રયા તજી, બાલ તથા ગોપાત્ર.	૬
જો પિણુ કેમ ચઉપમ, ઇણિ અછે અનેક,	
તોહી જહા આપણી, પાવન કરવા વિવેક.	૧૦
ગિર્યાના ગુણુ ગાવતાં, સફલ હુવે અવતાર,	
પાપ ટલે ચિર કાલનાં, તરીયઈ લહું સંસાર.	૧૧

અતે—

લાલ ૫ ગીતા છંદની.

સોહમ જાંબુ પદ અનુક્રમે, કૌટિક ગણુ કુલચંદ હિયડે રમે,	
વધરી શાખા ખરતર ગછપતિ, શ્રી જિનરાજ સરીસર ગજપતિ,	
આવક જતી જતિની આવિકા સેવા કરે,	
પાતસાધિ ઝી લગિ જસ પૂરણુ પહુંચિ અતિરાય જે ધરે.	
ઉખરાઓ આલમતણુ જાણુ કવિ વખાણુ વડ વડા,	
કુમતિ હઠિ લાજીયઈ આગલિ ગયા ખીહતા આપડા.	૧
વાદિ મધગલ મદ ગાલણુ બણી, કેહરિ સમવડિ સોભ લહઈ ધણી,	
સરસતિકંઠાબરણુ ગવાવએ, અવિરલ વાણી મધુર સુહાવએ,	
સોહાવએ સહુ સુરિમાહે બોલ લીધા નિરવહઈ,	
જિનરાજ સરિસર સવાઇ જે તહય જગિ ગહગહે.	
તેહનિ શાસનિ વિજયમાને અંબ તીરથ પૂરવરે,	
શ્રી અંબણાધિપ પાસજિનનો લહિ પસાય બલી પરે.	૨
શ્રી જિનકુશલ સુગુર સંતાનીયા, ખેમ કીરતિવાચક બહુ માનયા,	
ધરણિંદ પદમાવતિ નિતુ જેહને, સાચે સાંનિધ કરતા તેહને,	
ઈકમે દસે (પા. તેહને સઉ ઈકદસે) છંદ અધિકા સીસ જાતિલા થયા,	
ખરતરે ગચ્છે કીધ ઉન્નતિ ઇષ્ટ સુરની લહિ મયા.	
તિહા ચક્રી પસરી ખેમશાખા તિહાં પટ ભાષા તણુ,	
વર જણુ વીણુ પ્રવીણુ જિહના કહે કવિયણુ ગુણુ ધણુ.	૩
શ્રી શ્રીવસુંદર પાઠક સીસએ, વાચક પદ્મનિધાન સુસીસએ,	

હેમસોમગણિ તમુ શિષ્ય સુસંગતી, જ્ઞાનનંદિ ગુરુવાચક વરમતિ,
વરમતી તામુ સુશિષ્ય પાઠક લુવનકીરતિ ગણિવરે.
કહે સરસ જંપુરાસ નવનવ ઢાલ બધે સુંદરો,
આગ્રહે ભાવેહય ગણીને રાજરંગ તણે તથા,
વર જ્ઞાનરંગ સુખુદ્ધિ વાધે નિસુણતાં જંપૂ કથા. ૪
સંવત ૪૨૦૬સહુહે એકાદ્યે, આવણુ શુદ્ધિ ધમ્યારસિ વાસરે,
દૂઢા ઢાલ તણી ગાથા મિલી, તેરહસય ગુણુહત્તરે છંદ છે વલી,
છે વલી ઢાલ ધહાં પંચાવન મ્યાર તિમ અધિકાર એ,
પરિશિષ્ટ પર્વ તણી મહી છે સાખિ ધહાં કિણિ સારએ,
પુણ્યાદય પુરપ તણા કથાનક જિમ કહીને ભમહી,
તિમ થાઈ રંગરસી વધાવા નવ નવી સાતા સહી. ૫

* * * *

—સર્વ ગાથા ૫૫ છતિ શ્રી લુવનકીરતિ વિરચિતે જંપુચરરિતે
ચતુર્થોધિકાર:-જંપુ ચતુષ્પદી સંપૂર્ણ સં. ૧૭૫૯ વર્ષે મૃગશીર્ષ માસે
કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદસી તિથી રવિવાસરે પાટણ મધ્યે ઋ. શ્રી પદ્મતત્ત્વદંત
શિ. ઋવેલજી ઋ. કુશલચંદન સિ. પા. ૨૭-૧૮ (સારી પ્રત છે.)
રાજકોટ પૂ. અ.

(૫૦૭) ગજસુકુમાલ ચોપાઈ સંવત ૧૭૦૩ માહા વદ ૧૧ ગુરુ
અંભાતમાં.

અતે—

ગજસુકુમાલ મહાયુનિ આ ચૌપૈરે ઉપસમને અધિકાર
સાંભલ ગુણુ એહજ ધરજ્યો જીવમેરે પરમ રહસ્ય વિચાર. ૨

× પાઠાંતર-સંવત સતરૈસે પચોત્તરે, આમ અનંતનાથજી ભંડા-
રની પ્રતમાં છે. તે સંવત ૧૮૨૫ રા. વર્ષે શાકે ૧૭૬૦ પ્રવર્તમાને
માસોત્તમ માસે ઉત્તમ માસે ચૈત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે દ્વિતિય ૬ તિથી
બુધવાસરે લખીકૃત શ્રીમત્તપાગચ્છ પં. ગંભીરસાગર ગ. નાગોર નયર
મધે. ૪૨-૧૭ અનંત.

ત્રીન ગગનિ રિસ સસિ વદિ મધ ઇકાદસીરે મલનક્ષત્ર ગુરવાર
 થંબતીરથ પુરિ થંબલુપાસ પસાઉલેરે ધ્યાન હિયેં તસુ ધાર. ૩
 સોહમ સાંભિ પરંપર પાટિ અનુક્રમેરે કેટિક ગણુ દુલયંદ,
 વેરી સાધા બિરહ લલોં વાદે પરોરે પરતર તિણુ સુષકંદ. ૪
 અભયદેવ જિનવલ્લભ દત્ત જિહાં થયારે કુશલ સુરિંદ સરીક,
 જીવનશ્રી જિનરાજ પટોધર પરગડોરે નર કણેં નિરભીક. ૫
 સકળંધી શ્રી સોહજહાંન જહાનમેરે પતસાહેં સિરદાર
 તાસ હુકમ દુરમાણેં જયત તણેં ધણીરે અછપતિ ગુણુભંડાર. ૬
 સુરસવાઇ શ્રી જિનરંગ સૂરીસરે વિજયમાન વરરાજ,
 જેમસાથ પટભાષા આગમ કસવટીરે ઉવળય સિરતાજ. ૭
 શ્રી સિવસુંદર શિષ્ય પવર વાયક પદેરે પદ્મનિધાન ગણીસ
 હેમસોમગણી સેવક વાયક ગુણુનિવારે આનનંદ ગુરસીસ. ૮
 ભુવનકીરતિ કહે પાકકિ ભાવઇ અતિધણેરે ઉપસમ ધરિ સંબંધ,
 સિષ્ય ભગત ભાવોદય ગણિને આદરેરે લહિવા સુભ અનુબંધ. ૯

(કલશ,)

શ્રી વીરજિનવર પાટપાટેં ગચ્છ ખરતરસેં ધણી,
 શ્રી જિનરંગ સૂરીદરાજેં જેમસાથેં દિણુમણી,
 શ્રી આનનંદ ગણીંદ વાયક ચરણુ સેવક તાસ એ,
 શ્રી ભુવનકીરતિ કહેં ગજસુકુમાલ મુનિનોં રાસ એ. ૧

—સંવત ૧૭૫૫ વર્ષે આસો સુદિ ૧૧ બુધે શ્રી ઉદયપુર મધ્યે
 લખિત. (ઈડર બાઇઓનો ભં.) કે. રત્ન.

(૫૦૮) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૭૦૬ માહા શુ. ૩ ગુર ઉદયપુર
 ૯૦ શ્રીમદ્ વૃષભદેવાય નમઃ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથાય નમઃ

આદિ—

દોહા કેદર રાગે.

કરતાં સગલી સાધના, સત્ય ગુર કહવાય,
 હં પિણુ ઇહાંકિણિ તે બણી, પ્રથમ નમું ગુરપાય, ૧

અરિહંતા સરીરગા, આચારિજ ઉવગ્રાય,	
મુનિવર પહિલે અક્ષરે, સિદ્ધિ જીયધની થાઇ.	૨
ઝંકાર અપાર જસુ, મહિમા કહી ન જાઇ,	
સર્વ મંત્ર પઠને ધુરંધ, લીજાઇ સીસ ચઢાઇ.	૩
વિષનવિદારણુ એહનઉ, ધ્યાન હીયઇ દઢ રાધિ,	
હૃમસરિ કૃત પદમવર, અરિત તણી ધર સાખિ.	૪
* * *	

અતે—

‘ મહાવીર રાગનતણે પટકમધરે વધરી શાધિ પ્રસિદ્ધ	
કોટિક ગણ કુલચંદ કલાનિલોરે ખરતર ગછ વિસુદ્ધ.	સી. ૨
શ્રી જિનરાજ સરીસર પાટઈ દિનકરે આગમ અરથનિધાન	
શ્રી જિનરંગ સરીસર સરસતિવર વસધરે જાણે સરવ વિધાન	સી. ૩
તસુ આદેસઈ સંવત સતર છડોતરધરે ઉદ્યાપુર ચૈત્રાસ	
જગતસિધરાણુ ગાજઈ જિહારે હિંદૂપતિ તસ વાસિ.	સી. ૪
જાંબુવતી જસ માતા જગમિં પરગડીરે તેહતણાં પરધાન	
કેસરિ મંત્રતણા સુત કેસરીરે જિહાં તિહાં લહતાં માન.	સી. ૫
દેવભગતિ ગુરુભગત યથા સગતે કરીરે ગછ દીપાવણુહાર,	
મંત્રીસર મનમોટઇ હાસો માનીયધરે તસ બધવ જડધાર.	સી. ૬
ત્યાગ ભોગ સોભાગગુણે કરી આગલોરે ગુણરાગી નિતમેવ,	
શ્રી સુપાસજિણુદ તણી એકણુપગધરે સાધે મન સુદ્ધ સેવ.	સી. ૭
જગ્યક ભમર બમ્રે જસુ પાપલધરે મહણ [મોજ] દીયઈ મકરંદ,	
હાગમંદ વડભાગી વિકસિત મુષિ સદારે નિરૂપમ જૈ અરવિંદ.	સી. ૮
તસ કથનિ સુદિ માધ તણી તૃતીયા દિનધરે સુભગ્નેગિ ગુરુચર,	
અજઈ નવેરસ ઇણુ મેલેયો જોધનેરે અધિકારઈ અધિકાર.	સી. ૯
ખરતર ગછ સદાઈ સુરતરે સારિયોરે સાધિ વડી એમ સાધિ,	
ફલ સરીયા ગુરુ દ્રવ્યા ઇણુમઇ વડવધરે મીઠા હીયમઈ રાધિ.	સી. ૧૦

હ્રેમસોમ ગુરરાય સુસીસ તિયાંતણારે વાચક પદવી ધાર,
 આનંદી ગુરરાજ તણુષ સુપસાઉલધરે જયવંતો પરિવાર. સી. ૧૧
 ઇમ શ્રી ભુવનકીરતિ કહિ ભાવધરી ધણૌરે ગિરઆનો જસવાસ,
 અધિકો ઓછો ઇહાંકિણુ જેહ કલ્હારે હુવધરે મિછાદુકડ તાસ. સી. ૧૨
 સીલ પ્રભાવઈ સમકિત ગુણુનઈ ધારવિધરે, દિનપ્રતિ કોટિ કંદ્યાણુ,
 તિણિ એ ભણુતાં ગુણુતાં મુણુતાં ચઉપધરે, જીવિત જનમ પ્રમાણુ. સી. ૧૩

દૂહા સોરઠીયા.

સાત અધિક સઘ સાત, દૂહા ગાથા દુઈ મિલ્યાં
 શ્લોક તણુ સંખ્યાત, સાધિક એક સહસ્ત્ર છઈ. ૧

તિમ છઈ ઢાલ તયાલ, નવલી જાતઈ નિરખિજ્યો,
 અંજનાચરિત ઉરાલ, ભુવનકીરતિ ઇણુપરિ ભણુઈ. ૨
 —સર્વ ગાથા ૨૫૩ અધિકાર ત્રયમ્, સર્વગાથા દૂહા ૭૦૭ પ્રમાણુ.

—સંવત્ ૧૭૫૩ વર્ષે મિતી વૈશાખ વદિ ૧૩ દિને શ્રી પરતર
 ગચ્છે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ શાપાયાં શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
 દુર્યવર્ચ ગાંભીર્ય વાં શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી દયાશેખરજી ગણિ ગજેંદ્રાન્
 વાં શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી કલ્યાણહર્ષજી ગજેંદ્રાન્ તત્ શિષ્ય પં
 પ્ર૦ શ્રી પદ્માતિલકજીમુનિ તત્શિષ્ય પં ધર્મસુંદર લિખતાં. (વિવેકવિજય
 ભં. ઉદયપુર)-(૩.)

—સંવત ૧૭૨૬ વર્ષે કાતિક વદિ ૬ દિને ભોમવાસરે શુકલપક્ષે
 શ્રી અચલગચ્છે શ્રી પંડિતશ્રી ૫ રવિસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિશ્રી
 હિતસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિ દીપસાગરજી લખીકૃત ગુહલામધ્યે
 મહારાણ્યા શ્રી રાજ્યસિંધનઘ રાજ્યઈ ચોપઘ લિખીકૃત કાંધી. મેદપાટ
 દેસ મધ્યે શ્રી ળ્હાં હ્રીં શ્રીં કર્લી નમઃ ૨૮-૧૪ અનંત.

૨૬૩ પ્રેમમુનિ પહેલા

(૫૦૯) મંગલ કલશ રાસ સં. ૧૬૯૨—લી.

૨૬૪ કમલવિજય જુઓ પ્રશિષ્ય મેઘવિજય આગળ
(તૃ કનકવિજય—શીલવિજય શિ.)

(૫૧૦) જંબૂ ચાપાઈ સં. ૧૬૯૨ સિવાણામાં.

*

*

*

*

અતે—

તપગચ્છ મંડળ મહિમામંદિર સકલપંડિત પરધાનરે
 કનકવિજય ગુરુ ગુણમણિ દરિયો મહિમા મેરુ સમાનરે. પા૦ ૪૧
 સકલશાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વપાણે શીલવિજય ગુરુરાયરે,
 જસ કીરતિ જગમાંહિ જયવંતી નામૈ નવનિધિ યાયરે. પા૦ ૪૨
 તાસ સીસ બુદ્ધિ કમલવિજૈ કીયો એહ પ્રત્યંધ રસાક્ષરે,
 જે નરનારી બણે સુણે નૈ તિહાં ઘરિ મંગલમાલરે. પા૦ ૪૩
 ગોત્ર ગૃહ્ણીયા પુહતી પસાટ જાણે સદ્ગ નરનારિરે,
 વંશ વિભૂષણ વિનયાદિક બહુ ગુણ કેરો બંડારરે. પા૦ ૪૪
 કુંભતિ માંન મદન પ્રગટયો પ્રત્યલ પંચાષ્ટિ સીહરે,
 ત્રિપુરદાસ નામૈ શ્રાવક ગુણ પૂરણ અકલ અખીહરે. પા૦ ૪૫
 તાસ તણી વીનતડી વાર આંણી ચિત મઝારિરે.
 સહર સિવાણામાંહિ કીયો એહ પ્રત્યંધ વિચારરે. પા૦ ૪૬
 પર્વતરાસિ રિપુચંદ્ર ઇણપરિ સંખ્યા એહ કહાયા,
 એ સંવચ્છર જાણી લીજૈ ચરણકમલ લય લાયા. પા૦ ૪૮

—સંવત્ ૧૭૮૨ વર્ષે આસોજ વદિ ૫ લિપીકૃત રિપ પેમળ

—(વિ. ધ.)

૫૬૯

સત્તરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

૨૬૫ કનકકીર્તિ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-નયનકમલ-જય-
મંદિર શિ.)

(૫૧૧) નેમનાથ રાસ. સં. ૧૬૯૨ માહ શુ. ૫ વીકાનેરમાં.

આદિ—

દાલ.

સકલ જૈન ગુરૂ પ્રણમું પાયાં, શ્રુતદેવી પદપંકજ ધ્યાવું,
શ્રી ગુરૂચરણ કમલ ચિત લાવું, નેમકુમર જાદવ ગુણુ ગાવું.
મનવંછિત સુખ સંપતિ પાવું. ૧
સોરઠ દેસ સદા સુખ આગર, નારી પુરૂષતણુ બદ્ધ રામર,
જિહાં ચિમલાચલ તીર્થરાયા, ઉજવલ ગિરિ તીરથ મન ભાયા. ૨
દ્વારવતી નગરી નવરંગી, ધનદ નીપાઈ સુજન સુરંગી,
કંચણુમણુ મધ કોઠ વિરાજઈ, જિણિ દીઠાં અલકાપુરુ લાજઈ. ૩
રતનજડિત કોસીસા સોહઈ, તીન લુવન જનતા મનમોહઈ,
જાદવકુલ અરવિંદ દિનેસર, રાજ કરઈ તિહાં કૃણુ નરેસર. ૪

x

x

x

x

અતે—

દાલ ૧૩

* ૧

*

*

*

કુણુ રંક સુરગિરિ કર ધરઈ, કુણુ ધરઈ જલનિધિ બાંહ,
કુણુ ગગન લગ જય પંખિયઉ, કુણુ અલઈ નિજછાંહ. સા. ૨૭
કુણુ નાગરાજમણી ગ્રહઈ, કુણુ સિંધ અલઈ કાનિ,
કુણુ સકલ વસુધા વસુ કરઈ, કુંણુ તારા કરઈ માન. સા. ૨૮
તિમ નેમજિન ગુણુ કુંણુ કરઈ, કહતાં ન પામઈ પાર,
તઉ પણુ જિમ તિમ ગુણુ ભણુઈ, તાસુ સદૃશ અવતાર. સા. ૨૯
નેમનાથનાં ગુણુ ગાવતાં, પામીયઈ પરમાણુદ,
અસુખ કરમ દૂરઈ ટલઈ, નાસઈ દુરગતિ દંદ. સા. ૩૦
ધન ધન રાજમતી સતી, કરજોડ કંઈ પ્રણામ,
રથનેમ મારગ આણીયઉ, ન્યામ રહ્યો જગિ નામ. સા. ૩૧

સંવત સોલહ બાણવધ, સુદિ માહ પાંચમ જાણુ,
બડનગર બીકનેરમઈ, રાસ ચઢયઉ પરમાણુ.

સા. ૩૨

દીપતઉ ગઝ ખરતર તણુઉ, જિહાં નાંમ જાદ સુરિંદ,
જિનદત જુગવર સારિયા, શ્રી જિનકુસલ સુચિંદ.

સા. ૩૩

અતુકમઈ પાટ પરંપરા, જિનચંદ સરિ સુગણુ,
પદ હીયઉ યુગવર જોહનઈ, અકખર તપ સુરતાણુ.

સા. ૩૪

જિન ટેક રાખી જૈનરી, જિનચંદ સર દયાલ,
જહાંગીર ભૂપતિ રંજયઉ, પટ દરસન પ્રતિપાલ.

સા. ૩૫

તસ પાટ પરગટ યુણુનિલઉ, જિનસિંધ સર પ્રધાન,
જિણુ કુમતિગજ ભંજિયા, સાયઉ સિંધ સમાન.

સા. ૩૬

તસુ પાટિ સુરજ સારિષઉ, પાય નમઈ જસુ નરરાજ,
ગજરાજ્યમાહેં દીપતઉ, ચિર જીવઉ જિનરાજ.

સા. ૩૭

જિનચંદસરિ સુરિંદજી, તસુ નયનકમલ સુસીસ,
તસુ સીસ જયમંદિર જયઉ, પૂરવધ મનહ જગીસ.

સા. ૩૮

તસુ સીસ પમણુઈ ભાવસું, એ નેમરાસ રસાલ,
કનકકીર્તિ વાયક કહધ, ફલઈ મનોરથ માલ.

સા. ૩૯

કલ્યાણકમલા સુખ લહધ, મનતણી પૂરઈ આસ,
એ રાસ જે નર સાંભલધ, પામધ લીલવિલાસ.

સા. ૪૦

ચઉવીસ જિનવર ધ્યાવતાં, થાયઈ સદા જયકાર,
જિનરાજસરિ પ્રસાદથી, દિન દિન મંગલ ચાર.

સા. ૪૧

—સંવત ૧૭૧૪ વર્ષે લિખતાં પાંડે જાહેં લિખાવતાં આઠ ગોપી
શુભ. ૧૨-૧૬ અનંત; ચં. માણુક.

(૫૧૨) દ્રૌપદી રાસ. સં. ૧૬૯૩ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ જેસલમેરમાં
અતે—

ઢાલ ૩૯ ધન ધન આંદ્રકુમાર વરસંયતી આજને વધાવો

ગઝપતી મોતીએ—એ દેશી.

ધનધન શીલવતી સતી કૂપદી, પાંચે પાંડવ નારિ,

શીલ પ્રભાવે લહરયેં સસતા, શિવપુર સુખ અપાર.

૧ ધન.

- સીલે હુઈં સુખ મંગલ માલિકા, સીલે અવિચલ લીલ,
 દ્રૂપદ સુતા જિમ પાલખ્યો નવિ ખંડ્યોં નિજ સીલ. ૨ ધન.
 (સંવત ઇસ રસ નયન નિધનથું) રસ સસિ,
 સંવત ઇસરયન નિધનથું રસ સસિ વૈશાખ માસ. ૧૬૯૩
 સંવત ઇસરયન નિધનથું રસ સસિ વૈશાખ માસ,
 શુદ્ધિ તેરસિ કીધી એ ચુકપદ, સુચુતાં લીલવિલાસ. ૩ ધન.
 શ્રી ખરતર ગચ્છ મોટા ભાણીઈ, ગચ્છ ચક્રાસી મૂલ,
 કમલા માહે જિમ સુરભ યુથે; સહસકમલદત્ત ફલ. ૪ ધન.
 ગણધર સુધરમ સામી પરપરા, રાજગચ્છ કહિવાય,
 અભયદેવ જિનવંદનલ સારિખા, થયા સૂરિ દિનરાય. ૫ ધન.
 યુગપ્રધાન જિનદત્ત સૂરીસર, ચક્રસદિ યોગિણી જીત,
 પાંચે પરવર દીધા જેહનઈ, ગુર અવદાત વદીત. ૬ ધન.
 શ્રી જિનકુસલ સૂરીસર દીપતા, સદગુર સાંનિધકારિ,
 સેવક જનસપરતા પૂરવે, ગુર સુરતર અવતાર. ૭ ધન.
 અનુકમે શ્રી જિનમાણિક ગજધણિ, દુઆ સુગુર ગણધાર,
 તસુપાટે જિનચંદ સૂરીસર, બહુ વિધિ લખધિ ભંડાર. ૮ ધન.
 તસુ પટધારી સૂરિ શિરોમણી, શ્રી જિનસિંધસૂરીંદ,
 વિદ્યાવચન કલા સમતા ધણી, નમીઆ જાસુ નરિંદ, ૯ ધન.
 કુલમંડળ તસુપાટે દીપતા, સુરરાજ જિનરાજ,
 વિજયરાજ ગુર સુરગુર સારિખા, સકલસૂરિ તાજ. ૧૦ ધન.
 રીહડ વંશ સરોરહ દિનમણિ, યુગપ્રધાન જિનચંદ,
 સૂરિસોભાગી ભાગબલી સદા, મુનિજન સુરતર કંદ. ૧૧ ધન.
 અકબ્બરશાહ જિણે પ્રતિબોધઓ, ધણા કીયા અવદાંત,
 જાહંગીરા જિણે આદરીઓ, રાખી જમિ અખિયાત. ૧૨ ધન.
 તસુ સીસ સવેગી સિરતલોં, નયણકમલ ગીણિં જાણિ,
 તાસુ સીસ વચ્ચમંદિરગણિં જયો, સકલકલા ગુણબળ. ૧૩ ધન.

- તાસુ સીસ ધમ ભાષે ચઉપદ્ધ, દ્રૂપદીની સસનેહ,
કનકકીરતિ વાયક મન રંગસ્યોં, સીલતણા ગુણુ એહ. ૧૪ ધન.
- નવ નવ રાગ સુરંગી ચઉપદ્ધ, ઓગણુ આલીસેં ઢાલ,
સખર સાહ શું જે ગાધઈ, તો લહીઈ ગુણુમાલ. ૧૫ ધન
- જેસલમેર નગર રલીઆમણો, જિહાં જિનવર ચઉસાલ,
પાસ જિણુંદ તણો વલી દીપતો, સેવક જન સુરસાલ. ૧૬ ધન.
- આવક જહાં દીધે ધન દીપતા, ધર્મ મર્મના જાણુ,
સરમ વચન સહિનાણુ. ૧૭ ધ.
- જિનવચનેં રાતા જિમ ચોલજ્યું, માને જિનવર આણુ. ૧૮ ધ.
- સમકિત ધારણુ છેં જિહાં આવકા, એક નમે જિનરાજ,
ખીજા દેવ ન માને પાતરી, એક પંથ દો કાજ. ૧૯ ધ.
- શ્રી જિનરાજસૂરીધર ગછ ધણી સોમ નિજ રચ્હુ થોક,
તાસુપસાઈ સરસી ચઉપદ્ધ, થઇ વખાણી લોક. ૨૦ ધ.
- વાંચ્યાં માંનનંદ ચઉપદ્ધ, જાં લગે સાસનવીર,
ખરતરગછ જાં લગે દીપતોં, જાં લગે સુર ગિરિધીર. ૨૧ ધ.
- ઓછઉ અધિકોં જે મેં બાપીઉં, મિછા દુકક તેહ,
આગમ મિલતો તે સાચો, સહી, કવિજન વાણી એહ. ૨૨ ધ.
- ભણુસ્યે ગુણુસ્યે થુણુસ્યે ભાવયું, જે નરનારી આંણું,
દ્રૂપદ સુતારી એ છે ચઉપદ્ધ, ચાર્ય તાસુ કલ્યાણુ. ૨૩ ધ.
- સુરનર કિજર તાસુ પ્રણમે સદા જે નર પાલે, સીલ,
જસ પરિમલ મહકેં ત્રિહું લોકમેં પામે સિવસુખ લીલ. ૨૪ ધ.
- એ સંબંધ કહ્યોં જિમ સાંભલ્યો, ગુર મુખમતિ અનુસાર,
શીલ તણાં ગુણુ ગાવણુ મનરલી, કનકકીરતિ સુખકાર. ૨૫ ધ.

લ૦ સં. ૧૮૦૦ આશ્વિન વદ ૩

(પ્ર. કા. અમ. ગુ. ત્રિ.)

—સં. ૧૭૬૨ કાં ૧૦ ૧૧ મેવાડ દેશ કપાસણુ આમે લીં
પુન્યમઝપિ જીવરાજ-જ્ઞાં રાઘવજી-કહાનજી ગજ લોકો લીં ૨૮-૧૯
આ. ક; રત્ન; કે.

ભરતચક્રી સં (મનહીમે' વૈરાગી ભરતજી) પૃ. ૫૯ સ. મા. ભી.
* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં મેષદ્વતપર ટીકા રચી છે.

(૨૬૬) લક્ષ્મીકુશલ (તં સોમવિમલસૂરિ-હંસસોમસૂરિ-
વિશાલસોમસૂરિ-જિનકુશલ શિ.)

(૫૧૩) વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ સં, ૧૬૯૪ ઇ. શુ. ૧૩ શુકવાર.
ઈડર પાસેના ઝોડા ગામમાં

અતે—

ભૂલો અક્ષર વિસમુ જેહ, સો જ્ઞાનિ સવિ કરજ્યો તેહ,
તપગચ્છ મૂલ લહુટી પોસાલ, જાણિ જેહનિ બાલગોપાલ, ૪૯
વીરપાટિ પટોધર ધણા, પાર ન પામું તેહ ગુણતણા,
સતાવનમિ પાટિં આર, શ્રી સુમતિ સાધુ સૂરિ અણુગાર. ૫૦
તાસ પાટિ હેમવિમલસૂરિ, જેહ સમરિં પાપ બર્ધ દૂરિ,
તાસ પાટિ સોભાઅર્ધર્ષ જાણિ, તપસંયમ કેરી ગુણખાણિ. ૫૧
તાસ પાટિ અતિ ગુણ બંડાર, સકલસૂરિ સિરોમણિ સાર,
શ્રી સોમવિમલસૂરિ તે માણિ, જસ નામિં સંપતિ શ્રેષ્ઠ આણિ. ૫૨
તેહતણો પટોધર જેહ, હેમસોમસૂરિ નામિ તેહ,
તાસ પાટિં વિમલસોમસૂરિ, જસ નામિ દૂરિત જાયે દૂરિ, ૫૩
તાસ પાટિ પટોધર ભલો, શ્રી વિશાલસોમસૂરિ ગુણુનિભો,
પ્રતિરૂપી તેજસ્વી સદી, જનીસછ ગુણુખાણિજ કહી. ૫૪
આચારજનના ગુણુ જેતલા, શ્રી વિશાલસોમસૂરિમાં તેતલા,
મૌઢ પરિવાર તેહનો સાર, પંડિત તણો નવિ લાભમ પાર. ૫૫
જિનકુશલ પંડિત તેહમાં જાણુ, મહાગણુમાંહિ દીપઈ જિનમ બાણુ,
લક્ષ્મીકુશલ તસુ કેરો સીસ, ગુર પ્રસાદછ હુઈ જગીસ. ૫૬

ગુરવિષ્ણુ માધં પ્રસન્ન ન હોઈ, ગુરવિષ્ણુ જ્ઞાન ન પામઈ કોઈ,
 ગુર પ્રસાદિ સર્વ સિદ્ધિ મિલઈ, અલીય વિધન સવિ દૂરિં ટલિં ૫૭
 અડસદિ તીરથ બોલ્યાં સાર, માત ગંગા નિ ગુર કેદાર,
 પિતા પુષ્કર જાણો સહી, શાસ્ત્રઈ એહવી વાતજ કહી. ૫૮
 રાયદેસ જગમાંહિં પ્રસિદ્ધ, ઈડરનગર અછઈ સમૃદ્ધ,
 તે પાસઈ છઈ એડા ગામ, ધર્મતણું જિહાં મેટાં કામ. ૫૯
 જિનમંદિર અભિનંદન દેવ, પ્રાગવંશ સહુ સારઈ સેવ,
 ગુરતણો આદેશજ લહી, લક્ષ્મીકુશલ ચક્રિમાસું રહી. ૬૦
 સંવત સોલચુરાણું જેહુ, ફાગુણ સુદિ તેરસ વહી તેહ,
 શુક્રવાર સયોગઈ સહી, લક્ષ્મીકુશલઈ એ ચક્રપઈ કહી. ૬૧
 દેવગુર પ્રસાદિ કરી, રત્નપ્રકાસ એ ચક્રપઈ પરી,
 આત્રેયનિધાન સુશ્રૂતનું સાર, અપર અંથતણો ઉદાર. ૬૨
 ગ્રહી નામ રત્ન તે જાણિ, શાસ્ત્ર વિચારી બોલી વાંણી,
 હિતકારિણી એ ચક્રપઈ સાર, રચ્યા એકાદશ અધિકાર. ૬૩
 —સં. ૧૭૧૮ વર્ષે ફા. વહિ ૨ સોમે શ્રી સંઘપુર આમે લિં
 (ઈડર બાઇઓનો ભં.)

૨૬૭ દયારત્ન (ખ. જિનદેવસૂરિ-જિનસિંહસૂરિ-જિનચંદ્ર-
 સૂરિ-જિનહર્ષસૂરિ શિ.)

(૫૧૪) નાપડહેડા રાસ. સં. ૧૬૯૫

આદિ—

હું બલિહારી પાસજી, કાપડહેડા સામિ સયંબ કિ
 ગુણુ ગાવણુ મનિ મહમહૈ, આપો સદગુર વચન અચંબ કિ—હું ૧
 નયણે નિરખી નેહસું ધણુજીગિ એહ અચંબમ વાત કિ,
 પરગટ આપ હુંતા પ્રગટ, બહુવે જણુ દીડી વિખ્યાત કિ—હું ૨
 આચારનિયા નખઅવલ મછ ખરતર રાજે ગુણુવંત કિ,
 શ્રી જિણુચંદ્રસૂરિજી મનિ આસ તિ મોટા મહંત કિ—હું. ૩

સંવત સોલે સત્તરૈ પ્રથમણુ હુઈ પરમાણુ કિ,
જોધનયર માંહિ જગતા આખે ધણિવિધિ અહિઠાણુ કિ. હું. ૪

* * * *

અતે—

પરતો દીઠો પાસરે પરખિ નયણુ આણું પૂર કિ,
કાપડહેડે તિણુ કિયો હરખૈ જૈસી રાસ હજૂર કિ. હું. ૪૧
ભવિક ભણુધ જે રાસ ભલ કાને વલિ સંભલૈ કલ્યાણુ કિ,
મનવંછિત સગલા ફલૈ હુવૈ નહી કિણુહી વિષ હાણુ કિ. હું, ૪૨
સંવત સોલ પચાણુવૈ રાજે શ્રી હરખ સૂરીસ કિ,
પાસતણા ગુણુ પ્રરિયા સવિહિં દયારતન સુસીસ, કિ. હું. ૪૩

નોટ—કાપડહેડા—જોધપુર રાજ્યમાં એક કાપરડા નામનું હાલ ગામ છે તે. ત્યાં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથનું મંદિર સં. ૧૬૮૧ માં પૂરું થતાં પ્રતિષ્ઠા થઈ તેનું ટુંક વર્ણન આ રાસમાં છે. વધુ માટે જૂઓ અ. રા. સં. ભાગ ૩.

૨૬૮ રાજરતન ગણિ

(૫૧૫) નર્મદાસુન્દરી રાસ સં. ૧૬૯૫ માણુક.

૨૬૮ ક સુમતિસિંધુ (મતિકીર્તિ શિ૦)

ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત૦ ૨૦ કડી સં. ૧૬૯૬ માહા શુદ્ધ ૮
આદિ—

પુરુષાર્થ ઉદયકર, શ્રી ગોડી પ્રભુ પાસ.

અતે—

સંવત સોલ છયાણુવઈ, માહા હે આશ્મિ દીહ ઉદારકિ,
મેટવા હે ગોડી પાસજી દુખ મેટવા હે ભવના સંચ્યા હે પારકિ.

૧૭ ભે.

સેરીસઘ સંખેસરઘ ખંભ નયરઘ હે જાગઈ થાંભણુ પાસ કિ, બે.
ગામ નગર પદણુ પુરઘ રહેવા પૂરઘ હે નિજ ભગવાની હે આસ
કિ, બે. ૧૮

કલસ

ધમ આસપૂરઘ પાસ ગઉડી, સમરિઉ સાનિધિ કરઘ,
શુભ વાસ ખાસ નિવાસ આપઘ દૂખ દૂરઘ પરિહરઘ,
પાઠક મતિકીરિતિ પ્રસાદઘ, સીસ મુમતિસિધુર કહઈ
જે કરઘ જત્રા ભઝઈ ભાવઘ, મનવંછિત ફલ તે લહઈ. ૨૦

—લિખતં પં. દયાવર્દન ગણિવરાન સં, ૧૭૫૪ વર્ષ.

૧—૧૮ મારી પાસે છે.

મતિકીરિતિ માટે જુઓ નં. ૨૭૧ પૃ. ૫૭૭.

૨૬૯ કલ્યાણ (કડવા ગચ્છની આઠમી પાટે તેજ-
પાલનો શિ.)

(૫૧૬) વાસુપૂજ્ય મનોરમ ફાગ સં. ૧૬૬૬ માહ શુ. ૮ સોમ.
થિરપુર-થરાદમાં.

આદિ—

સરસ્વતીં નમસ્કૃત્ય, પ્રણમ્ય સદ્ગુરુજપિ,
વક્ષ્યે મનોરમં ફાગં, વાસુપૂજ્યજિનસ્ય ચ. સ. ૧

હાલ ૧ પ્રથમ અંકીયા.

પ્રણમીઅ જિન ચઉવીસ, પાય નમાડીઅ સીસ.
વાસપૂજ્ય જિનતણુઉએ, ફાગ રલીઆમણુઉએ,
ફાગુ તે ફાગુણુઆસિ, લોક તે રમઈ ઉહલાસિ,
રામતિ નવનવીએ, કિમ જાઘ વર્ણવીએ. ૨

બાંધઈ કરમની કોડિ, ન સકઈ કાંઈ વછોડિ,
તે રામતિ કસી એ, રાગમતિ જસ વસીએ. ૩

થિન થિન શ્રી વાસપૂજ્ય, ફાગ રમતઈથી રમ્ય,
સંજિમ આદરઘએ શિવરમણી વરઈએ. ૪

ત્રિણુ ભવની સુણુધ વાત, તીરથપતિ ક્યા વિખ્યાત,
સહુકો સાંભલઉએ, મૂકી આમલકુએ, ૫

x x x x

અંતે—

ચક્રવિહ સંધત્રી વાસપૂજ્યનઉ, દીઉ સેવકનઠ કલ્યાણુ. ૮
જિનચંદ્રસરિ જગિ રાજકે, નમિઈ સદા નવાંનધિ,
સોલસતાણુઉંઈ અમર થાસઈ, એક ભવિષ લહઈસઈ સિદ્ધિ. ૧૦
જિનવચ્ચભ તસુ પાટિ હોસઈ, સતર સતાવીસ માંન,
અનુક્રમિષ પાટ તે ચાલશઈ, જવ દુષ્પસહ યુગહપ્રધાન. ૧૧
સોલછન્નૂ માધમાસે સુદિ અષ્ટમી સોમવાર
મનોરમ ફાગ વાસ પૂજ્યનઉ સેવક કલ્યાણુકાર. ૧૨
ગણુ લધુ મહાવીર પસાદિઈ, ચિરપુર કીઉ ઉછાલઈ,
કટુકગણ સદા દીપાયા, ચંદ સૂર જિહાં જગમાહઈ. ૧૩

—અંથાગ્રથોક્ત ૩૭૬ અક્ષર ૧૫ અક્ષર ગણુનાઈ. છ. સં. ૧૮૮૯
પોસ માસે સુદપક્ષે તિથિ ૮ રવિવાસરે શ્રી વિરમઆમ મધ્યે. ૨૦-૧૧
સં. લા. વડો. નં. ૫૩૨૨

(૫૧૭) અમર ગુપ્ત ચરિત્ર. સં. ૧૬૯૭ પોશ સુ. ૧૩ ભોમ.
અમદાવાદમાં.

આદિ—

ઋષભાદિક ચક્રવીસ જિન, નામિષ નિત્ય નિત્ય રંગ,
વૈર વિરોધ ને પરિહરઉ, સંભલી અમરતરંગ. ૧
વૈર ન કીજઈ ભવીકજન, વૈરઈ વૈર વિવૃધિ,
સુંદર સુરપ્રીયની પરઈ, મૂકઉ સુણી સંબંધ. ૨
એક પશુષ ભલઉ નહી, તેથી દુષ અપાર,
સમરાદિત્ય શ્રી પાસનઉ, ચિત ધારઉ અધિકાર. ૩
એક પથા વૈરોપરી, અથમાહઈ પ્રબંધ,
તેર ભવંતર વરિતવર, સુણુએ તેહ સંબંધ. ૪

અમરચુત તે કિહાં હવઉ, કિમ લહી કેવલરિષ,
સકલ કરમ નિરસુકત થઈ, સણુ પામી જિમ સિદ્ધિ.

૫

*

*

*

*

અતે—

કટુકગચ્છિ સાહ કટુહિનાયક, પીમ વીર જીવરાજજી,
તેજપાલ રત્નપાલ જિજ્ઞાસો, જેહની કીરતિ આજજી,
અષ્ટમા પાટિછ સાહ તેજપાલો, પંડિતમા શરદારજી,
તાસ સીસ તે સહુ કો જાણુઈ, સેવક કન્યાણુકારજી.

૨

પોસમાસ નર્ધ સોલ સત્તાણુ (૧૬૯૭) સુદિ તેરસિ ભોમવારજી,
અમરતરંગ કીઉ મનિરંગઈ, સુખસંપદ તારજી,
અમદાવાદ હબતપુર માહઈ, ચંદ્રપ્રભુ પસાયજી.
કટુકગણુ સદા જયવંતુ, સેવે કલાણુ થાયજી.

૩

—વિ. ધ. ૨૪-૧૧; અમ૦

૨૭૦ વિવેકચંદ્ર (ગુણચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૫૧૮) સુરપાળનો રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ શુ. ૧૫ ૬૦૦ શ્લો.—રત્ન૦

૨૭૧ મતિકીર્તિ (ખ. જયસોમઉ-ગુણવિનય શિ)

(૫૧૯) ધર્મભુદ્ધિ મંત્રીશ્વર ચોપઈ સં. ૧૬૯૭ રાજનગરમાં

આદિ—

આણી આણુદ અંગમઘ, પણુમિ પાસ જિજ્ઞાસુંદ,
ફલદાષ ફલવધિપુરઈ, કલિયુગિ સુરતરકંદ.

૧

વચન સુધારસ વરસતી, શ્રુતદેવી સુખકાર,
મનિ ધરિ મધુર વચન સુણી, અરિત કહિસ સુવિચાર.

૨

કુશલકરણ જિનકુશલ ગુર, વિધન વિહારણ વીર, સુધર્મ મન નિત સમરતાં, બલછ કર્મ પ્રભુ ભીર.	૩
છોકર ધર છછુહામણા, કમલા કર્મ કલોલ, પુણ્ય પસાયછ પામીયૈ રાજરિક્ષિ રંગરોલ.	૪
નિસારણ જિમ નિરમલઉ, જસ લહીયછ જગમાંહિ, બલ પામીજૈ અતિ પ્રબલ, બાહુબલિ જિમ બાંહિ.	૫
ચતુરાંછ અતિ ચતુરનર, ચિત ચોરણ ચોસાલ, સહજછ સુંદર સંપજછ, સોહગસિર સુવિસાલ.	૬
ચિંતામણિ જિમ ચિતતણી, ચિંતા ચૂરણહાર, ચુરતર જિમ સુખ દૈ સદા, ધરમ કીડ નિરધાર.	૭

x

x

x

x

અંતે—

સંવત યુનિ નિધિ રસ સસિ વરસઘ,
એ સંબંધ રચ્યો મન હરસઘ
રાજનગરિ સપદ ભરિ સરસઘ, જસુ શોભા ગુકુણુપુર ફરસઘ,
પાપતણી મતિ દૂરઘ કરિસઘ, સંગ કુસંગ તિનઉ પરિહરસઘ,
પુણ્યતણુકે ફલ સુખિ મનિ ધરસઘ, મતિસાગર જિમ તે સુખ
વરિસઘ-૫

પુણ્યતણુકે ફલ જેહ ન માનઘ, મોહ મલિન મતિ આપ ગુમાનઘ,
ઉચ નીચ ગતિ મર્ધ બહુચાનઘ, દુખ લહઈરિહઈ નરતેહ અગાનઘ. ૬
પાછઘ ઇમિત્રાવિકે કહણુઘ, રાજરિક્ષ સંપદ સુખ ન હણુઘ,
કારણ ધરમ ધરઘ મનમાહઈ, શ્રી જિતારિ જિમ તે સુખ સાહઈ. ૭
શ્રી જિનરાજસરિ ગુરરાજઘ, ગુર અતિસયઘ કરિ છે જગિ બાજઘ,
દેસન સમય જલદ જિમ ગાજઘ, સંસય સકલ તુરત જે ભાજઘ. ૮
હવઝાપ શ્રી જયસોમ જતીસ, ધરઈ આણુ નરવર જસુ સીસિ,
તાસુ સીસ પાડક પદધારી, શ્રી ગુણુવિનય સુગુણુ બંડાર. ૯

અવણિ સુણી સરસીજી વાણી, હિતસુખ શિવકર નિજ મનિ આણી,
 સ્ધા પ્રતિયુધા ભવિ પ્રાણી, ધર્મો ધરમ અનુપમ ગુણખાણી, ૧૦
 તાસુ સીસ શ્રી મતિકીરતિ એહ, પ્રભણ્યઉ ચરિત સંપદ ગુણગેહ,
 ભણુઈ ગુણુ ધ નિસુણુ ધ ભવિ જેહ, ધરમ મરમ પામધ જગિ તેહ ૧૧
 શ્રી જિનદત્ત સૂરિશ્વર સદ્ધ, અવિજલ જય પામધ વરવાદ્ધ,
 શ્રી જિનકુશલસરિ સાનિધ્યધ, સુખી હુવધ વધતી રિદ્ધિ વૃદ્ધ. ૧૨
 —સં. ૧૭૮૧ મિગસિર શુકલ દ્વાદશી તિથીં ચંદ્ર વારે શ્રી અ-
 જમગંજ મધ્યે લિ. પં. રંગપ્રભોદ મુનિના ૧૩—૧૪ ધો.
 ગુણુવિનય માટે જુઓ આની અગાઉ.

૨૭૨ દેવચંદ્ર બીજા (ત. સકલચંદ-સૂરચંદ-ભાનુ-
 ચંદ શિ૦)

(૫૨૦) નવતત્ત્વ ચોપાઈ.

અતે—

સુગિહિત સાધુતણો શૃંગાર, શ્રી વિજયદેવસૂરિ ગણુધાર,
 તાસ પાટે પ્રગટયો સૂરિસિંહ, વિજયસિંહસૂરિ રાખીલીહ. ૩૩
 ગુરૂ શ્રી સકલચંદ ઉવઝાય, સૂરચંદ પડિત દ્વિરાય,
 ભાનુચંદ વાયક જગચંદ, તાસ સીસ કહે દેવચંદ. ૩૪
 એ ચોપાઈ રચી કરજોડ, કવિતા કોઈ મ દેજો ખોડ,
 અધિકો ઓછો સોંધી જોડી, ભણુતાં ગુણુતાં સંપતિ કોડ. ૩૫

(૫૨૧) પૃથ્વીચંદ્ર સં. ૧૬૮૬ ખં. ૧ રતન.

(વિજયસિંહસૂરિ-આચાર્ય ખ. ૬ સં. ૧૬૮૪ ને સ્વર્ગવાસ
 સં. ૧૭૦૬.)

સૌભાગ્ય પંચમી સ્તુતિ.

(૫૨૨)+ શત્રુંજય તીર્થ પરિપાટી. સં. ૧૬૯૫

આદિ—

સકલ સમારંજન કલા, દિઓ સરસતિ વેરદાનોજી,
 શ્રી વિમલાચલ સ્તવન ભણું, પામી શ્રી ગુરુમાનોજી.

આવો શેત્રુંજયઈ, ચઢીય નવાણુ વારોજ
 મનમાં ઉલટ અતિ ધણો, હધડે હર્ષ અપારોજ. આવો. ૨
 ઉમાહો મનમાહિ ધણો, કરસ્યું ચૈત્ર પ્રવાડયોજ,
 શ્રી શેત્રુંજય ભાવસું, લાગી મનહર હારોજ. આવો. ૩
 સંવત સોલ પંચાણુયે, ઈડર રહી ચોમાસોજ
 યાત્રા કરવા સંચર્યા, શુભ દિવસ શુભ માસોજ. આવો. ૪

x

x

x

x

અંતે—

પાલીતાણાથી ચાલીયાએ માં, કરતા પંથ પ્રયાણુ,
 કુશલે રાજનગર ગયા એ માં કીધાં કોડિ કડ્યાણુ. સુ. ૯
 ભણું ગણું તેં સાંભલેં એ માં એહ તવન જે નાંણુ,
 ધરિ ખેડાં યાત્રાતણુ એ માં ફલ પામઈ સુવિહાણુ. સુ. ૧૦
 શ્રી તપગણપતિ ગુણનિલો એ માં શ્રી વિજયદેવ સૂરોદ,
 નાંણુ જગિં ઉદયો સહી એ માં મૂરતિવતો ચંદ. સુ. ૧૧
 સાહ ચિરા નંદનવર એ માં મોહન વક્ષી કંદ
 જે સેવઈ ભાવઈ કરી એ માં તસ ધરિ નિત્ય આણુંદ. સુ. ૧૨
 શ્રી વિજયદેવસૂરિ પાટિં ગયો એ માં શ્રી વિજયસિંહ સૂરિરાય,
 જેહનેં પ્રણુમેં નિત પ્રતિં એ માં સુરનર ભૂપતિ પાય. સુ. ૧૩
 સીસ વાયક ભાનુચંદનો એ માં માગઈ દેવચંદ દેવ
 વલી વડી મુઝનેં આલયો એ માં શેત્રુંજય કરી સેવ. સુ. ૧૪

કલસ.

ગુરુશ્રી હીરવિજયસૂરિ પસાયેં શ્રી ભાનુચંદ ઉવઝાયા
 કાસમીર અકબરસા પાસઈ શેત્રુંજય દાણુ છુરાયા
 તાસ સીસ દેવચંદ કહેં એ ગિર ગિરનો રાયા,
 બેટયો ભાવ ધરી એ તીરથ, મનવાંછિત સુખદાયા

આજ મનવાંછિત સુખ પાયા. ૧૫

—સંવત્ ૧૭૬૯ વર્ષે પં. દાનચંદ્રેણુ લિપતં પત્તનનગરે. પ્ર૦ પ્રાચીનતીર્થમાળા પૃ. ૩૮-૪૭.

(આમાંથી સ્પષ્ટ છે કે કવિએ શેત્રુંજયની યાત્રા સં. ૧૬૯૫ ના મહાવદિ ૧૪ ને ગુરુવારે કરી. ૧૬૯૫ નું ચોમાસું ઇડરમાં કરીને માત્રાર્થે નીકળી શીચોટ (શીચોદ), વઘાસણ, વડનગર, વીસનગર, સિવાલા (સાહલા), મહેસાણા, અમદાવાદ અને પાલીતાણા આવ્યા. પછી અમદાવાદ ગયા. કવિના ગુરુ ભાનુચંદ્ર અકબરની ધર્મસમાના ૧૪૦ મા નંબરના (પાંચમી શ્રેણીના) સભાસદ પ્રસિદ્ધ છે. તે અને તેમના શિષ્ય સિદ્ધિચંદ્ર અને અકબર પાસે રહી પોતાની વિદ્વત્તાથી બાદશાહની પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી. અને તે બંનેએ કાદંબરી પર સુંદર સંસ્કૃત ટીકા રચી છે. બાદશાહ સૂર્યનાં હજાર નામે સાંભળતો હતો. તે માટે ભાનુચંદ્રે સૂર્યસહસ્ત્રનામ રતોત્ર રચ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૫૯૩ માં (સં. ૧૬૪૮) તેણે સમ્રાટ અકબર પાસેથી પાલીતાણાના શેત્રુંજય તીર્થના યાત્રાગુચ્ચો ઉપરથી કરે ઉઠાવી લેવાનું ફર્માન જારી કરાવ્યું હતું અને એ પણ આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી હતી કે સર્વ જૈનોનાં પવિત્ર સ્થાનો હીરવિજયસુરિને હવાલે કરી આપવા. સંભવતઃ ભાનુચંદ્ર તેના દરબારમાં બાદશાહના મૃત્યુ સુધી (ઈ. સ. ૧૬૦૫) સુધી રહ્યા હતા. સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય માટે આની અગાઉ જુઓ.

૨૭૩ ભાવવિજય (ત. વિમલહર્ષ ઉ.શિ. મુનિવિમલ શિ.)

(પર૩) ધ્યાનસ્વરૂપ (નિરૂપણ) ચોપાઈ સં. ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ ૧૦, રવિ અંભાતમાં.

આદિ—

સકલ જિનેસર પાય વદેવિ, સમરી માતા સ્મારદ દેવિ,
ધ્યાનતણા હં કેં વિચાર, શ્રી જિનવચનતણેં અનુસારિ. ૧
જીવ તણા જે ચિર પરિણામ, કહિછે ધ્યાન તેહનું નામ,
તેહે તણા છે ચ્યાર પ્રકાર, દોય અશુભ દોય શુભ મનિ ધાર. ૨

* * * * *

અતે—

શ્રી તપાગચ્છ સોહાકરો ભણુધરો, શ્રી હીરવિજયો ગુરુ યુગપ્રધાનો,
દેશના જસ સુણી શાહિ અકબ્બર ગુણી, ધર્મકામર્થ થયો સાવધાનો. ૯
તાસ પાટઈ વિજયસેન સૂરીસર, શ્રી વિજયતિલક સુરિ તાસ પાટઈ
તાસ પાટઈ વિજયાણુંદ સૂરીસર, વિજયવતો સદા ધર્મ માટઈ, ૧૦
શ્રી વિમલહર્ષ ઉવગજાયશ્રી મુનિવિમલ સકલ વાયક શિરોમણિ વિરાજઈ,
સીસ તસ ભાવવિજયો ભણુધર સેવીષ્યે ધ્યાન સુરતર સદા સિદ્ધિકાજઈ ૧૧
વર્ષ ધર નિધિ સુધાર્યિકેસા વછરઈ ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ દસમિ રવિવાર સંગઈ,
ધ્યાન અધિકાર અવિકાર સુખકારણા, ખંભ નમરિ રંગ્યો ચિત્ત રંગઈ. ૧૨
ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મનિ ધરી ભવિજના અશુભ છંડી વિમલધ્યાન સેવો
જેહથી દુખ ટલઈ સયલ વહિત ફલઈ આપીઈ મુગતિ સુખ સખરસેવો. ૧૩

—ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મન ધરિ ભવિજના.

—ઇતિ ધ્યાનસ્વરૂપ આચા સર્વ થઇ ૬૩ અંચાત્ર ૨૮૫ પાનાં
૧૭ દા. ૪૮ હાલાભાઈ ભંડાર પાટણુ.

પ્ર. કા. (વિ. ધ.)

શાંતિજન દત્ત૦

(કલશ) ઇમ શાંત પાલક શાંતિ સુહર, શુણ્યો શાંતિ જિજ્ઞેસરો,
શ્રી કહેલવાડા નયર મંડણુ, કર્મપંક દિવાકરો,
જગજાતુનાયક મુગતિદાયક કામસાયક શંકરો,
ઉવગાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવ સુખ સંતતિ કરો, ૨૧

શંખેશ્વર પાર્થનાથ દત્ત૦

(કલશ) ઇતિ દુષ્પ્રવારક સુખકારક શ્રી શંખેસર જિનવર
મઠં શુણ્યો ભગતિ આપસગતિ ભવિગ્ય વંછિય સુરતર,
ઉવગાય વિમલહરખ સોહઈ સુકૃત ભૂરૂહ જલધરો,
ઉવગાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવવિજય જયકરો.

(પ. ૩ પ્ર. કા.)

૨૭૩ ક કનકકુશળ (જુઓ કનકસુંદર.)

(૫૨૩ ક) ? હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭

સૌભાગ્યપંચમી માહાત્મ્ય વિષયે તેણે વરદતગુણમંજરી કથા સંસ્કૃતમાં રચી છે, તેની પ્રશસ્તિ એ છે કે:-શ્રીમદ્વિજયગંગાંગન વિનિમણિ વિજયસેન સૂરીણાં શિષ્યાણુના કથેયં વિનિમિતા કનકકુશલેન ૫૦ બુદ્ધ પદ્મવિજય ગણિભિઃ પ્રવરૈ લાભાદિ-વિજયગણિમિશ્ચ સંશોધિતા કથેયં ભૂતેષુ રસેન્દુ મિત વર્ષે. (૧૧૫૬) (૬-૧૩ આગ્રાભંડાર.)

શોભનમુનિની સં. શોભનસ્તુતિઓપર કનકકુશળે સંસ્કૃતમાં ટીકા પણ રચી છે. સંસ્કૃતમાં પંચમી સ્તુતિ (શ્રી નેમિઃ પંચરૂપનિદ્રશ પતિ-કૃત પ્રાજ્ઞ્યજ્ઞમાભિષેકઃ એથી શરૂ થતી ૪ શ્લોકની) પર વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ માં રચી છે.

૨૭૪ કનકસુંદર (૨) ભાવડગન્ધ મહેશળ ઉપાધ્યાયશિ.)

(૫૨૪)+ હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭ શ્રાવણ શુ. ૫ મર-ધરના સોજત શહેરમાં.

આદિ—

પાસ જિનેસર પાપ નમી, શુભલુપુર થિરવાસ,	
જુગ જુગમાંહે દીપતો, પૂરે વાંછિત આશ.	૧
આદિ લખે કુલ્ય એહની, વર્ષ ધખ્યારે લક્ષ,	
વર્ણુત પશ્ચિમ દેવતા, કીધી પૂજ પ્રત્યક્ષ	
(પશ્ચિમપતિ નામે વરણુ, કીધી સેવ પ્રત્યક્ષ-પાઠાં.)	૨
એંસી સહસ વર્ષ અચલ, સેવા કીધી સાર,	
વાસુક વિષ હરતા હરિ, પ્રભુ ત્રાતાલ મઝાર.	૩

*

*

*

*

અંતે—

મરધર દેશ મહીપતિ, જશવંત સખલી હાક,
સોઝત શહેર સોહામણો, નવકોટીનું નાક. યં. ૬

ભાવગગ્ગ ગુર સાધુજી, સાધુ ગુણે ભંડર,
શિષ્ય પટોધર તેહના, શીલવંત સુવિચાર. યં. ૭

ઉપાધ્યાય મહેશજી, ગુર જોતમ અવતાર,
મુનિવર મહોટા માહાજને, આગમજ્ઞાન અપાર. યં. ૮

કનકસુંદર શિષ્ય તેહનો, ગાયો એહ પ્રબંધ,
શ્રી હરિચંદ નરિંદનો, શાંતિનાથ સંબંધ. યં. ૯

નવરસ ભેદ જૂજુઆ, ઢાલ એગુણ્યાલીસ,
ભાવભેદ બહુ ભાતના, વિધિયું વિશ્વાવીશ. યં. ૧૦

સંવત સોળી સત્તાજીવે, શુદ્ધ પક્ષ આવણુમાસ,
પંચમી તિથિ પૂરો ફૂલ, શ્રી હરિચંદનો રાસ. યં. ૧૧

(દ્વહા) ગાથા સાડીસાતશે તિથુ ઉપર ધગતીસ, (ત્રિસવીસ)
સાંભળતાં શ્રી સંધને પૂગે આશ જગદીશ.

(૫૦ બીમશી માણેક)

—સં. ૧૮૩૩ કા. શુ. ૧૧ શુકે શ્રી સવાઈજયપુર મધ્યે શ્રી
અંચલગચ્છેશ ભદ્રારકજી શ્રી કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી તસ્પાદેશ કરી વા.
શ્રી ખિમારાજજી શિ. પં. માનરાજ લિ. દેવાનંદશિષ્યા જોત્રેશ્યાણે
શા વોહરાં અવટકે સંધવી દીવાન માણકચંદ દેવજી જીવરાજ દીવાન
ગુલાબચંદ નિહાલચંદ ચંદખભ ભગવાન રાજેભિં શ્રી મહારાજધિરાજ
મહારાજ સવાઈ પૃથ્વીસિંધજી વિજયરાજ્યે કછવાહ વંશે રૂઘુવંશીય.

૧૨-૧૫ ધો.

—૧૫-૧૬ માં જૂની પ્રત છે.

૨૭૫ દેવરતન (૧) (ખ૦ જિનભદ્રસૂરિ-દયાકમળ-શિ-
વનંદન-દેવકીતિ શિ.)

(૫૨૫) શીલવતી ચોપાઈ. સં. ૧૬૯૮ કાર્તિક વાલસીસરમાં.

અતે—

સંવત સોલઅઠાણ કાતી સમેરે, વાલસીસ (સર) નયર મઝારી,
શીલવતીની કાધી ચોપધરે, સીલતણે અધિકારી
શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક સોહતારે, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,
કુમતિગજમંજન કેસરીરે, પ્રતપો કોડી વરિસ.
શાખા શ્રી જિનભદ્રસૂરિનીરે, જાણે સદ્ સંસાર
વાચક શ્રી દયાકમળ ગણિવરે, ગુણમણિરયણભંડાર.
તાસુ સીસ સિવનંદન ગણિરે, વાચક દેવકીરતિ ગણિંદ
મહિયલમાં જીવો ચિર લગેરે, જાં લગે છે રવિચંદ.
તાસુ સીસ લવલેસે ઉપદિશીરે, દેવરતન કહે એમ,
ખંડ ત્રીજો ને ઢાલ ધન્યાસીરીરે, ચઢી પરિણામે તેમ.
સતીય ચરિત્ર સાંભલતાં બણતાં છતાં રે હુઈ આણુંદ રંગરાલ,
દેવરતન કહછ તેહને સંપંજધરે, લખિમી તણા કલ્લોલ.

(૧૬ પત્ર પ્ર. કા.) વિધા૦ માણિકે ભાવ.

—સંવત ૧૭૨૫ ચૈત્ર સુદિ ૨ યાં શ્રીમદ્ભુપુરે (ઉદયપુર ભં.)

—પા. ૧૭ પ્રે. ૨.

૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧) (હં.)

(૫૨૬) શિવજી આચાર્ય રાસ. (ઐ. મોહનવેલિ) સં. ૧૬૯૭ શ્રાવણ
શુ. ૧૫ ઉદયપુરમાં.

આદિ—

શ્રી મહાવીર મુગતિગયા પીછિ, વરસ દોઢહજાર,
રૂપિ ઋષિ આચાર્ય પ્રગટયા, કરવા પર ઉપમાર.

સાર સિદ્ધાંતપર્યક ઉદયા, તસ પાટિ જીવરાજ,
 તસ પાટિ કુચરજી ગણિવર, વરનીર્મલ જસ લાજ. ૫
 જન મનમોહન શ્રીમલજી, તસપાટિ રતનઋષિરાય,
 નારિ સહિત સંયમ જોણિ લીનો, મહીયલ જસ મહીમાય. ૬
 મહિમાવંત તસ પાટિ અલંકૃત, કેશવજી ગુણવંત,
 તસ પાટિ ઋષિરાય મહામુનિ, શ્રી શિવજી જયવંત. ૭
 સુરતર ચંદનકનક મોહનમણિ, એ પંચિ ગુણ ઋષિરાય,
 વસ્તુ વાસ શોભા વૃદ્ધિ વંછિત ફલ સકલ સુખદાય. ૮
 સુખદાયક શિવજીતણિ ગાઉ, રાસ રસીક કરિ રંગ,
 દાલ વિશાલ પ્રથમ આખ્યાનિ, કહિં મુનિ ધર્મસંધ

૨૫ દાલ.

લી. ૧૬૯૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ (પાટણમાં-ધર્મસંગ ધર્મસિંહ
 કૃત શીળકુમાર રાસ અથવા મોહનવેલિ રાસની પ્રતિ છે તેજ આ રાસ
 જણાય છે તેમાં નયનંદનરસ ચંદ સંવસરા આવણુ સુદિ ૧૫એ
 સંવત્સર રચ્યાનો આખો છે ને રચ્યાસ્થાન ઉદેપુર જણાવેલું છે.

—પાટણ બં.

+ ૫૩ સાધુની સગાય પૃ. ૧૯૯ સ. મા.

+ સામાયિક ૪૦૭ જૈ. પ્ર.

+ સગાય ૩૨૪ સ. મા. ભી.

૨૭૭ કીર્તિવર્દન.

(૫૨૭) મુદયવત્સ (સદેવંત) સાવલિંગા રાસ. (લ૦ સં. ૧૬૯૭).

૨૭૮ જ્ઞાનચંદ્ર.

(૫૨૮) પ્રદેશી રાજનો રાસ. લ. સં. ૧૬૯૮ તેથી તે પહેલાં.

આદિ—

પ્રણમી શ્રી અરિહંત પય, સમરી સિદ્ધ અનંત	
આચારિજી ઉવઝાંય ધવલિ, સાધુ સદ્દ ભગવંત.	૧
શાસનનાયક સલહીયઈ વરદાઇ મધમાન,	
ગુરૂ ગૌતમગુણ ગાઇયે દાયક વંછિત દાન.	૨
ધર્મચારજી ધર્મગુરૂ મન ધરી સુધર્મ સામી,	
જગ્ય પ્રમુખ મહાજાતી, સમરી શ્રુત શુભનામ	૩
ખીયોવંગે યુઝવ્યા, રાયપાસણી રંગ	
પરદેશી રાગ પ્રવર સદ્ગુરૂ કેશી સંગ.	૪
રચના તે અધિકારની, રચવા મુઝ મનિરંગ,	
પિણ મનવંછિત પૂરવા, સૂઘો સદ્ગુરૂ લાગ.	૫

* * * *

અતે—

ઢાલ ૪૧ રાગ ધન્યાસિરિ.

રાયપસેણી ખીયો ઉપાંગથી, ઉદ્ધરી એ અધિકાર	
પરદેસીય પ્રભોધ મઘ એ રચ્યો રંગસું પ્રશ્નોત્તર વિસ્તાર.	૭૮
જગત્રગુરૂ શ્રી દયાધરમ જયકાર, પામીયે ભવતણો પાર,	
જગત્રગુરૂ સમકિત શુદ્ધ આધાર, જાં આકેણી,	
ગહન અરય છે શ્રી પ્રવચન તણો, જાણીયે કેણુ ઉપાય	
આપણી બુદ્ધિ કરિ કેલવી જે કલો, સાખીય શ્રી જિનરાય.	૭૯

* * * *

ધન્ય શાસન મહાવીરનો સેવીયે, જિહાં રહ્યા એ અધિકાર,	
કહે જ્ઞાનચંદ્ર ઇમ સદ્ગુરૂ સેવતાં પામીયે શિવ સુખસાર.	૮૧

—લી. ૧૬૯૮ પોસ શુ. ૭ ભોમ. ગ્રંથામ ૫૦૦-પા. ૩૭-૧૧

—લી. ૧૭૯૯ પોસ વ. ૬ ભોમ-ભુજનગરે. ૧૭-૧૭ રાજકોટ

પૂ૦ ૨૫૦ પ્ર૦ કા, ભા૦

(૫૨૯) શીલપ્રકાશ. —જેસ૦

૨૭૯ ત્રિકમમુનિ. (નાગોરગચ્છી આસકર્ણુ-વણવીર શિ૦)

(૫૩૦) રૂપચંદ્ર ઋષિનો રાસ. (ઐ૦) સં. ૧૬૯૯ ભાદ્ર. વ. ૩
બુધ અકબરપુરમાં.

આદિ—

આસા રાગે દોહા

મહાવીર ત્રિભુવનધણી, કેવલન્યાન પહૂર	
સેવ કર્મ સુરનર સદા, પૂરધ વંછિત પૂર.	૧
તાસ સીસ ગણુધર નમું, શ્રી ભોતમ મુનિરાજ,	
અષ્ટ મહાસિધિ સંપન્નધ, પૂરધ વંછિત કાળ.	૨
વલિ પ્રણુમી મહગુરૂ સગુણુ, સંસયભંજનુહાર	
રૂપચંદ્ર રિષિ રાજનઉ, રસિક કહું અધિકાર.	૩

*

*

*

*

અંતે—

હીરાગર રિષરાયારે હે સખી હી૦ નગર ઉજેણી સુરપદવી લહી હે,
વંદઈ જે નરનારિ હે સખી વં૦ ત્યાં ધરિ દુષ્પદોહગ આવધ નહી હે. ૫
કરતા પંથ વિહાર હે સખી ક૦ પુન્યસંજોગઈ મહિમાં પધારિઆ હે,
લોક કહઈ સવકોઈ હે સખીલો. શ્રી આચારજ રૂપચંદ્ર આવિઆ હે. ૬
દે ઉપદેસ અતુપ, સુષકમલ ધણુજણુ સમગ્ગરીઆ હે,
અમૃતવાણિ રસાલ, આર વરણુ સુણિ અતિ સુખ પાવિઆ હે, ૭

- તેહીજ નગરમઝાર, અંતસમધ અણસણ ક્રિયઉ હે,
 શ્રી રૂપચંદ મુણિંદ, દેવવિભાણુ અનોપમ પાવિયઉ હે. ૮
- દેપાગર તસપાટ, વઘરાગર વઘરાગઈ પૂરીયઉ હે,
 શ્રી મુનિવર વસ્તપાલ, શ્રી ગજરાજ કલ્યાણુ વંધાવિયઉ હે. ૯
- શ્રી ભાઈરવ સુખકાર, નેમીદાસ ગજાધિપ દીપતઉ હે,
 શ્રી આચારજ એ, આસકરણુ વાદી વડ દીપતઉહે, ૧૦
- અનુકમિએ મુનિપાટ, કહીઆ મધ કરી કીરતિ મન રલી હે,
 સોભાગી સસનેહ, ભવિયણુ વંદઉ દિન પ્રતિ વલિવલી હે. ૧૧
- સંવત સોલનન્યાણુ માસ વિરાજઈ ભાદવ સુખકર હે,
 વરસધ અતિ અસરાલ, કાંઠલિ બાંધિ ચિહુંદિસ મનહર હે. ૧૨
- પક્ષ બહુલ તિથિ તીજ, શ્રી યુધવાર મહા મહિમાનિલઉહે,
 અકબરપુર અભિરામ, મહિયલમંડણુ નગર સિરાં તિલઉ હે. ૧૩
- તેથ ક્રિયઉ ચઉમાસ, શ્રી વણુવીર સદગુર મહિમા રલીહે,
 તાસ પ્રસાદધ એહ, અંથ ક્રિયઉ એ મન આસા ફલીહે. ૧૪
- આવક વંસ સૂરાણુ, વીરદાસ ચતુર સોભા બણી હે,
 તસ આગ્રહિ કરિ એહ, અધિક મહારસ કીધી મંડણી હે. ૧૫
- સોરઠરાગ સુરંગ, હાલ બણી એકાદસમી મુદાહે,
 તીકમ જે નરનારિ, ગાવઈ તે મનવંછિત લહઈ સદા હે. ૧૬

—સર્વ ગાથા ૨૨૪ છત્રિશ્રી રૂપચંદ મંડણી સંપૂર્ણેતિ. સંવત ૧૬૯૯ વર્ષે મૃગસર માસે કૃષ્ણપક્ષે તૃતીય તિથૈ આદિત્યવારે અકબર-પુર મહાનગરે. રિષ શ્રી પંચાયણુજી લિપિતં. આતમપડનાર્થ ૭-૧૪ સે. લા. નં. ૨૦૮૦

(૫૩૧) અમરસેન ૧૬૯૮ વિદ્યા.

(૫૩૨) વંકચૂલનો રાસ. સં. ૧૭૦૬ બાહરવા શુ. ૧૧ ગુર. કીસનગઢમાં આદિ—

શ્રી રિસહેસર પય નમી, આદિ પુરૂષ પરધાન,
 જિણુ ચક્રવીસી ઉપનો પ્રથમહિ કેવલજ્ઞાન.

અતે—

કેવલ પામ્યો નિરમલો, મૃં પામી સિવ સુખ કામ હો,

ગછ નાગોરી દીપતા, મૃં ગુરૂ ખેતસિંહ ગુણધાર હો.

મુનિ ખેમ ભણે કરખેડને, મૃં તિકરણ સુખ પ્રણામ હો, ૧૨

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે. શાકે ૧૬૨૮ પ્રવર્તમાને મેઘમાસે કૃષ્ણપક્ષે
પક્ષી તિથૌ સોમવાસરે. શ્રી વીકાનેર નગરે પં. ધર્મવિલાસ લિપીકૃતા.
૧-૧૪ મારી પાસે છે.

અનાથી સં ૧૫ કડી સં. ૧૭૦૦ આક્રમ દિને.

આદિ—

સરસતિ સાંમણિ તુઝ સમરતાં, વાણી ઘડ મહારાણી,

અનાથીરાય સઝાય ભણુતાં, આખર આવે છે કાવકા,

રાજિંદ ઐણિક વન સંચરિઉ. ૧

અતે—

સંવત સતરૈ સૈ દિન આક્રમિ, જોસી ખરખરી છાયાઈ,

ખેમ સહી સિઝાય પ્રકાસી, પળૂસણુરી આ પાખી કિં.

રાજિંદં ૧૫

—સં. ૧૮૯૦ વર્ષે મિતી ક્રાગુણ શુદ્ધિ ૧૦ દિને લિખતં પં.
મૂર્તિભક્તિ મુનિના. ૫૪ ૧ ૧૬ પં. મારી પાસે છે.

૨૮૦ નયસાગર (આં, કલ્યાણસાગરસૂરિ-રત્નસાગર ઉ. શિ.)

(૫૩૩) ચૈત્યવંદન આઠ હાલનું સં. ૧૬૭૦ ને ૧૭૧૮ વચ્ચેમાં.

અતે—

કલસ.

ધમ ત્રિજગવંદન દુષ્પનિકંદન સકલ જનમન સુદેરો,

સાસય અસાસય ચૈત્ય પડિમા યુષ્યો મધં ઉલ્લટ ધરો,

વિધિપક્ષ ઉદ્યાયલ દિવાકર, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીસરો,

તાસ સીસ સુંદર સુગુણમદિર, શ્રી રતનસાગર ઉવગ્રાયરો,
તાસ સીસ સાદર નયસાગર રચ્યો ચૈત્યવંદન વરો,

(પ્ર. કા.)

(૫૩૪) ચોવીશી.

અતે—

શ્રી અંબલ ગણુ દિનમણી, શ્રી કલ્યાણસાગર સુરિરાય,
તાસ સીસ શોભાનિયો, શ્રી રતનસાગર ઉવગ્રાય કિ. ભેટયો. ૬
સીસ તાસ હરણિં રી, એહ કરી તવનની જોડિ
ઉવગ્રાય નયસાગર ભણુધ, નિત ભણુતાં રે હોઈ મંગલીક,
કોડિ કિ-ભેટયો શ્રી મહાવીર. ૭
૫-૧૩. આ. ક.

(કલ્યાણસાગર સુરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૬૪૯ અમદાવાદ, ગચ્છેશ.
પદ ૧૬૭૦ માં પાટણ, સ્વર્ગ. ૧૭૧૮ માં.)

૨૮૧ શુભવિજય (૧) (તં કલ્યાણવિજય શિ.)

(૫૩૫) મહાવીર ૨૭ લવ-સ્તવન (સં. ૧૬૭૧ થી સં. ૧૭૧૩
ની વચમાં.)

આદિ—

વિમલ કમલ દલ લોઅણાં, દીસઈ વદન પ્રસન,
આદર આણિ વીરજિન, વાંદી કંઈ સ્તવન. ૧

* * * *

અતે—

કલશ.

શ્રી વીરપાટ પરંપરા ગત આણુંદવિમલ સરીસરો,
શ્રી વિજયધન સરિ તાસ પાટિ હીરવિજયસરિ ગણુવરો,
શ્રી વિજયસેનસરિ તાસ પાટિ વિજયદેવસરિ હિતધરો,

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવગ્રાય પંડિત શ્રી શુભવિજય શિષ્ય જયકરો.

—સાગર ભં. પાટણુ.)

પત્ર ૪ પ્ર. કા. લીં.

—૨૪ મા તીર્થંકર મહાવીર ૨૭ ભવસ્ત. સં. ૧૭૯૩ શા. શુ. ૧૫
રવૌ દિને લિં ૭-૧૧ આ. ક.

—એક શુભવિજયે (હીરવિજયસુરિના શિષ્ય) તર્કભાષા વાર્તિક,
કાવ્યકલ્પલતામકરંદ, સ્વાદ્વાદ ભાષાસૂત્ર, તે પરવૃત્તિ, કાવ્યકલ્પલતા પર
વૃત્તિ, સેનપ્રશ્નનો સંગ્રહ આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે. તે અને આખને એક
હોવાનો સંભવ છે.

૨૮૧ ક ગુણુવિજય (૩) (ત. વિજયાણુંદસૂરિ-કુંઅર-
વિજય શિ.)

પ૩૫ ક ગુણુમંજરી વરદત્ત-પંચમી (સૌભાગ્યપંચમી) રત્ન
આદિ— દેશી રસિયાની.

પ્રણુમી પાસજિનેસર ગ્રેમસ્યું, આણિ અતિ ધણો નેહ, ચતુર નર૦
પંચમી તપમાંહિ મહિમા ધણા, કેહતાં સુણુજો રે તેહ. ચતુર નર૦ ૧

* * * * *

અંતે—

કલશ.

સકલ સુખકર સયલ દુખહર ગાધઓ નેમિસરો
તપગણ રાગ વડ દિવાળ, શ્રી વિજયઆણુંદસૂરીસર,
તસ શિષ્ય પદમ પ્રાગ મધુકર કોવિદ કુઅરવિજય ગણી,
તસ શિષ્ય પંચમીતવન ભાષે શ્રી ગુણુવિજય રંગે ગુણિ, ૪૯
—૨-૧૨ માં. ૩-૧૧ આ. ક., પ્ર. કા., અને મારી પાસે છે.

—સંવત ૧૮૧૭ અસાઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથો ૬ પશ્ચિમ્યાં
આનુવાસરે લિખિતં મુખ્ય મંથ્રે આ. ચતુર્થજેણુ. ૩-૧૨ અનંત.
(વિજયાણુદસરિ—આચાર્ય પદ સં. ૧૬૭૬ સ્વ. ૧૭૧૧.)

૨૮૨ ગુણહર્ષ (ત. વિજયદેવસૂરિ શિ.)

(૫૩૬) મહાવીર નિર્વાણ સ્તવન.

જિન તું નિરંજન સજનરંજન દુખભંજન દેવતા
દો સુખ સ્વામી મુક્તિગામી વીર તુજ પાએ સેવતા
તપગચ્છ ગયણુ દિણુદ દશ દિશે દિપતો જગ જાણીએ
શ્રી હીરવિજયસૂરિદ સહગુર તાસ પાટ વખાણીએ
શ્રી વિજયસેન સૂરીશ સહગુર શ્રી વિજયદેવ સૂરિશર
જે જપે અહનિશે નામ જેહનું વર્ધમાન જિણેશર.
નિર્વાણુ તવન મહિમા લવન વીરજિનનું જે ભણે
તે લહે લીલા લખાધિ લક્ષ્મી શ્રી ગુણહર્ષ વધામણુ.

દાલ ૧૦.—પા. ૮ પ્રે. ૨.

—શ્રી હીરરત્નસૂરિ શિં ધનરત્ન શિં તેજરત્ન શિં જોધ-
રત્ન શિં લાવણ્યરત્ન શિં ગોવિંદરત્ને લીપિકૃત સં. ૧૮૬૧ શક
૧૭૨૬ જેષ્ઠ માસ કૃષ્ણ પક્ષે પંચમ્યાં ચંદ્રવાસરે સાયલે ચોમાસું
રહીને અણતનાથ પ્રસાદાત્ આલા શ્રીપ વિક્રમસંધ રાજ્યે-જૈ. એ.
ઇ. પાસેના ભંડારમાં.

(વિજયદેવસૂરિ આચાર્યપદ સં. ૧૬૫૮ પાટણુ, ભટ્ટારકપદ ૧૬૭૧
સ્વ. ૧૭૧૩)

૨૮૩ ક્રીત્તિવિમલ (ત. વિજયવિમલ-લાલજી શિ.)

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન-વિજયદેવ વારે.

શ્રી વિજયવિમલ વિમલ વિપુલસીસ સિરોમણિ પંડિત લાલજી ગણિ વર

૫૯૬

સત્તરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

તસ સીસ પમણુઈ કીર્તિવિમલ યુધ ઋષી મંગલ કર.

(સા. ભ. પાટણ.)

(૫૩૭) ગંજસિંહ કુમાર-(ચં.)

૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ (કીર્તિવિમલ શિ.)

(૫૩૮) ચોવીસી.

આદિ—

તારક ઋષભજીનેસર તું મિલ્યો, પ્રત્યક્ષ પોત સમાન હો,

તારક જે તુઝનિ અવલખિયા, તેણે લહું ઉત્તમ સ્થાન હો.

તારક૦ ૧

x

x

x

x

અંતે—

વીર ધીર શાસનપતિ સાચો, ગાતાં કોડિ કથ્યાંણુ,

કીર્તિવિમલ પ્રણુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાંણી પ્રમાણુરે.

—અંથાય ૨૩૧-૧૨-૧૧ પ્ર. કા. નં. ૧૪૭.

૨૮૫ ભદ્રસેન (૧૬૭૫ લગભગ)

(૫૩૯) ચંદનમલયાગિરિ ચોઁ વિક્રમપુરમાં (વીક્રાનેરમાં) લ. સ.

૧૭૨૨ પહેલાં.

આદિ—

દ્વલ.

સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમપુરે, પ્રણુમી શ્રી જમદીસ,

તનમન જીવન સુપકરણુ, પૂરણુ જમત જગીસ.

૧

વરદાયક વર સરસતી, મતિ વિસ્તારણુ માત,

પ્રણુમી મન ધર મોદસ્યું, હરણુ વિદ્ન સંતાપ.

૨

મમ ઉપગારી પરમગુર, ગુણ અક્ષર દાતાર,

બંદી તાકે ચરણયુગ, ભદ્રસેન મુની સાર.

૩

કિહાં ચંદન કહાં મલયાગરી, કહાં સાયર કહાં નીર,
જિતું જિતું યડધ અવધડી, તિહં તિહં સહઈ સરીર.
પાઠ કહીધં તાકી વારતા, સુનો સખે વરવીર.

x

x

x

x

અતે—

દુષ ગયો મન સુષ ભયો, ભાગો વિરહ વિયોગ,
માતાપિતા સુત મિલતહી, ભયો અપુર્વ યોગ.
ગાહા.

૧૮૫

કથવિ ચંદનરાયા, કથવિ મલયાગરી,

ખિતકથજ્ઞપ્ત પુણ્યલહ હોષ, તા સંજોવો હવઈ એંચ. ૧૮૬

—ઇતિ શ્રી ચંદન મલયાગરી તરસ સુત સાયર નીરજ પ્રખ્ય
કથાનક સંપૂર્ણ સંવત્ ૧૭૨૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૭ રવો પૂજ્યજી
શિષ્યશ્રી પ તેજપાલજી તત્ શિષ્ય લિપતં મનોહર. શુભ શ્રાવિકા પુણ્ય-
પ્રભાવ ગુરૂમકત બાઈ લછો પઠનાયે. ૬-૧૬ અનંત.

ખીજી પ્રતમાં અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:-

અતે—

રાજા બોલ્યો કયા કહું સોદાગરકું દંડ,

રાની બોલી છોરિ દો, હમ તુમ પ્રીત અખંડ.

૨૦૧

સોદાગર છોડ્યો તખે, રાય રચો સુખયેન,

મપરિવાર સુખ ભોગવે, બાનિ દંદ્ર મહિઅયન.

૨૦૨

ભય લહ પુનિ નિજપુરી, મિલે સજન સખ લોમ,

ભદ્રસેન કહે પુણ્યતે ભએ સુવંછિત ભોગ.

૨૦૩

—ઇતિ ચંદન મલયાગરી દ્વા સંપૂર્ણ, સં. ૧૮૧૨ વરષે માગ-
સિર વદિ ૧૩ બુધ વાસરે પં. શ્રી બાણવિજય લિઠ સાધ્વી શ્રી દીપાંજી
શિષ્યણી પ્રભાંજીએ માહારાજપૂરે-૫-૧૮ ઘો.

(ભદ્રસેન નામના એક ખરતરગચ્છના સાધુનો ઉલ્લેખ શત્રુઙ્ગ
ખરના સં. ૩૬૭૫ માં ખં. જિવસજ્જસરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલા પ્રતિમા

લેખમાં છેવટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે તેમાં મળી આવે છે:—આચાર્યશ્રી જ્ઞાનસાગરસુરિ શ્રી જયસોય મહોપાધ્યાય શ્રી ગુણવિનયોપાધ્યાય (જુઓ નં. ૧૯૫ પૃ. ૩૨૬) શ્રી ધર્મનિધાનોપાધ્યાય પં. આનંદકીર્તિ સ્વલધુ બ્રાતૃ વાં ભદ્રસેન પં. રાજધીર પં. ભુવનરાગદિ સત્પરિકરૈ:—એટલે તે પ્રતિષ્ઠા વખતે તે હાજર હતા. તેજ ભદ્રસેન વાચક આ ભદ્રસેન હોવાનો સંભવ છે.)

૨૮૬ તેજચંદ (ઉપાધ્યાય સકલચંદ-લક્ષ્મીચંદ-મુનિ-ચંદ-વૃદ્ધિચંદ-માનચંદ શિ૦)

(૫૪૦) પુન્યસાર ચરિત્ર (ચોપાઈ)

વિજયદેવ વારે?—દશાડમાંદિ કોક્ષરી અમથાના આગ્રહથી પત્ર ૨૦ સાં ભં. પાટણ.

૨૮૭ ભીમમુનિ.

(૫૪૧)+વૈકુંઠપંથ સં. ૧૬૯૯ આસો ૨ પુષ છીકરીમાં.

આદિ—

વૈકુંઠપંથ બીહામણી, દોહિલો છે ઘાટ,
આપણનો તિહાં કોઈ નહીં જે દેખાડે વાટ. ૧
માર્ગ વહે રે ઉતાવલો.

x x x x
મુગર મુસાધુ વંદિયે, મંત્ર મોહોટો નવકાર,
દેવ અરિહંતને પૂજ્યે, જેમ તરીયે સંસાર. ૨૭
શાલિભદ્ર સુખ ભોગવ્યાં, પાત્રતણે અધિકાર,
ખીરખાંડ ધૂત વહોરાવીયાં, પોહોતા મુક્તિમગાર. ૨૮

અંતે—

ચોરાશી લખ જીવાજોનિમાં, ફિરિયા વાર અનંત,
મુનિ લીમ ભણે અરિહંત જપો, જિમ પામે ભવઅંત. ૫૬
સંવત સોલનવાણ્યે, ખીજને પુષવાર
આસો માસે ગાધયો, છીકારી નગરી મઝાર. ૫૭
લીમ ભણે સહુ સાંભણો, મત સંચો દામ,
જિમણે હાથે વાપરો, તો મહિ આવશે કામ. ૫૮
લીમ ભણે સહુ સાંભણો, નવિ કીજે પાપ,
ઉછો અધિકો જે મેં કહ્યો, તે તમે કરજો માફ.
માર્ગ વહે રે ઉતાવલો. ૫૯

—૫. ૪૦૩-૪૦૮ જ. ૫.

ગદ્યકૃતિઓ.

સત્તરમા સૈકામાં થયેલી ગદ્યકૃતિઓ પૈકી એકનો નમુનો નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ:—

સહજકુશલે સિદ્ધાંત હુંડી-સિદ્ધાંત શ્રુત હુંડિકા જૈન અંગ ઉપાંગ
આદિનાં પ્રમાણો ઠાંકી બાષાગદ્યમાં રચેલ છે.

આદિ—

નમિગણુ નિજુવરાઈ, સુય વિચારેણુ કિચિ બુઝામિ,

જે સંસયંમિ પડિયા, ભવિયજ્યા તંપિ બુઝછેઈ. ૧

—શ્રી જિનાદિક પ્રતિમા નમસ્કાર કરી, સિદ્ધાંતનું શ્રુત વિચારે
કાંઈએક બોલીઈ લિખું, ભવિક જીવ જે સંસર્ષ પડ્યા છઈ, તેહના સદેહ
છેદવાનઈ કાજઈ, જે શ્રુતસિદ્ધાંતસ્ય કહીઈ, અરિહંતના કહ્યા અર્થ,
ગણુધરના ગૂંથ્યા સૂત્ર, તેહના બેદ શ્રી નંદીસૂત્ર થકી જાણીઈ, તે
આલાવઈ સપ્તપદ લિખીઈ છઈ, ત્રિચારી બોયો.

અંતે—

ધમ અનંતા જીવ દ્રાશ્યાંગી આરાધી મોક્ષ પહુંતા, અનેક પુંદ-
 ચૈજઈ, અનંતા મુક્તિ જ્ઞસ્યઈ, ધમ જાણી, સિદ્ધાંતની આસાતના ટાલી
 સૂત્ર સર્વ સદ્વહીઈ, સજ્જાયનું ઉદ્યમ કરિવઉ, એતલઈ તપની આરાધના,
 સંક્ષેપમાત્ર લિખી વલી વિશેષ સૂત્ર અર્થના ભાવ પ્રીછયો, અનઈ
 સૂત્રના અર્થ નિર્ચુકિત વૃત્તિ ચૂણિ બાળ્ય પછન્ના પ્રકરણ જે બહુશ્રુત—
 પરંપરાઈ માંનઈછઈ, તે પુણ માનવા. તેહમાંહિ જે હેતુ કારણ ઉત્સર્ગ
 ઉપવાદ હુઈ તે સદ્વહીઈ, કદાચિત્ત કમ્મયોગ ગપરિ આસતા નાવઈ તો
 અપ્રાપ્તિ છઈ; બહુશ્રુત કનઈ અણુસાંભલ્યઈ સચ્ચંદ્રમતિઈ ઉઘાપીઈ નહીં.
 અસંબદ્ધપણ્યઈ અવર્ણવદ ન બોલીઈ. હેતુકારણ સૂત્રે ઘણાઈ દીસઈ છઈ.
 તે કિમ સદ્વહીઈ છઈ. તિમ નિર્ચુકતાદિકના હેતુકારણ સદ્વહીઈ. કદાચિત્ત
 ન પ્રીછીછ તો મધ્યસ્થ રહીઈ. બહુશ્રુત પૂછી કંમઈ પાડીઈ. પિણ એ-
 કાંતિં ઉઘાપીઈ નહીં. ઘણું સ્યું લિખીઈ, યોડઈ લિખીઈ ઘણું પ્રીછયો.
 દિવઈ જે ધર્મમાર્થીનિં સૂત્ર ટાલી ખીજી સૂત્ર નિર્ચુકિત પછન્ના વૃત્તિ
 બાળ્ય છેદસૂત્ર ચૂણિ પ્રકરણ નામ દૈજઈ, તે માટઈ તે સૂત્રના બોલ નથી
 લિખ્યા. ઇણમાંહિં પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા પૂર્વ આલોચણ અનેક બેદ ઘણા છઈ.
 ભત્ર પછન્નામાંહિં ૯ ક્ષેત્રછઈ, તે નથી લિખ્યા, સ્યા માટઈ, જે માટઈ
 તુમ્હનઈ પ્રતીતિ નથી, ૩૦ સૂત્રના બોલ ટ્યા માત્ર લિખ્યા છઈ, એહવા
 સૂત્રના ભાવ ગંભીર પ્રીછી, કુમત. કદાચહ મૂંડી સધા જ્ઞાન દર્શન
 ચારિત્રતપ પાલિવા, એ પાલ્યા વિના મોક્ષ નથી, શ્રી ઉત્તસંધ્યવને
 ૨૮ મઈ, નાણું ચ દંસણું ચેવ, ચરિતં ચ તવોતહા, એવમગમણ-
 પ્પતા, જ્યા ગજતિ સુગઈ ૧ જિનવચન વિરહ આપ બુદ્ધે કાંઈ હેતુ-
 ચુકિતની રચના કરીહુઈ, તે શ્રી સંઘ સાથે ખમાવઉં, મિઠામિદુકડં,
 વલી ૨ કાંઈ મંદમતિં મદમતિં વીસારીઉં હુઈ, રૂડું લિખ્યું હુઈ તે
 બહુશ્રુતે સોધવું, ભવ્યજીવને યુગવવું.

ચતઃ ॥

કુશલમાણિક ગુરજ, તસ્સ સીસસ્સ સહજકુશલેણ,

ભવિયણ મોહણયં, ઉદરિયં સુગમમુદાહ ॥૧॥

જાં જિણવયણુ વિરહં, સચ્છંદ બુધ્ધેણુ જાં મએ રધિયં,
ત ખમહ સંધસંવં, મિચ્છામિદુક્કં તસ્સ ॥૨॥
મંદમહ મૂઠ બુધ્ધેણુ, કૂડં લિહિયં જાં ચ વિસ્સરિયં,
બહુ સુએય સોહિયવ્વં, ભવિય જીવાણું ચ યોહિવ્વં ॥૩॥
—ગ્રંથાગ્રંથ સંખ્યા ૨૦૫૦ પ્રમાણુ-પાનાં ૫૫-૧૩ અનંત.

આ હુંદક મતના ખંડન માટે સરસ ગ્રંથ છે. પત્ર પર શ્લો.
૧૮૫૦ દા. ૨૧ લીં. માં છે.

આ વિક્રમના સત્તરમા સૈકામાં અનેક ગદ્યકૃતિઓ-બાળાવબોધો-
ચર્યાઓ-વગેરે થયેલ છે પણ તે સર્વ જોઇ તપાસ્યા વગર તેના રચ્યા
સંવત્ તથા રચનારના સમય નક્કી થઇ શકે તેમ નથી; કેટલેક સ્થળે રચ્યા
સંવત્ મળી શકતો નથી પણ લખ્યા સંવત્ મળી આવે છે. આ સર્વ
ગદ્યકૃતિઓ ધણી છે પણ તેમાંની જે કાંઇ નજરે રચ્યા કે લખ્યા
સંવત્ની ઉલ્લેખિત આવૂમ પડી યા આ સૈકામાં વિદ્યમાન એવા રચના-
રની જણાઇ તેજ માત્ર નામનિર્દેશરૂપે નોંધી છે:—

લ.સં. ૧૫૭૫ મેરુસુંદરઉપાધ્યાય (૧)શીલોપદેશમાળા બા. ૧૩-૪૦૦દા. ૨૧લીં.

લ.સં. ૧૬૦૮	„	„	બા. ૧૩૧-૬૦૦દા. ૧૪ „
„	„	„	૧૬૦ પા. ૩
„	„	„	૧૨૨-૬૪૬૫ પા. ૪
„	„	„	૧૭૬-૬૪૮૫ ખં. ૧
„	„	„	૨૨૨-૮૪૮૫દા. ૨૮લીં.
„	(૨)	કલ્પપ્રકરણુ બા. ૧૧૦-૬૨૬૬	પા. ૪
„	(૩)	પુણ્યમાલાપ્રકરણુબા. ૧૬૬-૪૫૬૦	પા. ૪
„	„	„	૧૩૯-૬૦૬૦ લીં.
„	„	„	૭૦-૧૫૦૦ લીં.
લ.સં. ૧૫૨૬	„	„	નર્મકોશની પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત.
„	(૪)	કર્પૂરપ્રકર બા. ૧૨૧-૫૨૭૦	પા. ૪
„	(૫)	ચણીશતક બા. ૧૬-૬૦૦	પા. ૪

૬૦૨

સત્તરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

,,		(૧) યોગપ્રકાશ	૯	૨૭—૭૫૦	પા. ૪
લ. સં.	૧૬૧૧	વિજયતિલકકૃત બાળાવબોધ મૂળ ગૂ.	દાખડો	૩૭ નં	૪૬ લીં.
		વિચારસ્તવપર	માં	૩૫ કડી	
૨૨યા.સં.	૧૬૨૫	સોમવિમલસૂરિ (૧)કલ્પસૂત્ર	બા.	૧૩૩—૪૯૦૦	દા. ૮ લીં.
		(લ. સં. ૧૬૫૯)			
,,		,,	(લ.સં. ૧૬૭૮)	૧૧૩—૫૦૦૦	દા. ૧૨ લીં.
,,		,,	૧૭૧		ચં.
,,		(૨) દશવૈકાલિક	બા.	૪૦	ચં.
લ. સં.	૧૬૨૭	વિપાકસૂત્ર	બા.	૫૨	દા. ૧૫ લીં.
લ. સં.	૧૬૪૫	ગૌતમપૃચ્છા	બા.	૪	દા. ૨૧ લીં.
		(સંક્ષેપાર્થશ્રેયે)મૂળ ગાથા	૬૪		
લ. સં.	૧૬૫૪	ત્રણ ભાષ્ય	બા.	૧૦	દા. ૨૩ લીં.
લ. સં.	૧૬૪૫	તંદુલવેચાલી	બા.		દા. ૩૯ લીં.
૨.-સં.	૧૬૫૫	કનકકુશલ વરદત્તગુણમંજરીકથા	બા.	૧૯—૧૪૭	લીં.
,,	,,	સૌભાગ્યપંચમી	૯		લીં.
,,	,,	જ્ઞાનપંચમીકથા	૧૨		પા. ૨
લ. સં.	૧૬૬૩	દૂંદક.	દંડકના ત્રીશ બોલ	૨૦—૭૦૦	દા. ૨૯ લીં.
૨. સં.	૧૬૬૪	શ્રીપાળત્રયિ(દુ.) દશવૈકાલિકસૂત્ર	બા.	૫૭—૨૦૩૧	દા. ૬ લીં.
		,,		૫૩—૩૦૦૦	ક. દ. ઓ.
					મુંબઈ
લ. સં.	૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર	બા.	૫૫—	દા. ૧૨ લીં.
૨. સં.	૧૬૭૬	રત્નચંદ્રગણિ સમ્યક્ત્વસતિ	બા.	૧૪૮—૫૫૫૨	ચં.
		(શાંતિચંદ્રગણિશિ.)	,,	૧૪૫	,,
		(લ. સં. ૧૯૪૩),,	,,	૧૬૮—૫૫૦૦	દા. ૨૦ લીં.
૨. સં.	૧૬૯૨	હર્ષવલ્લભઉ.(ખ.) ઉપાસકદશાંગ	બા.	૫૪—૩૦૭૧	ક. દ. ઓ.
					મુંબઈ
		,,	,,	૫૪	દા. ૧૩ લા. બં.
					પાટણ.

૨. સં. ૧૭૦૦ ધનવિજય (ત. કલ્યાણ કથાગ્રંથ વ્યા. ૫૪ દા.૬૨ હા. બં.
વિજય શિ.) પાટણ-

પદ્મસુંદર ઉ.(૪. ત. *ભગવતીસૂત્રઆ.૭૬૨ પ્ર. કા.

ધનરાત્નસૂરિ-રત્નસુંદર

શિ.)

૯૩૮-૧૬૦૦૦ પા.નં.૨

૮૮૫-૪૦૦૦૦ જે.

૩૨૯ દા. ૯ અને દા. ૮ હા. બં. પા.

૯૮૮ દા. ૧૦

„

સૂર્યદ્ર ચાતુર્ભાસી વ્યાખ્યાન વ્યા. ૧૨ પા. ૧

શ્રીસાર ગુણુસ્થાનકમારોહ વ્યા. ૩૧ પા. ૩

ગુણુવિજય અધ્યપાદુલ ૧૩ પા. ૩

રાજહંસ ઉ.(ખ. દશવૈકલિક વ્યા. નિન ૫૮ } દા. ૩૬ હા.
હર્ષતિલકગણિ શિ.) રાજસૂરિ રાજ્યે) ૬૦ } „ બં.પા.

આ વાલાવખોધ-સ્તમ્ભક-ટમો ધણા ઉત્તમ અને સુંદર અર્થવાજો પદ્મસુંદરે કર્યો છે. પાટણના હાલાભાઈના ભંડાર દાખડા ૮ માંની પ્રત સં. ૧૭૫૨ મહા વદ ૭ શનિવારે અવરગાળાદમાં લખેલી છે તે શુદ્ધ છે. દાખડા ૧૦ માંની પ્રત સં. ૧૭૬૫ ના ચૈત્ર વદિ ૧૩ રવિએ ખારેળ નગરમાં પદ્મવિજયગણિ શિષ્ય સુભતિવિજયે લખેલી છે તેના અક્ષરો ખડુજ સુંદર અને સુવાચ્ય છે.

ઉપરના વાળાવખોધો પૈકી મેરૂસુંદરકૃત લખ્યા સં. ૧૫૨૯ અને ૧૫૭૫ ના મળી આવે છે તે પરથી મેરૂસુંદર તેની પહેલાં થયેલા નિશ્ચિત થાય છે તેથી તેમની ગદ્ય કૃતિઓને વિક્રમ સોળમા સૈકાની ગણવાની છે. કારણકે માંડવમઢમાં સં. ૧૫૨૫ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ના દિવસે આજ મેરૂસુંદરે (ખરતરગચ્છીય વાચનાચાર્ય રત્નમૂર્તિ ગણિ શિષ્ય) સંધની પ્રાર્થનાથી શ્રી પદ્મવચ્ચક વાર્તા-વાત્રાવખોધ તરણુ પ્રભાચાર્યના વાલાવખોધને અનુસારે કર્યો હતો. (ઐ. રા. સં. ભાગ ૩ પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭ ની કુટુંબોઃ.)

કવિઓની અનુક્રમણિકા.

કવિનાં નામ અક્ષરાનુક્રમે આપ્યાં છે ને તેની સામે મૂકેલા બે આંકડા પૈકી પહેલો અંક તે કવિનો નંબર સૂચવે છે અને બીજો અંક પૃષ્ઠ સૂચવે છે.

અજ્ઞાત કવિ ૪૬-૬, ૬૭૬-૯૦,
૮૬૬-૧૧૨, ૧૫૭૬-૨૪૧,
૨૨૪-૪૮૧

અનંતહંસ ૯૩-૧૨૦

અમરચંદ્ર ૨૪૧-૫૦૬

અમ્બદેવસૂરિ ૮-૧૦

આણંદ ૮૩-૧૦૭

આણંદસોમ ૧૪૯-૨૨૩

આનંદમુનિ ૪૧-૪૫

આનંદોદય ૨૦૨-૩૯૭

આસાચત ૪૨-૪૬

ઋષિરસૂરિ ૮૨-૧૦૫

ઉદયધર્મ ૬૧-૬૨

ઉદયલાલ ૮૯-૧૧૩

ઉદયમંદિર ૨૩૧-૪૯૦

ઋષભદાસ ૨૧૦-૪૦૯

ઋષિવર્ધનસૂરિ ૪૫-૪૮

કક્કડસૂરિ શિષ્ય ૬૯-૯૨

કુટુબા ૮૫-૧૧૦

કનકકીર્તિ ૨૬૫-૫૬૮

કનકસાગર ૨૨૮-૪૮૪

કનકચંદ્ર ૨૧૧-૪૫૮

કનકસોમ ૧૬૨-૨૪૫

કમલવિજય ૨૪૫-૫૧૩

કમલવિજય (બીજા) ૨૬૪-૫૬૭

કમલસાગર ૧૩૬૫-૨૦૦

કર્મસિંહ ૨૪૨-૫૦૯

કલ્યાણ ૧૧૩-૧૧૬૦

,, (બીજા) ૨૫૧-૫૨૬

કલ્યાણ ૨૬૯-૫૭૫

કલ્યાણદેવ ૧૬૮-૨૭૫

કલ્યાણમુનિ ૨૪૩૬-૫૧૧

કલ્યાણસાગર ૪૪-૪૭, અને પૃ.
૪૮૯

કવિયણ ૧૧૨-૧૧૯

કીર્તિવિજય ૨૨૯૬-૪૮૬

કીર્તિવિમલ ૨૮૩-૫૬૫

કીર્તિહર્ષ ૬૯-૯૨

કુંઝરવિજય ૧૮૯-૩૧૩

કુશલલાલ ૧૪૩-૨૪૭

કુશલવર્ધન ૧૬૬૬-૨૬૮

કુશલસંયમ ૮૫-૧૨૯

કુશલહર્ષ ૧૧૮-૧૬૫

કૃષ્ણદાસ ૧૮૨-૩૦૦

કેશરાજ ૨૪૯-૫૨૨
 ક્ષમાકલશ ૭૦-૯૩
 ક્ષેમકુશલ ૨૧૮૬-૪૬૯
 ખીમો ૧૧૪-૧૧૧
 ગજરાજપંડિત ૧૨૫-૧૭૧
 ગજસાગરસૂરિ શિ. ૨૦૫૬-૪૦૩
 ગંગદાસ ૨૨૭-૪૮૩
 ગુણુમાણિક્ય શિ. ૧૨૬-૧૭૧
 ગુણુરત્નસૂરિ ૨૮-૨૯
 ગુણુવિજય ૨૧૯૫-૪૭૨
 ગુણુવિજય (ખીજા) ૨૪૯-૫૧૯
 „ (ત્રીજા) ૨૮૧૬-૫૬૪
 ગુણુવિનય ૧૯૫-૩૨૬
 ગુણુવિમલ ૧૩૧-૧૮૨
 ગુણુસાગરસૂરિ ૨૩૮-૫૯૭
 ગુણુસૌભાગ્ય ૧૩૬-૧૯૩
 ગુણુહર્ષ ૨૮૨-૫૬૫
 ચંદ્રકીર્તિ ૨૫૯-૫૪૭
 ચારિત્રસિંહ ૧૫૯-૨૪૨
 જગકુ ૬-૮
 જગન્નાથ (ગુણુવિમલ) ૧૩૧-૧૮૨
 જયચંદ્ર ૧૯૦-૩૧૩
 જયનિધાન ૧૦૪-૧૩૭
 જયરાજ ૭૨-૯૫
 જયવંતસૂરિ ૧૩૬-૧૯૩
 જયવિજય (૧) ૧૯૨-૩૧૭
 જયવિજય (૨) ૧૯૯-૩૯૪
 જયશેખર સૂરિ ૨૨-૧૪

જયસાગર ૨૫-૩૬
 જયસોમ ૨૩૪-૪૯૩
 જયનાંદસૂરિ ૧૨-૧૩
 જિનચંદ્રસૂરિ ૧૫૩-૨૨૯
 જિનચંદ્રસૂરિ શિ. ૨૦૧-૩૯૬
 જિનદાસ પ્રજ્ઞા ૫૧-૫૩
 જિનપદ્મસૂરિ ૯-૧૧
 જિનમાણિક્ય ૧૨૩-૧૭૦
 જિનરાજસૂરિ ૨૬૧-૫૫૩
 જિનવર્દન ૪૭-૫૧
 જિનહર (? જિનહર્ષ) ૭૬-૯૯
 જિનોદયસૂરિ (૧) ૧૬-૧૭
 „ (૨) ૨૪૪-૫૧૧
 જ્ઞાન (દાસ) ૨૨૨-૪૮૦
 જ્ઞાનકલશ ૧૭-૧૮
 જ્ઞાનમેરૂ ૨૩૬-૪૯૫
 જ્ઞાનસાગર (૧) ૫૬-૫૮
 „ (૨) ૧૯૧-૩૧૭
 જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ. ૫૨-૫૬
 જ્ઞાનાચાર્ય ૧૨૮-૧૭૩
 તેજચંદ ૨૮૬-૫૯૮
 તેજવર્દન ૩૩-૩૫
 દયાકુશલ ૧૮૦-૨૯૬
 દયારત્ન ૨૬૭-૫૭૩
 દયાસાગર ૨૦૭-૪૦૪
 દયાસાગરસૂરિ ૨૪-૨૭
 દર્શનકવિ ૧૩૦-૧૮૨
 દર્શનવિજય ૨૬૦-૫૪૯

દામોદરમુનિ ૨૦૬-૪૦૩
દેપાલ ૩૬-૩૭
દેવકલશ ૯૨-૧૨૦
દેવકીતિ ૫૮-૬૦
દેવશુભસૂરિ શિ. ૧૩૭-૨૦૦
દેવપ્રભગણિ ૬૦-૬૧
દેવરત્નસૂરિ શિ. ૨૭-૨૮
દેવશીલ ૧૪૮-૨૫૮
દેવસુંદરસૂરિ શિ. ૧૯-૨૦
દેવિદાસ દ્વિજ ૧૩૮૩-૨૦૨
દોહતવિજય ૧૨૦-૧૬૫
ધનદેવગણિ ૩૯-૪૩
ધનવિજય ૧૭૯-૨૯૬
ધનહર્ષ ૧૮૮-૩૧૨
ધનહર્ષ (સુધનહર્ષ) ૨૪૦-૫૦૪
ધર્મ ૨-૨
ધર્મકીર્તિ ૨૩૨-૪૯૧
ધર્મદેવ ૮૪-૧૦૮
ધર્મરત્ન ૧૬૬-૨૬૭
ધર્મસમુદ્રગણિ ૯૧-૧૧૬
ધર્મસિંહગણિ ૧૧૯-૧૬૫
નગર્ષિગણિ ૧૭૫-૨૯૦
નન્નસૂરિ ૭૪-૯૬
નયસાગર ૨૮૦-૫૯૨
નયસિંહગણિ ૧૨૭-૧૭૨
નયસુંદર ૧૬૫-૨૫૪
નર્ણદાયાર્થ ૧૯૪-૩૨૮
નરપતિ ૬૭-૬૮

,, ૧૭૭-૨૯૧
નારાયણ ૨૪૭-૫૧૫
નેમિકુંજર ૭૭-૧૦૦
ન્યાયસુંદર ૪૮-૫૧
પદ્મ ૯૩-૧૧
પદ્મકુમાર ૨૧૨-૪૬૨
પદ્મરાજ ૧૯૮-૩૯૩
પદ્મવિજય ૧૮૪-૩૦૪
પદ્મસાગર ૮૬-૧૧૧
પરમાણુદ ૧૮૬-૩૧૦. ૨૨૩-
૪૮૦
પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ ૧૦૮-૧૩૯
પુણ્યકીર્તિ ૨૦૮-૪૦૫
પુણ્યનંદિ ૫૯-૬૧
પુણ્યરત્ન ૧૬૦-૨૪૩
પુણ્યસાગર (૧) ૧૩૩-૧૮૮
,, (૨) ૨૫૩-૫૩૦
પેથો ૫૪-૫૬
પ્રજાતિલકસૂરિ ૭-૮
પ્રભસેવક ૨૩૯૩-૫૦૩
પ્રમોદશીલ ૧૩૫૫-૧૯૧
પ્રીતિવિજય ૧૩૯-૨૦૩
પ્રીતિવિમલ ૧૭૮-૨૯૩
પ્રેમમુનિ (૧) ૨૬૩-૫૬૭
પ્રેમવિજય ૨૦૩-૭૯૭
અહમ્મિનદાસ ૫૧-૫૩
અહમ્મુનિ ૧૧૧-૧૫૨
આલયદ ૨૫૪૩-૫૪૧

ભક્તિવિજય ૫૩-૫૬
 ભદ્રસેન ૨૮૫-૫૯૬
 ભાવરત્ન ૧૬૧-૨૪૫
 ભાવસાગર ૧૦૦-૧૩૨
 ભાવસુંદર ૩૦-૩૩
 ભીમ (૧) ૧૦૫-૧૩૮
 „ મુનિ ૨૮૭-૫૯૮
 ભીમ ભાવસાર ૧૫૧-૨૨૬
 ભુવનકીર્તિ (૧) ૧૦૨-૧૩૪
 „ (૨) ૨૬૨-૫૬૧
 મંગલધર્મ ૫૭-૫૯
 મંગલમાણિક ૧૬૩-૨૪૭
 મંગલિક ૩૫-૩૬
 મતિશેખર ૪૬-૨૯
 મતિસાગર ૨૩૭-૪૯૬
 મતિસાર ૨૩૯-૫૦૧
 મનજીઝષિ ૧૭૩-૨૮૭
 મનસત્પ ૧૫૦-૨૨૫
 મનોહરદાસ ૨૩૫-૪૯૪
 મલ્લિદેવ ૧૭૬-૨૯૦
 માણિક્યસુંદર ૩૨-૩૫
 માન ૧૪૬-૨૪૯
 માલદેવ ૧૮૫-૩૦૫
 માલમુનિ ૨૧૪-૪૬૩
 મુનિચંદ્રસૂરિ ૧૦૭-૧૩૯
 મુનિશીલ ૧૯૭-૩૯૨
 મૂલપ્રભ સાધુ ૭૧-૯૪
 મૂલાવાચક ૨૧૮-૪૬૮

મેઘરાજ (૧) ૨૦૫-૪૦૧
 „ (૨) ૨૧૭-૪૬૭
 મેઘો (મેહો) ૨૬-૨૮
 મેરુનન્દન ૧૮-૧૮
 રત્નકુશલ ૧૯૬૬-૩૯૨
 રત્નશેખર ૪૩-૪૭
 રત્નસાર ૧૭૨-૨૮૭
 સિંહરત્ન ૯૮-૧૩૨
 રત્નસિંહ શિ. ૪૯-૫૨, ૯૯-૧૩૨
 રત્નસુંદર ૧૫૪-૨૩૦
 રત્નાકરસૂરિ ૩૭-૪૧
 રાજતિલકગણિ ૫૦-૫૨
 રાજપાળ ૧૩૫-૧૮૯
 રાજરત્નગણિ ૨૬૮-૫૭૪
 રાજસાગર ૨૨૯-૪૮૫
 રાજસિંહ ૨૫૭-૫૪૬
 રાયચંદ (૧) ૨૪૬-૫૧૪
 વચ્છ ૬૨-૬૩
 વચ્છભંડારી ૬૩-૬૫
 વચ્છરાજ ૧૬૭-૨૬૯
 વલ્લભાંડિત ૨૧૩૬-૪૬૩
 વસ્તિગ ૨૧-૨૩
 વાનો આવક ૨૫૫-૫૪૨
 વાસણ ૧૨૧-૧૬૮
 વિજયગણિ ? (પાર્શ્વચંદ્ર) ૧૧૬-૧૬૩
 વિજયદેવસૂરિ (૧) ૧૦૯-૧૪૮
 વિજયપ્રભ ૩૪-૧૫
 વિજયમેર ૨૨૧-૪૭૮

વિજયસાગર ૨૧૫-૪૬૪
 વિજયસેનસૂરિ ૧૮૧-૩૦૦
 વિદ્યાકમલ ૨૧૯-૪૭૦
 વિદ્યાચંદ ૨૨૬-૪૮૨
 વિદ્યાવિજય ૧૯૮૩-૩૯૩
 વિનયચંદ્ર ૪-૫
 વિનયદેવસૂરિ ૧૧૧-૧૫૨
 વિનયશેખર ૧૭૦-૨૮૫
 વિનયસમુદ્ર ૧૨૨-૧૬૮
 વિનયસાગર ૧૪૫-૨૧૮
 વિમલચારિત્ર (૧) ૧૩૪-૧૮૮
 (૨) ૨૦૪-૩૯૮
 વિવેકવિજય ૨૩૩-૪૯૨
 વિવેકહર્ષ ૧૮૭-૩૧૧
 લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૫-૫૭૨
 લક્ષ્મીરત્નસૂરિ ૫૫-૫૭
 લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૪-૫૯૬
 લખમણ ૯૦-૧૧૬
 લઙ્કાસાગર ૭૮-૧૦૧
 લલિતકીર્તિ ૨૪૩-૫૦૯
 લલિતપ્રભ ૧૯૩-૩૨૦
 લાઘવ્યા ઋષિ ૧૫૭-૨૪૦
 લાભમંડન ૧૦૩-૧૩૫
 લાભોદય ૧૫૩૩-૫૩૪
 લાલવિજય ૨૩૦-૪૮૭
 લાવણ્યકીર્તિ ૧૪૪-૨૧૭
 લાવણ્યદેવ ૧૧૭-૧૬૩
 લાવણ્યરત્ન ૯૬-૧૩૦
 લાવણ્યસમય ૬૬-૬૮

લીમો ૧૧૫-૧૬૨
 લૂણસાગર ૨૫૮-૫૪૭
 શાંતિકુશલ ૨૧૯૩-૪૭૧
 શાંતિસૂરિ ૬૮-૯૧
 શાલિભદ્રસૂરિ ૧-૧
 શુભવિજય (૧) ૨૮૧-૫૯૩
 શ્રીધર ૨૧૫૩-૪૬૬
 શ્રીસાર ૨૫૪-૫૩૪
 સકલચંદ્ર ઉ. ૧૬૯-૨૭૫
 સંઘકલશગણિ ૪૦-૪૪
 સંઘવિજય ૨૨૦-૪૭૪
 સંઘવિમલ ૩૮-૪૨
 સમયસુંદર ૧૯૬-૩૩૧
 સમરચંદ્ર ૧૧૦-૧૫૯
 સંયમમૂર્તિ ૨૧૩-૪૬૨
 સંવેગસુંદર ૬૪-૬૬
 સર્વાનંદસૂરિ ૩૪-૩૫
 સહજકીર્તિ ૨૫૦-૫૨૫
 સહજરત્ન ૧૩૬૩-૧૯૯
 સહજસુંદર ૯૯-૧૨૦
 સાધુકીર્તિ (૧) ૩૧-૪૬
 (૨) ૧૪૭-૨૧૯
 સાધુમેરગણિ ૯૭-૧૩૨
 સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૬-૧૩૮
 સાધુસે ૨૦-૨૨
 સારંગ ૧૮૩-૩૦૩
 સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૧-૨૦૫
 સિંહકુશલ ૮૦-૧૮૩

કવિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૦૯ 'જૈન' ગૂર્જર કવિઓ.

સુંદરરાજ ૭૩-૯૫,
સુધનહર્ષ (ધનહર્ષ) ૨૪૦-૫૦૪
સુધર્મરૂચિ ૨૦૯-૪૦૭
સુમતિકીર્તિસૂરિ ૧૫૨-૨૨૭
સુમતિ મુનિ ૧૨૯-૧૮૧
સુમતિસિંધુ ૨૬૮૩-૫૭૪
સુમતિહંસ ૨૫૬-૫૪૬
સુરહંસ ૯૬૩-૧૩૨
સોમમૂર્તિ ૫-૭
સોમવિમલસૂરિ ૧૩૨-૧૮૩
સોમસુંદરસૂરિ ૨૯-૩૨
સોલાણુ ૧૦-૧૨
સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિ. ૧૦૧-૧૩૩
સ્થાનસાગર ૨૫૨-૫૨૮
હરખળ ૧૫૬-૨૪૦
હરસેવક ૧૫-૧૭
હર્ષકલશ (હર્ષકુલ) ૭૯-૧૦૨
હર્ષકીર્તિસૂરિ ૨૧૮ખ-૪૬૯

હર્ષમૂર્તિ ૮૧-૧૦૫
હર્ષરાજ ૧૪૦-૨૦૪
હર્ષવિમલ ૧૩૫૩-૧૯૧
હંસધીર ૭૫-૯૮
હંસસોમ ૮૮-૧૧૩
હીરકલશ ૧૫૫-૨૩૪
હીરકુશલ ૧૬૪-૨૫૩
હીરનંદન ૨૨૫-૪૮૧
હીરવિજયસૂરિ ૧૫૮-૨૪૧
હીરાણુંદ (૧) ૨૩-૨૫
,, (૨) ૮૭-૧૧૨
હીરાણુંદ આવક ૨૧૬-૪૬૬
હેમરાજ ૧૩૮-૨૨૨
હેમવિજયગણિ ૨૦૦-૩૯૫
હેમવિમલસૂરિ ૬૫-૬૮
હેમરત્નસૂરિ ૧૪૨-૨૦૭
હેમશ્રી ૧૭૧-૨૮૬
હેમાણુંદ ૧૭૪-૨૮૮

[ઉપરની અનુક્રમણિકામાં બૂલથી રહી ગયેલા કવિઓ.]

કનકકુશલ ૨૭૩ ક-૫૮૩
કનકસુંદર ૨૭૪-૫૮૩
(જુઓ ૨૧૧-૪૫૮)
કીર્તિવર્દન ૨૭૭-૫૮૬
ખેમ ૨૭૯ ક-૫૯૧
જ્ઞાનચંદ ૨૭૮-૫૮૭
ત્રિકમ મુનિ ૨૭૯-૫૮૮

દંવચંદ્ર (પહેલા) ૨૭૨-૫૭૬
દેવરત્ન ૨૭૫-૫૮૫
ધર્મસિંહ (૧) ૨૭૬-૫૮૫
ભાવવિજય ૨૭૩-૫૮૧
મતિકીર્તિ ૨૭૧-૫૭૭
વિવેકચંદ્ર ૨૭૦-૫૭૭

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૧૦ જેન ગૂર્જર કવિઓ.

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

અગડદત રાસ ૭૧-૪૭, ૧૮૯-
૧૩૮, ૨૨૬-૧૮૧, ૨૫૦-
૨૧૫, ૪૭૩-૫૦૬, ૪૮૬-
૫૨૮,
અગિયાર બોલ સ. ૧૯૨-૧૪૨
અને જુઓ પૃ. ૧૪૭
અંચલમત સ્વરૂપવર્ણન ૩૪૬-૩૨૬
,, સંવાદ ૪૬૬-૫૪૭
અળપુત્ર રાસ ૧૪૭-૧૦૮, ૨૦૩-
૧૫૮, ૩૬૮-૪૨૪
અજિતશાંતિ સ્તં ૨૬-૧૬
અંજનાસુંદરી પ્રબંધ-રાસ ૩૪૭-
૩૨૮, ૩૮૨-૩૬૮, ૩૪૦-
૪૬૩, ૪૬૧-૫૩૦, ૫૦૮-
૫૬૪.
અઢાર પાપસ્થાન પરિહાર ભાષા
૧૬૮-૧૫૫
અધ્યાત્મ બાવની ૪૩૨-૪૬૬
અંતરંગ રાસ ૪૭૬-૫૧૫
અંતરીક્ષ છંદ ૧૧૨-૮૦
,, ,, સ્તં ૨૭૭૬-૨૪૧
અભયકુમાર રાસ ૩૭૩-૩૬૩,
૪૧૦-૪૫૦
અમરકુમાર રાસ ૨૦૫-૧૫૬
અમરગુપ્ત ચરિત્ર ૫૧૭-૫૭૬
અમરદત્ત મિત્રાનંદરાસ ૨૩૮-૨૦૦
અમર દ્વાત્રિશિકા ૧૬૨-૧૪૨

અમરસેન ૫૩૧-૫૮૬
અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાન
૪૪૦-૪૭૫
અંબડ ચોપાઇ ૨૧૭-૧૬૮, ૨૮૬-
૨૪૮
અયમત્તા કુમાર રાસ ૪૭૮-૫૧૫
અલ્પબહુલવિચારગર્ભિત વીર સ્તં.
૩૧૫૬-૨૬૦
અવંતિકુમાલ સ. ૧૫૬-૧૧૮
xઅષ્ટપ્રકારી પૂજારાસ ૩૨૦-૨૬૫
આગમછત્રીશી ૧૬૨-૧૪૧
આત્મરાજ રાસ ૧૬૮-૧૨૬
આત્મશિક્ષા ૧૬૨-૧૪૦, ૩૭૬-
૩૬૭
આદિનાથ જન્મભિષેક ૬૩-૪૧
,, રાસ ૮૩-૫૫
આદીશ્વર સ્તં. ૧૬૨-૧૪૩
આનંદ કાવ્યસંધિ ૪૬૨-૫૩૪
આનંદવિમલસૂરિ રાસ (ઐ.)
૨૧૫-૧૬૮
આરાધના મોટી ૧૬૨-૧૪૨
,, નાની ૧૬૨-૧૪૨
આરાધના રાસ ૪૩-૩૨, ૨૦૬-
૧૬૩
આરામશોભા ચો. ૪૬૭-૫૪૬
આર્દ્રકુમારનું ધવલ ૫૩-૩૭
,, રાસ ૪૨૧-૪૫૧

સહ ૫૩-૩૭
આલોચણ વિનતિ ૧૦૪-૭૩
આપાદભૂતિ રાસ ૩૬૧-૪૦૭
સ. ૨૮૨-૨૪૫
ધન્યાપરિણામ ચો. ૧૮૩-૧૩૨
ધલાતીપુત્ર સ. ૧૬૪-૧૨૦
ધલાપ્રાકાર (ધડગદ) ચૈત્યપરિપાટી
૧૬૩-૧૨૦
ઉત્તરાધ્યયન છત્રીસી ૧૬૨-૧૪૧
સહ ૩૬ અધ્યયન સ.
૨૦૦-૧૫૭
ઉદાધી રાજર્ષિ સધિ ૪૨૬-૪૬૨
ઉપદેશમાલા કથાનક છપ્પય ૭-૬
સહ ૪૧૯-૪૫૧
ઉપદેશ રહસ્યગીત ૧૬૨-૧૦૨
ઉપદેશરાસ ૪૩૩-૪૬૭
ઉપદેશસાર રત્નકોશ ૧૬૪-૧૫૧
ઋષભજન-મ ૪૩૬-૪૬૮
ઋષભરાસ ૪૧-૨૬, ૪૧૧-૪૫૧
ઋષભ સ્ત. ૪૩૯-૪૭૪
ઋષિદત્તા ચો. ૧૬૧-૧૨૦
સ. રાસ ૧૬૬-૧૨૩, ૨૩૬-
૧૬૪
એકવીશપ્રકારી પૂજા રાસ ૩૨૦-
૨૬૫
એષણસત્ક ૧૬૨-૧૪૨
નકચૂલી રાસ ૧૦-૮
કમળાવતીસી ૬૬-૬૩

કનકચૂલીનો રાસ ૨૮૧-૨૪૫
કનકાવતી આખ્યાન ૩૧૦-૨૮૬
નકમલવિજય રાસ(ચૈ.) ૩૭૫-૩૬૫
કમલાવતી રાસ ૧૮-૧૪, ૧૭૮-
૧૩૧
કવવત્તા (કૃતપુણ્ય) ચો. ૧૫૦-
૧૧૧, ૧૬૦-૧૩૮
સ. રાસ ૪૦૩-૪૫૧,
૪૬૩-૫૦૦
કરસંવાદ ૧૧૧-૭૯
કપૂરમંજરી ૪૨૬-૪૬૦
નકમચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ (ચૈ)
૩૪૬-૩૨૬
કર્મવિપાક રાસ ૩૧૬-૨૬૦
કર્મવિવરણ રાસ ૨૧૦-૧૬૩
કલાવતિ ચરિત્ર ૧૮૫-૧૩૪
કલાવતી રાસ ૧૬-૧૪, ૧૭૭-
૧૩૧
કલિકાળ ૩૪-૨૭
કલ્યાણમંદિર ભાષા ચો. ૩૭-૨૭
નકલ્યાણવિજયગણિ રાસ (ચૈ)
૩૪૨-૩૧૮
કાકબંધ ચો. ૨૭-૨૦
કાલિસંગના ૧૯ દોષ સ. ૧૬૨-
૧૪૨
નકાપડદેડા રાસ ૫૧૪-૫૭૩
કીર્તિધર સુકેસવ પ્રબંધ ૨૫૫-
૨૧૬

કુકડાભાળરી રાસ ૪૨૯૬-૪૬૩
કુઠરીક પુંડરીક રાસ ૪૮૦-૫૧૫
કુમતિવિધ્વંસ ચો. ૨૭૩-૨૩૮
કુમરગિરિ મંડનશાંતિ સ્તો. ૨૩૧-
૧૮૭

કુમારપાલ રાસ ૬૪-૬૧, ૨૮૭-
૨૫૩, ૬૬૬-૪૧૭

,, નાનો રાસ ૪૧૭-૪૫૧

કુમારમુનિ રાસ ૩૬૦-૪૦૬

કુરંગકુ મહર્ષિરાસ ૭૫-૫૧

કુલદેવજી કુમારરાસ ૧૨૬-૯૨,
૧૫૯-૧૧૭, ૨૪૩-૨૦૭,
૪૭૦-૫૦૬

કૂર્મપુત્ર રાસ ૨૧૬-૧૭૦

કૃતકર્મરાજા ધિકારરાસ ૨૦૬-
૧૬૦

કોકશાસ્ત્ર ચતુષ્પદી ૩૪૫-૩૨૩

નકોચરવ્યવહારી રાસ ૪૮૪-૫૨૦

સુલલકકુમાર રાસ ૧૩૧-૧૮૬

ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ૧૭-૧૩, ૪૧૨-
૪૫૧

ખંધકચરિત્ર સ. ૧૯૨-૧૪૪,
અને પૃ. ૧૯૩

ખાપરાચોર અને વિક્રમરાજ રાસ
૨૮૫-૨૪૭

નખિમ ઋષિ રાસ ૧૧૩-૮૦

પુમાણુ રાસ ૨૧૪-૧૬૫

ગણધરવાદ સ્તો. ૩૦૫-૨૮૧

ગજસિંહ કુમાર ચો. ૧૩૧-૯૫,
૫૩૭-૫૯૬

,, રામ ચરિત્ર રાસ ૧૩૮-
૧૦૦

ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સ. ૧૩૩-૯૬

,, રાસ ૨૫૨-૨૧૭,
૩૯૨-૪૦૮, ૫૦૩-૫૫૩,
૫૦૭-૫૬૩

,, સંધિદાલબધ્ધ ૧૨૯-૯૫

ગીતાર્થપદાવબોધ કુલ ૧૯૨-૧૪૫

ગુણકરંડ ગુણાવલી ૪૬૦-૧૯૫

ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ ૪૫૫

૪૫૮

,, રાસ ૪૬૬-૫૦૩

ગુણરત્નાકર જીંદ ૧૬૫-૧૨૧,
૩૫૨-૩૩૧

ગુણસુંદરી ચો. ૩૪૮-૩૨૯

ગુરુત્રીસી ૧૯૧-૧૪૧

ગોરાવાદલ કથા ૨૪૭-૨૦૮

ગૌતમ પૃથ્વી ચો. ૧૦૩-૭૨,
૩૬૩-૩૬૫, પૃ. ૨૮૩

,, પ્રેમોત્તર સ્તો. ૪૦૨-૪૨૮

,, સ્વામી રાસ ૨૧-૧૫

ચર્યશિકા ૧૫-૧૨

ચતુર્વિશતિ જિનસ્તો (ચોવીશી)

૧૨૧-૮૮, ૧૪૬-૧૦૭,

૧૯૪-૧૫૧, ૨૨૩-૧૭૨,

પૃ. ૧૫૬, ૩૫૧-૩૩૧

૫૦૪-૫૫૭, ૫૩૪-૫૬૩,
૫૩૮-૫૬૬
અંદનખાળા રાસ ૨૧૬-૧૬૮,
૫૫-૩૮
અંદનમલયાગિરિ ચો. ૫૩૬-૫૬૬
અંદરાજનો રાસ ૩૪૪-૩૨૦,
૪૬૭-૫૦૩, ૫૦૧-૫૪૬
અંદાયણે રાસ ૨૨૭-૧૮૨
અંદ્રધવલ ધર્મદત્ત કથા ૪૭-૩૫
અંદ્રલેખા ચો. ૧૪૩-૧૦૫
અંપકમાલા રાસ ૧૮૮-૧૩૩
અંપકશ્રેષ્ઠા ચો. ૩૬૫-૩૬૬
અંપકસેન રાસ ૪૬૫-૫૦૩
અરિત્ર મનોરથમાળ ૧૬૨-૧૪૦
આર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચો. ૧૮૫-૧૫૩.
૩૫૫-૩૩૮
ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત,
૧૬૨-૧૪૨
ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ ૮૬-૫૬,
૨૫૪-૨૧૮
ચિહ્નગતિ ચો. ૨૬-૨૩
ચૈત્યવંદન ૪૭૭-૪૬૮
,, ૮ ઢાલનું ૫૩૬-૫૬૨
ચોત્રીશ અતિશય સ્ત. ૧૬૨-
૧૪૬, ૫. ૨૦૦
ચોવીસ દંડકગણિત પાર્શ્વ સ્ત
૧૬૨-૧૪૨
ચોવીસીશુઓ ચતુર્વિંશતિ જિ-
નસ્તો

જંબુદ્વીપ વિચાર સ્ત. ૪૬૮-૫૦૪
જંબુસ્વામી અંતરંગ રાસ ૧૭૧-
૧૨૮
,, અરિત ૪-૨, ૧૮૧-૧૩૨
,, પંચભવવર્ણન ચો. ૬૨-
૪૦
,, રાસ ૭૬-૫૨, ૨૩૪-
૩૮૬, ૫૦૬-૫૬૧, ૫૧૦-
૫૬૭
,, વિવાહલો ૩૩-૨૭,
૧૬૧-૧૨૮
જયઅંદ્ર (જયતઅંદ્ર) રાસ
૪૮૩-૫૧૬
જયવિજય ચો. ૨૬૪-૨૬૭
જયસેન ચો. ૧૬૦-૧૧૮
જ્યાનંદ રાસ ૪૬૫-૫૪૨
જાવડભાવડ રાસ ૫૧-૩૭
જિનધર્મમંજરી ૩૭૭-૩૬૬
જિનપ્રતિમા સ્થાપના પ્રબંધ ૨૦૧
-૧૫૮
,, , વિગ્રામિ ૧૬૨-૧૪૨
જિનપાલ જિનરક્ષિત રાસ ૩૭૧-
૩૬૨
જિનબિંબ સ્થાપન સ્ત. ૨૬૬૬-
૨૨૬
જિનેશ્વરસુરિ દીક્ષાવિવાહ વર્ણના
રાસ ૮-૭
જિનોદયસુરિ મટ્ટાલિપેક રાસ
૨૪-૧૮
,, વિવાહલો ૨૫-૧૮

જવલવસ્થિતિ રાસ ૮૫-૫૬,

૮૯-૫૮

જવંતસ્વામી રાસ ૪૧૮-૪૫૧

જવવિચાર રાસ ૩૬૭-૪૨૦

જાતાધર્મ ૧૯ અધ્યયન સ. ૪૫૩

-૪૮૭

ઢાલ સાગર-હરિવંશ રાસ ૪૬૨-

૪૯૭

ઢોલા માર ચો. ૨૪૮-૨૧૨

તીર્થમાલા સ્ત. ૩૮-૨૮, ૩૨૩-

૨૯૭, ૩૩૦-૩૦૪

,, સ્તોત્ર ૩૩૬-૩૧૨

તેજસાર રાસ ૨૪૬-૨૧૪

તેતલીપુત્ર રાસ ૨૦૪-૧૧૬

નત્રિભુવનદીપક પ્રખંધ ૩૦-૨૪

ત્રિવિક્રમરાસ ૨૩-૧૭

ત્રેસહસ્રલાકાળક પુરૂષવિચાર

ગર્ભિત સ્તોત્ર ૩૨૫-૨૬૯

સાવાચ્યાકુમાર ભાસ ૬૧-૪૦

ફંડકસ્ત ૪૭૫-૫૧૩

દશ શ્રાવકબત્રીશી ૧૩૪-૬૭

દશાર્જુનદરાસ ૩૨-૨૬

દાનશીલતપ ભાવના રાસ ૩૧૬-

૨૯૪, ૩૫૪-૩૩૫

દીવાળીરાસ ૨૧૩-૧૬૫

દુર્જનસાથ ભાવની ૩૨૮-૩૦૦

દૂઢા માતૃકા ૧૪-૧૧

દૂઢા ચતક ૧૯૨-૧૪૧

દેવચરસ્વરપરાસ ૪૧૪-૪૫૧

નદેવસ્તસુરિ કામ (ઐ.) ૪૦-૨૮

દેવરાજવચ્છરાજ ચો. ૧૧૬-૮૩,

૧૭૪-૧૩૦, ૨૬૭-૨૭૫

દ્રોપદીરાસ ૨૬૪-૨૨૯, ૩૭૧-

૩૭૦, ૫૧૨-૫૬૯

દ્વાદશબધવિચાર ૨૭૭-૨૪૧

ધનદત્ત ચો. ૩૬૬-૩૬૮

ધનવિજય પંચાસ રાસ (ઐ.)

૩૮૧-૩૯૮

ધનસાર પંચશાળીરાસ ૧૮૬-૧૩૫

ધનારાસ ૭૩-૪૯, ૭૭-૫૧,

૨૩૬-૨૦૨, ૩૮૬-૪૦૬,

બુઓ પૃ. ૫૫૬

ધનાશાલીભદ્ર રાસ ૬૨-૬૦,

૨૭૫ક-૨૪૧

ધન્યવિલાસ રાસ ૪૮૮-૫૨૬

ધર્મિભ રાસ ૨૨૬-૧૮૫

ધર્મદત્ત ચરિત્ર ૩૫-૩૭

,, ધનપતિ રાસ ૧૮૬-૧૩૭

ધર્મપરીક્ષા રાસ ૨૬૩-૨૨૭

ધર્મશુદ્ધિ મંત્રીશ્વર ચો. ૫૧૯-૫૭૭

નધર્મલક્ષ્મી મહતરા ભાસ ૬૭-૪૫

ધ્યાનસ્વરૂપ નિરૂપણ ચો. ૫૨૩-૫૧૧

ધ્વજભુજંગ આખ્યાન ૪૫૫-૪૬૦

,, કુમાર ચો. રાસ ૧૪૦-૧૦૧

નંદનમણિચાર રાસ ૪૫૪-૪૮૮

નંદનત્રીસી ૧૨૨-૮૮

નયપ્રકાશ રાસ ૪૯૦-૫૩૦
 નર્મદાસુંદરી ચો. ૪૭૨-૫૦૬,
 ૫૧૫-૫૭૪
 નલદવદંતિ ચરિત્ર ૨૯૨-૨૬૨
 ,, રાસ ૭૨-૪૮, ૩૫૯-
 ૩૪૬, ૩૮૩-૪૦૧
 નવકાર ચો. ૨૩૩-૧૮૮
 નવતત્ત્વ જોડિ (ચો.) ૨૬૧-૨૨૫
 નવતત્ત્વ રાસ ૧૮૨-૧૩૨, ૩૯૮-
 ૪૨૨=૪૧૬-૪૫૧, ૧૨૦-૫૭૯
 નવપલ્લવ પાર્શ્વનાથ કલશ ૯૮-૬૫
 નાગપુરમંડળ શાંતિ સ્ત. ૨૧૧-
 ૧૬૫
 નાના દેશ દેશી ભાષામય સ્ત.
 ૪૪૫-૪૮૦
 નિયતાનિયત પ્રજ્ઞોત્તર પ્રદીપિકા
 ૧૯૨-૧૪૨
 નિશ્ચયમ્બહાર સ્ત. ૧૯૨-૧૪૫
 નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન ચો. ૨૯૬-
 ૨૭૧, ૨૬૯-૨૩૦
 નેમિજિનયંદ્રાવલા ૩૪૦-૩૧૭,
 ૩૭૬-૩૯૬
 નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા ૬-૫
 નેમિનાથ નવરસ કામ ૪૪-૩૨
 નેમિનાથ કામ ૧૬-૧૩
 ,, રાજુલ ભારમાસ વેલ
 પ્રમંધ ૨૩૭-૧૯૭
 ,, વસંતકુલમાં ૭૪-૫૦
 વિવાહલક્ષિ ૧૯૯-૧૫૭

,, હમચરી ૧૦૪-૧૫૭
 નેમિરાસ ૨૭૯-૨૪૩, ૪૫૬-
 ૪૯૧, ૫૧૧-૫૬૮
 નેમિસાગર નિર્વાણ રાસ (ચૈ.)
 ૪૫૦-૪૮૪
 પંચતીર્થ સ્ત. ૧૩૫-૯૭
 પંચવિંશતિ ક્રિયા સ. ૧૯૪-૧૫૦
 પંચોપાખ્યાન ચો. ૨૬૯-૨૩૦,
 ૨૯૬-૨૭૧
 પદમણી ચો. ૨૪૭-૨૦૮
 પદમહોત્સવ રાસ (ચૈ.) ૩૨૬-૨૯૯
 પદ્મચરિત્ર ૨૧૮-૧૬૯
 પરદેશી રાગનો રાસ ૧૬૯-૧૨૬
 પરમહંસ પ્રમંધ ૩૦-૨૪
 પાલિક્ષત્રીશી ૧૯૨-૧૪૦
 પાર્શ્વચંદ્રસરિ સ્તુતિ ૧૯૪-૧૫૦
 પાર્શ્વનાથ દશભવ વિવાહલો ૮૭-
 ૫૬
 ,, નામ્ના સંવેગરસયંદ્રાહલા
 ૨૦૮-૧૬૨
 પુન્નગપિરાસ (ચૈ.) ૩૭૦-૩૭૦
 પુણ્યપાપ રાસ ૨૭૪-૨૪૦
 પુણ્યસાર કુમારરાસ ૧૭૯-૧૩૨,
 ૩૫૮-૩૪૮, ૩૮૮-૪૦૫,
 ૫૪૦-૫૯૮
 પુણ્યાલય રાસ ૩૬૮-૩૭૦
 પુરંદરકુમાર ચો. ૩૭૧-૩૦૫
 પૂજાવિધિ રાસ ૪૦૩-૪૨૬

પૂર્વદેશ ચૈત્યપરિપાટિ રાસ ૧૫૪-
૧૧૩

પૃથ્વીચંદ ૫૨૧-૫૭૯

પેથડરાસ ૫૦-૩૬

પ્રત્યાખ્યાન ચતુઃસંપત્તિકા ૧૯૮-
૧૫૦

પ્રદેશી રાજનો રાસ ૫૨૮-૫૮૯

પ્રભાવતી રાસ ૨૯૦-૨૫૮

પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ રાસ ૪૫૨-૪૮૬

પ્રિયંકર નૃપ ચો. ૪૮૨-૫૧૯

પ્રિયમેલક રાસ ૩૫૭-૩૪૭

પ્રેમલાલચંદી રાસ ૫૪૯-૨૬૦

પાલિભદ્ર રાસ ૧૧૪-૮૧

ખાર આરા સ્ત. ૪૦૨-૪૨૮

,, ખોલ રાસ ૪૦૭-૪૩૯

ખાર ભાવના અધિકાર ૨૬૫-૨૨૯

ખાર ભાવના સં. ૩૦૩-૨૮૦

ખારવત રાસ ૨૪૦-૨૦૩, ૨૬૮-

૨૨૯, ૩૬૨-૩૬૫, ૩૯૩-

૪૦૯

,, સ. ૧૬૨-૧૨૦, પૃ. ૧૯૧

ખિલ્લુ પંચાંગિકા ૨૨૪-૧૭૩,

૩૨૯૩-૩૦૩

મુદિરાસ ૨-૨

ખોહારાસ ૧૧૩-૮૦

અહાયર્ ૧૦ સમાધિસ્થાન કુલ

૧૯૨-૧૪૨

અહાચારી ૧૯૪-૧૫૧

ભરતેશ્વર બાહુબલિ પ્રબંધ ૪૨-૩૦

,, ૧-૧; ૩૮-૩૫, ૩૯૭-૪૨૪

ભાવના સંધિ ૪૫૮-૪૬૩

ભોજચરિત્ર રાસ ૩૧૪-૨૮૯

ભોજપ્રબંધ ચો. ૩૨૯-૩૦૩,

૩૩૨-૩૧૦

મંગલકલસ ચો. ૪૯-૩૫, ૨૮૪-

૨૪૬

,, રાસ ૯૧-૫૯, ૫૦૯-૫૬૭

મત્સ્યોદર કુમાર રાસ ૪૬-૩૪,

૧૩૦-૯૫, ૧૭૬-૧૩૧,

૧૭૬૩-૧૩૨

મદન ચો. ૩૮૭-૩૦૪

મદનરાજર્ષિ રાસ ૩૮૬-૪૦૪

મદોદરી સંવાદ ૧૫૨-૧૧૨,

૪૬૯-૫૦૫

મયધુરેહાનો રાસ ૨૨-૧૭, ૭૬-૫૧

મલ્લયમુંદરી રાસ ૯૫-૬૨

મલ્લિનાથ રાસ ૪૦૮-૪૪૧

મહાબળ રાસ ૨૭૫-૨૪૦

મહાવીર હીય સ્ત. ૩૦૭-૨૮૧

મહાવીર સ્ત. ૪૫-૩૩, ૧૯૪-૧૫૦

મહિપાલ ચો. ૨૪૬-૨૦૮

માધવાનળ કથા પ્રબંધ ૨૪૭-૨૨૧

મારદોલા ચો. ૨૪૮-૨૧૨

મુનિપતિ રાજર્ષિ ચરિત્ર ૧૨૩-૯૦

મુનિમાલિકા ૨૭૮-૨૪૨

મુહપતિ છત્રીશી ૧૯૨-૧૪૧

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા, ૬૧૭ જૈન ગ્રંથો કવિઓ.

મૃગધ્વજ ચો. ૪૨૮-૪૬૨
 મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચો. ૩૧૮-
 ૨૬૩
 મૃગાંકલેખા રાસ ૯૭-૬૩
 મૃગાપુત્ર સ. ૧૦૦-૬૮
 મૃગાવતી રજીગક-૨૪૧
 ,, આખ્યાન રાસ ૨૬૮-૨૭૫,
 ૩૫૬-૩૪૩
 મેઘકુમાર ચો. ૪૬૬-૫૪૬
 ,, રાસ ૨૨૦-૧૨૪
 મોતીકપાસીઆ સંવાદ સંવાદ
 ૪૬૩-૫૩૬
 યશોધર ચરિત્ર ૧૭૫ ૧૩૦, ૪૫૬-
 ૪૬૪
 ,, રાસ ૮૨-૫૫, ૪૪૪-૪૮૦
 યશોભદ્રસુરિ ચો. (ઐ) ૩૦૯-૨૮૫
 ,, ,, રાસ ૧૧૫-૮૨
 યાદવ (નિમિ) રાસ ૨૭૯-૨૪૩
 યામિનીબાનુ મૃગાવતી ચો. ૫૦૦-
 ૫૪૭
 યૌવન જરા સંવાદ ૧૭૨-૧૨૬
 રંગ નેતાકર નેમિનાથ પ્રબંધ
 ૧૧૮-૮૫
 રત્નકુમાર રાસ ૩૦૮-૨૮૫
 રત્નચૂડ રાસ ૬૬-૪૭
 ,, મણિચૂડ રાસ ૧૮૦-૧૩૨
 રત્નસાર કુમાર ચો. ૧૬૭-૧૨૪
 રત્નસર રાસ (ઐ) ૩૩૮-૩૧૩

રસાભિષે ૧૬૧-૧૩૬
 રાજસિંહ રાસ ૨૩૩-૧૮૮
 રાત્રિભોજન રાસ ૧૬૦-૧૧૮
 રાણકપુર સ્તવ ૩૬-૨૮
 રામકૃષ્ણ ચો. ૨૫૧-૨૧૭
 રામચરિત્ર રસાયન રાસ ૧૪૮૬-
 રામાયણ રાસ ૫૨૨
 રામ સીતા રાસ ૩૧૫-૨૬૦
 રાચચંદ્રસુરિ આરમાસ (ઐ) ૩૩૬-
 ૩૧૫
 રાવણમંદોદરી સંવાદ ૧૦૭-૭૫,
 પૃ. ૮૩, ૧૫૨-૧૧૨. પૃ.
 ૪૬૬.
 રિપુમર્દન રાસ ૪૫૭-૪૬૨
 રૂપકમાલા ૬૩-૬૧, ૧૬૨-૧૪૭
 રૂપચંદ્ર કુમાર રાસ ૨૮૮-૨૫૪
 રૂપચંદ્ર નાથિનો રાસ ૫૩૦-૫૮૮
 રેવંતગિરિ રાસ ૫-૪
 રાહિણીયા ચોરનો રાસ ૫૨-૩૭,
 ૪૦૬-૪૩૭
 લલિતાંગ કુમાર રાસ ૧૨૮-૬૩
 લલિતાંગ ચરિત્ર ૧૪૪-૧૦૫
 લલકુશ રાસ ૪૫૧-૪૮૫
 લાભોદય રાસ (ઐ) ૩૨૨-૨૬૬
 લીલાવતી રાસ ૧૪૬-૧૧૦,
 ૨૪૫-૨૦૮
 લુપક મતત્તમો દિનકર ચો. ૩૫૦-
 ૩૩૧
 વંકચૂલરાસ ૪૪૬-૪૮૩, ૫૩૨-૫૮૬

વચ્છરાજ દેવરાજ ચો. ૧૧૬-
૮૩, ૧૭૪-૧૩૦
વજ્રસ્વામી ચો. ૫૪-૩૮
,, રાસ ૧૪૮-૧૦૯
વચ્છસ્વામિ ગુરુરાસ ૩૬-૨૭
વસુદેવ ચો. ૧૪૧-૧૦૨
વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ ૧૯૨-
૧૪૦, ૩૬૦૬-૩૫૪
વલ્કચીરી રાસ ૩૬૦-૩૫૩
વાસુપૂજ્ય જિનપુણ્ય પ્રકાશ રાસ
૨૯૯-૨૭૬
,, મનોરમ કાગ ૫૧૬-૫૭૫
વિક્રમ ચરિત્ર કુમાર રાસ ૪૭-૩૫
,, પંચદંડ ૧૩૭-૯૯
વિક્રમરાજ અને આપરા ચોર
રાસ ૨૮૫-૨૪૭
વિક્રમરાસ ૨૧૩-૧૬૫, ૪૩૪-૪૬૭
વિક્રમસેન રાસ ૧૫૫-૧૧૩
વિક્રમસૂત્ર ચો. ૩૧૭-૨૬૧
વિચારચોસકી ૧૩૨-૬૬
વિચારમંજરી ૨૭૭-૧૮૨
+વિજયતિલક સુરિરાસ ૫૦૨-૫૫૧
વિજયશેષ વિજયાસતી રાસ ૪૭૭-
૫૧૪
વિજયસેનસુરિ નિર્વાણ રાસ (ઐ)
૪૪૮-૪૮૨, સ. ૪૮૫-૫૨૧
,, રાસ (ઐ) ૩૨૪-૨૯૮
વિધિશતક ૧૯૨-૧૪૪
વિધિવિચાર ,, ,,

વિદ્યાવિલાસ ચો. ૩૭૮-૩૬૭
વિનયરાસ ૪૯૮-૫૪૭
વિનયદેવસુરિ રાસ (ઐ) ૩૧૨-
૨૮૭
વિમલ પ્રબંધ ૧૨૦-૭૬
વિવેકશતક ૧૯૨-૧૪૧
વીતરાગ સ્ત. ૧૯૨-૧૪૫
વીરવર્ધમાન જિનવેલી ૩૦૪-૨૦૮
વીરસેનરાસ ૪૨૩-૪૫૧
વીસ વિહરમાન સ્તુતિ (વીસી)
૭૦-૪૭, ૧૯૨-૧૪૬, પૃ.
૧૯૨ અને ૧૯૯, પૃ. ૪૮૯,
૫૦૫-૫૫૮
વેતાલ પચવીસી રાસ ૨૫૮-૨૨૧,
૩૧૩-૨૮૮
વૈલક્ષ્ણાર રત્નપ્રકાશ ૫૧૩-૫૭૨
વૈરાગ્યવિનતિ ૧૦૮-૭૫, પૃ. ૧૯૯
વ્રતવિચાર રાસ ૩૯૩-૪૦૯ (ભુ-
ઐ) બારવ્રત રાસ
શત્રુંજય હિદ્દાર રાસ ૨૮૯-૨૫૭
,, ચૈત્ય પ્રવાહી ૨૦૭-૧૬૧,
૫૨૨-૫૭૯
,, મંડળ આદિનાથ સ્ત. ૧૯૪-
૧૫૦
શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ ૪૮૭-૫૨૫
,, રાસ ૩૬૪-૩૬૫, ૪૧૫-
૪૫૧, ૪૮૭-૫૨૫
,, સ્વપ્ના આદિનાથ વિનતિ
૩૮૦-૩૯૮

શશિકલા પંચાશિક્ષા ૨૨૫-૧૭૪
 શાંતિ જિન સ્ત. ૧૯૨-૧૪૬,
 ૧૬૪-૧૫૧
 શાન્તિનાથ રાસ ૨૭૬-૨૪૧
 શામ્ય પ્રદુમ્ન ચો. ૨૬૭-૨૨૯,
 ૩૫૩-૩૩૧
 શાલિભદ્ર કક્ક ૧૩-૧૧
 ,, વિવાહલુ ૧૫૬-૧૧૬
 શાલિભદ્ર રાસ ૨૮-૨૨, ૮૦-૫૨,
 ૪૬૪-૫૦૧
 શિયલવતી ૨૬૬-૨૨૯
 શિવજી આચાર્ય રાસ (ઐ)
 ૫૨૬-૫૮૫
 શિવદત્ત રાસ ૧૪૨-૨૦૭
 શીલપ્રકાશ ૫૨૯-૫૮૮
 શીલરાસ ૧૯૩-૧૪૮
 શીલવતી કથા ૨૪૪-૨૦૭
 ,, ચો. ૫૨૫-૫૮૫
 શીલશિક્ષા રાસ ૨૬૩-૨૭૬
 શુકન ચોપાઇ ૩૭૪-૩૯૪
 શુક બહોતરી ૨૭૦-૨૩૨
 શુકરાજ સાહેલી ૧૭૦-૧૨૭
 શૃંગારમંજરી ૨૩૬-૧૯૩
 શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ૪૨૦-૪૫૧
 શ્રાવક મનોરથમાળા ૧૯૨-૧૪૦
 શ્રીપાલરાસ ૬૦-૫૮, ૧૩૯-૧૦૧
 શ્રેણિકરાસ ૮૪-૫૫, ૧૯૪-૧૫૦,
 ૨૮૮-૧૮૩, ૨૬૨-૨૨૬,

૪૦૪-૪૩૦, ૪૮૧-૫૧૬
 સગાલસાહ ૪૨૭-૪૬૦
 સંગ્રહિણી દાલ બંધ ૪૬૧-૪૬૬
 સંધરંગ પ્રબંધ ૧૬૨-૧૪૨
 સતરબેદી પૂજા ૨૫૬-૨૧૯,
 ૩૦૧-૨૭૮, ૪૩૫-૪૬૭
 ,, વિધિગલિત સ્ત.
 ૧૯૨-૧૪૨
 સદેવંત (જુઓ સુદયવત્સ રાસ)
 સનતકુમાર ચો. ૧૨૫-૯૧
 ,, રાસ ૨૮૦-૨૪૪, ૩૭૨-
 ૩૯૩
 સપ્તક્ષેત્રિ રાસ ૭૬-૬
 સમકિતસાર રાસ ૪૦૧-૪૨૫
 સમયસ્વરૂપ રાસ ૪૧૩-૪૫૧
 સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ ૨૭૧-૩૩૪,
 ૨૬૫-૨૬૯
 ,, માર્ધ ચક્રિપર્ધ ૯-૮
 ,, રાસ ૬૬-૪૪
 નસમરા રાસો (ઐ) ૧૧-૧૦
 નસમેતશિખર રાસ ૩૪૩-૩૧૯
 નસંવાદશતક ૩૫૪-૩૩૫
 સાગરદત્ત રાસ ૧૨૪-૯૧
 સાગરશ્રેણીની કથા ૩૧૧-૨૮૭
 સાધુકલ્પલતા ૩૦૬-૨૮૧
 સાધુવંદના ૧૯૨-૧૪૦, ૩૦૦-૩
 સામ્ય પ્રદુમ્ન પ્રબંધ ૩૫૩-૩૩૧
 (જુઓ સામ્ય પ્રદુમ્ન)

સાર બાવની ૪૯૪-૫૩૭
 સારશિખામણુ રાસ ૯૯-૬૬
 સાલિભદ્ર કક્ક ૧૩-૧૧
 સિદ્ધચક્ર રાસ ૯૦-૫૮
 સિદ્ધાંત ચો. ૧૦૧-૬૯
 સિદ્ધલસુન પ્રિયમેલક રાસ
 ૩૫૭-૩૪૭.
 સિંહાસન બત્રીશી ૨૪૨-૨૦૫,
 ૨૭૨-૨૩૫, ૪૪૧-૪૭૭
 સીતારામ પ્રખંધ ચો. ૩૬૧-૩૫૫
 સીતાવિરહ ૪૭૧-૫૦૮
 સીમંધર વિદ્યામિતન. ૪૭૬-૫૧૩
 સુકોસલ કીર્તિધર પ્રખંધ ૨૫૫-
 ૨૧૯
 સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર ચો. ૩૮-૪૨,
 ૧૯૭-૧૫૪, ૩૮-૪૦
 સુધર્મ ગચ્છ પરીક્ષા ૧૯૬-૧૫૪
 સુંદર રાજ રાસ ૧૨૭-૬૩
 સુદમવત્સ (સદેવંત) વીર ચરિત્ર
 ૪૪૬-૪૮૧
 સુદમવત્સ (સદેવંત) સાવલિંગા
 રાસ ૫૨૭-૫૮૬
 સુખાહુ સંધિ ૨૩૨-૧૮૮
 સુમતિ નાગિલ રાસ ૨૦૨-૧૫૮
 સુમતિસાધુ સૂરિ વિવાહલો (ઐ)
 ૧૧૭-૮૫
 સુમિત્રકુમાર રાસ ૧૫૭-૧૧૬,
 ૩૨૭-૩૦૦

સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ ૩૯૪-૪૧૩
 સુરંગલિધાન નેમિકામ ૬૫-૪૩
 સુરપતિ કુમાર ચો. ૩૮૫-૪૦૩
 સુરપાળનો રાસ ૫૧૮-૫૭૭
 સુરપ્રિય ચરિત્ર રાસ ૮૮-૫૭,
 ૧૦૯-૭૫, ૧૮૮-૨૩૭
 સુરસુંદરી રાસ ૨૯૧-૨૬૧
 સુરસેન રાસ ૨૪૧-૨૦૪
 સુસત રાસ ૩૬૯-૩૭૦
 સેરિસા પાર્શ્વનાથ સ્ત. ૧૦૬-૭૪
 સોમચંદ રાજ ચો. ૨૫૩-૨૧૮
 સોમવિમલ સૂરિ રાસ (ઐ)
 ૨૫૯-૨૨૩
 સોળ સતી રાસ ૩૮૪-૪૦૨
 સ્ત્રીચરિત્ર રાસ ૪૪૩-૪૮૦
 સ્ત્રીલિભદ્ર એકવીસો ૧૦૨-૭૧
 ,, કક્કાવાળી ૫૭-૩૮
 સ્ત્રીલિભદ્ર શામ ૧૨-૧૧, ૫૮-૩૮
 ,, રાસ ૩૯૫-૪૧૫
 ,, સ્વાધ્યાય ૨૬૦-૨૨૫
 હંસરાજ વચ્છરાજ ૨૦-૧૫,
 ૬૮-૪૬, ૪૪૨-૪૭૮
 હંસવત્સ કથા ૬૮-૪૬
 હરિશ્ચંદ્ર રાસ ૧૪૫-૧૦૮, ૨૨૨-
 ૧૭૧, ૪૪૭-૨૨૫, ૫૨૩-
 ૫૮૩, ૫૨૪-૫૮૩
 હરિયળનો રાસ ૧૭૩-૧૨૯

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૨૧ જૈન મૂર્તિ કવિઓ

હરિયાળી ૫૬-૩૮	પુણ્યખાણી રાસ ૩૪૧-૩૧૭
હરિવંશ રાસ (અથવા દાલસાગર) ૮૧-૫૩, ૪૬૨-૪૬૭	આરખોલનો રાસ ૪૦૭-૪૩૯
હરિષેણ શ્રીષેણ રાસ ૨૨૧-૨૯૬	આરમાસ ૨૨૧-૧૭૧
હિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ ૭-૨	રાસ ૩૩૪-૩૧૧, ૪૦૬-૪૪૨
હિતશિક્ષા રાસ ૪૦૫-૪૩૩	સલોકા ૩૩૭-૩૧૩
હીરવિજયસુરિ નિર્વાણ ૩૮૩-૩૧૦ ૩૩૫-૩૧૧	હેમવિમલસુરિ કામ (અ) ૧૩૬-૯૮

નાગી કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

(આમાં એકજ નંબર છે ને તે પૃષ્ઠ સૂચવે છે.)

અતિશય સ્ત. ૨૦૦
અનાથી ઋષિ સ. ૩૮૩, ૫૬૨
અમરસર પુરમંડન શીતલ સ્ત. ૩૭૪
અષ્ટાપદ સ્ત. ૩૭૬
અર્હન્નક (અરણીક) સ. ૩૮૨,
૩૮૩, ૩૮૬
આર્તિનિવારણ ગીત ૩૮૬
આદીશ્વર આલોચણ સ્ત. ૪૫૨
,, વિનતિ ૩૮૨
,, વિવાહલો ૪૫૩
આલોચણ છત્રીશી ૩૮૯
ઉદયન રાજર્ષિ ગીત ૩૭૫
ઉદ્યમભાગ્ય ગીત ૩૮૭
ઉપદેશ સતરી ૫૩૯
ઉપધાન તપ સ્ત. ૩૮૧
ઋષભનાથ ગીત ૩૮૮, ૪૫૪
એકસો સીતેર જિનનામ સ્ત. ૧૬૨
એકદિશી સ્ત. ૩૮૦
કયવન્ના સ. ૪૮૫
કર્મગીત ૩૮૭
કામિનીવિશ્વાસ નિવારણ ગીત ૩૮૬
કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫
ક્રિયાપ્રેરણ ગીત ૩૮૭
કેધનિવારણ ગીત ૩૮૬

ક્ષમા છત્રીસી ૩૭૩
ગજસુકુમાલ સ. ૩૮૪
ગોડીપાર્શ્વ સ્ત. ૨૧૬, ૨૬૫,
૪૭૧, ૫૫૯, ૫૭૪
ગૌતમગીત ૩૮૮
,, પૃથ્વાનું સ્ત. ૨૪૦
ઘંઘાણી તીર્થ સ્તોત્ર ૩૩૬
ઘડીઆલા ગીત ૩૮૬
ઘડીલાખેણી ગીત ૩૮૬
ઘી સ. ૪૮૮
ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર ૪૩૦
ચાર પ્રત્યેક જુદા સ. ૩૮૪
ચાર શરણાંગીત ૩૮૯
ચેલણા સતી સ. ૩૮૪
ચોત્રીસ અતિશય સ્ત. ૨૦૦
ચોવીસ જિન પંચકથાણુ સૂચિત
સ્ત. ૩૬૩
જગત સૃષ્ટિકારણ ગીત ૩૮૭
જિનપ્રતિમા સ્થાપન સ્ત. ૫૪૧
જીવકર્મ સંખંધી ગીત ૩૮૭
જીવદયા ગીત ૩૮૭
જીવ નટવા ગીત ૩૮૬
જીવ પ્રતિબોધ ગીત (૨) ૩૮૬
જીવરાશી સ. ૩૮૧

નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૨૬ જેન મૂળર કવિઓ.

જીવ વ્યાપારી ગીત ૩૮૬
 ઝંઝરીઆ મુનિ સ. ૪૭૧
 જ્ઞાતાસૂત્ર ભાસ ૪૦૨
 જ્ઞાનપંચમી નેમિ જિન સ. ૨૬૯
 ટીર્થમાલા સ્ત. ૩૭૭
 દશ શ્રાવક ગીત ૫૩૯
 દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) સ્ત. ૩૭૫
 દાનશીલ તપ ભાવ પ્રભાતી ૩૮૧
 દુષ્પ્રમય કાલે સંયમપાલન ગીત ૩૮૭
 દેવકુરુ ક્ષેત્ર વિચાર સ્ત. ૫૦૫
 ધનાશાલિભદ્ર ગીત ૩૮૮
 ધૂલેવા કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫
 નમિરાજ ગીત ૩૮૫
 નલદવદંતી ગીત ૩૮૪
 નવકાર છંદ ૨૧૬
 નાગિલા ગીત ૩૮૨
 નાવા (નાવિક) ગીત ૩૮૭
 નિદાવારક ૩૮૩, ૩૮૬
 નિરંજન ધ્યાન ગીત ૩૮૭
 નેમિચરિત્ર કાગ ૪૦૩
 નેમિનાથ નવરસો ૪૧૭
 નેમિરાજમતિ બાર માસ ૫૩૪
 જીએ। પૃ. ૧૯૭
 પંચમી લઘુ સ્ત. ૩૮૦
 ,, વૃદ્ધ સ્ત. ૩૮૦
 પરમેશ્વર લઘુગીત ૩૮૭
 પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા ગીત ૩૮૭

પારકી હોડ નિવાસજી ગીત ૩૮૬
 પાર્શ્વચંદ્ર દૂહા ૩૧૬
 પાર્શ્વચંદ્ર સ્તુતિ ૯૭, ૧૫૦, ૪૦૨
 પાર્શ્વનાથ જિન પંચકલ્યાણક
 સ્ત. ૩૭૭
 પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત. ૩૯૨
 પુણ્ય છત્રીશી ૩૭૩
 પોષધવિધિ સ્ત. ૩૭૨
 પ્રતિમા સ્ત. ૩૭૫
 પ્રભાતીકું ૨૪૧
 પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિ સ. ૩૮૪
 પ્રતિ છત્રીશી ૫૨૬
 ક્ષોધી પાર્શ્વ સ્ત. ૫૩૯
 બાલચંદ્ર બત્રીશી ૫૪૧
 બાહુબલ સ. ૩૮૩
 બાહુન પ્રેરણ ગી. ૩૮૭
 ભરત બાહુબલ સ. ૪૮૮
 ભારતી સ્તોત્ર ૪૭૨
 મનશુદ્ધિ ગીત ૩૮૬
 મરણ નિવારણ ગીત ૩૮૭
 મહાવીર નમસ્કાર ૪૫૩
 ,, સ્ત. ૩૭૪
 મહેવામંડળ પાર્શ્વનાથ સ્ત. ૩૭૬
 માનનિવારણ ગીત (૨) ૩૮૬
 માનપર સ. ૪૫૫
 માયા નિવારણ ગીત ૩૮૭
 માયા પર સ. ૩૮૧

મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્ત. ૩૭૮
 મૃગાપુત્ર સ. ૫૬૧
 મેલરથ રામ સ. ૩૮૩
 રાજચંદ્ર પ્રવહણુ ૪૦૨
 રાણુલ સ. ૩૮૪
 રાણુકપુર સ્ત. ૨૮, ૪૭૯.
 રેવતી સ. ૩૮૪
 શોભનિવારણુ ગીત (૨) ૩૮૬
 વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત. ૫૪૦
 વિચાર સ. ૪૮૮
 વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી પ્રબંધ ૪૬૯
 વિજયસેન સૂરિ નિર્વાણુ સ. ૪૮૬
 વિમલાચલ સ્ત. ૪૬૯
 વીકાનેર મંડળુ ત્રપલ જિન સ્ત.
 ૩૭૬
 વીતૈરાગ સત્યવચન ગીત ૩૮૭
 વીર જિન સ્ત. ૨૮૨
 વીરસેન સ. ૧૯૨
 શંખેશ્વર પાર્શ્વ સ્ત. ૫૮૨
 શત્રુંજય સ્ત. ૨૨૦
 શાંતિ જિન સ્ત. ૫૮૨
 ,, નાથ ૫૬ ૩૮૭
 શ્યાલિભદ્ર સ. ૩૮૩
 શીતલનાથ સ્ત. ૩૭૪
 શીલ છત્રીશી ૩૭૩
 પદ સાધુની સ. ૫૮૬

પડારક મહાવીર સ્તોત્ર ૨૦૨
 સકલ શાશ્વત ચૈત્ય નમસ્કાર સ્ત.
 ૩૭૬
 સગાય ૫૮૬
 સત્તાવન બંધ હેતુગર્ભિત વીર
 સ્ત. ૨૬૮
 સદ્ગુરુ સ્તુતિ ૪૦૨
 સંનતકુમાર ગીત ૩૮૫, ૪૭૨
 સંતોષ છત્રીશી ૩૭૩
 સદેહ ગીત ૩૮૭
 સર્વભોજ મુગતિગમન ગીત ૩૮૭
 સાચારમંડન વીર સ્ત. ૩૭૮
 સાતસો વીસ જિનનામ સ્ત. ૪૭૨
 સામાયક સ. ૪૭૩, ૫૮૬
 સિદ્ધપુર જિન ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત.
 ૨૬૮
 સીતાસતી સ. ૩૯૮
 સીમંધર સ્વામી સ્ત. ૧૯૧, ૧૯૮,
 ૩૭૯
 સુદર્શન સ. ૪૮૮
 સૂતા જગાવણુ ગીત ૩૮૭
 સોલ સતવાદી સ. ૫૬૧
 સૌભાગ્યપંચમી સ્તુતિ ૫૭૯
 સ્થૂલિભદ્ર ગીત ૩૮૪, ૩૮૮
 ,, સ. ૪૫૪
 સ્વાર્થગીત ૩૮૬
 હુંકાર પરિહાર ગીત ૩૮૬

સંવત્વાર અનુક્રમણિકા.

[આ૦=આશરે, આસપાસ ૫૦=પહેલાં, લ૦=લખ્યા સંવત્; લે૦=લેખક.
ચો. ચોપાઇ, બા૦=બાલાવબોધ, ટબો. સ્ત=સ્તવન+=મુદ્રિત.]

સંવત્	કૃતિ.	કર્તા.	પૃષ્ઠ.
૧૨૪૧	ભરતેશ્વરાસ	સાલિભદ્રસૂરિ	૧
	બુદ્ધિરાસ	"	૨
૧૨૬૬	જંબૂસ્વામિચરિત	ધર્મ	૨
આ૦૧૨૮૭	+ રેવંતગિરિ રાસ	વિજયસેનસૂરિ	૩
આ૦૧૩૨૫	+ નેમિનાથ ચો.	વિનયચંદ્ર	૫
	ઉપદેશમાલા કથાનક છપ્પય	[,,]	૬
૧૩૨૬	સપ્તક્ષેત્રિ રાસ	અગ્રાત	૬
૧૩૩૦	પહેલાં જિનેશ્વરસૂરિ દીક્ષા વર્ણુન રાસ	સોમમૂર્તિ	૭
"	સમ્યક્ત્વમાધ ચો.	જગદુ	૮
લ૦ ૧૩૫૮	+ સાલિભદ્ર કક્ષ	પદ્મ	૧૧
૧૩૫૮	+ દૂધા માતૃકા	"	૧૧
૧૩૬૩	+ કચ્છલી રાસ	પ્રજ્ઞાતિલક	૮
આ૦૧૩૭૧	+ સમરા રાસો	અમ્બદેવ	૧૦
૧૩૯૦	પદ્મી + સ્થૂલભદ્ર ફાગ ચર્યરિકા	જિનપદ્મ સોલણુ	૧૧ ૧૨
લ૦ ૧૪૦૮	+ કચ્છલી રાસ	લે. ગુણભદ્ર	૯
આ૦૧૪૧૧	નેમિનાથ ફાગ	રાજશેખર સૂરિ	૧૩
	કમલાવતી રાસ	વિજયભદ્ર	૧૪
	કલાવતી રાસ	"	"
૧૪૧૧	હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	"	૧૫
"	પગવચ્ચક બા.	તરણુપ્રભસૂરિ	૧૪

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૪૧૨	+ ગૌતમ સ્વામી રાસ	વિનયપ્રભ	૧૫
૧૪૧૩ ?	મથલુરેહા રાસ	હરસેવક	૧૭
૧૪૧૫	ત્રિવિક્રમ રાસ	જિનોદયસુરિ	૧૭
„	જિનોદયસુરિ પદ્યાભિષેક		
	રાસ	જ્ઞાનકલશ	૧૮
૧૪૩૨	જિનોદયસુરિ વિવાહલો	મેરુનન્દન	૧૮
	અજિત શાંતિ સ્ત.	„	૧૯
આ૦૧૪૪૦	કાકર્ખંધિ ચો.	દેવસુંદરસુરિ શિ.	૨૦
૧૪૫૫	શાલિભદ્ર રાસ	સાધુલંસ	૨૨
લ૦ ૧૪૬૨	પહેલાં ચિહ્નગતિ રાસ	વસ્તિમ	૨૩
આ૦૧૪૬૨	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	જમશેખર	૨૪
આ૦૧૪૭૦	ચંદ્રધવલ ધર્મદત્તકથા (સં.)	માણિક્યસુંદર	૩૫
૧૪૮૫	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	હીરાનંદ	૨૫
	દશાર્થુલદ્ર રાસ	„	૨૬
	કલિકાળ	„	૨૭
૧૪૮૫	ઉપદેશમાલા બા૦	સોમસુંદર	૩૨
	નેમિનાથ નવરસ ફાગ	„	૩૨
	આરાધના (રાસ ?)	„	૩૨
૧૪૮૬	ધમદત્ત ચરિત્ર	દયાસાગર	૨૭
૧૪૮૯	વજ્રસ્વામી રાસ	જયસાગર	૨૭
	કલ્યાણુમંદિર લાપા	„	૨૭
૧૪૯૫	જંબુસ્વામી વિવાહલો	હીરાનંદ	૨૭
	તીર્થમાળા સ્ત.	મેહો	૨૮
૧૪૯૬(૧)	પદ્મીયતક બા૦	સોમસુંદર	૩૨
આ૦૧૪૯૬	મદાપીર સ્ત.	સોમસુંદર શિ.	૩૩
૧૪૯૯	રાણકપુર સ્ત.	„	૨૮

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	+ દેવરત્નચરિ કાગ	દેવરત્ન ચિ.	૨૮
„	વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ	સાધુકીર્તિ	૩૫
આ.૦૧૫૦૦	ઋષભ રાસ	ગુણુરત્ન	૨૬
	ભરત બાહુબલી પ્રબંધ	„	૩૦
	„	તેજવર્ધન	૩૫
	મંગલકલશ ચો.	સર્વાનન્દ	૩૫
	પેચડ રાસ	મંડલિક	૩૬
૧૫૦૧	પડાવશ્યક બા.૦	હેમલ્લસગણિ	૧૮૦
„	ભવભાવનાસૂત્ર બા.	માણિકસુંદર	૧૮૦
આ.૦૧૫૦૧	જાવડભાવડ રાસ	દેપાલ	૩૭
	શાહિણીયા ચોર રાસ	„	„
	આદ્રકુમારનું સૂડ	„	„
	„ ધવલ	„	૩૬
	ચંદનખાલા ચો.	„	૩૮
	હરીયાળી	„	૩૮
	સ્થૂલિભદ્ર કક્કાવાળી	„	૩૮
	„ કાગ	„	૩૮
	+ રત્નાત્ર પૂજા	„	૩૯
	ચાવચ્યા કુમાર ભાસ	„	૪૦
આ.૦૧૫૦૧	+ આદિનાથ જન્મભાભિષેક	રત્નાકર	૪૦
૧૫૦૧	સુદર્શન ઐષ્ઠીરાસ	સંઘવિમલ	૪૨
„	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સાધુમેર	૧૩૨
૧૫૦૨	સુરંગાભિધાન નેમિકાગ	ધનદેવ	૪૩
૧૫૦૫	સમ્યકત્વ રાસ	સંઘકલશ	૪૪
આ.૦૧૫૦૫	ગૌતમપૃચ્છા બા.૦	વિશાલરાજ	૧૮૦
૧૫૦૭	+ ધર્મલક્ષ્મીભાસ	આનંદ	૪૫

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ.૦૧૫૧૦ ?	અગડદત રાસ	કલ્યાણસાગર ?	૪૭
આ.૦૧૫૧૦	રત્નચૂડ રાસ	રત્નશેખર	૪૭
૧૫૧૨	નલ દવદંતી રાસ	ઋષિવર્દન	૪૮
લ. ૧૫૧૩	પહેલાં હંસવત્સકથા ચો.	આસાયત	૪૬
૧૫૨૪	ધન્નારાસ	મતિશેખર	૪૯
	નેમિનાથ વસંતપ્રલડાં	,,	૫૦
આ.૦૧૫૧૫	ધન્ના રાસ	જિનવર્દન	૫૧
૧૫૧૬	વિદ્યાવિલાસ ચો.	ન્યાયસુંદર	૫૧
,,	જંબુસ્વામિ રાસ	રત્નસિંહસૂરિ શિ.	૫૨
આ.૦૧૫૧૭	શાલિભદ્ર રાસ	રાજતિલક	૫૨
૧૫૨૦	હરિવંશ રાસ	અ. જિનદાસ	૫૩
	યશોધર રાસ	,,	૫૫
	આદિનાથ રાસ	,,	૫૫
	ત્રેણિક રાસ	,,	૫૫
૧૫૨૦	જીવભવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ.	૫૬
૧૫૨૨	ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ	ભક્તિવિજય	૫૬
આ.૦૧૫૨૨	પાર્શ્વનાથ દશભવ		
	વિવાહલો	પેથો	૫૬
આ.૦૧૫૨૨	સુરપ્રિય કુમારરાસ	લક્ષ્મીરત્ન	૫૭
૧૫૨૨	વજ્રસ્વામી ચો.	દેપાલ	૩૮
,,	જંબૂ પંચભવ ચો.	,,	૪૦
૧૫૨૩	જીવભવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
આ.૦૧૫૨૩	મૃગાંકલેખા રાસ	વચ્છ	૬૩
	+ નવપલ્લવ પાર્શ્વનાથ કલશ	વચ્છભંડારી	૬૫
૧૫૨૫	મંગલકલશ રાસ	મંગલધર્મ	૫૯
,,	પડાવચક બા.	મેરસુંદર	૬૦૩

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૫૨૯	ક્ષેત્રસમાસ આ.	દ્યાસિદ્ધગણિ	૧૮૦
લ૦ ૧૫૩૧	શીલોપદેશમાળા આ.	મેરસુંદર	૬૦૧
૧૫૩૧	સિદ્ધચક્ર-શ્રીપાલ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
„	ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ	દેવકીર્તિ	૬૦
આ. ૧૫૩૧	રૂપકમાલા	પુણ્યનંદી	૬૧
લ૦ ૧૫૩૨	વિદ્યાવિલાસ પવાડો		૨૬
૧૫૩૭	કુરગકુ રાસ	મતિશેખર	૫૧
„	મયણુરેહા રાસ	„	૫૧
લ૦ ૧૫૩૮	સમ્યક્ત્વ રાસ	લે. લાવણ્યધીર	૪૫
લ૦ ૧૫૪૦	પહેલાં કુમારપાલ રાસ	કર્તા દેવપ્રભ	૬૧
લ૦ „	„	લે. ચરણનંદન	૬૨
૧૫૪૩	સિદ્ધાંત ચો.	લાવણ્યસમય	૬૯
૧૫૪૪	વિચારચોસડી	નન્નસૂરિ	૯૬
૧૫૪૫	નંદખત્રીસી	નરપતિ	૮૮
૧૫૪૮	સારથિઆમણ રાસ	સંવેગસુંદર	૬૬
૧૫૪૮-૧૫૬૮	મૃગાપુત્ર સ.	હેમવિમલ	૬૮
૧૫૫૦	મુનિપતિ ચરિત્ર	અજ્ઞાત	૬૦
આ. ૧૫૫૦	સાગરદત્ત રાસ	શાંતિસૂરિ	૯૧
૧૫૫૧	સનતકુમાર ચો.	કીર્તિદર્શ	૯૧
	કુલધ્વજ કુમાર રાસ	કક્કસૂરિ શિ.	૫૨
૧૫૫૧	સુંદર રાજ્ય રાસ	ક્ષમાકલશ	૯૩
૧૫૫૩	લલિતાંગકુમાર રાસ	„	૯૩
„	ગજસુકુમાર સંધિ	મૂલપ્રભ	૯૫
„	મત્સ્યોદર રાસ	જયરાજ	૯૫
„	સ્થૂલભદ્ર એકવીસો	લાવણ્યસમય	૭૧
„	દશશ્રાવક બત્રીશી	નન્નસૂરિ	૯૭

सं.वत्	कृति	कर्ता	पृष्ठ
१५५४	गौतम पृथ्वा यो.	लावण्यसमय	७२
,,	+ हेमविमलसूरि काग	हंसधीर	६८
,,	हरिश्चंद्र रास	धर्मदेव	१०८
१५५५	हरिण रास	कुशलसंयम	१२८
१५५६	विक्रमयत्रि	जिनहर	८८
,,	गजसिंहकुमार यत्रि	नेमिकुंजर	१००
१५५७	श्रीपाल रास	लण्डिसागर	१०१
	ध्वजलुङ्ग यो.	,,	१०१
१५५७	वसुदेव यो.	हर्षकुल (कुलश ?)	१०२
१५५८	गजसुकुमार रा.	नन्दसूरि	६६
१५६०	+ नंदयत्रीशी यो.	सिंहकुल (कुशल ?)	१०३
,,	यंद्रलेखा यो.	हर्षभूति	१०५
१५६१	ललितांगयत्रि	धर्मरसूरि	१०५
,,	अण्णपुत्र रास	धर्मदेव	१०८
६० ,,	ललितांग यत्रि		१०६
१५६२	२४ जिनस्त०	आशुदे	१०७
आ०१५६२	लीलावती रास	कडवे	११०
१५६२	आलोयथु विनति	लावण्यसमय	७३
,,	नेमनाथ हमयडी	,,	७४
,,	सेरीसापार्थ स्त.	,,	७४
,,	राणुवमटोदरी सं.	,,	७५
,,	वैराग्य विनति	,,	,,
१५६३	चण्डस्वामी रास	धर्मदेव	१०८
,,	कयवन्ना यो.	पद्मसागर	१११
,,	लीलावती सुभतिविलास	,,	११२
१५६४	रंग रत्नाकरनेमि—		

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	નાથ પ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૮૫
૧૫૬૫	મંદોદરી સંવાદ	અચાત	૧૧૨
,,	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	હીરાનંદ	૧૧૨
,,	પૂર્વદેશચૈત્ય રાસ	હંસસોમ	૧૧૩
,,	વિક્રમસેન રાસ	ઉદયલાનુ	૧૧૩
લ૦ ,,	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	લે. હીરાચંદ	૨૬
૧૫૬૭	સુરપ્રિય કેવલિરાસ	લાવણ્યસમય	૭૫
,,	સુમિત્રકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૬
લ૦ ૧૫૬૮	પહેલાં શાલિભદ્ર વિવાહલુ	લક્ષ્મણુ	૧૧૬
૧૫૬૮	+ વિમલપ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૭૬
૧૫૬૯	ઋષિદત્તા ચો.	દેવકલશ	૧૨૦
૧૫૭૦	પહેલાં આરવત સં	અનંતહંસ	૧૨૦
	છલાપ્રાકારચૈત્ય પરિપાટી	,,	,,
૧૫૭૦	છલાતીપુત્ર સં.	સહજસુંદર	૧૨૦
૧૫૭૧	રત્નચૂડ મણિચૂડ રાસ	રત્નસિંહ સૂરિ શિ.	૧૩૨
,,	વત્સરાજ દેવરાજરાસ	લાવણ્ય રત્ન	૧૩૦
૧૫૭૨	ચુણુ રત્નાકર છંદ	સહજસુંદર	૧૨૧
,,	ઋષિદત્તા રાસ	,,	૧૨૩
આ. ૧૫૭૨	જંબુ અંતરંગ રાસ	,,	૧૨૮
૧૫૭૩	યશોધર ચરિત્ર	લાવણ્યરત્ન	૧૩૦
લ. ,,	સુદર્શનરાસ		૪૩
૧૫૭૪	મત્સ્યોદરરાસ	લાવણ્યરત્ન	૧૩૧
	કલાવતીરાસ	,,	,,
	કમલાવતીરાસ	,,	,,
૧૫૭૫	કરસંવાદ	લાવણ્યસમય	૭૯
,,	નવતત્ત્વરાસ	ભાવસાગર (સૂરિશિ.)	૧૩૨

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૫૭૬	નેમિનાથ વસંત કુલડાં	લે. શિવલાલ	૫૧
આ. ૧૫૭૭	રસાહિલો	મુનિચંદ્ર સૂરિ	૧૩૯
૧૫૭૮	ચંપકમાલારાસ	સૌભાગ્યસાગર— સૂરિશિ.	૧૩૩
આ. ૧૫૭૯	કથવન્નારાસ	સાધુરાત્ન સૂરિ	૧૩૮
૧૫૮૦	કલાવતી ચરિત્ર	ભુવનકીર્તિ (૧)	૧૩૪
૧૫૮૨	રત્નસાર કુમાર ચો.	સહજસુંદર	૧૨૪
,,	આત્મરાજ રાસ	,,	૧૨૬
,,	રૂપકમાલા આ૦	રત્નરંગ	૬૧
લ. ,,	વિક્રમચરિત્ર—પચદ્દંડ		૯૯
૧૫૮૩	ધનસાર પંચશાલ રાસ	લાલમંડન	૧૩૫
૧૫૮૪	અગડદત્ત રાસ	ભીમ (૧)	૧૩૮
,,	કુલધ્વજકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૭
	રાત્રિભોજન રાસ	,,	૧૧૮
૧૫૮૫	સુરપ્રિય ચરિત્રરાસ	જયનિધાન	૧૩૭
	ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ	,,	૧૩૭
૧૫૮૫	અંતરીક પાર્શ્વદંડ	લાવણ્યસમય	૮૦
૧૫૮૬	રૂપકમાલા	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૭
૧૫૮૮	૨૪ જિન નમસ્કાર	સમરચંદ્ર	૧૫૧
	ત્રેણિકરાસ	,,	૧૫૦
૧૫૮૯	ખમ્બિ—ખલિભદ્ર—		
	યશોભદ્ર રાસ	લાવણ્યસમય	૮૦
	દેવરાજ વત્સરાજ રાસ	,,	૮૩
	સુમતિ સાધુ વિવાહલો વગેરે	,,	૮૫
૧૫૯૧	ધમ્મિલરાસ	સોમવિમલ સૂરિ	૧૮૫
૧૫૯૨	આરાધના મોટા	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૩

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	શીલરાસ	વિજયદેવ સૂરિ	૧૪૮
૧૫૯૪	કૃત કર્મરાજ રાસ	કલ્યાણ	૧૬૦
લ. ૧૧	મલયસુંદરી રાસ	લે. આનંદરત્ન	૬૩
૧૫૯૫(?)	તેતલીપુત્ર રાસ	કવિયણ	૧૫૯
૧૫૯૬	પહેલાં દોવાળીરાસ	ધર્મસિંહ	૧૬૫
	વિક્રમરાસ	,,	,,
૧૫૯૬	હીરવિજય બાર માસ	ગજરાજ	૧૭૧
લ. ૧૫૯૬	નેમિરાસ-યાદવરાસ	પુણ્યરત્ન	૨૪૩
૧૫૯૭	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૦
,,	ચાર પ્રત્યેક છુદ્ધ રાસ	બ્રહ્મમુનિ	૧૫૩
	+સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા	,,	૧૫૪
	સુદર્શન ચરિત્ર ચો.	,,	૧૫૪
૧૫૯૭	+આનંદવિમલ સૂરિ રાસ	વાસણ	૧૬૮
૧૫૯૯	અંબડ ચો.	વિનયસમુદ્ર	૧૬૮
૧૬૦૦	ખંધક ચરિત્ર સ.	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૪
	હરિચંદ્ર રાસ	ગુણભાણિકમ્પ શિ.	૧૭૧
	બિલ્હણ પંચાશિકા	જ્ઞાનાચાર્ય	૧૭૩
	શશિકલા પંચાશિકા	,,	૧૭૪
૧૬૦૧	અગડદત્ત રાસ	સુમતિ મુનિ	૧૮૧
,,	ચંદાયણો રાસ	દર્શન	૧૮૨
૧૬૦૨	પટ્ટાવલિ સં	સોમવિમલ	૧૮૮
૧૬૦૩	વિચાર મંજરી	જગો (ગુણવિમલ)	૧૮૨
,,	ત્રેણિક રાસ	સોમવિમલ	૧૮૩
,,	શીલવતી કથા	હેમરત્ન સૂરિ	૨૦૭
,,	લીલાવતી	,,	૨૦૮
૧૬૦૪	પદ્યચરિત્ર	વિનયસમુદ્ર	૧૬૯

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૦૪	સુખાહુ સંધિ	પુણ્યસાગર	૧૮૮
૧૬૦૫	રાજસિંહ રાસ-નવકાર ચો.	વિમલચારિત્ર (૧)	૧૮૮
,,	વૈરાગ્ય વિનતિ	સહજરત્ન	૧૯૯
૧૬૦૬ ? (૧૬૨૨)	જંબુ રાસ	રાજપાળ	૧૮૯
૧૬૦૬	૩૪ અતિશય રત્ન.	કમલસાગર	૨૦૦
,,	અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ	દેવગુપ્ત સૂરિ શિ.	૨૦૦
લ. ૧૬૦૮	શીલોપદેશ માળા	મેરુસુંદર	૬૦૧
૧૬૦૯	ધન્નારાસ	હેમરાજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	વિચારસ્તવ બા.	,,	૬૦૨
૧૬૧૧	પડારક મહાવીરસ્તો	દેવીદાસદ્વિજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	બ્રોહ્મદિ રાસ	લે. ઇન્દ્રસહજ	૮૩
૧૬૧૨	સુમતિ નાગિલ રાસ	બ્રહ્મા (વિનયદેવ સૂરિ)	૧૫૮
,,	બારવત રાસ	પ્રીતિવિજય	૨૦૩
લ. ,,	રસાહિલો	લે. સારંગ	૧૩૯
૧૬૧૩	સીમંધર સ્તોત્ર	પ્રભોદશીલ શિ.	૧૯૧
,,	૧૭૦ જિનસ્ત.	,,	૧૯૨
,,	સુરસેન રાસ	હર્ષરાજ	૨૦૪
લ. ,,	ઐશ્વિક રાસ	લે. વસા વનુ કામસ્થ	૫૫
૧૬૧૪	સુંગાર મંજરી	જ્યવંત સૂરિ	૧૯૩
,,	૨૦ વિરહમાન જિન રત્ન.	સહજરત્ન	૧૯૯
લ. ,,	સુરપ્રિય કેવલી રાસ		૭૬
૧૬૧૬	સિંહાસન યત્રીશી	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૫
,,	નમાધવાનળ કથા	કુશલલાભ	૨૧૧
૧૬૧૭	નમારૂ દોલાની ચો.	,,	૨૧૭
,,	રામકૃષ્ણ ચો.	લાવણ્યપ્રીતિ	૨૧૭
,,	ગજસુકુમાલ રાસ	,,	૨૧૭

इउम

संवत्	कृति	कर्ता	पृष्ठ
„	सोमयन्त्रं यो.	विजयसागर	२१८
	चित्रसेन पद्मावती रास	„	„
१६१७	कीर्तिधर सुकोमल प्रणय	मान	२१९
१६१८	सत्तर भेदी पूजा	साधुकीर्ति	२१९
ल. „	मुनिपति चरित्र		६०
१६१९	+वेताल पयवीसी	देवशील	२२१
„	+सोमविमल सूरि रास	आण्ण्डसोम	२२३
आ. १६१९	शांभु प्रद्युम्न यो.	जिनचन्द्र सूरि	२२६
ल. „	नलद्वन्द्वी रास		४६
१६२१	श्रेणिक रास	भीम	२२६
१६२२	पहेलां नवतत्त्व ज्ञेय	सोमविमल	१८६
„	रथूलभद्र स०	आण्ण्डसोम	२२५
„	पञ्चोपाध्याय यो.	रत्नमुन्दर	२३०
ल. „	त्रिभुवनदीपक प्रणय	ले. जयसिंह सूरि	२५
१६२३	शिवदत्त रास	सिद्धि सूरि	२०७
„	यशोधर रास	मान	४८०
१६२४	आषाढ भूति प्रणय	साधुकीर्ति	२२०
„	सम्भक्त्युद्धार मुदी रास	हीरकलश	२३४
„	धन्नाशालिभद्र रास	अज्ञात	२४१
ल. „	भृगाङ्कवेष्म रास	ले. लक्ष्मीसौभाग्य	६४
१६२५	धर्मपरीक्षा	सुमति कीर्ति	२२७
„	कल्प सूत्र भा०	सोमविमल	६०२
ल. १६२६	ललितान्ग रास		६५
„	पितृहृद्य पञ्चाशिका		१७४
ल. १६२७	विपाक सूत्र भा०		६०२
ल. १६२८	भृगाङ्क वेष्म रास.		६४

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ. ૧૬૩૦	શાંતિનાથ રાસ	હીરવિજય સૂરિ	૨૪૧
૧૬૩૧	દંડકસ્ત.	કમલ વિજય	૫૧૩
૧૬૩૨	કનકઐષી રાસ	ભાવરત્ન	૨૪૫
૧૬૩૩	શુદ્ધલક કુમાર રાસ	સોમવિમલ	૧૮૬
„	બાર મતતો રાસ	જિનચંદ્ર સૂરિ (શિં)	૨૨૬
લ. „	રાત્રિ ભોજન રાસ	લે. ચારિત્રોદય	૧૧૯
૧૬૩૬	સિંહાસન બત્રીશી	હીરકલશ	૨૩૫
„	મહીપાલ ચો.	હેમરત્ન સૂરિ	૨૦૮
„	મુનિમાલકા	ચારિત્રસિદ્ધ	૨૪૨
૧૭૩૭	સનત કુમાર રાસ	પુણ્ય રત્ન	૨૪૪
„	નરપચંદ રાસ	નયસુંદર	૨૫૪
લ. „	અગડદત્ત રાસ	લે. સત્યલક્ષ્મી	૧૮૨
લ. „	ધમ્મિલ રાસ		૧૮૬
૧૬૩૮	શુક બહોતરી	રત્ન સુંદર	૨૩૨
„	આપાઠ ભૂતિ સં	કનકસોમ	૨૪૫
„	વિક્રમખાપરા રાસ	મંગલ માણેક	૨૪૭
„	અંબડ ચો.	„	૨૪૮
„	નશત્રંજય રાસ	નયસુંદર	૨૫૭
૧૬૩૯ પહેલાં	પુણ્યપાપ રાસ	હરખજી	૨૪૦
૧૬૩૯	ખિલ્લણ પંચાશિકા	સારંગ	૩૦૩
લ. „	વસુદેવ ચોપદ		૧૦૨
„ „	નેમિરાસ		૨૪૪
૧૬૪૦ પહેલાં	મહાબળ રાસ	લાખઆ શિ.	૨૪૦
૧૬૪૦	કુમારપાલ રાસ	હીરકુશલ	૨૫૩
„	પ્રભાવતી રાસ	નયસુંદર	૨૫૮
„	અલયકુમાર	પદ્મરાજ	૩૬૩

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૧	જય વિજય ચો,	ધર્મરત્ન	૨૬૭
,,	સિદ્ધપુર ચૈત્ય સ્તં	કુશલવર્ધન	૨૬૮
લ. ,,	મૃગાંકલેખા રાસ		૬૪
લ. ,,	ગજસિંહ રાસ		૧૦૧
લ. ,,	વજ્રસ્વામી રાસ		૧૧૦
૧૬૪૨	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	વચ્છરાજ	૨૬૯
લ. ,,	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
૧૬૪૩	પહેલાં મૃગાવતી	સકલચંદ્ર	૨૭૫
૧૬૪૩	દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	કલ્યાણુદેવ	૨૭૫
,,	યશોભદ્ર ચો.	વિનયશેખર	૨૮૫
,,	રત્નકુમાર રાસ	,,	૨૮૫
લ. ૧૬૪૩	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. મહીપાત્ર	૨૭૬
૧૬૪૪	આર્દ્રકુમાર ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
,,	કનકાવતી આખ્યાન	હેમશ્રી	૨૮૬
લ. ,,	ઉત્તરાધ્યયન સ.		૧૫૭
લ. ,,	તેજસાર રાસ	લે. સહજવિમલ	૨૧૫
લ. ,,	યશોભદ્ર ચો.	લે. કર્તા વિનય શેખર	૨૮૫
૧૬૪૫	સાગર ત્રેષ્ઠી કથા	રત્નસાર	૨૮૭
લ. ૧૬૪૫	ગૌતમ પૃચ્છા બાં		૬૦૨
લ. ૧૬૪૫	તંદુલવેવાલી બાં		૬૦૨
લ. ,,	ગુણુ રત્નાકર છંદ	લે. ગુણીયલ	૧૨૩
૧૬૪૬	+સુરસુંદરી રાસ	નયસુંદર	૨૬૧
,,	+વિનયદેવ સુરિ રાસ	મનજી	૨૮૭
,,	વૈતાલ પચવીસી	હેમાણુંદ	૨૮૮
	ભોજચરિત્ર ચો.	,,	૨૮૯
લ. ૧૬૪૬	સિદ્ધાંત ચો.	લે. કલ્યાણુતિલક	૭૧

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૭	ચોરનાદલ કથા (પદમણી ચો.)—હેમરતન		૨૦૮
લ. „	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. વીરવિમલ	૨૭૬
૧૬૪૮	નીતિશાસ્ત્ર-પંચતંત્ર ચો.	વચ્ચરાજ	૨૭૧
„	કર્મવિપાક રાસ	મલ્લિકેવ	૨૬૦
૧૬૪૯	મંગલકલશ ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
„	રામ સીતા રાસ	નગર્ષિભણિ	૨૬૦
„	વિક્રમાદિત્ય ચો.	નરપતિ	૨૬૧
„	મૃગાકકુમાર પદ્યાવર્તિ ચો.	પ્રીતિવિમલ	૨૬૩
„	લાલોદમ રાસ	દયાકુશલ	૨૬૬
આ. ૧૬૫૦	હરિષેષુ શ્રીષેષુ રાસ	ધનવિજય	૨૬૬
લ. „	નલદવદંતિ રાસ		૪૮
૧૬૫૧	દુર્ગનસાલ બાવની	કૃષ્ણદાસ	૩૦૦
„	ભોજપ્રમંથ ચો.	સારંગ	૩૦૩
૧૬૫૨	પહેલાં તીર્થમાલા	પદ્મવિજય	૩૦૪
„ „	પુરંદર ચો.	માલદેવ	૩૦૫
	ભોજપ્રમંથ	„	૩૧૦
આ. ૧૬૫૨	પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત.	રત્નકુશલ	૩૬૨
લ. ૧૬૫૨	સુદયવચ્ચ (સદેવંત) ચરિત્ર	અચાત	૪૮૧
„ „	„	લે. પદ્મરાજ	„
લ. „	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. વીરદાસ	૨૩૫
લ. „	પુરંદર રાસ	લે. શિવચંદ્ર	૩૦૯
૧૬૫૨	હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ	પરમાણંદ	૩૧૦
લ. „	„	લે. સખીદાસ	૩૧૦
„ „	„ રાસ	વિવેકલર્પ	૩૧૧
„ પછી +	„ શલોકો	કુચરવિજય	૩૧૩
„ +	„ પુણ્યખાણિ સ.	જયવિજય	૩૧૭

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૫૩	તીર્થમાલા સ્તોત્ર	ધનહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ,,	સુમિત્ર રાસ		૧૧૭
લ૦ ,,	પ્રભાવતી રાસ		૨૬૧
૧૬૫૪	+ રસરત્ન રાસ	જયચંદ્ર	૩૧૩
લ૦ ,,	ત્રણુ ભાષ્ય બા૦		૬૦૨
૧૬૫૫	+ અષ્ટપ્રકારી પૂજા	પ્રીતિવિમલ	૨૯૪
,,	કોકશાસ્ત્ર ચો.	નણુદાચાર્ય	૩૨૩
,,	ચંદ્રરાગ્ય રાસ	લલિતપ્રભ	૩૨૦
,,	+ કર્મચંદ્ર પ્રબંધ	ગુણુવિનય	૩૨૬
,,	વરદત્ત ગુણુમંજરી બા૦	કેનકકુશલ	૬૦૨
,,	સૌભાગ્ય પંચમી	,,	,,
,,	જ્ઞાનપંચમી કથા	,,	,,
લ૦ ૧૬૫૬	હીરવિજય સ.	લે. જયહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ૧૬૫૭	+ દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	વૈરસાલ	૮૪
લ૦ ,,	વસુદેવ ચોપાન		૧૦૨
લ૦ ,,	શંભુરાસ		૧૪૯
લ૦ ,,	ભોજપ્રબંધ ચો.	લે. ચારિત્રવિમલ	૩૦૩
૧૬૫૮	ચોવીશી	સમયસુંદર	૩૩૧
,,	જિનપાલ જિન- રક્ષિત રાસ	મુનિશીલ	૩૯૨
૧૬૫૮ પછી	દાનશીલાદિ રાસ	પ્રીતિવિમલ	૨૯૪
૧૬૫૯	ગુણુત્લાકર જંદ	સમયસુંદર	૩૩૧
,,	સાંબ પ્રહુમ્ન પ્રબંધ	,,	૩૩૧
લ૦ ,,	,,	લે. હેમચંદ્ર	૩૩૪
૧૬૫૯	સનત કુમાર	પદ્મારાજ	૩૯૩
લ૦ ,,	હંસવત્સકથા ચો.	લે. મનોહર	૪૭

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૫૯	અંબડ ચો.		૧૭૦
૧૬૬૦	પહેલાં મહાવીર હોય	સકલચંદ્ર	૨૮૧
૧૬૬૦	૨૪ જિન કલ્યાણુક સ્ત૦	વિદ્યાવિજય	૩૯૩
"	નશુકન ચો.	જયવિજય	૩૯૪
લ. "	મહાવીર હોય.	લે. હીરચંદ્ર	૨૮૨
૧૬૬૧	પહેલાં ગજસુકુમાર રાસ	સુધર્મચરિત્ર	૪૦૮
	આપાદ ભૂતિ રાસ	"	૪૦૭
૧૬૬૧	મૃગધ્વજ ચો.	પદ્મકુમાર	૪૬૨
લ. "	પહેલાં ઉદાયી રાજર્ષિ સંધિ	(સંયમ (ભૂતિ)	૪૬૨
"	"	લે. લાલણુ	"
૧૬૬૨	અંજના સુંદરી પ્રસંધ	ગુણવિનય	૩૨૮
"	દાનાદિ સંવાદ (સંવાદ શતક)	સમયસુંદર	૩૩૫
"	ધંધાણી તીર્થ સ્તો.	"	૩૩૬
"	જિનધર્મ મંજરી	જિનચંદ્ર સૂરિ શિ.	૩૯૬
"	આત્મશિક્ષા રાસ	પ્રેમવિજય	૩૯૭
લ. ૧૬૬૨	કુકડા માર્ગરી રાસ	વલ્હા (જૈનેતર)	૪૬૩
લ. "	વિદ્યાવિલાસ ચો.		૫૧
૧૬૬૩	અંજનાસુંદરી રાસ	વિમલચારિત્ર (૨)	૩૯૮
લ. "	"		૪૬૪
લ. "	દંડકના ત્રીશ બોલ (ગણ)	દૂંઢક	૬૦૨
લ. "	ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ	કનકસુંદર	૪૫૮
લ. "	અંજનાસતી	માલમુનિ	૪૬૩
લ. "	કર્પૂરમંજરી	કનકસુંદર	૪૬૦
લ. "	પરદેશી રાગ રાસ	લે. તેજપાલ	૧૨૭
લ. "	નસુર સુંદરી રાસ	લે. ધર્મરતન સૂરિ	૨૬૨
લ. "	નરસરત્ન રાસ	લે. કુંવરજી	૩૧૫

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૧૧૪	ગુણધર્મ કનકાવતી	લે. રામા	૪૬૦
૧૧૧૪	+સમેત શિખર રાસ	જ્યવિજ્ય	૩૧૬
,,	+નલદવદંતી રાસ	મેધરાજ	૪૦૧
,,	હિપદેશ રાસ	હીરાનંદ	૪૬૬
,,	દશવૈકલિક બા૦	શ્રીપાળ	૬૦૨
લ. ૧૧૧૪	નંદીસૂત્ર બા૦		૬૦૨
આ. ૧૧૬૪	+સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા	વિજયસાગર	૪૬૪
આ. ૧૧૬૫	વિજયવિજયા પ્રબંધ	હર્ષકૃતિસૂરિ	૪૬૬
૧૧૬૫	ગુણસુંદરી ચો.	ગુણવિનય	૩૨૬
,,	+નલદમયંતી ચરિત્ર	નયસુંદર	૨૬૨
,,	+ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધરાસ	સમયસુંદર	૩૩૮
,,	નેમિક્ષાગ	ગજસાગરસૂરિ શિ.	૪૦૩
,,	સુરપતિકુમાર ચો.	દામોદરદયાકુશલ	૪૦૩
,,	રાવણ મંદોદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
૧૧૬૬	પુણ્યસાર રાસ	પુણ્યકૃતિ	૪૦૫
,,	વ્રતવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૦૬
૧૧૬૭	આદીશ્વર આલોચણ સ્ત૦	ઋષભદાસ	૪૫૨
,,	નેમિનાથ નવરસો	,,	૪૧૭, ૪૫૧
,,	વ્રતવિચાર રાસ	,,	૪૦૬
,,	સગલશાહ રાસ	કનકસુંદર	૪૬૦
,,	+ગોડી પાર્શ્વ સ્ત૦	શાંતિકુશલ	૪૭૧
લ. ૧૧૬૮	સુમિત્ર રાસ	લે. લલિતસાગર.	૧૧૭
૧૧૬૮	મૃગાવતી ચો.	સમયસુંદર	૩૪૩
,,	કર્મછત્રીશી	,,	૩૭૩
,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૩
,,	સ્થૂલભદ્ર રાસ	,,	૪૧૫
૪૧			

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	૧૭૦ જિનનામ સ્ત૦	ગુણવિજય	૪૭૨
લ. ૧૬૬૮	અધ્યાત્મબાવની	હીરાનંદ	૪૬૬
લ. „	સુરપ્રિય ચરિત		૧૩૭
લ. „	અધ્યાત્મબાવની	લે. કીસનદાસ	૪૬૭
૧૬૬૯	પહેલાં ભગવતી ગીતા	વિદ્યાકમલ	૪૭૦
૧૬૬૯	શીલશિક્ષા રાસ	નયસુંદર	૨૬૭
„	શીલાદિ છત્રીશી	સમયસુંદર	૩૭૩
„	મદન ચો.	દયાકુશલ=દામોદર	૪૦૪
„	ઋષભદેવ સ્ત૦	સંધવિજય	૪૭૪
„	હંસરાજ વચ્છરાજ		
	પ્રબંધ	વિજય મેરૂ	૪૭૮
લ. „	શીલ રાસ.		૧૪૯
લ. „	પુરંદર રાસ	લે. કલ્યાણ	૩૦૯
લ. „	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	લે. જયકીર્તિ	૩૨૯
લ. „	ગજસુકુમાર રાસ	લે. મેધા	૪૦૮
આ. ૧૬૭૦	સત્તરબેદી પૂજા	મેધરાજ (૨)	૪૬૭
આ. „	ચૈત્યવંદન	મૂલાવાચક	૪૬૮
૧૬૭૦	કુમારપાલ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૭
લ. „	મુગાવતી આખ્યાન	લે. હરજી	૨૭૬
લ. „	શ્યામપ્રદુમ્ન ચો.		૩૩૫
લ. ૧૬૭૦	સગાલશાહ રાસ		૪૬૦
„ „	ઋષભસ્ત.	લે. કર્તા સિંધવિજય	૪૭૪
„ „	આચરિત્ર રાસ		૪૮૦
૧૬૭૦—૧૬૭૪	હરિશ્ચંદ્ર ચો.	હીરનંદન	૪૮૧
૧૬૭૦—૧૭૧૩	૨૭ વીરભવ સ્ત૦	શુભવિજય (૧)	૫૯૩
૧૬૭૦—૧૭૧૮	ચૈત્યવંદન	નયસાગર	૫૯૨

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૭૧	પહેલાં નાના દેશ બાપામાં સ્તં	પરમાણુદ	૪૮૦
૧૬૭૧	વંકચૂલ રાસ	મંગદાસ	૪૦૩
શ્લ. ૧૬૭૧	પરદેશી રાગ રાસ	લે. લઘૂ ખોખા	૧૨૭
૧૬૭૧	પછી + વિજયસેન સૂરિ નિર્વાણુ રાસ	વિદ્યાચંદ	૪૮૨
૧૬૭૨	પહેલાં વિમલાચલ સ્તં	ક્ષેમકુશલ	૪૬૯
૧૬૭૨	પ્રિયમેલક (સિંહલસુત) ચો.	સમયસુંદર	૩૪૭
,,	વિદ્યાવિલાસ ચો.	આનંદોદય	૩૯૭
,,	નનેમિસાગર નિર્વાણુ રાસ	કૃપાસાગર	૪૮૪
,,	લવકુશ રાસ	રાજસાગર	૪૮૫
લ. ૧૬૭૨	સુંદરરાગ રાસ	લે. જિનદાસ	૬૩
લ. ૧૬૭૨	ચંપકમાલા રાસ	લે. ભાવશેખર	૧૩૩
લ. ૧૬૭૩	ત્રેણિકરાસ	લે. રવિહંસ	૨૨૭
,,	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સમયસુંદર	૩૪૮
,,	નલદવદંતી રાસ	,,	૩૪૯
,,	જ્ઞાતા ધર્મ ૧૯ અં સં	લાલવિજય (૧)	૪૮૭
,,	નેમિનાથ સ્તં	કલ્યાણુ	૫૧૧
લ. ૧૬૭૪	વિક્રમાદિત્ય કથા		૨૬૨
૧૬૭૪	અંચલમત વર્ણન ચો.	ગુણવિનય	૩૨૯
આ. ૧૬૭૫	ચંદનમલયાગિરિ રાસ	ભદ્રસેન	૫૯૬
૧૬૭૫	ધ્વજભુજંગ આખ્યાન	હિદયમંદિર	૪૯૦
,,	ચંપેકસેન રાસ	મતિસાર	૫૦૩
,,	નેમિરાસ	ધર્મકીર્તિ	૪૯૧
લ. ૧૬૭૫	મૃગાંકલેખા રાસ	લે. વજા	૬૫
૧૬૭૫(?)	રિપુમર્દનરાસ	વિવેકવિજય	૪૯૨
૧૬૭૬	જીવવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૦

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	નવતત્ત્વ રાસ	„	૪૨૨
„	સુદર્શન સં	લાલવિજય (૧)	૪૮૮
„	ભાવના સંધિ	જયસોમ	૪૬૩
„	યશોધર ચરિત્ર	મનોહરદાસ	૪૬૪
„	ગુણકરંડ ગુણાવલી	ગાનમેર	૪૬૫
„	સંપ્રહિણી	મતિસાગર	૪૬૬
„	ઢાલસાગર	ગુણસાગર	૪૬૭
„	કૃતપુણ્ય (કયવમા) રાસ	„	૫૦૦
„	સમ્યક્ત્વ સમ્પત્તિ આં	રત્નચંદ્ર	૬૦૨
લ.	„ રત્નસાર ચો.	લે. વિજયમૂર્તિ	૧૨૫
લ.	„ ચંપકમાલા રાસ	„	૧૩૩
લ.	„ નંદાલા મારવણી ચો.	લે. ગુણરત્ન	૨૧૪
લ. ૧૬૭૬	સિંહાસન ખત્રીશી	લે. દયાકીર્તિ	૨૩૮
૧૬૭૭	કુમતિ વિધ્વંસ ચો.	હીરકલશ	૨૩૮
„	અગપુત્ર રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
„	નજાંઝરીઆ મુનિ સં.	શાંતિકુશલ	૪૦૧
„	ભગવતી સાધુવંદના	પ્રભસેવક	૫૦૩
„	જંબૂદ્વીપ સ્તં	સુધનહર્ષ	૫૦૪
„	નયપ્રકાશ રાસ	પુણ્યસાગર	૫૩૦
૧૬૭૮	તીર્થમાલા સ્તં.	દયાકુશલ	૨૬૭
„	ભરત બાહુબલી રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
„	સમકીર્તસાર રાસ	„	૪૨૫
„	બારઆરા સ્તં	„	૪૨૮
„	સિંહાસન ખત્રીશી	સંધવિજય	૪૭૭
„	નશાલિભદ્ર ચો.	મતિસાર	૫૦૧
„	કુલંબજકુમાર	અમરચંદ્ર	૫૦૬

અંકવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	નર્મદા સુંદરી ચો.	કર્મસિંહ	૫૦૯
„	પ્રિયંકર ચો.	ગુણવિજય (૧)	૫૧૯
„	કુલધ્વજ રાસ		૯૨
„	અન્નપુત્ર રાસ		૧૦૯
૧૬૭૯	અમરસેન વૈરસેન આખ્યાન	સંઘવિજય	૪૭૫
„	સીતાવિરહ	અમરચંદ્ર	૫૦૮
„	અગડદત્ત રાસ	લલિતકીર્તિ	૫૦૯
લ.	„	લે. કર્તા ઋષભદાસ	૪૧૩
લ.	„	લે. કાનજી	૪૨૭
૧૬૮૦	નહંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	જિનોદય સ્મરિ	૫૧૧
„	ઉપદેશમાળા રાસ	ઋષભદાસ	૪૫૧
લ.	„	લે. વિમલદાસ	૧૫૬
૧૬૮૧	વલ્લભચીરી રાસ	સમયસુંદર	૩૫૩
„	કુમાર (રૂપચંદ) રાસ	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૬
૧૬૮૨	૬૩ શ્રદ્ધાકા પુરૂષ સ્તોત્ર	દયાકુશલ	૨૯૯
„	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	સમય સુંદર	૩૫૪
„	પૂજાવિધિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૯
„	શ્રેષ્ઠિક રાસ	„	૪૩૦
„	હિતશિક્ષા રાસ	„	૪૩૩
„	સીમંધર સ્તો	કમલવિજય	૫૧૩
„	વિજય વિજયા રાસ	રાયચંદ (૧)	૫૧૪
લ.	„	લે. રાયવ	૮૩
લ.	„		૨૬૬
૧૬૮૩	અયમતા રાસ	„	૫૧૫
„	અંતરંગ રાસ	„	૫૧૫
„	કુંડરીક પુંડરીક રાસ	„	„

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	શ્રેણિક રાસ	"	૫૧૬
૧૬૮૩	નરામ યશો રસાયન રાસ	કેશરાજ	૫૨૨
લ. "	પુરંદર રાસ	લે. ચરિત્રવિમલ	૩૦૬
૧૬૮૩	(૭) જયચંદ્ર રાસ	ગુણવિજય	૫૧૯
	નકોચર રાસ	"	૫૨૦
૧૬૪૮	રોહણિયા રાસ	ઋષભદાસ	૪૩૭
"	હીરવિજય ૧૨ બોલ રાસ	"	૪૩૯
"	શત્રુજય માહાત્મ્ય રાસ	સહજ કીર્તિ	૫૨૫
"	આનંદ આવક સંધિ	શ્રીસાર	૫૩૪
લ. "	રાત્રિભોજન રાસ.		૧૧૮
લ. "	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. કુંવરજી	૨૭૧
લ. "	વંકચૂલ રાસ	લે. સૌભાગ્ય વિજય	૪૮૪
૧૬૮૫	પદમહોત્સવ રાસ	દયાકુશલ	૨૯૯
"	વિજયસિંહ સૂરિ રાસ	"	૨૯૮
"	બારવત રાસ	સમયસુંદર	૩૬૫
"	મહિલાનાથ રાસ	ઋષભદાસ	૪૪૧
"	હીરવિજય સૂરિ રાસ	"	૪૪૨
"	ધન્ય વિલાસ રાસ	કલ્યાણુશા	૫૨૬
"	અગડદત્ત રાસ	સ્થાનસાગર	૫૨૮
"	બાલચંદ બત્રીશી	બાલચંદ	૫૪૧
લ. "	પશોધર ચરિત્ર		૪૯૫
લ. "	અગડદત્ત રાસ	લે. કર્તા સ્થાનસાગર	૫૩૦
૧૬૮૬	ગૌતમપૃચ્છા	સમયસુંદર	૩૬૫
"	નશત્રુજય રાસ	"	"
"	નજયાનંદ રાસ	વાનો	૫૪૨
"	મેઘકુમાર ચો.	સુમતિરસ	૫૪૬

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
,,	પૃથ્વીચંદ્ર	દેવચંદ્ર (૧)	૫૭૯
લ. ,,	શાંખ પ્રદુમ્ન ચો.	લે. ગંગદાસ	૩૩૫
૧૧૮૭	સીતારામ પ્રબંધ ચો.	સમયસુંદર	૩૫૫
,,	આરામ શોભા ચો.	રાજસિંહ	૫૪૬
,,	અભયકુમાર રાસ	ઝડપભદાસ	૪૫૦
	ઝડપભદેવ રાસ		૪૫૧
	ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ		
	સમય સ્વરૂપ રાસ		
	દેવચંદ્ર સ્વરૂપ રાસ		
	શત્રુજય રાસ		
	કુમારપાલનો નાનો રાસ		
	જીવંતસ્વામી રાસ		
	બ્રાહ્મવિધિ રાસ		
	આર્દ્રકુમાર રાસ		
	પુણ્યપ્રશંસા રાસ		
	કેયવન્ના રાસ		
	વીરસેન રાસ		
૧૧૮૮	ધનાચરિત્ર	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૬
,,	પ્રીતિ છત્રીશી	સહજકીર્તિ	૫૨૬
૧૧૮૯	સ્થૂલભદ્ર ગીત	સમયસુંદર	૩૮૮
,,	અંજનાસુંદરી રાસ	પુણ્યસાગર	૫૩૦
,,	ત્રેભિરાજુલ આર માસ	લાભોદય	૫૩૪
,,	મોતી કપાસીયા સંવાદ	શ્રીસાર	૫૩૬
,,	સારખાવની	,,	૫૩૭
,,	અંજનાસુંદરી સંવાદ	બૃહસ્પતિ	૫૪૭
,,	શ્રીયામની બાનુમુગાવતી ચો.	ચંદ્રકીર્તિ	૫૪૭

संकेत	कृति	कर्ता	पृष्ठ
॥	+ प्रेमसाधनश्री रास (यद्वयरित) दृष्टान विजय		५४६
ल. ॥	श्री यरित्र रास	ले. प्रीतिविजय	४८०
ल. १६६०	पार आरास्त.		४२८
१६६१	ज'धु स्वागी रास	शुवनकीर्ति (२)	५६१
ल. ॥	वेतालपयसी	ले. कल्याण	२२३
ल. ॥	सीताराम यो.	ले. इपा	३६५
१६६२	मंगल कलश रास	प्रेममुनि	५६७
॥	ज'धु यो०	कमलविजय (२)	५६७
॥	नेमनाथ रास	कनक कीर्ति	५६८
॥	डिपासक दशांग पा०	दर्पवदल	६०२
ल. ॥	वासु पूज्यरास		२७७
ल. ॥	शांथ प्रद्युम्न यो.	ले. वल्लवीर	३३५
१६६३	द्रौपदी रास	कनककीर्ति	५६६
ल० ॥	ज'धुप'यलव वल्लुन यो.	ले. शुभा	४१
१६६४	वैद्यकसार रत्नप्रकाश	लक्ष्मीकुञ्जल	५७२
ल० ॥	जिनपाल जिनरक्षित रास		३६३
ल० ॥	सीम'धर स्त.		५१४
१६६५	+ कापडछेडा रास	दयारत्न	५७३
॥	नर्मदासुंदरी रास	राजरत्न	५७४
॥	शत्रुंजयतीर्थ परिपाटी	देवयान (१)	५७६
१६६६	धनदत्त यो.	समयसुंदर	३६८
॥	गोदीपार्श्व स्त.	सुमतिशिष्य	५७४
॥	वासुपूज्य मनोरम दाम	कल्याण्युक्ता	५७५
॥	ध्यानस्वरूप यो.	लावविजय	५८१
ल० ॥	सुष्माकुसुमि	ले. गोदीदास	१८८
ल० ॥	शिवश आचार्य रास		५८६

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૯૭	સાધુવંદના	સમયસુંદર	૪૭૦
,,	+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ	દર્શનવિજય	૫૫૧
,,	અમરગુપ્ત ચરિત્ર	કલ્યાણુશા	૫૭૬
,,	સુરપાળનો રાસ	વિવેકચંદ્ર	૫૭૭
,,	ધર્મભુદિ રાસ	મતિપ્રીતિ	૫૭૭
,,	હરિચંદ્ર રાસ	કનકકુશલ (?)	૫૮૩
,,	,,	કનકસુંદર	૫૮૩
,,	શિવજી આચાર્ય રાસ	ધર્મસિંહ (૧)	૫૮૫
લ૦ ૧૬૯૭	સુદયવત્સ (સદેવંત) રાસ	કીર્તિવર્ધન	૫૮૬
લ૦ ,	સિંહાસન બત્રીશી		૨૩૭
લ૦ ,	નેમિરાસ	લે. કીકા	૨૪૪
લ૦ ,	મૃગાવતી ચો-	લે. સૌભાગ્યવિમલ	૩૪૮
લ૦ ,	આપાદભૂતિ રાસ	લે. કુશલવિજય	૪૦૮
લ૦ ,	ત્રેણિક રાસ	લે. વર્ધમાન	૪૩૩
૧૬૯૮	આલોધણુ બત્રીશી	સમયસુંદર	૩૮૯
,,	પ્રસન્નચંદ્ર રાસ	રાજસાગર	૪૮૬
,,	શીલવતી ચો.	દેવરત્ન (૧)	૫૮૫
,,	અમરસેન રાસ	ત્રિકમ	૫૮૯
લ૦ ૧૬૯૮	પ્રદેશી રાજ રાસ	દાનચંદ	૫૮૭
,,	+ સમ્મેતશિખર તીર્થમાળા	લે. ચંદ્રકુશલ	૪૬૫
૧૬૯૯	ગુણધર્મ રાસ	મતિસાર	૫૦૩
,,	ગજસુકુમાર રાસ	બિનરાજસૂરિ	૫૫૩
,,	રૂપચંદ્ર નાગિરાસ	ત્રિકમ	૫૮૮
,,	+ વૈકુંઠ પંથ	બીમ	૫૯૮
લ૦ ,	પાંચ પાંડવ સ.	લે. સુમતિરશ્મિ	૧૫૬
લ૦ ,	તેજસાર રાસ	જયસાગર	૨૧૬

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ,,	ચંપકગ્રેષ્ઠી ચો.		૩૬૮
લ૦ ૧૬૯૯	રૂપચંદ્ર રાસ	લે. પંચાયણ	૫૮૯
૧૭૦૦	દુપદી સંબંધ	સમયસુંદર	૩૭૦
,,	અનાથી સ.	ખેમ	૫૯૨
,,	કર્મઅંથ બા૦	ધનવિજય	૬૦૨
લ૦ ૧૭૦૦	વિક્રમરાસ	હીરાનંદ	૪૬૭
	અમડદત્ત રાસ	કલ્યાણસાગર	૪૮૯
લ૦ ૧૭૦૦	નંદબીસી	+ અક્ષબીમજી	૮૯
લ૦ ૧૭૦૧	મૃગાવતી ચો.	કલ્યાણવિજય	૩૪૯
લ૦ ૧૭૦૧	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. દીપા	૪૦૦
લ૦ ૧૭૦૧	ઝાંઝરિયામુનિ સ.	લે. હંસકુશલ	૪૭૨
૧૭૦૨	વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત.	શ્રીસાર	૫૪૦
લ૦ ,,	કુમારપાલ રાસ	લે. અમંયા	૨૫૩
લ૦ ,,	ગુણકરંડ ગુણાવલી		૪૯૬
૧૭૦૩	ગજસુકુમાર ચો.	શુવનકીર્તિ(૨)	૫૬૩
લ૦ ,,	ભરતબાહુબલી પ્રબંધ	લે. વિદ્યાવિમલ	૩૧
લ૦ ,,	ત્રેણિકરાસ		૨૨૭
લ૦ ૧૭૦૪	કુમારપાલ રાસ	લે. વિશુધકુશલ	૪૧૯
લ૦ ૧૭૦૫	મદોદરી સંવાદ	લે. વીરજી	૧૧૨
લ૦ ,,	દ્રોપદી સંબંધ		૩૭૨
૧૭૦૬	અંજનાસુંદરી રાસ	શુવનકીર્તિ (૨)	૫૬૪
,,	વંકચૂલ રાસ	ત્રિકમ	૫૮૯
લ૦ ૧૭૦૯	ત્રેણિક રાસ	લે. વિમલદાસ	૫૧૬
લ૦ ,,	ઋષિદત્તા રાસ		૧૯૭
લ૦ ૧૭૧૦	સિંહાસન બત્રીશી	લે. લહુઆસુત	૨૩૮
લ૦ ૧૭૧૧	ગુણકરંડ ગુણાવલી	લે. ગજરત્ન	૪૯૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ૧૭૧૨	શાંખપ્રદુમ્ન ચો.	લે. મહિમોદય	૩૩૫
„ „	ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચો.	લે. માનવિજય	૩૪૨
લ૦ ૧૭૧૩	રામકૃષ્ણ ચો.		૨૧૭
લ૦ ૧૭૧૪	નેમનાથ રાસ		૫૬૯
લ૦ ૧૭૧૬	સિંહાસન બત્રીશી	લે. વૈરાગ્યસમુદ્ર	૨૩૭
લ૦ ૧૭૧૭	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ	લે. ધનવિજય	૫૯
લ૦ „	પુરંદર ચો.		૩૦૯
લ૦ „	સમેતશિખર તીર્થમાળા	લે. હેતુસાગર	૪૬૫
લ૦ ૧૭૧૮	જંબૂદ્વીપ વિચાર સ્ત.	લે. ધનહર્ષ	૫૦૫
લ૦ „	વૈષ્ણવસાર રત્નપ્રકાશ		૫૭૩
લ૦ ૧૭૨૨	ચંદન મલયાગિરિ રાસ	ભદ્રસેન	૫૯૬
લ૦ „	„	લે. મનોહર	૫૯૭
લ૦ „	આપાદબૂતિ સ.	લે. સુમતિવિજય	૨૪૬
લ૦ „	બારઆરા સ્ત.		૪૨૮
લ૦ „	શાલિભદ્ર રાસ		૫૦૨
લ૦ „	અગડદત રાસ	લે. દુર્ગસિંહ	૫૧૦
લ૦ ૧૭૨૪	ધનદત્ત ચો.	લે. દીપ્તિવિજય	૩૬૯
લ૦ „	હીરવિજયસુરિ રાસ	લે. સુરવિજય	૪૯૯
લ૦ ૧૭૨૫	શીલવતી ચો.		૫૮૫
લ૦ ૧૭૨૬	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. દીપસાગર	૫૬૬
લ૦ ૧૭૨૯	ઢાલસાગર	લે. સાધુવિજય	૫૦૦
લ૦ ૧૭૩૦	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ		૫૯
લ૦ „	સારબાવની	લે. દયાતિલક	૫૩૯
લ૦ ૧૭૩૧	આદિનાથ વિવાહલે		૪૫૪
લ૦ ૧૭૩૩	મોતી કપાસીયા સંવાદ	લે. મતિવિમલ	૫૩૭
લ૦ „	વંકચૂલ રાસ	લે. શાંતિવિજય	૫૯૧

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૭૩૫	શીશ રાસ		૧૪૬
„ „	વિજયસિંહચરિ રાસ	લે. લક્ષ્મીવિજય	૨૯૬
લ. ૧૭૩૬	નેમિરાસ		૨૪૪
લ. ૧૭૩૭	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ		૫૯
લ. ૧૭૩૮	કલાવતી રાસ		૧૫
લ. ૧૭૪૧	હરિળ્લ રાસ	લે. અજયસાગર	૧૩૦
લ. ૧૭૪૨	તેજસાર રાસ	લે. ગ્રેમવિજય	૨૧૫
લ. ૧૭૪૩	જ્ઞાનપંચમી રત્ન.	લે. આણંદકુશલ	૩૦૦
લ. „	ગજસુકુમાલ રાસ		૫૫૪
લ. ૧૭૪૫	„		૫૫૫
લ. ૧૭૪૬	શાલિભદ્ર રાસ	લે. ખેમાવિજય	૫૦૨
લ. ૧૭૪૭	+ દાનાદિ સંવાદ		૩૩૬
લ. ૧૭૪૮	આપાદભૂતિ રાસ		૪૦૮
લ. ૧૭૪૯	ધનદત્ત ચો.		૪૬૯
લ. ૧૭૫૦	શુક્રબહોતરી	લે. જ્ઞાનવિજય	૨૩૩
લ. ૧૭૫૧	હરિવંશ રાસ		૫૫
લ. „	તીર્થમાલા રત્ન.	રાયચંદ	૨૨૮
લ. „	મહાવીર રત્ન.	„	૩૭૫
લ. ૧૭૫૨	+ હંસરાજ વત્સરાજ રાસ		૫૧૨
લ. ૧૭૫૩	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ	લે. જીવનચંદ્ર	૫૯
લ. „	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. ધર્મસુંદર	૫૩૩
લ. ૧૭૫૫	ગજસુકુમાર ચો.		૫૬૪
લ. ૧૭૫૮	જિનધર્મ મંજરી		૩૯૭
લ. ૧૭૫૯	કુમતિ કુખંસ ચો.	લે. ઉત્તમવિજય	૨૪૦
લ. „	ત્રેણિક રાસ	લે. રામવિજય	૪૩૩
લ. ૧૭૫૯	હીરવિજયચરિ રાસ		૪૪૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ,,	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. દયામૂર્તિ	૫૫૫
લ૦ ૧૭૬૦	+ પ્રેમલાલચ્છી રાસ (ચંદ્રરાસ)		૫૫૧
લ૦ ૧૭૬૨	નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન ચો.	લે. મગયલસાગર	૨૭૪
લ૦ ,,	+ ચોવીશી	લે. સુખહેમ	૫૫૮
લ૦ ,,	દ્રૌપદી રાસ	લે. કહાનજી	૫૭૨
લ૦ ૧૭૬૩	શુકરાજ સાહેલી	લે. પદ્મવિજય	૧૨૮
,, ,,	શ્યામપુત્ર સ.	લે. ધર્મવિલાસ	૫૬૨
લ૦ ૧૭૬૪	અખડ કથાનક ચો.		૨૫૨
લ૦ ૧૭૬૫	વેતાલપત્નીસી	લે. સુખશુદંસ	૨૮૯
લ૦ ,,	પુ-યસાર રાસ	લે. કુશલચંદ	૪૦૬
લ૦ ,,	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. સદારામ	૫૧૨
લ૦ ૧૭૬૬	શીલરાસ	લે. લાલચંદ્ર	૧૪૯
લ૦ ,,	નલદવદંતી રાસ	લે. જીતકુશલ	૩૫૧
લ૦ ,,	નવતત્ત્વ રાસ		૪૨૪
લ૦ ૧૭૬૭	ગોરાવાદલ-પદ્મણી રાસ		૨૧૧
લ૦ ૧૭૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. માનચંદ	૪૦૯
લ૦ ૧૭૬૮	કુલધ્વજ રાસ	લે. અમરવિજય	૫૦૮
લ૦ ૧૭૬૯	જંશુચરિત	લે. કુશલચંદ	૫૬૩
લ૦ ,,	+ શત્રુજય પરિપાટી	લે. ગુણચંદ્ર	૫૮૧
લ૦ ૧૭૭૦	+ ચાર પ્રત્યેકશુદ્ધ ચો.	લે. સમયધીર	૩૪૨
,, ,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	લે. ધનજી	૩૪૨
,, ,,	+ નેમિસાગર રાસ	લે. વિનીતવિજય	૪૧૫
લ૦ ૧૭૭૧	+ ચાર પ્રત્યેકશુદ્ધ ચો.	લે. જયસૌભાગ્ય	૪૮૫
લ૦ ,,	અભયકુમાર રાસ		૪૫૧
લ૦ ૧૭૭૮	રત્નસાર ચો.	લે. દોલતચંદ્ર	૧૨૫
લ૦ ૧૭૮૧	ધર્મશુદ્ધિમંત્રી ચો.	લે. રંચપ્રમોદ	૫૭૯

ક્રમ	વર્ણ	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૬૦	૧૭૮૨	કોકશાસ્ત્ર ચો.		૩૨૫
૬૦	"	ગજસુકુમાલ રાસ		૪૦૮
૬૦	"	જંજૂ ચો.	લે. ખેમજી	૫૬૭
૬૦	૧૭૮૪	ચામનીલાલ મૃગાવતી ચો.	લે. મહિરચંદ	૫૪૯
૬૦	૧૭૮૫	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. કૃષ્ણજી	૫૧૩
૬૦	૧૭૮૭	શાંખપ્રદુમ્ન ચો.	લે. પ્રતાપવિજય	૩૩૫
૬૦	૧૭૮૮	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
૬૦	૧૭૯૨	શાલિભદ્ર ચો.	લે. મનોહરસાગર	૫૦૨
૬૦	૧૭૯૩	મહાવીર ૨૭ ભવસ્ત.		૫૬૪
૬૦	૧૭૯૮	દાસસાગર		૫૦૦
૬૦	૧૭૯૯	પ્રદેશીરાજ રાસ		૫૮૮
૬૦	૧૮૦૦	વિક્રમાદિત્ય ચો.		૨૯૧
૬૦	૧૮૦૩	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
૬૦	૧૮૦૮	રાત્રિભોજન રાસ	લે. પ્રસિદ્ધસાગર	૧૧૬
૬૦	"	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. ખુશાલચંદ	૫૫૫
૬૦	૧૮૧૦	શાલિભદ્ર રાસ	લે. શ્યામજી	૫૦૩
૬૦	૧૮૧૧	ગૌડી પાર્શ્વસ્ત.		૨૯૬
૬૦	૧૮૧૨	ચંદનમલયાગિરિ રાસ	લે. લાણુવિજય	૫૯૭
૬૦	૧૮૧૩	(૩૫ચંદ) કુમારરાસ		૪૦૬
૬૦	૧૮૧૫	વીર જિનવેલી		૨૮૧
૬૦	૧૮૧૮	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
૬૦	"	શાલિભદ્ર ચો.	લે. લાલવિજય	૫૦૨
૬૦	૧૮૧૯	સત્તરબેદી પૂજા		૨૨૦
૬૦	૧૮૨૧	ઉપદેશ સત્તરી	લે. ચિરપાલ	૫૩૬
૬૦	૧૮૨૫	સત્તરબેદી પૂજા		૨૨૦
૬૦	"	હીરવિજયસુરિ રાસ	લે. અમૃતવિજય	૪૪૯, ૪૫૦

સંજ્ઞા	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ૧૮૨૮	પુન્યસાર રાસ	લે. સુગાનસાગર	૪૦૬
લ૦ ૧૮૨૯	વેતાલ પચીસી	લે. કૃષ્ણવિજય	૨૨૩
લ૦ „	રાવણ મહાદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
લ૦ ૧૮૩૦	નલ દવદંતી રાસ	લે. કનકરચિ	૩૫૨
„ „	સત્તરબેદી પૂજા		૪૬૭
લ૦ ૧૮૩૩	+ હરિચંદ્ર રાસ	લે. જ્ઞાનરાજ	૫૮૪
લ૦ ૧૮૩૭	+ નવપદ્મવ પાર્શ્વનાથ		
	કલશ	લે. કાંતિકુશલ.	૬૬
લ૦ ૧૮૪૦	સુદર્શન ચો.		૧૫૫
„ „	શુક્રબહોતરી		૨૩૩
„ „	પુરંદર ચો.		૩૦૯
લ૦ ૧૮૪૨	તીર્થમાલા	લે. વિનોદરચિ	૩૦૪
લ૦ ૧૮૪૨	વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત.	લે. પ્રમોદસાગર	૫૪૦
લ૦ ૧૮૪૩	આનંદસંધિ	લે. અમોલકચંદ	૫૩૫
લ૦ ૧૮૪૪	નલ દવદંતી રાસ		૩૫૨
લ૦ ૧૮૪૫	કુમારપાલ રાસ		૪૧૯
લ૦ ૧૮૪૫	શત્રુંજય માહાત્મ્ય		૫૨૫
લ૦ ૧૮૫૨	આનંદસંધિ		૫૩૫
લ૦ ૧૮૫૫	+ શત્રુંજય રાસ	લે. લખમીચંદ	૨૫૮
લ૦ „	તીર્થમાલા		૩૦૪
લ૦ „	હિતશિક્ષા રાસ	લે. જ્ઞાનચંદ્ર	૪૩૭
લ૦ ૧૮૫૬	કૃતપ્રણય રાસ		૫૦૧
લ૦ ૧૮૬૧	મહાવીર નિર્વાણ સ્ત.	લે. ગોવિંદરત્ન	૫૯૫
લ૦ ૧૮૬૪	નલદવદંતી રાસ	લે. શિવજી	૩૫૨
લ૦ ૧૮૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ		૨૧૮
લ. ૧૮૭૦	+સુરસુંદરી રાસ	લે. જ્યેષ્ઠ	૨૬૨

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૮૭૩	રત્નસાર ચો.		૧૨૫
લ. ૧૮૭૬	ચંપકગ્રેષી ચો.	લે. શિવજી	૩૬૮
લ. ૧૮૭૭	સંમ્રહિણી		૪૬૭
લ. ૧૮૮૪	ઢાલસાગર	લે. હીરાચંદજી	૫૦૦
લ. ૧૮૮૬	સીતારામ ચો.	લે. ક્ષમાવર્ધન	૩૬૫
લ. ૧૮૮૯	વાસુપૂજ્ય દ્વાગ.		૧૭૬
લ. ૧૮૯૫	અંતરિક પાર્શ્વચંદ	રંગવિજય (!)	૮૦
લ. ૧૮૯૯	ન્યાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચો.	લે. ગંડારામ	૩૪૨
લ. ૧૯૦૧	સિંહાસન બત્રીસી.		૨૩૭
લ. ૧૯૦૭	નગૌતમ પૃચ્છા ચોપદ		૭૩
લ. ૧૯૦૮	ગજસુકુમાલ રાસ		૫૫૫
લ. ૧૯૧૨	જિનપ્રતિમા સ્ત.		૫૪૧
લ. ૧૯૧૭	સૌભાગ્ય પંચમી સ્ત૦	લે. ચતુર્ભુજ	૫૬૫
લ. ૧૯૨૨	આનંદ સંધિ		૫૩૫
લ. ૧૯૩૧	ગુરુ છત્રીશી		૧૪૧
લ. ૧૯૩૨	નેમિચંદ્રાવલા	લે. ધર્મવિજય	૩૧૭
લ. ૧૯૪૨	નરામયશો રસાયન રાસ	લે. નારજીજી	૫૨૪
લ. ૧૯૭૫	પૂજાવિધિ રાસ		૪૩૦

वीर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

काल नं० २८१ १
लेखक देशाई, मोहनलाल, दलीचन्द ।
शीर्षक ११ जन बुजर जीविगी ।
६७७